

*Ця монографія продовжує традицію
Івано-Франківської школи
міжцивілізаційних досліджень,
до якої належать монографії:*

В. С. Ідзьо.

Кельтська цивілізація на території України (2002)

І. В. Козлик.

**Вступ до історії західноєвропейської літератури
середньовічної цивілізації (2003)**

О. М. Пилип'юк.

Зародження літературознавства. Схід–Захід (2002)

О. В. Слоньовська.

Слід невловимого Протея (2007)

Ю. І. Султанов.

Література мусульманського Ренесансу (2000)

Т. М. Ткачук, Я. Г. Мельник.

Семіотичний аналіз

трипільсько-кукутенських знакових систем (2000)

Ф. Г. Туранли.

**Літописні твори М. Сена'ї та Г. Султана
як історичні джерела (2000)**

Oleg Gutsulyak, Ph.D.

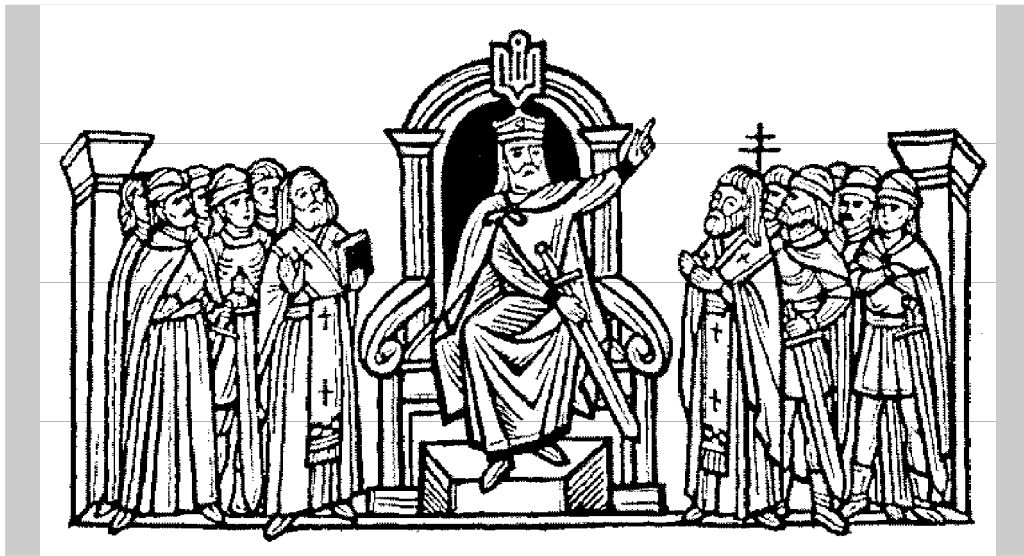
Les Recherches du Regne Traditionnal
Looking for the Primordial Empire
Die Suchen des Verborgenen Reichs
Poszukiwania Królestwa Zachowanego
Поиски Сокровенного Царства

ЮРІЙ ВИСОЧАНСЬКИЙ *представляє:*
серія

«ЗОЛОТИЙ ГРИФОН»

Наукове видання

Олег ГУЦУЛЯК

ПОШУКИ ЗАПОВІТНОГО ЦАРСТВА:

Міф — Текст — Реальність

Монографія

Івано-Франківськ
Місто НВ
2007

ББК 87.3(0)+83.0+63.0+65.0

УДК 213.145:140.8:141.338:123:291.11:298.9:141.7:316.64:32111.852:7.046.3

Г 97

Науковий редактор

кандидат філологічних наук, доцент

О. М. Пилип'юк

Рецензенти:

доктор філософських наук *С. М. Возняк* (Прикарпатський національний університет)

кандидат історичних наук *Б. П. Томенчук* (Інститут археології НАН України)

кандидат історичних наук *Ф. Г. Туранли* (Київський національний університет ім. Т. Шевченка)

Ілюстрації надала мистецька агенція «**Studio 14**»

http://rodoved.info/14slov_site/art/kryzh.html

Гуцуляк О.

Пошуки Заповітного Царства: Міф — Текст — Реальність / Наук. ред. О. М. Пилип'юк. Післямова Г. Бердник. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. — 540 с. — (Серія «Золотий грифон»).

Книга присвячена аналізу загадкових та інтригуючих міфологічних тем премордіальної сакральної традиції (Шамбала, Біловоддя, Грааль, пресвітер Йоан, релігія бон-по, імперія Ахеменідів, Гіперборея, Астлан, Туле, Аратта, Асгард, Ніса, Олімп, Агартха, Велика Сарматія, Хельгі Аватара, Deus Absconditus, загублені королі, приховані імами, лицарські ордени, конспіративні організації та ін.). Це одне з перших видань українською мовою, в котрому не тільки висвітлені міфо-історичні пласти світогляду, але й подані оригінальні концепції, гіпотези й інтерпретації.

Розрахована на філософів, етнологів, істориків, філологів і всіх, хто цікавиться історією цивілізації та культури.

ISBN 966-95321-6-6

© О. Гуцуляк, 2007

© В. Крижанівський, ілюстрації, 2007

© Ю. Височанський, проект, 2007

© Г. Бердник, післямова, 2007

*Моїм батькам —
Орисі Михайлівні та Борисові Михайловичу
з любов'ю і повагою присвячую.*

МОНОГРАФІЯ НАШОГО ЗЕМЛЯКА

В юнацькі роки, які, як відомо, майже у кожної людини переповнені ідеалізмом і прагненням зробити світ ліпшим, мене надзвичайно привабила ідея благородного і добродійного братства мешканців «**Міста Майстрів**» з однойменного кінофільму. Пізніше до цього додалися чудові образи аналогічних міст-братств ремісників і науковців, які вже не одне століття наснажують європейський дух, — Телем з роману Франсуа Рабле, Нова Атлантида з твору філософа Френсіса Бекона, Касталія з роману Германа Гессе... І цьому ідеалові благородних ремісників своєї справи, які вміють ще й відстояти свою творчу незалежність від посягань, попри всі колізії своєї долі я залишаюся вірним, плаваючи надію перетворити моє рідне галицьке місто Івано-Франківськ на аналогічне Місто Майстрів, де б кожна людина змогла вільно себе реалізувати у творчості та свободі самовияву.

А тому прагнення бодай наблизитися до нього, як і до пізнання тих сил, сподівань і уявлень, які спонукають індивіда та суспільство до тієї чи іншої форми самовираження себе у світі, мусить викликати всебічне схвалення і підтримку. Особливо якщо мова йде про **наших земляків-іванофранківців — молодих дослідників**, не заангажованих застарілими методологічними підходами і не боягузливих щодо зривання табу із заборонених тем. Особливо якщо мова йде ще й про **меценатів-доброчинців**, які розуміють значущість і поклонання науки та мистецтва стати, як казав німецький філософ Карл Ясперс, «*новою аристократією нових громадянських націй*».

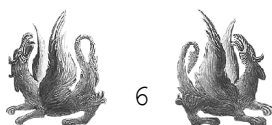
Тому з цих позицій монографія уродженця і мешканця Івано-Франківська, кандидата філософських наук та поета **Олега Гуцуляка**, яка побачила світ завдяки підприємцеві, власнику перлини книготорговельної мережі нашого міста (крамниці «Софія» на Вічевому майдані) **Юрієві Височанському**, заслуговує всебічної підтримки і схвалення. Ба більше! Обидва вони являють собою ті відроджені стани **української еліти духу**, до яких належали у першому випадку науковці і письменники Іван Франко, Агатангел Кримський, Микола Зеров, Дмитро Загул, Віктор Петров, Василь Щурат, а в другому випадку — меценати-підприємці Євген Чикаленко, родини Терещенків та Галаганів. Сподіваємося, молодечий запал і наснага Олега і Юрія не обмежаться лише цим проектом (який у них, до речі, вже другий, бо першим було чудове подарункове видання віршів Олега Гуцуляка «Поет і Тіамат» у заснованій Юрієм Височанським видавничій серії «Новітня українська поезія»).

Окрім того, було приємно, що, прочитавши в минулому твори таких мислителів, як Рене Генон, Юліус Евола, Мартін Гайдеггер, Клод Леві-Строс, Ернест Юнгер, Карл-Густав Юнг, Еріх Фромм, Мірча Еліаде, Карл Ясперс, Арнольд Тойнбі, Лев Гумільов, Юрій Липа, в цій монографії Олега Гуцуляка отримуєш змогу ознайомитися як з оригінальним синтезом їхніх думок та ідей, сподівань і начерків на розкриття сутності людського духу, так і самобутнім прагненням **автора-земляка** до аналізу того накопиченого минулого, яке час від часу проявляє себе тією чи іншою мірою в теперішньому.

Як і будь-який науковий текст, пропонована читачеві книга інколи змушує сумніватися в правоті автора, неспеціалістові важко буває оцінити висновки у ній, але книга закликає до дискусії, а не тільки пестить насолоду від розв'язування хитросплетінь думки, що часом заносить деяких авторів до неймовірних тверджень (маю на увазі писання Юрія Канигіна, Ігоря Каганця, Олесь Бузини). Проте **монографія нашого земляка**, витримуючи всі класичні канони та принципи наукового дискурсу, розкриває **нові горизонти для здійснення гуманітарних досліджень молодим поколінням українських науковців**. Вона виводить українську наукову думку з вічного самокопання в своїх домашніх проблемах і проблемках на дійсно європейські та світові проблеми. На те, чим дихає і на що сподівається сучасний світ, що перебуває в стані кризи міжцивілізаційних стосунків, а тому й шукає нові шляхи до взаємопорозуміння та діалогу.

Міський голова Івано-Франківська

Віктор АНУШКЕВИЧУС

ЗМІСТ

Монографія нашого земляка

(Віктор Анушкевичус)

6

Вступ

10

Біловоддя — затоплене царство:

Від Єноха до Гільгамеша

16

Царство пресвітера Йоана

і святий Грааль

32

Божий молот на язичників Давид-Йоан

158

Біле царство в контексті

етнічної історії Євразії:

усуні — тохари — юе-чжі — кушани

171

Золотий рід Алан-Гоа

і божественний Гесер-хан

179

Кошей Трипетович:

слов'янський слід

189

Гер-огли —

володар Чамбулі Мاستон

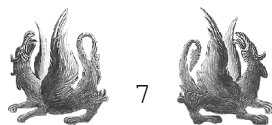
224

Шамбхала в європейській традиції

237

Шамбхала у ведично-буддистській традиції

301

Географічна локалізація Шамбхали:
Іран-Олмо чи селевкідська Сирія?
320

Бон як релігія Шамбхали
332

Шамбхала в інших азійських традиціях:
Японія, Китай
371

Семітська версія Шамбхали
375

Премордіальна традиція
384

Ultima Thule
404

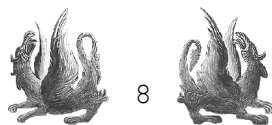
Палеосвразійський аспект
436

Література
466

Формула міфу
(післямова *Громовиці Бердник*)
528

Подяки
531

Про автора
534

*...Все, що ми мислимо і як ми мислимо,
має своє походження в Азії.*

Жозеф Артюр де ГОбіно

... Якщо ми зустрічаємо в Індії та Греції подібні звичаї, ми схильні припустити, що у них спільне джерело, і розраховуємо відкрити його у часах, що передують розселенню арійців... Під час вивчення звичаїв особливий інтерес виявляється в тому, щоб прослідкувати їхній розвиток, заважаючи їхню виняткову живучість.

Макс Мюллер

... Якщо про щось сказано мало, а ти сам, мешкаючий по сусідству з племенем, пригадаєш більше, зроби свої доповнення.

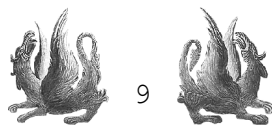
Йордан

... слід шукати не історичне в «Пісні про Нібелунгів», а нібелунгове в історії.

Якоб Грімм

... навіть якщо мета не досягнена, то й бажати — вже надміру добре і чудово.

Пліній Старший

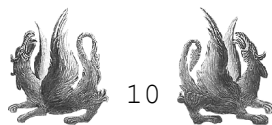

ВСТУП

Завдання дослідника міфології полягає не так у тому, щоб пояснити причини виникнення того чи іншого міфу, описати всю своєрідність його внутрішньої структури, висвітлити його суспільно-історичну, релігійно-естетичну та індивідуально-психологічну зумовленість, викрити безпосередню формальну, семасіологічно-лінгвістичну, семіотичну (мовну – іноді навіть у вузьколінгвістичному сенсі) підвалину, але й у тому, щоб сприяти синтематичному сприйняттю явищ міфології, допомогти розкрити для теперішніх і майбутніх поколінь живі та дійові сторони міфічного (як оригінального відтворення світу, відмінного від віри і знання), в тому числі й навіть віддалених від нас епох, удатно збагатити та розширити нашу здібність «заражатися» міфом як особливим модусом мислення, що супроводжує історію культури. Перед читачем-реципієнтом мусить постати у всій своїй академічній чіткості та красі метод деконструкції власне не «*христських істинно сакральних композицій*» (термінологія традиціоналістської філософії), як це пропонують структуралізм і постмодернізм (не слід плутати його з Постмодерном!), а профанічних ансамблів як сучасності, так і того, що їм концептуально передувало. Тобто на відміну від «лівого структуралізму» з його деконструкцією залишків сакрального здійснюється «**правий структуралізм**» — деконструкція профанічного, щоб відкрити сакральне, яке передє йому. Тому також розглядаються і піддаються спеціальній критиці рецепції міфологічного в сьогоденні (сакрального у профанічному) — інтерпретації та гіпотези, які мають «позанауковий характер», «вибудувані уявою (дослідника, літератора)».

Сама ідея реконструкції міфу і персонажів, у міфі присутніх, не могла б бути реалізована поза методом мовної реконструкції, для чого необхідне знання генетичної природи мови та її явищ, зв'язків мов, етносів із субстратами, адстратами чи мовними союзами. Також використовується метод лінгвістичної палеогеографії, коли мовні явища тої чи іншої мови та мов її сусідів (споріднених і неспоріднених) піддаються відносній хронологізації і також приймаються не один-два явища, а вся сукупність фонетичних, граматичних та лексичних особливостей. Автор також змушений залучити широкий бібліографічний та операційний апарат, який хоча й відволікає широку читацьку увагу, але необхідний для аргументації думок автора, котрими він хоче поділитися з читачем.

Автор також усвідомлював свою належність до **академічної міфо-семантичної школи** (І. Франк-Каменецький, М. Нікольський, О. Лосев, В. Абаєв, В. Ілліч-Світич, А. Долгопольський, В. Шохін, В'яч. Иванов, В. Топоров, Т. Гамкрелідзе, О. Трубачов, М. Маковський, В. Бер-Петров-Домонтович, О. Прицак, Л. Лелеков, М. Стеблін-Каменський, Е. Мелетинський, І. Дьяконов, В. Жирмунський, І. Стеблева, П. Грінцер, Б. Рібаков, Л. Гіндін, А. Неміровський, О. Кудрявцев, Н. Гусева, Т. Цив'ян, А. Шапошніков, Н. Толстой, С. Аверінцев, Д. Едельман, Ю. Березкін, А. Лященко, М. Попович, В. Скуратівський, Ю. Павленко, В. Менжулін, Ю. Султанов, І. Козлик, Т. Ткачук, М. Чмихов, В. Матвеев, Ю. Циркін, І. Шифман, Є. Герцман, Ф. Туранли, В. Стецюк, К. Тищенко, Й. Бандрівський), враховуючи й традиції т. зв. «**школи широкої гуманітаристики**» (В. Карпець, Ю. Шилов, С. Наливайко, Н. Гусева, П. Тулаєв, Р. Багдасаров, І. Каганець, К. Найт, Р. Ломас, Р. Барбер) та протистояння практиці тих наукових кіл, які вводять як суто «*прагматичні*» побудови в історико-культурологічну тематику (І. Кривельов, Л. Гумільов, А. Фоменко, А. Баркова, В. Ричка, Р. Піхманець, Дж. Грабовіч, С. Квіт, Е. Мулдашев, М. Ходаковський, П. Толочко, В. Шнірельман та ін.), при котрому вихідні посилки і гіперкритицизм наперед визначають всі особні результати, так і підмінюють науково-дослідну науково-популярною роботою (А. Асов, В. Дьомін, В. Довгич, В. Шемшук та ін.). Дві останні «фракції» являють собою «театр інтелектуального абсурду».

Замість того, щоб висміяти його, науковці серйозно ведуть з його представниками суперечку, в результаті чого читач робить висновок, що у творах «аматорів» і «прагматиків», отже, «щось таке є», якщо з ними ведуть полеміку науковці.

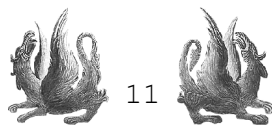
Окрім того, інколи дослідники та читачі не завжди замислюються над тим, з чого і як сформувався звід наших культурно-історичних уявлень. Як правило, ми беремо їх з рук наших вчителів і вельмишановних науковців, завдяки діяльності котрих вони потрапили в науковий обіг. Найчастіше навіть не знаючи або не даючи собі звіту про те, яким чином вони отримані і звідки постали, і навіть не допускаючи, що вони можуть містити лакуни та вади. А отже, така ситуація жодним чином не сприяє об'єктивній оцінці якості арсеналу даних, наявних у розпорядженні науки. Тому слід завжди нагадувати, з яких джерел склалися теперішні уявлення про міфологію древніх і як вони отримані.

Автор дотримується методу **міфологічної компаративістики**, коли для того, щоб виявити стародавні міфи, необхідно порівняти міфологічні традиції різних народів та виявити спільні елементи. Наприклад, міфи і перекази народів Америки та Євразії, які не мали контактів протягом тисячоліть. При цьому слід брати до уваги як можливість випадкового збігу, незалежного виникнення подібних явищ у різних народів, так і високу ймовірність запозичень, багаторазового копіювання елементів культури від покоління до покоління і від одного народу до іншого. Зрозуміло, що запозичення найімовірніше для споріднених народів, що мешкають неподалік один від одного, і менш вірогідне для народів, котрі один від одного віддалені на великі відстані. Проте науковцям вдалося виявити понад дюжину мотивів. Як відомо, час життя власне міфологічного тексту незначний. Але складники цих текстів (деякі особливості персонажів або певні повороти сюжетів) виявляються достатньо стабільними. З цих елементів («міфологічних мотивів») у різних поєднаннях, як з мозаїки, збираються нові тексти, зміст і деталі котрих можуть розрізнятися в різних традиціях і навіть у межах однієї традиції. Порівняльна міфологія доповнює археологічні, лінгвістичні й генетичні реконструкції і дає можливість підняти покрив над нашим минулим*. Також автор використовував і етимологічне дослідження, виходячи з т. зв. «принципу множинної етимології», тобто припускається одночасне існування декількох семасіологічних зв'язків в історії того або іншого значення. Концептуальний ракурс дослідження в цьому плані узгоджений з традицією етимологічного аналізу В. Топорова-М. Маковського.

Також методом, до якого власне є посвячення читача, виступає **герменевтичний метод** через конотативні (приховані) і денотативні (прямі, поверхові) значення і сенси, котрі наперед визначають формування мовної картини світу (спосіб репрезентації внутрішнього досвіду).

Синтематика міфу, якої дотримувався дослідник, полягає у його гіпертекстовості як репрезентації інформації, що є зв'язком мережі гнізд, у яких реципієнти вільні прокладати шлях нелінійним чином. Важливими тут є віра в ритуал (споглядання, слухання й читання) та обряд (малювання, спів, танець або читання). Дослідження в цій роботі ведеться в площині **онтогенезу євразійських міфологем та епосів**, найархаїчніших витоків, самого зародження і їхнього становлення. Вимога дати розгорнене дослідження їхніх художньо-естетичних особливостей не ставиться. Також автор не приймає марксистського розмежування епосів на архаїчний та героїчний і того, що начебто в другому відбувається втрата міфічних рис і набуття «історичних» («квазіісторичних»), в той час як, на думку автора, «квазіісторичне» є однією з ознак міфологічного мислення, тобто безпосередньої віри у буквальну реальність своїх образів.

* Боринская С. А. Мифы далекого прошлого // Химия и жизнь. — 2006. — № 3. — С. 45–47.

Автор приділяє увагу дослідженню певних «метафізичних» та «метаісторичних» концепцій, які, незважаючи на всю їхню сциентично-раціональну нісенітність, стали реальністю – предметами віри, світогляду і поведінки певних груп суспільства, котрі інколи навіть прориваються й до керівництва ним. І, як відомо, нове і дивне спочатку народжується на маргінесах, а вже потім одягає шати ортодоксальності. Тут доречно навести як т. зв. теорему Томаса, котра стверджує: «...якщо люди визначають ситуації як реальні, вони реальні за своїми наслідками», так і вислів В. Набокова: «...життя підло мавпує художню вигадку». Інакше кажучи, життя людини підлаштовується під ті чи інші ідеї, міфи, вигадки, якщо вона вірить у їхню реальність та дієвість. Тому нехтувати фантазії та неоміфотворчисті, що, як правило, претендують на тяглість і спадковість, є науково недоречним. Цьому феноменові автор дещо раніше також присвятив спеціальне дисертаційне дослідження «Неоязичництво як світоглядне явище (історико-філософський аналіз)» (Львівський національний університет, 2005).

Власне дослідник ще з 80-х рр. ХХ ст. під безпосереднім впливом **Юрія Ібрагімовича Султанова** (1948-2003) та **Фергада Гардашкан-оглу Туранли** ретельно вивчав східні традиції, безліч першоджерел. Крізь «вражаючі фігури метафізично освіжаючої енігматики», — як означував свою аналогічну діяльність відомий метафізик-традиціоналіст О. Дугін, — прагнув схопити вислизаючу констеляцію тасмного сенсу*, віддаючи належне й наявній у герменевтиці **здоровій постмодерністській іронії** (В. Єшкілєв, А. Кожелянко, Ю. Іздрік, О. Бузина, Ю. Канигін). У цьому випадку **відбулося безпосереднє з'єднання традиціоналістської ініціації** (передачі сокровенного знання від учителя до учня) **та серйозних наукових студій**. Наприклад, відомий філософ-суфій Сухраварді проголосив, що «таємниці ал-гайб» — «прихованого» («мугаййабат») частково доступні людям у сні, коли їхні душі не перебувають під тягарем щоденних думок та потреб у «світі очевидного» («алам аш-шахада»). Ці таємниці постають перед людьми у вигляді «накреслених рядків», «голосів», «образів» тощо. Відповідно до цього вважається неважливим ініціальний «сілсілат ал-барака» («ланцюг благодаті»), що передає ініціальну традицію та святість від засновника суфійського ордену до наступника, від вчителя до учня, бо «благодать» («барака») дарує будь-якій людині безпосередньо Бог (аналогічно у християнстві відбувається сходження дарів Святого Духа). Посвячені-муджтахіди (перс. «муджтехід», тур. «мюджтехід») не мають рангів, їхній соціальний і релігійний авторитет прямо залежить від їхніх знань та рівня осягнення сокровенного. Зокрема ті, котрі набувають найбільшої поваги, отримують назви «худжжат ал-іслам», «марджа ат-таклід» («джерело наслідування»), «айяталлах» (перс. «аятолла» — «знамення Аллаха»), «айяталлах ал-узма» («величний аятолла»). Іудейська Кабала, арійські Веди, вчення Будди, європейські гностицизм та окультизм настоюють на тому, що все, що людина пізнає про себе і світ, вона пізнає сама і в собі, «езотерично», на відміну від людей, які її оточують. Але тому, хто приступає до герменевтики й усіляких «езотеричних практик», слід пам'ятати, що будь-які намагання самостійно, з власної волі осягнути приховані знання про духовний світ, який трансцендентний нашому матеріальному, цисцендентному світові, недоступний нашим відчуттям, що прагнення свавільно досягти через містичний екстаз злиття з трансцендентним буттям не більше, ніж спокуса будівництва Вавилонської башти для «зведення небес на землю». Однією з таких революцій духу проти тенденцій будівництва «вавилонської вежі» був, наприклад, іслам. Його послідовники вважають, що продовжують ту революцію, яку 4300 років тому здійснив Авраам (мусульмани називають його Ібрагім). Він виступив за повне заперечення залежності людини від сил природи, від

* Цит. за: <http://www.arctogaia.com/public/wirth/gipteor/>

якихось ідолів, від космічних енергій, від будь-яких «вищих розумів» — усього того, що так популярне в сучасну епоху, яку дехто визначає як «неоязичницьку», «відродження язичництва». Тобто, як констатує відомий філософ-традиціоналіст Гейдар Джемаль, те, що сьогодні називається прогресивним, модерністським західним суспільством, насправді є відновленням язичницької профанічної свідомості часів Римської імперії, Єгипту та Вавилону.

Премордіальна ж Традиція соборна, в ній людина розглядається як макрокосмос, що тимчасово розташований у тварному мікркосмосі, а істинне знання Традиції досягається через творчу інтуїцію як одкровення Абсолюта. Носії цієї філософії — **«нові праві»** володіють цілісним баченням переходу від буття наявного до буття реального. Завдяки цьому вони сформулювали концепцію, що породжує політичну волю здійснити цей перехід. Нові праві ставлять завдання на перетворення безликої маси обивателів — виборців і податкоплатників на народ, що складається з вольових «я». На наших очах постає такий тип суспільства, котрий стає за визначенням недержавним та позадержавним («дезетатизація»). Чи, вірніше, можна говорити про зміну державою свого характеру в напрямку до «трансцендентального», «органічного» характеру, який є традиційним для народів Євро-Атлантичного регіону, зокрема українців. Уже філософ-постмодерніст Жан Бодрійяр констатував, що відбувається відхід мас у галузь приватного життя, і це є безпосереднім викликом політичному життю, загибеллю як політичної волі народу й індивіда, так і політичної репрезентації держави. Тепер ця «зрада мас» набула тотального характеру. Цікаво, що саме український народ здійснює такий епохальний дезетатизаційний здви́г: він вперше відокремлює себе від державно-бюрократичної ідеї та відстоює права на необмежену свободу індивіда («громадянська помаранчева революція»). Першочерговим постає освоєння «внутрішньої», «ембріональної» дійсності і прагнення до дослідження підсвідомих сфер людської психіки.

Нові праві усвідомлюють, що жорсткий авторитаризм «не спрацьовує» у сучасну епоху, де першу скрипку грає індивідуальний акт самовизначення. На відміну від давнього племені чи клану як щільно структурованого утворення з контрольованим членством, тепер існують нові групи, що функціонують винятково з причини індивідуальних рішень, а варто індивідам передумати або втратити свій першопочатковий ентузіазм та рішучість — і таке співтовариство зникає. Тому, на думку нових правих, забезпечити успішніше виконання їхньої програми може **метод «нюансованої деміургії»**, присутній у оповідальних текстах типу жанру «фентезі» або «детективу». Здавалося б, нереальні, світи «фентезі» всотуються у реальність та видозмінюють її. Відбувається своєрідна «експансія ірреального». Людина ще не погодилася з новим виміром, але їй пропонують мислити в певних термінах — і, зрештою, світ «Космічних воєн», «Сейлормун» та «Володаря перснів» стає реальним світом, його «життєві цінності» врастають в образи буття, роблять його реальним для інших, вступають у космогонічну боротьбу з інерцією наявного буття. Іншими словами, відбувається настанова знаного методолога Г. П. Щедровицького про те, що слід будувати свій ідеальний світ і в ньому жити, бо насправді люди живуть не в світі природи, не в світі об'єктів і навіть не в світі соціальних відносин, а кожна людина розбудовує простір мислення та діяльності і в ньому замешкує*.

Українські романтики Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, «хатяни» й «молодомузівці» були творцями такої «нюансованої деміургії». Вони перетворили світ української ідеї на реальність для інших, мобілізували довкола нього все «свідоме україн-

* Щедровицький Г. П. Філософія у нас есть // Щедровицький Г. П. Філософія. Наука. Методологія. — М., 1997. — С. 10.

ство» до «національної робітні». Міфотворець Шевченко здеміургував такий світ, що вся наша ментальність базується на персональному словнику його «нюансованої деміургії», запозиченому з легенд, фольклору й авторської уяви.

Українські нові праві пропонують нове прочитання всієї української традиції, пропонують реалізацію можливих, але досі не реалізованих проектів нашої культури. Програма нових правих закорінена у **глибинних архетипах** — вроджених психічних структурах, що перебувають у так званому «колективному безсвідомому» нації і становлять основу загальнолюдської символіки. Їх людина сприймає інтуїтивним чином. Тому таку увагу приділяють **«містичній інтуїції»** і традиціям, що їх практикують, — православному ісихазмові, католицтву, суфізмові, індуїстському тантризму, даосизмові, дзен-буддизму, синтоїзмові. Витікаючи з інстинктів, архетипи проявляються на «поверхні» свідомості у формі різного роду видінь, уявлень, снів, казок, міфів, мистецьких творів тощо.

Через те, що архетипи є універсальними, притаманними всім людям та влаштовані у «базовий колективний субстрат людської душі», їхній символізм викликає однакові почуття, стимулює однакові елементарні імпульси, котрі збуджують або загальмовують моторні нервові клітини і тим самим механічно викликають схожі поведінкові реакції на певний стимул. На цій основі нові праві ставлять завдання «перепрограмувати» базовий набір архетипів у кожної особистості шляхом **групової динаміки** (впливу оточення на особистість як на мислячого, чуттєвого і активного учасника реальних подій). Кожен індивід шляхом «творчої уяви» у своєму бутті мусить активізувати ті архетипи, котрі є формотворчою силою — «пайдеумою», «пансофією» душі його раси чи етносу. Пробуджуючи ті чи інші архетипи, можна буде досягнути глибинну всеєдність Буття, підняти на щит онтологічні цінності. Це дасть змогу подолати гординю самоствердження людської природи, що внутрішньо порожнє, розколоте, перебуває у муках усвідомлення суперечностей пізнання та життя, наявного і належного, що не піддаються вирішенню. Останнє так вдало описали Ж. П. Сартр, А. Камю, Г. Маркузе, В. Стус, Т. С. Еліот ... Вся наша освіта формувалася на «виготовленні» людини маси — безликого «будівника комунізму». Більшість населення як колишнього СРСР, так і Європи відрізана від культури університетського типу. Школа була відокремлена від вузу, тобто тієї форми школи християнсько-середньовічного походження, що давала всьому суспільству цілісне дисциплінарне уявлення про світ. Створення альтернативи цьому явищу — реальне тактичне завдання «нових правих».

Основною формою, що **«активізує» національні базові архетипи**, на думку «нових правих», є так звана «рідна (нативістична) релігія» — джерело сакральних цінностей, які володіють універсальним значенням і абсолютним авторитетом для всіх членів суспільства. Особливо радикального вираження нативізм набув на теренах американського континенту (що наснажує європейських «нових правих»): спершу як «пейотизм» — антитеза на позицію колонізаторів-християн, а потім як «націонал-нагвалізм» — «синтез» цих «тези» і «антитези» для виконання «справжньої» американської місії у світі, в той час як прихід європейців та сучасна «атлантиська» політика США — це лише засоби реалізації цього проекту. Зокрема творець антропософії Рудольф Штайнер розглядається як «прихований» реалізатор ідей «нагвалізму», які з часом для широкого загалу висвітлили Карлос Кастанеда і його послідовники з Лос-Анджелеської школи неошаманізму. Також поширеною формою «активізації базових архетипів», сформованих за доби візонерської ментальності, у «протоісторичну епоху» (яку Е. Фромм протиставляв «праісторичній епосі», до якої звертався А. Розенберг), є, як це не парадоксально, **поп-музика**. «Я думаю, — зауважує російський публіцист Сергій Кара-Мурза, — що західна поп-музика одурює сильно — але тільки англомовну молодь. А для нашої молоді, яка

слів не розуміє, ці пісні — тільки дивні, зачаровуючі звуки, повні пристрасі. Образи, котрі цією музикою породжуються, виникають у нашій уяві, ми їх домислюємо, з підручного російського матеріалу. Ця музика для нас — шаманство, а зовсім не попса, як для американського тинейджера. Це для нас — явище духовне, хоча децю сретичне».

Покоління нових правих з увагою і зацікавленням ставиться до боротьби з європоцентризмом, глобалізмом та сцієнтизмом у попередніх поколіннях 50–80-х років ХХ сторіччя, до доктрин бітників, негритуду, коншієншизму, карибського растафаріанства, австралійського мейтшипу, ацтеко-майянської трансперсоналістської психотехніки, неосуфізму, неоведантизму, японської неантропо-центричної (екстравертованої) моделі гуманізму тощо. Європейські нові праві, критикуючи буржуазну демократію, «м'який тоталітаризм», індивідуалізм, псевдонаціоналізм, коріння всіх лих убачають у самій «юдеохристиянській» цивілізації. Вони апелюють до багатства дохристиянського спадку, до незреалізованих можливостей, до принципів тієї демократії, що розглядається як співучасть народу в своїй власній долі. В Україні ж навпаки — християнська традиція стала і залишається основою реалізації цивілізаційної потуги української нації. Українські нові праві скептично ставляться до різних «скоків та плясів» довкола неоязичницьких ідолів...

Нові праві усвідомлюють, що зараз у світі відбувається **екстраординарна, глобальна криза культури**, коли кризу відчують мистецтво, наука, філософія, релігія, право, політика і в процесі переходу від одного типу культури, від «почуттєвості», до іншої, «ідеаціональності» (терміни відомого соціолога П. Сорокіна), народжується нова, глобальна, всепланетарна цивілізація з іншим типом культурних цінностей і норм (дехто із занадто заангажованих в окультну містику називає її цивілізацією Ери Водоля або New Age). Достойно прийняти виклик цієї кризи — одне з наших завдань.

* * *

У китайському конфуціанстві є кульмінаційне поняття — «чжен мін», «виправлення імен». Суть полягає в тому, що ім'я мусить відповідати сутності речі, а речі мусять бути приведені у відповідність з їхнім справжнім значенням, а при відхиленні від норми слід до неї повертатися.

У західній традиції таку ж практику «виправлення імен» намагався здійснити Сократ, прагнучи виявити або очистити від забобонів натовпу та новацій софістів істинну суть речей, що була відома мудрим предкам.

Якщо Конфуцій став засновником релігії синівського пошанування щодо предків, то Сократа засудили до страти за те, що він розбещував молодь, видумуючи нових богів і скидаючи старих.

Чи не в цьому кардинальна різниця між Сходом і Заходом?

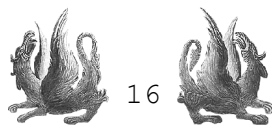

БІЛОВОДДЯ — ЗАТОПЛЕНЕ ЦАРСТВО: ВІД ЄНОХА ДО ГІЛЬГАМЕША

Легенда про **Біловоддя** — міфічне таємне християнське царство в серці Євразії (або розташоване за Китайським царством через 44 дні шляху в «окіяні-морі» на 70-ти островах, охоплюючи простір між горами на 600 верстов) як сакральний простір у профанному світі, як «земний рай», що тимчасово «прихований від світу, але якого можуть досягнути «обрані», — лежить в одній площині з такими ж архетипними уявленнями про «Святу Землю» — «... прототип, — пише Р. Генон, — всіх інших, духовний центр, котрому підпорядковані інші, престол відпочаткової традиції, від котрої похідні всі часткові її версії, що виникли внаслідок адаптації до тих чи інших конкретних особливостей епохи і народу. Така «Свята Земля» за перевагою — це «вища область» згідно зі змістом санскритського слова Парадеша, котре халдеї перетворили на Пардес, а люди Заходу — на Парадіс... І тут... символіка «Святої Землі» має двоякий зміст: ... він у будь-якому випадку уособлює не тільки сам цей центр, але також ... традицію, котра з нього походить або котра в ньому зберігається, тобто в першому випадку — відпочаткову традицію, а в другому — певну часткову традиційну форму... Але центр є, з причини свого відпочаткового характеру, те, що можна було б назвати «місцем» непроявленості; а отже, чорний колір... дійсно підходить йому. Слід, проте, зауважити, що і протилежний, білий колір також належний центрові, в другому його аспекті: як точці виходу «традиції», ототожненої з точкою випромінення світла»¹.

У «Житті св. Макарія Єгипетського (варіант: Римського)» (V–VI ст.)² розповідається про трьох монахів, котрі подорожували, «щоб побачити місце, де небо прилежить землі». На сході вони досягли «церкви великої, в котрій посеред вівтаря тече джерело білої води», через що ця країна називалася «Біловоддя». Там, переправившись через велику річку, вони зустріли старця Макарія, який прийшов з Єгипту (або син римлянина Йоана, який втік зі свого власного весілля і переховувався спершу в будинку якоїсь вдови). Жив він начебто у «дванадцяти поприщах від раю»³. Історичний Макарій Єгипетський (301–390 рр.) був учнем засновника схимництва святого Антонія і заснував у 360 р. монастир в урочищі Ваді-Натрун, багатому мінеральними джерелами, між Каїром та Александрією, центр коптських монахів. Згідно з переказом саме тут поховане тіло обезголовленого Йоана Хрестителя⁴.

Біловоддя наснажувало не одне покоління шукачів, змушувало до ототожнення з ідеальним локусом локус цілком реальний — міста та країни у фізичному просторі, у просторі матеріальної культури⁵. В тому числі наснажувалися й фанатичні народні низи, як-от ідею шляху в Біловоддя проповідували представники російської секти старообрядців-«бігунів»⁶. Начебто християни Соловецького монастиря, переслідувані під час реформи патріарха Никона⁷, під проводом Савватія та Зосими кораблями Льодовитим океаном, а також пішки вирушили до Біловоддя, а саме уявлення про «біловодську ієрархію» рознесено було після смерті в лісах старообрядського єпископа Александра В'ятського (вперше

про Біловоддя повідомляє топозерський інок Марк, котрий описав «асерських християн», котрими керують єпископи та патріарх «антіохійського рукоположення», а В. Г. Короленко ототожнив цього інока Марка із самим мандрівником Марком Поло) та авантюристи типу поселянина Бобильова і самозванного «біловодського єпископа» Аркадія Пігулевського⁸ (чи Пікульського, українця, родом з Києва, вперше був арештований у 1849 р. в с. Батурине за 25 верстов від Томська, потім мешкав у Каргополі Олонецької губернії, звідки в 1866 р. поліція фіксує вихід великої групи посланців «у Самарську губернію» (екзотерична назва Біловоддя, для непосвячених і урядників), і знову повідомлення про нього з'явилися у пресі в 1881 р. як мандрівника північноросійськими та приуральськими губерніями; він чудово володів французькою мовою і називав себе нащадком князів Урусових, яким належить слава вбивць у Калузі Лже-Дмитрія II в 1614 р.⁹, що дало підстави рядові езотериків вбачати в ньому славнозвісного Сен-Жермена!).

Також у книзі спогадів про святого Йоана Кронштадтського розповідається про те, як він «утішав» якогось «біловодського єпископа» Аркадія, який перебував у важкому душевному стані. Біловоддя Аркадій називав «землею патгонів», там начебто царюють цар Григорій Володимирович та цариця Глафіра Йосифівна, головне місто — Трапезангунсік Банкон (явний натяк на змішання Трапезунду з Бангкоком), а друга столиця — Грідабад. У Банконі 700 000 жителів, 300 церков, один патріарх Мелетій і чотири митрополити «сирського язика». Патріарх сам титулувався «Слав'яно-біловодський, Камбайський (тобто Камбоджійський), Японський, Індостанський, Індіянський, Англо-Індійський, Ост-Індії, Юст-Індії і Фест-Індії, і Африки, і Америки, і землі Хілі, і Маголанської землі, і Бразилії, й Абасинії». Проголосивши себе єпископом «біловодського поставлення», він полемізував з т. зв. «австрійським согласієм» старообрядців Білокриницької єпархії.

Як довів дослідник Накамура Єсікадзу, козак-старовір Г. Хохлов зі своїми товаришами-козаками О. В. Баришніковим та В. Д. Максимовичевим в 1898 р. примандрували до Японії, вважаючи, що прибули у «Біловодське царство». Пізніше були опубліковані записки Г. Т. Хохлова «Подорож уральських козаків у Біловодське царство» за сприяння відомого письменника В. Г. Короленка, і керувалися вони маршрутом, накресленим вищезгаданим «біловодським єпископом» Аркадієм: Одеса — Константинополь — Сан-Стефано — Афон — Смирна — о. Патмос — о. Родос — о. Кіпр — Бейру — Сидон — Тир — Акра — К'яфа — Яффа — Єрусалим — Порт-Саїд — Суецький канал — о. Цейлон, Коломбо — о. Суматра — Сингапур — Сайгон — Гонконг — Шанхай Нагасакі — Владивосток — Хабаровськ — Чита — Іркутськ — Красноярськ — Кінель — Новосергеево; також слід додати, що у старообрядських переданнях з архіву Барсова маршрут до цієї країни такий: «Москва, Казань, Єкатеринбург, Красноярськ і далі невідомими гірськими проходами через китайську землю 44 дні шляху до Біловоддя»¹⁰.

Аналогічно, зазначає Ігауе Нахо, уявлення про блаженну країну, де царює майбутній спаситель світу «Япон-каан», існує серед тюрків-алтайців (ойратів),

котре, на думку Іноуе Коїті, виникло під впливом старообрядницьких легенд (див.: ¹¹). Також саме з айнами ряд дослідників співставляє ранішу російську легенду (принесена учасниками експедиції Івана Москвітін до устя Амуру, 1636–1642 рр.) про благочестиву «землю бородатих людей» (за збірником Кірші Данилова: «...в сибирской Украине, во Доурской стороне»; також Даурія описана як благочестива земля у «Житті протопопа Аввакума та Єпіфанія»), де можна чути звуки дзвонів і бачити позолочені верхівки будівель. Легенди виводили «бороданів» з нащадків супутників якогось старообрядського єпископа, викинутих років чотириста тому штормом на острів. А. П. Окладніков вважає, що до росіян ця легенда потрапила від тубільців, які власне й мали перекази про айннів Сахаліну та синтоїстські храми з дзвонами в самій Японії¹².

Звісно, не останню роль у зближенні відіграла і генетична схожість буддистської та християнської обрядовості: «... Найяскравіший факт — стародавня розмальована скульптура Трійці з Нари, японської столиці VIII століття (мається на увазі буддистська «трійця» — Нірманьякайя «Будда-страдник», Самбхогакайя «Будда — сяючий у небі», Дхармакайя «Будда — вселенська творча сила». — *О. Г.*)... Але немає іншого твору мистецтва, що так близький за духом до рубльовської Трійці...»¹³. Іраніст Л. Лелеков знаходить буддистські (тобто тангріанські) прототипи у християнській іконографії Трійці, Деїсуса (неграмотне давньоруське передання грецького Деєсіс) та Успіння і вважає, що посередниками між Сходом і Заходом були саме манихеї, котрими, як відомо, були і деякі степові етноси¹⁴. Вони, переходячи у християнство, мусіли «тричі по три рази» відректися від Будди¹⁵. Католицькі місіонери в Тибеті, Китаї та Монголії були шоковані, коли виявили різні збіги буддистсько-ламаїстської символіки та обряду з християнськими. Так, буддійських монахів-лам постригають на священнослужіння, як і католицьких ченців. Вони носять таку ж довгу одягу, вкрити золотим вишиттям, дотримуються постів, практикують духовне усамітнення, накладають на себе епітимії й умертвіння плоті, сповідують віру, молять про заступництво святих, здійснюють далеке паломництво для поклоніння мощам та святиням. У лам безшлюбність стала нормою, хоча спершу, як і у католиків, це була лише похвальна справа. Існували чоловічі й жіночі «обителі» для спасіння душі. У ламаїзмі є віттарі, панікадила, дзвони, раки і скриньки з мощами, посуд зі святою водою (щоправда, замість ладану використовують траву авангангу або ялівець). Ламаї здійснюють богослужіння з митрою на голові і з посохом у руці, у ризах, схожих на стихар, підрясник та мантію, схиляють коліна перед святинями, наспівують церковні піснеспіви, читають літанії, моляться мовою, чужою для пастви, здійснюють служби за упокій, ідуть перед процесіями. Віруючі перебирають вервиці так, як католики¹⁶. Крім того, у фольклорі буддистів Алтаю існує уявлення про три небесні божества (Уч-Курбустан-кудай) і майбутню битву між силами добра і зла, котрі, можливо, виявляють якісь релікти знайомства центральноазійських племен з доктринами християнства (Трійця, Апокаліпсис).

У середовищі теософів виникає одночасна духовна та матеріальна локалізація Біловоддя — це буддистська легендарна **Шамбхала** — «острів» у пустелі Гобі (Шамо)¹⁷, «підземний світ» під охороною «отруйних потоків» повітря та вод, де

мешкає чотирирукий і триокий «Володар Світу» («Локанатха», «Дхіан-Коган»; А. Кураєв ототожнює його з буддійсько-калмицьким триокиим червоним Чжамсараном, який сидить на мідній горі посеред гігантського моря людської та кінської крові і здійснює правосуддя, йому щодня здійснюють ранкову молитву в усіх ламаїстських монастирях¹⁸), котрий ночами навідується в ламаїстські храми, з Чорної Скелі розсилає посланців у світ (доволі часто вони є одночасно радниками протилежних ворогуючих сторін, логіка чого доступна тільки самому Володареві Світу). Також там стоїть «магічне дзеркало», в котрому Володар бачить усе, що відбувається у світі, і спрямовує його хід за допомогою певного «Психічного Центру» та магічного метеорита в ньому. Одночасно, за В. Ф. Осендовським, він здійснює довгу та некромантичну молитву мовою «ватаннан» і церемонію над труною з мумією свого попередника. М. К. Реріх перекладає назву Шамбхали як «Білий острів», ототожнивши його з теософським тлумаченням О. Блаватської: «... Асурамая був найбільшим астрономом... він був наймогутнішим «чародієм» «Білого острова, який став чорним від гріха»... «Білий Острів» — ім'я символічне. Кажуть, що Асурамая, за переданням... жив у Ромака-пура на Заході»¹⁹.

Окрім того, у світі існують начебто ідентичні копії **форпости «місії Шамбхали»**. Серед них теософи називають сикхський храмовий комплекс у Пенджабі Амрітсар (як поряд з ламаїстською Лхасою одна з «еманацій» духовного Біловоддя): «... Ім'я «Амрітсар» походить від санскритських слів: «А» — частка заперечення, «мріт» — «смерть» і «сар» — «джерело», в цілому — «джерело безсмертя». Ім'я це дане спершу не містові, а «талао», або озерові, посеред кришталевих вод котрого... звеличується Золотий Храм, збудований Рам-Дасом, четвертим гуру або царем-вчителем сикхів у 1581 році. Починаючи від Нанака, засновника сикхізму, таких царів-гуру (Раджа-гуру) у них було десять... Саме місто 400 років тому було відоме під іменем Чак. Коли, виривши озеро, Рам Дасс облаштував його безліччю невеликих храмів, то він назвав це місце Рам Даспур... [Останній гуру Говіда II проголосив:] «... Бога неможливо знайти лише в писаннях і церемоніях. Він живе у серці людини і пізнаваний тільки у смиренні та щирості внутрішньої молитви»... Вчення смиренності перейшло поступово в обоження вітчизни як зібрання сикхів, «вибранців Божих», і в релігію, відому під назвою «кальзи», у буквальному перекладі «земля спасених або звільнених від гріха»... Закони або догмати, видані Говіндою, такі: Бог є дух, але хоча Його дух всесвітній, він сходить на землю тільки, щоб осяяти сикхів, і Його присутність ніде не з'являється Ним, крім однієї кальзи; не дивлячись на цю відсутність Бога, «всі народи повинні прагнути до складання єдиного», тобто повинні стати сикхами, всі, окрім «магометан, котрих слід систематично і невпинно знищувати, осквернюючи навіть могили їхніх праотців і святих»... Озеро Безсмертя і храм доступні всім кастам і сектам індусів. Лише води «Озера Безсмертя» дають життя вічне. Всі сикхи повинні називатися сингами (левами). Всі повинні бути освячені водою, носити довге волосся, не поклонятися нікому, окрім Бога і його Гранфи [Святе Письмо сикхів], не бути беззбройним, завжди боротися з мусульманами... Сикх, який іде за вищевказаними законами, «сутча падша» —

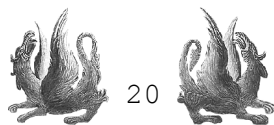

«справжній цар»...»²⁰. Генеалогічні передання сикхів узгоджуються з даними науки і заперечують будь-який зв'язок з кшатрійськими праарійськими племенами та їхніми нащадками (раджпутами), вони походять від джатів (гетів) — особливої групи («раси»), що походять із середньоазійських скіфо-сакських племен (массагетів), котрі мігрують у Пенджаб та Харьяну й асимілювали місцеве індоарійське населення²¹.

В ісламській гностичній традиції Ірану існує т. зв. «Місце Ніде» (**Накойябад**, Na-koja-abad), що перебуває у т. зв. «восьмому кліматі» (традиційна географія знає лише «сім кліматів»), який є не фізичною, а духовною сферою, об'єктивною та реальною, але недоступною для звичайного сенсорного сприйняття («супрасенсорний світ»). Тут одвічно мешкають пророк Мухаммед, його дочка Фатіма і дванадцять Імамів. Усі ці «Чотирнадцять Чистих» становлять «Повноту» («Плерому»). Описав видіння цього таємничого місця в XIII ст. молодий андалузський шейх Алі ібн Фазель Мазандарані у «Зведенні дивних і вражаючих речей, котрі він розглянув і бачив своїми власними очима на Зеленому острові, розташованому в Білому морі», на захід від землі Берберів (Канарські, Азорські острови?), де правитель — Сайїд Шамсуддін, внук дванадцятого (прихованого) Імама (син одного з п'яти його синів; пор. з маніхейським «п'ять синів Живучого Духа»; всіх островів — п'ять, де першими правителями і були сини Імама, і довкола всіх них слід мандрувати дванадцять місяців, два місяці від кожного з перших чотирьох і чотири місяці до останнього). В центрі острова на горі — Храм під тінню дерева Туби, де верховний жрець — таємничий Хізір (Хадір), який єдиний може мати зв'язок з прихованим Імамом. Раз на рік, у день свого реального народження в світ, Імам являється своїм вірним в оточенні 313-ти вірних витязів, які в реальному світі перебувають інкогніто і виконують місію посланців Імама²².

Існує переказ про **Біловоддя** і в середовищі офіційного православного духовництва, де воно вважається заповітною країною праведників, куди свого часу прибуло посольство великого київського князя Володимира на чолі з ієромонахом Сергієм Афонським, який єдиний через тривалий час (понад 50 років) зумів повернутися на Русь.²³ (Автором розповіді «Сокровенное Сказание о Беловодье» вважається о. Володимир, ієромонах Вишенської Успенської чоловічої пустині в Тамбовській губернії Шацького повіту; воно записане 15/27 липня 1983 р., а вперше опубліковане у «Новой Заре», російськомовній газеті, що виходила у Сан-Франциско (Каліфорнія, США), у т. зв. «Пасхальному номері» (№ 5109 від 24 квітня 1949 року, стор. 12–14) з передмовою письменника Георгія Гребенщикова (1884–1964 рр.), засновника американського реріхіанського видавництва «Алатас» (Коннектикут, США).

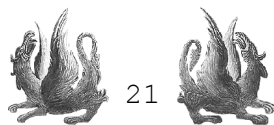
У ранньохристиянській традиції, зокрема в Апокаліпсисі Петра (II ст., знайдений у гробниці в Ахмімі, Верхній Єгипет), царство праведників описується так: (якщо в ортодоксальних Євангеліях у часі преображення Ісуса на горі Фавор йому і присутнім там апостолам з'являються праведні пророки Мойсей та Ілля, то в цьому тексті є дещо інше свідчення): «... Тоді я підійшов до Господа і сказав: «Хто вони?» Він мені говорить: «Це — наші праведні брати, вид котрих

ви хотіли побачити». Я сказав йому: «А де всі праведні брати і який той Еон, в котрому перебувають володарі цієї слави?»... І Господь показав мені величезний простір поза цим світом, сяюче надяскравим світлом; повітря там сяє промінням сонця, сама земля цвіла нев'янувими квітами, була наповнена ароматами і чарівноквітучими вічними рослинами, що приносять благословенні плоди. І так сильно квітло все, що запах звідти долинав і до нас. А мешканці того місця були зодягнені в одягу світлих ангелів, і одяга їхня була подібна до їхньої країни. Ангели носилися там серед них. Така ж була краса тих, хто там мешкав, і вони єдиним голосом славили Господа Бога, радіючи в тому місці... Каже нам Господь: «Це — місце ваших первосвящеників, праведних людей»...»²⁴.

Сама ж Православна Старообрядська Церква вважає, що уявлення про **благочестиве царство Біловоддя** слід пов'язувати із саме індійськими християнами-несторіанами, які, в протистоянні з уніатськими намаганнями португальських католицьких місіонерів, в 1665 р. відновили «трьохчинну ієрархію», закликавши яковитського («сирського» монофізитського) єпископа Григорія Єрусалимського, який діяв з благословіння свого патріарха і підтриманий місцевими раджами. Коли ж у XVIII ст. мосульський (ассирійський) патріарх спробував відновити власну юрисдикцію, то зазнав невдачі, бо «здичавілі» та «піддані спокусам латинян» індійські християни вже розуміли «як свою рідну» власне не несторіанську ассирійську традицію, а саме «сирську» яковитську (*нам відомий тільки машинописний варіант статті Андрія Єзерова «Біловодська ієрархія: До питання про походження»*. — О. Г.).

Гадаємо, легенда про Біловоддя пов'язана також як з наявністю значної кількості несторіан в улусі Джучі («Золотій Орді»), так і з фактом, що західна його частина, «лівий фланг» називався Ак-Орду («Біла Орда»; права частина, тобто східний фланг, відповідно — «Кок-Орду», «Синя Орда»). Спочатку Біла Орда займала Поволжя, а після 1243 р. перемістилася на Північний Кавказ. Спочатку Біла Орда була віддана під порядкування Берке, який від бухарського шейха аль-Бахерзі прийняв іслам, проте продовжував політику віротерпимості, зокрема жителі руського кварталу в Новому Сараї мали свої церкви, був покровителем зодчих і митців. Його не відомого на ім'я сина вилікував ростовський єпископ Кирило, після чого той, вірогідно, прийняв чернечий постриг, і через це, як вважається, ординські родоводи про нього нічого не говорять. В 1255–56 рр. ханом усієї Золотої Орди був син Бату (Батия) Сартак, який спочатку володів улусом на правобережжі нижньої течії Волги з половецьким населенням і перебував у дружніх контактах з Олександром Невським, допомігши тому стати старшим серед володимиро-суздальських князів. В історіографії Сартак наділений епітетами «гонителя мусульман» і «християнина». За Абу-л-Фараджем, Сартак навіть був висвячений у сан диякона. Чутки про християнство Сартака й спонукали французького короля Людовіка IX відправити до монголів посольство Г. де Рубрука в 1253 р., який, проте, отримав з вуст особистого секретаря хана несторіанина Кояка попередження: «Не смійте говорити, що наш хан — християнин; він не християнин, а монгол». За версією Кіракоса Гандзакеці, хан Сартак був отруєний представниками мусульманської партії Берке.

Також віронетерпимець та ісламізатор хан Узбек, проте, дозволив своїй сестрі Кончака прийняти православ'я під іменем Анни й одружитися з московським князем Юрієм Даниловичем. Також не настояв він і на прийнятті ісламу своєю дружиною Баялун-хатун, візантійською принцесою. З візантійською принцесою Євфросинією (Чабі, Джані), дочкою Михайла Палеолога, був одружений один з улусбеків Ак-Орди мусульманин Ногай. Старша його дочка була видана заміж за смоленсько-ярославського князя Федора Ростиславича Чорного.

Відомо також, що нащадків у хана Сартака не було, а мав він лише одну дочку, яка прийняла православ'я під іменем Феодори і була в 1257 р. видана заміж за білозерського (з 1277 р. — ростовського) князя Гліба Васильовича (пом. 13.12.1278 р.)²⁵, якому народила трьох синів — Дем'яна, Михайла і Романа²⁶. У Кирило-Білозерському монастирі в глибокій старості помер (16.01.1616 р.) Семен Бекбулатович (Саїн Булат) з династії астраханських ханів. Він був правителем залежного від Москви Касимівського улусу (з центром у Городку-Мещерському на р. Оці), якого Іван Грозний спочатку зробив замість себе великим князем (1575–1576 рр.), а потім тверським князем (1576–1596 рр.), пережив опалу за часів Бориса Годунова і примушений прийняти чернецтво Лже-Дмитрієм I. Останній касимівський хан Сеїд-Бурхан прийняв християнство під іменем Василя і переселився до Москви. З причини, що прямий спадкоємець Сеїд-Бурхана, всі нащадки якого були християнами, загинув під час стрілецького бунту 1682 р., ханство приєднали до Росії.

Вірогідно, що в середовищі охрещених татар існувала легенда про нетривале праведне царювання в Орді їхнього знаменитого єдиновірця.

Крім того, «біловодський здвиг» у середовищі християн Алтаю в кінці XIX ст. породив у середовищі тубільного населення на початку XX ст. нову, синкретичну релігію — «ак янг» («біла віра»), відому в науці як «бурханізм». Іноді бурханісти називають свою релігію «молочною вірою», а єдиновірців — «ак-тамаші» («білогруді»), на відміну від «кара-тамаші» («чорних» — шаманістів) та «сари-тамаші» («жовтих» — ламаїстів). Главою нової релігії був священик (ярликчі) Тирий Яшітов з роду кипчаків, який отримав титул «Ак-емчі» («Білий лікувальник»), шестикутний «Алтай з білими квітами» проголошувався землею благодаті, а майбутнє пришествя на білому коні приписувалося Золотому Прекрасному Цареві Ойроту-Бурхану, який перед цим посилав своїх синів-богатырів. Одне з провідних місць в культурі належало молодим дівчатам, а ті ж північні алтайці, які залишилися вірними традиційному шаманізму, про появу послідовників «білої віри» говорили як про прихід на Алтай Цар-дівичі (Кис-каан).

При дослідженні генези «білої віри» (бурханізму) ряд науковців констатує факт причетності до цього саме алтайців — вихідців з монгольських та бурятських буддистських навчальних установ²⁷, де, як відомо, тоді ж сформувалася концепція про благочинну країну Шамбалу з об'єднанням її послідовників усередині монастирів у своєрідні «Шамбалін Дацани». Останній факт проаналізовано у праці бурятського науковця Бадзара Барадійна (1878–1937)²⁸.

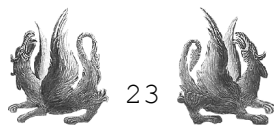
Легенда про благочестиве християнське царство на Сході безпосередньо пов'язана з іменем **апостола Йоана**, сина Зеведеєвого та Саломеї, сестри Діви Марії²⁹,

про якого в Європі побутувало передання, що він не помер, але таємно живе десь на землі і мусить дочекатися часу, коли згідно з його пророцтвом ненадовго зацарює антихрист — «звір, що виходить з безодні», котрий походитьиме з коліна Данового (Єремії 8:16; коліно це не числиться серед спасених, Об'яв. 7:5-8)³⁰. Йоан викрис його і дасть усім віруючим істинне тлумачення своєї книги Об'явлення³¹. Остання в своїх історичних реаліях (69 р. н. е.) мала за основу надію на визволення від римської окупації (у вересні, 9-го едула 70 р. легіони Тіта Флавія розгромили іудейських інсургентів у Єрусалимі) шляхом вторгнення в Палестину парфян, в державі яких месопотамські іудеї-емігранти мали автономні князівства. Сучасні есхатологічні надії породили уявлення, зокрема російських православних-катакомбників, що після впадіння московської патріархії в ересь сергіанства та морального занепаду зарубіжної й істинноправославної російських церков, Божим Промислом Церква Христова відродиться як Філадельфійська, або Ново-Новозавітна церква, через збереженого Першоієрарха святого апостола Йоана Богослова, автора «Об'явлення»: «Ублажим Иоанна приснопамятного, от земли восстающего, и земли не отступающего, но жива суща, и ждуща страшное Владыки Второе Пришествие», — говориться в Акафісті Йоану.

Це уявлення про безсмертя Йоана породжене словами Ісуса Христа стосовно апостола: «Якщо я хочу, щоб він перебув, доки прийду» (Йо. 21:22). Саме прощання Йоана з сучасниками, про що розповідає письменник IV Епіфаній Кіпрський, відзначає таємничу містерію: він лягає живим у могилу, а учні засипають його. Коли християни Ефесу довідалися про це, то негайно розкопали могилу, але виявили її порожньою. Однак на місці могили щороку 8 (21) травня з'являється тонкий прах, що має зцілювальну силу, і поклоняються християни лише місцеві погребіння апостола (але не тілові, мошей якого, як і Богородиці, не існує).

Аналогічно з Ефесом пов'язаний і переказ про воскресіння сімох отроків — Максиміліана, Ямвліха, Мартиніана, Ексакустодіана, Діонісія, Йоана й Антоніна. Вони були пов'язані військовим побратимством і вірою, у часі гоніння Декія на ефеських християн (в 250 р.) вони переховувалися в гірській печері Охлон, де вони проводили час у молитвах і пості, готуючись до мученицького подвигу в ім'я Христа. Довідавшись про юнаків, Декій наказав завалити вхід до печери камінням, щоб сповідники загинули від голоду. Через 170 років, за царювання Феодосія Молодшого (408–450 рр.), істинного захисника віри, вхід до печери був відкритий і блаженні юнаки встали, але не для мук, а для посоромлення тих, хто не вірить в істину воскресіння мертвих. Отримавши про це повідомлення, цар із сановниками прибув до Ефесу, де зустрів цих ще живих юнаків і поклонився їм як дивному свідченню про майбутнє воскресіння. За свідченням церковного історика Никифора Калліста, цар був у спілкуванні з ними сім днів, розмовляв з ними і сам прислуговував їм під час трапези. Після закінчення цих днів юнаки знову заснули сном смерті аж до страшного суду і всезагального воскресіння. Святі їхні мощі (доля яких невідома після XII ст.) прославлені багатьма чудами.

Власне отець Церкви Йоан Золотоустий, котрий, як це йому було відкрито від Бога, стверджує, що святий апостол Йоан Богослов воскрес другим всезагальним воскресінням (на відміну першого типу воскресіння — воскреслого Лазаря та єпископа Симеона Богоприїмця, які були повернені до життя в своїх старих тілах і зрештою знову померли) одразу ж після своєї смерті і, крім небесних мешкань, своєю обителлю має на землі даровану Богом резиденцію в Гімалаях. В «Житті мучениці Ерміонії», однієї з чотирьох дочок-пророчиць апостола Филиппа, який хрестив ефіопського вельможу, розповідається про те, як Ерміонія та Евтихія вирушили в Асію пошукати святого Йоана Євангелиста, але не знайшли його, бо Господь «преложив» його, як колись Єноха та Ілію взяв у «плоті та костях» на небо. В певному часі до святого Григорія, стурбованого ересю савеліян, було з'явлення Богородиці та Йоана Богослова і останній навчив Божих Тайн віри в Святу Трійцю, відому як Неокесарійський символ віри (за даними рукопису отця О. Моленка «Апокалипсис — толкование. Гл. 2. Тайна Святого Апостола Иоанна Богослова»).

Також апостол Йоан залишається живим і чинним Першоієрархом (Архиреем) Церкви Христової (але не всупереч, а поряд з Церквою, де першим ієрархом був апостол Петро, якому призначено «пасти вівці Христові»). Святому Григорієві Неокесарійському, який був у розпачі через поширення ересі Савелія і Павла Самосатських, після ретельної молитви явилися Богородиця та Йоан в архиерейській одежі, і за повелінням Пріснодіви Першоієрарх наставив святого Великих Божих Тайн, що потім були записані самим святим Григорієм.

Також Йоан є покровителем алхіміків, уперше перетворивши каміння і палиці на золото та коштовності перед двома молодими ефеськими філософами. Йоан у храмі Діани випиває отруту з чаші, яку дали йому жерці, щоб випробувати його віру (як правило, в його руках зображали чашу зі змією). А перша християнська мучениця Фекла з цього ж малоазійського регіону, з фригійського міста Іконії, в районі Селевкії рятується від переслідувачів у скелі, котра розкрилася, щоб сховати її.

Отже, в цьому уявленні про безсмертя Йоан («Син Грому») перейняв естафету від ветхозавітного Мафусаїла, сина Єноха (пор.: «...вважають, що Єнох буде благовісником язичників, а Ілія Фесвітанин — євреїв. Апостольська проповідь Євангелиста Йоана буде потрібна заради обраних, для відновлення змісту втраченого Христового вчення», — писав св. Йоан Кронштадтський³²). Якщо його батько був узятий живим на небо (він же ісламський пророк Ідріс — «І вознесли Ми його на високе місце», Коран, 19:58), то син прославився довгим життям (969 років), боровся зі злими духами шеддим (аккад. «шеду»), а народна етимологія його імені — «той, хто умертвляє мечем». Згідно з апокрифами Мафусаїл дійшов до «межі (soph) землі (erets)», щоб довідатися від свого батька Єноха про майбутній потоп і про спасіння свого внука Ноя («Книга Єноха», 111–112; «Мідрааш Агада»), що співставляє його з шумеро-месопотамським героєм Гільгамешем, котрий після довгих мандрів довідується в райській місцині від першопредка УтНапіштима (аккадського еквівалента біблійного Ноя) про минулий потоп і врятування людства. Смерть Мафусаїла наступила перед самим пото-

пом (Буття, 5:27; 7:6), що згідно з «Агадою», був відстрочений на сім днів у зв'язку із жалобою за Мафусаїлом.

Розповідь Йосифа Флавія про Єноха про те, що він приховав від Потопу найцінніші Сувої або Книги під стовпами (ст.-євр. «амуд») Меркурія або Сета, тотожна переказові про Гермеса, «Батька Мудрості», який після всесвітнього потопу відкрив два кам'яні стовпи, заховані мудрецами давнини, і знайшов написану на них Науку³³.

Греки мали уявлення про фригійського (в Анатолії) царя Наннака чи Аннака, який знав, що після його смерті людство буде знищене потопом і прожив під горювання декількох поколінь понад 300 років. Після смерті Наннака почався т. зв. «Девкаліонів потоп»³⁴, про який Нонн Панополітанський розповідає у «Пісні про Діоніса» (VI, 323–254):

Вибраний хід свій тримаючи, водночас усі зорі
Мали осідки в небесних хатах: колісниця четвіркою
Геліоса, де спина побіля зір Лева летіла шляхом,
Сяючи вогненно; в колісниці проворній Селена,
Діва природи, трійкою до восьминогого Рака котилась.
Мокро-росистою ступнею в рівноденному колі Венера
В хату весняну ішла, ухилившись від Овена рогів,
Прямо назустріч Тельцю-олімпійцю, що не любить снігів.
Сонячним дишлом сусідній Арес підганяв Скорпіона,
Що Тельця оперізував, надто повного жару.
Скоса дивився він по той бік на Венеру.
Рік завершав на дванадцятий місяць Юпітер,
Легко підходив до Риб, маючи справа трибічне
Пасмо Селени — повносяйної діви.
Через вологий хребет Козорога проходив Сатурн,
Світлом морозним просочений. Тут і Меркурій
Йшов, наближаючись до сузір'я блискучого Діви,
Дому щоб Діки дістатися, де як суддя перебуває.
Зевса розкрилися зливи заслінки в усієї седмиці
Зоряно-дивних шляхів; із ущелин збентежено-гулко
Вдарили повні вологи потоки обильні;
Мокрії дщери батька свого Океану здіймали лагуни...

Як резюмує М. Чмихов, «... враховуючи розташування трьох названих точок пір року в сузір'ях Тельця (точка весни), Скорпіона (точка осені), Козорога (точка зими), точка літа в такому випадку могла бути тільки в сузір'ї Лева. Його також згадано у міфі. Такий зодіак міг існувати лише в 2240–2200 рр. до н. е»³⁵.

Фригійському Наннаку/Аннаку тотожний грецький міфічний велетень Анакт (від *anax* «володар»), син Геї та Урана. Він вважався найдревнішим володарем анатолійського міста Мілета, епонімом Анакторії (на побережжі Амбракійської затоки). Анактами у греків називалися демони-захисники. У Ведах йому ідентичний Ангїрас (етимологія якого, як зауважують дослідники, не встановлена), один з родоначальників людства, перший жрець і той, хто навчив людей приносити жертви богам. Ассирійці знають його як Анзу (Анзуда) — величезного бо-

жественного левоголового орла, посередника між світами, на якому їздить бог рільництва і зрошувальних каналів Нінгірсу. В ісламі Анзуд трансформувався у демонічних птахів «анка».

Імена Наннак/Аннак, Анакт та Ангїрас ми співставляємо з шумеро-месопотамськими «ануннаками» — «сіменем князя» Енкі, бога мудрості (аналог біблійного Єноха, ім'я якого означає «вчитель», араб. Ідріс, араб. Дріша < араб. «дараса» — «науковець, ерудит»; пор. з хурит. eni-/enzh-/ensh- «бог», шумер. en «guler», пра-півн.-кавк. *[?]amsa, етрус. eis-/ais-, кетт. es «бог», сіно-тибет. *sijH- «to expire» > «to die»³⁶), та з мешканцями священного і першого міста Ніппуру: «... Каїн пізнав свою жінку, і стала вона вагітна, і народила Єноха. І збудував він місто, і назвав ім'я тому містові, як ім'я свого сина: Єнох» (Буття, 4:17). Як правило, у більшості перекладів двох Єнохів — сина Сифа і сина Каїна розрізняють, це відповідно Єнох і Єнош (і останній вважається винахідником мистецтва та письма). Ніпур після загибелі відбудували боги «на горі небес і землі» Дуку, а їхнім царем став бог Вавилону Мардук, син бога Еа (Ейя, по-шумерськи — Енліль).

Ануннаки вважалися посередниками між небом і землею, добрими охоронцями від злих духів. Етимологічно Ануннаки походять від шумерського An-unna-Ki «Небо зійшло на Землю», що співставляємо з євр. nephilim «ті, які зійшли», як означалися в «Книзі Буття» «сини божі» — батьки «велетнів» (та їхніх нащадків «рефаїмів», «синів Енакових» у «Второзаконні», 1:28; 2:10-11; 2:21; 9:1-2), народжених людськими дочками, а в «Книзі пророка Даниїла» (4:13, 20) та апокрифічних «Книзі Єноха» і «Книзі Ювілеїв» — «Недрімани» (naphidem), що ворогували з іншим «народом» на ім'я Eljo³⁷. Внаслідок «всесвітнього потопу» цивілізація «велетнів» гине. Іспанський науковець Х. М. Гомес-Табанера склав мапу, на якій показано поширення «споруд велетнів» — мегалітів у Європі, на Близькому Сході та Кавказі. Порівнюючи ареал мегалітичних культур з місцями популярності звичаю влаштовувати процесії «велетнів» (у червні на свято Тіла Господнього), він відзначає, що географічне розташування обох явищ збігається. Він вважає, що поширення обох звичаїв ішло із Західного Кавказу і Малої Азії аж до Іберійського півострова, а звідси — до Британії та Скандинавії³⁸. В індоєвропейській традиції боги перемагають велетнів: у греків — гігантів, у осетинів — ініжів, у германців — йотунів (дв.-ісл. jotunn, англ. eoton).

Шумерський міф також знає зміну поколінь божественних істот. Мудрий і добрий бог Енкі жив на дні океану в палатах, названих Абзу (Апсу) (пор. із санскр. aras «води» та Апам Напат — «Син Вод» та з біблійним «Дух Божий ширяв над водами», Буття, 1:2). Зі свого палацу Енкі створив місто Ерїду і підняв його над поверхнею вод так, що воно «засяло, схоже на високу гору». Це було священне місто, населене священними людьми (перший чоловік був на ім'я Адап), і охороняв його Енкі (археологи ототожнюють його з пірамідальним містом-некрополем Ель-Обейдом). Прочани продовжували відвідувати його і після того, як у небесній ієрархії здійснився переворот і бог Енкі звільнив своє місце братові Енлїлю (Ейя, а той передає владу синові Мардуку). «Царський список» з міста Ларси розповідає: «Коли царство спустилося з неба на землю, було царство

в Ереду. В Ереду царем був Алулім, і він правив 28 800 років. Потім 36 000 років правив цар Алалгар. Ереду було зруйновано, його царство перейшло до Бар-Табіру». Пізніше, все ж залишаючись первородним «місцем царственості», Ереду стало звичайним містом, а його сакральні функції перебирали на себе інші міста. Але найвідомішим став Урук (біблійний Єрех, грецький Орхоя, на місці якого тепер — поселення Варка). З «Царського списку» відомо, що Мескіаггашер, син Уту-Сонця, став верховним жерцем і царем Урука. Він «увійшов у море і вийшов з нього з-за гір». А вже його син Енмеркар офіційно «побудував» Урук довкола храму Еанна («Куллаб»). Потім країною володарювали пастух Лугальбанда та рибалка Думузі, які були скинуті богинею Інанною в шумерійське по тойбіччя — країну Кур («Гора»). Правителем Урука став Гільгамеш, батьком якого був демон-ліллу, а матір'ю — богиня Нінсун (яка у «Гімні Шульги» називається драконом, а її син — дикооким левом). Але Енкі з втратою верховенства не зникає, не перестає діяти. На своєму літаючому човні-магурі, який називається «Козоріг Абзу», він вирушає у подорож всім Шумером, на «чорну гору», в таємничу країну Мелухха і благословляє їх усіх. Потім Енкі замешкує у місті Урі, де «діє словом Енліля», перетворюється на дикого бика, який заволодіває дикою коровою-річкою, від чого народжуються річки Тигр і Євфрат. Після цього Енкі розподіляє обов'язки між богами: Енбілулу (охоронець вод), «син Кеша» (охоронець риби), Ішкур (громовержець), Енкімду (будівничий каналів), Ашна-на (богиня рільництва), Сумукан (володар гір і звірів), Думузі (бог пастухів), Уту (Сонце), Сін (Місяць, з особливим статусом як син Енліля і Нінліль), УтТу (богиня ткацтва), Абу (бог рослин), Еншаг (володар Дільмуну), Нінтулла (володар Магану) тощо. Від шлюбу Енкі з матір'ю-богинею Нінхурсаг народжується богиня дозрівання Нінму. Вона ж від свого батька народжує «богиню гірської країни» Нінкурру. Енкі також намагається звалтувати свою другу дочку УтТу, але її мати Нінхурсаг проклинає свого чоловіка Енкі. Пізніше їх примирює лисиця, й у божественній парі народжується чарівна богиня календарних місяців Нінті («господиня життя/ребра»), яка відома і єгиптянам як богиня Нейт і яку сучасні міфологи вважають прообразом біблійної першої жінки Єви, створеної з ребра першолюдини Адама.

Особливу владу отримала богиня Інанна (Венера), дочка бога Сіна і сестра Уту, яка фактично стала наглядачкою за діями всіх молодших богів — їй вручили скіпетр і посох влади. З власної гордині вона викрадає з Абзу (за намовою Енліля?) «ме» — «божественні сутності», «цілісності, внесені ззовні», та переходить у своє місто Урук. Як вважається, саме за цей вчинок Енкі влаштовує всесвітній потоп. Деяких людей боги врятували на острові Дільмун (вважається прообразом Атлантиди та островів Блаженства), і звідти вони знову заселили Шумер.

Християни вірять, що Мафусаїл мусить з'явитися у числі «семи великих пророків» (Сиф, Снох, Мафусаїл, Авраам, Яків, Мойсей, Давид) перед другим пришествям Месії. Цей мотив співставляємо із «сімома мудрецьями», які будують огорожу проти сил Хаосу, а саме — мури шумерського міста Урука, якими через тисячоліття замилювався, після багатьох життєвих поневірянь, Гільгамеш.

Отже, **проступає з п'ятьма історіософським принцип «відкриття — подія — закриття»:** Мафусаїл довідується про майбутній потоп — здійснення Потопу — Гільгамеш довідується про минулий потоп; шумерські сім мудреців будують у 4100-х рр. до н. е. мури Уруку — цивілізація Міста («Земного Граду») — з'явлення семи пророків перед приходом Месії. Внаслідок цього царство земне («Дочку Вавилонську») замінить Царство Христа на землі тривалістю у «тисячу років» (Об., 20:4) (власне Візантійська імперія до свого падіння в 1453 р. під ударами Османів проіснувала рівно тисячу років). Звідси й походить у істориків Церкви назва уявлення про Тисячолітнє Царство — хіліазм (по-грецьки) або міленаризм (латиною) від слова «тисяча».

Вчення про месіанське Царство розвивали у III ст. отці Церкви Іпполит Римський та Мефодій Патарський, з іменами яких пов'язані найпопулярніші на Русі апокрифи. Видіння майбутнього царства розповідає «Слово Мефодія про Михайлове царство і про антихриста», що датується VII–VIII ст. Описання цього царства витримане у ветхозавітній традиції: «... По всій землі не буде ратей і ніякого заколоту і почнуть ходити шляхом від Єрусалиму до Індії... І об'являться всі скарби, що від Адама заховані. Цар же Михаїл розпочне давати людям багатство всіляке, і будуть бідні як бояри і бояри як царі. Тоді не буде ні татя, ні розбійника, ні лихваря, ні брехуна, ні заздрісника, ні гордовитого, ні скомороха: припиниться-бо тоді всяка справа і будуть радість та веселощі і тишина всіляка». Але через безмірне благополуччя жителі цього царства впадуть у обжерство і розпусту, зовсім забувши про Бога. За це Господь на певний час забере царя Михаїла і помістить його у заповітне місце, а престол захопить антихрист, який до того був помічником Михаїла і прикидався добрим і благочестивим. Захопивши владу, він повною мірою проявить свої злобу і безбожжя. Тільки після того, як антихриста переможе архангел Михаїл, цар Михаїл повернеться на свій престол. Це пророцтво, в котрому архангел Михаїл та цар Михаїл майже ототожнюються, слугувало основою сюжету знаменитої ікони московського Кремля «Архистратиг Михаїл з діяннями»³⁹.

Ба більше, вважалося, що «прототип» Месіанського Царства існує реально (іманентно). Августин Блаженний заперечував майбутнє Тисячолітнє царство Месії, зазначаючи, що текст Об'явлення Йоана слід розуміти символічно: месіанське царство на землі почалося на землі від самого заснування Церкви Христом. Тим самим віру в майбутній земний рай у віруючих відібрали. Христове Царство у свідомості західних християн почало ототожнюватися із самою католицькою церквою, у східних — з фактом «симфонії» Церкви й Імперії, а в епоху Відродження — як нове соціально-політичне облаштування, яке для Данте асоціювалося безпосередньо з Римською імперією, а для гуртка Медічі (де провідним філософом був М. Фічіно) — з «добрим правлінням», де здійснюються універсальна гармонія і моральний закон, тобто процвітанням під керівництвом мудрих і багатих правителів, які є проявами творчої, деміургічної сили природи (уособленої античним Паном).

Але інші автори вважали, що Царство праведників існує на землі «біля першоствореного Раю», але до певного часу — «приховано» (одна з легенд розта-

шовує його під Іверською горою, де стоїть Новий Афон біля Сухумі). «Рай на сході, створений заради Адама, не загинув», — писав у 1347 р. новгородський єпископ Василій Каліка у своєму посланні до тверського єпископа Феодора Доброго, захищаючи вчення Григорія Палами про Божественні енергії. Єпископ Василій визнавав існування як «раю духовного» (коли вся земля буде оновлена вогнем. Коли Христос зійде з небес), так і «той рай, що посаджений, не загинув і нині існує. В ньому світло самосвітле, а твердь його недоступна людям, тільки до райських гір дійти вони можуть»⁴⁰. Володимир Мономах писав про птахів Гамаюна та Фенікса, які на зиму відлітають в «ірій», тобто в рай. У популярному «Слові про видіння апостола Павла» ангел показує апостолові «землю обітовану», де посередині є ріка, «що тече молоком і медом», і землю цю мав на увазі Ісус, коли казав: «Блаженні лагідні, бо вони успадкують землю» (Матв., 5:5). Насправді ж вона — лише підступи до справжнього Едему, які стеже херувим з вогняним мечем і де мешкають Богородиця, Ной, Єнох, Ілля, Мойсей, Ісайя, Єзекиїл. Саме цей сюжет зображено на північноруських іконах XV ст. «Страшний суд», де поряд з патріархами є й крилаті схимники, які вже при житті здобували освячення своєї сутності⁴¹.

Апокрифічне «Хожденіє Зосіми до рахманів» розповідає про щасливу землю, де люди безгрішні, харчуються плодами, ходять цілком оголеними і не встидаються, мовби Адам і Єва у раю. Вони не безсмертні, але помирають у зрілому віці, легко і без хвороб. Аналогічне апокрифічне уявлення про благочестивих рахманів притаманне й карпатським гуцулам, прикарпатським покутянам і підгірським бойкам, які шанують цих праведників («рахмани се наші кривні») у т. зв. свято «Рахманського Великодня» (церковне Переполовинення П'ятдесятниці, на четверту середу після Великодня), яке ділить на рівні частини період між Великоднем (Пасхою) і Зеленими святами (П'ятдесятницею). Начебто саме на четвертий тиждень до рахманів допливає скаралуща від пасхальних яєць, яку християни вкидають у воду на Пасху. Начебто ця традиція пов'язується з іудейським селищем Рахманом, де три тижні оплакували смерть Спасителя, аж доки дванадцять рахманів не побачили знак Божого воскресіння — яйце, що пливло водою, і тоді припинили жалобу. Але, крім власне Великоднього посту і пасхальної трапези, гуцули також ревно дотримувалися посту й на «Рахманський Великдень» і аналогічно до Великодня розговлялися обрядовою трапезою з одним яйцем. Начебто той, хто тоді прикладе до землі вухо, може почути святковий спів рахманів і голос їхніх дзвонів⁴².

Наприклад, апокрифічне «Одкровення Матея» («Слово Матея Патарського») розповідає про те, як після смерті Адама від грішного людства відокремилися «чистий» рід Сифа («Нагорода»), який знайшов замешкання на горі біля раю. Начебто саме вони — «Сини Божі» (*bene ha elohim*), які «зачали були призивати Ймення Господнє» (Буття, 4:26), на відміну від нащадків Каїна — «Людей Господа», які не знали релігійного культу. Згідно з коптським апокрифом перед народженням Сифа ангел застерігав Адама, що нащадки Сифа не повинні змішуватися з нащадками Каїна, що, як відомо, і трапилося (Буття, 6:1-7): «сини Божі» взяли собі «дочок людських», внаслідок чого народилися «силачі, що

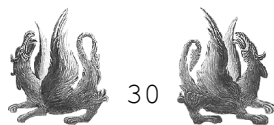

славні від віку» (буквально — «імениті», «анше хаш-шем»). Останніх іудейська традиція знає як «рефаїмів» (Книга Єноха, 7:2-3; Берешит рабба, 26:17; Сота, 34б). У «Іудейській давнині» (I, 71) Йосиф Флавій розповідає, що згідно з переданням Сифові та його нащадкам була відома астрологія і пророцтво Адама про те, що людство буде винищене двічі — водою і вогнем. Тому вони залишили свої знання записаними на двох стелах — з каменю (здатній витримати потоп) і з цегли (здатній витримати вогонь). Географ Страбон стверджував, що якісь тексти, написані до потопу, зберігалися на Піренейському півострові. Такі ж тексти мали й кельтські жерці-друїди і називали їх «Книги Ферілта». Аналогічні легенди донесли арабські історики Абу Балкхі і аль-Масуді: єгиптяни до потопу заховали у пірамідах священні тексти і знання.

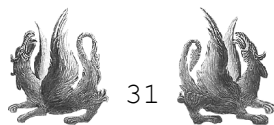
У коптських «Діяннях Матея» апостол Матей розповідає апостолам Петрові й Андрієві про те, як він відвідав «**місто радості Прокуменос**»: «...У країні цій нема ні золота, ні срібла, ніхто не їсть м'яса і не п'є вина, всі харчуються тільки медом та росою. Вода, котру вони п'ють, береться не із джерела, а з листків дерев. Люди там завжди співають «Алілуя», не носять, зовсім як (б)рахмани, «людської одежі», ніколи не брешуть. На дружин своїх не дивляться похитливо, першонароджених посвячують служити Богові на три роки. Жоден чоловік не має двох жінок, жоден син не помирає раніше батька, юнаки шанують старців, а жінки добродішні. Вітер розносить пахощі садів, у країні нема літа та зими, морозу та інію і завжди віє «подих життя...»⁴³.

«**Прихованістю**» **Істинного Царства** (пор. з прихованістю останнього імама — нащадка Алі ібн Абі Таліба, «Кутб ал-вуджуд» — «Полюс Буття», — у цьому випадку: Мухаммад ібн ал-Хасан ал-Худжжа ал-Каїм бі-амр ал-Мунтазар Сахіб аз-Заман, який зник десь у 875 р., — у доктрині шийтів-існаашаритів) сакральна напруга зменшується, транслюючись у напрямку від Раю (maximum sacrum) до церковного храму (minimum sacrum)⁴⁴ через його архетипного посередника — **Царство** (sacrum interna; у сакральному топосі — «Царство біля Раю», в історичному — Єрусалим, у політичному — православне царство ромеїв-християн, в утопічному — держава короля-священника Грааля, у духовному — Церква), що виконує у тимчасовому земному бутті роль Утримувача світового зла та предстоятеля (Метатрона, «Ангела Лику») перед Господом. У християнській традиції він — **Цар Світу** (згаданий у книзі пророка Ісайї; «...це нерухома точка, що у всіх традиціях одностайно називається символічним «полюсом» буття, бо саме довкола неї здійснюється колообіг світу»⁴⁵), істинний, на противагу «князеві світу цього» (згаданий в Євангелії від Йоана), нащадками котрого Євангеліє буквально називає іудеїв.

Проте самі іудеї «князем світу цього» вважають того, хто поряд з праведним нащадком Сифа Ноєм врятувався від всесвітнього потопу. Це — представник рефаїмів («репаїм») — башанський цар Ог (~ дв.-єгип. “h «блаженний, просвітлений», «загробне втілення людини, зображався у вигляді ібіса»), родоначальник народу рефаїтів («харепайм»): «Рефеями вважалися й вони, як велетні, а моавітяни кличуть їх: еми» (Втор., 2:10-11); «... увесь той Башан кличеться: Край рефаїв» (Втор., 3:13); «І границя Ога, царя башанського, із остатку рефаїв, що сидів

в Аштароті, і в Едреї, і що панував на горі Гермон, і на Салха, і на всім Башані аж до границі гешурейської та маахатейської, і половина Гілеаду, — границя Сигона, царя хешбонського» (Навин, 12:4-5) тощо. В той же час у Біблії рефаїти — мешканці потойбічного світу (Ісаїя, 14:9; 26:14-15; Пс., 88:11; Притч., 2:18; 9:18; 21: 1-6; Йов, 26:5). Також стверджується у Біблії, що після потопу рід велетнів відродив дужий мисливець Нім(в)род, син Куша і внук Хама, володар Вавилону, Єреху, Аккаду і землі Шинеар (Сенеар) (Бут., 10:9-10; 1 Хр., 1:10). Його ім'я пояснюється із семітського кореня *mrđ* «повставати, противитись». Саме він вважається керівником Вавилонської вежі та «ловцем душ». Дослідники вбачають у Німвроді шумерського бога війни і полювання НінУргу («Володар землі»). Ф. Ніцше в «Генеалогії моралі» зауважує, що велетень («силач», «гібор») — це той, хто став створювати ціни, вимірювати (*man*, *Mensch*, *manas*), вигадувати еквіваленти і в першу чергу ставив себе вище за інших. Тобто запровадив ієрархію, за якою свавільно одна особистість вимірюється відносно іншої особистості, далі — частини тіла людини стали еквівалентами певних вчинків, а далі — і речей. Для закріплення мір проводять маніпуляції з тілом, як власним (татування, від полінез. *ta-atou* «знак бога»), так і чужим (тортури), бо «тільки те, що не перестає боліти, зберігається у пам'яті». Певні категорії осіб отримують виняткове право на такі маніпуляції над іншими. Володарі, отже, перебувають у стані «гордості» (*hybris*). Власне буквальный аналог про покоління «велетнів», які винищені були всесвітнім потопом, наявний у китайській міфології, явно занесений в епоху Інь (Шан) з Близького Сходу: «... Чію першим підняв смуту, в яку втягнув і звичайних людей. Всі перетворилися на бунтівників та розбійників, поводити себе, мов сови, стали підступні, озлоблені, відбирали і карали, обманювали і чинили насильство. Народ Мяо не звертався до духів предків, а перепиняв (злочини) карами. (Він) створив кари за п'ять злочинів і назвав (їх) законом. Почали рубати голови безвинним і віддаватися розпусті, відрізаючи носи, вуха, оскоплюючи і клеймуючи; поширювалися ці кари на всіх однаково, не розрізняючи тих, хто (сам) приносив скарги... Про безвинних донесли Верховному Предкові... Верховний Предок сумував у серці за масою безвинно страчених і відплатив за жорстокість силою, перетнув (рід) народу Мяо, не залишивши від нього нащадків. Потім наказав Великому (Чжун) і Чорному (Лі) перепинити спілкування між небом і землею, щоб (боги) не спускалися. Всі Володарі спустилися вниз... Дядько Стрілець (Бої) опустив настанови, змінивши (звичку) народу до кар, Юй привів у порядок води і землі, дав імена горам і рікам; Володар Проса (Хоуцзи) подав (мистецтво) вирощування зерен, і землероби виростили прекрасні злаки. Три Володарі виконали свою справу, і народ почав процвітати»⁴⁶. В деяких версіях злочинний народ Мяо конкретизується як крилаті чудовиська, котрі виникли внаслідок «гібридизації» богів та людей. У китайському буддизмі образ Мяо трансформувалася у духа Чжі Мяо-цзи, якого Будда прирік до переродження в образі Ма-юаньшуй за надмірну жорстокість у винищенні злих духів. Мяо-цзи потрапив до утробы якоїсь Ма Цзинь-му у вигляді п'яти вогняних кульок. У переданнях монголів цей дух відомий як чудовисько Мангус («велетень»), Монис («силач») чи Магуй («злий»), у тунгусо-манчжурів як «манги» (дотунгуське населення; епітет міфічного мисливця Хег-

лун/Еглун, який став сузір'ям Оріоном, його лижня — Чумацький Шлях, а лось, якого він переслідує, — Велика Ведмедиця). В армії Чингізхана іменем «мангити» називалася частина найхоробрішої гвардії, яка вважалася «замовленою» від ран, і вони стали родоначальниками ряду етнічних груп «мангит» у складі різних тюркських народів (ногайці, киргизи, кара-калпаки, туркмени, тувинці). В усіх цих іменах вбачають близькосхідне *mah* (іран. *moghu* «маг-чарівник», і.-є. **meg^h*-, ст.-грец. *megas* «великий», картв. *magar* «сильний, міцний», дравід. **ma* «великий»), як в історичні часи називали носіїв одного з вавилонсько-арамейських діалектів.

У грецькій міфології паралель їм становлять... Музи (*mousai* «мислячі»), доньки богині землі Геї, поряд з титанами і гекатонхейрами. Згідно з Павзанієм першими Музам поклонилися і принесли жертви на Геліконі («вербова») не поети і співці, а страшні велетні (!) — Алоади («Молотильники»): От і Ефіальт. Вони ввели культ Муз і дали їм імена, вважаючи, що їх три: Мелета («досвідченість»), Мнема («пам'ять») і Аойда («Пісня»). Пізніше було «виявлено» дев'ять Муз. Від шлюбів Муз із богами народжувалися хтонічні чудовиська (корибанти, паліки, сирени). Грецький велетень От вважається семітського походження: ханаанський Гад («срібло», «блиск»), бог щастя і успіхів (Вихід, 65:11) та акадський Адду, бог грому і вітру (шумерський бог Ішкур). У абхазькій міфології, прямій спадкоємиці світогляду хаттів, що мешкали в Малій Азії і були певний час посередниками між Месопотамією та Балканами, відомий велетень-людоджер Адау, поява якого супроводжується бурею, громом і блискавкою. Він — володар вогню чи водяного джерела, з ним вступає у боротьбу герой епосу. В індоіранців цьому демонічному велетневі тотожний Аджа екапад («Козел одноногий»), володар атмосферних явищ («Рігведа», X, 65, 13), який підтримує небо, океанські води і всіх богів. Його епітет «одноногий» виступає знаком блискавки (пор. з туром як образом грози). Значно пізніше ім'я Аджайкапад стало епітетом Шиви. У грузинів він відомий як велетень Очокочі («козел-чоловік») — злий лісовий дух, який позбавлений дару мови, але звуки його голосу наводять жах на людей, що ототожнює його з грецьким богом Паном (від його імені походить поняття «паніка»), схожим на бога єгиптян Бену (сам Геродот зауважує, що найпершим богом у єгиптян вважається Пан, II, 144–145) та ведичного Бхіму («Жахливий»).

ЦАРСТВО ПРЕСВІТЕРА ЙОАНА І СВЯТИЙ ГРААЛЬ

З початком ери хрестових походів на Схід віра у містичне таємне царство очікувачів приходу Месії вибухає з новою силою. Про нього говорять як про **царство пресвітера Йоана**⁴⁷. Воно вважається заснованим послідовниками апостола Фоми, який проповідував серед парфян та в Індії⁴⁸ (інші дослідники, проте, вважають, що мова йде про несторіанського східносирійського проповідника Мар Фому чи Фому Кана на Малабарі, прототипа старця Варлаама, що приандрював у Індію, персонажа книги «Варлаам та Йоасаф»⁴⁹). Перші свідчення

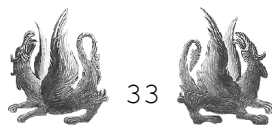

ми зустрічаємо у хроніці Оттона Фрейзингенського від 1145 р. Він передає слова сирійського єпископа з Габали про царя-священника Йоана, царство якого розташоване за Персією, а всі піддані — християни. Ці дані Оттон повідомив папі Євгенієві III на особливій аудієнції. В 1165 р. Альберік у своїй хроніці повторює дані Оттона. Папу Александра III цим таємничим царем-священником зацікавив лейб-медик Філіпп, який повернувся з Азії. Папа написав лист Йоанові («Carrissimo in Christo filio Johanni, illustro et magnifico Indorum regi, sacerdoti sanctissimo»), з яким Філіпп і відбуває з Венеції. Сам себе цей центральноазійський правитель начебто титулував як «Johannes presbyter, divina gracia Dominus dominacium omnium, quae sub coelo sunt ab ortu solis usque ad paradisum terrestrem» («Пресвітер Йоан, Божою милістю Володар всіх володарів, котрі тільки є під небом від Сходу сонця до земного раю»).

З кінця XII ст. в Європі поширився лист (multa admiratione plenas) пресвітера Йоана до візантійського імператора Мануїла Комнина, де перший повідомляв про своє багате і могутнє царство, що володіє «трьома Індіями», амазонками, брамініми і навіть десятьма колінами Ізраїлю, колись полоненими Навуходносором. *«Я — Иоанн, царь и поп, над царями царь; под моей властью три тысячи триста царей. Я поборник православной веры Христовой. Царство же мое таково: в одну сторону нужно идти десять месяцев, а до другой дойти невозможно, потому что там небо с землею встречается... Есть в моем царстве птица феникс... Посреди же моего царства течет из рая река Эдем, в той же реке добывают драгоценные камни ... Помимо же всего прочего, есть у нас песчаное море, оно никогда не стоит на одном месте ... и из этого моря в нашу землю текут многие реки, в которых водится вкусная рыба; в стороне от этого моря, в трех днях пути, находятся высокие горы, с которых течет каменная река... Вблизи от этой реки, на расстоянии одного дня пути, есть пустынные высокие горы... Есть у меня в иной стране звезда именем Лувиярь... Двор у меня таков: пять дней надо идти вокруг двора моего; в нем много палат золотых, серебряных и деревянных, изнутри украшенных, как небо звездами, и покрытых золотом... А еще у меня лежат мощи апостола Фомы... А во дворце моем сто пятьдесят церквей; одни сотворены Богом, а другие человеческими руками»⁵⁰.*

Тут слід зазначити, що у творі «Фізіолог» у «Слові і сказанні про звірів та птахів» говориться, що птах фенікс мешкає біля Індії, в «Сонячному місті» (вважається, що тут маються на увазі Єгипет і Геліополь). Раз на п'ятсот років б'є в біло ієрей Сонячного міста, і цей птах іде до ієрея і входить до церкви, де перетворюється на попіл. На другий день на місці попелу з'являється мала пташка, яка через два дні стає зрілою. Її цілує ієрей, і вона йде на своє місце на ліванських кедрах⁵¹.

Також при описі царства пресвітера Йоана повідомляється: «Et ibi est speciale palacium presbiter Johannes et doctorum, ubi tenentur concilia. Et illud potest volvi ad modum rotae, et est testudinatum ad modum coeli, et sunt ibidem multi lapides preciosi, lucentes in nocte, ac si esset clara dies» («І там є особливий палац пресвітера і науковця Йоана, де він має радників. Палац може обертатися і зроблений схожим на небеса, і там є багато коштовного каміння, котре сяє так яскраво,

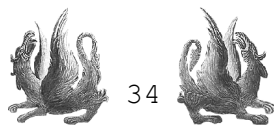
що ніч здається днем»); «Ibi sunt lapilli qui vocantur midriosi, quos frequenter ad partes nostras deportare solent Aquilae, per quos reinvenescunt et lumen recuperant. Si quis illum in digito portarevit, ei lumen non deficit, etsi si imminutum restituitur et cum plus inspicitur, magis lumen aenitur. Legitimo carmine consecrato hominem reddit invisibilem, etc.» («Там є каміння, яке називається «мідріози», котре часто у наші землі приносять орли, воно сяє і випромінює світло. Хто носить його на пальці, тому завжди вистачає світла, і якщо він пораниться, то одразу ж рана заживе і він стане ще здоровішим. Якщо закласти камінь належним чином, він зробить людину невидимою»)⁵².

В цьому зв'язку цікавим є свідчення безіменного іспанського ченця-францисканця, автора «Книги пізнання» (1345–1350 pp.), про те, що царство Йоана розташовувалося у центрі Азії, називалося **Ардеселіб** (тут, як на нас, присутнє арабське слово «ас-саліб» — «хрест») і столицею мало місто Грасіону («Ерец Сіон» — «Великий Сіон?»). Поряд з Ардеселібом розташовувався Кара-Китай, що включав провінції Ірканію (іранська Гірканія) та Готію⁵³.

У давньоруській «Билині про Індію багату» розповідається, що її кордони оберігає Івашко Біла поляниця (а «поляницями» на Русі називали войовничих дів-амазонок), що дослідники вважають тотожним з іменем старійшини брахманів Івантом з «Александрії» («Роману про Александра Македонського»)⁵⁴. Слід також додати, що в російській науковій традиції спеціально займалися проблемою «царства пресвітера Йоана» дослідники В. Істрін⁵⁵, Н. Баталін⁵⁶ і М. Сперанський⁵⁷.

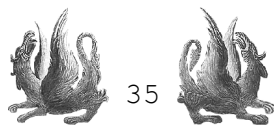
У палаці Йоана начебто зберігається чарівний камінь кармакаул, «господин всем камением драгим, в нощи же светит, аки огонь горит». Цей камінь, за допомогою якого птах Фенікс відроджується, баварець Вольфрам фон Ешенбах у своєму творі «Парцифаль» ототожнює з Граалем⁵⁸. Тут з образом Фенікса, який, як вище зазначалося, живе у царстві пресвітера Йоана, слід співставити персонажа давньоанглійської поеми про Фенікса, що в свою чергу є перифразою латинської поеми Лактанція (пом. 340 р.) «De Ave Phoenice». Її автор належав до оточення імператора Константина і начебто образом Фенікса змалював християн, котрих очищувальне полум'я Страшного Суду приведе до вічного життя⁵⁹. У Біблії камінь шохам (онікс?) міститься в землі Хавіла, де також «добре золото» і котру омиває річка Фісон («та, що поширюється»), яка витікає з раю (Буття, 2611–12), з якою Р. А. Волкер та Д. Рол ототожнюють річку іранського Азербайджану (Атропатени) Уїзхун (Кезель-Узун «густо-золота, червлена»), яка впадає в Каспій біля порту Раст і де в часи Сасанідів були золоті копальні і є поклади лазуриту⁶⁰.

В контекст з магічним і всевидючим каменем пресвітера Йоана потрапляє й скандинавська сага про дивні країни — «Нітіда сага» («Nitida saga», записана в XVI ст). Начебто Нітіда з Франкланду (Франції), дочка імператора Рікона, була найславетнішою дівчиною-королем (mey-konungr), яка якось повідомила своїй матері, королеві Апулії Егідії, що вирушає в супроводі свого брата Глескйолда у мандри на таємничий острів **Bicio**, розташований за Холодною Світйод (Швецією), недалеко від краю світу, і де править обізнаний у чаклунстві мудрий

ярл Віргіліус. На тому острові розкинулося велике озеро, а на ньому — острів **Скогабломі («Квітка лісів»)**. Прибувши на острів, вона побачила в його центрі кам'яну посудину з чотирма кутами, наповнену водою, і в ній лежав чародійний камінь — кожен, хто дивився на нього, міг бачити весь світ. Нітіда забрала посудину, камінь, чарівні яблука та лікувальні трави і відплила з Вісію (який О. Пріцак вважає за землю угро-фінських вепсів, «веси» руських літописів і йотунів скандинавських саг)⁶¹. Адам Бременський теж знає весь/вепсів: «алани або альбани, котрі своєю мовою називаються вісси (Wizzi)» (Adam Brem. IV,19), яких ототожнюють зі згаданими Географом Баварським «вісунбейрами» (Vuizunbeire), «васінабронками» (Vasinabroncas) Йордана та «вісу» арабських авторів. Можливе навіть ототожнення з Вологдою (фін. *valkedha, вепс. vauged «білий») або Білоозером, де мешкала літописна весь і де був форпост одного з Рюрикових братів.

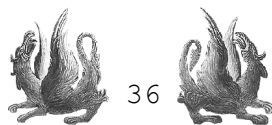
Про пограбування аналогічних чарівних речей у країні угро-фінів знає також сага про Босі («Bosa saga», записана в XV–XVI ст.). Герої Босі, син Брюнхільд, дочки короля Ноагарду (Новгороду) Агнара і Геррауд, син короля Східного Гаутланду, які мали знайти в Б'ярмланді (Пермі) в дрімучому пралісі (eidhiskogr) чарівне яйце стерв'ятника, потрапляють у великий храм бога Йомалі (Йоманні) зі скарбами, який доглядає могутня чаклунка Кольвроста, мати короля Герека, вбивають усіх жерців, священних бугая та стерв'ятника, викрадають золоту корону, оздоблену дванадцятьма діамантами, і золоте намисто. З колін ідола вони забирають срібну чашу, таку велику, що навіть четверо чоловік не змогло б її спорожнити, і вона була наповнена червоним золотом, і зняли величезне покривало, яке коштувало більше, ніж три вантажі найбагатшого корабля Середземномор'я. Також вони забрали прекрасну Глейд, сестру короля Глесісвеліра Годмунда, яку до цього викрала жриця, щоб перетворити її на троля. Сам храм бога Йомалі грабіжники спалили. Вважається, що тут відбито реальну подію про відвідини в Б'ярмланді храму Йомалі Карлі з Лангея і Торіра Гунда Торіссона, про що розповідає історична «Сага про Олава Святого». Окрім того, виявляється схожість між темами і ономастикою саги про Босі та билини про Василія Бусласвича⁶². З іменем правителя острова Вісію Віргіліусом із саги про Нітіду виявляє паралель топонім Варгей («Вовчий острів»), до якого занесло корабель Босі, та й сам топонім Вісію можна співставити з іменем героя Босі. Крім того, синами жриці і короля Б'ярмланду були Гререк і Сіггейр, які служили берсерками при королі Глесісвеліру Годмундові і вони ж разом з батьком Ге(а)реком визволяють з полону в Босі красуню Глейд. Пізніше брати-берсерки Гререк і Сіггейр були вбиті Асмундом, героєм іншої саги — «Саги про Егіля Однорукого» («Egils saga einhenda ok Asmundar berserkjabana», записана в 1425 р.), побратимом їхнього небожа Арана, сина Родіана, короля Таттарії. Після смерті короля Арана його наступник Геррауд дав Асмундові корабель, і той відплив до короля Русі Гертрюга, щоб врятувати викрадених велетами Гаутом і Гільдром його дочок Брюнхільду та Беккхільду. Асмунд з побратимом Егілом, сином короля Грінга із Смалонду, захопили резиденцію велетів «Галляндібру» («Міст Гялланді»), визволили королівен та одружилися з ними. Егіль став королем Русі, а Асмунд повернувся в Галогаланд⁶³.

У всьому цьому **напрошуються ономастичні паралелі генеалогічних легенд: Гррек = Рюрик, Геррауд = Ігор Старий, Асмунд = воєвода Асмуд, вихователь Святослава, Гаут і Гільдір = Аскольд і Дір, Галлянді = Желянь (поле), Смалонд = Смоленськ, Егіл = Ягілева (дочка).** Той факт, що побратим Асмунда Аран помер несподівано і біля його кургану поставили коня із сідлом та вуздечкою, наводить на паралель з літописним князем Олегом Віщим (в інших сагах виявляється паралель з Орваром-Оддом та Егмундом-Квалланусом, які протистоять один одному, також порівняймо з боротьбою вже мертвого Арана, який перебуває на чатах біля його могили його ж таки побратима Асмунда). Той факт, що один з убивць батька Арана називався Вісінн (вони прибули на двох красивих кораблях з головами драконів, хоча називаються вихідцями з Половцького Степу — Блокманнланду), наводить на його паралель з вищезгаданим грабіжником Босі.

В цьому контексті цікавою є розповідь «Повести о стране Вятской» (в редакції XVIII ст.), де розповідається, як у 1174 р. новгородські дружини після важкої битви захопили біля устя р. Чепці веський сакральний центр — **«Болванське» городище** і перейменували місто на Нікуліцин («заради річки Нікулічки», хоча, ймовірно, мова йде про присвячення перемоги над містом з ідолами святому Миколі), а також захопили інший сакральний центр — черемиський (марійський) Кошкарів, перейменувавши його на Котельнич. Між цими двома містами новгородці заснували власну факторію — городище Хлинов («заради річки Хлиновиці», перейменований у 1781 р. на Вятку), а потім до цієї вятської колонії новгородців приєдналося городище Орлов (перші літописні згадки в 1457–1459 рр.). За новими науковими даними не 1174 р., а 1374 р. датується похід новгородських ушкуйників (коли були захоплені ще й Кострома, Ярославль, Нижній Новгород, а в 1375 р. дійшли аж до Астрахані, де були розгромлені татарами), що збігається в часі з наведеними європейськими сагами.

Про мандри дівчини-короля розповідає і «Сага про Олі Плямистого» («*Ala flekks saga*»), яка записана в 1400 р. і є начебто переказом якогось незбереженого кельтського роману. Вона розповідає, що король Англії Рікард хотів не сина, а доньку, а тому наказав новонародженого Олі кинути на поталу стихії. Відбувши казкові пригоди, Олі зрештою набуває здатності перекидатися на вовка і потрапляє до пошту дівчини-короля (*mey-konungr*) Торнбйорг з Тартарії. Завдавши спочатку поразки своєму суперникові, ярлові з Індії, Олі одружується з нею. Але згодом герой захворів від насланих чарів жінки-троля, чиє закляття може бути зняте її братом-тролем Йетуноксі, який мешкав десь на краю світу. Хворий Олі вирушає туди разом із своєю нареченою, яка доглядала його. Вони відрекомендувалися як Гуннвард і Гуннвьор, діти Гуннбйорна, ярла з Russia, через що троль їх привітно прийняв, але виставив умову, що Гуннвьор/Торнбйорг стане його дружиною. Але як тільки Олі визволився від чаклунства, він убив троля, який своїми останніми словами наслав на нього інші чари. Шукаючи порятунку, подружжя потрапляє до країни Свена Великої Світійод (Швецію), де королем був Ейрік. Олі проходить через ліс (*skogr*) Мюрквід (відомий із «Саги про Хервьор») і переживає багато інших пригод⁶⁴.

У контексті острова квітів, короля Рікарда і Тартарії цікава сага про Фльореса («Flores saga konungs ok sona hans», записана в 1400 р.), де розповідається про короля Трактії (Фракії) і всієї Тартарії Фльореса (лат. floга «квітка»), брат матері якого Рікард був дюком Голмгарда (Новгорода). Зокрема Фльорес рушає у мандри до країни Картагії в пошуках дочки короля Кастуса Єлени, яка таємничо зникає⁶⁵. У «Сазі про Сігурда Мовчазного» («Sigurdhar saga thogla», записана в XV ст.) розповідається про короля Флореса, родом з Апулії. Його дружина Бланшіфлюр навернула чоловіка у християнство, а їхня донька Седентіана славилася надзвичайною вродою та чародійством. Її руки вирішив просити Хальвдан, син короля Лодовікуса, який страждав від незагоєної рани. Але претендент на руку королівни отримав негативну відповідь. Тоді молодший брат Хальвдана Сігурд вирішив помститися гордовитій Седентіані, зумів зачарувати її і в подібні велета навіть покохатися з нею. Королівна таємно народила сина і назвала його Флоресом на честь батька. Тим часом Сігурд з побратимом Рандвером надали допомогу королеві Тартарії, який у подяку запропонував руку своєї дочки Альбінні і найкраще зі своїх королівств. Проте Сігурд вирішив, що цю нагороду має прийняти побратим, а сам повернувся до братів Хальвдана і Вільг'яльма і разом з ними прибув у королівство Седентіани. Вона влаштувала їм гідний прийом з чародійними виставами, де зображалися її стосунки з братами. Під кінець з'явився юний Флорес і повідомив Сігурдові, що він його син. Відбулося весілля, внаслідок чого Франкія, Апулія і Саксланд стали єдиною державою Сігурда. Після цього брати вирушили до Тартарії і вбили велетня Ескруда, що тероризував це королівство, та забрали собі його скарби, а потім вирушили на допомогу королеві Русі Віллімату, який воював з королем Вірменії Сародацесом, претендентом на руку його дочки Флювії. Після перемоги над загарбником Флювію віддали заміж за брата Сігурда Вільг'яльма⁶⁶. «Сага про Сігргарда Сміливого» («Sigrgardhs saga froekna», записана в останній чверті XV ст.) знає короля Гардаріки Рікарда та його дружину Сільвен. Їхній син Сігргард закохався в дівчину-короля Таріції Інгігерду, дочку Гергейра, яка мала ще двох сестер. Спершу дівчина-король обманула закоханого, і він ледве зміг повернутися до рідної Гардаріки, проте вирішив завоювати її серце своєю славою, яку почав здобувати у битвах. Його перемога ідентична тій, яку здобув вищезгаданий Хальвдан із «Саги про Сігурда Мовчазного»: у морському бою він розгромив п'ятнадцять піратських кораблів. Зрештою Інгігерд і Сігргард одружилися і стали правити в Таріції⁶⁷.

Також сага про Ремундара («Remundar saga kaisarasonar», записана в XV ст., в якій наявні й мотиви поеми Кретьєна де Труа «Рицар воза») розповідає про те, як синові Рікарда Ремундові приснилася гарна жінка (їй, до речі, приснилося те ж саме), що була єдиною людиною, здатною вилікувати рану від меча, від якої він страждав. Тому герой вирушає на її пошуки. Нею виявилася Еліна, дочка Йоганнеса, царя Індії (!). Після свого повернення Ремунд як наступник померлого батька мусить боронити вітчизну від короля Тартараріки Мені(е)лауса та його васалів — короля Кападокії Клібануса і воїнів з Русі. Боротьба із загарбником ведеться за Місто Жінок (Магдебург)⁶⁸. Також від Менелауса боронить при-

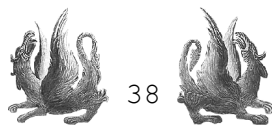

кордонний з Тартарарікою острів Гедінсей (ототожнюється з островом Гіддензе, на північ від Рюгену) король Гардаріки Ейрік. Зрештою Менелаус здобув перемогу й призначив на острів намісника Соті, який по лінії матері походив з цього острова, а по лінії батька — з Холмгардаріки⁶⁹. Якщо й напрошується паралель острова Гедінсей з островом Вісію, де є чарівне озеро, та вищезгаданим островом Варгей, що розташований між землею гунів та Холмгардарікою, то цікаво ототожнює його О. Прицак з давньоруським Білим озером⁷⁰.

Щодо короля Ейріка (Терека), то про нього розповідає окрема сага («Eiríks saga víðforla», записана в XIV ст.), де повідомляється, що він вирушив на пошуки Земного Раю (Odains akr ~ Undensakr у Саксона Граматика) десь на Сході. Спочатку він потрапляє на Русь (Гардаріку), а потім на прийом до візантійського імператора, від якого вислухує лекцію з християнської теології та космології⁷¹. Сучасна їй сага про Берінга («Boerings saga») знає іншого мандрівника — саксонського ярла Берінга з торгового міста Ертінборгу/Артленбургу, який стає на службу імператорові Емануелю (історичний Мануїл, 1143–1180 рр., якому власне й було адресоване послання пресвітера Йоана!) і допомагає у боротьбі із самозванцем Гейнреком, у якого на службі були могутні воїни з Руціаланду, очолені названим братом самозванця Отенеком, великим воєначальником Русі. Зрештою Берінг перемагає, а його держава простягається від гір Франкланду та Лумбарду (Франції і Ломбардії) до Кенугарда (Києва) і Данії. В контексті про візантійського імператора та пресвітера Йоана цікава також сага про Дамусті («Damusta saga»), в якій розповідається про аналогічного варяга на службі імператора Каталакта (історичний Михаїл IV Каталлактос, 1034–1041 рр.), якого відвідав Йон, король Смальонду (Самланду), що потім з героєм вирушив до Гардаріки (Русі)⁷².

«Сага про Хрольва, сина Гавтрека» (записана в XIV ст.) знає дівчину-короля Торбйорг вже як дочку вищезгаданого шведського короля Ейріка та його дружини Інгігерд. Дівчина-король мешкала у замку Улларакрі і правила третиною країни батька. Щоб одружитися з нею, гаутський князенко Хрольв змушений взяти її замок штурмом і завдати їй поразки. Далі подружжя допомагає братові Хрольва Кетілеві здобути за дружину Алов, дочку короля Гальвдана, короля Гардаріки, яку охороняли берсерки, і стати королем Гардаріки (Русі). Цілком можливо, що хвороба Олі в першій сазі та його жіноча іпостась Алов у другій свідчить про архаїчнішу версію — жіночу («та, що кровоточить») хворобу героїв-шаманів (здатних перекидатися на вовка) з почту дівчини-короля.

Власне **діва** — **охоронниця чаші Святого Граалю** (латин. sang real «істинна кров (Ісуса)» > sangreal > Saint graal / sankgreal), яка пов'язана з єдинорогом, є Репанс де Шуа (Шой; Repance de Schoye) — «Та, що не знає гніву». В її імені Schoye відповідає німецькому звучанню французького joie «радість». Як відомо, в католицькій традиції — це П'ять Радостей Діви Марії: Благовіщення, Різдво, Воскресіння, Вознесіння й Успіння; пор. з кличем Карла Великого «Монжой, Монт Жуа» — «Гора Радості», аналог кличеві «Слава!» (пор.: руна wunjo є руною Честі, Радості в Битві ~ ст.-англ. wunn «радість», winnan «битва», gewunn «конфлікт»; її портрет, як на нас, — це і знаменита скульптура Діви з хрестом

і чашею Св. Євхаристії із собору в Страсбурзі (бл. 1230 р.) та аналогічний малюнок з альбому Віллара де Оннекура.

Вона від брата Парсифаля мавра «Лісоруба» — Фейрефіца (ст.-франц. *vaige fiz* — «пістрявий син») стала матір'ю «царя-священника»:

Когда же в Индию прибыла,
Судьба ей сына подарила,
Его священником Иоанном звали.
Поздней то имя переняли
Все правившие там цари.
Мы знаем где истоки.

Або:

... Но всеилье
Репанс отныне обрела ...
Страною Индия была,
Где Фейрефиц достойно правил...
Господь бездетными их не оставил.
Репанс младенца родила,
Его Иоанном назвала,
(Он людям из восточных стран
Известен как «монах Иоанн».
От монаха Иоанна пошли
Все христиане-короли,
Что правят на Востоке...
Мы знаем где истоки...⁷³

(переклад Л. Гінзбурга)

У іншому середньовічному переказі — про паладина Карла Великого Ог'єра (*Oggier*), чи Хольгера Данського (власне у його німецькій редакції; варіант «майбутнього рятівника, який до часу поринув у глибокий сон»), розповідається про те, що він мандрує у супроводі майбутніх засновників двох великих династій — пресвітера Йоана та Великого Хана.

Відповідно братом пресвітера Йоана і сином Парсифаля (Персеваля, Персефаля) був «рицар з лебедем» **Лоенгрін** (віршована повість Конрада Вюрцбурзького «Рицар з лебедем», бл. 1280; анонімна поема «Лоенгрін», бл. 1290 р.; в Ешенбаху він називається Лоерангрін, брат Кардейса). Лоенгрін рятує від наклепу «душу християнської Європи» — Ельзу Брабантську, стає її чоловіком (братові Лоенгріна пресвітеру Йоанові, отже, призначалася роль спасителя «тіла християнської Європи» від поневолення маврами) і дідом (батьком, предком узгалі) визволителя Єрусалиму графа Годфруа Бульонського та першого короля Єрусалиму Болдуїна. Але зрештою Лоенгрін повертається на лебеді у свій таємничий казковий Мунсальваш (Монсальват; *Mons Salvationis, Mont Segur* «Гора Спаса») (повість Конрада Вюрцбурзького «Рицар з лебедем»; анонімна поема «Лоенгрін», 1290 р.). Вольфрам фон Ешенбах зазначає:

Но чтоб в замок этот попасть,
Не нужны ни усердьё, ни власть,

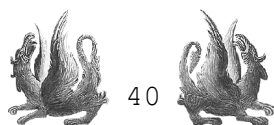

Ни удача, ни разум могучий. —
Лишь судьбой уготованный случай.
В неведение священном
Приходят к этим стенам.
Зовется замок Мунсальвеш...

«... Крім того, (Мон) Сальваж співзвучна — паронімічна землі саліїв (Salii), інакше — сальвінів: давньоіталійського племені в Лігурії, області на стикові теперішньої південної Франції (Рив'єра, південь П'ємонту) та Північної Італії. Це місце давніх і міцних контактів італійських народів з Гасконню — Наваррою; вона, у свою чергу є порубіжжям кельтів та іберів (пор. у Тацита, єдина назва племені — кельтібери)»⁷⁴. Тут протікають річки Сальса і Од (що дала назву департаменту). З ними межує земля еллінізованих кельтіберів-тектосагів (найвідоміше плем'я яких — бебрики, міста — Тулуза і Нарбонн, а святилища присвячені Гераклові-Мелькарту, Аполлонові-Абелліону, Артеміді-Беліссені), де розташована ототожнена деякими дослідниками з Мунсальвашем твердиня рицарів-катарів Монсегюр (поряд — гора Табор «Фавор»; пор. з однойменною горою — осердям чеських гуситів, у доктрині яких стояла вимога причастя з чаші і для мирян, а не тільки для священства, як цього дотримується католицтво). «Munsalvasche», або Мунсальвеш («Munsalvatsche»), як називає Вольфрам фортецю Грааля, по-німецьки звучить як «Wildenburg» («mont salvaige»; в сучасному місцевому діалекті «mount salvatge» або ще «moun salbatge»). Цю назву Вольфрам дав замість «Burg Wildenstein» — подарованого йому графом фон Вертхаймом як ленне помістя. Відома нам і, напевно, першопочаткова форма — «Monsalbat» (на сучасному місцевому діалекті «moun salvat» або «moun salbat»), що означає «спасенна гора». Salvatge і «salvat» походять від одного і того ж латинського слова «salvatus». Близьке значення до «gerettet» (спасенна) має слово «sicher» (надійний, безпечний) (латиною «securus», місцевим діалектом «segur»). Гора «Salvatge» інакше називається «Salvat», і вона ж — гора («Mont») «Segur» [тобто гора Монсегюр. — *О. Г.*]. Вихідна етимологія застосовувана до наявних у Вольфрама Терредесальвеш (Terre de Salvasche) і Fontane la Salvasche»⁷⁵.

Також печерою Фонтан ля Сальвеш називається печера пустельника Тревірцінта, який, за Вольфрамом фон Ешенбахом, посвятив Парцифалю в таємницю Грааля. О. Ран співставив топоніміку переказу Ешенбаха з реальною топонімікою біля володінь графів-катарів де Фуа, а саме: біля Юсса-ле-Бен є дві печери — грот Пустельника і Джерельний грот. В останньому є великий плаский камінь, котрий усі називають Вівтарем. Також у Вольфрама замок Мунсальваш оточений Броселіанським лісом, а біля замку Монсегюр ліс називається Прісциліанським⁷⁶.

Голландський хроніст Вельденер (XV ст.), як зазначає О. Ран, писав, що «рицар-лебідь» походить з **Граалю (dat greal)** — **раю на грішній землі**, а саксонська хроніка міста Гальберштадт говорить про Лоенгріна: «Хроністи вважали, що цей юнак, «рицар-лебідь», прийшов з гори, де в Граалі була вміщена і сутність Венери (ісп. venego — «джерело». — *О. Г.*)»⁷⁷, яку конкретизує саме Вольфрам фон Ешенбах:

Земной любовью пренебречь
Обязаны Грааля слуги.
Ни у кого здесь нет супруги
(О том и помышлять грешно!) ...

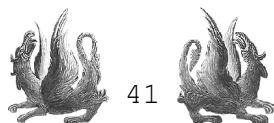
Діаметрально протилежним вищенаведеному сюжетові про Лоенґріна та Ельзу є сюжет про Гвіневеру, яка за кохання з Ланселотом засуджена до страти, але в останню мить герой рятує її, внаслідок чого гине частина рицарів Круглого Столу в **Камелоті** (Camelot, від імені валлійського бога війни Camalos; пор. з франц. camelot «торговець», «газетяр» > «волоцюга», «молодчик», пор.: les camelots du roi «королівські молодчики», назва організації роялістів) і розпочинається жахлива війна Артура і Гавейна з Ланселотом, яку перериває чергова зрада Гвіневери, на цей раз із сином Артура Мордредом (у німецькій версії — Валеріном; Мордред, проте, не зрадник, а жертва обману, бо як син Артура не може бути носієм зла: «Не може добре дерево приносити плоди погані», Матвія, 7:18). Ланселот стає пустельником. Але й Ланселот не такий вже й вірний був коханці: від нього Елейна, донька короля Пелеса та внучка короля-рибалки Палама, народила «білого рицаря» Грааля **Ґалахада** (німецький роман Ульріха фон Цацікховена розповідає про те, як Ланселот убиває князя Ґалагамдрайза та одружується з його дочкою, попередньо її спокусивши, і набуває титулу вбитого, а потім, під час пригод, одружується на інших принцесах, родичках своїх ворогів — Аді, небозі Ліньєра фон Ліморса, та Ібліс, дочці Іверета, ворога Озерної Феї і короля Додону, після смерті якого королем стає Ланселот). Іспанська ж версія цих подій — «Lanzarote» розповідає лише про платонічне кохання між Ланселотом та дружиною короля Артура Генієврою.

Вольфрам фон Ешенбах свідчив, що використав втрачену поему провансальця Кіота⁷⁸, джерелом якої слугувала не надто християнська легенда, а арабська оповідь про Грааль, що була знайдена в іспанському Толедо (Тотелі) та написана язичником Флегетанісом з «роду Соломона», сином араба. Останній був астрологом і начебто по зірках прочитав таємницю Грааля:

Язычник Флегетан узнал,
Что по движению светил
Он тайну чудную открыл,
И с тайны сошла вуаль.
«Святыня, имя ей — Грааль», —
Так он вскричал, когда узрел
Слова среди небесных тел.

Власне в Толедо в XII ст. раббі Авраам бен Давид зібрав усі іудейські езотеричні тексти й уклав першу кодифікацію Кабали—«Передання», а поряд з Толедо містик Мойсей де Леон (1250–1305) уклав головну книгу Кабали «Зоґар» («Сяйво»), видаючи за твір Сімона бен Йохая.

Крім того, зачинателем **Кабали** вважається раббі Акіба бен Йосеф, і деякі езотерики вважають, що мова йде про «духовне батьківство» Йосифа і що ним був саме Йосиф Ариматейський, який приніс чашу Грааль в Європу, коли, як свідчить «Хроніка Псевдо-Декстера», після розп'яття Христа переповнені зло-

бою іудеї посадили на корабель без керма та вітрил Йосифа Аримафейського, воскреслого Лазаря, Марію Магдалину, Марселлу і Максиміна (деякі версії називають трьох жінок на одне ім'я Марія і Марфу, сестру Лазаря, сліпця з Єрихону Сідонія та Сару Єгиптянку) і відправили у вигнання, аж доки корабель не прибило до берегів Провансу (Південної Франції) біля стародавньої римської фортеці Ре, неподалік від сучасного міста Лес-Сентс-Маріс-де-ла-Мер. Як відомо, тут неподалік, в заснованому ще єгиптянами місті Арлі, існувала значна іудейська община (і саме тут, в Арлі, коронували двох відомих імператорів — Константина та Фрідріха Барбаросса, вірогідно, керуючись якимсь переданням про «царственість» місця), а найімовірніше передання про прибуття корабля з Маріями та Йосифом Аримафейським на південь Франції виникло під час еміграції значної частини східних християн до Європи (Південні Італія та Франція, Рим, Іспанія) після захоплення значної частини території Сирії та Єгипту спочатку персами, а потім арабами. На нових землях виникають численні східні монастирі, духовенство грецького та східного походження отримувало важливі посади в римській церкві, грецька мова поряд з латинською була введена в папській канцелярії та латинську літургію. В цей час з 640 по 752 рр. папський престол займають переважно т. зв. східні папи — сирійці та греки (Теодор I, Йоан IV, V, VI, VII, Сергій I, Сизиній, Константин, Захарій), наявні додаткові ресурси кліру дають змогу провести інтенсивну християнізацію Західної Європи, розвинути шотландські й бенедиктинські монастирі, а також організацію церковного життя в державі франків. Власне «zasлужи» прибульців зі Сходу завдячуємо фактом ліквідації власної традиції у кельтських церквах (постанова синоду у Вітбі в 664 р.). Тоді ж до Риму прибув з Константинополя імператор-монофіліт Констанс II, який планував заснувати в Сиракузах свою нову столицю, що була б близькою до обох частин його імперії. Надзвичайно значним став на Заході і вплив культу Діви Марії, колицкою якого були близькосхідні християнські церкви⁷⁹.

Крім того, Південна Франція дотикається безпосередньо до прямого апостольського Передання: перший Отець Церкви єпископ Іринеї Ліонський (II ст.) був учнем св. Полікарпа Смирнського та св. Папія Єрапольського, учнів самого апостола Йоана, і визнання ним «Об'явлення Йоана» істинним мала визначальне значення у подальшій суперечці в Східних Церквах IV–V ст. щодо цього тексту, його алегоричного тлумачення та погляду на майбутнє земне Тисячолітнє царство (що заперечували св. Діонісій Александрійський та св. Єфрем Сирін, і тексту якого як канонічного не знали такі світочі Церкви, як Йоан Золотоустий, св. Кирило Єрусалимський, анафемований пізніше вчитель Несторія Феодор Мапсуестійський, бл. Феодорит, так і общини Антіохії та Едесси).

Робер де Борон у повісті «Йосиф Ариматейський» (кін. XII ст.) пише, що начебто в 63 р. н. е., в 15-й рік Успіння Богородиці **Йосиф Ариматейський** з дванадцятьма учнями прибув з Франції на острів Британію й отримує від короля-язичника Арвігаруса в дар землю в Ініс Вітрін, біля підніжжя пагорба в Гластонбері. На цьому місці архангел Гавриїл наказує Йосифові спорудити церкву, посвячену Діви Марії, де згодом виникає відоме абатство, в якому на-

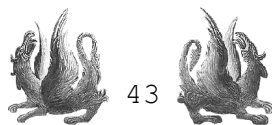

чебто і поховано короля Артура і куди пізніше перенесено моці покровителя Уельсу святого Давида. Останній разом з іншим святим Тайлом здійснив прощу до Єрусалиму, і після повернення в Британії саджають великий фруктовий сад («від Дола до Кая»), а у Вельсі шанують джерело св. Тейла, вода якого зцілювала, якщо її випити з черепа самого святого, піднесеного прямим нащадком сім'ї охоронців цього джерела (тобто існує неперервний ланцюг хранителів посудини!)⁸⁰.

Європейські автори настоюють, що «... Кабала не виникла серед євреїв, бо останні отримали свої уявлення від халдеїв і єгиптян»⁸¹. Християн Гінсбург наводить таке передання: «...Кабала спочатку була викладена самим Богом групі обраних Ангелів, котрі утворили богословську школу в Раю. Після Падіння Ангели дуже милостиво передали цю небесну доктрину непокірній дитині Землі, щоб озброїти протопластів засобами повернутися до їхнього першопочаткового благородства і блаженства»⁸². Кабала розповідає про еманацию Ен-Соф через десять форм (сфер) — «сефіротів», що уявляються у формі «посудин» різної форми (за Ж. Буше), та про метод пізнання цього Дерева Сефіротів, сходження на його вершину — «кетер» («вінець»). Містично стурбовані дослідники пропонують власне розглядати пошук Граалю як запис саме такого сходження душі кабаліста («знизу вгору», така собі єврейська версія арійської «кундаліні-йоги»; а кабалістичні «кліпот» виявляють дивну тотожність арійським «кальпам»), де сефіроти символізуються різними рицарськими замками: «... пошуки починаються від Малхуту, місця, де на Землі перебувають ворота смерті, що ведуть у життя, далі йдуть через Єсод, ворота Великого Випадку, потім доводиться обирати одну з трьох доріг: шлях душевних мук, Нецах, ворота любові; шлях розумових пошуків, Ход, приміщення для отримання знань; і духовний шлях, що включає у себе два попередніх, але веде далі за всіх; він єдиний, що веде в Тіферет, ворота Бачення, Краси, замок, де перебуває Грааль, що названий середньовічними авторами «чашею жаданого Раю»...»⁸³

Тут також слід згадати відомий дослідникам факт, за яким на гравюрі з «Книги священного Євангелія» (Відень, 1555 р.) зображений св. Йоан, який бачить розп'ятого Христа, чиї рани проектується на Дерево Сефірот. Рані, завданій списом Лонгіна, відповідають дві сефіри — «теферет» («величність»), зображена у вигляді сонця і розташована біля підніжжя «малхут» («царство»), символізована чашею, тобто Граалем. «... Гравюра мовою християнської кабали говорить, що Теферет, Серце Серця, відповідає крові Христа, що містить Його Дух — вмістилище і серце Універсуму, а Малхут — символізує присутність Божества в матеріальному світі, — жертвовну кров, яка очистила синів Адамових... Раббі ж Шнеур-Залман з Ляди вчить, що «Малхут є Прихованням, вона приховує Світло Ейн Соф... щоб час і простір не позбулися свого існування навіть на нижчих». Мета кабали — «висвітлити» цю сефіру, що відпала від Господа, перемістити її в невидиму одинадцяту сефіру Даат, що символізує духовну досконалість. Тим самим набуття Граалю є «просвітленням» у людині прихованого в ній божественного начала»⁸⁴.

На думку Ж. де Седа, ім'я толедського єврея Флегетаніс, чиїм батьком є араб (справжнім іудеєм, за «галахою», є тільки той, у кого мати єврейка; в серед-

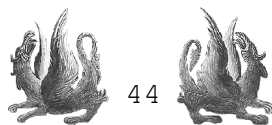

ньовічній Франції, Англії та Іспанії певний час євреї вважалися «шевальє», феодалами нижчого рангу. Наприклад, їхній видатний провідник рабейну Там рекомендував іудеям ніколи не приймати запрошення феодала поселитися в його наділі, якщо їм не буде надано ті ж привілеї, що й іншим васалам⁸⁵), складається з двох арабських слів Felek Tanі (щоправда, не подаючи їх значення), котрими арабські астрологи позначали другу концентричну небесну сферу, що належить планеті Меркурій (Гермес). Тим самим начебто виявляється зв'язок з окультною традицією Гермеса Трисмегіста та Чашею Пізнання⁸⁶.

Також слід додати, що назву «Джерело життя» має найвизначніший твір іспанського філософа-платоніка та поета іудея Соломона бен Габіроля (1021–1070), відомий латинському світові як Авіцеброн. Габіроль прагнув до знання, яке виводить за межі чуттєвого світу і яке дарує «звільнення від смерті» і з'єднання з «джерелом життя». Свою концепцію Габіроль сформулював на основі вивчення ісламського філософа-містика Ібн Масарри (883–931) та групи енциклопедистів з Басри, відомих як «Братство чистоти» («Іхван аль-Сафа»). Саме Ібн Масаррі сформулював містико-езотеричне вчення, «... спрямоване на єднання людини з «руханіа», або духовною реальністю прихованого буття, яке стверджувало абсолютну простоту та невимовність нерухомого першого Буття, що рухало і наполягало на творінні як еманції і на існуванні різних категорій душ (індивідуальні душі як еманції Душі світу), їхній реінкарнації⁸⁷, а сам процес еманції і творіння — результат Божественної волі і навмисної дії (всупереч невольовій еманції у Платона і гностиків), яка, за твердженням «Братства чистоти», створила «з нічого» Інтелект («файд», «аль-Акль»), еманція якого поступово стала надавати форму чинному Всесвітові. Відповідно Ібн Габіроль наводить езотеричну інтерпретацію біблійних символів (наведена Авраамом ібн Езрою), за якою Рай являє присутність Бога, річка, яка витікає з Раю, символізує універсальну (першу) матерію, котра витікає із сутності Бога. Чотири її потоки — чотири першоелементи (вогонь, повітря, вода і земля); Адам — це раціональна душа, Єва — тваринна душа, а Змій — душа рослинна, або «вождеleyошая», який спокушає Адама покуштувати плід з дерева пізнання, що означає запанування нижчої душі над розумом, результатом чого стають зло і гріх, і людина стає вигнанкою із Саду, тобто винятково тілесною істотою. Але єдиним зв'язком між найнижчими рівнями буття та джерелом життя є універсальна (перша) матерія, що виступає в образі «вселенської річки». А отже, вона й є умовою можливого повернення до Першоджерела.

Також саме поет і філософ Єтуда бен Галеві (1080–1145) мешкав у Толедо, вже відвойованому іспанцями, й писав містичні вірші й іспанською. Г. Гайне зауважував, що «у нього була душа глибша, ніж морська безодня»⁸⁸.

У Толедо в 1130 р. архієпископ і великий канцлер Кастилії Раймундо спільно з архидияконом із Сеговії Гундісальво організував при Толедському соборі школу перекладачів з арабської, які познайомили європейців з багатством творів Аверроеса, Авіцеброна та інших. Пізніше традиції Толдської школи підтримували при дворах кастильських королів Фернандо II Святого (1214–1252) та його сина Альфонса X Мудрого (1252–1282). За часів останнього зі схвалення самого Папи

Римського в 1260 р. був створений латино-арабський інститут, діяла перекладацька школа в Мурсії. В кінці XIII ст. каталонський письменник Льюль (Луллій) засновує аналогічну школу-монастир на острові Майорці і сам пише багато праць арабською.

Толедо згадується у поемі про короля Родріго (XI–XII ст.) як місце таємничого зачарованого палацу «Дім Геркулеса», куди доступ був заборонений навіть королям. Останній вестготський король Родріго порушив цю заборону, ввійшов у палац і виявив там скриню, в котрій лежало полотно із зображенням маврів. Напис під малюнком зауважував, що король, який відкрив скриню, побачить, як його землю завоюють ці люди. Спокусивши Каву, доньку графа Хуліана Сутського, Родріго став причиною того, що граф покликав на допомогу мусульман. Справа закінчилася завоюванням Іспанії маврами, а Родріго втікає до Португалії, сповідається там якомусь відлюдникові і виконує покуту — заради спасіння своєї душі лягає в домовину, наповнену зміями, котрі заживо з'їдають його⁸⁹.

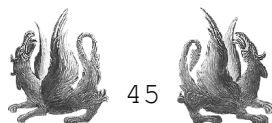
Начебто саме Киот у місті Анжу виявив предків героя Грааля Парсифаля⁹⁰ (Parsifal, Parzival; на нашу думку, походить від франц. *par se val* «цією долиною» (ісп. *parama* «долина серед гір», півн.-італ. *barma* «печера», хет. *reguna* «скеля» ~ слов. «парень» — «той, хто пройшов ініціацію в юнаки»). Адже «... принциповою умовою подорожі-в-пошуці сакрального, умовою шляху до Грааля є вимога йти туди, не знаю куди, щоб знайти те, не знаю що. Ми чітко бачили цю умову і в лицарських романах «Ось їде він дрімучим лісом, не знаючи дороги ...», і в давніх міфах, і в народних казках»⁹¹). Пов'язування імені Персефаль з поняттям «проходу через щось» цікавим чином співставляється з поняттям «ініціація» — «він пройшов через випробовування» (he got through the examinations).

Інші версії тлумачення імені Персифаля — латин. *percer* «різати, свердлити» + *bellement*; французьке переосмислення *Perlesvaus*, від *perle* «перлина» + *(s)vaus* (~ нім. *See* «море», хурит. *lewew* «вода», урарт. *lyew* «море, озеро», вірм. *cow* «море, озеро»).

В Ешенбаха Парцифаль є сином іспанки Герцелойди й анжуйського короля Гамурета, сина короля Гандіна:

Запомни: сын твой — внук Гандина,
В нем кровь анжуйская течет,
Потомок он Фата-Морганы,
Что, расставляя в сердце раны,
На подвиг рыцарей влечет⁹².

Парцифаль, проте, править у столиці Конвалуа двох інших королівств (Валезія, Норгальс), які від свого нареченого Кастіса отримала в дар його мати Герцелойда («скорботна серцем»), найліпша з двадцяти п'яти «граальських дів», дочка короля Грааля Фрімутеля. Родовим гербом Парцифалю було зображення пантери, хоча на час служби його батька маврам гербом був якір (пор. з топонімічним іранським терміном «лянгар» — «якір, маятник», «зупинка, стійбище», надзвичайно популярний на півдні Середньої Азії, в Таджикистані, Афганістані та Ірані, з яким споріднені хінді *langar*, грец. *agkyra*, лат. *ancora*, нім. *anker*, рос.

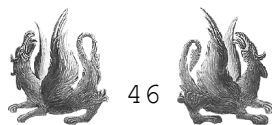
«якорь», фр. ancre, англ. anchor і в один ряд з якими може бути поставлений родовий для Парцифаля топонім Анжу).

О. Ран та А. Сапковський вважають, що під Кіотом тут мається на увазі провансальський трубадур Гійот, пов'язаний з Альфонсом II Арагонським (1162–1196), об'єднувачем Каталонії, Арагону, Валенсії та частини Провансу, і тамплієрами⁹³. Гійот де Провін (Giot von Provins) — автор «Біблії», в якій сатирично зображалися різні сторони його епохи⁹⁴. Проте Ж. де Сед, зазначаючи, що Кіот довідався про Грааль в місті Тотель (Толедо), схиляється до думки, що під Кіотом Вольфрам фон Ешенбах мав на увазі каноніка в Сент-Антонені Гійома (Гійота, Гільєма) де Туделя, геоманта (знавця арабського народного гадання), автора «Пісні про хрестовий похід на альбігойців». Він був родом з порубіжжя Наварри й Арагону, але писав по-провансальськи. Належав до оточення графа Бодуена, брата вождя альбігойців тулузького графа Раймона VI⁹⁵.

Проте вірогідніше, як на нас, що в імені Кіота — натяк на «першого трубадура» Гійома IX Анжуйського, внучкою якого була Алієнора Аквітанська, яка за першим чоловіком французька королева, а потім — дружина англійського короля Генріха II і мати королів Річарда Левине Серце та Йоана Безземельного (в епосі мати Парцифаля теж двічі заміжня). Багато поетів того часу було пов'язано з двором її дочки Марії Шампанської.

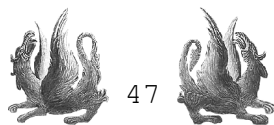
Щодо Анжу, то саме тут в 851 р. франкський король Карл Лисий був змушений визнати за вождем бритів Арморики (валлійців, які переселилися з Британії на континент) Еріспое, сином Номіное, королівський титул («Аннали Сен-Бертена»), безперечно, керуючись якоюсь певною традицією цієї землі могутнього племені венетів. Донька франкського короля була видана заміж за сина короля Арморики. Останнім британським королем був Алан Великий, після смерті якого на поч. X ст. наступні кельтські правителі Бретані чомусь могли претендувати тільки на титул герцога і перенесли свою столицю в легендарний Нант. Саме тут став у 1186 р. герцогом Артур I, син герцога Жоффрау та внук короля Англії Генріха II Плантагенета. Саме з ним воскресла надія на відродження кельтської могутності на обидвох берегах Ла-Маншу, як це було в епоху його британського тезки короля Артура, небожем якого і був шостий король Арморики Хоель. Але в шістнадцятирічному віці Артура I підступно вбиває рідний дядько, узурпатор англійського престолу Йоан Безземельний. Спадкоємницю престолу Артура I видають заміж за родича французького короля П'єра де Дрьо, прозваного П'єром I Моклерком і відомого в історії як хоробрий учасник Сьомого хрестового походу (1250 р.).

Вважають, що Персифаль відомий валлійцям як **Перідур (Прідері)**. Він доторкається до чарівної золотої чаші друїда Ллуїда (пор.: король Ллюд заснував Каерлуд, теперішній Лондон, і визначив центр острова Британії в Оксфордї). Перідур — свинопас, син Ефравка або син Вдови, а епічний переказ валлійської «Мабіноги» у своїх Першій та Третій «вітках» розповідає про короля Діведа Прідері («Турбота»), сина Пуйлла (pwyll «мудрість»), короля Аннуна, і Ріаннон («Велика королева»). Перідур ворогує з Гвідіоном, сином Дона, зазнає поразки і гине.

Також пошукові Грааля присвячені твори французького трувера **Кретьєна де Труа** «Персеваль, або Легенда про Грааль» (присвячена Філіпові Фландрському; писалася в 1181–1191 рр.). Ім'я поета можна перевести ледь чи не «троянський Боян/християнин», тобто боягуз, а його герой — «ruselle», боягуз-цнотливець, котрий найсмішнішим чином постійно прогає можливості, тобто зустрічних на шляху дам та прояснення таємниць. Усе це цікавим чином перегукується з «Обширним, невігданим і дуже пріснопам'ятним Життєписом якогось простосовісного, дивовижного та рідкісного бродяги або ваганта на ймення Мельхіор Штернфельс фон Фуксхейм», виданим якимось невідомим видавцем Йоганном Філіоном в 1669 р. в маловідомому містечку Монпельгарте під редакцією якогось Германа Шлейфхейма фон Зульсфорта. Згодом було видано як посмертний твір останнього продовження книжки під назвою «Вигадливий Сімпліціссімус Continuatio, або Продовження і кінець», а ще через кілька років той же видавець видав аналогічні «подражання» Сімпліціссімусу. Реальним автором твору був протестантський бургомістр («претор») верхньорейнського містечка Ренхен Ганс Крістоф фон Гріммельсгаузен (1621–1676). Як і Парсифаль, герой книги вихований у глухому лісі, далеко від нещастя цього світу, й останній теж вторгається в його ідилічний світ у вигляді рицарів, як і Парсифаль у блазенському спорядженні, **Сімпліціссімуса** зодягають у одягу блазня — теляча шкура з довгими вухами. Згодом, пройшовши мандри та випробування у чужих землях, стикаючись з мудрецами, ворогами та відьмами, як і Парсифаль, набуває статусу рицаря-ландскнехта, також довідується таємницю свого народження (син сестри історичного, часів Тридцятирічної війни, шведського генерала Якоба Рамзая, 1589–1638, коменданта фортеці Ганау, а батько героя — благородний чернець-відлюдник, який і виховав Сімпліція), одружується, у нових мандрах дістається Сходу (Московії, Татарії, Кореї, Східної Індії, Туреччини) і після житейської суєти, як і Парсифаль, зрікається світу і стає відлюдником на Моховій горі біля Рейну, а потім — на незаселеному острові. Цікаво, що поява «Сімпліціссімуса» контамінується у часі з пророцтвом протестанта-«розенкрейцера» Філіппа Циглера, який у своєму творі «Theatrum Euroraeum» (1636 р.) провістив нове пришествя Христа, але не тілесно, а духовно, і що фізичним виконавцем своєї волі він надішле нового Давида — пастушка, який переможе Голіафа (папство і Габсбургів), перегукуючись в цьому з пророцтвом Йоганна Пластаріуса, який у своєму «Чарівному одкровенні» (1620 р.) проголосив, що з лісів Богемії вийде «Лев рикаючий» (за іншими пророцтвами — «Білий Лев»), маючи на увазі Фрідріха Пфальцьського, прообразом якого називає гогенштауфенського імператора Фрідріха Барбароссу, який протистояв папі Інокентію IV і який до свого «другого пришествя» спить у печері Кіфгейзеру. Після смерті Фрідріха в 1632 р. від чуми новим левом був проголошений шведський король Густав II Адольф Ваза (правив у 1611–1632 рр), але після його загибелі власне постало пророцтво про майбутнього «імператора-визволителя», який народиться у «низькій» (неблагородній) німецькій родині.

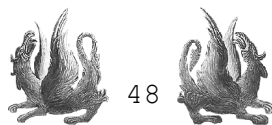
Ба більше. В цьому контексті героя-простачка виявляється й візантійська паралель розповідям про Персевала/Сімпліціссімуса. Це, на нашу думку, агіо-

графічний переказ про **Філарета Милостивого**, що типологічно збігається з фольклорним простачком-дурником (буквально виконує чужі вказівки, не розуміє простих речей, байдужий до природних законів, здійснює безглузді добрі вчинки, що неодмінно приводить до різноманітних глупств), котрий, як і його фольклорні побратими, зрештою торжествує, отримує незліченні багатства і ридчається з імператорським домом. Філарет візантійської агіографії виявляється дідом Марії з Амнії (Пафлагонія), яка стає дружиною імператора Константина VI Багрянородного (780–797), а друга внучка була видана заміж за лангобардського короля Аргуса, а син Йоан став імператорським спафарієм. Сам Філарет, навіть ставши багачем, приховує це, продовжує вести скромне життя, здійснює подвиг милосердя й удостоюється Царства Небесного. Під час його смерті у віці 90 років (у 792 р.) все приміщення наповнилося ароматом⁹⁶.

Образові Граалю присвячені, крім вищезгаданого твору німця Вольфрама фон Ешенбаха («Парцифаль», бл. 1200–1210 рр.), твори бургундського поета, клірика з Франш-Конте **Роберта де Борона** «Йосиф Ариматейський» («Joseph Abarimatia»), «Історія Граалю («Etoire dou Graal»)» та «Мерлін і Персеваль», анонімні французькі «Perlesvaus Le Haut Livre du Graal», «Perceforest», англійського рицаря Томаса Мелорі «Le Morte d'Arthur» («Смерть Артура», написана в 1469 р., опубл. в 1485 р.), анонімний «**Цикл Вульгати**» («Історія Святого Граалю», «Історія Мерліна», «Книга Ланселота», «Пошук Святого Граалю» («Demanda del Santo Grial») і «Смерть Артура», 1215–1236 рр. Деякі дослідники авторство «Смерті Артура» приписують Готье Маппу, оксфордському архієпископові, що належав до свити короля Англії Генріха II Плантагенета), записаний монахами-цистерціанцями за порадою святого **Бернара Клервоського**. Тут слід додати, що «... замолоду святий Бернар молився перед чорною Богородицею... Святий молився кельтській богині у церкві Сен-Вуарля, і вона видавила з грудей три краплі молока, котрі скотилися на уста майбутнього засновника ордену тамплієрів, і зауважте, саме Бернара великий Данте розташовує у «Боже-ственній комедії» в раю, в центрі Троянди ...»⁹⁷

Альбрехт фон Шарфенберг (1270 р.) продовжив розповідь фон Ешенбаха «Тітурель» (ім'я хранителя Граалю) у своїй власній поемі «Новий Тітурель», яку присвячує **цареві Йоану та ролі Граалю в Індії** (книга III. гл. 40–41). Тут, як зазначає Н. А. Бондарко, тенденція зображення замкненого сакрального простору, пов'язаного з Граалем, отримала своєрідну інтерпретацію⁹⁸. Якщо у Вольфрама фон Ешенбаха, зазначає німецький науковець М. Верлі, зустрічається лиш одна згадка про храм Граалю (у 16-й книзі) у зв'язку з хрещенням Фейрефіца, зведеного брата Парцифалю, то у його продовжувача «вольфрамівський замок став величезною ротондою, котра за допомогою досягнень візантійсько-іранського зодчества збудована як відображення й осердя всього тваринного космосу, як візіонерська архітектура»⁹⁹. Описуючи у всіх деталях архітектурну конструкцію храму, зазначає Н. А. Бондарко, Альбрехт опирався головним чином на два біблійних приклади словесного зображення сакрального простору — храму Соломона (3 Цар., 5:15-32; 6, 1-38; 7, 13-51; 8, 1-9, 9; 2 Пар., 3-7) та Небесного Єрусалиму (Об'яв., 21: 10-22). Зокрема храм, дарований Тітурелеві і його нащадкам,

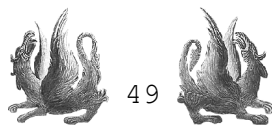

Граалем, осмислюється як аналог (wider wag) храму Соломона: got rainer gir ie gebende waz me dann si wvr gernde / Do dirre kung so lebende nach wird waz got wert in stuire wernde / Dw wider wag der gabe salomones / Do er so werdeclichen stifte tempel domini des trones (Nyholm: 366). Цікаво, що у Біблії є опис певного ідеального храму, що виник під безпосереднім впливом реального храму Соломона, а саме храму з видіння пророка Єзекиїля (Єзек., 40: 1-42, 20; 43: 13-17)¹⁰⁰.

«... Альбрехт не тільки «будує» храм Грааля (строфи 298-440), але й алегорично витлумачує його в промові Тітуреля, зверненій до нащадків короля (строфи 500-602). У «Молодшому Тітурелі» реалізуються таким чином дві форми середньовічної богословської творчості — вербальне конструювання ідеального замкненого простору та алегоричне витлумачення цього простору»¹⁰¹. Відповідно вважається, що автор «Нового Тітуреля» при описі храму Грааля опирався на середньовічну традицію алегоричного витлумачення храму, як-от: 2-га книга «Гомілій на книгу Єзекиїля» Григорія Великого (Homiliae XL in Ezechielem; l. II, PL 76, 933-1072), трактати Беди Високоповажного «Про Храм Соломонів» (Liber de templo Salomonis; PL 91, 735-808) і «Про Скинню та начиння її» (De tabernaculo et vasis ejus, ac vestibus sacerdotum; PL 91, 393-498), Гуго Сен-Вікторського «Про Ноїв Ковчег у моральному сенсі» (De arca Noe morali; PL 176, 617-680) і «Про Ноїв Ковчег у містичному сенсі» (De arca Noe mystica; PL 176, 681-704), Ріхарда Сен-Вікторського «На видіння Єзекиїля» (In visionem Ezechielis; PL 196, 527-600), завершальний розділ трактату «Веніамін Старший» «Декілька алегорій Скинні Заповіту» (Benjamin major. Lib. V: Nonnullae allegoriae tabernaculi foederis; PL 196: 191-202), трактати 1-й і 2-й із триптиха «Пояснення труднощів, котрі виникають під час тлумачення Скинні Заповіту» (Expositio difficultatum suborientium in expositione tabernaculi foederis; PL 196: 211-242). У всіх цих творах, резюмує Н. А. Бондарко, присутні два значення храму, нерозривно поєднані між собою: праведна людина (храм — її душа, де мешкає Бог) і Рай — внутрішній (у душі людини) і зовнішній (Царство Небесне)¹⁰².

Апофеозом поеми Шарфенберга стає **перенесення замку Грааля Монсальват до Індії** на молитовне прохання Парсифаля і пресвітера Йоана. Через це Тітурель, який 500 років був охоронцем Грааля, в райському спокої помирає. Начебто **Парсифаль десять років був царем Індії під іменем Йоана**. Але через те, що в тузі за сином помирає мати Парсифаля, він змушений віддати владу пресвітерові Йоану. За іншою легендою романський цар Мануель (тобто візантійський імператор Мануїл Комнин) прибуває у царство Йоана та залишається жити у цій країні¹⁰³.

Старофранцузький роман про Грааль «La Queste del Saint Graal» розповідає, що Парсефаль (Персеваль, Персиваль) та Галахад (Галаад) **перевозять чашу Грааля у східну країну Саррас**, у «духовний замок» — «palais spirituel», де надалі поховані і самі герої поеми. Іноді він називається Chastiax de Joie «Замок (chateau) радості», Chastiax des Armes «Замок зброї / герба»¹⁰⁴, а в Ешенбаха — «Шатель Марвей» (Chastel de Merveilles «Замок Чуд», а країна відповідно — «Герремарвей»). Іноді країна називається не Саррас, а Корбенік або Карбонік (від франц. Cors Benoitt — «благословенний ріг», тобто міфічний ріг достатку). Також

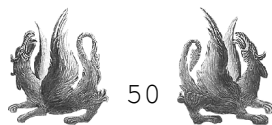

у романі «Grand St.Graal» чаша (chalice > Galicie) переноситься з Британії до якоїсь східної країни.

Саме в місті Саррас у Спустошеній (Мертвій) землі (Waste Land; у «Смерті Артура» королевою Спустошених земель є сестра короля Пелінора і тітка Парсиваля; прихильники «катарської версії» про Грааль вважають, що тут маєтсья на увазі спустошений від хрестового походу Південь Франції) три шукачі Грааля — Галахад, Персеваль і Борс потрапляють до в'язниці за наказом тамтешнього тирана Есторанса, де їх підтримує їжею і питтям сам святий Грааль, що чудесним чином з'являється (тут містична чаша Причастя в переказі про лицарів-прочан дивним чином протистоїть сказанню про «Ходіння за три моря» психотика-московита Афанасія Нікітіна, який в часах своїх мандрів стурбований лише тим, що не може отримувати в Індії Причастя!). Це, як на нас, наводить на паралель із «Життя св. Макарія Римського» (у руській версії — «Хожение трех инок»), за якою три іноки — Феофіл, Сергій та Ігійн — прибувають до Індії, до місця, де закінчується небо біля залізного стовпа, і потрапляють до в'язниці без їжі та пиття. Але через десять днів тюремники виявили, що вони живі, і, дивуючись, кам'яними прутами виганяють їх з країни¹⁰⁵. Також постає згадка «Мучеництва Артемія» (приписується Йоанові Дамаскіну або Йоанові Родоському) про трьох отроків, яких замучив імператор Юліан Відступник (з неодмінним епітетом «тиран») в Антіохії, та про дукса Александрії (тобто префекта Єгипту) аріанина Артемія (друга попереднього імператора-аріанина Констанція, за наказом якого він доставив у Константинополь мощі апостолів Андрія, Луки й Тимофія), який, кинутий на 15 днів до темниці, отримує їжу та розраду від самого Спасителя, який звертається до нього зі словами: «Раз ти сповідував Мене на землі перед царями й тиранами, то я увінчаю тебе перед ангелами моїми». А поряд із життєписом Артемія наводиться у зведенні агіографій оповідь про мучеників Євгенія та Макарія, і трьох сповідників зрештою висилають до Мавретанії¹⁰⁶.

Переказ про Йосифа Ариматейського, що відомий в Англії вже з VII ст.¹⁰⁷, існує також у грузинських та інших східних джерелах, але в них говориться, що цей проповідник обмежився винятково територією Галілеї та сирійського Діосполя. А. Веселовський вважає, що легенда про Британію з'явилася через нерозуміння переписувачами слова Bethanea (Віфанія) в тексті про Йосифа Ариматейського, який начебто приніс один із хрестоносців з близькосхідної Едесси, та отожднення його за написанням з Britannia¹⁰⁸ (хоча, можливо, сирійський переказ про чашу Йосифа був відомий набагато раніше християнським діячам Заходу Єронімові, Іларієві з Пуатьє та іншим, які здійснювали поїздки до Сирії, де вони вивчали грецьку, давньоєврейську та сирійську мови¹⁰⁹). До того ж переписувачеві була відома кельтська містерія «гобнія» з магічним Казаном Переродження Аравна, короля Аннуна (Ханаана?), який добуває король Артур з друзями, і він вважав, що текстом про Чашу Йосифа Ариматейського лише «раціоналізував» міф, очистив християнську істину від язичницьких перекручень.

М. Реріх співставляє переказ про чашу Грааль з легендою в «Джатаці» про чашу Будди, що зберігалася буддистами в монастирі в Пешаварі (Пурушаіурі),

яку ще в 400 р. бачив китайський мандрівник Фа Сієн. За його описами вона була з переважаючим чорним кольором каменя мугаванн і дуже були помітні лінії країв чотирьох чаш, що увійшли в неї. За даними іншого мандрівника Сюан-Цзана чаші вже на 630 р. не було у Пешаварі, а перенесли її кудись у Персію або Карашахр. Тут вона «зникла» і начебто буде знову явлена з настанням «ери Шамбали». Перси називали її чашею Джамшида (тогожного авестійському персонажеві — першолюдininі Йїмі)¹¹⁰. В цій чаші начебто відображалося все, що відбувається у світі. Свого часу Омар Хайям присвятив їй окремих рубайят:

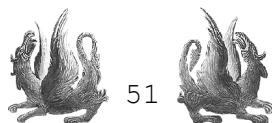
Джамшида чашу я искал, не зная сна.
Когда же мной земля была обойдена,
От мужа мудрого узнал я, что напрасно
Так далеко ходил — в моей душе она¹¹¹.

«... У культах Зороастра зображається чаша з полум'ям. Та ж палаюча чаша відчеканена на давньоєврейських шеклях часів Соломона і давніше. В індуських розкопках епохи Чандрагупти Маур'ї бачимо те ж саме могутньо стилізоване зображення... На тибетських зображеннях бодхісатви тримають чашу, що квіте язиками вогню. Пам'ятаємо чашу життя друдів. Горіла чаша Граала. Не уявою, а саме ділами сплітаються великі вчення всіх віків. Язык чистого вогню»¹¹².

«... Мітраїзм обожнював чотири стихії, з котрих... складався всесвіт. Часто відтворена алегорична композиція, в котрій лев символізував собою вогонь, кратер — воду і змія — землю, зображала боротьбу стихій, що протистоять одна одній і вічно пожирають одна одну... Змія часто повзе до чаші або навіть залазить на неї, обвиваючи знизу її основу або ручку, явно для того, щоб випити її зміст. Лев у свою чергу часто лежить перед змією і спостерігає за нею, в інших композиціях він загрозливо прямує до кратера або кладе на нього обидві лапи, щоб заволодити ним, або присідає на задніх лапах, готовий кинутися на ворога, щоб відібрати у нього їжу»¹¹³.

У Фірдоусі в «Шах-наме» є переказ про те, як Іскандер (Александр Македонський) під виглядом гінця власноручно викрадає у перського царя Дарія «золоту чашу», наповнену коштовним камінням. Також чашу, в якій вода перетворюється на вино або вино просто не закінчується, Іскандер отримує в подарунок від таємничого царя Кейда перед походом в Індію на царя Фура (Пора)¹¹⁴.

«... Тантала, — говорить глава індійських мудреців Іарх піфагорейцеві Аполонію Тіанському (*Тантал — лідійсько-фригійський міфічний володар і, звісно, близький анатолійському філософові. — О. Г.*), — хоча він-то був праведний і поділився з друзями подарованим від богів безсмертям, позбавляють їжі та питва... А я бажаю, щоб вони дали йому хлюпатися в цілому озері нектару, котрим пригощав він інших настільки людинолюбно і щедро!» З цими словами Іарх показав на статую зліва від себе: на ній було написано ТАНТАЛ. Статуя ця, заввишки в чотири лікті, зображала мужа літ п'ятдесяти, одягненого на арголідський лад (у короткий хітон без рукавів, як у дорійців. — *О. Г.*), хоча й закутаного в плащ (довгий гіматій. — *О. Г.*), як у фессалійців, — він привітливо простягав чашу, за розмірами вартісну для одного охочого, а в чаші тій вирував, не переливаючись, однак, через край, якийсь таємничий напій...» (Флавій Філо-

рат, «Життя Аполлонія Тіанського», 3: 25). Цей досі не пояснений дослідниками образ індійського Тантала може, на нашу думку, бути витлумачений саме в контексті наставника Мінанатхі (Маччханди) — аватари Шиви Бхагавана, якого називають «хранилищем нектару співстраждання» (карунамрітаварідхі), який ще наділяється епітетами «милосердний», «володар всього рухомого і нерухомого», «той, що сам світиться», «буття-свідомість-блаженство», «той, хто дарує звільнення», «чия сутність — чиста саттва» («Маханірвана-тантра», 1:5-10; «Куларнава-тантра», 1:2-8).

«... Бхайшаджья-гуру-Якусі — якийсь милосердний лікар протягом багатьох життів вирощував у собі «коріння добра», дав «головну обітницю», що якщо він стане буддою, то зцілюватиме всіх страдальців. Зображають цього будду таким, що тримає в руці горщик із зіллями, часто у супроводі двох бодхісаттв — Сонячного і Місячного світла (яп. Нікко і Гекко), вони утворюють класичну тріаду будди Якусі. Ці бодхісаттви, котрі у людському житті були синами нашого милосердного лікаря, символізують, що їхній батько приходить на допомогу завжди — і вдень, і вночі. Саме цю скульптурну композицію і помістили за наказом імператора Темму...»¹¹⁵.

«Сузір'я Чаші Вакха розташоване між Раком і Левом, показуючи, що саме там уперше оп'яніння починає заволодівати душами, котрі потрапляють під вплив Вакхового напою. Супутник оп'яніння (Вакх) починає проникати в душу саме в цьому місці» (Макробій, V ст.)¹¹⁶.

Більшість окультистів вказує на те, що Грааль тут символізує ті блага, котрі виникають від близького спілкування з «божественними істотами» і що греки називали «епоптей» («споглядання» — третій і найвищий ступінь в Елевсинських містеріях), а причетника (стража, свідка, яким, зокрема, за Піндаром, був Піфон) — «епопт». Крім того, виступає народна етимологізація «магістра» (існує навіть рицарський ступінь «рицар-магістр» поряд з «рицарем-бакалавром») саме як «чашника» (у короля Артура чашниками Круглого Столу були командири Артурової кінноти — виночерпій Бедуер, намісник Нормандії, і кравчий Кай, намісник андекавів у «горностаєвій шубі»): у римській традиції *magister equitum* «начальник кінноти-рицарства» одночасно помічник диктатора, де корінь *magis* «більше, більшою мірою» (звідси поняття *magnates* «вожді, начальники») співставився із запозиченим грецьким словом *magis*, род. відм. *magidis* «чаша, миска, блюдо» (у Плінія Старшого, I ст. та в «Digesta», VI ст.).

Під стінами Саррасу перед цим європейські рицарі ховають сестру Парсивалля, яка загинула на шляху до міста в Мертвому Лісі, бо змушена стати жертвою «данини крові» (певна володарка замку може вилікуватися, якщо її вимажуть кров'ю цнотливиці, зібраною на срібному блюді)¹¹⁷. Т. Мелорі навмисно зазначає, що цього факту він не пояснить з причини страшного характеру самої містерії. Проте відомо, що в ритуальному кровопусканні та недопущенні, щоб кров згорталася (для цього жертву тримали зануреною у води річки чи озера), звинувачували катарів. Також згідно з європейськими переказами епохи Просвітництва, в 1610 р. була страчена (замурована живою у замковій горі) якась трансильванська графиня Елизавета Баторі за те, що, бажаючи продовжити вічну молодість і красу, купалася у крові молодих дівчат.

Цей мотив дав підстави Л. Гарднеру трактувати Святий Грааль саме як Sang Royal «Кров Королівську», вважаючи, що через **шлюб представника Меровінгів із Сарою, дочкою Марії Магдалини та Ісуса Назарянина**, на західну традицію сходять благословення біблійної традиції¹¹⁸.

До цього слід додати, що в біблійній традиції поняття «кров» і «душа» передають одним терміном «нефеш» (що навіть породило такий ексцес в ув'язненні єговістів, як заборону на переливання крові). При посвяченні Аарона та його синів у жерці здійснювався обряд помазання кров'ю овна, за яким наносили кров жертви на край правого вуха і великі пальці на правій руці і на правій нозі (Вихід, 29:20-21; Лев., 8:23-24. 30).

Антитезою трьом шукачам Грааля виступають три брати — сини графа Хернокса, які кохаються з власною сестрою та ув'язнюють свого батька.

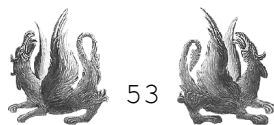
Через рік після полону рицарів помирає тиран, і населення обирає своїм королем Галахада. Через рік після смерті Галахада чаша Грааля і спис чудесним чином зникають. Його наступником стає **Борс Ганський**, а Персеваль стає монахом. Через певний час Персеваль помирає, його ховають поряд із сестрою та Галахадом у храмі, а Борс повертається додому в Логрію¹¹⁹.

У Вольфрама фон Ешенбаха володар-тиран — це чародій Клінгзор, який ув'язнив у «Чарівному Замку» 400 дів, але їх визволяє **рицар Гавейн**. Серед них були його бабуся, мати і сестра. Після цього Гавейн перемагає страшного Грамофланца, вбивцю Сідегаста, коханого Оргелюзи. Власне зійшовши з розуму з горя, Оргелюза й посилала багатьох рицарів на бій з Грамофланцем, у тому числі й короля-рибалку Анфортаса, під час якого він і отримав свою страшну рану. Перемога Гавейна над страховиськом завойовує серце Оргелюзи, і він стає володарем «Чарівного Замку».

Тут цікаво навести паралель з вищезгаданим тиранічним «стражем» Піфonom, якого перемагає Аполлон, що прибуває з Гіпербореї на білих лебедях (або верхи на грифоні) і на місці перемоги встановлює Дельфійський оракул (delfys — «матка», delfax — «свиня» ~ хет. hwelpis «молода тварина», санскр. garbhah «тварина») в Афінах, який виявляє в подальшому тенденцію до зближення з Елевсинськими містеріями.

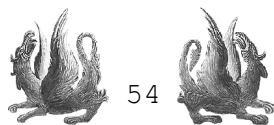
Сюжет в епосі про Грааль про наступність влади від «пораненого короля» — охоронця реліквій Грааля цікавим чином перегукується із сюжетом італійського епосу про Бову д'Антоніо (пор. з тим, що тиран королівства Грааля Клінгзор — сицилієць), відомого і на Русі як епос про **Бову (Бавву)-королевича**, який бореться за належне йому за правом місто Антон (наприклад, білоруський текст познанського рукопису кінця XVI ст.). Щоправда, «пораним королем» тут є сам убивця батька королевича — тиран Додон (натяк на слово «титан» у значенні «богопротівник»; але у романі Ульріха фон Цацікховена про Ланселота розповідається про короля Додону Іверета, що на його доньці Ібліс одружується і здобуває титул короля Ланселот Озерний).

Отже, Бова і його друг Террі прибувають до замку під виглядом лікарів, а заховане неподалік військо за поданим сигналом мусить увірватися у ворота замку. Бова, щоправда, не вбиває Додона, а проганяє його з країни. Однак

в іншій версії (англо-норманській початку XIII ст., старішій за часом запису) Бова страчує Додона (тут це «імператор Германії»), зваривши його живцем у розплавленому свинці або (в англійському народному романі) в казані з киплячою сіркою. Тобто тут використані казково-авантюрні мотиви (пор. з казкою про Коника-Горбоконику і тим, як цар-тиран, маючи намір стати знову молодим, кидається і гине в киплячому казані). Власне О. М. Чунакова співставила цей мотив з перським переказом у книзі «Карнамак» про засновника держави Сасанідів Ардашира, який аналогічним чином — розплавленою міддю (гоу) вбиває мешканця драконічного замку Хробака («Кірма») ¹²⁰. Також дотичність хробака до еліксиру молодості (безсмертя, зцілення) є «загальним місцем», «бродячим мотивом» на євразійському просторі.

Білоруська «Гистория о некоем храбром витязе и о славном богатыре о Бове Королевиче» (а також російські й українські казкові лубкові версії) розповідає, що Бова був сином короля Гвідона (Кавідона; білоруська казкова версія називає Гвідіона «королем на ім'я Великий», а в російських — Елізар) і Мілітриси, дочки короля Кирбича (Кірбіта). Батько віддав Мілітрису за Гвідіона проти її волі, сватом був конюх Лічард. Мілітриса, ненавидячи чоловіка, вступила у змову з королем Додоном: той з'явився з військом в умовлене місце, туди ж вона відіслала Гвідіона на полювання, і Додон зарубав його (пор. з германською сагою про вбивство Зігфріда). Сінбалда, дядько Бови, розповів йому про те, що трапилося, і спробував утекти з небожем, але Додон встиг захопити хлопчика, бо вбивці приснилося, що Бова, озброєний мечем і списом, готовий пробити йому серце. Довідавшись про цей сон, мати Бови заради любові до Додона вирішила вбити сина, посадила його до в'язниці і не давала їжі. Потім вона наказала дати йому три отруєні хлібини. Але дівчина, яка принесла Бові хліб, попередила його і залишила двері тюрми відчиненими. Хлопець утікає на корабель, потрапляє до короля Зінзовея (Зензевія) і стає у нього старшим конюхом. Між Бовою і дочкою Зінзовея Дружною (Дружневною, версії — Полеміса, Наяна) спалахує кохання, він на турнірі перемагає суперників — короля Маркобруна і турецького принца Лукапера Салтановича за допомогою меча-кладенця, подарованого йому коханою, та богатирського коня, подарованого її батьком-царем. Бова вирушає у лицарські мандри і потрапляє у полон до царя Салтана, де його дочка Мільчігрія намагається повернути його в свою віру. В цей час Дружна змушена дати згоду на шлюб з Маркобруном, обумовивши лише рік відстрочки. Бова повертає собі чарівний меч і, не впізнаний нареченою, йде з нею до конюшні, де прикований його богатирський кінь. Побачивши господаря, кінь розриває сімдесят ланцюгів і скаче героєві на груди. Бова відкривається Дружені, вони втікають, але за ними кидається в погоню Полкан («від пояса до голови людина, а від пояса до ніг пес»), аж доки принцеса не мирить їх (в англійській версії другом і слугою Бевіса з Хемптону стає велетень Аскапард). Потім відбувається наступна пригода — спочатку пропадає Бова, потім — Дружна з двома дітьми (Скірб і Волостим). Бова потрапляє власне у рідні місця і, як розповідалося вище, розправляє з Додоном, пробачає рідну матір («син не повинен бути суддею матері») та зустрічається з власними дітьми, яких матір спрямувала на пошуки батька... ¹²¹

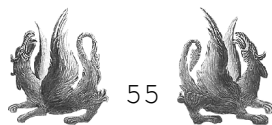

Ім'я батька Бови Гвідон та колізії з рідною матір'ю, на наш погляд, прямо відсилають до кельтського континууму, де присутній валлійський міф про вихованця мага Гвідіона (сер.-валл. gwudyat «знав») бога-героя Ллеу (Луга), мати якого, Аріанрод, не бажала дати синові ім'я, щоб він не носив зброю і не одружився. І саме аналогічним чином, прагнучи порятувати від лицарської долі, поводить ся із сином мати Персеваля.

Але, на наш погляд, можна запропонувати версію, за якою **епоси про Бову-королевича та рід королів Граалю є ідеологемами протилежних таборів**. Можливо, що в епосі про Бову-королевича під узурпатором Додоном, убивцею короля, виступає Галахад, убивця (або просто наступник) у свою чергу короля Саррасу (хоча, на думку епосу про Грааль, незаконного, узурпатора). Це власне пояснює, чому Галахад такий короткий час займав престол, а його друзі залишають країну.

Можливо, на часі XII ст. епоси про **чашу Грааль і казан Додона** є переосмисленнями ранньосередньовічного сюжету на нові історичні реалії, а саме: **протистояння династії Плантагенетів-Анжуйців (Plantagenet-Anju/Angevin; умовно «Грааль») династії Гогенштауфенів (Hohenstaufen; умовно «Бова»)**, які в італійській традиції виступають як **Гібеллінги (Ghibellines)**, від назви бурга Вайблінген, родового володіння графів Штауфенів у Швабії з 1079 р. Суперники останніх — **Гвельфи (Guelphs/Welfs)**, тобто баварські та каринтійські герцоги Вельфи (від імені вельфа/Вельфа I, тестя імператора Людовіка/Луїса I, сина Карла Велико-го; однією з її германських ліній є Брюнсвіксько-Люнебурзька династія, відома як Ганноверська). Також цікаво, що батько першого руського короля Данила Галицького Роман, князь Галицько-Волинський, підтримав Гогенштауфенів і в 1205 р. виступив проти союзника гвельфів — краківського князя Лешка, але загинув. В англосаксонській традиції це протистояння двох родів трансформувалося у міфологічну боротьбу **злих гоблінів та добрих ельфів**. Одним з характерних проявів протистояння Гвельфів і Гібеллінгів є колізії довкола Сицилії, коли Фрідріх II (1220–1250), син імператора Генріха VI Гогенштауфена (1190–97) і внук Фрідріха I Барбаросси, завдяки шлюбові з останньою представницею норманської династії Констанцією став королем Сицилії, змусивши цим Папу Римського Інокентія III (1198–1216) юридично відмовитися від керування островом. Останнього представника династії Гібеллінгів-Гогенштауфенів шістнадцятилітнього Конрадіна (небіж Манфреда, сина Фрідріха II Барбаросси) в 1268 р. наказав спалити на вогнищі в Неаполі лідер Гвельфів сицилійський король, граф Провансу й Анжу Карл I (1226–1285), молодший брат французького короля Луїса IX, після того, як папа-француз Климент IV (1265–1268) анафемував «отруйне поріддя, нащадка зміїного роду Гогенштауфенів».

Отже, якщо Анжуйців-Плантагенетів, які підтримували Гвельфів, прославляв баварець Вольфрам фон Ешенбах, то Гогенштауфенів-Гібеллінгів — поет **Піетро да Еболі** (1160–1220). Знаменно, що саме останній написав поему про «омолоджувальні (мінеральні) води» ПUTEОЛАНУ в Кампанії («De Balneis Puteolanis»), і в нього були продовжувачі (анонімний «Квіт лікувального місцевця», Арнольд да Вілланова «Салернський кодекс здоров'я» тощо).

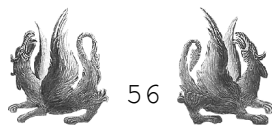

Тож не дивно, що саме на противагу популярній у середовищі вільнодумства та скептицизму сицилійських володарів ідеї «оновлення тіла» (як зауважував ще блаженний Августин у своїй «Сповіді» (IX, 12.32), свого часу він викупувся, щоб позбутися відчаю, викликаного смертю матері, «бо чув, що баням тому дано таку назву, що греки говорили «баланейон», маючи на увазі, що вона виганяє тривогу з душі») їхні суперники реанімують ідею «оновлення (очищення) душі» в образі чаші Йосифа Ариматейського, до того ж цілком у дусі католицької традиції: «...ця чаша певною мірою заміщує Серце Христа як вмістилище його крові, вона, так мовити, займає його місце і стає його символічним еквівалентом.»¹²². Також стає зрозумілим, чому Ешенбах настоює на тому, що контакт з Граалем на певний час «омолоджує» тіло — цим він претендує вибити в опонентів їхній «козир», настоюючи, що без очищення душі не може бути істинного очищення тіла.

Згідно з християнською доктриною, зауважує В. Карпець, на кожній Літургії Свята Кров відкриває всім і кожному принципову можливість обоження, тобто реального становлення Христом, за «сіменним логосом» сакральної генетики: «образ одушевлен Самого Царя Небесного» (преп. Максим Грек). Наприклад, св. Симеон Новий Богослов розповів про те, як після причастя Святих Тайн побачив свої руки як руки Спаси¹²³; пор. зі словами Орігена: «Відродження (палінгенезія) — це якесь нове народження, коли творяться нове небо і нова земля посередництвом оновлення їх самих і передаються Новий Заповіт і чаша його»¹²⁴. Церковне свято «тіла Господнього» (Corpus Christi) в червні було введено папою Урбаном IV буллою «Transiturus» 8 вересня 1264 р. на честь того, що під час літургії в одній з церков міста Больсени на облатці для причастя виступила кров Христа. Надалі в іконографії та в самій формі гостія ці краплі крові символізуються червоними трояндами.

Ба більше! Ми маємо всі підстави стверджувати, що протистояння між обома поетичними сюжетами «очищення душі» та «очищення тіла» повторюється між Томасом Мелорі та Данте Аліґ'єрі, з одного боку, та Франческо Петраркою і Джованні Боккаччо, з другого. Проте дивне те, що Боккаччо (1313–1375), народжений у Парижі, флорентієць за громадянством, але вихованець університету анжуйського Неаполя, одружений на Марії д'Аквіно (котру він зобразив під іменем Ф'ямметти — «Вогника»), позашлюбній доньці неаполітанського короля Роберта Анжуйського, глави гвельфів, покровителя науковців, поетів та митців, — автор лицарських романів з використанням античних сюжетів, фактично став на бік Гібеллінгів — у своєму сонеті XV оспівав курорт Байю, який славився своїми термами та лікувальними мінеральними джерелами і де збирався весь аристократичний цвіт.

Звісно, апологетуючи «очищення тіла», Гогенштауфени-Гібеллінги аж ніяк не ставили за мету відродження античних, язичницьких принципів (щоправда, Юліус Евола саме в прийдешньому Гібеллінгові бачить месію європейського «язичницького імперіалізму»). Це був один з тих «дзвінків», які знаменували майбутню Реформацію з її раціоналізацією теології — **введення у віру замість містики побожності як нового відчуття життєвих засад** («омусульманення»),

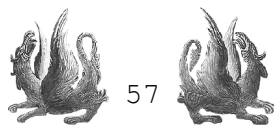

за визначенням католиків): «... не відновлюючи цим самим текст Святого Писання, його форму, а створюючи новий тип суверенної свободи віри. Віра — не згадка Бога, а надія на Нього, не любов як злиття з Ним у містичному екстазі віри, а життєва надія. Потреба в Богові за М. Лютером — це довіра до Христа, тобто до акту віри: «Я ще не знаю, хто це. Віруючи, я пізнаю, а значить творю Бога, адже «все можливе для віруючого» (Мк., 9.23). Не бажаючи крамоли стосовно Бога, М. Лютер своїм змістом категорії «віра» поставив людину перед Богом, віч-на-віч з Ним як суб'єктом абсолютної активності і започатковуючої дії... Звідси ж початки секуляризації релігійної свідомості — місце ірраціональної системи віри мусила посісти раціональна система наук ...»¹²⁵

Для протилежного табору актуальне інше: або Бог, або диявол — третього не дано, і диявол (грец. антонім слова «символ») — «... гібрид, збірна пародія на всіх язичницьких богів. Біблійні заповіді: не вбий — проти Марса; не вкради — проти Меркурія; не чини перелюбу — проти Венери. Роги диявола, ратиці, хвіст, об'ємні груди і величезний фалос — Пан, Діоніс, Пріап, Деметра, Ізіда, разом узяті, тілесна природа, явлена гротескно і пародійно. Припустимо, слід її перемогти заради спасіння теоретично-небесно-трансцендентальної душі. Якими засобами?.. Розділення душі і тіла, аскеза, зречення від плоті, якщо вас кличуть Франциск з Ассизу. А якщо інакше? Можливо, християнство — містична доктрина, доступна дуже і дуже обраним? Суспільство з цим згодитися не може, як стіна не може погодитися з відсутністю цементу. Залишається утопія, облаштування земного життя за канонами Царства Небесного... християнську людину ... слід повернути у земний рай, тобто до центру, що з'єднує небо і землю. Але перш за все слід гальмувати її падіння... Все це цілком у стилі християнської алхімії... Що таке «камінь філософів» у цьому контексті? Субстанція, здатна зупинити «гріхопадіння»... тобто знищити корозію, окислення, деградацію, гниття. Щось як «універсальна євхаристія»... Сучасний герметик Ежен Кансельє йде ще далі: «Чудесна транссубстанціалізація святої Меси, за суттю — та ж алхімічна трансмутация. У кожному фрагменті «каменю філософів» перебуває spiritus mundi, в кожному шматочку гостії, розділеному священиком(,) — Ісус Христос» ... Коли християнство процвітало, таїнства причастя було достатньо для виправлення дефектів і нормального розвитку особистості. В епоху невір'я, брехливої віри і морального розпаду слід... допомогти ефектові причастя алхімічним еліксиром (надалі цей принцип узяв протилежний табір і спрофанував в ідею трансформації поганого в добре. — *О. Г.*)...»¹²⁶.

Зрештою ідеологічна «артпідготовка» епосом про Грааль призвела до того, що в 1268 р. Сицилія була захоплена Карлом Анжуйським, братом французького короля Людовіка IX (до 1282 р.), доки вона не перейшла до Арагону, а потім була віддана римському престолові в обмін на створене королівство Корсики та Сардинії.

Певний час на боці Гогенштауфенів-Гібеллінгів перебувала Візантія. Брат Генріха VI Філіпп Швабський був одружений з донькою візантійського імператора Мунуїла Ірині, овдовілій невістці Танкреда з Лекки, короля Неаполя, який як побічний представник норманської династії Сицилії теж претендував на це

острівне королівство. Як васали, принесли присягу Гогенштауфенам князі Ма-лої Вірменії та Кіпру¹²⁷.

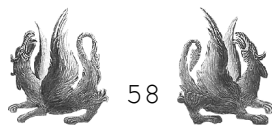
Як зазначалося, саме в кінці XV ст. **Томас Мелорі відроджує епос про Грааль** у своїй «Смерті короля Артура». Алюзії у відродженому епосі, на нашу думку, більш ніж прозорі. В 1485 р. на престол Англії під іменем Генріха VII сходить граф Вельсу Генріх Річмонд Тюдор і одружується на Єлизаветі Йоркській. Незабаром англійський король отримує пропозицію обвінчати свого старшого сина Артура з принцесою Єкатериною Арагонською, дочкою правителів об'єднаної Іспанії Фердинанда Арагонського та Ізабели Кастильської. Другий син англійського короля Генріх готувався стати римо-католицьким архієпископом, а сестри обох принців Маргарет і Марія (друга — після нетривалого шлюбу з перестарілим французьким королем) були видані заміж відповідно за короля Шотландії Якова IV та герцога Саффолку, від чого народилася злочасна леді Джейн Грей. Іншими словами, вимальовується капітальний європейський римо-католицький альянс, оспівати містичну єдність якого було справою честі і шляхом до майбутніх почестей. Залучити тезоіменитих предків, куртуазну традицію та римо-католицьке передання стало справою таланту Томаса Мелорі. Щоправда, в 1502 р. спадкоємець престолу Артур помирає, але наступний король Генріх VIII з дозволу самого Папи Римського одружується на вдові брата. Від шлюбу, проте, народжується лише Марія, а всі діти чоловічої статі народжуються мертвими. Вважаючи це божою карою за шлюб із жінкою брата, король Генріх розриває шлюб з Єкатериною й одружується на Анні Болейн, матері майбутньої королеви Єлизавети I.

Щодо розгляду самої назви **країни династії Грааля як Саррас**, у нас є такі міркування.

М.-Е. Готьє вважає, що під Саррасом мається на увазі іспанська Сарагоса, яку визволив від маврів у 1118 р. арагонський король Альфонс I Войовник (1104–1134 рр.), і що мандри героїв Граалю винятково пов'язуються з іспансько-французькою топонімією (зокрема ліс Серралунг) та аланським (сарматським) культом вершника-рицаря¹²⁸. На останнє особливо слід звернути увагу, бо цей факт може пояснювати контамінацію Граалю зі Сходом. Також дослідниця вважає Граалем відомий артефакт El Santo Caliz — чашу з агату для причастя, яка зберігається у кафедральному соборі Валенсії. Вона оздоблена в стилі ювелірних майстрів XIV ст., а ніжкою їй слугує чаша з халцедону. На самій чаші є арабське гравіювання, тлумачення якого досі викликає суперечку. До Валенсії вона зберігалася в каталонському монастирі Сан Хуан де ла Пенья, потім її подарували арагонському королеві Мартинові I у відповідь на подаровану ним золоту посудину. А за легендою начебто до Риму цю чашу привіз сам апостол Петро, а в 256 р. папа Сикст II подарував її святому Лаврентієві, котрий відвіз її до свого рідного міста Хуески (Huesca).

В «Історії бритів» згадується ворог короля Артура якийсь Серс, володар Іту-реї, що розташована на північний схід від Палестини¹²⁹.

В санскриті *saras* означає «птаха» — або журавля, або лебедя¹³⁰. Це цікавим чином може співвіднесться зі знаменитим зображенням Зодіаку в Гластонбері

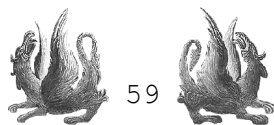

(місцевість, пов'язана з легендою про короля Артура, як місце його поховання), аналізу якого присвятив спеціальну працю Р. Генон: птах тут зображений між Полюсом і самим зодіакальним колом (ближче до першого), і це швидше за все «... лебідь, що висиджує «Світове Яйце», тобто еквівалент індуїстської Хамси (відпочаткової касти, яка об'єднувала брахманів, кшатріїв та вайшів. — *О. Г.*)»¹³¹.

Територіально ж, на наш погляд, під Саррасом слід розуміти Сарматію чи навіть її частину — **Саргатию**, заселену сарматським племенем саргатів (*Sargatii* < *sal- «схил», «джерело» + дв.-інд. *gatu-* «шлях», звідси ж дв.-інд. *sara* «водопад»; хоча ймовірніше від литов. *sargus* «сторожкий», лтськ. *sargat* «охороняти», *sargs* «сторож»), від імені якого виводять назву Сургут (неетимологізований на угро-фінській основі).

О. С. Стрижак вважає, що від етноніма саргати походить топонім Салхат «Старий Крим»¹³² і з ним споріднений гідронім *Salis* як варіант назви Танаїсу «Дону»¹³³ (вірніше — Сіверського Дінця та нижньої течії Дону): «... на Валу Адріана (що відмежовував сучасні Шотландію та Англію. — *О. Г.*) стояло дві тисячі вершників родом із ... Сарматії. За римським звичаєм, солдати після закінчення військової служби мали право поселитися в тому районі, в котрому служили. Тому не виключено, що надалі рицарі Круглого Столу пізнавали мистецтво кіннотного бою від нащадків «істинних» кентаврів із сарматських степів, навчених римської тактики»¹³⁴. Сармати від початку появи на європейській арені славилися як умілі воїни. Овідій, який спостерігав за сарматами безпосередньо в дельті Дунаю, казав про те, що «між ними нема жодного, хто б не носив би налуччя, лука і синюватих від зміїної отрути стріл» (Овідій, V, 7, 12–20). Про «сармата, який кидає величезного списа», пише Валерій Флакк (Флакк, «Аргонавтика», VI, 162), про їхню войовничість — Лібаній: «...народ кровожерливий і посвячений Арею, який вважає спокій за нещастя». «Сармати не мешкають у містах і навіть не мають постійних місць замешкання, вони вічно живуть табором, перевозючи своє майно і багатство туди, куди приваблюють їх кращі пасовиська або змушують вороги, які відступають або переслідують; плем'я войовниче, свободне, непокірне і до того ж жорстоке і безжалісне, що навіть жінки воюють нарівні з чоловіками» (Помпоній Мела, III, 33)¹³⁵. Окрім того, як зауважує Йордан, у сарматів був звичай носити саме германські імена («*Getica*», 58), а сарматки славилися своєю войовничістю та майстерністю їздити верхи поряд з чоловіками (Євстафій Солунський, «Коментарі до «Іліади», 1159, 51 (XVIII, 514); Йоан Цец, «Історія», XII, 868; Dion, «*Per.*», 654).

Також крилаті когорти Рим набирав і зі спорідненої сарматам іраномовної Коммагени (зокрема Комагеною у «Житті святого Северина Паннонського») називається теперішнє місто Тульн, де розташовувався римський гарнізон, що набирался з цієї малоазійської території), з Каппадокії, Кілікії, Понту, де глибоко пустила коріння іранська релігія Непереможного Сонця Мітри, пам'ятки якої простягаються з берегів Дунаю через Германію до гір Шотландії. Наприклад, автор кінця IV ст. Латиній Пакат Дрепаній писав: «Під вождями та знаменами римськими йшов колишній ворог Риму: гот, гун і алан відгукувався на переключці, стояв на варті і боявся відзначки про відсутність» (Дрепаній, 32). А епис-

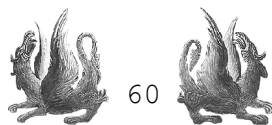
коп Сінезій з Єгипту писав імператорові Константинополя Аркадію: «... Не можна не відчувати страху, бачачи загони молодих воїнів, вихованих у чужих нам норовах, які живуть своїми звичаями і замислюють ворожі щодо нас плани... В кожному маленькому заможному домі знайдемо раба-скіфа... Гідне подиву, що ці біляві варвари, які носять... розпущене волосся, в одних виконують роль прислуги, а в політичному займають керівні місця»¹³⁶.

Можливо, що міфологічна оповідь про вторгнення в сусідню Ірландію божественного Племені богині Дану (Туата Де Дананн; валлійцям відома міфічна сім'я Дон, про яку розповідає Четверта «вітка» Мабіногіон) є ніщо інше, як насправді експедиція римських легіонерів. Відбулося, як на нашу думку, забуття істинного факту римсько-аланської інтервенції, аналогічно до того, як у часи Прокопія Кесарійського навіть самі римляни не пам'ятали, хто спорудив вали на півночі Британії, а відносили спорудження «стіни» (тобто Адріанових валів) до самих стародавніх мешканців острова, та ще й, явно запозичуючи ці уявлення у нових поселенців на острові (англосаксів), визначали землі за стіною місцем, де мешкають душі померлих, котрих перевозять на кораблях з континенту (Прокопій Кесарійський, «Війна з готами», VIII, 20:42-57)¹³⁷. Тим більше, що на зміну Племенам богині Дану, яким вони змушені передати владу над Ірландією — це «сини Міля», в назві яких всі дослідники бачать латинське miles «солдат», тобто на зміну розвідувально-колоніальній експедиції алан як найманців римлян приходять самі римляни.

Самі ж римські легіонери були родом з берегів сарматських Дунаю, Дону, Дніпра та Дністра (пор. з ірл. *duine* «людина»; у ведичній традиції богиня Дану є дружиною парного божества Мітри-Варуни і матір'ю Врітри — ворога героя Індри). Вражає, що хоча племена Дану й овіяні героїчним ореолом та пошануванням в ірландській традиції, проте існує раніша позиція, за якою не слід відчувати до них жодної пошани¹³⁸.

Зумовлено це явною чужорідністю Племені богині Дану для кельтів (хоча Дагда вважається засновником друдизму) та зрештою поразкою від партії радикальних кельтібернів на чолі з Мілем. Туата Де Дананн відійшли всередину пагорбів (*side*) і чародійних місць (*sidbrugaib*). Але верховний король Племені богині Дану Мананнан (у валлійців: Манауідан) Мак Лір (Мананнан Син Моря) мешкає за морем в Емайн Аблах (Емайн Яблук), аналогічному британському Аваллонові (можливо, мається на увазі острів Мен(-Авалон)). Власне він дарує королеві Кормаку Мак Арту чарівну золоту чашу, яка, якщо над нею сказати три брехні, розпадається на три частини, а якщо сказати три правди, то вона знову стає цілою.

Супротивна на землях Ірландії і споріднена з Племенами богині Дану група Фір Болг («Мішкуватий народ») вважається синами Гумойра, нащадків Данауса і Грека, синів Понта¹³⁹. Відомо, що кельти-галати (три племені: трокми, вольки-тектосаги, «охочі до мандрівок» і толістобогі) в Малій Азії власне успадкували землі, котрі раніше завоювали кімерійці, і ця спадковість у володінні могла відбитися в міфологічній генеалогії кельтів (Гумойр = Кімерієць), а галати часів апостола Павла цілком могли бути посередниками християнізації Кельтського

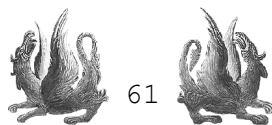

світу. Також загін кельтських найманців був у понтійській армії Мітрідата (App., Mithr., III) і вважається, що саме їм належали ритуальний кельтський казан, знайдений у кургані Садовому біля Новочеркаська, та кельтський шолом, знайдений біля хутора Веселого (на Нижньому Дону)¹⁴⁰. Також, за Пріском Панійським, значна частина кельтських племен (амілзури, ітимари, тоносури, войски) мешкала вздовж Дунаю (кельт. «Данубіс») у Паннонії та до північного бережжя Чорного моря і була винищена лише гунами дядька Аттіли Руї (Ругіли) в 420-х рр. (гунів і готів часто тодішні європейські автори називають ще й скіфами).

В «Битві біля Маг Туїред» з жорстоким і ворожим Племені Дану народом фоморів (Fo-Moire) ототожнюються скіфи¹⁴¹, що цілком зрозуміло з історичного протистояння сарматів (носії прохорівської культури) і скіфів (та нащадків останніх — носіїв зарубинецької археологічної культури). Наприклад, Діодор Сицилійський пише: «... Гальські народності найбільше віддаляються на північ, і сусідні скіфи настільки люті, що вони пожирають людей; те ж розповідають і стосовно бретонців, які населяють острів Ірін (Ірландію)». Також: «... Слава про їхні [кельтів. — О. Г.] хоробрість і варварство встановилася здавна, бо під іменем кімерійців вони в минулі часи спустошили Азію. Це вони взяли Рим, зруйнували храм у Дельфах, підпорядкували данині велику частину Європи й Азії і в Азії, заволодівши землею переможених, утворили змішане плем'я галогреків» (Diodor Sic., 1:32)¹⁴². Також цікавою в цьому сенсі стає концепція Я. Росен-Пшеворської про скіфське походження кельтських друїдів¹⁴³.

Думається, що **західноєвразійська схема протистояння «кімерійці — скіфи — сармати» була накладена як матриця на етнічну історію Ірландії: Фір Болг — фомори — племена богині Дану та на історію германців: йотуни — вани — аси.** Аналогічна і, можливо, архаїчніша калька існує в **кавказькому нартському епосі аланського походження: Алагата — Бората — Ахсартагката** (останні — нащадки Дзерасси, дочки володаря водяного царства Донбеттира, дружини Ахсартага і матері близнюків Хаміца і Уризмага, і виявляють іменну тотожність з сарматами-акацирами, найманими Римом для оборони Херсонесу від Боспору). Показово, що у кавказьких адигів існує приказка «Ти не чорт і не шармат, звідки ти взявся?», а в грузинській мові слово «царматі» означає «язичник», у мовах вайнахів (чечени та інгуші) словом «царьмат» називають страшну, чужу людину.

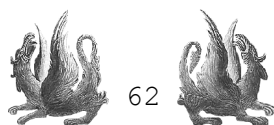
Це накладання «матриць» здійснене було саме сарматськими (аланськими) вершниками-легіонерами, і це передання належало до загального контексту посвячення (ініціації) у «вершника» («рицаря»), як аналогічно, на думку М. Еліаде, належить до такої ініціації сам переказ про Грааль: «...тут завжди присутній мотив довгого і напруженого «пошуку» чарівних предметів, котрий вимагає, окрім всього іншого, проникнення героя в інший світ... У правилах допуску в групу воїнів, якою керує Артур, можна розшифрувати деякі випробування під час вступу в таємне товариство типу «чоловічого союзу»... Численні випробування, через котрі проходять персонажі артурівського циклу, належать до тієї ж категорії: в результаті пошуків герої виліковують таємничу хворобу Короля і, зробивши це, відроджують «Спустошену землю» або самі стають суверенами.

Відомо, що функції влади пов'язані з ритуалом посвячення»¹⁴⁴. Те, що Грааль неминуче пов'язується з дівою-охоронницею (яка навіть попри певні заперечення теж може «шукати Грааль»), наводить на версію, базовану на археологічних артефактах¹⁴⁵, ототожнення амазонок, які повернулися з Феміксіри в Малій Азії до степів на північ від Кавказу, із сарматами (савроматами; дв.-іран. *saogomant* «оперезаний мечем»), які, за Діодором Сицилійським, переселилися з Мідії до Танаїсу, будучи безпосередньо пов'язані з передньоазійськими походами скіфів¹⁴⁶. Зі скіфо-сарматами та їхніми уявленнями про амазонок кельти (галати) могли безпосередньо зіткнутися ще в Північному Причорномор'ї, коли в кінці III — на початку II ст. до н. е., за даними декрета Протогена, у союзі з германцями-скірами загрожували Ольвії, а сусідні землі Великої Скіфії були спустошені сарматами. Власне кельтськими є поселення Бовшів на Дністрі (Ів.-Фр. обл.) та поселення біля с. Залісся в усті Прип'яті. Як наслідок цих контактів постали такі археологічні культури, як зарубинецька та поянешти-лукашівська.

Проте з приходом у III ст. н. е. готів (із середовища вельбарської культури західного польського Помор'я аж до Волині)¹⁴⁷ на землі сарматських племен язигів (між Істром і Борисфеном, а далі до Дунаю та Гірканського лісу аж до Паннонії, за Плінієм, IV, 80), роксоланів (між Борисфеном і Танаїсом, за Страбоном, VII, 3, 17, а потім у Буджаку та Молдові, за Плінієм), аланів (сусідніх язигам, за Плінієм, IV, 80) та аорсів-гамасобіїв (між Борисфеном і Танаїсом та Каспійським морем, за Страбоном, XI, 5, 7) відбулася трансформація кельто-(галато)-сарматського епічного елемента Саррас у готський епічний елемент — Сар. Це ім'я носив брат Амія та Сунільди, про яких розповідає Йордан у своїй «Гетиці». Сунільда (у «Вольсунга-сазі»: Сванхільда «Лебідь битви») з племені росомонів була покарана за подружню невірність (втечу). Володар готів Германаріх наказав розірвати її кінями. За це її брати Амій та Сар проткнули Германаріхові бік мечем (пор. з мотивом рани в переказі про Грааль!). У едичній «Промові Хамдіра» ці персонажі відомі як брати Хамдір, Серлі й Ерп (останнього вбивають брати, бо він — син наложниці, а вони — знатної Гудрун-Крімхільди, дочки Гьюки-Гіука), а світловолоса Сванхільда виступає дружиною Йормунрека (тобто Германаріха). Пор. з мотивом Гвіневери-Геневери-Гіневри-Gwenhwyfar ferch Orgyvran «Білий привид, дочка Оргірврана (Лодегранса)», вона ж Wenhaver, Guanhamara, Gvewenour, Guenievere, Guinevere, жінки-зрадниці короля Артура, та порівняймо з дружиною верховного короля Ірландії Еохайда Айрема чарівною Етайн або дружиною короля Конхобара Деїрдре, або жінкою короля Марха Ізольдою, або жінкою Фінна Мак Кумаїла Граїн; цікаво, що імена викрадачів схожі: Геневери — Модред (Медраут «Той, що вдає»), Етайни — Мідер, Граїни — Діармуйд О'Дуїбне; «... Образ Либеді-Лебеді виступає в двох билинних циклах: про Михайла Потика та про Івана Годіновича, які, за визнанням дослідників, є найдавнішою частиною східнослов'янського епосу. Варіанти існують різні, але основне ядро здається досить очевидним. Історія Либеді — це історія невірної жінки»¹⁴⁸.

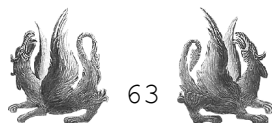
Саме антропонім Сар (Серлі) «... перекликається з Птолемеєвим ойконімом Σάρων, лат. Saron, як називається місто над Дніпром (у II ст. — Borysthenes: пор.

ще поблизу, над Південним Бугом, — м. Sarbakon, а нижче Сарона, біля Дніпра, — м. Serimon; виразна група назв населених пунктів із компонентом Sar-//Ser-). Нібито той же корінь, що й у слові «сармати»; пор. авест. sarah-, осет. saer «голова». Тоді Σάρο («головний»?) — це, мовляв, сучасний Київ, розміщений нижче мм. Amadoka й Azagarion, а ті в свою чергу — нижче «Амадоцьких гір»... в основі цього комплексу... вбачають скіфський етнонім Αμάδοκι «сироїди» (від скіф. āmaadaka «ті, що їдять сире»...)... Очевидно... що другий брат Сванхільди носить ім'я Аммії... яке могло б бути скороченим варіантом від *Амадок — «сироїд»¹⁴⁹. Можливо, що етнонім Амадок (відомий також фракійський етнонім «амадоки») був витлумачений на скіфо-іранській основі, в той час як мав ту ж індоєвропейську основу, що й англ. hammer «молот», а отже, переказ, засвідчений Йорданом, має паралель з літописним про Кия, Щека і Хорива та їхню сестру Либідь як засновників міста русів (росів) Києва. У вірменській версії в «Історії Тарона» Зеноба Глака — Куар, Мелтей і Хореан, засновники міст Куар, Мелтей і Хореан у області Палуні і сини вбитих двох ідопоклонників-«індусів» Деметра і Гісанея, засновників у землі Тарон міста Вішап і страчених з невідомої причини царем Валаршаком. Переказ про братів уміщений у часи правління імператора Маврикія (582–602 рр.). Візантійська повість «Чудеса Дмитрія Солунського» знає князя Кувера (інші джерела називають його Кувратом), підданого Аварського каганату (був князем слов'ян області Срем, тепер — Хорватія, куди змушений був переселити свій народ з Північного Прикарпаття), який повстав у 635 р. проти поневолювачів. Свого часу він виховувався в Константинополі і був другом майбутнього імператора Іраклія, а після переходу на бік візантійців отримав місто Керамісій і «поле» довкола нього на лівому березі Дунаю (Пелагонія) та сан патрикія. Кувер спробував заволодіти візантійською Фессалонікою, але зазнав невдачі, після чого згадки про нього зникають. Можливо, що в уявленні прийдешніх нащадків архаїчний Кий, будівник якогось центру в межах Імперії, та ближчий у часі Куврат-Кувер, будівник якогось меншого міста («Києвця») на Дунаї, ототожнилися. Тим більше, що в практиці Візантії було поселяти на своїх кордонах для їхньої оборони союзні племена. Наприклад, імператор Юстиніан I запросив у 540 р. антів поселитися як федерати у місті Туррісі (біля сучасного Галацу), щоб забезпечити цю частину дунайського кордону.

Якщо київський переказ згадує саме етнонім «хорвати» (початкове, за Н. С. Антошиним, «гърбаты/*гъгь+ату» > «хърбаты» > «хърваты», що в дакороманській вимові дало «карпи»)¹⁵⁰, то готський засвідчив саме на його місці етнонім «серби» (компонент: Sar-//Ser-//Sp-), а отже, готський та київський перекази відображають відповідно переказ одного племені, але в редакціях двох його протилежних фратрій — «сербів» і «хорватів» (і.-е. *ser-v- / *xar-v- «охороняти» ~ дв.-англ. scytta «охороняти» ~ етноніми «скити» в іранському масиві та «скотти» в кельтському, дуалом якого є відповідно «готи» та «гойдели»).

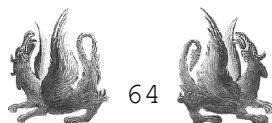
Як зазначає Константин Багрянородний, балканські серби і хорвати переселилися із землі білих сербів і білих хорватів, званій у них **бойки (Boiki)**, тобто сучасна Бойківщина (яка охоплює прикарпатську Україну — Галичину, тобто

Galicie, і частково Закарпаття; річка Тиса, що омиває ареал закарпатської частини Бойківщини, перетнувши Угорщину, тече прямо в Сербію¹⁵¹; пор. горонім Карпати з ірл. «глуан карпат» — «вигин [для проїзду] колісниць»; пор. етнонім «англи» з пра-і.-є. *ank-, ang- «гнути, згин, скривлення» ~ праслов. *angъlъ > «уголь»; гідроніми Буг і етнонім «бужане» < герм. biegen/bog/gebogen «згинати»), походження назви якої пов'язують з кельтським племенем боїв (від нього походять ще й назви Богемія та Баварія). В пізніші часи ця територія була підконтрольна германським етносам гепідів та квадів (пор. з ірл. cuad «бити», «боротися», латин. cudo «б'ю, стукаю», литов. kuati «бити», «вбивати», «вражати», «кувати», kova «боротьба», слов. *kovati).

А отже, можна говорити про різноетнічні субстратні, адстратні і суперстратні елементи в мові і духовній культурі слов'ян, та ще й своєрідним чином так химерно переінтерпретовані (т. зв. «народна етимологія») за нових етно-історичних реалій. Крім того, значна частина слов'янської лексики добре етимологізується на ґрунті германських і кельтських мов, у той час як у праслов'янській вона стоїть ізольовано. «... Важкість вивчення цього впливу, проте, полягає у тому, що від кельтських мов Середньої та Східної Європи не залишилося майже жодних слідів. Ми змушені виносити судження про ці мови на основі західних кельтських мов, котрі, звичайно, вже у кінці дохристиянської ери мали суттєві відмінності від східних»¹⁵². Відомо, що поширений **білінгвізм** серед прадавніх племен був породжений причинами **різноетнічного походження жіночої та чоловічої фратрій**, коли фратрія «А» віддавала заміж своїх дочок у фратрію «В», а брала для себе дружин з фратрії «С» (т. зв. «жіноча» і «чоловіча» мови, мови жерців-шаманів і воїнів-мисливців, мови ремісників та селян тощо). Можливо, що слов'янське слово «ячати» на означення мови лебедів (що, як правило, виступають тотемами шаманів та «жіночих» фратрій) засвідчило саме побутування серед слов'ян і частини германців (свеви) кельтської мови як мови сакральної та релігійного застосування з 500 р. до н. е., коли кельти¹⁵³ в силу свого скотарського заняття¹⁵⁴ відтиснули в 332 р. до н. е. значну частину слов'ян із Середнього Подунав'я та Чехії на північ — за Судети, Татри і Карпати¹⁵⁵.

«... Протягом тривалого часу основним населенням провінції Норик були кельти, котрі у перші століття християнської ери зазнали глибокого впливу римської цивілізації та латинської мови. Саме тут римляни впроваджували політику інтенсивної урбанізації, внаслідок котрої все місцеве населення було романізоване... Романізоване населення із Норика пізніше пересунулося на схід і заселило Верхню Паннонію... Не слід забувати, що майже скрізь романські мови сформувалися на кельтському субстраті. Інтенсивна і глибока романізація північної Африки не призвела до створення тут романських мов... Мовні сліди кельтського субстрату через романську мову проникли в багато мов карпатського ареалу. Кельтське походження ряду карпатизмів не викликає сумнівів. Однак у деяких районах карпатської зони кельтський вплив міг бути безпосереднім (не через східнороманську мову). Добре відомо, що у перші віки н. е. кельтський вплив мав місце на території Південно-Західної Польщі та Верхньої Силезії. Ще сильніше та інтенсивніше воно було у Богемії, де перші слов'янські

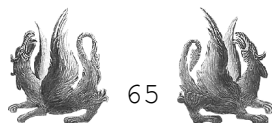

поселенці застали ще багаточисельне кельтське населення...»¹⁵⁶. «... Не випадково, що... саме серед Бретані поширені танцювальні мелодії, структури яких точно відповідають карпатським коломиїкам. Заслуговують на увагу й відомості про те, що скрипка, яка походить у Європі від кельтського інструмента «крота», особливо поширена у народному побуті на Прикарпатті. Іншу фольклорну паралель можна вбачати у деяких особливостях використання обрядових предметів, зокрема у тій ролі, яку відіграють в українців та у кельтів стрічки та рушники для прикрашання»¹⁵⁷. Як констатує В. Седов, «... в останньому часі виявилось, що культові споруди північно-західної (венедської) частини ранньосередньовічних слов'ян ведуть походження від храмового будівництва кельтів Середньої Європи»¹⁵⁸.

Самі групи кельтів — носіїв латенської культури (з III ст. до н. е.) чим далі на схід були нечисельнішими (племена, роди), вони замешкали серед місцевого населення, зумовили сильний вплив своєю вищою матеріальною культурою і виробничими навиками у порівнянні з розвитком місцевого населення¹⁵⁹. Кельти занесли на Балкани латенську археологічну культуру, осіли на Буковині, Галичині, у Трансильванії та Олтенії, поступово змішуючись з місцевим населенням. Саме вони зумовили значний вплив на місцеві культури, сприяли подальшому розвитку чорної металургії та обробці заліза, принесли гончарний круг, сало і фібули.

Як зауважує Н. С. Широкова, значні конгломерати кельтів, озброєних залізною зброєю та зі стадами великої рогатої худоби і супутніми групами ремісників і ковалів, найінтенсивніше проникали в Україну з 390 до 207 рр. до н. е.¹⁶⁰. Наприклад, біля Мукачєвого в Закарпатті містився кельтський металургійний центр (другий за величиною у Європі), опідум-городище Галіш і Ловачка (III ст. до н. е. — III ст. н. е.). Тут робили монети, тут же знайдено близько тисячі інструментів, майстерні (ювелірні, кузні), ножиці для стрижки овець, окуття гірських човнів, коси, зернотерки, мечі, млинки, ковадла, щити, фібули, срібні монети.

«...Внаслідок такого взаємопроникнення у III–II ст. до Р. Х. складається кельто-слов'янська етнічна група з явною перевагою кельтських рис. В. В. Седов вважає, що найсильніший вплив кельтів на слов'ян відбувся у II ст. до Р. Х. Він був настільки імпульсивним і визначальним на подальший розвиток слов'янського етносу, що у археологічній науці він складає цілу нову «Пшеворську культуру»... Внаслідок такого входження кельтів у території слов'ян пройшла асиміляція кельтського населення. Поглинання слов'янами кельтів відбувалося, як вважають дослідники, до V ст. Р. Х., після чого кристалізувалася суто слов'янська культура... На середньому Дністрі в курганах поблизу сіл Новосілки, Серватинці, Завадівці поруч з кельтськими знахідками зустрічається скіфська кераміка... На кельтській пам'ятці біля с. Бовшів, окрім кельтської кераміки, зустрічається кераміка фракійського гальштату... В похованні біля с. Колоколин разом з кельтськими речами присутня кераміка липицької культури... У пшеворських могильниках, поблизу сіл Гринів, Звенигород і інших присутні кельтські фібули, нові види кельто-слов'янської зброї: двосічні мечі, наконечни-

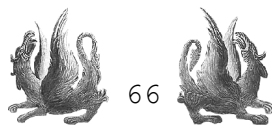

ки списів, півсферичні умбони щитів, остроги, нові види сокир, бритв, ножів та інших як військових, так і громадсько-господарчих речей поруч з місцевою керамікою... Дослідження останніх десятиріч показали, що слов'янське ковальське ремесло I тис. Р. Х. по своїх особливостях і технологічній культурі було найближчим до металообробної системи і виробництва кельтського світу (*а не римського чи скіфського світів*. — О. Г.)... Кельтські старожитності в Подніпров'ї відзначаються непоодинокими знахідками... що дає право вважати, що кельти мали тут свої торгово-економічні, а можливо і політичні опорні пункти... в III–II ст. до Р. Х... Кельтський світ... збагатив слов'ян металургійною, сільськогосподарською та політичною термінологією, зокрема словами: коньк, коназ, конязь, князь...»¹⁶¹.

Також зафіксована писемними джерелами римська факторія *Karrodounon* (кельт. *кагг-* «камінь») цілком контамінується з Кам'янцем-Подільським (на місці якого Птолемей теж фіксує *Сатенае*), а також, можливо, це загальна назва для тутешніх факторій, що в пізніші часи дало місцеві топоніми з коренем «городен-/городн-» (Городенка, Городниця, різні сільські присілки Городища)¹⁶². Чекають також своєї локалізації сусідні Карродунону кельтські факторії (Маєтоніум, Вібантаваріум і Ерактон), згадані Птолемеем. За деякими археологічними даними кельти (носії латенської культури) освоїли не тільки українські Потисся, Верхнє Подністров'я та Подунав'я, але й просунулися безпосередньо у Середнє Подніпров'я (бронзова маска із с. Пекарів біля Канева, кремаційне поховання біля гирла Прип'яті в с. Заліссі та ін.)¹⁶³. «... Порівняно скромний обсяг археологічного матеріалу з території Правобережної України не йде ні у яке порівняння зі значною кількістю збережених тут гіпотетично кельтських топонімів... Зокрема, вражає виявлення кельтських етимологій для 54 лексичних основ 230 назв селищ на витоках річок України... Виявлення кельтських топонімів у багатьох випадках підтверджується очними свідченнями на місці... Як один з прикладів К. Тищенко наводить гідронім Радоробель (Житомирська обл.), який він виводить від кімрського (валлійського) *ghaedrawl* — «порожиста, каскадна; гучна, як водоспад». Під час спеціального топонімічного відрядження було підтверджено, а згодом і завірено відповідним науково-дослідним актом, що біля гирла висохлої річки Родоробель характер течії р. Уборть свідчить про наявність порога, бо вода вирує і шумить»¹⁶⁴.

Археологічні дані про перебування кельтів на території України та Білорусі з кожним роком дедалі збільшуються¹⁶⁵. Як зауважує К. Тищенко, «... раніше на землях деревлян була поширена зарубинецька культура з сильним латенським (кельтським) впливом»¹⁶⁶, а надалі стала субстратом для милоградської культури, носії якої розглядаються М. Брайчевським як безпосередні предки літописних деревлян¹⁶⁷ і сусідували останні (атрибуйовані К. Тищенком як «кельто-неврське» утворення) з «кельто-балтійським племенем ятвягів та «нурцями-кельтами землі Болохівських князівств», де наявна «Деревська волость з м. Деревич і р. Деревна. Власне, це і є південна околиця Деревлянської землі»¹⁶⁸.

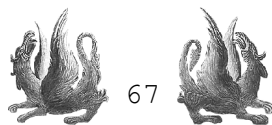
Власне на гіпотезу щодо слова «ячати» як означення сакральної мови в середовищі праслов'ян наштовхнула нас наведена К. Тищенком така кельто-сло-

в'янська лексична паралель: слов. «язик», «**ячати**» / кімр. iaith, дв.-ірл. icht, бретон. uezh «мова, язик, народ, нація, родина» < брит. *iek-, *iekti- «говорити, мовити» ~ дв.-верх.-нім. jicht «твердження, сповідь», jehan, gehan «мовити, казати, сповідатися», латин. iocus «приказка, жарт. дотеп»¹⁶⁹ (~ дв.-інд. vac-/vak- «говорити» < *уек- «урочисто оголошувати» < «урочисто оплакувати»¹⁷⁰). Феномен таємних (ритуальних) мов, іноді зовсім відмінних лексично та граматично від мови щоденного вживання, був доволі поширений на євразійському просторі в епоху розкладу первіснообщинного ладу (це, зокрема, стало сприятливим ґрунтом для того, що як сакральні мови легко прийняли народи-неофіти мови таких світових релігій, як латинь, арабську, санскрит власне винятково для ритуального вжитку). Як вважає К. Тищенко, проявами кельтської сакральної мови у слов'ян є словотвірні аналогії: plant-plentyn «діти-дитина», rysgod-rysgodyn «риба-рибина», ad-new-yddu «од-нов-ити» тощо.

Культова сакральна мова праслов'ян, на думку Є. Лазарева, збереглася до ХІХ ст. в районі Мещери (Волго-Окського межиріччя) у формі таємної мови мандрівних «коробейників» (мінайлів товару на товар)¹⁷¹ — «офенська», «афінська» мова чи просто «**феня**» («ботать на фене»), в якій поряд з іншими мовними пластами виділяється й суто кельтський. Та й у самій кельтській традиції під цією назвою виступає «мова феніїв» (ірл. berla na fene), відокремленої від решти особливої групи мандрівних воїнів (ірл. fianna < дв.-ірл. fine < venja «спорідненість, рід»)¹⁷², очолених героєм Фінном («білий», «світлий»; у валлійців Вельсу — Гвін ап Нуд), вони ж «**фенни**» античних писемних джерел, як носії культури західнобалтійських курганів, так і, на наш погляд, «**кривичі**» давньоруських літописів (ірл. scaobh [kri:v] «дерево, гілка», кімр. cnyf, cnyfaidd «міцний, сильний, кріпкий» ~ слов. «деревляни/кривичі», балт. «крів-крівайтіс», Крієвукалнс «Кривицька гора» (найвища вершина Курляндії), литов. krievis «росіянин, східний слов'янин», пізньо-латин. arborici) та полянська фратрія «хорив» (дв.-корн. erw, дв.-бретон. ego, кімвр. erw «оранка, поле, борозна»).

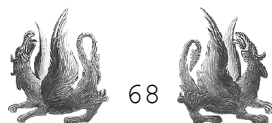
Група **феніїв** без сумніву має стосунок до феномену **чоловічих союзів**, які мали таємний чи напівтаємний характер (його класичним прикладом є полінезійські «ареої»¹⁷³). Генетично вони тотожні хетським «панкус» («царська гвардія»), ведичним «пані» — групі войовничих суперників Індри та античним «панам» — войовничим духам зі свити фракійського бога Діоніса. Найвірогідніше, що й слов'янське «**пан**» — «дородний член суспільства» (він же **leoch** «воїн, герой» > слов. «**лех/лях**») теж походить від визначення члена-«**кума**» (ірл. **cum-e** «однаковий, такий же (в цьому випадку, як батько)»; співставмо з цим збережене румунами визначення похресника — **fin**) цього чоловічого союзу «панів/феніїв», який очолював озброєний посохом (брет. bazh «посох, палиця, кий» ~ галиц. антропонім «Базьо/Бадзьо») «**князь-мал**» (ірл. **ceannasach** «головний, основний» (~ германське «конунг», з яким пов'язують слов'янське «**князь**», не має надійної германської етимології (згідно із сагами від імені Кон, значення якого невідоме) + дв.-ірл. mal, кімвр. **mael** «князь, вождь», брет. mael, mell «молот, **кий**; священний молот» ~ валл. mellt «блискавка», дв.-ісл. myllnir «палиця громовержця», рос. «молния», хет. mallat «назва знаряддя, зброї», укр. «молот» // і.-є. *me(le)- «мо-

лоти): лит. *milinys* «мелен», «ручка жорна», рос. «мелен», польск. *mlon*) тут напрошується аналог з готською династією Амалів; одним з останніх, як зауважує К. Тищенко, є древлянський князь **Мал Ніскиня**, з іменем **Neagh**, варіантом імені бога Луга, а столиця якого **Іскоростень** має форманти *is-* «під» та *sgioch-* «межа, край, земля» або *cuirin dearg* «смородина червона» ~ слов. міфічна р. Смородина як межа між світами).

В союз приймали всіх охочих тубільців (не тільки чоловіків, але й жінок, пор.: брет. *maouez* «жінка» ~ укр. «мава, мавка» — «міфічна органістична істота»), але для цього вони мусіли пройти для отримання езотеричного знання ініціальні випробування (здійснені «**деверем**»; *diamhair* «таємничий»), гомосексуальні (про що згадує Арістотель; *Arist., Pol., II,9,7*) та іноді бузувірські — випробування холодом (*Arist., Pol., IV,17,2*), канібалізм (убивство і пожирання своїх дітей на знак відданості союзу) та тортури, що, наприклад, у казках збереглося як розповідь про виривання пасів шкіри зі спини ініціанта. Але для того, хто пройшов випробування, належність до «таємного союзу» (слов. «**дружба**», «**дружина**», «дроунгарь» < ірл. *drong* «загін») ставала великим привілеєм («**молодець**» < ірл. *moladh* «похвала»), «**шляхетністю**» (дв.-ірл. *slacc* «меч», *slachta* «побитий, вдарений», «той, хто пройшов ініціацію» < і.-с. **slak-* «вдаряти»; ~ герм. **slah-/slag-/slog-* «бити, вдаряти; у рицарі посвячують, вдаряючи плазом мечем по плечу» > англ. *slay* «вбивати», дв.-англ. *slean* < **sleahan* «вдаряти, бити», нім. *schlagen* «бити», гот. *slahan*, дв.-ісл. *sla* «бити, вдаряти»). «Союзяни» носили найбагатший одяг і коштовності («**грейди**» < *greithe*), вважали себе вищими навіть за племінних та родових вождів («**небіж**» < ірл. *poib* «святий» ~ дв.-перс. *paiba* «красивий»), фарбували волосся винятково в червоний (помаранчевий) колір (ірл. *dearge*, валл. *soch* «червоний»).

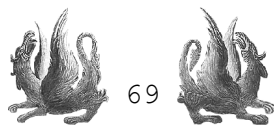
Як правило, діяльність «панів» носила сезонний характер, пов'язаний з поверненням стад з пасовищ та збиранням урожаю. Фенії мали певні регіональні сакральні центри (ірл. *ghad* «укріплене місце», кимвр. *ban* «притулок», *ghwyg*, *ghuch* «ущелина, розколина, розлам» ~ численні топоніми в Україні, Польщі, Прибалтиці та Німеччині, які частково етимологізували К. Тищенко і ми, на **rad-*, як-от Радом, Радомишль, **ban-*, як-от Баня-Лука, **rog-*, як-от Рогатин, Рогатка, Рогачів, а також: Варшава < брет. *war* «на»+ ?; Корсунь < кимвр. *korsen* «очерет», Оскол < бретон. *askol* «чортополох», Овруч, Вруч < *brug* «вереск», Бар < *bar(r)* «голова, верхівка», Єзупіль < «Під Беленусом», Ніжин < *Neagh* «одне з імен бога Луга», Чернігів, Чернівці < кимвр. *teurn* «монарх» або ірл. *saer* «замок, фортеця», Болохів, Болехів < кимвр. *boloch* «руїни», Диканька < кимвр. *dihangfa* «рятунок, втеча», Ковель < брет. *kavel* «колиска», Орел, Орель < ірл. *airgialla*, *oriei* «підлеглі, що дають заручників», Галич, Галац < ірл. *cloch* «камінь» або *gealach* «Місяць», Кишенів < *cisean* «корзина, кишень», Каунас < *ciunas* «спокій, відпочинок, мовчання», Крехів, Крихівці < брет. *krech* «верх, верхній», гідронім Кама < ірл. *cam* «кривий», Крути < ірл. *crwth* «гора», Кодино < валл. *coed* «дерево, ліс», Фастів < кельт. *fasach* «пустеля», «гора»), що визначалися як «скарбниці» («кошेलі», *caislean*; пор. також: *coimead* «зберігати» ~ «комод»; *coimircse* «захист» ~ «комірка») і були східними версіями гальських *oppida*

(поряд з туземними «селами» < saol [se:l], [si:l] «життя; період життя; велика кількість людей; всі присутні»). Тут, як свідчать казки, заправляють карлики-«зелені Охи» (ірл. abhas [auk]; в кельтській казковій традиції Бретані популярні «карлики джерел» — «коррігани», що викрадають саме юнаків), які керували залогоми охоронців-«кафарів» (safarr «шолом»), вихованих з викрадених або отриманих в «жертву-податок» хлопчиків. Казка про Оха та закляття «Огій на тебе!» найпопулярніші на Поділлі, де у Немирівському городищі скіфського типу виявлено безліч предметів гальштатської культури кельтів (Ефор називав кельтів сусідами скіфів).

Але самі члени «союзу» не мали постійного місця проживання і переїжджали з місця на місце, рекетуючи місцеве населення (кімвр. talaf «платити» ~ слов. «доля» як «плата, викуп», «теля» — «те, чим розплачувалися») та влаштовуючи оргаїстичні святкування-«ігри» (кімвр. gra «любов»; брет. ebat, ebatou «веселощі, пустощі» > франц. ebats «розвага», сер.-ірл. fess, feiss «coitus» > слов. «пустощі, пустувати»), пов'язані з вірою в переселення душ (Цезар, VI,14; Діодор, V,28). Зовні члени союзу виглядали як бродячі комедіанти-«скоморохи» (ірл. screach «пронизливо кричати, репетувати, верещати», від ірл. scognach «горло»; у «Житті святого Северина» та Йордана вони виступають як паннонські розбійники-«скамери/скамери»). Їхнім кульмінаційним святом було «купала», як правило, це вистави (з декламаціями та піснями — брет. gwerzeen ~ слов. «вірші»). Забави-ігрища («клехи»-cluiche) влаштовували нижчі члени союзу («морицани»¹⁷⁴ - marcach, тобто верства «конюхів», та «кіти»-ciotaí, тобто верства «лівих», пор. семантично з балто-слов. «кріве/кривичі»), на відміну від вищих-boaire, «**бояр/баронів**» (з часом відбулося народноетимологічне випрямлення у зв'язку з приходом тюрків: тюрк. raj-/baj- + er/ag «багатий муж», тобто ті, що «мають стада великої рогатої худоби» ~ хінді gosayin «власник корів» > слов. «хозяин» — «господар») та «дісів»-«друїдів» (ірл. deis, франц. droite «права сторона» < i.-e. *dek «правий» (лат. dexter, гр. dexios, сл. desnъ та ін.) ~ тюркське dik/dek «прямий», «рівний» (туркм. dikan «прямий», тур. dik «вертикальний», чув. tikes, узб. tekis «рівний»)).

«Пани» не підпорядковувалися законам суспільства (кімвр. rhydd «свобідний» ~ слов. «рій») — кражі, гвалтування та грабіж їм були дозволені (ірл. neart «сила» > укр. «нуртувати» ~ осет. part «герой, нарт», дв.-англ. geneorth «задоволений») і мотивовані ореолом недоторканності та святості. — ірл. fear «(справжня) людина» > слов. «**вор** (в законі !)». Землероби (ірл. sclabhai [skla:vi:] «**раб, робітник**») та їхні сім'ї нерідко залишалися без засобів до існування. Наприклад, король Ірландії Аед, син Айнміре (пом. 598 р.), змушений був боротися з пережитками «філідів», до складу яких входила мало не третина жителів острова і які від свята Самайна (1 листопада) до Бельтайна (1 травня) перебували на «утриманні» ірландців, у яких філіди за звичаєм мали право просити для себе будь-яку річ¹⁷⁵. Тобто фактично й поводитися як «**вовки**» (i.-e. *uel- > *ulk-/*ulr) («лютий» табуїрована назва вовка у слов'ян < кімвр. lido<luto- «злоба»), які за повір'ям, розпущені і нападають на худобу від осіннього Юрія (26 листопада / 9 грудня; інколи від дня св. Дмитра, 26 жовтня) до весняного Юрія (23 грудня / 6 травня), котрий «відкриває» та «закриває» їм пасчі, і тоді ж відзначаються різно-

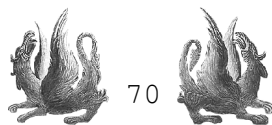

манітні «вовчі свята» (т. зв. походи «ряджених» у шкури). Аналогічні право-відносини пропонує готам римський воєначальник гун Хелхал в 469 р.: «...дасть готам землю (для поселення в імперії), але не для них самих, а на користь унів (гунів); що уни (гуни), не займаючись хліборобством, будуть, як вовки, приходити до готів і викрадати їхню їжу і що готи, перебуваючи в стані рабів, працюватимуть для утримання унів (гунів)»¹⁷⁶.

Не належні до «панського/вовчого» союзу клани зневажливо визначалися як «собаки», «пси»: ірл. chu-, валл. gi- (dobor-chu, dyfr-gi «водяна собака / видра»; хоча за ними визнавалося право бути ініційованими до іншої традиції, як-от Кухуліна посвячує водяна фея): > закінчення «-ко» у відіменних прізвиськах, або ж «профани»: кімр. drwg, множ. dryg(i)au «погана, зіпсована, ледача людина», «поганого роду», «нечемна людина»¹⁷⁷ > рос. «**дурак**»; ірл. droch «поганий» > «**дряхлий**» (К. Тищенко співставляє це з етнонімом «дреговичі» і топонімами Дриг-/Дриж-; але одночасно, як на нас, може бути атрибутоване як «причетний не до Кельтського світу, а до Германського»: гот. driugan «служити солдатом», англо-сакс. dryht «народ», гот. triggws «вірний»; також, як на нашу думку, реінтерпретацією «дрегович»-«поганий» в середовищі кельто-балтських ятвягів ми повинні завдячувати й появі сучасного етноніма: литов. blaigus, латиськ. blaivs «гидкий» > *білорус*, початково «дрегович» і потім «народноетимологічне» пояснення із забуттям справжньої етимології). Відповідно належні до «панського/вовчого» атрибутовуються опонентами як «невірні/облудні» (ірл. brech «вовк» > «**брехня**»).

Ненавість місцевого населення до «панів»-«ворів»-«бандитів» була велика (слов. «вред(ні)»-«прибульці із заходу» < ірл. farthar «захід») ще й в силу культивування людських жертвопринесень: фенії, проходячи в танці довкола прив'язаного ланцюгами (**кайданами**, saighdean) до стовпа-ідола («болвана» < гот. balwjan «мучити») приреченого-«**діра**» (ірл. daor, фонетичне dir-«раб, приречений, засуджений») чи полоненого-«**саракі**» (ірл. saraigh «захоплювати силою, порушувати щось»), що символізував «священного посланця»-«**байду**» (ірл. buaidh, кімвр. budd, галл. bodi, фр. butin, норв. byte «перемога» ~ дв.-ірл. baid < *baeti «вмирає»), кидають у нього дротики (відгомін у германській міфології — смерть Бальдура під час ритуального кидання богами в нього дротика зі стебла омели) або ж спалюють на повільному вогні, і мета — не вбити одразу, а продовжити його муки якомога довше (що збереглося в традиції шляхти Польщі та Литви до XVII ст.). Надалі ворожили за нутрощами нещасного (дв.-англ. reada/aedre «нутрощі» > слов. «**рада**» — «тлумачення, розгадування», першопочатково — ворожіння на нутрошах жертви). Як визнають самі представники кельтського етносу, людські жертвопринесення (див. про це: Caesar, B.G., IV,16,5; Strabo, IV,4; Diodor, V,31,4, Cicero, De re publica, II, 9,15) є найжахливішою плямою на репутації кельтів¹⁷⁸.

На місці жертвопринесень споруджували наземні будівлі-«**доми**» (tuata «могила, могильний камінь»), «**карни**» (згадані у «Слові о полку»; ірл. charn < дв.-ірл. cairn «карн, кам'яний насип»; за повір'ям кельтів померлих злочинців засипали камінням, а праведників — землею, кельтським аналогом слов'янсь-

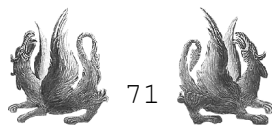

кого «ізгой» було «людина з-під карну», а аналог клятви «щоб я провалився» — «щоб я був під карном»; хоча одночасно, зустрівшись з могилою нагло померлого, слід проявити жаль за ним і поставити ще один камінь на його карн; ~ дв.-англ. *hearg* «язичницьке капище», дв.-ісл. *horgr* < прагерм. **har(u)gaz* «купа каміння, кам'яний вівтар, місце жертвопринесення»¹⁷⁹; дв.-ірл. *carn* > венет. *caranto* «гора» > Каринтія¹⁸⁰), «**треби**» (< і.-є. **treb-* «житло, домівка» ~ ірл. *tref* «місто» < «садиба, будинок з ділянкою», кимвр. *tref*, *tre* «місто; домівка, житло, садиба, ферма, квартал, сільце, плем'я», корн. *trea*, дв.-брет. *treb*, брет. *treff* «частина парафії», а також литов. *tropa* «будинок», дв.-англ. *thorp*, нім. *Dorf* «ферма, село»), але іноді — на деревах, для надгрунтових поховань (т. зв. «заложні покійники»; пор. ірл. *giall* «заложник», «челюсть» і *giolla* «посланець (в тому числі — й на «той світ»)»).

Найбучніше відзначали свято-жертвопринесення на **Івана-Купала** (брет. *iawn horal* «дуже + вереск, крик»; ~ валлійський рицар Овайн ап Уріен, господар замку Джерела, прототип «Рицаря з левом» Кретьєна де Труа; пор.: укр. Телесик ~ валл. Талієсін), де вже в профанаційну посткельтську епоху людину замінив кінь: «У ніч на Івана Купала, — пише Д. Зеленін, — молоді хлопці надівають приготовлену кінську голову на тичку завдовжки з півтора сажні, тичку забивають у землю, кладуть довкола неї гілля з дерева і запалюють», а потім камінням чи палками кидали в череп, аж доки не збивали його у вогнище¹⁸¹. До речі, любов «панів» оточувати свої житла жердинами з настромленими на них головами жертв залишилася як згадка в казках, зокрема про Василису Мелентіївну, де аналогічне явище присутнє довкола хати Баби-Яги.

Також члени союзу примушували населення до крупномасштабних робіт, як от у «ткацько-шевських цехах» (*plethu* «плести»), зокрема — виготовлення особливих «ковдр-плащів» (слов. «**лень**», кельт. *leun*, *liun*) та видів одягу (слов. «**гуня**», *gunja* < кимвр. *gwn*, корн. *gun*, ірл. *fuan*), на **ланах** (гаел. *lann* «обгороджене, визначене місце»), у «броварні» (*brach* «брага, пиво, солод»; «тісто» < ірл. *tais*, кимвр. *toes*), у «релігійних центрах» (ірл. «деайр»-«монастир» > слов. «**двір**»), на лісозаготівлях та мисливських і рибальських угіддях (кимвр. *soed* «ліс» > «**чадь**»; валл. *eogs* «форель» > «**верша**») чи до спорудження «Змієвих валів» (зораних казковими ковалями Кузьмою та Дем'яном за допомогою зяярмленого Змія).

Без сумніву, в слов'янському фольклорі колізії долі в умовах терору «панів/феніїв» відбилися в казках та легендах про боротьбу зі Змієм Гориничем, де саме слово «Горинич» і гідронім Горинь є безсумнівними згадками про верховного бога (кимвр. *div*, брет. *duw* «божество» ~ слов. Див) кельтів **Гране** (*grían* «Сонце», ірл. *Гріан* Айн ех)-Тараніса (бог блискавок; його символи — блискавка в центрі сонця та змія, що виповзає з черепа коня; його культ, за Лукіаном, відзначався неймовірною жорстокістю; одночасно він — іпостась такого ж жорстокого верховного бога Єзуса, Aesus). Винятково до кельтського кола належить уявлення про триголову божественну істоту, яка в грецькій міфології відома як триголовий Геріон (Hesiod., Theog. 287), а у слов'янській — Змій Горинич¹⁸². Спогад про сам союз «феніїв» (який за певних обставин здійснював і охоронні функції) наявний у казках про Гориню, Дубиню та Усиню, Котигорошка й Літаючий Корабель.

Також генетично до цього ж кола належать **Калін-цар** (cailin «дівчина») в образі діви-войовниці, «**каліки перехожі**» (cailleach «старий», «відьмак»), «**чорт**» (ceart «право, вірність») чи «Савур-могила» (де здійснювалося літнє жертвопринесення; samhradh, фонетичне saug «літо»). Музика знаменитого танцю «Аркана» (від латин. arcanus «таємний», і, як стверджували самі римляни, це слово запозичене від кельтів), який здійснюють члени аналогічного карпатського чоловічого союзу опришків-«басарабів» (oppressare «пригноблювати, давити» ~ тур. bassara «давити») і який, за легендою, принесли таємничі витязі, які спустилися з гір, повністю ідентична музиці кельтської застільної пісні про сидр (ірландська «Ev Sistr» та бретонська «Ev Chistr «Та, Laou!»). Цілком можливо, що у Східній Європі назва союзу «феніїв» збереглася у фольклорі як **Кудеяр** (від kathu «бій, сутичка» + aige «піклування»). На Чернігівщині засвідчено таке передання: «... Розповідають, що в давнину жив якийсь народ, кудеярами називався; народ був злочинний, безбожний, з нечистою силою знався... ось ті кудеяри і кургани насипали»¹⁸³.

Відгомом про протистояння людиноненависницькій релігії «феніїв» є слов'янсько-литовська казка (зафіксована на В'ятчині, Смоленщині, Пінщині, Волині, Закарпатті, у боснійців-мусульман, Південно-Східній Польщі, біля околиць Вільнюса) про **рогатого пташиного короля Кука** (< валл. coch «червоний»; у сербів — ћук «сич», у поляків — kucha, у литовців — Кукас, Кукіс або Скукас), який пожирає безліч птаства або навіть велетнів, щоб з його кісток збудувати собі палац (гніздо). Звірі змовляються, і за сигналом зозулі Сокіл убиває узуратора (або тиран гине під час Ноевого потопу)¹⁸⁴.

Також за «феніями» скрізь мандрувала велика група їхніх **слуг** (пракельт. slougo-; пор. з литов. slauga «доглядати») — чоловіків та жінок, як правило, разом з чередами великої рогатої худоби (слов. *kogva < «karava < кельт. car(a)vos «олень, рогатий», автентичне слов'янське слово мало б «некентумний» вигляд *sorva) та табунами коней (ірл. karall «кінь» > слов. «кобила») і власним богом-покровителем **Велесом** (< дв.-ірл. filid «віщун, поет»). «... Великі стада худоби швидко поїдали і витоптували траву, а тому вимагали постійної зміни пасовиськ. Це зумовлювало перманентні конфлікти з сусідами за місця випасу худоби. До того ж кочове господарство настільки ефективна галузь господарства, що один чабан випасав стадо, яке могло прогодувати кілька сімей. Надлишок чоловіків при постійній загрозі військових сутичок перетворювався у фахових воїнів (а за мирних часів — в учасників обрядово-театралізованих дійств. — О. Г.). Продуктивна скотарська економіка давала змогу суспільствам кочовиків утримувати численні збройні сили (та ритуально-шаманські колективи-ордени. — О. Г.)»¹⁸⁵.

Саме вони були рознощиками туберкульозу (як відомо, людський туберкульоз первинно є зоонозом, тобто хворобою тварин, а саме великої рогатої худоби)¹⁸⁶. Туберкульоз кельти сприйняли як кару за неналежне **пошанування боже-ства води та джерел** (кімвр. tardd ~ пор. з топонімами, які містять форманти «турйя» чи «турья», що перебуває поряд з кельтськими¹⁸⁷ археологічними пам'ятками на Закарпатті; пор. з кельтіберською переінтерпретацією римської Ве-

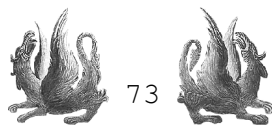

нери на богиню джерела, що дало іспанське *venego* «джерело»), в результаті чого містичне одкровення, яке сталося десь у V–IV ст. до н. е., спонукало їх рознести цей культ (кельт. *krab «релігія, набожність» ~ тох. A klor «небезпека», англ. help допомагати», дв.-рус. «холоп» як букв. «помічник», рос. «глупий» як букв. «застиглий в релігійному екстазі, той, хто боїться божества») з придунайсько-східнофранцузького центру пізньогальштатської культури по всій Європі, знаходячи і встановлюючи вівтарі біля джерел (брет. an andon «(ті, що мешкають біля) джерел» > «анти») не тільки річок, але й струмків та потічків. Як встановив К. Тищенко, на витоках великої кількості річок України фіксуються саме кельтські назви селищ¹⁸⁸.

Сучасні цим подіям елліни глузували з вірування кельтів, кажучи, що більше кельтів втонуло, ніж загинуло у битвах (Strabo, IV,4,6). **Релігійний аспект власне й відбився на їхній самоназві**, яка містить той же і.-с. корінь, що й у хет. *halija* «кланятися; стояти на колінах» (пор. з гот. *halths*, дв.-верх.-нім. *hald* «схилений», санскр. *śrauati* (шраямі), грец. *klino*, латин. *clino* «схиляти, нахиляти, опускати»). Крім того, звісно, міграційний процес мав і економічне підґрунтя — як випасання величезних стад великої рогатої худоби, так і прагнення контролювати родовища бурштину та шляхи його експорту. Для здійснення останнього відбулася міграція кельтів і до Балтики у III — II ст. до н. е., зайнявши Мало-польщу (відомо принаймні п'ять кельтських городищ в області Кракова та чітко кельтського походження назви тамтешніх річок Ніда, Раба, Сан, Мрага, Мієн, Іза та гори Прієніна¹⁸⁹), Мазовію (на захід від Бресту, басейн р. Норив-Нарви, т. зв. мілоградська культура) та Силезію. В Карпатській котловині, на р. Тисі кельти безпосередньо зіткнулися зі Скіфським світом, а в Оковському лісі, де беруть початок Західна Двіна, Дніпро та Волга — з Фіно-угорським світом.

Саме причиною туберкульозу та під впливом тубільців слід, на нашу думку, пояснювати ту причину, чому кельти надзвичайно швидко в IV ст. до н. е. в Карпатській улоговині змінили власний поховальний обряд (трупопокладення) місцевим поховальним (трупоспалення), що свідчить і про швидкий процес інтеграції кельтів до населення культури підкльшових поховань. Дещо пізніше обряд кремації охоплює всі кельтські землі, і сліди його не фіксуються археологічними методами. «... Отже, саме кремація була домінуючим поховальним обрядом у часи найбільшої активності кельтів на українських землях (II–I ст. до н. е.), а тому не варто й очікувати знайдення на наших теренах латенських поховань іншого типу»¹⁹⁰.

Щодо населення культури підкльшових поховань, то воно постало внаслідок інфільтрації (з 550 р. до н. е.) за два століття поморської культури у луцицьку, носіями якої були квади (свеви), своєрідний представник італо-венедо-праслов'янської спільноти¹⁹¹. Ці скельтизовані квади під іменем «**віктогали**» (де в етнонімі є кельт. компонент *-sal* «отара овець») населяли Прикарпаття¹⁹². На схід від них жило гірське плем'я котинів — спеціалістів із добування заліза, яких Тацит визначає не германцями, а такими, що говорять гальською мовою (тобто використовують кельтську як посередника в системі різноетнічної латенської культури)¹⁹³. Як вважається, слідами кельтського перебування на При-

карпатті є скельні ритуальні комплекси — Вижницьке святилище, Писаний камінь, Лисівський камінь та інші, де на вершинах відкрито круглі заглиблення, кількість яких вказує на їхній календарно-культовий зміст, та зображення «солярних знаків» кельтського типу (трискелії, спіралі, кола та колеса). Також, на думку Г. Ю. Марченка, відомий Збруцький ідол (знайдений на Тернопільщині під горою Соколихою) є прямим аналогом кельтської стели зі святилища Ентремонт (III–II ст. до н. е.) на Півдні Франції, кельтський Вюртемберзький ідол з двома головами, Беблінгенський ідол з обличчям, за стилем виконання дуже подібним до Збруцького ідола, та членований на яруси кельтський стовп із Вальденбуху, а також Ставчанський ідол черняхівської культури¹⁹⁴. До цього цікаво додати археологічні дані М. С. Бандрівського про кельтський гальштат у Прикарпатті¹⁹⁵.

Щодо прабалтів, то кельти не відіграли жодної ролі у процесі їхнього етнічного творення (можливо, вплинувши лише на західних — куршів та ятвягів), поступившись у цьому лісо-степовим іраномовним племенам.

Дещо раніше, в 300-х рр. до н. е., відбулася могутня експансія кельтів на південь — у Південну Францію, Південну Німеччину, Іспанію та Італію, значно підірвавши іберійську та етрусську цивілізації (в 387 р. до н. е. гали Бренна взяли Рим, і вистояла лише цитадель — Капітолій). Лише в 197 р. гальське плем'я боїв (ірл. *buí* «помаранчевий колір»), столицею яких була Болонья, було витиснуте з Північної Італії на північний схід — в уже кельтські Паннонію та Моравію. Там вони були в 113 р. до н. е. перемогли германське плем'я кимврів, але були розбиті в 60 р. до н. е. дакським царем Буревісною, і частина їх переселилася в Північне Прикарпаття, а друга, після короткого союзу з гельветами, була поселена Юлієм Цезарем в Галії, в землі едуїв. Цікавим явищем кельтської (гальської) генези у Римському світі виявився культ пророкиць Сивілл, назву яких можна витлумачувати як «ті, що дають надію» (ірл. *suill* «надія»). Кельти славилися серед римлян творцями нових речей та винаходів, законодавцями мод.

Також Страбон у своїй «Географії» зазначає, що північнобалканські гети, на відміну від оточуючих і споріднених їм фракійських даків, є значною мірою змішаним з кельтами народом (Strabo VII, II, 2), що підтверджується й археологічними дослідженнями¹⁹⁶. Також для гетів, на відміну від решти фракійців, був характерний звичай, за яким правитель мав «радника-віщуна», посередника між людьми і богами, що проживав у віддаленому скиті і контактував лише з панівною верхівкою, а самими гетами «шанувався як бог» (Strabo VII, II, 5). Наприклад, за часів царства Буревісти таким «живим богом» був Диціней (Декіней), який, за переданнями, навчився волхвування під час мандрів у Єгипет і заснував касту жерців-«покритоголових» («піллеатів»), навчав їх логіки, етики та механіки небесних сфер, запровадив поклоніння богам і святилища, заборонив уживання вина. Вважається, що Диціней, якого згадує і Йордан у своїй «Гетиці» (67–74), походив з кельтського племені боїв, яких разом з таврисками підкорив Буревіста в 40–60 рр. н. е.

З. Маді на основі етнографічних особливостей, засвідчених у писемних джерелах, ідентифікує саме прикарпатське плем'я **бастарни** як кельтське (кельт. *taran*

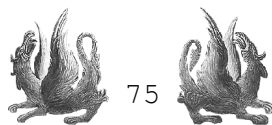

«грим, блискака», Тараніс «бог-громовержець», а також кельтськими є імена бастарнської знаті, згадувані у джерелах, та звичаї бастарнів, про які повідомляє Тит Лівій (XL, 59))¹⁹⁷ і носіїв зарубинецької культури (з часом її представники з прип'ятської групи мігрували аж у Повісляння у пшеворський ареал, де залишили змішану черниченську групу пам'яток), хоча сучасні науковці трактують бастарнів як свого роду «перехідний» етнос між балтами та дако-фракійцями, який до того ж зазнав могутнього кельтського впливу¹⁹⁸, а їхня матеріальна культура була ідентична германській (бастарни тривалий час перебували в союзі з германськими скірами), що дало підстави Страбону, Тациту і Плінію вважати бастарнів саме за германців, у той час як Тит Лівій і Полібій вважають їх кельтами.

Найзвитяжнішою подією в історії бастарнів була їхня експансія в Македонію. Свого часу бастарни як «кентумний» народ відокремлювали германців від слов'ян та балтів і основним його заняттям стало скотарство (пор. праслов. *korva, литов. kerve; литов. rekus, прусс. reску; праслов. cherda, литов. kerdzius; праслов. go^oszь; латиськ. kupa)¹⁹⁹. На березі Балтики інший симбіоз — поморців з наступними хвилями новоприбулих кельтів — зумовив появу оксивської культури²⁰⁰. Ще один симбіоз — поморців як із безпосередніми вихідцями з Адріатики (венето-праслов'янами) та германськими носіями ястфорської культури (між Рейном і Ельбою), так і вже створеним симбіозом ясторфців з поморцями — т. зв. «губінська група» (на Одері — Нейсі) — привів до формування пшеворської культури (вважається компліментарним симбіозом германських вандалолугів та слов'янських венедо-лужичан), що одразу ж спрямувала своїх представників на північ, де як каталізатор дозволила оксивській культурі остаточно викристалізуватися й тримати Балтійське побережжя під своїм контролем.

Сама ж шамансько-жрецька соціальна група, яка діяла поряд з напівтаємним чоловічим союзом «феніїв/панів» (іноді виступаючи як його опонент), визначалася у слов'ян як «волхви» — тобто «кельти, кельтські». «Волохи» < гал. volcae пов'язані з тотемом вовка (табуйована назва «північний звір», «звір, що приходить опівночі» — folcha, від sle «північна сторона»), переосмислений на гелл. folachd «феод, кровна спорідненість», ірл. fuil «кров», род. відм. fola. Надалі відбулося осмислення волохів як румунів і молдаван у зв'язку зі зникненням з історичної арени Центральної Європи кельтів та фактом заснування кельтами-галатами в Румунії міст Галац, Новіодунум і Аліюбрікс; пор.: Богемія, від voi haemum «вітчизна боїв» ~ Баварія, від bai (u)vaгіі «жителі країни боїв (тобто маркомани, які під проводом Марбода у VIII ст. до н. е. завоювали ці землі)», ~ Бойківщина, від, на нашу думку, voi civium, назва етнографічної території в районі Прикарпаття і Підкарпаття), їхнє релігійне вчення — «толк» (кельт. tolc — «сила» > «сила сказанного слова, заклинання» > англ. talk «розповідь, казка, пояснення, лекція»), а його прихильники — «толковини».

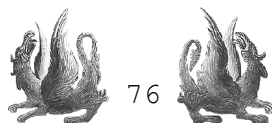
Не в останню чергу кельтські волхви були представниками т. зв. «дарувального ритуалу» («дажьбога»), аналогічний меланезійському «кула», описаному Б. Малиновським і охарактеризованого Й. Гейзінгою: «... Кула — це церомінальне плавання (у нашому випадку — проща, мандрівка. — О. Г.), в яке виру-

шають у строго визначений час із однієї з острівних груп... причому пливають у двох протилежних напрямках, одні одним назустріч. Мета цієї мандрівки — обмін між племенами, що стали партнерами по звичаю, певними дарунками, які не мають ні господарської, ні практичної вартості, але високо цінуються в якості коштовних та уславлених прикрас. Це — намиста із червоних та браслети із білих мушель. Багато з них мають свої імена, подібно до діамантів із історії Заходу. В системі кули ці прикраси тимчасово переходять від однієї групи до іншої, котра, прийнявши дари, тим самим бере на себе зобов'язання передати їх, коли сплине певний час, до наступної ланки ланцюга, яким є кула. Ці предмети мають священну цінність, вони наділені магичною силою, і з них кожен славиться своєю власною історією: як-то його вперше здобули й таке інше. Декотрі з них до того дорогоцінні, що їхнє включення до цього дарувального циклу стає справжньою сенсацією. Весь цей звичай супроводиться всілякими формальностями, пересипаними бенкетами та магією. Все дійство відбувається в атмосфері взаємних зобов'язань і довіри. Тут панує така щира гостинність, що наприкінці церемонії кожен її учасник відчуває, що сповна зажив належної йому честі й слави. Саме плавання часто буває сповнене пригод і небезпек. Із комплексом кули переплетена вся культурна скарбниця причетних до цього звичаю племен, включаючи й різьблені прикраси на їхніх каное, і їхню поезію, і кодекс честі й манер. Під час кули буває і сяка-така торгівля корисними речами, але вона зовсім не обов'язкова... Тут змаганність виявляє себе в образі такої нескаламученої чистоти, якої, здається, годі шукати серед подібних звичаїв інших... І ми аж ніяк не помилимося, коли добачимо, що корениться це священне дійство у незнищенній людській потребі жити в красі. А задовільнити цю потребу можливо тільки у формі гри»²⁰¹. Одразу ж напрошується згадка про священні дари гіпербореїв, які передавали від племені до племені (за Б. Рибаківим саме вздовж знаменитого «Бурштинового шляху»), аж доки вони не досягали певного грецького храму!

Активністю волхвів, зокрема, слід пояснювати той факт, чому відбуваються т. зв. «... **кельтський ренесанс**» у матеріальному виробництві та поховальному обряді черняхівської культури III–IV ст. н. е., наявність кельтського антропологічного морфотипу на деяких її могильниках, а також дивні кельтські ремінісценції, зафіксовані у давньоруській культурі»²⁰². Не дивно, що слов'янське поняття на означення достатку, гармонії і блаженства явно контамінується з епохою впливу кельтів (валл. *lad* «блаженство» > слов. «лад»), «**віками Трояновими**» (ірл. *trean* «сильний, хоробрий», *treine* «влада»).

Прихід римлян до Галії був одночасно і вивільненням материкових кельтів з-під терору місцевих таємних орденів (узагальнено названих римлянами «друїди») і переведенням їх під владу лояльних Римові олігархічних республік, керованих магістратами («вергобретами»-«суддями») з наданням гальській знаті (*equites*) римського громадянства та римської освіти. Звісно, що інтереси світської знаті та «друїдів», які були звільнені від податків і являли собою економічно потужний прошарок суспільства, не могли не перетинатися. Зрештою в Галії спалахує війна між **помаранчевим** (*bui bratach*, «бібрakta») стягом гало-римлян

(«бібрактив»-гутуатерів, жрецької категорії служителів елітарного культу бога-захисника, які обслуговували духовні потреби аристократії) та **біло-синьою** (bandaite) хоругвою «друїдів» («бандитів»-багаудів). Місто Бібракта на пагорбі Бавре (тепер — м. Bievre або Мон-Бевре) було столицею едуїв (Aedui, Haedui), народу в Галії між Луарою (Лігером) та Соною (Араром). З часом новою столицею став Августодун, де в 12 р. до н. е. була заснована найбільша в Галії римська школа для кельтів, куди запрошували латинських риторів та граматиків. Помаранчева «Оріфлама» — як стяг римської Галії і римських франкських імператорів (зберігався у монастирі святого Дені, а бойовим кличем рицарів було «Сен-Дені Монжуа!»). Тут вождь повсталих галів Верцінґеторікс проголосив себе верховним правителем. Поряд з бібрактами на західному березі Луари жили бітуріги, столицею яких був Аварик (тепер — Бурже). Мешкала там і якась частина бойїв зі столицею в Горгобині південніше Аваріка (у всіх трьох етнонімах — компонент биі «помаранчевий колір»). Групи багаудів, які розфарбовували своє тіло в синій колір (робили татування?), відомі ще як «пикти» (Мавр сервій Гонорат у своїх поясненнях до Вергілія виводить їх від агафірсів, які, за Геродотом, теж розфарбовували в синій колір своє тіло), були найняті британськими королями для боротьби зі скотами-шотландцями, переселилися на острів Британію, де засновували свої королівства (самоназва — *cuithni*). Аналогічно в Ірландії знать піднімає для протистояння «друїдам та філідам» на щит нову релігію — християнство, що й пояснює таке його динамічне просування у Кельтському світі.

Іншою групою народів, з якими контактували кельти на Сході Європи, були скіфи, між якими, як свідчать античні джерела, відбувалися конфлікти та витіснення кельтами скіфів з Подністров'я та Подунав'я. Зокрема цікавим у цьому сенсі є виявлення крупного святилища біля с. Долиняни Хотинського району на Буковині. Його розмір становить близько 23 м, по колу було поставлено у ямах 36 дерев'яних стовпів, коло з яких було оточене колами кам'яних брил, поставлених на ребро, і начебто 36 стовпів тут символізують єгипетський (здаймо вищенаведenu розповідь про гетського жерця Децінея!) деканальний зодіак, а схема святилища була своєрідним астрономічним годинником, яким фіксували синодичні періоди видимих планет, сонячний та місячний роки. Саме святилище розташоване на скіфському поселенні, але поряд з ним на відстані 200 м у різні сторони були могильник та поселення пов'язаної з кельтами культури Поянешти-Лукашівка (II ст. до н. е. — I ст. н. е.)²⁰³.

У Східній та Центральній Європі духовними спадкоємцями кельтів стали «**фісоніти**», тобто «жителі Фіси/Тиси», які мешкали в Олтенії, Банаті та сусідній Трансильванії, а згодом заселили й Хацег. У цій зоні, за свідченням румунського етнолога Б. П. Хашдеу, населення складалося з «гетерогенних елементів» — романізованих арабів (переселенців з Єгипту, що й принесли з собою культ про рокування Тарот), персів, галлів тощо. «...Завоювавши Дакію, імператор Траян потурбувався про те, щоб Дакія була перетворена в провінцію з римським веденням господарства, римською юриспруденцією, латинською мовою в законодавстві та побуті... Природно, все римське в Дакії сприймалося легко і міцно закріплювалося. Цьому сприяло те, що населення Дакії під час завоювання було

у великій кількості знищено і в країну прибуло дуже багато різноплеми́нних, але романізованих солдат, чиновників, купців, промисловців, ремісників і різного роду шукачів пригод та щастя. Одним словом, Дакія була в той час наводнена римлянами; можливо, 50% населення Дакії склали римляни...»²⁰⁴. Ця територія іменувалася, за Євтропієм, orbis Romanus, або *pascua romanorum* «римські пасовиська», а її мешканці — «пастухами римлян», *as pastores Romanorum*²⁰⁵, звідки й походить самоназва нащадків цього різноетнічного конгломерату — *roma* (*romale*). Вони відомі як «цигани» (угор. *szegeny* «сегень»), бо субстратом став (передавши й індоарійську мову) придунайський осколок колись могутніх меото-кімерійців — етнос сигінів: «... про одну тільки народність за Істром (Дунаєм. — *О. Г.*) я, — пише Геродот у своїй «Історії», — можу отримати свідчення: ця народність — сигіни. Одягаються вони у мідійський одяг. Межі землі сигінів (кочовиків. — *О. Г.*) простягнувся аж до енетів на Адріатичному морі (сучасні Словенія та Венеція. — *О. Г.*). Вони вважають себе (нащадками) мідійських переселенців. А як вони потрапили туди з Мідії, я не можу пояснити... Сигінами, зрештою, лігії, які живуть на північ від Массалії, називають дрібних торговців, а жителі Кіпру — списи»²⁰⁶.

Факт збереження цього прадавнього кімерійського етносу етнологи пояснюють його замкненим характером та обов'язковістю ендогамних шлюбів. Певний час термін «цигани» в європейській традиції застосовувався до маніхеїв, в тому числі й македонців, які його дотримувалися. Як відомо, розділення єдиної циганської мови датується XIII–XIV ст. (а розділення мови європейських циган і вірменських-боша датується 650 р., що навіть дало підставу вбачати в європейських циганах павликіан, переселених з Вірменії на Балкани), а їхнє повторне розселення на північ — виходом з грецької Мореї в 1406 р. під тиском турецької інвазії. Окрім того, глотохронологічний метод переконливо довів цілком окремішне місце циганських діалектів в індоарійській мовній сім'ї (розходження непалі і келдерарського діалекту циганської мови — 640 р. до н. е., хінді і північно-руського діалекту — 140 р. до н. е., а давніші дані свідчать про контакти праціган з дардами Гіндукушу)²⁰⁷.

Як вважає А. К. Шапошников, сигіни являли собою групу носіїв синдо-меотської мови, яка відділилася від загальноарійської прамови в першій чверті II тис. до н. е. в Закавказзі (Колхіда і Геніохія), де меоти законтактували з пракартвельськими племенами (в мові яких збереглися пережитки апелативних лексичних запозичень із синдо-меотських діалектів) і претендували на заволодіння північно-західною частиною Іранського нагір'я (Мідія). Саме синдо-меотів А. К. Шапошников вважає міфологічними Пандавами, котрі після перемоги на Курукшетрі (поле Куру, тобто берег річки Кури) над Кауравами (знаменитий могильник Тріалеті в Грузії) зникли в Засніжених горах (синдо-меоти переселилися на Західний Кавказ, заселили береги Меотиди (Азовського моря) і всього Північного Причорномор'я аж до Добрудж, Нижнього Дунаю, Сави і Драви (де відомі стали як сигіни), а в подальших перипетіях історичної долі дійшли із сарматами аж до Піренеїв (іспанські цигани-кальдероне)²⁰⁸.

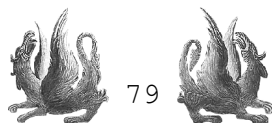

Як на нас, етнонім сигіни (сигінни) одного кореня з дав.-сканд. *Ǫeg*, дв.-верх.-нім. *degan* «хлопець», дв.-англ. *thegn*, *Ǫegn* > *theyn*, *thane* «слуга, васал, послідовник, посадова особа, вільний воїн» > «землевласник», «дворянин» (пор. з нім. *Degan* «шабля» > «воїн»), англ. *thegn*, ст.-грец. *τεκνον* «молодець». Можливо, що в один семантичний ряд лягає і латинське *sicco* «висушувати», «доїти», «вистискати» (> «той, хто ссе» > «хлопець»), що одразу ж наводить на згадку про епітет кімерійців як «доярів кобилиць»²⁰⁹.

Синонімом цьому індо-європейському кореневі є слов. **hol-* (**holp* «холоп», **holstьjь* «холостий»), так і герм. **skol-* (гот. *skalks*, англ.-сакс. *scealc*, дв.-сакс., дв.-верх.-нім. *scale* «слуга, раб»), де простежується еволюція семантики від вікової до соціальної недостатності, де вихідним значенням слов. **hol-* та герм. *skal-* було значення молодості та неповноліття. Етимолог О. В. Назаренко пов'язав це з переданням про походження етноніма «сколоти» від імені наймолодшого родоначальника скіфів Колакся²¹⁰.

Від романомовних пастухів+волохів (*vlah*) цигани, ці «пастухи римлян», відрізнялися ще одним іменем — «чорні латиняни / римляни» (*Nigri Latini*, *Μαυρόβλαχοι*, *Morlachi*, *Morlacci*, *Murlachi*), і ця назва протрималася до XIX ст. для характеристики населення біля підніжжя гори Велебіт, а іменем «каракачани» (тур. «чорні кочівники») досі називають грекомовну етнографічну групу пастухів-вівчарів та конярів, що мешкає в Болгарії.

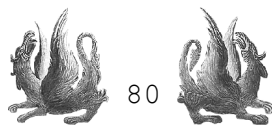
Щодо т. зв. «справжніх, «білих» волохів, то їхнім формотворчим ядром були нащадки італійців — утікачів від франкських колонізаторів у VI — на початку VII ст. (гот. *walhs*, дв.-верх.-нім. *walah*, *walh*, сер.-верх.-нім. *walch* «чужинець; кельт; романець», від гаельск. *folc* «бадьорий, жвавий»), з яких Аварський каганат створив особливі військові поселення на Дунаї та Сереті, т. зв. «окольні» (*αι περιξς*; *αι πέριξς*) поселення. Аналогічно чинили й православні візантійці з розбитими в 872 р. еретиками-павликіанами: їх помістили на кордоні з Болгарією для несення прикордонної охорони. Як наслідок — з маніхео-маркіонітської доктрини павликіан виникло балканське богомільство поряд із суто маніхейською слов'яномовною Македонією зі столицею у Скоп'є (грец. «Верховина»). Говорити про пряму кровно-антропологічну спадкоємність волохів (сучасних румун) від даків-фракійців (гетів) узагалі не доводиться. Фракійські расові признаки в румунів зумовлені лише тим, що північні італійці асимілювали свого часу (ще в часи розквіту античного Риму) фракійське плем'я енетів, що мешкало на землях Північно-Східної Італії і мало центр біля Венеції. Подальше відокремлення волохів від італійців хорутанами (словенцями), хорватами, угорцями не призвело до появи такого феномену, який спричинили «окольні» русичі-козаки (українці). Поляки досі чітко визначають пряму спорідненість румунів та італійців, визначаючи саме останніх «волохи», а Італію — «Влохія». Ті ж волохи, які залишилися на місцях своїх давніх поселень, утворили «своєрідності» (нації), що й досі існують — арумуни, мегленіти (в Греції), істроромуни (пів Істрії в Словенії) та вимерлих на XIX ст. далматинців. До того ж слід пам'ятати, що термін волохи (влахи, влехи, валахи) є також поняттям із соціальним змістом. У межах балканського ареалу влахами («власі») називають всіх пас-

тухів, які зі стадами здійснювали відгін на пасовища (трансюманс), незалежно від їхньої власне етнічної належності (ще їх називали й албанцями-«арбанасі»). Наприклад, в українських Карпатах села за «волооським правом» були винятково пастушими, та саме з їхнього середовища походили опришки, які здійснювали рекет стосовно землеробських сіл з «руським правом».

«Чорні» (сигіни) та «білі» валахи вели замкнений цикл кочівництва за відрегульованими маршрутами. Цими традиційними шляхами пересувався у відповідності з рухом овечих отар весь людський контингент, що не мав постійних поселень. Зимовий період вони проводили в низинах біля побережжя Адріатичного та Іонічного морів. На постійно використовуваних зимових поселеннях зводили тимчасові поселення, що склалися з хатин напівсферичної форми, сплетених з гілля та покритих повстю і солом'яними матами. Худобу тримали на підніжному кормі. З настанням літа (з дня св. Георгія) всі люди знімалися з місця, повантаживши в'юками на мулів усе майно. Повільно просувалися отари гірськими дорогами, йшли люди з навантаженими мулами. Тривалість стоянок була великою через потребу забезпечення водою і продуктивним рослинним покриттям. Зрештою досягали високогірних пасовищ, де залишалися весь теплий період (до дня св. Дмитрія). Там споруджували двоскатні курені, криті сірувато-бурими вовняними полотнищами. Після закінчення літнього випасу овець починалося перекочовування у зворотному напрямку. Досягнувши приморських пасовищ, впорядковували зимові побудови, життя в них відновлювалося²¹¹. Тут у зимовий час займалися й ремеслом — виготовленням домашнього начиння (в Албанії цигани називаються «виробниками сит» — shoshare > південноукр. «шушара»), ковальством, обпаленням черепиці, дрібною торгівлею та ворожінням.

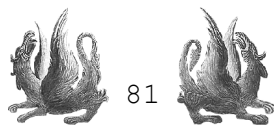
Кельти називали «дудлібами (дулібами)» тих праслов'ян (костобоки писемних джерел²¹², які зберегли свою архаїчну назву зі значенням «древляни»; пор. із санскр. *kastha* «дерево, палиця, кий» + *bhaga* «тримати»), котрі на час «місіонерства» кельтів перебували під безпосереднім ідеологічно-господарським «пресом» південних, ілліро-фракійських (гето-дакійських) племен, як-от носіїв культур куштановицької у Закарпатті і карпатських курганів у Прикарпатті (у Греції, наприклад, внаслідок різночасової ідейної інвазії фракійців виникли такі явища, як культу Ареса, Діоніса та Орфея), які на I ст. до н. е. — 50 р. н. е. стояли на стадії своєї найбільшої могутності (держава одріссів) та після римського завоювання Дакії і Мезії відійшли на північ та колонізували території Закарпаття, Прикарпаття і Південної Волині. Саме тут археологи виявляють факт раптової появи величезної кількості медальйонів римських імператорів, золотих монет ранішої в часі чеканки (тобто їх передавали в спадок), срібних та скляних речей римського походження, фібули дунайського типу. «... Фракійці, за повідомленнями Платона й Тіта Лівія, водили козу, зовсім як слов'яни на Дніпрі, у свято нового місяця, котре супутне зимовому сонцестоянню у сузір'ї Стрільця. Звичай цей до сьогодні був живий на Україні. Культ Сонця у Фракії грав головну роль. Фракійці вірили у безсмертя душі, обожнювали природу, що відроджується, приносили в жертву тварин. Яскраві, в маскарадних одягах, кукерські ігри, на-

родний одяг, прикраси, зустрічі пір року — все це збереглося на території Фракії і було передано пізнішому болгарському населенню, стало елементами його культури. Ті ж основні риси фракійської культури характерні для багатьох слов'янських племен — і це, без сумніву, естафета, передана фракійцями після їх переселення на нові землі... Зображення двох коней з людиною посередині (коні обернені головами до людини. — *О. Г.*) характерні для Фракії і особливо для лівобережжя Дунаю. На вишитих слов'янських рушниках... присутній той самий сюжет ...»²¹³. «... Зв'язки між слов'янами і фракійцями були тривалими і достатньо тісними... Слов'янське *az* і фракійське *αζ*, слов'янське *briti* і фракійське *βρίτων* «цирюльник», слов'янське *zaje_nсь* (*zaje_nкь*) і фракійське *Ζαικα* «засць», слов'янське *riwo* і фракійське *πιουον...*»²¹⁴. Окрім того, саме до фракійського спадку належить концепція «безсмертя душі», яку начебто сформулював гето-дакійський пророк Залмоксіс (начебто учень і раб Піфагора) і яку прийняли й кельтські друїди після експансіоністських походів кельтів на Балкани та в Малу Азію²¹⁵. Частина візантійських авторів, як-от Феофілакт Сімокатта, усвідомлюючи релігійно-світоглядну належність відомих йому слов'ян до Фракійського світу, прямо іменує їх «гетами».

Костобоки-праслов'яни-«ду(д)ліби» (стрижівська, городоцько-здовбицька, підкарпатська і середньодніпровська субкультури культури шнурової кераміки та бойових сокир) свого часу власне вклинилися, а потім розірвали чинний з III тис. до н. е. культурно-релігійний симбіоз дако-фракійців (представлених на Волині культурою кулястих амфор, що охоплює всю Центральну Європу аж по Дніпро) з прабалтами (на Волині — культура лійчастого посуду; писемні «будини», які на той час населяли Правобережну Україну та Північне Прикарпаття, Південну Польщу та Словаччину), частково асимілювавши, а частково відтиснувши прабалтів на північ²¹⁶. «Будини — народ багатолюдний зі світло-блакитними очима і з рудим волоссям» (Геродот. IV, 108). «Будини — тубільці в цій країні, ведуть кочовий спосіб життя... Гелони навпаки, землероби, застосовують у їжу хліб, займаються садівництвом і не схожі на будинів ні тілобудовою, ні кольором шкіри», «Початково гелони були теж еллінами, які віддалилися від торгових міст і розселилися серед будинів. Одні з них говорять скіфською мовою, інші — еллінською», «хоча будини ведуть такий же спосіб життя, як і гелони, але говорять особливою мовою»; «в землі ж їх (будинів) є дерев'яне місто на ім'я Гелон ... стіна висока, вся з дерева, так само як і будинки і храми будинів. Там є святилище еллінських божеств з кумирами, вівтарями і храмами з дерева, і в честь Діоніса влаштовуються там кожні два роки святкування з оргіями». Отже, під будинами можна вважати прабалтів, а під гелонами — якихось східних фракійців (культ яких схожий до культу грецького Діоніса Фракійського і побут та мова яких мають значні еллінські «домішки» (що виникло уявлення про них, як деградованих еллінів). Також саме неврів, які «через змії, що розплодилися у їхній землі», вторглися з півночі в землі будинів і раз на рік «перекидаються вовками», можна трактувати саме як праслов'ян, пізніших писемних костобоків.

В етнонімі «дуліби» перша частина назви споріднена з дв.-ірл. *tuath* «народ, плем'я, країна», кімр. *tud* «країна» (пор.: дв.-верх.-нім. *deota/diota* «народ» >

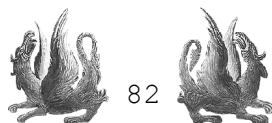

diutisk / у латин. передачі: teodiska > Deutsch ~ гот. thiuda «народ», дв.-англ. theod, дв.-ісл. thiuz «народ» < і.-е. *teuta «народ» < *teu-/tu- «набухати» ~ оск. touto «місто», литов. tauta «народ», дв.-прусс. tauto «країна», хет. tuzzi «військо»). Як вважає Д. Б. Атегнатос, цей етнонім відбиває ім'я індоєвропейського предка-тотема: у германців, за Тацітом, це — Туїсто, батько Маннуса, предка німців, у індоаріїв — Тваштар — бог-ремісник, нащадком якого був першопредок Ману («Рігведа», X 17: 1-2). Синами Тваштара є Індра і Вішварупа-Врітра, які ворогують між собою (символи двох гілок індоєвропейців)²¹⁷.

Також етноніми і топоніми з формантом «Дуліб» фіксуються у Центральній та Східній Європі, колонізованій саме свого часу кельтами: сербохорв. Duliba — «велика долина у Велебиті»; «гора в Боснії»; словен. Du(d)lieb — «місцевість у Західній Каринтії»; ст.-чеськ. Dudlebi — «плем'я на півдні Чехії»; Dodleba — «назва гідроніма»; дв.-рус. «дудльби» — «плем'я на Пд. Бузі», Дулеба — «річка в басейні Березини» тощо²¹⁸.

Як вважається, саме вторгнення вандалів, бургундів та лугіїв у 170 р., представників пшеворської культури, розділило колись єдину праєтнічну спільність нащадків носіїв липицької культури (I–III ст. н. е.)²¹⁹ на ізольовані частини, однією з яких стали майбутні мешканці Побужжя «волиняни» (народноетимологічне пояснення як *Dudl-eiba «країна волинок» > «Волинь» забутої або кельтської назви, або її германського витлумачення як *daud-laiba «спадок померлого»). Угорці від своїх попередників у Паннонії взяли визначення слов'ян словом tot (як інваріант імені «дуд-ліб»). Деревом тотів, тутовим деревом досі називається шовковиця, початковою назвою якої є «морва», що одного кореня з гідронімом Морава, котрий, як на нас, означав спершу особливу смолу (глей), схожу на ту, яку пізніше у країнах середньовічної Європи називали «камедь» — «тутові сльози», кальцієва сіль, очевидно, бурштинової кислоти. На цій основі етнонім «моравани», «тоти», «червени» (сербохорв. crven, црвен ~ балкан. bauko, bhauko, boko «червоне» > слов. «бук, дерево з червоною серединою», нім. Rothbuche «fagus silvatica»²²⁰, отже: Буковина ~ «Червенська земля», яка на заході від пасма Буковиці на Сянощині, західній межі лемків-українців до Буковини та Мараморощини, де засвідчені лемківські типи говіркових явищ українців-русинів, як-от орудний множини прикметникової відміни на -ыма²²¹) семантично тотожні етнонімам балканських, польських та давньоруських слов'ян «смоляни», «смоляки», «смоленці» тощо²²².

Дуліби, просунувшись на Волинь, асимілювали залишки готського та гепідського населення, що перебували тут у II–V ст. — носіїв вельбарської культури, що не знало землеробства, а вело приселищне тваринництво та промисли. Вірніше, дуліби повернули Слов'янщині ті землі, з яких готи свого часу вигнали мезокефальних високоголових і широколицих праслов'ян — нащадків віслодніпровського блоку культур гребінцево-накільчастої кераміки та культури кулястих амфор (на ареалі цих культур зосереджені дуже архаїчні слов'янські гідроніми, деякі з яких є похідними від індо-європейських праоснов) на Верхнє Подністров'я, внаслідок чого, як констатує археологія, збільшуються площі волино-подільських поселень, що викликане приходом переселенців з Волині (най-

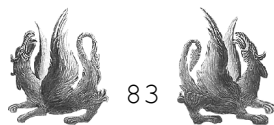

ближчі антропологічні аналогії Середнього Подністров'я, Буковини та Прутсько-Дністровського межиріччя, які населяли уличі і тиверці, перебувають в ареалі древлян; древляни та волиняни спільно з мазовшанами, західними кривичами та балтськими ятвягами, латгалами і земгалами утворюють т. зв. групу «масивних північних європеїдів»). Отже, дійсно, Волинь — це «праслов'янська коліска, а тим то треба її вважати за вогнище, з якого випромінювалася ця раса на цілий Схід»²²³.

На нашу думку, етнонім «дуд-ліби» зазнав на Волині народноетимологічного витлумачення в «діди» і зафіксований в ритуалі культу предків на території від Устилуга до Сокаля, тобто винятково Західної Волині, а також у східній Польщі: «... Новорічні обходи тут репрезентує обрядове дійство «Діди». Заходячи до хати, перебранці в масках дідів показово виявляють свою сакральність тим, що лупцюють один одного по натоптаних соломою горбах дерев'яними довбнями»²²⁴. Пізнішою інвазією на північ з IV ст. дуліби (які самоозначувалися як «бужани» < «*беугене*» < «пєвкіни», вони ж подільські бастарни писемних джерел) асимілювали рештки гото-гепідського континууму Волині (вельбарська культура). Саме з того часу, як вважаємо, у традицію дулібів-волинян увійшов скандинавський обряд «коструб» (дв.-ісл. *kostr* «вибір, перевага» або *kost-grípr* «скарб»).

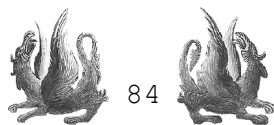
На відміну від пшеворців у Мазовії, Підляшші та Галичині, де місцеве населення фракійського і сарматського походження стало сусідувати з новоприбулими (в 170 р. н. е.) германцями (східногерманські скіри, лугії, вандалі, бургунди та західногерманські лангобарди-вініли) і симбіозом германців та дако-фракійців, постала культура карпатських курганів (писемні карпіни/карпи), Волинь була повністю залишена попереднім населенням (культурою кулястих амфор; дако-фракійські племена), яке переселилося на Верхнє Подністров'я, внаслідок чого, як констатують археологічні дані, збільшуються площі наявних тут поселень волино-подільського типу. Таке могло трапитися лише з єдиної причини — некомпліментарних стосунків між релігійними системами волинських гото-гепідів і тубільців (фракійців)²²⁵. Саме гото-гепідська група дотримувалася своєрідної **нордичної генези «культу пророків та провіщувань»** («... творяче божество ототожнювалося зі звуком та словом, слід співставити англ. *god* «бог» та ірл. *guth* «голос», кімрськ. *gweddi* «промова, oratio», дв.-англ. *gedd* «proverbium, parabola». Пор. також рос. діал. «гад»-«пророкувач», рос. «гадать». До цього ж кореня належать і англ. *good*, нім. *gut* «добрий...»²²⁶), на відміну від **фракійсько-балтської обрядово-ритуальної релігійності** (за якою лише слід дотримуватися раз і назавжди даних богами настанов і табу і не турбувати їх своїми домаганнями; (божества мовби «німі» до людей, не доступні для спілкування з ними; германці цей світоглядний тип означували *sip-venja* «обряд ванів»; окрім того, фракійці та іллірійці, як і кельти, на відміну від інших індоєвропейців, вірили в перевтілення душі після смерті).

Наприклад, як зауважує В. Стецюк²²⁷, ядро готів на Волині та Поліссі містилося в районі Шацьких озер, де засвідчено велику кількість давньо-германських топонімів (назва озер може походити від дв.-верх.-нім. *scaz*, «гроші, худоба»,

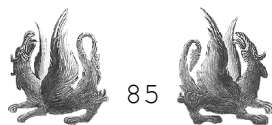
нім. *Schatz* «скарби»; назви села Пулемець та Пулемецького озера можна розшифрувати як «повна міра зерна» (нім. *volle Metze*, дв.-верх.-нім. *fulle mezza*); р. Прип'ять — дв.-англ. *frio* «вільний», *pytt* «яма, калюжа, джерело»; р. Рихта, лп Тростяниці, пп Ірші — да. *riht, ruht* «правий, прямий»; сс. Ходори, Ходорків, Ходурки Житомирської області — дв.-англ. *hadog* «бадьорий, жвавий»; назву іншого озера — Люцемер слід розуміти як «мале море» (нім. *lutt, lutz*, дв.-верх.-нім. *luzzil* «малий», дв.-верх.-нім. *mer*, нім. *Meer*, «море»); назва села Вельбівно (Вельбовно) у Рівненській області на правому березі Горині складається з двох давніх німецьких слів *welb-en* «виводити склепіння» і *ovan* «піч» (пічка у вигляді склепіння, викладена з каменю, цілком природна річ, але вона могла мати і спеціальне призначення — для виплавки заліза з болотної руди); поруч з Вельбовним розташоване місто Нетішин, назва якого походить з дв.-верх.-нім. *net* означає «рибальська сітка» (в сучасній німецькій мові *Netz*), де друга частина назви з дв.-верх.-нім. *asc-* «посуд», яке могло мати значення «човен», бо зафіксовано двн. *ascman* «матрос», тобто «нетішин» — Рибальські човни, або ж «ясенева верша» (нім. *Esche* «ясень»), бо гнучкі ясеневі гілки дуже добре надаються для вироблення верш); м. Киверці — нім. *Kiefer*, свн. *kiver* «челюсть, підборіддя», хоча не виключене і чеське походження назви (ч. *kivir* — «вид капелюха»); м. Ковель — нім. *Kabel* «доля, жереб», сер.-ниж.-нім. *kavel-en* — «тягти жереб»; с. Мосир на північний захід від Володимира-Волинського, сс. Мосир—Новий і Старий на південний захід від Рожища Волинської обл. — дв.-верх.-нім. *masar* «клен»; с. Невель на південний схід від Пінська (Білорусь) — нім. *Nebel* «туман»; с. і оз. Нобель на захід від Зарічного Рівненської обл. — нім. *Nabel*, двн. *nabalo* «пуп»; село розташоване на півострові, що заходить в озеро; с. Паре на протоці Прастир — нім. *Fahre* «пором, переправа»; с. Растів західніше Турійська — дв.-верх.-нім. *rasta* «місце стоянки»; р. Стир, пп. Прип'яті — нім. *Stor*, дв.-верх. — нім. *stur(e)* «осетер»; с. Хобултова східніше Володимира-Волинського — нім. *Kobold* «демонічна істота»; р. Цир, пп. Прип'яті і с. Цир — нім. *Zier* «прикраса», дв.-верх.-нім. *zieri* «гарний» тощо.

Аналогічно можуть бути проінтерпретовані топоніми Галицького (і ширше — Карпатського) регіону: с. Свалява (Закарпат. обл.) — гот. *swaljawa* «ластівка»; с. Бринь (Галицький р-н Ів.-Фр. обл.) — гот. *brunjo*, дв.-ісл. *brønja* «зброя, панцир, кольчуга»; пор. ісланд. топонім *Brunjudalr* «Кольчужна долина»; Сваричів (Рожнятівський р-н Ів.-Фр. обл.) — гот. *swaran*, дв.-герм. **swarjan* «давати клятву, клястися» (пор. з прізвиськом Зварич; від якого походить і дв.-ісланд. *varaganga* «людина, що йде давати клятву» **(s)varag-* «той, що клядеться» + *gang* «йти» > «варяг»); урочище Качків (де стоїть Галичина могила) — дв.-англ. *chough* «галка», р. Луква — дв.-ісл. *loekr* «потік»; Лукань (прізвисько) — гот. *ga-lūkan* «закривати», Діброва (місцевість за великим урвищем на захід від княжого Галича) — дв.-ісл. *djúpr* «глибокий», р. Мозолів потік (впадає в Лукву і яруга якого захищає княжий Галич зі сходу) — дв.-ісл. *mosi*, дв.-англ., дв.-верх.-нім. *mos*, англ. *moss*, нім. *Moos* мох, швед. *mosse*, дат. *mos, mose* «мох, болото», галицьке урочище Прокаліїв Сад — дв.-ісл. *brok* «штани» та ін.

Іншими словами, саме на Волині готи стали разом з кельтами та сарматами адстратом праслов'ян (як аналогічно вони є субстратом таких народів, як німці, французи, англійці, іспанці, тунісці та ін.), на відміну від решти остготів, які створили в Північному Причорномор'ї могутню імперію Германаріха. Коли ж остання впала під ноги гунської кінноти, слов'яни як союзники останніх цілком законно заволоділи землею своїх готських дідів та дядьків. Темі готського субстрату присвячена цікава праця Ю. Палійчука, де (щоправда, на англійському лінгвістичному матеріалі) він етимологізує проблемні українські топоніми: Козятин (англ. *cosy* «затишний», *town* «місто», від *tun* «загорожа», «поселення»), Фастів (*fuss* «метушливе, базарне»), Ворохта (*vertex* «вершина»), Делятин (*dale* «долина»), Гусятин (*gush* «сильний потік», на р. Збруч, *bruk* «струмись»), Сатанів (*sough* «шелест, дзюрчання»), Корнин, Корнич, Коршів, Корсунь (*corn* «зерно»), Потуторів (*potter* «гончарні виробы»), Селятин (*sale* «продаж, торгівля»), Снятин (*snake* «змій»), Літин (*lee* «укриття»), Гайсин (*hide* «схованка»), Кринос (*cry* «кричати», *lost* «загиблий»), Гологори (*hole* «яма», *gori* «кровопролитний»), Стебник (*stab* «удар чимось гострим»), Жуків (*joke* «жарт, піддражнювати»), Жабокричі, Жабокруки (*jabber* «базікати», *crook* «брехун»), Канів (*canvas* «полотно»), Бершадь (*bear* «ведмідь», *shot* «стрілець»), Шполе (*spoil* «награбоване добро»), Ніжин (*niggard* «скупий»), Бучач, Бучачки, Буча (*butcher* «забійник худоби»), Хотин, Отинія, Отиня (*hoe* «мотика, сапа»), Путивиль, Путила (*put* «ставити, зводити дім», *valley* «долина»), Пирятин, Перечин (*peer* «намісник»), Смотрич (*smout* від *smite* «розбиватися»), Рось (*rous* «бурхливий»), Буг (*bog* «болото»), Трубіж (*trouble* «перешкода») та ін.²²⁸

Можливо, саме міфогенетичний персонаж слов'ян Щек символізує германський складник предків: дв.-англ. *secc* «чоловік-воїн», а також пор.: дв.-англ. *beorn* «муж, герой» (пор. зі згаданим у сагах володарем Гардаріки-Русі Бйорном з Ладоги/Альдебйоргу) ~ слов. «парень», *hreoþ* «жахливий» ~ слов. «гріх», *maere* «славний» ~ слов. «-мир» (компонент в іменах), гот. *waila*, дв.-ісл. *vel*, *val*, дв.-англ. *wel*, дв.-сакс., дв.-верх.-нім. *wela*, *wola* «добре, як слід» ~ слов. «вила/самовила» (добрий жіночий дух, демон), гот. *warþjan* «гріти» ~ слов. «верм'яний» (червона барва), дв.-англ. *del* «лісиста долина, лощина» ~ топоніми з формантом «-діл», дв.-ісл. *huntari* «частина області, краю» ~ слов. «хутір», дв.-англ. *heleth*, нім. *Held*, дв.-сканд. *holþr* «воїн, герой, здоровий, цілий» ~ Галич, дв.-ісл. *roths*, рунічне *ruth* «військо» ~ слов. «рать», дв.-ісл. *leidan* «корабельна округа» (2–3 десятки «третини», де в одну «третину» входило чотири обійстя і від «третини» виставлявся воїн) ~ слов. «лодія» (окрім того, лодіями завжди опікувалися селяни, і захоплені варягами лодії теж неодмінно визнавали часткою здобичі, належної селянам), дв.-англ. *geysen* «здійснювати військовий похід, набіг», дв.-верх.-нім. *geison* «готуватися, споряджатися», *geisa* «військова експедиція» ~ літопис. «руси отримали свій етнонім внаслідок походу» на Візантію в 860 (842) р., дв.-англ. *levedi/hlefdize* (>lady) «та, що місить хліб» > «господарка, пані» ~ Либідь (ми не приймаємо тлумачення О. М. Трубачова, за яким Либідь — «та, що либється», «посміхається» як характерна ознака полян-брахікефалів), гот. *hoþa* «плуг» ~ слов. «соха» (в той час як дв.-інд. *sakha* «вітка, гілка», литов. *saka* «вітка») тощо.

Існує навіть версія про те, що ці готи були саме готами-тервінгами («деревлянами»; пор.: «костобоки» ~ санскр. *kastha* «дерево, палиця, кий» + *bhagas* «тримати»; латиськ. *mezs* «дерево» ~ «мазури»; лит. *medynas* «дерев'яний, лісовий, дикий» ~ с. Мединя (біля Галича); морд. «вирьнеже» — «лісовий захист» ~ м. Воронеж; ірл. *gos* «дерево» ~ «росомони» — «плем'я, підвладне готам» / «роси» — «грецький еквівалент етноніма руси»), харизматичні королі яких належали до роду Амалів (а його останні представники — деревлянський князь Мал, його донька Малуша, «ключниця», тобто фрейліна-заложенниця, княгині Ольги та внук Святослав-Helgihroth, син Малуші та князя Ігоря-Ingvar). «...З'ясувалось, — пише В. Алексєєв, — не зовсім зрозуміла, але цікава й важлива деталь — древліани антропологічно відрізнялись від решти слов'ян, вони були крупнішими, масивнішими, обличчя у них були ширшими. А коли виміряли черепи сучасного населення України, з'ясувалося — це саме той краніологічний тип, який властивий і сучасним українцям. Отже, краніологія підказала — фізичними предками сучасних українців були древліани, вони зіграли вирішальну роль у формуванні антропологічних особливостей українського народу, в їхній культурі слід шукати джерела етногенезу й культурного розвитку українців»²²⁹.

Поряд з готами-тервінгами на території України мешкали — як складова частина черняхівської культури — остготи-грейтунги (*Gruituggos* «жителі (берегів) піщаної гальки»; гот. **greuta*, дв.-ісл. *grjot*, нім. *Grei*, фр. *greve* «галька, гравій»; пор. можливе «народноетимологічне» пояснення власне тубільними слов'янами: **тервінги** — **деревляни** та **грейтунги** — **галичани**); пор. з близьким їм норв. *grav*, англ. *grave*, нім. *Grab* «могила» й епічним мотивом готів-охоронців священних могил), яких ще називають «берегові готи», і, можливо, саме їхніх нащадків Баварський Географ X ст. називає *sittici*²³⁰, (пор.: дв.-ісл. **српа**, дв.-англ. *side*, англ., дан, норв. *side*, д-в-н. **сїта**, нім. *Seite*, шв. *sida* «сторона, берег»), поряд з тубільцями, які мають велику кількість укріплених городищ — «стадичами», *stadici* (дв.-ісл. *stapr*, том. **стаос**, дв.-англ. *stede*, англ. *stead*, дв.-верх.-нім. *stat*, нім. *Stadt*, *Statt*, швед. *Stad*, д., нор. *sted* «місце, житло»), і саме *Stadici* Козьма Празький (*Cosm. I, 5*) називає батьківщину чеського князя Пржемисла, та «свірянами», *Zuireani/Zerivani* (від р. Свіржа, лівої притоки верхнього Дністра, біля устя якого розташований Галич)²³¹. Останніх Географ Баварський єдиних називає у своєму списку «королівством» (*regnum*) і зауважує, що «воно настільки (велике), що з нього походять всі слов'янські народи і ведуть, за їхніми словами, своє начало»²³².

Від імені готів-грейтунгів — **Hreithgotar, Reithgothi* А. Будилович та М. Брайчевський виводять етнонім «русь» (< гот. *hreith* — «слава» ~ ірл. *greithe* «цінність, коштовність, грейд» + *droth* «військо, рать, натовп») ²³³. Якщо Ф. А. Браун критикує цю версію²³⁴, то її, навпаки, поділяє Г. Ловм'янський: «... купцями, що посередничали між середнім Подніпров'ям (Руссю) і Естонією, були готи, котрих фіни вважали представниками *Ruotsi*. Більше того, якщо Русь у готський період лежала на північних окраїнах володінь готів, фіни могли називати всю готську державу за іменем найближчої їм області. Потім цю назву було перенесено на заморських купців готського і взагалі скандинавського походження

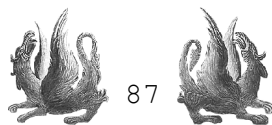

і в кінцевому результаті локалізовано у Швеції, коли торговельні стосунки з подніпровською руссю перервалися. Зате в устах шведів першопочаткова назва Русі ... зберегла відпочаткове значення території слов'ян... Першопочаткова назва могла бути слов'янською, то слід рахуватися з тим, що в її поширенні на північ відіграли роль готи, а в південному напрямку, можливо, іранці»²³⁵. Географ Баварський фіксує аж п'ять слов'янських етнонімів з формантом –rozi (Sebbirozi, Attorozi, Vuillerozi, Sabrozi, Chotirozi) та етнонім Ruzzi.

Вірогідніше, що ядром черняхівців були саме готи-грейтунги, тобто «побережні», від імені яких — *Hreithgotar, Reithgothi А. Будилович та М. Брайчевський виводять етнонім «русь» (< гот. hreith — «слава» ~ ірл. greithe «цінність, коштовність, грейд») ²³⁶, а О. Відеман — етнонім «кривичі»²³⁷. Також на чолі слов'янської держави в Моравії стояли германці з харизматичним вождем Само (Самуїлом). Можливо, що в цій ситуації готам удалося здійснити й духовне «визволення» слов'ян від кельтської традиції, внаслідок чого вони стали усвідомлювати себе належними не до Кельтського світу (з яким генетично їх пов'язував і сам етнонім «венеди/венети»: К. Т. Вітчак запропонував реконструкцію імені саме для цієї спільноти, зафіксованої у зв'язку з розселенням, за Г. Ловм'янським, лише на периферіях Давньої Європи: венети < *wenHtoi < і.-е. bhrghntoi «великі, високі», *bhregh- «високий; гора»; *bhereg- «світлий, блискучий» як спадок від давнішої (реліктової) індоєвропейської спільноти²³⁸, з чим погоджується А. Брюкнер: «**Це єдина первісна племінна назва (назва аріїв, можливо, стосується тільки індійців та іранців)**» [Цит. за:²³⁹]; пор. з кельт. богинею урожаю і достатку Бригітою, хетською Паргою, авестійською Хара Березайті, етнонімами бриги/фриги/фракійці та бургунди і ряд європейських топонімів та гідронімів²⁴⁰ ~ синонімами є такий ряд: Arduinna «Висока; кельтська богиня, тотожна Бригіті й епонім Арденн», лат. arduus, іран. aredvī «висока»).

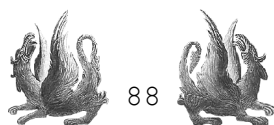
Все це не повинно дивувати, адже саме готи були кістяком південної і сусідньої дулібам черняхівської культури (приписуваної нащадкам дако-карпів, германців — носіям поморсько-мазовецької і пшеворської культур, слов'янізованим та іраномовним сарматам). Черняхівці залишили територію між Дунаєм і Правобережжям Дніпра біля 400 р., в той час як слов'яни-анти, носії пенківської культури, зайняли їхні землі лише з 500 р., коли, власне, й датується поява ранньослов'янських святилищ карпато-дністровського типу²⁴¹, а в часовому проміжку тут виявляють лише гунські поховання²⁴²; але тут також, як і в Середньому Подніпров'ї, залишилися й, за В. Седовим, слов'янізовані сармати, які піддалися подальшій слов'янізації прибульцями з півночі, але зберегли свій черняхівський обряд (релігійний світогляд), внаслідок чого поховання наступників черняхівців на цій території виявилися ідентичними — труположення в курганах з ґрунтовими ямами та й антропологічний склад населення — мезодоліхокранний вузьколиций тип — не було перервано²⁴³.

Як зауважив В. Седов, саме слово «дуліб», яким називали слов'янське населення Волині та Прип'ятського Полісся, а потім від них утворилися волиняни, древляни, поляни й дреговичі²⁴⁴ (а може, навпаки, ці племена визначали себе як «ду(д)ліби» саме в релігійному сенсі, тобто послідовники певного віровчення ?),

має західнонімецьку основу і склалося від сусідкування саме із західнонімецьким населенням²⁴⁵. Могло це відбутися саме в районі Силезії та верхньої течії Вісли, де з II ст. до н. е. кельти всебічно впливали на пшеворську культуру²⁴⁶, атрибутовану як симбіоз правандало-лугіїв, якоїсь групи праслов'ян-«лужичан» (венедів) і якоїсь групи північних іллірійців (праалбанців, що підтверджують дані мовознавства, за якими назви великих річок лужицького ареалу, Ельби, Одера та Вісли, етимологізовані з іллірійської прамови²⁴⁷. Останні, вірогідно, мають стосунок до згадуваних Геродотом жителів Верхнього Подністров'я — алазонів, на кордоні яких зі скіфами-аротерами (орачами) в районі зближення річок Дністра та Бугу проходив знаменитий «Священний шлях» — Ексампей (IV,52,81), яким гіпербореї передавали священні дари храмові бога Аполлона на острові Делосі. Найвірогідніше, мова йде про іллірійське плем'я (т. зв. східний гальштат, VII–IV ст. до н. е.), яке й дало **первинну назву Галичиній могилі: «Галич» < албан. gjalliqes «воскресіння (< gjallë «живий» ~ гот. *qius «живий» > «Київ» як місто готів-росомонів з горою Кия)»** (урочище Воскресенське з ротондою-квадрифолиєм і похованням княжої доби, розташованою на пагорбі правого боку Мозолевого потоку через яр біля урочища Качків, де безпосередньо стоїть Галичина могила; пор.: Карпати < албан. karpë «скеля»; Кодри < алб. kodër «пагорб»; Уж (гідронім) < алб. ujë «вода»; Лімниця (гідронім) алб. < lumë «ріка»²⁴⁸; Кути (поселення) < алб. kuti «вмістилище»; Крак (епонім міста Краків) < алб. krah «плече; рука»; ліс < алб. lis «дуб»; мур < алб. mur «стіна»; «нення» < алб. nënë «матір»; «бояри» < албан. bujar «благородний, щедрий», bujari «благородство, щедрість», burgë «муж» ~ кельт. boaire «власники стад худоби). Слід узяти до уваги слова А. В. Десницької, що запозичення у східнослов'янські мови з палеобалканських, датовані другою пол. I тис. н. е., в основному пов'язані саме з культовими реаліями, здійснювалися шляхом живого спілкування у народному середовищі. Окрім того, наявні факти гідронімних елементів іллірійського походження (верхня частина басейну Дністра і південна смуга правобережного Полісся, а також розріджені прояви на правобережній Наддніпрянщині) свідчать і про тривалі міжетнічні контакти, що мали різний характер у різні епохи²⁴⁹. Існування якихось «північних іллірійців» підтверджують дані мовознавства, за якими назви великих річок лужицького ареалу, Ельби, Одера та Вісли, можуть бути етимологізовані тільки з іллірійської прамови²⁵⁰.

Прийшли мовні праслов'яни у вигляді невеликих потоків переселенців-родовичів сюди з північного регіону Білорусі від верхньої течії Дніпра, Десни до Угри (група Колочин-Тушемля-Мощина), звідки вони свого часу витіснили угро-фінів та сарматів і де спільно з бастарнами («кентумним» етносом, що сформувався в балтському милоградському ареалі і став носієм пшеворської культури) сформували зарубинецьку культуру. Ці групи зарубинців, яких Тацит і називає «венедями» та «рискаючими заради грабежу», вступили в симбіоз з верхньодністровськими пшеворцями (бастарнами). На місця ж праслов'ян прийшли з північного заходу балти (голядь), які з VIII ст. змушенні були піддатися асиміляції з боку слов'ян, «які повернулися». Свого часу Н. Антошин зауважував: «... Для загальнослов'янської мови, що існувала не менше 500 років, був харак-

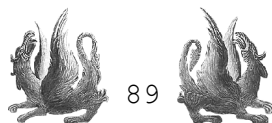

терний, наприклад, закон відкритого складу, котрий змінив всю фонетичну систему та граматичний лад мови, до того ж ці зміни охоплюють всі слов'янські діалекти. Це могло бути тільки у тому випадку, коли слов'яни займали невелику територію, всі слов'янські племена були взаємопов'язані економічними відносинами, мали єдині центри господарської та політичної діяльності»²⁵¹. Крім того, деякі дослідники вважають, що саме там, у часі побутування наших мовних предків у верхів'ї Дніпра, і сформувався етнонім «слав'яни» як «люди ріки Славути» (Славути, «слов'янська назва Дніпра» < *slovot «текучий» < і.-с. *kleu-«текти»)»²⁵².

Готи Вінітарія («переможця венетів!»), перебивши антських 70 старійшин на чолі з «рексом» (королем) Боозом («перехрещений» нашими романтиками від історії на Бога, хоча ім'я його явно кельтське і власне слов'янським його варіантом є «бевзь/белзь», яке після наївної довіри готам його носія стало «іменем загальним»; цікаво, що у говорах Рязанської, Орловської, Тверської, Ярославської, Костромської та Псковської областей і в мові поволзьких комі аналогом слову «бевзь» виступає «дулеб», «дулебій», «дулеп»²⁵³, а також це слово застосовується для означення «сліпий», «косий», «різноокий», «з фізичною вадою»²⁵⁴), переорієнтували слов'ян з участі в кельтському ушкуйництві — набігах на римські провінції, про що розповідає Тацит («Венеди перейняли багато з їхніх таланів, бо заради грабежу вештаються лісами і горами, які тільки існують між певкінами та феннами... пересуваються пішо, і до того ж з великою швидкістю»), — на торгівлю з Римом, який мав величезну потребу в зерні та в продуктах тваринництва. З часу приходу готів, з II ст. н. е. у слов'янському Подністров'ї, як констатує Д. Козак, спостерігається прогрес у землеробстві, а саме: застосування орних знарядь плужного типу, удосконалення знарядь збору врожаю та його переробки, запровадження ротаційних жорен замість зернотерок, споруджуються млини, окремі домогосподарства об'єднуються у сусідські общини («верві»). Як наслідок — через посередництво готів у торгівлі з Римом створений додатковий продукт обмінюється на ремісничі товари, предмети розкоші, вино і монети²⁵⁵. «... Плуг і хліб — основа слов'янської цивілізації. Селянське орне землеробство стало тим могутнім фундаментом, на котрому відбулася консолідація «праслов'янських» племен, що забезпечила і динамічний господарський зрив, і бурхливий демографічний ріст, і швидкий соціальний розвиток»²⁵⁶.

Тим самим **прихід готів зумовив появу серед слов'ян релігії типу меланезійського «карго»**²⁵⁷ **та витворення провінційноримських культур** (пшеворської та черняхівської, тобто які об'єднали відповідно германських вандало-лугів і готогепідів зі слов'янськими конгломератами, внаслідок чого Певтінгерові таблиці називають цей компліментарний симбіоз «венедами сарматами»).

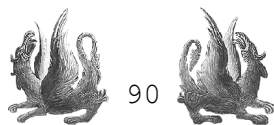
Інші або залишалися вірними «вірі предків» (пам'ятки типу Етулії в пониззі Дністра, Дунаю і Пруту; в Певтінгерових таблицях тут вказані «венеди», і саме з ними пов'язують титул римського імператора Волузiana, 251–253 рр., «Венедський») та навіть інкорпоровалися у «Кельтський світ» (постзарубинецька кийська культура) або ж запаливалися пасіонарними потугами самих готів, аланів, гунів, протобулгар та аварів (культури празько-корчацька, пеньківська, суко-

во-дзедзіцька (в межиріччі Вісли й Одри слов'яни розселилися тільки в VI–VII ст., про що свідчить поява тут напівземлянок), тобто склавини, анти та пізні венеги-пралехіти й неатрибуйовані етнонімно жителі Самарського Поволжя), або ж, як ільменські словени (культура довгих курганів), які відірвалися від решти праслов'янського масиву та, перебуваючи в певній ізоляції від решти споріднених етносів (про це, наприклад, свідчить відсутність у давньоновгородському діалекті ефекту другої палаталізації), асимільовували тубільне (Тушемлі-Колочина й Іменьківська та постзарубинецька культури) прибалтійсько-фінське чи скіфо-сарматське населення.

Як уже зазначалося вище, прихильники **кельтської релігійної системи** (дв.-ірл. *filí* «поет, який займався й ворожінням, пророкуванням під час обрядів та принесенням жертв» > слов. *veles/velet* ~ герм. *Ullr*), в якій значне місце відводиться вгадуванню, витлумаченню волі богів (на думку В. Іванова і В. Топорова, ця ірландсько-слов'янська відповідність узгоджується зі згадкою про волхва-жерця Волоса в архаїзуючому «Сказанні» про побудову церкви в Ярославлі, де говориться, що волхв після спалення жертви провіщував від імені Волоса²⁵⁸) ми визначаємо саме як **«толковини»** (присутнє навіть у «Слові о полку Ігоревім» як «погані толковини», тобто «нехристияни», а священнодійники цього «толку» — «волхви», на відміну від автентичних слов'янських «жерців»). М. Брайчевський вважає, що літописне означення «іже суть толковини», дане руським літописцем, стосується не тільки слов'янського племені тиверців (Поділля), але й дулібів («волинян») та білих хорватів (Прикарпаття)²⁵⁹. Як зазначають І. Винокур і Б. Тимошук, територія, яку за свідченням літописів заселяли дуліби, уличі, тиверці, білі хорвати, древляни, поляни, в археологічному відношенні відповідає єдиній культурі Лука-Райковецька, в яку в VII ст. об'єдналися, втративши основні свої риси, пенківська та празько-корчацька (анти і склавини писемних джерел) культури²⁶⁰. Крім того, як встановили антропологи, саме ці етноси брали більш-менш однакову участь у творенні сучасного українського етносу: з полянами українців ріднить конфігурація носової ділянки, з древлянами, волинянами, тиверцями й уличами — розміри обличчя²⁶¹.

«Толковини», які межували з тюркськими етносами (печеніги, протобулгари), могли бути названі «уличами» (від огуз. *angla* — «тлумачити, зрозуміти»²⁶²) саме через народноетимологічне пояснення місцевого етноніма («угличі»; начебто прауличі — представники зарубинецької культури, вони ж — бастарнипекіни (в назві яких вбачають майбутню назву територіального підрозділу тих же уличів, зафіксованого як окреме плем'я: «бужани» < «беугене» < «пекіни») спочатку мешкали на Лівобережжі в басейні Ворскли-Орелі, де Орель з тюркських мов пояснюється як «кут», а потім були відтиснуті на Правобережжя в I ст. до н. е. — I ст. н. е. сарматськими племенами аорсів та аланами²⁶³) та співставлення з тим, що вони є «толковинами». А ті «толковини», хто безпосередньо потрапив під готсько-гепідський вплив — власне як «тиверці» (пор.: топонім Тиврів Вінницької обл.): від дв.-герм. *tauf*, *taubr* — «червона фарба, вохра, кров» > «магічна сила (написаного) заклинання» (руни, які видряпували, а для набуття «сили» зтирали червоною фарбою), дв.-ісл. *tauf* — «чародійство», дв.-сакс.

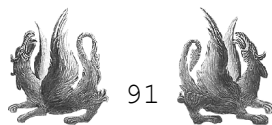

tover — «чародіяти», дв.-англ. tiber, tifr — «жертва», дв.-сканд. tiffur — «бог», нім. zaubern — «чародіяти», англ.діал. tiver — «вохра, фарба»²⁶⁴ (в ірландській традиції джерелом добування магичної червоної фарби була рослина вільха, яку «Книга захоплення Ірландії» називає go-eim «та, що робить обличчя червоним»). Можливо, що ще Геродотові предки тиверців і пшеворців були відомі як «розфарбовуючі (себе) агатірси» (picti Agathyrsi, де Tiras — грецька назва Дністра).

В. Бер-Петров-Домонтович виявив на знаменитому карпатському «**Писаному камені**» знаки, близькі до германських рун, і на їхній основі сформулював концепцію, за якою готи започаткували етногенез карпатських гуцулів²⁶⁵ («готів-уличів»?; пор. з вищезгаданим схожим етнонімом жителів Карпат «котіни»; також на етногенез гуцулів, окрім різноманітних субстратних елементів, про які ще ми згадаємо, вплинули германські племена вестготів на чолі з Атанаріхом, які в 376 р. мігрували у Карпати, не бажаючи капітулювати перед Візантійською імперією (Амміан Марцеллін, XXXI, 4,12), та гепідів, які після їхнього розгрому в 568 р. аварами відійшли на верховини Карпат), у культурі яких значне місце посідає різьблення сакральних знаків (опредмечених рун) на речах побутового вжитку²⁶⁶. Відомі артефакти черняхівської культури — ритуальні чаші із с. Ріпного на Львівщині та с. Військового на Дніпрянщині з написами, схожими на рунічні²⁶⁷. Одразу ж згадується переказ про чашу Грааль, на якій з'являвся сакральний напис — ім'я майбутнього короля.

Залишається лише відкритим питання про те, чи був слов'янський переказ про чашу-потир пов'язаний з колом засновників міста, бо чаша не згадана в германській версії. Можливо, мають рацію ті, хто припускає витлумачення назви Києва в грецьких хроніках «**Самбатас**» як означення кельтської християнської місії «**Сан-Бадас**» — «**Священна Купіль**» чи «**Святе Джерело**»²⁶⁸, початково місця ритуального поклоніння іраномовних сарматів та скіфів.

Як на нас, переказ про чашу (джерело) як явно іранська ремінісценція про «чашні» — «ритуальну їжу вогнепоклонників» (вона також потрапила у вірм. «чашак» — «чаша») трансформувався в київському колі в образ київсько-поляського Аскольда та в киявсько-польського Попеля (дв.-верх.-нім. ask «блюдо, посудина, чаша», швед. Asker «невелика посудина» < дв.-сканд. askr «дерев'яний посуд, кошик, короб», «ячень» / ashr «попіл, зола» ~ слов. «ящик» / шотл. asek «кошик для попелу; small vessel; box»; пор. з іменем Лоенгрін; фр. loin gris «далеко сірий», ірл. liath «сірий, сивий»). Можливо, як на нас, на цю трансформацію вплинув археологічно засвідчений елліністичний культ Сарапіса, наявний в цьому регіоні (Волинь) за домінування в II–III ст. н. е. вельбарської культури (готи), так і в Північному Причорномор'ї (Ольвія, Тир). Його культ свого часу ввів в Александрії засновник єгипетської династії Птолемея I Сотер (305–283 рр. до н. е.), і в ньому було об'єднано образи Осириса та Апіса. Характерною рисою зображень цього божества є «калаф» — головний убір, який символізував родючість, багатство, виражав хтонічну силу бога. Як правило, калаф зображали у вигляді округлого кошика, призначеного для плодів, квітів, зберігання сиру. Такий самий головний убір був у Гекати й Артеміді. Особливої

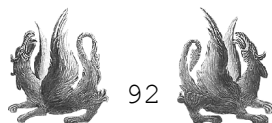
популярності Сарапіс набув за часів імператорів Марка Аврелія та Антоніна Пія, які шанували його як покровителя військової справи, зображали його на світильниках (стоїть на вівтарі між двома зміями), які клали у могили воїнів, та кубках²⁶⁹.

Аскольд був убитий разом з братом-співправителем Диром (ірл. daor, фонетичне dig — «раб, приречений, засуджений» або ж це представник угорської залоги Дьєрдь-«Юрій») варягом-регентом «Хельгі»-Олегом Віщим (відображення знаходимо у «Сазі про Ньяла», де «всіма чудесами Христа» вмовляє якогось Флоссі відомстити за вбивство Хьоскульда /»Сивоголового» його жона Хільдігуна; цей Хьоскульд Годі Білого Мису вважався сином Траїна (!), сина Сигфуса і внука Сигвата Рудого, а вбивство Траїна та його сина Хьоскульда організував Хельгі, син Ньяла та внук Торгейра Голльніра, сина Торольва; чи не є київський князь Аскольд/Хьоскульд сином Трояна, Траїна, його вбивця — Олег/Хельгі, якому відомстив Велес/Флоссі?).

Проте в «Історії бритів» Гальфріда Монмутського кравчим на бенкеті (тобто розпорядником за столом) виступає **друг короля Артура Кай, «намісник андекавів», «у одежі з горностая»**²⁷⁰ (у «Хрестоносцях» С. Коссака-Шуцької бард Роберта Норманського співає пісню про «Кеуса, доброго виночерпія», хоча виночерпієм у «Історії бритів» називається намісник Нормандії Бедуер, а Кай — кравчим; у баваро-австрійському епосі «Кудруна» володар данців Хорант теж є розпорядником застілля на бенкеті у свого короля Хетеля Хегелінга; в премордіальній традиції «виночерпій» виконує певну сакральну функцію: так виночерпій Сак у мідійського царя Астіага, за Ксенофонтвою «Кіропедією», є калькою асирійського титулу «виночерпія» — saqu, а тже, династія Будди Шакьямуні має певний стосунок до цієї традиції). В текстах Артурівського циклу цей персонаж відомий як **сенешаль Кей** (Кей-Сенешаль, Senesciall, Steeward), **син** вихователя Артура **Ектора Окраїнного** (Ector de Maris; брат батька — Ланселот, Lannynnauc «Білорукий», а дід — Аграваден Окраїнний). У валлійських версіях він іменується сином Кініра (ар Купуг) та наділений магичними властивостями, які ірландці приписують своєму героєві Кухуліну. Тобто Кей-сенешаль певним сенсом тотожний Ку-Хуліну (Cu Chulainn «Пес Кулана»).

Сином Кеуса (Кау) в деяких джерелах називається Гільдас Премудрий (490–570 pp.), який спочатку мешкав у Ірландії та Вельсі, а в кінці свого життя — в континентальній Нормандії, де заснував монастир Руес. Саме Гільдас є автором історичної праці «Про розорення Британії», в котрому викриває гріхи своїх сучасників. Знаменитий історик Беда Достойнохвальний широко використовував не тільки фактологію Гільдаса, але й її благочестивий пафос.

Генетично ім'я Кая пов'язане з індоєвропейським означенням людини, дотичної до особливого магичного ремесла: ст.-грец. коео — «розумію», латин. saveo — «остерігаюся, бережусь», дв.-англ. havian — «споглядаю», дв.-інд. kavis — «ясновидець, мудрець», іран. kavus — «мудрець, жрець, знавець сакрального знання»; согд. kw, кву, сер.-перс. ку «жрець — ворог Заратустри», грец. koiēs «жрець містерій», укр. «коваль» — «спеціаліст з таємничого ремесла — «кузні», від «кзнь» — «мистецтво», «техніка», «кознь» — «хитрість, таємничість,

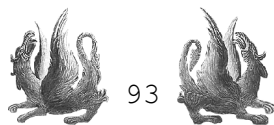
підступність»²⁷¹. Російське «колдовать» виявляється спорідненим з латиськ. *kaldīt* «ковати» та церк.-слов. «кладиво» — «молот». Назва речі, що виступає знаком професії, містить той же корінь: дв.-рус. «кый» (< праслов. **kujъ*), литов. *kujis*, прус. *sigis* «великий молот». Саме в казкових мотивах фіксується міфологема про те, як два брати-ковалі хитрістю перемагають демонічного Вогненого Змія²⁷². Також у іранському епосі коваль Каві перемагає демонічного змія Ажі-Дахаку. Тут також хочеться нагадати про роль кузні у казковому сюжеті про протиборство Івасика-Телесика (явний натяк на кельтського Талієсіна) та Баби-Яги (як образ балтів?).

З допомогою кравчого Кая (*Caí*) і виночерпія Бедуера (*Bedwyr*), сина Грифона (*ар Gryffyn*), володаря еструзійців, король Артур на горі святого Михаїла переміг чудовисько — велетня з Іспанії, який викрав і вбив Єлену, небогу володаря арморикан Хоела (*Howel* ~ Ковель). Відрубана голова іспанського велетня стала знаменитим трофеєм Артура (в «Історії бритів» підкреслюється циклопічний характер та людодержство ворога Артура; також існує версія в «Мабіноґіон» про перемогу короля Артура, свата героя Кілоха, та його друзів Кея і Бедівера над циклопом Глогом Іспадденом Пенкавром, батьком красуні Олвен) і з нею співставляється інший сакральний предмет валлійських міфів, який після довгих пошуків здобув герой Передур (валлійський аналог Персеваля), а саме — відрубана голова, що кровоточить на таці, котру несуть дві діви. Її ототожнюють з бретонською міфічною головою Брана — «Утер Бен», яка пророкувала і попереджала про напади ворогів. Ім'я ірландського бога Кромм Круаха, дещо схожого на нашого Кощея (але, на відміну від слов'янського аналога, він то добрий, то злий), перекладається як «Кривава голова» (проте дв.-ірл. *sepp* «голова», ірл. *díchned* «обезголовлення»), й ідола, якого знищив святий Патрік (389–491).

В ірландській сазі «Друга битва біля Рівнини Стовпів» (*Маг Туйред*) розповідається про те, як відрубана голова переможеного короля фоморів Балора була поставлена на кромлех (кам'яний стовп), який від отруєної крові розпадається, а із самої крові утворюється озеро. Також у германському епосі відрубана голова Гунара (*Гунтера*) стає умовою повернення золотого скарбу Нібелунгів (*franci nebulones* — «нижніх франків»).

У візантійській іконографії святий Георгій Побідоносець зображався стоячи на молитві з власною відрубаною головою в руках (як на іконі в Історичному музеї в Москві). Якщо ж брати до уваги, що образ Георгія — малоазійського походження, а до появи християнства її населяли кельтські племена галатів-скотарів, то цілком можна вбачати генетичні витоки образу Георгія з кельтського міфосвітогляду. Слов'янам він став відомий як «Зелений Юрій», а мусульмани його шанують як праведного Хадіра («зелений»). Його свято — 23 квітня відзначають у Східній Європі та на Близькому Сході як сезонний рубіж скотарського календаря: в цей день вперше худобу і коней виганяли на пасовиська, заколювали перше весняне ягня, співали особливі пісні.

Також з мотивом відрубаної голови пов'язаний життєпис святого Дені (*Діонісія*), єпископа Парижу, який був охрещений апостолом Павлом, благословле-

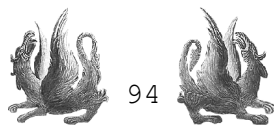

ний на місію серед галів папою Климентом I і був страчений разом з двома свя-
тими — Рустиком та Елевтерієм. Його тіло чудесним чином піднялося на ноги,
взяло свою відрубану голову і віднесло на те місце, де воно було поховане і кот-
ре тепер називається «Гора мученика» — Монмартр (Montmartre). Пізніше ос-
танки святого Дені були поховані в монастирі Святого Дені, де французькі ко-
ролі зберігали королівські регалії, а клич «Сен Дені Монжуа!» став гаслом фран-
цузьких рицарів. У принципі відсічення голови виявляється, як правило, єди-
ним дійовим способом страти святих у численній християнській агіографії, коли
з інших мук вони виходять неушкодженими.

В «Історії готів» Прокопія Кесарійського також міститься розповідь про те,
як якимось королеві Італії Теодоріху (він же Дітріх Бернський, тобто Веронський,
ряду західноєвропейських переказів) здалося, що на таці він побачив голову
Симмаха, лідера сенату, котрого він несправедливо стратив разом з патрицієм і
філософом Боецієм, зятем Симмаха («...чоло його обплутали струною і так му-
чили доти, поки у [Боеція] не вивалилися очі», — констатує Анонім Валуа; зго-
дом Теодоріх не побоявся стратити навіть Папу Римського Йоана, а за намо-
вою іудеїв почати підготовку до різни аріанами католиків). Налякавшись і по-
вний розпачу, тридцятисемирічний король-гот помирає від викликаної психо-
логічним стресом дизентерії (в 497 р.)²⁷³. Також італійці вірять, що в день літньо-
го сонцестояння на сонячному диску можна розгледіти голову Сан-Джовані,
яка купається у золотій чаші²⁷⁴. В християнській церкві також відоме передання
про голову мученика-імператора Візантії Юстиніана II, вбитого узурпатором-
еретиком (монофілітом) Барданесом. Відрізану голову імператора привезли до
Риму, де вона була виставлена на публічний огляд, але папа Константин Сирієць
(708–715 рр.) не визнав узурпатора, заборонив чеканити його зображення на
монетах і промовляти його ім'я під час богослужіння.

В ісламській малайській «Повісті про Царя-Череп» розповідається про те,
як мандруючи сирійською пустелею, пророк Іса (Ісус) побачив череп. Іса по-
просив Бога, щоб той дозволив йому поговорити зі своєю знахідкою. Здобувши
дар мови, череп розповів, що він був царем Єгипту та Сирії, володів воїнами,
підданими, жінками, верблюдами, слонами, кіньми і мисливськими псами і, хоча
був справедливим царем, йому ніяк не вдавалося молитися належні п'ять разів
на день. Проживши 400 років, він тяжко захворів і до нього з'явилися вогненні
ангели та Ангел Смерті. Померши, за належні гріхи він був підданий тортурам
і кинутий у пекло. Далі цар описує різні пекельні муки для нечестивців. Зреш-
тою ті милостині, які він давав бідним і вченим людям, допомогли йому поряту-
ватися від пекла й повернутися живим на землю, де він прожив ще 60 років,
зрікся влади і посвятив себе служінню Богові, внаслідок чого набув такої свя-
тості, що коли надягав свою шапку набакир, то всі пагорби Сирії й Єгипту на-
хилялися у цей же бік; коли він клав поклони в молитві, то аналогічне робили
й дерева²⁷⁵.

Тут хочеться згадати голову розтерзаного Орфея, яку шанували в містеріях
орфіків як предмет пророкування, голову демонічного асура Раху, що пожирає
сонце, концепції «ацефала» («безголового») у гностицизмі («безголовий» —

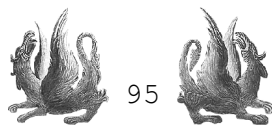

це Сиф, третій син Адама і Єви, який «не бачить і не чує, бо залишився в раю... зняв з пліч свою голову як знак довіри до Бога Живого») й у Жоржа Батая (члени товариства «Ацефал» збиралися довкола спаленого в лісі блискавкою дуба в департаменті Рамбуйє і мовчали, підносячи цим своє «серце» над «рефлексією») та містичну голову Фюрера (Хельгі-Аватара), яка в езотеричному гітлеризмі Мігеля Серрано та Савітрі Деві наділена особливим сенсом.

Також у таврському культі Діви, як про нього повідомляють античні автори, існує як ритуал відрубання голови жертви, котра прибула з моря (але не сухоходом!), так і зображення змієдів з відрубаною бородатою головою в руці. Територіальна й етнокультурна близькість до синдо-меотського масиву дозволила М. Семенову прояснити семантику цього культу, співставивши його з нартським епосом, де чудовисько-орач (!) Еминеж наказує своєму сторожеві гори — викраденій разом зі священним насінням проса нартській дівчині відрубати у порушника кордону нарта Сосруко голову і насадити її на частокіл, та ведичним переказом про перемогу над Врітрою не Індри, а богині-діви Сарасваті (VI, 61, 7). В Авесті ж Ардві Сура Анахита дає сили Тхраетаону перемогти чудовисько Ахі Дахаку (Абан-яшт, V, 33, 34)²⁷⁶. Херсонесько-дорійську Діву (Партенос) Евріпід наділяє епітетом *elafotuyos* — «та, що вбиває лань» (Eur. I T. 1113), й іноді її співставляють із загальноеллінською богинею Артемідією, за наказом якої пси розірвали перетвореного на оленя мисливця Актеона (хоча це пізніша версія, що виникла власне після знайомства з дорійською Дівою, а початково Актеон змагався в коханні із самим Зевсом, за що був перетворений на оленя і розірваний власними псами). Також у шиваїстських храмах можна побачити улюблений сюжет — «хіростаунс» — «самовідсічення голови» як акт жертвопринесення²⁷⁷.

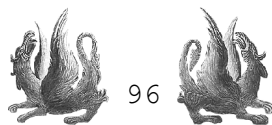
Мотив відрубаної голови присутній і у ведичній розповіді про здійснення найпершого жертвопринесення, котре організував Дакша. Розгніваний бог Рудра («Ревучий»; контамінується з оленем або лосем, «місяцем ревіння» яких є вересень) відрубав голову Праджапаті, котра возноситься на небо, будучи пронизана стрілою, і стає сузір'ям *Mrga-siras* «голова антилопи» (Оріон). Праджапаті вважається упорядником жертвопринесень, прабатьком жерців і патріархів, від котрих пішов увесь людський рід. Рудра вважається божеством зорі *Ardra* на правому плечі Оріона. В грецькій міфології Оріон — це мисливець з помічниками Великим і Малим Псами (сузір'я *Canis Major* і *Canis Minor*). У евенків Оріон — це мисливець, який переслідує сузір'я Лося (*Ursa Major*). В кеттів Оріон — це сузір'я або Голови Оленя (Сельд) або Лисиці (Коон). Іншими словами, поєднуються образи жертвовної тварини і здобичі та хижака і мисливця-жерця.

«Досліджуючи символізм «голови», «відрубаної голови» або «черепа», — пише О. Дугін, — ми зібрали безліч міфологічних сюжетів, що мають стосунок до декапітації, «голів, що говорять» тощо. Аналіз цих сюжетів завів нас доволі далеко в хитросплетіння традиційного символізму, бо у кожній конкретній традиції вихідний сюжет має своє міфологічне та ініціальне навантаження. Наприклад, черепа неодмінно присутні у шиваїстських культурах, особливо у шакті

Шиви — Дурги, Парваті, Калі, а також у тибетському буддизмі та ваджраяні, де «відрубані голови» означають ініціальний перехід від профана до посвяченого, символізуючи «ініціальну смерть». Такий же смисл черепа і при посвяченні в перший ступінь «учня» в масонському обряді. Клаудіо Мутті підмітив зі свого боку, що у деяких суфійських таріках видіння власної декапітації уві сні є знаком досягнення однієї з перших містичних «зупинок» («макам»), тобто езотеричних ступенів духовної реалізації посвяченого. Аналогічні теми зустрічаються і в шаманських ініціаціях... Євгенові Головіну ми зобов'язані вказівкою на... забутий нами аспект символізму «голови». Він звернув нашу увагу на той простий факт, що голова символізує «мозок», ментальність, тобто раціональну властивість індивіда... Іншими словами, відрубана голова може бути взята як образ десакралізованого, розсудливого світу, як образ царства людського розуму... Зауважмо, що в езотеричній традиції голова однозначно співвідноситься з Місяцем, з місячним принципом... мозок тільки відбиває (як Місяць відбиває проміння сонця) світло ідей, що б'є з центру людської душі... Євген Головін звернув нашу увагу на важливий сюжет, викладений у «Звільненні Єрусалиму» Торквато Тассо, де мова йде про бесіду хрестоносця-християнина (sic! — *О. Г.*) з відрубаною, але живою головою сарацина. Їхній діалог може слугувати ключем до взаєморозуміння таємної боротьби двох оденів — «Ордену Мертвої Голови» («Ордену Місяця». — *О. Г.*) та «Ордену Живого Серця» («Ордену Сонця». — *О. Г.*). Хрестоносець прославляє Серце, котре, за його словами, змушує рицаря бути цілком безстрашним у бою, не думаючи про наслідки і здійснюючи духовні подвиги. Голова сарацина, навпаки, настоює на важливості розсудливого мислення, аналізу тощо. Ця бесіда може бути взята як парадигма ... окультної метафізичної війни... Так декапітація виявляє інший символічний бік. Якщо у випадку креаціоністського ордену акцент падає на «промовляючу мертву голову», то маніфестаціоналісти з «Ордену Живого Серця», навпаки, виокремлюють факт життєздатності обезголовленого тіла (далі у своїх писаннях *О. Дугін* формулює теорію ворожого до надбань цивілізації Модерну індивіда-«ацефала», «безголового», щоправда, не вказуючи, що саме поняття і саму теорію сформулював засновник «сюрфашизму» *Ж. Батай*. — *О. Г.*). Таким чином індуїстський сюжет про Дакшу (і Ганешу. — *О. Г.*), «чию голову боги досі не можуть знайти» (Дакші приставляють голову антилопи, а Ганеші — слона. — *О. Г.*), має стосунок саме до образу Безсмертя та Вічності. Нагадаймо у цьому зв'язку, що сузір'я «Мріга-ширша» («Голова антилопи». — *О. Г.*), тобто Оріон, стародавні єгиптяни називали «Озирісом», богом, розчленованим і знову повернутим до життя...»²⁷⁸

В індуїзмі теж знаходимо аналогічний пасаж: «... Найбільший з тлумачів Вед, В'яса, сказав: Якщо Вішну є все, хто вб'є його? Я вчу вас цього, ґрунтуючись на Ведах. Згідно з Ведами Вішну є тим, хто вбиває, і тим, кого вбивають. У жертвопринесенні битви вбивати або бути вбитим однаково не має значення... Я однаковою мірою шаную війну, жертвопринесення і поклоніння Вішну»²⁷⁹. Найпопулярнішою аватарою Вішну є Парашурама — «Рама із сокирою», де він вигублює майже всю варну кшатріїв (воїнів) за те, що вони узурпували те, що належить варні брахманів (жерців). Вважається, що еллінським його аналогом

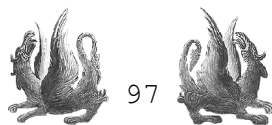
є Персей, який на крилатому коні Пегасі переміг Дракона за допомогою відрізаної голови Медузи Горгони (мешкала у землі гіпербореїв) та врятував ефіопську принцесу Андромеду.

Також серед рицарів Круглого Столу був ще Кей-Чужинець, якого вбив Ланселот під час визволення Гвіневери. Також відомий якийсь Кай Хір (порівняймо з вищезгаданим данським Хорантом), соратник Трістана за валлійським рукописом XVI ст. Він приносить радісну звістку Ессілт (Ізольді) про перемогу Трістана над Марком, за що отримує за дружину свою кохану Голуг Хавдід («обличчя літнього дня»), служанку Ессілт. У цьому валлійський епос тотожний з германським епосом «Кудруна», де Хільдебургу, служанку Гудрун (Хільди), правнучку ірландського короля Гере (внука Хагена і дочки хегелінга Хетеля), на знак примирення видають заміж за скандинава Хартмута, щоправда, винуватця страждань героїні епосу, її викрадача, що спричинило війну між нареченим Кудрун Хервігом та викрадачем. Існують також інші версії міфу, архаїчніші — герої Хьяльм-Гунар і Агнар (у ірландській версії — Гвін ап Нуд і Гвітір ап Грейдаул) щороку мусять воскресати і вести непримиренну битву за оволодіння коханою.

Кай (Кей) наділений характерною ознакою:

Кей-сенешаль, чьє злозязычье
Переходило в неприличье...
Язык ваш — враг заклятый ваш,
Коварный раб, неверный страж;
Он ваши тайны расточает,
Сердца друзей ожесточает,
Посредством ядовитых фраз,
И ненавидят, сударь, вас²⁸⁰.

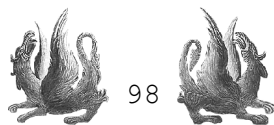
Як на нас, тут мається на увазі десакаралізоване на час раннього Середньовіччя уявлення про Кая, який з метою захисту поезії від «помилки, неправильної форми» (anocht) використовує насправді поетичний прийом, котрий у середньовічному ірландському трактаті «Auraisert na n-Eces» визначається як «обезголовлення» (dichned), а саме — поет віддавався звуковому аналізу слів, що стало його звичайним заняттям. Тобто здійснював сакральний принцип етимологізації певних чільних імен (вони ж і апелятиви) — розсічення слова, деформацію його частин, вставку порожніх за змістом елементів тощо. Наприклад, у середньоірландській традиції такий принцип визначався як *berla etarscartha* «роз'єднана мова», тобто роз'єднання та розтягування слів (як-от: *gos* «дерево» > *goi.oiss* «долина оленів»). Аналогічна наука про вимовну форму слів була причиною особливих властивостей індійських співців-*kavis*²⁸¹: «... поет віддавався звуковому аналізу слів, що ставало його звичайним заняттям: ця наука про промовлену форму (*forme vocale*) слів була причиною (з найдавніших індоєвропейських часів) зверхності, особливих якостей *kavis*»²⁸². В ірландському епосі про феніїв у цьому Каеві ідентичний герой Конан Мак Морна, який також має стосунок як до банкетного столу сидів, так і до вірності королю: клан Морна підтримав верховного короля Тари Кайрбрє Мак Кормака Мак Арта (!) у війні проти феніїв.

З вищенаведеної оповіді про Кая, володаря андекавів, явно напрошується паралель з Києм, володарем антів-киян, з натяком літописця на його незнатне походження («перевізник»; можливо, тут наклалося слов'янське «поляни» та іран. *por-e* «міст», або етнонім «анти» співвіднісся з грец. *vantai* «гребці, матроси, перевізники»), який був прийнятий з посольством у якогось невідомого могутнього правителя (літописець лише зазначає, що йому відомо про посольство, але невідоме ім'я великого правителя, вважаючи того візантійським імператором), та переказом про братів, що мстять Германаріхові за сестру, страчену через звинувачення у зраді чи то її самої, чи то її чоловіка (братом Кая є Ланселот, який визволяє королеву Гвіневеру, звинувачену в подружній зраді). Але «незнатність» Кия виявляється лише з профанічної позиції — у Ведах родоначальник аріїв Ману має епітети «Лоцман» і «Рульовий», а в езотеричному ордені «Пріорат Сіону» ступінь «Навігатор» (перс.-араб. «нахуда» — «капітан», «навігатор») є найвищим, та й у переказі про Грааль король іменується «Рибалкою», а батько Персефаля під час служби маврам носить на своєму щиті як герб зображення якоря. Також праведні халіфи у сунітів наділяються епітетом «ті, що знають шлях» (араб. «раушдон»), що походить з іранського «ар-рахданія» («ар-разанія»), від якого О. Пріцак власне й виводить назву «Русь», щоправда, як означення консорції купців (аналогічно пізнішій «Ганзі»), що здійснювала у певних факторах Середземного та Чорного морів закупівлю рабів у норманських конунгів.

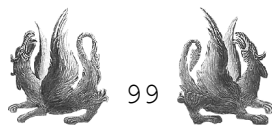
В «Історії бритів» Кай, який командує загоном кінноти, і Бедуер гинуть у битві з римлянами. Бедуера ховають у місті його предків Байокі, а Кая (Кеудона) — у збудованому ним місті Кам (від франц. *campagne* «поле, рівнина», «похід, компанія»). Слід зазначити, що Гальфрід Монмутський (1100–1154), який здійснив редакцію відомих йому передань про короля Артура (з історичним кельто-бритським королем Артуром VI ст. н. е. передання співвідносять події кінця V — початку IV ст. до н. е.²⁸³), власне зробив «прив'язку» топонімів та етнонімів героїчного епосу до відповідних, на його думку, історичних реалій довколоско-гальського континууму. Зокрема народ Кая андекави (пор. з ірл. *andee* «не-боги» як ознака верстви землеробів-*trebhta*, аналогічної індійським вайшам, у той час як ремісники, друїди, поети та королі належать до верстви *dee* «боги» (~ санскр. *asura* «клас богів, що визначалися як «не-дева» і *sura* «клас богів, що визначався як «дева»); можливо, відбулося переосмислення давнішого брет. *an andon* «(котрі мешкають біля джерел») розташовується традицією на правобережжі нижньої Луари²⁸⁴ (на північ від Луари і Алльє також мешкало кельтське плем'я «анди»), поряд з бітурігами та частиною боїв.

За іменем андекавів отримала назву область Франції Анжу (*Angeoy/Angers* > *Anjou*; тепер — департамент Мен-і-Луара), славна своєю Долиною Луари (*le Val de Loire*; пор. з версією тлумачення імені Персеваль як «Той, що проникає долиною»), куди вони, вірогідно, переселилися, мандруючи вздовж Дунаю (на Дунаї, за руськими літописами, Кий побудував Києвець), Рейну та Луари до Біскайської затоки: «... Західний край Євразії — істинний рай. Моря омивають її з трьох боків; клімат помірний, нема холодних зим, спеки, багаті ліси, родючі землі. Не дивно, що туди рушили люди зі степів»²⁸⁵. Йшли вони тим же шляхом,

що й у 600 р. до н. е., яким вирушили з прирейнських областей кельти-галаїки: Пуатьє — Анжер — Бордо, звідси через ланди, порослі дроком (генетом), до Байонни та Ронсевальської ущелини. Звідси дорога йшла до Памплони і до долини річки Ебри та на захід до Галісії²⁸⁶. Саме цим фактом переселення праслов'ян та алан до Галії слід, на думку О. Стрижака, пояснювати появу тут назв з компонентом Рус- (Русіана, Руссільон, Русціно, Русітон та ін.) у досить показовому оточенні: «... Ідеться, насамперед, про ойконім *Breucomagus*, назву одного з міст племені «трибоки» (лат. *Triboci*; пор. нп «Трибоківці» на Львівщині). Згаданий ойконім походить від етноніма «бревки» (*Breuki*), носії якого в II ст. жили над Середнім Дунаєм (у Паннонії), західніше гирла р. Тиси (тодішній *Tibiscus*). Дивно, але факт, що в бас. р. Десни, лівого допливу Дніпра, є потамонім «Бревський Колодязь»... Не менш цікавою є також назва поселення в районі верхнього Надрейня *Augusta Raugicum* (на схід від Базеля. — О. Г.), адміністративного центру племені рауріки (лат. *Raugici*). Цей етнонім на слов'янському ґрунті дає етнофоронім, сприйнятий як антропонім, «Рюрик» (Дещо раніше О. Стрижак згадує про гальське м. *Triuer, Augusta Treverorum*, тепер — Трир, назва якого нагадує літописного третього брата Рюрика «Трувора». — О. Г.) ...Імовірно, що в ... генеалогічній легенді (московських царів, які виводили себе від імператора Августа. — О. Г.) відбився топонім «Августа Раурікум» ...Якщо ж ми повернемося до гирла Рейну й попрямуємо за картою Птолемея, відомою під назвою «*Tabula Evgorae III*», уздовж *Mare Germanicu(m)*, *Mare Britanicum*, а також *Mare Aquitanicum*, то завітаємо до племен *Morini* (див. с. Моринці на Україні), *Calletue* (пор. прізвище «Калета» на Краківщині, Польща), *Veneli* (є прізвище «Венелін» на Закарпатті), *Veneti* (сюди ж етнонім «венеди», з яким пов'язують етногенез слов'ян) та ін. Над Середземним морем жили *Rutheni*; пор. наших книжних (чи тільки?) «рутенів»... із гальського *Ruth-//Reuth-* (пор. кельт. *reuth* «поле», а також д.-р. «поляне, яке нині зовомая Русь»)...)»²⁸⁷ (пор. з дв.-інд. *kshetra* «поле», «район, область» > «кшатрії» — «каста воїнів»). О. Прицак наводить зауваження дослідника Дж. С. П. Тетлока про те, що фризи і фламандці в «Історії бритів» виступають під іменем «рутени» і що їх уперше згадує Юлій Цезар, з берега яких він і побачив острів Британію. У велльській повісті про короля Артура «*Brut y Brenhinedd*» земля фризів відома під іменем *Rwytwyn, Rutein*, а порти Саутгемптон та Річборо у деяких джерелах також називаються портами рутенців. У пророчтвах Мерліна (VII, 4) рутени виступають як морський народ, друг і соратник короля Артура і Кая Голдінус (явна паралель до рутенського Галича!) декілька разів називається «князем рутенів» (*dux Rutenogum*), а рутени утворювали окрему адміністративну одиницю (*ducatu*) у складі Аквітанії, яка разом з Белгікою та Лугдуненсісом (Ліон) утворювали т. зв. «довговолосу Галію» (*Gallia Comata*). Столицею рутенів був Сегодунум, згодом перейменований на *Rutena* чи *Rutenis*, від чого походить сучасна назва *Rodez*²⁸⁸, включений римлянами у мережу торговельних шляхів. Славнозвісне місто Альба, столиця катарів-альбігойців, було центром саме південної частини Рутенії.

Як зауважив О. Прицак, саме торговельними шляхами трансальпійської Галії поширювався популярний у середовищі офіцерів римських легіонів виріб — **аре-**

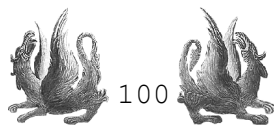

тинські чаші (від міста Арреція, сучасна Аррецо в долині Тоскани) з особливою декоративною пластикою, запозиченою з металопластики — т. зв. terra sigillata («глина зі штампованими малюнками»), де, крім міфологічних та побутових сцен і рослинно-квіткового орнаменту, наносили на боках штампи з назвами фабрики й іменем художника. В часи імператора Тиберія (14–37 рр.) центр виробництва цих чаш та іншого аретинського посуду перемістився саме з італійського Аррецо на багату глиною, водою та деревом територію рутенів, зокрема у Кондатомарус («торжище при злитті двох річок», тепер — Мілло, Millau) на рівнині **Ла Грофсенк (Graufesenque)**, а потім — і в прирейнський регіон (Лезу, Lezoux), де потрапляє в орбіту германців-фризів. Тексти (графіті) на посуді писані були вульгарною латиною та рутенською кельтською мовою, а багато написів містить корінь Rut-. Про надзвичайну популярність рутенського посуду свідчать його знахідки в Італії, Іспанії, Африці, Англії, Данії, Східній Німеччині, Польщі, Болгарії, Україні (Звенигород, Ольвія) і навіть Палестині. Звісно, таке потужне виробництво у замиреній Галії могла здійснити лише могутня консорція капіталовкладників. Як вважає О. Прицак, це були священники Риму фламینی, які одночасно виступали й протекторами окупаційних легіонів і торговцями²⁸⁹. І що саме торговля, на його думку, десь аж до часу занепаду епохи норманів процвітала завдяки консорції (colluvies) фризів/рутенів/русів, які постачали свій товар (слов'ян і тюрків) від Кордови до Хазарії.

Компоненти назви місцевості **Graufesenque** виявляють схожість з тими, які присутні у визначенні «**Святий Грааль**» (латин. sang real «істинна кров (Ісуса)» > sangreal > Saint graal / sankgreal), і факт, що на Граалі з'являються провіщувальні написи, нашоухує нам гіпотезу, що в переказі про Грааль можемо мати справу саме з осмисленням **чаші з Грофсенку (Graufesenque)**, адже протягом століть, аж до ретельних археологічних досліджень, населення знаходило тут артефакти під час оранки, а сам Грофсенк є одним з найбільших промислових архівів, відомих аж до пізнього Середньовіччя (XII–XIII ст.).

Також частина «мігруючих антів» дорогою в Анжу осіла в Баварії, де їхнім форпостом став Андекс (Andechs), поселення на 14 км від Штаренбергу, на озері Аммер (пор. з англ. hammer «молот, кий») і резиденція могутнього і древнього баварського роду графів Андекс. Вони згадуються вже в IX ст., володіють замками в Ечі та в Інні, а в 1204 р. отримали у володіння ще й герцогство Меран. Але вже в 1248 р. рід припинився по чоловічій лінії і їхні володіння перейшли до тирольських графів. У 1458 р. мюнхенський граф Альбрехт III замок Андекс перетворив на бенедиктинський монастир (закритий у XIX ст., але пізніше баварським королем Людвігом відновлений).

Реальними археологічними підтвердженнями міграції «антів-андекавів» є поховання постчерняхівського кола, котрі зустрічаються в досить обширному регіоні. В Подунав'ї — це поховання в Задьварекаші біля Сольнока, в Тапе Мальядок при злитті Тиси і Муреша тощо. Саме тут, між річками Тисою і Темешем посол імператора Максиміана до Аттіли Пріск у 448 р. засвідчив назву напою «медос», а Йордан у свою чергу додає як назву поминального ритуалу «страва», так і слов'янську форму гідроніма — Патісус, Партіскус (грец. Падісос, від фрак.

Патіс), що надалі зазнало народноетимологічного витлумачення як «По-Тис-ся», в результаті чого відбулося зближення з пізнішим аварським (пвн.-кавказьким) «тІса» — «свинець»: Тісас/Тігас > Тиса. Також у Центральній Європі сформувалася винятково постпшеворська культура празького типу, яка виникла у VI ст. та простяглася від Житомирщини (Україна) до межиріччя Лаби і Заале через Чехію, Моравію та Словаччину. Але етнічно на цих західноєвропейських територіях домінували германські етноси лангобардів (які в 568 р. переселилися до Італії) і гепідів, що свідчить про взаємну толерантність («компліментарність»). З відходом германців з Паннонії та приходом туди аварів значно збільшилася тут кількість слов'ян, які були переселені сюди як союзники каганату (але, звісно, відбулася й асиміляція раніших слов'янських поселенців пізнішими)²⁹⁰.

Можливо, що «анти-кияни» (андекави, поляни-«анти Кия») заховані у свідченнях сучасників у збірному етнонімі «алани» (аналогічно у Візантії слов'ян спершу іменують «гетами» (Феофілакт Симокатта, «Історія», III, 4,7; VII, 2,5). В Амміана Марцелліна алани (halani), «... аналогічно до персів, поширили своє ім'я як благородне на всіх решту» (Res. Gest. libri, XXXI). А також: «... Їм не відомо, що таке неволя. Тому що всі вони благородної крові». Як вважає О. Прицак, алани були специфічним типом кінноти і послуговувалися східноіранською «лінгва франка». Алан у 445 р. під проводом Гохара чи Гоара найняв Аецій для боротьби з багаудами Арморіки (а саме межиріччя Сени та Луари) — союзниками гунів. Але, наприклад, Прокопій з Кесарії відносить аланів разом з германським племенем скірів (яке свого часу разом з кельтами-галатами штурмувало Ольвію, а в 449 р. їхній володар Едіка чи Едекон належить до дружини Аттіли) до «готських племен» («Війна з готами», I, 1). Це свідчить про те, що римляни та ромеї не дуже орієнтувалися в етнічній пістрявості новоявлених західно- і центральноєвропейських етносів, що вийшли з черняхівської (з проявами скіфсько-сарматської традиції) та пшеворської культур, різноетнічних за своїм характером.

Свого часу алани розірвали союз із гунами, перейшли кригою Рейн у 406 р., зайняли Північно-Західну Галію та долини Луари, Рони й Аквілею, спільно з вандалами та свевами перейшли в 409 р. Піренеї, захопили Лузитанію (теперішня Португалія), в 412 р. перейшли на бік Риму, а в 429 р. їхня частина разом з вандалами переплила в Африку. В кінці 30-х років V ст. алани як союзники Риму були поселені в Галії, а після смерті Аттіли відбувається рух аланів на схід — вони захоплюють Нижню Мезію і Малу Скіфію, саме з їхнього середовища вийшов історик Йордан, представник аланської знаті (його дід був секретарем аланського царя Кандака, а сам Йордан служив у свиті царського небожа). Надалі західна група аланів дотримувалася винятково провізантійської орієнтації, в той час як східні алани (автохтони Кавказу) змінювали свої позиції залежно від потреби. Південно-західних аланів у 558–572 рр. консолідує цар Сарозій (Сародій, Сарой, від сармат. sar- «голова», пор. з тадж. sar «голова, верх, вершина, початок», фрак. sararagai «головорізи»; у франкомовному середовищі повинно було б перекластися як tete — «голова», «вершина гори»; або антропонім містить той же корінь, що й у санскр. saras, авест. zrauah, дв.-перс. drayah, фін. sar «море»,

«озеро» ~ пор. з іранським мотивом про те, що сім'я роду майбутнього царя-месії зберігається у водах священного озера-моря), держава якого охоплювала верхню Кубань, П'ятигор'я і сучасну Балкарію і контролювала перевали, не-підвладні Іранові. Власне діяльність Сарозія, на думку В. Ковалевської, призвела до появи в кінці VI і на початку VII ст. серії поселень із системою ретельно продуманої організації оборони — невеликих білокам'яних фортець через кожні 2–3 км всіма гірськими долинами, що вели до перевальних шляхів²⁹¹.

Чи не стосується первинно саме Аланії епічна назва «Саррас»? Чи не свідчить факт узурпації в Саррасі влади чужинцем той факт, що на певний час у 70-х рр. VI ст. Аланія, за даними Менандра, потрапила під політичну залежність від тюрк (хазар) Турксанфа? Можливо, що саме у середовищі останніх відбулася народна етимологізація імені Саррас (тобто земля Сарозія) на Сарису (тюрк. «жовта вода» < тюрк. «сары», «сарыг», монг. «шірга», «шіра», угор. *sarga*, япон. *siroi* — «жовтий», чуваш. «шура» — «світлий», «сара» — «жовтий», але дв.-япон. «сіруо» — «білий» < пра-алтайськ. **si-* «світлий, білий»), що прикріпилася до річки на кордоні аланської держави Сарозія і тюрків (тепер — р. Цариця, звідки — Царицин, тепер — Сталінград/Волгоград), а первинно — між тюркським та іранським світами. Саме на цій міфічній межі — річці Сари — згідно з переданнями міститься могила дружини богатиря Салор-Казана Абульгазі, однієї із семи жінок, які були володарками огузів. Іншою богатиркою була Барчин-Салор, донька Кармиш-бея і жона Мамиш-бея (тобто Алпаміша), яка, проте, вже похована на Південній Сари — Сир-Дар'ї біля стародавнього Сигнакаї, а її мавзолей узбеки називають «Блакитне житло Барчин» («Барчинин Кок-кесене»), хоча інколи виникає плутанина і мавзолей визначають як поховання Абульгазі (принаймні так виходить із синтаксису повідомлення В. Жирмунського)²⁹². Можливо, й слід пов'язувати з розумінням назви «Сарас» як «Жовта земля» визначення наступних спадкоємців цієї території куман як «жовтих» (угор. *palosc*, рус. «половцы»). Окрім того, на лівому березі Волги присутній і топонім Саратов < тюрк. *saratau* «жовта гора».

Вже надалі в оточенні «езотерично стурбованих» виникла спроба переосмислити заповітне місце у відповідності зі своїми хворобливими уявленнями: «... Сталінград (колишній Царицин) — сакральне місце. Тут колись містився священний центр Хазарського каганату — його державна столиця, що протидіяла Русі й загрожувала Європі. Гітлер знав про це й оволодіння цим стратегічним пунктом вважав принципово важливим етапом у своїй антиєврейській боротьбі. Адже СРСР був для нього новою хозарщиною, країною єврейських комісарів. Ось чому Сталінград став символом протистояння...»²⁹³

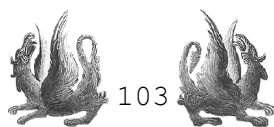
В цьому контексті цікава й група топонімів «Самара», присутня на цій території: містечко Самара (тепер — Новомосковськ Дніпропетровщини) на р. Самарі (лівій притоці Дніпра) і м. Самара в Середньому Поволжі на р. Самарі (лівій притці Волги. Ймовірно, ці топоніми маркують західні та східні межі певної державно-етнічної території (царства Сарозія; нагадаймо вищезазначене, що Біловоддя у прочан також езотерично визначалося як «Самарська губернія») і є перекладами місцевих назв з аналогічною функцією: киргиз. **samar** «чаша» < тюрк. *samağ* «таз, глек, велика чашка, блюдо»²⁹⁴.

Це наводить на паралель про пов'язане з цим лісостеповим і степовим регіоном скіфське генеалогічне передання про золоті царські інсигнії, даровані з неба, серед яких — і золота чаша. Ними заволодів третій син Таргітая Колаксай, який розділив своє царство **Паралатію** на три царства та інсигнії передав на збереження найбільшій з них, яке, як каже Геродот, отримало назву «**Те, в якому зберігається золото**». Ці три частини Паралатії були відповідно царствами скіфів-басилеїв («царських»), скіфів-аротерів («орачів») та скіфів-георгоїв (від іранського «пастух», що невірно пов'язували зі старогрецьким словом «георгіос» — «землероб»), вони ж — борисфеніти («подніпровські»), як їх називали греки-ольвіополіти Гіпанісу (Бугу). За Геродотом ці **три групи скіфів третього скіфського царства Паралатія** називали самі себе «сколоти» від імені свого родоначальника Колакся, з яким ми співвідносимо ім'я литовського бога урожаю Скальсу, що в перекладі означає те саме побажання, що й українське «Дай, Боже!» Для академіка Б. Рибакера логічним видається зберігання золотих інсигній сколотів-«дажбожичів» у Середньому Подніпров'ї, де існує природний захист для жителів простору, обмеженого Дніпром, Росавою та Россю. На його думку, головним святилищем Сколотської імперії було **Трахтемирівське городище** біля Переяслава, що колись становило з цим містом єдине ціле. Саме в Переяславі була руська митрополія, потім перенесена до Києва. Отже, це може означати, що Трахтемирів-Переяслав в уявленнях давніх русичів був наділений властивістю священності. Трахтемирівське городище було назване так на честь батька Колакся, Арпокся та Ліпокся витязя **Таргітая**. Він же — старець-богатыр російських казок Тарх Тарахович, який жив на горі Сіян і домігся любові Баби-Яги. А Геродот розповідає як Геракл-Таргітай був зваблений борисфенітською дівою Єхидною, від якого та народила родоначальників скіфів.

Поряд з Трахтемировом — місто Канів з розкопом сколотського городища. Поряд — місто Мошни («капшуки») на березі правої притоки Дніпра річки Золотоношки²⁹⁵. А також — місто **Золотоноша**, котре вже на Лівобережжі. Лівий берег Дніпра також був заселений георгоями-сколотами, і межували вони зі Степом по річці Ворсклі — Пантікапі, котра впадає у Дніпро на 220 км нижче Трахтемирова. На жаль, Б. Рибакер не перевів погляд на Лівобережжя, де розташована Золотоноша. Перенесення «золота» — «слави» на Правобережжя, у Переяслав — Трахтемирів пояснюється тим, що лівий берег Дніпра став зазнавати інтенсивної агресії кочівників зі Степу, і з часом вони захопили його (крім Чернігівщини та Сіверщини) і перетворили на плацдарм подальшої агресії.

Назву території «Золотоноша» у скіфів (виходячи з індоевропейської мовної спільноти) могла звучати як Паралатія (на відміну від іранського **Зарнуматі «Золотоносна»**, з чим, можливо, тотожне й поняття **Сарматія**), бо першому компонентові «пара-» ідентичне латинське *aurum* «золото», а «-латія» виявляє схожість з *latens* «прихований». До речі, від цього слова походить етнонім латини та назва їхньої мови як латинь. Саме латини — єдині з італійських індоевропейських племен перебрали від етрусків — «расенів» звичай споруджувати у центрі міст, на майданах-«агорах», величезні ями — сховища для міського скарбу.

З окупацією кочівниками-тюрками лівобережне «Золоте царство» перетворилося на **«Жовту землю»**, бо втратило священність через перенесення золотих інсигній на Правобережжя. А жителі Жовтої землі стали **«половцями»** — стуркізованими слов'янами. Їхній етнонім походить від старослов'янського слова «половий» — «жовтий», «червоно-жовтий».

Згідно з літописною легендою, Переяслав отримав свою назву через те, що якийсь слов'янський отрок Ян Усьмович Кожум'яка «перейняв» славу в двобої з тюрком-печенігом. Тому ті, хто повернув «золото» — «славу», отримали право іменуватися **«роси»** (**«золоті»**), що споріднене зі словами інших індоєвропейських мов: санскритським *hṛis* «золотистий», старогрецьким *hrisos* «золото», *hṛis* «краса, любов».

Потрапивши у сферу практичної географії, **«Золоте царство» (Рось)** як епічно-міфологічний етнонім для слов'ян «побутується», надається певній території — Правобережжю і стає частиною її топографії. І навпаки, реальний етнонім «с(к)лавени», котрий означає певне історичне плем'я, тісно пов'язане з пізнішим Аварським каганатом, залучається в епічний контекст і втрачає безпосередній зв'язок з дійсністю.

Середньовічний історик Псевдо-Захарія свідчить, що роси називали себе «герос» (*hros*). Греки при передачі етноніма на письмі ототожили роський придиховий звук *-h-* зі своїм густим придиховим *-h-*, котрий вимовлявся після приголосного (наприклад. *gh*), але на письмі позначався (?) перед приголосним на початку слова (*'P*). Транслітерація *hros* як *Ρως* призвела до об'єднання правила грецької орфографії з вимовою етноніма його носіями, внаслідок чого штучно постало * *hrhos*, де друге *h* за фонетичними законами старогрецької мови стало вимовлятися як *ks*, внаслідок чого постав суто грецький витвір — *Ρωκσολανοι* (латинське *Rhoxolani*) **«роксолани»** не без співставлення з іранським *goxs* «світлий», «білий». Самі «роси» (германці називали їх **«росомони»**) могли використовувати засвідчене Птолемеєм ім'я **«аланорси»** (*alanorsoi*), де компонент «алан» походить з тюркських мов і пояснюється як «рівнина, поле, долина, горб, гірка». Саме поляни мешкали на Київських горах, що їх Нестор-літописець визначив як «русь». Поняття **«поле»** вмещувало у собі категорію обмеженого кінечного простору, який уявлявся у вигляді горба, кургану (на санскриті **«укх-райя»** — **«пагорб, курган»**). У зв'язку з цим стає зрозумілою причина, чому літописець декілька разів акцентував на тому, що поляни — слов'янського походження, тобто слов'янізовані, хоча в його часи пам'ятали про їхнє іранське (аланське) походження, спорідненість з прямими мовними нащадками скіфів — базилеїв («царських») — іраномовними осетинами, що були на Русі відомі під іменем «яси» (по-санскритськи *yasa* **«слава»**), що в грецькій вимові отримало вигляд «оси», «ози», звідки й назва «осетини» (самоназва — «ірон»), Озівське море. Саме осетини також засвідчили передання про трьох синів — родоначальників **нартів** (~ санскр. *nr̥ti* «танцівники», «герої») — Ахсартаката (від «ахсар» — «сила, хоробрість» ~ «акацири»), Алагата та Бората (від «бурафіарниг» — «багатство»). Як підмітив Г. Вестберг, у західноєвропейських джерелах під іменем «слав'яни» у багатьох випадках розумілися власне осетини (на відміну від «слов'ян»), а євро-

пейські мандрівники Плато Карпіні, Рубрук та Йосиф Барбаро свідчили, що алани — праосетини називали себе «аси».

Етнонім «аси» слід пояснити на основі іранської священної книги «Авести» (щоправда, вона була основою релігії південних іранців, у той час як північні іранці Середньої Азії та Кавказу, так звані «туранці», не прийняли реформи Заратустри і залишилися вірними «славі» предків). У ній існує богиня Асі (Аші чи Артї), персоніфікація успіху, «плотське втілення великої слави», яка володіє багатьма землями, золотом, сріблом, жонами та дочками. Вона переховується від грабіжників у золотому руні (!). В осетинській міфології Аші відома як Ацирухс чи Ацирухс — і як дочка Сонця, і як жона витязя Сослана. Їй ідентична у германському епосі богиня (по-давньогерманськи «бог» — «асс») — діва Герд. В обидвох богинь з рук виходить світло, осяваючи склепіння неба і води. Французький академік Ж. Дюмезіль пояснює теонім Ацирухс як «священне світло» та вважає його за епітет богині вогню і домашнього вогнища, яку, за Геродотом, царські скіфи — предки аланів називали **Табіті**, а ведичні арії — Тапаті, «Та, що Гріє, Тепла». Вона мала епітет «**цариця скіфів**», її вогнями зазвичай клялися перед греками скіфські царі. Можливо, власне «мати царів» Табіті вважалася дарителькою священних золотих символів влади (чаші, сокири та ярма). Геродот ототожнив її з грецькою богинею Гестією, богинею домашнього вогнища.

Чоловіком Табіті-Гестії скіфи вважали бога річки Дніпра **Бористена**, походження якого невідоме. Але якщо звернути увагу на те, що чоловіками Ацирухс був Сослан, а Герд — Фрейр, то ми можемо з'ясувати і родовід самого скіфського Бористена. Осетинський герой-нарт Сослан народився зі скелі, заплідненої пастухом (Мітрою), котрий побачив оголену Сатану, доньку бога чоловіків Уастирджі (святого Георгоя — «Пастуха», перетлумаченого на греко-християнського Георгія), народжену вже мертвою Дзерасою. Коваль Тлепш (пор. з укр. «телепень» з конотацією «сила є — розуму не треба») видобуває зі скелі Сослана та загартовує хлопчика у вогні. Чи не алегорія це на Дніпро: витікання річки з каменя і на пороги як гігантські ковадла? Діяння Сослана аналогічні діянням грецького Прометея та українського Котигорошка — «охоронця від змій гнізда грифа». Демонічний народ нарти гострим колесом перерізає Сосланові ноги і живим закопує героя в землю. Сослан щовесни прагне вирватися на землю, але вона не може знести його тягаря. Чи не паралель це до билинного Святогора Горинича?

Германський аналог Сослана-Бористена Фрейр під своїм титулом «інгві» став родоначальником династії Інглінгів. За його правління на землі були найбагатші врожаї, а сам він після смерті був оголошений таким, що мешкає у великому кургані, з якого три роки поспіль виходили золото, срібло і залізо. Фрейра називали богом миру, достатку та мудрості. Перекази данців стверджують, що земним втіленням Фрейра був конунг Фрото («Мудрий»), за якого на землі був «золотий вік достатку», але якого вбив демонічний морський конунг Мюсінг.

У кельтів існує міф про короля **Артура** («Ведмедя»), сина Ігрейни й Утера Пендрагона, про деградацію та фатальну загибель його царства, незважаючи на пошуки очищувального контакту з Граалем, певним універсальним принци-

пом. Загибель і зникнення тіла короля Артура є в той же час явищем тимчасовим, і світ очікує його нової появи. Артур начебто веде постійне «дике полювання» на вепра Турх Труйту, видіння якого виникають на небі під час гроз. Цей Турх-вепр все тікає від погоні, залишаючи за собою загибель та руїну. Саме за ним женуться геральдичні герої «Погоні» Литви та Литвинії (Білорусі). Легенда розповідає, що литовський князь Вітен Арусович узяв за свій герб «Погоню», бо по-литовськи «виті» — «гнатися, переслідувати» одного кореня з іменем князя і слов'янським «витязь». Іранських, у тому числі й скіфських (і навіть пізніше сарматських та польських) королів обирали внаслідок перегонів претендентів на конях. Хто першим досягне фінішу, той і стає володарем священних золотих інсигній.

Український фольклор так пояснює семантику міфу боротьби з вепром: «Стрігилася Зима з Літом — Стрігилася свиня з Вітом». Свято Стрітіння відзначають 15 лютого, а слово *vitt* у мові хетів, що найперші виокремилися з праіндоевропейської спільноти і зберегли найбільше архаїзмів, означає «рік», «доба», «стик», «рубіж». У мові албанців — це *vjet*, у греків — «етос», *ἤτος* (архаїчне — «ветос»), на санскриті — *vatsas*, по-литовськи — «ветушас», у слов'ян — «ветхий»... Віт слов'ян — це ніхто інший, як аналог Аполлона — Змієборця, вбивці Піфона, на знак перемоги над яким бог встановив Піфійські ігри. Саме Аполлон уклав календарний цикл та керує ним за допомогою струн своєї ліри. Скіфи шанували його під іменем Гойтосир, де другий компонент «сура» означає «герой, бог», а перший «гойто» споріднений з «віт», «отець» і, можливо, з англійським *haunt* «переслідувати», «з'являтися (як привид)», литовським *ginti* «гнати (стадо)», давньопруським *hantas* «бити», давньоісландським *honthr* «боєць», а у слов'ян — з етнонімом «анти», українським «гнати»...

Тут слід зауважити таке: «зодіак очолює те сузір'я, верхня (денна) кульмінація якого збігається з весняним рівноденням. Між 4400–2200 роками до Р. Х. це був Телець, якому протистояв Стрілець-Скорпіон (колись єдине сузір'я, у греків частину його, Скорпіона, об'єднували з Дівою. — *О. Г.*) або Вепр... Але між 2200–1700 роками до Р. Х. ситуація почала змінюватися: Вепр поступився Терезам»²⁹⁶.

Вепр Турх явно споріднений зі скіфським персонажем Таргітаєм (пор. з наявністю численних зображень вепра у скарбах зі скіфських курганів), індійським демонічним Таракі (вбитий Скандою-Кумарою, братом Ганеші) та іранським Фарідуном (Траетною). Від останнього красуня Арнаваз (колишня сестра та жона Йіми, прабабтяка людства), яку витязь визволив з полону демонічного Ажи-Дахака, народила трьох синів — родоначальників іранців (персів), туранців (скіфів, масагетів, сарматів) та ромейців (візантійців).

За саму ж **столицю Саррасу**, як на нашу думку, може слугувати центр притягань Донецько-Волзького межиріччя та побережжя Озівського моря (Меотського озера) ще з епохи Сарматії — легендарне античне місто **Танаїс** (біля хутора Недвигівки Ростовської обл.)²⁹⁷, що належало до Боспорського царства і управлялося спеціальним «посланцем»-«пресбевтом». Виник Танаїс як рибальське поселення, довкола якого влаштовували зимові пасовища скотарі-кочівники

(схоже відбувалося на Дніпрі біля Кам'янського городища неподалік від Нікополя). Згідно з легендою, наведеною Квінтом Курцієм Руфо, місто засноване за наказом Александра Македонського якимсь Бердою (Перідасом) на прохання тамтешніх абіїв, а потім сам Александр розбудував його стіни і заселив відпущеними військовополоненими, але через певний час скіфський вельможа Картацій захопив місто (Q. Curtii Rufi, De gestis Alexandri Magni, VII, 6,11; VII, 6,28; VII, 7,1). Птолемей розташовує біля устя Танаїсу якісь таємничі «Александрові вівтарі» (Geogr., III, 5,12), і, можливо, це — т. зв. Кам'яна Могила Північного Приазов'я.

Саме тут, у межиріччі між Дніпром і Доном, уперше фіксується сарматське плем'я **роксоланів** (за Страбоном, VII,3,17), а в III–V ст. н. е. у Танаїсі відбувся значний притік нового населення із заходу — носіїв черняхівської культури²⁹⁸, пов'язаної із германськими племенами (готами). Саме в районі Танаїсу та Меотійського болота давні германські генеалогічні легенди розташовують одну з проміжних «прабатьківщин» германців. Зокрема «Космографія Етика» та «Книга історії франків» розповідають про ворожнечу з аланами і побудову тут предками франків міста Сикамбрії, назва якого начебто означає «**Меч і лук**», звідки вони й почали свій героїчний похід на Захід²⁹⁹. Також у 253 р. шляхом перевороту в Боспорському царстві монархові Рескупоріду V (240–267 рр.) було нав'язано у співправителі представника проготської партії Фарсанза, внаслідок чого Боспор надав у використання готам власний флот для набігів на Візантію і Кавказ. Перший такий морський похід у Малу Азію відбувся у 255/256 р., а другий — у 257 р. В 262 і 263 рр. остготи з Боспору двічі нападали на Ефес, у 264 р. — на Каппадокію, в 266 р. — на Віфінію, в 267–268 рр. — на Елладу, але в 269 і 275 рр. були розбиті римлянами. Новий цар Боспору Тейран (276–278 рр.) добив готів. Пізніше імператор Діоклетіан наймає їх і готів-тетракситів як союзників для оборони Херсонесу від зростаючої гегемонії Боспорського царства, а частина з них відійшла на Північний Кавказ, де стала відома під іменем готів-акацирів, які в нартському епосі виступають як блондини Ахсар і Ахсартаг. Переказ розповідає про те, як брат Ахсар, щоб не спокусити дружину брата Дзерассу, дочку володаря водяного царства Донбеттира, кладе на ліжку між собою і нею **меч**. Проте через підозру з боку брата у насиллі над Дзерассою гине (на доказ невинності вистрілює у себе з **лука**), а брат, довідавшись про його невинність, сам учиняє самогубство, кинувшись на оголений **меч**. Над їхньою могилою споруджено вапняковий дольмен. Нещасна Дзерасса змушена рятуватися від переслідувань Уастирджі, вершника на триногому коні, а потім народжує у хліві свого чоловіка близнюків-героїв Хамица й Уризмага. Цей переказ про Ахсара і Ахсартага певними елементами тотожний германському переказові про Сігурда/Зігфріда та Гунара/Гунтера (Сігурд кладе на ложе між собою і Брюнхільдою оголений і змачений отрутою **меч**, сварка-підозра між героями та їхня взаємна загибель, сватання до вдови з боку короля гунів Етцеля).

Вражаючим у сенсі нашого дослідження є те, що саме в II–III ст. у Танаїсі, на відміну від решти Причорноморського регіону, відбувся бум моди на особливий посуд, що належить до т. зв. «пергамського кола виробництва», — черво-

нолаковані чашки, тарілки та посудинки круглої форми. Зроблені вони з глини жовто-брунатою кольору з дрібними рідкими золотистими блискітками слюди, що немовби створює напис³⁰⁰. Узагальнено північний кордон поширення червонолакованої кераміки сягає лінії Львів—Київ—Харків—Саратов.

Також найпопулярнішим релігійним культом у Танаїсі був культ богині Афродіти Апатури (покровительки поселенців), найбільше свято якої пов'язане з міфом про переслідування богині гігантами та визволення її шляхом обману (культ явно місцевого походження, бо в часи колонізації культу Афродіти іонійські міста не знали).

Хоча під містом Саррас можна розуміти і будь-яке інше місто цього ж регіону. Наприклад, вірогідніше, — це знаменита **Фанагорія**, розташована поряд з Гермонасою на березі Таманської (Корокондамітської) затоки Азовського моря в дельті річки Кубані (Антикіта). Заснована вона в 543 р. до н. е. саме втікачами з малоазійського міста Теоса, які не підкорилися перському цареві Кіру II Великому (Геродот, I, 168), та вихідцями з фракійської Абдери. Сама ж Фанагорія як столиця азійської частини Боспорського царства славилася експортом соленої риби та вина. Фанагорія була знаменита й величезним храмом Афродіти і віротерпимістю. Вже в III–V ст. тут з'являються християни — в їхніх похованнях зустрічаються червонолакові тарелі із зображенням хреста на дні, як правило, привезені із Середземномор'я, з Карфагену³⁰¹. Славнозвісним було й релігійне братство Афродіти Апатури, на могилах членів якого встановлювали стели (найвідоміша — стела Агафа) із зображеннями богині, яка в простягненій правій руці тримає кубок з вином (канфар), а в лівій — чашу (фіалу). Біля постаті богині часто зображали двох вершників у парадній одежі. Останні начебто свідчать про сарматизацію населення Боспорського царства³⁰².

Дійсно, численним та органічним було у місті саме сарматське населення, що активно сприймало боспорську культуру і разом з тим зберігало традиції свого етносу. Останній факт сприяв тому, що в умовах занепаду самого Боспорського царства Фанагорія стала процвітаючою і фактично економічною столицею Сарматії. В епоху гунської навали на Боспорське царство в 70-х рр. IV ст. (Амміан Марцелін, XXXI, 3, 1) Фанагорія, як і Танаїс та інші міста, була зруйнована й існувала надалі як невеличке містечко, але з часом знову розрослася³⁰³. Надалі місто, в 630-х рр., стало столицею Приазовської Булгарії, повсталого під проводом хана Кубрата проти західних тюркютів (хазарів), і її героїчно обороняв син Кубрата і сташий брат засновника балканської Болгарії хана Аспаруха хан Бат-Баян у 660 р. За О. Пріцаком саме булгари в Фанагорії вперше сформували новий тип військ — загони морських піхотинців, які стали відомі як «склав(ин)и» < тюрк. *sqlaw-in* < **saqla-w-in* < *saqla-gu-in* «вартовий, страж» ~ іран. «хорват», тип яких перейняли потім авари в Подунав'ї, проти яких візантіїці з аланів та інших племен сформували в 545 р. в північнодунайському місті Туррісі загороджувальні загони — «антів» < іран. *ant-ya* «прикордонник»³⁰⁴.

Саме тут, як на нас, в давньобулгарську мову та подальше її відгалуження — чуваську мову ввійшла велика кількість латинських слів, наявність яких досі філологи не пояснюють: лат. *abbas* «абат» — чув. *aras* «жрець», лат. *alga* «водо-

рость» — чув. yalkha «твань»; лат. amicus «друг» — чув. діал. ami «друг, брат», лат. arca «ящик» — чув. arca «скриня», лат. artemisia «полин» — чув. armuti «полин» (нім. Wermut «полин» теж сюди), лат. barda «сокира» — спільне тюрк. balta «сокира», лат. cito «швидко» — чув. хута, карач., балк. qatu «швидкий», лат. cocles, власне «кривий» — чув. kuklek «кривий»; лат. codex «стовбур, пень» — тур., гаг. kutuk «стовбур, пень», лат. ciga «піклування» — чув. khural «захист», лат. cursarius «пірат» — чув. xarsar «сміливий», карач., лат. farnus «ясен» — чув. verene «клен», лат. faux «горло» — гаг. buaz кирг. buvaz, тур., каз., карач., балк. bogaz та ін. «горло, глотка», лат. imber «злива» — туркм. jagmug, чув. sumar, тат. jan, гуг, узб. jomgug, тур. yagmug «дощ», лат. ius, iuris 1. право — чув. jaras «прямий», тур. yasa «закон, статут», карач. dzoruq закон та ін., лат. ius, iuris 2. юшка — чув. jaska — загальна назва перших страв, juskan мул, твань», лат. lama «болото, bagno» — чув. lam «вологість», лат. mactare, macto «прославляти», «приносити в жертву» — сп. тюркське (туркм. magtamak, чув. mixta карач., балк. maxtarga, узб. maqtamoq «хвалити», якут. maxtan «дякувати», лат. ordo «ряд», «стрій», «військо», «загін» — сп. тюркське (туркм., каз. orda, чув. urta тур., аз. ordu та ін. «армія»), лат. sara «сік» — чув. sarakh «сочитися», лат. sarda, sardina «види риб» — чув. cartan «щука», лат. (сабінське) teba «горбик, гірка» — спільне тюрк. (чув. ture, тур. tepe, каз. tobe і под. «гора, вершина»), лат. torta «круглий хліб» — чув. tarta «вити, мостити гніздо», лат. togus «узвишся» — чув. tara «вершина», лат. usus «користування» — чув. usa «користь», лат. vulgus «народ», «ота-ра», «натовп», лат. vulgaris «звичний, звичайний» — чув. pulkka «стадо», «згряя», Vulgar — давня назва тюркського племені, предків чувашів. Сюди ж нім. Volk, англ. folk, шв. volc «народ» (це зведення склав Валентин Стецюк, http://www.geocities.com/valenty_n/TurGrLat.doc, щоправда, він вважає, що прототюрки принесли свою лексику в Європу в епоху бронзи як «носії культури бойових сокир та шнурової кераміки», що, звісно, науково не доведено).

Пізніше Фанагорією заволоділи Візантія, Хазарія, Тьмуторокань, і остаточно була знищена в XIII ст. монголо-татарами, після чого ця столиця «азійської Сарматії» вже не відродилася, перетворившись на «безплідну землю»³⁰⁵. Саме про останнє, як на нас, і розповіли в Європі, найімовірніше, генуезькі та венеціанські колоністи Криму і Тамані XIII–XIV ст. — генуезцям належало Капітанство Готія, а венеціанцям — м. Тана, теперішній Азов (монголо-татар. місто Азак, яке було одним з головних портів Орди, доходи від якого йшли на утримання особистої гвардії -«кешик/кешиг» великого хана, які переважно були християнами-несторіанами і склалися з чотирьох-«доірбайн/дурбан» племен. Коли в 1395 р. Тимур заволодів Азаком, то наказав вирізати лише всіх мусульман, а інших полонених відпустив, і саме 1395 р. вперше згадується у грамоті слово «козакъ»-«вільна, свобідна людина»). У Матрагі-Тьмуторокані, Солхаті-Старий Крим, Чембало-Балаклава були могутні італійські гарнізони, які змушені були втікати зі спустошеного турками в 1475 р. Криму за союз з Польщею та Великою ордою хана Ахмата, завдяки чому вели торгівлю з Китаєм (!), так і емігранти — члени численної іудейської общини Фанагорії і власне іудейського поселення Джудекка (або Codencha). Цікаво, що за деякими версіями в гену-

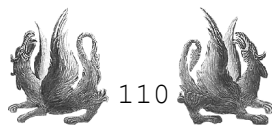

езькій колонії в Криму служив навігатором Христофор Колумб, офіційний перший спогад про якого датується 1473 р., коли йому було двадцять два роки і якого венеціанський морський суд називає «піратом Коломбо», що перебуває на службі в анжуйського герцога Рене. Сам Колумб, «син ткача», але неодноразово називає себе нащадком аристократичного роду (можливо, Колонні, впливовий римський рід у XIV–XV ст. з родовим маєтком Палестрина і з якого походить Римський Папа Мартин V) і вільно розмовляв кількома іноземними мовами, а його брат Бартоломеу у Лісабоні був власником картографічної майстерні.

Власне **побутування столиці Саррасу на березі Азовського моря** пояснює причину, чому правитель царства Граалю названий **Королем-Рибалкою**: скіфи називали Азовське море «Рибним озером» (Карачулак), у той час як вже слов'яни — Сурозьким («синім»), араби — Бар-аль-азов («темно-синє»)³⁰⁶. Відомо, що правитель Венеції (Дождь республіки Святого Марка) ставав легітимним під час т. зв. «обручення з Морем» (Sposalizio del Mare) на свято Вознесіння, кидаючи з корабля «Бучченторо» («Букентавр») у море перстень. Пов'язано це з популярною легендою про те, як три мандрівники попросили одного венеційського рибалку відвезти їх у найсильніший шторм у відкрите море. Тут вони зустріли човен, повний демонів, які плвли до міста, щоб зруйнувати його. Три мандрівники, які виявилися святими Марком, Георгієм та Миколаєм, вигнали демонів і врятували Венецію. Шторм після цього стих, а Марк віддав свій перстень рибалці і попросив передати його дожеві як доказ чуда. Аналогічно «Перстень рибалки» носить Папа Римський, і прикрашений він зображенням апостола Петра, який витягує сіті. Також, як зауважує О. Прицак, після падіння імперії Аттілі з колишнього боспорського добробуту залишився тільки рибний промисел і що правителі міст Боспор і Таматарха (іудейське Семкерч) мали офіційні тюркські титули «балігчі» — «рибалки»³⁰⁷.

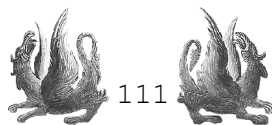
Але можлива версія, за якою тут присутня забута гра слів, що йде з гунських часів, а саме загальнотюркські омоніми *baluq* «місто» і *baluq* «риба» (що дало українське «балка») — міста засновують «рибалки», тобто «піші», на відміну від «кінних». Цікаво, що у верхів'ях річки Обі розташоване місто Камбалік, де відомий мандрівник Марко Поло мешкав аж 17 років. Від цього міста до Великої Китайської стіни — 99 денних переходів.

У сенсі реальних балто-іранських контактів на Дніпровському Лівобережжі (басейн річок Десни і Сейму; пограниччя юхновської культури і культури зольників)³⁰⁸ є сенс шукати сліди архаїчного Саррасу в балтській лексиці (латиськ. *sargat* — «охороняти, сторожувати, оберігати», *sargaties* — «стерегтися, берегтися», *sargs* — «сторож, страж»; пор. з іран. *horvat* «сторож, охоронець»). Власне роксолани («світлі алани»)-саргатії поряд з просто аланами населяють, за Птолемеєм, після відходу на захід язигів верхнє лівобережжя річки Лік (*Lycus fluvius*) на крайніх східних схилах Аланських гір (Донецький кряж). Останнє, на думку О. Стрижака, було перетлумаченням вже забутого «меотського» (індоарійського) означення битого шляху, яким йшли азійські народи в глибини Європи: ***sal-gat-** (**sala-* «схил», «джерело», дв.-інд. *sara* «водопад» і дв.-інд. *gatu* «шлях», за аналогом із Салхат «Старий Крим» та гідронімом Салгір, де другий компонент дв.-інд. *giri* «гора»)³⁰⁹.

Але, як на нас, можлива й глибша ретроспекція. І пов'язання назви Саррас із Сарагосою, і сарматами-аланами-саргатами, і царством Сарозія тощо — все це були в певні історичні епохи **спроби народоетимологічного витлумачення** (і перепризначення) давнішого, архаїчного поняття, котре стосувалося території Північного і Східного Приазов'я аж до річки Волги (Ра, Раси, Ранхи) на сході та до Кавказьких гір на півдні. На нашу думку, мова йде про **хуритський мовний спадок у назві Саррас: від sarrā-ssi («шарра-шші») — «царство»**³¹⁰. Хурити як носії старосільської археологічної культури перебували в етнічно-культурному симбіозі з індоарійськими ямно-кемі-обинськими племенами Північного Причорномор'я, що відповідно відбилося й на мовному характері обох етнічних конгломератів, внаслідок чого Г. Б. Джаукян навіть запропонував розглядати мови хуритів та урартів як індоєвропейські (з ним погоджується і Ю. Л. Мосенкіс, додаючи до цього переліку хатську мову Анатолії, лінійне письмо А на Криті та мову етрусків Італії). Як тут не згадати хурит. хальагі «масло» < пра-східнокавказ. *HrVjъE «товстий, жирний» з якого виводять ведичний образ запозиченого аріями Сури та відповідно сурів (Адїтьї, тобто племена інгульської культури) й асурів (Данавів та Дайтьїв, племена катакомбної культури). Сура, жінка бога Варуни, згідно з міфами вийшла з океану під час його пахтання (збивання океану ступою до стану масла).

Аналог магічної чаші Грааль зустрічаємо у прямих мовних спадкоємців аланів — у осетинів, у їхньому епосі про нартів (**чаша Амонг роду Алагата**), а звідти — у його абхазькій версії, де розповідь про неї й була записана: «... Найбільшим, великим дзбаном вважався Вадзамак'ят. Він уміщував шістсот звичайних нартівських дзбанів, що використовувалися для води. Треба сказати, що Вадзамак'ят був не простим глиняним дзбаном. Він відзначався властивостями, таємницю яких не розкрито і досі. Варто знати, що Вадзамак'ят виготовляли в особливий спосіб. Як і хто, теж невідомо. Вино Вадзамак'ята мало особливу силу: випивши його, нарти ставали ще могутнішими. Кажуть, що в цей дзбан клали розрубану червону змію. Але де водиться ця змія, нікому не відомо. Ось ще одна дивна властивість Вадзамак'ята: скільки не черпай вина з нього, а його не меншало. Все це, зрозуміло, створювало велику славу цьому нартському дзбанові. Якщо нарти поклялися біля нього, то вже так і буде: ніяких поступок! Так, священний був дзбан Вадзамак'ят!»³¹¹. Як дослідив В. Петрук, назва казана в абхазів є спотвореною осетинською (W)ac(y)among — «Вацамонг» («Та, що виявляє (чаша)»), вважаючи що греки теж невірно передали назву як Еksamпай — «Священні шляхи» (компонент «пай» аналогічний занесеному аланами у французьку мову paus — «країна, місцевість»³¹²; можливо, теж іраномовні скіфи перетлумачили по-своєму первинну назву, адже О. Трубачов реконструював як індоарійське a-ksama-paуas «непридатна річка»³¹³, за переказом казан скіфського царя Аріанта розташовано біля джерела притоки Гіпанісу, вода якої непридатна для пиття). Внаслідок суперечок за оволодіння дзбаном нарт Сасриква (Сосруко, Сослан) скинув його з гори, і він розбився, а з насінин винограду, що були на його дні, з'явилися чарівні виноградні лози (кабардинська легенда розповідає, як герой, який був на бенкеті у небесних духів, скидає на землю посудину з ча-

рівним вином)³¹⁴. Цікаво, що кабардино-черкеською назвою м. Кисловодська є Нарцане, тобто «нартівський напій» (кабард. «сане» — «напій», адиг. «сане» — «вино», черк. «сане» — «смородина» ~ р. Смородина, на якій міст — arena боротьби слов'янського героя зі зміями)³¹⁵.

Осетини — чіткі представники кавкасіонського антропологічного типу, в той час як алани — представники цілком іншого типу — вузьколицого варіанту європеїдної раси. Відмінності між осетинами та аланами за вилицевою шириною максимальні в межах європеїдної раси, тобто генетичної спорідненості між ними нема. Прийшло аланське населення лише передало тубільному населенню свою мову, зумовило вплив на його культуру³¹⁶. Також безпосередні нащадки аланів (ясів) досі компактно проживають в області Ясшаг на сході Угорщини.

Писемні джерела завжди **чітко розрізняють аланів і сарматів**, ніколи не отожднюючи їх³¹⁷. Вірогідно, що Птолемеєві вони відомі як «аланорси» (alanoroi), де компонент «алан» походить з тюркських мов (alan, alang, jalan)³¹⁸ і пояснюється як «рівнина, поле, долина», «горб, гірка» та, зокрема, запозичений в угро-фінські мови (фін. alanko «низина», ест. alango «низина, долина» ~ цікаво у зв'язку з цим співставити тлумачення імені героя Персеваль у самому епосі про Грааль як «той, що проникає долиною!»). Саме поляни мешкали на Київських горах, яких Нестор-літописець визначив, що вони — «русь» (лат. rus, кельт. geuth «поле»). Поняття «поле» вмещувало у собі категорію обмеженого кінцевого простору, який уявлявся у вигляді горба, кургану (на санскриті ukhraiia — «пагорб, курган»). Також, зауважує М. Покровський, «... у осетинській мові «поле» означає як місце полювання, так і саме полювання (асоціація за суміжністю)... В епоху судових поєдинків у давній Русі «поле» означало місце поєдинку і сам поєдинок»³¹⁹. Для скептиків додаймо свідчення самого Амміана Марцелліна, за яким алани «отримали свою назву від гір» та що «... вони, аналогічно до персів, поширили своє ім'я як благородне на всіх решту» (Res.Gest.libri, XXXI)³²⁰.

У зв'язку з цим стає зрозумілою причина, чому літописець декілька разів акцентував на тому, що поляни — слов'янського походження, тобто слов'янізовані, хоча в його часи пам'ятали про їхнє іранське (аланське) походження (тобто про спорідненість їх з прямими мовними нащадками скіфів — базилеїв-«царських» — іраномовними осетинами, що були на Русі відомі під іменем «яси», по-санскритськи yasas «слава», що в грецькій вимові отримало вигляд «оси», «ози», звідки й назва «осетини» при самоназві «ірон», Озівське море), а саме — з причин як зміни виду харчування³²¹, так і замешкання на гірських породах³²² — «Київських пагорбах», поляни-рільники з кочових іранців-доліхокефалів трансформувалися у брахікефалів. Як зазначає В. Седов, «... група середньодніпровських слов'ян, котра ховала померлих у IX–XII ст. у ґрунтових могилах під курганами, сформувалася внаслідок слов'янізації місцевих іраномовних племен (далі В. Седов конкретизує їх як носіїв пеньківської культури, спадкоємниці північного варіанту черняхівської культури. — О. Г.). Іншими словами, слов'яни, які залишили середньодніпровські курганні трупопокладання в ґрунтових ямах, у значній мірі були нащадками місцевих скіфо-сарматських племен»³²³. Надалі певна частина середньодніпровських племен мігрувала на захід і колонізувала землі Верх-

нього та Середнього Подністров'я, про що свідчать кургани (наприклад, курган «Настасина могила» у с. Крилосі, який є давнім Галичем) та поодинокі знахідки, пов'язані з цією культурою.

«... Сліди іранського впливу на східнослов'янській мові виявляються не тільки в матеріалах лексики, але проявляються у фонетиці та граматиці. В. І. Абаєв показав, що зміна вибухового *g*, властивого загальнослов'янській мові, у задньо-піднебінний фрикативний *h* відбулося в ряді слов'янських мов (в тому числі у південній частині східнослов'янського ареалу) в умовах скіфо-сарматського впливу. Оскільки фонетика, як правило, не запозичується у сусідів, дослідник стверджує, що у формуванні південної частини східного слов'янства (майбутні українські та південноруські наріччя) брав участь скіфо-сарматський субстрат. Той же дослідник припускає, що наслідком скіфо-сарматського впливу були також поява у східнослов'янській мові генетиву-акузативу та близькість східнослов'янської з осетинською у перфектиривальній функції превербів. У числі язичницьких богів, котрим поклонялися східні слов'яни, літописи називають Хорса і Симаргла, іранське (скіфо-сарматське) походження котрих беззаперечне. В. І. Абаєв виявляє також семантичну та етимологічну паралель між східнослов'янським божеством Родом та осетинським *Naf* (Рід) [пор. з слов. *Навь* — «Дух предка». — *О. Г.*]... У язичницькому пантеоні західних та південних слов'ян божества іранського походження невідомі»³²⁴.

Також не повинно дивувати, що на сарматському походженні настійно наголошували польські генеалогічні джерела. Саме поляки були західною групою полян (Птолемееві *Boulanes*, у нім. джерелах — *Pulani, Pulanes, Poleni, Poleni, Poloni, Bolana, Bolanen, Bolani, Boloni*), очоленою *Popielem* (*Jaskotel, Jaszold* ~ Аскольд, сканд. «попелястоголовий»), яка мігрувала на захід у лехітські землі, в Куявію, де лежить знамените озеро Гопло, на березі якого і є місто Крушвиця, батьківщина Попеля. Київські ж поляни зберегли переказ про якесь протистояння, пов'язане з цим персонажем, перенісши його події до ближчих часів.

Виходячи з літописної традиції, що «нарцы (варіанти: норцы, норицы) еже суть словене» і слов'яни походять з подунайського Норику і того, що ряд науковців ототожнює їх зі згаданими Геродотом мешканцями Бугу неврами та з начебто кельтським племенем нервів і згаданими Тацитом начебто германцями, нерввіанами, слідом про побутування слов'ян у Галії є топоніми сучасної Франції — річка Ньевр, місто Невер, департамент Ньевр. Неврів у складі гунської експедиції до Галії, яка закінчилася битвою на Каталунських полях (Шалонна-Марні), згадує Аполлінарій Сидоній³²⁵.

Після загибелі Аттіли значна частина варварських племен перейшла на бік Риму, й імператор Майоріан в 458 р. використав їх для остаточної ліквідації сепаратизму гало-римської знаті (за словами Аполлінарія Сидонія імператорові ніс військову службу «весь Кавказ і Танаїс, що п'є скіфську воду») та загрози з боку вестготської Іспанії. В 469 р. вони під проводом Павла розбили вестготів, але внаслідок загибелі самого Павла вся територія між Сеною та Луарою опинилася під військовою владою союзника Риму — вождя салічних франків Хільдеріка, батька Хлодвіга. Надалі Рим збільшував у Галії й Італії кількість варварів,

головним чином з Паннонії, як противагу вестготам та бургундам. Зокрема магістром армії в Галії імператор Юлій Непот призначив уродженця Паннонії руга Ореста, колишнього секретаря Аттілі. Але Орест підняв заколот, проголосив імператором свого сина Ромула (прозваного Августулом), а начальником гвардії — Одоакра, сина свого друга Едекона, з яким служив ще Аттілі. У свою чергу в 476 р. Одоакр вчинив переворот, вбив Ореста і скинув Ромула. Від цього часу в історії прийнято вести відлік падіння Римської імперії і торжества варварських королівств. У цій ситуації Галія визнала імператором Непота, який втік у Далмацію, а після його смерті — візантійського імператора. Північно-Західну Галію, між Сеною та Луарою, очолив Сіагрій, син Егідія, резиденцією якого був Суасон, куди він стягував найманців з усієї Галії (аналогічно чинив і Одоакр, найнявши для оборони кордонів Італії з остготами болгар на чолі з ханом Бузаном та гепідів на чолі з королем Трапстілою). В 486 р. він був розбитий королем франків Хлодвігом і втік до вестготського короля Аларіха, але був виданий і страчений.

Проте католицьке населення (наприклад, Лютеції-Парижу, Вердену і Нанту), яке зблизилося з прийшлими аланами, неврами й іншими варварами із Сарматії та римськими військовими гарнізонами, утворило етнічний симбіоз — «**арборихи**» (за Прокопієм Кесарійським, «Війна з готами», 1, 12, 13–16), різко виступило проти франків, про що говорять «Житіє Женев'єви», «Житіє Максима», «Житіє Ремігія», Григорій Турський і Прокопій Кесарійський.

Франкські окупанти-язичники відповідали жахливим терором не тільки мирян, але й монахів та служителів церкви. Як наслідок — почалася розруха, шаленіли голод і епідемії, населення заганяли на примусові роботи та в каменоломні. В 480 р. на допомогу арборихам виступили вестготи-аріани Іспанії, які вибили франків з Арля та Массилії, а згодом — з усієї Провінції (Провансу). Але в 506 р. франки на чолі з Хлодвігом (Людвіком I) розбили вестготів біля Вульє (біля Піктави, тепер Пуатьє), де загинув і їхній король Аларіх II, а його син Амаларіх утік до Іспанії (цікаво, що французи досі називають атмосферне явище, відоме у нас як «дике полювання», незрозумілим словом Gallery, тобто іменем Аларіх). Хлодвіг увійшов у Тулузу і заволодів скарбами вестготських королів. На допомогу вестготам прийшли остготи Теодоріха Амала (на цей час вони вже заволоділи Італією, скинули Одоакра та номінально визнавали візантійського імператора), які відкинули франків за Рону. Королем вестготів був проголошений онук Теодоріха Амаларіх (507–531 рр.), а скарбницю, що перебувала в Каркассоні, перевезли до Равенни. Нова політична ситуація призвела до того, що франкські окупанти пішли на союз із арборихами (ще раніше з потреби боротьби із саксами франки змушені були укласти з непокірними арборихами договір про ненапад) у війні з бургундами-аріанами, які загравали з місцевим католицьким населенням, відновлюючи їх юридичний статус як «римлян», дозволяючи змішані шлюби, встановлюючи судову рівноправність між місцевими жителями та бургундами, захищаючи майнові права.

В 496 р. франки-язичники прийняли християнство католицького обряду, резиденцією короля проголосили Париж, отримали від візантійського імпера-

тора багряну туніку і хламиду та розпочали підготовку до війни з вестготами-аріанами. В цій ситуації населення Галії розділилося на прихильників франків та вестготів. В останньому випадку навіть не брали до уваги їхнє аріанство, і тривала ворожнеча (наприклад, місто Оверн). У битві на полях Вугле біля Піктави (Пуатьє) вестготи зазнали поразки, а франки розширили свої межі до кордонів Бургундії. Але дальшому просуванню франків перешкодили остготи (самоназва — «грейтунги», *Gruituggos* «жителі (берегів) піщаної гальки»; гот. **greuta*, дв.-ісл. *grjot*, нім. *Grei*, фр. *greve* «галька, гравій»; пор. тервінги — «деревляни» та грейтунги — «галичани»), які окупували Нарбонн. Лише протягом тривалих війн франки на середину V ст. підступами завоювали Нарбонн і Бургундію.

Щодо «**арборихів**» та їхнього союзу з вестготами ми висловлюємо такі зауваження. Можливо, основу тут становила ідеологічна єдність готів та аланів (і слов'ян) з північнокавказькою фратрією, засвідчена в генеалогічних легендах гунів та сарматів: походження від войовничих і демонічних амазонок (іран. *amazēn* «всі жінки») Степу.

Сам етнонім був перекладом на розмовну серед галороманського населення латинь — *arbor* «дерево» — самоназви тої частини праслов'ян Галії, яка входила до союзу (політичного або релігійного) з вестготами (пор.: «русичі» — «ті, хто в союзі з русами-норманами»), самоназвою яких було «тервінги»³²⁶: гот. *tairwiggos* «мешканці лісів» ~ дв.-рус. «древляне» (пор.: ст.-сл. «дерево» ~ гал. *dervo*, *Dervus* «дубовий ліс», лит. *derva* «сосна», англ. *tree* «дерево», ст.-грец. *drys* «дуб» ~ дв.-сканд. *drots*, гот. *draughts*, дв.-ісл. *drot*, дв.-англ. *dryht*, др.-в.-н. *truht* «дружина, військо», дв.-ісланд. *drottinn*, дв.-англ. *dryhtin*, дв.-верх.-нім. *truhtin* «володар», ісланд. *drottning* «княгиня» < **dreu-* «міцний, твердий»), польск. *Drzewianie*, нім. *Drawein*, *Dravenische*, (поряд з синонімами *Wenden*, *Wendland*, *Polabische*; древани — *Waldbewohner* заселяли Ганноверську провінцію ще в XVIII ст., і далі їх спіткала доля пруссів³²⁷).

Етнонім «сармати» пояснюють як народноетимологічне витлумачення дв.-іран. *saogomant-* «оперезані мечем» на «жінкопідвладні» (іран. *sa-* «голова» + *mat-* «жінка» ~ пор.: «башкорт» — «башкири», від «баш» — «голова» + «кортка» — «жінка»). Башкирський епос «Конгур буга», розповідаючи про звитязну боротьбу башкирського царя Миная («Стрільця») з хунськими тюрками (тобто гунами), зауважує, що на чолі башкирського війська, вказуючи шлях і узгоджуючи його з «космічним шляхом», — знак зірки Венери (Тиндаса).

А етнонім «гуни (гунни)» походить саме від дв.-герм. *sipa* «жінка» (укр. *жона* < праслов. **genā*, прусс. *genno*, гот. *qino*, *gens*, дв.-верх.-нім. *quena*, дв.-ниж.-нім. *quan*, *quena*, англ. *queen*, дв.-англ. *cwēn*, дв.-ірл. *ben*, авест. *ϕdna*, дв.-інд. *jāni-*, *gna*, вірм. *kin*, ст.-грец. *γυνή*, беот. *βανα*, тохар. *ьдп*, тохар. *В њана* < і.-е. *g^hena* < **g^hen* «народжувати» < ранньо-і.-е. *GwXy-* «жінка, виношувати, голосиста»), бо «... слово, яке означало «рід», означало так само «жінку» (мати)»³²⁸ (пор.: іспан. *sipa* «колиска», «родина, рід, сім'я», що, вірогідно, збереглося ще з часів побутування свевів-квадів у Піренейях). З часом під тиском протобулгар Північно-Кавказу сарматські племена перейшли на правий берег Дону й уклали військо-

во-політичний союз із гунами, внаслідок чого теж отримали на своє політичне означення термін «гуни». Про відмінність між тубільцями та прийшлими гунами говорив грецький географ Маркіан Гераклійський, що жив через сто років після Птолемея. Пізніше термін «гуни» поширювався й на інші, різноманітні за походженням, етноси, що входили до гунської імперії, що в зносінах із Західною Європою виступала під офіційним іменем «Скіфія»³²⁹.

Власне адигська Жиг-Гуаша («Дерева господиня» ~ адиг. «жиг», «чъыгы» — «дерево» > чехи «аварська назва західних деревлян»; до приходу аварів від теперішньої Чехії до Дніпра простягалася єдина Липецька археологічна культура, атрибуційована як слов'янська) — мудра богиня (аналог мудрої Сатаней у епосі про нартів), яка наполовину із срібла, а наполовину — із золота (пор. з мотивом «золотої баби»), мешкає на морському побережжі, її оточують тхаухуди (красиві діви-войовниці). Вона народила від коваля Тлепша (який зустрів її під час пошуку знань) сонцесяйного сина, який успадкував її мудрість і навчив нартів орієнтуватися в походах Чумацьким Шляхом.

Але, крім того, власне слов'янське слово «дерево», як зазначає І. Срезневський, означало ще й «палиця, кий»³³⁰ ...

Отже, **андекави як найманці дійшли саме до кордонів Вандеї, що отримала назву від кельтсько-слов'янського племені венедів (венетів)**. Праслов'яни-«венети» просувалися у багаті та поживлені суспільним і культурним життям області побережжя Північного моря, а звідти — на схід, південь та захід. «...Процес цей характерний для всіх індоєвропейських народів того часу, і виключати з нього представників праслов'ян, одного з могутніх етнічних масивів Європи, нема підстав»³³¹. У західній традиції під іменем «венеди» знають власне слов'ян: «...серед кельтів часто зустрічався змішаний тип нордичних доліхокефалів і альпійських брахікефалів, так званий тип кельто-слов'ян, котрий значно поширений у Європі від Англії до Росії. На думку А. Юбера, саме цей тип являють статуї галатів з Пергаму, такі, як гал з капітолійського музею або гал з музею Терм... [вони] скопійовані з натури і скопійовані дуже точно...»³³².

Проте подальша доля слов'ян у цьому регіоні виявилася незavidною, особливо після падіння від ударів мусульман їхніх покровителів — вестготського королівства в Іспанії. Слов'яни стали доброю статтею доходу для франків як продані у рабство через посередництво іудеїв (особливою «славою» в цьому користувалися іудеї Вердену). Як правило, чоловіків-слов'ян вивозили в Іспанію, де кастрували і продавали у рабство до Єгипту. В арабомовних джерелах рабів-слов'ян іменували «хасі» («кастрат»), «хадім» («слуга») і навіть «устанд/муалім/шейх» («вчитель»). Вони славилися своєю верховою їздою, стрільбою з лука і талантами, що дозволяло їм досягати вершин влади.

Той факт, що Кай-сенешаль має стосунок до легендарної війни Артура з Римом за оволодіння світом, наштовхує на здогад вбачати в Артурі острівних кельтів (цікаво, що саме на захід від Анжу епос розташовує столицю британського короля армориканський Нант, давній Маннатіс) саме героя германського епосу Етцеля, тобто Аттілу історичних гунів, ім'я якого чомусь готське (attila «батецько») ³³³, а за деякими версіями його автентичне ім'я було саме Кий ³³⁴.

А також факт смерті Артура через жінку (зраду Гвіневери) тотожний переданню про смерть Аттіли через жінку — за історичними легендами (під час весілля з Ільдико-Хільдою) та «Піснею про Нібелунгів» (через свою дружину, бургундську принцесу).

До кельтських островів доходили лише нечіткі перекази про ворогування гунів та римлян, тож не дивно, що розповіді галів, що симпатизували гунам (гуни, наприклад, підтримували вождя багаудів Арморика лікаря Евдоксія), впали на вдячний ґрунт і трансформувалися в переказ про короля Артура і, можливо, надалі співвіднеслися з реальним королем кельтів Британії та з певним фактом походу на Рим у 382 р. британських легіонів вихідця з Іспанії (кельтібера) Максима, сподвижника Феодосія, що, ймовірно, в якійсь кельтській ієрархії належав до «Ведмедів»: Артур — кельт. «ведмідь» (~ баск. hartz «ведмідь») як народноетимологічне витлумачення давнішого слова, збереженого в ірл. Ardrí «верховний, високий король» (Artur latine sonatursum horribilem — «Артур латинською означає страшний ведмідь», зауважує Ненній). Коли Максим у багряній одежі висадився в усті Рейну, гальські війська, місцева бюрократія і навіть мавританська кіннота підтримали прибульців. Після розгрому і вбивства в Ліоні Граціана Максим був проголошений саме імператором Британії, Галії та Іспанії (тобто Кельтського світу), а Феодосій визнав Максима співправителем з резиденцією у Тревах. Ведучи переговори з міланським двором Валентиніана II через свого сина Віктора, Максим одночасно розпочав жорстокі гоніння проти ересі присциліан та самодурства місцевих рабовласників. У 387 р. він здійснює похід до Італії під приводом боротьби з прихильниками аріан Валентиніаном II та його матері Юстини. Таємно йдучи за Домніном, котрий отримав у нього допоміжний загін проти варварів, що живуть у Паннонії, Максим підійшов до Мілану. Юстина з родиною втекла в Фессалоніку до Феодосія, де видала за нього свою дочку Галлу. Тому, коли Максим вступив у Паннонію, Феодосій швидко виступив проти нього, рекрутувавши вестготів, остготів, аланів і гунів. Війська Феодосія були споряджені як гуни і являли собою кавалерійські ескадрони стрільців з лука. В першій же битві на річці Саві Максим був розбитий, але прибула допомога на чолі з його братом Марцелліном. У битві біля Петавії були розбиті і ці війська. Частина перейшла на бік Феодосія, сам Максим утік у Аквілею, але там його наздогнали та вбили³³⁵. У валлійській фольклорній традиції Максим відомий як Максен Вледіг, батько героя Овейна (герой «Івейна» Кретьєна де Труа). Одна з дочок Максима на ім'я Севера стала дружиною верховного короля Британії Гвортігерна (Вортігерна) Гвортінеу (420–440 рр.), і їхній шлюб благословив сам святий Герман. Але після смерті Севери король згвалтував свою власну дочку й одружився на Ровені, дочці короля саксів-язичників Хенгеста, за що святий Герман прокляв його.

З Максимом пов'язується й доля самого святого Патрика. Коли всі основні сили кельтського імператора переправилися з острова на материк, садиба його декуріона Кальпурнія, сина священника Потіта, зазнала нападу розбійників (пиктів або скотів), унаслідок чого п'ятнадцятилітній Патрик потрапляє у полон, і згодом його продають у рабство до Ірландії.

Соратник і друг Максима Конан Меріадек захопив Арморіку і у 388 р. був проголошений королем легіонерами, які за походженням були ірландцями, валлійцями та армориканцями. Саме Конан став родоначальником усіх суверенів Арморіки-Бретані.

Також з Максимом в історіографічній традиції пов'язується виникнення в Шотландії царства піктів, яких вважають за «агатирсів», найнятих римлянами для висадки в тил бритів (Гіральд Вельський, «Про навчання правителів», частина перша, XII ст.)³³⁶.

Довідавшись про вторгнення вандалів та аланів у Галію, британські легіони (Другий в Рутипії, тепер Річбор, та Шостий в Еборакумі, тепер Йорк) проголосили імператором спочатку Марка, потім Граціана, а через чотири місяці, вбивши попередніх, — Константина III (407–411 рр.). Новий імператор висадився в Боннонії (Булоні), розбив варварів і відновив оборону Рейну та союз із франками й алеманами. Його також визнали гальські когорти та знать, він розташувався в Арлі, допоміг звільнитися від влади римлян Арморіці й іншим провінціям Галії і виступив проти равенської армії, яку очолював остгот Сар. Хоча Сарові вдалося розгромити розрізнені підрозділи нового імператора, але в спину вдарили альпійські багауди. Син Константина III Констант був проголошений цезарем і на чолі дев'яти когорт завоював Іберію. Равенський правитель Гонорій змушений був визнати Константина III співправителем у Галії та Британії. Надалі Констант був проголошений імператором і на чолі армії вирушив у похід до Італії, але під загрозою, що вестготи вдарять йому в тил, відступив. В Іспанії Геронтій, намісник Константина III підняв заколот і вбив Константа, проголосивши імператором свого сина Максима. Проти Константина III, виступили равенські полководці Ульфїла і Констанцій. Імператор заховався в базиліці Арля, прийняв сан пресвітера, але був полонений і по дорозі в Равенну вбитий. Також Геронтій був убитий, а Максим утік до Південної Іспанії³³⁷.

Аналогічно переселилися франки Меровінгів на захід з легендарної «**Аркадії**» («Ведмежою країни», вірніше зі східної частини Візантійської імперії, яка дісталася у спадок від Юстиніана синові Аркадію) — за «Хронікою Фредегара» (II, 4–6) франки були троянцями, яких Одисей відпустив на волю, і вони під проводом свого вождя Франція переселилися в Європу, — вздовж Дунаю (країни Меруве; пор. з р. Морава) та за Рейн у Бельгію в район Арден (названо на честь гальської богині Ардуїни, аналога Артеміди), де вони називалися *franci pēbulones* («нижні франки»), тобто **Нібелунги** (епічні власники певного «сакрального набутку»), а потім, після поразки Константина III, як колишні його васали захопили всю Австрію з її центром Лангедоком. Також у 568 р. до Італії зі своїми сім'ями та всім домашнім скарбом, втікаючи від гепідів і аварів, на чолі великого племінного союзу германських, сарматських, болгарських та слов'янських племен переселилися вініли, прозвані «довгобородими» — «лангобардами» (див.: Павло Диякон, «Історія лангобардів»), ставши творцями етнографічної групи італійців — ломбардців.

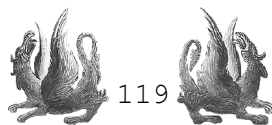
Пізніше, будучи поставлені в умови виживання під тиском навколишніх германських племен, вони обрали собі за союзників арабів (ті називали їх «сакала-

ба», тобто «склавини»; у писемних джерелах цей етнонім уперше згадується в 525 р. у Псевдо-Цезаріуса і походить від кельтського *sluag* «спільнота, община, родичі, свої» та *wene* «венеди») і славилися як хоробрі моряки (в 768 і 777 рр. арабський флот під командуванням Абдала бен Габіба ал-Сакалабі вдало штурмував портове місто Барселону). В Кордовському халіфаті при дворі Абдурахмана III нараховувалося понад три тисячі пажів та євнухів слов'янського походження, а слов'янська гвардія відіграла важливу роль в уособицях. Наприклад, був у Кордові відомий вчений муж слов'янин Фатін, після смерті якого залишилися велика книгозбірня та рукописи, а інший слов'янин на ім'я Габіб (XI ст.) написав працю «Чіткі і переможні докази проти тих, котрі заперечують чудові властивості слов'ян», де він наводив історію слов'ян у Кордові та зразки їхньої народної поезії³³⁸.

Саме в землі андекавів Анжу, як ми знаємо, і виявив провансалець Кіот сліди почутого ним у Толедо (Іспанія) переказу про Грааль, а від нього — Вольфрам фон Ешенбах (у нього назва країни — *Anschaue*, натяк на нім. *anschauen* «дивитися»; типологічно пор. зі слов'янським гідронімом *Смотрич* — лівою притокою Дністра, на якій розкинувся Кам'янець-Подільський, та горою *Смотрич* у карпатській Чорногорі)...

Додаймо, що Анжуйська династія правила в Англії та Нормандії саме в часи Хрестових походів і називалася ще «Плантагенети» 1154–1399 рр. (ця гілка династії, заснована Готфрідом V де Шато-Ландон де Гатіне, вийшла з могутнього дому Гатіна, до яких титул графів Анжу перейшов через Ерменгарду, сестру останнього представника династії по чоловічій лінії — Готфріда II Мартелла, пом. 1060 р.), після якої престол займали її бокові гілки — Ланкастерів (1399–1461 рр.) і Йорків (1461–1485 рр.), гілка Ланкастерів — валлійські Тюдори (1485–1603 рр.) та династія шотландських королів Стюартів (1603–1649, 1660–1714), що породичалася з Тюдорами, і споріднена зі Стюартами Ганноверська династія (1714–1901 рр.). Граф Анжуйський Роберт II Сильний (пом. 866 р.) був прадідом Гуго Капета, засновника королівської династії Франції Капетингів (987–1328), гілкою якої є наступна династія Валуа (1328–1589). Дядьком Роберта був граф Орлеанський Ед, син безіменної сестри Вітбурги, дружини епічного героя Гільйома Оран(ж)ського, графа Тулузи (надалі — католицький святий Гільйом Желлонський), і отже, двоюрідним братом сина якого (Бернара Септиманського) Ед був³³⁹. Власне об'єднане пізніше в єдине графство з Анжу та Анжером графство Турень (Тура) існувало з VI ст. (в 560 р. графом був якийсь Альпен), а в 861 р. її вищезгаданий граф Роберт II Сильний став ще й графом Парижу і засновником династії Робертинів (і відповідно й Капетингів; син Роберта Едд був королем Франції в 888–898 рр.), а в Анжері, столиці майбутніх об'єднаних Анжу, Анжера і Тура, перший віконт Флор згадується під 540 р., а в 839–844 рр. віце-графом тут був якийсь Рорікон (чи не легендарний це варяг-шукач престолу Рюрик?). Після того, як віконтом Анжеру побував граф Тура Роберт II Сильний, віконтом згадується (після Гуго Аббата) Інгельгер (879–886 рр.; його дружина — Аделаїда д'Амбуаз де Нант де Тур), батько першого власне анжуйського графа Фулько I Рудого (пом. 941 р.; граф Анжу де Нант де Тур).

1. Фулько (Фолькет) I Рудий, син Інгельгера (888–938 рр., граф Анжу з 929 р.).
2. Фулько II Добрий, син (938–58 рр.).
3. Джефре (Готфрід) I Грізгонель (Сірий Плащ), син (958–87 рр.).
4. Фулько III Нерра (Чорний), син (987–1040 рр.).
5. Джефре II Мартель (Молот), син (1040–60 рр., граф Вандому з 1031 р.). Ерменгарда, сестра + Альберік, граф Гатіне (пом. 1057 р.).
6. Джефре III Бородатий, син (1060–68 рр., пом. 1097 р.).
7. Фулько IV, брат (1068–1109 рр.). Джефре IV, син (співпр. 1094–1106 рр.).
8. Фулько V Юний, син (1109–31, король Єрусалиму 1131–42 рр.).
9. Джефре V Плантагенет, онук (1131–51, герцог Нормандії 1144–51 рр.).
10. Генріх (Анрі), син (1151–89 рр., з 1154 р. король Англії Генріх II).
11. Карл I Анжуйський, син Людовіка VIII (1246–85 р., граф Провансу з 1267 р., король Неаполя з 1265, король Єрусалиму з 1277 р.).
12. Карл II, син (1285–89 рр., пом. 1309 р.).
13. Карл Валуа, син Филипа III (1289–1325 рр.).
14. Филип, син (1325–28 рр., король Филип VI 1328–50 рр.).
15. Людовік I, внук 12 (1350–84 рр., герцог з 1360 р., король Неаполя 1382–84 рр.).
16. Людовік II, син (1384–1417 рр., король Неаполя 1387–99 рр.).
17. Людовік III, син (1417–34 рр., герцог Калабрії 1423–34 рр.).
18. Рене, брат (1434–80 рр., граф Провансу 1434–80 рр.). 1480 р. до королівського домену.
19. Анрі, син Генріха II (герцог Анжу 1569–74 рр., король Генріх III 1574–89 рр.).
20. Франсуа, брат (герцог Анжу й Алансон 1576–84 рр.).

Гільом д'Оранжа (Guillaume d'Orange; варіанти написання імені: Гільом, Гільйом, Гійом, Вільгельм, Вільям (лат. Guilielmus, Gulielmus, ст.-фр. Guillaume, Ghigelmo, Guilielm, фр. Guillaume, італ. Guiglielmo, ісп. Guillermo, порт. Guilherme, норм.-фр. Willaume, ср.-верх.-нім. Vuilhelmus, нім. Wilhelm, дан. Vilhelm, англ. William, слов. Viliam < дв.-верх.-нім. Willehelm, Willihelm < willo «воля, бажання» + helm «шолом» ~ слов. Желян(ь)), внук Карла Мартела і граф Тулузи, на прізвисько «Залізна Рука» (героїчне) та «Короткий чи Горбатий Ніс (alcorbitans)» (сміхованське) був учителем сина короля Карла Великого Людовіка (типологічно Гільйом співвідноситься з давньоруським героєм Добринею, богатирем билин і вихователем великого князя Володимира Красне Сонечко) та засновником разом з абатом Бенедиктом Аніанського монастиря (на Півдні Франції біля Монпельє) Желонської Пустині на стрімкому березі річки Еро (пор. з Желянською Пустинею біля Києва). Монахом на Русі стає побратим Добрині Нікітича — богатир **Ілля Муромець** < **Guillaume-Гамурет** (король Анжу, батько Персеваля !), можливо, епітет «гамурет» (пор. з франц. muret(te) — «невелика стінка», murer «оточувати кам'яною стіною», «замуровувати», «приховувати») тут в сенсі того, що один з подвигів Гільома стосується оборони Оранжу під час облоги сарацинами, як-от Ілля Муромець обороняє Руську землю?!). Вольфрам фон Ешенбах описав пригоди Гільйома у своїй поемі «Віллекхальм», де розпові-

дається про одруження героя Віллехальма на язичниці Гібурк, чоловіка якої, Тибальта, він переміг, але зазнав поразки від його батька Террамера. Потім герой втікає в Оранж до короля Лойса, де разом з побратимом велетнем Ренневартом, зрештою, перемагає язичників.

Свого часу Рене Анжуйський (1408–1481 рр.; він же — граф де Бар, Провансу, П'ємонту, де Гіз, герцог Калабрійський, Лотаринзький, король Угорщини, Неаполя і Сицилії, Арагона, Валенсії, Майорки і Сардинії, король Єрусалиму, його підданою була Жанна д'Арк, яку підтримувала мати Рене Йоланда, сприяв Христофорові Колумбу, любить романи про короля Артура та рицарів Круглого Столу, його власний астролог-кабаліст Жан де Сен-Ремі, дід Нострадамуса) оголосив, що набутий ним у власність у Марселі кубок з червоного порфіру є саме тим, який був на весіллі в Кані Галилейській, коли Христос явив своє перше чудо. Він належав до т. зв. «**кубків Ядвіги**», за ім'ям дружини герцога Силезії (1173–1243), який володів таким кубком. Вони відомі в Польщі (Краків, Вроцлав, Ниса), Голландії (Амстердам), Бельгії (Намюр), Німеччині (Мінден, Гольберштадт, Ассенбург, Гота, Кобург, Нюрнберг та один у Тюрингії). У російській археологічній традиції вони відомі як новгородські кубки (з Чорної Русі) і вважаються імпортованими з Єгипту в часи хрестового походу 1147–1149 рр. На стінках кубків зображені лев, грифон і дерево життя. Зокрема священне дерево в оточенні зооморфних фігур відоме на шоломі царя Сардурі (Урарту), на ножнах мечів з Мельгунівського та Келермеського скіфських курганів (біля Кам'яної могили), на рельєфах з Адильджевазу тощо. Власне священне дерево виступає як символ родючості і пов'язане з образом володаря, царя, якого якоюсь мірою вважали умовою родючості землі (пор. зі сталим мотивом «Безплідної землі» Саррасу в зв'язку з відсутністю роду королів Грааля)³⁴⁰. Зацікавлених також відсилаємо до чудового зводу даних про гало-римські чаші й тарелі Ж. Шене³⁴¹.

Вольфрам фон Ешенбах, починаючи оповідь про рід Персеваля як королів Грааля, зазначає: «...І охороняти Грааль закликали тільки людей, що мають високі заслуги. Кіот, мудрий учитель, пошукав тоді в латинських книгах, де міг жити народ досить чистий і в достатній мірі схильний до життя віддаленого від мирського, щоб стати охоронцем Грааля. Він читав хроніки королівства Бретані, Франції, Ірландії і багатьох інших країн, поки в Анжу він не знайшов те, що шукав. У дуже правдивих книгах він прочитав історію Мазадана. І він знайшов продовження його роду». Далі Вольфрам фон Ешенбах говорить, що саме Грааль був переданий під охорону від ангелів до людського роду Мазадана: сином Мазадана (від фр. *masse / massue* «дубець, палиця, кий», «булава») і Терделашой («*terre choisie* — «обрана земля») був Лазильєз (*le sillon* «борозна», «нива, поля»), який є предком Титуреля (*titiller* «лоскотати», рос. «щекотать» ~ слов. Щек, брат Кия, Хорива і Либеді), батька Фрімутеля (фр. *frimas* «паморозь» = англ. *Noarffrost* ~ Хорив; пор.: *franc-masons, freemasons* «вільний каменярь»), діда Персеваля (*par cette vallee* «цією долиною») і прадіда «рицаря-лебедя» Лоенгріна (*loin gris* «далеко сірий»; пор.: Аскольд «Сивоголовий»). Від Фрімутеля Грааль переходить під оберігання Анфортаса, який для товариства охоронців оби-

рає символом голуба, а назву — templeise. Проте останнє означає аж ніяк не тамплієрів (історичний орден рицарів Храму Гробу Господнього), а походить від латинського **templum** «заповітне (рос. «сокровенное») місце, простір, храм». Імена обраних у товариство таємничим чином виникають на самому Граалі, ці охоронці, незалежно від статі і віку, прибувають з різних країн і можуть посилатися з певними місцями у різні кінці світу (як-от Лоенгрін та пресвітер Йоан).

На нашу думку, французьке *la Perche-valuer* можна перекласти як «Жердина/Кий/Окунь-Хоробрий» і на цій основі може розглядатися як один персонаж переказу про Грааль, що роздвоєний подальшими інтерпретаторами: Персеваль та Кай-сенешаль (пор. *valet* «слуга», латин. *sclavus* «слуга, слов'янин»; «Кий Долини (річки Луари)» — *La Perche de la Vallee*) (а слов'янський Кий є князем племені полян, що живуть на Київських горах, тобто у гірських долинах³⁴²).

Інший французький епос теж знає соратника героя, начебто незначного походження (що належить навіть до «кухні», як-от виночерпій Кай), зброєю якого є кий. Мова йде про епос «Алісканс» («*Aliscans*», 1165 р.), пов'язаний з вищезгаданим головним героєм іншого епосу — «Пісні про Гільйома», де є герой «Ренуар з києм» (*Rainouart* або *Renouart au tinel*; тобто аналог анжуйського Мазадана-«Кия»). Король Людовік купив велетня Ренуара у работорговців і відправив його на кухню на допомогу кухарям. Насправді ж він був сином кордовського короля Дераме і братом Гібур(Гібор)-Орабль — дружини-сарацинки Гільйома (Гільома) Оранського³⁴³. Побачивши надзвичайну силу Ренуара, Гільом випрохав його у короля. Він стає хоробрим воїном у війні із сарацинами. В оповідах про нього героїка переплітається з гротеском (його зброя — спочатку коромисло, потім поліно та довбня). Зрештою Ренуар одружується з дочкою короля Людовіка і Бланшефлор чарівною Аелісою (або Ерментрудою, що вже не належить до королівського роду). Гадаємо, названий персонаж давнішого походження, як самостійний персонаж гальсько-франкських переказів (щось на зразок «прирученого Голіафа»), і лише був заново прив'язаний до епосу про Гільома, а сама «Пісня про Гільома» Ренуара з києм не знає³⁴⁴ (сам Гільом наділений іменем «Залізна Рука»). Думаємо також, що вірним є зауваження більшості дослідників, які вважають, що під поняттям «сарацини» слід розуміти власне «нехристияни», тобто це і гало-романські попередники франків, артефакти яких наявні на території Франції. Наприклад, у районі Оранжу було зведено римські терми, театр і тріумфальну арку в пам'ять про перемогу Марія над тевтонським вождем Тевтободом (102 р. до н. е.), і саме у французьких реаліях, на думку А. Грегуара, ім'я велетня-тевтона, зображеного на арці, трансформувалося (*Teutobodus* — *Theobaldus* — *Thibaud*) в Тібо, ім'я сарацинського короля, першого чоловіка Гібор-Орабль (наступної жони Гільйома)³⁴⁵. Аналогічно сарацинський вождь і суперник Гільйома емір Корсольт пояснюється як натяк на гало-римлян (що протиставляли себе гало-франкам за походженням) місцевості теперішнього департаменту Кот-дю-Нор, біля Дінану, де є місто *Corseult*, біля якого — руїни римських будівель, що в часи раннього Середньовіччя вважалися будовами «сарацинських велетнів»³⁴⁶.

Вражає, що Гільйом Оранський звільняє Рим від німецького узурпатора аналогічно тому, як звільнив Персеваль Саррас від влади незаконного тирана. Як і Персеваль, Гільйом наділений простакуватим характером. А. Д. Михайлов подає таку епічну схему роду Гільйома. Засновником роду є буйноголовий і жорстокий Саварі Аквітанський. У нього та його дружини Флори (дочки Тьєррі Павійського, короля лангобардів; вони начебто одружуються одночасно з весіллям короля Піпіна Короткого та угорки Берти Великоногої, батьків Карла Великого — «Шарлемана») було декілька синів, у тому числі якийсь Антьйом, чия дочка Клариса вийшла заміж за відомого епічного героя Рево де Монтобана. Найвідомішим сином Саварі (крім двох близнюків) був Гарен де Монглан. Він народжений королевою у лісі, коли її вигнав чоловік, повіривши брехні коханки Ідерни, і вихований, як і Персеваль, в невіданні про перипетії рицарської боротьби за честь матері між батьком і дідом; біля колиски немовляти Гарена з'являється зі своєрідним благословенням сестра короля Артура; допомагають Гаренові чарівник Пердігон та веселий велетень Робастр; надалі Гарен звільняє столицю батька від узурпатора Дріамаданта Тарентського та його дружини Ідерни). Гарен і його дружина Мабіль — батьки чотирьох синів: Ернальта Боландського, Жирара В'єннського, Реньє Женнського та Мілона Апулійського. Всі вони прославилися своїми подвигами у війні із сарацинами. Власне дітьми Реньє були Олів'є і Альда, відомі з «Пісні про Роланда». У старшого з чотирьох братів, Ернальта, був син Емері, чоловік Ерменгарди і батько семи синів (Бернара Бребанського, Ернальта Жеронського, Бева де Комарші, Гільйома Оранського, Гарена Ансеюнського, Аймера Кволого та Гібера Андренського) і п'яти дочок (одна з них — Бланшефлор, дружина короля Людовіка). Всі діти, крім Гільйома, мали численне потомство і багато небожів (найвідоміший — Вів'єн згадується в оповіданнях про Гільйома). Зокрема правнук Бланшефлер, онук її дочки Аеліси та велетня Ренуара і син Маллефера рицар Реньє прославився як побратим Гільйома та батько (від принцеси Ідуани) Танкреда, реального історичного учасника першого хрестового походу³⁴⁷.

Власне авторами німецької переробки легенд про Гільйома є один з авторів епосу про Грааль Вольфрам фон Ешенбах та його учень Ульріх фон Тюргейм. Їхній твір називається «Віллекхальм» (німецький варіант імені Гільйом; перша половина XIII ст.). У них, зазначає А. Д. Михайлов, спостерігається прагнення створити зв'язну оповідь, об'єднавши дані різних поем, подолати суперечності і довести її до «кінця», тобто до народження історичного Танкреда. Тому у «Віллекхальмі» значна увага приділена велетневі з києм Ренуарові (Ренвальду), чоловікові Аеліси, та його нащадкам, особливо Маллеферові³⁴⁸. У католицькій традиції склався культ святого Ренуара. Власне у Бріудському монастирі, де він закінчив свій життєвий шлях, як реліквія зберігався кий, яким він громив «невірних». Як доблесний християнський войовник святий Ренуар згаданий у «Божественній комедії» Данте («Рай», пісня XVIII)³⁴⁹.

Іспанський переказ розповідає про те, як святий Грааль був урятований від полчищ Люцифера його охоронницею Есклармондою («Світоч світу»), феєю замку Монмур, у глибоких надрах гір, а сама вона перетворюється на голубку

та відлітає в гори Азії. Відома історична Есклармонда де Фуа (Esclarmonde de Foix), сестра графа-інфанта Тулузи Раймонда Друта, з якою був знайомий вищезгаданий прототип іспанського передавача переказу про Грааль Кіота — Гійот де Провін (також відома небога Есклармонди де Фуа — Есклармонда д'Аліон де Солт, de Sault < латин. saltus «гай, Heil, bosage»). Старофранцузька поема «Гугон з Бордо» розповідає про Есклармонду з країни Фуа та її чоловіка, короля Гугона, котрого король ельфів Оберон (у німців: «король альвів» — гномів Альберіх) підтримує у боротьбі проти брата-заколотника. Вони на човні досягають чарівного замку Оберона Монмур (Монмар). Тут соратник пожертвував чашу з вином та кільце і замість вмираючого Оберона королем ельфів обирають Гугона за допомогою «корони і списа»³⁵⁰.

А що історична Есклармонда була «охрещена духом» патріархом катарів Гільбертом в 1204 р., то дослідники, які дотримуються погляду на Грааль як символ катарської (альбігойської, окситанської) ересі, вважають, що місцем переховування Грааля слід бачити саме печери Сабарте біля замку Монсежюр — останньої твердині катарів³⁵¹.

Ряд дослідників, проте, безпідставно вважає катарську ересь (вчення про тлінність тілесного начала і переселення душі в нові тіла та можливість звільнення від цього вічного закону через мученицьку смерть — «любов») апогеєм вчення кельтських друїдів з їхньою міфологемою священного казана, суть якого, як констатує Г. д'Арбуа Жюбенвіль, у вченні про палінгенезію (грец. paliggenesia «відродження») душі через доторк до сакрального предмета (чаші чи казана Аннувна)³⁵², але жодні історичні документи не дають підстав на таке ототожнення. Навпаки, археологічні дані свідчать про проникнення в середовище еллінізованих кельтиберів східних культів — Астарті, Ісиди, Мітри та навіть елементів буддизму (т. зв. «голова Будди» зберігається в музеї Ренна), а в часи прийняття християнства — маніхейської версії галісійця, любителя апокрифів Присцилліана. Вона була засуджена на соборах у Цезареавгусті-Тарраконі в 380 р., у Сарагосі в 381 р. та Бордо в 384 р., але ще в 561 р. собор у Бракарі вказував на небезпеку популярності присцилліанства, а за деякими версіями об'єкт прощі в Сантьяго-де-Компостела є насправді могилою Присцилліана³⁵³.

Начебто поряд у священному озері в жертву Абелліону кельтибери втопили золото, награване ними у Дельфійському храмі Аполлона під час походу Бренна (279 р. до н. е.)³⁵⁴ (Paus., X, 21,22). Аналогічний «подвиг» вчинили в 170 р. н. е. костобоки, зруйнувавши храм містерій в Елевсині, про що розповідають Елій Арістід у своїй «Елевсинській промові» та Павзаній (X, 34,5), а 396 р. це ж вчинили з Елевсином вестготи Аларіха. Біля Требеніште було знайдено поховання галів — учасників цього походу, де виявлено дещо з награваних речей³⁵⁵. Але частина дельфійського золота з храму іберійського божества в Тулузі (Толозі), як пише історик Юстин, була привласнена консулом Сципіоном у 70 р. до н. е. На цій основі вважають, що під чашею Грааль слід вважати жертвну золоту чашу з храму в Дельфах³⁵⁶, пожертвувану Аполлонові Діонісом після походу останнього в Індію (див. нижче). Як на нас, Граалем могла бути й чаша містерій з Елевсину, яким заволоділи ті ж таки вестготи Аларіха в 396 р. явно не без допомоги місцевого глави мітраїстів Фестія, який, крім того, ще й став ієро-

фантом саме елевсинських містерій Кори та Деметри (пор. з мотивом «Спустошеної землі» і Граалем та мотивом неродючості землі в часи перебування Кори-Персефони в Аїді). Власне перший ієрофант Елевсину Триптолем зображався з чашею напою кікеону («суміші») в руках (у гімні Деметрі говориться: $\delta\acute{\epsilon}\xi\alpha\tau\omicron \delta' \alpha\iota\acute{o}\lambda\omicron\nu \acute{\alpha}\gamma\gamma\omicron\varsigma \acute{\epsilon}\nu \acute{\omega}\iota \kappa\iota\kappa\omicron\nu \acute{\epsilon}\nu\acute{\epsilon}\kappa\epsilon\iota\tau\omicron$, *dexato d'aiolon haggos, ei oi kykeon epekeito* — «вона прийняла сяючу посудину з кікеоном»³⁵⁷). Він поширив хліборобство і культ Деметри у світі і, як особливо акцентують передання, саме в Сирії. Після смерті Триптолем став праведним суддею у потойбіччі.

Тут хочеться згадати про жертовну чашу-кратер спартанського царя Павсанія, встановлену на честь богів у гирлі Понту Евксинського біля міста Візантії на честь перемоги над персами саме у Дельфах. Геродот (VI,81), згадуючи цю чашу, зазначає, що скіфський казан царя Аріанта, встановлений біля джерела гіркої притоки Гіпанісу в Ексампаї, ушестеро більший (і вмщує шістсот амфор) від кратера Павсанія. Також свого часу перський цар Дарій подарував храмові в Дельфах два кратери: золотий стояв праворуч від входу до храму, а срібний — ліворуч. У другому греки змішували вино з водою на свято теофаній (Геродот, «Історія», I, 51).

Інші дослідники (Ж. де Сед, М. Е. Готьє, Р. Лей, М. Байджент, Г. Лінкольн³⁵⁸) вважають, що чаша Грааль належить до «скарбівниці Соломона» з пограбованого римлянами Тіта Флавія Веспасіана Єрусалимського храму. Свого часу, значно раніше, награвовані в Єрусалимському храмі чаші використовували на бенкеті останнього вавилонського царя Валтасара, сина і співправителя царя Набоніда, сина Навуходоносора. В розгар бенкету, коли прославлялися вавилонські боги, якась таємнича рука зробила на стіні напис, який за порадою цариці зумів прочитати лише іудейський мудрець Даниїл, — «Мене, мене, текел, упарсін». Він пояснив значення цих слів і дав їм тлумачення, передбачивши загибель Валтасара і розділення Вавилонського царства між персами та мідянами. Пророковане збулося (Дан. 5). Відомо також, що син царя Соломона Ровоам (926–910 рр. до н. е.) змушений був відкупитися від окупації єгиптян, віддавши все золото скарбівниці Соломона фараонові Шешонку (Сусакім) і замінивши, наприклад, у Храмі золоті щити на мідні. Розглядалося це як покара за поклоніння Ровоама та його матері амонітянки Наами ідолам. Решту ж, що залишилося від скарбівниці Соломона і Давида, внук Ровоама Аса змушений був подарувати сирійському цареві Венададу за те, щоб він став союзником у боротьбі з північним (Ізраїльським) царством, за що царя проклинає пророк Ананій.

Цю «скарбівницю Соломона», здобуту римлянами, начебто привіз до Риму, як зауважує Прокопій з Кесарії, король вестготів Аларіх у 410 р. В 507 р. король Аларіх II перевіз скарб у Каркассон. Більшу частину цих багатств пізніше регент Теодоріх (він же епічний герой Дітріх Бернський) перевіз до столиці аріан Равенни, потім вони потрапили в руки аріан-вандалів, звідки знаменитий полководець Юстиніана Велізарій перевіз частину їх у Візантію, де імператор подарував їх різним храмам у Єрусалимі (Прокопій Кесарійський, «Війна з вандалами», II, IX: 5–9), а частину повернув собі король вестготів Амаларіх після досягнення повноліття.

Але частина «скарбів Соломона» залишилася в Каркассоні, і, за даними арабських джерел, тут був і «стіл Соломона»³⁵⁹. Вважається, що свідчення про чашу (блюдо) Грааль зі «скарбу Соломона» існує саме в «Історії франків» Григорія Турського. В 523 р., коли сини Хлодвіга Меровінга Дітріх і Глотар перебували в поході проти германського племені турингів, Дітріх вирішив позбутися брата та заволодіти його «скарбом». Він покликав брата у свій візок, розташувавши за запоною воїнів. Глотар побачив з-під короткої запони ноги, зібрав свою дружину і прибув озброєний. Дітріх, щоб виправдатися, подарував братові дорогий срібний диск (блюдо). Глотар забрав подарунок, але Дітріхові стало його шкода і він почав жалітися на свою долю. Нарешті він послав до Глотара свого сина Теодоберта. Той випросив у дядька подарунок. Тут стосовно слова «диск» слід додати у контексті вищезгаданого спостереження М. Покровського ототожнення понять «блюдо» і «стіл» таке (цитату ми переклали дослівно, вірогідно в оригіналі було допущено коректорські помилки, але суть залишається зрозумілою): «... історія слів, що позначають «стіл» і «блюдо», показує, що різні народи першопочатково не робили круглої форми, в романських і германських мовах позначало не тільки «стіл», але також «тарілка»: іт. *desca*, ст.-фр. *deis*, *dois* «стіл», рум. *disc* «тарілка», «піднос»; нім. *Tisch* означає «стіл», але у дв.-верхнім. *tisc* та дв.-англосакс. означало також «піднос» ...»³⁶⁰. Окрім того, якщо слов. (укр.) «таця» означає «піднос», «блюдо», то однокорінні йому нім. *Tasse* і франц. *tasse* означають «чашка, чаша» (в той час, як англ. *cup* «чашка» співвідноситься з іншим слов. «куб, кубок»).

Після поразки християн у битві біля Хересу де ла Фронтера (711 р.) «скарби Соломона» потрапили до рук арабів і перебували у Толедо (де, як відомо, Кіот начебто виявив книгу про Грааль). Проте франкський історик Фредегар і арабський аль-Масін, що ретельно описали скарби вестготських королів, захоплених Хлодвігом Франкським у Тулузі і сарацинами в Толедо, не згадують жодного предмета, що стосується Єрусалимського храму. Але вважається, що історики лише описали одну частину скарбівниці королів, а саме казну, в той час як була ще й т. зв. «Стародавня скарбниця», до якої, зокрема, належало золоте блюдо з чистого золота завважки 500 фунтів, що було подароване готському королеві Торісмундові римським воєначальником Аецієм («Хроніка Фредегара», II, 53). Свого часу вестготські змовники пообіцяли його франкському королеві Дагоберту за війну з тираном Свінтилом. Після успішного військового походу франки отримали цей дар, але по дорозі посольство перепинили самі готи і відібрали блюдо, компенсуючи його двомастами тисячами солідів.

Перипетіям довкола долі і пошуків «скарбу Соломона» в регіоні Окситанії (в Ренн-ле-Шато, що було під іменем Разе центром графства до 1361 р., у вестготську епоху — Редою, Редезіумом, однією зі столиць, поряд з Толедо, а за римлян — Аереда) присвячена спеціальна праця Жирара де Седа³⁶¹.

Тож цілком, як на нас, серед цих скарбів міг бути Грааль, який у деяких версіях визначається не як чаша або камінь, а саме як блюдо. А саме мову слід вести про «**стіл Соломона**»: «... не всі народи розрізняли і розрізняють між столом і блюдом: у деяких східних народів роль того й іншого досі відіграє піднос або дош-

ка, котрі розташовуються на підлозі перед гостями; і ось у тих народів (напр., вірмен і осетинів), у котрих спостерігається це культурне явище, обидва ці поняття регулярно позначаються одним словом...»³⁶². Стіл у грецькій традиції визначається саме як «трапеза» — «стіл на чотирьох ніжках (на відміну від звичайних для греків та візантійців триніжків)», тобто мова йде про предмет містерій. Також слід брати до уваги той факт, що зазвичай рицарі складали свої обітниці над стравою з якоїсь птиці, поданою на бенкеті. Наприклад, французька поема Жака Лонгьона «Обітниці павича» (XIV ст.) та її іспанська редакція розповідають про те, як соратники Александра Македонського клянуться над смаженим павичем відомстити за свого померлого царя, і в поемі зображалось здійснення цієї помсти³⁶³.

Власне з родом Соломона пов'язує Вольфрам фон Ешенбах іудея — «язичника» Флегестана, якому начебто відкрилася таємниця Граалю, а також розповідає про те, як пустельник Тревріцент у своїй печері Фонтан ля Сальвеш показав Парцифалю збережений «скарб» — Грааль.

Керуючись вказівками Вольфрама фон Ешенбаха, що «храмовники ті, хто Грааль охороняли»³⁶⁴, «Святого Мунсальвеша стіни храмовники або тамплієри — Рицарі Христової віри — і вночі оберігають, і вдень: Святий Грааль зберігається в ньому!»³⁶⁵, Г. Лінкольн та Ж. де Сед вважають, що «скарб Соломона» (Грааль) був урятований у 1285 р. групою арагонських «Бідних рицарів Христа і Храму Соломона» («храмовників»-тамплієрів) з Русільйону, котра прибула в Шампань, у околиці Ренн-ле-Шато і засновує на землях феодалів А-Ніорів та графів Бланшфорів командорство Кампань-сюр-Од (d'Aude) на вершині гори Безю, де будують каплицю й укріплення. Офіційно це відбулося начебто для охорони паломників на дорозі до Сантьяго-де-Компостели. Як свідчать сучасники, більшість рицарів-катарів Лангедоку під час Альбігойського хрестового походу була прийнята до ордену тамплієрів. Під час репресій проти тамплієрів у 1307–1314 рр. це командорство слуги короля Філіпа Красивого «оминули» і передали у підпорядкування сеньйора де Гота, родича Бертрана де Гота (єпископа Бордо, а потім папи під іменем Климент V). Матір'ю останнього була Іза де Бланшфор, родичка великого магістра тамплієрів Бертрана де Бланшфора (1153–1170 рр.).

Власне спеціалісти із середньовічної французької літератури вважають, що анонімний твір «Перлесваус» («Perlesvaus Le Haut Livre du Graal») був твором тамплієра: «...Дійсно, рицарі Тевтонського ордену підтримували і сприяли багатьом анонімним поетам, і, без сумніву, так чинили тамплієри, адже деякі фрагменти в романах привертають до себе увагу тим, з яким винятковим знанням справи описані військова дійсність, зброя, екіпірування, маневри, стратегія й отримані рани. Сумніватися не доводиться: автор добре був знайомий з полем битви і сам мав військовий досвід. Як би там не було, але навіть якщо роман і не був написаний тамплієром, скрізь відчувається тінь рицарів: замок, де перебуває не Грааль, а конклав «посвячених», церемонія, на котрій Персеваля прийняли два «майстри», що плескали в долоні, оточені тридцятьма трьома іншими чоловіками, «зодягненими у біле і що носять на грудях червоний хрест (червоний хрест

на білій хоругві зображався лише на іконах Архистратига Михаїла³⁶⁶. — *О. Г.*) і здаються одного віку»; зрештою, твердження одного з цих таємничих «майстрів» про те, що йому добре відомий рід Персеваля і що він особисто бачив Грааль — привілей, котрого удостоєні були тільки деякі... Крім поля битви, анонімний автор «Перлесвауса», здається, добре знає і магичний світ заклинань та замовлянь. Наприклад, можна прочитати там — і це дивно — численні натяки на алхімічну працю, а саме: на двох мужів, «зроблених з міді завдяки мистецтву нігромансії»; тут явно присутній відгомін деяких тайн, які оточували тамплієрів; потім слова, звернені до Персеваля, одного з «майстрів», зодягнених у біле, що нагадують про загадкову голову з ритуалів ордену: «Є голови, зроблені із срібла, і голови, зроблені зі свинцю, і тіла, котрим ці голови належали; я кажу тобі, що ти повинен викликати сюди голови Короля і Королеви». Без сумніву, це натяки на магію, а також на єресі та язичництво. І не тільки Персеваль позначений таким, як «син удови», але вся дія роману цілком розгортається в атмосфері дивних церемоній, неочікуваних для християнського контексту: король принесений у жертву, його діти засмажені та з'їдені — злочин, у якому часто звинувачували тамплієрів (катарів і ранніх християн. — *О. Г.*) — над лісом піднятий червоний прапор, чарівну білу тварину на очах у Персеваля роздирають на шматки собаки; потім на сцену виходять рицар і дівчина, вони несуть золотий посуд і збирають в нього знівечені шматки м'яса, перш ніж поцілувати хрест і зникнути. Що стосується Персеваля, то він схиляє коліна перед хрестом, а потім, як і всі решту, цілує його. Це ставлення до хреста дуже нагадує звинувачення, висунуті проти тамплієрів, записані у різних протоколах процесів Інквізиції; але він нагадує також дуалізм катарської думки, що заперечує хрест, і ще гностичну філософію; і та, й інша поширюються тут і на сам Грааль..., у «Перлесваусі» він набуває зовсім інших й дивних розмірів, містячи в собі ідею таємниці, що стосується Ісуса, відкрити лише для невеликої кількості людей. «Ти не повинен розкривати таємниць Спасителя, — каже священик Івейнові, — і тих, кому вони були довірені, теж повинен приховувати». Так, коли Івейн зрештою знаходить Грааль, то спочатку «йому здається, що в центрі нього він бачить дитину», потім «Грааль у плоті», а потім, як він думає, «коронованого Царя, прицвяхованого до хреста»...»³⁶⁷. Зрештою, саме Фюльк Анжуйський був тамплієром і в 1131 р. одружився на легендарній Мелузіні (Мелізанді), небозі Годфруа Бульйонського, який став королем Єрусалиму. Підглядання за Мелізандою начебто відкриває певну недопустиму таємницю (виражену в її «нелюдській» сутності).

Було навіть запропоновано, не без підстав, версію про те, що справжня мета експедиції Колумба до Індії — перенесення на Схід, врятування від католицької інквізиції Грааля. Начебто саме така місія була покладена на баска Хуана де ла Коса, власника четвертого корабля експедиції — караки «Гальєги» (при офіційних трьох каравелах — «Нінья», «Пінта» та «Санта-Марія», і що саме остання була перейменована з «Гальєги», четвертий корабель згадується в листі посланця неаполітанського короля в Барселоні, виявленому в архіві Модени) та двох єретиків-болгар — безіменного та Драгана Паламарова³⁶⁸.

Проте, на думку М. Бейджента, Р. Лі та Г. Лінкольна, після краху тамплієрів «скарбом Соломона» заволоділа не католицька церква, а «внутрішній» («езотеричний» стосовно зовнішніх, «екзотеричних», орденів тамплієрів і «Товариства Підтримки Веселої Науки (La Gaie Science)», тобто трубадурів) орден. Вважають, що це — «Сіонська община» (Priore de Sion; він же — «**Орден Богоматері Сіону**», або «**Ормус**», від франц. орме «в'яз, die Ulme», що, на наш погляд, є «екзотеричною» назвою «езотеричного» грец. ормос «якір», «рятівник»; пор.: «якір» був гербом батька Парцифаля анжуйського короля Гамурета «як символ плавань, мандрів та стійкості серед випробувань»³⁶⁹), мета якої — відновлення на престолі династії Меровінгів. А саме: після вбивства короля Австразії Дагоберта II 23 грудня 679 р. начебто його син Сигіберт IV був урятований святою Ірміною і переховувався як герцог Резесу та граф де Редє (стара назва Ренн-ле-Шато, родового маєтку його матері, вестготської принцеси Жизель де Разес) під іменем Плантард — «Полум'яний відросток». Але якщо дійсно не можна говорити про те, що прямий королівський рід Меровінгів був врятований реально (див.: ³⁷⁰), проте заперечувати те, що таке уявлення могло побутувати й надихати його послідовників, неможливо.

Окрім того, істориків досі ставить у глухий кут факт прийняття польським королем Мешком Мечиславом Пястом з Гнезна (Gnesen) після хрещення меровінзького імені Дагоберт та одруження з дочкою чеського короля Болеслава I Дубравою. Також за легендою, наведеною у Хроніці Адемара де Шабанна, імператор Оттон подарував синові Мешка Дагоберта Болеславові золотий трон Карла Великого, начебто знайдений у 997 р. в могилі останнього в Аахені після поїздки імператора до Гнезна, що дало підстави нащадкам Мешка іменуватися «цисарем». Також цікавий той факт, що францисканський монах, доктор теології і генерал Товариства з викуплення невільників Войцех Демболенцький у 1633 р. у Варшаві видав книгу про права Польського (Скіфського) королівства, де говориться про перенесення предком Поляхом «трону світу» з гір Лівану до Польщі і що грядуть часи, коли трон польським, або аквілонським королем після перемоги над турками знову буде повернений до Сирії, а над усім світом розправить свої крила геральдичний «білий орел». Окрім того, в часи правління династії Попелів на свято «постриження хлопчика» Земовита, прадіда Мешка і сина Пяста власне потрапили два прочани з місії Кирила та Мефодія, про що оповідає Галл Анонім, і можливо, що серед прочан був архієпископ Моравії Горазд, наступник Мефодія, бо в часи правління Моймира II Південь Польщі з Краковом належав Моравії, і ця легенда, як на нас, легітимізує «таємного короля» Польщі, як колись Давид був таємно помазаний на царство ще за життя живого царя Саула.

Підтверджує цю нашу позицію сам автор епосу про Грааль Вольфрам фон Ешенбах у своїй останній поемі «Віллекхальм» («Willehalm»), присвяченій Гільєму де Желлону, меровінзькому за походженням главі маленького князівства біля Піреней. У ній він прилучений до родини Грааля і єдиний з усіх персонажів поеми може бути ідентифікований в історичному ракурсі. І зокрема Вольфрам фон Ешенбах у своїх творах показує себе на диво точним. У цьому випад-

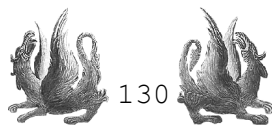

ку, як здається, він посилається на декількох реальних осіб, а не міфічних або вигаданих, на «сім'ю», що існує насправді довкола Гільєма де Желона.

На думку декого, окрім буквальної місії захисту нащадків династії Меровінгів, «Пріорат Сіону» призначений для **зберігання певної «Сакральної Істини»**. До «Сіонської общини» хранителів таємниці Меровінгів начебто належать роди герцогів та графів Буїйонських, Бланшфор, Жизор, Сен-Клер (Синклер), Монтес'ю, Монпеза, Лузіньян, Плантар, Габсбург-Лотаринзькі й інші. Осередком «Общини» було єрусалимське аббатство Нотр-Дам-дю-Мон-де-Сіон, а титулом великого магістра був «навігатор», іменем — Йоан (начебто під іменем Йоан XXIII Анджело Ронкалі був одночасно навігатором і Римським Папою, автор енцикліки про дорогоцінну кров Христову 1960 р. та ініціатор II Ватиканського Собору)³⁷¹. Також начебто двадцять третім за рахунком «навігатором» ордену був письменник-сюрреаліст і пропагатор опіуму Жан Кокто. Власне це «езотеричне братство», на думку Р. Генона, «фільтрувало» інформацію про Грааль для екзотеричного (зовнішнього) кола: «... Схоже, мова йде про раптову появу чогось такого, чому ми не можемо навіть спробувати дати точне визначення; це щось з'явилося неочікувано і настільки ж неочікувано повернулося у тінь». І далі: «... Якщо за спинами співців Грааля стояла якась організація посвячених, вона могла постійно керувати ними так, що вони про це навіть не здогадувалися; можливо, деякі з її членів повідомляли поетам деталі сюжету, щоб ті втілювали їх у своїх творах, і деталі ці посередництвом навіювання або ж іншого впливу гіпнотичного чину, менш відчутного, однак не менш реального й ефективного»³⁷².

Більшість вважає, що суть «Сакральної Істини» в тому, що **Меровінги походять безпосередньо від Сина Вдови — сина Сари, дочки Ісуса і Марії Магдалини**³⁷³, та Урсуса (Урсо, латин. «Ведмідь»), короля племені сикамбрів (або принца з їхнього міста Ехте), котрі входили у франкський союз³⁷⁴. Франкське генеалогічне передання розповідає, що жону короля сикамбрів Клодіо (Хлодіона) викрав «звір Нептунів, на Квінотавра подібний» («Хроніка Фредегара», III,9). Після її повернення народився син двох батьків Мерovej, засновник династії Меровінгів, у тілі якого об'єдналися сакральна кров титанічної стихії та королівська, яку виводять з іудейського коліна Веніаміна («син правої сторони», «син півдня»), останнього сина Якова й єдинокотрого брата Йосифа Прекрасного. Саме з коліна Веніаміна походять ізраїльський цар Саул та апостол Павло (Рим., 11:1).

«...Згадаємо хоча б про один роман, в якому виводиться образ Магдалини як коханої Ісуса — це «Магдалина» Кароліни Слоте. А Ліз Грін... створила генеалогічне дерево нащадків Ісуса, описане нею в опублікованому в 1980 р. романі про Нострадамуса — «Той, хто мріє про Вино...»³⁷⁵. Опоненти зауважують, що саме про них говориться в Об'явленні Йоана: «... але вони не іудеї, а збіговисько сатанинське» (2:9), «з сатанинського збіговиська, з тих, які говорять про себе, що вони іудеї, але не є ними» (3:9), адже гербом столиці Меровінгів Стене було зображення голови Сатани («бога з ріжками»). Це начебто натякає на «нелюдське» походження династії — Мерovej народився після того, як його матір було визволено з печери чудовиська, за Жераром де Седом («La Race

Fauleuse», 1973), або ж «... Меровінги — це нащадки змішаних шлюбів між деякими знатними древніми ізраїльськими родами і расою позаземних прибульців із Сиріусу»³⁷⁶. Прославлена волосатість Меровінгів начебто пов'язана не так з магичністю волосся (пор. з біблійним Самсоном), як з тим, що вони приховували певну характерну особливість черепа представників династії (як-от ріжки анатолійського царя Мідаса).

Інші ж відносять «Сакральну Таємницю» («Вам дано знати таїни Царства Небесного, а їм не дано... бо огрубіло серце людей цих», Мф., 13:11-17 + 10:11) з майбутньою «**нареченою Агнця**», яка вступить з ним у священний шлюб у часи Його другого пришествя, а поки що перебуває прихованою (на небі або ж на землі разом з апостолом Йоаном) і шанується в іпостасі **Софії** — крилатої жінки на «семистовпному» троні, з вогненним (пурпурним) обличчям, у царській одежі, зі сувоєм у лівій руці і царським посохом — у правій, перед нею, схиливши голови, стоять Богородиця та Йоан Предтеча, з неба злітають архангели Михаїл та Гавриїл, над її головою в круглому медальйоні — поясне зображення благословляючого Христа, над яким розпростерте Святе Письмо. Безпосереднє посилення апологети цієї таємниці могли вбачати в словах Євангелія: «Воцарився Господь Бог вседержитель. Зрадіймо і звеселімося і віддаймо Йому славу, бо настав шлюб Агнця. І жона Його приготувала себе... блаженні звані на шлюбну вечерю Агнця» (Одкр., 19:6-9); «І Дух, і Наречена говорять: Прийди! І той, хто чує, нехай скаже: прийди!.. Гей. Прийди, Господи Ісусе!» (Одкр. 22:17.20). «Мудрість (Софію) ж ми проповідуємо між досконалими, але мудрість (Софію) не віку цього і не властей віку цього, що минають, але проповідуємо Премудрість Божу, таємну, сокровенну, котру призначив Бог перед віками для слави нашої, котрої ніхто з властей віку цього не пізнав; бо якби пізнали, то не розп'яли б Господа Слави» (1 Кор.,: 6-8).

Начебто Наречену Агнця символізує й дорогоцінна візантійська перегородчаста емаль «Розп'яття» X–XI ст. (яка начебто прикрашала престол у Константинопольському соборі святої Софії, потім була перенесена з перипетіями історії в грузинський монастир в Шемокмеді (тепер — у Тбіліському національному музеї). На ній — справа від Розп'яття жіноча фігура з чашею, в яку виливається кров Христа (це ж зображення є на панатії першого московського патріарха Йова, 1589 р.), а зліва — так само зодягнена жінка, що вже відходить (тобто зображено різночасові моменти, як це зазвичай існує в іконографії). Деякі мистецтвознавці трактують сюжет алегорично: церква створюється, а синагога відходить. Але для візантійських авторів така алегорія була немислима (вона більш-менш була б допустима в католицькій традиції, і її засновником у християнській екзегезі вважається Оріген, вперше віднявши у Святих книг «пряме тлумачення») і навіть невідомою для східнохристиянського іконописця. Напис на емалі — грецькою: «мати, се син твій, сине, се мати твоя» (які, як відомо, звернені розп'ятим Ісусом до Богородиці та апостола Йоана) прямо відсилає до уявлення про прихований стан апостола Йоана на землі до другого пришествя Спасителя, під опікою якого й перебуває «наречена Агнця»³⁷⁷. Хто знає, може, саме з нею, з жінкою з палаючими очима і завбільшки аж до неба, розмовляє у своєму славнозвісно-

му трактаті «Втішання Філософією» останній неоплатонік і батько схоластики Боецій (V ст.). Саме їй, Софії, як Нареченій Агнця спорудили величні собори — в Константинополі імператор Юстиніан (пом. у 565 р.), до муляра якого явився ангел з шаром у руці і наказав посвятити храм Софії, та в Йорку, на своїй батьківщині, святитель Алкуїн, друг і вчитель імператора Карла Великого (VIII ст.). Начебто саме її насправді шанували масони-якобінці як божественний Розум у соборі Паризької Богоматері (цим начебто намагаючись «виманити її в яву»).

Інші дослідники, опираючись на передання про те, що тамплієри після падіння християнських королівств у Палестині переховували в дерев'яному ковчезі якийсь сакральний артефакт, ототожнили його саме з Граалем, що зрештою проявилось у сюжеті відомого німецького кінофільму «Кров тамплієрів». Проте, думається, в цьому випадку щодо речей, що містяться у ковчезі, малися на увазі т. зв. «Єрусалимські ассизи» — звід законів, які у відповідності зі звичаями Святої Землі записані за наказом першого короля-хрестоносця Готфріда Бульйонського: «... ці асизи, звичаї і моралії (usages, coutumes) були переписані, кожне окремо, великими титульними буквами, перша ж початкова буква позолочена, а рубрики написані червоним. І так були віддані і ті та інші асизи, як Палати громадян, так і Верхньої палати; до кожної хартії прикладалися печатка і підпис короля, патріарха та єрусалимського віконта; називалися ж ці хартії Листами Гробу Господнього (Lettres dou Sepulcre), бо вони були покладені у Гробі, у великому ковчезі (huche). І коли якийсь відбувалася суперечка у Палаті про якийсь звичай або асиз і треба було подивитися написане, то відкривали цей ковчег у присутності дев'яти осіб. Саме при цьому мусів перебувати король або замість нього хтось із його баронів і два його васали, і патріарх або пріор Гробу, і два каноніки, і віконт Єрусалиму, і два члени Палати громадян. Таким чином, ті вищезгадані асизи, звичаї та моралії були встановлені і збережені... володар, перш ніж отримати від Господа помазання і посвячення у королі, клявся зберегти їх у всій силі і підтримувати у своїй державі, і щоб його васали і васали його васалів зробили те ж саме; і... барони... зобов'язані бути суддями у своїх судах, повинні судити справедливо за асизами та звичаями...»³⁷⁸.

Деякі стурбовані конспірологією антисеміти вважають проте, що «Сакральною Таємницею» ордену Сіону є іудеофільська політика (саме їм приписується авторство «Протоколів Сіонських мудреців»), а значною перемогою цієї «іудеофільської політики» було визнання Папським Престолом метафізичної єдності традицій іудаїзму та християнства, в той час як за ісламом визнається тільки, що його послідовники — лише «ті, котрі вважають, що дотримуються віри Авраама», тобто Ібрагіма. О. Дугін зауважує, що метафізичні й ініціальні центри і ордени ніколи не влаштовані на зразок звичайних профанічних товариств або соціально-політичних структур, тож вірніше буде визначити «**Пріорат Сіону**» як умовну, конвенціальну узагальнену назву іудейсько-семітського «конспірологічного полюсу», котрий намагається реалізувати на різноманітних рівнях «антропологічний максималізм» щодо Христа, заперечений християнською ортодоксією, починаючи від ересей ебїонітів, аріан і до несторіан та неояковитів³⁷⁹.

Коли ж «екзотерики»-тамплієри намагалися заволодіти Сакральною Істиною, їх через посередництво катара-перебіжчика Еск'ю де Флуарана «здають» світській владі. Формуються нові «зовнішні» ордени (як-от розенкрейцери³⁸⁰, ілюмінати, масони, «Найсвітліший Орден суворого дотримання заповітів» — «нові тамплієри»³⁸¹, «Двір і Орден Дракона» — «апостоли Меровея», «Церква Ісуса Христа святих останніх днів» — «мормони»), які, якщо підходять до забороненої для них межі, або «розпускаються» (ліквідуються), або ж вдатно спрямовуються у зовсім протилежний від Істини бік. Вважається, наприклад, що такою структурою, що вийшла занадто далеко за межі дозволеного, були альбігойці, що перетворилися на самостійну церкву катарів від союзу з балканськими маніхеями — богумилами (доктрина чітко викладена в 1165 р. під час диспуту в м. Ломбері, що біля Альби, Сікардом, Селлерье та Олів'є: визнання тільки Нового Завіту і Псалтиря, все видиме, матеріальне створене Люцибелом-Яхве, богом Старого Завіту; Ісус не міг зцілювати від тілесних страждань, бо начебто вважав тіло перепорою до звільнення душі, а отже його чудеса нереальні; протистояння між Добром і Злом не вічне, в кінці світу Люцибел буде переможений Богом, і той розкається і як блудний син повернеться до свого Творця, а всі душі людей стануть ангелами, вічного осудження не буде, бо воно несумісне з абсолютною Любов'ю; Божа Матір і Хрест — вигадки невігласів, Таїнства нічого не варті; а що в маніхеїв існує доктрина переселення душ, то смерть не розглядається порятунком, спаситися можна тільки вбивши в собі всі бажання — зненавидіти життя, а для цього треба всіляко отруювати його собі і для інших, схвалювалися найбрудніша розпуста, брехня, лжесвідчення, зрада)... Щоправда, інші дослідники вважають навпаки, що лише половина альбігойців стала катарами (вперше згадується в 911 р., коли вчитель реймської школи Герберт, вступаючи в сан архієпископа, змушений дати клятву, що не розділяє вчення катарів), решта ж дотримувалася «протопротестантської доктрини».

Також, ймовірно, не останню роль відіграв факт перебування протягом кількох десятиліть Півдня Франції під владою арабських та берберських племен, які були «кадаритами», тобто дотримувалися вчення про напередвизначення (кадар). Опоненти, зокрема Зайд ібн Алі, звинувачували кадарів у тому, що «гріхи свої підкидають Аллаху», Ібн Кутайба зауважує, що вони вчили, що Аллах творить добро, а диявол — зло, їх навіть називали «зороастрійцями в ісламі»³⁸².

Крім того, як на нас, відбулося «народноетимологічне випрямлення» в «катарів» — «чистих» (в Євангелії від св. Йоана: «Через Слово, що Я вам говорив, ви вже чисті», 15:3) з первинного передроманського *kataro- «Vach, Wassergeben», що дало в інших мовах: рум. codreana «Schonheitsgottin», іллір. *codr- > рум. codru «foret», албан. kodre «Hugel, пагорб».

Власне до останніх належить «Рух Грааля», заснований Абд-ру-шином (Оскардом Ернстом Бернгардтом). Він народився 18 квітня 1875 р. в Бишофсверді (Саксонія). Здобув освіту в галузі комерції і рано почав письменницьку діяльність. В 1915 р. був інтернований в Англії, звільнений у 1919 році. В 1924 р. почав писати працю «Послання Грааля». В 1928 р. Абд-ру-шин поселився в Фомпер-

берзі, в Тиролі (Австрія), де й написав свою книгу «В Світлі Істини». В 1938 р. висланий з Австрії. Помер 6 грудня 1941 р. в Кіпсдорфі (Рудні гори). Його послідовники заснували організації у багатьох країнах: «Керівництво Грааля» (Фомперберг, Тироль, Австрія), Фонд «Послання Грааля» (Штутгарт, ФРН), видавництво «Мир Грааля» (Москва, Росія) тощо.

Доктрину Грааля використовують і послідовники руху Алістера Кроулі («Телемське абатство»), і ми наведемо для ілюстрації цікавий текст його прихильника Георгія Осипова (мовою оригіналу):

КНИГА ХЕТ, или ЗАМОК АБИЕГНИ
(LIBER CHETH, vel VALLUM ABIEGNI sub figura CLVI)

1. Сие есть тайна Святого Грааля, который священный сосуд Нашей Леди, Багряной Жены, Бабалон, Матери Мерзостям Земным, Невесты Хаоса, той, что ездит на нашем Господине Звере.

2. Ты соберёшь всю кровь твоей жизни в золотую чашу Её блуда.

3. Смешаешь свою жизнь с жизнью Вселенной, не утаив ни единой капли.

4. И тогда онемееет твой мозг, и смолкнет стук твоего сердца, и жизнь полностью выйдет из тебя, и ты будешь вышвырнут на помойку, где птицы воздуха станут клевать твою плоть, и твои кости будут белеть на солнце.

5. Вот тогда сойдутся вместе Ветры и вознесут тебя, как будто горстку праха на полотне о четырёх углах, и они предадут тебя стражам бездны.

6. И стражи бездны позволят Ангелам Ветров пройти, поскольку не будет в твоём прахе жизни.

7. И Ангелы опустят твой прах в Городе Пирамид, и не станет у него больше имени.

8. Теперь, раз уж ты сумел выполнить Ритуал Святого Грааля, ты должен избавить себя от того, что имеешь.

9. У тебя есть богатство; так раздай его тем, кто, имея в нём нужду, к нему не стремится.

10. Есть у тебя здоровье; умерщвляй себя в пыли самоотречения ради нашей Леди. Пусть твоё мясо свисает с костей, и твои глаза мреют неутолимой похотью к бесконечному, твоей страстью к Неведомой, к той проклятой, что по ту сторону Познания.

11. Есть у тебя любовь; вырви свою мать из сердца, и наплюй в лицо своему отцу. Пусть твоя нога топчет живот твоей жены, и пусть младенец у её груди станет добычей собак и грифов.

12. Ибо если не сотворишь ты этого своей волей, тогда мы это сделаем помимо твоей воли. Так, чтобы ты сподобился Причастия от Грааля в Часовне Мерзостей Земных.

13. Но смотри! Если ты втихомолку придержишь у себя хоть одну твою мысль, тогда быть тебе брошену в бездну навсегда; и станешь ты одинок, станешь пожирателем навоза, обиженный в День Быть-с-Нами.

14. Да! Воистину, сие есть Правда, сие есть Правда, сие есть Правда. Будут тебе пожалованы радость, здоровье и мудрость, и богатство, но лишь тогда, когда ты не будешь более ты.

15. Будешь ты бесчинствовать на ярмарке с гуляками, и девы будут метать в тебя розами, и купцы, преклонив колени, поднесут тебе золото и пряности, молодые мальчи-

ки также будут лить для тебя чудесные вина, а певицы и танцоры станут тебе петь и плясать.

16. И всё же тебя там не будет, ибо ты будешь позабыт, пыль, затерянная в пыли.

17. Так же и в целом Эоне не окажется тебя, ибо приготовит из твоего праха белый пепел Гермес Невидимый.

18. И это будет гнев Бога, что всё так произойдёт.

19. И это будет милость Бога, что всё так произойдёт.

20. По этой причине и было поручено тебе придти ко Мне в начале, ибо если тобою сделан хотя бы один шаг на этом Пути, ты неизбежно будешь должен достигнуть Его конца.

21. Сей Путь по ту сторону Жизни и Смерти, Он также по ту сторону Любви, но ты об этом не знаешь, так как не знаешь Любовь.

22. А конец этого Пути неведом даже Нашей Леди, ни Зверю, который под Ней, ни Деве, её дочери, ни Хаосу, её законному Повелителю, но Коронованное Дитя знает? Неизвестно, будет ли об этом известно.

23. Поэтому будет Слава Хадиту и Ньюит в Конце и в Начале, именно так — в Конце и в Начале.

Перевёл Писарь 666. Фратер Инкубон»³⁸³.

Також вдатно спрямованою у «протилежний бік» була група англійських «нових тамплієрів», що вірила у «світло зі Сходу» та «повернення Чаші Грааля на Схід», які у 1724 р. офіційно виступили як «Справжній благородний орден Гор-Моголів», заснований начебто якимось китайським імператором на декілька тисячоліть раніше від появи біблійного Адама.

Стосовно **надр гір як хоронителів Чаші** можна запропонувати версію, за якою ім'я дотичного до неї короля-хранителя як Рибалка (Kunze Pechere, Pecheur) може бути фонетичним зближенням зі слов'янським «печера» (нім. die huhle; франц. la caverne; англ. the cave; пор. корінь *sav- з компонентом «кав-» у етнонімі андекави та «ки(ї)в»), а саме з Печерською Лаврою Успіння Богородиці в Києві та версією про кельто-ірландських печерників-місіонерів на Русі з Нінської єпархії на Балканах³⁸⁴ (див. також популярну в Західній Європі топонімічну основу «ки(ї)в», системне зведення якої здійснив К. Тищенко³⁸⁵). Зокрема їх могло надихати «Житіє св. абата-ірландця Колумбана Молодшого» (I, 27), якому у видінні ангел явив кулеподібний сяючий предмет («таріль» ?) із зображенням замешканого світу перед тим, як святий бажав піти провіщувати святе Євангеліє альпійським слов'янам (венетам). Свого часу він користувався покровительством саме династії Меровінгів і заснував у 591 р. три печерні монастирі в Бургундії, але в 610 р. змушений був залишити Франкію і замешкати в Брегенці на Боденському озері, просвітлюючи алеманів. Поразка його покровителя короля Теудеберта II в травні 612 р. спонукала його до спроби вирушити до слов'ян, але зрештою він обирає Ломбардію, де й помирає в монастирі міста Боббіо 23 листопада 615 р.

Італійське Боббіо разом з Монцо прославлене запровадженням особливої традиції на рубежі XI–XII ст. — своєрідної масової моди на особливого типу

палестинські евлогії (т. зв. «ампули Монци», які замінили язичницькі фляжки-«слізниці»), наповнені дорогоцінним миром, котрі у свої скити та храми привозили паломники з Єгипту та Палестини, святі місця яких стали доступними внаслідок Першого хрестового походу (1096 р.). В VI–IX ст. ці посудини прикрашали рельєфними сюжетними зображеннями або розписом, надалі ж просто прикрашали слідами рифлення на горлі та стінках, а виготовляли їх з безколірного скла. Деякі дослідники саме їх вважають прообразами Чаші Святого Грааля³⁸⁶.

Певний час абатом монастиря в Боббіо був аквітанський бенедиктинський чернець Герберт (940–1003), який закінчив не тільки християнські університети в Барселоні та Реймсі, але й мусульманський у Севільї, стає радником і наставником імператорів з роду Людольфінгів Оттонів I, II і III, ідеологом відродження Священної Римської імперії і об'єднання Італії та Німеччини, професором і наступником славнозвісного теолога Адальберона, архієпископом Реймсу, Равенни і зрештою — Папою Римським під іменем Сильвестра II, про якого ходила слава як про алхіміка та чорнокнижника, творця гомункулусів.

Також вважається, що візантійську традицію печер-скитів на Русь принесли носії салтово-маяцької культури християни-алани (яси, ози, осетини) та булгари, про що є археологічні свідчення (своєрідні північнокавказького типу могили й інвентар сирійського та єгипетського типу в них) у середині X ст. Зокрема їм належить багато печерних комплексів Подоння (серед цікавих — Маяцьке поселення з печерами Великих Див і Свято-Троїцький скит біля с. Холока Новооскольського р-ну Білгородщини, храм Калачіївської печери та шестистовпні підземні храми у Великих і Малих Дивах). Про присутність у Києві осетинських емігрантів-християн говорить константинопольський патріарх Фотій у своєму «Окружному посланні» 867 р. Як відомо, в той час у Києві княжила покровителька християн свята рівноапостольна Ольга (Олена). Переселенці-алани втекли на Чернігівщину, рятуючи віру, коли хозарські Ашини змусили Аланію в 932 році зректися православ'я і заснували в Чернігові Іллінський печерний монастир, де розташоване найдревніше християнське кладовище при печерному храмі (надземна Іллінська церква була збудована лише в 1072 р.). Саме навпроти печер, у притоці Десни (озеро Прикал) у Святій Році 30 серпня 992 р. на відстані 3-х км від поселення, а не біля стін древнього міста, відбувалося хрещення всіх чернігівців. Сюди ж в Іллінський печерний монастир з Чернігівського Єлецького Успенського монастиря Богородиці перебрався протостратор (засновник) усього руського чернецтва преп. Антоній Печерський, тут прийняв постриг Феоктист-Ілля, який пізніше став архимандритом Києво-Печерської лаври (на 1106 р.), а потім архиєреєм у Чернігові (1106–1123 рр.). Саме в печерному кімнаті (костниці) Антонієвих печер в Іллінській церкві в Чернігові виявлені фрагменти згаданої вище евлогії («ампули»), що свідчить про паломництво у Святу землю одного з монахів Іллінського печерного монастиря (можливо, самого ігумена Даниїла, автора відомого «Хождєнія», де описуються головним чином 32 печерні святині Єрусалиму та Святої землі, порівнюючи, наприклад, р. Йордан з р. Снов біля Чернігова)³⁸⁷. Принесена евлогія-«ампула» зі святим елеєм дісталася у спадок ігуменові Йову. Цікаво, що саме ігуменським вважається знай-

дений на площадці тераси перед входом у келію Йова (над якою і написано ім'я власника, потім перетворена в «костницю») срібний перстень з тризубом на щитку (тобто ознака т. зв. «княжого ігумена»). Аналогічний золотий перстень було знайдено в резиденції архимандрита або вікарного єпископа сусіднього Єлецького монастиря³⁸⁸.

Також, як зауважує Ю. Стефанов, дослідник-антропософ С. Прокоф'єв «... детально прослідковує символічні паралелі між образом Св. Грааля і його відображенням у давньоруській архітектурі і літературі, наводячи як приклади храми володимирської Русі і знамениту легенду про невидимий град Кітеж: «Вид залитої сонцем і світлом перекинutoї чаші купола і голуба, що здіймається з неї. В точності відповідав астральній імагінації Грааля: вознесеної вгору Священній Чаші і Святому Духові, що сходять до неї, з духовних висот в образі білого голуба. А в легенді про Кітеж «саме здійснення граду невидимим, тобто процес сходження до вищого духовного прообразу в результаті нового зв'язку людської душі з Істотою Христа, також відбувається через посередництво «тої, що пильнує та оберігає» небесний град Марії-Софії...»³⁸⁹.

Ісламські сліди в переданні про Грааль зафіксував ряд дослідників, і вони можуть мати пояснення лише в стосунку з Київськими печерами.

Саме тут у печерному скиті-ханак (ханасах) у самотній келії («саума'а»; пор.: слов. «чертог» — «келія монаха» < тюрк. kartak / gardah < перс. gardak «кімната»; пор.: і.-є. *kai-ur-t «печера», «яма» (лат. cavea, гр. kaiata, д.-інд. kevata та ін.) — туркм. govak «печера», тур. kovuk «дупло», «нора», чув. xaval «дупло») з одностумцями («мурідан») на певний час замешкав великий болгарський містик-дервіш, імам («мамай») рахіб Шамс (840 р.)³⁹⁰, який у 820 р. навернув чорних болгар Лівобережжя України в іслам.

Думається, що до цього часу слід відносити проникнення в слов'янську мову (через діалектну тюркську вимову) арабських слів «мудрець» (< араб. «мударріс»-«тлумач, вчитель»), «жупан» (< араб. «субхан»-«хранитель/охоронець»), «мамай» (< араб. «імам»), «кацап» (< араб. «кассаб»-«м'ясник»), «могила (як поселення мертвих)» (< араб. «махалла»-«поселення»), «фата» (< араб. «фута»-«наголовна пов'язка»), «обід (як добра їжа)» (< араб. «абід»-«благочестивий»), «килим-самоліт» (< молитовний килимок мусульман), «тазик» (< араб. «тазкійя» — «очищення»), «миска (залізна)» (< араб. «загартоване (залізо)»); «лакомий» (< араб. «лахм»-«м'ясо»), «найм» (< араб. «на'ім»-«рай»), «сутка» (< «сабат»-«годинник»), рус, русич (< араб. «руус»-«голови»), Бог (< араб. «Баха»-«красивий»), Велес/Волос (< араб. «фуляз»-«залізо» ~ норд. «в'юлсі/в'юльсунгі»), Див (кличе вверху «древа»; в «Слові о полку Ігоревім») (< араб. Дауа «поширення мусульманами своєї релігії», заклик-аззан муедзинів до молитви з високих споруд; слов'янські землі були «Дар ад-Дауа»-«земля поширення ісламу» і «Дар аль-Муахада»-«земля торгівлі»), «хліб і сіль» (< араб. «халіббі василь» — «все виконаю заради гостя/прибулого»), «йди на ...» (< «хіді нахійя» → «відійди в сторону»), «морока» (< араб. «маарака»-«боротьба»), «зубр» (< араб. «зубр»-«пеніс»), жіночі імена, що сприймаються тепер як скорочення: Нюся (< араб. «ан-нуса/аніса» — «жінка»), Нюра (< араб. «ан-нур» — «світло»), Тіна (< араб. «земля»;

також потрапило у рос. «тіна»—«намул»), «Ягілева дочка (архаїчний український фольклорний образ)» (< араб «агіль» — «той, хто знає, розумний, той, хто розуміє»), чоловічі імена: Ярополк (араб. «Анвар»), Лев (араб. «Асад», «Усама»), Святослав (араб. «Махмуд»), Назар (араб. «далекоглядний»)³⁹¹.

Походив Шамс з роду індійського купця Синджа-дьяу (Синджа-Диу, Тиньтяу), який осів у Хорезмі. Через це всіх його нащадків прозивали «синдійцями». Пізніше його нащадки замешкали у Хазарському каганаті, де батько Шамса мулла Габдулла був суддею (каді) мусульман Семендеру та вождем антихазарського повстання в 810 р. Сам Шамс певний час був секретарем хана чорних («північних») болгар у Балтаварі (тепер — Полтава), а опісля передав цю посаду своєму синові, народженому в Києві, — муллі Микаїлю Башту Ібн-Шамс Тебіру, літературним псевдонімом якого було Шамсі Башту, а величним його твором, який дійшов до нас, є «Легенда про доньку Шана» («Шанкизи дастан») ³⁹². Під час протистояння Хазарії та Чорної Булгарії Київ під проводом начальника залози варяга Жир-Аса (Діра давньоруських літописів) повстав. Для переговорів з новою державою від болгар і прибув Микаїль, друг дитинства Жир-Аса, який залагодив справи на користь обох народів і залишився в Києві як посол, одночасно будучи муллою головної київської мечеті «Ель-Бейда». Але в 863 р. співволодар Жир-Аса християнин Аскольд (Феофан згадує послів царя герміонів Аскіла в 563 р.; з VIII ст. відомий народ «аскл/ашкал/есгель», споріднений з булгарами і який межував з мадярами; зрештою, згадується цар Аскал, який підпорядковувався цареві волзьких болгар Алмушу, а останнє ім'я аналогічне імені угорського вождя, батька Арпада) влаштував погром мусульман, унаслідок чого мулла Микаїль змушений був усамітнитися у скиті-ханака батька. У 870 р. Микаїля київський володар обміняв на варязьких бранців, і надалі мулла був секретарем ряду болгарських ханів, ведучи активну просвітницьку (переклав болгарські письмена «куніг» арабською мовою, відкрив сотні мечетей і медресе) та географічну діяльність. У 900 р. він вирушив у місіонерську подорож на Урал, але втонув під час бурі на річці Нукрат-Ідель («Срібна річка»; Агідель, тепер — річка Кама) біля аулу Шам-Чачак, неподалік міста Яр Чалли (тепер — Набережні Човни). Язичники виловили його тіло з річки й повісили його на дереві (пор. з тим, як пізніше русичі розправлялися тут же з місцевими волхвами; пор. з тюрксько-маніхейським звичаєм обмотувати труп шнурами, підвішувати на дерево і залишати так гнити³⁹³). Син Микаїля Абдаллах Ібн-Башту поховав батька у заснованому ним мусульманському скиті Дебер на річці Свіяга. Син поета, якого тричі згадує у своєму творі відомий арабський мандрівник того часу Ібн Фадлан, стає начальником канцелярії хана Волзької Булгарії і в 931 р. створює власний дастан «Кисекбаш кітабі», підписаний псевдонімом Тебірзі. Життєпис поета та історія створення епосу викладені у зведенні болгарських літописів «Джагфар таріха», складеному Бахші Іманом в 1680 р. за наказом Сеїда Джагфара, і в XIX ст. сам літопис завдяки болгарським емігрантам опинився у казахському місті Петропавловську, де його відкрили науковці.

Саме в Київському печерному скиті-ханака у 865 р. Микаель Шамсі Башту і написав дастан «Шанкизи», в основу якого поклав легенди тюрків, іранців,

угрів та слов'ян. Зокрема тут розповідалося, як син алпа Бояна (сина Сонця і Місяця, який втік від батьків і став правителем племені Імен-«Дубів»; пор. Уральські гори як «Імеонські» у візантійських хроніках та з іменем кагана аварів Баяна) Іджик, володар хонів (гунів), був народжений богинею-рибою Бойгал (звернімо увагу на образ риби-праматері династії!), через що булгарки любили прикрашати себе срібними монетами (танка), символізуючими її луску, як нащадки Іджика кочували берегами річки Кубан (Хуанхе), а потім відійшли у Сакланські (Сако-Аланські) степи Сули (Дунаю), Кашану (Молдови), Бурі-Чаю (Дніпра), Нукрату (Сіверського Дінця), Ширу (Дону) та Ітилю (Волги). Героями булгар виступають друзі-ельбіри Ата, або Аудан-Дуло (тобто історичний Аттила з роду Дуло та Автанділ з поеми Шота Руставелі «Витязь у тигровій шкурі»), Арбугу (Тарвіля) і Шамси Тат-Ірана (Татра). Злий дух підземного світу Албастиї викрадає наречену Аудан-Дуло Боз-Бі, доньку бека Шан-Албана Риштава, а інший демон — однорогий Аджаха — наречену Арбуги Танбіт. Друзі рятують спочатку Танбіт, а потім і Боз-Бі. Водночас герої перемагають у різних підземеллях та печерах полчища нечистих духів-йорегів (чувас. «святих», тюрк. *iduq*, варяз. *helgi* «святий; Олег»). Щасливі переможці поселяються в місцевості Атіль («Кінська стоянка») на річці Ітиль (Ідель), де засновують царство Булгар (відома готському історикові Йордану як *Athaul*, мешканці якої платили данину готському імператорові Германаріху, надалі — це історичний Ітиль, столиця Хазарського каганату). Нашадок героя Аттили з роду Дуло по матері хан Курбат (Кубрат, Кубар), син Аскала (за хронікою Менандра Протиктора, Аскел — тюркотський хан, який надіслав у 563 р. посольство до Візантії), дає у володіння своєму молодшому братові Шамбату гори Куянтау («Заяча гора»), де в 631 р. будують фортецю Башту, яку потім назвали Шамбат (натяк на назву Києва у Константина Багрянородного як «Самбатас» — «Пристань для човнів»; існує версія на угорське слово *Szombathely*, де *hely* означає «місце» і означає саме «Угорське урочище», куди прибув князь Олег Віщий, де похований Аскольд і де перед цим був західний форпост іудейської Хазарії, представлений салтово-маяцькою археологічною культурою (пор. топоніми Каховка та Одеса з іврит. «ках хов» — «візьми мито» і «адаса» — «вереск (степова рослина)»), а сам васальний від Хазарії «Руський каганат» з ймовірною столицею в Києві (в Ібн-Фадлана цар Аскал був васалом Булгарії, у свою чергу васала Хазарії³⁹⁴; пор. з іврит. «ке ав» — «як батько», що могло бути іудейським переосмисленням місцевого топоніма) насправді охоплював ареал волинцівської археологічної культури, обіймаючи Лівобережжя Дніпра та межиріччя Дніпра і Дону³⁹⁵ (і навіть досягати басейну Оки: пор. топоніми Москва, Муром, Ростов, Самара, Симбірськ та іврит. «мас кева» — «податок/мито», «мером» — «з висот», «рош тов» — «добра голова», «шаморім» — «самаряни (жителі Самари)», «сім біра» — «пивоварня»); гіпотеза І. Хайнмана пов'язує термін Самбатас з позначенням у руських билинах Дніпра як Ізрай-ріки та Сафат-ріки, тобто річки Йосафата, яка згідно з переказами Агади протікає землею, де живуть втрачені десять колін Ізраїля, й одночасно контамінується з долиною Йосафата руських апокрифічних передаць, де начебто за Книгою Йоїля повинен відбутися суд над народами; як на нас, то термін Самбат/Йосафат може бути перетлумаченням уже забутого Шамбат).

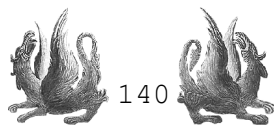

Царство Шамбата стало називатися Дулоба (натяк на дулібів-волинян; пор. з іншими назвами племен булгар і слов'ян — ердимчі/радимиці, себерчі/сіверяни, бугильчі/бужани, барини/берендеї, агачіри/акацири, ульчії/уличі, табірчі/тиверці тощо), а булгари Шамбата почали іменуватися «відтяті», «украяні» — «кїй» (kou < kid-; як переосмислення слова «куян», kuuan < kodan), через що і прифортчний град Шамбата, який заселили тюркські ульчії («крикуни») та «сакланське» (тобто сако-аланське) плем'я русів, став називатися Кїїв (від Kiyü Ev «низовина, берег річки + місце поселення» або Iki Ev «другий дім», пор. з хазар. Карч-Ев > Керчів > Керч). Сам Шамбат зазнав гніву від верховного володаря булгар Кубрата за те, що, пішовши в похід на фарангів (франків), раптово повернув назад, цим прирікши решту булгар на поразку. Власне про війну франків і булгар розповідає хроніка Фредегара (VII ст.), коли після смерті аварського хана Баяна в Паннонії спалахнула війна між власне аварами та булгарами-кутригурами. Останні втекли до франкського короля Дагоберта Меровінга, який спочатку радо прийняв їх, відвівши для поселення теперішню Баварію. Цим пояснюється зокрема те лінгвістичне явище, як взаємні германсько-тюркські запозичення, виявлені щонайбільше в лексиці чуваської мови, безпосереднього нащадка давньобулгарської (зведення склав Валентин Стецюк³⁹⁶).

Потім з невідомої причини Дагоберт наказав їх вирізати, чим **накликав на себе і свій рід Меровінгів прокляття великих шаманів Євразійського степу**. Булгари з великими втратами відступили за Карпати, де слов'яни і язиги-сармати радо прийняли їх як захисників від аварської сваволі.

На пагорбі Куянтау було встановлено ідола Кам'яна Голова (Таш-Баш, тобто натяк на слов'янського Дажьбога), увінчаного великою кам'яною чашею (!), і йому в пожертву купці приносили аналогічні чаші («ташяки») з написаними угодами, зобов'язаннями, проханнями чи клятвами. Тут же у казані було зварено в жертву захопленого у полон булгарами хазарського кагана. На горі Куянтау свого часу помер, відпочиваючи від пригод, хоробрий кїнь богатиря Ату (Атїлі) Тулпар, і коли герой зійшов на гору подивитися на кості побратима, то раптово помер від задухи (що збігається з переказами про «смерть від коня» руського князя Олега та варязького конунга Одда).

Проте Кїїв-Шамбат був лише релігійним центром, а столицею царства Дулоба став Хорисдан (тепер — Коростень, місце поклоніння алпу худоби Малові-Велесу). Свого часу Шамбат та інший син Кубрата Аспарух (Ісперіх, що мешкав у Буруджан-Батавилі («Ставка», тепер — Путивль) протистояли булгарам-утигурам старшого сина Кубрата кана Бат-Баяна, столицею якого була Фанагорія на Таманському півострові (місце культу алпа вогню Хурса-Хорсу)³⁹⁷ (про цю міжусобицю розповідає й історичне джерело — написаний у 1226–1249 рр. літопис «Газі-Барадж Таріхи»). З цього скористалися інші алтайські етноси — хазари та печеніги, об'єднані династією Ашинів («Вовків»; родове знамено — золота голова вовка на блакитному полотнищі), для яких булгари були «поганими псами» («кутригури»). Спочатку в 670 р. було захоплено релігійну столицю чорних булгар Балтавар (Полтаву), через що булгари цього племені (чорні булгари) переселилися в Башту, а після смерті Шамбата — на Балкани і заснували

в 681 р. на Дунаї Болгарське царство, потім розбили самого Бат-Баяна, народ якого, бурджани, з часом був підкорений хазарами і частково змушений переселитися в 894 р. у верхів'я Волги, де спільно з місцевими язичниками-сабанами утворив нову державу — Волзьку Булгарію (тепер — Татарстан), і туди ж переселилися й чорні булгари з Лівобережжя Дніпра³⁹⁸, а ті ж, які залишилися в Передкавказзі, стали ядром формування балкарців (їхня самоназва «таулу» — «горці», можливо, ідентична назві царського роду Дуло, до якого належав Аттіла), карачаївців та кумиків. У 737 р. араби розгромили хазарів і змусили їх дозволити, щоб підлеглі їм етноси прийняли іслам. Небіж останнього балтаварського хана Габдулли Джильки на ім'я Угер Лачині став князем Києва і відомий як «Ігор Рюрикович», а родовий знак «балтавар» став знаком династії і відомий як «тризуб». Один із синів власне волзькобулгарського хана Алмиша Арбат (Арпад) спільно з уграми та каварами (халісіями, західним хазарським племенем; від євр. *hwt* «городяни», відмінні від селян-«хазерів», євр. *haser* «селище», самоназва ж була однокорінна з узбец. «хашар» — «допомога, спілка, толока») переселяється у Паннонію, де виникає Угорщина (сином верховного вождя каварів Шаба і невідомої на ім'я дочки короля Іштвана I був король Угорщини Самуїл Аба, який правив у 1041–1044 рр.). Ті ж чорні булгари, які залишилися в Донецько-Чернігівській землі, стали під іменем берендеїв та ковуїв васалами Київської Русі.

У сенсі стосунку з «печерою» напрошується співставлення литов. *gausis* «печера», *gusas* «погріб», *rushus* «діяльний», швед. *gusa* «викопувати» з етнонімом «руси»³⁹⁹ ~ шевченківський мотив Русі як «розритої могили», можливо, належить до часу його побутування у Вільно, і цілком можливо, що литовці передавали йому гру слів в оцінці окупантів — «русскіє» — «розорювачі, спаплюжувачі могил».

Також порівняймо з санскр. *guha* «печера» < *guh* «ховати, захищувати» та скандинавське Г'юкі, засновник бургундської династії **Г'юкунгів-Гібихунгів**, вони ж **Нібелунги**, — Гунтера та його братів, які вбили Зігфріда і заволоділи скарбами альва Альберіха та дракона Фафніра).

Відповідно з перенесенням Граалю на схід всі пошуки рицарями Артурівського циклу приречені на поразку, а надалі, як вважає Р. Вагнер, пошуки Граалю замінили пошуком скарбу Нібелунгів і далі — гробу Господнього в Єрусалимі.

Поряд з **чашею Граалю** та магічним **Списом** герої святого Граалю (Галахад, Борс і Персифаль) під час подорожі заволодівають човном і плывуть до Володарки Озера Вівіан (Німуе; пор.: валл. *Essylt Vinwen* > Ізольда) **Мечем Давида** (пор. з мечем Артура «Ескалібуром» < «Калібурн», «Каледвульх» < *Caledvwlch* «Той, що ріже сталь»). Аналогічно у валлійських міфах дарує **меч** (валл. *cleddyf*, ірл. *claideb* «меч» ~ пор. з дв.-рус. «меч-кладенець») героєві Ллеу Ллау Гіфесу («Лев Важка Рука») його мати, богиня Аріанрод, якого вона народила від власного брата Гвідіона. Генетично ст.-франц. *brant*, італ. *brando*, нім. *Brand* «меч» < «великий (довгий) меч (яким зручно битися тільки вершникові, запроваджений у європейське рицарство іраномовними аланами; в той час як піхотинці озброювалися короткими мечами: ірл. *colg*, брет. *kalc'h*, грец. *machaira*, нім.

Schwert, англ. sword)» ~ дв.-інд. brhant- «високий, великий, поважний» ~ кельт. Brigantes «кельтське плем'я в Британії» (пор. з іменем богині Brigit) ~ Brigantii «плем'я в Реції на Боденському озері» ~ герм. Burgundai (< дв.-верх.-нім. Purgunt) «плем'я, що мігрує» ~ авест. berezant-«високий» < і.-є. *bhrghntoi «високі, великі».

У Вольфрама фон Ешенбаха **Грааль** — це **камінь** з написами (зелений ізма-рад; lapsit exillas, пор. з латин. lapis exilis «зниклий камінь (епітет «філософсько-го каменя»)); походить з Откр., 2:17; у масонській традиції він ототожнюється з ініціальним каменем з написом V.I.T.R.I.O.L. — «відвідай утробу землі і, спрямувавши свій шлях, ти знайдеш таємний камінь»). Вважається, що під «каменем» (дв.-євр. even) хрестоносці власне розуміли камінь, який був кришкою над печерою, яка стала Гробом Господнім; як розповідає літописець, у XII ст. Добрина Едрейкович привіз цей камінь у Великий Новгород, і потім, після того, як він став архієпископом Новгорода, святиня зберігалася у храмі Святої Софії під вітарем. Саме з метою його «визволення» й боролися хрестоносці з Александром Невським та Іваном Грозним. Поряд з цим на Русі відома ще одна інсигнія — Вінець із Животворящего хреста (вірніше, стружка з хреста, викладена у формі вінця), а також «Пояс Богоматері» (ним, зокрема, вилікували молодого Володимира Мономаха, аналогічно — дружину імператора Льва Мудрого). Як свідчить Києво-Печерський патерик, її привіз варяг Шимон, родич конунга, який мандрував на Схід, і цього Шимона-Симона ототожнюють із Семундом Господинею, родичем (фріянд) і наступником конунга Сігурда Африкана (Хрестоносця), який після зруйнування вендами (слов'янами) Конунгхелла пустився у мандри («Сага про Матнуса Сліпого та Гаральда Хілли»).

У Кретьєна де Труа, Альбрехта фон Шарфенберга та у «Вульгаті» Грааль — це **блюдо** (escuelle < лат. scutella «піднос» < scutum «щит»; фр. esuelle, італ. scodella). В певних езотеричних колах існує версія, за якою династією Грааля як escuelle є шведський дворянський рід Uexkull — бокова гілка династії візантійських імператорів-космополітів Кантакузінів (борців з династією фундаменталістів-зелотів Палеологів). З часом представники шведської гілки вступили на службу до російських імператорів, унаслідок чого отримали маєтності в землі комі-зирян і відомі як Єшкілеви.

У Роберта де Борона Грааль — це **чаша** (chalice) для причастя (потир).

А. Платов пропонує розглядати власне **чотири святині Грааля** — **Чаша, Спис** (колізії довкола нього детально описані Т. Равенскрофтом⁴⁰⁰), **Меч** (з'єднати частини якого може тільки той, хто знайде Грааль; «Давньоєврейське слово Hereg (меч), яке вказує і на гору Ногев (Хорив), містить небезпечну силу... відбиває енергію, яка руйнує, спустошує, висушує і нищить...»⁴⁰¹, і тут можна зауважити, що коли Месія говорить про те, що не мир Він приніс, а меч, то слід розуміти, що пріоритет віддається не земному царству Єрусалиму — «Міста миру», а духовному царству Сіона на горі Хорив) і **Камінь** (у кельтській традиції використовується для легітимації короля) з фольклорно-міфологічною «четверицею» світобудови (наприклад, чотири міста ірландського Племені Дану — Фаліас, Горіас, Муріас і Фіндіас, з яких принесли відповідно камінь (cloch) Ліа Фаль,

спис Луга, казан Дагда, меч Нуаду; чотири фортеці, чотири башти), додаючи ще «п'ятий» (центральный) елемент (згадаймо фантастичний фільм «П'ятий елемент» з Брюсом Вільямсом та Мілою Йовович!) — принцип Роду (престол Сарраца)⁴⁰². В анонімній французькій поемі «Перлесваус» («Perlesvaus Le Haut Livre du Graal») під час літургії Грааль постає у п'яти різних образах, про котрі ніхто не має права говорити, бо таємниці цього таїнства не повинні бути розкриті, і говорити про них має право тільки той, кому Бог довірив їх. Король Артур бачить п'ять різних перетворень, і останнє з них — Потир (чаша)».

В епосі «Сер Гавейн та Зелений Лицар» небіж короля Артура вирушає назустріч долі зі щитом із зображенням пентаграми, тобто п'ятикінцевої зірки: «... Бо символ пентаграми. — резюмував Дж. Р. Р. Толкін, — у цій поемі очевидний принаймні в головному... Вона зазвичай символізує «досконалість», але в конкретному випадкові — саме релігійну (християнську) досконалість у благочесті і моральності, а також у «почтивості», що виходять з них, у стосунках між людьми; досконалість у всіх частковостях, що стосуються цих добродійностей, досконалий і непорушний зв'язок між високим та низьким. Так Гавейн і виїжджає з камелоту — з цим знаком на щиті (і, як ми довідаємося пізніше, ще й на плащі)»⁴⁰³. І далі у примітках зазначається: «...Кути пентаграми символізують кожен свою «п'ятирицю» властивостей, без котрих нема досконалого рицаря і котрі притаманні Гавейну або становлять його ідеал. Перший кут — Fyue wyttez (п'ять почуттів): почуття рицаря повинні бути чисті... Другий кут — Fyue fyngres (п'ять пальців): символізують фізичну силу і спритність. Третій кут — Fyue woundez (п'ять ран Христа): на поклонінні ранам Христа заснована віра, без котрої нема істинного рицаря... Четвертий кут — Fyue joyes (П'ять Радощів Марії): у католицькій традиції — Благовіщення... Різдво, Воскресіння Христа, Вознесіння Христа й Успіння (смерть Діви Марії: Син забирає Матір із собою)... П'ятий кут — Fyft Fyue («п'ята п'ятірка»), об'єднує головні «суспільні» добродійності: fraunchyse («щедрість», «великодушність»), felazschyr («дух товариства», «братська любов», «доброта»), clannes («чистота», «цнота»), cortaysye («куртуазія», «лицарство», «почтивість») та ryte («жаль», «співстраждання», «побожність»)»⁴⁰⁴. Щоправда, є й інше тлумачення: «... Червона п'ятикутна зірка пов'язана з трояндою (як шестикутна — з білою лілією) і взагалі є символом жіночого статевих органу. Її п'ять променів відповідають п'ятьом зовнішнім частинам вульви: великим і малим статевим губам і кліторові. Клітор, який не має парного собі органу, символізується центральним променем зірки, що не має симетричного собі»⁴⁰⁵.

В ірландській «Старовині місць» розповідається про те, що до народження Конна (Chuinn) Ста Битв не були відомі «п'ять шляхів» древнього володаря, які власне й знайшли (через те, що вони самі себе виявили, «маніфестували»), як говориться в «Анналах Чотирьох майстрів», у ніч народження героя (A noidche geine Cuinn forrith cyiss rgnomhryid). Одночасно з цим з'являється річка Бойн, богинею якої є богиня Бригіта (ірл. brigaid «показувати, виявляти» < «висвічувати, виносити на світло»).

Як на нас, то А. Платов, проте, не звернув уваги, що «святим» Грааль називається тільки в циклі про короля Артура, і найвірогідніше автор циклу Д. Мелорі цим натякає саме на «п'ятий» елемент, бо, як ще зауважив Ж. де Сед (що правда, в зовсім іншому контексті) по-французьки «святий» (saint) звучить майже як «п'ять» (cinq)⁴⁰⁶, тобто: «П'ятий (- це) Грааль».

Щоправда, А. Платов не вказує джерело свого здогаду — монографію А. і Б. Ріс, які розглядають замок Грааля в контексті арійських «п'яти сторін світу»⁴⁰⁷, продовжуючи цим дослідження Р. Генона щодо п'ятичленного поділу Ірландії⁴⁰⁸. Так само і О. Дугін не вказує на справжнього автора⁴⁰⁹ свого твердження: «... Цей же символічний комплекс поміщено і в головному сакральному знакові християнської традиції — у Хресті. Езотеричне тлумачення Хреста подібне за змістом зі значенням чотирипелюсткового, серцевого лотоса в індуїзмі. Хрест — це чотири орієнтації простору, чотири елементи, чотири річки раю тощо. На перетині цих компонентів перебуває унікальна точка — точка Вічності, звідки все виходить і куди все повертається. Це — полюс, центр, земний рай, Божественний правитель реальності, Король Світу. Особливим чином цей «п'ятий», інтегральний елемент, Божественна присутність, «вище Я», проявлений у символі «хреста, що обертається», тобто Свастики, котра акцентує нерухомість Центру, Полюса і динамічну природу периферійних, проявлених елементів. Свастика, однаково як і Розп'яття, була одним з символів християнської традиції, і особливо вона характерна для «еллінської», арійської, маніфестаційної лінії. Але й саме Розп'яття має сутнісно те ж саме езотеричне значення. П'ятий елемент тут — сам Христос, Бог-Слово, Іманентна іпостась Божества, Еммануїл, «З НАМИ БОГ»...»⁴¹⁰. Аналогічно римський середньовічний поет Рутілій у своїй поемі «De reditu» («Про повернення») ставить римський престол на «полюсі світу»:

Внемли этим словам, о царица прекрасная мира,
Рима богиня, чей трон в полюсе звездном стоит.
Внемли, великая мать и людей и богов изначальных.
Храмы твои к небесам смертных приблизили нас.
Буду тебя воспивать до последнего часа, богиня;
Тот, кто дышит и жив, разве забудет тебя!..

(Пер. І. Голєніщева-Кутузова)⁴¹¹.

Т. зв. «тронний камінь» (Fal; тобто один з чотирьох елементів) є не престолом короля, а предметом, який лише надає йому легітимність — він «впізнає» істинного короля і «скрикує» під ним («... Потім на цей острів приплив Симон Бреет, молодший син короля Іспанії, який привіз із собою камінь, на котрому коронувалися королі Іспанії, а отримав він цей камінь від свого батька на знак того, що колись стане королем, — адже саме цього сина батько любив більше за всіх своїх дітей. Цей Симон завдяки дочці Скоттів став королем Ірландії і поставив згадуваний камінь у найкрасивішому закутку Ірландії, котрий досі називається Королівське Місце. Після нього один із синів одного з королів Ірландії, нащадків Скотти, а звали його Фергус, син Ферфейєра, відбудував у найвіддаленішу країну... І вони замешкали там, до того ж всі вони були ірландцями, і досі називаються ірландцями»⁴¹²).

ваються скоттами, а країна їхня — Скоттія... Фергус привіз з Ірландії королівський камінь і розташував його там, де тепер розташоване абатство Сконе. На ньому коронувалися, сиділи і правили королі Шотландії до того часу, доки король Англії Едуард I після завоювання не наказав доставити його звідти в Лондон, у Вестмінстер, і він тепер слугує престолом священника біля верхнього вівтаря», — пише датована 1280 роком «Хроніка піктів і скотів»⁴¹²).

Як зауважують А. і Б. Ріс, аналогічний «паладій» царської влади існує в Індії — це камінь-лінгам Шиви. «...Той же символізм, — пише Ю. Евола, — втілений у пірамідальному асиро-вавилонському зикураті з плоским дахом, у схемі міста іранських верховних правителів (як у Екбатані [тобто парфянських Аршакідів. — *О. Г.*]) та ідеальному образі царського палацу Чакравартина: так у архітектурі втілюється порядок світу, з його ієрархіями та підпорядкуванням неодмінному центрові. Просторовому розташуванню цього центру в будівлях відповідає те місце, де перебуває трон володаря. І навпаки, як і в Елладі, в Індії форми ініціації, в котрих використовують обряд т. зв. мандал, драматизують прогресивний перехід посвячуваного з профанічного і демонічного простору в сакральний, аж до досягнення центру; а головний ритуал, що носить ім'я mukatabisheka, складається з покладання корони або тіари — той, хто досягає «центру» мандали, коронується як цар, бо він підноситься над грою сил нижчої природи. Крім того, цікаво відзначити, що зикурат, сакральна будівля, підноситься над містом — державою і є його центром, у Вавилонії його називали «наріжним каменем», а в Ларсі «кільцем між небом і землею»; теми «каменя» і «мосту» — ... далекосхідна формула «третьої влади між Небом і Землею»⁴¹³.

Власне колізії валлійського прототипа рицаря пошуку Грааля Персеваля — Прідері та його батька Пуйлла зосереджені довкола «тронного пагорба» (валл. gorsedd; ще має значення «двір», «зібрання»; ірл. sossad «ложе», «пагорб», «укріплення», «відкритий простір»), що височів посеред кладовища⁴¹⁴ (тобто оточений предками; пор. з мотивом «Галичиної могили» у «Галицько-Волинському літописі», сидіння на якій вже означає княжіння в Галичі; «Галич» < албан. gjalliqes «воскресіння», Карпати < албан. karpe «скеля»⁴¹⁵; пор.: Arturs Seat «Трон Артура, пагорб біля Единбургу» < гаел. «пагорб лучників»). Племінні королі (вожді) в Ірландії називалися «королями вершин» (гі benn), а назва верховної столиці Ірландії Тари (Темри) походить від temaір «пагорб» (пор. із селищем Темерівці на Прикарпатті).

«... Ідея філософського каменя, — пише К. Г. Юнг, — має з цим декілька пунктів дотику. У «Філософському розаріумі» камінь стверджує: «Я випромінюю світло, але і темрява походить з мене. Отже, ніщо, варте родючості, не може заквітувати у світі, не зрушене мною і не з'єднавшись з моїм сином» («Ego gingo lumen, tenebrae autem naturae meae sunt... me igitur et filio meo conjuncto, nihil melius ac venerabilius in mundo fieri potest»)... У наступному уривкові із «Золотого трактату»... (камінь. — *О. Г.*) народжується в лоні матері-міста та ідентичний увінчаною короною та вкритою вуаллю Монаді»... «Король» стосується каменя. Те, що камінь є правителем, очевидно з наступної цитати Гермеса у «Філософському розаріумі»: «Філософ — не майстер каменя, але швидше його міністр»

(«Es sic Philosophus non est Magister lapidis, sed potius minister»). Схожим чином кінцевий продукт каменя у вигляді увінчаного короною гермафродита називається «загадка влади» (aenigma regis)...»⁴¹⁶.

Також у курдській національній релігії — езидизмі (від іран. «язат» — «божество») основна щоденна церемонія полягає в тому, щоб на сході сонця всі віруючі ходили довкола каменя, що лежить на землі і на якому написано «Малік Таус», тобто «Ангел Павич»⁴¹⁷. Згідно з віруваннями це — грішний ангел Азраїл, який, проте, буде прощений (або вже прощений) Богом.

У повісті Лампрехта про Александра Македонського розповідається про те, як, дійшовши до стін земного раю, воїни Александра отримують через вікно в стіні від якогось старця невеликий чорний камінь. Вчений єврей зі свити царя наказав принести терези і на одну шальку поклав цей камінь, а на іншу наказав класти золото та коштовності. Скільки їх не клали, маленький камінь залишався важчим від них. Тоді мудрець кинув на камінь жменю землі, і чаша з каменем злетіла вгору. «Камінь цей — людське око, — сказав мудрець, — ні золото, ні коштовності не можуть його наситити, доки він відкритий; але коли його закрие жменя землі, йому вже нічого не потрібно»⁴¹⁸.

Згідно з уявленнями мусульман в основі гори полюса світу, де мешкає могутній ангел Каф (Коран, 77:3), лежить чарівний зелений ізмарагд, колір якого й відображається небом (Мутаххар б. Тахір ал-Макдісі, Йакут ал-Хамаві, Закарийя ал-Казвіні, Ібн ал-Варді).

За легендою сам Грааль був виготовлений з ізмарагду, який випав з корони Люцифера, коли архангел Михаїл скинув його з неба. Начебто епітетом Люцифера саме було «Ангел Корони», по-єврейськи hakathriel, що, як зазначає Р. Генон, теж означає число 666⁴¹⁹. Дослідник ототожнив це передання з ведичною традицією зображення перлини угна на чолах божеств, зокрема — Шиви (звідки перейшла у буддизм), що явно наштовхує на можливість бачення у цьому міфі відображення протистояння амореїв-хабіру (протоіудеїв) з мітанійськими хурито-арійськими племенами (євр. nahaga'im, дв.-єгип. nahagina). Також варіант Вольфрама фон Ешенбаха, за яким Грааль є каменем, Ф. Камперс співставляє зі східним переказом про камінь Чінтамані: «... деякі особливості індійської легенди про Чінтамані і особливості нашого переказу про Грааль дуже схожі; в цьому камені бажань, що випускає денно і нічно світло, що дає кожному їжу і пиття в достатку і який зберігається у палаці п'ятисот богинь у королівського сина Гедона, можна розгледіти навіть прообраз нашого переказу про Парцифаля»⁴²⁰.

Також цей камінь Грааль можна співставити з грецькою «Повістю про Варлаама та Йоасафа» (яка певними елементами про народження та юність подібна до переказу про Будду Шак'ямуні; Йоасаф < Будасаф < «бодхісатва»): пустельник із Сенаару Варлаам під виглядом купця постає перед індійським царевичем Йоасафом і розповідає, що володіє чарівним коштовним каменем («камикь»), який виліковує всі хвороби. В розмові з царевичем він розкриває, що цей камінь — християнська віра⁴²¹. Грецька версія є переказом ранішої, персько-пехлевійської, відомої за книгою Фіхріст, від неї походять арабська «Білаухар

і Будасаф», грузинська «Балавар та Йодасаф» і сирійські уривки. Академік К. С. Кекелідзе встановив, що ця «Повість» уперше з'явилася в Індії в VII ст. сирійською мовою і створена в індійській метрополії церкви несторіан⁴²². Проте Б. І. Кузнецов дотримується іранської версії походження «Повісті», вказуючи на популярний східний сюжет про царя-язичника і його сина (дочку) — сповідника істинної віри⁴²³.

Зрештою згідно з переказом ізмарагдом з корони Люцифера заволодіває Seth, котрий є, на думку дослідників, персоніфікацією Єгипту. З часом з ізмарагду виготовляють чашу Грааль, і зрештою вона потрапляє до Йосифа з Ариматеї, стає чашею Таємної Вечері, здійсненої в домі Симеона Прокаженого, в яку потім Йосиф зібрав кров розп'ятого Ісуса (пор.: «Чашу Спасіння прийму та Ім'я Господнє покличу», Пс., 115:4). Як вважає священник П. Жуков, власне один з творців Священної літургії, великий Отець Церкви, святий Іоан Золотоустий (347–407 рр.) сформулював учення про Чашу Спасіння⁴²⁴.

Парадокс полягає в тому, що ніхто з дослідників не звернув уваги на фігуру Сета (Seth) у переданні про Грааль, яка є, на нашу думку, однією із засадничих, що творить контекст подальших подій, тобто «циклізацію» самого передання. Звісно, мова не йде про давньоєгипетське божество, яке протистояло сонцесяйному богові Гору (Гор з головою сокола зі списом, який вбиває крокодила, що трансформувався у святого Георгія в одязі римського імператора, з головою сокола, який вражає списом дракона; в канонічному житті святий Георгій вгамував дракона без зброї, лише прочитавши над ним молитву; в Анатолії ж святий Георгій та вірменський Мхер, зображені як вершники на білих конях, успадкували іконографію Мітри⁴²⁵). Тут скоріше за все — біблійний патріарх Сиф, третій син Адама і Єви, який народився після вбивства Авеля та вигнання Каїна і від якого походить людство. Сиф (Сет), як сказано в коптському тексті, «... мешкає в найсокровеннішій ніші Плероми (грец. «Повноти». — О. Г.), міста з чотирма воротами (схожими на індійське місто Брахми на світовій горі Меру). В кожних воротах — Монада... Монада — це іскра світла і образ Отця, подібний до Моногена.⁴²⁶ Моноген стоїть на тетрапезі, подібній до тетраморфа, основі церкви, площині з 4-ма колонами, що відповідають чотирьом євангелістам». Сет у переказі про Грааль — це, на наш погляд, натяк на сирійську християнську пам'ятку «Хроніка Ζυρην» (VI ст.), яку певний час приписували Діонісієві Ареопагіту. Спеціальну увагу «Хроніці» приділив дослідник М. Еліаде. В ній розповідається про те, що було записано пророцтво від Адама про прихід Месії, яке Сет заховав у Печеру Скарбів окультних таємниць. Сет повідомив своїм синам зміст пророцтва і наказав їм щомісяця сходити на гору та заходити до Печери. І ось дванадцять «царів-волхвів» з країни Шир, «Царі і сини Царів», слухняно здійснюють ритуальне сходження на Гору, очікуючи виконання пророцтва Адама. Якимось вони помітили стовп невимовного світла, увінчаний Зорею, блиск котрої перевершував сяйво багатьох сонць. Зоря проникла у Печеру Скарбів, і Печера засяяла. Пролунав голос, котрий запросив царів увійти. Потрапивши всередину, царі осліплені світлом і опускаються на коліна. Але світло концентрується і незабаром приймає форму смиренної людини, котра повідом-

ляє, що післана Отцем Небесним. Він радить їм узяти скарб, захований у печері (!) їхніми предками та йти у Галілею. Ведені Світлом, вони потрапляють у вифліємську печеру, і чудо повторюється: стовп світла і Зоря опускаються і проникають у печеру. Волхви простягаються ниць перед блаженним Немовлям і складають до його ніг свої корони. Ісус вітає їх як «Синів Сходу — [країни] Вищого Світла», «гідних бачити відпочаткове вічне Світло». Повернувшись у свій край, волхви розповідають про бачене. Пізніше апостол Іуда Фома прибуває у Шир, і волхви одразу ж приймають хрещення, і тоді з Неба опускається Дитя Світла і говорить з ними⁴²⁷.

Аналогічне передання засвідчене в анонімному «Opus imperfectum», де ритуал сходження волхвами здійснюється на гору Перемог. Деякі дослідники «Хроніки» вважають, що цей переказ є християнізацією переказу про народження зі світловими епіфаніями іранського пророка Заратустри, який родом з країни Шиз.

У «Книзі Марко Поло» розповідається, що ці волхви-царі на ім'я Бельтазар, Гаспар і Мельхіор прийшли з перського міста Сава (Саба), що на південний захід від Тегерану, де вони й поховані у трьох великих чудових гробницях, над кожною могилою квадратова будівля, і тіла волхвів нетлінні, «з волоссям і бородами». Вони принесли в дар тринадцятиденному Ісусові золото, ліван (ладан) і смирну (миро), а в подарунок отримали від нього таємничу «закриту скриньку», в якій виявився камінь як знамення того, щоб віра їхня була твердою. Волхви, не розуміючи його символіки, викинули його в колодезь, але одразу ж туди з неба зійшов вогонь. Від цього вогню вони взяли частину і принесли його в чудовий храм, де ним здійснюють жертви і моляться йому⁴²⁸.

Схожий переказ зустрічаємо в Ібн аль-Кальбі в «Книзі про ідолів»: після смерті Адама сини Шета (Сифа) поховали праотця в печері гори Нод (Нод-«Кочів'я», земля, де жив Каїн після вигнання) і відвідували її та віддавали там почесні. Тоді із задрощів нащадок Каїна Кабіль створив перших ідолів на честь п'яти померлих праведників — Вадда, Сува, Іагхута, Іагука і Насра (пор. з Кораном: 71:22), довкола яких живі брати здійснювали святкові процесії⁴²⁹.

В езотеричній традиції, як констатує М. Серрано, існує уявлення про трьох волхвів-царів як носіїв алхімічних принципів *nigredo*, *albedo*, *tubedo* «чорний, білий і червоний». Сама Алхімія — Царське Мистецтво, *Ars Regia*, яким спочатку займалися єгипетський Фараон та його маги (М. Серрано, «Воскресіння Героя»).

Як розповідає хроніст Вільям Мальмсбері (друга чверть. XII ст.), в 63 р. н. е. учні апостола Філіпа під проводом фарисея Йосифа з Ариматеї, який поховав Христа після хресної смерті у своїй власній гробниці (Матфея, 27: 57–60), прибувають на острів Британію і там, де тепер Гластонберійське абатство (англ. *glastonbury* «скляна фортеця» = валл. *ynys vytrín* «острів скла»), засновують перший храм на цій землі, посвячений Пресвятій Богородиці (товариш Йосифа євангелійний фарисей Никодим вважається засновником Фекамбського монастиря на французькому боці Ла-Маншу; за деякими версіями саме у цьому абатстві, яке ще називалося Аваллон, поховано легендарного короля Артура. В «Otia

Imperialia» Джервезі із Тілбері Артура описують, що він лежить на ліжку в чарівному палаці на пагорбі). Йосиф був хранителем чаші Таємної Вечері, здійсненої в домі Симеона Прокаженого, в яку зібрав кров розіп'ятого Ісуса⁴³⁰. Він передав чашу своєму синові Галааду (в деяких версіях він теж називається Йосифом та визначається місцєблєстителем сидіння, на якому ніхто інший не міг сидіти⁴³¹), а той — своєму зятєві, королеві-рибалці Брону. У «Вульгаті» в «Історії Сони» (Sone de Nausay) розповідається, як герой Сона і король Норвегії Алан відвідують чарівний острів Галосха (< Galis «первісна форма назви країни Вельс, тепер — Wales»), де монахи володіють двома чарівними реліквіями: нетлінними мощами Йосифа Ариматейського та Святим Граалем. Цей же чарівний острів згадується в ірландській сазі «Плавання Майл-Дуйна»⁴³².

Іспанська версія, за А. Колле, свідчить, що Грааль був чашею, виготовленою з каменю, мав розмір великого помаранча і привезений був з Азії. Спочатку Грааль перебував у Римі, пізніше потрапив до Арагону: його подарував у III ст. святому Лаврентієві де Уеска папа Сікст II, потім він потрапив до вестготських королів-аріан і в 713 р. єпископ Уески Отберт помістив його в гроті святого Хуана де ла Пенья (на горі Пано біля Хаки неподалік від Монсеґюру на південний захід і на захід від Долин Андорри), він залишався там як національна святиня до 1134 р. Перед загрозою нападу Альморавідів король Арагону Альфонс I Войовник наказав переправити реліквію на північ Піренеїв і повернувся у Сан-Хуан де ла Пенья, відбувши проміжне перебування в арагонському замку Монреаль де Со, тільки після розгрому катарів, у часи короля Арагону Мартина Людинолюбного. Цей король виготовив копію Грааля і подарував її папі Бенедикту XII (світське ім'я — Жак Фурньє, колишній інквізитор в Мірпуа і Пам'є, вів процеси проти альбігойців). Також була виготовлена ще одна копія, яка перебуває в соборі у Валенсії. Справжній Грааль було захоплено в печері Монтесінос на річковому острові Баратарія, які згадуються у «Дон Кіхоті» Сервантеса. Цей твір — ніщо інше, як опис мандрів Грааля⁴³³. Також у Сан-Хуан де ла Пенья є джерело річки Ріо Арагон, що дала назву королівству. Власне тут сходили на престол арагонські королі, тут рицар Ініґо Аріста заснував Орден святого Йоана, чийм гербом стали троянда і хрест. Як уже зазначалося вище, із царством Грааля «Спустошеною землею» Саррас ототожнюється саме визволена Альфонсом I від маврів — спустошувачів Іспанії Сарагоса. Тим самим власник Грааля реконкістою повернув славу королівства візіготів та аланів-сарматів, які й були родоначальниками європейського лицарства⁴³⁴. В цьому сенсі протистояння Яґо (Сант-Яґо, тобто Святий Яків — покровитель саме візіготів Іспанії) та мавра Отелло в драмі Шекспіра набуває езотеричного змісту.

Латинський запис гластонберійської легенди про Йосифа Ариматейського називався «De Gradalis» («Поступове сходження»; хоча про чашу Грааль там не згадується), що дало деяким дослідникам підставу невірно вважати, що назва Грааль походить через латинську форму gradalis від грецького crater, cratalis «посудина», «чаша», «Чаша (знак зодіаку)». Проте також по-грецьки слово crather означає «сила», «влада», «царська влада».

Існує версія, за якою слово Grail записано рунами Gebo, Raido, Ansuz, Isa, Laguz і означає «Божественний дар, отриманий від богів-асів, що одухотворює матерію» («Архів ордену Ансузгард»)⁴³⁵.

Внучкою нащадка Йосифа Пелама (в Ешенбаха — Анфортас, латин. «біля випадку»), сина Лабора (кельт. labaga «та, котра говорить»); і дочкою Пелеса — Багатого Рибалки, він же валлійський Пуйла, володар потойбічного Аннона чи Аннуна), що страждав від рани на стегні, яка не заживала, завданої Баліном (за Ешенбахом, — як покара за гріховну любов до Оргелюзи; пор. з раною короля готів Германаріха, завданою братами королеви росомонів Сванхільди-«Лебедині Битви»), «Вульгата» називає чарівну Елейну, яка від Ланселота Озерного, сина короля Бана Озерного, народила звитяжного рицаря **Галахада** (< бібл. Гілеад; пор.: Numquid resina non est in Galaad — «Хіба вже нема бальзаму в Гілеаді?»), Ієремії, 8:22).

В. Смирнов вважає, що Галахад (Галаад, євр. «Пагорб свідощтва», «скелястий», поставлений праотцем Яковом на місці явлення йому вві сні сходи на небеса) є символом ветхозавітного прихованого месії — царя Ізраїлю, нащадка Давида: «...Вважається, що Месія Ізраїлю народжений вже в часи зруйнування Храму (і тексти про Грааль «прив'язують» народження героя саме до цього моменту історії, до 70 р. від Р. Х.), але, нікому не відомий, перебуває прихованим. Заради гріхів свого народу він приречений на вичікування, котре може тривати дуже довго — доки Ізраїль не здійснить покаєння і не стане гідним спасіння... Іудейські джерела оповідають, що місцем прихованого Месії є Рим — як столиця найжорстокіших ворогів Ізраїлю: «... Ми знаємо, що тамплієри сприяли тамплієрам і контактували з суфіями, з шийїтами та ісмаїлітами. Виконавши місію волхвів і виявивши ... нащадка древнього сакрального роду, кров'ю пов'язаного з Христом, рицарі Ордену Храму могли виробити ... ідеологему Ангелічного «Царя Світу» в образі сіра Галаада. Ось ще у пророка Єремії сказано: «... говорить Господь Дому Царя Іудейського: Галаад ти у Мене...» (Єр., 22:6)»⁴³⁶, маючи на увазі зал палацу Соломона, в котрому було стільки колон, що він нагадував Галаадський ліс.

У традиційних послідовників учення рабина Натана з Гази про «месій-змій» Галахад ототожнюється саме з іудейським месією «Бен Юсефа» («сина Йосифа»); другим месією є майбутній цар «Бен Давид»), якому дано завдання «піти від самого себе» (тобто від «гой кадош»), зробивши «святим все несвяте, необрізане і свиняче» (алегорично — змії на дні творіння, які копошаться і збирають іскри премордіального кавот, які поневолені рішенням — «пневматичним простором», що залишилося під час «цімцум»). А насправді — очолити все, що вороже «святому» (ідолатрію та нацизм). До певного часу Бен Юсеф і Бен Давид не розуміють один одного, але зрештою відбудеться їхня взаємна інтеграція. Бен Юсеф з'явиться аналогічно до того, як з дому Йосифа з'явився перший цар Ізраїлю Єровоам з коліна Єфрема, який був лише збирачем податків і певний час переховувався від гніву Соломона в Єгипті.

В. Смирнов ототожнює Галахада з образом з поезії Данте Veltro («Гончак» (сузір'я), від veloce «швидкий»; Feltro «повість»), місія якого — покарати «Гіганта і блудницю» (начебто Рим за розгром тамплієрів, які носили плащі з повсті).

Ось як про це говорить Данте у «Пеклі» (І: 91–111):

...«Ти іншу путь обрати маєш нині», —
він рік мені, мої уздрівши сльози, —
«як вийти хочеш з гиблої пустині:
вовчиха, що через її погрози
кричиш ти, всіх тут, стрінувши, вбиває,
так що ніхто живий пройти не в змозі;
її натура дика й зла без краю
і робиться вона ще голодніша
потому, як поживу пожирає.
Багато парувалось передніше
із нею звірів, і ще більше буде,
та Хорт однак їй смерть завдасть пізніше.
Не з ґрунту, чи фальшифої полуди,
але з любові, мудрості й чесноти
між Фельтро й Фельтро запанує всюди.
Італію він визволить з тісноти,
звершивши врешті те, за що Камілла,
Тур, Ніз та Евріал померли доти.
Вовчиху всюди гнатиме він сміло,
аж поки в пекло зажене нечисту,
ізвідки заздрість перш її зродила».

(Переклад М. Стріхи)⁴³⁷.

Цей «Божий посланець» з епітетом «Tra feltro e feltro» («між повстю і повстю»); саме повстю була оббита скринька для голосування під час обрання імператора Священної Римської імперії), що з'являється «на небі Венери» — таємничий персонаж першої частини «Божественної комедії»:

И Фельтро оросит еще слезой
Грех мерзостного пастыря столь черный,
Что в Мальту не вступали за такой⁴³⁸.

Можливо, тут мається на увазі не острів Мальта, а староітал. *malta* — «бруд».

М. Стріха вважає, що під «Tra feltro e feltro» мається на увазі Верона, яка розташовувалася між містом Фельтро та замком Монтефельтро. Саме тут, у правителя Кан Гранде (Кангранде) делла Скала, лідера північноіталійських гіббелінів, знайшов притулок вигнаний «чорними гвельфами» представник «білих гвельфів» Данте Аліґ'єрі⁴³⁹. В 10-х рр. XIV ст. існувала жартівлива пісенька, автором якої був Сіфроні з Риму (або Губбіо), в якій розповідалося, як у палаці веронського володаря збиралися рицарі, трубадури, астрологи, богослови і музиканти найрізноманітніших націй, там тривали вічні бенкети та свята, був чудовий зоопарк тощо. Аналогічне повідомляв історик Феррето з Вінченци.

Ю. Евола дає власну інтерпретацію дантівського образу: начебто поет, який був членом таємної традиціоналістської організації «**Fedeli d'Amore**», мав на увазі «veltro» — *canè levriere* («гончак») — за фонетичною аналогією між словом «*canè*» («собака»), іменем італійського вождя гібелінів Кан Гранде делла Скала та сло-

вом «хан» — титулом високого правителя монгольської орди, яка, окрім всього, інколи ототожнювалася в уявленні європейців із «царством пресвітера Йоана» тощо, а її володар оцінювався як мудрий і щасливий монарх, друг християн, хоча і «язичник». «... Вербальна асиміляція, що зробила з хана Veltro, з'являється, зокрема, вже у німецькій версії Мендівілля: «Heisset der grosse hundert, den man gewonlich nennt Can... der Can ist der oberst und machtigst Keiser den die sunne uberscheinet» («Великий Собака, котрого зазвичай називають Хан, Кан... Хан — правитель, і могутній Імператор, що затьмарює сонце»). Боккаччо, заперечуючи інтерпретацію дантівського Veltro як Великого Хана, вже самим фактом такого заперечення підтверджує існування цієї інтерпретації. Крім того, у давньонімецькій мові слово «huno» (близьке до «hund», «собака») означало господаря, володаря, і цей корінь часто зустрічається в іменах древніх родин німецьких аристократів, — наприклад, Хунігер (Huniger) тощо... Все це аж ніяк не абсурдне, як може видатися на перший погляд, і схоже ототожнення взагалі перестає бути чимось дивним, якщо згадати, що в ту епоху титул Великого Хана втілював у собі певну сакральну функцію, не пов'язану з жодною конкретною особистістю та з жодним суто історичним або географічним царством. У Данте мова йде саме про цю функцію, і в образі Хана вона набуває свого символічного й одночасно політичного втілення, пов'язана з вірою в ідеал Імперії і з надією на її реставрацію. Все це досить близьке духові самих творців циклу про Святий Грааль»⁴⁴⁰.

А. Сапковський, навпаки, вважає, що ім'я Галахад було не так витвором анонімних ченців — авторів «Вульгати» на противагу катарам (до образу вождя яких Раймона-Роже Тренкавеля був навмисно трубадурами-катарами переінтерпретований Персеваль і для більшого «впізнання» введено образи матері Персеваля Герцелойди та батька Гамурета Доброчесного (Цнотливого), під якими слід було впізнати Аделаїду Тулузьку, оспівану арагонським королем-трубадуrom Альфонсом Доброчесним/Цнотливим), а переінтерпретацією валлійського міфічного персонажу Гвалахавед (Gwalchawed, Gwalhafad) — «Сокол (Яструб) Літа», брата Гвалхмеї — «Сокола (Яструба) Травня»⁴⁴¹, тобто валлійського прототипу Гавейна та їхнього брата Медраута (Ділана, прототипа сера Мордред; всі три брати — діти рідної сестри Артура-Гвідіона Гвіар та її чоловіка Лота-Ллуда, він же Нуд-Ноденс-Нуаду Срібна Рука ірландських міфів).

Якщо Гавейн лише спонукає рицарів Круглого Столу шукати Грааль, то Галахад його власне знаходить, а Мордред задовольняється земним щастям — отримує кохання королеви. Додаймо, що індоєвропейським народам відомі міфологічні персонажі соколів — добувачів магічного напою — соми (хаоми; на нашу думку — рослина родини сумахових, Sumac, Rhus, що ростуть в Україні в Кримських горах). Остання тотожна з персоніфікацією Влади — царицею (королевою, верховною жрицею). Валлійське «Житіє св. Гільдаса» (XII ст.) розповідає про короля «Літнього краю» (Сомерсету) Мелуаса, який «ішов лісами серед гіллястих стін верхівок дерев». Він викрав дружину короля Артура Гвіневеру і переховував її на «Скляному острові» (Гластонбері). Св. Гільдас умовив викрадача добровільно повернути королеву. В «Рицарі воза» Кретьєна де Труа Меагант, володар земель без повернення, на «травневих» змаганнях викрадає

королеву. Аналогічне розповідається про Мелеганта у «Смерті Артура» Томаса Мелорі.

Відомий рицар Гавейн у валлійській сазі про героя Перідура виступає під іменем Гуальхмей, а в Кретьєна де Труа — під іменем Говена. Його ім'я відповідно етимологізується: лат. *Walwanus*, бретон. *Walwein* < валл. *Gauwain* < *Gauvain* < *Galvagin* < [Gwry] *Gwallta(d)vwyn* «[Муж] Золотоволосий», і в сенсі компонента *Gwry* в імені він, на нашу думку, тотожний персонажеві в германському епосі «Кудруна» — ірландському королеві **Гере** («Чоловік»), який є батьком Хагена, дідом Хільди та прадідом героїні епосу Кудруни (Гудрун).

Рицар Гавейн — син Лота Оркнейського (якого вбив Пелінор) та внук Хоеля Тінтажильського й Іджерни, матері короля Артура, він вбиває підступно родичів Парсифаля — батька Пелінора (у Вольфрама фон Ешенбаха ім'я батька Парсифаля — Гамурет, він, як і герой «Пісні про мого Сіда», тобто Родріго Діас де Вівар, служить мусульманському володареві — Баруку Благословенному і титулується «сід», тобто «сайід») і брата Ламорака Вельського і цим, на наш погляд, тотожний вищезгаданому германському Хагену (Хьогні, нім. *Hahn*, гот. *hana* «півень»; в епосі «Кудруна» Хаген, син Гере, виховується на острові грифів, що ми співставляємо з артуріанським рицарем-виночерпием Бедуером, сином Грифона, *Bedwyr ap Gryffyn*), який є вбивцею Зігфріда (Сігурда, сина Сігмунда, сина Вьолсі; Я. де Фріз переконливо доводить кельтське походження епосу про Зігфріда, вважаючи, що тут відбився міф про вбивство сонячного бога Луга внуком бога Дагди Мак Куйлом, який відомстив за вбивство свого батька короля Кермата). Обидва стають причинами пошуку сакрального предмета: Гавейн ініціює пошук Граалю, а Хаген топить у Рейні скарб Нібелунгів.

Жінкою Зігфріда є Гудрун (Крімхільда), яка опісля його смерті стає жінкою або володаря гунів Аттіли (Атлі, Етцеля), де в історичних джерелах виступає під іменем Ільдіко (скорочене від Крімхільда), та героїнею «Пісні про Нібелунгів», або, за переказами едичної «Промови Хамдіра», до того, як вийшла за Етцеля, стає жінкою володаря росомонів Йонакра, дочка котрого вищезгадана Сунільда (Сванхільда) — «Лебедиця Битви» була піддана жорстокій карі за зраду, і Гудрун спонукає своїх синів відомстити конунгові Йормунрекові (Германаріхові): «... віроломні россомони, які були у нього (Германаріха. — *О. Г.*) в рабстві, знайшли такий спосіб погубити його. Одна жінка на ім'я Сванігільда з племені россомонів унаслідок дезертирства її чоловіка за наказом розгніваного короля була прив'язана до диких коней і розірвана на частини. Його брати, Сар і Аммії, чинячи помсту за смерть дружини брата, вразили мечем Германаріка у бік; вимучений раною, король продовжував після того жахливе життя. Почувши про слабке здоров'я Германаріка, Баламбер, король гунів, заволодів частиною володінь остготів; вестготи внаслідок внутрішньої ворожнечі відпали від їхнього союзу. Між тим Германарік від рани, а також і від горя, котрого йому завдавали набіги гунів, помер на 110-му році життя, в глибокій старості» (Йордан).

З братами Гудрун (Хагеном, Гунтаром та Готторма), вбивцями Зігфріда, можна співставити й ірландського Бріана з братами (Іухар і Іухарба), синів богині Дану, котрі вбили сина Діан Кехта Кіана (!) — «Скал Балба», «Німого Духа»,

батька сонячного героя Луга Самілданаха («людина всіх можливих мистецтв»), тобто аналога рекса-жертви (Палінора-Гамурета, Зігфріда, Германаріка).

Традиція Родичі	Ірландські міфи	Епос про Грааль	Пісня про Нібелунгів
<i>Дід</i>	Дагд	Хоель	Бургунд
<i>Батько</i>	Кармат	Лот	Г'юкі
<i>Син</i>	Мак Куйл	Гавейн	Хаген
<i>Сестра сина</i>			Гудрун (дружина Зігфріда)
<i>Жертва сина</i>	Луг	Палінор-Гамурет	Зігфрід

Однак Гудрун фігурує і в епосі «Кудруна», в який перемандрували й безпосередній персонаж «Парсифаля» Вольфрама фон Ешенбаха Вігалоїс (Вігалуа; Вірнт фон Графенберг присвячує йому окрему поему «Рицар з колесом») та назва країни Ізерланд. У «Кудруні» розповідається про одруження Гудруни (Кудрун), її викрадення та визволення коханим королем Хервігом (Зігфрід тут лише мавр і один з невдах-претендентів на її руку, а Хаген є дідом самої Гудрун).

Якщо в германській версії діти Гудрун гинуть, то у давньослов'янській стають засновниками Києва (вірніше, міста на Дніпрі, т. зв. Кам'янське городище біля Нікополя, готське Аргеймар, звідки їхні нащадки десь у часи Аскольда і Діра переселилися до Києва) — **Кий, Щек, Хорив і Либідь** (дв.-англ. levedi/hlefdize (>lady) «та, що місить хліб» > «господарка, пані» ~ Либідь/Сванхільда «Лебідь битви»). У Сноррі Стурлуссона, як на нас, саме **Либідь/Сванхільда** згадується як **Дротт** (давньосканд. drott «пані», «кметка»), дочка конунга Данпа (Дніпра), сина Ріга (бога Хеймдаля, прабатька різних класів людства). Саме Данп був першим, кого іменували «королем» (конунгом — «людина божественного походження», від kunja-) на протигагу готському титулу geiks (тобто тут протистояння між кровно-династичною традицією, уособлюваною першим Рігом і останнім Германаріхом Амалом (прямым нащадком Германаріка як представника династії **Ільфінгів** О. Пріцак вважає данського вольсунга-ільфінга («вовкулаки») — ярла Лота Кнута Хельгі Еріксона (891–900), він же руський князь Олег Віщий (882–922?)⁴⁴²), та харизматично-королівською, уособлюваною Йонакром/Данпом та його родом). Сином Дротт/Либеді був **Дюгві**, який «... був першим серед своїх родичів, кого назвали конунгом; до цього їх називали «дроттнами», їхніх жінок «дроттнінгами», а королівську дружину «дроттами». Однак кожен з роду **Інглінгів** завжди називався Інгві або Інгуні, а всі разом — Інглінгами. Пані Дротт була сестрою конунга Дана (сарматська назва «Дону», тобто Сіверського Дінця) Гордого, за чим ім'ям названо Данію». Інглінги ж виводили свій родовід зі шведсь-

кої столиці Уппсали та від бога Інґві-Фрейра, якого пізніший хроніст Арі Мудрий назвав «тюркським конунгом».

Звісно, всі ці генеалогії в дечому фантастичні, але не слід перебільшувати міру довільності родоводів, бо, без сумніву, як у інших генеалогіях Євразії⁴⁴³, тут використані імена, котрі зберегла колективна пам'ять і, можливо, хроніки, що не дійшли до нас.

Пізніше представники клану Інґлінґів відновили свою «тюркську харизму», взявши собі за дружин доньок хазарського кагана, який внаслідок боротьби з майордомом (бегом), який насаджував іудаїзм, і невдалого повстання західних («білих») хазарів-каварів (халісіїв; емігрували через Галичину в Угорщину, в Галичині відомі як етнографічна група «березуни», від іран. *bergez-* «білий») змушений був емігрувати в район Ростова. Тут і виник у 830-х рр. варязько-хазарський симбіоз — Руський каганат⁴⁴⁴ з довколишнім населенням, приписаним до певних маєтностей (дв.-швед. *husaboer / husaby* ~ європ. *demesnes* «маєток» > «кацапи» — «піддани маєтків-ферм»).

Пізніші нащадки поволзьких конунґів *Grytingalidhi* (< «готи-грейтунґи/кривичі» + **galidan* «дружинник») виступають у руських літописах вже як «голядь»⁴⁴⁵. Вони постали внаслідок асиміляції східнолитовськими племенами (буртасами) місцевого як угро-фінського (угор. *holt* «мертвий» > «смертний» > «чоловік»; «гольтескіфи» Геродота та Йордана у басейні Оки з річками Упоя та Угра), так і прийшлих слов'ян і хазарів. Вони між собою «гутарили» (від литов. *taryti* «говорити»). На XI ст. голядь перетворилася на великий анклав, оточений зрусизованими креолами, що визначали себе прикметником «руські», на відміну від автентичних «русичів». В 1058 р. київський князь Ізяслав Ярославич (хресне ім'я — Дмитро Георгійович) здійснює великий військовий похід на непокірний етнос. З того часу гербом території колишньої голяді, а теперішньої Московщини став образ святого Георгія, який списом вражає змія. Святий Георгій — це патрон роду Ярославичів, ім'ям якого був охрещений Ярослав Мудрий, а змія символізує голядь. Вдруге голядь з'являється у руських літописах через століття та в стосунку до Москви: в 1147 році у змові з московським князем Юрієм Довгоруком князь Олег Святославич захопив територію голяді у верхів'ї річки Поротви, яка належала до в'ятицької волості Володимира Давидовича, «отчини» Ольговичів. Останню свого часу відвоював Олег Святославич («Гориславич») у сина Володимира Мономаха Ізяслава за допомогою муромського креольського населення. Чи не про цей похід розповідає билина про князя Вольгу та його спільника Микулу Селяниновича? Бо тільки однією з угро-фінських мов цього регіону — комі — можливе адекватне пояснення імені богатиря від сохи: «му кулу» — «духи землі» (див. також: ⁴⁴⁶). Проте з часом голядь відомстила Русі. 12 березня 1169 року Київ було піддано жакливому розгрому з боку організованої ростово-суздальським князем Андрієм Боголюбським армії з нащадків голяді, асимільованих русичами, та союзними дванадцятьма смоленськими (Ростиславичі) та південноруськими (!) князями Переяславщини і Чернігівщини (серед них — Ігор Святославович, майбутній герой «Слова о полку Ігоревім»⁴⁴⁷). Військо очолив Мстислав Андрійович під урядуванням «герцога» (воєводи) Бориса Жидиславича. Два дні суздальці, смоленці та чернігівці (а серед них —

оспіваний у «Слові» Ігор Святославич!) нищили місто: «...и не бисть помилования никомуже ни откудаже церквам горящим, крестьяном убиваемом, другим вяжемым, жены ведома быша в плен, разлучаемы нужею от мужей своих, младенцы рыдаху зряще материй своих, и взяша именья множество и церкви обнажиша, иконами и книгами и ризами и колоколами... и бысть в Киеве на всех чело-вечех стенание и туга и скорбь не утешимая и слезы непрестанныя». Запалений був навіть Печерський монастир Св. Богородиці. Літописець, який про це розповідає, усвідомлював причину покари «обмиршених» киян і тому не лише не засуджує організатора погрому та його сина Мстислава, а навпаки, зазначає, що «...поможе Бог Андреевичу Мьстиславу с браию и взяша Киев». Ім'я синові Андрій Боголюбський, без сумніву, дав відповідно з плеканням як своїх мрій про помсту Києву, «отньою і дідньою молитвою», так з бажанням підданих йому племен, що потерпали від київської колонізаційної політики. Ненависний Київ упав без оборони, зраджений боярами Петром Бориславичем, Нестором Жирславичем, Яковом Дігенєвичем, а сам великий князь Мстислав Ізяславович втік до Володимира-Волинського.

А мститися Андрієві Боголюбському Києву було за що! І за те, що кияни не прийняли на престол його батька — Юрія Довгорукого. І за те, що 1155 року він сам утік з Вишгорода. Щоправда, Андрій Юрійович таємно викрав ікону Богоматері, яка, за переданням, була написана «з натури» евангелистом Лукою і нею константинопольський патріарх Лука Хрисоверг благословив київського тоді князя Юрія Довгорукого. Після падіння Києва були всі підстави вважати владу «самовласника» Андрія харизматичною. Але...

Наступного, 1170 року, Боголюбський двигнув свої полки, які очолив його син Роман, на другий форпост Русі — на Новгород. Формальною причиною була суперечка за «двінське мито», яке отримував Новгород від угро-фінських племен і яке з 1169 р. двінці почали платити Суздалю. За це каральні загони новгородського посадника Якуна (Хакона) розбили суздальців на Білому озері.

Коли об'єднана армія суздальців, муромців, полочан, переяславців та «усієї землі Руської» 22 лютого 1170 р. підступила під стіни Господина Великого Новгорода, його архієпископ Йоан (Ілля) молився вдень і вночі. На третю ніч він почув голос: «Іди, візьми ікону Богоматері, неси на стіну міста і побачиш спасіння». З наступного ранку архієпископ здійснив перед нею служіння, і вона сама зрушила з місця на слізні благання спасти. Ікону перенесли на міську стіну. Нападники, а вони теж ідуть під знаменами ікони Богородиці, вкраденої в Києві, випустили на Новгород хмару стріл. Одна стріла влучила в ікону та обернула її до міста. Сльози потекли з очей Божої Матері і падали на фелон святителя: вони були знаменням її молитов і плачу перед Сином і Богом. На військо Боголюбського раптово нападає жах, і у сум'ятті воїни вражають один одного. Щоправда, Андрій Боголюбський застосував економічну блокаду проти Новгорода, через що через півроку новгородці попросили миру і князя на престол. Але харизма відійшла від суздальців: у 1173 р. їхня величезна армія (50 тисяч) під проводом Юрія Андрійовича зазнала нищівної поразки під Вишгородом, святими заступниками якого були Борис і Гліб, від Мстислава Ростиславича та луцького князя Ярослава Ізяславича, який після перемоги став великим київським князем. Андрій

Боголюбський 28 червня 1174 р. був убитий Кучкою у змові з самою дружиною князя. Існує версія про змову хазарських євреїв, які перед шабатом здійснюють ритуальне вбивство-жертвопринесення пристарілого князя, про що свідчать фраза вбивць «його кров на нас», триденне перебування оголеного тіла в обгородженому місці і віддання його на розтерзання собакам.

Святитель Йоан установив свято Чесному Знаменню Богородиці 27 листопада та заклав Благовіщенський монастир. Парадокс полягає в тому, що тільки в 1702 році з політичних міркувань були «виявлені» моці Андрія Боголюбського і він був причислений до лику святих (його пам'ять 30 червня). І це при тому, що узурпатор, плід зв'язку Юрія Довгорукого з половчанкою, розпочав братовбивчу війну, вигнав свою мачуху — візантійську принцесу та позбавив своїх молодших братів заповіданих їм батьком княжінь. Узурпатор свавільно проголосив автокефального від Києва митрополита і зробив ним сретика Федорця. Тільки на настійну вимогу константинопольського патріарха Луки та обурення православних усієї Русі він був змушений відмовитися від ідеї мати власну митрополію, а Федорця, за рік до падіння Києва видав на жахливу страту київському митрополитові... До того ж, як зазначає історик О. Панченко, з московських князів святості удостоєний тільки засновник дому — Даниїл Олександрович. Навіть Дмитро Донський, визнаний національний герой, через втручання у духовні справи (домагався для Москви неканонічної автокефалії, а, як не парадоксально, противником автокефалії був Сергій Радонезький) виявився поза цим колом, потрапивши в нього лише в рік тисячоліття хрещення Київської Русі. Та ще й Русь, і Орда були шоковані жорстокістю та підступністю московського князя Юрія Даниловича, який за ярлик на московське княжіння вбив свого двоюрідного вуйка, тверського князя Михайла Ярославича. Останнього церква причислила до лику мучеників, тим самим виносячи національне поганьблення Москві.

В 1252 р. в Новгороді стає правителем Олександр Ярославич, прозваний «Невським», а дев'ятнадцятьма роками пізніше народжується його брат Михайло Ярославич, який з часом стає Тверським князем. У 1318 р. в передгір'ях Кавказу татаро-монголи вбивають Михайла, принісши в жертву духам його серце. Коли тіло князя везли до Москви, то якимось під час привалу на ніч його залишили в якомусь хліві. Вночі над ним здійнявся на все небо хрест. Пізніше на цьому місці збудували монастир і місто Святий Хрест, що тепер відоме як Будьонівськ. На місці ж монастиря за часів радянського режиму було збудовано лікарню, яка стала відомою як об'єкт захоплення підрозділами Армії Оборони Чеченської Республіки Ічкерія. Нащадок Михайла Тверського і княгині Анни Кашинської Іван Семенович отримує прізвище «Путятя» і стає родоначальником графів Путятіних, чия родова вотчина розташована в Тверській губернії і де у Вишньому Волочку Путятіни зводять жіночий монастир. Як установив краєзнавець В. Урбатов, від морганатичного шлюбу одного з представників цього графського роду народжується син, якому дають усічене від графського прізвище Путіні (пор. Трубецькі — Бецькі та ін.) — внук померлого в 1883 р. адмірала Путятіна іменується вже Спиридоном Путіним. А відомо, що рід президента Росії Володимира Путіна походить саме з Тверської губернії.

БОЖИЙ МОЛОТ НА ЯЗИЧНИКІВ ДАВИД-ЙОАН

Вольфрам фон Ешенбах у своєму творі про Парцифалю розповідає, що анжуйський (!) лицар Гамурет (батько Парцифалю) їде в якусь країну Барука у Вавилон і бореться там з Помпеем, небожем Навуходоносора:

Но расскажу тебе о Клингсоре:
В самом Неаполе рожден,
В terra де Лабор он сел на трон.
Он — отпрыск знатнейших фамилий.
Дед его — неаполитанец Вергилий —
Чуть ли не с детства волшебником слыл,
Да, он великим кудесником был.
Клингсор же в Капуе был князем.

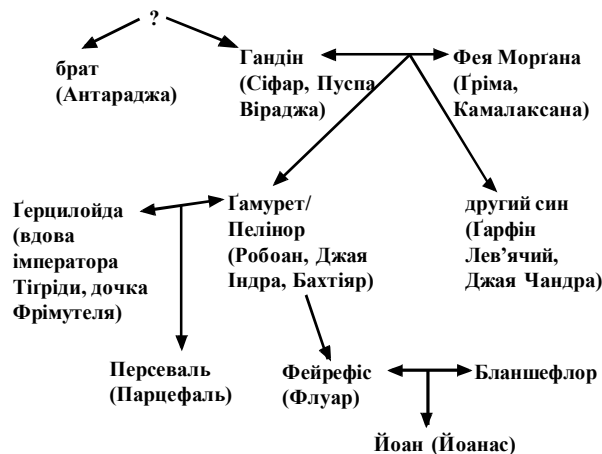
Як бачимо, часи і персоналії тут змішані, але цей текст демонструє нам реальне тогочасне світо- і часовідчуття автора книги (а отже, і його читачів): **історія — симультанне явище, все повторюється, все має єдину парадигму.**

Боротьбі анжуйського рицаря з нападником довкола Вавилону, під час якого Персеваль знайомиться зі своїм братом Фейрефісом, мавританським рицарем-язичником (і батьком пресвітера Йоана; фламандська поема «Могаієн» XIV ст. розповідає про те, як лицарі Ланселот та Вельвейн, шукаючи Парцифалю зустрічають дивного рицаря-мавра, який є братом Парцифалю від кохання батька з чарівною негритьянкою; також французький роман «Іпомедон» розповідає про те, як два молочних брати влаштовують боротьбу на березі моря), відповідає колізія іншого епосу — «Флуар і Бланшефлор» (написаний у 1147–1149 рр. для прославлення шлюбу французького короля Людовіка Молодого та Альєнори Аквітанської, які взяли участь у Хрестовому поході⁴⁴⁸; епос сучасний романам Кретьєна де Труа та Васа): лицар — мавр, син еміра Флуар очолює оборону Вавилону від Йонаса Гандрійського. Флуар є коханим полонянки його батька, християнської герцогині з Іспанії Бланшефлор д'Ольнуа, і обом їм неминуче загрожувала б страта, якби не подвиг Флуара. Але інтрига полягає ще й в тому, що Флуар і Бланшефлор виявляються батьками... угорської принцеси Берти, матері імператора Карла Великого. Таким чином, син Флуара-Фейрефіса Йоан (явно названий на честь героїчного суперника батька Йонаса, що цілком у тогочасних середньовічних традиціях!) виявляється дядьком французького королівського дому Піпіна Короткого. Крім того, у Кретьєна де Труа ім'я Бланшефлор носить дружина Персефалю, в той час як у Вольфрама фон Ешенбаха герой не знає плотської любові, що є умовою досягнення Граалю.

Іспанський автентичний роман «Про рицаря Сіфара» («El caballero Zifar», 1300 р.) розповідає про життєві колізії могутнього рицаря Сіфара, який перебував на службі в індійського царя. Проте через заздрість придворних, а також тому, що служба його для царя дуже дорога, бо будь-який кінь під ним через десять днів падає. Сіфар залишає Індію зі своєю дружиною Грімою та двома малолітніми синами Гарфіном і Робоаном. Дорогою як справжній рицар він здійснює подвиги

на турнірах та святкуваннях, але й губить свою сім'ю: Гарфіна викрадає левиця, Робоан заблукав у невідомому місті, а Гріму викрадають пірати. Але їй вдається порятуватися і на кораблі, яким кермує сам немовля Ісус, дістатися до Галапії, де засновує монастир, у котрому живе дев'ять років. Сам Сіфар зі своїм зброєносцем Рібальдо допомагає королеві Ментону боротися проти ворогів. Сіфір, вважаючи себе вдівцем, заручується з принцесою, а після смерті її батька стає королем. Так здійснюється пророцтво, за яким предки Сіфара були могутніми королями, але втратили своє царство після того, як один з них виявився негідником, але попередня велич буде повернена його родові, коли в ньому з'явиться рицар, доблесть якого перевершить негідність його предків. Через певний час до Ментони на кораблі прибуває Гріма, а потім Сіфар знаходить і обох своїх синів. Далі в романі знову виявляється паралель з героями епосу про Грааль. Вирослі сини Сіфара пермагають бунтівного графа і спалюють його на вогні як зрадника, а попіл викидають в озеро. Але води закипіли, не бажаючи приймати останків злочинця, і з дна озера почулися грізні голоси. Саме озеро оточене певною таємницею, біля нього відбуваються поєдинки невідомих рицарів, раптово виникають міста і замки, а серед вод інколи з'являється прекрасна дама, котра заманує в його глибини тих, хто раптом побачив її. І далі розгортається чарівна історія цієї Дами Озера, яка нагадує Фею Озера, виховательку Ланцелота у французькому романі (в германському романі Ульріха фон Цацікховена про Ланцелота розповідається про те, як тирана Пант, правителя Геневісу, вбивають васали і його дружина з маленьким Ланцелотом рятуються в лісі, але хлопчика викрадає озерна фея, яка виховує його на острові жінок, що нагадує виховання давньогрецького героя Ахіллеса як дівчинки). Остання частина роману про Сіфара розповідає про подвиги Робоана, котрий після дивних пригод і перемог одружується на вдові імператора Тігріди (Овідій згадує Тігріду в 3-й книзі своїх «Метаморфоз») і успадковує його престол⁴⁴⁹. Саме в Робоані ми можемо бачити французького героя Гамурета, який, одружившись з удовою, стає королем.

Проте на протилежному кінці Євразійського континенту існує аналогічний рицарський роман, на що досі не звернули увагу дослідники. Це — яванська «Повість про махараджу Пуспу Віраджу (Біспу Раджу)», яка є малайською інтер-

претацією індійського оригіналу, який не дійшов до нашого часу. Тут розповідається про те, як цар Пуспа Віраджа з дружиною Камалаксаною та синами Джаєю Індрою і Джаєю Чендрою були вигнані з Міста Слонів (Нагара) через підступи брата царя Антараджі. Діти під час мандрів пропадають, але їх рятують рибалки. Поки цар кидається на пошуки дітей, в цей час його дружину викрадає капітан корабля. З часом Пуспа Віраджа стає царем Прикордонного Міста (Саманта Пура), а невпізнані ним його сини — пажами в палаці. Якось зі столиці Деканського царства прибуває корабель. Доки капітан бенкетує з царем, обидва сини оберігають корабель, де й перебуває їхня мати. Жінка, побачивши уві сні, що якийсь молодий чоловік дарує їй дві білі лілії, прокидається, виходить з каюти і цілує своїх дітей. Моряки, не розібравшись в ситуації, доносять на пажів цареві. Розлючений цар засуджує всіх трьох до страти, але перед самою стратою впізнає у приречених свою дружину і синів⁴⁵⁰. В мусульманській версії махараджа іменується Алі, його дружина — Хайнан, сам же Алі іменується падишахом або царем Шаму (Сирії)⁴⁵¹. Той факт, що сторожі воріт, щоб відтягнути кару, розповідають історії про невинно страчених (деякі з них тотожні історіям з «Панчатантри»), зближує з відомим уже аль-Масуді (X ст.) циклом історій про перського героя Бахтіяра, невинно звинуваченого в домаганнях дружиною царя (пор. з іранським переказом про Сявуша), де сім візирів розповідають історії для того, щоб відтягнути страту. Бахтіяр народився від царської пари, яка була вигнана в ліс молодшим братом царя. Зрештою батько Бахтіяра був обраний царем країни, де бездітний купець усиновив хлопчика. З часом Бахтіяр потрапляє в палац, стає улюбленцем царя і головним візиром, але проти нього плетуть інтриги інші візири і, зрештою, йому загрожує страта. Молодий візир відстрочує її, розповідаючи історії, доки цар не дізнається від купця, що Бахтіяр його власний син.

Як свідчить єпископ Акки Жак де Вітрі у листі від 18 квітня 1221 р. до папи Гонорія III, справжнім іменем індійського царя Йоана було Давид, у той час як у народі він іменувався «священиком (пресвітером) Йоаном». Проте й ім'я Давид видається не власним, бо інформатори одразу ж конкретизують: «Будучи наймолодшим серед своїх братів, подібно до Давида, святого царя Ізраїлю, він був звеличений над усіма та коронований на царство волею Провидіння»⁴⁵². Західна традиція власне так визначає цього східного правителя — «Johannes presbyter, divina gracia Dominus dominacium omnium, quae sub coelo sunt ab ortu solis usque ad paradisum terrestrem» («Пресвітер Йоан, Божою милістю Володар усіх володарів, котрі тільки є під небом від сходу сонця до земного раю»). Він також наділений епітетами «молот для язичників» та «викорінювач вчення невірного Магомета і його закону». В нього — три війська. Одне з них він спрямував у країну Колаф, підвласну братові султана Єгипту, інше — до Багдаду, а третє — до столиці Курдистану Мосулу, котру європейці Середньовіччя ототожнювали з Ніневією. «... І вже стоїть він на відстані не більше 15-ти днів шляху від Антіохії та поспішає прийти в Землю Обітовану, щоб побачити Гріб Господній та відновити Святу державу. Але раніше він намірений, якщо на те буде воля Божа, в ім'я Христа підкорити країну султана Іконія, Калафію і Дамаск, а також всі розташовані між ними землі, щоб не залишати позаду себе жодного

ворога»⁴⁵³. Те ж саме свідчив про «індійських християн, які називаються грузинами», невідомий рицар-хрестоносець у листі до архієпископа Безаносона: «... Їхній цар благородний, йому 16 років, за силою та добродійністю схожий до Александра, але тільки не по вірі... Цей юнак везе із собою останки своєї матері, могутньої цариці Тамари, котра при житті дала обітницю здійснити паломництво до Єрусалиму і просила свого сина у випадку її смерті привезти її останки до Гробу Господнього. Син зважив на прохання матері, хоче виконати її обітницю і доставити її тіло у Святе місто чи то за згодою, або всупереч волі язичників»⁴⁵⁴. Начебто це прибуття до Єрусалиму мусить відбутися на свято Пасхи 3 квітня 1222 року⁴⁵⁵.

Дослідники вважають, що тут наклався спогад хрестоносців початку XIII ст. про героїчну боротьбу грузинського царя Давида IV Будівничого, який у битві біля Дідгорі 15 серпня 1121 р. розгромив мусульман. У війську Давида була і тисяча франкських рицарів-тамплієрів. Онучка Давида цариця Тамара правила в 1184–1212 рр., а її син Георгій IV Лаша (1212–1223) домовився з канцлером князівства хрестоносців Антіохія Галтерієм про допомогу у боротьбі з ісламом. Але цьому завадило вторгнення в Грузію монголів Чингізхана. Сестра Георгія IV і наступна цариця Грузії Русудан у листі до Гонорія III повідомила про причини неможливості виконати братом обіцяну допомогу та просила допомоги у боротьбі проти цих «замаскованих християн», «єдиновірців» християн, бо в них на знаменах — косий білий хрест⁴⁵⁶ (тобто білий сокіл монголів; також сучасники-мусульмани називали монгольського хана «мухібб ас-саліб» — «той, хто любить хрест», а тотем орла на його прапорах ототожнювали з Хум(ой) — птахом Феніксом). Зокрема начебто за даними «Libro del Conoscimiento» («Книги пізнання», 1345–1350 рр.) гербом пресвітера Йоана був чорний хрест (його кінці — у вигляді квітки лотоса) на білому тлі з двома золотими єпископськими жезлами по боках (надто нагадує сарматські піктограми).

Папа Гонорій III у листі до всіх архієпископів Франції розповідав з посиленням на кардинала Пелагія про те, що «... з-за океану... цар Давид, який названий священиком Йоаном, богобоязливий чоловік, вторгся зі збройними силами в Персію і після перемоги над перським султаном зайняв та підкорив усю країну за 24 дні ...Звідти він просунувся ... на відстань всього 10 днів шляху від ... Багдаду. Під такою загрозою султан Халапії, родич братів султанів Дамаску і Вавилону, наказав повернути свої війська, кинуті на християнську армію, що облягала Дамієтту, проти вищеназваного царя... Далі у листах рицарів-тамплієрів можна прочитати, що саме цей цар Давид підкорив у країнах Сходу біля Персії одне царство з 300 містами, не рахуючи фортець і таборів, та інше царство, в котрому, крім 300 замків, є ще 66 річок і котре розділене на 40 частин, та зібрав 100 тисяч воїнів... До того ж повідомлялося, що в його війську 40 царів і 60 архієпископів та єпископів... Коли цар Давид та його війська почули, що впала Дамієтта (5 листопада 1219 р. — *О. Г.*), вони повернули через морські острови, бо так їм було зручніше, а всі чутки, котрі про них поширювалися раніше, припинилися»⁴⁵⁷. Тут слід зазначити, що папа Гонорій III чітко розрізняє грузинське царство і царство Давида — Йоана.

Француз Жак де Вітрі (латинізована форма імені — Якобус Вітріакус; надалі — кардинал і автор «Єрусалимської історії»), який певний час мешкав на Близькому Сході, в одному з листів 1221 р. назвав саме «царем Давидом» монголо-найманського хана Кушлук-хана (ворога мусульманського хорезмського шаха), який певний час був християнином-несторіанином, але через напучування жінки став ідолопоклонником⁴⁵⁸.

Інший дослідник, Л. Гумільов, зокрема у монографії «Пошуки вигаданого царства», наполягав, що причиною чутки про антимусульманську державу на Сході був розгром військ сельджуцького султана Санджара «ополченням» центральноазійських племен, об'єднаних монголономним кіданським (кара-китайським) гурханом Елюєм Даші (пом. в 1143 р.), у Катванській рівнині в 1141 р. і те, що верховенство гурхана визнали хорезмшахи, а правителі Кашгару, Самарканду, Бухари і Темрезу стали платити кара-китайцям данину. Башкири, зокрема, вважають, що саме кіданського (кара-китайського) походження їхнє знамените катайське плем'я⁴⁵⁹.

Держава Сі (Західне) Ляо (1124/1130–1213 рр.) цього останнього кіданського принца з конфуціанською освітою та поклонінням богові сонця Шиквану (евенк. «сігун», «шігун», япон. «сьогун», манчж. «сун», солон. «шігун», негідал. «сівун», ороч. «сіу», орок. «сіун»); за переказами евенків-едянів дочкою бога сонця Тиргакчан/Даркпекчан була дівчиця Кіда/Кеда⁴⁶⁰, в якій ми вбачаємо епонім кіданів), якого арабський історик Ібн аль-Асір (пом. 1233 р.) називає адептом Вчення Світла⁴⁶¹ (маніхейства; «Глава церкви та її небесний прообраз — Ісус-Сяйво»⁴⁶²), охоплювала тільки казахське Семиріччя, частину Джунгарії та південні схили Алтаю⁴⁶³, столицею був Баласагун у верхів'ї річки Чу біля Іссик-Куля. Спадкоємці Елюя Даші на троні були вже несторіанами (Лія, Чжунху-Юрій). Але Л. Гумільов винятково зосередився на антиісламському аспекті («том, что было на самом деле»), що, на жаль, зробило його ракурс погляду надто вузьким. Із джерел він обмежився власне подальшою «раціоналізацією» образу царства пресвітера Йоана, запропонованою ще в 1249 р. монахом-міноритом Вільгельмом (Гільйомом) Рубруком (Рубруквіс; насправді ж він — фламандець Віллем Рейсбрук), який їздив послом до монголів і, зіткнувшись з розповіддю про каракитаїв, співставив їх з відомим у Європі царством пресвітера Йоана: «...Саме в той час, коли Франки взяли Антіохію (в червні 1098 р.), єдиновладдя у північних племен належало одній особі, на ім'я Кон-хам (на думку Л. Гумільова, тут мається на увазі імператор Ляо, де «кон» — «провісник», а «хам» — «хан». — *О. Г.*). Цей Кон був каракатаєм... Ці катаї жили у певних горах, через котрі я переправлявся, а на одній рівнині між цих гір жив якийсь несторіанин-пастух, чоловік могутній і володар над народом, названий Найман (за Л. Гумільовим, «наймани» — «восмиродові», тобто монгольське визначення кіданів. — *О. Г.*) і належний до християн-несторіан. Після смерті Кон-хама цей несторіанець проголосив себе королем, і несторіани назвали його королем Йоаном, говорячи про нього вдсятеро більше, ніж було згідне з істиною. Саме так чинять несторіани, які прибувають з тих країн: з нічого роблять великі розмови»⁴⁶⁴.

Крім того, Л. Гумільов у своєму дослідженні не оригінальний, бо вперше в російській післявоєнній історіографії саме І. Магідович звернув увагу на ото-

тожнення царства кіданів з царством пресвітера Йоана: «... Підставою до виникнення цієї дивної легенди послужила історично доведена крупна подія у Середній Азії. В 1141 р. війська середньоазійського мусульманського правителя, турка-сельджука, султана Санджара (так званий «останній великий сельджук») були розбиті на північ від міста Самарканду кара-китаєми (кіданями)... Але західноазійські християни змішали каракитаїв з кереїтами, правителі котрих ... прийняли християнство несторіанського толку. В середині XII ст. християнський правитель кереїтів називався (точніше величався) китайським титулом Ван-хан»⁴⁶⁵. Марко Поло (гл. LXVI–LXVIII) зауважує, що саме Ван-ханом називали «попа Івана» (у монгольській вимові — Унекан, Умкан, Унхан⁴⁶⁶), і розповідає про війну в 1203–1204 рр. між ним та Чингізханом, в якій «шп Іван» був убитий на рівнині Тендук (Тандук, Сендук, Рендук; насправді кераїтський Ван-хан утік до монголів-найманів і був убитий ними, а його син Сангун загинув у полоні у правителя Кашгарії)⁴⁶⁷.

Отже, вважається, що в європейській геополітичній уяві XII ст. співвіднеслося царство «царя-священника Йоана» з відомим європейцям фактом наявності представників ересі, засудженої на соборі в Ефесі (431 р.), — християн-несторіан (*quos Nestoriana haeresis ab ecclesia separavit*) у Центральній Азії. Доктрину Несторія про те, що «у Бога немає матері», «Церква Сходу» прийняла на двох соборах — в 486 та 497 рр. На соборі в Біт-Запаті несторіанство було проголошене панівним віросповіданням перських християн, у тому числі й прихожан метрополії в середньоазійському Мерві. Патріархія несторіан з 499 р. містилася у Ктезифоні, а потім — у Багдаді, а з 987 р. католикоса затверджував халіфу. У 1142 р. несторіани уклали унію з яковитами (монофізитами). До того ж несторіани були дуже толерантними до інакшовірців, вважаючи, що глибинне «пошкодження» інших релігій не здатне змусити зникнути з людської душі тому світлові, котре було дане їй при творенні. Відповідно популярним був несторіанський текст «Ганнат Бассуме» (VIII–IX ст.), де здійснюється така інтерпретація: Зевс або Гермес відповідають Месії іудеїв, Песіотану магів, Брахмі і Будді індусів, Белові халдеїв, Тенгрі тюрків, Багуру (синові неба) китайців тощо⁴⁶⁸.

Відомим авторитетом несторіан, але Отцем Церкви (як католицької, так і православної) є прп. Ісаак Ніневійський (більше відомий як Ісаак Сирін), який не визнавав Вселенським Собору, скликаного в 553 р. у Константинополі, де, зокрема, було піддане анафемі вчення Орігена про передіснування душі. Саме Ісаак Сирін наполягав, що Євангельські тексти про пекло слід розуміти не дослівно та не у фізичному значенні. Геєна для нього — це стан, а не матерія, «зовнішня темрява» — це не місце, а «стан без радості від істинного пізнання і контакту з Богом», «плач і скрегіт зубів» означають внутрішнє і духовне страждання. Справжні муки у пеклі — не фізичні, а докори сумління («... така геєнська мука: вона — розкаяння»), коли людина нарешті усвідомила, що самочинно зреклася любові Бога і покаяння, яке прийде, буде важким стражданням (у той час як католики стверджують, що після смерті тіла душа взагалі не здатна покаятися). Ісаак Сирін вірить у «чудесний кінець», бо «співчутливий Творець» не може створювати розумних істот тільки для того, щоб безжально накладати на них нескінченні страждання. Геєна — це лише місце для очищення, яке допома-

гає здійснити Божий намір, «щоб усі люди спаслися і прийшли до розуміння правди» (1 Тим., 2:4) (детальніше про це див.: ⁴⁶⁹).

Свого часу, як розповідає Л. Гумільов, в 1287–1288 рр. монгольський ільхан Аргун у пошуку союзників проти єгипетських мамлюків надіслав несторіанського клірика уйгура Сауму. Він відвідав Візантію, Неаполь, Рим, Париж і Бордо. Скрізь він був прийнятий як шанований гість, його водили по храмах і могилах святих. Філіп IV і Едуард I запросили його в храм, а англійський король прийняв з його рук причастя. Навіть папа Микола IV дозволив Саумі здійснити євхаристію і дав йому у вербну неділю причастя зі своїх рук⁴⁷⁰.

Найвідомішими несторіанами в Степу стали не перси, а монгололомовні кераїти (кит. «цзубу», від тибет. «кочівник»), бо зайняли важливе місце в імперії Чингізидів⁴⁷¹. Вони всі прийняли хрещення в 1009 р. Начебто Буюрук-ханові, який заблукав у пустелі, явився святий Сергій та вказав шлях. Хан охрестився, взяв ім'я Марк (Маргуз) і надіслав запит мервському митрополитові: як дотримуватися постів кочівникам, не маючим рослинної їжі взагалі. Митрополит зробив запит у несторіанського патріарха Йоана (помер у 1011 р.), на що той відповів: у піст треба утримуватися тільки від м'яса, а молочні продукти можна споживати. На цій підставі несторіани — кераїти на зауваги православних та католиків цілком могли визначати себе учнями патріарха Йоана. Також несторіанами стали тюрки — онгути (відгалуження хуннів — шато), огузи та чигілі (джикіль). В уйгурів Турфану, Карашару та Кучі несторіанство витіснило залишки маніхейства, а сліди несторіанських поховань знаходять аж у долинах Ангари, в землі меркітів⁴⁷².

Ряд дослідників вважає, що несторіанами також були до переселення на Камчатку (Уйкоаль) з материка й ітельмени. В них зберігся обряд подяки «Алхалалалай» (архаїчніша жіноча назва — «Алулу»; в коряків — «Хололо»), який відзначають на початку зими й основне місце в якому відіграють причастя з ритуального блюда «шилк-шилк» (з нерпового жиру і толочених бульбів сарани-лілії, різних ягід та риб'ячої ікри), зображення потроєного дерева (названого лілією). Вважається, що назва містить саме християнські поняття «Алілуя!», обряд Євхаристії, уявлення про Трійцю, присутнє в іконографії монголів (дерево Галбурвас, що виконує бажання, з потрійною квіткою над чашею)⁴⁷³.

Саме керейткою, небогою Ван-хана була Соркуктані-бегі, найвпливовіша жінка Толюя, улюбленого четвертого сина Чингізхана, мати майбутніх монгольських великих ханів Мунке, Хубілая і Хулагу, завойовника Ірану, Іраку та Палестини. Останній сам не був християнином, але його старша жінка, внучка керейтського Ван-хана, Докуз-хатун (Дугуз-хатун) теж була несторіанкою⁴⁷⁴. Також Марко Поло (XLII), розповідаючи про охрещення хана Джагатая, повідомляє, що на честь цієї події у Самарканді було споруджено храм Йоана Хрестителя, в основу стовпа якого було покладено якийсь чудовий сарацинський камінь, відібраний потім мусульманами⁴⁷⁵.

В Ірані збереглося передання, за яким пресвітер Йоан визнав зверхність Чингізхана, а його прямим спадкоємцем був вождь племені гараї (тобто кераїтів) Ісхак-хан Кара-татар. У 1211 р. хіджри він на шляху до Індії у провінції Рех (Ріх)

побудував місто Зав, перейменоване на Торбете-Хейдаріє («Могила Хейдара») через появу в ньому гробниці засновника суфійського ордену хейдаритів тюрка сеїда Котб ад-Діна Туні Мусаві Хейдара (пом. у 618 р. хіджри, 1221 р. Хр. е.) з родини шостого імама Абдаллаха ібн Муси ібн Джафара (Абу Абдалаха Джафара ібн Мухаммада ас-Садика). У боротьбі за владу в Мешхеді Ісхак-хан зазнав поразки і був страчений⁴⁷⁶.

В 635 р. несторіанство проникло в Китай, де його з невеликими перервами прихильно оцінювала імперська влада. В 714 р. в імперії Тан імператор Сюань-цзун указом заборонив буддизм, а в 745 р. дозволив проповідь християнства (лише в 945 р. теж було заборонене). З цього часу несторіанство охопило кочові народи китайської тоді Джунгарії, головним чином серед басмалів.

Також слід додати, що у листах францисканського монаха Монте-Корвіно, пекінського архієпископа, датованих 1305–06 рр., згадується несторіанський цар Індії Георгій, котрого також називають індійським пресвітером Йоаном. Про нього ж говорить в описі своїх подорожей Марко Поло (гл. LXXIV), котрий вважав Георгія шостим царем від часу пресвітера Йоана⁴⁷⁷. Також у популярному описі мандрів Йоганна Мондевіля (1356 р.) зображувалося могутнє царство Йоана далеко на сході, біля раю. А Йоганн Гесе в «Ітінераріусі» (1489 р.) владу царя — священника Йоана поширює «до найдальших меж землі», в тому числі і земний рай, що міститься на вершині гори Едем (ст.-євр. qedem «вічність, Схід» або adhan «відчувати насолоду», hdonh «насолода»; шумер. edin, аккад. edinu «відкритий простір; необроблена земля, цілина»), настільки крутої, що сходження на неї неможливе. Ввечері при заході сонця на горі видно прозору стіну раю (льодовик?). Тут — острів блаженних, «**Корінь Раю**» (Radix Paradisi)⁴⁷⁸. Старообрядець — інок Марк описує свою подорож через Сибір та пустелю Гобі до «Опонської країни», розташованої біля раю посеред океану, де збереглися древнє благочестя та православний уклад. Цю країну він і вважав Біловодям. «Бог на-полняет сие место»⁴⁷⁹. «... І згідно з Клапротом, — зауважила О. Блаватська, — ієрогліфічна мапа, скопійована з японської Енциклопедії в книзі Фо-го-цзи, розташовує цей «Сад Мудрості» на плоскогір'ї Паміру, між найбільшими Вершинами Гімалайського Кряжу; і, описуючи його як кульмінаційну точку Центральної Азії, називає чотири річки — Окс (Аму-Дар'я), Інд, Ганг і Сіло, — що витікають зі спільного джерела «Озера Драконів...»⁴⁸⁰.

Як пише в тому ж листі до французьких архієпископів папа Гонорій III, «... В цьому ж році повідомили, що цей цар Давид або, як вважають інші, його син прийшов вже в Команію (тобто Куманію, половецькі степи. — *О. Г.*), що лежить за Угорщиною, на Руській землі. Там він опустошив деякі язичницькі землі, особливо в Команії, і протягом п'яти місяців вів жорстоку війну. Він утертвив багато тисяч руських, що вчинили йому спротив, а також деяке число язичників на Прутанісі (річка Прут. — *О. Г.*) та зруйнував велике місто Торнакс, або Орнарію (Судак? — *О. Г.*), куди їздять купці з далеких країн... Деякі навіть повідомляли, що це не християни і не сарацини ...»⁴⁸¹.

Також у західноєвропейському творі XIII ст. «Relatio de Davido rege Tartarorum christiano» розповідається про походи Давида-Чингізхана проти Катаю (Китаю), Індії та Месопотамії.

В грудні 1248 р. в гавань Кіренію на Кіпрі від монгольського воєначальника-християнина Ільчікадая (Ершікадая), намісника Персії та Вірменії, прибули посли Давид і Марк з листом до французького короля Людовіка IX Святого (1226–1270) і вручили його кіпрському королеві Генріху. В листі зокрема говорилося: «... у слові Божому нема жодного розрізнення між латинським, грецьким, вірменським, несторіанським, яковитським віросповіданнями та всіма іншими, що поклоняються хрестові, бо в нас усі вони єдині. А тому просимо ми, щоб всеяючий володар не робив між ними різниці, щоб проявив він співстраждання до всіх християн...»⁴⁸² Начебто усно посли намісника повідомили, що мати теперішнього царя Ріотхана (Гуюка ?) — християнка і є дочкою володаря, якого називають священиком Йоаном («Annales St. Rudberti Salisburgensis») ⁴⁸³. Вважається, що тут мова йде про старшу жінку Гуюк-хана Огул-Каймиш, яка правила після смерті чоловіка в квітні 1249 р. За свідченнями Рашида-ад-Діна вона багато часу проводила із шаманами і була зайнята «вигадками та небилицями». Гадаємо, посольство і свідчення послів мали іншу мету. Намісник у Персії Ільчікадай шукав тилу в подальшій боротьбі за великоханський престол, бо належав до партії, яку очолив воєначальник Мунке, котрого через його матір-християнку Соркуктані-бегі підтримувало все християнське населення Орди. Зрештою, саме він став великим ханом і розправився з ріднею попереднього великого хана. Проте сам хан проявляв більш ніж високу толерантність у питанні віросповідання. Як описує Вільгельм Рубрук, хан наказав послідовникам всіх представлених при його дворі релігій молитися своїм богам про припинення жаклиивої бурі. Аналогічно чинив його наступник Хубілай, який сказав Маркові Поло: «Чотири пророки, котрим моляться і котрих шанують у світі. Християни говорять, що бог їхній Ісус Христос, сарацини — Мухаммед, іудеї — Мойсей, ідолопоклонники — Согомом-баркан (Шак'ямуні-бурхан), перший бог ідолів. Я молюся і шаную всіх чотирьох, щоб той з них, хто на небі старший воістину, допомагав мені»⁴⁸⁴.

Проте, що цікаво, військово-політична легенда про царя — священика Йоана таки зреалізувалася. Після того, як у 1254 р. у ставку хана в Каракорумі прибув сам цар Вірменії Етум (Хайтон) II (1224–1268), де він був прийнятий з усіма почестями, під ноги монгольської кінноти впали основні твердині ісламу — Багдад (10 лютого 1258 р.) і Дамаск (березень 1260 р.). Але в битві біля Айн-Джалуте (3 вересня 1260 р.) єгипетський султан здобув перемогу, а потім розгромив саму Вірменію.

М. Аджі (Аджієв) висловив припущення, що до дипломатичної місії до «пре-світєра Йоана» вірменського царя спонукав факт церковної традиції вірменської григоріанської церкви, а саме: звернення по допомогу до «тюрків» (гунів) з їхньою вірою в Отця Небесного (Тенґрі-хан)⁴⁸⁵, Трійцю, символом релігії — рівнокінцевим хрестом («аджі» — «хрест» < «ваджра»⁴⁸⁶, або «хач» — «хрест»), який надягався на шию або малювався на чолі (пор. з миропомазанням), одягом монахів та священнослужителів (аналогічними у християн), оригінальною будовою куренів-храмів (схожих на ранньохристиянські), іконописом тощо. Власне останнє в умовах загрози від Візантії та Ірану вчинив католикос Грігоріс,

онук Григорія Просвітителя. Грігоріє і є святим Георгієм⁴⁸⁷, агіографію якого Римський Папа Геласій у своєму «*Decretum Gelasianum*» з невідомих причин заборонив згадувати на I Римському соборі (494 р.), а також апокрифічне житіє св. Георгія незмінно засуджується патріархом Никифором (поч. IX ст.) та у слов'янських індексах заборонених книг (зокрема ікони Георгія на коні немає в жодному з храмів Московського Кремля, аналогічно зображення святого немає у всьому спадку іконописця Андрея Рубльова! Єдине зображення — на фресці XII ст. Георгієвської церкви в Старій Ладозі та іконі XIV ст., що зберігається в Російському музеї в Петербурзі, та й то він на обох беззбройний супроводжує Єлизавету, яка веде прив'язаного дракона; всі ж інші відомі зображення належать станковому живопису⁴⁸⁸). Традиція стверджує, що відбувся «мирний поєдинок» святого Георгія з драконом: святий промовив молитву Отцю Небесному, внаслідок чого дракон став покірний і на шнурі приведений принцесою у столицю. Без сумніву, вважає М. Аджі (Аджієв), мова йде про «духовний диспут» між вірменськими християнами і тюрками-тенгріанами, які після виявлення «спільної» віри стали на оборону не тільки Вірменії, але й самої Візантії. У 312 році візантійські греки на чолі з язичником Константином (перед самою смертю він прийняв хрещення від аріан), якому перед битвою було видіння рівнокінцевого хреста, під самим Римом розгромили на Мульвійському мості римське військо імператора-мітраїста Максенція. Неочікувана кінна атака застала легіонерів несподівано. «...Звідки взялася кіннота у Константина? Коли греки навчилися невідомого мистецтва джигітовки? І хто навчив їх?»⁴⁸⁹. Лише у Йордана є спогад про якихось 40 тисяч таємничих федератів. Чи знав султан Осман, штурмуючи в 1453 р. Константинополь, що ця столиця постала саме завдяки його предкам?

У гунів пізніше на 14 років поселилися вірменський єпископ Кардост та очолені ним сім священників. Вони створили «Писання гунською мовою». Потім Кардоста замінив єпископ Макар. У Дербенті постійно жив екзарх вірменської церкви, існував вірменський квартал тощо. Було засновано церкву Кавказької Албанії, представники якої були на II Вселенському соборі (381 р.). Вірмени багато що перейняли від гунів (яких М. Аджі вважає тюрками). Наприклад, хрестяться по-тенгріанськи, складаючи два персти — великий та безіменний. На Сході це — знак умиротворення. Глава вірменської церкви через віки проніс і тенгріанський жезл з двома змійками, і титул, яким його нагородили тюрки — «католикос» (без грецького закінчення «-ос») — «спільник», «союзник». «Ата чін аш Іжесі...», тобто «Отець, Бог їжі духовної...», — цими словами починалася давньотюркська молитва в ім'я Всевишнього Тенгрі... А чи не звучать ці священні для древнього тюрка звуки в руській молитві «Отче наш, Іже еси...»?⁴⁹⁰. Цікаво, що головна молитва-мантра зороастрійців перед священним вогнем — «Аташ-ніяїшн».

Послідовники тенгріанства (т. зв. «Воїни Тенгрі») вважають свою релігію найпершою вірою в Небесного Отця (Тенгрі) — найпершою формою нордично-євразійської традиції, що протистоїть адамїтському азійсько-африканському світовідчуттю трансцендентності Творця і творіння.

Ряд дослідників також вважає, що культ Тенґрі занесли вершники-протоалтайцями на Японські острови, де він зберігся у своїй первинній чистоті та найпопулярніший серед населення Західної Японії (де, до речі, особливого успіху досягали й християнські місіонери). Мова йде про синтоїстську школу Тенрі-кьо. Її основні догми — «камімоно-карімоно», «хокорі», «хінокісін» та «йокігурасі». «Касімоно-карімоно» («позичене й зайняте») означає, що весь набуток людини, включаючи його тіло та душу, отримано в позику від бога Тенрі-о-но-мікото. Якщо людина усвідомлює цей свій борг перед богом, їй буде благо. Якщо ж людина цього не відчуває, душу її покриває «хокорі» («пил»), тобто сукупність усіх гріхів. Змести із себе «пил» можна тільки вірою і молитвою. «Хінокісін» — щоденний внесок, обов'язок праці на користь бога і церкви. Нарешті «йокігурасі» («сонячне життя») означає безжурну насолоду всіма благами життя. Аскетизм цілком далекий вченню Тенрі-кьо, і його наївна життєрадісність досі приваблює людей, перетворюючи його на світову релігію. Наприклад, у Заїрі (Конго) є дуже велика община з корінних мешканців⁴⁹¹.

Також Р. Генон зазначає, що «послідовниками Йоана» (Mendayueh de Yahia) називають себе сабеї⁴⁹² (від вавилоно-арамейського СБ' — «хрестити»), тобто представники «мандеїзму» (в перекладі «сенс життя»), яких сучасна наука вважає прямими нащадками вавилонян. Здійснюючи молитви, мандеї звертають обличчя до Полярної Зорі, вони заперечують божественність Ісуса Христа, вважаючи його лже-пророком, гордяться тим, що його викрив шанований ними святий Ануш (Йоан). Він жив за часів Понтія Пилата, виліковував хворих, воскресив мертвих. Потім відійшов у рай, де перебуватиме до кінця світу. Тоді він повернеться і спасе все людство. Патріархи мандеїв вважаються представниками Йоана на землі. Основні положення їхнього віровчення викладені у 10-ти книгах — «Сідра Рабба», «Сідра д'Ях'я», «Каласта» (збір гімнів та молитв), «Діван» (ритуальна книга) та інші. Віровчення мандеїв зазнало значного впливу гностицизму: в світі панує дві основи — світло і темрява. У світі темряви, затопленому «чорними водами», жив злий дух: жінка-демон Руха («Дух»; у семітських мовах слово «дух» жіночого роду). Але якось світ темряви відвідав світлий син «сенсу життя» Хібілл, котрий пройшов крізь ці «чорні води», знищив їхнє володарювання та закував їх у важкі кайдани. Жінка-демон Руха народила від Хібілла сина, котрого назвали Ур («Вогонь»), а від Ура та його матері виникли 12 планет і сузір'я зодіака. Після цього зі світлого світу прийшла істота Абатур («Батько сил?»), котрому Хібілл наказав перетворити чорну воду на твердь за участю Рухи (тобто іудейський творець світу «Бог сил» — Саваот визначається як підпорядкована сила, лише як бог — деміург). Потім було створено тіло Адама, в котре Хібілл вклав душу зі «скарбівниці життя». Але це дане тільки людям обраним, а проста людина знаходить свій порятунок у вірності своєму народові, послухові священникам, вірності традиції та звичаям общини⁴⁹³.

Згідно з «Кораном» сабеї (ас-сабійя або ас-сабіун) як категорія між людьми писання (ахл ал-кітаб, тобто мусульманами, християнами й іудеями) та ахл аз-зіма (язичниками) користуються покровительством мусульманської общини. Вони теж будуть винагороджені Аллахом за те, що вірили у Судний день та жили благочестиво («Коран», 2: 62/59; 5: 69/73; 22:17).

Думається, що у переказі про царство Йоана, по-перше, йдеться про царство, яке перебуває не так на Сході, в Азії, як за ісламським світом. А по-друге, про царство Давида-Йоана повідомляють власне ті, хто перебував у полоні в Єгипті, звідки як «цінний дар» потрапили до царя Давида-Йоана, який їх звільнив та відслав до Антіохії. За допомогою таких християнських полонених — благородного Бельваценсиса, його брата віконта Беллімона, Йоана Арцейса, Одо Кастельона, Андре Еспуаса, кількох рицарів-тамплієрів та іоанітів з «Дому німців» єгипетський султан спробував досягти миру з Давидом-Йоаном⁴⁹⁴. Свідчення про прихід Йоана пов'язані у джерелах з вищезгаданою боротьбою хрестоносців у 1218–1222 рр. у північному Єгипті довкола приморського міста Дамієтти (Oliver, *Historia Damiatina*, cap. 33; Radulphus de Coggeshale, *Chronicon Anglicanum*; *Chronica Alberici monachi trium fontium ad annum 1221*).

Як відомо, власне за мусульманськими землями, але у глибинах Африки, за Єгиптом, у Нубії існували могутні християнські монофізитські держави — Нобатія (столиця Фарас), Мокурія (Стара Донгола), Алоа чи Алодія (Соба). Зокрема в 745 р. нубійські християни під проводом царя Сірака вторглися до Єгипту для захисту Александрійського монофізитського патріарха та дійшли до самого Каїру, подолавши понад тисячу кілометрів долиною Нілу. Намісник Єгипту Абд ель-Мелек ібн Муса був змушений піддатися силі християн і випустити патріарха. Аж до IX ст. Нубія була такою могутньою, що арабам не вдавалося підкорити її, а цар Нубії вважався покровителем Александрії. Найпопулярнішим у нубійців був єпископ Пахорасу Йоан, який помер у 1006 р. Всі наступні єпископи Нубії в офіційній титулатурі називали себе його учнями (пор.: «пресвітер Йоан», що дивно, не іменується патріархом чи єпископом). Саме у часи хрестових походів, коли європейці вважали, що їм назустріч, у спину ісламу, вдарить могутнє військо «пресвітера Йоана», у 1171 р. нубійська армія знову вторглася у Єгипет і захопила Асуан. Брат ворога хрестоносців курда Саладіна (Салах-ад-Діна) за наказом арабського халіфа розгромив нубійську армію і вторгся на територію супротивника, та згодом араби змушені були на століття відмовитися від боротьби з Нубією. Тільки в 1323 р. панування християнських царів Нубії закінчилося, але царство Алоа протрималося до 1504 р.⁴⁹⁵

Саме в часи хрестових походів через вірменських (а вірменська Кілікія у східній Анатолії з її могутнім флотом на Середземномор'ї виступала союзником хрестоносців) та єгипетських купців-монофізитів, які виступали і в ролі дипломатів (зокрема в пізніші часи теж саме вірмени були послами ефіопських царів до європейських монархів) ефіопські учні єпископа Йоана і могли укласти угоду з християнським Заходом про спільну боротьбу з ворогом Сина Божого — ісламом. Про те, що між обома монофізитськими країнами існували безпосередні контакти, свідчать численні артефакти, як, наприклад, те, що вірменське письмо виникло на основі ефіопського складового письма (за Д. А. Ольдерогге), у вірменському Ечміадзині зберігаються фрагменти ефіопських рукописів XIV–XV ст., в Британському музеї зберігаються списки вірменських слів з перекладом давньоєфіопською мовою геез, а знамените «Житіє Евастотевоса» про основоположника могутнього релігійного руху в середньовічній Ефіопії розпові-

дає про його подорожі разом з учнями до Нубії, Єгипту, Палестини, на Кіпр і до Кілікії. В Александрії він зустрівся з вірменським патріархом, і той дозволив йому замешкати у Вірменії, де Евастотевос начебто й похований. Його ж учні після повернення збудували монастир Дабра-Маріам, де було перекладено життя вірменських святих, а на острові Дак, що на озері Тана, було збудовано жіночий монастир на честь «блаженної Арсіни» — вірменської Ріпсіми...⁴⁹⁶

Підтвердження нашій версії знаходимо саме у свідченні путівника монахів-домініканців для подорожі в Ефіопію: у місті Шауа (Шоа) «...живе священник Йоан... Священник Йоан взимку править на своєму троні в Хаамері, влітку ж живе і править в Шауа. Цей володар носить ім'я Давид. Він володарює над 13-ма царями»⁴⁹⁷. Також за словами вищезгаданої «Libro del Conoscimiento» («Книги пізнання», 1345–1350 рр.) цар-священник Йоан володарює в Грасіоні, столиці царства Ардеселіб («Слуга хреста»). Він — патріарх Нубії та Ефіопії⁴⁹⁸.

Домініканський монах Йордан у 1321 р. писав з Індії (!) про ефіопського негуса як про того, «quem vos vocatis presbiterum Johannem» (кого ви вважаєте священником Йоаном)⁴⁹⁹. Аналогічно папа Євгеній IV ще в 1439 р. у спеціальному посланні іменував ефіопського імператора «пресвітером Йоаном» (Presbytero Johanni imperatori Aethiopum)⁵⁰⁰.

Можливо, що до християн Європи дійшли і розповіді про неймовірну архітектурну акцію ефіопського узурпатора Лалібела, який за свою побожність був причислений до лику святих. У 1150 р. він розпочав приголомшливе будівництво — вирубування в скелі десяти церков у натуральну величину. В скелі вирубувався своєрідний рів, щоб відокремити стіни будівлі від решти каменя, потім будівельники врізалися у сам камінь, формуючи будівлю. Довжина найбільшої церкви «Спас світу» досягає понад 30-ти м, ширина — 23-х м, глибина — понад 6-ти м. Усередині є 5 бокових притворів з 28-ма колонами. Церква має десятки вікон на двох рівнях і колонаду довкола будівлі з масивних прямокутних колон⁵⁰¹.

Також причиною змішання Індії і Ефіопії може бути й те, що в католицькій традиції (Руфін) проповідником Дальньої Індії (Ulterior India) вважався святий Фрументій (Ближню Індію відповідно просвітив християнським ученням святий Варфоломій Нафанаїл), римський юнак (захоплений у полон варварами і проданий у рабство цареві, котрий зробив його секретарем і скарбником, а потім регентом), який потім став знаменитим місіонером Ефіопії (в деяких документах червономорське побережжя Ефіопії та Сомалі називається «Індиго»), єпископом столиці Аксум, де в 340 р. християнство було проголошене офіційною релігією⁵⁰². «... Після переходу в християнство абіссинців Аксуму в четвертому столітті, а потім і нубійців у п'ятому, продовжували зміцнюватися зв'язки з візантійською імперією: Кузьма Індікоплов відвідав Адуліс та дав свідчення про Аксум (547 р.), і, з другого боку, Прокопій Цезарійський біля 550 р. у своїй «Історії юстиніанських війн» говорить про політику Константинополя стосовно блемміїв і ефіопів Аксуму»⁵⁰³.

В самих географічних уявленнях того часу вважалося, що Нілом можна доплести до Індії: «... Так на півдні Інд виходить за межі замешкуваного світу та помірної кліматичної зони, немає нічого дивного, що в пустелі він втрачає свою

назву. Потім, зробивши дугу, він повертає на північ, щоб, вже називаючись Нілом, стати благословенним джерелом життя в Єгипті»⁵⁰⁴; «... Василевс направив божественні приписи цареві аксумітів. Цей індійський цар, розпочавши боротьбу з царем оміритських індів (тобто мова йде про південноаравійських хім'яритів. — *О. Г.*), переміг його і захопив його владу і всю його землю... римський посол, коли прибув до Александрії, вирушив по річці Ніл до індійського моря в області Індії. Коли він прийшов до царя індів, той прийняв його з великою радістю... Цар індів Еллісфей негайно на очах римського посла вирушив проти персів...» (Йоан Малала, «Хронографія», Книга XVIII). «... Страбон повідомляє, що за імператора Августа двадцять кораблів щороку вирушало з порту Міос-Хормос у Єгипті до Індії. Нічого дивного, що за таких обставин якийсь мандрівник за царювання Тиберія на ймення Гіппал на початку першого століття відкрив механізм мусонів, що дозволяв плисти безпосередньо в Індію, не наближаючись до небезпечних берегів Хадрамауту, де розбишакували пірати. Наслідком такої інтенсивної торгівлі з Індією були й мандрівки, іноді мимовільні, до берегів Занзібару. Від географа Птолемея ми знаємо про принаймні три таких вояжі, про котрі розповів його попередник, Марін Тирський, який жив у кінці I ст.... Тобто не підлягає сумніву, що в I ст. н. е. грецькі мореплавці з Єгипту і особливо жителі Саби непогано знали східні береги Африки аж до екватора... (називаючи побережжя «Індіго», як це засвідчено у розповіді про філософа Меропія Тирського. — *О. Г.*) на сьогоднішній час дійшов ретельний текст «Периплу Еритрейського моря» ...⁵⁰⁵.

Починаються ці уявлення ще від експедиції до Індії Скілава з Коріандри (VI ст.), який вирішив, що Європу від Азії відокремлює річка Інд. Вони чітко зберігаються навіть у часи Юстиніана, про що свідчить Прокопій з Кесарії: «Річка Ніл з меж Індії стікає в Єгипет і ділить тутешню землю аж до моря на дві частини» («Про побудови», 6, 1, 6). До цих уявлень слід ставитися не як до наукових або квазінаукових, а як до **міфологічних, що передають сакральню-традиційну картину світу.**

БІЛЕ ЦАРСТВО В КОНТЕКСТІ ЕТНІЧНОЇ ІСТОРІЇ ЄВРАЗІЇ: УСУНІ — ТОХАРИ — ЮЕ-ЧЖІ — КУШАНИ

За «езотеричною» традицією під Біловоддям слід розуміти землі Північно-Східного Тибету — Амдо (древня назва — Сумпа) зі столицею Сілін (кит. Сінієн), де розташоване Цо Нон («Синє озеро»; монг. Кукунор; кит. Цінхай). Власне через цю країну проходив Великий Шовковий шлях⁵⁰⁶.

Назву «Біловоддя» ми співставляємо з монгол. «цаган усун», тюрк. «ак су» («біла вода»; пор.: «... В районі м. Кучі немало річок на ім'я «акан», «акін», «агин» — «потік води, річка» з «ак»... Аксу — велика річка на Тянь-Шані, один зі складників р. Тарим, і місто на цій річці — окружний центр провінції. Старий Аксу китайці називають Веньсу — «теплий, затишний нічліг; тепла, затишна стоянка, готель»...»⁵⁰⁷), тобто землею войовничого племені усунів (усуні — європе-

оїдні вихідці із степів на захід від вигину річки Хуанхе). Згідно з переказами спершу жили в Монголії і над ними царювала династія Нань-доу-мі. Вони в 160 р. до н. е. під ударами хунів переселилися в Семиріччя і на Тянь-Шань, де асимілювали частину північно-східних (туранських) іранських племен саків⁵⁰⁸ (саків-ісседонів і саків-хаомоварга або амюргійські зі значним тюркським домішком, що в результаті призвело до утворення «західних тюрків»⁵⁰⁹, а етнонім «усунь» зберігся у племінному поділі казахів⁵¹⁰), а потім поглинули і частину юе-чжів (масагетів-тохар), внаслідок чого постав єдиний «сакоусунський» («усунь-ісседонів») етнос⁵¹¹.

В 21 р. до н. е. сакоусуні завоювали північну Киргизію та Південно-Східний Казахстан, розгромили Греко-Бактрійське царство. Частина юе-чжів-тохар, на думку Дж. Шарпайтє (Карпентьєр), була асимільована сарматами (дахами ?), внаслідок чого постав іраномовний етнос аорси (aorsi > asii > asiani > усуні), носії, за І. В. П'янковим, прохорівської та сусловської археологічних культур (IV–II ст. до н. е. і II ст. до н. е. — I ст. н. е.; поширені на півночі і на заході на Південному Уралі, Нижній Волзі і Нижньому Дону, а на півдні під іменем дахів — до Східного Прикаспію, Хорезму та Ніси), нащадками якого є осетини-дігорці, а в Туркестані тохари асимілювали іраномовних саків і стали називати себе arsi⁵¹². Вважається, що ім'я «аорси»-«білі, світлі» нащадки сарматів принесли у верхів'я Волги, де фіксуються етноніми з коренем «арс-/ерз-» (комі «комі-ерзя»; чув. «ар», татар. «арі» — «удмурт»), «арські князі» (в руських літописах XV ст.).

Начебто саме сянбійська (прамонгольська) назва «усуні» — «білі» (*uosuen < дв.-кит. *o-swen) була народноетимологічним витлумаченням сусідами етноніма asuen, asiani — самоназви великого конгломерату північноіранських племен Кавказу, Поволжя та Євразійських степів, що відома як асії — асіани ще античним авторам, Страбону (XI, 8,2) і Помпееві Трогу. «... Цей етнонім, — відзначає Е. А. Грантовський, — достатньо рано засвідчений серед сарматів, а також достатньо надійно визначається у деяких особових іменах з Північного Причорномор'я, причому в оформленні, яке яскраво вказує на сармато-осетинське діалектне середовище»⁵¹³. Асії-сармати Центральної Азії були носіями карабулацько-воруської культури підбійно-катакомбних поховань під курганами в Північній Бактрії⁵¹⁴.

Власне в Помпея Трога є фраза «асіанські царі тохар» (де тохари = юе-чжі / юе-ші китайських літописів; кит. арх. da-«iwan «країна Давань» < *Taxwar «тохари»⁵¹⁵; Б. Луфер трактував, що етнонім є китайською передачею північно-іран. sgwied-di < Sogdoi; Ю. Реріх вважає, що «юе-чжі» — це лише назва одного з племен тохар: кит. «юе-чжі» < кит. архаїч. прочитання *ngiwat-tsie < тохар. got-ti ~ gut-ti ~ goti ~ geti; або, на думку Е. Пуллібленка, кит. арх. *Ywati, тобто плем'я ятіїв, яких Птолемей (VI, 12) розташовував поряд з тохарами⁵¹⁶; тобто мова йде про гілку іраномовних массагетів — «великих гетів / гватів»⁵¹⁷, сарматське плем'я getal, що відкочувало в межі Ганьсу в Західному Китаї та в II ст. до н. е. повернулося на захід⁵¹⁸), яка вказує на явну взаємодію цих двох народів, а отже і про спільність світобачення та міфології⁵¹⁹.

Держава усунів у тибетських джерелах називається Аша⁵²⁰. Те, що деякі дослідники (І. Маркварт, Г. Халоун, Е. Пуллібленк) заперечують ототожнення усунів та асіанів⁵²¹, не може прийматися в силу того, що мова йде про два діалектно-етнографічні конгломерати одного сакоусунського етносу: усуні мешкали в Семиріччі і на Тянь-Шані, а асії (асіани) просунулися далеко на південь.

За китайськими джерелами спершу юе-чжі (носії пазирицької археологічної культури) контролювали весь сучасний Монгольський степ з центром в оазі Дуньхуан і їхніми данниками також були сюнну (хунни). Тільки після поразки від хуннського шаньюя Маодуня (176 р. до н. е.) та його наступника Лаошана частина юе-чжів («да-юе-чжі» — «великі юе-чжі»); розмовляли варіантом тохарської мови району Куча — Карашахр — Турфан, т. зв. «тохарська А і Б») відкочувала на захід і завоювала країну Дася, землі на північ від річки Вей (Оккус, Амудар'я) та біля Тянь-Шаню, де й зустрілася з усунями (асіанами), що займали територію між Лоулань (Лобнор) і Алтаєм та були данниками хуннів. Надалі юе-чжі — тохари в 140 р. до н. е. витіснили з Бактриї в Согдіану саків⁵²², столицею став Цзяньшичен (Цзяньші < Канда, тобто Мараканда, Самарканд, за Хенедатору), а володар титулувався «ябгу».

Саки (саки-тіграхауди, кангюй), що протистояли сакоусуням, змушені були перейти на південь в Герат і зайняти Південно-Східний Іран, названий з того часу (120-ті рр. до н. е.) Сакастаном (Сеїстаном). Зрештою останні встановили контроль над Парфянським царством і вели запеклі війни з тохарами (кушанами). Певна частина усунів (асіїв) виступала в цій війні як союзники парфян, інша — як союзники тохар. Зрештою, саме усуні іранізували тохар (кушан). Друга частина тохар об'єдналася з тибетцями цяну у Наньшані, де стала називатися «малі юе-чжі». Місто їхнє Куча з IV ст. н. е. стало крупним центром буддійського світу. Назва «тохари» збереглася в тибетців як назви поколінь (Thd-dkar ~ Rhod-dkar ~ Tho-gar), тохаромовні елементи серед тибето-памірського регіону існують ще в IX ст. н. е., а військові підрозділи тохар у районі озера Лоб-Нор згадуються в X ст.⁵²³.

Глава держави усунів титулувався «гуньмо», столицею було місто Чігу (Місто Червоної Долини) на південному березі острова Іссик-Куль. З 125 р. до н. е. усуні були союзниками Китаю у боротьбі з хуннами. В 42 р. до н. е. хунни розгромили усунів і ті під натиском жужан відступили із Семиріччя до Тянь-Шаню, де згадуються писемними джерелами до 59 р. н. е. В IV ст. Аміан Марцеллін (16, 9,4) згадує ворогів Сасанідів «евсенів» чи «еусенів». Востаннє усуні згадуються у звіті посланника Дун Діна, який відвідав їхню столицю «Місто Червоної долини» в 435 р. В той час усуні зазнали жорстокої експансії аварів (абхїрів, апар-апурум)⁵²⁴, яких ототожнюють з жуаньжуанями («повзаючими комахами») китайських хронік⁵²⁵, керміхіонами (іран. «кerm» — «черв, тутовий шовкопряд» і «хїон» — варіант етноніма гуни) середньоазійських джерел⁵²⁶.

Згідно з китайськими літописами в період панування юе-чжів-тохар у Бактриї-Дахя найбільше звеличилося їхнє князівство Гайшуан (kjweisiang < kusana) — «кушани» (*kiwei-sia?)⁵²⁷. Побіжно можна згадати, що цей етнонім Б. Грозний, автор дешифрування анатолійської клинописної писемності, вважав одним

з етнічних визначників прахамітської традиції Західної та Центральної Азії, а саме: нубійські «кушити», вони ж у єгипетських джерелах — «куш», у асирійських — «кусу», у вавилонських — «каші»; каспійсько-загроські «кассити», які в асиро-вавилонських джерелах виступають як «кашшу», у грецьких — «коссеї» або «кіссії», у джерелах з Нузу — «кушшухаї»; південнокаспійські «каспії» або «каспіани»; кавказькі «касси» — добувачі олова-«кассітероса»; північно-кавказькі «касоги» (чер-касег > черкес, де *kaseg* — «орел»), від етноніма яких деякі дослідники виводять поняття «козак» (арабські джерела свідчать, що в середовищі черкесів існував особливий військовий стан «кашаки», «кешаки», «к-ш-к»); хетська держава-місто Кушшар (Куссар); напівкочові «каскіти», які по-хетськи називалися «гашгаш», по-асирійськи — «каская»; місто тохар Куча; хіндустанські «кушії», від яких отримали назву гірський хребет Гіндукуш, Кашмір (по-грецьки Каспейрія, а його жителі — «касперійці»). Останній, власне, входив до держави вищезгаданих кушан⁵²⁸.

Через сторіччя правитель Гайшуану Кіо-цзюкю (в першій частині імені явно вчувається авестійське сакральне «каві/кай» — титул правителя; вважається, що під цим іменем згаданий Кудзула Кадфіз монетних легенд: *kujula kadphises*; кит. транскрип. «цюцзюці» < *k'iedz'ieu k'iak) захопив усі інші князівства. Кіо-цзюкю прожив понад 80 років, а потім його син Яньгаочжень (Віма Кадфіз) підкорив Індію аж до Кашміру включно. Надалі цар Канішка підкорив Пенджаб, Сінд і Уттар-Прадеш (до Бенареса), Афганістан, область Таріму в Східному Туркестані. Столицею став Пурушапур (Пешавар). Китайці й надалі називали нове царство старим терміном «Великі Юе-чжі», але довколишні народи — «Гуйшуан», тобто Кушанське царство, якому в світовій історії довелося відіграти провідну роль у становленні буддизму.

В тюрксько-булгарському епосі «Джагфар Таріхи» зауважується, що родоначальник кушан Кан Кашан є сином сако-масагетської принцеси і хана Канджала з роду Албуга Сігеркана. Власне кушани, які контролювали торговельний шлях від Північної Індії до Волги і котрі змішалися з північнокавказьким племенем котрагів-савроматів, розглядаються предками булгар, котрі героїчно витримували натиск римських легіонів, що рвалися на схід. Сестра останнього хана Артана (пор. з царством Артанія на сході Слов'янщини!) Бояр-Киз від шлюбу з гунським вельможею Агарджу з гунського царського роду Дуло започаткувала булгарський царський рід Дуло, а інший брат Шада Банат відокремився від них. У часі ж ця подія збігається з повідомленням у римських джерелах про відокремлення племені аланів від решти сарматів⁵²⁹.

Пізніше в цьому ж регіоні, заселеному історичними кушанами, з 420 р. «білими» називалися гуни-хіоніти (грец. «ефталіти», від кит. Едаїлідо, скорочене Е-да, імені родоначальника Ефталана Кушнаваза — Кушнаваара, який розгромив сасанідського царя Пероза; китайці паралельно застосовували ще етнонім хуа, хуадунь, а греки — етноніми нафтал, абдел, ефталъ, епталъ, абдаль), вони ж кідарити (кадарити; від міста Кердер на нижній Сирдар'ї), що в 5–6 ст. захопили Приаралля, Тохаристан і Східний Афганістан. Ефталітів араби називали «хайталі», а їхню область — «Хутгаль», «Хутгалан». У 490 р. вождем ефталітів став

Торомана, який заволодів областю Гандхара, а в 500 р. завоював Джамна-Гангську долину, долину річки Інд (теперішні Гуджарат і Катхіавар) аж до Глівнору. Син Торомани Міхіракула (515–528 рр.) столицею обрав місто Шакалу (тепер Сіалкот) на півночі Пенджабу. Індійська династія Гуптів зберегла за собою тільки Магадху і правила як данники ефталітів, але в 528 р. завдали їм поразки. Ефталіти зуміли зберегти за собою лише Північно-Західну Індію, а після смерті Міхіракули в 540 р. Ефталітська держава перестала існувати.

Л. Гумільов ототожнює ефталітів з дінлінами китайських писемних джерел («Вейлюе», «Вейшу», «Цзіньшу», «Бейші»; III–IV ст.), котрі спочатку переселилися на Памір та Гіндукуш⁵³⁰.

Столицею ефталітів було місто Шакала (тепер — Сіалкот), ставка царя називалася Бадіань (Баміан в Афганістані). Китайські джерела називають їх окремою гілкою юе-чжів⁵³¹ (тобто іранізованими тохарами). Пехлевійські тексти ототожнюють хіонітів зі згаданим у «Авесті» туранським (у районі Мерву) племенем х'яона, вождем якого був Ареджатасп («Яшт», 17: 50–51), ворог прихильного до Заратустри царя Каві-Віштаспи. Передання про їхнє протистояння відоме з епосу «Переказ про Зарерідів» («Абйаткар Зареран»). Притому, що на зміну Кушанському царству прийшла держава хіонітів (ефталітів), її й дали перси та вірмени визначали як Кушанське царство, бо саме від кушан вони прийняли буддизм. Вважається, що панівна верхівка була іранська (ефталіти), а сама етнічна маса різноманітна (кушани, хіоніти, гуни, чоль), приймаючи до себе всіх незадоволених сасанідським режимом у Ірані, зокрема маздакітів на чолі з принцом Кавадом, молодшим сином Пероза. Загинула Ефталітська держава під ударами тюрків у 567 р.

У сирійській хроніці Ієшу Стіліта (поч. VI ст.) розповідається навіть про те, що білі гуни вторглися у Західну Азію і вся Сирія перебувала під їхньою владою. Інші джерела конкретизують цю групу «білих гунів» як суварів, котрі здійснювали походи до Вірменії та Малої Азії, доходючи до Каппадокії, наймаючись на службу до візантійців. У 568 р. суварів розгромили авари, після чого вони переселилися до Албанії (Азербайджану), де ворогували з персами.

Частина хіонітів — вархоніти (вар-хіоніти) — мігрувала на Захід, успадкувавши в 568 р. від гунів Паннонію (Гунгарію)⁵³². В Європі вархоніти вже становили союз племен, серед котрих — носії тюркських (сабіри), іранських (аланські «хорвати»-«захисники» і іоніти — мешканці «болотяних городищ» Сирдар'ї та Приаралля), угорських (вари/уари, огори сучасного Башкортостану й кутургури Причорномор'я) та північнокавказьких (предки дагестанських аварців) мов. Змусила ці племена об'єднатися загроза з боку наймогутнішої Євразійської степової імперії — тюркютів, віце-каган (ябгу) яким Істемі в 558 р. здійснив успішну каральну експедицію. Саме «дарунком долі» для них була поява з півдня суперників тюркютів — аварів (абарів, ауарів, обрів, апар-апурум)⁵³³, яких ототожнюють з жуаньжуанями («повзаючими комахами») китайських хронік⁵³⁴, керміхіонами (іран. «корм» — «черв'як, тутовий шовкопряд» і «хіон» — варіант етноніма гуни) середньоазійських джерел⁵³⁵.

Сам Аварський каганат в силу його різноетнічності візантійці стали називати «псевдоаварами», адже власне як про плем'я ефталтів — рівнинних скотарів абхирів (аварів), як жителів Центральної Азії та Абірвану (між Кандагаром і Гератом), Гуджарату і дельти Інду й Конкону вони знали досить добре. Індуси переклали етнонім «абхір» терміном «гопа» — «пастух», а в «Манавад хірмашастрі» говориться, що абхір — це той, хто народився від шлюбу брахмана з дочкою угри (нащадка шлюбу кшатрія і шудріянки). Абхіри, тобто справжні авари (обри), займалися розведенням антилоп зебу, а їхнім божеством був косатий бог Крішна, якого немовлям начебто всиновив абхір Нанда з дружиною Яшою. До V ст. абхіри були володарями власної держави республіканського типу, а ще в III ст. до н. е. завдали нищівної поразки індійській імперії Ашоки Маур'я. Сучасними нащадками абхирів є племена Індії врішні, андхаки та ахіри, чи ахирвати, мова яких належить до західного діалекту мови хінді — браджу⁵³⁶.

Розгромивши орієнтований на Візантію союз племен (савіри-«сіверяни», утургури, анти), «псевдоавари» в 559 р. здійснюють успішний похід на Візантію, а в 567 р. в союзі з германськими лангобардами (епонім теперішньої Ломбардії) вирізали германське плем'я гепідів, що мешкало в районі українських та румунських Карпат, спільників усе тієї ж Візантії. Наступного року лангобарди завойовують Італію, а авари підкорюють усіх слов'ян і розкладають свої шатра в Паннонії, де запановують на 250 років. Наприклад, у «Хроніці Фредегара» (IV, 48; 58) під 623 роком згадуються вінди, які були *befulci* гунів (тобто аварів). Це визначення вважають пов'язаним із слов'янським «буйволи», хоча, як на нас, це «ті, які зазнають глуму» (італ. *beffare* — «висміювати, глузувати, знущатися, зневажати») з боку аварів (пор. з літописним переказом про страждання дулібських жінок, запряжених аварами у вози). За свідченнями сучасників слов'яни становили піше військо, яке розпочинало битву перед аварською кіннотою. Також Константин Багрянородний, описуючи захоплення аварами Салони, конкретизує загарбників: «авари, які називаються також слов'янами». Це вторгнення аварів спричинилося до того, що розділилися на частини племена липецької археологічної культури, що охоплювали Україну, Чехію, Словаччину і Добруджу⁵³⁷. Носіями цієї культури вважаються костобоки (за Амміаном Марцеліном та Павсанієм) / койстобоки (за Птолемесом), названі також ще «загорянами» (*Transmontani*), назву яких можна етимологізувати як «древляни» (санскр. *kastha* «дерево, палиця» + *bhagas* «той, що володіє»). Вони ж і розділилися на «древлян» українсько-білоруського Полісся, «чехів» (адиг. «чъыгы» — «дерево»), «ляхів/лехів» (пор.: абхаз. *legazho* «старець» < **leg* «чоловік»+*azho* «старий»; хінальск. *leged* «чоловік», абазин. *leg* «раб, холоп», туш. *lag* «раб», чечен. *laɟ* «раб», авар., дарг. *lag* «раб», кабард. *l'e* «чоловік, муж», звідки осетин. *laeg* «муж, чоловік, воїн») та «галичан» (де іберо-кавказ. **xw-/xu-* «дерево» + *-IVc-* «чоловік»).

Останні — це анти, які певний час утворювали етнічний симбіоз із лазами (дчанами, колхами), котрі в 580-х рр. переселилися з Північного Кавказу, будучи гнані тюркютами Бурі-хана за те, що визнавали верховенство Візантії. Як свідчать джерела, тюркюти в 584 р. вирізали 300 тисяч полонених лазів, тіла котрих лежали вздовж дороги завдовжки 160 км, тобто чотирьох днів шляху. В X ст. Лазіка об'єдналася з грузинським царством, але західна її частина —

Пафлагонія залишилася у межах Візантії. На початку XIII ст. в Лазіці за підтримки Грузії утворилася греко-лазька держава — Трапезундська імперія під владою наступників цариці Тамари Алексія та Давида Комнінів. Ця держава проіснувала до 1461 р. До складу Лазіки — царства Егрісі, васала Царгороду, що простягалася від річки Ешиль-Ірмак до Ріонської низини, — входила й Абхазія (обези), переосмисленим спогадом про яких і розпочинається Галицько-Волинський літопис (пор. також: Лази на півн.-зах. від Кракова, міський парк Лазенки у Варшаві, місто Шпані-Лаз на Крупинській височині у Словаччині тощо; спроби пов'язати ці топоніми з коренем *laz-/lach-/lech-* на означення «поля», «цілини», «лісової просіки» є лише народноетимологічними витлумаченнями. Також у часи перебування лазів на Прикарпатті їхня мова, на відміну від інших кавказьких мов, стала належати до балканського мовного союзу, який утворюють албанська, румунська, новогрецька, балканська, і його периферією є сучасні східнокарпатські говірки української мови⁵³⁸). Але забуття історичної реальності призвело до того, що літописець так і не навів обіцяної легенди про Галичину могилу, сидіння на якій вже знаменує володарювання, мотив чого цікавим чином перегукується з кавказькими традиціями.

Також етнологи встановили, що на основі ефталітів та сакських племен катхі і такшаків на території Індостану сформувалися раджпути⁵³⁹, які збереглися як багатомільйонний етнос, перерісши у націю, в той час як «денемадизація» аварів у Європі призвела до повного зникнення аварського етносу (див. давньоруську літописну приказку «погибоша аки обре») серед місцевих романських, слов'янських, гепідських та інших германських племен. Зокрема виникають дві чітко диференційовані групи — нащадки від шлюбу чоловіків-romeїв з аварськими (й іншими) жінками (про них розповідають «Чудеса святого Димитрія») та від шлюбу чоловіків-аварів зі слов'янськими жінками (за Фредегаром), названі в іноземних джерелах як «еделінги», «аріманни» чи «лібертини», а місцева назва — «косези» (від авар. *quazaq* — «вільний, розбійник, кочовик»). Останні, на відміну від звичайних слов'ян, мешкали у своєрідних «градах» (оточених засіками поселеннях; найбільшим було Вали біля Микульчиць у Моравії) та утворювали кінноту, характерною особливістю якої було носіння шпор із гачками (авари ніколи не носили шпор)⁵⁴⁰. Зрештою, Паннонія стала легкою здобиччю для нових хвиль мігрантів — спочатку інших слов'янських племен, а потім угорської орди.

Вважають, що столицею у часи могутності білих гунів (ефталітів) був Балх (давня Бактра) на південь від річки Балх (Джейхун, Амудар'я), який у Китаї називали По-хо (По-ло, Боло), а у Візантії — Валаам⁵⁴¹. Місто впало під ударами персів у 468 р., після чого кідарити на чолі з сином Кідара Кунхасом відійшли до Індії. В Ал-Белазурі Балх називається «містом тохарів», а в Ал-Якубі й Ат-Табарі вся Бактрія визначається як «країна тохар». У таджицькому епосі «Гургулі» царем Балху є Овез (Аваз), син царя країни Чамбулі і її захисник. Саме тут як у часи ефталітів, так і майбутніх тюркютів було сотні буддійських монастирів — «віхара» (від слова «віхар» походить топонім Бухара). Проте більшість науковців схиляється до дещо іншої локалізації, а саме: городище Ер-курган на 10 км на пн.-зах. від міста Карш (Узбекистан). Власне в китайській хроніці

«Бейші» («Історія північних дворів», 386–618 pp.) вся Каршинська оаза називається «Нашеболо» (< Несеф < Нахшеб), а в ній — Боло, резиденція великих юе-чжів, де править Цідоло (Кі-то-ло, тобто Кідар)⁵⁴².

Також з 982 р. офіційно держава вайовничих тибетомовних тангутів (само-назва — мі, мінья; китайська — дан сян; тангутами монголи іменували всіх тибетців), що відома в історіографії як Сі Ся (займала території сучасних Ганьсу і захід Шансі; розгромлена монголами в 1227 р.) та розкопками в Хара Хото, називалася «Велика держава Білого і Високого»⁵⁴³.

Щодо поняття «біле»⁵⁴⁴, то воно асоціюється з поняттям «велике»⁵⁴⁵. Також у слов'янських мовах «біла» означає «велика або давня»⁵⁴⁶. В одній із версій французького епосу «*Bueve de Hantone*» (кін. XII ст.) Русь називається «великою» (*Roussie la grant*), а в родових системах народів Північного Кавказу та придонських степів соціальне значення «благородний, незалежний, свободний» надане атрибутові «білий» («ак») ⁵⁴⁷. Це дало підстави В. Чапленкові виводити етнонім «русь» від осетинського «урс» — «білий», що «... на його думку, було ознакою вищості»⁵⁴⁸, бо білий колір, зрештою, асоціюється з виробничою силою, втіленою у молоці, яйці та й спермі. А іранські (ширше — аланські та північнокавказькі) воїни-скіфи і скандинавські варяги виступають як носії цієї сили, останні «вінчаються» на престол «матері міст Руських», а перших ще й приводить на терени майбутньої Русі шлях сонця — Ар'ян-Ведж, Ар'яварта («шлях аріїв»; пор.: гот. *wigs*, дв.-ісл. *vegr*, дв.-англ. *vez*, дв.-сакс., дв.-верх.-нім. *Weg* «дорога, шлях»), «шляхом Вінчання», «тропою Трояню» (нім. *Trauung* «вінчання»), на якій можна отримати нагороду за здійснені звитяги у вигляді володіння земельними наділами — аллодами (*all-* «чистий, весь», —*od* «власність»). «... Чиста власність, *mege rgergium* — за поясненням латинських словників. Наділи роздавали згідно із заслугами. Вождів дружини, кунігу, діставалась найбільша частка і, крім того, йому діставалися ще інші землі... Власне з розділом землі між дружинниками закінчувалися їхні відносини стосовно вождя: дружинники ставали свободними власниками (= на Заході це «барони», від латин. *baro, baronis* «воїн», на Русі — «вої(-ни)», від пн.-кавказ. «вайнах», на відміну від спадкових власників — «бояр», болг. «бояр», сербохорв. «бољар», від кельт. *bo-aire* «власник стад худоби» через посередництво ілліро-албан. *biјar* «благородний, щедрий», *biјarі* «благородство, щедрість». — *О. Г.*). Але їм слід було відбивати натиски нових дружин, котрі шукали для себе аллодів чи приходили знову через загальний рух народів. Цей зв'язок спільної небезпеки і загальних вигод поєднував дружинників з вождем. Але у вождя була ще своя приватна мета, для котрої він мусів створити собі особливу дружину, і цим новим дружинникам (на Русі це — кмети, пор. з чеськ. *kmet* «поручник» < латин. *comitatus* «зі спільними обов'язками». — *О. Г.*) роздавав він свої землі: є феод (власне володіння, дане в оплату, від слова *fee* — мзда, оплата, що збереглося в англійській мові) власністю, яка дана у винагороду... Той, хто отримав такий феод, змушений був нести певні повинності... Колишні члени дружини... прагнули створити собі невелику власну дружину; вони йшли за прикладом куніга і дробили свої землі, аллоди на наділи, роздаючи їх < у володіння дружин з військовими повинностями > бездомним людям, які полишали суспільства, обширніші»⁵⁴⁹.

ЗОЛОТИЙ РІД АЛАН-ГОА І БОЖЕСТВЕННИЙ ГЕСЕР-ХАН

Зі старцем **Макарієм** (грец. «Блаженим») легенди про Біловоддя слід співставити божественного Цаган убугуна — «Білого Старця», «господаря землі» в алтайців. Паралелі йому існують серед культових персонажів китайців (Шоу Сін), тибетців (Пехар), японців (Фукурокудзю, Дзюродзін): «... Основні функції Цаган убугуна — покровительство довголіттю і родючості... Легенда про його зустріч з Буддою і прийдешнім за цією зустріччю перетворенням Цаган убугуна в захисне божество ламаїзму була складена, буддійська фразеологія у культові тексти введена, але ім'я за ним збереглося попереднє, ікона з його зображенням отримала доступ у храм... і... він став одним з дійових осіб цаму — ламаїстської містерії торжества над ворогами віри. Добряк, комічний лисий старець у білій одежі, який доторком свого посоха до людини знімає майбутні її нещастя, — такий він у цамі, таким він був і в народних віруваннях, звідки його запозичив ламаїзм»⁵⁵⁰.

Ім'я Макарій (грец. μακαρία «блаженство, щастя») в оповіді про цього білого старця слід пов'язувати з іншою східною традицією, а саме з міфологічним образом фантастичної морської тварини Макара, відомої в індійській традиції і в народів, що зазнали впливу індійської цивілізації (тохар АВ matar, монг. matar, манчж. madari, санталі mangar). Химерність цього персонажа мусіла для тих, хто зіткнувся з ним, співвідвестися з відомою християнському світові єгипетською традицією (Сфінкс). Крім того, досі походження образу Макара залишається нечітким, хоча вважається, що тут вплинули елліністичні зображення Посейдона і морського чудовиська — тритона (у греків Макар — син Гелія і Роди; син Еола; супутник Одісея; лапіф на весіллі Піріфоя; острови Блажених — ai toon makagoon peeso). Але про субстратність Макара говорить те, що його щелепи та язик із закрученим придатком виявляють велике сходження з кореневищем і квіткою лотоса. В індійській традиції лотос («падма») як символ жіночої життєвої сили (геніталій), родючості (пор. з ветхозавітним принципом «ліліт», який у церковнослов'янських перекладах подавався як «унокентавр») тісно пов'язаний з водою, океан називається його житлом («Махабхарата», III, 105, 23). «Макара, — пише Р. Генон, — є крокодил (шішумра або шішумарі) з розкритою пащею, котрий лежить «проти течії», що уособлює єдиний шлях, яким неминуче мусить пройти кожна людська істота. Він, таким чином, виступає як «охоронець воріт», котрі слід пройти, щоб звільнитися від обмежувальних умовностей... Цей крокодил є Аммідом давніх єгиптян, чудовиськом, котре очікує результатів психостазису, або «зважування душ», щоб пожерти тих, хто не витримає цього випробування. Це також той самий крокодил, котрий з розкритою пащею підстерігає «безумця» двадцять першого листа Таро... З іншого боку той самий Макара є в індуїстському Зодіакові знаком Козорога, тобто «воріт Богів»... — Замість лику крокодила — «пожирача» Макара отримує вигляд дельфіна — «спасителя»...; отже, він має два протилежних аспекти, якщо хочете, «сприятливий» і «злодійний», котрі також відповідають двовластивості Мітри і Варуни...»⁵⁵¹.

У джайнізмі макара — це символ одного з родів першого з чотирьох основних племен божеств, що мешкають у Кхарабхазі. Племя це іменується Бхаванавасіні («ті, що мешкають у палацах»), а рід — Ватакумара («Вітряна молодь»). Їхні правителі — «індри» — Веламбха і Прабханджана. Колір тіла божеств цього роду — темний, одягнені вони у багряні шати.

У тибетській буддистській традиції санскритське «макара» перекладено як «чусін» — «морський лев», який зображався на хоругві богині — «керіми» заходу — Червоної Прамохи, котра ототожнюється з червоною левоголовою богинею Ваджра-Шрінхала («Та, що тримає залізний ланцюг») ⁵⁵². З головою макари зображалася тибето-буддійська йогиня Червона Мирна Богиня. Також у тибетській мові є слово mkhar «храм».

Макара, що в цілому моделює і символізує життя і природу в усіх її станах, є їздовою твариною річкових богинь Наді-деватас. З цим ми співставляємо «свідчення», що пресвітер Йоан, володар Біловоддя, царює і над амазонками ⁵⁵³. Щодо нашої версії про ототожнення царства пресвітера Йоана з монофізитською Нубією «духовних синів єпископа Йоана», то зауважмо, що й амазонак розташовували не тільки на Кавказі та Меотії, але й у Африці, яку тоді називали Лівією (див.: Есхіл, «Прикутий Прометей», 723–725, 416–419).

В 586 р. до н. е. до Китаю прибуло посольство північнотибетського царства, яке китайці називали **Нюй-го** — «Жіноча держава», бо в ньому «з коліна в коліно жінки царюють». За описами звичаїв цього етносу виходило, що в ньому існують як тибетські, так і іранські (согдійські) особливості ⁵⁵⁴. Верховний бог цього народу називався Асюло, що може пояснюватися як індоіранське «Ахура» (індоевропейськість цього народу призвела до того, що його ім'я було перенесене на майбутніх прибульців — саме «нуучі» називають якути росіян).

Порівняймо з цим і таку цитату: «... Царство жінок ... розташоване в Північній Індії, санскритською мовою називається «суварнаготра», тобто «золотий рід». Буддійська легенда про золотий рід міститься у сутрах «Запит Вімаларабха» і «Передбачення Гошрінга», котрі складені... не пізніше другої половини VII ст. н. е. Судячи з того... можна припустити побутування легенди задовго до цього періоду. Монгольський науковець — лама Ш. Дамдін пояснив походження так званого «золотого роду» монголів, пов'язавши його з цією легендою, котра, за його словами, зводиться до того, що «золотий рід» пішов від богині, засланої за гріхи в образі відьми (срін-мо) на Золоту гору» ⁵⁵⁵.

Ця монгольська генеалогічна легенда дуже схожа на засвідчену ранньосередньовічними європейцями (Йордан, посилаючись на Павла Орозія, автора «Historiarum paganos libri», який жив у 380–420 рр.) легенду про походження гунів від висланих королем Філімером, сином Гандаріха Великого, із середовища готів, що мешкали в районі Меотидського болота (Азовського моря), жінок-чарівниць («аліорумнів») (Iord. Getica, 122). Також в «Історії лангобардів» Павло Диякон (728–800) розповідає, як в нелокалізованому місці лангобарди зустрілися з амазонками, які, за словами автора, «існують досі в глибинах Германії». Після перемоги над найхоробрішою з них ті змушені були пропустити лангобардів (Pauli, Historia langobardanum, I, 15).

Можна вважати, що цей **мотив виникнення етносу від з'єднання двох брат-рій — чоловічої та жіночої має циркумпонти́ський характер**. Наприклад, за 24 дні до свята Трійці румуни святкують *todorusele, dodorusale*, коли начебто русалії зустрілися з міфологічними «братами» (народне витлумачення як *Todor, Fedir*). Аналогічно в адигів шанується богиня Жиг-Ґуаше в оточенні тхаухудів — красивих дів-войовниць, яка від коваля Глепша народила сонцесяйну дитину, що навчила нартів орієнтуватися в походах за Чумацьким Шляхом. У палеоевразійській традиції побутував звичай виокремлення класу молодих неодружених воїнів (у тюрків він власне й називався «турк» — «міць, сила», від *туру/тору* «звичай, закон» + *кун/гун* «дівчина, жінка»⁵⁵⁶; виник тюркський етнос начебто від регулярного відселення із середовища іраномовних *массагетів-туранців* у приалтайські землі груп колоністів та змішання їх з прамонголами, пратунгусами та пратибетцями) для відселення у дальні регіони для освоєння земель. Зокрема у вотивній традиції італіків (самніти, пісцени, гірпіняни) існував саме такий обряд «Священної весни» (*Ver sacrum*) з посвятою (*velare*) богам усіх дітей та домашніх тварин, котрі народяться протягом року з найближчої весни. Тварин приносили у жертву, а дівчата і юнаки після досягнення повноліття мусіли залишити країну. Така молодь зазвичай мусила завоювати собі нове місце для поселення. Сабіняни присвячували таку молодь саме Ареєві (Марсу), римляни — богині Венері (яка вважалася матір'ю вождя переселенців з Трої до Італії Енея), греки — Аполлонові Археgetу (так, зокрема, виникли дорійці) тощо⁵⁵⁷.

Це твердження породило версію про подвійне походження європейських гунів, а саме — від прийшлих у 160 р. н. е. «палеосибірської раси» (за Г. Ф. Дебецем) центральноазійських північних хунну/сюнну⁵⁵⁸ (як зазначає Л. Гумільов, хунни після розгрому їх у 155 р. сяньбійським вождем Таншіхаєм пройшли майже без обозу по прямій, від Селенги до Дунаю 2600 км за 1000 днів, тобто по 26 км щодня протягом трьох років. Це пояснює і відсутність залишків палеосибірського типу в археологічних даних на всьому просторі шляху хунну до Європи) та місцевих автохтонів — предків чувашів, які прийшли до Азовського моря з берегів Байкалу набагато раніше від хунну⁵⁵⁹ (надалі начебто цей етнос «проточувашів» залежно від відсотка хуннської домішки розділився на булгар і власне чувашів). Тут новоспечений етнос гунів, вперше згаданий Діонісієм Перієгетом у 160 р., до 375 р. вів уперту боротьбу з аланами (останні є са(в)р(о)матським племенем), про виникнення яких Геродот (IV, 110–117) повідомляє, що вони є нащадками обряду «священної весни» — виселення «молодих скіфів» у район Меотиди, де вони вступили в шлюб з амазонками, котрі користуються фракійською мовою⁵⁶⁰, та готами (Amm. XXXI, 3,1).

Інші ж дослідники настоюють саме на індоєвропейському (а отже, можливо, й спорідненому з готами, що належали до ясторфсько-пшеворсько-зарубинецького археологічного комплексу) субстраті європейських гунів, відносячи його до сайрїмів «Авести» («Яшт», XIII, 43; XXI, 52; савроматів-сарматів античних джерел)⁵⁶¹ або навіть слов'ян (І. Білик, Г. Василенко, І. Калинець)⁵⁶². Аналогічно виникли «білі гунни» (ефталіти) від змішання споріднених хуннам етносів (юебань)

та іраномовних **саків-хіонітів** (hyaona) — мешканців долин Согду та Гіндукушу (Л. Гумільов, К. Єнокі)⁵⁶³, котрі переселилися сюди з північного Приаралля (т. зв. «болотні городища»).

За джерелами відомі «кавказькі гуни» (пор. з вірм. hup «блід» та етнонім «бродники» й євр. «авар» — «переходити, долати переправу»), котрі служили у перській армії в 60-х роках III ст., а вірменські джерела свідчать про 90-ті роки того ж століття про гунських та аланських солдатів. Із сасанідських написів 293 р. з Пайкули відомо про тюркського хана на Кавказі, а в 363 р., за свідченнями Йовіана, захищалися кавказькі проходи «від варварів, котрі були невідомі римлянам та персам», а в складі армії парфянського царя Аршака II (345–368) боролися з персами алани та гуни⁵⁶⁴. Отже, найманством на Заході і Сході алано-гунський конгломерат зумовлював безперечне проникнення певних міфологем у середовище імперських етносів та їхніх союзників.

Також слід пам'ятати у зв'язку з версією походження монголів від «золотого роду», що власне **хунни (сюнну)** перші з народів Середньої Азії мали безпосередній контакт з буддизмом та шанували золоту статую Будди (нею опікувалося хуннське плем'я сюту) — «цзінъ жень», «золотого чоловіка» — для поклоніння Небові, яку захопили китайці. Ханський імператор У-ді (147–87 рр. до н. е.) поставив її у наметі Ганьцюань як велике божество, а самого сина князя хуннів — сюту зробив своїм близьким радником, наказав вигравіювати портрет жінки князя після її смерті на імператорській гробниці. Він надав титул «золотий рід» («цзінъ ші») нащадкам сютуського князя⁵⁶⁵. Всі хуннські шаньюї (імператори) носили титул «ченлі гуту» — «син Неба», що схоже з буддистською концепцією про сина Неба (девапутра), обґрунтованою у буддійському творі «Суварнаправха сутра». Титул «син Неба» носили буддійські тохаро-кушанські царі та правителі Кучі. Поставши зовсім незалежно один від одного, у типологічно подібних умовах, концепція «сина Неба» (іманентного божества) — «тянь цзи» полегшила поширення буддизму.

Як відомо, **рід Чингізхана називався «золотим»**, а його родоначальниця Алан-Гоа згадується у Рашид-ад-Діна: «... отже, золотий рід повинен був існувати ще в ранішу епоху. Існує подібність між самим переданням про народження Будди і давньомонгольською генеалогічною легендою, яка є у Рашид-ад-Діна. Якщо виходити з наявності давньої буддійської традиції в Центральній Азії, що перейшла і до монголів, можна допустити, що при сакралізації свого ханського роду монголи використали буддійську легенду»⁵⁶⁶. Як свідчить «Таємний переказ», на дванадцятому поколінні від засновників монголів Борте-чіно (Сірого вовка), і Гоа-Марал (Чарівна лань) та їхнього сина Бату-Чигана (Непереможного Білого) їхній прямиий нащадок Добун-Мерган одружився на красуні з таємничого племені хорі-тумат Алан-Гоа. Але плем'я не схвалило шлюб і діти Добун-Мергана змушені були відокремитися (пор. з генеалогічною легендою готів про народження гунів від шлюбів з вигнаних з племені готів жінок — «вільдом» зі степовими «духами» та з Геродотовою легендою про утворення народу сарматів від шлюбів вигнаних скіфських юнаків зі степовими амазонками, яких скіфи називали, за словами Геродота, οιορπατα «чоловіковбивці»).

Після смерті чоловіка Алан-Гоа народила трьох синів, а батька їм описувала як світлорусого чоловіка, що приходив до неї димник юрти і який випускає світло, від котрого вона завагітніла. Це начебто мусіло пояснити, чому рід справжніх монголів був високорослим, бородатим, світловолосим та блакитнооким. Л. Гумільов вважає монголів прямими нащадками східноіранських жителів оазису Турфан у басейні Тариму, які мали власне князівство Чеші. Після розгрому від китайців вони перейшли на бік хуннів і за це були поселені в Забайкаллі.

Сином Алан-Гоа і предком Чингізхана у дев'ятому коліні був Бодончар, дату народження якого монгольський історик Х. Перлее відносить до 970 р. Саме Бодончар освоїв полювання із соколом і підкорив собі яесь азійське плем'я, яке стало основою вже народу монголів⁵⁶⁷.

Проте нащадком Алан-Гоа був і вищезгаданий Буюрук-хан, він же цар несторіан-кераїтів Маркуз. Після смерті прадіда Чингізхана Хабул-хана Маркуз очолив кочівників — кераїтів, монголів та уйгурів для боротьби з тунгусомовними чжурчженями. Але його підступно полонили татари, і чжурчжені розп'яли на «дерев'яному ослі» (в 1150-х рр.). У Маркуза було два сини — Хурчакс (пом. 1171 р.) — цар власне кераїтів і безіменний «гурхан» — цар союзу кераїтів та монголів. У монгольських джерелах останній згаданий саме як перший монгольський хан — Хутула-хаган. Син Хурчакса Тогрул (Тооріл), який двічі через підступи родичів потрапив у чужинецьке рабство, втратив своїх дядьків, за що гурхан скинув його. Старійшина монголів Есугей-баатур, батько Чингізхана, проте, підтримав опального принца і відновив його на престолі. Гурхан змушений був зі своїми прихильниками відкочувати на південну окраїну Гобі до тибетомовних тангутів. Надалі Тогрул (Ванхан) і Темучін (Чингізхан) стали бойовими побратимами, виступаючи на боці чжурчженів. Надалі несторіанин Тогрул (Ванхан) навіть усиновив Чингізхана. Але в 1203 р. була спровокована різанина між монголами Чингізхана і кераїтами, внаслідок чого Ванхан загинув, а остання несторіанська держава в Степу впала⁵⁶⁸.

Одна з назв Макара — **Джаларупа**, «Водяна форма». Макара вважається також одним із дев'яти скарбів бога Кубери, охоронця Півночі. Він володар колісниці Пушпаки, здатної літати у повітрі. Кубера постійно асоціюється із землею, горами, надрами. У нього великий опуклий живіт, дві руки, три ноги, вісім зубів, одне око. Друге він втратив через прокляття Уми за те, що підглядав за нею, коли вона залишилася на самоті з Шивою. Його епітет — Вайшравана, тобто син мудреця Вішраваса (сина ріші Пуластьї) та дочки ріші Бхарадваджі Деваварніні.

Ведичні легенди аріїв розповідають, що бог **Кубера** спочатку володів островом Ланкою й океаном Сагара. Його зведеним братом був ракшас Равана (символічний образ тамілів), який підступно вигнав Куберу з Ланки. Кубера переселився в Гімалаї, заснував столицю Алаку, побудовану божественним будівничим Вішвакарманом, йому належить чарівний сад Чайтраратха, розташований біля підніжжя світової гори Меру, його слуга Манібхадра — бог торгівлі, його дружина — чарівна Ріддхі, принцип процвітання, його друг — бог Шива. Його свита — це якші, кіннари та гух'яки, його народ — «ітараджана» — «інші люди»

(або «пуньяджана» — «чисті люди»), що приводить на згадку «антиподів» — за грецькою міфологією жителів Південного материка. Згідно з тибетськими легендами «інші люди» перебувають у стані анабіозу в недоступних гімалайських печерах, але наступить епоха, коли вони прокинуться і започаткують нову цивілізацію. Цей переказ ліг в основу фантастично-квазіекзотеричної теорії російського науковця Е. Мулдашева щодо походження сучасного людства від цієї «первинної» раси особливих людей⁵⁶⁹.

Слов'янським аналогом міфологічному індійському Кубері є Купало (якого пов'язують з іменем «Іван», слов'янським еквівалентом антропоніма Йоан). Вони обидва — боги родючості і пов'язуються з магичною квіткою (Кубера — через свою їздову водяну тварину Макара — з лотосом, а Купало — через «мочарі» — з цвітом папороті), а також обидва співвіднесені із захованим скарбом.

Паралеллю Кубері–Купалі видається можливим оголосити давньогрецького міфічного героя Кефала («Голова»), який зазнає певної втрати через мотив підглядання: необачно вбиває свою кохану дружину, яка назирці стежила за ним на полюванні. Вигнаний за ненавмисне вбивство, Кефал знайшов пристановище у фіванського царя Амфітріона, якому позичив свого чарівного пса (пор. із супутником Кубери Макара), щоб упіймати лиса, котрий завдавав великої шкоди околицям. Горці Західної Грузії знають бога родючості Тулепіа — Меліа («меліа» — «лис»), який, вірогідно, тотожний і хатському Телепінусу (він же пн.-кавказ. Тлепш, адиг. Лъэпщъ — «бог-коваль»; тобто мова йде про хето-еллінське протистояння), але на нього наклався і один з грецьких варіантів осмислення Телепінуса не як Телефа, а як Кефала (через діалектне чергування звуків *k-/t- і *-lph-/- phl-). На підтвердження нашої версії виступає міф, за яким Кефал жив на Сході з богинею ранкової зорі Еос (аналог індійської Урваші) і став батьком Тігона, родоначальника царських династій Сирії, Кілікії та Кіпру.

Індійський персонаж Кубера під прізвиськом «Вайшравана» — «син Вішраваса» переходить у буддистський культ степовиків Євразії — ваджраяну (варіант махаяни) та сприяє ворогам західнотибетського божества Пехара.

Останній був покровителем ворогів тибето-монголо-тюркського епічного героя Гесера, який здобуває перемогу⁵⁷⁰. **Гесер (тибет. Ке-сар)**, зокрема, відбирає трон і скарби (які, за пізнішою редакцією, доручив Пехарові стерегти проповідник буддизму Падмасамбхава у монастирі Самьє), здобуває красуню Другмо (Рогмо-Гоа, Урмай-Хогон, Мандарава), ворогує зі своїм дядьком по матері Тхотунгом (пор. з Тігоном — родоначальником східних царів у грецькій міфології), визволяє дружину з полону, а земну матір виводить з пекла. Найдревнішою локалізацією Гесера вважається Кром (від «Рум» — іранська назва грекомовних ромеїв — візантійців). Навіть Р. Шоу та А. Грюнвельд вважали, що ім'я Гесер — це азійський варіант римського, візантійського та германського титулу «цезар» («кайзер»). Цю гіпотезу підтримав Р. А. Стейн: «... Яким же мусить бути походження Цезаря або візантійського Кай-сара, який став героєм тибетської епопеї! Воно не настільки ж менше, ніж той великий міграційний рух, котрий називається греко-буддійським мистецтвом»⁵⁷¹. Начебто уявлення про Цезаря принесли согдійці, які в VI–VII ст. поселилися в Ордосі, мали стосунки з тюрками та вели торгівлю з Візантією, Іраном і Китаєм⁵⁷².

Зображення Гесер-хана наносилися на танки, що відтворюють образ великого буддистського реформатора XIV ст. і засновника школи гелугпа Цзонкаби (Цонкапи; 1357–1419), засновника монастиря Таші Лхунпо біля Шигадзе (за іншими даними монастир заснував учень Цзонкаби перший далай-лама Панчен Гедундруп в 1447 р.). Одна з жіночих божественних істот зі злости проклинає релігію Будди і дає обітницю переродитися в образі демониці і викоринити буддизм. Бодхисатва Падмасабхава відчуває, що завдяки цій обітниці народяться три сини, царі хор-глін, — вороги буддизму. Для порятунку на землю сходить божество Крунс-Глін у образі Гесера. Народження Гесера «дивне», «неприродне» — із землі (тріщини, ями, з печери), або відроджується з могили після невдалих спроб родичів умертвити. Він вважається сином рабині Гонсон (Гон Мо) та короля країни Глін (Лінг; мовою бурушаскі — Лама), провінція Кхам (Kham «окраїна» ~ осет. fars, іран. pars-, parsav < *perk- «ребро», «бік», «край», «окраїна», «україна» > Parsa, Parsava, Parthava «Персія»⁵⁷³) на сході Тибету (де мешкало тибетське «козацтво» — «галоки»), дуже некрасивий, називається іменем «незаконнонароджений» (тибет. Tson-je, монгол. Журі-Жору, тюрк. Тагай Тжуру або Пагай Джуру, тувин. Багай Чуру, бурушаскі Pangchu), але завдяки магії долає труднощі. Як переможець у змаганні за трон стає королем під іменем Гесер (тюрк. Касар, мовою бурушаскі — Kiser, тувин. Кезер-Мергене, бурят. Абай Гесер хубун). У Китаї він перемагає дружину імператора Гуме-хана — демоницю, яка намагається знищити буддизм. Але завдяки підтримці п'ятьох дочок імператора — втілень Грол-ма (божественної Тари) він відновлює славу релігії. Але демониця повторно перенароджується у вигляді трьох синів-демонів короля хорів (хор-глін) Ті-на-тшо. Один з демонічних синів, Гур-Дкару, зумів осквернити магичну силу Гесера, після чого викрадає його дружину Бруг-мо. Зрештою Гесер очищується від скверни і за допомогою друзів знищує трьох демонів. Далі Гесер завойовує країни Кію-лін (країна на півдні), Хі-тшо (землі монів), Та-жо (Ті-ше, Таг-зік, тобто Іран), Глін і Монголію, Сі-же (країна на півночі, іраномовні саки?), Кха-ше (Кашмір), Чуку (країна за Індією, де добуває яйце птаха p'eng), По-жо (По-пу, Непал, Ассам або Східний Тибет), Же-Лото (країна жінок на заході, звідки походить тибетський звичай дарувати шовковий шарф — хадак). Зрештою, Гесер добуває чарівний камінь — перлину з 9-ма очима і спускається в потойбіччя для врятування дружини⁵⁷⁴.

В бурятському епосі Абай Гесер втілюється на землі для вирішення суперечки між небесними істотами (тенгріями) за оволодіння після «відходу» тенгрія Асарангі блакитним серединним небом (Сегеен Себдег тенгрі): він стає на бік добрих 55-ти західних тенгріїв володаря Хормусти (= іран. Ахура-Мазда; варіанти: хан Хермос тенгрі, хан Тюрмас, Хурмас) проти злих 44-х східних тенгріїв його сина Атай Улана. У вигляді вершника зі списом Гесер скидає Атай Улана (або його синів — герелів) на землю, де переможений розбивається на тисячі шматків, з яких утворюються багатоголові чудовиська — мангадхаї (мангуси). Гесер сходить на землю і наводить там «генеральну чистку», рятуючи ще й викрадену душу дочки Синього Неба.

Перші свідчення про Гесера європейцям повідомив мандрівник-науковець П. С. Паллас. В 1772 р. під час подорожі Східним Сибіром він відвідав місто

Маймачон (Алтан-Булак) на кордоні Монголії і побачив там храм Гесера, якого він назвав «Вакхом і Геркулесом східних татар». Повне ім'я Гесера він записав як Arban ssugi Essin gessur Bogdo chan — «Der zehn weltgegenden regierer oder Monarch Bogdo chan»⁵⁷⁵. Найвища вершина снігового хребта Амне-Мачін, східного відгалуження Куньлуня, як пише Е. Томас, у тибетського племені голек називається Гесер-пхо-бран, тобто «Палац Гесера». Вважається, що резиденція Гесера розташована десь між Джекундо й Канцзе. А. Девід-Лін описала легенди про Гесера у книзі «Надлюдське життя Гесера з Ліну», перед тим відвідавши місця, пов'язані з цим персонажем⁵⁷⁶.

Ім'я Гесера прийняв тибетський цар Госрай (Го-си-ло), який в 1030–1040-х роках у горах Амдо і на берегах озера Кукунор об'єднав племена в царство Тубот проти іншого тибетського царства — племені мінягів (дансянів, тангутів; пізніше назване царством Західна Ся), які встановили жорстоку диктатуру над довколишніми тибетськими і тюркськими етносами.

Можливо, як на нас, на міфологічний образ Гесера наклався образ історичного монгол-ойратського хана Гушрі, який на чолі багатотисячної армії найманців з Євразійського степу в 1640-х рр. завоював Далай-Ламі V абсолютну владу в Тибеті, а езотеричній школі «жовтих» («гелукпа») — домінування у боротьбі з домом Цанга, які опиралися на «червону» школу («кармапа») та князям провінції Кхам Бірі, якого підтримували представники «чорної віри» («бон-по»). Саме цар Цангу Карма Тенкйонг (хан Цанпа, Цанбу) став відомий у Європі, і до нього було відправлене посольство Е. Коцелли (Казелли) і Ж. Кабрала, що вперше повідомило європейцям про таємничу країну Шамбхалу (Ксембалу). Цікаво, що в Європі в той час палали війни: в Англії революція Олівера Кромвеля, у Німеччині — Тридцятилітня війна, в Речі Посполитій — повстання козацької християнської міліції на чолі з генеральним капітаном (гетьманом) Богданом Хмельницьким. У Китаї ж упала імперія Мін і від неї успадкувала владу маньчжурська династія Цзінь. Йдучи за Л. Гумільовим, можна було б говорити про спалах пасіонарності вздовж поясу Євразії від Атлантики до Тихого океану.

Ось які уявлення про Гесер-хана у сучасників-буддистів зафіксував у своїх нотатках М. Реріх: «... Зверніть увагу на поєднання Гуаньїнь, Ар'я-Бало — Авалокітешвара. Гессер настоює на побудові храму Ар'я-Бало.

Ім'я Гессера дійшло до Волги (Астрахань).

Гессера об'єднують з Ассуром.

Храм Гессер-хана був вибудований на місці з'явлення Авалокітешвари. Ордосці ставлять перед будинком знамена п'ятибарвні — кольорів райдуги, очікуючи прихід великої істоти — «Тенгірас Очіртай».

... Біля Калацзе вказують багато місць, посвячених імені Гессер-хана: 1. Гаруда — Гессер-хана; 2. Сідло Гессера; 3. Бубон Бругуми — жони Гессера; 4. Прялка Бругуми; 5. Фортеця Гессер-хана — висока скеля, біла пляма є знаком дверей...

Весною в Ладаці відбувається свято Гессера зі співами та стрільбою з лука. З назв пісень сплітається цілий вінок Гессерові.

Запам'ятаймо назви: «Гессер-переможець», «Гессер і скарб велетнів», «Мудрість Бругуми», «Батько і Матір всемогутні», «Повернення Гессера і Бру-

гуми», «Голоси неба», «Закляті стріли», «Чотири перемоги Гессера», «Молитва Гессера на вершині Шрар», «Гессер — володар блискавки», «Переможна пісня Гессера», «Хвала Гессерові»...

Ім'я Оріона часто пов'язується з оповідями про Гессер-хана. На Алтаї гору Білуху називають Уч-Сюре. Уч-Оріон. Сюре — житло богів, що відповідає монгольській Сумер та індійській Сумеру. На гору Уч-Сюре сходять білим хідником. Небесна птаха на горі Уч-Сюре перемогла дракона. Цаган-убугун — білий старець завжди близький до Великої Ведмедиці...»⁵⁷⁷.

Вражає, що сліди міфів про Гес(с)ера слід шукати у перському епосі про героя Зарера (фарсі), Заріварая (авест.), Заріадра (дв.-грец.), якому сприяла богиня Ардвісура Анахіта (покровителька води і родючості, персоніфікація планети Венери) у боротьбі з Арджаспом, вождем кочових туранських (середньоазійських та євразійських степів) північноіраномовних племен (конкретно згадується плем'я х'яна, що співставляється з гунами-хіонітами). Зарер також здобуває красуню Одатіду, дочку царя Смарта (за Харесом Мітиленським, IV ст. до н. е.; у Фірдоусі вона — румійська, тобто грецька, царівна Кітаюн). Чародій Віда-рафш підступно вбиває Зарера, а за батька мстить його син Бастварай.

В цьому випадку частина тибетців, сприйнявши перський варіант, протиставила цей переказ своєму давнішому його аналогові міфу про Пехара, який сам іменується «білим хмаровим небом» і сином «Білого бога Неба» та матері «Лумо — обереги багатства». Пехара вважається покровителем тридцяти трьох небес, його шанували уйгури і хоори як самого «Білого Бога Неба». Пехара зображали у блакитній мантиї, в супроводі вовків та собак, він — провідник душ у потойбічне царство. Пізніше зображення Пехара з білим левом вказує на його зв'язок з культом білосніжних гір. Пізніше Пехара почали зображати верхи на якові або білому коні. До свити Пехара входять дружина, чие ім'я вказує на зв'язок із зоряним небом, а також планетарне божество Раху⁵⁷⁸. Подальший мотив долі Пехара в уявленні тибетців теж індоіранського походження: втікаючи від принца Муругценпо (корейськ. Мірик, кит. Міле, буддист. Майтрейя), якого підтримує бог багатств Вайшравана — Кубера, він перекидається на грифа або голуба, і його вбиває один із супутників Вайшравани. Цей мотив співвіднесімо з ведичним переказом про те, як стрілець Крішану, «швидкий думкою», вистрілив з лука в орла (сокола), який ніс із неба для Індри стебло магічної соми. Але стріла потрапила тільки в одне махове перо, з якого виросло дерево парна (палаша) або шальяка. Ця міфологема, як на нас, відобразилася навіть у родовому гербі Рюриковичів — «Сокіл у піке» (відоміший як «Тризуб»): одне з «крил» герба уквітчує рослина чи деревце⁵⁷⁹. В іранській «Авесті» Крішану згадується як Кересан, вождь, пов'язаний з хаомою (сомою).

Сюжетно найближчою паралеллю є авестійська історія стрільця **Керсаспи** (де «аспа» — «кінь»), сином Тріти («Третього»). Він убиває демонічних Сервару, Гандарву, Сनावідку, синів Патани, воїна Арезошману, вовка Капуд-Пехіно, гігантського птаха Камака. Керсаспу зачаровує діва — пері Хнантаїті (пор.: Гесера зачаровує його колишня дружина, яка стала дружиною демона Меzi Бумджида, він же монгольський Тумен Джаргалан), і герой засинає вічним сном на східній

окраїні Ірану. Але в день Страшного Суду повинен прокинутися і вбити демона Ажи-Дахаку, що вирветься з вериг. За «Бундахішною» сплячого Саму отруєною стрілою поранив туранець Ніхаг, тому Сам спить досі, «покритий снігами», над ним «стоїть небесний арн», його оберігають «99 999 фраваші праведних»⁵⁸⁰. Ю. Евола так інтерпретує цей мотив: «... Поранений король, король, що перебуває у летаргії, король, який помер і тільки видається живим, або живий, але лиш здається мертвим, і так далі — ось близькі і взаємозамінні теми, котрі ми постійно зустрічаємо в циклі Грааля, натхненому особливою живучістю і силою останніх високих устремлень Заходу (і ширше — Євразії. — *О. Г.*) відновити свою сакральну структуру в згоді із законами великої, духовно-чоловічої і традиційно імперської цивілізації»⁵⁸¹.

Вважається, що існував першопочатковий міфологічний образ індо-іранської релігії «Сама керсаспа нар'ямана» (букв.: «Сама, який має струнких коней, мужній»). Але надалі образ розпався на два: «Фравардін-яшт» (найдавніша частина «Авести») згадує героя Керсаспу з родовим іменем Сама («Яшт», 13.61, 136), а епітет «нар'ямана» стає найуживанішим епітетом Керсаспи. У пізньо-авестійській та пехлевійській традиціях Саму і Керсаспу вже розрізняють, хоча вони здійснюють одні й ті ж подвиги, пов'язують з одним і тим же героїчним циклом (див. «Шахнаме»): Сам — правитель (син Нар'ямана, предок героя Рустама), а Керсасп — герой, що здійснює подвиги (пор.: у давньоруських билинах — великий князь Володимир Красне Сонечко і богатир Ілля Муромець; «муромець» як народноетимологічне витлумачення сакрального на Русі, іранського за походженням, епітета «нар'яман»). Далі вже в арабській традиції образ Керсаспа розпався на Гаршаспа — останнього царя династії Пішдадідів (Парадатів) і богатиря Гаршаспа.

Проте у деяких версіях сам Керсаспа (ср.-перс. Керсасп, фарсі Гаршасп) виявляється у пеклі за те, що ударом палиці загасив вогонь під своїм казаном. Герой просить пробачити йому, посилаючись на свої подвиги. І заступництвом Заратустри Гершаспові було прощено його гріх.

З цим мотивом покарання героя співставляємо ногайський переказ про виникнення прадавнього порога правого берега р. Молочної поблизу Мелітополя, відомого як «Кам'яна Могила», де знаходять релікти дошумерського письма: «...у ногайців існувало повір'я, що каміння це нагромаджене богатирем Багуром, якому аллах на спокуту тяжкого гріха звелів виривати руками з близького гірського кряжа каміння і складати його на березі Молочної у таку високу гору, з якої в усі боки було б видно степ. Виконуючи повеління аллаха, Багур ... для прискорення виконання робіт ... вдався до хитрощів, нещільно вкладаючи каміння, і коли більше, як півсправи було зроблено, Багур, тягнучи велику брилу, необережно оступився і провалився в навмисне залишені ним між камінням щілини (тобто гроти. — *О. Г.*), застряг там і помер з голоду. Такої кари він зазнав за бажання обдурити аллаха... Місце стало називатися Таш-Даг, що означає Камінь-гора... Іменем богатиря Багура, Багурдагом (що означає Багурова гора) було названо ногайський аул, що розмістився довкола кургану, з якого Багур, за розповідями, за свого життя виглядав жертви для своїх богатирських подвигів» (І. К. Дзякович; Цит. за: ⁵⁸²).

На місці Багурдага виникло поселення з назвою Вознесенка (тобто в назві присутній мотив сходження, виходу, повернення героя). Жителі цього поселення досі використовують ногайську назву⁵⁸³, що, можливо, закріпилася тому, що слово «багур», поряд зі звичним «бугор», у мовленні жителів вносить у структуру їхньої мови свій семантичний потенціал, реалізуючись «... на своєму, тільки їй властивому внутрішньому просторі. А це в свою чергу може поглиблювати сприйняття... породжувати додаткові асоціативні ряди»⁵⁸⁴. Саме слово «багур» чи «багир» означає «печінка» (ногайською, киргизькою, казахською, узбецькою мовами) і також використовується як народний географічний термін на означення схилу гори, боку⁵⁸⁵. Це дає підставу ототожнити Багура і Керсаспу з порушниками сакральності вогню і грішниками, а саме — з Прометеєм, прикутим до скелі (чи у скелі) і в чию печінку клює орел Громовержця, а також співставити з Прометеєм ведичного Крішану («худий», «вимучений») («Рігведа», IV:27), який посягав на те, що належало громовержцеві Індри.

Без сумніву, з мотивом покарання за спорудження «неправильної вежі» з блоків каменю Багуром виявляє зближення біблійний Німврод, споруджувач з цегли Вавилонської вежі на славу людства (замість того, щоб будувати міста), який у другій своїй функції — ловця птаства сітями зближується зі стрільцями по птахів Крішаном і Керсаспою. Мусульманський варіант переказу про Німврода наводить на думку про паралель і в мотиві закутості: за прокляттям Аллаха комар проник через ніс у мозок Німврода, від чого той терпить жахливі муки, отримуючи полегшу тільки у моменти, коли вдаряють молотом об ковадло.

КОЩЕЙ ТРИПЕТОВИЧ: СЛОВ'ЯНСЬКИЙ СЛІД

Весь цей прометеївський мотив в'язня, вогню і птаха спонукає шукати паралелей у слов'янських міфологічних уявленнях. При цьому слід прийняти зауваження відомих дослідників В. Іванова і В. Топорова, що **при реконструкції міфологічних реалій слід вважати суттєвим не тільки семантичні та граматичні, але й звукові зв'язки, котрі навіть вважали випадковими**: «... Тому тут важливим виявляється встановлення зв'язків не тільки між похідними від одного кореня, але й між словами різних коренів з подібним звуковим складом. У зв'язку з такою групою слів можна вважати потенційно ймовірним використання всередині одного тексту набору близькозвучних основ, що належать до сакральної лексики»⁵⁸⁶.

На наш погляд, такою паралеллю є казка про визволення закутого **Кощея**, який мучиться у казематі войовниці (Василиси), у казані, під яким горить вогонь, і з Кощеєм бореться герой після того, як сам напоїв і визволив на волю через доброту свого серця (тобто «по-дурному», що зближує його з Персефалем, який теж повівся «по-дурному»). Слід мотиву закутості Кощея присутній у епосі «Слово о полку Ігоревім», де поразка (полон) осмислюється як пересідання у «сідло кощєєве» .

Тлумачення, за яким слово «кошей» походить з тюркського «кошчі» (gosh-chy) — «полонений», «раб», «слуга при коні», вірне у тому сенсі, що в період раннях тюрко-слов'янських контактів на основі тюркської мови пояснене вже на той час незрозуміле слов'янське слово «кащей», «каштей», вірогідно, бере свій початок від етноніма «кассити» або праіндійського теоніма «**Кшітігарбха**» («лоно землі»). Остання — це ім'я божества, яке зображалося у лівій руці таким, що тримає лотос із деревом бажань, а правою доторкається землі (він же — китайський бог пекла Діцзан-ван і японський Дзідзо). В античній традиції, що синтезувала в собі уявлення Середземномор'я та Близького Сходу, «дитина на лотосі» символізує північ (Антіох Афінівський, II ст.). Начебто дитина тут символізує Аполлона: «Ти, котрий сидиш на лотосі та освітлюєш весь світ, котрий створив на землі живі істоти... так само як ти приймаєш у північних частинах (ἐν τοῖς βορρᾶ μερῶσι) образ немовляти, що сидить на лотосі... в південних частинах (ἐν τοῖς νότον μερῶσι) — образ яструба, через котрого ти надсилаєш у повітря спеку (в праці суфія Сухраварді «Посвист Семурга» цю функцію виконує птиця Семург. — *О. Г.*)... у західних областях (ἐν τοῖς λίβα μερῶσι) у тебе образ крокодила, хвоста змії, звідки ти надсилаєш дощ і сніг; у східних частинах (ἐν τοῖς ἀπηνότιον μερῶσι) — крилатого дракона, і несеш повітряну царську корону, котрою ти перемагаєш у боротьбі під небом і на землі» (Цит. за:⁵⁸⁷).

А **Хіраньягарбха** — це золотий яйцеподібний зародок (пор.: смерть Кошея—Кшітігарбхи перебуває поза ним, у яйці, тому він умовно безсмертний), що начебто плавав у космічних водах і дав початок Всесвітові. Він же — початкова форма Праджапаті («Володар потомства»), який прагнув звалтувати свою дочку Ушас (планету Венеру), котра, втікаючи, перетворилася на лань. У греків він відомий як «Той, хто ссе лань (домагається лані)» (Телеф), син Геракла і Авги, цар анатолійської Місії, якого тяжко поранив списом Ахіллес, а потім вилікував іржею зі свого списа (пор. з мотивом поранення і лікування Короля-Рибалки у циклі сказань про Грааль). Він же — вищезгаданий хато-хетський Телепінус, бог родючості, якого теж «лікують» (пробуджують від сну, через який гине світ) жалом (бджоли, тобто комахи; пор.: Ахіллес — вождь племені мірмідонян-«мурах»).

Бог Шива-Рудра, син Ушас, обурився інцестом Праджапаті та Ушас, але той пообіцяв віддати Рудрі владу над звіриним світом, і, як на нас, це мало узаконитися у вигляді шлюбу Рудри з дочкою Праджапаті — володаркою лісу і звірів Артхамадхі (аналог Артеміди). Аналогічно Телепінус за порятунок сонця з полону бога океану Аруни отримує за дружину дочку володаря водної стихії.

Епітет Кошея «**Трипетович**» може бути пов'язаний зі старослов. «терпіти» (тръпж ти), яким книжники Русі переклали грецьке ὑπομενο (hupomeno) «залишатися (певний час на місці), витримувати, терпіти». У реаліях праслов'ян молодші отроки — ініціанти, які називаються у джерелах «кошеями» — «рабами», дійсно терплять (пор. з тюрк. «сабур» — «терпеливий, витривалий» > Сабуров): «... ініціанта завжди тримали в стані жартів і насмішок, підкреслюючи цим його окремішність від соціального світу і його ритуальну смерть і таким чином вчиняючи з ним протилежне загальноприйнятному в світі людей. До таких насмішок

належить називання ініціантів — отроків кощеями⁵⁸⁸. Як правило, такі «кощеї» прислужували дружинникам, доглядаючи їхніх коней⁵⁸⁹.

Грецька міфологія знає Гіппомена (Гіпомена), який за допомогою хитрощів у випробуванні ініціального характеру здобув за дружину войовницю — бігунку Аталанту, яка належить до кола міфів про вищезгадану Артеміду, богиню лісів та звірів. Аталанта запропонувала Гіпоменові змагання з бігу: він повинен був без зброї бігти попереду, а вона зі списом за ним, і у випадку, якщо наздожене його, героя чекала смерть. Гіпомен перехитрив її за допомогою Афродіти, яка дала йому золоті яблука, котрі слід було кидати під час бігу (на наш погляд, міфонім Гіпомен — «Терплячий» через причетність його носія до бігу, а вірніше — після проходження ініціації, було переосмислене на Гіппомен, де «гіп-пос» — «кінь»; пор. з іменем Керсаспа, де «аспа» — «кінь»). Аталанта, підіймаючи яблука, відстала від героя і змушена була вийти за нього заміж. Тобто реально життя героя залежало від круглого золотого предмета, як у Кощея — від яйця (щоб добути його, Іванові-царевичу, явно причетному до Купальсько-Куберського циклу, слід було відбути невеличке «змагання»). Але Гіпомен забув віддячити Афродіті, і та розпалила у нього таку сильну пристрасть, що він обняв свою наречену в храмі Кібели. Розгнівана богиня обернула їх на левів (пор.: сліди левів зустрічають руські богатирі у биліні про боротьбу Івана Годиновича з Кощерищем).

Батько Гіпомена Мегар, беотійський герой, син Зевса і німфи Геранії. Остання була врятована від потопу криком журавлів («геран»), тобто Мегарове народження пов'язане з водним хаосом, і Мегар (= Макара?) може бути співставлений з Хіраньягарбхою («золоте яйце») — Праджапаті, іменем якого називають праотців людства індуси.

Можливо, згодом на давньоєвропейській основі відбулося народно-етимологічне осмислення імені «Трипет» через наявність у ньому того ж компонента, що й у теонімі «Праджапаті» (pet- // rati- «володар, пастух, батько»). Перший компонент імені — «Три-» — слід, як на нас, півставляти зі східнороманським (давньобалканським) «дрегайка» — прекрасні дівчата, святі, прикрашені квітами, котрі на день святого Івана («синзієне» — «святоіванці»), танцюючи, обходять поля, «забезпечуючи» цим самим урожай. Декілька дівчат зодягнено у чоловічий одяг, вони демонструють схожий танок (у слов'ян цей обряд відомий стосовно святої Трійці як «русальний»; у румунів, навпаки, на Трійцю чоловіки переодягаються у жіночий одяг і демонструють войовничість, т. зв. «келушари»).

«Трипет», отже, є означенням провідника сонму «дрегайок» — східнобалканських міфічних істот («амазонок»), відповідальних за аграрний культ. Цього Трипета ми ототожнюємо саме з українським фольклорним Дунайчиком, який «танок водив», і від небезпеки бути ним поміченою і «взятою у танець» застерігає мати дочку (пор.: Агамемнон попереджає Клітемнестру про те, що їй не личить перебувати у «натовпі воїнів», Евріпід, «Іфігенія в Авліді», 35, cf. 1030, 1546; Юлай у «Гераклідах» каже, що «не можна дівиць пускати у натовп, і саджати бояться навіть біля вівтаря», 43–44). У слов'ян фольклор фіксує передання про **красивого юнака Змія**, який виглядає «красних дівчат» і якщо зачарує якусь, то

та невиліковна навіки, і від цього кохання народжується особлива людина, яку серби називають «Змій Вогняний Вовк».

У греків бог Плутос, який у Арістофановому «Багатстві» оточений натовпом — охлосом колись чесних і бідних, у своїй іпостасі Аїда — Плутона викрадає Персефону під час її танців з подружками. Плутос як син Деметри і Ясіона є братом Персефони, що є свідченням того, що в архаїчні часи всі дівчата до заміжжя користувалися повною сексуальною свободою і жили разом з юнаками в «загальному домі». Міфологічними «двійниками» юнаків і дівчат «загального дому» були войовничі гандхарви і апсари, що віддаються любовним утіхам, співам, танцям у небесному «домі зібрання», як, наприклад, Сабха бога Індри. Греки називали таких дівчат «гетерами» — «ровесницями», «товаришками», а семіти — «кудесами» від іврит. «кедеша», аккад. «кадішту» — «виокремленими, освяченими». Намагання героїв індійського епосу «Махабхарати» Кауравів насильно привести у «дім зібрання» («сабху») спільну супругу Пандавів Драупаді та насильно роздягти її, в той час як за «одвічним законом» заміжнім жінкам перебувати у сабхі заборонено, призводить до війни між Пандавами і Кауравами (див.: ⁵⁹⁰). Павсаній у «Описі Еллади» зазначає, що саме «... Діоніса називають «Мельпоменом» (тим, хто водить хороводи) в тому сенсі, в якому Аполлона називають «Музагетом» (Керівником муз)»⁵⁹¹.

На нашу думку, цей індоєвропейський релікт існує і в балтів. Від Пасхи до дня св. Йоана жінки та дівчата збираються групами і, взявшись за руки, танцюють, повторюючи: «Lado, lado ir mano lado». Начебто, як зазначав хроніст М. Стрийковський (1582 р.), це вони роблять в пам'ять про Ляду або Лядону, матір божественних близнюків Кастора і Поллукса (пор. з мотивом балтських близнюків Відевдутом та Криве—Кривайтісом). Dzidzis Lado, мовляв, був богом язичників Прибалтики. У «Густинському літописі» (1670 р.) Ладо вважається богом померлих, весіль, радощів та успіху й ототожнюється з римськими богами Плутоном та Бахусом. Ладові в жертву приносили півня і святкували від 25 травня до 25 червня, а жінки язичників, взявшись за руки, співають: «Lado, lado, lado didis musu dieve!», тобто «великий наш бог Ладо!». Князів, що поверталися з перемогою, литовці зустрічають піснею «Lado, lado»⁵⁹².

Відповідно напрошуються паралелі литовському «ir mano lado» у східно- та західнослов'янському **Ладо і Лада**⁵⁹³ та південнослов'янському **Герман** (Джерман, Єремія), аналогу румунського **Калояна**⁵⁹⁴ та російських **Костроми і Коструба**.

У піснях слов'ян **Дунай** — образ вільного дівочого життя: дівчина гуляє біля Дунаю, прощається з ним, коли вона просватана і здійснює ритуальне вмивання. Дунай заодно з дівчиною, коли вона не хоче вступати в шлюб; перед шлюбом юнак здійснює обряд на Дунаї, «струже стрілки» і пускає їх Дунаєм, щоб плили «до дівки»; Дунай у образі золоторогого оленя допомагає на весіллі; переправа через Дунай-ріку — символічний образ шлюбу; дівчину вилловлюють з Дунаю (спасіння — шлюб), вона губить у ньому перстень, хто дістане його, той стане її чоловіком; вилловлювання вінка, кинутого у Дунай, — смерть — весілля; юнак топиться у Дунаї — обручення з річкою; у білоруській пісні внаслідок невдалого шлюбу молодець кидається в Дунай: «розженюся, дунайчиком

обернуся»; зваблена дівчина шукає смерті у Дунаї; дитину (часто байстря) топлять у Дунаї тощо⁵⁹⁵. В генетичній легенді слов'ян, зафіксованій «Повістю временних літ», Дунай виступає головною водоймою їхньої прабатьківщини: «...сьли суть Словени по Дунаеви, кдъ есть ине Оугорская земля и Болгарская».

Тасмниця персонажа не може бути з'ясована без аналізу гідроніма «**Дунай**» (дв.-верх.-нім. Tuonaha, Tuoneva, гот. Donawi, кельт. Danuvis, латин. Danubis, сирійськ. Donabis, литов. Dunauys, ст.-слов. ДОУНАВЪ, ДОУНАИ), етимологія якого досі вважається нез'ясованою⁵⁹⁶ (щоправда, Ю. Мосенкіс у своєму квазінауковому словнику трипільської прамови співставляє з груз. dīneba «течія», dīnoba «танення», але, як слушно зауважує Св. Вербич, він не з'ясовує, як міг відбутися фонетично перехід картв. «і» в дв.-іран. «а») ⁵⁹⁷. Також позиція дослідників Ю. Дроздова, Я. Розвадовського і Д. Мачинського половинчата — вони вважають гідронім власне неслов'янським, а балто-германським (і навіть ширше — північноєвропейським): слов. Дунай / сканд. Dup (Двіна / Duna) < і.-є. *dheu- «laufen, ginnen» (того ж походження гідронім Західна Двіна (*Duna > *Duina > *Dvina; Я. Розвадовський виводить першопочаткову формуорму *dhueina). Відповідно Дунай пов'язується з балтійським культом *Duina як сакральної ріки (аналог кельтської богині Дану, праматері Племен богині Дану, та давньоіндійської Дану, матері демонів-данавів та Врітри, вбитого громовержцем Індрую; до речі, вже у ведичних аріїв слово «дану» носило реліктовий характер, тобто найбільшого поширення воно набуло на прабатьківщині аріїв — в ареалі на північ від Чорного моря). Начебто лексема «дунай» зустрічається у слов'янських та балтських мовах не тільки на означення конкретного гідроніма: литов. dūnas «глей», dūnajuš, dūnojuš «велика вода», латв. dūņavas «запружені води річки», укр. *дунай* «розлиття води», блр. «дунай» — «тимчасова водойма, яка утворилася після дощу або розлиття річки»⁵⁹⁸. Але, як на нас, у такому некритичному співставленні не врахований факт семантичного перенесення «більшого» на «менше», що характерне у дитячому світосприйнятті, коли, наприклад, велика «калабаня» наділяється назвою «море» (тобто «така велика, ледь не море»).

На нашу думку, гідронім слід співставити на основі гіпотези про **циркумпонтійський доіндоєвропейський субстрат** (виявлений, зокрема, у грецькій мові) з пра-півн.-кавк. *twanHV «самець» > «баран, овен»⁵⁹⁹, від якого походять: чечен. to «баран» («самець > «бик» > «баран»), андійське dan «баран», абхаз. ate «баран», баск. idi «бик», шумер. udu «бик», укр. «юдо» («чудо-юдо») — «казковий носій блага — води як сперми неба», болгар.-серб. «юда» — «войовниця — покровителька отар» (можливо, через зіткнення субстратного терміна зі схожим за звучанням праіндоєвропейським: литов. jauda «приманка», дв.-інд. ud-yodhati «хвилюється», болгар. «юдя» — «зваблювати», латин. iudeo «наказую», польск. judzić «рухомий», литов. judu «рухатися», дв.-інд. yudhyate «боротися», укр. «під'юджувати»⁶⁰⁰). Болгарська «юда» — істота жорстока (утворюється з утоплениць), а «віла (самовіла)» — добра, сприятлива. Але їхні функції тожні. Остання індоєвропейська пов'язується зі слов'янським колом поняття «віл» (праслов. volь, дв.-ісл. boli, англ. bull, нім. Bulle, грец. bolinthos) — «каст-

рований телець» > «носії блага» > «старий верховний бог» (у греків — Уран) на часі домінування у зодіаці сузір'я Тельця (в 4150 — 1710 рр. до н. е.), якого замінило сузір'я Овна (1710 р. до н. е. — 20 р. хр. е.). Юда може належати до оточення субстратного аналога сузір'я Тельця (Юди), який як «Чорний Телець (Кінь)» (Чорнобог) в праарійській міфологемі бореться з «Білим Тельцем (Конем)» (Білобогом). Або як у мітраїзмі бог Мітра вбиває демонічного Бика, з утроби якого народжуються блага природи (пор. з ведичними першожертвою Пурушею і вбивством Індрую бикоподібного Врітри, сина богині Дану та її парного чоловіка Мітри-Варуни, з черева якого виливаються земні води)⁶⁰¹. Також у сенсі генетичного співставлення з хуритсько-кавказьким богом грози Тешубом грецького міфологічного персонажа Тезея, вбивці Мінотавра, виявляється мотив «бик — дарування води» (Мітра — вбивця бика, вмістилища всіякого добра, Мардук — вбивця Тіамат, Індра — вбивця бикоподібного Врітри, охоронця вод, тощо).

Бог-жрець Мітра індоарійів, перемагаючи бика, здійснив перше космічне жертвопринесення (аналогічно бикоподібного змія-дракона Врітру перемагає бог-кшатрій Індра, а в греків перемагає змія Піфона бог Аполлон, з яким в елліністичному світі і зливається культ Мітри)⁶⁰². У «Ведах» Мітра виступає зовсім як інший персонаж, де саме слово *mitra* означає «друг» (чоловічий рід) та «союз», «дружба» (середній рід), аналогічно як авестійське *mithra* означає «договір», і обидва в індоіранську епоху означали гаранта того поняття, яке визначається латинським *fides* «злагода», а в грецькому пантеоні цю функцію виконує Аполлон.

Думається, що міфологема вбивства космічного бика символізує перехід точки весняного рівнодення із сузір'я Тельця до Овна (1710 р. до н. е.)⁶⁰³. Тоді ж, як сказано у «Шахнаме» Фірдоусі, коли сонце підійшло до сузір'я Овна (тоді відзначається свято Новруз), вперше була вінчана на царський престол перша людина Каюмарс («Шахнаме», I, 487–499), хоча сасанідська зороастрійська традиція згадує існування перед ним аж чотирьох династій.

Містерійний Мітра цікавий ще одним аспектом, досі чомусь не підміченим дослідниками, а саме — йому тотожний епічний Арджуна, син Індри. Свого часу Арджуна теж здійснює «подвиг Якова-Ізраїля» (бореться з богом Шивою у вигляді горця й отримує благословення — божественну зброю). І Арджуною як ідеальним воїном, і Мітрою як покровителем легіонерів заволодіває «комплекс Йони» — небажання здійснювати свою місію (битися з родичами на війні, вбити бика), але після філософських напучувань вони здійснюють належне їм. І як Мітра укладає договір з Геліосом і вони спільно кермують сонячною колісницею (аналогічно й у китайській міфології є два візничих на сонячній колісниці — Фен І та Да Бін), так і Арджуна, в якого під час бою з кауравами колісничим був сам бог Крішна, для вінчання Юдхіштхіри на світове царство завойовує для нього всі чотири сторони світу (тісний зв'язок відчувається і між римськими богами Сатурном та Янусом, де першому присвячений грудень, а другому — січень, і Сатурн прибуває на золотому човні до Італії, де царює Янус, звідки дійсне значення двуликого Януса (тобто лики Януса і Сатурна), про якого римляни з гордістю казали: «Адже подібного божества Греція не має!»; тому прихід

мітраїзму в Рим не мав характеру якоїсь підміни, доктринальної відмінності, зовнішнього конфлікту, а це було нове пришествя, тобто нова подія суто трансцендентного рівня). Одночасно Арджуна вважається втіленням божественного мудреця (ріші) Нарі, який виступає у парі з Нараяною (його втіленням вважається Крішна, а в загальному — Нара-Нараяни — це двоєдине втілення Вішну), який одночасно ідентичний Пуруші («Шатапатха-брахмана», 12, 3.4), котрого приносять у жертву і з його тіла створюють світ (аналогічно як у ірано-мітраїстичному колі блага світу народжуються з принесеного в жертву бика).

Факт, за яким у певних випадках вбачали аналогію Мітри і Гефеста, потребує прояснення. Відомо, що християнські апологети не дуже розуміли язичницькі ідолослужіння, але певній традиції їхнього тлумачення данину віддавали. Візьмімо розповідь про зруйнування в м. Багаріч (Багарач, «Кумирні») Григорієм Просвітителем ідола Аравазда-Бела-Зевса: так, якщо у грецькомовному тексті мова йде про «Гефеста, сина Зевса» (про ідола Гефеста згадує й літописець Мойсей Хоренський), то у вірменськомовному його аналогові вже говориться про «Міхра, сина Аравазда (Арамазда)»⁶⁰⁴. Візантійська хроніка Йоана Малали знає теж Гефеста, сина Зевса, але давньоруський літописець (під 1114 р.) зазначає, що «Феостом, сином Єремії» (Гефест, син Гермеса ?) єгиптяни називали слов'янського Сварога, батька Сонця-Дажьбога. Проліває світло саме першообраз балканського Гермеса, викрадача стада корів Аполлона (тобто аналог ведичного Врітри, і обидва мають стосунок до потойбічного світу) і покровителя пастухів (сам він син Зевса, який, як відомо, перекидався і биком), але він також, як і Гефест, є дарувальником певних речей-інсигній. Аналогічним дарувальником, за літописцем, є й слов'янський Сварог.

Думається, що спогад про першожертву-бика зберегли балканські слов'яни у ритуальному персонажі «Герман» (Джерман), аналозі румунського (фракійсько-ілліро-венетського) Калояна. В українців йому відповідає Коструб, а в росіян — Кострома. У замовляннях розповідається, що він помер від засухи (жертва богові сонця), а обрядово глиняну ляльку Германа з чіткими фалічними атрибутами під час ритуалу жінки ховають на піщаному березі річки, щоб викликати дощ. Власне індоєвропейська назва «бика» (*gou-: слов. *govъ «бик, корова, говядина», лтськ. guovs «худоба», вірм. kov «корова», латин. bos, грец. bovs) є запозиченням зі сх.-пн.-кавказ.: дагест. «гъведе» — «дощ» (~ абхаз.-адиг. bde «вода», груз. abdera, фрїг. bedy).

Власне у цьому субстратному іберо-кавказькому ареалі осідлих аграріїв Циркумпонтійської зони виявляємо аналог теоніма старого верховного бога слов'ян, Сварога: пра-нах.-дагест. *swirHo «старий»⁶⁰⁵ (у праіндоарійському svar-ga — це не ім'я божества, а назва неба, можливо, первинно — зодіакального кола).

Поряд з доіндоєвропейським походженням гідроніма «Дунай» виявляємо аналогічне походження інших гідронімів: Тиса (≈ абазин. «тІса» — «свинець»), Псло (Псьол) (≈ абазин. «псыла» — «масний, жирний»), Сула (≈ хатт. «шул» — «достаток»), Сож (≈ хатт. «шаг(х)» — «поганий»), озеро (≈ абхаз. «аза» — «вологий»; баск. «езе» — «волога»), Буг (≈ адиг. «бгы» — «течія»), Іква (≈ картв. «ква» — «яруга») тощо.

Можливо, що цього ж походження гідронім «Дніпро» (у балканській традиції — «Ніпру», як «Дністер» — «Ністру»), де присутній субстратний компонент d- (≈ баск., абхаз., ругул. d- «показник третьої особи однини» ≈ англ. it), а сам гідронім може стосуватися до картв.-баск. парігі «межа, берег, край», що підтверджує, на нашу думку, засвідчену греками тубільну (праслов'янську) назву річки «Бористен»⁶⁰⁶ (≈ болгар. діал., сербо-хорв. «бразда» — «межа», «русло», «канал», «зрошувальний канал» ~ нім. Frche, англ. farrow, кельт.-валл. rhych «борозна», італ. rocca «земля між двома борознами» ~ тохар. proksa «зерно», слов. *proso «просо»), а «борисфеніти» — «порубіжні» племена (надалі = «гуни», від адиг. «гъунэ» — «край, рубіж» = анти/ханти, від санскр. anti «край, межа», «периферія, околиця»⁶⁰⁷). Можливо, що у праарійських кочових племен територія довкола Дніпра, порубіжна з осідлими субстратними доіндоєвропейцями (Трипілля А і В1), у своїй назві містила санскр. *kṛṣi* «борозна», *kṛṣti* — «кордон», «народ, плем'я» (> Рось; пор. з санскр. *śiṭa* «борозна»; з борозни народилася красуня Сіта, майбутня жона Рами та причина війни Рами з володарем Ланки та ракшасів Раваною). В уявленні тодішніх мешканців, як на наш погляд, власне Бористеном (Дніпром) був масив води, що включав річку Рось та Дніпро нижче від місця її впадіння, у той час як частина теперішнього Дніпра на північ, у лісо-степу, сприймалася як «чужа», інша ріка, що впадає у Бористен (Дніпро). Найвірогідніше, як на нас, що вона теж називалася Дунай, адже досі у білоруській Могильовщині та українській Чернігівщині Дніпро у народі називають Дунаєм⁶⁰⁸, а з експансією слов'ян з півночі на південь у часи сарматів та гунів назва Дніпра (у джерелах того часу — Ебро, тобто констатується член гідроніма «-іпр-/-ібр-»; див.: «... Гідрооснову розглядуваної назви можна пов'язувати з фракійською глосією *ἔβρος* «der Bock» ... *ἔβρος τράγος βάτης* «козел, коч», «Bespritzer», «fututor» від і.-е. *iebhro-s або *eibhro-s ... Досліджувані назви мають єдину вихідну форму й сягають і.-е. *eibhro-s «пръскач» (Bespritzek)»...»⁶⁰⁹) переосмислилась у контексті з Дунаєм — «Самцем» на основі індоєвропейської лексемії: *ibris, -us // *ipris, -us (пор.: і.-е. *iebhros // *eibhros «цап, запліднювач»). Відповідно, на думку С. Наливайка та О. Стрижака, давньоарійська назва Дніпра — «Данапутра» («Син Дани», тобто бикоподібний демон-асур Врітра), аналогічна до славнозвісної Брахмапутри⁶¹⁰. Проте, можливо, це просування праслов'ян на південь відбулося значно раніше, десь у часи 2500–2000 рр. до н. е., коли пониззя Дніпра звільнили залишки пратохар (відокремилися від праіндоєвропейців десь між серединою VII — кінцем V тис. до н. е., після носіїв анатолійських мов), з якими слов'яни та балти мають найочевидніші спільні лексичні форми, як «просо», «ректи», «око», «орати», «текти», «дочка», «нести», «йти», «зуб», «сто», «п'ять», «три», «слухати», «знати», «коло», «лосось», «мати», «брат», «місяць», «молоко», «під», «великий», «ти», «кал», «правий», «лівий», «писати», суфікси «-ище-», «-ин/-ина», закінчення інфінітиву «-ти», префікс «по-» тощо⁶¹¹.

Аналогічно гідронім Дністер пояснюється на субстратній основі: картв. str — «поспішати», «бути попереду» (пор.: тюрк. «баран» — «той, хто попереду»), тобто «швидка річка» (в нього впадають і річки Бистриця-Солотвинська і Бистриця-Надвірнянська) тощо.

Дунай в українських билинах виступає побратимом Добрині Нікітича у поїздки до литовського короля, щоб висватати його дочку Апраксу за князя Володимира (В. Ф. Міллер вважає, що тут мова йде про волинського князя Володимира Васильовича, в якого був воєвода на ім'я Дунай; М. Г. Халанський припустив, що Дунай — це маркграф Рюдігер з Бехеларен, що на Дунаї, сват Аттіли у сватанні до вдови Зігфріда Крїмхільди в «Пісні про Нібелунгів» та сазі про Тїдрїка). Розгнїваний король ув'язнює героя, але того рятує Добриня. Це дає підстави співставити билину з мотивом зникнення сонця і врятуванням його Телепїнусом. Своєрідним перехідним варіантом між Добринею і Телепїнусом виступає ісландський герой Тьяльв (в імені якого, можливо, той же корїнь, що в мїфонїмах Телепїнус і Телеф) — супутник бога-громовержця Тора в подорожі до країни велетнїв. Іноді супутником Тора виступає Тюр, аналогічний Аресовї (Марсу). В «Пісні про Хрюміра» Тюр згадується як син Хюміра (кімерїйця?) й одночасно під іменем Тьяльві як син Егіля (пор. з українською фольклорною «Ягілочкою», «Ягілевою дочкою»). «Дїм Егіля» і «володїння Хюміра» — одне й те ж.

Свого часу Дунай таємно кохався з другою дочкою короля — Настасею (або Мар'єю) — поляницею, перемїгши її у поєдинку (варіант: героїня збиває багатиря з коня і примушує того до шлюбу)⁶¹², яка викупила героя з рук катів і відпустила у Київ. Ображена неувагою Дуная під час його другого приїзду та сватання Апракси, переодягнена Настася переслїдує героя та викликає його на герць під час весїлля у Києві. Дунай вбиває стрїлою супротивника. «Розпоровши їй черево», він дізнається, що вона вагітна немовлям, яке сяє світлом (або навіть двома синами-близнюками). Дунай кидається на свій спис і вмирає поряд з Настасею. З їхньої кровї утворилася велика річка Дунай.

Нешасне дитя стає ізгоєм у людському суспїльствї, «проданим у рабство» — Кошеєм (тюрк. «кощчі» — «раб»), тобто частково таким, що перебуває у свїті живих, частково — у свїті мертвих. Він — Страж (!) межї між свїтами на «Калїновому (Каленому) мостї».

Деякі дослідники (Б. Рїбаков, Д. Балашов) вважають, що билина засвідчила факт контакту праслов'ян з сарматськими кочївниками-аланами (ясами; Салтївська культура) в V–VI ст.

У мотивї добування дитини з черева вагітної Дунаєві тотожний північнокавказький бог полювання та диких звїрів Абдал (у цахурів і даргїнцїв, Авдал — у лакцїв, Будуали — в аварцїв), який виймає з утроби жїнки ще ненароджену дитину, щоб зробити її пастухом турїв. Генетично цей персонаж пов'язаний з грузинською богинею полювання золотоволосою Далї, матір'ю героя Амїранї (абхаз. *amga*, *ameg* «сонце»), який передчасно народився і дозрївав у шлунковї телицї (пор. з аналогічним грецьким мїфом про народження Дїонїса). Він рятує від демона-вїшапа людей, Сонце і викрадає небесну дїву Камарї. За богоборство Амїранї приковують до скелї у печерї Кавказького хребта (греки до того, як познайомилися з культом фракїйського бога Дїонїса, ототожнили Амїранї з Прометеєм).

Адиги називають бога лїсів і полювання Мезїтха (де «тха» — «бог» ≈ ст.-грец. *teos*, латин. *deus*, санскр. *dyaus*, слов. ДИВЪ «бог»), який витїснив боже-

ство жіночої статі Мезгуаше, що їздить на свині із золотою щетинкою (пор.: богині картвельська Далі та германська Фрейя — золотоволосі). Чи не від її імені територія Балкан, де протікає Дунай, названа Мезією ще доіндоевропейським населенням циркумпонтійської єдності часів неоліту — енеоліту? Чи не пов'язана з цим теонімом і назва анатолійського царства Телефа (Телепінуса хатів) Місія? Мотив народження дитини у вже померлої матері збережено саме албанцями Балкан на кордоні зі слов'янами (в околицях м. Корчі): в день русалій вони влаштовують «похорон матері сонця» Русу (Русіцу), а саме — ліпили з глини фігурку людини, клали її в якийсь глиняний посуд і дуже урочисто «ховали» за селом. Після цього наділяли всіх присутніх маленькими хлібцями, спеченими з борошна, спеціально зібраного з усієї околиці, та згодовували їх худобі. У румунів же «ховають» саме «батька сонця» та «матір дощу» (на Балканах її імена — Додола, Дордолеца, Паперуга, Паперона, Рона, Добердоле, Даждоле). Албанці ж батьком називають священну гору Томорі в центрі країни, на його честь влаштовують свято посередині літа. Спеціально йшли сім'ями та з отарами на висоти до 2 тис. м і запалювали там священні вогні, а на світанку здійснювали ритуальне обмивання у гірських джерелах, а потім радісним вереском зустрічали схід сонця⁶¹³.

«Неправильно» народжується, зі скелі (theos ek petras); заплідненої пастухом, який побачив красиву земну жінку; герой Сасриква-Сосруко-Сослан, тіло якого — розпечене залізо, а його добуває зі скелі та загартовує коваль Тлепш⁶¹⁴. В печері росила адигського героя-нарта Вака-нама, готуючи його до помсти за вбивство батька Хамица. Коли вбивці вимагали смерті Батразда, вона підкинула його пастухам. У осетинській версії цього епосу — Батразд, син Хамица, був вихований мудрою Сатаней. Також вихованцем доньки водяного нага Кауравья Улупі був Бабхувахана, цар Маніпуру, син Арджуни та Чітрангади, який стрілою вбив у бою батька, але Улупі, яка також свого часу народила від Арджуни сина Іравата (пор. з аналогічним народженням Дівою-Єхидною від Геракла родоначальника скіфів), повернула його до життя. Також слід згадати про виховання у критській печері немовляти Зевса годувальницею Амалтеєю і те, що пастухи-корибанти галасом своїх танців маскували плач немовляти від його божественного батька. З печери народжується індоіранський бог Мітра, тримаючи в руках ніж та смолоскип (тобто первинно — символи розпеченого заліза). Ця подія була однією з таємниць містерії Мітри: пастухи, котрі побачили таїнство, поклонилися божеству-дитині, принесли йому в дар перший приплід від своїх стад і перші плоди зі свого урожаю (пор. з християнським Різдвом). У сіамців індоіранський бог Мітра — Брана Кхамбун, дух-охоронець держави Сукхотхай (Сукотай), мешкає на пагорбі в печері на південь від столиці. На його честь приносили в жертву буйвола. Саме ж ім'я походить від мон-кхмерського «гірський хребет». У Лаосі він шанується під іменем Камфон, який мешкає у скелі над злиттям річок Меконг і Намю.

Співставлення Мітри зі східнослов'янським Кощеєм, смерть якого перебуває поза тілом персонажа — у захованому яйці, може базуватися на зображеннях Мітри на монетах Трапезунду, де бог на коні, як Мен, місячний бог (Кощей

як Місяць-Чахлик), а також — на теракотах України, де Мітра зодягнений у анаксіриди (вид штанів) із широким вирізом, що нагадує, на думку Ф. Кюмона, про оскоплення Аттіса⁶¹⁵. Якщо Кощей — Безсмертний, то Мітра визначається семантично близьким цьому поняттю — «Непереможний» (перс. Nabarze, грец. Aniketos, латин. Invictus), «Нездоланий» (латин. Insuperabilis).

Мотивом «неправильного народження» героя, дуже близького за міфологічною ознакою до слов'янського Кощея Безсмертного, є переказ валлійців (кімврів) Вельсу про рід Дон у т. зв. «Четвертій гілці мабіноги». Герой її — Ллю Ллау (чи Ллев) Гіфеса (Чарівний Юнак Вміла Рука), син Аранрода, дочки Дон, яким опікувався мудрий Гвідіон. Його дружиною стала ельфіня Блодуед («Квітка»), але вона зраджує свого чоловіка з володарем Пенлліну Гроном. Підступні коханці знають, що Ллю Ллау неможливо вбити природним чином (що схоже з мотивом захованої смерті Кощея). Але вражений магічним списом Ллю Ллау не вмирає, а перетворюється на орла. Його знаходить Гвідіон на верхівці світового дуба і бачить, що коли орел — Ллю змахує крилами, на землю падають шматки його гнилої плоти (пор. з мотивом Прометей, в якого орел клює печінку). За допомогою чарівного кия Гвідіон повертає Ллю людську подобу, і герой розправляється зі зрадниками. Ірландським еквівалентом Ллю є герой Луг Ламфад-Самілданак (Сяючий Довгорукий-Всевмійко), син Кіана, якому зраджує жінка з Керматом, сином бога сонця Дагдою (пор. з мотивом зради жінки короля Артура). В останньому випадку вже Дагда чарівним жезлом воскрешає сина, і Лугові мстить син Кермата Мак Куїл⁶¹⁶.

В германських сагах Лугові відповідає вже бог — трікстер Локі, що постійно капостить богам-асам. Його ловлять і підвішують. На Локі лежить вина вбивства магічним прутом омели сонцесяйного бога Бальдра⁶¹⁷.

З цим переказом цікаво співставити героя міфічних дум Байду, якого підвішують за гак за «нестандартну поведінку» («п'є-гуляє на риночку») і який вбиває «сонцесяйного» Султана. Останні два мотиви — висіння на гаку за ребро та звитяжний подвиг під час цього співставляємо з мотивами жертвопринесення — висіння Одіна шляхом прострошення себе списом Гунгнір до світового дерева Ігдрасіля (ясеня, нім. Esche; пор. з нім. Asche «вісь») та отримання внаслідок цього подвижництва знань про руни (певної філософської сентенції). Galgenberg — «Гора повішених» присутня і в поморському Воліні — знаменитому Йомсборгу скандинавських саг, де відзначали культ Одіна. Також хочеться згадати про ритуальне страчення давньоруських князів Галича і розстрілювання вже їх повішених з луків. Також вищезгаданий кельтський бог Ллеу Ллау Гіфеса вражений списом, коли стояв однією ногою на краю казана, а другою на спині козла, зраджений своєю чарівною дружиною Блодуед (Блоддведд; пор. з казковим мотивом зради принцесою свого мужа — Кощея Безсмертного). Проритий списом, Ллеу перетворюється на орла, який злітає на Світове Дерево.

Також у Йоана фон Гільдесхайма говориться: «Et in ipsa civitate in templi Tartarorum est arbora arida, de qua plurima narratur in universo mundo ... ab antiquo in omnibus partibus Orientis, fuit consuetudinis, et est, quod si quis rex vel dominus vel populus tam potens efficitur, quod scutum ve l cliptum suum potentur in illam

arborem pendet, tunc illi regi vel domino in omnibus et per omnia obediunt et intendunt» («В цій країні у храмі татар є сухе дерево, про котре багато хто розповідає у всьому світі... і здавна у всіх кутах Сходу за звичаєм і якщо хтось хоче бути царем над царством або народом, мусить повісити на це дерево щит, і тому королеві будуть всі підпорядковуватися і в усьому його слухатися») (Ю. Евола, «Містерія Грааля»; пор. з цілим комплексом міфів, проаналізованих Дж. Фрезером у «Золотій галузці», та мотивом перемоги героя над Кошеєм, здобуванням його смерті, яка захована у скрині, що висить на дереві).

Верховного бога германського пантеону ***Wōđanaz** (> дв.-ісл. Odinn) «Одін, Вотан» римські тлумачі пояснювали як Меркурія (Гермеса), володаря доріг, провідника душ померлих, аналогічного гало-романському Лугові-Меркурію. В розташованих у Германії римських легіонах шанувався саме «Непереможний Бог Мітра Меркурій», який зображався з немовлям Вакхом на руках⁶¹⁸ (пор. з мотивами вбивств Діоніса-Вакха титанами та сина Одіна Бальдра гілкою омели). «... Возвеличення Вотана/Одіна слід, напевно, пов'язувати з епохою Великого переселення народів, коли більшість германців з мисливсько-землеробських перетворилися на рухомі войовничі племена. Особливу роль Одін відіграв у норвежців (та їхніх нащадків — ісландців), для котрих сільське господарство в глибині заток і в долинах мало менше значення, ніж рибальство і військові набіги»⁶¹⁹. Одночасно Одін — цар, родоначальник династій, завойовник, шаман, покровитель військової аристократії⁶²⁰. Йому приносять у жертву королів, і він сам — жертва собі самому, і внаслідок цього жертвопринесення отримує «з дерев» (тобто «з того світу») таємниче знання — руни. До того ж, зазначає Ж. Дюмезіль, «... в індоєвропейському світі і поза ним магія, знання, розум не розрізняються. Цей вплив, можливо, виражено і в самому імені бога, похідному на —на германського кореня ***Wōđa-** (дв.-сканд. Odr), котре як іменник означає розум (але і наснагу, навіть поезію), а як прикметник — «excite, furieux, wutend, gasend» і споріднене італійському і кельтському позначенням пророкувача (і поета), латин. vates, гальск. **Ōūáτεις** тощо. Furog, котрим Адам Бременський визначає Одіна і котрий він начебто відносить тільки до військового збудження, слід розуміти в його повному, релігійному значенні **Ōđr**»⁶²¹.

У греків, на нашу думку, — це Афіна (**Αθήνα**, дорійськ. **Αθήνα**), в теонімі якої корінь **άθη-** < ***Faθη-** (де F — це «дігамма»)(vathe-), споріднений з латин. vates «поет, пророк, одержимий, ентузіаст», vatius «вигнутий всередину», «кривоногий». Як германський бог—ас він витіснив із центру на периферію бога-громовержця Тора, так можемо стверджувати, що в якийсь період Афіна відтіснила Зевса (архаїчний грецький ***ΔιϜος**; можливо, що відгомін про цю релігійну реформу фіксує міф про те, як всі боги Олімпу зв'язали Зевса) та вважалася головною богинею протогреків — носіїв «усатівської археологічної культури» теперішньої Одещини, які, однак, поглинаючи інші індоєвропейські племена Східних Балкан та Аттики, «повернулися» під сонм Зевса-громовержця, а Афіну перетворили на непорочну діву із суто діви-войовниці, бо останнє робило б її становище аномальним у патріархальному пантеоні, що значно антропологізувався, тобто наблизився до опису реальної соціально-вікової градації за певною рухо-

мою силою, *principia volentes*. Думаємо, що паралеллю грецькому міфowi про зв'язування Зевса всіма олімпійцями (в тому числі й Афіною) є германський міф про зв'язування божественного вовка Фенріра саме магiчним ланцюгом «Глейпнінг», який виготовили гноми за напучуванням Одiна з «шуму кроків кішки, пташиної слини, дихання риби, коріння скелі, волосся з бороди жінки». В кінці світу Вовк вирвався, пожер богів-асів і зруйнував Вальгаллу... Аполлон Вовчий (Лікейський) — неодмінний супутник і син Зевса. Символом іранського еквівалента Одiна-Афіни Мітри є пес (йому протилежний вовк).

Як зазначає І. Дьяконов, «... Одін — не тільки бог, який спонукає до битви, прирікає в ній на смерть та забирає загинлих у Валхаллу (*Val*-тут *бог загинлих*, пор. Гермес *душепровiдник*, *psychopompos* у греків), він же і бог людських жертвопринесень... В «Ейрбюгтя сазі» розповідається про звичай перед початком битви кидати спис над ворожим військом, присвячуючи жертву Одiновi. Як бог воїнів Одін часто підступний і віроломний, наприклад, він розпалює ворожнечу між родичами («зачинатель зла» — *Bolverkr...*). Хитрість і підступність пов'язують його з Гермесом. Нерідко він несправедливо присуджує перемогу... Одін — перевертень («Коло земне», «Сага про Інглiнгів», гл. VII): являється у вигляді змії, ворона, орла, коня і вовка. Нерідко він (знову як і Гермес) є прочанином, невпізнаваним, навіть коли він у людській подобі (але його можна впізнати за ім'ям, бо його імена — це його приховані епітети). Одін — мудрець. Неподалік від коріння Ігдрасіля витікає джерело мудрості, яке належить Міміровi (де латин. *memor пам'ять*, грецьк. *memerizo згадую*, дв.-іран. *timara пам'ять*). Одін попросив у Міміра ковток мудрості і віддав за це своє око. Від цього Одін одноокий. Одін — шаман, передбачувач і володар «меду поезії», викраденого ним у йотунів. Одін — «Всебатько». Але це означає тільки те, що всі люди — в його патріархальній владі: жодних антропогенних міфів, щоб пов'язувати людей з Одiном, не існує. Ім'я «Одін» не утворює теофорних імен і досить рідко відображається у топонiміці. Це пов'язано, звичайно, із зловіщим характером цього божества... Крім рахунку днів тижня, перше свiдоцтво про ототожнення Одiна з римським Меркурієм (на той час повністю збігається з грецьким Гермесом) з'являється у Павла Діакона в його «Походженні роду лангобардів» (VIII ст.), але вже Тацит (I ст.) говорить про Меркурія як головного бога германців («Германія», VIII). В «Германії», XXXIX Тацит згадує про священний гай племені свевів — семнонів: «... Тут вони іменем всього народу вбивають в жертву людину... Ніхто не може увійти в нього (у гай) інакше, ніж у путах...» ...із співставлення... зі «Старшою Еддою», яка згадує людські жертвопринесення у зв'язку зі священним гаєм, створеним Одiном (...«Друга пісня про Хельгу — Вбивцю Хундiнга», ...): «Одін приніс у жертву Дага, сина Хьогні у помсту за вбивство родича (букв. «за батьковбивство»). Одін дав Даговi на час свій спис. Даг зустрiв Хельгі, зятя свого, у гаю, що називається Фйотурлунд («Гай пут»). Він вразив Хельгі цим списом». Дружина Одiна — Фрігт...»⁶²²²⁰¹. Хельг тут виступає сакральною жертвою, ритуальним двійником верховного бога Одiна, а його ім'я — еквівалент слов'янського титулу в іменах каганів полян: *Helgi* «Святий» = Олег = компонент «Свято(-полк, -слав)»; пор.: титул хетського царя «мое сонячне боже-

ство», титул імператора інків «Син Сонця». Можливо, що як скандинавське *Helgi Wiht* літописне «Олег Віщий» є аналогом слов'янському «Святовит», імені «бога богів» слов'ян (за Гельмольдом і Саксоном Граматиком).

Можливо, що паралеллю двом нордичним персонажам Одіну/Афіні та Локі/Лугу слід вбачати у пруському переданні про двох братів-близнюків Відевута (Вейдевута) і Брутена. Перший був у балто-пруському культовому центрі Ромове обраний королем (потім він поділив своє королівство між дванадцятьма синами, а нащадок його четвертого сина Недрона, володар Судовії, Самогітії, Литви та інших земель Гланда Камбіла Дівонович, будучи переможений німецькими мечоносцями, виїхав зі своєю ріднею та підданими під покровительство Олександра Невського й охрещений як Йоан⁶²³), а Брутен (Прутен) встановив у 305 р. ідоли двох богів-близнюків Патолса і Потрімпса (Трімпса) та бога грому Перкунаса і під іменем Криве-Кривайтіса став першим верховним жерцем. Литовське передання називає Криве-Кривайтіса батьком Ліздейки, якого підкидають в орлине гніздо, де його знаходить литовський князь Гедемінас. Ліздейкас також приймає ім'я Криве-Кривайтіс, стає тлумачем снів та родоначальником роду Радзивілів.

Вважається, що мотив «підкидання хлопчика в орлине гніздо» і «дар передбачення» є стійкою ознакою міфів про виховання шаманів⁶²⁴.

З причини, що у міфах брат шамана виявляється невдахою, можливо, що якраз Брутен Крив-Кривайтіс символізував в уявленні прибалтів успішну в балто-слов'янській тимчасовій єдності⁶²⁵ фратрію⁶²⁶ (в цьому випадку — пралетолитовську), в той час як Відевут-Ворскайто символізував «неуспішну» (з погляду балтів) фратрію — **предків слов'ян** (за В. Івановим — В. Топоровим, слов'яни виникли з периферійної групи балтів⁶²⁷; за В. Пізані, слов'яни виникли на периферії прабалтів від контактів з іранцями⁶²⁸; за Т. Лер-Сплавинським, слов'яни виникли в результаті нашарування іллірійських венетів на західних прабалтів⁶²⁹; за В. Мартиновим, слов'яни утворилися з об'єднання західнобалтського з італійським (венетським) та іранськими міграційними етносами⁶³⁰; за Б. Горнунгом, самі західні прабалти «відірвалися» від праслов'ян⁶³¹, а за Г. Шаллем, прабалто-слов'яни виникли від «схрещення» на Балканах «південних прабалтів» (науці не відомих! вірогідно, на увазі маються іллірійці, які мешкали раніше північніше Балкан і Паннонії) та фракійських гето-даків, що підтверджують численні лексичні балто-фракійсько-малоазійські сходження⁶³², час появи яких О. Трубачов датує серединою III тис. до н. е.⁶³³; за Ю. Петуховим, П. Тулаєвим і О. Гуцуляком, прабалти виникли із середовища периферійних праїллірофракійців, які зазнали інвазії частини прийшлих протослов'ян-венетів, витіснених пракельтами з Північної Адріатики.

Відповідно у праслов'янській спільноті, навпаки, вдатним був аналог Відевута — **В'ячеслав, Вятко** (< **Vktislavъ*), наступний **епонім в'ятичів** (як на нас, то, можливо, слов'янізованої периферійної групи північно-західних іранців, які перебували у фратріальних стосунках з прабалтами: осетин. *faetaeg* «лідер»). Отже, його опонент у слов'янських версіях — епонім кривичів?

Одним з прямих нащадків Відевута — жрецького роду з храму в пруському Ромове втік від тевтонців до Московії та охрещений у православ'я Андрій Ко-

била! Він був настільки наближений до великого князя, що влаштував шлюб Симеона Івановича Гордого з тверською княжною Марією Олександрівною, та аналогічним сватанням займався і його син Федір Кошка в Золотій Орді (цілком історична паралель билинному Дунаю, який сватає литовську княжну за князя Володимира). Саме Федір Кошка є родоначальником Романових, Количевих, Шереметьєвих і Мотовилових... Серед них був двірський воєвода, новгородський і псковський намісник Федір Микитович Романов, який у 1600 р. був звинувачений разом з братами в спробі заколоту проти царя Бориса Годунова (якого два роки раніше обирав з іншими боярами на царство). З п'яти братів Микитовичів Олександра було задушено, Михайла замордовано голодом, Василь помер, прикутий ланцюгом до стіни, і тільки Іван та Федір вижили. Федора постригли у монахи під іменем Філарета і заслали в Антонієво-Сійський монастир. Але від репресій щодо прихильників Романових врятувався слуга Михайла Микитовича, син стрілецького сотника Юрій Богданович Отреп'єв, заховавшись в Чудовому монастирі під іменем Григорія (в 1600 р. він став дяком «для книжного письма» при патріархові Йові). Саме він став відомий в історії під іменем Лже-Дмитрія I, який після вінчання на престол у 1605 р. повертає Філарета із заслання в Антонієво-Сійському монастирі, робить його митрополитом Ростовським і Ярославським, а через півроку той благословляє шлюб Лже-Дмитрія з Мариною Мнішек. У 1608 р. в таборі в Тушино Лже-Дмитрій II призначає Філарета патріархом (це при живому патріархові Гермогені, який помер у 1612 р.), повертається до Москви, де бере участь у 1610 р. у змові проти царя Василя Шуйського. Від імені Семибоярщини він вирушає до Польщі просити на престол королевича Владислава, але за непокірливий норов Сигізмунд III затримує Філарета на невизначений термін у Мальборку, колишній тевтонській фортеці. Земський Собор обирає на престол саме 16-річного сина Філарета Михайла з надією, що саме Романови, які були тісно пов'язані з поляками, не проведуть радикальної чистки. 14 червня 1619 р. в районі Пресні молодий цар зустрічає батька, який повертається з полону. Син поклонився в ноги батькові, а потім батько поклонився перед сином-царем. Надалі Філарет був співправителем сина під титулом «Великого Государя» до своєї смерті в 1633 році...

Відомий стійкий загальноіндоевропейський мотив, за яким іменем одного з братів-близнюків місто отримує назву: від Ромула — Рим, від Криве-Кривайтіса — Krzywgorod, Curvum castrum у Вільнюсі (древня частина міста), тож слов'янський В'ячеслав може вважатися засновником Витичева (суч. с. Витачів Обухівського району Київщини), відомого візантійському імператорові Константину Багрянородному як Витетξξβη (у Київському Синописі — Витичи, В'ятичи). Наприкінці XI ст. Витичів пагорб уже був незаселений, і Святополк заснував на ньому «Святополчъ градъ»⁶³⁴.

У ракурсі взаємних контактів західних індоевропейців сам Відевут (Вейдевут) може виявитися паралельним кельтському жерцеві-друїду поряд з автентичним балтським жерцем Криве Кривайтісом: Caer Veditwid — «замок найдосконаліших» і Caer Vandwy — «замок найвищого (!)». А отже, можна говорити про вплив на балто-слов'янський союз кельтів. Щоправда, у давньоруській літо-

писній традиції епонім в'ятичів згадується разом з епонімом не кривичів, а радимичів (явна пізніша тюрко-аваро-хазарська трансформація в «ердемчі»), і зазначається, що прийшли вони «від ляхів» (не обов'язково це мусіло означати, що вони походять «з ляхів», а, на нашу думку, — переселилися з причини інвазії на їхню початкову територію ляхів; начебто на Волині побутує переказ про коваля Радара, який переміг «Змія Краговея», і в останньому явно звучить лехітський Крак, переможець Змія і епонім Кракова). Проте, думається, нові політичні обставини змусили забути старе балто-слов'янське протиставлення Крив-В'ячко і співвіднести з актуальнішим Радим-В'ячко.

Однією з дружин великого князя київського Володимира Святославича Святого була чешка («чехиня»), яка народила князеві сина Вишеслава. Останній у 80-х рр. X ст. отримав у княжіння Новгород та володів ним до своєї смерті в 1010 р.

В 1033 або 1036 р. великий київський князь Ярослав Володимирович Мудрий дає ім'я В'ячеслав своєму синові (при хрещенні отримує ім'я Меркурій). У «Повісті временних літ» повідомлення про це розташовано одразу ж після вказівки про те, що Ярослав став «самовластцем Рустей землі». Важко собі уявити, зазначає А. І. Рогов, що в таку урочисту мить могло бути випадковим наречення іменем сина руського «самовластця»⁶³⁵. В'ячеславом іменовано шостого сина Ярослава на честь чеського князя В'ячеслава (Вацлава) (нар. 907 р., князь у 921–28.09.929 рр.), який першим у чехів став «самовластцем». Він був представником династії Пржемисловичів, сином чеського князя Вратислава (905–921 рр.) та Драгомири (дочки князя племені стодорян — гілки полабських лютичів). Молодшим братом В'ячеслава був Болеслав, який підступно вбив першого чеського самодержця. День пам'яті «доброго короля» В'ячеслава (польск. Waclaw, угор. Vencel, ірл. Wenceslas, нім. Wenceslaus) як — перенесення його мощей (932 р.) католики шанують 4 березня. Відомі історії королі Чехії В'ячеслав I (1230–23.09.1253) і В'ячеслав II (1278–21.06.1305), король Угорщини В'ячеслав III (1301–1304), а також В'ячеслав IV, король Чехії (1363–1419) й імператор Священної Римської імперії германської нації (1376–1419).

За заповітом Ярослава Мудрого В'ячеслав Ярославич у 1054 р. отримав у княжіння Смоленську землю, де прокняжив до своєї смерті в 1057 р. Його син Борис, князь вщизький, у 1077 р. захопив Чернігів на вісім днів і втік звідти в Тмуторокань, а під час нового походу за допомогою половців 3 жовтня 1078 р. загинув у битві на Нежатиній Ниві (тепер — м. Ніжин).

В'ячеславом було названо сина Ярополка Ізяславича, внука Ярослава Мудрого, який був удільним князем десь на Волині й помер 13 лютого 1104 року. В 1127 р. князем міста Клечеська на півночі Туровської землі був В'ячеслав Ярополкович, правнук Ізяслава Ярославича.

Іншим смоленським князем на ім'я В'ячеслав був син Володимира Всеволодовича Мономаха, який у 1125–1132 і 1134–1146 рр. був князем туровським та пінським, у 1132–1134 та 1142 — князем переяславським, а з 18 лютого до 5 березня 1139 р. — великим князем київським. В 1050 р. — після блукань Руською землею отримав у держання Вишгород, а в 1151 р. стає співправителем свого

небожа Ізяслава Мстиславича у Києві, а після його смерті в 1154 р. — співправителем князя Ростислава Мстиславича.

Під скороченою формою імені — В'ячко — відомі в літописній традиції В'ячеслав Святославич, який на 1167 р. княжив у якомусь уділі Полоцької землі, можливо, у Вітебську, та В'ячеслав Борисович, син полоцького князя Бориса Давидовича, внук смоленського князя Давида Ростиславича. В'ячко Борисович прославився звитяжною боротьбою з тевтонськими військами на середній течії Західної Двіни. Новгородські бояри найняли його на княжіння у місто Юр'їв (тепер — Тарту), обороняючи який він загинув у 1224 р.

Вражає, що брат В'ячеслава Борисовича Володимир Борисович мав друге, хрестильне ім'я, але не православне — Войцех. Про нього згадує тільки В. Н. Татищев на основі незбереженого літопису під 1217 р.

З усього перерахованого чітко проступає те, що носії імені В'ячеслав прив'язуються до територій від Києва на північний захід — північ — північний схід (Волинь, Туров, Полоцьк, Вишгород, Смоленськ), що, вірогідно, перебуває у певній традиції претендування саме на ці землі і наречення майбутніх претендентів саме іменем В'ячеслав (Вишеслав).

Той же корінь імені М. Брайчевський вбачає в топонімі Самбатас, наведеному Константином Багрянородним (X ст.) як назву якоїсь Київської фортеці, де збираються човни-однодеревки русів (Const. AI, IX; як на нас, не обов'язково тут мова йде про Дитинець, а можливо, про місце першого форпосту киян на півдні, що трансформувався з часом у Суботів): «... Vantas — ім'я, широко відоме в етніміці Східної Європи — слов'янське «Вятъ», яке виступає в іменах «венеди», «венди», «вінди» (можливо — «анти»), а пізніші — «в'ятичі»... Отже, в цілому реконструйована назва семантично виглядає як «столиця венедів» або щось у цьому роді»⁶³⁶. В цьому контексті цікавий засвідчений Географом Баварським етнонім полабських слов'ян «бетеніці» (Betenicī, Bethenze), яких П. Шафарик співставив з етнонімом Vethenicī, котрих Тітмар Марзбургський розташовує в районі Майсену⁶³⁷.

О. С. Стрижак, досліджуючи етнонім «в'ятичі», звернув увагу на те, що в басейні р. Березини басейну Верхньої Наддніпрянщини протікає річка В'яча, що з лівого боку вливається до р. Свіслочі. До правого ж боку в ту ж таки Свіслоч впадає р. Ратомка. Це викликає паралель з етнонімом «радими́чі», що в літописній традиції тісно пов'язується з в'ятичами: легендарні генеалогічні герої Радим та В'ятко спільно вивели свої роди «від ляхів» (напевно, не походючи від предків поляків, а залишаючи свою прабатьківщину під натиском останніх). А отже, «... можливо, надійніше відбиває рух в'ятичів (і радимичів) гідронімія Верхньої Наддніпрянщини»⁶³⁸, що, з іншого боку, доповнює наше співставлення антропоніма В'ячеслав з територією на північ від Києва, особливо північний захід та північний схід Верхньої Наддніпрянщини.

Також О. С. Стрижак зазначає: «...первісно на місці я ... було ен-, яке перетворилося в е носове (*к), а те вже в я. Якщо відновити у слові «в'ятичі» оте старе ен-, то дістанемо щось на зразок вентич (*ventitjь). А чи реальне таке наше відтворення? Гадаємо, що воно принаймні можливе. На Вінниччині є одне

село з цікавою назвою, яку ще ніхто детально не вивчав. Мова йде про с. Вендичани, поблизу якого протікає р. Вендичанка — права притока Немії в басейні Дністра на південний захід від ... Жмеринки. Так от у назві цих двох географічних об'єктів (річки і поселення) можна відмітити компонент Вендич, — що й у відновленій нами праформі вентич-. Вони відрізняються лише звуками t і d, але, як відомо, і вінди (венеди) мали варіант венті (венети). Вендичани — це слово тієї ж конструкції, що й поляни, деревляни, сіверяни та ін. Воно утворене від основи вендич, яке врешті зводиться до венд. Вендич — це, можливо, один з представників вендичів — племінного відгалуження вендів. Не виключено, що подільські с. Вендичани і р. Вендичанка — своєрідне свідчення про вен(е)дів Причорномор'я, згадуваних ще в IV ст.»⁶³⁹ та «... оселі їх біля 360 р. подані вже на римській карті — подорожнику Касторія між гирлами Дніпра і Дунаю. Археологи з венедатами пов'язують так звану венедську, або пшеворську культуру, названу так від м. Пшеворська в басейні р. Сяну. Ця культура склалася ще в II–I ст. до нашої ери. З часом венеди жили на просторі між Карпатами і Балтикою, обабереги Вісли та на схід від неї, досягаючи Прип'яті і Дністра. Ще далі на схід від них виникає споріднена зарубинецька культура. Культура венедів-слов'ян перебувала у тісних зв'язках з культурою кельтів (! — О. Г.), які в той час належали до найпередовіших європейських племен... Венедськими називали гори Карпати, Венедським — Боденське озеро, Венедською — ріку Дунай... Багато було спроб пояснити цю назву. Її ув'язували і з давньо-північнонімецьким vand — вода (тоді вен(е)ди — це жителі вод, моря), і з німецьким Wanderer — мандрівник й навіть Weiden — пастух. Але найпереконливішим є пояснення, за яким назву віндів — вінідів, вентів — венедів пов'язують із кельтським vindos — «світлий» (ірланд. ban — «білий» > слов. «бан». — О. Г.) ...»⁶⁴⁰. Саме кельти поширили цю назву теренами Європи: р. Віндо (тепер Віртах), міста Венеція, Відень, Віндея, а також топоніми в Англії (Венти, Віндобела, Віндоглотія, Віндолана, Віндоіра, Віндополіс), у Франції (Вандея) тощо⁶⁴¹.

Згодом ім'я «венеди» стає позначенням вже симбіозу (та його нащадків) венетів (протослов'ян) і кельтів (Venedorum, Venedi, Venedis, Οὐενέδοι, Wenden, Winden). Те, що пізніше праслов'ян німці стали визначати замість «венети» іменем Wenden, Winden, яке носило кельтське плем'я, не повинно дивувати. Бо, поперше, аналогічне перенесення етнонімів з етносу на етнос відоме науці (кельт. volcae «вольки», назва племені довкола Толоси/Тулузи, споріднена з санскр. bhalah «сила»; гаел. folc «батьорий, жвавий») > «волохи» — «романомовні етноси» (через німецьке посередництво: гот. *walhs, дв.-верх.-нім. walah, walh, сер.-верх.-нім. walh «кельт > чужинець > романець»; і словом wlach поляки досі називають італійців. Порівняймо також топоніми: Богемія, від boi haetum «вітчизна боїв» ~ Баварія, від bai (u)varii «жителі країни боїв (тобто маркомани, які під проводом Марбода у VIII ст. до н. е. завоювали ці землі)», ~ Бойківщина, на нашу думку, від boi civium «община боїв», назва етнографічної території в районі Прикарпаття і Підкарпаття (сам етнонім може походити від кельтського baja — «боротьба», від якого походить гальське «багауд») . По-друге, тут зіграла свою роль і зовнішня (фонетична) схожість етнонімів «енети / венети» та «ве-

неди / вінди». По-третє, венетські племена рушили з території Венеції та Словенії на Одру і Віслу, де змінили в II ст. до н. е. прабалтійсько-кельтський симбіоз на кельто-германо-венетський (пшеворська культура), який виступив з I ст. Хр. е. під іменем «венеди», і їхня матеріальна культура проіснувала до часу, коли була затягнена у вир подій епохи Аттіли (V ст.). Ті германські племена, які входили в цей симбіоз, стали самовизначатися як «вандала(-ни)» чи «вандала(-ни)», «ванділа(-ни)», де -ала(н)-, -ела(н)- та -іла(н)- є варіантами зменшувального суфікса. Це були племена бургундів, варинів, аздингів, харингів, силінгів, ругів, гепідів, готів та інших. Частина племен об'єдналася довкола аздингів і стала відома як «вандали», з якими суперничали готи, гепіди та бургунди⁶⁴².

Натиск у VIII–IX ст. в'ятичів та радимичів із заходу здійснювався на схід та північний схід. На сході в басейні річок Оки й Угри проживали в укріплених городищах племена балтів — носіїв мощинської археологічної культури. Між шарами городищ балтів і слов'ян розташовується шар багать, в котрому присутні зброя й останки тих, хто загинув від насильницької смерті. Ту ж картину спостерігаємо і на Верхньому Дніпрі — на території тушемлинсько-банцеровської культури, колонізованої кривичами, та й у всіх інших місцях, котрих сягнув колонізаційний наступ. Як бачимо, «компліментарності» між прибульцями і тубільцями не виникало... Лише значно видозмінена угромовними степовиками-буртасами (відомі до XVII ст.) східнобалтська народність голядь («голь-тескіфи» Геродота) збереглася в анклаві до XII ст., але зрештою теж була асимільована, починаючи з посягань Юрія Довгорукого, який установив на їхній землі собі столицю — Москву.

Прихід в'ятичів змусив знятися з насиджених місць предків новгородських словен та кривичів, про що свідчать наукові факти: «... північноруський мовний тип проник на північ у Приільмення з верхів'їв Дніпра, Західної Двіни... Селітерським шляхом. Тоді перші носії північноруського мовного типу, предки новгородських словен, йшли з верхів'їв Дніпра на верхів'я Західної Двіни, в обхід центру основної території Дніпро-Двінської зони у район озера Селігер і далі Селігерським шляхом на Ільмень, Волхов, котрим опустилися до його низин, де заснували Стару Ладогу. Таким чином, на цьому ранньому етапі предки новгородських словен обійшли кривичів Дніпро-Двінської зони її південною периферією. Новгородські словени йшли на Волхов... Починаючи з VIII ст., з початком активних слов'яно-скандинавських зв'язків на базі мови словен виникає північноруське новгородське наріччя, формуються північноруси Поволхов'я... До приходу носіїв північноруського наріччя на територію Пскова Псков слов'янської мови не знав. Хоча в принципі ніщо не заважає гіпотетично припустити наявність певної невеликої хвилі полабських слов'ян, що проникла колись на територію східної Прибалтики»⁶⁴³.

Звідси стає зрозуміла у літописах, переважно проновгородської орієнтації, відсутність згадок про язичницьку в'ятицьку «королівську» традицію, пов'язану з антропонімом В'ячеслав (Вацлав, В'ячко, Войцех). Тим більше, що прецеденти в історії існують. Жодні ірландські легенди та пісні не згадують про мешканців острова — ірландську (гаельську) групу племен скотів («українців», від

ірл. sciathan «край, сторона», «крило»), які в пізнішому часі, в V ст. н. е., переселилися в Північну Британію — Каледонію і власне заснували шотландські (скотські) королівства, ворогуючи з бритами (на півдні), англами (на сході) та племенами піктів.

Можливо, що **В'ячеслав** — це ім'я особистості, котра стала каталізатором у формуванні ідеологізованого образу «національного» героя праслов'ян в усній традиції, навколо якого починають гуртуватися герої його майбутнього кола, аналогічно до того, як довкола **короля бритів Артура** (пом. 537 р.) групувалися герої Круглого Столу⁶⁴⁴, і одночасно якась частина праслов'ян усвідомлює свою значущість як «своєрідності» («нації») під іменем «венеди» (> «в'ятичі»), тобто В'ячеславові (корінь «вяч-», на думку М. Будимира, ідентичний латин. magis, франц. mais, а отже «венети» означає «магнати»⁶⁴⁵. Г. Вернадський співставив його з осетин. faetaeg «лідер», «вождь»⁶⁴⁶).

Можливо, так фіксується перехід частини праслов'ян від avia potestas «дідівського права» (культово-економічна община-«рід», з формантом «-ани/-яни» в самоназвах) до patria potestas «батьківського права» (генеалогічно-сусідська община-«народ, нація», з формантом «-ичі» в назвах родів та племен). Аналогічно московська традиція почала вбачати такого героя саме в Юрієві Довгорукому, попирачеві «дідівщини».

Ймовірно, що формування-самоусвідомлення «**В'ячеславових**» (венедів) відбувалося саме у часи формування з протослов'ян майбутніх праслов'ян. Начебто саме на Ельбі та Нижній Саксонії культура городищ стала каталізатором виникнення праслов'ян⁶⁴⁷. Система городищ дозволяла створити своєрідні «**креольські острови**» (ilha stiuola), що різко відрізнялися від навколишнього населення вищою культурою, в котрій змішання кельтів, етрусків, венетів/генетів (уже в IV ст. до н. е. ці три етноси знає як сусідів Псевдо-Скілак), іллірійців, італіків, фракійців, германців, кімерійців та інших (скіфів?) етносів було найпродуктивнішим. Саме тоді у слов'янських мовах виникли слова «вогонь», «море», «орати», «поросся», «руда», «весь» (поселення), «господь», «говеть» (звичай, суспільність), «*strojiti» («домашнє господарство»), *pola voda («місце мешкання»), *rojъmo (рос. поймо «горсть»), *oticu (рос. «отец») як запозичені з латині (ignis, mare, arare, porcus, gaudus, vis, hospes, favere, struere, paludes, pomum «плод, фрукт» < *po-emom «снятое, сорванное», attikos «почесний титул судді-medix», solum, dom, luna, sol, brosh, nova, est, semena, vera, volo, sibi, mini, tibi, tui, nema, pasti, ne, vidit, vertit, stoit, pripea, vethum (ветхий), nunce (нинче), spina, cost, perur (обпалювати, очищувати, прати), orare (орати), rus (село). «... Наприклад, — писав О. Трубачов, — можна зіслатися на близькість латинських віддієслівних іменників на -tio (-tionem) та слов'янських віддієслівних іменників на -тъје. Ця близькість виглядає як дещо самоочевидне навіть з погляду елементарної граматики... Декілька слів про цю латинсько-слов'янську паралель. Слов'янський іменний віддієслівний формант -тъје ... може бути умовно реконструйований як індоєвр. -tiom/-tiiom, з іншого боку — регулярність утворень на -тъје на слов'янському ґрунті і їхня... похідність з формантом -је від відповідних інфінітивних основ... змушують розцінювати імена на -тъје як слов'янське ново-

утворення. Балтійський, що знає інфінітиви близької формації (-*tei), не має таких розширених іменних форм. Навпаки, латинський іменний формант для утворення віддієслівних іменників -tio (пор. лат. emptio, род.відм. emptio-is, знахід. відм. emptio-em), крім функціональної та формальної близькості, теж може продовжувати індоєвр. -*tíom (середній рід, перебудований потім у латинській за жіночим відмінюванням). Слов'янський та латинський форманти можуть оформляти етимологічно споріднені дієслівні основи, даючи близькі за значенням імена: ст.-слов. «приіатиіє» — «прийняття» і лат. emptio «купівля» за суттю справи об'єднуються спільною вихідною формою похідного характеру *emptiíom < *em-tííom. Таким чином, можна говорити якщо не про спільне новоутворення, то принаймні про спільний словотворчо-морфологічний паралелізм двох індоєвропейських діалектних груп...»⁶⁴⁸; аналогічно власне креольськими версіями за походженням від латинських слів є сучасні слов'янські «оскомина», «котел», «латук», «осел», «палата», «поганий», «Коляда», «сокира», «щит», «жид», «хрест», «Рим» (при автентичному Roma)⁶⁴⁹. Також власне слов'янськими топонімами Правобережжя України входить у центральноєвропейський топонімічний ареал на північний схід від Альп⁶⁵⁰. Свого часу Н. Антошин зауважував: «... Для загальнослов'янської мови, що існувала не менше 500 років, був характерний, наприклад, закон відкритого складу, котрий змінив всю фонетичну систему та граматичний лад мови, до того ж ці зміни охоплюють всі слов'янські діалекти. Це могло бути тільки у тому випадку, коли слов'яни займали невелику територію, всі слов'янські племена були взаємопов'язані економічними відносинами, мали єдині центри господарської та політичної діяльності»⁶⁵¹.

Появі «креольських островів» сприяють здібності деяких народів уживатися у чуже їм біосоціальне середовище. Ми вважаємо, що саме біологічні та соціально-психологічні особливості «колоністів» дозволили їм створити «креольську культуру» (в цьому випадку — праслов'янську) — зародок майбутньої культурно-цивілізаційної трансформації Центральної та Східної Європи. Цікаво, що з цим феноменом етноутворення можна співставити й засвідчений істориком Тацитом характерний процес: «... Були приписані до Таренту і Антію (в Південній Італії, в 60 р. н. е. — *О. Г.*) ветерани (римських легіонів. — *О. Г.*), але вони не допомогли безлюддю цих місць, бо більша частина їх розбрелася по провінціях, в котрих вони закінчили строк своєї служби; (до того ж) не звиклі ні вступати у подружні стосунки, ні виховувати дітей, вони залишали свої будинки сирими, без нащадків. Справа в тому, що тепер не виводилися, як раніше, в колонії цілі легіони з трибунами, центуріонами і солдатами, до того ж кожен з останніх перебував у своїй маніпулі, так що у згоді та любові вони утворювали общину, а це були люди, не знайомі один з одним, з різних маніпул. Без керівника, без взаємної прив'язаності, вони раптово збиралися в одне ціле, наче з іншого роду людей, і становили швидше збіговисько, ніж колонію» (*Annales XIV 27*).

У расово-антропологічному вимірі носії цієї «креольської культури» належали до альпійського типу, як і населення Австрії, Швейцарії та частково Північної Італії. Йому морфологічно тотожна дніпровсько-карпатська група слов'янської популяції, що дало можливість вважати останню північно-східним варіантом цієї раси⁶⁵².

На нашу думку, найрухливіші прошарки пасіонаріїв під іменами **белгів та свевів** виходили із середовища придунайської «материзни» — італо-венето-ілліро-праслов'янської спільноти (архіпелагу «креольських островів»). Свевів Цезар називав «новим полчищем» (*nova manus Sueborum*) (Caes. BG, I, 37). Вони виступили до Рейну (Rhenus) і навіть перейшли на його правий, гальський берег. Тут частина свевів стала відома як «белги», у кельтському походженні яких сумнівався вже сам Цезар (Caes. BG, II, 4), який під час війни з ними про існування свевів ще не підозрював (а отже, коли довідався про останніх, то назвав їх «новим полчищем», бо під «старим полчищем», напевно, розумів саме белгів). Як зазначає Ю. Колосовська, «... деякі особливості життя лугіїв змушують припустити, що лугії, як і свеви, належали до одного і того ж народу, не будучи ні кельтським, ні германським. Можливо, вони були народом слов'янського походження. Якщо гарії, названі Тацитом, належали до племені лугіїв (Germ. 43: 3–4) і якщо вони тотожні гарудам Цезаря, які входили в ополчення царя Аріовіста (Caes. B.G. I, 51), то в цьому вбачається прямий зв'язок народу лугіїв з народом свевів. Як і свеви, лугії входили у культову спільноту, об'єднану шануванням землеробських божеств ... У лугіїв був гай, освячений древнім культом (*antiquae religionis lucus ostenditur* — Tac. Germ. 43.3). Гай для здійснення таїнств мали марси або марсіани — плем'я свевів. У цьому гаю містилося святилище богині Танфани, і за її культ відповідало усе плем'я (Tac. Ann. I, 51). Матиземля Нерта (епонім Норику і, можливо, жіночий еквівалент скандинавського бога Ньйорда з числа класу богів-ванів, батька Фрейра та Фрейї. — О. Г.) шанувалася племенем свевів у священному гаю (Tac. Germ., 40.2)»⁶⁵³. Цікавою в цьому випадку є приказка, засвідчена Географом Баварським стосовно свевів: «*Suevi non sunt nati, sed seminati*» («Свеви не народжені, а посіяні»)»⁶⁵⁴.

Цезар характеризує германців на прикладі свевів (відмінних, як він зазначає, від германців: Тацит пише, що ім'я «свеви» (*suebia*) є вірнішим та древнішим (*verum et antiquum nomen*), на відміну від недавнього для історика з Риму терміна «Германія» (Germ, 2.2-3). Свеви, як розповіли Цезарю, — єдині з германців, котрі не бояться нікого, крім безсмертних богів (Caes. BG, IV.7)) як войовничих та «рискаючих», тож саме так визначають його наступники племена саме венетів (венедів)-праслов'ян. Думається, що навіть ім'я «германці» стосувалося швидше спочатку свевів за іменем їхнього родоначальника (належність до «культової» спільноти — «свободи, яка розумілася як «жертва, принесена із сакральною метою» > «свіжа (нова) кров, віддана богам» > «свіжа (нова) кров, влита в етнос через шлюб та побратимство» > «о-своєний, свій» (**svoboda*, де -d-а суфікс у збірному значенні < і.-є. **sue-bh-o* «свої, співплемінники», «рід»; пор.: дв.-прусс. *subs* «сам, свій», латин. *suus* «самому собі належний»; нім. Schwab «шваб» < дв.-верх.-нім. *swaba* «вільний» < і.-є. **suo-* / **sue-* «свій, рідний, лівий (пор. з лівим, північним берегом Дунаю!)» ~ *sau-* «світити») > «чистий», «білий», «справжній»; сталося це, напевно, внаслідок входження до держави свевів-праслов'ян ще й германців — маркоманів). Спогад про єдність зберегли балканські слов'яни у ритуальному персонажі «Герман» (Джерман), аналозі румунського (фракійсько-ілліро-венетського) Калояна. В українців йому відповідає Коструб, а в ро-

сіян — Кострома. У замовляннях розповідається, що він помер від засухи (жертва богові сонця?), а обрядово глиняну ляльку Германа з чіткими фалічними атрибутами під час ритуалу жінки ховають на піщаному березі річки, щоб викликати дощ. Тут одразу ж хочеться згадати германського верховного бога (і жертву самому собі) Одіна (гот. **wops** «одержимий», «істовий» ~ праслов. *vent). Аналогічне проголошує, як вище зазначалося, й вішнуїзм: «... Я вчу вас цього, ґрунтуючись на Ведах. Згідно з Ведами Вішну є той, хто вбиває, і той, кого вбивають. У жертвопринесенні битви вбивати або бути вбитим однаково не має значення... Я однаковою мірою шаную війну, жертвопринесення і поклоніння Вішну»⁶⁵⁵. І звідси напрошується висновок про те, що й праслов'янський аналог — **король В'ячеслав мусів бути такою ж, як Одін і Вішну, жертвою** (не дивно, що реального історичного Войцеха наважується принести в жертву його брат — чеський аналог Святополка Окаянного, куди, до речі, останній і втікає, бо його аналог не те що зазнає якогось поганьблення, а стає королем, тобто його вчинок розцінюється у відповідності з традицією, визнавався ритуально законним; до речі, цей київський князь здійснює жертвопринесення своїм амбіціям саме правителів в'ятицьких та дотичних земель — Бориса, Гліба та Святослава).

К. Т. Вітчак запропонував реконструкцію імені саме для цієї праслов'янської спільноти, зафіксованого, за Г. Ловм'янським, лише на периферіях Давньої Європи (у зв'язку з розселенням): *wenHtoi (< i.-с. *bhrghntoi «великі, високі») як спадок від давнішої (реліктової) індоєвропейської спільноти⁶⁵⁶, з чим погоджується А. Брюкнер: «Це єдина первісна племінна назва (назва аріїв, можливо, стосується тільки індійців та іранців)» (Цит. за:⁶⁵⁷). Тим більше, що О. М. Трубачов настоював на тому, що слов'янську культуру слід розглядати як «архаїчний варіант індоєвропейської культури»⁶⁵⁸.

Праслов'яни-«венети» просувалися у багаті й поживлені суспільним та культурним життям області побережжя Північного моря, а звідти — на схід, південь та захід. «...Процес цей характерний для всіх індоєвропейських народів того часу, і виключати з нього представників праслов'ян, одного з могутніх етнічних масивів Європи, нема підстав»⁶⁵⁹. Саме тут, між середньою течією Ельби і нижньою Одрою, частина «венетів» змінює протослов'янське самоозначення «венети/венеди/в'ятичі/ветенічі» (*wenHtoi < i.-с. *bhrghntoi «великі, високі») на праслов'янське «великі/вільци/велети» (*vel-), що зафіксували їх германські сусіди (Oueltai, Wilzi, Wilti, Wiltios, Vulsi, Vuloini, Vilini, Wulzi, Weletabi; Адам Бременський у XI ст. зауважував, що племена, які слов'яни називають «вільями», німці називають «лютичами», Leuticii, в той час як біограф Карла Великого Ейнхард казав, що «вільці» — це німецька назва слов'ян, які самі себе називають «велетями»⁶⁶⁰; Географ Баварський нараховує у «велунцан» 70 міст, що співставляють із засвідченою у «Великопольській хроніці» XIV ст. назвою міста Воліна в усті Одри Welunecz).

Лише зіткнувшись з Римом, як вважає С. В. Назін, праслов'яни самоозначилися саме як «нероманізовані» (на відміну від кельтів та даків-волохів), — «слов'яни» — «ті, що зрозуміло говорять», аналогічно до «шкиптарет» — «ті, що зрозуміло говорять» (самоназва албанців), «еускалдунак» — «ті, що зрозуміло говорять» (самоназва басків)⁶⁶¹.

Зазнавши культурного романського впливу, **праслов'яни** повернулися на землі предків у межиріччі Вісли й Одера (де сформували культуру підкльошевих поховань, 400–100 рр. до н. е.), зазнали світоглядно-господарського впливу кельтських племен (латенська і тшинецька культури)⁶⁶² і **створили симбіоз із германськими племенами** (вандали, бургунди та племена союзу лугів — гарпії, гелізії, маннами та наганарвали; пшеворська, оксивська, зарубинецька культури, прашівська на Середньому Подунав'ї та етулійська на Нижньому Подунав'ї, що походить з пшеворської)⁶⁶³, відомий як **венеди/венети** писемних джерел. Надалі вони зайняли й територію Прикарпаття, співіснуючи з носіями латенських культур (серед яких — гірське плем'я котинів — спеціалістів з добування заліза, яких Тацит визначає не германцями, а такими, що говорять гальською мовою, тобто використовують кельтську як посередника в системі різноетнічної латенської культури⁶⁶⁴) або витісняючи звідси фрако-дакійські племена — носіїв липицької⁶⁶⁵ та прабалтські племена — носіїв зубрицької культури (I — поч. III ст.), які одночасно намагалися колонізувати Верхнє й Середнє Подністров'я, асимілюючи місцеве населення, яке залишалося незахищеним після переходу в 50 р. н. е. в Тисо-Дунайську низовину (після розгрому тут римлянами дакійської держави одрісів) у союзі з германцями-лугіями значної її частини — сарматів-язигів. Саме із залишком місцевих іраномовних язигів (які проіснували аж до поч. III ст)⁶⁶⁶, на наш погляд, і пов'язаний субетнонім «**гуцули**»: пор. з осетин. «гыццыл чизг» — «дівчинка», де «гыццыл» — «мале/малий», а «чизг» — «дівця», що в європейських писемних джерелах фігурує власне як «язиг» (етнонім сарматського племені, тісно пов'язаного з мотивом войовничих вершниць-амазонок). Тобто карпатські гуцули — це «**малі язиги**» в сенсі того, що залишилися в Карпатах (аналогічно група остготів/остроготів, яка відмовилася від войовничого походу на Захід, у «Готиці» Йордана визначається як «малі готи», *Geti Minores*), змішалися з германськими гото-вандальськими племенами, а не вирушили до Європи (з європейських язигів, до речі, походить знаменитий канцлер корони Франції, єпископ Парижу в 867–879 та 883–889 рр. Гоцелін д'Анжу) і потім були амимільовані франками. З часом етнонім зазнав переосмислення у середовищі сусіднього романізованого населення на «готські»: *got/guth* + румунський означений постартикуль *-ul* > *gutul* «розбійник, рекетир»..

Венети в I ст. до Хр. е. в альпійських землях спільно з деякими кельтськими й іллірійськими племенами об'єдналися довкола іллірійського племені **нориків**, утворивши могутню державу Норик, згадану як прабатьківщина слов'ян у «Повісті временних літ». «... Протягом тривалого часу основним населенням провінції Норик були кельти, котрі у перші століття християнської ери зазнали глибокого впливу римської цивілізації та латинської мови. Саме тут римляни впроваджували політику інтенсивної урбанізації, внаслідок котрої все місцеве населення було романізоване... Романізоване населення із Норіку пізніше пересунулося на схід і заселило Верхню Паннонію... Не слід забувати, що майже скрізь романські мови сформувалися на кельтському субстраті. Інтенсивна і глибока романізація північної Африки не призвела до створення тут романських мов... Мовні сліди кельтського субстрату через романську мову проникли в ба-

гато мов карпатського ареалу. Кельтське походження ряду карпатизмів не викликає сумнівів. Однак у деяких районах карпатської зони кельтський вплив міг бути безпосереднім (не через східнороманську мову). Добре відомо, що у перші віки н. е. кельтський вплив мав місце на території Південно-Західної Польщі та Верхньої Силезії. Ще сильніше та інтенсивніше воно було у Богемії, де перші слов'янські поселенці застали ще численне кельтське населення...»⁶⁶⁷

Тут надзвичайно доречно згадати теорію О. М. Трубачова про прабатьківщину слов'ян на Середньому Дунаї, в Західному Норіку. Як на нас, саме тут відбулися остаточна кристалізація «креолів» у етнос (усвідомлення «своєї» на протигагу «чужим») та формування діалектного членування: празахідні слов'яни — у Воєводині і Західній Паннонії, прапівденні — на території теперішньої Словенії, північної Хорватії та північної Сербії, прасхідні — в Трансильванії й Банаті⁶⁶⁸.

Норик контролював знамениту «Бурштинову дорогу», що починалася на північному сході сучасної Італії, в Аквілеї (власне енети — венети заснували Венецію і заселили Патавію — Падую й Аквілею⁶⁶⁹), проходила через міста Норіку та Паннонії — Емону (тепер Любляна), Саварію (тепер Сомбатхей), Скарбанцію (тепер Шопрон) і Карнунт (тепер Дейчальтенбург під Віднем) на Дунаї. З останнього дорога йшла у напрямку до річок Морави й Мури завдовжки 600 римських миль (888 км), досягаючи Балтійського побережжя та племені естів (Тацит, «Германія», 45). Свідчення про останнє є вже у Геродота: «... Адже я не вірю в існування ріки, що називається у греків Ерідан, котра впадає у Північне море (звідти, за розповідями, привозять бурштин)» (Геродот, «Історія», 3 : 115). На нижній Віслі у Вроцлаві (Бресляу, Переяслав) було перевальне торжище. Саме звідти поступав бурштин у міста північної Італії.

Дуже цікавим явищем цієї «Бурштинової дороги» був культ на ній єгипетської богині Ісиди, який у I ст. Хр. е. принесли італійські колоністи — вільновідпущеники, що колонізували Норик та Паннонію⁶⁷⁰. Ісида ототожнювалася з Долею Достатку (Fortuna Abundantia), супутницею Геркулеса, з котрими асоціювалися образи обіцяного Римською імперією «золотого віку»⁶⁷¹. Культ Ісиди тут тим більше знаменний, що вона є матір'ю не лише Осириса, але й Міна, бога торгівлі, караванів і торговельного шляху.

Власне з Паннонії бурштин доставляли римлянам венети (енети), але встановлення в 181 р. до Хр. е. римської колонії у венетській Аквілеї та перехід торгівлі бурштином до рук римських купців призвели до втрати зв'язку венетів з Бурштиновим шляхом. Ю. Колосовська звернула увагу на те, що намисто з бурштинну латиняни називали словом *monilia*, що дуже схоже на болгарське «моністо» та українське⁶⁷². Щоправда, вона вважає, що це слово занесене у Середнє Подніпров'я з берегів Адріатики, хоча логічніше допустити його шлях із сходу на захід, аналогічно як латиняни запозичили як синонім до свого слова *succinum* («бурштин») ще й венетське *glaesum* (буквальне значення «жовтий»). Так само італо-сабінське слово *gota* у Варрона (RR, II, 1, 5) є контракцією з *rohota* ~ слов. «рогата»⁶⁷³.

Пліній Старший повідомив свого часу, що Нерон відправив спеціальну експедицію за бурштином для прикрашення амфітеатру, і на її чолі був прокуратор

Клавдій Юліан. Експедиція привезла до Риму величезну кількість бурштину, і найбільший шматок був у 13 римських фунтів (біля 4,257 кг). Солін уточнює, що цей екземпляр подарував Неронові один з царів Германії, а саме — володар племені свевів Ванній⁶⁷⁴, ставленик Риму й антагоніст язиків-сарматів.

Якщо з історичним кельто-бритським королем Артуром (VI ст. н. е.) передання співвідносить події кінця V — початку IV ст. до н. е.⁶⁷⁵, то логічним буде допустити, що схоже явище відбулося з королем венедів В'ячеславом, на якого перенесли уявлення про легендарного короля племені венетів (енетів, *Ἐνετοί* < кельт. *uenos* «друг», *uenja* «спорідненість», за О. Шахматовим), що мешкали в альпійських землях, на північному сході сучасної Італії й у Словенії. Венетів вважають носіями археологічної культури Есте, що еволюціонувала з культур полів поховань (ранній період — 950–750 рр. до н. е., середній — 750–575 рр. до н. е. і пізній — 575–183 рр. до н. е.)⁶⁷⁶.

Також венетів (енетів, *Ἐνετιών*, *Ἐνετιών*) згадує в «Ілліаді» (II, 851) Гомер:

*Вождь Пілемен пафлагонянам передував, хоробре серце,
Який вивів їх із Генет, де стадно живуть дикі мески.*

Проте в «Ілліаді» є одне неузгодження з персоною Пілемена: у V пісні його вбито, а в XIII пісні він іде за тілом убитого сина, і власне цю суперечність виставляють дослідники як доказ того, що авторами «Ілліади» є декілька осіб. Але легко припустити, що «**пілемен**» — це не так ім'я, як **титул володаря Пафлагонії і народу енетів**, що населяв цю малоазійську країну (аналогічно до того, як ім'я героїчного короля даків Децебал просто означає «дакський цар», *Deci-balus*). І мабуть, не лише титул, а явище характерне для архаїчних королівств, коли система влади опиралася на право володіння землею. Наприклад, на побережжі Екваторіальної Африки у королівствах Лоанго, Каконго, Нгойо вся влада у формі особливого поняття «вене» (*з іменем «венет» тут просто збіг!*) концентрувалася у верховному правителі: «...Власне інкарнація «Вене» давала необмежену владу над підданими. «Вене» можна зрозуміти як еманацию духів землі, що пішли у землю предків. Земля вважалася неподільною між індивідами, так як її власником виступав весь клан, при ньому не тільки його живі представники, але у першу чергу всі вже померлі члени. Їх представником і виступав «король»...»⁶⁷⁷. В іранській зороастрійській системі ця еманация виступає як Амеша Спента («Безсмертні Святі»), а іпостась її — Хшатра Вайр'я («влада», з відтінком «царство боже»), і її носієм вважав себе перський цар Дарій I.

Після падіння Трої вождь енетів Антенор (ст.-гец. «влада, що залишилася») переселився зі своїм народом до Фракії, а звідти — до країни евганеїв («благородних») на північному сході від річки По та північному березі Адріатики, де заснував міста Патавій (сучасна Падуя) й Атеста (сучасна Есте). Тіт Лівій у своїй «Історії» (I 1: 1–3) деталізує це переселення, зазначаючи, що Антенора з невеликим числом енетів вигнали заколотники, а об'єднавшись з троянцями, енети прийняли ім'я венетів і заснували нову Трою (тепер, на думку Р. Салінаса Прайса та А. Вучетича, це — с. Гебел, що в долині річки Неретви, що впадає в Адріатичне море неподалік від міст Дубровника та Спліту⁶⁷⁸).

У грецькій міфологічній історіографії Антенор був одним з троянських вождів, який схилявся до угоди з ахейцями і навіть зрадив Трою, за що переможці дарували йому життя. Його жоною була жриця Афіни Теано, дочка фракійського царя Кіссея, що робить логічним переселення енетів на чолі з Антенором до Фракії. Синами вождя енетів були Главк («Блакитний») і Гелікаон («Вербовий») (Аполлотор, «Бібліотека», У 21; Павзаній, «Опис Еллади», Х 26: 8). З іменем першого сина перегукується латин. *venetus* «блакитний», *venetum* «синява», а також з назвою партії *veneti* («блакитні») у римських цирково-гладіаторських іграх. Також сином Антенора й Теано був Акамонт («Невтомний»), вождь дарданців у Троянській війні, який загинув від руки Меріона, критського лучника.

Коли до Італії прибуває Еней, венети, за Вергілієм, на чолі зі своїм царем Купавоном, сином Кікна («Лебедем»), стають його союзниками⁶⁷⁹. Кікн начебто був сином бога Аполлона та німфи Фірії (Тірії, Гірії).

Батько Діомеда Тідей — це ніхто інший, як кельтський генеалогічний предок Діт⁶⁸⁰. Купавон же явно символізує протослов'ян — він близький міфічному Купалі, чужому як грецькому, так і тіренському (етруському) середовищу, але який побутує в іллірійців і пізніше у слов'ян⁶⁸¹.

Страбон у «Географії» (XII, 3,8) на рядки Геродота про енетів зауважив, що в його часи у Пафлагонії (Мала Азія) ніяких енетів вже не залишилося, але все одно старогрецький письменник Зенотот був переконаний у достовірності слів Гомера і вважав, що поет мав на увазі не народ, а місто Енети, пізніше відоме як Амсіла. Інші стверджували, що енети були одним з найсильніших пафлагонських племен (Полемон Періетет, «Фрагменти», 22), які мешкали по сусідству з Каппадокією. Втративши свого вождя під час Троянської війни, вони перебралися до Фракії і зрештою заселили спершу північ Македонії (Herod, I, 196), а потім — Енетику, тобто Адріатичну Венетію⁶⁸² (Herod., V:9; Strabo, IV, 4,1; V, 1,4-5; Polib., II:17; Plin., NH, XXXVII:43), а інший клан енетів (Auendeatai) заснував у землі іллірійських іаподів місто Houendo (Strabo, IV, 6,21; VII, 5,4; Appian. Illug., IV, 16-18).

Земля анатолійських енетів була розташована в Каппадокії, на правобережжі річки Галіс (лазо-мегрел. «галі» — «ріка»), що в ті часи називалася Marasanta (сучасна р. Кизил-Ірмак), а в області фракійського начебто племені агафірсів (агатірсів) текла річка Маріс (тепер Муреш або Марош ~ кельт. *mar-* «великий»: гал. антропоніми *Nertomagus* «дуже великий», *Segoagos* «переможно великий», *Satumagus* «битво-великий» ~ етрус.-італ. *Marens/Mars*). Вважається, що останній гідронім було занесено з Анатолії. Агатірси начебто були нащадками кімерійців (Агатірс — брат Скіфа й Гелона — за Геродотовою генеалогічною легендою), котрі, до речі, теж здійснили свого часу військову експедицію до Північної Анатолії⁶⁸³ і, зокрема, до Пафлагонії (і чи не шукали вони там своєї прабатьківщини?). Х. Коте припускав, що агатірси тільки у культурному стосунку були близькі фриго-фракійцям, а генетично — споріднені зі своїми східними сусідами сколотами (скіфами).

Власне на р. Галіс і осіли кімерійці внаслідок свого виходу із степів України, будучи витіснені скіфами. Нову їхню землю асирійці називали Гімірі, а вірме-

ни — Гамірк. Їх узяв під покровительство мідійський цар Аліат (Геродот, I,73,74). За мирним договором (28 травня 585 р. до н. е.) скіфські землі на схід від р. Галіс перейшли мідянам (Геродот, I,72), і скіфи на чолі зі Спаргапіфом змушені були повернутися в Північне Причорномор'я, де прийняли собі ім'я «царських скіфів» (і в 514 р. до н. е. виграли війну з Дарієм), а кімерійці — на Балканський півострів, будучи пізніше вигнані Аліатом (Геродот, I,16).

Вірогідно, що спільно з анатолійськими племенами якась частина енетів рушила не на північний захід, до Адриатики та Нижньої Саксонії (а звідти — на схід, асимілювавши пшеворську культуру), а на північний схід, у Північне Причорномор'я, де й стала предками майбутніх **кімерійців**. Адже Тіт Лівій (I 1:1–3) згадав про розкол в общині венетів Пафлагонії. Наші венети причорноморських степів України — це т. зв. **скіфи-«георгої»** (ст.-грец. «землероби»?) (Геродот, IV, 18, 53), що, як довів В. І. Абаєв, є зіпсутою греками назвою мешканців цієї місцевості, які самі себе називали *gauvarga* — «ті, що розводять худобу» або «ті, що шанують худобу»⁶⁸⁴, тобто етнонім не містить жодної вказівки на землеробство, а навпаки. Щоправда, мешкали георгої на Лівобережжі Дніпра на північ від країни «Гілея» («Лісиста»). Але вже правобережні елліни Гіпанісу (Бугу) називали георгоїв **борисфенітами** — «подніпрянами». Можливо, що це ім'я означає не так місце замешкання по Дніпру (Борисфену, Бористену), як певну належність скіфів-георгоїв до торгових на Борисфені, адже Геродот одразу ж після повідомлення про назву георгоїв борисфенітами зазначає, що греків Гіпанісу (Побужжя) іменують ольвіополітами, тобто причетними до полісу Ольвія. Також Х. Коте зіставив сусідніх і споріднених борисфенітам-георгоям агатірців з авхатами (*aga / aucha + tai*) та скіфами-аротерами («орачами»?). Начебто останній етнонім (*ἀροτηρες*) — це зіпсута греками Північного Причорномор'я назва агатірців цієї місцевості, та що цілком вірогідно, що до комплексу причин цієї помилки в історіографії входив побут самих агатірців, схожий на побут майбутніх ногайців-орачів, які, будучи кочівниками, зоравши поля і засіявши злаки, відкочовували слідом за худобою, щоб повернутися назад, коли зійде урожай⁶⁸⁵. На думку Х. Коте, етнонім агатірси означає «великі вовкодави», хоча можливе й тлумачення О. М. Трубачова як «ті, що прагнуть яскравого (металу); ті, що жадають золота»⁶⁸⁶ (маючи на увазі священні золоті генеалогічні реліквії, про що оповідав Геродот у генеалогічній легенді скіфів).

На нашу думку, можна припустити й такі тлумачення: 1) від урумського (діал. грецьк. Пн. Причорномор'я) «ягья» — «берег», тобто агатірси — жителі бережжя Тіраса (Дністра); 2) дв.-верх.-нім. *iga* «тис», тобто жителі басейну річок Тиси і Тірас; 3) санскр. *aga* — «нерухомі», тобто «осілі на берегах Тіраса». Компонент «ага-» ми зустрічаємо у назві Дністра «Агалінг» у Пентінгерових таблицях, але пояснюємо його на основі старогрецької мови: *ἄγος* «вождь» + *λύξ* (*λυξ*) «рись» або *λύγος* «вербова віть» (Агіолігос, *ἄγιολύγος* = «Святовіт»?).

У зв'язку з останнім цікавим для нас є свідчення Ібн-Фадлана: «... І від краю нігтів декого з русів до шиї є зібрання дерев, зображень і тому подібне», тобто мова йде про татування на тілі. Це спонукає згадати свідчення Геродота, що агатірси люблять наносити на тіло густе татування, і що саме татування,

Його густота та щільність малюнка говорять про знатність, священність. Крім того, агатірси фарбували (picti) у синій (ΠΕΛΙΟΣ) колір волосся, що, можливо, є спадком праіндоевропейської давнини (і.-є. *s^oer «темний колір» > перс. xval (< *sueg-d- «кіптява»), согд. xwṡn- «колір», «барва», дв.-інд. varṇa «колір» (> «каста, ранг»), авест. ṣarḍnah «фарн», осетин. дігор. Xoārun «розфарбовувати», Xoāraen «колір», дв.-іран. *hvāra; латин. sordēs «бруд»; гот. swarts «чорний колір», дв.-англ. swart, дв.-верх.-нім. swarz, нім. schwarz «чорний»; дв.-ірланд. sorb «бруд», а також: і.-є. *mel-: ст.-грец. μηλας, латськ. melns «чорний», литов. melsvas «синюватий», латин. mulleus «червонуватий»; герм. *mēl-a-n «пляма, знак, прикмета»: гот. *mēla «знаки», дв.-ісл. māl «прикмета», дв.-англ. mael, дв.-сакс., дв.-верх.-нім. māl «крапка, пляма» ~індуїстське «тілак»), адже в індоаріїв синій колір зберігся на означення варни шудр, до якої в давнину входили всі землероби⁶⁸⁷ (пор.: брахмани — білий, кшатрії — червоний, вайші — жовтий). «Артхашастра» засвідчила також традицію, за якою необроблені або закинуті землі заселялися спершу землеробами — шудрами (sūdrakarsaka, де karsaka — «землероб»)⁶⁸⁸. Це не дивно, адже в умовах колонізації на новому місці слід було спільно будувати укріплене поселення, освоювати земельні угіддя, налагоджувати стосунки з тубільцями тощо. Це призводило до витіснення на другий план станових норм, відокремленості, що існували на батьківщині між різними родами та професіями. Тому не дивно, що пізніші прибульці з арійського світу на нові землі, виявивши таке неприпустиме змішання у нормальних умовах, цуралися першопрохідців, оголошували їх «недоторканими», а себе — «благородними» (в індоіран агуа, а їхня земля — Airyanam; ірланд. aige «вождь», «знать», boaige — «власник великої рогатої худоби», aigig «вільні, котрі мають право обирати князя», Eire — «країна благородних»; хет. aga — «вільний»; дв.-сканд. arjoster, дв.-сакс. ir — «знать», дв.-сакс. Irminsul — «дерево — ідол родоначальника саксів Ірміна», irmintheod — «людство» < «арійський народ»; ст.-грец. aristos — «найкращий», звідки «аристократія» — «влада найкращих»). Не дивно, що Ашвінів як покровителів переселенців та мандрівників «Махабхарата» розглядає як шудрів серед богів (Марути — як вайші, Адіті — як кшатрії, Ангїраси — як брахмани)⁶⁸⁹.

Єдиний порятунок «недоторканих» останніх був у новому переселенні на нові, неосвоєні землі. Цілком можливо, що такі «сині»-агатірси (аротери) після Троянської війни перейшли з Анатолії на Балкани, освоюючи нові шляхи: нім. Bahn «шлях, дорога», укр. *багно* «болото, топь» < «торф'яне болото» < «місцевість, звільнена від рослинності та дерев внаслідок розкладеного багаття», дв.-ісланд. sorb/sorg «бруд» > **сорби, серби** «першопрохідці; колоністи» (пор.: «... з англ. man «чоловік» можна співставити також црк.-слов. *тимено* «рідка грязюка» (рус. *тина*), грец. τιθηνη «земля» (пор.: дв. — інд. ru-man «людина», латин. ruer, rubes), чеськ. kmpet «плем'я, стовбур роду», пор.: ірланд. spaim «нога, ляжка», лтськ. pams «дім» (букв. «те, що опалюється», типологічно пор. дв.-рус. *племя*, але *пламя*), латин. mensis, англ. moon (типологічно пор. латин. luna < lux), ірланд. men «пилюка», mionn «клятва», бретон. mon «навоз» < «вогонь», укр. *мну*, словен. monet «терти», ірланд. men «мука», дв.-інд. carmanṇa

«дубильник, кожум'яка», прусс. *mynix* «дубильник»...»⁶⁹⁰; а також: латин. *via* «шлях, дорога», дв.-інд. *vēti* «переслідує», дв.-англ. *wœdan* «бродить», *wcedl* «бідний» та дв.-англ. *widl* «бруд», дв.-верх.-нім. *widillo* «німецький; слабкий», ірланд. *fiothal* «карлик», дв.-інд. *vetala* «демон», «житель кладовищ», латин. *vatius* «кривий», дв.-верх.-нім. *wadal* «те, що хвилюється», «непостійний», сер.-верх.-нім. *wadel, wedel* «хвилювання», *wadalarī* «волоцюга», дв.-інд. *daridra* «волоцюга» > «бідний»; чеськ. *chudy* «бідний», укр. *худий* < дв.-інд. *ksud* «порушувати (норми соціуму), бити, ламати (соціальні установи), *gsudra* «маленький»⁶⁹¹, санскр. *çūdrā* «шудра, людина з найнижчої касті, створена з пилюки (!) *стоп* Пуруші»).

Тут явно напрошується зауваження О. М. Трубачова, що прабатьківщина слов'ян на Середньому Дунаї пов'язана з «болотом» (озеро Балатон і місто Блатьнъ градъ біля Малого Балатону, а також пор. слов. «болото» з фракійською глосю *pała* «болото, трясовина», латин. *palus* «озеро»; сам топонім Паннонія теж трактується як «болотяна»: фрак. *pani*, прусс. *pannean* «болото», гот. *fan* «намул»), над чим, на нашу думку, й іронізує (!) Йордан: «У них болота і ліси замість міст». Окрім того, власне незрозумілого походження давньогрецьке «варвар» (*barbaros*) може мати задовільне пояснення саме як жителя Іллірії: іллір. *barbis* «болото» (у топонімі *Metubarbis* «Міжболоття»), якому тотожні санскр. *barburam* «вода», грец. *borboros* «слиз», албан. *bergak* «болотистий ґрунт».

Підтверджують цей факт виходу протослов'ян «з півдня» (за літописною традицією з берегів Дунаю) і виявлені В. В. Івановим вищезгадані зв'язки слов'янських мов з давніми анатолійськими та палеобалканськими мовами, що дозволяє говорити про початкове південніше місцезародження слов'янської мови (та етносу) в системі індоєвропейських мов⁶⁹². Можливо, що енети(-генети) являли собою етнос, споріднений з хето-лувійською спільнотою (за деякими версіями «сатемних ієрогліфічних хетів», на відміну від «кентумних клинописних хетів») і прототохарами⁶⁹³, та, вірогідно, навіть були діалектно-етнічною групою останніх (вже до середини III тис. до н. е. стосуються окремі ізоглоси, що об'єднують праслов'янський діалект індоєвропейської мови з північно- або східноанатолійським (хетським), з одного боку, і балто-слов'янський як групу діалектів з південно- або західноанатолійським (лувійським), з другого боку, і до останньої входив і пратохарський діалект⁶⁹⁴). У свою чергу хето-лувійська індоєвропейська спільнота в Анатолії зазнала значного впливу від представників тубільного населення (хатів-протоабхазів), що належало до північнокавказької мовної сім'ї (якщо хети, палайці й тохари належали до групи мов *centum*⁶⁹⁵, то енети та лувійці — до групи мов *satem*). До хето-лувійської спільноти належали й гостинні щодо енетів фракійці Балкан, що самі себе називали «місіями», *musai*. Відповідно греки знали їх як *moisoi*, а римляни — *moesi*, або *mysas gentes*, від чого отримала своє ім'я пізніша римська провінція Мізія (*Moesia*), згодом розділена на Верхню та Нижню. Відповідно фракійці Анатолії називалися фригійцями або бригами⁶⁹⁶, а самоназвою їх було *mysi, mysoi*. Колізії довкола етноніма місії на Балканах та в Анатолії присвячене спеціальне розмірковування Страбона (VII, 3,2; 10).

У передньоазійській традиції місії відомі як «західні мушки», на відміну від «східних мушків»-правірмен (грузини вірмен досі називають «мекхи»), з якими спільно переселилися з Балкан до Анатолії в кінці XIII — на початку XII ст. до н. е. та розгромили відповідно індоєвропейські хетські й лувійські царства та могутню державу Урарту⁶⁹⁷. Саме асиміляція урартів правірменами і спричинила досить оригінальну антропологічну конфігурацію сучасних вірмен. У біблійній традиції як мушки-фригійці та правірмени взагалі, так і федерація табальських племен фригійців Гордія-Куртіса відомі як народи мосх і тувал, а також як «бен-Тогарма», що в середньовічній вірменській традиції відповідає «Дому Торгома»⁶⁹⁸. Титул Гордія досить дивний — «відомий на Заході і на Сході цар», його місто Атуна в історичній традиції саме відоме як «місто Гордія» — західноанатолійський Гордіон, де містився знаменитий «гордіїв вузол», а сам він — син царя Атуни Аш-Хіту/Уш-Хіті та батько не менш знаменитого Міти-Мідаса. Також Гордій — васал Ассирії, й ассирійська традиція називає його «Гурді з Кулуммана», і саме йому ассирійці віддали свого часу під управління всі інші ліквідовані анатолійські царства — Шінухту, Куе, Хілакку, Мелід та у васальну залежність — Біт-Буруташ і Тувана. Він переселяє їхнє населення до свого царства і формує з них «єдину фригійську націю», а на спустошені землі поселяються «східні мушки»-правірмени. В 705 р. до н. е. Гордій повстає проти Ассирії, що змушує самого Саргона II йти походом у далекий Табал і безславно загинути (труп так і не було знайдено) під копитами кімерійської кінноти, завбачливо покликаної на нові землі фригійцями (а тому подальші інтерполяції про те, що кімерійці «втікали від скіфів», власне породжені спекуляціями прийдешніх поколінь істориків).

До анатолійської Місії (Mysia) як складова частина входили й область Трої — Троада⁶⁹⁹ та плем'я іллірійців — дардани (вождем яких під Троєю був Акамант, син енетського правителя Антенора). Пізніші історики фіксують дардан на Балканах (від Адріатики до Дунаю) поряд з іншими іллірійськими племенами, якот істри, яподи, лібурни, далмати, пірусти, бревки. Деякі з племен іллірійців — япіги, мессапи населяли Апеннінський п-ів. Мовними нащадками іллірійців вважаються албанці⁷⁰⁰. Відповідно іллірійську, фракійську та дакську мови відносять до палеобалканських мов. М. Грушевський зазначав: «...Як би живі були мови тракійської групи, може б ми побачили, що вони були переходним огнивом між групою слов'янською, грецькою й іранською»⁷⁰¹. Наприклад, станом на II тис. до н. е. фракійці в Європі саме розселені були таким чином: на півночі і сході Балкан — фракійці та даки, у Македонії мешкали македонці, фригійці й протовірмени, на півдні Балкан — пеласги, на заході і північному заході (Албанія й Епір) — іллірійці та мессапи, а ось на південь від Македонії й островах — «піратські» грецькі племена. Племена останніх (іонійці й еолійці) конкурували з фракійськими (пелазги, карійці, фригійці та дарданці) щодо освоєння земель у Західній Малій Азії.

Крім того, дивним чином слов'янський теонім Сварога, який є богом ковальства (літописець ототожнює з Гефестом), виявляється тотожним не тільки санскритському svarha «небо», але й фракійсько-фрагійському лексичному колові:

«... surgastoy — родов. відм. однини теоніма, пор. фрак. Surgasteus, віфін. Zeus Syrgastes. Цей теонім, очевидно, запозичений в лід(ійському). Srkastus ... surgasto — співвідноситься з незасвідченим дієсловом surgadyo і походить далі з і.-е. suergh- «піклуватися...»⁷⁰². Але він також означає «хвилюватися, переживати, бути хворим»⁷⁰³, що зближує його з вищезгаданим пра-нах.-дагест. swirНо «старий»⁷⁰⁴. А отже, Сварог — це «старий бог», deus otius, «бог, який віддалився», аналог оскоплених Урана чи Кроноса (і міг бути запозиченим саме з однієї з алародійних мов, до яких належать сх.-півн.-кавказькі, хуритська, урартська й етивська), для праслов'ян — Сварог лишень батько Сонця-царя Дажьбога. У кімерійсько-анатолійських переданнях останній міг бути лише казковим богатирем, а з частиною кімерійців, які взяли участь у формуванні кельтського гальштату, трансформувався у бога-героя Дагду, в германському середовищі — в тотемічний персонаж (дв.-верх.-нім. *daho > латин. taxo, -nis «борсук» ~ латин. taxus «тис (тисове дерево як Ігдрасіль — кінь бога Одіна)»), у скіфському середовищі — в бога коней Тагімасада (тут присутній іранський компонент «-мазда», як-от у теонімі Ахура-Мазда ~ дв.-інд. adhi-deva «**вищий** бог», adhica «верховний володар», епітет Шиви з тризубцем-«шриватса», «знаком тельця», з яким, до речі, зображався й верховний бог ассирійців Мардук), ототожненого Геродотом з еллініським Посейдоном. Останній насправді не так бог вод, як, за В. Топоровим, «Супруг Землі» — poteidavon⁷⁰⁵, що тотожний як ведичному змієві Ахі-Будхня, з якого й виростає Світове Дерево, так і слов'янському змієві Бадняку, котрий обвився довкола Горюч-Алатир-Каменя, що захований у корінні Світового Дерева⁷⁰⁶. Останнє росте на Кіян-морі, і на ньому орел звив багате гніздо із срібла, золота, перлин, коштовностей і вивів дітей. Коли ж буря вирвала дерево з корінням і втопила гніздо та дітей орла, то він не зміг винести горя, кинувся вниз і розбився об «білгорюч камінь» або хоче це зробити, але сокіл відраджує і радить полетіти далеко й відшукати «прекрасне нове життя»⁷⁰⁷.

Власне праслов'яни свого предка-героя ототожнювали з архаїчним індоєвропейським божеством, ім'я якого (на честь посвяти) початково герой і носив.

Сам же епічний і історичний герой цілком встановлений. Той факт, що у грецькій (у переданні іншомовних слів) та анатолійських мовах було характерне асимілятивне чергування звуків d/l (т. зв. «південносхідноіранське», при таманне пушту, бактрійській і скіфській мовам, але невідоме у сарматській), дає нам підстави для вбачання в прообразі Дагди-Дажьбога **кімерійського царя-героя Лігдаміса**, ім'я якого ассирійські джерела правильніше передають як Dugdam-me-i (Дугдамме; факт тяжіння «кімерійського світу» до індоарійського відобразився і тут, адже саме останні фіксують -l- там, де в іранських оригіналах — -d-: дв.-інд. Bahlika, авест. Вахдіка «Бактрія», дв.-інд. liri < західноіран. dīri тощо⁷⁰⁸). Саме Лігдаміс знаменитий тим, що наказав розграбувати та спалити храм Артеміди в Ефесі (640-ві рр. до н. е.), в 660 р. до н. е. він розгромив Лідійське царство, штурмом узяв його столицю Сарди та вбив царя Гіга. В 653 р. до н. е. Лігдаміс загинув у Кілікії в битві з царем скіфів Мадієм. Ім'я Лігдаміс, вивченню якого присвячена спеціальна праця С. Тохтасєва, стало династичним серед правителів Галікарнасу та популярним серед автохтонних жителів Карії й емігрантів

з неї⁷⁰⁹ (тут додаймо, що античність — «Палатинська Антологія», Діодор Сицилійський та Валерій Марціал — знає слово *lygdos* на означення білого мінералу або сорту мармуру). Крім того, як на нашу думку, те ж саме ім'я могли носити як мідійський родоначальник царської династії Дейок, так і асирійський намісник у Манні *Dai(a)ukku*, який був усунений від влади в 715 р. до н. е. Щодо мідійського Дейока (700–678 рр. до н. е.), сучасника батька Лігдаміса кімерійського царя Теушпи (який міг одружитися на союзній мідійській принцесі і назвати на честь тестя сина; був розбитий асирійським царем Асархаддоном у 679 р. до н. е.), то він виступає, у порівнянні з іншими історичними царями Мідії, як ідеальний, мудрий правитель, характерний для епічної іранської традиції, будівничий столиці Екбатани, що дає підстави науковцям вбачати у ньому, в порівнянні з іншими історичними царями, «епонімного царя», аналогічно до генеалогічного родоначальника, і внесений був Геродотом у перелік мідійських царів (Дейокідів), як зазначає І. Медведська, саме для узгодження хронології, якою він керувався (150 років правління царів)⁷¹⁰. Крім цього, в самій назві країни Каппадокія цілком може міститися й корінь кімерійського імені «Дейок».

Продовжуючи досліджувати проблему енетів/генетів, зауважмо, що власне вождем пафлагонців (яких, до речі, в Римі прозивали «тібіями»-«флейтистами, свистунами») з Генетики є **Пілемен** (*Πυλαίμενης*). Етимологія імені наштовхує нас на архетип **bala-g^{wh}amo* > шумер. GIL.BILGA.MEĀ «Більгамес» (>Гільгамеш), хурит. *^hbil.ga.mis*, хет. GIL.GIM.MAĀ⁷¹¹, що у греків набуло вигляду *πολύς* «великий», «довгий», «голосний, сильний», а у пафлагонців-енетів могло набутися *πυλαίς* та означати те ж саме, що й словянське «**Вяче**» (в імені «В'ячеслав») — «**більше**» (праслов. **vktj*, сербохорв. Већи, польск. *więcej* «більший, великий» < і.-е. **(ǵ)ueg-/aug-* «збільшуватися, набирати силу» > герм. **wahs(-an/jan-)* «рости» > англ. *wax* «збільшуватися», дв.-англ. *weaxan*, нім. *wachsen* «рости», дв.-ісл. *vaða*, гот. *wahsjan* «збільшуватися, рости» ~ грец. *aexein* < **aFex* «рости», латин. *augere* «збільшуватися» > Август), семітське Йосиф (*Yosseph* «збільшувати») та ведичне Васіштха («Превосходнейший», «найбагатший») як назва однієї із семи традиційних головних екзогамних брахманських груп — домашніх жерців-пурохітів Сонячної династії (тут запрошується кельтський еквівалент: ірл. *Arg-Ri* «високий, верховний король» > Артур, ім'я якого пояснене римлянами як «страшний ведмідь» ~ малоазійсько-галатська Артеміда, символом якої була ведмедичка). Саме Васіштха начебто був зачатий від двох богів — Мітри і Варуни і народився «з думок» апсари (водяної богині) Урваші (пор. з народженням з голови іншої діви-войовниці — Афіни, яка у північнонордичній традиції є еквівалентом Одіну, котрий має стосунок до «голови мудрості» Міміра). Васіштха — автор сьомої «мандали» «Рігведи», ідеал брахмана, власник «корови бажань», друг богів і щонайперше — Варуни, який показує йому зміну дня і ночі, бере його на свій корабель (пор. з мандрами Гільгамеша на кораблі та спробою змагання зі сном). На іранському ґрунті, як на нас, вже існує переосмислення антропоніма в напрямку до загальноіран. **winda* «той, який перебуває, набуває»: дв.-перс. *Vi^hda-farnah* «той, що набуває фарн» = грец. *Ινταφέρνης*, Інтаферн⁷¹² (як правильна форма наведеного Геродотом та Арріаном імені

Іданфірс / Індатірс, хоча можливе й *vidamtrsu- «той, що прагне до відунства, всевідання» на основі дв.-інд. veda «знання, пізнання»⁷¹³). Цікавим також є факт, що початкове ім'я біблійного Авраама є Аврам («отець високий»), син Фарри з месопотамського міста Уру.

Надалі слов'янське плем'я в'ятичів у хазарських та арабських джерелах засвідчене як «вантіт». Дослідник В. Щербаков пише: «... у XI столітті... відбулися походи Володимира Мономаха... на Ходоту, володаря землі Вантіт, і на сина його. Головним містом «вантіт» — ванів був тоді Хордаб (Корьдно у руських джерелах, можливо, Корьден [пор.: Гордієни — місто Ванського царства, в якому цар Руса I встановив пам'ятну стелу на честь перемог над Ассирією. — О. Г.]). Держава Вантіт була приєднана до Русі. Вона розташовувалася у ті часи на берегах Оки і у верхів'ях Дону... ванів потіснили на північ в епоху великого переселення народів... Адже власне в'ятичі «сиділи» на Оці і верхньому Доні... Вани — це «вентичі», венети, венеди і, зрештою, в'ятичі — так це ім'я змінювалося за віки»⁷¹⁴.

Отже, відбулося перенесення уявлень про короля доби переселень народів Європи (Venceslas), внаслідок чого у «Літописі Руським» постала легенда про відселення в'ятичів (ventiіi, vkniiі) «від ляхів» на чолі з вождем В'ятком (Ventko), котрий, отже, виводив свій рід від енетських королів і носив той же титул «венетський» («венети» — «піддані венета», тобто короля, де в титулі «венет» вбачаємо і корінь це-: «вождь, вести, воєвода»). Аналогічно, вважає О. Трубаčov, ім'я готського короля Вінітарія — Vinitharius — є саме прізвиськом, епітетом. Йордан сам зазначає, що це слово означає «переможець венетів» («Діяння готів», XIV, 79), де правильно відображається догерманське *uenetes готським *winith, а другий компонент імені аг'ан означає «орати» (пор. з літописним: «Романе, Романе, худим живеш, литвою ореш»). А сам Вінітарій, проте, мав справу не з венетами, а з антами IV ст., а з венетами (венетами) сусідував у низинах Вісли⁷¹⁵.

Сам етнонім енети (генети, венети) міг походити від північноанатолійського слова, як аналогічно походить іншомовне слово у старогрецькій мові — ὑανος «блиск, краса, слава», «волога», відоме також латинянам як hōnos «честь, почесть», «достоїнність» (потрапивши від етрусків), а саме — з хатської (доіндоєвропейської, протоабхазької) мови Анатолії: hun- «великий».

З причини того, що на ранній стадії розвитку для всіх мов характерне значне нерозчленування понять⁷¹⁶, В. П. Кобичев, вказуючи на нерозчленованість у старогрецькій мові понять «мова» і «народ», виявляє таку ж нерозчленованість у слов'янській лексемі «слово»: «...Дійсно, у сербохорватській мові слово поряд з іншими має значення «річ, буква» (пор.: гот. mathl «місце зібрання» > «риноок» > mathlein «річ», «мова» > mathlajan «говорити» ~ укр. «мотлох», «мотлошити» («перебирати» > «перебирати чийсь властивості, обговорювати когось, щось» > «говорити», «базікати»); грец. homilia «зібрання віруючих» > «промова єпископа». — О. Г.), а дієслово словити — «носитися слухові». У чеській мові похідні від лексеми слово дієслова sluti, slovu, sluyu рівнозначні нашим дієсловом «слити, називатися, бути відомим». У словнику російської мови С. І. Ожегова слово пояснено як «речь, способность говорить...» ... Додавши до основи слова суфікс прикметника ен або енин, у повній відповідності з граматиною слов'янських

мов отримуємо словен (пізніше словенин, слов'янин) — дослівно «той, хто мовить, розуміє (цю мову)»⁷¹⁷.

У зв'язку з цим північноанатолійське «генети»-«слав'яни» (пор.: дв.-інд. *stavañ* «слово» і *ñgbvas* «слава») теж виявляє аналогічну нерозчленованість: хат. *hu-* «говорити» (пор.: заг.-єніс. *qdG* «слово» > кет. *qa'*, заг.-тибето-бірм. *ka-* «слово», «річ», шумер. *ka* «рот», «слово»), що запозичене семітами (дв.-євр. *gaō* «ревіти, вити», «тваринний рик як протилежність людській мові») та індоєвропейцями: **ghu-* «звучати» > **gu-* (де *ou* // *u*) (наприклад, ст.-слов. *govorъ* «шум» > «звуки мови»; дв.-інд. *ghuka* «сова»; ст.-грец. *guos* «плач»; нім.діал. *gauzen* «тявкати», польск. *gwar* «шум», «говор») та **g^hou* «те, що видає звук» > «бик» (ірл. *gu*, лтськ. *guovs*, вірм. *kov*, ст.-грец. *βοῦς*, латин. *bos, bovis*, сербохорв. *говедо*, рос. *говядина*) тощо.

Спершу германці переключили етнонім венетів (генетів, енетів) буквально як «ставани» (*Σταυανοί*): заг.-герм. *stepn-ō* «голос», гот. *stibna*, дв.-англ. *stefn, stemn*, дв.-сакс. *stemna, stemma*, дв.-верх.-нім. *stimna, stimma* «голос(ні)», але згодом відмовилися від цього терміна, для того, щоб передати «мовну гру» в нерозчленованість, переключивши «венети» — «словени», «слав'яни», «скотарі-номади» фактами своєї мови як «роси» (росомони; дв.-ісл. *hros* «слава», дв.-верх.-нім. *hrod, hruod* «слава» та нім. *das Ross*, голл. *het Ros* «кінь»), що наштовкує на згадку про дв.-інд. «го-вінда» — «пастух» (букв. «поводир корів») — епітет бога Вішну. Це знаходить підтвердження в тому, що у венетів Апеннін існував, за Страбоним, особливий культ коня, якого приносили в жертву божественному герою Діомедові (див.: ⁷¹⁸). Аналогічний обряд існував, за Тацитом, у германців, що, на думку С. Зоговича, свідчить про збіг цієї міфологеми у всіх індоєвропейців⁷¹⁹.

Проте Діомед є власне ворогом троянської коаліції, а отже — і венетів-пафлагонців, але тут переважає мотив викрадення Діомедом коней у Реса («мова, мовлення, річ»), фракійського володаря, і те, що Діомед став засновником ряду міст у Італії (в Апулії). Проте існувало уявлення і про фракійського царя Діомеда, котрий теж володів кіньми, яких відібрав у нього Геракл на прохання Еврістея. До того ж родовід першого Діомеда чітко виводиться від предка Антенора, як ми знаємо, вождя пафлагонців — енетів.

Як зауважувалося вище, пафлагонські енеті(-генети) являли собою скотарський етнос, споріднений з хето-лувійською спільнотою та прототохарами⁷²⁰, і, вірогідно, навіть були діалектно-етнічною групою останніх. До хето-лувійської спільноти належали й гостинні щодо енетів фракійці Балкан, що самі себе називали «місіями», *musai* (фракійці Анатолії відповідно називали себе фригійцями або бригами, а в «Рігведі» виступають як «бхрігу», що славилися як творці колісниць бога Індри; тут присутній і.-е. **bhergh-* «високий; гора» ~ кельт. *briga* «підвищення, пагорб»)⁷²¹, від чого отримала своє ім'я пізніша римська провінція Мізія. Як на нашу думку, ця самоназва (місії, Мізія) споріднена етимологічно з хет. *mekis* «великий, багато», що цілком узгоджується і з **епонімним індоєвропейським персонажем з іменем на значення «великий, більший»** (у сенсі анатолійських зв'язків етрусків йому може бути тотожний міфічний володар етрусського міста Цере, тиран, який вимагав принесення собі, а не богам, перших плодів нового урожаю).

ГЕР-ОГЛИ — ВОЛОДАР ЧАМБУЛІ МАСТОН

В один семантичний ряд з вищезгаданим народженим у померлої Настасі «золотосяючим дитям (або «золотосяючими близнюками») Кошеєм та ведично-буддистським божеством Кшітігарбха («Ліно землі») ми пов'язуємо тюркського міфо-епічного героя іранського походження Гер-огли («син могили») чи Кер-оглу («син сліпого»), народженого у могилі (пор. перший компонент імені з вищезгаданим іменем Керсаспа). Його батько конюх був осліплений ворогом, і за це герой мстить.

Кер-огли — воїн, чарівник, співець, поет і музикант. Справжнє його ім'я — Равшан, належав він до племені теке (текінців) з Північного Хорасану. Він — представник династії ханів Мевру (Морі), його дід — Тулібай-синчі (або Джигалі-бек чи Чагалібек), син хана Кавушті, був узятий у полон Оділ-ханом (у туркменській версії — османом Хункаром) та одружений на принцесі Бібі-Ойші. Їхній син, який і є батьком Горгулі (Кер-оглу), теж називається Равшаном (варіант: Адібек, Майтар) і свого часу був узятий у полон Шахдар-ханом, царем Зангара з країни кизилбашів (персів-шиїтів). Тут він зустрічається з текінською принцесою Бібі-Хіلال. Змушений втікати від правителя, Равшан залишає свою вагітну дружину, яка перед пологами помирає. Її слуга пастух Рустам викопує їй могилу, де в неї народжується син. Немовля вигодовує кобилиця. Підрісши, Гер-огли під час гри побив сина знатного вельможі, через що йому загрожує кара від царя. Тут розкривається таємниця походження Горгулі, і хлопчиківі вдається втекти за допомогою Рустама до батька в Євмут на березі Хорасанського озера, де його вихователем стає дядько по матері купець Ахмед-бек (або Боз-оглан). З часом, після смерті брата останнього, Урай-хана, сина Одил-хана, народ обирає правителем саме Горгулі, а не Ахмед-бека (Ахмед-сардара). Це породжує між ними ворожнечу. Цей переказ про Горгулі повністю ідентичний переказові про дитинство засновника імперії Ахеменідів Кіра Великого в переказі Геродота (порівняймо ім'я Кір з першою частиною імені середньоазійського героя Кер-оглу).

Кер-оглу, або Гургулі (в іраномовних таджиків), стає засновником і царем країни **ЧАМБУЛІ МАСТОН** (тадж. «Чамбулі щаслива»; азерб. Ченлі-бел, Шамлі-біл, Шамбіл, Чандибіль, туркм. Чардагли-Чандибел, Чанглібель; узб. Чамбіль, що перекладається як «сосновий перевал»⁷²²), тобто Шамбхали (Шамбали). В османській версії його країна називається «ліс Саганлу», а столиця — «Керогли каласі»⁷²³. В Грузії іменем Кер-огли названі стародавні фортеці, як-от, наприклад, біля Коджорі неподалік від Тбілісі. М. Аджі (Аджієв) виправляє назву по-тюркськи як Шамбкала — «сяюча фортеця», яка «... була у горах Алтаю, де сім снігових вершин і де зберігається божественний залізний хрест — світова ваджра»⁷²⁴. Є. Парнов, проте, вважає, що назва країни належить до гімалайського культурного кола: «... Шамбала! Загадкова назва. А що якщо це Чампала? Перевал Майтрейї, бо ла — перевал, а Чампою, королем улюбленим, називають у Гімалаях майбутнього вчителя віри (якої — буддизму, індуїзму? — О. Г.).

Якщо це дійсно так, то Шамбала не більше, ніж наочний символ віри. Це внутрішня країна, котру кожен може відкрити у собі на вершині восьмицленного шляху на шляху до досконалості...»⁷²⁵. Ю. Захаров солідаризується з цим підходом, зауважуючи, що у тибетській традиції терміном Шампа позначають як бога Шиву, так і його священну гору Кайласу⁷²⁶.

У зв'язку з тлумаченням назви країни як «сосновий перевал» запрошується паралель з героєм узбецького дастану про Санубара («Стрункого, як сосна»), сина царя Хуршіда («Сонце»). Він подорожує у північну країну в пошуках царівни-пері Гуль, і сюжет цей дуже схожий з давньоіндійським переказом про першого царя Місячної династії Пурураваса, сина Іли — персоніфікації жертви вогню та Будхи-«Мудрого», персоніфікації планети Меркурія (народжений богинею Тарою від асури Соми-«Місяця», який викрав її, чим спровокував війну між богами), і переказом про діву-апсару Урваші, а також західноєвропейським переказом про Раймондіна (Енно Довгозубий) і Мелюзину (Мелізанду).

Тулібай-синчі та Бібі-Ойші	?	Сома і Тара
Равшан (Майтар) і Бібі-Хілал	Хуршід	Будхі й Іла
Кер-огли і пері Ага-Юнус	Санубар і Гуль	Пуруравас і апсара Урваші

Покровителі Кер-оглу — 40 чілтанив (святих) чи еренів (шейхи дервішів), халіф Алі і пророк Хізр, які дарують йому богатирський обладунок, замовляють зброю, наділяють розумінням 72-х мов, створюють для нього за одну ніч чарівне місто Чамбіл та коронують його вінцем «тодж» (начебто від слова «тодж» походять етнонім «таджики» та назва Тоджик у тибетській традиції стосовно країни іраномовних народів; вважається, що етнонім «таджики» походить від назви кочового арабського племені «тай», що завоювало Таджикистан. У вірменських і пехлевійських документах воно називається «тачік», у мусульманський період постали форми «тазік» і «тазі», китайці називали арабів «даші» (< *d'ai, d'ziek, тобто tajjik), завжди конкретизуючи, що вони завоювали землі Боси (Персію). Проте саме іраномовне населення китайські джерела називали «доші», що в часи імперії Тан звучало як ta zie, ta da, і застосовувалося задовго до арабських завоювань. Тобто етнонім «таджики» вже існував: від сакськ. ttaji «ріка» (пор.: саки-апасіаки «саки-водяні», саки-яксарти «саки (ріки) Яксарт» тощо⁷²⁷). Місто Горог-

ли недоступне для ворога, але загине лише від води (потопу; мотив затонулого міста)⁷²⁸. Та одночасно з цим відмовляють у даруванні нащадків.

У туркменській версії сплячого Гер-огли спонукає до благочестивої діяльності голос святого Камбара⁷²⁹, а в інших версіях — заповіт осліпленого ворогами батька. В поемі «Нуралі» про Гер-огли говориться, що він — «Хазрат-Алі цього часу», тобто мають на увазі шийтського праведного імама Алі, зятя засновника ісламу⁷³, а пологи матері Гер-огли пояснюють появою духа Фатіми — дочки пророка Мухаммеда. Також начебто мати Гер-оглу була служанкою Алі, яка завагітніла від того, що її господар плюнув їй у рот, за що була прогнана Фатімою. Повернувшись у Чамбіль, вона там померла, а дитина народилася у могилі⁷³¹.

Невірним, як на нас, тут є твердження про «мусульманізацію» епосу. Швидше за все епос про Гер-огли постав з натужного пошуку етносів Турану протистояння ідеології арабізму ісламу за «легітимним» для самого ісламу шляхом: матір Ізмаїла, родоначальника арабів, рабиню Агар після того, як вона завагітніла від свого господаря Авраама (Ібрагіма), виганяє з дому Сара (пор. з теософською традицією, за якою євреї є вдалою расою вихідців з Індії, котрі поселилися як колоністи-торговці в шумерському Урі, і Авраам насправді є означенням касти брахманів у цій діаспорі, а каста, що виникла внаслідок змішання аріїв з семітами, — араби, дв.-інд. *harab* «поганий, дурний, зіпсутий, невиправний»; від змішання з шумерами — сойоти-«туба» Урянхайського краю (Туви); від змішання з іберами — грузини (картвели): дв.-інд. *bheriya* «вовк»; з хамітами — єгиптяни: дв.-інд. *mishra* «змішаний, з'єднаний»; від змішання з дравідомовними еламами — цигани: санскр. *bogemī* «йди геть від мене»).

Також невірним є погляд про значно пізніше формування епосу про Кероглу, а саме, що Х. Керогли відносить лише до XVI ст., вважаючи: в епосі оспівується туркменський герой з анатолійської області Боли, вождь джалалідів, які боролися проти турків та іранців-шиїтів. Проте факт, що цей вождь називає себе лише «Роушан з роду керогли», а його соратники мають подвійні імена, друга частина яких тотожна тим, які мали й центральні фігури епосу, свідчить про претензію на відродження героїчного звитяжництва предків, спробу перетворення епоніма на етнізм, перенесення епічної героїки в історичну сучасність, а також легітимізацію моральних і правових нормативів. Аналогічно прізвисько «Герогли» присвоювалося й іншим героям (як-от Салор-Огурджик алп, хан туркмен, які переселилися до Західного Врану й Іраку)⁷³².

Дружина Кероглу — мудра діва-пері Ага-Юнус з країни Куй-коф (Кавказ?), дочка царя пері Рахмата та цариці Карія, яку викрав з чарівного саду Ірам-бог за допомогою бало-дива Самандара. Іншими жонами витязя є пері Міскол, стамбульська принцеса Нігар-ханум (Ніяр, Ніяр; варіант: Хірамон-Далі, дочка Арслан-бая з країни Рум), індійська царівна Гулнор та дербентська красуня Моміна-ханум, дочка Араба-паші, яка народила йому сина Хасан-бека на прізвисько «син курда» (Курд-огли). Також у азербайджанській «Книзі мого діда Коркута» у Кероглу і пері народжується син з одним оком на тімені — Депе-Гьоз («Тім'я-Око»). Надалі він перетворюється на чудовисько і приносить бага-

то лих, фактично тотожний грецькому циклопові Поліфему, і його вбиває бога-тир Бісат.

Будучи бездітним, середньоазійський Гургулі викрадає юнаків Хасана, сина коваля (демурчі-огли) Темір (Холдор)-хана з країни Ваянган та Овеза (Аваза, Ейваза, Ховеза), сина раба-м'ясника (кассаб-огли) Булдурука з країни Хунхор (у деяких версіях виступає єгипетський принц Іса-Бала), котрий стає його співправителем і наступником. Таджикицька версія додає ще й третього сина — сина мисливця (мерган) Шодмона. Сином Овеза від гурджистанської (тобто грузинської) принцеси Гул-Рух (Гул-кіз, Гул-Чехра, Гуліхірамон) були Нуралі і Міралі, а донькою — Гуліно́р, а сином Нуралі та царівни Маргумон — Джагангір (пер. «завойовник світу»), якого в дитинстві проковтнула риба, його знайшов візир і усиновив, а після того, як він знайшов рідних — викрав принцесу Хірамон з країни Гул-Ерамон. Сином Хасана від ерзерумської красуні Даллі був Равшан, герой самотійного епосу, а внуком, за казахською версією, — Касим-хан. Останній здійснює похід до Чорного моря проти хана кизилбашів Жанаділя і бере в облогу його столицю Арал з фортецею Такія. Після перемоги Касим-хан одружується на дочці хана, красуні Жаміле, і після весільного бенкету гине від руки закоханого в неї калмицького витязя Маргау. Цей переказ надзвичайно близький з історичною оповіддю про короля гунів Аттілу з роду Дуло, похід його на Рим та смерть одразу ж після весілля з красунею Ільдіко. Про сина Касим-хана розповідає узбецький дастан «Ширін і Шакар»: у хана і його візира народжуються сини, але через те, що під час пологів дружина візира помирає, Шакара взяла на виховання ханша і вигодувала своїм молоком. Молодша жінка Касим-хана, коли хлопчики підросли, зненавиділа їх і оббрехала. Несчасним вдається втекти, і, мандруючи, вони натрапляють на джерело, котре охороняє дракон. Шакар убиває дракона, його чарівним рогом відкриває підземний палац і кохається з красунею-пері Гулгун. У той час Ширін утратив терпець, очікуючи біля джерела на побратима, і приєднався до мандрівних 40-ка прочан-каландарів. За намовою злого володаря Хосхону Карахана чарівниця підсипає Шакарові і Гулгун зілля і викрадає дівчину та ріг дракона. Гулгун, тужачи за коханим, чує пісню прочанина Ширіна, в якій він оплакує втрату свого друга. Пері розповідає все каландарам, і ті вбивають Карахана та визволяють з печери Шакара. Ширін став правителем царства замість Карахана, одружився на його дочці, а сорок прочан взяли собі за дружин 40 дівчат з її свити. Шакар знаходить у печері золоту скриню, де ув'язнені душі девів, убитих драконом. Оживлені деви споруджують чарівний палац і переносять у ньому Шакара на батьківщину.

Можливо, що під Овезом мається на увазі поєднання з іранською традицією про Шамбхалу шумерської традиції про Абзу (аккадське Апсу) — місце зберігання божественних сутностей «ме», де царює бог Енкі (аналог біблійного Єноха) разом з абгалями (аккад. «апкаллу» — «мудреці») — носіями культури та засновниками міст.

Можливо, сам термін «Шамбхала» слід тлумачити і на основі шумерського «Санг Аббал» — «Глава Аббалів» (надалі воно декілька разів етимологічно пе-

реосмислювалося). Бог Енкі (семітський Ейя) вбив демонічну космічну істоту і над нею збудував житло — храм «Абзу», в якому зачав бога Мардука, «дитину-сонце». Матір Мардука — богиня Дамкіна (Дамгальнуна, «велика пані князя»), яка у грецьких джерелах виступає як Дауке, тобто один з її епітетів — Дуку, «священний пагорб (могила)». А саме західносемітське ім'я Мардук означає «син Дуку», що може трактуватися як «син могили».

Також ця контамінація присутня в біблійній традиції: Ревека (Rebeqah «петля, аркан») — «... це духовна матриця, полюс перетворення. Її ім'я навпаки Naqevet означає «могила» — місце, в якому звершується подвійний процес смерті й відродження»⁷³³. Вона — жона Ісаака (осліплого на старість !) і матір Ісава-Едома й Якова-Ізраїля. Нашадки Едома від шлюбів з дочкою Ізмаїла, старшого сина Авраама, та хетянками вигнали хореїв (хуритів) із землі Сеїр («Волосата»), Ідумеї («червона»), що від півдня Мертвого моря до Акабської затоки. В сенсі протистояння Ісава та Ісаака паралеллю виступає їм саме хето-хуритський міф про синів Аппу (з міста Шудул у країні Лулли; пор. топонім Аппу з хет. *warus* «могила») — одного з яких називали Злим, а другого — Благим. У результаті Злий позбавляє Благого великої долі його майна, залишаючи йому лише худу корову.

На думку Р. Генона, анатолійська (фригійська) богиня-мати Кібела, яку щонайперше шанували як «Велику Матір» довкола гори Іди (Іли), за своєю суттю семітського походження, і її ім'я пов'язане з євр. *gebal* та араб. *jabal* («джабал») — «гора», тобто «богиня Гори», й одночасно — епонім фінікійського міста Біблосу, самоназва якого була Гебал, а його жителів — «гіблім»⁷³⁴. Однак Кібела-Аммас не народжує в горі, а воскресила померлого юнака Аттіса (семітський Адоніс). На її честь влаштовували жертвопринесення биків, кров'ю яких окроплювали посвячених у її містерію. Проте факт, що Кібелу називають Ідейською матір'ю та що римляни ототожнювали Кібелу саме з Реєю, матір'ю Юпітера, дає підстави бачити в ній матір Зевса, якого називали Ідейським (гори Іда є як у Західній Анатолії, так і на Криті, офіційно на першій Зевс народився, а на другій переховувався).

Арабське слово «кабр» — «могила» («макраба» — «кладовище») дає достатньо прозорий натяк на назву грецьких кабірів — «великих богів» близькосхідного походження з оточення Великої Матері Реї, народжених дочкою Протея німфою Кабіро від Гефеста. Вони перебували під час народження Зевса у печері й ототожнювалися з його охоронцями-куретами і корибантами.

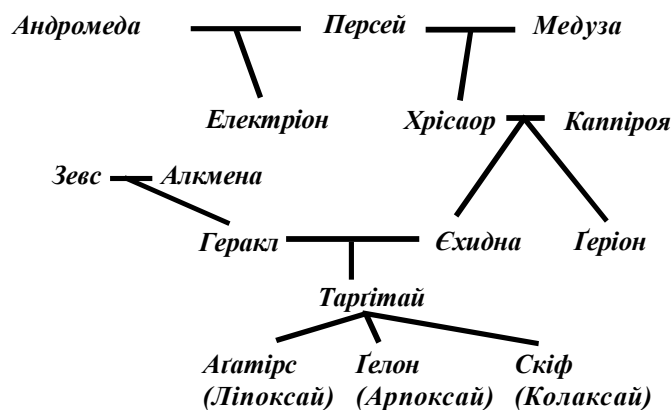
З цим розглянутим мотивом виявляє тотожність переказ зі слов'янського зводу «Книги Єноха», що йде від есейського оригіналу, в якому розповідається про народження Мелхиседека у могилі померлої жони Ніра. Брата Ноя Мелхиседека архангел Гавриїл відносить на небо на 40 днів, доки на землі відбувається потоп, а потім той стає першим царем Салему (Єрусалиму). Також у маніхейській доктрині Світоносне Немовля народжується у могилі, і його за велінням «Високого» рятує від демонічних істот космократор «Посланець, Адаманти світла»⁷³⁵.

У кавказькій традиції також є «діти могили». Померла Дзерасса, дочка водяного бога Донбеттира і мати нартівських героїв Уризмага та Хаміца, в могилі

була згвалтована демонічним Уастирджі («Святим Георгієм»), його конем Арфаном та псом і відповідно народила від цього мудру Сатаней (яка стала жоною Уризмага), першого земного коня, котрого назвали Чесан або Дур-дур («Камінь-камінь») та першу собаку Сілам.

Дивує, що досі цю кавказьку легенду не співставили зі схожим скіфським мотивом, значно «облагородженим» Геродотом. Замість породіллі, яка перебуває в могилі в генеалогічному переказі, наведеному Геродотом, маємо мешканку печери (!), викрадачку коней Геріона (!) і дочку бога річки Борисфена (варіант: Аракс) напівдіву-напівзмію (miksoparthenon tina hehidnan difyea) Апі (Апію), ототожену самим Геродотом з грецькою богинею землі Геєю. Від героя Геракла (або від Зевса-Папая) скіфська напівдіва-напівзмія народила сина Таргітая, батька подальших скіфських родоначальників — Арпоксая, Ліпоксая та Колаксая (в іншій версії дітьми Геракла є саме три царевичі — Агатірс, Гелон і Скіф, а «проміжний» герой Таргітай ототожнюється із самим сином Зевса-Папая Гераклом; цим родоначальникам падають з неба золоті речі-інсигнії, серед яких — чаша). Тут слід додати, що скіфська Напівдіва-Напівзмія є точною копією грецької Єхидни, дочки Тартара і Геї, яка від шлюбу з Тіфоном народила, зокрема, й крилатого коня Пегаса, і грекам була відома її генеалогія — донька Хрісаора («Золотого меча») та Каллірої («Прекрасноплинна»). Крім того, саме Геродот розповідає, що жертвник своєму богові Аресу скіфи створювали з в'язанок хмизу та встановленим на них мечем. А німфа Калліроя є ще й прямим предком засновників Трої (Іліону).

Підтверджує нашу версію про тотожність скіфського персонажа з «матір'ю в могилі» й той факт, що зображення змієногої богині було дуже популярним саме на саркофагах боспорців. Зрештою, сам образ змієногої праматері був поширений серед північноіранських племен від Північного Причорномор'я до Інду, що переконливо довели Г. Бонгард-Левін та Г. Кошеленко⁷³⁶.

Змієногим (або під охороною змії) народжується афінський герой Ерехтоній (Ерехтей)-«автохтон» («власне-земний»): Гефест спробував згвалтувати Афіну, але богиня відштовхнула його і сім'я вилилося на землю (або на ногу богині, яку вона витерла козячою шерстю та кинула її на землю), від чого народився Ерих-

тоній (Ерехтей). Його передали в закритому кошику на виховання дочкам першого царя Аттики Кекропа із заборонаю відкривати його. Дівчата порушили заборону, і їх вразив священний жах, від чого вони кинулися зі скелі Акрополя. Виріши, Ерихтоній створив на честь Афін першу статую, винайшов колісницю та встановив спортивне свято Панафінеї. Пракситея народила йому сина Пандіона, предка Егея й Тезея, та їхніх нащадків.

Римським проявом цього архетипу ми вважаємо культ храму Юнони Луцини на найбільшому в Римі Есквілінському пагорбі (Iunoni Lucinae Esquiliis) у дубовому гаю (escu- = aescu- < aesculus «дубовий» / Aescularium «храм Ескулапа, бога лікування»; враховуючи, що цей пагорб містився в північно-східній частині Риму, можливо, в його назві перебуває саме індоєвропейський корінь на означення богині світанку *ausos-), збудованого в 375 р. до н. е. І 1 травня щороку відзначали його освячення, здійснене за обітницею дочки (чи жінки) якогось Альбіна заради благополуччя народженої дитини. Про цю подію писав і Овідій (Ovid. Fast. III, 246–248). Луцина («Утроба»), найвірогідніше, ідентична грецькій богині Лохії («Помічниця при пологах»), якою, як вважається, була Артеміда. Але Лохією називалося й місце, де успішно проходять пологи. Саме Есквілінське поле на пагорбі було місцем поховань, як правило, найбіднішого населення Риму. А як відомо, римлянам не була притаманна віра у повторне народження після смерті (і вони кепкували з галів, які дотримувалися цього уявлення).

Знають цей мотив й ірландські саги. З двору короля Конхобара зникає з подругами Дейхтре, дочка сановника Катбада. Якось через три роки вночі на пагорбі (сіді) Енгуса її зустрічає дядько короля Фергус Мак Ройх (який у часи його малолітства був регентом). Вона відмовилася повернутися до людей, зазначивши, що хвора, а наступного ранку в хатині воїнів з'явилося немовля, син Дейхтре. Хлопчика назвали Сетанта, але світові він став відомий за своїм епічним іменем — Кухулін («Пес Кулана»).

Ведичною паралеллю мотиву «сина могили», на нашу думку, є Парікшит — легендарний цар, який вперше згадується в «Атхарваведі» (XX:127) та брахманах. У «Махабхараті» він виступає як внук Арджуни, їздового бога Крішни, який отримує одкровення — «Бхагават-гіту», та змії-нагині Улупі. Ще в череві матері Парікшит був убитий зятем зміїв-нагів Ашваттхаманом («ашваттха» — «кінська стоянка», назва сакрального фігового дерева; пор. з архаїчними мотивами: Ашвамедха — жертвопринесення біля дерева людини і коня та перебування жінки і змії біля дерева), сином Дрони («ківш, чаша») і Кріпі та внуком мудреця Бхарадваджі й апсари Гхрігачі незабаром після битви між пандавами та кауравами на Курукшетрі, але його віродив до життя Крішна. Коли Юдхіштхіра віддалився від мирського життя, Парікшит зайняв його трон у Хастінаपुरі. Згідно з пуранами від царювання Парікшита розпочався останній, і який триває досі, період світової історії — Калі-юга (з 18.02. 3102 р. до н. е.; за розрахунками Р. Генона, Калі-юга триватиме 6480 земних років), що синхронно в часі з початком царювання в об'єднаному Єгипті легендарного царя Скорпіона (у давньоєгипетському написанні ім'я цього царя стоїть у жіночому роді, що дивує спеціалістів, але слід звернути увагу, що володаркою Калі-юги в індоаріїв

є саме войовнича богиня Калі < генетично в ностатичній (бореальній) традиції корінь *kalu означає «жінку іншої фратрії (іншого шлюбного класу)»). Парікшит був убитий змієм-нагом Такшакою і, мстячись за його загибель, син Парікшита Джанамеджая влаштував велике зміїне жертвопринесення. Його зупинив мудрець Астіка (небіж царя нагів Васуки), який скористався правом висловити будь-яке бажання за те, що він свого часу благословив Джанамеджаю (Махабхарата, I:13-54; пор. з мотивом благословення праотця Авраама царем Єрусалиму Мелхіседеком). Вважається, що цей міф накладено на історичну основу про протистояння в Північно-Західній Індії (Нагадвіпі) арійів і тубільних племен.

Також у ведичній традиції є мотив «сліпого батька». Це — цар Місячної династії Дхрїтараштра, нащадок легендарного воїна Куру (тобто з роду кауравів) і брат родоначальника пандавів Панду. В сліпого володаря народилися одна дочка і сто синів (старший з них — витязь Дурьодхана-Суйодхана) від арійської принцеси Гандхари (!) на ім'я «дочка Субали». Її братом був Шакуні, який характеризувався підступністю, звабивши Юдхіштхіру до гри в кості. Каурави стають запеклими ворогами своїх двоюрідних братів Пандавів і після жакливої 18-денної битви на полі Куру (Курукшетрі) втрачають владу в священній столиці Хастїнапурі (hasta — синоніми «рука» і «слон»; заснована царем Хастїном, сином першого Бхарати).

В Елевсинських містеріях афінян (ст.-грец. «елевсин» — «повернення»⁷³⁷) теж присутній мотив народження мертвою жінкою: «... «Відкриваючи великі і сокровенні таїнства, — писав Іпполіт, — він голосно проголошував: «Володарка народила священного хлопчика, Брімо народила Брімона! Тобто Могутня — Могутнього»... Брімо в першу чергу слугує позначенню цариці підземного світу — Деметри, Кори і Гекати як богинь царства мертвих... Вона народила у вогні: богиня смерті народила. Яке об'явлення!.. Отже, ієрофант проголошував, голосно декламуючи, що сама цариця мертвих у вогні народила могутнього. У міфології існує декілька аналогічних прикладів. Діоніс був народжений у саяві блискавок, що спопелили Семелу... Згідно з іншим варіантом міфу матір'ю Діоніса була не Семела, а Персефона, яка народила його під землею. Говориться, що Аріадна, жона Діоніса, померла, виношуючи дитину, котрою міг бути тільки другий, маленький Діоніс. Асклепій народився на поховальному багатті Короніди... пологи у мертвої матері прийняв Аполлон. Народження в смерті виявилось можливим! Воно виявилось можливим і для людей, якщо ті вірили богиням: це дала зрозуміти елевсинцям сама Деметра, поклавши Демофонта у вогонь, щоб зробити його безсмертним... Ми знаємо, що через три місяці (після Елевсинських містерій. — О. Г.) дадух закликав афінян звертатися до Якха, сина Семели, і вони закликали його...»⁷³⁸.

За переказами Кер-оглу (Гургулі) володар Чамбулі Масто́н (Шамбхали), котрий свого часу здійснив подорож у потойбічний світ, не помирає, а у віці 120-ти років відійшов від людей зі своїм військом у гірську печеру і повернеться перед світовим апокаліпсисом.

Алтайським етносам відома щаслива країна Бумба (від тибет. «бумба» — «центральна частина буддійської ступи», «вершок купола», аналог української

«бані» на храмах). Правителем — покровителем її вважається витязь Джангар (Джунгар, Жангар). Він сирота, батьків його вбили чотири хани, був у полоні богатиря Шікшірги, бореться з демонічними мангусами, одружується з красунею Шабдал, дочкою володаря південно-східної країни. Управитель в країні Бумба — богатир Хонгор, а мудрий радник — Алтан Чеджі (Цеджі; у нього малий Джангар викрадає табун; пор. з грецьким мотивом маленького злодія Гермеса, який обікрвав Аполлона). В деяких варіантах епосу замість імені Джангар подається Джагар-хан, тобто «цар Індії». Він перемагає небесне чудовисько Кюрюл Ердені, вбиваючи його «зовнішню» душу, що у вигляді пташки перебувала у животі марала. Йому допомагає дружина демона та птах Гаруда, яких він колись врятував. Потім він рятує свою країну Бумба від розорення ханом шулмасів Шара Гюргю (вважається, що термін «шулмаси» походить від «шімну» — сгодійської форми імені іранського бога темряви Ангро-Майнью, Ахрімана, при прийнятті ними буддизму, ототожненого з демоном Марою⁷³⁹).

Одночасно з переказом про Джангара киргизам відомий епос про героя Манаса (алтайський Алип-Маниш, казахський, узбецький, кара-калпацький, башкирський Алпаміш), який народжується «дивним» чином. Він об'єднує всіх киргизів у боротьбі за незалежність проти китайців. Його богатирі, його мудра жона Каникей, вірний кінь Ак-Кула, його царство Талас — тотожні вищезгаданим витязям, жоні Юнус-пері, коневі Гир-ат, державі-місту Чамбіл середньоазійського епічного героя Кер-оглу. Проте, на відміну від киргизів, в інших тюркських етносах, в яких присутній герой Кер-оглу, персонаж Алпаміш пов'язується лише із сюжетом Одиссея («чоловік на весіллі своєї жінки»)⁷⁴⁰ і, можливо, генетично походить через іраномовних масагетів Середньої Азії від героя єдиного праіндоевропейського епосу (його інваріанти: мандри Одиссея та Арджуни)⁷⁴¹.

Тип шлюбу	«Махабхарата»	«Одіссея»
1. Дарування нареченої (kanyadana)	Улупі (північ: Великі Ворота), син — Ірават	Кірка (Ея), син — Телегон (від Одиссея), Латин (від Телемаха)
2. Викрадення нареченої (raksasa)	Субхадра (захід: Дварака), син — Абхіманью	Навсікая (Схерія), син — Персептоліс (від Телемаха)

3. Купівля нареченої (asura)	Чітрангада (схід: Маніпура), син — Бабхрувахан	Сирени та ін. (протока)
4. Вибір нареченого нареченою (svayamvara)	Драупаді (центр: Индрапрастха)	Пенелопа (Ітака), син — Телемах
5. Союз тасмний зі сплячою або психічно хворою (rahasa)	Варга та ін. (південь: Сагара — Індійський океан)	Каліпсо (Огігія), сини — Латин, Навсифой, Навсиной, Авсон

(Таблиця Н. Аллена)

Також епос «Манас» відкриває перед дослідниками певний міфо-епічний закон, за яким у євразійських міфах та епосах імена героїв тотожні етнонімам (як «героїчним», так і історичним).

Імена героїв епосу "Манас"	Назви родових підрозділів у сучасних киргизів
Чубак — один із 40-ка витязів (чоро) Манаса	ак-чубак, бай-чубак (плем'я черік)
Кошой — один із воєначальників Манаса	кошой (плем'я солто)
Ештек — дядько Манаса з боку матері	ештек або естек (батько Солто — родоначальника племені солто)
Жамгирчи — син Ештека	жамгирчи (плем'я солто)
Мусбурчак — союзний Манасові хан	мусбурчак (плем'я сару)
Кокчо — союзний Манасові хан	кокчо-уулу (плем'я барги)

(Таблиця за даними С. Абрамзона)

Але якщо більшість дослідників вважає, що носії цих імен були особами, які насправді існували⁷⁴², то, на наш погляд, **образи героїв насправді є символами героїчного минулого всього етносу.**

В киргизькій народно-генеалогічній легенді Манас, син Жакипа, ототожнюється з біблійним праотцем одного з колін — Манассією, внуком Якова, що цілком відповідає біблійному свідченню Якова: «Їх (Манасію і Єфрема, внуків Якова) будуть називати моїм іменем так само, як Рувима і Семеона називають іменем моїм» (Буття, 48:1-6). Нашадки Манассії населяли Сирію та Самарію і були переселені асирійцями в Месопотамію (т. зв. «десять втрачених колін»). Цікавий звичаєвий факт з киргизького обряду жертвопринесення барана — під час розчленування туші сухожилля стегна не можна відокремлювати ножом, а тільки за допомогою зубів — є прозорим натяком на «божественний знак» боротьби Якова з Ангелом — пошкодження сухожилля стегна. Також «Манас» зберіг передання про втрату і набуття героєм Манасом племені двоюрідного брата Бакая, сина Бая, який став його старшим радником. Їхні батьки Бай і Жакип розділилися, і Бай перекочував у Кашкар і Тибет, а Жакип повернувся до Алтаю. У Північно-Східній Індії біля підніжжя Тибету мешкає монголоїдне плем'я «кукі» (інколи називають себе «бакай чете» — «діти Бакая»), яке в 2005 р. провідні іудейські науковці визнали за нащадків «коліна Манасії», і їм надане ізраїльське громадянство⁷⁴³.

В «Бамсі-Бейрек», огузькому варіанті «Алпамиша», герой заручений зі своєю нареченою ще з колиски, проте його наречена — богатирська діва, і він добуває її шлюбними змаганнями з нею (тобто наречена влаштовує «вибір нареченого»), і лише після перемоги батько героя платить за наречену величезний калім⁷⁴⁴. Думається, що саме цей мотив спричинив ототожнення еллінізованими туранцями свого епічного героя з грецьким Гераклом, який бореться на змаганнях за наречених — Іолу та Деяніру. Аналогічно змагається з богатиркою Брюнхільдою герой «Пісні про Нібелунгів» Зігфрід (Сігурд), з амазонкою Максимо візантійський епічний герой Дігеніс Акріт, з дівочою Хандіт у вірменському епосі Давид Сасунський, з Настасею-поляницею — давньоруський богатир Дунай. Очевидно, що й цареві персів Кіру Великому іраномовна цариця масагетів Томіріс запропонувала саме таке «змагання», якого він не витримав⁷⁴⁵ (відгомін про цю колізію між царицею Ойсулу — «Місяць красуні» та іранським полководцем Кайсаром, який полонив її сина Кунбатыра — «Сонце-героя» присутній в узбецькому дастані). Каракалпацький епос «Кирк киз» («Сорок дівчат») знає героїчну царівну-красуню Гюль-аїм, котра на чолі загону амазонок разом зі своїм коханим, хорезмійським принцом Арсланом, рятує народ від іга калмицького хана Суртайша і володаря кизилбашів (персів) Надір-шаха. Укріплене місто дівбогатинок — Мевалі (< Мерв?; пор. з тим, що родом з Мерву — предки Герогли). Також грецький історик Ктесій (кін. V — поч. IV ст. до н. е.), що жив при дворі перських царів, розповідає про хоробру царицю саків Заріну, яка в узбецькому дастані виступає як кохана богатиря Стріанга. Таджицький епос «Гуруглі» знає діву-богатирку Заріну Зарнігор («Золотописану»), дочку переможця девів Сугдина (тобто согдіанку). Узбецький історик Абуль-газі (1603–

1664) у книзі «Родовід туркменів» оповідає про сім дів, які підкорили собі туркменський народ («іль») і були в ньому правительками. Перша з них — висока красуня Алтун-Гозекі, дочка Сундун-бея і дружина Салор-Казана-алпа, а друга — Барчін-Салор, дочка Кармиш-бая і дружина Мамиш-бека. В узбецькій поемі «Алпамиш» остання — дружина головного героя епосу, її могилу шанують на березі річки Сир-Дар'ї. В азербайджанській «Книзі мого діда Коркута» існує схожа на Алтун-Гозекі правителька Бурла-хатун, яка є дружиною головного героя Салор-Казана (див.: ⁷⁴⁶).

Отже, перед нами два визначення міфічної країни — **Чамбіл** (узб. «сосновий перевал») і **Талас** (пор.: дв.-тюрк., азерб., tala, киргиз. talaа, узб. dala, монгол., манчж. tala, якут. tolon «степ», «поле», «поляна», «квартал», «частина гірського поселення»; монгол. dala, dalan, dalun «загрибок», «потилиця», «гора», «ряд пагорбів», «гряда», «висоти у вигляді валів», < фраб. tell, tall «пагорб»; топонім «тал», як зазначає Е. Койчубаєв, має дуже широке, майже необмежене поширення в Казахстані та Середній Азії, переважно вказуючи на рельєф місцевості — підвищення, пагорб). У Киргизії поряд з горою Манас (4482 м), що належить до хребта Алатау, є річка Талас, що протікає днищем котловини Таласької долини, а на її берегах розташовані сучасні міста — киргизький Талас і казахський Джамбул (парадокс полягає в тому, що місто не має стосунку до топоніма Чамбіла — Шамбала, а назване в 1938 р. на честь казахського народного поета — акіна Джамбула Джабаєва). Власне вважається, що Джамбул відомий з V ст. як місто Тараз або Талас, а в X–XII ст. був столицею Караханідів.

Талас, поряд з тлумаченням Чамбіл «сосновий перевал», ми співставляємо з тадж. dolon «гірський прохід, перевал, долина» (синонім: kotal, афг. kotal, перс. kotel) та з перевалом Долон через водороздільний хребет між Кочкорською та Наринською котловинами у Киргизії і хребтами Долона там же і Долонабулак у Таджикистані⁷⁴⁷.

Тут слід додати, що терміни «... киргиз (у китайських джерелах — «цзіліцзісі» < «цзегу», а раніша транскрипція — «гйегу / гйегунь / гьяньгунь. — О. Г.) — назва правлячого роду цієї (південносибірської. — О. Г.) держави, а хакас («хаас / хааш»; раніша форма імені *kařař / *kařař, qanash ~ у китайській передачі «ге'ечжі» у «Сінь Тан шу» і у монгольській «канкас» у «Таємному сказанні»; у китайських джерелах епохи Тан пізніші хакаси відомі як «сяцзяси / цзяньгунь / хегуси» < старокит. xiajasi / hegesi / gat kat sie. — О. Г.) — всього населення, яке має змішану етнічну і навіть різну мовну належність»⁷⁴⁸, у той час як тюркомовна його частина іменувала все населення Давньохакаської держави «хоорай / хонгорай» ~ монгол. «хор» — «народ, маса, люди». Останнє ми співставляємо з вищезгаданим іменем управителя в країні Бумба, першого побратима Джангара — Хонгор!.. «... Таким чином, етнонім «хааш (хаас)»... є ... переданням першопочаткового «хашха (хасха)» ... Термін «хашха (хасха) загальнотюркський і позначає білий колір (підкреслення наше. — О. Г.). З давньотюркського часу звучання його залишилося без змін».. «...Виник же термін «хакас» — знову слідкуємо за китайськими першоджерелами («Сінь Таншу» і «Таншу хечао») — після змішання киргизів з дінлінами»⁷⁴⁹. Останніх, свого часу підкорених та аси-

мільованих гунами, ряд етнологів (Г. Грум-Гржимайло, Л. Гумільов, С. Кабанов, О. Маенчен-Хельфен) вважає індоєвропейським етносом (як вже вище зазначалося — ефталітами-хіонами-«білими гунами») за расовою та мовною ознакою⁷⁵⁰. Зокрема дінліни (їхнім іменем китайці називали Саянські гори) характеризуються такими ознаками: зріст середній, часто високий, щільна і міцна статура, продовгувате обличчя, колір шкіри білий, русе волосся, ніс видається вперед (цю ознаку вони передали хунам, що навіть було ознакою, за якою китайці легко влаштовували геноцид стосовно скитаєзованих хунну), прямий, часто орлиний ніс, світлі очі. Їхній психічний склад відзначався войовничістю і настільки розвиненим індивідуалізмом, що дінлінам ніколи не вдавалося створити власної держави. Вони жили невеликими общинами, займалися полюванням та рибальством і охоче продавали свої мечі, постачаючи найманців китайським князкам. Формою шлюбу була моногамія, релігією — культ героїв⁷⁵¹. Щоправда, сам Г. Е. Грумм-Гржимайло етнічно атрибутував дінлінів ... і як киргизів, і як тангутів, і як усунів, і як кетів (остяки), і мань китайських літописів, і «чорні поло, які мають ряд європеїдних рис, а також племена цзелян, яо-мяо, вони, йе-жень, путе і мосо»⁷⁵².

В археологічному стосунку описані китайцями дінліни, на думку Л. Гумільова, можуть бути співставлені з носіями «афанасьєвської культури» Саяно-Алтайського регіону (до 2000 р. до н. е.). Вони мали гострий ніс, порівняно низьке обличчя, низькі очниці, широкий лоб, але від сучасних європеїдів відрізнялися ширшим обличчям, чим подібні до представників верхньопалеолітичних черепів Західної Європи, тобто кроманйонців в широкому розумінні цього расового типу. Нашадками «афанасьєвців» були племена «тагарської» культури, що дожила до III ст. до н. е., після чого вони прийняли в себе монголоїдні домішки й створили «таштицьку» культуру. Л. Р. Кизласов і А. П. Смирнов вважають їх саме уграми, виводячи останніх із Саян⁷⁵³. Як пише А. П. Смирнов, «... військові загони дінлінів ходили в далеке Прикам'я і тут частково могли залишитися. Проникнення сибірського елемента продовжувалося і пізніше, в епоху п'яноборської культури... До цього ж часу п'яноборської епохи має стосунок і проникнення у Прикам'я сарматських племен»⁷⁵⁴. Саме у складі угорської орди західна приіртиська гілка дінлінів дійшла в V ст. аж до Кавказу, де стала відома як народ сабір і постачала найманців Візантії й Іранові.

Л. Гумільов звернув увагу на те, що в європейській традиції (Птолемей) чітко розрізнялися два етноси, які населяли Китай: сіни (від Цінь) як власне китайці та дивні сери, постачальники шовку. Останніх, наприклад, цейлонські посли, які йшли шляхом, згаданим у «Периплі Еритрейського моря» Псевдо-Арріана (від індійських портів до Бактрії і далі в землю серів), характеризують як високих на зріст, рудих та блакитнооких жителів за Емодом (Гімалаями). Власне Серику, що простягалася від Кашгару до північного Китаю, на північ від «баутів» (ботів-тибетців), населяли, за вже китайськими джерелами, племена «ді» (інша гілка ді змішалася з тибетськими цянами й утворила могутню Тангутську імперію, «Фань» за китайськими джерелами), яких китайці ототожнювали з дінлінами. Так, ді були брахікефалами, а дінліни — доліхокефалами, але це аж

ніяк не може бути свідченням того, що це — два різні етноси, як на цьому наполягає Л. Гумільов⁷⁵⁵, а швидше — субетноси, етнографічні групи (як-от карпатські українці й українці степу).

В квазіісторичній літературі (В. Чівіліхін, В. Кандиба, О. Скурлатова) дінліни є ледь чи не безпосередніми праслов'янами, що дійшли до річки Амуру (Зеленого Клину) в часи героїв «Велесової книги»⁷⁵⁶.

ШАМБХАЛА В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Представники теософського езотеризму вважають, що автором найпершого повідомлення європейцям про мудреців зі Сходу на чолі з Іархом («Лікар-Правитель») є піфагореєць Аполлоній Тіанський, який жив в епоху Нерона — в часи гонінь на всіх, хто «носить рубище» (тобто філософів), і разом з Діоном Хризостомом був прихильником Доміціана: «...» Прийшли ми до істинно мудрих мужів, котрим відоме майбутнє... Пагорб, на якому мешкають мудреці, заввишки приблизно з афінський Акрополь, стоїть серед рівнини й однаково добре укріплений з усіх боків, оточений скелястим урвищем. На скелях то тут, то там видно сліди роздвоєних копит, обриси борід та облич, а подекуди і відбитки спин, мовби від тіла, що скотилося вниз. Кажуть, що Діоніс, маючи намір разом з Гераклом захопити фортецю, наказав панам іти на приступ, вважаючи їх здатними вистояти у випадку землетрусу, але вони були вражені перунами мудреців і покотилися хто куди, а на скелях відбилася картина цього намарного падіння. А ще подорожні, за їхніми власними словами, бачили хмару довкола пагорба, на котрому мешкають індуси, за бажанням стаючи то видимими, то невидимими... Сам Аполлоній бачив там криницю завглибшки в чотири сажні, з порожнини якої виходило яскраве синє сяйво... вода його шанується як заповідна... слугує запорукою клятви. Біля криниці є вогнедишний кратер, що викидає свинцеве полум'я, але не має ні диму, ні запаху... Тут індуси очищуються від мимовільних гріхів — тому мудреці іменують криницю «криниця викриття», а вогонь — «вогнем прощення». За словами Аполлонія, довелося йому бачити дві кам'яні посудини: посудину дощів і посудину вітрів... А ще виявилися на пагорбі кумири богів, і не тільки індійських або єгипетських — тут нічого дивного нема, але й давньогрецькі: то були статуї Афін Градодержиці і Аполлона Делоського, і Діоніса Лімнейського, а також і Аміклейського, і безліч інших, дуже давніх, — всіх цих кумирів звели індійські мудреці і шанували на еллінський лад. Мешкають мудреці в самій середині Індії, і на пагорбі у них влаштоване підвищення, що зображає пуп (пор.: ст.-грец. *omphalos*, дв.-свр. *thabor*. — *О. Г.*) землі: тут вони запалюють священний вогонь, котрий ніби отримують від проміння сонця — і до Сонця щополудня здійснюють вони піснеспіви... «Я бачив індійських брахманів, які мешкають на землі і не на землі, без стін оборонених і які не володіють нічим, крім усього суцього»...» (Флавій Філострат, «Життя Аполлонія Тіанського», 3: 13–15). Аполлонієві належить афоризм: «Всякий муд-

рець, хто прийшов від індусів» (Флавій Філострат, «Життя Аполлонія Тіанського», 5: 25). Вірогідно, базуючись на цьому твердженні, відомий шведський містик Сведенборг проголошував: «... втрачене Слово, Parole Delassee, слід шукати у «мудреців Тартарії».

Також у часи володарювання кастильського короля Альфонса X Мудрого (1252–1264) було написано трактат «Боніум, або Золоті страви» («Bonium o Vocados de Oro»), складений за арабським джерелом. Боніум — перський цар, котрий вирушив до Індії вчитися мудрості, відвідує палац мудреців і записує їхні промови. Книга містить сентенції індійських, грецьких, римських та арабських філософів, а також біографії деяких знаменитих людей давнини⁷⁵⁷.

Європейцям про легендарну **Шамбалу (Ксембала, Xembala)** вперше розповіли в XVII ст. ченці-єзуїти Етьєн Кацелла (в інших джерелах — Стефан, Естеван чи Естевар Качелла, Каселла, Казелла, Чачелла; пом. у 1650 р. в Шигатзі) та Жоао Кабрал (в інших джерелах — Жак, Йоак або Джон Кабраль чи Каброль). Вони побували у тибетському царстві Цанга (де керували лами школи «червоних шапок»-«кармапа») в 1626 р. і в Бутані в 1628 р. Начебто Шамбала межує з державою Согпо (Монголією). Мандрівники в 1629 р. досягли міста Шигадзе у володіннях панчен-лами й ототожили Тибет не з Шамбалою чи Китаєм (Cathay), а з відомою з мап Великою Тартарією (Татарією). Листи їхні опубліковані в С. Wessel' Early Jesuit Travellers in Central Asia, 1603 — 1721, the Hague, Martinus Nijhoff, 1924. Також Шамбала вказана на мапі XVII ст., складеній католицькими монахами в Анвері. Католицький єпископ Делаплас при пекинському дворі у своїх «Анналах поширення віри» (опубл. в XIX ст.) розповідає про те, що в роки важких криз імператор посилав делегації в Шамбалу за порадою⁷⁵⁸.

Також про Шамбалу повідомляють угорські науковці: в XIX ст. була надзвичайно популярною в Угорщині ідея про прабатьківщину угрів у Тибеті та їхню спорідненість з тибетцями (свого роду реакція на відкриття європейцями своєї спорідненості з ведичними аріями та індусами). Багато угорських науковців спеціально мандрувало до Тибету для досконалого вивчення тибетської мови і складання етимологічного словника пратибето-угорської мови. Так, наприклад, філолог А. Чйома де Кйорйоші в 1827–1830 рр. у тибетському монастирі вивчав тамтешню бібліотеку і встановив, що Шамбала розташована між 45-м і 50-м градусами північної широти, за річкою Сіта або Яксарт, тобто в землі тюркомовних уйгурів (тепер — китайський Синцзян — «Нова земля»), в той час як Тибет — десь між 27-м і 35-м⁷⁵⁹.

«... Вчення, принесені з Шамбали, трапляються і в працях науковців Європи. На кладовищі Дарджілінгу похований загадковий чоловік, родом угорець, який жив на початку XIX століття. Пішки він пройшов з Угорщини до Тибету і залишався багато років у невідомих монастирях. У тридцятих роках минулого віку Чйома де Кйорйоші помер. У працях своїх він говорить про вчення з Шамбали, яке встановило наступну за Буддою ієрархію. Прийшов цей науковець з Угорщини — ось що характерно. Його діяльність загадкова»⁷⁶⁰.

Проте в 1820 р. саме тибетський географічний атлас «Всесвітня географія» розташовує Шамбалу... в Європі. Там зокрема зазначалося, що першовідкри-

вач Америки Христофор Колумб народився в місті Генуї, що в королівстві Шамбала (чи не є це натяком на генуезьке Капітанство Готія в Криму, яке простяглося від м. Чембало (!), сучасна Балаклава, до м. Черкію, суч. Керч?). В коментарях також було додано, що Шамбалу начебто ще називають Кастилією, а її столицю Калапу — Мадридом⁷⁶¹ (серед реріхіанців говориться, що це свідчення, поряд з розповіддю про пресвітера Йоана, існує в тибетському рукописі XVIII ст., що зберігається в монастирі Калімпонг).

Російський культуролог В. Голованов вважає, що міфічні уявлення про Шамбалу (варіанти написання — Sambala, Sambhala, Shambhala, Shamballa, Shambala), таємну країну гірського світу, розташовану десь у Тибеті, мають саме європейське походження і найретельніше опрацьовані у писаннях **товариства Мартиністів** — таємного і містичного руху європейської окультної революції Нового часу (засновник — містик-масон Мартінес де Паскалі, автор книги «Про відновлення істот у своїй відпочатковій властивості, а також про силу духовну та божественну»). Главою ордену був відомий магістр і містик Папюс⁷⁶². Орден був реформований містиком графом Сен-Жерменом (пом. 27.02.1784 у палаці принца Чарльза), який з'явився у Франції в часи короля Людовіка XV. Графа привіз із Пруссії 1743 року маршал де Бельіль, а представила королеві фаворитка маркіза де Помпадур. Вважалося, що він є посланцем **адептів учення Серця** (в 1737–1742 рр. він начебто був гостем перського шахіншаха, а в 1757 р. його бачили в індійській Калькутті). Проте король прагнув використати Сен-Жермена для укладання сепаратного миру з Пруссією, але союзниця Франції Австрія заявила щодо цього рішучий протест, і тому Сен-Жермен змушений був утікати до Англії. В 1762 р. він з'являється при дворі російського імператора Петра III в оточенні дружини царя Катерини Ангальт-Цербської як «граф Салтиков» і навіть її черговий коханець. Сен-Жермен відіграв помітну роль у змові Орлових та зведенні Катерини II на престол.

Учень Сен-Жермена прусський принц Карл фон Гессе-Кассель сприяв Сен-Жерменові у заснуванні Масонства високого ступеня — сплаву доктрин розенкрейцерів, тамплієрів і масонів (*«Ці об'єднані секти творять синагогу диявола, маючи повагу і силу, спрямовують свої зусилля на Божу Церкву, щоб її найганебніше поневолити. Вони хотіли б, щоб Вона зникла з лиця землі»*, — Енцикліка *«Qui pluribus»*, 9 червня 1865 р.). Крім того, Сен-Жермен входив до різних масонських лож Європи, де членами були і Вольтер та Руссо. Начебто місія Сен-Жермена полягала у відверненні кривавої сторінки Великої французької революції. Зазнавши невдачі, він, за словами його учнів, повернувся до Гімалаїв і мав знову з'явитися в Європі десь 1875 року (саме тоді Олена Блаватська-Ган заснувала Теософське Товариство)⁷⁶³. За деякими легендами, Сен-Жермен передав посвячення принцові Карлу Гессен-Кассельському, який був предком принцеси Аліси, вона ж остання російська імператриця Олександра Федорівна.

В 1899 році до Петербургу повернувся граф В. Муравйов-Амурський, прийнятий в паризьке товариство мартиністів, який заснував російську ложу ордену. Як вважає дослідник, реальна історія Шамбали відкривається в лютому 1893 року «Запискою» надвірного радника Петра Бадмаєва про завдання російської

політики в Азії, в котрій детально викладено процес колоніального руху Росії на схід та можливості приєднання до імперії Монголії, Китаю і Тибету. Зокрема Бадмаєв стверджував, що в Монголії вірять у те, що через 600 років після смерті Чингізхана над країною буде встановлене біле знамено і вона буде під владою Білого Царя, котрий повною мірою асоціювався з російським. Аналогічно у Тибеті вірили, що Білий Цар є втіленням богині Дара-ехе, покровительки буддизму. В містичній географії Тибету саме Росія вважалася Білою Північною (Чанг) Шамбалою. Згодом завдяки Бадмаєву й Есперу Ухтомському, колишньому російському посланникові в Китаї, у Петербурзі було виділене місце, де на кошти далай-лами було споруджено храм Калачакри — Шамбали. Вітражі в дацані виконав Микола Реріх⁷⁶⁴. Надалі ідея про Шамбалу стає одним з пунктів «кредо» багатьох теософів та езотериків⁷⁶⁵.

«... Легендарна гора Меру за «Махабхаратою» і така ж легендарна висота Шамбала в буддистських вченнях — обидві лежали на північ і слугували висотами посвячень. І ніде детально не сказано про такі місця високого знання», — писав у книзі «Алтай-Гімалаї» Микола Реріх⁷⁶⁶.

Про рай Шамбали з уст монгольського лами розповів європейцям буддистський монах калмик База Гелонг, котрий у 1891 р. відбув паломництво у Тибет. Про Шамбалу розповідає й інший паломник — бурят Г. Цибіков. Начебто він бачив книгу третього панчен-єрдені під назвою «Шамбалай-монлам» («Милостиві побажання Шамбали»), де пророкувалася майбутня війна Шамбали з іновірцями-мусульманами (лало).

В роки громадянської війни в Росії барон Роман (Роберт-Микола-Максиміліан) Унгерн фон Штернберг (29.12.1885/22.01.1886–15.09.1921), нащадок мешканця Риги «провінційного великого магістра» Мальтійського ордену часів Павла I, який своє прізвище «Унгерн» виводив від назви гунів Аттіли, наснажується містичним прозрінням Сведенборга, за яким тільки у мудреців євразійського сходу — Тартарії–Монголії можна знайти Таємне Слово, ключ до розгадування сакральних циклів, а також справжній містичний манускрипт, утрачений людством, під назвою «Війна Єгови». Барон Унгерн декларував: «Місія Монголії — слугувати перепоною для осатанілого апокаліптичного людства — гоїв і магоїв більшовизму та демократії, профанічного світу. Виродків сучасного світу... Тут, саме тут слід відновити Традицію і дати бій проти сил Заходу — цієї цитаделі збоченства, джерела зла. Вся доля мого роду — це рух на Схід, до Сонця, що Сходить. У мене немає спадкоємців, і я сам дійшов до східного краю Євразії. Далі немає куди. Від цього магічного пункту сакральної географії мусить розпочатися Велика Реставрація. Халха — Святі степи — Великий щит...»⁷⁶⁷

З протилежних позицій до Р. фон Унгерна виступили художник М. Реріх (1874–1947) та його дружина-теософ Олена Реріх (1879–1955): «...Вже казав, що наші представники відвідали Маркса в Лондоні і Леніна в Швейцарії. Явно було промовлено слово Шамбала. Різночасово, але однаково обидва вожді запитали: «Які ознаки часу Шамбали?» Відповідь була: «Вік істини і світової общини». Обидва вожді однаково сказали: «Нехай швидше прийде Шамбала». Словами

вождів вимірюємо спадкоємців... У книзі общини не може бути пропущене поняття Шамбали»⁷⁶⁸. Ба більше! Лідер ворожого Унгернові монгольського угруповання прокомуністичний Сухе-Батор наголошував своїм воїнам, що, борючись за визволення Монголії, вони переродяться у воїнство Шамбали.

В одному з проєктів, який Реріхи обговорювали у 1926 р. з більшовиками Г. Чичеріним і А. Луначарським, було створення в центрі Євразії великої монголо-сибірської держави — «Нової Страни» на основі буддо-комуністичного світоустрою, такої собі «Червоної Шамбали»⁷⁶⁹. Начебто благословення на це давали Великі Махатми Шамбали, послання яких Реріхи передали радянському керівництву (подаємо мовою «оригіналу»):

«На Гималаях мы знаем свершаемое Вами. Вы упразднили церковь, ставшую рассадником лжи и суеверий. Вы уничтожили мещанство, ставшее проводником предрассудков. Вы разрушили тюрьму воспитания. Вы уничтожили семью лицемерия. Вы сожгли войско рабов. Вы раздавили пауков наживы. Вы избавили землю от предателей денежных. Вы признали, что религия есть учение всеобъемлемости материи. Вы признали ничтожность личной собственности. Вы угадали эволюцию общины. Вы указали на значение познания. Вы преклонились перед красотой. Вы принесли детям всю мощь Космоса. Вы открыли окна дворцов. Вы увидели неотложность построения новых домов Общего Блага! Мы остановили восстание в Индии, когда оно было преждевременным, также мы признали своевременность Вашего движения и посылаем Вам всю нашу помощь, утверждая Единение Азии! Знаем, многие построения совершатся в годах 28-31-36. Привет Вам, ищущим Общего Блага!»⁷⁷⁰.

Це було більш ніж реально, бо ще 26 травня 1918 р. статтю «Ключі Сходу» газета «Жизнь Национальностей», орган Наркомату у справах національностей, який очолював Йосиф Сталін (псевдонім походить від *Stahlin*, яке було в першому закордонному паспорті уродженця Грузії і сина осетинського єврей-вихриста Джугашвілі), пропагувала ідею А. М. Амур-Санана використовувати калмиків для поширення «ідеї Влади Рад» серед монголо-буддійських народів Євразії. Надалі радянський уряд фінансував декілька експедицій та дипломатичних місій у Тибет.

У радянські часи ідеї тибетської нейроенергетики — «містичної медицини» («Дюнхор») пропагував традиціоналіст і літератор, співробітник Всесоюзного інституту експериментальної медицини Олександр Васильович Барченко (1881–1938). Про його діяльність розповідає книга спогадів сина: С. А. Барченко «Из мрака» (Москва, 1991). Належав О. В. Барченко до масонської ложі «Блакитна зоря» разом з астрономом Олександром Кондіайном і співробітниками ОГПУ-НКВД Яковом Блюмкіним (колишній есер і вбивця в 1918 р. німецького посла Мірбаха) та Глібом Бокієм. Найцікавішим у цій історії є те, що, як зазначає В. Дьомін, сприяли А. В. Барченку наркоми внутрішніх справ Ф. Е. Дзержинський та закордонних справ СРСР Г. В. Чичерін. Якщо перший у 1922 р. підтримав експедицію О. Барченка з дослідження Російської Лапландії (на прохання директора Інституту мозку академіка В. Бехтерева; парадокс у тому, що окультисти для легітимності пошуків О. Барченка та його послідовників апелю-

ють до послідовника тієї психологічної доктрини (в нашому випадку до Бехтерева), яка, вважаючи за необхідне визначення настроїв суспільства, творчої роботи та суспільних дій, не визнавала понять «народна душа», «народні почуття», «народний дух», а апелювала до колективної рефлексології як науки про психологію народів і заперечувала вивчення міфів, звичаїв та мови⁷⁷¹), то в доповідній записці на адресу Політбюро ЦК ВКП(б) другий писав про те, що науковець досліджує проблеми доісторичних культур на Півночі Євразії і вважає, що деякі з них володіли науковими знаннями, які далеко переважали теперішній історичний період (Див: Андреев А. И. От Байкала до священной Лхасы: Новые материалы о русских экспедициях в Центральную Азию в первой половине XX века (Бурятия, Монголия, Тибет). СПб. — Самара—Прага. 1997. — С. 170). О. Барченко начебто, як він писав у листі професорові Г. Цибікову від 24 березня 1927 р., був посвячений у «Традицію» якимись таємничими юродивими з Костромської області, які навмисно його для цього відвідали у Москві.

В своєму романі «Втрачений горизонт» (1933) Джеймс Хілтон (і в наступному однойменному кінофільмі, 1937) розказав про дивний квітучий рай у серці холодного Тибету. Пізніші дослідники-географи з «Нешнл Джоїграфік» ототожили його з ущелиною Пемако в районі річки Брахмапутри. В 1930 р. американський спіритуаліст і послідовник Аліси Бейлі Морріс Дореал (1902–1963) заснував «Братство Білого Храму» і в своїй книзі «Майтрейя, володар світу» написав, що Шамбала — це великий Білий храм у Тибеті, розташований на глибині 75 миль під Гімалаями, оточений великими просторами та проходами. Він описує Шамбалу як складника з двох частин, де південна — це область замешкання адептів і великих гуру, а північна — місце, де перебуває майбутній аватара Майтрейя. В іншій своїй книзі «Смарагдові плити атланта Тота» Дореал проголосив, що отримав посвячення від тибетських монахів і переклав з таємної мови скрижалей Тота, збережену з часів загибелі Атлантиди під якоюсь пірамідою⁷⁷².

На початку ХХ ст., як описує російський дослідник О. Андреев у книзі «Час Шамбали», серед європейських традиціоналістів отримав поширення ще один, поряд із Шамбалою, центральноазійський переказ про підземну країну Агартха (Агарті, санскр. «невловима», «недоступна», «невразлива»)⁷⁷³. В 1910 р. послідовники щойно померлого французького традиціоналіста Александра Сент-Іва д'Альвейдра опублікували у Парижі його твір під назвою «Місія Індії в Європі» («Mission de l'Inde en Europe»). Фактично це було друге видання книги, бо перше, 1886 року, автор власноручно знищив, залишивши лише один примірник⁷⁷⁴.

Александр Сент-Ів народився в католицькій сім'ї. Вихователем його був католик Фредерік де Метц. Після короткої служби на морському флоті у Бресті Сент-Ів поселився на одному з нормандських островів. Потім він вступив у товариство ілюмінатів, де були членами його наставник де Метц та академік Віктор Гюго. Тут і склалося його уявлення під впливом великого письменника про давній «соціальний заповіт». Тут він знайомиться з працями Антуана Фабра д'Оліве, зокрема «Відновленою єврейською мовою» («La langue hebraïque restituee», 1815).

Після розгрому Паризької комуни в 1871 р. Сент-Ів поступив на службу в Міністерство внутрішніх справ, видав декілька збірок віршів. У 1877 р. в Лон-

доні взяв шлюб з 50-річною російською графинею Марією Вікторівною Келлер (уродженою Ризнич). Залишивши службу, Сент-Ів купив в Італії титул маркіза д'Альвейдра і зайнявся соціально-езотеричними пошуками та літературною творчістю. Близько 1880 р. він отримав від якихось індійських гуру (Ріші Бхавандас-Раджі-Шріна і Харджі Шаріф) посвячення в таємне вчення. За реальними ж даними він був учнем французького езотерика Фабра д'Оліве, автора книги «Відновлена єврейська мова».

Найпопулярнішими працями Сент-Іва були: «Місія соверенів» (1882), «Місія робітників» (1883), «Місія євреїв» (1884), «Місія Індії в Європі» (1886) та «Місія французів» (1887). У цих працях Сент-Ів розкривав основи «іудео-християнського соціального закону» — Закону Синархії та виклав синархічний погляд на історію людства. Начебто основи закону Синархії передавалися протягом 86-ти століть ланцюгом наступності через посвячених adeptів: від індусів до єгиптян, від єгиптян до євреїв, від євреїв до християн.

У праці «Місія Індії в Європі» Сент-Ів розповідає про таємничу країну в надрах Гімалаїв — Агарті (Agarththa). Країна ця має «**СИНАРХІЧНУ**» форму правління, і її населення становить 20 млн. чоловік. Згідно з вченням Сент-Іва існує два типи організації людських співтовариств: анархічний, який панує на землі протягом останніх 5-ти тисяч років, і який передує йому — синархічний. Сутність синархічного ладу (від грецького «синархія» — «співвладдя»), що є одночасно теократичним і демократичним, складається з потрібної «соціальної» ієрархії влади: жрецтво, ініційовані миряни, глави сімей (батьки і матері). Така система управління соціумом є втіленням найвищого Божественного Промислу, умовою соціальної гармонії та справедливості, бо повністю відповідає троякій природі людини — інтелектуальній, моральній і фізичній.

Власне синархічною влада була створена 9 тисяч років тому легендарним Рамою (героєм давньоіндійської «Рамаяни») як гігантська УНІВЕРСАЛЬНА ІМПЕРІЯ ОБНА (Empire Universel du Belier). Саме звідси починається «САКРАЛЬНА ІСТОРІЯ» білої раси, котра перемогла тоді панівну «чорну расу». В цій імперії Агарттха виконувала роль одного з релігійних центрів-«університетів», де зберігався найвищий гнозис та здійснювалися ініціальні обряди. Панівна династія, глава якої титулувався brahatma (brahmatma), належала до так зв. «Сонячної» (Surya-vansha), котра колись мешкала в Айодхі і веде свій родовід від Вайвасвата (Вівасвата), сьомого Ману цього циклу. Але приблизно за 3 тисячі років до н. е., внаслідок розкольніцької діяльності принца Іршу, який відкинув божественні Принципи, розпочався розпад премордіальної Рамідської імперії. На землі поступово запанувала Анархія. Саме тому агартійці «пішли під землю». Іршу очолив повстання саме «царсько-кшатрійської» касті проти жрецтва. Символами повстання стали «Бик» («Телець»), «Місячний Серп», «Червона барва», «Червона голубка».

Характеризуючи «соціально облаштовану» — синархічну державу Агарттху, Сент-Ів усіляко прагнув підкреслити її відмінність від держав анархічного типу. Агарттха не знає насилля, їй невідомі такі збочення сучасного світу, як бідність, проституція, пияцтво, антагонізм верхів і низів, поділ людей на касту тощо. Керована «вождями великої духовної сили», вона є «центром ініційова-

них», що зберігає у своїх надрах «літописи людства за весь час еволюції на землі протягом 556-ти віків». Міста Агартхи «розташовані найчастіше у підземних будовах» і тому невидимі людям. Там, у череві землі, заховані найбагатші бібліотеки агартійців — «повне зібрання всіх мистецтв і давніх наук». Там же у підземеллях «численний народ двіджасів» (двічі народжених) вивчає священні мови, а серед них — «універсальну» мову Ватан. Про жерців Агартхи Сент-Ів говорить так: «Все вони дослідили в просторі та в глибинах морів, навіть роль магнітних потоків, що йдуть від одного полюса до іншого. Все вивчили у повітрі, навіть і невидимі сутності, котрі там перебували, навіть електрику, котра там розвивається у луни після того, як вони утворилися в надрах земної кулі, щоб туди повернутися»⁷⁷⁵.

Солідаризується з Сент-Івом і Говард Філіпс Лавкрафт, описуючи в «Потойбіч сну» приховану державу Великої Раси соціал-фашистського типу. Спершу вона існувала як **королівство Ломар на Північному Полюсі** і з успіхом відбила напади варварів-інутів, які поклонялися живому інопланетному богові Гнофкех (він же — Ран-Тегот), якому приносили людські жертви. Але позбавлені благородства орди карликів-інутів (натяк на самоназву ескімосів «інуйт»!) під час містичного свята Полярної Зорі Седави захоплюють королівство, і залишки емігрантів змушені спочатку рятуватися в непрохідних болотах Арвари, а потім, після жахливої космічної катастрофи (внаслідок якої, за М. Серрано, Північний полюс став тепер Південним, а «Гіперборея»-Ломар — Антарктидою), каста жерців («блукаючий-левітуючий Храм») переселилася на південь у Гімалаї, де заснувала в недоступному просторі» (Ultraraume) приховану **цивілізацію «сірооких людей» (Агартху)**, котрі, будучи сповідниками Ранкової та Вечірньої Зорі Венери («Орден Восьмикутної Зорі», А-Мог, Leliwa, Re-Che), стали вихователями нової раси рятувальників світу — **золотоволосих і блакитнооких героїв (Олімп-Ансузгард у західній традиції або аватара Парашурама у східній)**⁷⁷⁶, «люциферіти, діти Венери-Фрейї-Іштар» (за М. Серрано).

... От храма на Святой Горе Сумеры,
Что в Арктике, ушедшей подо льда,
История, как огненные стрелы,
Взлетела к храму с именем Христа.
Мы — арии. С созвездья Ориона.
Столица Арка. Земли вокруг Орусь.
Наш корень — АР, как древняя корона.
От той земли берет название Русь.
И прямо под Полярною звездой
Была тогда цветущая страна.
Но холод, льды сжимали все живое,
И шла вслед ледяная тишина.
Трагедия среди ледяного плена.
По перешейку шли к большой реке.
Ее назвали Русь (а ныне Лена).
Так Арктика осталась вдалеке.

(Д. Окунев)

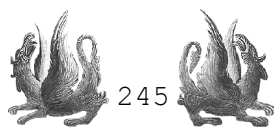

Зрештою, як вже вважають подальші інтерпретатори (зокрема Маттеус Мух, автор «Батьківщини індогерманців у світлі доісторичних досліджень», 1902 р., Герман Хірт, автор «Індогерманців», 1905–07 рр., фон дер Ласен, автор «Богів германців та їхніх саг про богів», 1908 р., Аксель Ольрік, автор «Нордичного духовного життя», археолог Густав Коссіна, який заснував у 1909 р. товариство для їхнього вивчення та расолог Гюнтер Ганс), останні стали панівними кастами (та класами) расово різних етносів: «... народи — це завжди расові суміші і ніколи не раса... вдалося виокремити чисті расові типи. Європу населяє п'ять рас: нордична, західна (середземноморська), східна (альпійська), динарська і східно-балтійська. Вони присутні майже в усіх народів Європи, тільки у різних пропорціях. Так що не можна більше говорити про германців, романців і слов'ян як про раси» (Гюнтер Ганс, «Нордична ідея»). В термінології езотериків ці змішані раси нащадків атлантів визначаються як «напівбожественні», «діти Вдови» (Ісиди, Люцини, Белісени, Чорних Дів), «адаміти» (за М. Серрано).

Але не дрімали і їхні вороги-варвари, на бік яких перейшла частина касти воїнів після загибелі постгіперборейського її осередку — **Атлантиди**. Вони заволоділи колонією Агартхи **Шамбалою** (або ж збудували її як альтернативну копію Агартхи) і змусили касту умільців-вайшів служити собі, витворивши власну соціальну систему з ідеалом Користі та ідолом Золотого Тельця Баала, а також вивели особливий вид біороботів-«големів», деструкторів та фальсифікаторів, «беструр»⁷⁷⁷: «... they made a monstrous, artificial race as the perfect willing parasite so they could eventually infest and devour every organic civilization on Earth»⁷⁷⁸.

Цих «големів» М. Серрано з неприхованою іудеофобією ототожнює з євреями. Щоправда, не всі погоджуються з цим: «... «Семітичні» мови є незаконнонародженими нащадками перших фонетичних викривлень старіших нащадків раннього санскриту. Окультна Доктрина не приймає такого поділу, як арійці та семіти... Семіти, особливо араби, це пізніші арійці, які виродилися духовно і вдосконалилися у матеріальності. До цих належать усі євреї та араби. Перші є племенем, що походить від Чандала Індії, від вигнанців, до того ж багато з них було екс-брамінами, які шукали порятунку в Халдеї, у Синді й Арії (Ірані) і насправді були народжені від свого батька А-Брам (Не-Брамін), близько 8000 років до Р. Хр. Останні ж, араби, є нащадками тих арійців, котрі не бажали йти в Індію під час розсіяння народностей, деякі з них залишилися в прикордонних з нею землях, в Афганістані, в Кабулі (... Афганці називають себе Бен-Ізраїль, дітьми Іс(са)раїль від Ісса «жінки і також землі», синами Матері Землі. Але якщо ви назвете афганця Яхуді (єврей), він уб'є вас. Імена припущених дванадцяти племен євреїв та імена справжніх дванадцяти племен афганців тотожні...) і вздовж річки Аму-Дар'ї, тоді як інші проникли і захопили Аравію...»⁷⁷⁹.

Начебто саме змішанням з людьми на генетичному рівні «големи»-«беструри» призвели до виродження більшості людства, а саме до того, що у людства панівну функцію завоювала големівська домінанта — розум, який щонайперше пов'язаний з розрахунком та вигодою і який нівелює відпочатково притаманний людині інстинкт — «моральне почуття», яке проявляється у симпатії, співчутті, співстражданні і безкорисливості (Шефтсбері, Ф. Хатчесон).

Саме перипетії протистояння в середині західної групи касти воїнів між вірними Традиції («Еаренділ») та зрадниками («Мелькор-Моргот») візіонерськи описав у своєму циклі «Володарі перснів» та «Сильмариліон» Дж. Р. Р. Толкін. Тут **королівству Ломару та зорі Седави** Лавкрафта відповідає **королівство Белеріанд** і сяючі **Сильмарили Першої епохи**, а **Атлантиді (Аталанте-Еленне)** західної традиції — **Нуменор Другої епохи**, а **Гондору** ж, «Середземеллю», захопленому та колонізованому нуменорцями-«атлантами», відповідає Західна Євразія, від якої відірвана і створена «Європа»; загинула благословенна **Гіперборея**, захоплена полчищами ворогів, тотожна толкінівській відпочатковій **Удун**, що зазнала мордорської «реінкарнації» в **Утумно** — Північ як оселю зла.

Частину колишніх зрадників (**атлантдергальців**) було повернуто до істинної премордіальної Традиції шляхом розділення їх на функціональні касти (збережені до сьогодні в їхніх соціальних структурах). Місію цю виконували посланці Агартхи для різних частин земного кола. Наприклад, для європейських та північноафриканських етносів ці «індогерманські» «вихователі» формувалися на Північному Заході Європи, в «**Арктогеї**» (за Гвідо фон Лістом). Зокрема про це повідомляє едична «Розповідь про Ріга» («Рігстула»).

Перед «індогерманцями» невдалий проект такої «реновації» традиції спостережимо на прикладі кельтів: «... кельтська традиція могла б із високою вірогідністю розглядатися як одна з «точок з'єднання» традиції атлантичної з традицією гіперборейською, який здійснився на закінчення вторинного періоду, в котрому атлантична традиція була переважальною формою і мовби «заміщенням» первородного центру, вже недоступного рядовому людству»⁷⁸⁰.

Однак існування «індогерманців» призначене лише для цієї місії «інфільтрації», спроба ж «вивільнити» («хальгед») з расового змішання і поставити «індогерманську расу» вище над іншими неминуче призвела до її демонічного переродження (в 1935 р. на це вже вказував перший керівник «*Ahnenerbe*» Герман Вірт, за що був підданий гестапо домашньому арештові, під яким перебував аж до кінця Другої світової війни). Адепти «хальгеду» символічно представляють ідею «вивільнення» у досягненні стану «андрогінності», коли расове божество «одружується (онанон) саме на собі» (Ір-Мін, Гер-Мін, за М. Серрано).

Інша група езотеричних «вихователів», стверджує О. Блаватська, сформувався у високих плоскогір'ях Азії, де асимілювала т. зв. «**сьому субрасу атлантів**» (до якої належали і пелазги, малайці, монголи, тибетці, угро-фіни, ескімоси), які поклонялися богові Нерею (Нараді, Гермесу), внаслідок чого виникають такі «раси», як єгиптяни, греки та фінікійці. Але для цієї групи прааріо-атлантів Нерей-Нараді-Гермеса ритуал на честь предків був важливіший, ніж поклоніння богам... Вони витримували навали інших субрас атлантів — «жовтих і червоних, брунатих та чорних», які поклонялися надзвичайно ревнивому і мстивому богові Посейдону⁷⁸¹.

В традиції т. зв. «Церкви Інглінгів», відповідно з її «Сантіями» («книгами сакрального одкровення»), ця північно-західна «індогерманська» «академія» («да'Арія») заснована саме у ... 458–519 рр. до н. е., коли там уперше приземлився «літаючий корабель» «Вайтмана», з якого вийшли світлорусі і срібноокі пред-

ставники родів Ра'І з клану Зімур («Небесної Корови»), світлорусі і зеленоокі Х'Арра з клану Троара, блакитноокі Сва-Га з клану Рутта, кароокі Туле з клану Інгард-Тарха. Відповідно вони працювали над «інвольтацією» до Традиції рештків загиблих кланів Дракона (монголоїдів) та Змії (Антлань/Атлантида), а також чорної раси Деї. Начебто всі вони протистояли пекельному кланові **Б'не** («сірих»-гермафродитів, тотожні ракшасам індуїзму та «де(рь)монам» Д. Андреева). Останні начебто були тимчасово переможені і заслані в країну Гір Рукотворних, але через певний час вони вирвалися з рабства під проводом свого вождя М'Оше⁷⁸². Для нівелювання магічних дій визволених «сірих» з чотирьох кланів Да'Арії сформовано касту **«Чотирьох Великих» Арраїм**, яким, власне, належить заслуга накладання прокляття на «вічне блукання сірих планетою».

Ще інша група аріїв, як стверджує А. Сент-Ів, які власне поклонялися богам, а не предкам, на чолі з Рамом («Овном») створили **теократичну Імперію Овна** на теренах Євразійського Степу та Лісостепу на основі **Синархії** («Спів-Владдя») трьох функцій — Пророчої, Жрецької та Царської. Через декілька століть Імперія зазнала катастрофи через повстання «червоного» принца Іршу, який проголосив домінують царську функцію. Звідси ж почалася переможна хода «червоного іршуїзму» планетою, апофеозом чого стали матеріалізм, позитивізм та диктатури.

Розповів про **Агартху** А. Сент-Іву начебто афганський принц Харджі Шариф (який дивним чином є не мусульманином, а «брахманістом»; щоправда, слід пам'ятати, що в Кандагарі, Пешаварі та Кабулі в XVIII–XIX ст. існувала впливова і фінансово забезпечена індійська діаспора мусульман). З його благословіння Сент-Ів створив на Заході організацію з метою пропаганди принципів «соціальної держави» — Синархії.

«... Середньоазійське передання говорить про таємничий підземний народ агарті. Наближаючись до входів у його блага царство, всі живі істоти замовкають і благоговійно переривають шлях. Згадаймо руське передання про таємничу чудь, що відійшла під землю від переслідування злих сил. Священна легенда про підземний град Кітеж веде у ту ж таємницю»⁷⁸³. Під час будівництва Нурекської ГЕС в Таджикистані було виявлено гігантське скельне зображення Сфінкса (довжина — 200 м, висота — 70 м), контур якого збігався зі знаменитим єгипетським Великим Сфінксом (напрямок погляду якого відхилений від однієї з осей піраміди Хеопса, котра зорієнтована точно на схід, на північ — на 20 градусів, і начебто саме по цій невидимій осі рушило військо Александра Македонського з Єгипту до Паміру). Біля його передніх лап був вхід у штучно створену печеру, яка була початком тунелю завдовжки 100 м, який закінчувався стіною, зробленою із зовсім іншого матеріалу, ніж стіни. Надалі Сфінкс і тунель були затоплені водами ГЕС. Згідно з таджицькою легендою саме сюди спустився Александр Македонський, щоб поспілкуватися з богами, але повернувся іншим шляхом — піднявся всередині великої прозорої кулі з дна озера, котре з того часу стало називатися Іскандер-кул⁷⁸⁴.

Інтерпретатор поглядів Сент-Іва Серж Ютен вважає, що Агартха — це явище т. зв. «паралельних світів», мешканці котрих потрапляють у наш світ за допомогою спеціальних «літальних» апаратів та впливають на події земного буття.

Німецькі інтерпретатори Сент-Іва вважають, що **Агартха, центр Аріо-Гнозису**, символізує «**шлях правої руки**» (**правобічної свастики**; пор.: «... Зосередження Братства Вчителів, яке складається з усіх Адептів Шляху Правої Руки, — пише М. Реріх у книзі «З гірських вершин», — перебуває в Центральному Духовному Сонці. Це Центральне Сонце рівнозначне Христові, який є досконалим Сином (Сонцем) Нескінченної Любові»), а **Шамбхала, центр Могутності**, — «**шлях лівої руки**» (**лівобічної свастики**). Начебто саме «лівим» шляхом пішли після катастрофи в пустелі Гобі ті арійці, котрі стали предками германських племен (пор.: назва кельтської касти жерців «друїди» пов'язана з франц. droite «права сторона», а назва балто-північнослов'янських жерців «кріве» — з поняттям «кривий, лівий»; наприклад, у кельтській традиції «ліва сторона» тотожна «півночі», а «права сторона» — «півдню»). «Лівобічна свастика» розглядається як символ, протилежний рухові Землі, як протилежний Часові-Хроносу. В ісламі, наприклад, лівий бік світу обходить пророк Ілля, а правий — пророк Хадір (Хізр)⁷⁸⁵. Також у храмі Соломона перед входом правий мідний стовп називався «Яхін», а лівий — «Вааз» (євр. nehash «мідь» / nahash «змія»). В першому на горі горів вогонь, а в другому була вода, одночасно означаючи зодіаки Рака і Козорога.

На противагу «**лівобічній**» традиції «... Ашока, — як вважається у нацистській аріософській доктрині, — ... користувався покровительством Агарті, і таємничі мешканці печер у Гімалаях, приймаючи образи прочан, навчили його заснувати товариство Дев'яти Невідомих... кожен з Дев'яти постійно працює над своєю книгою»⁷⁸⁶.

«Лівий шлях» потрапив і в іудейську Кабалу, де діти «**лівого боку**» («**сітре ахер**») — це есхатологічний **Ерев Рав** («Велике Змішання»; в «Тікуні ха-Зохар» — це п'ять народів нечестивого змішання: «нефілім» (або грішні), «гіборім» (або герої), «анакім» (або гіганти), «рефаїм» (або тіні) й амелікім (значення слова невідоме). Від останніх походять Балеам і Балак, які трактуються як зашифровані назви Вавилону й Ассирії — «Бабель» (узагальнено Ерев Рав — це або власне немістичні, равіністичні іудеї, або арійсько-гойські етноси, нацисти, християни, неєвреї взагалі, ті, які мають лише дві душі — «руах»-«дихання» і «нефеш»-«кров») і повністю піддані у владу Йєцер а-Ра — «поганої основи, егоїзму», в той час як іудеї мають ще й третю — «нешама» і можуть до прищестя Мешіаха «обрізати» цю погану основу за допомогою 613-ти заповідей, у той час як для неіудеїв достатньо лише 7). Вони «злякали» «вау» в Тетраграматоні (YHWH) і цим перепинили містичне перетікання між обома «хе». І що тільки знищивши Ерев Рав, можна буде іудеям-«стражам дев'ятої години» повернутися з четвертого галуту (вигнання) і відновити Храм. Проте деякі школи іудаїзму вважають, що ці діти «лівої сторони», Ерев Рав, є прибуддими до євреїв інородцями-магами, котрі пристали до них під час втечі з Єгипту і з того часу чинять капості. Зокрема саме вони виготовили Золотого Тельця і «Червона Корова», яка мусить бути принесена в жертву перед відновленням Храму, саме симетрична в сенсі стосунку до цього Тельця (Овна, Рами, Ramah, де га «зло», а tah «маги»). Начебто саме ці Ерев-Рав виступають як Бне-Ізраель, колонія «чорних євреїв» (щось на зразок ефіопських фалашів) у Західній Індії (теперішні Пакистан і частково

Афганістан), які для тамтешніх арійців сформулювали брехливу доктрину самадхи та адвайта-ведантизму, і її провідниками, як зауважує М. Серрано, є саме Шанкара-Чар'я та наступні його послідовники аж до Рамана Махаріші. Справжні ж арійці-«каула» збереглися серед шиваїстів і тантриків, які проповідують шлях Кайвала, «персоніфікованого Абсолюту», «диференційованого Безсмертя».

Самі ж опоненти іудаїзму саме його визначають шляхом «лівої руки» (із заходу на схід і з півдня на північ): «... Ця «ліва» основа, яка ще веде до Ямму, Муту і Молоха, а також до «допотопного» Каїна (й ототожнюваного з ним і змія сатани), проникла, як видно, у талмудичний іудаїзм і найвиразніше — у виростий з нього мізантропічний сіонізм... Звідси й виникає природне прагнення християн, а також послідовників інших «світлоносних» релігій вести постійну і непримиренну боротьбу з будь-якими проявами сіонізму, що претендує на владу разом з «князем світу цього»...»⁷⁸⁷.

В 1915 р. книга Сент-Іва була опублікована в Росії стараннями графині М. В. Келлер та її сина Олександра. Саме звідти більшовики запозичили поняття «Рада» (le Conseil), де воно означало державний інститут «Соціальної держави», пізніше реалізований і в Італійській соціальній республіці (т. зв. «республіка Сало») «червоних фашистів» Беніто Андреа Муссоліні. Також ідею «синархічної влади» проголосив «Союз російських фашистів», очолений поетом Олексієм Ганіним і розгромлений в СРСР в 1925 р. (сам лідер і шість його активістів були розстріляні, а належний до організації та близький до теософського руху теж поет Борис Глибоковський розповів про це у романі «Подорож з Москви на Соловки», а після відбуття 8-ми років ув'язнення, де спільно з Д. Лихачовим і Б. Ширяєвим грав у табірному театрі, і повернення назад у Московський камерний театр помер начебто «від передозування морфію»).

А. Сент-Ів створив «Археометр» — містичну діаграму, що являє собою «ключ до всіх світових релігій і наук давнини, а також до універсальної релігії та універсальної науки». Археометр, або «археометрична планісфера» — це певний пристрій, що складається з рухомих концентричних кіл, у котрі вписані різні «елементи відповідностей» — букви давніх алфавітів, ноти, барви, знаки планет та інші символи. Над створенням цього проекту Сент-Ів працював 15 років, майже до кінця 1890-х. Археометр з'явився на світ у результаті шести одкровень, отриманих метром окультизму в різний час. Так, індійський гуру Харджі Шариф, що навчав Сент-Іва санскриту, відкрив йому алфавіт універсальної мови «ваттан», що походить з Агарттх. Іншим джерелом знань для містика слугувала душа померлої в 1895 році дружини, графині Марі-Віктуар Келлер. У 1897 р. в день Пасхи Сент-Ів «отримав» від свого «Ангела Світла», як він називав Марі-Віктуар, певну «Таблицю відповідностей», яку за рядком біблійного псалма він назвав «Coeli enarrant» («Небеса проповідують...»). 26 вересня 1900 р. учень Сент-Іва, знаменитий французький окультист і глава ордену мартиністів Жерар Енкосс (Папюс) провів публічну демонстрацію Археометра на Міжнародному конгресі спіритів та спіритуалістів у Парижі. Папюс після смерті вчителя в 1909 р. видав трактат про Археометр (1911–1912). Ця книга складалася з трьох частин:

широкого теоретичного вступу під заголовком «Істинна мудрість», детального опису Археометра і розділу, присвяченого його оперативному використанню.

Прообразами Археометра Сент-Іва були «Ars combinatoria» Раймунда Луллія, астрологічні сфери Гійома де Карпентра, «Прогнометр» Вронського та планіметрична сфера Адольфа Берте.

Сучасну науку Сент-Ів відносив до т. зв. «іонічної інволютивної Традиції», а «премордіальну науку» — до «дорійської інволютивної Традиції». Обидві Традиції за суттю є полярними: перша уособлює «місячний», жіночий полюс, а друга — «солярний», чоловічий. У результаті катастрофи з крахом Імперії Овна два полюси Традиції стали непримиренно ворожими, аж доки вони знову не «змиряться» у великій Синархії.

В 1924 р. була опублікована книга «Звірі, люди і боги» Антонія Фердинанда Оссендовського (1876–1945), міністра фінансів уряду адмірала Колчака, в якій описуються його подорожі Центральною Азією в першій половині 20-х рр. ХХ ст та зустрічі з тувинським Хамбу-ламою і великим євразійським «залізним романтиком» бароном Романом фон Унгер-Штернбергом⁷⁸⁸. Значна частина оповідей про Агарту ідентична тим, що розповідав Сент-Ів, що навіть дало декому підстави говорити про відвертий плагіат. Р. Генон на основі текстологічного аналізу дійшов висновку, що інформатори Сент-Іва та Ф. Оссендовського належали саме до різних азійських традицій. Якщо перший отримав свідчення про таємничу державу з індійського джерела (де вона називається Agartha, також використовує форму мантри як Aum, титули — brahatma, mahatma, mahanga), то другий — з монгольсько-ламаїстського (Agharti, сакральна мантра — Om, тобто правильна транскрипція індійського Aum, титули — brahytma, mahytma, mahunga)⁷⁸⁹. Також вважається, що концепцію «Царя світу» сформулював відомий географ-мандрівник Г. Н. Потанін (1835–1920), знайомий з алтайськими шаманськими переказами про Ерлік-хана. Однак, як встановили дослідники, кінцевий розділ про Царя світу як розлогу ремінісценцію додав з твору Сент-Іва д'Альвейдра, працюючи над рукописом Оссендовського, американський журналіст Л. С. Пален, орієнтуючись на окультний психоз західного читача⁷⁹⁰. Проте найвдалішою була ретельна зведена праця Сержа Ютена «Від підземних світів до Царя Світу»⁷⁹¹.

Аналогічно й Реріхи претендують на те, щоб відстояти самостійність свідчень А. Ф. Оссендовського, але, на відміну від Р. Генона, посилаються на те, що «і нам розповідали»: «Даремно думати, що в книзі «Звірі, Люди і Боги» все межує з малоюмовірною фантазією. Там більше правди, ніж думають. Так і чарівниця, згадана у цій книзі, все ще жила, коли ми приїжджали. Вел(икий) Вл(адика) Шамб(али) у Гомпа — не вигадка. Версію цього ми самі чули» (3 листа О. Реріх від 03.1936 р.). Відчувається явна «вторинність» Реріхівської доктрини, «натужної компіляції» всіх і вся⁷⁹². Позиція Реріхів ідентична тій, що займали шотландські патріоти, які відстоювали оригінальність пісень Оссіана вже після доведення, що вони є витвором літературного таланту Дж. Макферсона.

В 1922 р. організація послідовників Сент-Іва, яка до цього ледь животіла, перероджується в респектабельну організацію випускників Політехнічного уні-

верситету — **«Імперський Синархічний Рух»** («Mouvement synarchiste d'Empire»), або **«Революційну синархічну конвенцію»** («Convention synarchique revolutionnaire»), мета якої полягала у здійсненні «всесвітньої синархічної революції» у французьких колоніальних володіннях з метою створення ПанЄвАфрики — Союзу звільнених народів і націй Європи та Африки, а також дружніх Британській Співдружності ПанЄвразії, ПанАзії і ПанАмерики. Програмні засади були викладені у «Тринадцяти основних положеннях, 598-ми тезах революційного синархічного Пакту (Французька імперія)» («Pacte synarchique revolutionnaire pour l'Empire francais» [P.S.R.]) та «Схемі соціального архетипу» (або «Схема досконалої соціальної держави»). Реальні задуми організаторів-католиків викрила таємна поліція «національної революції» маршала Петена під час розгрому різних масонських структур. Як вважають прихильники уряду Віші, саме нерозгромлені синархічні організації в Північній Африці під час Другої світової війни зрадили метрополії, визнали емігрантський уряд Шарля де Голля і передали цю територію в руки Об'єднаних Націй⁷⁹³.

У радянській Росії послідовником вчення Сент-Іва та ініціатором пошуків Шамбали й Агартхи був літератор і психіатр, керівник відділу в інституті експериментальної медицини Олександр Барченко (1881–1938), який діяв під патронатом начальника Спецвідділу ОГПУ Г. Бокія. Колізіям ідеї Шамбали саме в СРСР присвячені вже згадана книга О. Андрєєва⁷⁹⁴ і стаття О. Шишкіна⁷⁹⁵. Також цікава доля послідовника російського антропософа В. Шмакова (автор книг «Священна книга Тота», «Пневматологія»; в 1926 р. емігрував до Аргентини) радянського дипломата Всеволода Белюстіна, керівника московського неорозенкрейцерського «Ордену Оріонійського Посвячення». Після кількох арештів НКВД він виходив неушкодженим, і за чутками начебто ці «арешти» лише мусіли прикрити тривалу відсутність В. Белюстіна в наркоматі закордонних справ. У 1940 р., після останнього такого «арешту і присуду ув'язнення на 10 років», він начебто ввійшов експертом у таємничу експедицію до Тибету, організовану НКВД.

Аналогічні експедиції в напрямку Тибету здійснювала нацистська **«Ahnenerbe»** («Спадок предків»), реалізаторка концептуальних ідей аріософських товариств **«Thule»** і **«Vril»**. Головну роль у цій акції відводили оберштурмфюреру СС Ернсту Шефферу, а також другові Гітлера шведському дослідникові Свену Хедіну, якому сприяв тодішній далай-лама Тхутпен Г'яцо⁷⁹⁶. «... Саундерс, цей наш ворог, — як каже аріософ-нацист у повісті В. Щербакова «Меч короля Артура», — намагався у «Сімох сплячих», скандальному, але невдалому бестселері, заперечити наш езотеризм і принизити роль наших тибетських друзів та натхненників. Наша арійська доктрина не може не враховувати реальностей минулого. І коли ми говорили про гігантський катаклізм у Гобі, котрий в далекому минулому змусив учителів високої цивілізації поселитися в гімалайських печерах, то ми знаємо, що саме до нас це має безпосередній стосунок. Носії Вищого Розуму заховалися у величезній системі підземель. Потім склалося два центри — Агарті та Шамлах. Це були місця споглядання і могутності відповідно з розділенням цих функцій між центрами. Маги керували народами. Ми виконуємо

тепер їхні волю і призначення. Їхній голос — наш голос, їхня воля — наша воля. Ось у чому суть нашої доктрини... Але двоякість центру (тобто Агарті і Шамбалах. — *О. Г.*) породжує такий стан, коли й іншим, а не тільки нам, частково відкривається істина...»⁷⁹⁷. З публікації у публікацію перекочує цитата слів Р. Гесса з його «Спогадів», написаних у тюрмі Шпандау: «...Похід Німеччини на Схід був за суттю санкціонований Центром космічного контакту на Землі, так званою Шамбалою. Махатми не тільки підказали Адольфові Гітлеру необхідність розгромити джерело пролетарського зла, що захопило територію Росії, але й спрямували у генштаб рейху своїх «спеціалістів». Воїни Шамбали виявилися не тільки в особистій охороні фюрера, але й у центрі стратегічних планувань. Саме вони назвали день і навіть годину нападу. Ми вели ту ж саму війну, котру свого часу вів великий Рама проти чорної раси в Індії. Один наш воїн вартував десяти супротивників. Біда тільки в тому, що Адольф був напововину божевільним, але й наполовину генієм одночасно. І перше взяло гору над другим. Він віддав наказ знищити під корінь усе суще на території суперника. Це повністю змінило ставлення до нього махатм. І хоча посланці Шамбали залишалися при Гітлері до його смертної години... енергетична підтримка Шамбали зникла... Раніше наші танки проходили там, де не міг пройти й піший воїн, літаки були швидкісніші і маневреніші за всі інші, а воїни невтомні, їхні енергія і бойовий дух не вичерпувалися. Тепер усе стало таким, як і у ворога...»⁷⁹⁸.

Також експедицією в Гімалаї для пошуку Шамбали була група Пітера Ауфшнайтера, яка вирушила до Індії в 1939 р. Але з причини початку Другої світової війни її учасників британці посадили в табір для військовополонених, з якого в 1944 р. вдалося втекти керівникові групи та ще кільком мандрівникам. Серед них був і спортивний інструктор СС **Генріх Харрер** (06.07.1912–14.01.2006), який, діставшись до тибетської столиці Лхаси, затоваришував з молодим тоді Далай-ламою, стає його вчителем з європейських наук. Група змушена була повернутися на батьківщину після окупації Тибету Китаєм. За легендою, група повинна була знайти за наявною мапою таємничий вхід у підземну Шамбалу, де начебто розташована земна вісь, розкручення якої в протилежний бік і було тією самою страшною міфічною зброєю, на яку сподівався фюрер. Начебто вхід у Шамбалу виявлено в районі священного озера Манасаровар біля величної гори Гурла-Мандхата, а другий вхід — біля озера Тамцо, вивчаючи протягом року його внутрішні течії. Дослідження в районі останнього П. Ауфшнайтер проводив уже після від'їзду Г. Харрера до Австрії. Останній написав автобіографічний роман «Сім років у Тибеті», за яким у 1997 р. режисер Жан Жак Анно зняв фільм, у котрому головні ролі зіграли Бред Пітт та Інгеборга Дапкунайте. У день 90-ліття Генріха Харрера привітав особисто Далай-лама на всесвітній зустрічі буддистів⁷⁹⁹.

У 50-х рр ХХ ст. бразильський теософ Енріке Жозе де Соуза виступив з лекціями про те, що Шамбала є столицею країни Агарті, яка перебуває під землею, і саме звідти з'являються невідомі літаючі об'єкти (НЛО). Його послідовники спорудили в бразильському місті Сан-Лоренцо храм, присвячений Агарті, а його послідовники почали вдосконалювати концепцію підземних тунелів-трас для

НЛО в своїх подальших публікаціях. Зрештою, один з відомих істориків-«ревізійністів» Ернст Цюндель написав статтю «НЛО: нацистська таємна зброя?», де заявив, що внаслідок контакту з Агарті нацистам вдалося створити в районі теплих озер Антарктиди колонію «**Нова Швабія**», де вони під керівництвом своїх окультних союзників почали розробляти таємну зброю — НЛО.

Власне німецька «рапсодія про Шамбалу» розпочалася з моменту, коли настоятель бенедиктинського монастиря в австрійському місті Ламбах **Теодор Хаген** у кінці XIX ст. мандрує на Близький та Середній Схід з паломницькою метою, привозить гору древніх манускриптів і наказує оздобити стіни монастиря барельєфами у вигляді свастики. В цей же час у монастирському хорі співав хуленький хлопчик на ім'я Адольф Гітлер, який значно пізніше згадував, яке незабутнє враження справили на нього ці барельєфи та розмови з абатом. Проте незабаром Теодор Хаген помирає, а його колекцію манускриптів передають гостю — цистерціанському монахові **Йоргу Ланцу фон Лібенфельсу** (1874–1954), який, керуючись ними, засновує нову таємну організацію — «**Орден Нового Храму (Тамплієрів)**», члени якого називали себе «вієнай» (старонімецьке — «посвячені», натяк на одну з груп давньогерманських богів — «ванів», Vanir), а сакральним центром вважали місто Вієнета (слов'янське Ретра) на острові Узедом у Балтиці (де, зокрема, в 1936 р. німці спорудили ракетне летовище «Пенемюнде»). Саме Ланцові фон Лібенфельсу належить розробка доктрин «диктатури світловолосих та блакитнооких арійців» і змови нижчих рас проти німців протягом усієї історії. Пропагував свої доктрини він у створеному ним журналі «**Остара**» (названий на честь давньогерманської богині весни). На початку 1927 р. після зустрічі у Відні Ланца фон Лібенфельса з окультистом і головним редактором журналу «Хіромант» Ернстом Іссбернер-Халданом на острові Рюген (слов'янський Руян із сакральним центром Аркона) вони відкривають «арійську комууну» «Свастика-Хайм» зі статусом штаб-квартири «Ордену Нового Храму».

Зокрема до «Ордену Нового Храму» належав австрійський доктор філософії Вальтер Штайн, який спробував курувати окультно-езотеричний розвиток молодого віденського художника Адольфа Гітлера, захопленого міфологемами кола передань про Парцифалю. Однак шляхи В. Штайна та А. Гітлера надалі розійшлися — перший став серйозним науковцем, переїхав до Англії, де став консультантом В. Черчілля щодо окультних уподобань нацистської верхівки. Перспективний художник потрапив під вплив однієї з люциферіанських груп, керованої віденським бакалійником Прецше, який з Мексики привіз практику застосування пейоту та інших наркотичних речовин, а в 1919 р. ветеран санітарної служби А. Гітлер був посвячений у «масони» священником Бернардом Штемплем.

В 1912 р. «Орден Нового Храму» разом зі створеним у 1910 р. перекладачем і коментатором «Едди» Феліксом Ніднером «**Товариством Туле**» та деякими іншими аналогічними групами утворили організацію пропаганди тевтонського духу — «**Германен Орден**». До Ордену в 1918 р. додалися новоутворені «**Товариство Вріль**», очолене знаним геополітиком та сходовознавцем Карлом Хаусхофе-

ром (1869–1946), і мюнхенське відділення «Товариства Туле», утворене дрезденським купцем Рудольфом Хайнріхом Глаувером (усиновлений бездітним графом фон Зеботтендорфом, який був технічним спеціалістом на службі турецького уряду). В 1935 р. на базі активістів Ордену було створено **Інститут з вивчення рідного спадку** («*Ahnenerbe*»), який у 1937 р. передали під безпосередню опіку СС.

Насправді ж весь феномен «аріософських» (не плутати з «аріогнозисом») організацій у німецькому світі був інспірований (вірніше, «сатанинськи» первертований) могутньою конспіративною організацією «**Мемфіс Міцраїм**» («Міцраїм» — іудейська назва Єгипту, «Міср» — арабська, що по-семітськи означає «стіна»), інші назви якої — «**Орден Сета (Червоного Осла або Мідного Змія)**», за Р. Генонем; «**Червоного Тельця**» або «іршуїзм», за Ф. де Олів'є та А. Сент-Івом; «**Орден 72-х**», «**Зелений Дракон**», за Жаном Робеном; орден «**Квінта**», «**Місяця**», «**Адельфів**», за Клодом Грасе д'Орсе і Жаном Парвулеско; «**Нові Теурги**», за Ж. К. Гюїсмансом.

Символом ложі «Мемфіс Міцраїм» є **пелікан**, який, за переданням, вириває зі своїх грудей м'ясо, щоб врятувати ним від голоду своїх пташенят), революційним відгалуженням світової масонерії, де, зрештою, й постав лозунг «Геть Розіп'ятого!»).

Також «червоний» колір тут насправді символізує саме «мідь», проте «барвою ложі» «Мемфіс-Міцраїм» виступає саме блакитна, а стіни ложі фарбують у блакитний або синій і білий кольори.

Як вважали Р. Генон та його прихильники, до ложі «**Мемфіс Міцраїм**», зокрема, належали славнозвісні окультисти Каліостро (Джузеппе Бальзамо, позашлюбний син португальця-алхіміка Мануеля Пінту, він же — великий магістр Мальтійського ордену св. Йоана Єрусалимського Еммануїл Пінто де Фонсека, 1741–1773⁸⁰⁰), брати Беддарід (батько яких — Гад Беддарід начебто отримав посвячення від якогось іудея-кабаліста, який належав до течії Франка) та деякі інші підозрілі персонажі, а також **організації т. зв. «другої європейської окультної революції»** (XVIII–XIX ст.), як-от:

Орден «Нові Теурги» («...заснований у 1855 році. Він являє собою два табори, тісно пов'язані між собою. Один ставить перед собою завдання зруйнувати світ і царювати потім на його уламках, інший прагне лише насадити скрізь культ Сатани і поставити архипастирями членів своєї організації. Їхній штаб розташований в Америці. Колись на чолі організації стояв Лонгфелло, котрий називав себе великим служителем Нового Магічного Культу. Її відгалуження існують у Франції, Італії, Німеччині, Росії, Австрії і навіть Туреччині⁸⁰¹), значну частину якого становили вихідці з дрібної буржуазії — актори (в традиційне масонство заборонено приймати артистів), митці, письменники та журналісти, а також жінки. В Росії відділення ордену під назвою «**Corona Astralis**» формували представники т. зв. покоління «Срібного віку» — поети О. Блок, В. Брюсов, А. Бєлий, Ю. Балтрушайтис, М. Волошин, А. Петровський, критик С. Сизов, мистецтвознавець Т. Трапезніков, видавець С. Соколов, художники М. Чуйко, М. Сабашнікова, А. Тургенева, а очолювала його відома теософка, перекладачка Новаліса та О. Вайльда А. Р. Мінцлова. «Нові Теурги» намагалися стверди-

ти Слово-Образ як креативну силу, породжену дезінтеграцією традиційної художньої методології та загальноприйнятого дискурсу, і тоді, слідом за цим «новим мистецтвом/наукою/гнозисом», прийде «нова надприродна магія» («нова теургія»), позбавлена традиційного безладу мертвих символів, некротичного залишку культури, що розпадається;

«**Англійський Орден Розенкрейцерів**» (засновник — Роберт Вонверт Ліддл); «**Кабалістичне Товариство Розенкрейцерів**» (засновники в 1888 р. — поет, маркіз Станіслав де Гуайята та Жозефін Пеладан), з котрого пізніше виокремилися «**Ланцюг Міріам**» (на чолі з Джуліано Креммерц, він же Чіро Формісаро) і «**Католицький Орден Розенкейцерів, Храму та Грааля**» (на чолі з «ассирійським царем Меродаком Пеладаном», а до нього приєдналися письменники Жоріс Карл Гюїсманс, Густав Майрінк, перекладач Франк Гартман);

«**Древній містичний Орден Розенкрейцерів**» (на чолі зі Спенсером Льюїсом виникає в американському штаті Флоріда);

«**Орден Святого Мартина**» (**мартиністи**; 1760 р.; заснований войовничим містиком-християнином Мартінесом Паскуале та популяризований його учнем Луї-Клодом де Сен-Мартеном і відомим містиком-«ренегатом» Папюсом; у 1923 р. був відновлений поляком Чеславом Чинським);

«**Golden Dawn in the Outer**», «**Золота Зоря у Зовнішньому (Світі)**» (або «The Hermetic students of G.D.»); створена в 1888 р. єврейським окультистом Самуїлом Ліддел Мазерсом.; до неї належали або мали стосунок окультисти С. Метерс, В. В. Весткотт, А. Шпренгель, Діон Форчун, Е. Андерхілл, президент Королівської академії Д. Келлі, письменники А. Макен, О. Блеквуд, А. Бергсон, Бульвер-Літтон, Б. Стоукер, автор «Дракули», а Г. Майнрінк був ініційований до «Ланцюга Міріам», В. Б. Йїтс і його кохана Модд Гон)⁸⁰², з якої виокремилися пізніше: 1) сатанист Алістер Кроулі (1878–1947) зі своїми журналом «The Equinox» («Рівноніччя») та організаціями «**Орден Срібної Зорі**» (**Argentium strum; A. A.**), «**Абатство Семи Променів**» та «**Орден Тамплієрів Сходу**» (**Ordo Templari Orienti, O.T.O.** на чолі з Теодором Ройссом, Карлом Кельнером і Францом Гартманом; А. Кроулі очолив його британську секцію «**Misteria Mystica Maxima**», **M.M.M.**; з 1946 р. О.Т.О. очолив Кеннет Грант), «**Орден Трапеції/Око Нут**» (своєрідна таємна поліція Кроулі в його організаціях; не слід плутати з однойменною організацією), в якій пройшли ініціацію та благословення творець **Церкви Сентології** Рон Хаббард (за допомогою американця Джека Парсона) й автор численних книг з магії Ахад (Шарль Стенфельд Джонс); 2) «**Орден Ранкової Зорі**» («**Stella Matutina**»; 1903 р.; на чолі з У. Б. Йїтсом) та 3) «**Незалежний та Очищений Орден R.R. et A.C.**» (О. Блеквуд, А. Е. Вайт, А. Макен), 4) «**Братство Внутрішнього Свігла**» (Діон Форчун);

«**Герметичне Братство Луксора**» (**Hermetic Brotherhood of Luxor**, існувало в 1890-х — 1913 в Каліфорнії, а активні його діячі — Томас Генрі Бергойн чи Бургон, Макс Теон, Норман Астлі, Женев'єва Стеббіз-Астлі, Генрі і Белл Вагнер, Міні Хіггінз, Елюерт Бенджамін, більше відомий як К. К. Заїн, а також замолоду до європейського філіалу Братства належав Рене Генон), перетворене на «**Братство Свігла**», а в 1932 р. — на «**Церкву Свігла**»;

«Фонд Люцифера» (створений у 1920 р. Алісою Бейлі (1880–1949) після того, як вона програла першість у керівництві теософським рухом Анні Бізант, початково називався «Тибетська ложка», а потім — «Фонд Люціс», «Lucis Trust»).

Для надто стурбованих християнством протестантів було створене «Товариство дослідження Біблії» (1872 р. в Пенсильванії; пізніше — «Товариство Вартової Башти», «Свідки Єгови») конгрегаціоналістом пастором Чарльзом Тейзом Расселом, наступниками якого стали Джозеф Франклін Рутерфорд та Гомер Кнорр. Згідно з їхнім «вченням» «...Христос начебто не був Богом. Він лиш є Сином Божим, що не посідає повноти Божественності, бо її має Бог Єгова. Перед втіленням Христос був Михаїлом Архангелом, а після втілення — звичайною людиною... Ті, що будуть у лавах переможців, будуть поділені на дві категорії, а саме: а) на тих 144 тисячі вибранців із Свідків Єгови, які радітимуть і втішатимуться вічним життям десь у засвіті (у повітрі); б) на тих, які будуть спасенні, але залишаться на землі у т. зв. «земному раї» (виділення наше. — О. Г.) і матимуть щастя і задоволення»⁸⁰³.

На ілюстраціях масонів для «внутрішнього використання» Христос зображений в одязі масона-новачка («не одягнений і не роздягнений» — ліва нога взута в черевик, а права — боса і з закоченою до коліна штаниною), чим начебто символічно підкреслюється те, що християнство походить від масонства, що християнство — це лише масовий «притвір» масонства, яке на певний час вийшло з-під контролю. І навіть сам Ісус Христос — лише «учень», «недомасон», не більше. Також розкривається істинна суть містерії християнського причастя, про що розповів колишній масон Мерідорф у журналі «Vauxite» (1879 р.) — це ритуал «випивання крові»: з надрізу на великому пальці новачка кров крапає в чашу з вином, з котрої п'ють усі присутні. Осад залишається в особливій посудині до наступного посвячення, що, таким чином, змішує кров усіх попередніх масонів у своєрідний «ланцюг», і тому ланцюг є одним із символів масонства на його гербах.

Всіх їх Рене Генон об'єднав поняттям «контриніціація», «контриніціальні організації»⁸⁰⁴, що, базуючись на шкаралушах колись справді істинних аспектів Традиції, проте трансформувалися у її протилежність, спрямовані на зруйнування залишків істинної Премордіальної Традиції: «... Якщо ти отримаєш ініціацію невірно або я неправильно проведу ініціацію, як потім ті, хто шукає істину, знатимуть, за чим іти? Неправильні ініціації називаються крадіжкою Вчення, бо вони є спробою обманути Будду. Глибини таємного вчення не виявити у словах, але передаються вони від серця до серця. Слова — це сміття. Якщо ти підбратиш тільки шкаралушу і сміття, то втрапиш суть. Тільки дурні відкидають істинне заради брехливого. Тобі не слід іти шляхом глупоти», — наставляв Адзярі Кукай, засновник езотеричного японського буддизму (поч. IX ст.)⁸⁰⁵, якому на сотий день медитації на горі острова Сікока з неба падає зірка і потрапляє прямо в рот, після чого Кукай вирушає здобувати езотеричне знання до столиці Китаю, де й проходить ініціацію й отримує титул «великого наставника» (япон. «адзярі», санскр. «ачар'я»).

Папа Пій IX називає ці контриніціальні групи «**синагога сатани**» (енцикліка «Qui pluribus», 1865 р.), а папа Лев XIII — «**царство сатани**» (енцикліка «Humanum Genus», 1884 р.). Як правило, методика їхньої діяльності одна й та ж: «... Поки що до нашого зацарювання ми, навпаки, створимо і розмножимо франко-масонські ложі у всіх країнах світу, втягнемо в них усіх, кого лиш можна, та видатних людей, тому що в цих ложах буде головний ... впливовий засіб... В таємні товариства зазвичай найохочіше йдуть аферисти, кар'єристи і взагалі люди переважно легковажні, з котрими нам буде легко мати справу і ними заводити механізм проєктованої нами машини... Гої йдуть в ложі з цікавості або в надії за їхньою допомогою пробратися до громадського пирога, а деякі для того, щоб мати можливість висловити перед публікою свої незреалізовані та безпідставні мрії: вони прагнуть емоції успіху і оплесків, на котрі ми завжди щедрі. Ми тому й даємо їм цей успіх, щоб звідси користуватися народженим самообманом, з котрим люди непомітно сприймають наші навіювання, не остереігаючись їх... Ви не можете собі уявити, як найрозумніших з гоїв можна привести до безсвідомої наївності за умови самообману і разом з тим їх легко вибити з колії найменшою невдачею, хоча б припиненням аплодисментів, і привести до рабського підпорядкування заради відновлення успіху...»⁸⁰⁶.

«... У своїй праці «Окультне Масонство» Рагон, знаменитий і вчений масон Бельгії, правильно чи ні, ганьбить англійських масонів за те, що вони оматеріалізували і збездистинили масонство, котре свого часу було засноване на Древніх Містеріях, прийнявши через помилкове розуміння походження ремесла назви «Фран-Масонства» і «Фран-Масони». Помилка ця відбулася, каже він, завдяки тим, хто пов'язує масонство з побудовою Храму Соломона. Він висміює цю ідею...»⁸⁰⁷.

Проте перекручення масонства виникло не в Англії, а прийшло туди з Франції, де на початку XVIII ст. почало приймати всіляких заброд (порушуючи девіз: «Масон повинен бути вільним чоловіком, народженим від вільної жінки»), авантюристів, багатих аристократів і навіть євреїв-вихрестів, а також стало орієнтуватися лише на політику лобювання якихось вузькокорпоративних інтересів, як правило, спрямованих проти церковних. «... Масони-розкольники були і на Заході, і в Росії, вони мріяли про всесвітній союз «вільних мулярів» і з масонами-містиками не мали нічого спільного. Це були особливого типу масони: **франк-масони**, що діяли напередодні французької революції і які брали участь у поширенні її ідей, деякі італійські ложі, що вступили в союз з карбонаріями, польські патріоти на чолі з Лукасинським...»⁸⁰⁸. Цей напрям прийнято називати «**англо-французьким чином**», «**оперативним масонством**»⁸⁰⁹. Знаменитими «англо-французькими» масонами Лоллій Замойський називає Вольтера, Руссо, Д'Аламбера, Дідро, Демулена, Мірабо, Лафайєта, Сієйєса, Дантона, Робесп'єра, Сен-Жюста, а ложами — «Ложу Енциклопедистів», «Ложу Наук» та ложу «Дев'ять сестер» (заснована в 1769 р., куди входили Вольтер, Кондорсе, Грьоз, брати Монгольф'є, Дантон, Демулен і де був навіть прийнятий Б. Франклін)⁸¹⁰. Відомо, наприклад, що батько знаменитих тиранів Максиміліана й Огюстена Робесп'єрів Франсуа де Робесп'єр, адвокат в Аррасі, належав до т. зв. «шотландсь-

кого капітулу» оперативного масонства, а після його смерті його діти виховувалися та просувалися на відповідні посади братами-«франкмасонами»⁸¹¹.

Як результат, орієнтуючись щонайперше на конспіративно-політичну діяльність, у «англо-французькому чині» виникають ієрархії аж до 99-ти ступенів ініціації, а в 1772 р. граф Шартський, пізніший республіканський воєначальник Філіп Егаліте як Великий Магістр Великого Сходу Франції прагне об'єднати ці ложі під своє начало, але вони стають активними учасниками прийдешньої революції, беручи участь у різних «революційних клубах». У 1989 р. великий магістр ложі «Великий Схід Франції» Поццо ді Борго закликав вірне йому масонство святкувати 200-річчя французької революції спільно з німецькими та бельгійськими «мулярами» під гаслом: «За масонську Європу сердець!» («Le Monde», 1988, 14 septembre)⁸¹². В результаті «Великого Архітектора» французькі масони проголосили «Верховною Істотою», його вірним пастирем — Природу, його храмом — Всесвіт, його релігією — Істину, його святом — радість великого Народу, який зібрався, щоб зміцнити солодкі узи Братства і принести клятву знищити Тиранів. 7 травня 1794 р. французький революційний парламент (Конвент) одноголосно ухвалив декрет про визнання «Верховної Істоти» та безсмертя душі. Урочисто спалювали статуї, що символізували Атеїзм, Егоїзм, Ворожнечу, Гординю і Облудну Простоту, а «Гімн Верховній Істоті» виконували на мотив «Марсельєзи».

Не останню роль масонства у Паризькій комуні 1871 р. бачив К. Маркс: «... це була також змова франкмасонів, тому що їхня індивідуальна участь у діяльності Комуни була далеко не малою. Я насправді не здивувався б, якби папа оголосив усе повстання справою рук франкмасонів»⁸¹³. Відомо також, що один з популярних у 20-х рр. ХХ ст. лідерів Французької компартії А. Коен в 1956 р. став великим магістром Великої ложі Франції, а масонами були комуністи М. Кашен, А. Марті, Ш. Люссі, А. Морізе.

Тому ще в 1738–43 рр. для збереження «істинної чистоти Храму» за ініціати-ви шанованого масона Ендрю Майкла Рамзея (1686–1743)⁸¹⁴ здійснено спробу поєднати масонську («Мулярів Храму Соломона», офіційно проголошена 24 червня 1717 р. в Лондоні) і таплієрську («Бідних князів Христа та Храму Соломона») традиції. Було також визнано, що з причини, що поряд з тамплієрами, перетворювачами язичницького й іудейського масонства, начебто також були рицарі-госпітальєри ордену Св. Йоана, тільки їм надається прерогатива відрізняти «істинні» ложі від «секулярних». Окрім того, масонство перших трьох ступенів «мулярів» (учень, підмайстер/товариш, майстер), об'єднаних у т. зв. «Ложу Ремесла» (або «Синю ложу»; ложі можуть утворюватися як територіально, так і для певних градусів посвяти), традиційно іменується «**Йоанитським**». У результаті «реформи» відокремлюються різні **ложі «тамплієрів» («храмовників»)**, які часто (**але неправильно**) визначають як «**древній і визнаний**» шотландський **обряд** як за фактом, що рицар-масон Е. М. Рамзей та укладач першого масонського маніфесту «Конституції» в 1723 р. Джеймс Андерсон були шотландцями, так і за назвою ложі в Тулузі — «Ложа Вірних Шотландців» поряд з «Колегіумом Високих Князів Королівського Мовчання» (у Бордо), «Двором Суверен-

них Провідників Храму» (в Каркассоні), «Філадельфійцями» (в Нарбонні), «Капітулою Розенкрейцерів» (у Монпельє) та ін. Саме за підтримки Чарльза Редкліффа, графа Дернвентуотерського (1693–1746), у Франції друг Дж. Андерсона Жан Теофіль Дезагульє (1683–1744), капелан Принца Вельського та член Королівського співтовариства, надзвичайно швидко поширює що ревізію масонства, а в Гаазі в 1731 р. приймає в ложу герцога Лотаринзького, котрий незабаром, одружившись на Марії Терезії Австрійській, стає імператором Священної Римської імперії германської нації, а в 1737 р. і самого принца Вельського Фрідріха Людвіга, сина короля Георга II (згодом великим магістром стає внук Георга II — герцог Кумберлендський, 1745–1790). Засновує ложі в 1728 р. в Мадриді, а в 1729 р. — в Гібралтарі великий магістр Великої ложі Лондону Герцог Філіп Вортон (1698–1731), який власне схвалив маніфест Андерсона і за чутками належав до сатанинської ложі «Пекельне полум'я».

Агенти ворожого «англійсько-французького чину» (політично — **якобіти**, прихильники короля Якова II з династії шотландських Стюартів, вигнаного з Англії в 1688 р. і мешканця Парижу під прихистком короля Людовіка XIV) намагаються розколоти цей начебто «такий, що зберігає чистоту та єдність масонів і тамплієрів» орден. Як наслідок — ті, хто підтримував з ними контакти, вищезгадані великий магістр (і за чутками сатаніст) герцог Філіп Вортон змушений утікати від своїх братів-масонів, а граф Чарльз Редкліфф, який нелегально прибув до Англії, був схоплений і страчений. Проте через їхніх послідовників виникають **рenegатські ордени** «Велика Шотландська ложа Суверенного ритуалу» (1774 р., Луї Клод Сен-Мартен), «Шотландська директорія провінції Оверн», з якої виникає «Шотландський виправлений обряд» (1776 р., його приймає саме «Строге Спостереження»), який, зрештою, в 1782 р. зливається з «Великим Сходом Франції» на умовах зовнішнього дотримання «виправленого шотландського обряду» (проте залишається Велика Французька Ложа з «франко-англійським ритуалом»).

Після загальноєвропейських колізій наполеонівських війн та монархічних реставрацій ренегатський орден відновлюється знову як «**Древній і Прийнятий Шотландський обряд**» (Чарльстон, 1824 р.), однак на вищому рівні посвячення нова об'єднана ложа визначається як «**Древній і Первісний Мемфісько-Міцраїмський обряд**» (1785 р.), «витік інформації» про який дозволяється частково виконати групі Каліостро. За деякими даними ще десь в XVI–XVII ст. в сицилійському Палермо на таємні меси збиралися якісь «рицарі Міцраїму», а в одній з дочірніх лож, «Східному ордені франкмасонів Мемфісу» розповідається, що «міцраїмський ритуал» містеріальних шкіл стародавнього Єгипту був відомий якомусь Ормузу, якому приписується слава об'єднання іудейської течії есеїв. У 46 р. н. е. начебто Ормуз був навернений до християнства святим Марком Євангелістом, який сам і реформував ритуал. Останній в 1150 р. був привезений шотландськими рицарями з Палестини до Единбургу, що й призвело до появи сучасного франкмасонства⁸¹⁵.

Сприяв діяльності «рenegатських орденів» і сам **розкол серед масонства Англії**. Ще в 1725 р. Ложа Йорку оголошує про невизнання права Великої ложі Лондо-

ну (утвореної 24 червня 1717 р. внаслідок об'єднання чотирьох лож на чолі з великим майстром Ентоні Сойером, і надалі щороку обирають нового великого майстра) на першість і сама себе проголошує «Великою ложею Всієї Англії», бо вважає, що саме вона побудувала в VII ст. найдавніший, Йоркський собор, а першим великим магістром був король Нортумбрії Едвін. У 1767 р. секретаріат Великої ложі Йорку маніфестував, що «... наша ложа не визнає нічийого верховенства, ні перед ким не схиляється і володіє владою дарувати устави і грамоти на рівні з лондонською ложею, і з незапам'ятних часів володіє такими правами і традиціями, як лондонська ложа»⁸¹⁶. Тоді ж, у 1725 р., заявила про самостійність Велика ложа Ірландії з центром у Дубліні і на чолі з графом Росським з древнього роду герцогів Тирконнелльських. У 1737 р. було оголошено про скликання Великої ложі Шотландії⁸¹⁷. Місцем її розташування за легендою називається скеля Хередом біля міста Кілвіннінгу. Начебто першим великим майстром її було обрано графа Оркні Вільяма Сен-Клера/Синклера, рицаря Золотого Руна, який жив у середині XV ст., який в Россліні/Rosslyn спорудив у скелі спеціальну церкву начебто для зберігання знайдених тамплієрами в підвалі храму царя Ірода/Зоровавеля таємничих сувоїв і для збереження таємниці з обраних мулярів та каменярів сформував ложу посвячених «**Двір Ремесел**», а представники роду Сен-Клер були великими майстрами до кінця XVIII ст., а в часи Англійської революції лорд-протектор Кромвель особисто відвідав церкву в Россліні і взяв її під свою опіку, на відміну від решти зруйнованих «папістських» храмів⁸¹⁸. Реорганізатором масонських лож Шотландії традиція вважає короля-пресвітеріанина Якова VI (англійський престол він зайняв під іменем Якова I), сина королеви Марії, прийнятого в ложу «Сконе і Перта», за наказом якого це здійснив головний хранитель ложі Вільям Шоу, який у 1598 р. видав спеціальні «Акти і приписи», а в 1600 р. проголосив себе Королівським майстром Ремесел, відібравши покровительство у роду Сен-Клер. Частина лож визнала реформу, але більшість не захотіла поривати з традицією⁸¹⁹.

«Острівним» масонам протистояли в цій суперечці й «континентальні» масони, бо останні вказували на те, що слово «франкмасон» вказує на вольності (звільнення від певних податків та військової повинності), які надав у 1276 р. імператор Священної Римської імперії Генріх VII будівничим собору в Страсбурзі, де начебто і було засновано першу ложу (Bauhutte), за зразком якої виникли ложі у Відні, Кельні та Цюріху, і начебто в 1459 р. страсбурзькі масони об'єднали всі німецькі ложі в єдину федерацію, представники яких на зібранні Ратісбоні встановили єдині символи та обряди⁸²⁰.

На противагу германцям французькі масони вважають, що мова йде про вольності, які надав папа Лев XI своєю буллою бенедиктинському абатству в Клюні (заборона єпископам здійснювати перевірки, заборона відлучати абатство від церкви, незалежність від світських феодалів), куди в 910 р. абат Бернон з мандрівною братією приніс рідкісні рукописи і вже в 915 р. будує за т. зв. «бенедиктинським планом» першу церкву в Клюні, а через п'ятдесят років — іншу, зовсім не схожі на звичний романський стиль. У процесі будівництва виховувалися майстри — мулярі та облицювальники. Пізніше саме вихованці абатства

(як ось Гійом де Вольпіано) та їхні наступники споруджували по всій Європі храми й абатства (на які пішло більше каменю, ніж будь-коли було добуто в Стародавньому Єгипті!), які щонайперше належали тамплієрським командорствам і тепер відомі під назвою «готичних соборів» (зокрема в Шартрі, Парижі, Бурже, Реймсі, Ам'єні, Тулузі, Стразбурзі, Суасоні та ін.)⁸²¹.

«... Закладка собору була не менш урочистою подією в житті середньовічного міста, ніж освячення закінченого храму... Єпископ закладав перший камінь майбутньої будови, на місці будівництва здійснювалися урочисті богослужіння... День за днем ... здійснювалася не бачена досі, грандіозна, чудова споруда, що настільки вражала своєю величчю, розкішністю, блиском і красою, що порівняння із Соломоновим храмом мимоволі приходило на гадку сучасникам, які бачили в міському соборі втілення небесного Єрусалиму на землі...тут же, під навісом біля стіни собору, в спеціальному приміщенні (це і була «ложа» мулярів — та «особлива світлицяласті інструмент залізний»), йде безупинна обробка кам'яних гліб. Обтесані квадрати піднімають нагору... Точність і чистота обтісування кам'яного квадрата були запорукою майбутнього художнього ефекту витонченої чіткості архітектурних ліній готичного собору. Будівництво розпочинали з хорової частини, в котрій можна було здійснювати богослужіння вже тоді, коли західна частина (! — *О. Г.*) храму ще перебуває на стадії побудови... Довкола будівництва собору формувалася будівельна ложа, котра у великих містах незабаром ставала могутньою організацією, що володіла власними правилами і розпорядками, підпорядковувалася головному майстрові і слугувала справжньою школою для багатьох поколінь архітекторів, художників і скульпторів... (Паризька будівельна школа XIII ст. — *О. Г.*) виникла зі сформованої довкола будівництва церкви Сен-Дені великої артілі майстрів *de diversis nationibus*, запрошених Сугерієм з різних земель... Збори засобів на будівництво готичного храму проходили за участі величезних мас народу. Недаремно папський легат у Парижі XIII століття Одо де Шатору писав, що собор Паризької Богоматері побудований на гроші бідних вдів (! — *О. Г.*)... Лінійка, циркуль і кронциркуль були неодмінними предметами середньовічного архітектора, а циркуль (*compas*. — *О. Г.*) ... виступав як його обов'язкова емблема... Знання геометрії було особливо важливе... Середньовічним майстрам було властиво тримати в таємниці деякі прийоми свого мистецтва... традиції огорталися таємницею...»⁸²²

До ложі будівничих входили як власне мулярі (*maçons*), так і каменотеси/скульптори/живописці (*tailleurs de pierre*, «тайлори/тейлори»), штукатурки (*plâtriers, chauffourniers*), цементарі (*morteliers*) та інші, але на практиці майбутній майстер отримував уявлення про всі види мулярських робіт на будівництві. А проходив він три стадії посвячення у ремесло: учня (*apprentis*; 6 років), підмайстра (*varlet, ouvrier, sergent, comhaignon* «оброблювача, робітника, сержанта, товариша») і майстра (*maître, meistre, mestre*). Крім того, члени ложі повинні були нести ще й караульну службу (*le gueit*) та інші податкові повинності щодо корони, проте ще Карл Мартел надав різьбярам по каменю та цементарям привілей звільнення від вартової, а на нижчому юридичному рівні вся ложа звільнялася від королівської юрисдикції і підпорядковувалася у судовому порядку своєму

головному майстрові. Найперша згадка про ложу будівничих існує в едикті лангобардського короля Ротарі, виданому в 643 р., де на керівника гільдії поклалися відповідальність за все, що трапляється на території будівництва. Аналогічну хартію вольностей та відповідальностей гільдії будівничих в Йорку надав їй англійський король Ательстан у 926 р. «Ордонанс» («Статут») Саєнської ложі (1296 р.) був проникнутий справжнім демократизмом (виборність, проходження ступенів навчання, чітке визначення прав та обов'язків). Покровителем мулярів вважався святий Власій (Блез).

Відомим пріором абатства Клюні був Оддон де Лажері, відомий в історії як папа Урбан V (1088–1099), який, спираючись на підтримку норманського рицарства, на великому синоді в Клермоні (столиці Оверні) в жовтні 1095 р. проголосив перший великий військовий похід християнського рицарства з метою визволити від сарацинів Єрусалим та інші місця, освячені перебуванням у них Христа, він же перший в історії католицької церкви проголосив вислів *indulgentia* («випущення гріхів»), а також реформував орден бенедиктинців та призначив відомого науковця-схоласта Ансельма з Аости архієпископом у Кентербері (Англія). Папа помер через два тижні після взяття хрестоносцями Єрусалиму. Його наступником став також клюнійський чернець Раньєро ді Б'єда під іменем Пасхалія II, котрий всіляко підтримував знамените цистерціанське абатство, яким керував святий Бернар, покровитель рицарського ордену тамплієрів.

У 1879 р. ложі «Великий Схід Франції» та «Великий Схід Італії» (остання заснована в 1862 р. в Турині) розривають конвенцію з Об'єднаною Великою Ложею Англії (що, власне, й заснована в 1717 р. і проголосила про розрив з попередніми ложами роком раніше — 22 лютого 1878 р. і яку підтримали ложі США та Австралії) і Великою Ложею Франції і стають винятково світсько-політичними організаціями аж до заміни пункту віри в Бога та безсмертя душі пунктом про свободу совісті, вилучення з требників позиції про «Великого Архітектора (Зодчого)» (начебто в масонстві під «Великим Архітектором» розуміється милостивий Автор Проекту Буття, який був викривлений злобним Деміургом-виконавцем (виконробом) Проекту, проте, за іншою традицією, «архітектор є тільки якимось виконавцем божественної волі»⁸²³; «непромовним іменем» Архітектора начебто є ЯХ-БУЛ/ВАЛ-ОН⁸²⁴), апологетику еволюційного прогресу («... Глибокі доктрини посвячення можуть бути досягнені і з користю використані й застосовані тільки тими, хто, пройшовши всередині себе посередництвом медитації шлях, здійснений людським прогресом за тисячоліття, зміг відкрити і подолати труднощі і вирішити для себе, використовуючи власну свідомість посвяченого, проблеми, котрі стоять на заваді і роблять неподоланною дорогу, якою йде Вільний Муляр, наповнений волею, озброєний знаннями і вченням, до мети»⁸²⁵) та запровадження права мусульман і євреїв ставати їхніми членами, не приймаючи християнства (саме через це й виникає в публіцистиці поняття «**жидомасонство**» на означення цих «світських» лож). Апофеозом ренегатства стала доктрина фемінізму, за якою на порушення архаїчного принципу «розділення» в 1893 р. створено спільну для обох статей ложу «**Право народів**» (*Le Droit Humain*) з «квазішотландським» ритуалом, серед активісток яких — Марія Дераїсмес та Анні Безант.

У 1733 р. граф Альбрехт Вольфганг Шаумбург-Ліппе, масон Великої Шотландської ложі, засновує ложу в Гамбурзі, а в Міндені ініціює, а потім у 1738 р. приймає до ложі «Авессалом» спадкоємця пруського престолу, майбутнього Фрідріха II і засновника берлінської Великої Ложі «До трьох глобусів» (1744 р.). Масони Німеччини щонайперше асимілюють до континентально-протестантської генези конспіративну структуру «**Золоті Троянда та Хрест**», яка виводить своє таємниче знання від охрещеного святим Марком єгипетського жерця Ормуса (Орміссуса). Ормус начебто християнізував єгипетські «містерії» та заснував «**Орден Ормуса**», символом якого є подарований святим золотий хрест, покритий червоною емаллю. Начебто в 151 р. есеї приєдналися до ордену, і тому він отримав назву «Охоронці Таємниці Мойсея, Соломона та Гермеса». Після хрестових походів в орден були посвячені тамплієри, і троє з них заснувало в Європі «**Орден Будівничих Сходу**», куди був прийнятий Раймонд Луллій, який потім посвятив у таємницю Едуарда I. Через те, що надалі орден очолювали представники як Йорків, так і Ланкастерів, на гербах яких була зображена троянда, її ж додали і до емблеми Ордену. В одному з масонських текстів, «знайдених» у Стразбурзі в 1760 р., говориться, що есеї-розенкрейцери як стражі Гробу Господнього посвятили у свою таємницю тамплієрів, унаслідок чого було сформовано капітул «Каноників Гробу Господнього». В 1710 р. Sincerus Renatus (Самюель Ріхтер), лютеранський пастор, схильний до пієтизму і який заявляв про себе як про учня Парацельса та Якоба Бьоме, видає книгу «Справжнє і досконале приготування Філософського Каменя», де наводить 52 правила Ордену «Золотих Троянди і Хреста», де зазначається, що Орден не повинен налічувати понад 63-х членів під керівництвом обраного «Імператора». Автором трактату С. Ріхтер називає таємничого «Професора Мистецтва», що центри Ордену були в Нюрнберзі та Анконі і що останнім часом це Братство перебралося до Індії. Перегукувався трактат С. Ріхтера з книгами Юліуса Спербера «Ехо Братства пошанованого Ордену Т.К.» (1615 р.) і Міхаеля Майєра «Золоте Руно» (1618 р.), де розповідається про заснований в 1577 р. «**Орден Нерозлучних**», де повторюються деякі статутні норми. Сам термін «Троянда і Хрест», як вважається, вперше зафіксовано в трактаті Петруса Мормія «Таємні Аркани всієї Природи», де розповідається легенда про якогось Фредеріка Роза, який жив у Дофіні і в 1622 р. з трьох чоловік заснував братство «Золотих Троянди і Хреста». В 1749 р. Герман Фіктульд у книзі «Augeum Vellus» говорить про Орден Золотих Троянди і Хреста як про спадкоємця «**Ордену Золотого Руна**», заснованого Філіпом Лебоном в 1492 р. Саме Г. Фіктульд у 1757 р. створює масонський ритуал з алхімічно-пієтистським нахилом, який складається з «розенкрейцерських ступенів» (Societas Roseae et Augae Crucis) і який поширюється на Франкфурт-на-Майні, Марбург, Кассель, Відень і Прагу, а в 1764 р. знову реформується в суто масоно-розенкрейцерський ритуал, який приймають у 1770-х рр. ложі «Півмісяць» і «Три ключі» (обидві — у Ратісбонні), віденська «Надія» та її дочірня «Три мечі». Але в 1776 р. член останньої Йоханн Рудольф фон Бішоффсвердер (1745–1803), військовий міністр після смерті Фрідріха Великого, та пастор Жан Крістоф Воллнер (1732–1800) засновують саме новий масонський «Орден Золотих Тро-

янди і Хреста Старої Системи», центром якого стає ложа «Три глобуси», і проводять Конвенцію Ордену в 1777 р. в Празі. Згодом виходить знаменита алхімічна книга «Таємні фігури розенкрейцерів XVI і XVII ст.» (Альтона, 1785/88), яка вважається найважливішою після перших трьох маніфестів розенкрейцера. В 1757 р. починає фіксуватися ступінь «Рицаря Розенкрейцера» (в ложі «Мудрості і Згоди»), згодом стає сьомим і останнім ступенем у «французькому обряді» (1786 р.) і шістнадцятим у «старому шотландському прийнятому обряді». Під час посвячення в цей ступінь посвячуваний бачить блукання, котрі тривали після зруйнування Єрусалимського Храму, шукає «втрачене Слово», і його подорож дозволяє відкрити добродієвності (віру, надію, любов) і таємний сенс абревіатури I.N.R.I.

В 1733 р. великим магістром для всієї Америки стає бостонець Генрі Прайс, який змінив уродженця Англії Данієля Кокса, що мешкав у Пенсильванії. У Філадельфії засновується незалежна від Великої ложі Лондону ложа за участю Бенджаміна Франкліна, який згодом стає великим магістром, та його друзів з добродієвного «Братства шкіряного фартуха»⁸²⁶. В 1773 р. була проведена акція проти британської податкової політики в Америці, т. зв. «Бостонське чаювання», і здійснили її члени ложі святого апостола Андрея Первозванного С. Адамс і П. Ревір. З тих, хто підписав Декларацію за незалежність 4 липня 1778 р., масонами були В. Хупер, Б. Франклін, М. Торнтон, В. Віппл, Дж. Хендкок, Ф. Лівінгстон і Т. Нельсон. Коли Дж. Вашингтон, який був членом ложі «Александрія» (№22), склав клятву як перший Президент США 30 квітня 1789 р., то це була клятва великого майстра Великої ложі Нью-Йорку, і він поклав руку на примірник Біблії, що використовувався як «Том священних законів» на засіданні в ложі св. Йоана (№ 1) у списку Нью-Йоркської Великої ложі. Відповідно в США ложі об'єднуються у Північне та Південне кола. Саме в США славою чистої і древньої користується «Велика ложа Йорку»⁸²⁷, а найпопулярнішим є «Древній арабський орден благородних шанувальників містичного Храму» (простою мовою — «храмовники»; не плутати з «тамплієрами!»). Коли Вашингтон і його соратники закладали у Вашингтоні перші камені майбутніх будівель Білого Дому та Капітолію, вони були зодягнені в усі масонські регалії. В 1910 р. 18 Великих лож США вирішили спорудити в містечку Александрії (штат Вірджинія) Масонський Національний Меморіал на відзнаку заслуг Джорджа Вашингтона, керівника масонської ложі № 22. Коли були зібрані кошти, в 1923 р. два масони, президент США Кулідж разом з верховним суддею Тафтом, закладають наріжний камінь споруди, в 1932 р. інший масон — президент США Гвер урочисто відкрив Меморіал, а в 1950 р. масон-президент Г. Трумен урочисто відкрив у Меморіалі статую Вашингтона⁸²⁸.

В 1731 р. великий магістр Великої ложі Лондону лорд Ловелл призначає капітана Джона Філіпса провінційним великим магістром для всієї Росії, яку в 1740 р. очолює Джеймс Кейт і починає приймати російських підданих. З Саксонії до Польщі прибувають емісари і заснують у 1730 р. відділення дрезденської ложі «Трьох білих орлів», куди входять Мнішеки, Потоцькі, Огінські, Вієльгорські.

У Швеції під егідою монарха зароджується регіональний т. зв. «шведський обряд» Йоханна Вільгельма Ціннендорфа (1731–1782; його ще називають «ціннендорфським обрядом»), суть якого полягала лише в суворому слідуванні ложі-матері (якою була Велика ложа Лондону) іншими ложами і ретельному підпорядкуванні лож-філіалів їхнім «ініційованим» ложам.

Барон Карл Готліб (Готфельд) фон Гунд (Хунд) і Альтен-Гроткау (1722–1776) стверджував, що в Парижі в 1743 р. був прийнятий у масони з девізом підпорядкування «Невідомому старшому» т. зв. «Рицарем червоного пера» в присутності лордів-якобітів Кілмарнока і Кліффорда та перебуває на прямому зв'язку з «невідомими особами» — вцілілими тамплієрами й тевтонськими рицарями. Під патронатом пруського короля фон Гунд впроваджує в 1758 р. об'єднаний контрольний орган — Суворе Спостереження (Послух, Чин) Тамплієрів на чолі з «Невідомими Старійшинами» та з виконавцем помсти за тамплієрів — Рицарем (зі Сходу) Кадошу («Священного, Відокремленого»⁸²⁹). Крім того, масоном стає берлінський письменник Мойсей Мендельсон (1729–1786), який користувався патронатом все того ж Фрідріха II і на прохання якого король розпочав у 1750 р. лібералізацію у ставленні до євреїв (це ж почав здійснювати з 1781 р. австрійський король-романтик «європейської єдності» Йосиф II). В 1760–1763 рр. «Консиліум Імператорів Сходу і Заходу» укладає Конституцію і т. зв. «Статут Бордо», де офіційно проголошується «Древній і Прийнятий Шотландський Обряд» з 33-ма ступенями посвяти.

В Росії відповідно в 1765 р. постає ложа послідовників цієї доктрини — «Капітул суворого чину» (з ложами-філіалами: «Гора», «Латони», «Немезіди» — у Петербурзі, «Гарпократа» — у Москві, «Ізиди» — у Ревелі, «Аполлона» — у Ризі). Під вплив доктрини «суворого чину» фон Гунда потрапляє і Велика ложа Росії, де провінціальним великим магістром був І. П. Єлагін, що виникла як ложа «шведського обряду». Зрештою, з подачі емісара з Німеччини Шварца в межах Великої ложі Росії створюється «сієнтифічна ложа «Гармонія», куди входить обмежене коло посвячених (І. Єлагін, М. Новиков, князь Трубецької, поет Херасков, історик Татіщев, майбутній ректор Московського університету Тургенєв), яку в 1782 р. бере під своє покровительство великий магістр ордену «Суворого чину» принц Фердинанд Брауншвейський і оголошує Росію 8-ю провінцією Суворого Спостереження. Стурбована цим фактом, а також прийняттям у масони спадкоємця престолу майбутнього імператора Павла I імператриця Катерина II в 1792 р. указом розганяє масонство в Росії (ложа визначається у звинуваченні проти М. Новикова як «орден Золототрояндового хреста»). В 1802 р. в Петербурзі виникає «англо-французька» ложа «Злучені друзі» (з гаслом «Soleil, Science, Sagesse» — «Сонце, Наука, Мудрість»), де великим магістром став консул Росії в Парижі Жеребцов. До ложі ввійшли брат імператора Костянтин Павлович, герцог Вюртемберзький, графи Костка-Потоцький, Остерман-Толстой, Нарішкін, Балашов і Бенкендорф, мемуарист Вігель, майбутні письменники Грибоедов і Чаадаєв, майбутні декабристи Пестель, Муравйов-Апостол, Долгоруков та ін. До Росії масон М. Сперанський запрошує відомого масона угорця Ігнаца Авреліуса Фесслера (1756–1839), засновника ритуалу,

котрий носить його ім'я. В 1803 р. в Петербурзі сенатор Голенищев-Кутузов утворює ложу «шведського обряду» «Нептун», куди приймають самого імператора Олександра I, а згодом відкривають ложі «шведського обряду «Олександра добродітства до коронованого Пелікана» і «Єлизавета до добродітства» (на честь імператриці). Прихильники ж «суворого чину» об'єдналися в ложах «До мертвої голови» та «Палестина» і видавали журнали «Сіонський вісник», «Друг юнацтва». Зрештою, в 1810 р. всю цю розгалужену мережу лож у Росії очолила «Велика директоральна ложа Володимира до порядку». Після наполеонівських війн у Росії виникають ложі «англо-французького» гатунку: петербурзькі «Три Добродітства» (1816 р.; великий майстер — князь П. П. Лопухін), «Обраного Михайла» (1815 р.; формально входила до «Великої ложі Астреї»; «внутрішня ложа» її — декабристський «Союз Благоденствія»; єдина проводила свої засідання російською мовою, сама ложа посвячена пам'яті першого царя з династії Романових, обраного народом на престол), київська «Сполучені слов'яни», кишинівська «Овідій-2» (№ 25; теж формально входила до «Великої ложі Астреї», до неї належав і поет О. Пушкін, а великим магістром був генерал-майор П. С. Пушин⁸³⁰), куди зі ступенями «шотландського» масонства входять майбутні декабристи Пестель, Волконський, Трубецькой, Муравйов-Апостол, Бестужев, Кюхельбекер та ін. Після війни 1812 р. набирають популярності «англо-французький чин» та діяльність емісарів їхнього європейського об'єднання «Карбонада». Наприклад, в лютому 1816 р. барон Дибич писав своєму братові, начальнику російського Генерального Штабу, що велика кількість російських офіцерів і чиновників засвоїла у Франції вчення масонів, за яким «... прийде час, коли не буде ніякої власності, крім винагородження за працю», і коли «народ не матиме потреби у володарі»⁸³¹. Один із сучасників також констатував: «Знатні люди у нас рідко були масонами; принаймні жодна з них не відвідувала масонських лож, зазвичай наповнених людьми середнього стану, офіцерами, цивільними чиновниками, художниками, дуже рідко купцями, а понад усе літераторами»⁸³². Серед паперів у кабінеті імператора Олександра I після його смерті було знайдено документ французькою мовою з основними тезами франкмасонської ідеології (написана рукою княгині Лович, дружини великого князя Костянтина Павловича, брата імператора). В ній недвозначно стверджується, що з причини, що Бог дарував людям природну свободу і ніхто не може обмежувати її, не ганьблячи цим Творця і його творінь, слід скидати як справжніх тиранів та узурпаторів божественної влади тих володарів і священників, які обмежують свободу людей. До виконання цього благородного завдання можна залучати язичників, магометан, протестантів, католиків, деїстів і навіть атеїстів. Бо різноманітні вірування — це лише забобонні винаходи тих, хто хотів украсти свободу в людини і владу в Бога. Тому ті, хто вступає в лави «вільних мулярів», стають байдужими до своєї віри, що сприяє встановленню міцного миру і досконалих законів. «... А через те, що це таємниця найвищого градуса, вона мусить зберігатися винятково у п'ятій ложі, що складається з Архітекторів, покликаних керувати спорудженням Храму Соломона. Решті ж буде сказано тільки, що в нашому товаристві особливо рекомендуються взаємодопомога і милосердя у всіх необхідних випадках життя»⁸³³.

Тому сам масон імператор Олександр I під тиском архимандрита Фотія та великого магістра Великої ложі Астреї сенатора Кушелева в 1822 р. указом розформовує масонство в Росії. Але воно не зникає, хоч до нього вже не входять члени імператорської родини (щоправда, великий князь Микола Михайлович, двоюрідний брат імператора Олександра III разом з письменником І. Тургенєвим входив у закордонну французьку ложу «Біксіо»; окрім того, діяли різноманітні окультні ложі як «філалетів» та «мартиністів» для вищої знаті й аристократії, так і «люциферіанські» та «розенкрейцерські» для інтелігенції й чиновництва, які, проте, масонськими в повноправному розумінні не були). Зокрема петербурзькими масонами керував граф С. С. Ланської, який до 1862 р. був міністром внутрішніх справ, а московськими — С. П. Фонвізін. Одразу ж після заборони масонських лож у 1822 р. майбутні декабристи, бажаючи продовжувати таємні контакти з революціонерами-масонами Європи, відряджають туди свого емісара, відставного ротмістра П. Я. Чаадаєва. Проте подальші його контакти з «англо-французькими» масонськими колами Англії, Франції, Італії, Швейцарії та Австрії виявляють розбіжність з його власними поглядами, він відмовляється від місії відроджувача масонства в Росії, входить у контакт з російським посланником у Берні князем Ф. А. Щербатовим і здає в 1826 р. після повернення в Росію в Бресті всі контакти та масонські ініціальні дипломи великому князеві Костянтину Павловичу, братові імператора Миколи I⁸³⁴. Пояснюючи свою «зраду», П. Чаадаєв казав: «... Що б ми (масони. — О. Г.) не робили, яку б зацікавленість не прагнули вкласти в свої почуття і вчинки, керує нами завжди тільки ця вигода, більше або менше правильно зрозуміла, близька або віддалена. Яким полум'ям не було б наше прагнення діяти для загального блага, це уявне абстрактне благо є тільки тим, що ми прагнемо для самих себе; в бажане нами для інших ми завжди підставляємо щось своє»⁸³⁵.

В 1887 р. в Парижі для росіян під егідою «Великого Сходу Франції» утворюється ложа «Космос» (№ 288), куди входили історик М. Ковалевський, винахідник лампочки П. Яблочков, письменники А. Амфітеатров і В. Немирович-Данченко. Аналогічною російською ложею була й «Гора Синай». Російські масони за кордоном для прикриття своєї діяльності створили Російську вищу школу суспільних наук, а в листопаді 1906 р. відкрили ложу безпосередньо в Росії з філіалами («Відродження» — у Москві, а «Полярна зоря» — у Петербурзі). Надалі значний вплив у Росії мали «англо-французькі масони», історія діяльності яких у кінці XIX–XX ст. висвітлена в книзі Н. Берберової «Люди та ложі» (Нью-Йорк, вид-во «Руссіка», 1986), де факти почерпнуті безпосередньо від російських масонів та з різних архівів (Паризького архіву російського масонства, архіву О. Керенського в Техаському університеті, Центру Вудро Вільсона у Вашингтоні, архіву Герберта Гувера). Зокрема ложа «Полярна зоря» як ложа вищої посвяти (від 18-го ступеня) з правом самостійно відкривати філіали (такі як «Військова ложа», «Мала Ведмедича») проголосила про саморозпуск, а в 1910 р. відродилася як «нерегулярна» (без масонських традиційних церемоній) формально відокремлена від «Великого Сходу Франції», уникнувши ставлеників від французів, а керівництво почала здійснювати створена в 1913 р. «Верховна рада на-

родів Росії», секретарями якої були Некрасов, Керенський і Терещенко. В еміграції масонські ложі Росії остаточно потрапили під тиск «Великого Сходу Франції», декілька разів реорганізовувалися (найвідоміша ложа — «Вільна Росія») і ліквідовувалися.

В 20–30-х рр. ХХ ст. «містичний бум» у середовищі дрібнобуржуазної інтелігенції, чиновництва та колишніх революціонерів (головним чином анархістів) викликав своєрідний «ренесанс» руху масонів, ілюмінатів, тамплієрів, антропософів і теософів (серед імен варто назвати релігієзнавця А. Кареліна, антропософа М. Чехова, колишнього секретаря Махна П. Аршинова, есерку Віру Фігнер, М. Жемчужникову, географа А. Баркова, режисера С. Ейзенштейна, біофізика М. Сизова, авантюриста В. Белюстіна — «російського Сен-Жермена», котрі перебували під недремним оком ОГПУ-НКВД і зрештою були розгромлені в роки сталінського терору. Цим перипетіям присвячене спеціальне дослідження А. Нікітіна («Містики, розенкрейцери і тамплієри в радянській Росії», М., 2000).

З початку 90-х рр. ХХ ст. розпочався новий етап розвитку масонства та неомістицизму в Росії. Ось, наприклад, 11 січня 2007 р. у засоби масової інформації потрапило повідомлення із закритого «інтернет-комюніті» російських масонів (цитуємо мовою оригіналу): *«Новая Ложа в Воронеже. По поручению Великого Мастера Великой Ложы России брата Романа Г. информирую вас о том, что 5 января 6007 года И.С. на Востоке города Воронежа была торжественно инсталлирована новая Достопочтенная Ложа «Святой Грааль» № 28. Руководителями Ложы на 6007 год И.С. назначены: Досточтимый Мастер Д. Б. Александр А.; Первый Страж Б. Дмитрий З.; Второй Страж Б. Алексей К. Декретом Великого Мастера, изданным в соответствии с решением ВДК ВЛР от 13 декабря 6006 г., Достопочтенной Ложы «Святой Грааль» № 28 предоставлено право вести работы как по Древнему и Принятому Шотландскому Уставу, так и по Циннендорфскому Уставу. Окончательное право выбора будет принадлежать братьям Ложы. Информую вас также о том, что Досточтимым Мастером Достопочтенной Ложы «Гамаюн» № 4 инсталлирован Д. Б. Алексей Ж.»*⁸³⁶.

Ще раз в історії Росії свою роль орден «Суворого спостереження» зіграв у 1918–1920-х рр., коли з метою порятувати російську імператрицю з дітьми, дочку гессенського великого герцога і було створено таємний орден «Балтикум» («Консул»), до котрого входили білогвардійські та кайзерівські генерали й офіцери Тальберг, Вінберг, фон дер Гольц, Біскупський, Авалов, Скоропадський, Шаберський-Борк, які перебували під протекцією генерала Людendorфа. Безпосереднє керівництво операцією (а отже, і діяльністю ордену) здійснював папський нунцій у Мюнхені Еудженіо Пачеллі за наказом папського секретаря кардинала Гаспаррі (як відомо, Бенедикт XV проголосив про надання притулку царській сім'ї)⁸³⁷.

Емблемою ордену «Балтикум» була свастика, а сам об'єкт їхнього порятунку був носієм «езотеричної благодаті» («вріль»), так як принцеса Аліса була прямою спадкоємницею безпосереднього учня містика Сен-Жермена вищезгаданого принца Карла Гессен-Кассельського, заступника великого магістра ордену

Суворого Спостереження і великого магістра (з 1790 р.) **ордену «Посвячені брати Азії»** (заснований в 1779 р.), які займалися вивченням доступних їм буддистських символів та доктрин⁸³⁸. Значно пізніше ложу перейменували на «Світлосяйну ложу», а в часи Третього Рейху її перетворили на **«Товариство Вріль»** і поставили під контроль «Ahnenerbe».

На кінець XIX ст. дочірніми ложами «Мемфіс-Міцраїм» стали ложі т. зв. турецьких **«демне»** («перевертнів»), іудеїв-сабатіанців, які офіційно прийняли іслам, але зберігають обряди іудейської секти месії Саббатая Цві. Вихідцями з «демне», зокрема, були активісти молодотурецької організації «Єдність і Прогрес» та сам основоположник світської Туреччини Кемаль Ататюрк.

Існували не тільки докколахристиянські ордени, але й іудейські. Так, в Україні, де зародився і розцвів хасидизм, постала **ложа сїоністів-соціалістів «Поалей-Цїон»**, де ідеологом був містичний марксист-сїоніст Бер Борохов. Він з друзями ще у гімназійні роки заснував і масонську ложу «Греки», де вони мріяли про переоблаштування світу, виношували плани революційних перетворень і обговорювали захоплення влади та облаштування республіки за зразком Афін. Як наслідок — це привело «греків» до участі в безладдях та єврейській самообороні. «Греки» власне й становили кістяк ордену «Поалей-Цїон».

Також у США для негрів існує **Африканська ложа** (№ 459), затверджена Великою ложею Англії 29 вересня 1784 р. і котру утворювали чорношкірі військовослужбовці 38-го піхотного полку Британської армії. Після здобуття незалежності США Африканську ложу білі масони-американці не визнали, через що великий майстер ложі Прінс Холл проголосив незалежність ложі і почав створювати філіали. Надалі вона поповнювалася, як правило, військовослужбовцями-неграми. З метою протидіяти їй на території колишньої Конфедерації виникла біла ложа **«Ку-клукс»** (від грец. kuklos «коло»), проте незабаром вона переродилася у відверто расистську й антикатолицьку організацію «Рицарі Ку-клуксклану», через що офіційно була розпущена 1869 р. великим магістром генералом Н. Б. Форрестом, проте розрізнені організації її спадкоємців існують досі у багатьох штатах Америки.

Також ряд «квазішотландських» лож заявив про підтримку позицій Великого Сходу Франції, і вони об'єдналися у **«Велику Символічну Шотландську Ложу»** (1874 р.), однак через 22 роки вона самоліквідувалася і приєдналася до Великого Ложі Франції на компромісній основі щодо застосування тих чи інших формул про релігійність і Великого Архітектора в дипломах і требниках. За це Велика Англійська Ложа наклала відлучення і на Велику Ложу Франції.

Заслужують на особливу увагу і течія **масонів «англо-французького чину»** — **ілюмінати**, яку в Баварії 1 травня 1776 р. заснував професор канонічного права Інгольштадського університету, колишній єзуїт Адам Вайсгаупт (Вейсхопт), а ілюмінатів Авінйону об'єднав бенедектинський абат Антуан Пернеті, та розкольницькі групи з вищезгаданого **«Світлішого Ордена суворого дотримання заповітів»** (заснованого в 1751 р. бароном фон Гундом⁸³⁹), що самоозначилися як **«нові тамплієри»**, хоча офіційно ці рухи (разом з «масонами-розенкрейцерами») збереглися як окремі структурні одиниці, утворюючи швидше «федерацію».

Ілюмінати проголосили себе носіями «Релігії Розуму», просвітлення людства яким принесе всезагальне благоденство: «Розум — це Абсолют, тому ми повинні вірити у нього», «Розум людини, мов смолоскип, осяє Всесвіт», «Люцифер Світлосорий, син Світанку! Це він несе Світло...» Непосвяченим членам нижніх ступенів Ордену (а їх усього 13) казали, що вищих ступенів посвяти не існує, а ім'я Великого Магістра Ордену всіляко замовчувалося.

«... Ілюмінатська хронологія (в котрій перший рік світла — «р. с.» відповідає чотиритисячному рокові до нашої ери за григоріанським календарем) веде свій відлік від народження Хун Муна, давньокитайського філософа-хаосиста (переддаоса), котрий відповідав на всі запитання голосним вигуком: «Я не знаю! Не знаю!»... П'ять ілюмінатських пір року називаються *Verwirrung*, *Zweitracht*, *Unordnong*, *Beamtenherrschaft* та *Realpolitik*, кожна з котрих триває 73 дні. В ілюмінатському календарі, як у григоріанському й ерідіанському календарях, теж кожні чотири роки «зависає» один додатковий день ... *Heiligefliegendenkinderssheissetag*, і в цей день виконуються ритуали ...»⁸⁴⁰. Крім того, вважається, що Вайсгаупта в ілюмінатство посвятив данський купець Кельмер, яким був начебто ніхто інший, як прибулий з Єгипту Альтотас, учитель Каліостро. Кредитором Адама Вайсгаупта у його ілюмінатській діяльності був єврейський банкір Ротшильд.

Послідовником секти ілюмінатів була й Женні фон Вестфален (*von Westphalen*; 1814–1881). Для неї як дочки аристократа від другого шлюбу, яка не могла упадкувати титул і статки батька, надто привабливою стала доктрина соціальної справедливості баварсько-авінійонського Ордену («... В церемонії посвячення в члени ордену той, хто посвячує, каже тому, кого посвячує: «Ось наша таємниця... Якщо для знищення всього християнства, всієї релігії ми зробимо вигляд, що маємо єдино правильну релігію, пам'ятайте, що мета виправдовує засоби і що мудрому для того, щоб робити добро, слід використовувати всі засоби, які негідник допускає, щоб творити зло...»⁸⁴¹). До нього вона втягнула свого друга дитинства (а потім і чоловіка) єврея-вихриста, автора драми «Оуланем» (назва — спотворене біблійне ім'я божого месії Еммануїла), адвоката Карла Генріха Маркса (1818–1883), учня протосіоніста-соціаліста Мойсея Гесса, та всіляко сприяла дружбі та співпраці його з масоном-«підмайстром», «найвизначнішим поетом пролетаріату», який «був неперевершеним у відображенні природної, здорової чуттєвості і плотьської пристрасті» (за визначенням Ф. Енгельса), Георгом Веертом (пізнішим емісаром франкфуртських та лондонських масонів-*grasshoppers* у Латинській Америці й Вест-Індії, де він навіть був радником гаїтянського імператора Сулука і раптово помер у 1856 р. в Гавані) та іншим ілюмінатом, англійцем німецького походження Фрідріхом Освальдом Енгельсом (1820–1895), автором езотеричного лібрето опери «Кола ді Ріенцо» (1840–1841) й окультної газети «Північна зоря», пропагатором ідей ілюмінатів у сердовищі англійських чартистів⁸⁴².

Вважається, що антицерковна позиція засновника ілюмінатів Вайсгаупта була породжена шоком, який виник унаслідок заборони в 1773 р. Папою Римським Климентом (під тиском монархічних урядів Франції, Іспанії та Португалії)

ордену Ісуса (єзуїтів), ревним членом якого він був (у Франції аналогічний «шок» викликав дещо інше явище — феномен «чудовиська з Живодану», таємничого хижака, який у сільській місцевості винищував жінок і дітей на покарання Франції за гріхи). В 1786 р. ілюмінати як агенти і симпатички Сполучених Штатів Америки були заборонені баварським урядом за підготовку скинення усіх європейських монархій і Ватикану. Багато ілюмінатів перейшло до просвітницької організації «Німецька Єдність» або емігрувало до північноамериканської католицької колонії Вірджинії (майбутній штат США Вірджинія), де заснувало ложу, секції якої розкинулися по всіх інших штатах, а самі північноамериканські ілюмінати прийняли ім'я «**якобінців**». Згідно з переданням саме Адам Вайсгаупт був автором ескізу печатки США та піраміди з «усевидячим оком», Фенікса і прапора з 13-ти смуг і 13-ти зірок.

Саме після спільного конгресу масонів, ілюмінатів та розенкрейцерів масонський рух остаточно ухвалив як свою символіку **циркуль** угорі, **косинець-лінійку** внизу і букву **G** посередині, що символізують Бога як Великого Архітектора. Самі ж ілюмінати вкладали в цей символ інший зміст. У своєму колі вони пояснювали, що буква G символізує тирановбивцю **Гармодія**, якого з побратимом Арістогітоном прославили в 447 р. до н. е. скульптори Несіот і Крітій⁸⁴³. Обидві скульптури сміливо спрямовані вперед, а широко розставлені ноги — мовби у **досконалому «кроці» циркуля**; рука однієї з них витягнена вперед, а друга занесена над головою, мовби для удару. Рух обох фігур **розраховано точно**, мовби перед ними важливий механізм: кожен жест — це не динамічний вираз почуттів гніву або злості, а логічний наслідок складення чинних сил. М'язи, суглоби, здуті вени є лише провідниками цих сил. Обидва герої вбивають тирана з однаковою точністю і розрахованістю жесту так само, як атлет на стадіоні кидає спис або диск.

В Йельському університеті на поч. XIX ст. ілюмінати сформували секцію, відому як «**Ложа Череп і Кістки**», до якої, зокрема, належать президенти США Дж. Буш-старший, Дж. Буш-молодший і В. Г. Тафт. Діяльність Ордену триває вже понад 170 років, і храмовим ініціальним центром його є дивна садиба за назвою «Могила» (є підозра, що славнозвісний цикл «Лара Крофт: Розорювачка могил» демонструє для посвячених езотеричний рівень ініціальних обрядів; Лара — дочка Армона Веста, археолога, вбитого масонами-ілюмінатами за те, що викрив їхню сутність ворогам, на праяжці Лари — «череп і кістки»⁸⁴⁴). В своїй промові 4 липня 1812 р. ректор Гарвардського університету Джозеф Віллард відкрито звинуватив американських ілюмінатів-«якобінців» у тому, що вони стали причиною нової війни США з Англією на боці Наполеона. Під час Громадянської війни «якобінці» виступили на боці Конфедерації, а в 1881 р. руками «народників» організували вбивство царя Олександра II, який під час Громадянської війни відправив на допомогу Півночі величезний флот і цим зірвав плани «якобінців» щодо здійснення другої революції в США, а також підтримував «поміrkованих» масонів типу банкіра Л. Ротшильда, через руки якого проходили всі російські залізничні позики. Відомим масоном-ілюмінатом армії Конфедератів був бригадний генерал Альберт Пайк. Він був призначений Джузеппе

Мадзіні главою всіх ілюмінатів США, видав у 1871 р. книгу «Мораль і догма» про масонський шотландський обряд.

У 1875 р. внаслідок загибелі під час грози кур'єра ілюмінатів з Франкфурту до Парижу громадськості став доступний програмний документ ілюмінатів, відомий як «Новий Заповіт Сатани» («сатана» тут розуміється як противник теперішньої християнської цивілізації), де визначалися основні шляхи до маніпуляції громадською свідомістю, а також створення оманливих «відкритих» лож для обману істеблішменту.

В 1864 р. ілюмінат-розенкрейцер Моріс Жолі у своїй книзі, виданій у Бельгії, подає «Діалог у пеклі між Мак'явеллі і Монтеск'є, або ж Політика Мак'явеллі в ХІХ столітті очима сучасника»⁸⁴⁵. Видаючи її як сатиру на імператора Наполеона ІІІ, за мету автор ставив «викрити змову» протилежного оточення «масонів-«аристократів». Але історія зіграла поганий жарт. Книга потрапила до Росії, де вже як «Протоколи сіонських мудреців», як документ першого базельського конгресу сіоністів (1897 р.) з'являється у книзі російського релігійного письменника Сергія Нілуса «Велике в малому». На цей раз текст б'є по «паріях», «пролетарях»-масонах. Колізії щодо «єврейсько-масонської змови» призвели, без сумніву, й до однієї з найжахливіших війн в історії людства, тотальних геноциду та голокосту.

В кінці ХІХ ст. один з ілюмінатів-«якобінців» фінансист з Південної Африки Сесіль Родс проголошує свою мрію про майбутнє створення Федерації народів усіх частин світу під єдиним урядуванням. Для цього створюється Фонд, який надає стипендії для підтримання та виховання в необхідному дусі тисяч і тисяч талановитих молодих людей. Тільки у США серед них — державний секретар США Дін Раск, відомий економіст В. В. Ростов, сенатор і меценат Дж. В. Фулбрайт та величезна група високих державних чиновників і сенаторів, які заснували власні дочірні організації та фонди. Окрім того, найвідомішим стипендіатом Фонду є ідеолог «празької весни» Давід Гольдштюкер, учнем і послідовником якого став колишній посол СРСР у Канаді й ідеолог «перебудови» Олександр Яковлев. До цього ж кола належить і міністр закордонних справ РФ Сергій Лавров, який відкрито оголосив про створення «світового уряду» (США і Росія, виходячи з «нічийного» результату «холодної війни»). Зокрема в Україні фулбрайтівським стипендіатом є Юрій Андрухович, який має один із основних впливів на духовність оточення та прихильників президента-банкіра Віктора Ющенка, затятого послідовника економіста-фабіанця Дж. Мейнарда Кейнса, автора доктрини «кінця невтручання» держави у вільне підприємництво (в одному ряду серед його палких послідовників — Беніто Андреа Муссоліні). Йшов на виборах Ющенко в єдиному блоці «Сила народу» з ніким іншим, як із Соціалістичною партією ортодоксального марксиста Олександра Мороза, послідовником Сальвадора Альєнде (теж масона, 16-го ступеня, ініційованого ложею Хірама № 65, керівника місцевої чилійської ложі «Томас Моро»), який з причини певних політичних ситуацій змушений був «зрадити» свого патрона й начебто перейти до стану протилежної **масонської групи «Regia Annalia»**, підконтрольної іудейській секті «Хаббад».

Представник північноамериканських ілюмінатів банкір Барнард Барух внаслідок теракту Гаврила Принципа, агента створеної сербськими масонами Йовановичем-Чупою і Танкосичем ложі «Об'єднання або смерть» балканського відділення «якобінців» **«Чорна рука»**, і розв'язаній через це Першій світовій війні займає посаду Голови Комітету військової промисловості США, і його статок збільшився з мільйона до 200 млн. доларів, а створений після війни в Швейцарії для виплати репарацій т. зв. Банк міжнародного валютного вирівнювання став приносити Ротшильдам величезні комісійні з конвертації валют. Аналогічно ставленики ілюмінатів нав'язали Німеччині картель «ІГ Фарбен», який став приносити гігантські прибутки як Ротшильдам, так і партнерові по картелю «Стандарт Ойл» (Рокфеллеру), а також таким монстрам капіталізму, як «Дженерал Моторз» (Дж. П. Морган, через дочірні компанії «Форд» і «Опель»), ІТТ та «Дженерал електрик».

Для безпосереднього впровадження ілюмінатських ідей Моргани і Рокфеллери профінансували й створили 21 липня 1921 р. **Раду з міжнародних відносин**, а його органом став начебто «ліберальний» журнал «Foreign Affairs». Серед засновників — майбутні Державні секретарі США Джон Фостер Даллес і Крістіен Гертер та директор ЦРУ Аллен Даллес, автори статуту Ліги Націй.

У червні 1991 р. в німецькому містечку Санді на зустрічі елітарного Більдерберзького клубу Девід Рокфеллер заявив: «... Світ сьогодні досконаліший і прихильніший до створення єдиного світового урядування... Наднаціональна влада інтелектуальної еліти та світових банкірів привабливіша, ніж право народів на самовизначення, котрого ми дотримувалися протягом віків»⁸⁴⁶. З цієї метою виступає геополітик Фр. Фукуяма з програмною декларацією апофеозу світового ілюмінатства «Кінець історії».

«... Світ Традиції не задовольняє «порядних» (тобто масонів-ілюмінатів. — *О. Г.*) — у ньому було надто мало порядку. І справді — різні стани, різні регіони. Всі живуть за своїми звичаями, у кожного — мовби свій світ («квітуча складність»). І всі спрямовані в Небо, до Бога. Це замість того, щоб облаштувати земне життя і постійно бути успішними у земних справах! Та де там — ось вам революція й одна суцільна однорідність. Один порядок, одна культура, один стан — для всіх. По суті, абсолютний Порядок — це ідеальний світ без Історії. Партія Порядку бажає припинити Історію, знайшовши всім своє, корисне місце за Конвєсром всезагального облаштування»⁸⁴⁷.

Іншими словами, цілеспрямовано, ретельно й поступально впроваджується ідея одного з провідних масонів XVIII ст. Г. Е. Лессінга (1729–1781; член ложі «Три золоті троянди»), який у праці «Ернст і Фальк. Діалоги про масонів» (1778) пропагував всесвітню «гуманістичну» державу, де будуть знищені кордони, примус, «відмінності, що викликають відчуження між людьми», де «патріотизм перестане бути добродією», відповідну до «наперед визначеної Гармонії» (prastabilierter Harmonie), а створити її можна за допомогою франкмасонства на прикладі зразка ідеальної таємничої держави в надрах Азії⁸⁴⁸.

Розколові в середовищі «Мемфіс Міцраїм» та «квазішотландського обряду» (яких ще можна узагальнити як **«оперативне масонство»**) слід завдячувати аген-

там впливу **справжніх «шотландців»** типу консерватора і католика графа Жозефа де Местра (1754–1821)⁸⁴⁹, шостого президента США Джона Квінсі Адамса і прийдешніх поколінь їхніх послідовників, які усвідомлюють, що існує постійна небезпека перемоги Зла, бо завжди є більшість людей, які з радістю готові віддати свою свободу в руки «небагатьох здібних», обраних, котрі знають, що роблять зло, але вважають, що це «зло на благо», хоча нема нічого злішого, ніж прагнення будь-якою ціною здійснити благо. Вони ставлять за мету не радикальну зміну світу, а лише організацію й управління ним. Зовнішніми ідеальними реалізаторами цієї ідеї певний час вважалися шотландці та шведи, які перебували в союзі з Венецією — Республікою Святого Марка, в якій вбачали свій ідеал, і на гербі їхнього масонського Ормуського братства зображався лев з пергаментом, на якому написано — «Мир Тобі, Марку Евангелісте», Pax Tibi, Marce Evangelistameus.

На відміну від «франкмасонів» «французько-англійського (мемфісько-міцраїмського) чину» (т. зв. «**фармазонів**», ідиш «хитруни, пройдисвіти») **справжнє масонство**» (іврит. **בּוֹנַיִם** «споруджувачі») «**шотландського чину**».

«**Справжні шотландці**» — це посвячені у створений на протизагугу «Мемфіс-Міцраїм» істинний «**Шотландський чин**» (неправильну назву — «**Червоне масонство**» дали саме члени «Мемфіс-Міцраїм», які самі використовували блакитний колір; екзотерична назва — «**Пріорат Сіону (Сіонське абатство)**», за Жаном Робеном та Деном Брауном; «**Орден Істини Троянди і Хреста (розенкрейцери)**», за Р. Леєм, Г. Лінкольном та М. Бейджентом⁸⁵⁰; «**Орден Сонця, або Геродона, або Кварти**», за Клодом Ґрасе д'Орсе та за Жаном Парвулеско; *питання, чи слід його ототожнювати з масонською місіонерською організацією «Quatuor Colonialis», залишається відкритим*; у деяких джерелах існує свідчення про назви «**Амалія (Амелія)**», «**Ана Флора**», «**Judd**», «**Theron**» тощо). Назва «шотландський» у цьому випадку є «екзотеричною» (для непосвячених), бо насправді походить не від самоназви «скоти» — «шотландці» (франц. l'Écosse), а від дв.-англ. scytha «охороняти» (походить від кельтського слова, спорідненого з ірл. sciathan «край, сторона», «крило», scath «тінь», Скатах, — країна, у володарки якої Кухулін вчиться військового ремесла ~ Скіфія/Скитія й амазонки), і правильною назвою є «**Скитанський чин**».

«**Справжнє (Шотландське, Скитанське) масонство**» як таке — це не позитивісько-світська релігія, а ініціальна школа, котра вважає містерію Істини («Алетей») інтимно пов'язаною з внутрішнім змістом окремої особистості, котра цю істину здатна осягнути, бо вже містить її. «Справжнє масонство» вважає себе вмістилещем надісторичної та універсальної релігійності, базованої на відчутті єдності життя, на внутрішньому переконанні в існуванні «морального закону», на досвіді одночасно містичному й раціональному, пов'язаному з переживанням «священної» сторони життя, що вторгається у буденне існування. Пріоритетами є виховання й освіта, а не боротьба за «нову людину», переконання, а не примус, прощення, а не помста. «Справжнє масонство» допомагає пройти шлях, але не претендує на обов'язковість. Для «справжнього масона» вдосконалення рівнозначне «самобудівництву», він покликаний «вічно будувати», просувати

справу містичного та раціонального пізнання. Цю «велику справу» він і мусить передати світові, «Храм» є не тільки відображенням світу, але й відтворенням на землі трансцендентної моделі (на Сході сказали б — дхарма гуру полягає у допомозі зведення мандали). Але без зведення небесного у поцейбічне, щоб отримати над ним жрецько-магічну владу, як це здійснює «Мемфіс-Міцраїм». Місія Ордену полягає й у тому, щоб донести світові ще й ту істину, що органічна солідарність (соборність) всіх істот дозволяє стражданню одних служити заміною жертвою, що викупляє гріхи інших (щоправда, не забуваючи, що християнське поняття жертви та викуплення хоча й пов'язане історично з відомими дохристиянськими настановами, але саме з причини цього зв'язку відмінняє їх, і щонайперше «первородний гріх» людини, тобто потенційну неможливість спасіння).

«... **Масон уподібнюється земному раєві**, до якого Бог приставив херувима з вогненным мечем для недопущення свавільців, котрі, будучи заражені всіма сімома гріхами, наважилися б наблизитися до посаженого Дерева Життя»⁸⁵¹, бо людина вже свавільно доторкнулася до іншого «дерева»: «... Традиція — це райське дерево пізнання добра і зла, а окремі традиційні форми можна вважати гілками цього таємничого дерева... кожна з них у свою чергу стала духовною віссю, символічно рівнозначною «центрові світу»...», «Традиція ... — це сукупність «нелюдських» знань, що передаються з покоління в покоління кастою жерців або іншими духовними організаціями», «...ця Первоздана Традиція розпалася на ряд окремих і на перший погляд незалежних одна від одної традиційних форм — кожна зі своєю власною системою вторинних «традиційних наук». До таких відносяться, зокрема, алхімія й астрологія разом з астро-алхімічною медициною, а також «традиційна географія та історія», «традиційна математика і фізика» і так далі аж до «традиційної етимології»...»⁸⁵²

Тому в політичному плані Орден заперечує як т. зв. «права людини та громадянина» (які є лише замаскованими бажаннями якомога менше нести обов'язків), так і т. зв. «права стану (еліти)» (які є лише прагненням створити державу в державі). При аристократично-елітистському режимі нація розколюється, при демократичному вона стає крихкою, перетворюється на прах. Справжні «найкращі люди» аж ніяк не повинні турбуватися про якісь особливі права, вони мусять нести тільки особливі обов'язки. Роль ордену «справжніх масонів» у тому, щоб донести це еліті суспільства, яка своїм обов'язком повинна тільки гордитися, бо відуття це очищує і облагороджує, а претензія на права озлоблює і робить дріб'язковим та прискіпливим. Принцип, що прикрашає еліту, — *noblesse oblige* («благородство зобов'язує»), вона — природжені «стражі охоронних істин».

Сам Орден «Шотландського (Скитасенського) чину» складається з Внутрішнього і Зовнішнього кіл посвячених.

Зовнішнє коло Ордену «Шотландського (Скитасенського) чину» іменується «**Пріоратом Сіону (Сіонське абатство)**», а «... його Великим магістром з 1918 по 1963 рр., тобто до самої смерті, був Жан Кокто. В 1981 р. Великим магістром ордену був обраний П'єр Плантар де Сен-Клер... (склав повноваження в 1984 р.; носить прізвисько начебто врятованого останнього меровінзького короля

Сигіберта IV «Плантард» — «Полум'яний пагінець». — *О. Г.*). В 1979 р. ... Великим магістром був впливовий французький белетрист і клерикал, абат Франсуа Дюко-Бурже... (якого проте) обирали «неповним кворумом» і він потім зняв свою кандидатуру (був у 1947–1961 рр. магістром-капеланом Мальтійського ордену. — *О. Г.*)... після смерті Кокто в 1963 р. влада в ордені перейшла до рук триумвірату, до складу якого входили Гейлорд Фріман (відомий американський банкір, опікун Еспенівського інституту гуманітарних досліджень. — *О. Г.*), П'єр Плантар і Антоніо Мерцаджора... Асоціація, названа орденом Пріорат Сіону, дійсно існувала в 1956 р. у Франції і мала дещо специфічну мету. Вона діяла відкрито, була зареєстрована в «Офіційному журналі» і безслідно зникла після подій у Франції в 1958 р., коли Плантар де Сен-Клер зайняв пост генерального секретаря комітету громадської безпеки. Ця нова організація, що виникла в 1956 р., відображала внутрішню кризу в колі шанованого ордену Sionis Prioratus, заснованого близько 1099 р. в Єрусалимі. До її (нової організації. — *О. Г.*) створення призвели реформи, проведені Жаном Кокто в 1955 р., які передбачали відмову членів ордену від принципу анонімності (з метою більшої відповідальності членів ордену за свою діяльність. — *О. Г.*)... в період, коли Великим магістром ордену був Жан Кокто, а маршал Жюен і Андре Мальро були «хрестоносцями» (його заступниками. — *О. Г.*). Після смерті Кокто в 1963 р. і маршала Жюена в 1967 р. чисельність французького контингенту (членів Пріорату. — *О. Г.*) скоротилася до сорока трьох чоловік. Саме в той час на вимогу генерала де Голля ... П'єр Плантар де Сен-Клер був підвищений до рангу «хрестоносця»... Всього в ордені було три «хрестоносці», за котрими йшло дев'ять «командорів» — ієрархів третього рангу... 19 липня 1116 р. орден Сіону вперше згадується в офіційних хартіях і документах. Ми (М. Бейджент, Р. Лі, Г. Лінкольн. — *О. Г.*) знайшли грамоту, датовану 1152 р., на якій стоїть печатка французького короля Людовіка VIII, котрий подарував ордену його першу крупну резиденцію в Європі, розташовану в Орлеані. Крім того, ми знайшли дещо пізнішу грамоту, датовану 1178 р. і завірену печаткою папи Олександра III, в котрій підтверджується законність володінь ордену не тільки на Святій землі, але й у Франції, Іспанії і ... в Неаполі, Калабрії, Ломбардії і на острові Сицилії...» Так, наприклад, у переліку акцій ордену постійно фігурує сім'я, предком якої був якийсь Жан де Гісор, котрий був у родинних зв'язках з Гуго Пайєнським — першим Великим магістром ордену тамплієрів. Особливу роль в історії ордену Сіону ... відіграв рід графів де Сен-Клер... Потім у документі, датованому 1619 р., говориться, що Пріорат викликав невдоволення короля Франції Людовіка XIII, який відібрав у нього давню резиденцію в Орлеані і передав її єзуїтам. Після цього Пріорат Сіону практично зникає зі сторінок історичних хронік і з'являється знову тільки в 1956 р....⁸⁵³

Цікавим фактом є те, що в часи нацистської окупації Франції орден використовувала англо-американська розвідка (контакт було встановлено англійським членом ордену — бароном Гліном Мейсоном Блекфордом, головою ради директорів «Гардіан Ешуранс», який вступив в організацію під час своєї служби в Палестині в корпусі генерала Алленбі за Першої світової війни, в 1922–1940 рр.

він був депутатом парламенту від партії консерваторів, у часи Другої світової війни був командиром корпусу ополчення і безпосередньо підпорядковувався начальникові Служби спеціального призначення (SOE) графові Селборну, а курування операцією випало високопоставленому співробітникові SOE Ролану Мальро, братові відомого письменника Андре Мальро, який у 1947 р. організував таємну організацію ветеранів SOE у Франції — RPF, яка в 1958 р. була перетворена в Асоціацію на підтримку де Голля (надалі — партія Об'єднання на підтримку Республіки), і безпосередньо узгоджувала свою діяльність з голлістським Комітетом громадської безпеки, генеральним секретарем якого був П'єр Плантар; кодовою назвою операції було «**Голова у хмарах**»). Члени ордену зобов'язані були видавати себе за колаборантів («**принцип Джильди**», аналог шийтського принципу «такійя»), але жодним чином не вступати в контакт з рухом Опору («макі»), щоб інформація не потрапила до рук гестапо через викритих агентів «Вільної Франції».

Зокрема П'єр Плантар видавав «провішистський» традиціоналістський журнал «*Vaincre: Pour une jeune chevalerie*» («Перемагати: Для молодого рицарства»), «... в журналі було багато розмов про Атлантиду. Немало уваги приділялося древній кельтській «традиції мудрості» і міфічним темам і образам, в яких вони існували. Були і ліберальні розмірковування з неозороастрійської теософії, про тибетських посвячених і заповітних місцях у Гімалаях. Зрештою, «*Vaincre*» претендував на роль органу специфічної організації, або ордену **Альфа Галати** (виділення авт. — *О. Г.*)... Альфа Галати були зареєстровані у французькому «Офіційному журналі» 27 грудня 1937 р... члени Альфа Галатів (серед них — традиціоналістський дослідник Робер Амаду, який пізніше став «ренегатом» — членом паризької ложі «Мемфіс-Міцраїм», антимасонський журналіст Анрі Костон, правий публіцист Луї Ле Фур, авіатор Жан Мермо, поет і езотерик Габріель Трарійо д'Егмонт, німець Ганс Адольф фон Мольтке, посол Рейху в Іспанії, який був у родинних та близьких стосунках з організатором замаху на Гітлера графом Клаусом фон Штауффенбергом і лідером громадянського руху Опору нацизму графом Гельмутом Якобом фон Мольтке. — *О. Г.*) поділялися на дві основні групи: «легіон» і «фаланга». Роль «легіону» не була конкретизована. Зате функцією «фаланги», як вважалося, були філософські дослідження та підготовка майбутніх рицарів. Цікаво відзначити, що згідно зі статутом ордену, переданим у 1956 р. в префектуру поліції в Анненмасі, Пріорат Сіону теж поділяється на дві основні групи: «легіон» і «фалангу»... Перша з них «продовжує апостольське служіння». Друга виконує функцію «стражів традиції». Згідно зі статутом орден складається з дев'яти градусів, представники кожного з яких носять титул рицарів... 21 вересня (1942 р.) П'єр де Франс-Плантар (головний редактор журналу, псевдонім П'єра Плантара. — *О. Г.*) ... був обраний Великим магістром Альфа Галатів»⁸⁵⁴. У 1956–59 рр. орден за редакції П'єра Плантара видавав журнал «CIRCUIT» («*Chevalerie d'Institutions et Regles Catholiques, d'Union Independante et Traditionaliste*»), в якому висвітлювалися ті ж проблеми, що і в «*Vaincre*». І якщо в першому пропагувалася ідея «Сполучених Штатів Європи (або Заходу)», то в новому журналі говорилося про «Афро-Європейське співтовариство».

Іншими словами, відомо громадськості лише про французьке відділення («Альфа-Галати») міжнародної організації «Пріорат Сіону». Деякі дані свідчать про існування відділення Пріоратів Сіону в Швейцарії, яке очолює Антоніо Цапеллі, але воно утворилося в результаті численних відколів від Мальтійського ордену і зазвичай трактується як «неотамплієрська» організація, до якої приймають і де проходять «фільтрацію» члени інших різноманітних таємних організацій та масонських лож.

Відомі також і такі **дочірні відділення «Пріорату Сіону»**, які ми розглянемо нижче.

На початку XIX ст. виникає одне з найвідоміших зовнішніх кіл Ордену — **«Орден Всесвітньої Теодоксії»**, який діє під егідою традиціоналіста-масона **Антуана Фабра д'Оліве** (1768–1825), автора «Відновленої єврейської мови» (1815), «Філософичної історії роду людського» (Fabre d'Olivet A. «Histoire philosophique du genre humain», 1824) та ряду романів провансальською мовою. Орден виводив своє становлення від давньогрецького поета Гесіода, автора поем «Теогонія» і «Труди і дні» (остання — апологія землеробської культури), тобто адепта «великої науки, яку дали людству боги Еллади». В ордені теодоксів («богославів») спільні зібрання-трапези називалися «агапами» (й ототожнювалися з такими ж аграрної генези Елевсинськими містеріями), ступені посвячення відповідали аграрним професіям — «поливальник», «ратай», «сіяч», чотири найвищі чини позначалися назвами космічних стихій (вода, земля, повітря, вогонь), найідеальніша людина визначалася поняттям «небесна рослина» (*пригадаймо кінофільм «П'ятий елемент» з Мілою Йовович і Брюсом Вільсом у головних ролях, який розглядається як запис ініціального шляху для адептів ордену*). Поряд з цим йшла апеляція до вчення платоніків і піфагорейців про те, що душа людини тотожна пшеничному колосові. Фабр д'Оліве визначає головну рушійну «Велику Тріаду» історії — Провидіння, Доля і Воля людська та її «божественних посланців/великих посвячених» (Рама, Крішна, Орфей, Мойсей, Фусі, Будда, Конфуцій, Лао-цзи, Зороастр, Езра, Лікурґ, Нума, Піфагор), які щонайперше проголошують: людей об'єднує не їхня Доля і не колір їхньої шкіри, а містична семантика Слова, Логосу, Провидіння. Там, де людська Воля торжествує над Провидінням, переважає республіканський спосіб правління з його демагогією, духовним нівелюванням і занепадом цивілізації. Там, де Доля володіє над свободою Волі, виникають монархії з неминучим для них рабством і раболіпством. І тільки там, де всі три сили, котрими керує Провидіння, урівноважують одна одну, запановує теократія, найкраща і найжиттєстійкіша із соціальних форм. Історія відповідно — це шлях прогресу людства в умовах вічних випробувань, які влаштовує йому Провидіння⁸⁵⁵. Продовжувачами ідей і навіть учнями Фабра д'Оліве вважаються **Александр Сент-Ів д'Альвейдр**, основоположник «Синархічної доктрини» та автор розповіді про таємничу державу обраних посвячених — Агартху **Едуард Шюре**, автор книги «Великі посвячені», в якій у популярній формі він виклав деякі розділи з книг Фабра д'Оліве, **Жерар Анкос (Папюс)**, який був спочатку великим майстром ордену мартиністів, але надалі став ренегатом і після відомого конгресу спіритуалістів і масонів у 1908 р. ввійшов до лож обряду

Мемфіс-Міцраїм і став великим майстром цього чину у Франції, автор фундаментальної праці «Окультизм» про науку проявлення трансцендентного та великих посвячених посланців містичного Сфінкса (символу єдиної трансцендентної й абсолютної Істини) і **П'єр Симон Балланш**, католицький автор двотомного «Нарису соціальної палінгенезії» (Ballanche P. «Essais de la palingenesie sociale», 1827) та критики Великої французької революції «Людина без імені». Останній наполягав, що Європа не повинна відмовлятися від традиційних устоїв і спогадів, бо тільки за допомогою їхньої неперервної наступності у новітній цивілізації можливий її подальший поступальний розвиток. Суспільство, яке втратило своє минуле, випадає з ланцюга вдосконалення і не має перспективного майбутнього, а в світі запановує «вік плебея, «людини без імені», «нікого», царевбивці, сучасного Едіпа». Причина недовговічності попередніх цивілізацій в тому, що в залишеній самій собі людині висувається на перший план матеріальна основа, після задоволення якої людина більше не прогресує. І тому суто людський розвиток незмінно закінчується станом ступору. Через це тільки воля Провидіння за допомогою своїх обранців веде людський рід до нескінченного прогресу. Так, коли Провидіння відкрилося людині в часі, воно стало говорити її мовою, але в сучасну епоху, коли гаснуть старі соціальні вірування і зароджуються нові, слід уміти знаходити в цих змінах єдину лінію замислу Творця, що виявляється тепер у науці та лібералізмі, як колись у Святих писаннях, що вимагає тепер у відповідності з духом часу інших тлумачень. На переконання Балланша, тільки **«прогресивний традиціоналізм»**, який цікавим чином поєднує у собі ультрамонтанство і свободолюбство, здатний глобально й оптимістично обґрунтувати соціальну еволюцію, в котрій повнота («плерома») розкриття людських здібностей і стане кінцевим здійсненням релігійних основ: «Я сподіваюся дати синтетичний виклад історії людства. Я сподіваюся показати історію суспільства від його темного зародження і таємничої колиски аж до найвищого розвитку його сили і могутності... Наважуюсь сказати, що ширший історичний синтез неможливий»⁸⁵⁶. Вражає, що засновник іншого «премодіального традиціоналізму» Рене Генон, коли в 1908 р. отримує від патріарха Гностичної церкви Фабра Дезессера єпископський сан, то також і нове ім'я — Палінгенезій («Відроджений»), що є перекладом християнського імені Рене (лат. renascere «воссресати») і явним натяком на доктрину П. Балланша.

Інші «дочірні» організації «Пріорату Сіону» — це славнозвісна **«Велика Альпійська Ложа»** («Альпіна»), яка контролює фінансові банки в Цюриху, Базелі й Женеві і про яку розповів журналіст Меттью Паолі в своїй книзі «Les Dessous» («Заглиблення», 1973 р.; автор пізніше був заарештований в Ізраїлі за шпигунство і начебто розстріляний). Діяла вона під протекторатом Комітету суспільної безпеки в уряді Шарля де Голля, до керівництва якого входили ветерани руху Опору — нобелівський лауреат Анрі Мальро й науковець П'єр Планто де Сен-Клер (начебто він одночасно — «навігатор», Великий магістр Пріорату Сіону, але залишив свій пост на знак протесту проти засилля його рицарями Мальтійського ордену), і, на думку М. Паолі, ставилася мета зведення на французький престол королівської династії Меровінгів, яка веде своє походження начеб-

то від іудейського царя Давида)⁸⁵⁷. Відома також італійська «**Пропаганда (масоніка) дуе**» (або «**Ложа П2**»), створена банкіром Адріано Леммі в 1885 р. Вона рекрутувала в свої лави посвячених третього ступеня з Великих східних лож Італії (великим магістром яких і був А. Леммі). Станом на 1982 р., коли почали просочуватися в ЗМІ дані про Ложу, до неї входило понад 900 чоловік з високих посад у державному управлінні Італії. «... Досить сказати, що не менше двохсот неіснуючих банків зуміло «проіснувати» досить довго, щоб дивним чином поєднати банк Ватикану з банком Цизальпіне та Національним банком Франкліна (переводячи кошти на користь польської «Солідарності», наприклад. — О. Г.) ... всі три відомі лідери змови П2 (Лічо Джеллі, засновник П2⁸⁵⁸ ...; Роберто Кальві, президент банку Амброзіано й управитель «банків-привидів»; Мікеле Сіндона, член П2, президент Національного банку Франкліна й адвокат мафії) мали звання рицарів Вищого Військового Мальтійського Ордену (ВВМО), власної таємної поліції Ватикану»⁸⁵⁹. Щоправда, великий магістр італійського «регулярного» масонства Армандо Корона проголосив, що ложа «П2» (з раніше приєднаними до неї ложами «Хід» та «Справедливість і свобода») була еретичною (тобто не належала до традиції «Мемфіс-Міцраїм»), вийшла за межі ухвалених масонських уставів, через що в 1974 р. вона була оголошена офіційно розпущеною, але роком пізніше декретом великого магістра Сальвіні ложа була відновлена під юрисдикцією саме «Великого Сходу Італії» «квазішотландського обряду», який станом на 1972 р. відновив союз з аналогічними ложами США та Англії і проводив спільні т. зв. «Конференції Вашингтона»⁸⁶⁰. У Франції проти фармазонства присягу на вірність істинній шотландській традиції принесла **ложа Нейї** (під безпосередньою опікою ряду американських лож, як правило, зі значним впливом військовиків), їй ідентичні і такі ложі: у Греції — **ложа «Парфенон»**, у турецькому Ізмірі — «**Ефесіс**», у СНД — «**Паламіт**», у Мексиці — «**Tequila**», в Фінляндії — «**Суомі Лооци І**», у Перу — «**Фенікс 137**».

Але найцікавіший той факт, що існує нелегальна організація «**друзів Шотландського майстра**» — «**Ramses Pharao**», «**орден Короля-Сонця**», яка призводить до того, що зсередини нівелює всі геополітичні домагання «ірегулярної» ложі «Мемфіс Міцраїм». Символом «друзів Шотландського майстра» є «**золотий грифон**», який у стародавньому Єгипті та на мінойському Криті символізував **солярний принцип монарха**. Однак у Західній традиції, за Жаном Парвулеско, він же — «**Червоно-Коричневий Єдиноріг**», *Licorne Mordore*, де франц. *mordor* — «червоно-коричневий із золотим відливом» (символ фінальної есхатологічної коронації алхімічним золотом Традиції)⁸⁶¹. Сам Жан Парвулеско (нар. 13.09.1929, Румунія) як командор д'Альтвілла (або Тоні д'Антремон, Сільванус Репробатус, «таємний протектор Полярної Зорі») є емісаром цього ордену як серед високого сановного екзотерично стурбованого світу (аж до того, що через своїх дочок породичався з королівськими й імператорськими родами та кланами Європи і Японії), так і емісаром «Мемфіс-Міцраїм» (зокрема для відвернення експансії Альянтів в Іспанію)». У грифона, зазначалося у папірусах, «дзьоб сокола, око людини, тулуб лева, вуха, як у риби, і хвіст змії», що символізує могутність і суперечливість тварин усіх чотирьох стихій, але головне — з'єднує

у собі властивості птаха і звіра, Неба і Землі, добра і зла. У греків він — поряд з лебедем — іздова тварина бога гіперборейців Аполлона та неодмінний супутник богині Немезиди — він їм допомагає неминуче і люто карати лиходіїв. Також зображався зі стрілою Аполлона у пащі.

Давні автори так описували цю дивну істоту: «... грифони насправді мешкають в Індії і вважаються посвяченими Сонцю — тому індійські зодчі зображають колісницю Сонця запряженою четвіркою грифонів» (Флавій Філострат, III, 48); «Люди ловлять грифона і з його пір'я роблять сагайдаки, а з його кігтів — великі кубки» (Тимофій з Гази, «Про тварин», 9 а, 9); «Грипи — особливий вид тварин, мешкає на гіперборейських горах. За своєю зовнішністю вони — леви, але крилами і головою схожі на орлів, дуже ворожі коням, посвячені Аполлонові; тому і сказано: «вже з'єдналися грипи з кіньми» (Мавр Сервій Гонгорат, «Пояснення до книги «Буколік» Вергілія»). У «Чистилищі» Данте (XXIX) триумфальна колісниця запряжена саме грифоном (його орлина частина — золота, а лев'яча — біла з червоним, символізуючи дві природи Христа), а св. Ісидор Сивільський у своїх «Етимологіях» трактує грифона як символ Христа, який є левом, бо царює над світом, і він орел, бо вознісся із землі на небо. Також, як розповідає Арістей з Проконнесу (VII ст. до н. е.), грифони стережуть золотоносні гірські масиви та річки, і час від часу «одноокі» арімаспи крадуть їхні скарби. Певні джерела (Ктесій з Кнідосу, Клавдій Еліан, Тимофій з Гази, Конрад Ліконстен, Джон Мандевіль) мешкання грифонів розташовують саме в Індії, що викликано явними зображеннями могутньої арійської птиці Гаруди, символу царя-жерця. Особливо цінувалися магичні чаші для вина, які виготовляли із пазурів грифонів і які можна було отримати в дар тільки за вилікування людиною важкохворого грифона.

В європейській середньовічній традиції (Аріосто «Несамовитий Роланд») грифон, або гіпогриф, є верховою твариною рицаря Рудж'єра (Рожера), який рятує чарівну Анджеліку, дочку катайського царя. Вона прикута на морському березі до скелі й очікує появи чудовиська (сюжет тотожний грецькому переказові про ефіопську принцесу Андромеду та героя Персея). Рудж'єр своїм мечем осліплює монстра й одягає Анджеліці на мізинець чарівний перстень, котрий її захищає. Але далі Анджеліка стає коханою і дружиною рицаря-мавра Медора, якого вона за порадами пастуха виліковує соками трав і вирізає на корінні дерева імена своє та свого коханого. Без взаємності в Анджеліку закоханий рицар Роланд (Орландо), який через ревності стає шаленим і гине в боротьбі з мавританським царем Алжиру Родомонтом.

Іранським еквівалентом грифона є собако-птах Сенмурв (Симург, слов'янський Семаргл): «...Гніздо його на Сході, але він присутній і на Заході, — говорить у манускрипті «Сафір-е Симург» («Посвист Симурга»). — Всі зайняті ним, але він не зайнятий ніким. Все наповнене ним; він же порожній від усього. Всі науки — від посвисту цього Симурга, від нього вилучені вони; і дивні інструменти, на подобу органа та інших, — від посвисту цього птаха... Їжа Симурга — вогонь, і кожен, хто прикріпить до свого правого боку його перо, зможе пройти неушкодженим через полум'я. Подув ранкового вітерця — від дихан-

ня Симурга, тому закохані і довіряють йому таємницю свого серця і свої приховані думки...». В ісламі (малайська книга «Про Світло Мухаммада») відповідно теж присутнє уявлення про священного птаха, створеного Аллахом з містичного предвічного Світла Мухаммада: головою своєю він мав Алі, очима — Хасана і Хусейна, шиєю — Фатіму-сирійку, руками — Абу Бакара й Омара, хвостом — Аміра Хамзу, спиною — Аббаса і ногами — Хадіджу ал-Кубру. Створивши його, було проголошено, що він плаватиме по десять тисяч років у кожному з семи морів (пізнання, доброти, терпіння, розумності, думки, співстраждання, світла). З крапель Світла, які впали з очей, вух, носа, з пліч і рук птаха, Бог створив 124 тисячі пророків, 30 апостолів, 4 архангели, перо і скрижалі долі, престол і сім небесних кіл, Сонце, Місяць, вітер, воду, вогонь, дерево життя, дерево туба, печатку Сулеймана (Соломона) і посох Муси (Мойсея). Від Адама містичне Світло зійшло до Сифа, від Сифа — до Муси. В цьому контексті космогонія тотожна арійській — ведичному творенню каст людства з різних частин Пуруші та авестійським світлом благодаті-«фарно». Одночасно в поемі «Шахнаме» Симерг є тотемом могутньої династії Сама, вихователь богатиря Заля, батька Рустема.

Цей образ Симурга-Грифона відроджений у багатстві своїх атрибутів іранськими суфіями — послідовниками Шихаба ад-Діна Сухраварді (1155–1191; не слід плутати його зі значно пізнішими месопотамськими засновниками суфійської школи ас-сухравардійя), рух яких постав арійською («аджам»-«не-араби; іранські етноси») відповіддю на арабізм ісламу. Симерг стає символом створеного під опікою правителя сирійського міста Алеппо ал-Маліка аль-Захіра, сина Салах-ад-Діна, таємного братства («іхван») представників різних релігійних традицій, стурбованих збереженням основ Премордiальної Традиції — «Охоронців Божественного Логосу (аль-Каліма)», заснований «прабатьком мудреців» Гермесом, який розділив братство на дві гілки «мудрості» (гнозису, маріфа) — «західну» та «східну». До «східної» він відносив героїв «Авести» — царів-мудреців Гайомарта, Ферідуну і Кай-Хусрау, а також Заратустру. Їхніми продовжувачами на ґрунті ісламу були суфії-проповідники містичного екстазу: ал-Бістамі (пом. 874 р.), ал-Халладж (пом. 922 р.) і ал-Харакані (пом. 1034 р.). «Західну», або «грецьку», гілку представляли Асклепій, Емпедокл, Піфагор, Платон та мусульманські містики Зу-н-Нун ал-Місрі (пом. 861 р.) і Сахл ал-Тустарі (пом. 896 р.).

Проявитися у повній силі «**Орден Золотого Грифона**» не може з причини тимчасової прихованості її «Імператора» (певним чином пов'язаного з церковною традицією апостола Андрея Первозванного), «Нового Зігфріда», «Хельгі Аватари», але заявляти про своє існування і здійснювати діяльність відкритіше вже може в зв'язку з явленням світові знаменням — приходом «Кіра нового віку» Атаульфа Істрійського (20.04.1889–30.04.1945).

Також дочірніми «**Ramses Pharao**» (і вірніше, його ступенями/градусами) є:

1) ложа «**Братство Венери (Фрейї) / Сирійської богині (Варвари, Амалії)**» — «**Товариство Вріль**»-«**Орден Восьмикутної Зорі**» (A-Mor, Leliwa, Re-Che), що заснована на сексуально-тантричній концепції нівелювання аналогічної окультної

практики «Мемфіс Міцраїм», працюючи не на «раціональному» рівні, а через посередництво уяви за допомогою еротично забарвлених символів і ритуалів (знаходячи їх навіть збереженими у таємних братствах Малайзії, Полінезії та Японії, які використовують для цього «хентай»), апелюючи й до християнського «умілення» перед красою жіночого тіла та шлюбного союзу, створених Творцем. Ініційовано орден було Афродітою Пандемос (Іштар/Астарта), котра від Ареса народила Гармонію, якій було подаровано чарівне намисто (пор. з аналогічною японською традицією про намисто Амагерасу). Саму містерію Ордену описав у «Фаусті» масон «страсбурзького посвячення» Гете (1749–1834), де апофеозом виступає саме «гармонія», в основі якої лежить «відчуженість», а її символом — грот, в якому міститься самостійний світ («Там, в альтані, світ є цілий, / Гай і луки, гори й ріки... / Там глибини незглибні»). Іншими словами, пропонується, як це не парадокально, звільнитися від чуттєвої, фізичної природи, як цього досягли герої Гете Фауст та Гелена в естетичній царині, позбувшись від її фатальної необхідності: «... Не лише Фауст знаходить спокій — Гелена звільняється від докорів сумління і почуття провини, а також від небезпеки з боку войовничого чоловіка... Метафізичний план твору диктує, що стан естетичної гармонії не може бути тривалим! ... повною мірою людина може вивіститися над фізичною природою («цариною необхідності») лише в наступному — «моральному стані» (тобто на рівні вчинку)... це і є істинним станом свободи... та шлях до свободи... лежить саме через красу... до моральності («практичного розуму»), від споглядання насолоди до діяльного прагнення, від царини необхідності до царини свободи... Шиллеровій самовтішеній естетичній гармонії *споглядання* Гете протиставляє неспокійну моральну гармонію *прагнення*: вона й була втілена в образі Евфоріона (сина Фауста і Гелени. — *О. Г.*): «Бій — нині оклик мій, / До перемоги стій!»... Загибель Евфоріона і зникнення Гелени пробуджують Фауста від «естетичного сну». Він відкриває для себе нову істину. Вона — не у споглядальній насолоді високою красою, а в діяльності...: «Я влади прагну, володінь / Діла — ось суть; а слава — тінь»... Засліплення має той важливий смисл, що тепер Фауст пориває зі світом анархічних спокус і життєвої емпірії, зі «свободою від» і зосереджується тільки на ... «свободі для», свободі як умові власної екзистенції — «волі як життя» («Freiheit wie das Leben») ... У невтомній діяльності не окремий індивід, а лише рід у своїй сукупності (тобто в безконечності) досягає стану повної свободи...»⁸⁶²;

2) орден «Червоний Дракон» (**Dragon Rouge**), діяльність якого спрямована на прояснення факту, що «... існують як темна, так і світла сторони буття, котрі не мають нічого спільного ні з добром, ні зі злом, ні з людськими поняттями моралі взагалі»⁸⁶³. Ставиться за основу розвиток («еволюція») суб'єктивного сприйняття Всесвіту аж до рівня т. зв. особистості «Mega Therion» (що з грецької неправильно перекладають опоненти як «Великий Звір», спровокований «сатаністами», які не мають нічого спільного з орденом). Вважається, що екзотеричним варіантом ордену є церква курдів-езидів (Yezidis) з їхніми ритуалами пошанування грішного через любов до людей Ангела-Павича (Мелекі Тауз), але вже прощеного Всевишнім;

3) **орден Трапеції** (інколи — «**Орден Гальської Трапеції**», «**Джорджино**»), який одержимий ідеєю безсмертя і практикує обряди, пов'язані зі скульптурами, світлом, численням та людською кров'ю, через що серед обивателів вони користуються поганою славою «**вампірів**» (не слід плутати з однойменним «Орден Трапеції» — службою безпеки в ложах А. Кроулі). Саме злам розумових бар'єрів, що існували у свідомості людей Середземномор'я протягом тисячоліття античної історії, Орден ініціював шляхом викопування, переміщення, розчленування мертвих тіл, тобто практикою пошанування святих у вигляді їхніх мощей, перетворюючи могилу на вітвар, зруйнував традиційну межу між світом живих і світом мертвих, зробив могили і мертві тіла місцем зустрічі світу земного і світу потойбічного⁸⁶⁴. На Орден також покладена місія нівелювання злочинних експериментів (т. зв. «проект Ліканія», «Т-вірус», «Еон Флакс») ордену «Мемфіс Міцраїм» над людиною та її особистістю. Серед безпосередніх adeptів Ордену — Гонгора-і-Арготе, Лессінг, Людвиг Баварський, Гарсія Лорка, Жан-Батіст Бокасса, Мілен Готьє та ін. Надзвичайно багато членів ордену були інтербригадівцями і боролися на боці республіканців в Іспанії, у французьких макі, італійському та грецькому Рухові Опору, в латиноамериканських революційних організаціях, однак за певних умов боротьби з «Мемфіс-Міцраїм» вони були й у загонах ультраправих («червоні фашисти» Муссоліні, «ескадрони смерті» в Гватемалі та Гондурасі).

За легендою начебто ініціювала в європейській традиції сам орден народжена з крові фалоса Урана (Сатурна) та піни Океану Афродіта Уранія, посвятивши в нього кіпрського володаря Пігмаліона і його дружину Галатею, а головні храми Ордену — в місті Пафос і на острові Криті та на острові Кіфері.

За «внутрішніми» письмовими джерелами існує версія, що «Орден Гальської Трапеції» являє собою т. зв. «**Анархів**» — повсталі членів ордену «Мемфіс-Міцраїм» (у термінології ордену Трапеції «**Мемфіс-Міцраїм**» **виступає як «Камарілла**», який утворюють сім з 13-ти «кланів» т. зв. «**Червоного Роду**» і був реформований у кінці Середньовіччя; для непосвячених пропонуються казочки про ці клани як «бруха/сови», «гангрели/бродяги», «тореадори/естети», «вентру/володарі долі», «носферату/емпати», «тремери/чародії», «малкавіани/оракули» і «кайтіффи/недопосвячені»), який склався проти наявних у цьому ордені тиранії і людиноненавистництва, проти тенденції «Старійших Ієрархів» видавати як «жертвних агнів» молодших за ієрархією на розправу профанам (з метою відволікти увагу та знімати напруженість у суспільстві), інколи завуальовано подаючи це як виконання жертвовного ритуалу відправлення «посланця/прохача» до світу богів. Відповідно «**Анархи/Орден Трапеції**» розглядаються вірними заповітам свого першозасновника Каїна, якого Ліліт посвятила у «Містерію Крові» і разом з ним прийняла в Орден ще Трьох Великих членів, які, проте, вже самовільно на вернули ще членів, з яких 13 перетворилися на кровожерливих убивць і тиранів і стали відомі як «**Антеділувіани**». Обурений Каїн, який вважав за неможливе ображати створений Богом світ існуванням сповідників містерії, призупинив дію т. зв. «Шести Традицій Каїна», якими регулював ситуацію в Ордені (прихованість, володіння, потомство, відповідальність, гостинність, страта посвяченого), чим заборонив «створення потомства» і спільно

зі своїми «означеними» дітьми і внуками («**метузела**») відокремився у першоствореному місті, де посвячені і непосвячені у «Містерію Крові» мирно співіснували. Проте чародійство одного з нащадків Каїна призвело до катаклізму і захоплення влади в ордені дітьми Антеділувіан, які отримали дари та прокляття своїх батьків і віру в те, що в майбутньому наступить апокаліптична Гесна, коли першостворені Антеділувіани повстануть із безодні і «пожеруть» як звичайне людство, так і молодших adeptів «Камаріллі» («Мемфіс-Міцраїму»). Відповідно «Камаріллі» поширює про «Орден Трапеції» брехливі плітки як про секту «**Саббат**» (як два клани «лазомбре/lasombre/маніпуляторів» та «цімісце/tzimisce/чародіїв-інтелектуалів»), що начебто проповідує «відкрите володарювання вампірів над людством». Насправді ж «Саббат» (начебто члени клану «лазомбре» вміють викликати «живу темряву», надавати їй форму і володарювати нею, ототожнюють їх з іудаїстами, які поклоняються традиції творення големів; «нейтрали»-«асаміти/найманці, переважно в країнах ісламу», «клан Сета/Змія», «джованні/некроманти-фінансисти», «равнос/цигани», «інкону/відлюдники, переважно переховуються у монастирях і ашрамах») та «лінії крові», як-от «ахрімани/гінократи-шамани», «баалі/дияволопоклонники-ваалісти», «криваві брати/солдати», «дочки какофонії/співухи», «гаргульї/воїни», «каесід/науковці», «нагараджа/канібали», «самеді/зомбі» та ін.) штучно створені самими послідовниками «Камаріллі/Мемфіс-Міцраїм» для дискредитації «Ордену Трапеції» та маніпуляції тими членами, якими заволодіває сумнів і наявне прагнення до індивідуальності та людської гідності.

Щонайперше **орден «Короля-Сонця» («Ramses Pharao»)** протистоїть темній жрецькій консорції, котра символізується «**Зеленим Драконом**», або просто зеленим кольором (зелені барви рукавиць, зелений плащ з червоним хрестом у капеланів ордену тамплієрів, наприклад). Свого часу, 24 січня 1906 р. російський посол у Римі Муравйов подав у своє міністерство текст постанови масонської ложі «Розум»: «...Ложа «Розум», посилаючи братське вітання новій російській масонській сім'ї, котра мужньо розпочинає своє існування... висловлює побажання, щоб нова масонська ложа, котра вийшла з народу і стоїть за народ, швидко отримала можливість здійснити свій **зелений прапор** (виділення авт. — *О. Г.*) над звільненим людством і благородно відплатити за незчисленні жертви теократичної реакції» (Цит. за: ⁸⁶⁵). Під зеленим драконом мається на увазі близькохідний «Смарагдовий Урій», біблійний «Мідний Змій» (зелені дракони, «Рю», наприклад, зображенні як «охоронні» на гербі самостійного тибетського королівства Бутану, яке виконує місію охоронця шляху до Шамбхали на відміну від «еретичних», на їхній погляд, тибетських ламаїстів). Також на езотеричному рівні свідчення про протистояння двох орденів начебто зафіксоване в «Пісні про Роланда»:

Могуч эмир, пред ним несут «Дракон»,
С ним Тервагана знамя, Мухаммеда,
И Аполлина идол нечестивый.
Вокруг гарцуют десять хананеян,
И зычный клич пронесся по дружинам:

«Пусть служит верно богу Аполлину —
Кто обрести души спасенье хочет !» (235);

Увидел Карл «Дракон» — эмира знамя,
Увидел он знамена Мухаммеда ... (239);

Эмир зовет на помощь
Своих богов проклятых: Аполлина
и Мухаммеда, бога Тервагана (253).

Тут слід додати, що в цій поемі ісламська Кааба передана як «Преціюз» (Preciuse) — клич воїнів еміра та ім'я меча самого еміра, що контамінується в уявленні езотериків одночасно зі смарагдовим каменем, «смарагдовим Урієм»-«Зеленим Драконом» та «смарагдовою скрижаллю» Гермеса Трисмегіста («Тричівеликого»).

В християнській традиції розповідається про те, як «наречену Ісуса» Маргариту-«Перлину» Антіохійську в темниці проковтнув Дракон, але хрест в її руках змусив дракона розверзтися, і вона неушкодженою вийшла назовні, і не дивно, що цю найпопулярнішу святу, разом з такою ж святою Катериною, покровителькою науки та філософії, і святим Христофором Лікійським в 1969 р. було виключено з католицького церковного календаря.

Загальноприйнято, що «... у допотопні часи полюсом світу була (зоря) Альфа (сузір'я) Дракона. У грецьких міфах Дракон обернувся довкола Північного Небесного Полюса. «Пополь-Вух», священна книга майя, описує священного Змія Гукамаля, аналогічного Кнефу єгиптян... Мексиканський змієбог Вотан описаний таким, що мешкає у підземеллі, як і шумерські змієбоги та індуські Наги. «Махабхарата» і «Рамаяна» оповідають про контакти ранніх аріїв з нагами, напівбожественними істотами з людським обличчям і тілом дракона...»⁸⁶⁶. Хранителями цієї традиції з премордiальних часів вважаються, за Г. Віртом, індіанські юто-ацтекські племена, які є нащадками тих америнідських племен, котрі першими вийшли з гроту «Семи печер» (тобто з попередньої ініціальної традиції) арктичної прабатьківщини людства, що гинула (Туле, Арктогеї), для збереження заповітної традиції.

Саме Сухраварді претендував на те, щоб у його вченні об'єдналися ці обидві гілки «мудрості» («правої» та «лівої»). Також він вважав, що «таємниці ал-гайб» — «прихованого» (мугаййабат) доступні через містичну інтуїцію (заук), божественне одкровення (кашф), уві сні, коли душі людей перебувають не під тягарем турбот і думок «світу очевидного» (алам аш-шахада). Ці таємниці постають у вигляді «накреслених рядків», «голосів» та «образів». Відповідно до цього у «Братстві охоронців Логоса» визнається неважливим ініціальний «сілсілат ал-барака» («ланцюг благодаті»), який передає ініціальну традицію та святість від засновника ордену до наступника, від учителя до учня (іноді ініціація може здійснюватися без випробувального терміну та ангелом, святим або духом померлого шейха, або ж якимось магiчним предметом, як-от чаша чи камінь (Грааль), і тоді такий ученя називається «увайса», за іменем йеменського сучасника Мухамме-

да Увайса ал-Карані, ініційованого духом самого Пророка після його смерті), бо «благодать» (барака) дарується будь-якому містикові безпосередньо Богом («ал-маджзуб ал-муджаррад»). Містики-муджтахіди (перс. «муджтехід», тур. «мюджтехід») не мають рангів, їхній соціальний і релігійний авторитет прямо залежить від їхніх знань, рівня містичного осягнення та містичних вправ («зікр», «хатм», «сама»).

На езотеричному ж, прихованому рівні «**Орден Золотого Грифона**» («**Ramses Pharao**», «**Орден серця**», «**The Lion**») є насправді організацією імперської синтетичної функції, яка утворює конспірологічну окультну Тріаду, урівноважуючи і гармонізуючи («Holy Royal Arch») обидва протилежних Ордени — «**Мемфіс Міцраїм**» («**Орден Лівої руки**») та «**Пріорат Сіону**» («**Орден Правої руки**»). Щоправда, як один, так і другий висувають як альтернативу власних «посередників» — відповідно «**Орден Зеленого Дракона**» (**Amphureus**) та «**Орден Вищих Невідомих**» (**Superior Inconnu**). Парадокс полягає в тому, що для обох останніх людина філософськи осмислюється як Мікрокосмос у Макрокосмосі (і її символом є Пентаграма — «Пломениста Зоря») ⁸⁶⁷, в той час як містично-філософська доктрина «Короля-Сонця» розглядає людину як Макрокосм, що тимчасово (і з певною місією) перебуває у Мікрокосмі.

Аналогічно орден «Лівої руки» відстоює теллурократичний (континентальний) принцип геополітики, а «Правої руки» — таласократичний (морський, торгово-колоніальний).

Орден «Правої руки» виступає носієм принципу «андрогінності», а «Лівої руки» — гінекократії з її *«теплотным притяжением почвы»*, прагненням до суто біологічної пролонгації, розчинення особистості у родовій стихії: *«И жена бе облечена в порфиру и червленицу, и позлащена златом и камением драгим и биссером, имущи чашу злату в руке своей полную мерзости и скверн любодения ея»* (Откр.: 17; 4).

У візіонерсько-фентезійній доктрині ордену «Лівої руки» («Мемфіс Міцраїм») відповідає Феанор, а «Правої руки» — Галадріель (Нервен, «Діва-Муж»).

Аналогічну Тріаду Р. Генон наводить в Кабалі, де дерево Сефірот складається з двох колон — «правої», Милосердя, Доброти, Світу і «лівої», Суворості, Правди («Дім Правди», *Veith-Din*), Суду (відповідно два аспекти Господа: Шаддай-Яхве — «Шаддай» («Всемогутній») — ім'я бога Авраама, Яхве («Я Той, Хто Є») — ім'я бога Мойсея, і Слехім ⁸⁶⁸-Саваоф, «Шемот рабба», III, 6). Синтезом же цих двох колон Сефірот є Шехіна (*Shekinah*) ⁸⁶⁹, «сутність, яка покоїться» («Сукка», 53а). Вона разом з ангелами зійшла з небес, сховалася у «заповітному місці» (!) — «місторім» і там проливала сльози над загибеллю Єрусалимського Храму («Хагіга», 5б; «Берахот», 59а). Свого часу саме Шехіна обвінчала у Раю Адама і Єву («Ерувін», 18а). Під впливом гріха Адама Шехіна залишила землю і замешкала на першій сфері неба (Велон, «завіса перед світилами»), далі під впливом гріха Каїна — на другу сферу (Ракіа, «місце, де прикріплене сонце») і т. д. аж доки не досягла сьомого неба (третя — Шехакім, «місце священних жорен, що мелють манну небесну»; четверта — Зебул, «небесний храм, де архангел Михаїл приносить жертву Богові»; п'ята — Меон, «замешкання ангелів»;

шоста — Махон, «місце дощу і граду, снігу і туману»; сьома — Аработ, «скарб справедливості, благовоління та роси воскресіння», «Хагіга», 12б). І тільки сім праведників (Авраам, Ісаак, Яків, Леві, Кегат, Амрам і Мойсей) своїми доброчинностями повернули Шехіну з неба на землю, і вона замешкала у Скинії.

Але якщо сама Шехіна «видима» тільки у світі Трансцендентному, її фактичним проявом («слава Шехіни») і посередником («малакі»-«ангел») між світами є Метатрон (Metatron), якому Бог дав від своєї величі шістсот тисяч миль у довжину і тисячу — в ширину («Хагіга», 15а). Вважається, що саме Метатрон має на увазі у визначеннях «Ангел лику Його», «Князь Світу» («Шар ха-олам»), «Священик» («Кохен ха-гадол»).

Герметичний гностицизм Агриппи Неттестейського **Тріаду** розглядає як зруйновану тепер гріхопадінням ідеальну єдність космічних субстанцій (ангелів-планет-елементів-сторін тіла-звуків-кольорів-муз-чуттів):

ПРАВА СТОРОНА:

1) права нога/вухо (Цафкіель/Престоли-Сатурн-Чібіс-Каракатиця-Кріт-Свинець-Онікс/Карбункул-Сіль-Блакитний-Ассафтіда (сірка/скамоній і всі погані запахи) - Полігіннія-Уява;

2) права рука/ніздря (Самаель/Сили-Марс-Гриф-Щука-Вовк-Залізо-Алмаз/Онікс-Дочервоний-Перець (перець і всі гострі запахи) —Клію-Слух;

3) серце/праве око (Рафаель/Власті-Сонце-Лебідь-Тюлень-Лев-Золото-Карбункул/Хризоліт-Ре-Помаранчевий-Ладан (кориця і всі чудові запахи) — Мельпомена-Зір;

ЛІВА СТОРОНА:

4) голова/ліва ніздря (Цадкіель/Господства-Юпітер-Орел-Дельфін-Олень-Олово-Сапфір/Берил-Ля-Синій-Шафран (і всі інтенсивні запахи) -Терпсихора-Глузд;

5) статеві органи/ліва ніздря (Ханіель/Начала-Венера-Голуб-Харіус-Козел-Мідь-Смарагд/Яшма-Мі-Жовтий-Мирт (сандалове дерево і всі м'які запахи) —Ерата-Нюх;

6) ліва рука./рот (Міхаль/Архангели-Меркурій-Лелека-Кефаль-Мавпа-Ртуть-Агат/Топаз-Сі-Фіолетовий-Мускат (сандал, мастик) —Евтерпа-Смак;

7) ліва нога/око (Габріель/Ангели-Місяць-Сова-Морський кіт-Кішка-Срібло-Кришталь/Сердолік-Фа-Зелений-Алоє (камфора і менструальна кров) —Талія-Дотик;

ЦЕНТР:

8) мовлення (Офаніель/Херувими-Зоряне небо-Смарагд-Уранія-Мислення);

9) слава (Серафими/Метатрон-Першодвигун-Сапфір-Калліопа-Пам'ять).

Езотерична доктрина Тарот знає і що істинну функцію **«Ордену Золотого Грифона» («Короля-Сонця»):** «... розкажемо про сьому нумеровану карту, названу Колісницею ... На ній зображений воїн-переможець, увінчаний короною і який сидить на колісниці, котру тягнуть чорний та білий сфінкси або коні. Зоряний навіс колісниці підтримується чотирма стовпами. Ця карта означає величю, який їде в колісниці творення. Екіпаж сонячної енергії, відзначеної сімкою, розкриває таємницю семи планет, котрі є колісницями сонячної енергії, що урочисто здійснюють свій шлях у висотах. Чотири стовпи, які підтримують навіс, символізують чотири могутності, на котрих тримається світ, що символізує зоряний навіс. Величний тримає скіпетр сонячної енергії, і його плечі при-

крашені півмісяцями — Урім і Туммім. Намальований на колісниці сфінкс презентує таємну і невідому силу, за допомогою котрої переможний правитель рухається неперервно через різні частини всесвіту... Зверніть увагу: щоб рухатися шляхом творення, величний використовує як чорних, так і білих сфінксів. Іншими словами, елементи і Шляху правої руки, і Шляху лівої руки... Масони вважали, що людина в латах на колісниці означає сходження третього ступеня посвячення до четвертого. І що тільки на цій останній пошукач здатний удостоїтись прилучення до таємниць Всесвіту...»⁸⁷⁰.

Тантрична доктрина теж має уявлення про цю **Тріаду**. «Нетра-тантра» (IX,11) визначає відповідно її складники («шляхи» — «марг») як «дакшина» (праве), «вама» (ліве) і «сіддханта» (встановлене), котрі представлені трьома маніфестаціями Шиви — Бхайрава, Тумбуру і Садашіва, але поряд з тріадою як супутній присутні шість традицій («амная»), що асоціюються з богинями⁸⁷¹: східна амная — Пурнешварі, південна — Нішешварі, західна — Кубджіка, північна — Калі, верхня — Трипура і нижня — Ваджрайогіні (буддійська, яка є не істинною, а існує для зваби ворогів істинних традицій). Проголошується, що не було єдиного центру, з якого одна тантрична традиція поширювалася б якимись «колами», а в різних частинах майже одночасно виникали окремі «школи», які центрувалися довкола якогось основоположного тексту Традиції, і ці школи впливали одна на одну, перекриваючи, повторюючи або дублюючи версії т. зв. «додаткових» одкровенень, відмінних від ранішого ведичного об'явлення («шруті»).

Якоюсь мірою уявлення про Тріаду потрапляє до грецької міфології, де центральним, урівноважувальним принципом виступає **Асклепій**, вихователь мудрого кентавра Хірона. В «Міфологічній бібліотеці» Аполлодора говориться, що Асклепій отримав від богині Афіни кров, котра витекла з жил Горгони, і використовував ту кров, котра витекла з лівої частини її тіла, людям на погибель, а ту кров, яка витекла з правої частини тіла, для спасіння людей. Зевс злякався, що люди можуть рятувати одна одну, запозичивши в Асклепія його вміння, і вразив того блискавкою⁸⁷². За це Аполлон, батько Асклепія, винищив циклопів, які викували Громовержцеві його зброю. Проте незабаром Зевс розкаявся і воскресив Асклепія, чим виконалося пророцтво дочки Хірона Евіппи про те, що Асклепій стане богом, помре, але потім йому знову повернеться божественність, тобто він двічі повторить свою долю. Образ Асклепія, який тримає чашу, обвиту змією, Зевс помістив серед зірок.

«Мемфіс-Міцраїм» (і «Зелений Дракон») та «Пріорат Сіону» (і «Вищі Невідомі» + Орден Трапедії + Орден Восьмикутної Зорі) початково «...належали до Ієрархії так званих **«Вогнених Драконів Мудрості», Дхіан-Коганів**, відповідаючи Агнішваттам, Пірі, Марутам і Рудрам взагалі, будучи потомством Рудри, їхнього батька, тотожного Богові Вогню», «... названих пізніше «Синами Вогненого Туману»⁸⁷³, «Наші Спасителі, Агнішватта та інші «Сини Полум'я Мудрості» — уособлені греками в Прометей»⁸⁷⁴, «... кастою Магів... котра виховала першого Заратустру... запрошених... як священнослужителі Сонця, в храм, побудований Самба, можливим сином Крішні... Вся ця розповідь викладена в Бхавішія Пурані. Стверджується, що Самба після свого зцілення Сонцем

(Сур'я) від прокази побудував храм і посвятив його цьому Божеству. Але коли він забажав знайти благочестивого браміна для виконання в храмі вказаних ритуалів і прийняття дарів для Бога, то Нарада — цнотливий Аскет ... — порадив йому не робити цього, бо Ману заборонив браминам отримувати плату за здійснення релігійних ритуалів. Тому він спрямував Самбу до Гаурамукха (Білий Лик), Пурахіта або жерця сім'ї Угразени, царя Матхура, котрий повинен був вказати йому, кого ліпше покликати. Жрець спрямував Самбу запросити Магів, які шанують Сур'ю, для виконання цього обов'язку. Але через те, що він не знав місця, де жили вони, то Сур'я, саме Сонце, спрямовує Самбу в Шака-Двіпа, за межами соленої води. Тоді Самба вирушає в дорогу (пор. з мандрами Гільгамеша і Теймураза. — *О. Г.*), скориставшись послугами Гаруди, Великого Птаха, носія Вішну та Крішни, котра й переносить його до Магів ... Маги — це Маги Халдеї, і їхня каста і культ були народжені в найранішій Атлантиді, в Шака-Двіпа, безгрішній...»⁸⁷⁵.

Гностики ототожнюють цих початково єдиних «Вогненних Драконів Мудрості» із «Змієм» («Нун») своїх передань — втіленням посланцем Мудрості-Софії в саду Едемі до першого свого адепта — Єви (продовження природи свободи в людині), для них «Змій» — це «вічний Христос», «меч любові», «саяво істини», який відкрив людям природу Світла і матерії, дав Пізнання (Гнозис) цього світу: «Хто пізнав світ — знайшов труп, і хто знайшов труп — світ недостойний його». Сила «Змія» — не тільки пізнати світ, але й не прийняти його, а духовною сутністю «Змія» виступає «Утішитель» («Параклет»), котрий єдиний може пробудити «іскру Світла» у матеріальних тілах.

Початково орден «**Ramses Pharao**» зароджується згідно з теософською традицією як організація «древніх Іерофантів» — «**Аргіанатх**» в Аргіаварші «Землі жертвопринесень»: «... є таємною назвою тої області, котра простягається від гори Кайласа до самої пустелі Шамо... Айр'яна-Варседія зороастриан як місцевість, тотожна з нею. Тепер кажуть, що вона містилася між озером Аральським, Балтістаном і Малим Тибетом; але в давні часи протяжність її була обширніша...»⁸⁷⁶. Іншими словами, мова може йти про Євразійський степ і що певним чином охоронцями землі «древніх Іерофантів» є посвячені в релігію Отця Неба північні іранці (массагети і сармати) та тюрки і монголи («... Sulde — позначення субстанції, котра захищала власний соціум і жахала та перемагала чужий, іконографічне вираження котрого на цей історичний період — сокіл, що, як відомо, пов'язано з сонцем»⁸⁷⁷; у елліністичній традиції — «Therion»).

«... Перша хвиля переселення племен індоєвропейської мовної спільноти заповонила долину Нілу між 3600–3500 рр. до н. е. Ось як описує ці події грецька міфологія: Океан і Тетіс породили сина Інаха і дочку Мелію. Інах перетворився на головну річку Арголіди (*тобто Аргіанатхи, а не реально історичної грецької Арголіди.* — *О. Г.*). Інах і Мелія породили Фороней та Егіалей. Країна, котрою правив Егіалей, отримала назву Егіалей. Він помер бездітним (*це явна паралель з Каїном та Авелем, тільки Інах-Єнох тут — їхній батько, а не син Каїна.* — *О. Г.*)... І Фороней... навчився застосовувати вогонь... заснував і населив перше торгове місто — Фороней (*це паралель з першим містом каїнітів Єнохом.* —

О. Г.). Він став поклонятися Гері... і породив сина Апіса та дочку Ніобу... Ніоба і Зевс породили сина Арга (! — О. Г.). Арг заснував однойменне місто... Арг і Евадна... породили синів Екбаса, Піранта, Епідавра і Кріаса... Екбас породив Агенора. Агенор породив Арга Панопта (Всевидця)... Арг (*син Ніоби, а не Арг Панопт.* — О. Г.) та Ісмена... породили сина Іаса/Інаха/Пірена. Іас/Інах/Пірен породив Іо, котра стала жрицею храму Гері. Зевс зійшовся з Іо, обернув її на білу телицю і наказав Гермесові викрасти її в Гері. Ревнива Гера поставила до неї всевидця Арга (сина Інаха ...). Гермес вбив Арга каменем і відрубав його голову з метою викрасти Іо для Зевса (це *тотожне переказові про перемогу ведичного Індри над Врітрою і звільнення священних корів-вод.* — О. Г.). Гнівлива Гера наслала засуху на Арголіду... наслала також гедзя на білу телицю, котра, рятуючись від овода, втекла з країни. За нею вирушило воїнство куретів ... вона прийшла до річки Нілу, де повернула собі попередній вигляд і народила на берегах Нілу, в низинах біля міст Ісея і Бусирису, сина Епафа, зачатого від Зевса. Мстива Гера попросила куретів заховати Епафа, але Зевс у гніві перебив куретів (*тобто «загинула» певна консорція жерців, яка прибула в Єгипет.* — О. Г.). Невтішна Іо... виявила Епафа у жінки біблоського царя, котра вигодувала і виховала Епафа. Іо з Епафом повернулися до Нілу (*тобто перша місія жерців виявилася невдалою, проте їх чекав успіх у Фінікії, звідки вдруге прибули до Єгипту.* — О. Г.), де вона вдруге вийшла заміж за Телегона, який царював тоді над жителями долини Нілу. Телегон усиновив Епафа... Епаф зацарював над жителями долини Нілу, одружився на дочці Ніла (Апіса), німфі Мемфіді (! — О. Г.), та заснував місто Мемфіс (! — О. Г.). Епаф і Мемфіда народили дочку Лібію. Від шлюбу Лібії та Посейдона народилися близнюки Бел і Агенор (*це явно символи Верхнього і Нижнього Єгипту.* — О. Г.). Бел... породив близнюків Єгипта і Даная, синів Кеєя і Фінея, а також дочку Дамно ... Агенор, який також спочатку царював... саме в Дельті (! — О. Г.)... [породив] сина Кадма...[,] прекрасну Європу і сина Кіліка (епонім Кілікії, південної Анатолії; Агенор, який мав двох дружин, також генеалогічно тотожний Ламехові, який мав двох дружин, Кіліку, епоніма Кілікії з її родовищами міді, тотожний Тувалкаїн-коваль і мідних справ майстер, а його сестрі Ноємі/Наамі (*іврит «Красуня»; Буття, 4:22; згідно з кабілістичною «Зохар» народилася з боку Тувалкаїна, з нею блудили «сини божі» Аза і Азазель і вона стала матір'ю демонів; ~ викрадена Зевсом в образі бика Європа !* — О. Г.). Пізніше Бел вигнав Агенора та його нащадків з долини Нілу ... Курети, які прийшли з Арголіди слідом за Іо, власне й принесли в долину Нілу свої культу богів та обожнених героїв. 1. Культ священної телиці Іо... за дв.-єгип. Нут ... 2. Культ священного Апіда... він же Епаф ... пізніше Хамі... він же ... Ба Осириса ... Ка Птаха. 3. Культ бога Зевса в образі яструба-перепелятника ... пізніше бог — ... «Гор Великий». 4. Культ бога Аїда ... Осириса ... 5. Культ бога Посейдона... Сета... 6. Культ богині Гері... Хатхор ... 7. Культ богинь Гері і Гестії в одній особі (Іо), пізніше Ісиди ... 8. Культ богині Деметри ... Нефтиди ... 9. Культ Астерії ... Лего ... Анукет. 10. Культ героя Арга Панопта, пізніше Арсафес (... Хрїшіф... Харшафе), ототожнений еллінами з Гераклом. Окрім того, нащадкам Іо традиція приписувала заснування міст Ісея, Бусирису, Мемфісу (Єгип-

ту), Хеммісу, а також утворення ранніх держав у долині Нілу... Пелазги довідалися імена богів у долині Нілу й рознесли по всьому Середземномор'ю. Але особливу роль у справі освоєння єгипетського богословського спадку відіграв знаменитий Орфей... Щоранку Орфей підіймався на вершину гори Пангеї, щоб молитовним співом привітати світанок, і шанував там Геліоса, котрого називав Аполлоном ...»⁸⁷⁸

У герменевтичній традиції ці два **ордени «Мемфіс Міцраїм» та «Пріорат Сіону» — «Лівої руки» («Змій Зла») і «Правої руки» («Дракон Добра»)**⁸⁷⁹ — символізуються «двома дамами» — **Ваджет (кобра) і Некбет (гриф)**, символами Нижнього і Верхнього Єгипту, покровительками міст Бхуто в дельті Нілу та Некхет біля Едфу, які відігравали найвизначнішу роль у додинастичному Єгипті і розташовані на іншому березі Нілу, навпроти Некхена — столиці adeptів бога Гора («шемсу-гор»; ст.-егип. «некхен» — «місто сокола» греки переклали як «ієраконполь» — «місто яструба», а саме хамітське слово «гор (хар, херу)» близьке арабському «хуру» — «сокіл»; сам фараон іменується титулом «Сильний Бик Гора»). Також, як вважають «герметики», до ордену «лівої руки» був посвячений Мойсей, який виступив для іудеїв як adept «мідного (зеленого) змія», а орден «правої руки» серед арабів ініціював пророк Мухаммед (САВС), символом чого є «бурак» («кінь-блискавка»).

В епоху фараонів кожен цар включав імена цих «дам» у своє п'ятичленне ім'я. Одночасно фараони та їхні сестри-дружини, як зауважує Д. Рол, належали до еліти **клану «ірі-пат»** («один з нащадків Пата»), тобто біблійного Яфета, грецького Япета, ведичного Пра-Джапати та ацтекського Пататекутлі). Етимологічно Япет < дв.-егип. jrt «те, що відокремлене від решти», «ззовні» (в той час як брат Ноя Нір < дв.-егип. hrj «те, що виокремлене, але включенням у певне коло», «всередині»), Сім («семіт») < дв.-егип. smd «край, маргінали» (їхня антитеза — shwt «крайні», «братство»).

Клан «ірі-пат» начебто шумерського («дільмунського», «серпопардського», тобто «довгошиїх леопардів», зображених на маніфестаційних палатках фараона Нульової династії Нармера) походження (до нього, наприклад, належав мудрець і архітектор Імхотеп, син Птаха, — творець концепції пірамід як таких, будівничий ступінчастої піраміди Джосера, намісник Нижнього Єгипту, верховний жрець сакрального міста-саду Іуну — «Геліополя» і бога сонця Атума, похований у Анехтауї), в той час як тубільні єгиптяни — до кланів «хенеммет» (Верхній, Південний Єгипет, символи — біла корона, лілія-«сешен», яка насправді росте в природних умовах лише на північ від гори Кармел, а в Єгипті лише культивувалася; бик Верхнього Єгипту — Бухіс, який є душею Монт-Амон-Ра) та «рекхит» (Нижній, Північний Єгипет, символи — червона корона, лотос-«некхет», бик — Апіс, який є душею бога Птаха)⁸⁸⁰. У Верхньому Єгипті поклонялися також баранячоголовому богові лівійського походження Амону, в той час як тубільне населення Нижнього Єгипту поклонялося богові Ра (Ре).

Завоювавши в 751 р. до н. е. Єгипет, кушитський цар Кашта змусив лівійського правителя Нижнього Єгипту Осоркона III зробити його дочку високою жрицею «відновленого» об'єднаного культу Омон-Ра, що формально дало право

Кашті на трон. Син Кашти Піанкхі (який, проте, називав своїм батьком бога Птаха, який «розташований на південь від своєї стіни», тобто Єгипту, бо сама ця грецька назва означає «помешкання Птаха») звільнив весь Єгипет від лівійських царів і об'єднав велич Двох Земель, оголосивши резиденцією Напату, в 1200 км на південь від Гераклеополісу, де в свою чергу засів принц Тефнакхт.

Для протистояння «варварам-кушитам» (і це при тому, що Куш уже тисячу років був під культурною домінантою Єгипту і став Меккою для будь-якого єгиптянина в умовах окупації варварами-лівійцями) та їхньому **синкретичному культурі «любов Ра»** прихильники сепаратиста Тефнакхта проголосили в древній столиці Єгипту Мемфісі, «відпочатковому помешканні Шу» (біля якого славні піраміди древніх династій на плато Гізе) власний культ з власною жрецькою консорцією — **«жерці чистоти (!) богів»**, апелюючи до релігії благочестивого часу фараона Тутмоса III (1521–1473 рр. до н. е.), котрому допомагали дванадцять чоловік — дев'ять братів і три сестри (явно сакральний символізм чисел!), у той час як кушитські фараони апелювали до архаїчнішої благочестивої традиції 2440 р. до н. е., коли за царювання V династії виникло т. зв. **«Братство Свігла»**.

Проголосивши себе засновником нової (XXV) династії, кушит Піанкхі, цар Об'єднаного Єгипту, залишив володарів Дельти Нілу в спокої після того, як останній лівійський цар Осоркон IV капітулював, а принц міста Саїсу Тефнакхт попросив милості. Проте з часом опоненти кушитського фараона підняли повстання на чолі з тим же Тефнакхтом, а після його смерті — його сином Бекенренефом. Під час заколоту Піанкхі помер, але його брат Шабако жорстоко розправився із суперниками, закопавши їхнього вождя живцем у землю. Столицю було перенесено з Напати до столиці Верхнього Єгипту стародавніх Фівх, центру культу Амона, Шабако дочку свою проголосив верховною жрицею Омона-Ра, а жерці мемфіського храму Птаха в 720 р. до н. е. на основі аналізу давніх текстів сформулювали особливий Мемфіський теологічний кодекс (т. зв. «тексти Шабака» або «чорний камінь № 498 Британського Музею») для протистояння консорції «жерців чистоти богів» (вони пізніше зробили з цього каменя жорна!), де розповідається про своєрідний «соломонів» суд бога Геба: він розділяє Єгипет між синами своєї дружини Нут: Сетові дістається Верхній Єгипет, а Осирисові — Нижній, а після того, як Осирис «втонув» («Тексти Пірамід», 959, розповідають про боротьбу Сета й Осириса і що саме Осирис першим напав, бо в нього були «великі ноги та широкий крок»; пор. з ведичним переказом про кроки Вішну і його боротьбу з царем світу Балу), а Сет почав претендувати на частку брата, владу над Нижнім Єгиптом передають синові Осириса Гору. Але згодом Геб своєю волею бажає передати весь Єгипет під владу внука, і тому починається боротьба між небожем і дядьком, внаслідок чого перемагає Гор, втративши ліве око, і стає «об'єднувачем обох земель», а сакральним місцем як місцем поховання Осириса стає Мемфіс (ном Стіни). Примирила Сета і Гора богиня Ісида, і Сетові була відведена роль «атланта» — «підтримувача» південнішого сузір'я Оріона (тобто він став групою зірок Гіади в сузір'ї Тельця). На-

чебто в часи IV династії внаслідок прецесії відбувалося на небі зміщення на північ сакральної демаркаційної лінії, що розділяла небо Верхнього та Нижнього Єгипту (а отже, внизу так, як і нагорі)⁸⁸¹.

Саме з кушитським Єгиптом іудейський цар Єзекія, як про це розповідає біблійна «Книга Царств», вступає в союз проти Ассирії. Обложеному ворогами Єрусалиму цар Шабако направив на допомогу багатотисячну добірну армію (свого часу пророк Мойсей одружився на кушитці, «Книга Чисел», 12). Саме в ніч напередодні вирішальної битви, як про це розповідає Біблія, сталося чудо — Ангел Господній вразив ассирійську армію Сеннахеріба, вбивши 15 тисяч чоловік, внаслідок чого в 701 р. до н. е. ассирійці поспішно залишили Палестину. В результаті взаємодій між кушитами-хамітами й іудеями-семітами (наприклад, у Мемфісі існувала стародавня іудейська колонія) виникає новий етнос, який, проте, під тиском люто ворожих до них ассирійців, змушений був мігрувати на батьківщину прабатьків, де отримав назву «фалаша» («вигнанці»), «чорні євреї» і поселився в Ефіопії в горах на північ від озера Цана. Вони розмовляють однією з хамітських мов, не знали давньоіудейської мови, не святкують Пурім, не дотримуються приписів Талмуду та Мішни. В X ст. фанатична цариця-«амазонка» фалашів Юдіт («Вогонь») з вогнем і мечем пройшлася по Ефіопії, руйнуючи храми, вбиваючи монахів та священників, обертаючи в рабство християн.

Коли Шабако через п'ять років помер, його трон успадкували сини Піанкхі — старший Шебітку та молодший Тахарка (біблійний Тіртак), але ще через п'ять років Шебітку помирає, і молодий Тахаркха залишається сам на троні у Фівах. Його царювання розпочалося в 690 р. зі щасливого знамення — потопу (безпрецедентне розлиття Нілу до 90 метрів), який не тільки змів із землі пацюків та інших паразитів, а призвів до рекордного врожаю і хвилі народної радості з приводу зацарювання нового правителя, якого благословляють боги. Для боротьби із сепартистами Дельти з їхньою консорцією жерців «чистоти богів» та культом «**червоного (рожевого) Анх**» Тахаркха переносить резиденцію в саму Дельту і звідти веде активну зовнішню політику, внаслідок чого проти Ассирії повстають Тір і Сідон. Але невдало, бо завдяки верблюдам ассирійська армія Асаргаддона переходить Синайську пустелю, розбиває своєю залізною зброєю авангард єгиптян, озброєний бронзовими і латунними мечами, списами та стрілами, і бере у змові із принцами Дельти столицю Мемфіс, захопивши дітей і гарем царя. Сам цар вдало рятується (хоча на переможній стелі Тахарка зображений у вигляді полоненого, якого ведуть за кільце, просияє через губу). Ще декілька разів Мемфіс переходив до рук ворожих сторін, аж доки Тахаркха не помер у віці 64-х років у 666 р. до н. е., воюючи із сином Асаргаддона Ашшурбаніпалом. Його трон успадкував небіж Танветамані (Тенуат-Амон), якому перед цим приснився сон про те, як дві змії піднялись по обидва боки від нього. Його коронували в Напаті, він здійснив паломництво до храмів острова Елефантина, його зустріли як тріумфатора у Фівах, він вигнав заколотних принців з Мемфісу знову в Дельту.

Тут у місті Саїсі укріпився фараон Псамметіх I, котрому вдалося відкупитися від скіфів, які були запрошені кушитами на допомогу в боротьбі з Ассирією. Під

час цієї боротьби загинув улюбленець асирійського царя Ашшурбаніпала мемфісько-саїський правитель Нехо, і в Саїсі зацарював його син Псамметіх II (595–589 рр. до н. е.), а потім онук Апрій (589–570 рр. до н. е.), на боці яких воювали грецькі (мілетяни) та карійські (лідійські) найманці, і з якими Псамметіх II здійснив похід у Нубію, засвідчений Геродотом (II, 161) і єгипетськими джерелами. На острові Елефантині збереглися грецькі написи, зроблені грецькими найманцями. Згодом фараона Апрія скидає бунтівний воєначальник Амасіс, якого підтримали греки, але в 525 р. перський цар Камбіс розбиває Амасіса і завойовує Єгипет. За цих обставин XXV (Кушитська) династія вже не змогла повернути собі Єгипет, але правила в Куші (Мерое, між П'ятим і Шостим порогами) ще понад тисячоліття (66 нащадків Танветамані).

Нова роль кушитів в історії Єгипту розпочинається з 250 р. до н. е., коли цар Ергаменес і п'ятеро його наступників встановили неймовірно дружні стосунки з новими правителями — грецькою династією Птоlemeїв, яка зуміла на певний час придушити «осине гніздо» — т. зв. «мемфіських змовників». Після експедиції в Куш римських легіонерів намісника Єгипту Гая Петронія (20-ті рр. до н. е.), де їм сміливо протистояла цариця-«кандаке», країна ще триста років процвітала, але зрештою в 350 р. її завоював ефіопський володар Аксуму (Шеби) християнин Езана, хоч сам народ кушитів, не бажаючи приймати нову віру, під проводом своєї цариці полишає батьківщину і, за деякими даними, мігрує на захід аж на 900 км від Нілу, де їхня частина відома під іменем «каджідді», а інша — «дарфури». Ремісників, торговців і воєначальників кушитів радо приймає Східна Римська імперія, яка, проте, постійно плуває їх з ефіопами (шеба) і певну їхню частину розселяє на кордоні із закавказькими царствами (звідси свідчення про «ефіопів Абхазії»), а іншу — в Дакії та Паннонії. Найвірогідніше, вони стали визначатися на Балканах як «темні люди» («чорні, як смола»): копт. qmj.t «смола» > «кмети» — «чорні люди, слуги» (звідси й інші реалії: копт. jnk займен. «я» > «інок»).

Цікавим є той факт, що скрізь кушитів-«ефіопів» супроводжувала священна тварина, яка з часом витіснила з біологічної ніші європейську куницю, — кішка (нуб. kadis «кішка» > лат. cat(t)us, укр. «кіт»), у той час як по-грец. hailoygos, але куниця зберегла в давньогрецькій ностратичне визначення священної тварини (hiktis)⁸⁸².

Також не слід забувати, що реформа кушитських фараонів у часі збігається з виникненням Риму як такого і що власне їхня **езотерична традиція «любов Ра»** перебувала у «гностичному» спілкуванні з традицією расенів (тусків, етрусків, тіренів): «... Ромул поховав Рема і своїх вихователів на Ремонії і зайнявся розбудовою міста. Він викликав з Етрурії людей, котрі дали йому ретельні свідчення та поради стосовно застосованих у цьому випадкові релігійних обрядів і правил, як це буває при посвяченні в таїнства» (Плутарх, «Життєписи. Ромул», XI). Лукумоном був саме Тарквіній Древній, засновник етруської династії царів у Римі (616–509 рр. до н. е.), син коринфянина Демарата, який отримав посвячення в Етрурії, а потім переселився до Риму, де став чоловіком знаменитої пророчиці Танаквіл. Він став засновником страхітливого для майбутніх римських

істориків-республіканців культів потойбічних божеств на чолі з Дітом та його батьком Мантуєм (від його імені походить латин. *tundus* «заглиблення»), а палац царя (Регіум) — вмістилищем жахливих чуд. Зокрема, як і єгиптяни, етруски будували собі при житті гробниці, встановили неймовірне свято, під час якого необхідно було вбивати немовля тощо.

Ця група альбанських посвячених-етрусків (лукумонів) утворила в Римі трибу *Luceres* («світлі»), сабіняни — *Tities* (від імені сабінського царя Тіта Татія), а власне римляни — *Rampes*. Виникає особливий римський орден — Курія, члени якого іменуються «кардиналами», що мають право зачиняти або відчиняти *cardo* — ворота в інший світ. Це цілком у дусі античності Європи. Наприклад, у елліністичному світі виникають клуби (асоціації) з власними храмами, котрі об'єднували представників різних полісів для задоволення релігійних або професійних потреб (клуб Ергетів у Афінах, Епіктетів у Фере), зокрема для натуралізації чужоземців та їхніх релігій і ремесел у полісі. Крім того, ряд масонських традицій вважає, що наступний цар Риму етруск Нума Помпілій в 715 р. до н. е. удосконалив організацію «будівельників мостів», які мали своїм покровителем Діоніса і прибували до Італії з центрів своїх навчань у Сирії та Лівані, й організував колегії зодчих. Надалі члени цих колегій мандрували за римськими легіонами, споруджуючи скрізь мости, дороги, акведуки, храми, амфітеатри тощо⁸⁸³.

Також саме в цей час, який К. Ясперс назвав «осьовим часом», у світовій історії «... відбувалася, — як зауважує Р. Генон, — **реадаптація «первозданої традиції» в стосунку до обставин «залізного віку»** (наприклад, саме тоді виникає кельтський гальштат). У Китаї вона характеризується розділенням єдиного до того часу «традиційного вчення» на дві гілки: езотеричну — даосизм і екзотеричну — конфуціанство; в Індії — породила буддизм з його запереченням релігії Вед, неприйняттям кастової системи і проповіддю настільки ненависної Геноніві «моралі»; на Заході, в країнах Середземномор'я — збіглася із зародженням натурфілософії»⁸⁸⁴.

Дослідження К. Найта і Р. Ломаса прояснюють **сутність «Братства Світла»**, до традиції якого («любов Ра») апелювали кушити. За їхніми результатами виходить, що **масонські ложі зберегли несвідомо сам ритуал інтронізації глави Братства — фараона** (народження нового «живого бога», пов'язаного одночасно з похованням попереднього фараона) **або, вірніше, факт його реформи, викликані втратою знання про ритуал реінкарнації — перетворення спадкоємця престолу на «живого бога»-царя** (міфологічно — народження Ісидою царя Єгипту Гора-Амона Ра від померлого Осириса, тобто Гор — «син вдови»). Сталося це тоді, коли гіксоський володар Нижнього Єгипту, який захопив Мемфіс і при якому управителем був біблійний патріарх Йосиф Красивий, син Якова/Ізраїля, спробував вивідати таємницю ритуалу інтронізації фараона у представника XVII династії, який царював у Фівах (Уїс, Південне місто). Спроба була неуспішною з причини вбивства агентами Йосифа (масонський Юбело, Юбела і Юбелу, а узагальнено — Юви) тридцятилітнього фараона Секененра Тао II (Секененра/Сакнан-Ріа Таа), прозваного «Безстрашним», про протистояння якого гіксоському володареві Апопі в єгиптян існувала спеціальна повість-казка

(мумія Секененра демонструє власне ті ж три рани, що були завдані, згідно з переданням масонів, великому майстрові-архітектору Хірамові Абіфу; мумія містить також сліди часткового розкладу, отже, тіло було бальзамоване не одразу ж після смерті, а згідно з переданням масонів убивці тіло Хірама закопали під кущем **білої акації**, і його довгий час розшукували; сама мумія знайдена в тому ж похованні, що й молодша на кілька сотень років мумія фараона Рамзеса II; окрім того, в деяких ритуалах масонів Хірам іменується як Аймон/Аймен/Амен/Беннейм, що явно натякає на ім'я фіванського бога Амона і назву каменя піраміди Бенбен)⁸⁸⁵.

Начебто непрямим свідченням про причетність євреїв до вбивства фараона є слова вмираючого патріарха Якова про синів від Лії: «Симеон і Левій — то брати, їхня зброя — знаряддя насильства. Хай до їхньої змови не входить душа моя, і нехай не прилучиться слава моя до їхніх зборів, бо вони в своїм гніві людину вбили, а в своїй сваволі вола копит позбавили... Прокляті гнів їхній, бо сильний, та їхня лютість, тяжка-бо вона! Поділю я їх в Якові, і їх розпорошу в Ізраїлі!» (Буття, 49:5-7). Як відомо, померлі патріархи Яків та Йосиф були забальзамовані, тобто поховані аж ніяк не за єврейським звичаєм (Буття 50:2,26). А той факт, що «... став над Єгиптом новий цар, що не знав Йосифа» (Вихід, 1:8), свідчить про прихід до правління іншої династії Нового царства, ворожої до євреїв.

Після загибелі фіванського фараона його сини Камос (Ка-масі) і Яхмос I (Ах-масі; 1584–1559 рр. до н. е.), під благословінням своєї **мудрої матері-вдови** Яххотеп/Ах-хатпі очолили визвольну війну, яка призвела до того, що гіксосів — західносемітських воїнів-пастухів назавжди вигнали з Єгипту, а війська повстанців вторглися як у Палестину, так і північну Ефіопію (яка була союзницею гіксосів) з її прославленими золотими родовищами. Ударну ж силу армій Камоса і Яхмоса становили найманці з південних земель (кушити/нубійці), широко почали застосовуватися колісниця та кіннота. Розбивши гіксоського правителя Апопі, який в єгипетській міфології став зображатися демонічним змієм Апопом, якого перемагає бог сонця Ра, Яхмос переміг і військо заколотників на чолі з Тетіаном/Ататі-Ана, образ якого, найвірогідніше, став символізувати принципівих богоборців і потрапив у античну традицію як «титан». Вже внук Яхмоса Тутмос I (Дхут-масі; 1538–1525 рр. до н. е.), син сестри фараона Аменхотепа I, вогнем і мечем пройшов усю Палестину і Сирію і вперше зіткнувся в кровопролитній війні з державою індоаріїв Мітанні, яку розгромив і встановив прикордонний стовп на середньому Євфраті. Тутмос остаточно порвав з тисячолітньою традицією поховання царя в піраміді, гробниця була споруджена у великій таємниці в гірській ущелині, в так званій «Долині царів», що на захід від Фів. Тутмосові I належить така відвага, як проголосити наступним фараоном свою дочку Хатшепсут.

Коли внук Тутмоса I Тутмос III (тронне ім'я — Манахпійя; 1503–1491 рр. до н. е.), народжений наложницею Ісою (Ісидою), займав незначний ранг серед жрецької консорції храму Амона і не мав шансів на престол, як свідчить генеалогічна легенда, був обраний самим богом на царство цікавим чином: під час

церемонії в залі Кедрових колон ідол Амона у храмовому човні, якого проносили повз молодого Тутмоса, настільки став важким для носіїв-жерців, що вони змушені були його поставити на землю, і це було розцінено як знамення. Цей мотив цілком схожий з тим, як раптом став важким біблійний Ковчег Заповіту. Ставши за допомогою жерців Амона на двадцять років співправителькою Тутмоса III, фараон(-ка) Хатшепсут (1525–1503 рр. до н. е.), круглолиця жінка з видовженими очима і ледь орлиним носом, відправляє на вимогу оракула храму Амона першу велику експедицію до блаженної країни Пунту для добування її скарбів. Це цілком скидається на експедицію царя Соломона, споруджувача Єрусалимського храму, до країни Офіру за її скарбами для храму.

Як ми вже зазначали вище, саме Тутмос III десь 1500 р. до н. е. заснував (або реформував) **мемфіську консорцію «жерців чистоти богів»** (вона стала опонувати «Братству Світла», до якого апелювали кушитські фараони). Саме цю консорцію у довоклоезотеричній літературі зазвичай називають **«Великим Білим Братством»** («праілюмінатими»), а багато шарлатанів від окультизму взагалі ототожнює «Братство Світла» і «Велике Біле Братство»: «... На середину терміну його (Тутмоса III. — *О. Г.*) правління вавилонські втікачі (начебто, прихильники вавилонського царя-реформатора Намму, переслідувані його небожем Егнаном II. — *О. Г.*) та їхні єгипетські послідовники згуртувалися довкола секти, яка з'єднувала містику з наукою й називалася тоді Великим Білим братством... Велике Біле братство розгалузилося на різні гілки, котрі, як і раніше, об'єднувалися між собою, попри географічну відстань і плин часу. Золота його гілка закорінилася в Індії та на півдні Китаю, Червона гілка — на півночі Африки, на півдні Італії та на її островах, де через багато століть налагодила контакт з представниками нового грецького мислення і проникла до нього так само, як Зелена гілка — до таємних арабських і палестинських сект. Ядро Великого Білого братства, що, як і колись, підтримувало стосунки із Золотою, Зеленою та Червоною гілками до виникнення християнства, ба й по тому, перемістилося до Риму й закорінило там своїх важливих людей... Секта асасинів ... підлегла Великому Білому братству... Зростання арабської імперії надало Великому Білому братству змогу розповсюджувати свої знання, що їх вони черпали в усіх віддалених куточках тогочасного цивілізованого світу ... й перекладали їх західноєвропейськими мовами. Цей аспект є дуже вагомим для розуміння походження ілюмінатів, бо вони... належать до внутрішньої гілки Великого Білого братства, яка наголошувала на науковому пізнанні й на такій меті, як контроль над політичною, економічною та військовою владою, знехтувавши натомість доти найголовніші складники секти — езотеричні поняття і практики... Укорінившись ... братство спробувало ствердити своє панування ... над діяльністю масонів і розенкрейцерів, і це йому вдалося наполовину ... Ані на мить не можна забувати, що справжня мета секти ... полягає в ще дужчому зміцненні своєї і так уже поважної влади і впливу ... рішуче здійснювати контроль над людністю й позбуватися установ і організацій, що є перепонами до цієї найвищої мети ...».⁸⁸⁶

Проблему появи «архітекторної теми» в цьому контексті переказу про вбивство Секененра/Ахірама слід, на нашу думку, пов'язувати з тим фактом, що саме

син Секененра цар Яхмос I як засновник нової XVIII династії (1584 р. до н. е.) став щонайперше титулувати себе «**фараон**» («**пiр-а/пер-о**») — «**великий дiм**», яке з часiв Середнього царства позначало тiльки царський палац. Перемога синiв, онукiв i правнукiв Секененра над Ефiопiєю, Палестиною, Сирiєю та Мiтаннi i щорiчнi данини з них наймовiрно збагатили Египет. Це щонайперше вiдбилося на зодчествi. За царювання Тутмоса I починається та гiгантська будова, котрою Фiви хотiли вiддячити i звеличити свого бога **Амона** («**Заповiтний, Сокровенний**») як дарителя перемог i покровителя iмперiї. Головне мiсце шанування Амона у Фiвах — це Карнакський храм (Апа-сау). Високi, гостроверхi гранованi стовпи (гранiтнi обелiски), двi величезнi подвiйнi кам'янi башти (пор. з масонськими двома стовпами!) з воротами посерединi (пiлони), подвiр'я з рядами величезних царських споруд, якi виростили перед древнiм храмом, наочно свiдчили про мiць i багатство Нового царства. Споруджувачем храму був великий майстер Iненi.

Инший зодчий Сененмут (Санна-мау) спорудив царицi Хатшепсут друге чудо египетського зодчества — її поминальний храм, i вiн же керував зведенням храмiв у Карнацi та Луксорi з величезними гостроверхими обелiсками (стовпами). Одночасно вiн (за походженням син нечиновних батькiв, приближений Хатшепсут ще до її iнтронiзацiї) був жерцем бога Амона (у Фiвах) i головним жерцем бога Монту (в Гелiополiсi/Ана Манте), управителем господарства (житницi, угiдьми, ткачiв) царицi i вихователем разом з братом Сан-Мiном її дочки Нефрури. Як тiльки цариця померла, вся гiльдiя її сановникiв, архiтекторiв та жерцiв зазнала страшного гонiння з боку прихильникiв Тутмоса III, i вони частково втiкають до Палестини. Фараон Тутмос III через два роки пiсля свого самостiйного царювання розпочинає завоювання непокрiрних Палестини, Сирiї, Фiнiкiї та Мiтаннi, опiр яких очолило священне мiсто Кадеш (що на Оронтi). В Езраелонській долини бiля мiста Мегiддо (саме там, де нас очiкує майбутня апокаліптична битва мiж воїнствами Добра i Зла) розбиває повстанцiв i бере в облогу мiсто на сiм мiсяцiв, пiсля чого те здається на милiсть фараона. На всiй територiї знову повернених земель Тутмос III споруджує храми на славу i велич Амона i найрозкiшнiше оздоблює храм у Фiвах. Наступники фараона всiяко продовжували його полiтику, зокрема в Луксорi теж був спруджений храм, аналогiчний фiванському. Вiдомi iмена двох архiтекторiв-близнюкiв, якi керували спорудою храму, — Гор i Сет.

Славнозвiсними наступниками були i фараон Аменхотеп III, перiод правлiння якого в 38 рокiв був своєрiдним «золотим вiком» династiї та для будiвництва храмiв Амона, i його син, вiдомий фараон-реформатор Аменхотеп IV (**Ехнатон**; 1424/1419–1407 рр. д н. е.), за наказом якого архiтектор i «розпорядник слуг бога всiх богiв» Пареннефер спорудив у Фiвах храм «Дiм Атона». Наступний «Дiм Сонця» було вже споруджено в новiй столицi Ахетатонi. Вiн складався з двох величезних споруд всерединi прямокутної огорожi, витягнутої в довжину на вiдстань 800 м. Один двiр iшов за другим, будучи роздiлений подвiйними баштами, а священною частиною вважався заднiй храм, який називався «Двором сонячного каменя» (пор. з мотивом каменя в масонському храми).

Дивно, але невдовзі після своєї інтронізації Аменхотеп IV приймає ім'я «Єдиний для Ра», а його палац отримує назву «Тріумф на небосхилі». Це більш ніж дивно, адже в палацах з такою назвою проводилося зазвичай свято «Хеб-сед» на честь відзначення тридцятиліття царювання фараона, тобто тоді, коли вважалося, що є небезпека для життя фараона і необхідного його «відродження», для чого проводилася повторна інтронізація (і свято «Хеб-сед» проводиться на п'ятий рік царювання), після якої фараон приймає ім'я Ехнатон («Корисний Атону»). Незабаром проголошується, що єдиним царем Єгипту є лише Сонце, «Шу, який є Атон»⁸⁸⁷ (Шу — бог повітря, простору між небом і землею, зображався Шу-Атон переважно чоловіком, який стоїть на одному коліні з піднятими руками, якими підтримує небо над землею, тобто виконує ту ж функцію, що й Атлант грецьких міфів; дв.-егип. sw «порожнеча, світло»), а офіційною емблемою сонця стає диск зі змією (урієм) та променями-руками. Як вважає О. Морозов, реформа Ехнатона була викликана природним явищем — вибухом вулкана Санторіна біля острова Криту, який власне й знищив мінойську цивілізацію. Вибухи були чутні на відстані тисячі кілометрів, а гігантські хвилі-цунамі та хмари вулканічного попелу з окисами і сульфатом заліза, які закривали сонячний диск, цілком досягали і приморської частини Єгипту та підкорених йому земель у Сирії та Палестині, викликаючи панічний жах населення і безсилля традиційних релігійних ритуалів, спрямованих на приборкання стихії. Про це й розповідали фараонові⁸⁸⁸. Це зрештою і відбилося у традиційному масонському ритуалі: «Брате, — запитав учитель, — чого ти хочеш? — Я хочу Світла!».

Також цікавим є той факт, що раптом багато наближених до фараона Ехнатона сановників починає визначати себе «сиротами» (восначальники Маї та Рамсеса, верховний жрець Амона Панехсі, хранитель скарбниці Сута, верховний бог Атона Туту і багато інших), чого не було в попередні часи. Частина з них пізніше потрапила в немилість ще за життя фараона, але решта після його смерті знайшла порозуміння з ворогами релігійної реформи — жерцями богів Амона і Птаха. Столицю, проте, було повернуто не до Фів, а до Мемфісу, давньої столиці бога будівництва Птаха і фараонів-будівельників пірамід та храмів сонцю. Як відомо, саме тут спорудив гробницю Джосерові архітектор Імхотеп (І-ма-ха-тап), якого після смерті тут шанували як бога лікування, і під царюванням «Тосортроса» (тобто Джосера) єгипетський жрець Манефон у своїй праці з історії Єгипту згадував про винахід саме єгипетським Асклепієм (богом лікування у греків) будівництва з тесаного каменю. Таким чином, у пореформений період відбулася спроба зняття всіх тих суперечностей, які виникли з ходом історії в духовній культурі (втрата ритуалу реінкарнації фараона та ексцеси протистояння жрецьких гільдій).

Іншими словами, в часи вступу Єгипту в бронзовий вік значну роль почала відігравати консорція жерців-сонцепоклонників, одним з обов'язків яких було й володіння мулярським та архітектурним мистецтвом, а підкорення Єгиптом Палестини і Фінікії призвело, звісно, і до знайомства ханаанейян та євреїв з ним, а також із супровідними ритуалами.

ШАМБХАЛА У ВЕДИЧНО-БУДДИСТСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Про існування царства **Шамбхали** (санскр. «Дійсно щаслива», тибет. Деджунг, bde 'byung «джерело щастя») індусам повідомила ще «Бхагавата Пурана» та санскритська енциклопедія «Вахаспатья». Шамбхала називається також «Країною дев'яносто шести», тобто за кількістю міст, що оточують її столицю **Калапу** (санскр. «Складена з частин»). За даними індуських джерел ця країна розташована десь на схилах Гімалаїв, біля Бхутану (Бутану, де її називають «Ксембала») і Тибету або в окрузі Нгарі Західного Тибету. Біля неї у Західному Тибеті землі Арівархи розташована священна гора Кайласа.

Багато буддистських текстів містить ретельні, але нечіткі, описи досягнення Шамбали (Шамбхали). Чи слід їх приймати буквально, чи метафорично — думки розходяться. Існують тексти, в котрих дається детальний опис самого царства. Наприклад, згідно з «Великим коментарем до Калачакри» буддиста Міфама (XIX ст.) царство Шамбхали розташоване на північ від річки Сіти та розділене вісьмома гірськими пасмами. Столиця правителя Калапа (санскр. «складена з частин»; у «Матсья-пурані» існує варіант назви — Катапа) начебто розташована у формі великого кола на вершині гори Кайласи, що міститься в центрі країни. На південь простягається сад Малайя, а в центрі — храм Калачакри⁸⁸⁹.

Тибетський монах Манлугпа (XIII ст.) написав перший путівник до Шамбали, точкою відліку вибравши свій дім, від якого слід рухатися в напрямку до Ладак(х)и, потім до країни Хор, потім повернути до країни Согпо (Монголії) і приблизно років через два можна досягти Шамбали⁸⁹⁰.

Проте якщо в **іранських (таджики) варіантах переказів правителем Чамбулі Мاستон був богатир Кер-оглу, то в тибетських легендах вищезгаданий цар — воїн Гесер (XI ст.) із Лінги (провінція Кхам на сході Тибету) лише керувався духовним наставництвом містичної, яка перебуває у «тонкому світі», на «небесах», Шамбали, і навіть не здійснював туди подорожі — його зв'язок із царством був духовним**⁸⁹¹.

У ваджраяні буддизму (не плутати з ваджраяною індуїзму!) першим правителем Шамбали вважається **Чандрабхадра, або Сучандра** («Добрий Місяць»; тибет. Давасамба або Дава Самбо, кит. Сюй-Чженьцзюнь) з північного Кашміру, яким мати завагітніла неприродним чином від перлини, що впала їй за пазуху з дзьоба золотого фенікса (пор. із зачаттям українського героя Котигорошка, давньо-індійського Кітта-Хари.).

У китайському варіанті Сюй-Чженьцзюнь, володар країни **Дежюнг** (Шамбхали; також тут можна згадати легендарну країну — «святилище Безсмертних» даосів **Тебу**, загублену десь між Тхуанем і Тибетом, де пасма снігових вершин приховують вузькі долини, пересічені стрімкими потоками і водоспадами), у віці 136-ти років разом зі своїми домашніми, півнями та собаками із Західної гори вознісся на небо. Він залишив нащадкам 130 віршів, що досі використовуються для ворожіння.

В даоській антології «Юнь цзі ці цянь» розповідається, що «щасливі землі» розташовані між «славними горами» і що верховний правитель небес (шан ді) послав туди досконалих людей («чжень жень»), безсмертних, для повного набуття Дао та для допомоги «земним безсмертним» («ді сянь») підготуватися до вищої форми безсмертя — вознесіння на небо. Таких земель нараховується 72, і до кожної приписаний певний «безсмертний»⁸⁹². Окрім того, вважається, що даосизм буквально був привнесений з Індії з її уявленням про праведну країну в Гімалаях. Про генетичну тотожність даосизму й індуїзму свідчить такий підбір фактів:

1. Брахман — єдина висока реальність. Світ не реальний, бо мінливий, не стійкий і не вічний.

За даосизмом, всесвіт перебуває у постійному русі та циклічній зміні: «Дао — глибока (основа) всіх речей» («Дао де цзін», 62).

2. Брахман, на протигагу феноменальному світові, незмінний.

«Змінюючись разом з часом, Дао зберігає (в той же час) свою постійність. Йдучи за (постійно мінливими) речами, воно саме незмінне» («Гуань-цзи», 37); «Ось річ, що постає у хаосі, раніше неба і землі народилася! О беззвучна! О позбавлена форми! Самотньо стоїть вона і не змінюється. Скрізь діє і не має перепон. Її можна вважати матір'ю Піднебесної» («Дао де цзін», 25).

3. Брахман вічний.

«Дао вічне і безіменне» («Дао де цзін», 32); «(Воно) існує (вічно) як-от нитка, що не закінчується, і його дія невичерпна» («Дао де цзін», 6).

4. Увесь світ — лишень еманация Брахмана. Тобто Він — першопричина.

«Дао народжує одне, одне породжує два, два породжують три, а три породжують всі речі» («Дао де цзін», 42); «Дао — це те, посередництвом чого створюється тьма речей» («Хань-Фей-цзи», 20); «Дао — основа всіх речей» («Гуань-цзи», 30,1).

5. У Брахмані все виникає, існує і зникає.

«Дао незмінно є всеохопним ...»; «Воно — те, посередництвом чого речі народжуються і вдосконалюються» («Гуань-цзи», 49).

6. Брахман не доступний словесному описові.

«Дао, котре може бути виражене словами, не є постійним Дао» («Дао де цзін», 1); «Про Дао розповісти неможливо» («Чжуан-цзи»); «Дао — це те, що не можна виразити словами, воно недоступне нашим очам і вухам» («Гуань-цзи», 49).

Також китайці епох Тан (Тао Юань-мін Цянь, Ван Вей, Лю Юй-сі, Хань Юй, Ші Цзянь-у, Цао Тан, Чжан Цзе) та Сун (Су Ші, Ван Ань-ші, Чен Да-чан, Ван Ші-пен, Фан Хуй) знають чудову країну «Персикове джерело» (куди потрапив рибалка Хуан Дао-чжен; він удосконалювався в горах у даоському вченні, потім виїхав невідомо куди на білому олені; в іншому варіанті його імя — Лю Лінчжи, друге ім'я — Лю Цзи-цзі, праведник з Наньяну в 310 р. н. е., що мандрував у горах Хеншань), яку пізніше ототожнювали з даоським храмом Таохуагуань в Дінчжоу⁸⁹³. Згадує таку ж країну і Лао-цзи⁸⁹⁴.

Начебто саме в ній врятувалися древні від безчинств імператора Цінь Ші-хуанді. Їхніми керівниками були Си Хао — «Чотири Сивих», котрі заховалися

на горі Шаншань біля Лояну в провінції Хенань. Також у «Ле-цзи» Чжан Чжана описується міфічна країна на далекій півночі: «... Коли Юй розмежував води і землю, він заблукав і забрів у країну на північному березі північного моря, невідомо на скільки тисяч десятків лі віддалену від Цічжоу — серединної області. Країна називається Чжунбей — далека північ, і не видно їй ні кінця, ні краю... І на всі чотири сторони це рівнина, оточена горами. А посередині тої країни стоїть гора Хулін, що виглядом своїм нагадує «даньчжуй» — «глек для вина». На вершині її круглий отвір, і називається він — Печера джерела. Звідти бере початок ручай, що називається Священним джерелом. Він пахучіший, ніж орхідея, і солодший від густого вина. Він розділяється на чотири потоки, що збігають з гори і розтікаються скрізь по країні. Там лагідна природа і нема хвороб, а люди непередливі й поступливі, не сваряться і не вступають у бійку. Вони м'якосердні та ніжної тілобудови, не зазнають, не заздрісні, старі і малі завжди разом. Немає в них володаря та чиновників, чоловіки не відокремлюють себе від жінок, немає там ні сватання, ні весільних подарунків. Живуть вони біля води, не орють і не сіють. Там тепле повітря, і вони не тчуть і не носять одягу. Доживши до ста років, вони помирають, у них немає ранньої смерті і не буває хвороб. І народу там стає все більше, і вже нема йому числа. Там веселощі та радість, там не буває ні дряхлості, ні старості, ні смутку, ні горя. Там у звичай любов до звуків пісень, люди ходять, взявшись за руки, і співають одне за одним, і цілими днями не стихають їхні голоси. Коли вони зголодніють або змучаться, тоді п'ють зі Священного джерела, і тоді сили і прагнення їхні узгоджуються та заспокоюються. Якщо вип'ють надто багато, то хмеліють, і тверезіють лише через десять днів. Вони купаються у Священному джерелі, і шкіра їхня стає гладкою та блискучою, а приємний запах зберігається десять днів. Чжоуський Му-ван, будучи на півночі, проїжджав через цю країну і затримався в ній на три роки. А повернувшись у Чжоуський дім, він так затужив за цією країною, що зовсім знехотівся. Він не пив вина, не їв м'яса, не кликав наложниць і тільки через декілька місяців повернувся до попереднього стану»⁸⁹⁵

Образ Суй-Чженьцзюня у китайців склався пізно — у ранньому середньовіччі (X ст.), коли, як вважають, склалися уявлення і про таджицького Кер-оглу (Гургулі) та буддистського Сучандру. Китайці відносять його до групи Сянь («Безсмертний») чи Тяньсянь («Небесний безсмертний»), які начебто мешкають у святих глухих місцинах у горах (сам ієрогліф «сянь» складається з двох — «чоловік» і «гора» і згідно з тлумаченням давніх словників означав людину, що відійшла в гори) та серед озер. Особливість безсмертних — їхні постійні перелітання на журавлях «хе» («сяньхе»). Одночасно «безсмертні» називаються «дажень» — «велика людина» (пор. з шумерським титулом царя «лугаль» — «велика людина»).

Сучандра вважається втіленням бодхісатви **Ваджрапані** («рука (яка тримає) ваджру — булаву»), який у свою чергу є еманациєю будди **Акшобхї** («Той, хто не обурюється»). Останній має власний рай Абхіраті («Насолода»). Іконічно Сучандру зображали так: його права рука доторкається землі (пор. з вищезгаданими зображеннями Кшітігарбхи й Аполлона), а царство Шамбхала має форму лотоса (лотос у другій руці тримає той же Кшітігарбха).

Також володар Шамбали Рігден-джампо (Rigs-Idan Drag-po Khor-lo-can «Суворий Каліка, який володіє колесом») зображався таким, що тримає лотос, на якому лежать книга «Праджняпараміта-сутра» (засновник махайяни Нараяна видобув її з царства підземних нагів) і меч — символи Володаря Знання бодхісатви Манджушрі⁸⁹⁶ («Красиве сяйво», він же — Манджугоша — «Красивий голос», Манджунатха — «Красивий спаситель», Вагішвара — «господь мови», Кумарабхута — «колишній принц»). В Тибеті живим втіленням Манджушрі вважається засновник школи гелукпа Цзонкаба (XV ст.), а бонці, як вище зазначалося, пояснювали ним свого верховного бога мудрості Бумкхрі. У тибетців утілення Манджушрі — бикоголовий Ямантака «Той, хто вбиває смерть», а в алтайській міфології — богатир Мангдишіре, створений зі сплаву чавуна і срібла небесним Ульгеном для боротьби зі зрадником Ерліком.

Як зазначають Р. Гайне-Гельдерн та Г. Екхольт, «... у ранньому мистецтві Індії рослина лотоса часто використовується для зображення ландшафту, що оживляється людськими фігурами. Ту ж саму рису ми спостерігаємо і в Америці, в Чічен-Іці. Як слід очікувати... фігури різняться расовим типом і за одягом, але мотив за суттю той же. Це сходження особливо приголомшливе у випадку, коли людські фігури, зображені у відкинутій позі, тримаються за горизонтальний відросток стебла лотоса»⁸⁹⁷.

Крім того, у мистецтві Індії цей горизонтальний відросток часто виходить з пащі макара, якого ми вище згадували, морського чудовиська з тулубом риби (в Європі так зображався зодіакальний Козоріг) і носом, що нагаде хобот слона. А в Чечен-Іці ми бачимо по обидва боки лотоса схожі стилізовані фігурки риб. Відкинута поза божества Чак-Мооля, як зазначає Г. Екхольм, та інші зображення напівлежачих фігур, не мають прототипів у культурі Мезоамерики, а, на його думку, пов'язуються з Азією, особливо з напівлежачими фігурами божеств у ранній буддійській іконографії⁸⁹⁸.

Щоправда, ці мезоамериканські паралелі відносяться до X–XII ст. н. е. Вважається, що на західному кордоні території майя (у мексиканських штатах Ч'япас, Табаско і Кампече) існував таємничий «комплекс А», що виник внаслідок впливів з Азії та здійснював у свою чергу вплив на мистецтво й архітектуру близько розташованих від нього міст Паленке і П'єдрас-Неграс, а згодом — Чечен-Іці і Тули⁸⁹⁹.

До напівлежачої скульптури Чак-Мооля напрошується паралель з однією з найбільших скульптурних зображень Маха Вішну в храмі Вішну Падманабхасвами індійському місті Пурі (штат Орісса), що на березі Індійського океану. За переказами цей храм почали споруджувати у перший день Калі-юги (28.12.3101 р. до н. е.). Щодня довкола нього здійснюється ритуальний обхід, під час якого несуть зображення героїв «Рамаяни» — Сіти, Рами, Ханумана, Крішни та Нарасімхи.

Царство Шамбхала Сучандри розташовується північніше річки Сіти (санскр. sīta «борозна»; з борозни народилися красуня Сіта, майбутня жона Рами та причина війни Рами з володарем Ланки і ракшасів Раваною).

За традицією, що йде від шведського географа С. А. Гедіна, автора книг «У серці Азії» (рос. перекл. — 1899) і «Тарим — Лобнор — Тибет» (рос.

перекл. — 1907), річка ця ототожнюється з річкою Тарім (співставлення санскр. *sita* «борозна» та тюрк., монг. «таря» — «рілля, землеробство» в сенсі «річка-годувальниця»⁹⁰⁰; кит. Талімухе, у Птолемея — Ойхард) у Таримській западині між горами Тянь-Шаню і Куньлуня або біля міста Тариму в районі озера Лобнора (Східний Туркестан, Уйгуристан, Синцзян). Вважається, що Сіта — це індоєвропейський еквівалент (рос. «сито» — «заросле очеретом і залите водою місце», від «сіт» — «осока — трепета», «сіта» — «очерет»; укр. «ситник», польск., чеськ. *sit* «очерет», литов. *saitas*, латв. *saite* «суха жила») тюркського Тарім (тюр. *tarau* «суха жила» (що розходить, як жила на тілі), «розгалуження річки і устя», «дельта», від *tar-* «розходитися», «розсіюватися», «поширюватися», каракалп. *tarmaq* «рукав», «притока», «гілка», монгол. *tarah* «розходитися, розсіюватися», евенк. *taqa* «розходитися», а в давн.-тюрк. *tarim* «берег річки; річка, що розбивається на рукави, утворюючи безліч приток, висихає у пустелі або впадає в озеро»⁹⁰¹;)). Саме у басейні Таріму, зауважує Л. Гумільов, мешкав могутній індоєвропейський народ Турфану, Карашару та Кучі, який сусідні тибетці називали «тохарами» (*tha gar*) — «біла голова», та сповідував ортодоксальний буддизм (хінаяну)⁹⁰². Китайці називали цю землю Сіюй — «Західна межа». Елліни називали її «Серіка» («Шовкова»).

Самі ж монголи у своїх переказах розташовують Шамбалу на північ від «Центру Землі» — гори Сумбур-Ула (Меру?), тобто десь у Сибіру (< Сумбур)⁹⁰³.

Столиця Шамбхали — місто Калапа (санскр. «складена з частин») **чи Капата** (киргиз. *kala* «селище, місто», узбец. *kala* «російське місто», туркм., азерб. *gala* «фортеця, місто», тадж. *kala* «фортеця, укріплене поселення на пагорбі», «місто», груз., вірм., абхаз. *kalak* «місто», осетин. *galvan, galavan* «фортечний мур», «замок», «палац», кабард. «кьалэжь» — «стара фортеця», «городище», «курган, пагорб», татар. *kale*, марійськ. *ola*, чуваш. «гыла» — «місто», крим.-татар. *kale*, хінді *kala*, іран. *kalot* «фортеця», «башта», етруск. *cala* «поселення» тощо).

У саду Калапи цар Сучандра побудував палац — тривимірну «мандалу» (тиб. *kilkor*) **Калачакри** («колесо часу»; тибет. *dus 'khor*) — ототожнення макрокосмосу з мікрокосмосом, Всесвіту з людиною: все, що здійснюється у всесвіті, впливає на людину, тому, змінюючи себе (психічно і фізіологічно), людина змінює світ.

Сама ж мандала — це своєрідна і магічна діаграма, що використовується на практиці споглядання, і розташований у вигляді ієрархічної піраміди пантеон «богів»-їдамів (своєрідні істоти трансцендентного світу, «світу невидимого», представники світу Ідей, що, по суті, є видом однієї з ієрархій ангелів як останніх розуміють іудаїзм, християнство, іслам), і просто блюдо для збирання жертвопринесень, що використовується у храмових службах.

Геометрична схема, що міститься в основі мандали, — коло, вписане у квадрат, котрий у свою чергу теж вписаний у коло. Це — архетипна форма освоєння простору людини, побудови універсальної моделі Всесвіту. Саме тому так близькі один одному храмові комплекси буддизму, християнства, ісламу, а також інших релігій, що в основу храмового будівництва будь-якої з них покладена одна і та ж ідея: храм — житло Бога, і тому він повинен виглядати як зменшена модель

Всесвіту, котрий є творінням (або «еманацією») цього Бога. У буддизмі поряд з храмами функцію вертикальної моделі Всесвіту виконує «ступа», в той час як мандала, звичайно написана у вигляді ікони, вважається горизонтальною моделлю Всесвіту, хоча її можна зобразити і скульптурно. Людина, яка здійснює медитацію, думкою розташовує себе в центрі мандали і в міру проходження різних стадій медитації наближує через народження Духа Пробудження Серця (БодхіЧітта) себе до злиття з божеством (ідамом), котре виступає як об'єкт медитації, для того, щоб внести більше гармонії у наш хаотичний світ, відновити рівновагу тонких елементів тіла, звільнитися від ментальних хвилювань та досягти Просвітлення і допомагати всім істотам, а через це — до досягнення Стану Будд — злиття з космічним Абсолютом⁹⁰⁴. «... Мандала — це не тільки диск (дкіл-кхор, по-тибетськи), але й будь-яка ікона з центральним образом, місяцем і сонцем. Це і бронзова статуетка чойчжина на солярному колі, і чортень, котрий у плані — це мандала, і навіть цілий архітектурний комплекс»⁹⁰⁵.

У монгольській мові слово «мандала» буквально означає «для жертвопринесень», а в переносному значенні — «місце (як правило, пагорб, вершина, гора), де приносять жертви духам — Богам», але також «відродження, світанок»... «⁹⁰⁶»... Мандала у ламаїзмі — одна з численних можливих форм підношення (або жертви). Ритуал такого підношення обріс масою метафізичних деталей і на їхньому ґрунті — суто релігійних обмежень. Наприклад, теоретично мандала можуть бути піднесені тільки «трьом скарбам», тобто Будді, вченню, общині, з котрих логічним адресатом є Будда. Згідно із сутрами навіть лами-втіленці (тобто лами в істинному розумінні цього слова) не мають права отримати мандала, бо вони є лише членами общини. У тантричному буддизмі всі лами гідні піднесення їм мандала, бо кожен включає в себе повну тріаду слова, думки і мови. Сенс жертвопринесення мандала виражено у фразі «Дім дарується Будді», що підтверджує вищезгадане трактування мандала як обителі божества»⁹⁰⁷.

Але слід погодитися, що «... Мандала — це не схема і не план космосу, як іноді вважається, мандала — це правило його створення, правило відтворення дій творців»⁹⁰⁸. Мандала — «... це діаграма на подобу «квадратури кола», в центр котрого посередництвом магічного ритуалу закликається божество, яке виконує бажання медитатора»⁹⁰⁹.

Проте християнська ортодоксальна традиція дає, звісно, інше бачення практики «шамбалістів»: «Саме в Тибеті, у «Шамбалі» буддизм був сприйнятий у своєму тантричному різновиді як практика ритуального контакту із силами темряви. Цей стрімкий поворот до тантризму, у бік чародійства, всіляких забобонів та затуманеного символізму помітний у північному буддизмі (Махаяні. — О. Г.) з VII століття. Відтепер вважається, що «замість довгого ланцюга перероджень людина може досягнути нірвани через одне коротке таємне заклинання — дарані. Так вироджувався буддизм із філософської системи у звичайне чародійство»(Токарев С. А. Религия в истории народов мира. — М., 1964, с. 452.)»⁹¹⁰.

З Індії до Тибету вчення про Калачакру (тибет. «Дуйнхор»; свято «Дуйн-хор» буддисти школи гелугпа відзначають у травні) було принесене вченим монахом-пандітом Соманатхою, учнем якого був Бро-лоцзава («Brolotsaba, IX ст.),

наступником традиції якого був тибетський історик та автор коментарів до вчення Калачакри Будон-Рінчендуб (1290–1364). Також учнем буддистського реформатора Цзонхави/Цзонкапи (Tsong-kha-pa, 1357–1419) був інший відомий коментатор Калачакри — Кхайдуб-Гелег-Балсанг (Mkhas-grub dge-legs dpal-bzang, 1385–1438), автор багатотомного коментаря до Калачакри («Grel-chen), і, як правило, всі подальші коментарі базуються на цій традиції. Історію поширення Калачакри до XV ст. розповідають «Блакитні Анналі» («Дубтер-онбо», *Debther sngon-po*, 1478), автором яких є Гой-лоцзава Шоннубал («Gos-lotsaba gshos-nu dpal, 1392–1481). Про поширення ідей Калачакри в самому царстві Шамбхали розповідає Падма-Карпо («Brug-padma Dkar-po) в праці «Chos-'Byung Bstan-Pa'i Padma Rgyas-Pa'i Nyin-Byed», уривки з якої переклав відомий угорський дослідник Ш. Чьома де Кьорьоші. А Klong-rdol bla-ma ngag-dbang blo-bzang (народ. в 1719 р.), дає короткий опис царства Шамбхали і поширення доктрини Калачакри.

Тибетологи вважають Калачакру однією зі складних систем буддистської тантри, що належить до класу Аннутара-йоги (тиб. RNAL-'BYOR BLA-MED RGYUD), найвищого типу йоги. Вважається, що її практику досягає вищого рівня свідомості — «бодхі» і стає буддою в найкоротший період часу — вже в цьому житті. Калачакра-тантра поділяється на «зовнішню» («екзотеричну»), «внутрішню» («езотеричну») та «альтернативну». Тибетський науковець Геше Джампа Тінлей пояснює, що у «зовнішній» Калачакрі міститься ретельне пояснення зовнішнього світу, бо він тісно пов'язаний зі світом внутрішнім. Начебто вона описує колообіг галактик, рух планет, астрологію тощо. У «внутрішній» міститься знання про внутрішній світ — «канали», «енергії» і т. ін. для використання в духовній практиці. Але основне положення Калачакри міститься в її «альтернативній» версії, котра є головною основою стосовно «зовнішньої» та «внутрішньої». Описи ж країни Шамбали, її історія і пророцтва про майбутню Шамбалінську війну — стосуються лише «зовнішньої» Калачакри-тантри⁹¹¹.

В російській науці класичною працею стосовно містицизму Калачакри є праця Ю. М. Реріха «До вивчення Калачакри», доступна в багатьох перевиданнях і мережі Інтернет. Зокрема в ній зазначається, що існують і скорочені версії та коментарі вчення — Калачакрамулатантри, авторство яких приписується різним царям Шамбхали (наприклад, у ламаїстському зведенні буддистської доктрини «Канджур» такий шамбхалійський «короткий курс» Калачакри має заголовок «Бхагаван-Ваджрапанігух'ябхідешатантрааджа») ⁹¹².

Однією з найважливіших церемоній тибетського буддизму є «Посвячення Калачакри». Її завжди проводить сам далай-лама. Ритуал у XVIII ст. склав Далай-лама VII (за версією XV ст.). Спочатку здійснюється очищення місця, де створюватиметься мандала Калачакри, потім — медитаційні танці на цьому місці та підношення, саме Посвячення — коли двадцять монахів будують мандалу (завбільшки два на два метри) з тонкого кольорового піску та ритуал зруйнування мандали. Також восьмого числа третього місячного місяця відбувається «Дуйнхор-цям» — Цям їдама Калачакри у вигляді ритуальних танців тибетських лам ⁹¹³.

Їдам Калачакри зображається таким чином: тіло його — синього кольору, він має чотири обличчя (біле, червоне, синє і жовте), три пари плечей, з кожного плеча виходять дві руки, що закінчуються чотирма долонями (всього — 24 руки). Його біла ліва нога — зігнута і наступає на Ішвару. Його права червона нога — витягнена і наступає на червоного Камадеву. Його довге волосся зав'язане у вузол на маківці, прикрашеній коштовністю, що виконує бажання, та півмісяцем. На ньому ваджарні («діамантові») прикраси і тигрова шкура (!) довкола талії. Великі пальці його рук — жовтого кольору, вказівні — білого, середні — червоного, мізинці — зеленого. Голову прикрашає Ваджрасаттва, розміщена між язиків полум'я п'яти кольорів. Оголена партнерка, прикрашена п'ятьма символічними прикрасами і яка обнімає їдама, Вішваміта, — жовтого кольору. В неї 4 обличчя і 8 рук, троє очей на кожному обличчі. У неї права нога зігнута, а ліва випрямлена, що символізує її союз із Калачакрою⁹¹⁴.

Калачакра — це і хронологічно-календарне «колесо часу» в його циклічному сприйнятті, воно пов'язується з буддистським вченням через ідею безконечності часу, безконечного ланцюга перероджень, замкненого «колеса буття» з його шістьма світами. Вона охоплює собою малі 12-річні цикли, об'єднані у більші часові одиниці — 60-річні цикли. Калачакра як календарна система була введена у Тибеті в 1027 р. самим пандітом Соманатхою і вважається запозиченою у китайців, де його запровадження приписують Цінь Ші-хуанді в 2697 р. до н. е. (Японія запровадила його в 604 р. н. е., Монголія — в XIII ст.). В Індії проповідь Калачакри була розпочата тільки в X ст. Цілупою (або Пітопою, Махакалачакрападою), котрий чарівним чином потрапив до Шамбхали і там був посвячений. Повернувшись, він виклав це вчення вмахасіддхові (великому йогові) Наропа (935–1040), який став засновником в Індії монастиря Ламаяру білої богині Аптші секти дрікунг-каг'ю. За бонською хронологією в Індії трактати «Калачакри» були перекладені в 994 р. (967 р. н. е.).

Деякі дослідники співставляють калачакру з індуїстською астрономо-астрологічною доктриною Калавада та її іранською формою — зерваністською доктриною. «Кала» — «найвищий принцип; відпочатково суще», як зазначає Ю. Реріх, а також система часових періодів у Калаваді перегакуються з одним з викладів Калачакри, її Аді-Буддою — вищим космічним принципом або відпочатковим Буддою та з її системою часових періодів⁹¹⁵. Традиція Кали (не плутати з Калі!) — «Кала-бхарата» виявляє паралель праслов'янському «Коловрат» (інд. Калавада ~ укр. Коловід, а семантично: *kala > *celo «верх, чоло(-вік)»).

Узагальнено Калачакра, Шамбхала і мандала — образи спонтанного суспільства, яке «... спиралося б на вільну, радісну належність кожного його члена як частки до того самого універсального тіла»⁹¹⁶, «... у відношенні до якого ми формуємо уявлення не як люди або емпіричні суб'єкти, а як такі, що освітлюються єдиним світлом і беруть участь у єдиному, не руйнуючи його єдності»⁹¹⁷.

Основний трактат цього вчення входить до першого тому розділу «Томда» в книзі «Ганджун» («Ганчжур» — один з розділів тибетського канону буддистської літератури, кодифікований у XIV ст. тибетським науковцем Будоном, 1230–1304 рр.). Начебто вчення «Калачакримулатантри» пояснив цареві Сучандрі

(Давасамбі) сам Будда Шак'ямуні біля ступи Дханьятаката на півдні Ар'яварти у 878 р. до н. е. (рік Води-Вівці; за тибетським варіантом Будда жив у 915–835 рр. до н. е., в той час як за індійською традицією — в 623–549 рр. до н. е.; за європейськими науковцями — 564/3–484/3 рр. до н. е.; щоправда, індійський проповідник буддизму Атіша, який жив у 982–1054 рр., провів у 1051 р. хронологічні підрахунки, за якими Будда Шак'ямуні народився в рік землі-корови — в 2216 р. до н. е., а нирвани досяг у рік землі-дракона — в 2137 р. до н. е.). Повернувшись до Шамбхали, цар записав почуте з вуст Будди і написав до нього коментарі з шістдесяти тисяч віршів. Через декілька століть цар Шамбхали Бадмагарв написав сутру «Цаме свігю» (*dri med'od*), а в X ст. пандіт Цілупа/Зулуба (*tzi lu pa*) відвідав Шамбхалу і там вивчив напам'ять ці тексти та поширив їх у Індії. Цікаво, що ці твори містять у собі т. зв. «зурхайське» (*rtzis*) літочислення, яке ввів у 806 р. 11-й цар Шамбхали Рігден Джалга (*rgyal dk'a*, Дурджайя): для отримання року «ери Джалга (Калачакри)» слід від року хіджри Мухаммеда (якого тибетці називають «медовий розум») відняти цифру 182⁹¹⁸. Тобто до 624 р. хіджри добавляли 403 р. ери Калачакри, в результаті отримували 1027 р. (вогню-зайця) за шістдесятирічним циклом «рабджун», коли 12-м царем Шамбхали став Сур'я (*Nyi ma*)⁹¹⁹.

Згідно з легендою сім царів Шамбали передавали тантру Калачакру від батька до сина (помер Сучандра у 879 р. до н. е., а наступного року царем став Індра, кожен правив по 100 років, від 877 до 277 рр. до н. е.) і стали відомі як сім Дхарма раджа (санскр. «Царі вчення»): Сучандра (*Zlabzang*, 977–877), Індра (*Lha-Dbang*, 877–777), Теджасві (*Gzi-grjin-can*, 777–677), Чандрадатта (*Zla-Bas byin*, 677–577), Девішварі (*Lha-Dbang-phying*, 577–477), Вішварупа (*Sna-Tshogs gzugs*, 477–377) й Індрата (*Lha-Dbang-ldan*, 377–277).

Цей же титул, за тибетськими хроніками, у 841 р. носили правителі «окраїнної області замерзлої крижаної країни, вгамованої буддою Авалокітешварою»⁹²⁰.

Восьмий цар Манджугошакірті (санскр. «Прославлений (як) Манджугоша (бодхісатва мудрості)») дозволив посвячення в Калачакру всіх жителів Шамбали. Починаючи з нього, царі Шамбали отримують титул «Куліка раджа» («Цар общини»; тибет. «Рігден» — «Володар роду (общини)»), і кожен править по 100 років: Манджугоша (або Пратітакаїка, *Grags-pa ring-ldan ring*, 277–177), Пундаріка (*Padma-dkar*, 177–77), Бхадра (*Bzang-po*, 77 р. до н. е. — 23 р. н. е.), Віджетрі (*Rnam-rgyal*, 23–123), Сумітра (*Bshes-pa-gyen Bzang-po*, 123–223), Ратнамудра (*Rin-chen phyang*, 223–323), Вішнугупта (*Khyab-'jug Spas-pa*, 323–423), Сур'якірті (*Nyi-ma Grags*, 423–523) і Парібхадра (*Shin-tu bzang*, 523–623). Після останнього «куліка-раджею» став Самудравіджая (*Rgya-«mtsho gnam-rgyal*; 624 р. н. е.; правив 182 роки, до 806 р.), в часи якого виник іслам⁹²¹.

Його наступником був Дурджай (Джалга; *Rgyal-dka* правив 221 рік, 806–1027 рр.). Начебто певний час Самудравіджая та Дурджай були співправителями. Після 12-го царя Сур'ї (*Nyi-ma*, 1027–1127) трон займали Вішварупа (*Sna-tsogs-gzungs*, 1127 р.), Чандрапрабха (II) (*Zla-Ba'i «Od*, 1227 р.), Ананта (*Mth»a-Yas*, 1327 р.), Бхуміпала (*Sa-skyuon*, 1427 р.), Шріпала (*Dpal-skyuon*, 1527 р.), Сімхавікарма (*Seng-ge Rnam-rag gnon*, 1627 р.); за іншими даними —

Сімха, а Вікрама-Сімха став царем у 1727 р.⁹²², Махабала (Stobs-po-che, 1827 р.), Аніруддха (1927 р.), Нарасімха (2027 р.), Махешвара (2127 р.), Анандавіджая (2227 р.), Прасіддха (2327 р.), Махачакрін (Макрічихен; Рудрачакрін 2427 р.)⁹²³.

Саме автор «Пагсан-джонсан» («Історії та хронології Тибету») Сумба-кхан-бо наводить дати правління царів Шамбхали з 277 р. до н. е. до 1027 р. н. е. (коли царем став Сур'я — «Сонце») та імена всіх 25-ти царів⁹²⁴. Після 25-го царя «лев'ячий трон» займе **Махачакрін** — «Грізний благородний» (варіант імені — Рудрачакрін), якого шануватимуть Індра й інші боги. Його майбутня місія — викорінення мусульманського вчення в світі, створеного демонічним асуром Бішлімлі (від араб. «бісмалла» — звична ісламська формула «В ім'я Аллаха!»; іслам тибетці називають «ла-ло»). Саме в цього спасителя начебто переродиться панчен-лама Балдан-Еші.

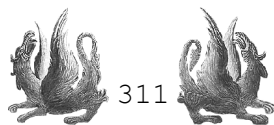
Цей майбутній **месія Майтрейя** живий і начебто перебуває на четвертому небі «сфери пристрастей», що називається Тушіта («Задоволення») в очікуванні належної миті для свого майбутнього народження. Іконографічно його зображують таким, що сидить на лотосовому троні, але на відміну від решти будд, що медитують, одна з його ніг вже спущена на землю, він уже готовий зійти з трону і прийти на допомогу всьому суццюму. А отже, до Майтрейї можна звертатися з молитвою в надії на допомогу. Він повний співстраждання як майбутній будда і володіє надприродною силою божества, тому може допомагати негайно. Тому він одночасно є й божеством щастя⁹²⁵. Буддисти школи гелугпа («жовтошапоку») відзначають всередині найурочистіше свято — Майдарі-хурал, свято Майтрейї. Його позолочену статую виносять з храму, розміщують на колісниці, й розпочинається урочиста хода, що символізує сходження на землю Будди Майтрейї, який благословляє весь світ. В японському езотеризмі престолом майбутнього Майтрейї вважається гора Коясан, де поряд з Прийдешнім Буддою живуть усі праведники, бо вона — «Чиста земля Таємничої Величі» («Міцугон-дзьо-до»). Тому паломництво високої японської аристократії на гору Коясан обов'язкове, і сприятливим є поховання біля її підніжжя⁹²⁶.

Алтайська міфологія зберегла переказ **про походження і долю «царя світу» Майтрейї**. Небесний бог-творець Ульгень (тувинський Курбустан-аакай) створив з очерету і глини сімох чоловіків, але восьмого створив на горі Алтин-ту і, вдихнувши у нього життя, дав йому владу над всім людським світом. Цей цар-чоловік створив жінку з очерету та землі, за аналогією до того, як це робив бог-творець, і після цього до нього прийшов собака-посланець Ульгень з листом у зубах, в якому цар-чоловік прочитав: «Буде ім'я твоє Майдере, всім ти управляй» (від монгол. Мойдар «Майтрейя»). Доки Майдере ходив до Ульгень запитати, як оживити жінку, злий Ерлік-хан (від дв.-уйгур. «могутний володар», епітет буддистського бога потойбіччя Ями; тибет. «Чойджал» — «цар закону», зображається з темно-синім тілом) вдихнув їй душу. Чоловіки відмовилися взяти цю жінку за дружину, і знову довелося втрутитися Ульгень. З ребер одного з чоловіків він створив жінку і назвав його Таргин-нама, і він став першим монахом-ламою (лама//нама), а інші стали писарями та помічниками (серед них — Шіги-міне, тобто Шак'ямуні). Як цар світу Мейдере видав указ Ерлікові піти

з одушевленою ним жінкою у вигнання «в землю, що перебуває між двома морями, де не світять сонце і Місяць». Проте незабаром Ерлік повернувся з вигнання, щоб красти людські душі. Він додав до плодів свої плоди, сказавши: «Хто їстиме мої ягоди, той мене їстиме, і я входитиму в нього». Викривши підступ Ерліка, Мейдере виганяє злочинця та перетворених ним людей, а також проганяє зрадника Таргин-нама з його дружиною в іншу землю, «спекотну, де немає ні дерев, ні каміння, ні тіні». У своїх володіннях Ерлік-хан, який їздить на чорному бикові, з тризубцем у лівій руці, облаштував небо, землю, але його народ не міг продовжувати свій рід. Ерлік випрошує в Ульгена дозвіл і за допомогою ковадла і молота починає створювати злих духів (кормес, від монгол. «хормуст» < іран. Ахура-Мазда; у тюрк і тунгусо-манчж. «Хормузд» означає зле, а у монголів — добре божество⁹²⁷). Між творіннями-богатириями Ерліка й Ульгена почалася безперервна боротьба. Зрештою, від світу, який зануриться у гріхи, відвернеться небесний Ульгень, до неба здійметься Ерлік зі своїм богатирем Карашем, який під землею (!) «стоїть найближче до людей», і Караш і господар пекла Керей-хан заволодіють людським світом. На Керей-хана з неба нападе богатир Мангдишіре (бодхісатва Манджушрі), але буде вбитий самим Ерлік-ханом. Та ж сама доля очікує і Мейдере (Майтрейю): «Кров Мейдере, бризнувши, окропить всю землю, хоча він і невеликий станом, і одразу ж з тіла і крові його спалахне полум'я, яке обійме всю землю і зійде на землю». Тоді небесний Ульгень зійде сам на землю, з його вуст вийде полум'я, в якому згорять Ерлік та його свита, вони будуть прокляті і скинуті у вогненні прірви пекла⁹²⁸. Окрім того, вважається, що у теперішньому людському світі істинною є віра Чанарзака (від тибет. Ченрезіг), тобто бодхісатви Авалокітешвари, в той час як прихованою і майбутньою є релігія жовтотілого Мейдере (Майтрейї). Сам Мейдере — автор заповітної книги (бічік) про походження світу, яку він як одкровення вручає богатиреві Тюрюн-Музикай, котрий народився від діви Ерькешудюн (монгол. Дара-еке «богиня Тара»), щоб перемогти демонічне восьмиоке чудовисько-бурхана Андалма-Мууса (Андулма, Нандулма, Гал-Дулма, від імені тибетського царя Ландарми, бонця і гонителя буддизму в IX ст.)⁹²⁹. В епосі «Алтай-Бучай» розповідається, що птаха Кан-Кереде (Гаруда) посилає героя на пошуки заповітної книги — буддистської сутри «Алтан Герал» («Золоте сяйво»; інші фольклорні сюжети знають «Ойрат-книгу», книги «Судур», тобто сутру, «Самара», від «самира»-«напис, руна, письмо»). Зокрема саме з золотої книги небесні три Юч-Курбустані довідуються, що Ерлік-хана може перемогти тільки наймолодший з них — Отчі (монгол. Оточі). В тому сенсі, що, за деякими легендами, Юч Курбустан-кудай «Три Курбустані-божества» (у тувинців — Юч-Кайраканніг, де «кайракан» < монгол. «хайрхан»-«дорогий», їхні окремі імена — Кезер, Чингіс і Амурсан, а узагальнено — «телекей/делекей» — «всесвіт») створили світ, повернулися на найвище небо і передали владу над світом Ульгеню та його дев'ятьом синам Тогус-бурханам, — убивця Ерлік-хана (Айбистана) Ульгень ототожнюється з небесним і молодшим з трьох Курбустанів — Отчі⁹³⁰.

За іншими версіями спаситель Майтрейя відродить **Гесер-хана** як вождя Північної Шамбали.

Буддисти ототожнюють прихід Майтрейя зі спасительною **аватарою Калкі**, сина Вішнуяши, описаною в індуїстській «Вішну-пурані», який встановить у кінці Калі-юги владу Девапі та Мару, що відновлять Варну та Дхарму-Ашрам, внаслідок чого настане Сатья-юга (Кріта-юга) — Білий вік⁹³¹. Калкі є учнем Парашурами («Рама з Сокирою»), аватари Вішну, який винищив майже всю касту воїнів-кшатріїв за те, що вони узурпували функцію жерців-брахманів. Від бога Шиви Калкі отримує білого коня, всезнайку папугу та сяючий меч. Йдучи за птахом, Калкі знайде собі жону Падму («Лотос»), Падмаваті, царську доньку, яка не змогла досі вийти заміж, бо всі, хто домагалися її руки, перетворювалися на жінок. Потім Калкі перейде море, не замочивши ніг, бо воно магічно закам'яніє. Благословлений мудрецьями Мару і Дева, які пережили всі епохи-«юги» завдяки своєму подвижництву, він вступає в битву із силами богині «темного віку» Калі, очоленими демонічними Кокою і Вікоюю, які постійно оживатимуть, ледь доторкнувшись землі.

Коку і Вікоку співставляємо з біблійними **Гогом і Магогом**, коранічними **Йаджудж і Маджудж** (Кор. 18: 92-97; 21:96) та бонськими **Ядуд**, уа bdud, і **Мадуд**, та bdud, як іпостасі Дуд, «bdud, тобто Мари-«Смерті» < перс. dud «дим, примара»⁹³²!). Ламаїзм знає духів групи «дуд», які належать до свити Ерлік-хана (Шиндже), а алтайський фольклор знає їх як «тютпа (ютпа, дютпа, джютпа), охоронців водойм і підступів до чорного палацу Ерлік-хана. Одночасно духи «дуд» належать до свити покровителя монгольських буддистів Махакалі⁹³³.

Гог — володар народу Магог, який є другим сином Яфета (Бут., 10:2), прославлений стрільцями з лука (Іез., 38:16; 39:3) (як-от ельфи Толкіна!), поряд з Гомером (кімерійці), Мадаєм (мідяни), Яваном (Еліса, тобто елліни-іонійці, «явани» індійських джерел), Фірасом (фракійці), Фувалом (Тубал, атрибуція спірна) і Мешехом (Мосох, тобто північномесопотамські мушки). Саме князем Роша (дв.-євр. gosh «джерело» або «раша», «рашія» — «іудей, який перейшов у язичництво», термін з Книги Маккавеїв і Тори; араб. «ар-руасі» — «великоголовий»), Мешеха і Фувала називається Гог (Іез., 38:2). Також Гог названий одним з нащадків патріарха Рувима, первістка Якова-Ізраїля, але за те, що він осквернив ложе свого батька (злігся з наложницею батька Валлою), першість була віддана синам Йосифа. Пантюріст Аднан Маднані у книзі «Яджудж і Маджудж» засвідчив уявлення, яке побутує в кавказців, про те, що прихованими нащадками «гога і магога» є адигейці (черкеси), які прийшли на Кавказ як кочівники звідкись із пустелі і перейняли мову тубільного населення, а частина останнього з часом прийняла тюркську мову північних завойовників (карачаєвці та балкари). Апеляція до великої кількості тюркської топонімії на Кавказі для свідчення про початкову пратюркомовність тубільців Кавказу не витримує критики в сенсі наявності аналогій, коли «субстратний» етнос перекладає топонімію на мову «суперстрату».

«... Для одних Шамбала є Істиною, для інших Шамбала є утопією. Для одних Володар є Старцем, для інших Шамбала Володар є явищем Задоволення. Для одних Шамбала Володар — це прикрашений Ідол, для інших Шамбала Володар — це Керівник усіх планетних духів. Але Ми скажемо: Шамбала Володар —

Вогнений Рушій Життя і Вогню Матері Світу. Подих Його горить Полум'ям, і Серце Його палає Вогнем Лотоса Срібного. Шамбали Володар живе і дихає у серці Сонця! Шамбали Володар — Той, що Закликає і Покликаний! Шамбали Володар — Той, що Несе стрілу і Той, що всі стріли Приймає! Шамбали Володар дихає Істиною й утверджує Істину. Шамбали Володар Незрушний і руйнування перетворює на сотворення! Шамбали Володар — Навершя Знамена і Вершина Життя! Прийміть Шамбали Володаря як Знамення Життя. Тричі скажу — життя, бо Шамбала є умовою прагнень людства... Шамбали Володар являє людству три начертання: Вчення, явлене Майтрейєю, кличе дух людський у Наш творчий світ. Вчення Майтрейї вказує на Безмежність у Космосі, у житті, у досягненні духа! Вчення Майтрейї тримає знання космічного вогню як відкриття серця, що вміщує яву Всесвіту. Старе передання, яке стверджує, що прихід Майтрейї явить воскресіння духа, правильне. Ми додамо: воскресіння духа може передувати явищеві Приходу, як прийняття свідоме Вчення Володаря Майтрейї. Істинно, воскресіння!»⁹³⁴.

В кінці 32-го царя на сто років (3327–3427 рр.) стане царем Асура–лікар (Ishmin dgra), який «перекривить» колесо вчення — «Калачакру». Він буде підданий судові та забуттю, і прийде воїнство із знаменом Майтрейї з «Північної Шамбали», із «західних гір»: «Коли похід із Зображенням Шамбали здійсниться землями Будд та повернеться до Першоджерела (до Бодхі Гайя. — О. Г.), тоді прийде час промовлення священного слова Шамбала ... Священна Шамбала зображається серед мечів і списів у непереможних латах... Обійде знамено Шамбали серединні землі Благословенного ...»⁹³⁵

«Шамбала смонлам» так описує цю апокаліптичну битву:

Безстрашний серед своєї армії богів,
 Зі своїми дванадцятьма легіонами,
 Ти скачеш на коні,
 Встромляєш спис у груди Хануманди —
 Ватажка злих сил, що піднялися
 Проти Шамбали,
 І так буде знищене зло⁹³⁶

В індуїзмі відповідно майбутній Майтрейя — білий вершник **Калкі-Аватара**, як стверджує «Калкі-пурана», в кінці епохи Калі-юга народиться в обителі Шамбали або зійде з гори Кайласи, поверне землі двох правителів — Мору (династію Маур'їв?) та Девапі, знищить змія Калі і встановить Сатъя-югу⁹³⁷. Калкі-Аватара походить одночасно від Сонячної та Місячної династій: «За бажанням вашим я буду народжений в місці Шамбхала... Я знову поставлю на землі двох володарів — Мару і Девапі. Я встановлю знову Сатіюгу і відновлю Дхарму в її попередній силі. Після поразки Калі-юги я повернуся у своє місцеперебування» («Калкі Пурана»; див. також «Вішну Пурана», «Агні Пурана»)⁹³⁸.

Тут саме слово Шамбала виступає і як антитеза Шамбі («Обману»), індуїстському псевдомесії, народженому Матх'єю («Брехня») з котячими очима від Адхарми. Сестрою Шамби буде Майя («Ілюзія»), яка стане матір'ю Лобхе («Бажання»), і її дочка, яка названа Вікріті («Хвороба»), дасть життя Кродхе («Сказ»),

чия сестра Хімса («Насильство») народить Калі-югу. Ця жажлива Калі-юга тримається на могутності священних ароматів, на брехні, вині, жінках та золоті. Її сестра Дуркріті («Погані вчинки») дасть життя хлопчикові на ім'я Бхайя («Жах») та дівчинці на ім'я Мрілью («Смерть»), котрі створять Нірайя («пекло»). Але насправді Майя є втіленням богині Лакшмі, яка через любов до Калкі-Вішну зникне з лав воїнства Калі-юги⁹³⁹. В останній битві між Калкі і Калі виявиться, що Калі (Лакшмі) — це іпостась самого Калкі (Вішну), і тому в останню хвилину протистояння відбудеться «містичне очищення» сутності світу. Наступить умиротворений період, але з часом Калкі змушений буде знову вступити в бій, на цей раз з гігантом Кутходарі, який проковтне божественне втілення і його воїнів, але зрештою в череві демона Калкі розкладе вогонь, і після визволення вступає в бій з могутніми Кокою і Вікоюю, які за суттю є його ревнивими шанувальниками. Вони беруть Калкі в полон, але потім поклоняються йому. Завершує все весілля самого Калкі.

У Калкі буде дві дружини — Падма, яка народить йому могутніх вершників Джаю та Віджаю (які ведуть відповідно малу і велику, матеріальну і духовну війни), та «мудра Рама».

Відповідно з **Калкі**-Аватарою індуїзму та буддизму в контексті з демонічними Кокою і Вікоюю напрошується як паралель з періодично воскресаючим едично-нордичним героєм **Хельгі**, якому сприяє біла валькірія, так і талмудичним переданням про пророка **Еліяу**, який повинен прийти перед появою Мошіаха (Месії) і здійсненням Геула («Визволення»), а саме він мусить проголосити довколишнім народам про його прихід і зробити це на «даку Храму», тобто на місці (землі), де немає святості Ізраїлю, тобто поза його межами (за тлумаченнями Ребе). Як відомо, «дахом світу» здавна іменують тибетські Гімалаї...

На «екзотеричному» (поза Шамбалою) рівні начебто «вчення Шамбали» пов'язане з вищезгаданим щодо обителі Гесер-хана реальним **монастирем Таші-лунпо** (діалектний варіант назви — Дашілхунбо), заснованим біля Шигадзе в 1447 р. панченом-шостим, який мешкав у цьому монастирі. «... За свідченнями очевидця — монаха-живописця гелонга Чампа Таші, таші лама взяв із собою з Ташілунпо тільки картини Шамбали. З них дві він дав на шляху відомим хутухтам»⁹⁴⁰; «Одинадцятого липня (1927 року. — О. Г.) нірва з монастиря Кумбум привіз пророцтва і нову молитву таші-лами Шамбали»⁹⁴¹. Панчен-лама єдиний має право «пропуску в Шамбалу» найдостойніших лам. «...Ще іскра про Шамбалу. Відомий таші-лама часто впадав у екстаз під час бесід з учнями. Іноді ж і зовсім мовби зникав, переносячись у святилище Шамбали. Ці екстази яскраво переносять у часи бесід св. Йоана Делакруа зі св. Терезою, коли обидва блаженні співбесідники, прийшовши в захоплення, піднімалися до стелі кімнати»⁹⁴². За традицією третій Панчен-лама (1738–1780) написав путівник до Шамбали «Джерело десяти мільйонів чудес», пояснюючи, що подорож туди надзвичайно довга і для досягнення країни необхідно здійснити велику кількість духовних практик.

Як пише М. Реріх (на жаль, до нього слід ставитися досить скептично, бо він був «посвячений» у т. зв. «екзотеричну», тобто «зовнішню», доступну «доктри-

ну» щодо Шамбхали): «... У Лхасі особливо пов'язується з вченням Шамбали монастир Морулінг, відомий своєю вченістю. Число лам у Морулінзі не перевищує трьохсот. Говориться, що час від часу деякі лами з Морулінга йдуть в якесь гірське сховище в Гімалаях, з котрого не повертаються назад. У деяких інших монастирях жовтої секти практикується вчення Калачакри. Також існує особливий Дацан Шамбали в Кумбумі на батьківщині самого Тцон-Ка-Па (Дзонкапи, Цзонкаби — *О. Г.*) та в китайському монастирі Утайшані, де настоятель монастиря написав чудову книгу: «Червоний шлях до Шамбали»...»⁹⁴³.

Аналогічна буддистському переказові про Шамбалу давньоруська легенда (у редакції старообрядців- «бігунів») про град **Великий Кітеж** у районі ярославського Поволжя на березі озера Світлояра біля впадіння у нього річки Сіти. Збудований він у 1165–1167 рр. великим князем володимирським та суздальським Георгієм II Всеволодовичем, сином Всеволода Юрійовича Велике Гніздо, і зруйнований монгольським ханом Батиєм: «... И невидим будет Большой Китеж вплоть до пришествия Христова, что и в прежние времена бывало, как свидетельствуют жития святых отцов, патерик Монасийский (Синайский? — *О. Г.*), и патерик Скитский, и патерик Азбучный, и патерик Иерусалимский, и патерик Святой Горы, а эти святые книги, в которых писаны жития святых отцов, согласны в том, что сокровенная обитель не одна, но есть много монастырей, и в тех монастырях множество святых отцов, точно звезд небесных, просиявших житием своим... Если какой человек обещается истинно идти в него (град Китеж. — *О. Г.*), а не ложно, и от усердия своего поститься, и многие слезы прольет, и пойдет в него, и обещается лучше голодной смертью умереть, а его не покинуть, и иные многие скорби претерпеть и даже смертью умереть, знай, что спасет Бог такового, что каждый шаг его будет известен и записан будет ангелом. Ибо на путь спасения пошел... Если же пойдет, и сомневаться начнет, и славить везде, то таковому закроет Господь град. И покажется он ему лесом или пустым местом. И ничего таковой не получит, но только труд его всеу будет...»⁹⁴⁴ Латвійський дослідник Р. Рудзітіс наводить приклад з опери Римського-Корсакова, в котрій Град Кітеж, захований від нашествия татар під землею, зображений як «країна невимовного Світла», куди потрапляє мудра та благородна дівиця Февронія, бо вона посвятила Богові Світла три свої збережені дари: милосердя, любов і сльози співчуття. Свого нареченого князя Всеволода вона вчить любити кожна людину, бо в кожній є іскра божої краси. Якщо людина страждає, тим більше слід її приголубити, оточити небесними радіощами⁹⁴⁵. В сучасній російській культурі він виступає як «Город в душе» (Борис Гребенщиков), «Под небом голубым» (Олексія Хвостенко та Анрі Волохонського; насправді це лише переклад пісні іудейських менестрелів «Над небом блакитним», тобто «гірський Єрусалим»), «Город, полный воспоминания» (Єгор Летов).

Про похований в океані міфічний острів **Потала** («Причал кораблів»; япон. Фударака) розповідають індуїстські та буддистські тексти. Палац далай-лами у Лхасі наділяють епітетом «Друга Потала» («Дунзін нійбо»), бо він вважається втіленням володаря острова Потала(-ка) **Авалокітешвари** (зверніть увагу на компонент «-кітеш» в цьому імені і на назву давньоруського граду Великий Кітеж.

Вірогідно, що уявлення про Кітеж принесли на Русь кангари-печеніги, які були сповідниками степового варіанту буддизму — ваджраяни (тантричного варіанту махаяни, в котрій використовуються візуалізації на Будда-аспекти)⁹⁴⁶. Як відомо, тюркютський каган Таспар (573–583 рр.) під впливом буддистського ченця Хуй Ліна з царства Північне Лі прийняв нову релігію, побудував храм, на його прохання було перекладено тюркютською мовою «Нірвана сутру», і значна частина тюрків прийняла буддизм, утворивши общину. Четверта грань Бугутської стели, написана на санскриті письмом брахмі, — визначна пам'ятка цього часу. Проте після смерті кагана буддизм був відтиснутий у каганаті на другий план, і лише через чверть століття Більге-каган спробував відродити буддизм і поширити даосизм серед східних тюркютів, але за порадою знаті змушений був відмовитися від своєї ідеї. Однак, без сумніву, тюркюти і хуни залишалися під культурно-ідеологічним впливом буддистської цивілізації долини р. Тарим, внаслідок чого, зокрема, бог неба став іменуватися Буд-Тенгрі, який наділяє своїх прихильників благодаттю, харизмою — «кут» (аналог «фарна», «слави») ⁹⁴⁷. Місіонерський вплив буддистів на Євразійський степ був надзвичайно потужним, вони вірою в трансцендентного Будду Вайрочану (та його еманацию — Будду Шак'ямуні) видали себе відновлювачами віри в Отця–Небо (Тенгрі) та його бичем на тих, хто відвернувся від Отця (уйгурів-маніхейв).

Також слід додати, що, на нашу думку, саме багатоголові **Змії Гориничі** символізують у руських билинах буддизм — у Кизилі зустрічаються зображення багатоголових буддійських монахів, які летять на перший буддійський собор, також багатоголові монахи літають довкола Будди на фресці в Кумтурі. Саме ваджраяна практикує у своїй обрядовості «габалу» (теж санскритський термін) — посудину з людського черепа (людини, померлої природним чином, цнотливої і яка свідомо не вбила жодної живої істоти), обробленого золотом, для пиття червоного напою, який символізує кров ворогів і злих духів (походить з традиції шиваїстського тантризму, де Шива в іпостасі Кали Бхайрави, іпостасі «Великого Часу», п'є з чаші-черепа кров, що парує, танцюючи на трупі власного сина Ганеші — слоноподібному Ганнопатхі). Рашид-ад-Дін розповідає, що в особливих випадках степовики клялися цією золотою чашею і проливали з неї кумис на землю (саме так чинив Токтай-бек перед Джамухою). З черепа князя Святослава Завойовника печенізький хан Куря виготовив саме таку чашу — «габалу». Її зображення на тринозі карбував на своїх монетах князь Володимир Святославович. Чому? Бо чашу — «габалу», «славу», згідно з літописом, «перейняв» у печенізького багатиря у поєдинку Ян-Кирило Усьмович Кожум'яка. На місці поєдинку, за переказом, засновано місто Переяслав.

Також буддисти-печеніги, як на нас, занесли на Русь такий таємничий, засвідчений у «Слові о полку Ігоревім», термін «карна», що походить із санскритського «каруна» — «активне співчуття», що поряд з мудрістю є одним зі стовпів віровчення махаяни — «великої колісниці» буддизму, а також одним з чотирьох божественних станів, яких досягають через відмову від особистих становлень; можливо, що для слов'ян з їхньою надзвичайною дієвістю та любов'ю до життя буддійське поняття «потала» стала синонімом загибелі «руського духу»). Вже

й не дивно, що імена апостола буддизму в тюрків монаха Хуй Ліна та священників-бахси стало презирливим («хуй», «біси») для русичів, а уявлення про прихований рай Авалокітешвари («Град Великий Кітеж») невідоме на території Півдня Русі, і лише, вірогідно, з'явилося в Північно-Східній Русі за обставин переходу частини тюрків-буддистів у християнство.

Шостий панчен лама Лобсан Балдан Еше (в XVII ст.) писав: «Відпливаючи на кораблі від згрупування Рамешварі (південь Індостану) в південному напрямку, рухаємося до двіпи (острова) Сингали (Цейлон), потім прибуваємо у землю Сингалу. Звідти морським шляхом у південному напрямку досягаємо гори Потали»⁹⁴⁸. Марко Поло у своїй оповіді згадує, що на острові Цейлоні християни і мусульмани шанували гору Адама, де начебто є і сам гріб Адама (уявлення це начебто походить від єгипетських коптів), а сингали називають цю гору Саманала і шанують як місце поховання «Согомоні Буркана», історія життя якого, розказана Марком Поло, тотожна переказові про Будду. Через півстоліття арабський мандрівник Ібн Баттута згадує про гору як місце, де є відбиток гігантської ступні «Адама, батька нашого».

«Психонавтичну» подорож на острів Поталу буддиста-упасіки (мирянина) Шантівармана описує в XVIII ст. Таранатха⁹⁴⁹.

Про тасмиче царство «віри індійської» розповідає у «Хоженні за три моря» тверський купець Афанасій Нікітін (1476–1782 рр.). Називається воно Шабат і має тісні контакти з персами, Хорасаном, у ньому існує іудейська колонія, від Цейлону розташована на відстані місячного шляху, а від Перу (Мартабанська затока Андаманського моря) — двадцяти днів шляху. Н. Листопадов на основі аналізу даних ототожнив Шабат з могутнім буддійським королівством Аракан (Ракхапура) на південному заході Бірми (Аргіра у Птолемея). Саме тут зберігалася одна з двох прижиттєвих статуй Будди («Маха Муні»), яку спорудили на знак відвідин царства самим Просвітленим у супроводі 500 монахів на запрошення правителя Сандатурія — Повелителя місяця і сонця (викрадена бірманцями в 1784 р.). Цікаво, що крім буддистських титулів, цар Аракану мав і мусульманський «Каліма-шах», а державною мовою була перська. Кордоном між Араканом і Бенгалією була річка Нааф, яка, на думку гебраїста І. Маркона, тотожна річці Шамбатіон, де жили «нащадки Мойсея», і яка, згідно з листом середньовічного автора Іллі Пісаро, тече в Індії (наприклад, існує уявлення, за яким бірманські народності каренів та мізо/чнів є нащадками одного зі зниклих колін Ізраїлевих, що навіть тепер дозволяє їм приймати іудаїзм та емігрувати до Ізраїлю). Останнє співставляється з буддистським уявленням про те, що з-під світової гори Меру витікає річка, в якій замість води тече сік плодів дерева, що росте довкола гори і називається Джамба («Яблунова»), а вся земля людей («острів-континент»), яку вона омиває, — Джамбудвіпа. Самі ж араканці стверджують, що походять від племені ракшасів, які мешкали біля південного підніжжя гори Меру, а в колискових піснях для принцес король Аракану буквально називається володарем острова Джамбу (по-бірманськи — Зебу). Цікаво, що аналогічно називалося й інше буддійське царство в справді острівній Індонезії, яке араби називали Забедж, індуси — Сабодж, китайці — Сань-фо-цзи⁹⁵⁰.

У римського письменника Плінія Старшого є оповідь про острів Тапробана (Цейлон) на південь від Індії (Plin., NH, VI, 84-91). Начебто на нього в часи Клавдія потрапив вільновідпущеник збирача мита в районі Червоного моря Аннія Плокама, який вивчив місцеву мову і спонукав царя Тапробани надіслати чотирьох послів до Риму для встановлення дружби. У Римі послі розповіли, що на їхньому острові розташовано 500 міст, а між ними і найближчим мисом Індії лежить блаженний острів Сонця (Solis insula — VI, 87). У Страбона аналогічна благодатна країна (Makaron nesos) називається Мусікана (Strabo, XV, 1, 34), а в Евгемера — Панхея (Diod., II, 55–60). Про аналогічний Сонячний острів на схід від Ефіопії (десь на стику сучасних Сомалі та Кенії), до якого 4 місяці шляху, оповідає Діодор у легенді про торговця Ямбула. Подорож чужинців на острів — це як своєрідна очищувальна жертва для народу, що живе на бережжі, так і запорука блаженства для жителів самого острова (Diod., II, 55, 2–6). Відповідно казковий руський острів Буян може вважатися давньоєгипетською (через посередництво александрійських коптів-християн, для яких це були лише казкові образи) ремінісценцією: **Буян** < дв.-єгип. P'-iw-n-imp «Острів Амона» (пор. з дв.-рус. Святогор, який лягає у домовину, віко якої він не може зняти, і дв.-єгип. swt-hr «сет-гор» (Сет і Гор спочатку були лише верхньоєгипетськими богами) > «цар» та царем-богом Осирисом (wsjr), якого заманюють у домовину; також В'яч. Вс. Іванов наводить групу ранніх коптських запозичень у слов'янську мову, як-от «ящір(-ка)», «голуб», «сир», «троян/творог», але визнає, що місце, час і шляхи запозичень залишаються науці невідомими⁹⁵¹).

Цікаво, що ще у 800-х рр. до н. е. єврейські вихідці з Єгипту осіли в північних районах центру східного побережжя острова Мадагаскар та на острові Сент-Марі⁹⁵². А надалі так вплинули на континентальне населення в межиріччі Замбезі та Лімпопо, що воно само повірило, що його предки з їхньою штампованою керамікою були і вони, їхні нащадки, тепер є легендарною біблійною країною родовищ золота та коштовностей — **Офір**. У результаті виникає могутня торгова імперія Зімбабве на чолі з правителем, який носив титул «мономотапа» (від «мвене мутапа» — «володар рудників»). Геолог К. Маух, який уперше описав циклопічні будівлі Зімбабве, вигукнув: «Я не думаю, що буду далекий від істини, якщо припущу, що руїни на пагорбі є копією храму Соломона на горі Морія, а будівля на рівнині — копією палацу, в котрому цариця Савська зупинялась під час візиту до Соломона»⁹⁵³. Справді, назва гори Морія перегукується з іменем єдиного бога зімбабвійців Мварі.

Ведичні легенди аріїв розповідають, що спочатку островом Ланкою та океаном Сагара володів бог **Кубера Вайшравана**, тобто син мудреця Вішраваса (сина ріші Пуластьї) та дочки ріші Бхарадваджі Деваварніні. Він за благочестя був зроблений богом підземних багатств та колісниці Пушпаки, здатної літати у повітрі. Його зведеним братом був ракшас Равана (символічний образ тамілів), який підступно вигнав Куберу з Ланки (з того часу Ланка стала називатися **Таміл Ллам**, тобто «Тамільський Елам (!)»), на відвоювання якого в аріїв-сингалів тепер претендують дравідомовні таміли). Кубера переселився в Гімалаї, заснував столицю **Алаку**, побудовану божественним будівничим Вішвакарманом. Кубері

належить **чарівний сад Чайтраратха**, що перебуває біля підніжжя світової гори Меру, його слуга Манібхадра — бог торгівлі, його дружина — чарівна Ріддхі, принцип процвітання, його друг — бог Шива, який навчив його таємниці Тантри та йоги. Його свита — це якші, кіннари та гух'яки, його народ — «ітараджана» — «інші люди» (або «пуньяджана» — «чисті люди»), що змушує згадати «антиподів» — за грецькою міфологією жителів Південного материка.

Як стверджують буддійські тексти, вигляд Шамбали залежить від духовного стану її спостерігача. Скажімо, одна й та сама річка для богів наповнена нектаром, а для людей — водою, для зголоднілих демонів — гноєм і кров'ю, а для деяких істот — це місце, де вони живуть. Тому Шамбалу нелегко визначити.

Як розповідає Ю. М. Періх у вищезгаданій праці про Калачакру, існує цілий корпус літератури т. зв. «описів шляху (lam-yig) до Шабхали». Один із них у «Ганджурі» (священна посудина, що наповнена текстами) названий «Калапа-аватара» (Ka-lapa "jug-ra), автором якої є Асмоханькуша (Don-yod Lcags-kyu), був перекладений з непальської мови на тибетську. Але найвідомішим є «опис шляху» третього панчен-лами Лобсан Еши (Blo-bzang dpal-ldan Ye-ces, 1740–1780; хоча дехто приписує авторство ламі Stag-Tshang Ras-Chen, XVIII ст.), опублікований проф. А. Грюнведелем (в Abhandlungen der Kon. Bayerischen Akad. der Wissenschaften, vol. III, 3, Muenchen, 1915). Також у фондах Гімалайського науково-дослідного інституту виявлено анонімний опис Шамбали на західно-тибетському діалекті, який базується на праці «Grel-Chen» Кхайдуб-чже і на коментарях до неї панчен-лами Лобсан-Чойчжі-Жалцана⁹⁵⁴.

Легенди розповідають про неймовірно важкий шлях у царство Шамбали навіть для високоосвічених монахів-подвижників. Але можливе навіть благодатне посвячення в таємниці Шамбали без її відвідування. Так, наприклад, пандіт Цілупа з Орісси, учень Пррашантрамітри, під час подорожі на високій горі в образі прочанина зустрів будду Манчжушрі (або Авалокітешвари чи царя Шамбхали), який на знак його подвигу на ниві пізнання посвятив його у таємниці тлумачення Книги Могутності та у знання всіх бодхісатв. У Східній Індії Цілупа передав своє знання учневі Пандіту Ачар'ядеві, родом з Баренти (північна Бенгалія), який як великий адепт Калачакри отримав ім'я Dus-shabs-pa Chen-ro. В текстах Таранатхи останній називається Піто Ачар'я і вважається таким, що приніс із Шамбали книги про Калачакру⁹⁵⁵.

У вченні буддійських шкіл Кагю та і Ньїнгма хранителем доктрини Шамбали вважається **Трунпа тулку** — великий вчитель тибетської школи Кагю. Його одинадцятим втіленням був Чогям Трунпа Рінпоче (1939–1987), верховний настоятель монастиря Сурманг. Після еміграції з Тибету він засновує на Заході ряд проповідницьких центрів та університет Наропи, згодом об'єднані в єдину федерацію — Ваджрадхату. З благословення глави школи Кагю Шістнадцятого Г'ялви Кармапи запроваджується т. зв. програма «Шамбала тренінг» як своєрідний полегшений варіант буддизму для людей західної цивілізації. Після смерті наставника Ваджрадхату його очолив наступник Томас Ф. Річ (Осел Тедзін), а потім — верховний глава школи Ньїнгма Ділго Кхенце Рінпоче, хоча духовним авторитетом «шамбалістів» вважається (з титулом «саванг» — «володар

землі») старший син Чог'яма Трунгпа — Сакйонг Міпан Джампал Трінлей Драдул Рінпоче (1962 р.), народжений в Індії, в місті просвітлення Будди Бодхагаї. Він заснував найбільший медитативний центр пропаганди Шамбали — «Дечен Чйолінг», а в 1995 р. був офіційно зведений його святістю Пенором Рінпоче на трон як Сакйонг — правитель Шамбали (цей же титул носив його батько) і визнаний втіленням самого Міпама Джам'янга Намгяла Г'яцо, легенди тибетського буддизму XIX ст.

ГЕОГРАФІЧНА ЛОКАЛІЗАЦІЯ ШАМБХАЛИ: ІРАН-ОЛМО ЧИ СЕЛЕВКІДСЬКА СІРІЯ?

На території Індії існують реальні міста з назвою Шамбхала: 1) Sambalpur, місто на північному заході штату Орісса, на річці Маханаді; 2) Sambhal — місто на північному заході штату Уттар Прадеш, на південний захід від міста Морадабад. Також річка Чамбал є у Гімалаях, де її побережжя населяло плем'я панчачи, де правив Драупад, батько Драупаді, жони легендарних героїв «Махабхарати» Пандавів. Цікаво, що в центрі Африки, в Демократичній Республіці Конго (Заїр), є місто Шамбала (Shambala), столиця однойменної народності з групи бантоїдних негрів.

Щодо першого, то зазначмо, що у штаті Орісса розташоване одне з чотирьох «чхар-дхам» — найсвятіших міст Індії. Це — місто Пурі з головним храмом Крішні — «Джаганнатха» («Володар Світу»), в той час як сам штат вважається осердя шиваїзму (шактизму). Саме тут Шива і Вішну вважаються проявами одного й того ж божества — Харі-Хара.

Англійський мандрівник Ч. Аллен розташовує Шамбалу в древній Гандхарі (північний Пакистан і східний Афганістан), що входила до держави Ахеменідів, була ядром Кушанської імперії, а конкретніше — в одній з частин Гандхари — Уддіяні (санскр. «сад»), ототожненій з чарівною долиною річки Сват, батьківщиною тантричного буддизму. В 629 р. Уддіяну відвідав китайський паломник Сюань Цзан, який виявив залишки тисяч буддійських пам'яток (монастирів, ступ та поселень. Після завоювання долини «білими гунами» (ефталітами, усунями) Калачакра-тантра була перенесена у бонський регіон Західних Гімалаїв (Тибет). Потім вона була піддана гонінню буддистами князівства Гуге, через що її адепти знайшли прихисток у індійському монастирі Наланда. Саме там Калачакра-тантра була піддана ревізії буддистами, що вихлостили її бонську сутність⁹⁵⁶.

Власне в долині уддаянської річки Сват (Свата) та сусідніх долинах Північно-Західного Пакистану відкрита «добуддійська культура поховань Гандхари» (Гхалігаї V), датована останніми століттями II тис. до н. е.⁹⁵⁷ Вона теж асоціюється з арійцями: в ній поряд із інгумацією застосовувалася кремація, є поховання коней, багато речей мають аналогії в культурах Афганістану, Ірану та Середньої Азії. Дослідники встановили, що ця культура своїми витокami — через проміжні бішкентську та заман-бабінську культури — сягає катакомбної культури Північного Причорномор'я. Цікаво, що друга гілка фіксується як ка-

такомбні могили прибульців-номадів у XIX ст. до н. е. в Палестині біля Єрихону (дослідження К. Kenyon), по сусідству з прааріо-хуритською державою Мітанні (від хет. miti-, mitta- «червоний» > Мідія «Червона (країна)»; євр. naharaim, дв.-єгип. naharina; можливо, що тут відбувся переклад з хуритського Kinakhnu — «Червоний», що у свою чергу було неправильним перетлумаченням прибульцями-хуритами семітської назви «Ханаан» — «Благословенна»). Ці прибульці власне й створили ядро гіксосів, які підкорили Єгипет («Та-Хем» — «Чорна (країна)») ⁹⁵⁸. Відомий гіксоський цар Апопі, який правив у місті Аварісі (Танісі) в дельті Нілу ⁹⁵⁹, трансформувався в міфології єгиптян у демонічного змія Апопа, з яким щоночі бореться бог сонця Амон-Ра. Третя гілка номадів у першій пол. II тис. до н. е. зі степів Євразії принесла на береги Хуанхе бронзоліварне виробництво, конярство і бойову колісницю. Тут вони сформували імперію Шан (Інь) з периферійними васальними державами. Останні з часом стали підніматися до рівня цивілізації Шан-Інь, втягуючи у процес становлення північнокитайської цивілізації (хауса) всі етнічні конгломерати басейну Хуанхе, внаслідок чого тубільна династія Чжоу в 1027 р. до н. е. розгромила цивілізацію Шан-Інь ⁹⁶⁰.

Л. С. Клейн підсумовує характерні докази індоарійської належності культури Гандхари. Наприклад, хоча в самій долині Свата вже відсутні катакомбні поховання, але свідчення про «земляний дім» для мертвих, про камінь, який закриває його, і про «гору», яка накриває смерть (тобто про курган) є у «Рігведі» (V, 89,1; X, 18,4). У всіх культурах цього поховання є парні поховання чоловіків з жінками в однакових подружніх позах, а в «Рігведі» є гімн, який ритуально оформляє відміну старого звичаю ховати живу вдову з чоловіком (X, 18,8-9). Обряд «дікша» передбачав ритуальне зачаття для посмертного народження покійному нового, потойбічного тіла. У катакомбній спільноті і в могильниках Свата є поховання коней, у Дашлі та споріднених пам'ятках — баранів, а в «Рігведі» міститься спеціальний поховальний гімн коневі (X, 56). Також померлим посипали червоною вохрою стопи ніг, кисті рук і голову. В Індії ж досі в обрядових ситуаціях у червоний колір фарбують підшви ніг, долоні та безволосі частини черепа — як людям, так і зображенням богів ⁹⁶¹. Тут, на нашу думку, слід зауважити, що **саме в Гандхарі відбулася певна релігійно-світоглядна реформа в середовищі індоаріїв** (можливо, перша після відокремлення від праіранців, притому, що існує і частина праіранців, яка підтримала реформу і стала визначатися, на відміну від власне «іранців» («персів»), як «туранці», «скіфи» ⁹⁶²), **яка викликала нову кодифікацію «Вед» та необхідність їхньої писемної фіксації** праведними і благочестивими рішши («мудрецькими»). **Виходячи з того, що в «Рігведі» говориться саме про завершення «періоду темряви» і початок «шляху богів» (деваяна), можна назвати цю реформу «деваяністською».** І, як у кожному реформаційному русі, тут відбулися оживлення і вихід на передній план найархаїчніших елементів індо-іранської міфології.

Італійська дослідниця Дж. Орофіно вважає, проте, що **батьківщиною Шамбали, чи правильніше, вчення Калачакри-тантри, була саме північно-західна частина Індії**, де мешкають шиїти-кармати, сповідуваний ісмаїлізм, яких (поряд із суфізмом ісмаїлізм є варіантом «іранізації» «арабського» ісламу) значно впли-

нув на формування буддистської тантри⁹⁶³. Відомо, що до **карматів-нізаритів** належав і славнозвісний Старець гори Аламут (про нього розповідає і Марко Поло, XLI), халіф прихованого імама, вождь терористичної організації асасинів (названі так через те, що для медитацій використовували гашиш)⁹⁶⁴, які після розгрому їх Хулагу-ханом переселилися до Індії, де їхні вожді титулюються «агахан». В підсумку **Коран був проголошений останньою Ведою**, а її тлумачення відоме тільки пірам.

Також можна було б звернути увагу і на державу сирійських Селевкідів з її державною арамейською мовою, засновник якої Селевк I Нікатор вважався сином Аполлона⁹⁶⁵, а той у свою чергу ототожнювався з іранським Мітрою⁹⁶⁶.

Л. Гумільов власне вважає, що під **Шамбалою мається на увазі селевкідська Сирія, яку тибетці називали «Шам» (слово «боло» по-тибетськи означає «верх»), тобто «Шамбала» приблизно означає «володарювання Сирії»: «... Перші сирійські царі: Селевк Нікатор і Антіох, об'єднавши велику частину розваленої Сирійської монархії, створили винятково сприятливі умови для розвитку ремесел і торгівлі, Антіохія, що побудована на річці Оронт, протягом багатьох століть уявлялася прообразом веселого, розгульного і безтурботного життя, а один з кварталів її — Дафне був місцем, де танцівниці уперше відкрили «стриптиз» (демонстрація міфу про Інанну-Іштар, котра, опускаючись у потойбіччя, повинна була знімати з себе елементи одягу перед кожною із семи брам, і тільки залишившись оголеною, вона змогла вступити у Вічність. — О. Г.). Тому не дивно, що тибетські горці, що зустрічалися із сирійськими купцями в Хотані, Кашгарії і Балху, наслухалися розповідей про веселе життя, і це дало достатній привід для створення утопії, що пережила і Селевкідську монархію, і породжені нею веселі безпутства. Таким чином, ми можемо констатувати, що ніяких спеціально «злик», а тим більше «потойбічних сил мороку» з легендою про Шамбалу зв'язувати не слід: там поклонялися Афродіті, Адонісові, Таммузу, практично також Діонісу»⁹⁶⁷.**

Справді, опис «мандальної» столиці Шамбали нагадує реальне планування столиці Селевка I Нікатора Антіохії, заснованої 300 р. до н. е. на місці поселення Боттія (де свого часу Александр Великий спорудив храм Зевсу, Liban., Or., II, 72–77, 87, 250), куди, до речі, він переселив більшу частину колишньої столиці — Антігонії (App., Syr., 57), що явно вкладається у шамбальський мотив «відходу на поселення у краще місце»: «... Агора селевкідської Антіохії розташовувалася на березі Оронта; міські стіни були зведені по прямокутнику; вулиці орієнтовані приблизно за панівним у цій місцевості напрямком вітрів та потоком сонячного проміння — з північного сходу на південний захід (поздовжні) і з північного заходу на південний схід (поперечні). Основні поздовжні вулиці ... були заплановані у відповідності з напрямком річки...»⁹⁶⁸. Парк Антіохії Дафна («Лавровий»), що набув широку популярність, може цілком ототожнюватися з парком Калачакри столиці Шамбали Калапи, а сама назва міста (Калапа — «Складена з частин») — з фактом поділу Антіохії на чотири квартали, кожен з яких усередині загальної міської стіни мав власні стіни. Власне було збудовано ще декілька чудових міст з такою ж назвою — Антіохію біля Персидської затоки (Харакс), Антіохію в Персиді, Антіохію — Едессу, Антіохію на Яксарті (Алек-

сандрія Есхата, Ходжент), Антіохію Маргіану (Александрія-Мерв), Антіохію на Меандрі, Антіохію — Нісу, Тарс, Маллос і Падану було перейменовано в Антіохії.

Власне поширення в Західній Європі часів античності мітраїзму та інших культів пов'язує Ф. Кюмон з переселенцями із Сирії: «... Як раніше фінікійці та карфагеняни, сирійці заселили тоді своїми колоніями всі середземноморські порти. В епоху еллінізму вони у значній кількості влаштувалися у торгових центрах Греції, зокрема на Делосі. Частина цих торговців ринула тепер у Рим, у ПUTEОЛИ й ОСТІЮ... Їх можна було виявити в Італії, в Равенні, в Аквілеї, в Тергесті, в Салонах, у Далмації і навіть у Мелазі в Іспанії. Торговий інтерес заманював їх навіть глибоко у внутрішні райони... Дунайською низовиною вони пробралися навіть до Сирмії у Паннонії. Особливо густо ці вихідці зі Сходу заселяли Галію (у семітській традиції — Tsarphatah, «Франція»⁹⁶⁹. — О. Г.); через Жиронду вони перебралися в Бордо і піднялися вгору по Роні до Ліону. Освоївшись на берегах цієї річки, вони заповнили звідти весь центр провінції, і особливо масово прибували у велику північну столицю — Трір... За Меровінгів вони ще говорили свом семітським наріччям в Орлеані. Тільки коли сарацини повністю зруйнували навігацію в Середземному морі, це зупинило їхній наплив...»⁹⁷⁰. Зокрема в кельтський світ було принесено культ богині Іштар, символом якої було колесо з вісьмома спицями (або восьмикутна зірка). На Заході вона стала відома як богиня весни Остара (від її імені походить англійська народна назва Пасхи Eostar).

Також на Заході «сирійська духовність» стала «притчею во язицех»:

... Но ведь давно уж Оронт сирийский стал Тибра притоком,
Внес свой обычай, язык, самбуку с косыми струнами,
Флейтщик своих, тимпаны туземные, разных девченоч:
Велено им возле цирка стоять. — Идите, кто любит
Этих развратных баб в их пёстрых варварских лентах.

(Ювенал, «Сатира», III, 62–66;
пер. Ф. А. Петровського)

Ситуація не змінилася і після прийняття християнства. Лише протягом VII — першої половини VIII ст. намісниками престолу апостола Петра було обрано п'ятеро сирійців. Уродженець малоазійського Тарсу Теодор був архиепископом Кентерберійським (669–690). Франкський історик Григорій Турський за допомогою Йоана Сирійця переклав латиною повість про сімох сплячих отроків. Сюжет став настільки популярний, що потрапив у інші джерела. Також до книги цього ж автора «Про славу мучеників» увійшли популярні оповіді про життя східних святих Косьми і Даміана, Фоки, Доміта, Георгія та Ісидора. Розповідає Григорій Турський і про якогось Теодора, який побував в Індії на могилі святого Фоми, та про патриція Муммола, посланця короля Теодоберта, який здійснив прощу до могили апостола Андрія. Цей же Муммол свого часу спробував відібрати частинку мощей святого Сергія у сирійського купця Евфрона, якого єпископ Бордо насильно постриг і змусив прийняти духовний сан (але той утік до іншого міста і відростив волосся)⁹⁷¹.

Проте, як на нас, залишається нез'ясованим, чому Л. Гумільов не звернув уваги на топонім «**Келе-Сирія**» (Koile Syria) — «Порожнинна Сирія» (термін koile наділений значеннями «долина», «русло», «улоговина», «черевна порожнина», «утроба, черево», «порожнеча», «глибина» тощо), як називалася низовина між Ліваном та Антіліваном, а іноді під ним малася на увазі і Фінікія і Палестина до Рафії (у Полібія). В цьому широкому значенні Келе-Сирія розуміється у «Старому Завіті» (1 Макк 10:69; 2 Макк 365,8; 4:4).

Також антична традиція знає топонім «Біла Сирія» (Левкосирія), під яким об'єднували Каппадокію, Понт та області довкола Тавру. Страбон пояснював цю назву тим, що, у порівнянні з рештою сирійських племен, шкіра левкосирійців була світліша (XII, 3.9; XVI, 1.2), а Гезихій термін «левкосір» пояснював як «білошкірий вавилонянин». Також Геродот просто терміном Сирія виокремлював від Ассирії (землі між Тигром та Евфратом) Каппадокію й усі області на захід від Євфрату, між Кілікією та Єгиптом, включаючи й Палестину (II, 104, 116, 158; III, 5, 91; VII, 89). А Йосиф Флавій заявляв, що сирійці — це грецька назва арамейських племен (Joseph. A.J. I:144)⁹⁷².

Дивує те, що кажучи, що існував варіант назви Сирії як «Шам», Л. Гумільов не пояснює причину цього. Але ж саме Шамом називали турки й араби державу, яка протягом 400 років входила в Османську імперію й охоплювала теперішній Ліван, Палестину, Сирію та Йорданію⁹⁷³.

Цікавою стає й проблема, чи знав Л. Гумільов, який вільно орієнтувався і в ісламській культурі, доктрину європейського езотерика Р. Генона (який явно повстав проти шпенглерівського розуміння «сирійської духовності», ісламу як «духу печери») про «**відпочаткову Сирію**»: «... з дійсно традиційним вченням ісламу, згідно з котрим «адамичною» мовою була «сиріакська мова», loġħah suryaniāh, котра не має нічого спільного ні з країною, названою Сирією, ні з жодною з більш або менш давніх мов, збережених людським спогадом до наших днів. Цей loġħah suryaniāh є ... мовою «сонячного осяяння», shems-ishraqyah; справді, Сур'я — це санскритське ім'я Сонця, і це могло б вказати, що його корінь sur, один з тих, який позначають світло, і сам належав до цієї давньої мови. Мова йде, отже, про ту відпочаткову Сирію, про котру Гомер говорить як про острів, розташований «за межами Огіїї», що робить її (Сирію) тотожною гіперборейській Туле (Tula), де здійснюється «повний обіг Сонця». Згідно з Йосифом, столиця цієї країни називалася Геліополісом, «містом Сонця»; це ж ім'я потім дали містові в Єгипті, названому також Он, так само, як Фіви — це перш за все одне з імен столиці Огіїї. Подальші перенесення цих імен, як і багатьох інших, було б дуже цікаво вивчити в тому, що стосується структури вторинних духовних центрів різних епох... Ми можемо сказати: так само, як будь-який вторинний духовний центр є образом відпочаткового та вищого Центру... будь-яка священна ... «ієратична мова» може розглядатися як образ або відображення відпочаткової мови, котра і є священною мовою... Що ж до первісної мови, її походження мусить бути «нелюдським», як і походження самої відпочаткової традиції... греки вважали Кікноса («Лебедя». — О. Г.) сином Аполлона і Гірії, тобто Сонця і «сонячної землі», бо Гірія є ніщо інше, як Сирія, так що мова завжди йде про «священний острів»...»⁹⁷⁴.

Отже, повернемося до історичної Сирії. На сході Селевк став союзником індійського царя Чандрагупти (Сандрокотти), засновника династії Маур'їв і її столиці Паталіпутри (Паліботра, сучасна Патна). Чандрагупта, який свого часу радився з Александром Македонським щодо боротьби з царем шудрів Нандою, отримав у подарунок Арахозію (< дв.-перс. *Arachavati*) зі столицею Александрополем (сучасну афганську провінцію Кандагар). Коли в 250 р. до н. е. внук Чандрагупти Ашока — Піядасі (268–231 рр. до н. е.), поширювач буддизму, наказав вирізати в скелях статуї Будди (безжалісно знищені талібами тільки в першому році XXI ст.!) та написи благочестивих філософських висловів, то використав для цього грецьку й арамейську мови⁹⁷⁵.

Діяльність останнього цілком може розглядатися як аналог навернення «грізними бодхісатвами» колиски бону Шамбали. Тут ми вбачаємо натяк саме на бодхісатв-адептів Калачакри, які, як пише Ю. Реріх, жили в Індії: Ваджрасана (керував Центром), Гаджапаті («Покровитель слонів», *Na-ba-la*, керував Сходом), Нараяті («Покровитель людей», *Dza'u-gang-ga-ra*, керував Півднем) та Ашвапаті («Покровитель коней», *Ka-na'u-dza*, керував заходом)⁹⁷⁶.

Індійці законних продовжувачів Ахеменідів стали сприймати як парф'ян (парни) — іраномовний етнос, що прийшов з туранських степів на чолі з царем Аршаком та підтриманий місцевими повстанцями на чолі з Тілідатом. Їхня столиця Ніса розташована біля теперішнього Ашхабаду (Туркменистан; прямими нащадками парф'ян були огузи, предки сучасних туркменів)⁹⁷⁷.

«... У давнину була країна Аньсі. Так вона називалася у китайських джерелах. Інша її назва — Парфія. Це найкрупніша держава, суперниця Риму на сході. Деякі дослідники вважають, що китайська назва походить від імені засновника династії Арсака ... (Аршакидів)... Але сам Арсак, виявляється, проголосив себе царем у місті Асаак ... власне місто Асаак з його основою «Ас» дало ім'я Аньсі з тією ж основою «Ас», «Анс»... Вічний вогонь у місті Асааці згадує Ісидор Харакський ... Саме місто розташовувалося в області Астауені, що містить ту ж основу «Ас». По сусідству розташована інша область Парфії (її древнє ядро) — Парфієна з гробницями царів (обожнених предків). Місто, де містилися гробниці, назване так само. Це Парфавніса або Нісая ... Нісая — грецька назва... Стара Ніса і Нова Ніса — ці назви дожили до сьогодні. Городища розташовані під Ашхабадом. Саме слово «Ашхабад», або «Асхабад», означає «місто любові». Як виникла ця назва? Невідомо. Я допускаю, що корінь той же: «Ас». Пізніші зайшли тюрки лише переосмислили його. Можливо, що «місто любові» за змістом відповідає призначенню гробниць і храмів Ніси і сусіднього Асаака: пошанування обожнених предків (любов до них), тобто поклоніння богам. І в едичному циклі асси — і боги, і предки одночасно»⁹⁷⁸. В середньовічному Ірані династію парф'янських Аршакидів називали «ашканідами» («ашканіан»), а від самого етноніма «парф'яни» залишився іменник «пехлеван» — «богатир».

Тут слід додати, що компонент «аш-/ас» часто зустрічається у цьому регіоні: Астрабад, Ашназ в Ірані, Аш-Кара, Астара у Талиші, Аштарак у Вірменії, Ашкала на захід від Тбілісі тощо⁹⁷⁹.

«... Милі чотири від Канпура, на скелястому правому березі Гангу, в темному і майже дрімучому лісі, є чудові руїни. Це залишки деяких величезних древніх

міст, побудованих одне на руїнах іншого... Джаджмоу стоїть на місці рідної сестри і суперниці своєї Асгарти — міста сонця. Асгарта, за словами древніх хронік у Пуранах, побудована синами сонця два століття після взяття царем Рамою острова Ланки, тобто за 5000 років до Р. Х. за літочисленням брамінів... Про древнє місто Асгарт і його сумний кінець «Пурани» розповідають таку легенду. Судаса-ріші був священним главою духівництва «брахматмою», а його брат Агасті — махан-кшатрієм (великим царем-воїном) Асгарти. За відсутності обох царством керувала махарані (велика цариця), яка колись була «кумарікою» (Дівою Сонця) у храмі «Сур'я-Нарі» (Сонця-Природи). Її краса заповонила царя; і ось у мить її принесення себе в жертву на вівтарі вогню (тобто релігійного самоспалення) він, скориставшись древнім звичаєм, який давав право царям рятувати індійських весталок від смерті, вимагає її собі за дружину. До нього вже раз з'являвся інший претендент на її руку, цар Гімавата, але вона відмовилася від пропозиції, обираючи смерть у полум'яних обіймах чоловіка-бога, священного вогню. Поганьблений загімалайський цар поклявся помститися. Через багато років, коли Агастіцар був на війні в Ланці (Цейлоні), його переможений суперник... набіг на Асгарту. Цариця захищала своє місто з хоробрістю відчаю; але зрештою місто було взяте приступом. Тоді, зібравши всіх «дів Сур'ї» з храмів, жінок і дочок своїх підданих і власних дітей, всього 69 000 жінок... цариця закрилася у величезних підземеллях храму Сур'ї-Нарі і, наказавши спорудити священні вогнища вздовж усього підземелля, згоріла на них разом з іншими жінками і всіма скарбами міста...»⁹⁸⁰.

А якщо ще додати гіпотезу про те, що ці топоніми пов'язані із семітським «аштар», богинею Іштар, біблійною Есфір, на честь котрої ставили кам'яні обеліски (пор. з кам'яними стовпами-гермами на честь бога Гермеса)⁹⁸¹, та співставити з едичним міфом про народження предка богів-асів із соляного стовпа, який оближала священна корова Аудумла (та семітським міфічним мотивом про перетворення жінки на соляний стовп — біблійна жінка Лота), то отримаємо доволі цікаву концепцію...

В іудейській традиції нащадки Аса («Цілителя») — це **есеї**, які, за свідченнями Плінія, мешкали біля Мертвого моря per millia saeculorum — «тисячі років».

О. Блаватська, до свідчень якої, проте, слід ставитися обережно, виявляла у есеїв арійські («буддійські») ідеї та звичаї («Викрита Ізіда», Кн. 1). Власне в секті есеїв (яка протистояла фарисеям та садукееям), як вважається, й виникла течія **назарян (ноцрім; св. Епіфаній називає їх «непогамовними» і «вегетаріанцями»)**, котра з часом переросла у **християнство** (вважається, що християни вперше заявили про себе в Антіохії завдяки проповідницькій діяльності апостола Павла, в той час як частина назореїв, названа «евінітами»-«бідними», не прийняла цю реформацію і залишилася вірною родичам Ісуса «деспонсидам» («людям Господнім»), котрих очолювали в Єрусалимі апостол Яків (т. зв. «наасени/нахашени»), а в Едессі — апостол Фома і які заперечували божественне походження Ісуса, чю доктрину, зрештою, проголошує патріарх Несторій і приймають вся перська церква як істиннішу, адже саме в середовищі персів мешкали з 65 р. н. е. назорейські емігранти — послідовники деспонсинів, а також єги-

петська Коптська церква, яка відмовилася засудити Несторія). Тому деякі дослідники вбачають у християнстві (назорействі, «аль-назара») **«арійське» вчення**, а в його засновникові — «арійський стандарт» (за «побратимом» усе тієї ж мадам Блаватської І. Каганцем), представників коліна Ізраїлевого (есеїв/назорей/галілеян) вважають за індоєвропейців, у той час як коліно Іудине (іудей) є семітами, і воно «отруїло» істинне християнство. «... Есеї заохочували зацікавлення медициною та цілительством і створювали трактати про терапевтичні властивості трав та каміння. Крім того, вони приділяли велику увагу тому, що сучасною мовою зазвичай називають «езотеричними вченнями», такими, як астрологія, нумерологія і подібні дисципліни, з котрих сформувалася кабала.... Вони стверджували, що наближаються останні часи і прихід Месії неминучий...»⁹⁸². Йосиф Флавій зауважує, що есеї віддавали все «на Божу волю», визнають безсмертя душі, найвищою метою вважали справедливість, але не відвідували спільний Єрусалимський храм, а здійснювали богослужіння окремо (хоча й передавали йому пожертви), а в житті віддавалися лише землеробській праці і майно у них спільне⁹⁸³.

За деякими версіями нащадками есеїв є іракські мандеї (гностики), які вважають праведним пророком Йоана Хрестителя, а Ісуса — лиш псевдопророком. Саме доктрині мандеї належить уявлення про благочинну західну землю, мешканці якої настільки чисті, що звичайні люди не можуть їх бачити, а місце їхнього замешкання «помічене зорею», яка називається **Мерика**⁹⁸⁴. Цікаво, що есеї, як писав Йосиф Флавій в «Іудейській війні», дотримуються тих же вчень, що і греки, стверджуючи, що **праведним душам в майбутньому призначено замешкати на заході за океаном, в країні, де нема ні дощу, ні снігу, ні спеки, але яка постійно овівасться м'яким диханням західного вітру, що постійно дме з океану**.

Цікаво також, що в Нісі, розташованій десь за Персією і котру археологи досі не можуть ідентифікувати, грецька міфологія вбачала місце народження бога Діоніса. Також в Ірані існувала східна область Сагартія (Asagarta), що входила до складу Дрангіани (Сакастану; теперішній Сеїстан)⁹⁸⁵, а частину послідовників іранської релігії в Східному Туркестані тибетці визначалися як «аші», тобто послідовники впроваджені Заратустрою віри в добру богиню Аші (від «аші», етимологічно «арті» — «винагорода за благочестя»; аналог грецької Тюхе, римської Фортуни), дочку Ахура-Мазди і Спента-Армаїті та сестру Даени, Мітри, Рашну і Сраоші («Яшт», 17).

Парфянський цар Мітрідат I (171–138 рр. до н. е.) завоював Мідію, Персиду, Вавилон, відібравши в антіохійських володарів усі землі на схід від Євфрату і відрізавши бактрійських греків від сирійських⁹⁸⁶.

При цьому Мітрідат проголосив себе «філелліном». Він же виділив спорідненим парфянам сакам південно-східний Іран — Дрангіану (від назви племені зрангів, z(a)ga(n)ka, з діалектним варіантом z замість d) з її озером Кансаойа (тепер — оз. Хамун), що біля річки Хайтумант («багатий мостами — бродами»; грец. Етімандр, тепер — Хільменд) біля гори Ушідарна (тепер — Лар-кух, біля якого було місто, що тепер під пагорбом Сурх-даг і назване археологами «Наді-Алі II»). Дрангіана стала після цього називатися Сакастан (Сегестан, Сеїстан,

Сістан). Саме представник панівної династії Сакастану Суренів був наділений повноваженням коронувати на царство парфянських Аршакідів⁹⁸⁷. Столицею Дрангіани та пізнішої династії Суренів була Фрада (Фр́а́да), локалізована в районі Наді-Алі біля озера Хамун та перейменована Александром Македонським на Александрію Профтасію — «Та, що випереджає», і її, починаючи з епохи Селевкідів, порівнювали за величиною з Александрією Єгипетською та Селевкією на Тигрі⁹⁸⁸.

Археологічні дослідження Дрангіани дозволили встановити, що, наприклад, в долині між Бустом і Сеїстаном тільки вздовж одного берега річки було виявлено понад 40 великих і малих курганів, що приховували руїни стародавніх міст та поселень⁹⁸⁹. Власне в Дрангіані (Сакастані; Сеїстані) та південно-західному Афганістані, на думку І. Дьяконова, в Дашті Марго («простір пасовиськ-лук»), у районі Сеїстанських озер та річок, що впадають в них разом з Гільмендом, який тоді являв собою родючий степ (особливо на сході Дрангіани та заході Арахозії, біля трьох дельт річки Гільменд і на схід від неї), склалася Авеста. Внаслідок цього **традиція Авести Заратустри — це щонайперше дрангіанська традиція, в той час як південніше, в Пенджабі (П'ятиріччі) склалася індійська традиція Рігведи**⁹⁹⁰.

Саме в Дрангіані І. Дьяконов локалізує давньоіранське царство Кейянідів (грецизована форма авест. Кавай, середньоперс. Кейї; пехлеві *kaū* < **kavya*, авест. *kaṵau*), від останнього представника яких, Каві-Віштаспи, запроваджувача зороастриства, виводила свій рід династія Сасанідів.

Вважається, що ще в часи Кіра Великого саки населяли Дрангіану і цар племені аріаспів Аморг допомагав персам у війні з дербіками, яких підтримували індійські царства. За це аріаспи отримали назву «благородних» — «евергетів»⁹⁹¹.

Саме з індо-парфянським царем Арахозії, Гандхари та Сакастану Гондофаром християнська традиція пов'язує подорож апостола Фоми до Індії⁹⁹². В «Шахнаме» Сакастан (Сістан; Німруз) вважається вотчиною богатиря Сома, переможця дракона Суvara⁹⁹³ (пор.: санскр. *Suparnaputra*) та завойовника демонічної країни Каргасаран. Від саків в загальноіранське надбання увійшли їхні перекази про героя Рустема⁹⁹⁴ (сина греко-бактрійської принцеси з Кабулу Рудаби та Золя — Достона, сина витязя Сома, вихованого в гнізді чарівного птаха Сімурга), який на службі у Білого дева здійснює подвиги, аналогічно тому, як здійснює свої подвиги Геракл Каллінік («Переможець»), якого іранці ототожнювали з Веретрагнуою (авест. «той, що знищує захист» = ведич. Врітрахан — «Вбивця Врітри», епітет Індри), пов'язаним з Мітрою. На греко-бактрійських монетах Деметрія (II ст. до н. е.; сучасна наука визначає двох правителів з цим іменем: Деметрія I, сина Евтидема, який завоював Арахозію та Паррапомісади, і Деметрія II, який захопив Індію) відбувся прямий синтез Геракла і Мітри. Вже в епоху Сасанідів був установлений єдиний для всього Ірану звичай — священний вогонь Атахші-Вахрам — «вогонь Веретрагни («того, що знищує захист»)). Розташовувався він на масивному п'єдесталі, і його зображення карбували на монетах. Збережена традиція цього вогню ще парфянами як спадок з часів Ахеменідів, коли існували гробниці — святилища (грец. *hierothesion*;

парф. «багін»; сер.-іран. «башн»), де здійснювалися культові церемонії на честь предків або родичів царя, самого царя або різних божеств (Ормазда — Зевса, Аполлона — Мітри, Геракла-Артагна; за даними Мегасфена грецькому Гераклу відповідав індійський Кришна, а Діонісові — Шива та буддистський Херука «в тигровій шкурі й завжди з прутнем у стані ерекції»)⁹⁹⁵. Аналогічними поховальними та релігійними пам'ятками є лише буддійські ступи. Той факт, що сама грецька назва цих святилищ відома лише в еллінізованому царстві Коммагена на південному сході Анатолії (буферному між Парфією та Селевкідами), свідчить про значне визнання цього ахеменідського культу гробниць-святилищ саме греко-македонським («йона», «явана») населенням цього царства. Цікаво, що на святилища-гробниці з часів Ахеменідів за наказом Камбіза як жертву приносили вівцю, хліб та вино. Саме пірати сусідньої Кілікії, яких у 67 р. до н. е. розбив Помпей, познайомили римлян з культом тавроктонного Мітри (Plut. Romp. XXIV), аналогічно як іудейський месіанізм принесли до Риму іудеї, захоплені тим же Помпеем у 63 р. до н. е. На нашу думку, до Кілікії принесли уявлення про Мітру парфянські воїни, які після їхнього розгрому легатом Публієм Вентидієм Бассом були розселені в Кілікії (I ст. до н. е.)⁹⁹⁶.

Проте насправді в нових політично-етнічних реаліях **парфянські Аршакіди здійснили приголомшливу підміну**: всі особи, місцевості та події, що стосувалися Північно-Східного Ірану, отримали нове ототожнення на північному заході — в Північній Мідії (Атропатені): «...мідійські маги були ґрунтовнішими у своїй діяльності — вони розташували і всіх каві (представників легендарної династії Кейянідів. — *О. Г.*), і пророка на свою батьківщину і навіть ототожнили свою країну (Мідію. — *О. Г.*) з Аїрйанем-Ваеджа, міфічною прабатьківщиною іранських народів»⁹⁹⁷, своєрідним «земним раєм», створеним богами. З цієї країни витікає дві річки — на захід Араг (Ранха; ведична Раса) і на схід — Вех (Вангухі) («Бундахішна», XX, 7,13). Авестійська Арйана Веджа (Арйан Ведж, Еран Веж, Агуан?m Ваеjah- «Арійський простір») тотожна ведичній Ар'яварті («Країна арійів»), яку брахмани потім співставили з Великою Північно-Індійською рівниною (від західного моря до східного і від Гімалаїв на півночі до гір Віндх'я і Сапура на півдні), аналогічно до того, як вищезгадані маги поставили знак рівності між Арйана Веджою та Мідією. Річка Раса, поряд з Кубхою, Круму і Гоматі, у «Рігведі» (X, 75,6) вважаються притоками Інду⁹⁹⁸.

Шумерські епічні пісні, як вказує І. Дьяконов, повідомляють про **високу цивілізацію Аратти** «за сімома горами» на схід від Еламу — цивілізації, відмінної від протоіндської культури (Мелухха, Мелаха шумерських джерел). Науковець ототожнює Аратту із землями передгір'їв Копет-дагу (Ахал-Етек, в історичній області Парфії) та оазами Афганістану⁹⁹⁹ (наприклад, ассирійці знали «гори золота» Arallu-Урал, а шумери словом Agali називали «межу світу на півночі», «потойбіччя»¹⁰⁰⁰). Я. Васильков та С. Невельова вважають, що Аратта існувала чи то в районі Пенджабу і Синду¹⁰⁰¹, В. Саріаніді — в Бадахшані, бо основним товаром цієї країни був лазурит, де його добували і продавали в Урук.¹⁰⁰² С. Мамедова у своїй праці «Про походження шумерів» дійшла висновку, що Аратта була розташована південніше Урмійського озера (в долині Мійяндаоб),

тобто на території сучасного іранського Азербайджану¹⁰⁰³, і незалежно від неї з цим поглядом солідаризується Д. Рол, вбачаючи назву країни в пізнішій акадській інтерпретації, перейнятій індоевропейцями-манеями (предками вірмен) — Урарту (Ур-Арату, Ар-Арат)¹⁰⁰⁴.

Проте дослідники проблеми Аратти не звернули достатньо уваги на відомі археологічній науці факти, а саме тотожність образів гліптики і сфрагістики Сиро-хето-мітанійського кола (Кархеміш, Нузі), Месопотамії, Східного Ірану (Шахдад-Гіссар III) та Бактрійсько-Маргіанського ареалу (зокрема Гонур-І). Зокрема серед інших фактів мова йде про образи: 1) «гаруди-керуба» (часто зображався на лазуритних амулетах) — птахоголового антропоморфного крилатого божества, що припадає на коліна, та зі зброєю («зм'ями-блискавками») за плечима (потім трансформувався у двоголового орла-«духа-генія», зокрема в іранській традиції виступає як образ демонічного Ажі Дахака; у шумерському епосі «Гільгамеш і Гора безсмертного» розповідається про те, що бог сонця Уту подарував героєві сім амулетів із зображенням змій, які «знають шлях в Аратту». Ці амулети слід встановити всередині Гори безсмертного) та 2) «володарки левів» — яка стоїть в анфас, жіночої фігури (іноді оголеної чи напівоголеної або в довгих до п'ят спідницях), з головою у профіль, з руками, складеними на талії, а довкола неї стоять леви або козли. Їх принесли до Маргіани та Бактрії на початку II тис. до н. е. племена, які були не завойовниками, а колонізаторами — вони прийшли сюди родинами, з домочадцями, дружинами, дітьми, з усім домашнім скарбом, релігійними уявленнями і традиціями. Власне В. І. Саріаніді вважає цих переселенців вихідцями з арійсько-хуритської держави Мітани (від хет. *miti-*, *mitta-* «червоний» > Мідія «Червона (країна)»; євр. *naharaim*, дв.-єгип. *naharina*)¹⁰⁰⁵.

«... Аратта пізніх шумерів кінця III тис. до н. е. містилася на кордоні сучасних Ірану й Афганістану. Але країна під такою ж назвою існувала і в індійському Пенджабі. Відомі також Аратна етрусків, Ортополіс греків, Артаплот і Оратів українців, Арати середньовічних іранців і русичів, а також сучасних румунів. Спільне тут те, що всі названі держави і міста розповсюджені серед нащадків індоевропейської спільноти народів, — отже походять, напевно, від тієї загадкової, дошумерської ще першо-Аратти. Найдавніший пранапис Аратта прочитав (шляхом співставлення з протошумерськими та шумерськими письменами) А. Г. Кифішин на черепі мамонта з поселення XVIII–XII тисячоліть до н. е. біля села Межиріччя на Канівщині (між Россю й Росавою). Тоді, на слушну думку дослідника, це була не держава, а лише обжита мисливцями територія між Карпатами й Кавказом, Дунаєм і Волгою»¹⁰⁰⁶.

У «Книзі про Карну (Карнакапарва)», що є VIII книгою «Махабхарати» у 30-му розділі Аратта названа країною, де знищена дхарма, а її мешканці — «злодії». «Невдячність, крадіжки чужого добра, пиття хмільного, близькість з жінкою наставника — немає такого беззаконня, яке не було б для них законом, сором і ганьба араттакам, мешканцям П'ятиріччя»¹⁰⁰⁷. Або в іншому місці: «Народжених від незаконних шлюбів, диких, що вживають будь-яку їжу, будь-яке молоко, бахликів, що називаються араттами, мудрому слід уникати!»¹⁰⁰⁸

На іронізування українського дослідника Т. Ткачука: «Добра ж пам'ять про Золотий вік у Божественній Аратті!»¹⁰⁰⁹ слід зауважити, що в «Карнакапарві» мова йде не про «золотий вік» в Аратті, а про «згіршений вік», попередній найгіршому — Калі-юзі, який розпочався саме після описаних у «Махабхараті» подій (аналогічно у традиції «Гат» таким, що зберігає «арійську чистоту», в порівнянні з іншими країнами, є Іран). Також слід пам'ятати про **ідеологічно-естетичне протистояння двох гілок колишньої єдиної праїранської спільноти**. Зокрема якщо для індусів «деви» — це «боги», «асури» — «демони», то для іранців навпаки — «ахури» — «боги», «деви» — «демони» тощо. Чорних барв для змалювання сусідів-«варварів» ніколи не бракувало.

Власне ще Кір II Великий завоював Південно-Східний Іран (Драгіану, пізніше — Сакастан; до складу Дрангіани входила Сагартія (Asagarta), племена сарангіїв, таманаїв, утіїв-яутіїв, міків¹⁰¹⁰ та Північно-Західну Індію з її столицею Капішею (суч. Беграм в районі Кабулу), де мешкали індійські племена астакен та ассакен (за «Індікою» Арріана, I, 1–3). Пізніше Ксеркс своїм знаменитим едиктом (485 р. до н. е.) заборонив підкореним індійським племенам сповідувати їхню релігію (у яких «деви» — «боги», а «асури» — «демони», в той час як у іранців навпаки — «ахури» — «божества», а «деви» — «демони»; деякі дослідники, проте, вважають, що мова йде про зруйнування грецьких святинь, посвячених богам-«теос», зокрема храму в Афінах як помсту за спалення греками в Сардах священних гаїв і храмів (І. Леві) або вавилонського храму Бела-Мардука (Гартман)¹⁰¹¹, хоча, вірогідно, під «девами»-«дайвами» цар персів мав на увазі божества і греків, і індусів, і незороастрійців Ірану), що йде у розріз із толерантною позицією Ахеменідів (На?amanis; букв. «Дружньо налаштований»). Вся підкорена індійська територія на південний схід від Кандагару отримує назву Камбоджа¹⁰¹². Існував навіть варіант назви Yona-Kamboja¹⁰¹³. Як вважають Г. Бонгард-Левін та Г. Ільїн, назва виникла як греко-арамейський варіант назви Кандагар¹⁰¹⁴ (заснованого, за аль-Біруні, вихідцями з Гандхари)¹⁰¹⁵. Але вірогідніше, що від імені сина Кіра II — престолонаслідника Камбіза (іран. Камбуджія, аналог хінді khambha — «колона, стовп» або *kmba- «вид посудини»). В епоху кушан на цю територію поширюється назва сусідньої провінції Арахозія¹⁰¹⁶ (< дв.-перс. Narauvati), що, вірогідно, було своєрідною «реставрацією» назви Ар'яна Веджа (вперше згадана в авестійській книзі «Відеват», 1,2; розташовувалась на березі річки Дайтія; серед.-перс. Еранвеж), про справжню локалізацію якої пам'ятали іраномовні кушани. Тому неправильним є ототожнення Арахозії (дв.-перс. Narauvati, від дв.-перс. arah- < драв. alagu- «прекрасна»), де мешкало плем'я таманаїв (Геродот, III, 93:117) — теперішньої провінції Харут зі згадкою в «Авесті» країною Харахуваті¹⁰¹⁷, що ми вважаємо за назву не території, як це пропонує Б. Тілак¹⁰¹⁸, а річки, як у індійців — Сарасваті «багата ріками (тобто притоками)». Вважається, що Сарасваті — тепер висохле русло річки в Пенджабі, начебто ця річка тече під землею і зливається біля Праяги (сучасний Аллахабад) з Гангою і Ямуною (Джумною).

В імперії Ашоки цю Північно-Західну Індію¹⁰¹⁹ називали Апаранта (Aparanta), тобто збірним іменем усіх західних неіндійських племен (йонів-греків, кам-

буджійців, гандхарців, рістіків, пітініків)¹⁰²⁰. Камбуджійців індійці визначали як *parasika* «персизовані»¹⁰²¹.

В науці існують версії локалізації Камбоджі на Памірі (на південь від сучасної Фергани), Кафіристані, Тибеті або Гіндукуші. В знаменитому епосі «Махабхарата» (VII.4.5) *kambojas* пов'язується з містом Рајарига «Цар-Город». На наш погляд, це, можливо Кірополь (Страбон, XI, 11,4; Арріан, Анабазис, IV, 3), пізніша Александрія Опіана, що заснована в землі індійського племені опіїв, теперішній Чарикар¹⁰²².

БОН ЯК РЕЛІГІЯ ШАМБХАЛИ

Проте існує й інший аспект Шамбали. В буддистських трактатах зазначається, що вона наведена в буддизм «грізними бодхисатвами», до яких була «колицкою релігії бон»¹⁰²³ («...В... символической биографии... говорится, что Падмасамбхава под маской свирепого божества разрушил царство и убил его обитателей, которые были врагами Дхармы, и взял всех их женщин себе, чтобы очистить их и сделать матерями религиозно настроенных детей. Очевидно, это нельзя понимать в том смысле, что Падмасамбхава убил население всей страны и нарушил все нормы половой морали. (...) Это одна из характеристик сандхьябхаша, как и многих других древних текстов, представляет опыт медитации (подобно борьбе Будды с Марой и его воинством демонов) в форме внешних событий. Замечание, что Падмасамбхава принял образ гневного божества, показывает, что борьба с силами зла шла внутри него самого и что «познание» женских принципов в процессе внутренней интеграции состоит в объединении двух сторон его натуры: мужского принципа активности и динамичности и женского принципа мудрости (...) Утверждение, что тантрийские буддисты пошли на кровосмешение и безнравственные поступки, так же нелепо, как и обвинение тхеравадинов в совершении отце- и матереубийства и других подобных ужасных преступлениях. Если мы возьмем на себя труд исследовать еще живую традицию тантр в их подлинной, несфальсифицированной форме, как они существуют донныне в тысячах монастырей и скитов Тибета, где нормы чувственного контроля и чистоты поддерживаются весьма высоким образом, то мы поймем, насколько ошибаются те, кто пытается ввести Тантру в область чувственного»¹⁰²⁴).

Далай-лама XIV у праці «Буддизм Тибету» зазначає, що релігія бон прийшла із Шаншунга (Шанг Шунга, Жанг Жунга), що був розташований у Західному Тибеті¹⁰²⁵, теперішній Ладакх (східна частина індійського штату Джамму і Кашмір). До VIII ст. країна Шангшунг існувала як окрема держава, що включала в себе територію довкола гори Кайласи й озера Мансаровар. Столицею його було місто К'юнглунг Нулкхар («Срібний Палац Долини Гаруди») в долині річки Сатледж. Звідси витікають чотири річки — Інд, Сатледж (які на південь від Пенджабу зливаються в єдиний священний Інд), Брахмапутра (Цангпо) і Карналі (яка вливається в Ганг, що бере початок неподалік). Починаючи з VII ст., місцеве індо-іранське населення почало асимільовуватися прибулими

сюди тибетськими переселенцями, в VIII–IX ст. Ладакх входив до складу тибетської імперії, але потім здобув незалежність і навіть підкорив Західний Тибет (Гуге). Династія буддистських Намг'ялів правила Ладакхом до середини XIX ст., коли в 1846 р. країну захопили війська махараджі Кашміру¹⁰²⁶.

В тибетських бонських джерелах як еквівалент «Елам (тобто) Іран» (де як назва Ірану використовувалося слово «таджик»: ta-zig, stag-gzig, rta-mjug, stag-bzhi, rtag-gzigs) зустрічається власне «Шамбала (тобто) Іран»¹⁰²⁷, «Елам, котрий індійці називають Шамбалою»¹⁰²⁸. В тому сенсі, що тибетськими джерелами пояснюється, що «Іран — це лише багата провінція (князівство) Еламу (Олмо)», так само частиною Еламу може трактуватися Шамбхала¹⁰²⁹, назву котрої, як на нас, тибетці явно отримали від індійських інформаторів, які на індійський лад передали якусь іранську назву (*хуам–bal-; де осет.-ірон. bala «група, загін» = санскр. bala «сила», «загін»).

Привнесли релігію бон у Тибет була мігранти з іраномовних земель, предківське населення яких не прийняло реформи маздаїзму, запропонованої Заратустрою («той, хто має старого верблюда») і прийнятої як державну релігію Ксерксом (дв.-перс. Хшаярша; тибет. Shri-harsha; дв.-євр. Ахашверош) та Артаксерксом I (тибет. букв. переклад Ngang-tshul «праведні закони») (VI–V ст. до н. е.)¹⁰³⁰.

Аналогічно на Заході іраномовними еретиками були мідійці Атропатени (тибет. 'Od-ma-'byam-thang; 'O-ma-'byam-skyu yul; теперішній Азербайджан) з їхньою релігією магів та культом коня. Сама назва країни, як на нас, свідчить про те, що географічні реалії тибетсько-шаншунського словника («Tibetan-Zangzung Dictionary», Delhi, 1967) описують не географічні реалії епохи Ахеменідів, а елліністичного періоду, коли селевкідський сатрап Мідії Атропат проголосив незалежність.

Символ бон-по — «правобічна», проти годинникової стрілки, свастика («юнд-рунг»), а епітет релігії — «Колесо вищої свастики», gyung drung bla med kyi sheg ces)¹⁰³¹. Основний епітет цієї релігії — «чорна віра», «бон могил» (dur bon; рукопис № 1042 із паризького фонду Пельо присвячений особливості похоронних обрядів представників різних суспільних прошарків і зазначає, що тільки жрець бон може «викупити» душу і з усіма пересторогами доправити її на «той світ»). Так її називають суперники-буддисти, бо коли вони у VIII ст. проповідували в Тибеті, що світ — ілюзія, спасіння — занурення у Нірвану, а шлях до неї — нероблення вчинків ні злих, ні поганих, бо «чорні хмари та білі хмари однаково закривають від нас сонце», людина перебуває мовби в могилі, то жерці=шени релігії бон, звертаючись до людей, казали: «Не слухайте базікання махаяністів: вам серце підкаже, де чорне, а де біле»¹⁰³².

Російський квазібуддист М. Реріх, що відвідав Тибет, так характеризує релігію бон: «...Цікаві монастирі бон-по — чорної віри, ворожої Будді. Справжня чорна меса за всіма правилами люциферіан. Ходіння навспак, обернені ритуали, на місці Будди вигадана особа з тими ж біографічними деталями. Покровитель чорної віри — теж царського роду і супроводжуваний подібними ж атрибутами... Якщо буддисти обходять храм зліва направо, то бон-по роблять це

у зворотному напрямку. Якщо свастика буддистів повернена за сонцем, то у бон-по вона повернена у зворотний бік... Вони дуже привітні до іноземців, бо вірять, що іноземці не мають нічого спільного з буддизмом... Це не таємна секта, і тибетці розповідають, що зараз їхнє число знову зростає. Ці люди ... мають таємничих богів свастики. Це нагадує доісторичні часи, первісну релігію вогнепоклонників — друїдів, котра тут знизилася до неосяжно дивних богів свастики. Замість священного «ОУМ» вони застосовують «А»... Цікаво б дослідити походження бон-по — щось знайшлося б із друїдів та древніх вогнепоклонників...»¹⁰³³. Тут М. Періх віддає данину посталій у 1915 р. теорії Х. Юнкера і Шарпентьє (Карпентьєра) про те, що тохари та юе-чжі — це переселені в глибини Центральної Азії кельти¹⁰³⁴. Так, Й. Покорний і П. Кречмер підтвердили північноєвропейське походження тохарів, у мові яких засвідчене слово *laks* «риба», яке одного походження з нім. *Lachs*, укр. «лосось» та ін. Саме лосось зустрічається тільки в річках, що впадають у Атлантичний океан, звідки піднімається до річок для нересту ікри, а в річках, що впадають у Середземне та Чорне моря, він невідомий¹⁰³⁵. Досі ця версія про побутування кельтів у глибинах Азії залишається популярною: начебто в 6000 р. до н. е. пракельти («тохари») мешкали в районі Аральського моря і відповідно їхні нащадки з рудим волоссям та зеленими очима простежуються серед центральноазійських уйгурів. Начебто сам Чингізхан, якого сучасники характеризують як рудого та із сірими очима, — нащадок цього могутнього індоевропейського етносу. Дослідники посилаються на те, що індуїстські «Пурани» й «Брахмани» розповідають про таємничі царства на північ від Гімалаїв з культурою, аналогічною ведичній. Серед них — *Uttara Kurusha*, описана як духовний рай, навернена у буддизм Буддою Каш'япою (в індуїзмі Каш'япа — великий ріші, восьмий Адітья, який мешкає на небесній горі Меру), котрий проповідував ще до пришествя Будди Сідхартхи Гаутами (власне «Каш'япа Міра» — «Озеро Каш'япи» називалося Кашміром). Начебто саме тут виникло кельтське письмо «огам», сліди якого археологи виявляють у Тохаристані та на деяких артефактах з Японії (занесених «тохарськими буддистами») ¹⁰³⁶.

Начебто з'явився бон-по за правління першого тибетського царя Ньяті-цзанпо (*gNya khri btsan po*; Ньякхрі; де «нья» — «шия», «ті» — «трон», цзанпо» — «володар»), котрий народився в 417 р. н. е. (рік дерева-миші)¹⁰³⁷. Хоча за бонськими переданнями саме бонські жерці запросили його з міфічної країни Побо на царство до Тибету. Він завоював для них Північно-Східний Тибет (Сумпа)¹⁰³⁸.

За легендами він мав незвичайну зовнішність: очі, як у птаха, брови з бірюзи (бірюза як втілення життєвої сили першою з'явилася при створенні світу), зуби, як біла черепашка, вуса, як у тигра, між пальцями рук і ніг перетинки, як у гусака (тут, можливо, перераховуються тотемічні клани племені цих «варягів» Тибету). Він був сином бога Яблхадагдурга, який живе на високому Небі Лха, й отримав у володіння 13 небес (пор. з ведичним Індрою). Матір'ю його була цариця Зеніту (моуцхун) або «птаха мочхацхун». Місією Ньяті-цзанпо було побороти космогонічного білого бика-яка, зооморфне втілення добонського божества Ярлхашампо, прозваного «лха володарів Тибету», якого шанували тибетці—шазадонмари («їдці м'яса з червоним обличчям») ¹⁰³⁹.

Першим справді науковим дослідженням про бон-по в європейській науці є монографія Г. Хофмана «Quellen zur Geschichte der Tibetischen Bon Religion» (1950) та «The Religions of Tibet» (London: George Allen and Unwin, 1961). Італійський археолог Д. Туччі присвятив ряд праць дослідженню ролі бонського поховального ритуалу в долині річки Ярлунг (притоки Цанпо-Брахмапутри) — «The Tombs of the Tibetan Kings» і «The sacral character of the kings of ancient Tibet». Заслуги в дослідженнях належать і професорові Лондонського університету Д. Снеллгроув (книга «Дев'ять шляхів Бон»), Ю. М. Періхові (цикл статей), тибетцеві Гебшей Лодрою — «Історія монастиря Брайбун» (1974), Р. Гардові і Шанг'є Тандару («The Twelve Deeds: A Brief Life Story of Tonpa Shenrab, the Founder of the Bon Religion», New Delhi: LTWA, 1995), Б. Кузнецову та М. Гумільову (ряд праць і статей), які також є авторами спільної статті «Бон — древня тибетська релігія»¹⁰⁴⁰.

Б. Чунг на основі буквального співставлення моральних доктрин вважає, що бон виник у результаті синтезу конфуціанства і махаяни¹⁰⁴¹. Проте однакові етичні ідеї притаманні будь-якій релігії: робити добро, правильно поводитися, боротися зі злом.

Вищезгаданий італійський тибетолог Дж. Туччі вбачав у боні елементи індуїстського шиваїзму, для яких, як і для бонців, священною є гора Кайласа (6174 м), місцеперебування Шиви зі своєю жоною Парваті¹⁰⁴². Д. Снеллгроув у книзі «Дев'ять шляхів Бон» наполягає на індійській (тобто брахманічній, а отже, старшій за буддизм) версії походження бон-по, настоюючи, що послідовники буддистської школи ньінгмапа усвідомлювали це, а ортодоксальні бонці втратили знання про витоки своєї віри. Начебто перший цар Тибету Ньяті цзанпо веде свій родовід саме від героя «Махабхарати» Панду, предка пандавів (за «Віденським жалрабом», rGyal rabs bon gyi abyunggnas).

Самі послідовники ньінгмапа (Nyungmapa) вважають, що вони і бон-по (Шанг-шунг Ньян-г'юд) — це дві лінії чистої традиції Дзогчен («Велика Досконалість», rdos-ra chen-po), яка зародилася в Середній Азії (Уддаєні, o-gyan) і вперше проголошена Нірманакайєю Гараб Дордже (dGa'-gab rdo-rje, санскр. Прахеваджра), а потім поширилася в Індії його учнем Манджушрмітрою. Останній передав буддистську версію своєму учневі Шрісімху, котрий в свою чергу подав її Падмасамбхаві, Вімаламітрі та Вайрочані-перекладачеві.

Бонська ж лінія Традиції Дзогчен була проголошена великими Махасіддхами, що мешкали на горі Кайлас (Гангчен Тізе) і в озерній країні Шанг Шунг, та принесена до Тибету учнями Г'єрпунг Нангжер Лодпо (Gyerpung Nangzher Lodpo). У VIII ст. за намовою тибетського короля Трісонг Децана останній король незалежного Шанг Шунга Лігміг'я (Ligmigya) був підступно вбитий із засідки, коли залишив свій палац К'юнг-дзонг (Khyung-lung dngul-mkhar) на озері Данг-ра на півночі Тибету, а мешканці навернені у віру буддистської школи Дригунг Каг'ю.

Тому вважається, що очорнення бон-по здійснювали лише буддисти — індійські шовіністи (його підхопили їхні китайські єдиновірці). Самі ж тибетські буддисти (чос-па) вважають, що спільно з бон-по вони утворюють «внутрішню

коло» (pang-ra) Традиції, в той час як індуїсти, джайни, мусульмани та християни — «зовнішнє коло» (phyi-ra) цієї єдиної сакральної премордіальної Традиції.

А. Франке, маючи на увазі існування тибетського передання про «великого вчителя Есе», співставляє бон з християнством. У легендарній біографії засновник тибетської релігії бон-по Шенраб починає проповідницьку діяльність з хрещення у святому озері за участю людей, богів і нагів, проповідував притчами, серед яких такі: «Ті, котрі не здатні зрозуміти повчання, схожі на горох, який кидають на скелю», або «Ти будеш бажати ліпшого іншому, якщо ти хочеш добра для себе». Особливим ритуалом жертвопринесення є переламування жертви (тваринам, а інколи і людям) кісток ніг тощо¹⁰⁴³.

Р. А. Стейн, навпаки, ототожнив бон і даосизм, йдучи за традицією визначення тибетськими ламами всіх небуддистських та неконфуціанських релігій як «даосизм» (в сенсі «народний культ»). Начебто чарівники і маги всіх країн світу, в тому числі й даоси, таємно збираються у тибетській печері Цзан, щоб об'єднати вчення бон-по¹⁰⁴⁴. «Бон-по, особливо чорне бон-по, в багатьох випадках нагадує даосів», — зауважила свого часу мандрівниця А. Давід-Неель. Серед даоських священиків, як і серед бонських, є групи «білих» і «чорних». І «чорні», або «чорноголові», даоси, зодягнені у чорне, як і «чорні» бонці, теж здійснюють обряди пошанування духів померлих, які супроводять жертвопринесенням тварин. Та й сам засновник доосизму Лао-цзи створив свою працю «Дао де цзин» під час мандрів на Захід, де він навернув у даосизм «західних варварів». Навіть самі монголи, які безпосередньо сусідять з тибетцями та китайцями, власне називають і ламаїзм, і бон-по одним словом — «бон-по», а словник Х. Єшке перекладає ім'я Шенраб саме як Лао-цзи...¹⁰⁴⁵.

Не можна погодитися з автором дисертації «Релігія Бон і проблеми сакралізації влади в тибетській державі VII–IX ст.» Дм. Бураєвим (Улан-Уде, 2001), який слідом за Н. Л. Жуковською настоює, що бон-по є лише інваріантом шаманістських культів Євразії та що версії про іноземне походження (або принаймні впливи) бон-по у самих бонських авторів є прагненням довести пріоритет своєї релігії перед буддизмом у походженні, доктрині тощо, задля чого навмисне викривлювалися факти¹⁰⁴⁶. Але, по-перше, ті ознаки, які належать, за Дм. Бураєвим, шаманізму (= родоплемінним культам), насправді можуть належати й зовсім іншим типам релігій (як-от віра у різних духів, впадання у транс, поділ світу на три сфери, культ неба, культ домашнього вогнища, культ гір, культ великих кам'яних насипів — la btse, монг. обо тощо), а по-друге, біографія засновника бон-по не скалькована із життєпису Будди Шак'ямуні, а містить паралелі з життєписами Зараташтуштри і в деяких місцях навіть прояснює ті місця (наприклад, пророчий сон про битву армій Півдня і Півночі), які не зрозумілі в контексті життєпису засновника зороастризму. Твердження про те, що «шангшунська писемна мова» є штучною і відносно пізно створеною мовою (на протигагу санскритові буддизму), взагалі є абсурдним з лінгвістичного погляду (вона є західногімалайським діалектом мови кінаурі, що належить до тибето-бірманських мов зі значними іншомовними запозиченнями з іранських мов Середньої

Азії). Шангшунці користувалися алфавітом sMaryig, котрий став основою тибетського письма dbus-med¹⁰⁴⁷.

Б. Кузнецов (B.I. Kuznetsov, «Who was the Founder of the Bon Religion,» in Tibet Journal, Vol. I, No. 1, Dharamsala 1975) переконливо довів маздаїстську (іранську) її основу, котра, крім того, потрапила у тибетський варіант махаяни, чим, власне, й надала йому колориту.

Ба більше! На основі бонських джерел, як-от «Тибето-шангшунського словника», «Біографії Шенраба» («Зерміг»), «Історії буддизму» лами Таранатхи і трактатів бонських священників тощо було встановлено, що міфічний Шамбалі тотожний Іран (Елам, Ламту, аккад. hal-ta-am-ti «високе місце», звідки виводили свій рід іранські царі Ахеменіди) — тибет. «Олмо» (тибет. 'Ol-mo lung-ring «Олмо Довга Долина»; дв.-перс. «Уваджа», араб. «Хозі» > «Сузіана»; самоназва Еламу — «Хатамті»). З цієї причини, що Північно-Західний Тибет (Шашун чи Шаншун) у районі гори Кайласи був заселений емігрантами з Персії та різними туранськими (саксько-масагетськими та юе-чжі) іраномовними племенами, його теж у тибетській традиції називали Олмо — «Іран» та Шашун — «Сузіана». Проте назва «Елам» потрапила в Тибет з явно семітомовних джерел, у той час як у давньоперських написах вже епохи Ахеменідів еквівалентом терміна Елам є Ūja/Ūvja (Уджа/Увджа), що потім дало серед.-перс. Хужастан і ново-перс. Хузестан, грец. Сузіана.

Центр Олмо-Ірану — у Пасаргаді (тибет. Bar-po-so-brgyad; дв.-іран. Pasargadaī < *pasārkagriš «за ((pasā) горою Arkagriš»¹⁰⁴⁸), біля Парси (грец. Персеполя, тепер — «Тахт-і Джемшид», «Трон Джемшида»), поряд зі «Священною дев'ятиповерховою горою бонської свастики» («юндрунг»; gyung drung) — Юндрун-Гуцег (тепер — гора «Кух-і Рахмат» — «Гора Милосердя»)¹⁰⁴⁹.

Також шанували якусь таємничу «гору Свастики» як Кшахарату (іран. *xšaharat-, де xšáθra- «владний») за народження на ній легендарного засновника індо-іранської династії Кшахаратів, що були махакшатрапами (великими сатрапами) в місті Чукші (тепер Чач) при індо-сакському цареві Таксілі Мауесі (Моге; 𑀘𑀓𑀭𑀺 = māh «Місяць» = санскр. chandra) з Удьяни (80 р. до н. е.; тепер — Кафірістан), правили завойованими землями до кінця IV ст. н. е. та вели непримиренну боротьбу на південних кордонах історичної Ар'яварти із шудріанськими республіками, сепаратистами і південними дравідійськими царствами. Найвідоміший представник Кшахаратів — Ліак Кусулак¹⁰⁵⁰ (тибет. Lyi-ak Gtsul-yak), послідовник еллінізованого культу Шиви (Рудри)–Мітри–Аполлона та автор багатьох коментованих сутр. Його заслугі належить навернення вогнем і мечем до віри в Шиву довоколишніх шудріанських етносів, котрі з часом у нових умовах взяли участь у формуванні циганської цивілізації¹⁰⁵¹.

Саме у Пасаргаді народився **засновник бону Дмура (dMu-ra) — Тонпа Шенраб Міво** (Sang yang gyal-ba gshen-rab mi-bo-kun-las gnam-par gyal-ba; «Світлий, переможець, найкращий із жерців, який цілком перевищує всіх людей»; слово «шенраб» означає «найдосконаліший жрець-шен», а ім'я Мівоче може вважатися тибетським витлумаченням іранського «мобед» — «жрець»).

Назва «**бон-по**» походить від тибетського bon-ра «читати напам'ять». Щодо назви бон, то, на нашу думку, тибетці переказали ним (bon-ра «читати напам'ять»)

авестійське *sanh-* «розказане», «оповіщене», «повідомлене» (пор.: Євангелія — «Блага Вість»), близьке за звучанням відомому тибетцям індійському слову на означення церковного об'єднання буддистів «сангха». Послідовники «розказаного» об'єднані у «сама» (*sama* — «слухання», «захоплення від сказанного»), вони слухають особливу музику і танцюють під неї, внаслідок чого стають особливо спроможними сприймати потік божественних енергій — «сполядати Лик Улюбленого», що приводить людину в стан «секіна» («спокою») — «приємний стан екстазу» (пор. з іудейським «шехіна» — «сусідство» \approx слов. «мир» — «спокій» і «сусідська община»), що є символом божественної присутності на землі, іманентності Бога творінню («шехіна» позначала жіноче начало Бога; пор. з індійським поняттям «шакті»). Не дивно, що саме ця індо-іранської генези позиція стала основою руху дервішів (суфіїв) — реакції іранського духу на семіто-арабізм ісламу.

К. Бекуїз вважає, що термін «бон» був запозичений з північноіранської мови Согдіани, де *bwn* означає «дхарма» та присутнє у назві зороастрійської книги «Бундахішн»¹⁰⁵².

Китайці називають бон «фан» (< дв.-кит. *Wīwan*), використовуючи це слово і як назву самого Тибету (самоназва «Бод-юл»). На думку Р. А. Стейна, фонетичні закони тибетської мови дозволяють чергування «бон / бод»¹⁰⁵³. На нашу думку, давньо-китайська форма зафіксувала іншомовне походження слова «бон» у тибетській мові.

Самі ж бонці зауважують, що тибетське «бон» є еквівалентом саме шангшунського слова «г'ер» (*gyer*), до якого напрошується іранська паралель «Ахура».

За традицією бон, як пише М. Еліаде, спочатку існував шнур (нитка, струна, *dMu*; пор. з шумерським поняттям «ме»), що поєднував небо і землю. Боги опускалися по ній і зустрічалися з людьми. Після «падіння» людини і появи смерті ця нитка розірвалася. До цього люди не вмирили, а піднімалися на небо, а тепер можуть підніматися тільки душі померлих по невидимій нитці¹⁰⁵⁴.

Отже, засновником бон-по вважається Тонпа Шенраб Мівоче, «зодягнений у синю тогу». До свого народження, у «попередню епоху», він начебто носив ім'я Салва та вивчав бонські доктрини зі своїми двома братами — Дагною і Шепюю на небесах Сідпа Йесанг під керівництвом мудреця Бумтрі (Бумхрі) Логі Кесана. Після завершення навчання брати звернулися до бога співстраждання Шенлхе Окара із запитанням про те, як зменшити страждання людства та живих істот. За порадою божества вони стали наставниками людей протягом наступних світових епох. Дагпа навчав людей у минулу епоху, Салва втілювався у формі Шенраба і став учителем у наступну епоху. А його брат Шепа стане вчителем людства і спасителем у третю епоху. Один з братів, за іншим джерелом, називався також Тогйал Екхен («гто ргйал йе кхйен»). Його покровителями були боги Йе-лха, який володіє лампадою душ («йе лха семс кйи сгрон ма чан») і мешкав у «Бірюзовім палаці» в країні «Колесо великого світла», та «Цар буття» («срід па'і ргйал по йе му ргйуд дкар по», — *джерело, яким ми користувалися, наводить транскрипцію кирилицею, а не латинкою*).

Лінія «вчителів бон-по» походить від «богів світла» Санпо і Чхучхам («Цар і Бабуся») — десяти (дев'яти) «му», чие колективне ім'я «тхен», на думку

Р. А. Стейна, нагадує шаблі небесної ієрархії. Ця лінія веде до Шенраба, засновника бон-по у Тибеті. Інший варіант виводить лінію вчителів через Індру до царя Махасаммата¹⁰⁵⁵.

Тонпа Шенраб Мівоче зійшов з небесних сфер і втілювався біля гори Меру разом зі своїми учнями Мало та Юло. Потім він навесні прийняв народження в тілі принца, сина царя Г'яла Токара (Мугйал Лангі Тхемпа; «дму ргйал лан гйі тхем па») з династії Му (dMu — «шнур, нитка»; пор. зі шнуром довкола тіла як знаком «двічінародженого» арія) та царівни Зангі Рінгум з країни Пхйа (одночасно «му» і «пхйа» — це категорії духів, що живуть на небі). Відбулося це в місті Барпо Согйад («бар по со бргйад») в сяючому гаю у палаці на південь від гори Юнгдрунг Гутцег навесні на світанку восьмого дня першого (повного) місяця першого року дерев'яної миші — самця (1857 р. до н. е.). Він одружився у 13 років на принцесі з міста Ланг Лінг і мав декілька дітей. У віці тридцяти одного року він зрікся свого світського життя і став суворим аскетом та наставником бону. Пізніше, визволивши від гріхів східну країну Хосмо, він одружився на її уродженці. Буддисти ототожнили Шенраба з Буддою Шак'ямуні і називають його відповідно Шенраб-мібо (міво).

Інша версія стверджує, що Шенраб народився з осячними вухами і належав до роду Шен. Його вкрали злі духи, з якими він жив 12 або 13 років, мандруючи Тибетом. У 24-річному віці він повернувся до людей і став оберігати їх від злих духів¹⁰⁵⁶. Мотив з «осячними вухами» нагадує грецький міф про фригійського царя Мідаса, який змушений був ховати свої осячі вуха під шапкою (існує версія про Мідаса мовою памірських бурушасків¹⁰⁵⁷). Це начебто пояснює, чому бонці носять особливу блакитну шапку, котра нагадує трикутну митру. Аналогічно звинувачували буддисти відновлювача бон-по царя Лангдарму в тому, що в нього на голові — демонічні роги, які він змушений ховати під нетрадиційною для тибетців зачіскою (волосся, зібране у жмут), у той час як тибетці заплітали волосся в коси.

Згідно з твором «Лубум» («Зібрання нагів») учителем Шенраба був цар Йекхйен, який призначив для країни «обраного», одного з тих, «хто вказує» («бскос-мкхан»), народженого з сяючого яйця, що виникло з білої квітки, яка є еманациєю «нествореної істоти». В одних версіях — це деміург, «Володар, який любить буття», якому протистоить «Чорне пекло» («дмйал-ба наг-по»), той, хто втілює Небуття («мед-па»). Тобто тут присутній мотив дуалізму: добрий творець і злий творець. «Обраний»-деміург почав здійснювати цивілізаційну місію на землі і цим викликав невдоволення відповідних духів (каміння, дерев, води, трави, місця тощо) та нагів, які насилають на людей хвороби і біди. Для цього через Шенраба були дані ритуали та обряди бон-по (дбйал, тобто своєрідний «фен-шуй») для виправлення ситуації¹⁰⁵⁸.

В цьому Шенраб-Дмура, народжений від птахи з красивим голосом (вважається, що це зозуля), і як ворог нагів надзвичайно схожий як з влаштовувачем великого жертвопринесення нагів Джанамеджаєю, сином царя Парікшіта (вбитого царем нагів Такшакою, сином Каш'япи і Кадру, його син — Ашвасена), від якого почалася Калі-юга, так і з винищувачем нагів міфологічним птахом-жерцем

Ш'ена-Гарудою-Гарутматом. У іранців — Сасна (Сайна-мріга, Сімург, Сенмурв), який врятував немовлям чарівника Заля, батька багатиря Рустама.

Ворогом Шенраба був демон Кх'ябпа Лагрінг, котрий всіляко прагнув перешкодити його діяльності. Але, зрештою, він був навернений на віру бон і став учнем Шенраба. Якось Кх'ябпа викрав коней Шенраба, через що Шенраб переслідував його через усе царство Жанг Жунг (Шаншун, Шашун) до південного Тибету (пор. з мотивом викрадення худоби демоном та визволення її громовержцем Індрою, описаним у «Рігведі», та з мотивом врятування Гіперіонових биків Гераклом, внаслідок чого герой потрапив у Гіперборею та став родоначальником від шлюбу з донькою Бористена Дівою-Східною могутніх скіфів; у «Махабхараті» також оповідається про те, як донька водяного нага Каурав'я Улупі, купаючись у річці Ганзі, заманила героя Арджуну і народила від нього сина на ім'я Ірават. Коли Арджуна буде вбитий стрілою вихованцем Улупі Бабхруваханою, царем Маніпура, сином Арджуни та його дружини Чітрангади, то Улупі поверне героя до життя).

Подолавши гору Конгпо-бонрі, вчитель Шенраб потрапив до самого Тибету (ця гора у бонців є «святою», і кожен хоч раз у житті мусить обійти її тричі). Тут він змусив тибетців відмовитися від кривавих жертвопринесень, запропонувавши на заміну жертвоної худоби використовувати спеціальні фігурки з тіста як підношення богам. На думку Шенраба, Тибет у його часи ще не був готовий прийняти головні настанови бону, а тому він навчав їх лише ритуальних основ боротьби з демонами, зміцнення зв'язків з ангелами-охоронцями, очищення за допомогою спалювання духмяних паличок і освячення водою та ввів т. зв. «молитовні знамена» для зміцнення позитивної енергії і набуття щастя¹⁰⁵⁹.

Переказ про народження Шенраба, його героїчні подвиги дуже подібні на вищенаведений переказ монголо-тибетського епосу про короля Гесера. Можливо, що останній — це перетворений на відстоювача буддизму власне бонський патріарх. Не дивно, що деякі ламаїсти переслідували носіїв епосу про Гесера, відчуваючи хиткість такої інтерпретації бонського персонажа.

Після смерті Шенраба у віці вісімдесяти двох років шестеро великих перекладачів навчалося та практикувалося під керівництвом його наступника Мучо Демруга. Надалі вони переклали бонські вчення своїми мовами. Ось їхні імена: Мутса Трахер з Тацигу (Туран), Трітаг Патса з Жанг Жунгу (Шаншун, Синцзян), Ліпа із Сумпи (Індія), Ладаг Надро з Китаю та Сертог Леджам з Кхрому (Риму). Деякі з вчень, що засвідчені у країні Тациг, були прямим шляхом занесені у Тибет, у той час як інші потрапили туди через Жанг Жунг, Індію та Китай. Кодекс, принесений з Індії, називається «Г'ярма» та містить всі цикли вчення «Дев'яти Шляхів Центральних Скарбів»¹⁰⁶⁰.

Згідно з бонською традицією відбулося «три цикли поширення бон» у трьох вимірах: на верхньому рівні богів (девів, лха), на середньому — людських істот (мі) та нижньому — демонів (нагів, клу). У верхньому Шенраб збудував храм «Пік, що є Міцністю Лха» і відкрив мандалу «Всепоможний Простір». Там він дав учення Сутр і зробив наставником Дампа Тогкара. У вимірі нагів збудовано храм «Континент Ста Тисяч Гесерів, що є Міцністю Нагів» та відкрито мандалу

Матері Чистого Лотоса. Тут запроваджено вчення «Праджняпараміти Сутри» і дано настанови про природу розуму.

У вимірі людей Шенраб здійснив у бік континентів рух еманцій, спрямованих на добро живих істот. Центром цього рівня є **країна Олмо Лунгрінг** на захід від Тибету і має форму квітучого восьмипелюсткового лотоса. В центрі — гора Юнгдрунг Гутсег — «Свастика Дев'яти Пірамід (Шляхів)», з під якої течуть чотири річки у чотири сторони світу.

Як зазначається, Шенраб «... оголосив про дев'ять шляхів учення Бон, щоб відкрити небесні ворота для живих, щоб змести ворота зруйнування для померлих (пор. з біблійним «ворота пекла не здолають його!» — *О. Г.*) і вести життя дорогою свастики»¹⁰⁶¹.

З 779 р. н. е. бон-по довелося протистояти буддизмові («чос»). Зокрема верховним бонським жерцем був Дрангпа Намха, батько засновника буддизму — ньїнгма Падмасамбхави. Він хоча явно і визнав буддизм («чос») та що Будда Шак'ямуні лише впроваджує вчення Шенраба, учнем якого той був під іменем Сангва Дуспа — Гух'ясамаджа (gSang-ba'dus-pa, санскр. Guhyasamaja) у минулому втіленні, але таємно продовжував відбувати бонську практику, поширювати вчення сутри (mdo), тантри (rgyud) та дзогчен (rdzogs-pa chen-po, «велика досконалість») або упадеші (gnan-ngag). Учень Падмасамбхави Вайрочана займався перекладом бонських текстів з мови друш. Надалі бонські тексти переходили у вигляді Терм (gter-ma), бо в IX–X ст. бон зазнав тотальних гонінь. В XI ст. розпочалося відродження бон, викликане знайденням текстів Шенчена Лугі, нащадка Шенраба. В 1405 р. верховний патріарх бону Ньямед Шераб Г'ялтсен заснував монастир Менрі, який разом з монастирем Юнгдрунг Лінг став найважливішим у бонській традиції.

Показовим є факт, що в часи відкритого протистояння буддизмові та бону останній настоював на марноті як будь-яких скульптурних зображень трансцендентних істот, так і символічних споруд: «Яка користь може бути від статуй, зроблених з глини й каміння, хай навіть і коштовного? Тебе обманули, Великий!.. Скажи, Великий, що це за дивна споруда (мається на увазі ступа. — *О. Г.*)? Верх її вимазаний пташиним послідом, посередині — дурнуваті потовщення, біля підніжжя розкидано собачі екскременти, люди ж підходять і падають ниць біля неї?.. Скільки праці і золота витрачено на цілком некорисну споруду! Якись злі індуси знову обманули тебе, Великий!..» Звісно, опоненти буддизму були зображені в буддистських джерелах як жажливі м'ясники й недолугі маги¹⁰⁶².

Бон-по зазнав два періоди переслідувань. Перший — в часи правління восьмого царя Тибету Дрігум Цзанпо, а другий — за великого царя-буддиста Трісонг Децана вже у VIII ст. В обох випадках жерці заховали свої книги в різних місцях Тибету та Бутану, які виявили в X ст. як «приховані скарби»(gter-ma). Інші ж тексти передавалися в «усній традиції» snyan-rgyud. І лише шангшунський мудрець Тапіріца дозволив своєму учневі Г'єрпунгі (Gyerpungpa) записати їх у вигляді настанов (man-ngag, санскр. «упадеша»). Інші тексти були надиктовані пізнішими жерцями в екстатичному стані, як-от сам життепис Шенраба Зі-рджід (gZi-brjid), надиктований Лодан Ньінгпо (bLo-ldan snying-po, народився 1360 року).

Ортодоксальний Бон-по слід відрізнити від «реформованого», «трансформованого» та «нового» його варіантів. Реформували (mu-stegs dbang-phyug-ra'i grub-mtha' 'khyar-ba bon) Бон-по тантристи (індуси-шиваїсти), які прибули з Кашміру, щоб умилосердити духа померлого царя Дрігум Цзанпо (Gri-gum btsan-po). Також пізніше постав «видозмінений бон» (bsgyur bon), який проголосив вигнаний із сангхи індійський пандіт у Кашмірі. Він зодягнувся у блакитний одяг (sham-thabs sngon-po-san), написав еретичні книги і заховав їх у землі, а через декілька років урочисто «виявив» ці тексти і проголосив їх священними книгами Бон-по. Потім під час переслідування з боку царя Трісонг Децана бонський жрець Рінченчок (Rin-chen mchog) і його послідовники перефразували буддійські тексти і видали їх як новознайдені тексти бон-по (наприклад, відома буддистська мантра «Ом мані падме хум» звучить у них як «Мух ме пад мані мо»). Аналогічно вчинили в X ст. у Верхньому Цангу Шенгур Луґа (gSen rgur klu-dga') і Дар'юл Дролаг (Dag-yul sgro-lag) стосовно буддистської «Праджня-параміти (Yum gyuas)», трансформували її в Khams-chen. Вони видали текст як сховище предків «Білі Води» (Chab dkar) Бон Здійснення ('bras-bu'i bon). В XIV ст. на сході Тибету постав «новий Бон» (bon gsar-ma), в якій вважається, що буддистський праведник Падмасамбхава в Уддаяні (o-rgyan) отримав посвячення в Дзоґчен від самого Самбхоґакаї Шенла Одкари (gShen-lha 'od-dkar). Пізніше він багато що передав до Тибету на збереження в спеціальних «термах» для майбутніх поколінь бон-по. За легендою Падмасамбхава, уддіянський принц, здобув прихильність та любов індійської принцеси Мандарави і разом з нею втік до Тибету. Коли царське військо наздогнало втікачів і спробувало знищити їх вогнем, посеред бурхливого полум'я утворилося чисте озеро, внаслідок чого втікачі врятувалися. Подружжя довго прожило в Тибеті і проповідувало дзоґчен, аж поки само не перетворилося на чисте веселкове світло і стало небожителлями. Мандарава зображається на танках у танці на місячному дисківі. У її правій руці — стріла (символ довгого життя), прикрашена стрічками п'яти барв (символів бон-по), та дзеркало (символом відпочаткової «пробудженості»). У лівій — посудина з нектаром безсмертя, що виконує всі бажання. На згині ліктя лежить тризубець-кхавтванґа, символ присутності її праведного мужа Падмасамбхави.

Божества ортодоксального бон тотожні іранським. Наприклад, **«Мудрий Бумкхрі»** (Sangs-po 'Bum-khri), «Той, що володіє язиком блискавки», «Цар буття» — це Мазда Ахура («Мудрий Господь»; бонці пояснювали його санскритським іменем бодхісатви мудрості Манджушрігоша; китайці називали головного бога Тибету Асюло, тобто «Ахура»; символи — орел і зубчаста корона, аналогічно до того, як Ахура Мазда зображався у вигляді диска з орлиними крилами та орлиним хвостом, а голова прикрашена зубчастою короною, що запозичено іранцями від зображень асирійського бога Ашшура та семітського Баал-Шаміна).

Бог-жрець **«Біле світло»** ('Od-kar), втіленням якого вважається Шенраб, — це Мітра (у бон символом-«троном» його є бик; паралельно з іменем «Біле світло» тибетці використовують імена Мітра і Пехар, де другий варіант — від серед-

ньоперського Міхр «Мітра»), якого іранці теж наділяли визначенням «Ахура»¹⁰⁶³ та «Кун тубзанг по» — «Всеблагий»¹⁰⁶⁴.

Бонська богиня **Сатріг Ерсан** (Sa-trig Er-sangs), «мати вічної сфери». Трон Сатріг — «могутній лев, складений із світлих та сяючих коштовностей»¹⁰⁶⁵. Сатріг — це Шутрук, еламський еквівалент іранської Ардвісури Анахіти (де «анахіта» — «непорочна, тибетський переклад якого «ерсан» — «чиста»), що увібрала в себе багато від уявлень про Астарту–Іштар (див.: ¹⁰⁶⁶), яку зображали так, що вона стояла на леві або бикові. Її еламський аналог — богиня перемоги і «оберега палацу богів» Нарунда, що сидить на троні, прикрашеному левами¹⁰⁶⁷.

«... На сузіанських печатках епохи писаної кераміки... гори поєднуються із зображеннями левів або аналогічних їм істот. Іноді леви підтримують гори, і в цих випадках між левами з'являються корови або бики, або «волохаті» трикутники (знаки вагіни. — *О. Г.*) з деревом усередині... Ці зображення явно належать до дуже поширеної традиції пошанування «жіночого божества», пов'язаного з первісною горою, тваринами, господинею котрих вона була, та рослинами. Комплекс таких ідей виявляється у релігіях сучасного Дардистану, Гіндукушу, древнього Криту й Вавилону»¹⁰⁶⁸.

Павзаній свідчить, що грецьку богиню Артеміду, яка теж ототожнювалася у синкретичних культах з перською Анахітою¹⁰⁶⁹, зображали у супроводі барса або лева (Paus. V, 5). Також на троні з левом або левами зображали малоазійську Матір богів Кібелу — Атаргатіс — Ангдістіс, **Μητρ Ανυδίσση** або **Ανυδξεος**, яку Страбон ототожнив з римською Реєю Сільвією (X, 3:12), її епітет походить від назви гори Діндім — **Ζιζιμηνή** (Zidzimmene)¹⁰⁷⁰. Мармурова статуя в Римі зображає Матір богів на леві, який біжить, на сирійській монеті з Єрополіса вона сидить на левові, який спокійно йде. На світильнику в музеї Сиракуз богиня зображена сидячи на леві, що йде¹⁰⁷¹. Також, як правило, поряд з Матір'ю Богів зображали Гермеса Кадмілоса (покровителя корибантів) і Кору — Персефону. На колонізованих греками землях Північного Причорномор'я в перших століттях н. е. теж було популярним зображати малоазійську богиню Кібелу з левами — вона або сидить чи стоїть на леві, тримає лева на колінах або лев сидить біля її трону. Вважається, що лев тут є астральним символом, адже Кібела управляла ще й небесними світилами¹⁰⁷². Її чоловік Аттіс тільки в Боспорі ототожнювався з іранським Мітрою та фригійсько-фракійським Сабазієм і зображався як пастух з флейтою, який сидить на скелі. Вважається, що він презентує тут сонце — «пастуха» зір¹⁰⁷³. М. Понграч здійснив цікавий аналіз зображень левів, що прикрашали царські трони та нагрудні знаки, і дійшов висновку, що в єгипетській та загалом східній традиції вони символізували «горизонти» (наприклад, «скелі», що оточували й охороняли долину Нілу)¹⁰⁷⁴.

В індуїзмі лев — неодмінний супутник богині Дургі¹⁰⁷⁵ — Асмаї «Скелястої»¹⁰⁷⁶; в античних греків у супроводі барса або лева зображали богиню Артеміду (Paus., V, 5); стародавні єгиптяни левоголовим зображали бога Хнубіса з тілом змії та вінцем з проміння, його епітетом було «Семесілам» — «вічне сонце», а в магічних папірусах — «**Φυσικαι πυρος αρχα**», «Fysikai pyros arhai»¹⁰⁷⁷. Також у іудейській традиції керуб з головою лева був тотемом коліна Іуди, а жоною епоніма була Тамарь — «Пальма»¹⁰⁷⁸.

Сам трон Сатріг — «могутній лев, складений із світлих та сяючих коштовностей»¹⁰⁷⁹, ми співставляємо з визначенням «лев'ячий трон» у царів Шамбали. Також якусь богиню (Кумарадеві — «Дівчинку-богиню»?) зображали сидячи на леві на своїх монетах в імперії Гуптів. Підпис під нею «ліччавайах» (licchavayah) начебто символізував однойменне північно-західне (непальське) плем'я ліччавів зі столицею Вайшалі, родом з якого була дружина Гупти, засновника династії.

Перша частина імені Бумкхрі, тобто Бум-Ахура, на нашу думку, відповідає першому слову «апам» — «вода» в імені Апам Напата — «нащадок (син) вод», яким називався громовержець в епоху індоіранської єдності. Апам-Напат присутній і у «Рігведі» (II 35; V 41:10), і в «Авесті» («Яшт», XIX). Апам Напат — золотий, сяючий, виник із «золотого лона» (!), росте під прикриттям, живе на найвищому місці, сходить на землю і створює всі живі істоти. Він урятував фарн (хварно¹⁰⁸⁰; пор. з ісл. hvern «слава») у глибинах озера Ворукеша від дракона Ажі-Дахака, створив людський рід¹⁰⁸¹. В «Авесті» говориться, що в Апам-Напат живе Тріта (у «Ведах» він називається Тріта Апатья — «водяний»; іран. Траетона; фарсі Фарідун; рос. Іван Третей Водович), сильний з роду Самів, син Атвіа, третя людина (пор. з біблійним третім сином Адама Сифом, предком сучасного, «післяпотопного» людства), яка приготувала напій хаому, батько героїв Урвахшая та Керсаспа (!). Він отримав від Ахура Мазди десять тисяч (!) лікарських рослин, білу хаому та дерево життя. Принцип «лікування» є особливою ознакою релігії бон. Причиною всіх проблем цього життя та блукань у сансарі є п'ять пристрастей («отрут») — незнання, прив'язаність, гнів, заздрість та гордість. Саме ці пристрасті ми мусимо подолати шляхом практики. Найкращим вважається «виготовлення протиотрути», так як це роблять лікарі для виготовлення ліків: слід змішати отруйну рослину з іншою. Це т. зв. «тантрична практика». Але ще пропонується «практика дзогчен» — звільнення від пристрастей у порядку появи їхнього виникнення без будь-яких зусиль. Метафорою тут виступає павич, який начебто поїдає отруйні рослини, бо володіє здатністю використовувати ту енергію, що міститься в отруті, для того, щоб ще збільшити свою красу. Тобто перетворює отруйну властивість рослини в енергію росту.

Можна, йдучи за феноменологом релігії К. Сергєєвим, стверджувати, що релігія бон разом із перської генези орфізмом¹⁰⁸² та філософією досократиків (Геракліт і Емпедокл) належить до гностичних релігій¹⁰⁸³: у ній спасіння здійснюється через очищувальне самопізнання¹⁰⁸⁴. Тобто притаманна носіям певної когнітивної моделі, що постала внаслідок виокремлення індивідуальної рефлексії з тієї, що перебуває в кризі, сакрально-«полісної» колективної рефлексії. Звідси — звернення до «чужого» гносеологічного досвіду — в формі релігії чи якоїсь традиції. Інколи «чуже» не стільки етнічне, а «потойбічне» (зі світу богів) — як і в богів, за людиною визнається право на звернення до власного когнітивного досвіду, на винайдення власних когнітивних моделей. Метафорою реалізації гнозису стають «мандри», «подорож», мета яких — не набуття того, чого раніше не існувало (як це здійснює шаман-культуртрегер, приносячи зі світу духів нові речі), а навпаки — звільнення від того, що приховує істинну природу речей: «... Мандри повертають людину собі самій, і їхній сенс полягає у набутті себе через «тра-

гічний катарсис», викликаний спогляданням різних «станів душі» (описаних у поемі Емпедокла «Очищення». — *О. Г.*)... Можливо, не позбавлене основ припущення про зв'язок аристотелевого катарсису... з описаними Емпедоклом очищувальними діями, бо вони безперечно мають образну природу — очищення досягалося спогляданням, нехай навіть мисленнєвим, якогось дійства. Мандри душі уподібнювались подорожі у світі театральних декорацій, споглядання котрих мусить повернути їй пам'ять»¹⁰⁸⁵.

Самі послідовники бон погоджуються з тотожністю доктрини бон як «гнозису» (*ye-shes*) з гностичними Євангеліями, вважаючи, що Ісус лише зреалізував принцип Дзогчен, ставши Райдужним Тілом Світла (*'ya'-lus-pa*)¹⁰⁸⁶.

Хоча і гностицизм, і бон, і даосизм відтворюють один і той же тип мислення — «космологічний» («космоцентричний»), проте погодитися з тотожністю бону та гностицизму не доводиться саме на тій основі, на якій Є. Торчинов, йдучи за Г. Йонасом¹⁰⁸⁷, заперечив сходження гностицизму і даосизму, а саме: найрадикальнішою відмінністю між гностицизмом, з одного боку, та даосизмом (а отже, як на нас, і боном), з іншого, є протилежність між трансценденталізмом та акосмізмом першого і натуралізмом другого: «Світ у гностицизмі виявляється або просто наслідком помилки, «в'язницею духа», або, в ліпшому випадку, необхідним злом, завдяки котрому зло може бути подолане, але і сам він мусить зникнути... Звідси витікає і принципово інша функція багатоступеневості космогонічного процесу в даосизмі та гностицизмі. У гностицизмі незчисленні зони, архонти (начала) та інші опосередковані принципи в очах віруючого були перепону, численними перепонами, що відокремлювали поневолений світом дух, кинутий у темницю матері, від істинної трансцендентної вітчизни — Отця Ненародженого, його божественної Безодні та плероми... Як наслідок — іншим є і сам процес космопородження. В даосизмі ми маємо плавний «автоматичний» рух від одного рівня до іншого, тоді як у гностицизмі такий тільки характер породження плероми, як акт самодиференціації або саморозкриття абсолюту, тоді як всі наступні етапи космогенезу мають характер кризового, катастрофічного і стрибкоподібного руху... Відповідно, якщо використовувати гностичну термінологію, можна сказати, що в даосизмі увесь світотворчий процес є процесом саморозкриття, самоексплікації Дао, творення його «плероми» (отже, в даосизмі світ сам є «еюном плероми» та аспектом Дао-Першооснови), тоді як у гностицизмі світ радикально протиставлений плеромі й вичленений з неї. І в цьому сенсі ... позиція даосів близька до позиції опонента гностиків неоплатоніка Плотіна...»¹⁰⁸⁸

Згідно з вченням бон представники різних релігій та культів насправді сповідують віру в одних і тих же богів, тільки по-різному їм поклоняються і по-різному їх називають. Народом тільки слід пояснити цю таємницю, але аж ніяк не заперечувати чи забороняти їхні етнічні традиції, очищуючи їх тільки від «демонічних ересей». Щось подібне пропагувалося у пізнішій «Бхагаватгіті» послідовниками Вішну, з тією різницею, що радикальний націоналізм його послідовників вимагав від адептів відвернутися від «нечистих», «непроявлених» форм пошанування Вішну і повністю прийняти форму культу та вчення бхагаватів.

У землі халдеїв (rGya-lag-'od-ma'i-gling) правовірний бонський цар Г'я-конце-пхрулгі-г'ялпо (rGya-kong-rtse-'phrul-gyi-rgyal-po) з допомогою демона «Чорного» — Хада (Ha-'da'; тобто «без сумніву, хатті, як називалися у Вавилоні народи південного побережжя Середземного моря аж до Єгипту»¹⁰⁸⁹) будував храм (відголосок про Вавилонську вежу). Після завершення будівництва храму царя халдеїв запрошують допомогти будувати «магічний храм» у землі Тхобар (Thog-'bar) — Єгипет. Цей «єгипетський храм» був «Незвично чарівний... сірій, сяючий, морської країни Тхобар вдатні демони поставили (і він) не піддається руйнуванню. Могутній (gyan-po, жорстокий) Бад (Bad), бог, розтирав (полірував), і він блищить. Всередині чарівні дракони писали (знаки, і вони) сяють. Досконалий Ко (Skos), божество (phuva), робив, і він гарний. Люди, які володіють прекрасними руками, отримали його і закінчили...»¹⁰⁹⁰. В результаті протистояння Хаду і царя перший виносить рішення «втопити країну магічного храму, сірого, сяючого, країну Тхобар»¹⁰⁹¹.

Для спасіння храму і бонського вчення прибуває сам вчитель Шенраб, встановлюючи обряд «прикрашання дерева». Також він формулює основний обряд для блага живих істот: «Праву долоню прикласти до чола, ліву долоню покласти на серце, потім з душою перебувати в та-бон (sta-bon). Чотири рази прочитати (мантру) А-ХЕ-О-МУ-ЛІН... Потім всією сутністю перебувати у та-бон...»¹⁰⁹². Основа вчення бон — «Золотий лотос із тисячею пелюсток, бірюзова бонська свастика, яка випромінює світло» — містить дві сторони — «вчення дисципліни» і «духовне вчення закліть» (sngags sems-kyi bstan-pa).

Ім'я бонського царя-будівничого Г'я-конце-пхрулгі-г'ялпо Б. Кузнецов не може розшифрувати, в той час як його батько Кадала-сергі-догчан інтерпретується як Набу-Кудіррі-усур, тобто Навуходоносор II, за якого був відбудований зикурат Есагілі, VI ст. до н. е.¹⁰⁹³.

На нашу ж думку, в переказі про легендарну будівлю Конце тибетські автори подали іранську споруду Кангха чи Кандіз, під якою в «Авесті» розуміється збудована Сіявахшем (тадж. Сіявушем, авест. Сьярваршан) чарівна фортеця — храм, що належить праведним синам Весака, збудована демонами десь на сході, а мешканці її — безсмертні. Вважається, що Кангха (Кандіз) — це сучасне місто Кангавар або «... Хорезм — у давнину Кангюй, Кангха. «Під іменем Кангюй, — пише С. П. Толстов, — тотожним з Кангхою Авести, ховається Хорезм. Сам термін «кангха» пов'язаний з іранською (і загальноіндоєвропейською) основою «кан», звідки узбецьке і таджицьке «кан» — «канал», та й саме слово «канал», може бути перекладене як «країна ариків» або «країна проток, дельта»; характерно, що дельта Гільменду в Сеїстані носить назву Міян-і-Канг; на південному заході Хорезму крайня на південь протока Сарикамиської давньої дельти Амудар'ї досі носить ім'я Кангадар'я, а суміжна з нею височина — Кангагира...»¹⁰⁹⁴.

Також «... в усій історії людства ми бачимо, що саме джини будують храми. Дуже показова легенда про побудову джинами храму Соломона (а велетнями — житла германських богів-асів. — О. Г.). В житті на цьому ступені еволюції це неодмінний закон. Вороги і невідомі допомагають збудувати те, що тими, хто згоджується, приймається і часто замовчується» (14.01.37) [Письма Е. И. Рерих, т. II, Новосибирск, 1991 г.].

Також у арабів існує передання про таємниче **Місто Колон** — **Ірам Зат ал-Імад** у серці пустелі Руб-ель-Халі, збудоване за наказом шаха Шаддата, володаря народу Ад, могутніми джинами, а тепер це місто перебуває немов у паралельній реальності (є воротами у «Велику Порожнечу» — світ джинів та іфритів, де містик отримував над ними владу), і до нього можуть потрапити тільки могутні маги («мукаррібуни») або святі. Аллах начебто знищив усіх мешканців Шаддату гігантів-нефілімів за їхню гординю, але таємні знання, якими вони володіли, збереглися у рукописах та книгах бібліотек Ірему.

На думку ряду езотериків, начебто саме про це місто (його мешканців — «Древніх» і його майбутнє апокаліптичне відродження на Землі) оповів у своїй книзі **«Аль Азіф»** («Завивання нічних демонів») еменець із Сани, «одержимий» («маджнун») Абдулла ал-Хазред (730 р.), яку в X ст. переклали в Константинополі грецькою як **«Некрономікон»** («Книга Пізнання Мертвих Імен»), а в 1487 р. домініканський монах Олаус Ворміус (насправді ж він жив у 1588–1654 рр.¹⁰⁹⁵), особистий секретар знаменитого інквізитора Томаса де Торквемади (насправді ж жив у 1420–1498 рр., а отже зустрічатися з Олаусом Ворміусом не міг), переклав «Некрономікон» латиною (пізніше перекладач був звинувачений у ересі і спалений; щоправда, існують дані про латинський переклад 1228 р., надрукований у XIV ст. в Німеччині, а в XVII ст. — в Іспанії). Цей рукопис у 1586 р. купив у вигнаного за некромантію з Італії «чорного рабина» — раббі Якова Еліезера в Празі Едвард Келлі, асистент знаменитого алхіміка й окультиста Джона Ді (герой книги Густава Майрінка «Ангел західного вікна»), який власне й переклав книгу англійською, і переклад зберігався у бібліотеці Оксфордського університету. Надалі ж світові широко розповів про «Некрономікон» у своїх творах теософ Говард Лавкрафт, в яку його посвятила дружина Соня Гріні, свого часу близька до некроманта Алістера Кровлі. «... Передання говорять, — писала О. Блаватська, — що книга ця була записана Сензарською мовою — таємною священною мовою — зі слів Божественних Істот, які продиктували її Синас Світла в Центральній Азії, на самому початкові Нашої П'ятої раси; бо був час, коли мова (Сензар) була відома Посвяченим кожного народу, коли прабатьки Тольтеків так само легко розуміли її, як і жителі загиблої Атлантиди, які в свою чергу успадкували її від мудреців Третьої Раси, Мануші, котрі вивчали її безпосередньо від Девів Другої і Першої Рас... Древня книга, описавши космічну еволюцію і пояснивши початок всього на Землі ... і даючи істинну історію рас від першої до нашої П'ятої, не продовжується далі; вона зупиняється біля початку калі Юги, саме 4989 років тому, зі смертю Крішни, Світлого Бога Сонця, Героя і Обновителя...»¹⁰⁹⁶, а також — «... Таємна Доктрина вчить, що Ад-і [Ад — санскр. «перший»] було ім'я, дане арійцями першій людській расі, яка оволоділа мовою в цьому Колі. Звідси і терміни Адонім і Адонай... застосовані євреями до їхніх Єгови і Ангелів ... Індус-арієць належить до найстарішої Раси, зараз, на Землі; єврей-семіт — до пізнішої... Суворо кажучи, євреї, штучна арійська раса, народжена в Індії... Веда найраніших арійців, перш ніж вона була написана, поширилася серед усіх атланти-лемурійських народностей та посіяла перше сім'я всіх, що тепер існують, прадавніх релігій»¹⁰⁹⁷. А також: «...«Семітичні» мови

є незаконнонародженими нащадками перших фонетичних викривлень старших нащадків раннього санскриту. Окультна Доктрина не визнає такого поділу, як арійці і семіти, і навіть туранців приймає з величезною стриманістю. Семіти, особливо араби, — це пізніші арійці, які виродилися духовно і вдосконалилися у матеріальності. До них належать всі євреї і араби. Перші є племенем, яке походить від Чандала Індії, від знехтуваних, до того ж багато хто був екс-брамініми, які шукали прихистку в Халдеї, в Сінді та Арії (Ірані) і справді були народжені від свого батька А-Брам (Не-Брамін) близько 8000 років до Р. Х. Останні ж, араби, є нащадками тих арійців, котрі не побажали йти до Індії під час розсіяння народностей... проникли і захопили Аравію ...»¹⁰⁹⁸.

Однак книга «Аль Азіф», окрім поневірянь на Заході, зазнала цікавої долі й на Кавказі, де вона стала відома як «Седієн Джайне» (у чечено-інгушів — «Зоряна Книга», від вайнах. «жай» — «книга», «седа» — «зоря») або «Джинеф тхил» (у черкесо-адигів — «Книга білих джинів»), яку якийсь араб Абдурзукк (Абд ар-Раззак, 1413–1482 рр.) отримав від джина, який записав її, підслухавши розмови ангелів. Якось Абдурзукк похвалився нею біля підніжжя гори Ельбрус (араб. «Абу-ль-Джібаль»; катаяк. «Тав-Бон», чечен. «Іртав», лезгин. «Зех-Венде», груз. «Ялбузі», перс. «Айті борес», вірм. «Аль-беріс», нарт. «Уарп-Тау», балкар. «Ашхи махуа» — «добра двоголова (гора)» > адиг. Ошхамахо) на мості пророкові Мухаммеду, який явився йому, і той, зрозумівши, що книга відкриває такі знання, які не слід знати людям і є викраденою у Всевишнього за допомогою хитрощів та підступності, негайно кинув книгу в річку, з якої пророк заборонив мусульманам пити.

Книга втонула, але Абдурзукк встиг спіймати та заховати декілька аркушів, рознесених вітром під час її падіння. Вцілілі письмена, доповнені коментарями Абдурзукка вже без впливу джинів, і становлять теперішню існуючу «Зоряну Книгу», за якою таємне братство «Джейрах» («Ж'яйрах Шах'яр, Жиярахой) ворожить і передбачає (насправді Джейрах — це певний район в Інгушетії).

На заході великим бонським учителем вважається «наймудріший в Римі Хризостом (Золотоуст) — ритор» (Khrom la mkhas-pa Gser-thogs lce-'byams). Це, на думку Б. Кузнецова, — реальний греко-римський філософ — стоїк та мітраїст. Автор 78-ми промов Діон Хризостом (Хрисостом) (40–120 рр. н. е.; родом з Пруси, Віфінія) — сучасник Аполлонія Тіанського. Наприклад, у часи Діоклетіана (285–305 рр.) у Римі проповідником вчення Мані (маніхейства) був філософ Бундос. Мітраїзмові Діона Хризостома присвячена праця: Н. Binder, «Die Chrysostomus und Posidonius», 1905). При імператорові Доміціані він був вигнаний з батьківщини, багато мандрував, відвідав Ольвію і у своїй «Борисфенській промові» описав її тяжке становище в римські часи¹⁰⁹⁹. Діон Хризостом дуже цікавився грецькою давниною і у своїй «Троянській промові», посилаючись на єгипетські передання, заперечує Гомерові, а саме: Єлена сама втекла з Парісом до Трої, Ахілл був убитий Гектором, а Троя так ніколи й не була взята греками. Він був виправданий імператором Траяном, бо зобразив ідеального імператора в образі Геракла, який, стоячи поперед вибором між істинною царською владою і тиранією, вибрав першу, став ідеальним царем, тираноббивцею, борцем

проти нечестивих, поборником чеснот і науки¹¹⁰⁰. Цар, на думку філософа, працює на благо людей так, як Сонце працює протягом циклу віків — Еонів заради життя на землі, без котрого все зруйнувалося б і космос перетворився б на хаос (Dio Chrys. Oration. III, 57; 73–74; 82–83). Посилаючись на Зороастра, він формує концепцію як тимчасових, неповних катастроф, так і повного знищення космосу, коли застається тільки бог, який створює новий всесвіт (Dio Chrys. Oration. XXXV, 36–66; XXXVI, 42). Хризостом заперечував погляди, що люди походять від титанів, а тому ненависні богам, що світ — «велика тюрма», а міста і будівлі — маленькі тюрми, де боги ув'язнили людей, що рослини і плоди — не дари богів, а їжа в'язнів, що душа мучить людину страхами, заздрістю і злобою, а тіло хворобами, що всі люди скуті одним ланцюгом і однаково страждають, і що тільки небагатьом удалося вивільнитися від кари (як бачимо, буддисти були відомі і в стародавньому Римі). Насправді ж, стверджує він, боги добрі і люблять людей як родичів, бо люди походять не від титанів, а від богів. Земля — це колонія богів з тими ж законами, що і в них самих. Спершу боги часто відвідували людей, посилали своїх представників — Геракла, Діоніса та інших; потім мораль людей згіршилася, але все ж космос — це створений богами на радість людей чарівний дім, у котрий їх покликав на бенкет цар богів. Не всі отримують рівні долі, але тих, хто поводить себе помірковано й розумно, боги люблять і роблять своїми співтрапезниками (Dio Chrys. Oration. XXX, 11–14)¹¹⁰¹. Загальноновизнаним є розглядати певний текст Діона (XXXVI, 39–55) як гімн Мітри.

На честь ідеального, на його думку, імператора Коккея Нерви Діон Хризостом прийняв третє ім'я Коккеян. Власне за імператора Траяна в 99 р., як свідчить Діон Кассій (LXVIII, 15), прибуло до Риму посольство з «Індії», тобто земель за землями, які населяли іранські етноси. Внуком Діона був історик Діон Кассій Коккеян (155–235 рр.), який почав кар'єру при імператорові-мітраїсті Коммоді, був претором та двічі консулом.

«... Бій биків в Іспанії — пережиток цього релігійного й езотеричного за своїм походженням культу. Алхімічні барви костюма тореро (Traje de luces) відповідають ступеням мітраїстської посвяти, а ритуал кориди сакральний та ієратичний. Корида ставала дедалі екзотеричнішою і звичайною, але вже Король Альфонс Мудрий у своєму Кодексі Семи Партій («Codijo de Las Siete Partidas») забороняв стягувати гроші і будь-які матеріальні винагороди під час «Доблесного Свята». Корида — це архаїчна меса епохи Овена, що сягає корінням у древнішу епоху Тельця й у «бджолиний танець» незайманих жриць Мінотавра на Криті. Mile (воїн) — це солдат на добровільній службі Бога Світла, Ахура Мазди, Мітри. Він розглядає героїчну битву проти темних сил як військову аскезу, як гнозис. Тореро, аналогічно Мітри, очищається кров'ю бика і викупує разом з тим саму тварину. Вони, таким чином, переборюють гріхопадіння, очищаються від наслідків змішання з людинозвіром, від наслідків расового гріхопадіння Богів і Героїв. У деяких мітраїстських Месах кров замінено освяченим вином. Кров тварини перемінювалась подібно до того, як в алхімії свинець перетворюється на золото. Заступник Мітри на Землі — Pater Patrum (Батько Батьків), Великий Пастир, Summus Pontifex. Він роздає сім ступенів посвяти,

кожна з яких перебуває під заступництвом однієї з планет. Заступник Патера — Сатурн. Емблема Патера — перстень і скіпетр, символи мудрості і культу Мітри. Все це запозичила Римська Церква. Але Патер — одночасно і Маг (Magi)... Мітра зображався у фригійському ковпаку — аналогічним користувалися королі Атлантиди під час жертвопринесення бика, п'ючи його кров з кубків білого золота згідно з Платоном. Цей ковпак тотожний урієві (змію-кобри. — *О. Г.*) єгипетських фараонів і нагадує голову кобри, що піднімається. Існує сім уріїв — аналогічно кількості чакр та ступенів мітраїстської посвяти. Кундаліні, зображена на чолі, вже активована, є силою Вріля або Бари, або Жезла, Кадуцея, Посоха або Меча. Це енергія, здатна добути таємну силу Каменя, lapis'a, де є народження Богів та Золотому Вікові... Фригійський ковпак згинається спереду, утворюючи виступ, подібний на урій... його вручають Героеві Боги як нагороду... Випуклість на черепі Будди теж означає активну Кундаліні. Цікаво, що звичай вітатися потиском правої руки, *inctio dextrarum*, прийшов з культу та меси Мітри. *Pater sacrum, mystagogus*, «Посвячувач» вітає таким чином адепта, «геліо-дрома», «Вісника Сонця» в мить присвоєння йому цього ступеня посвячення. Ні римляни, ні греки, ні індуси не вітали так один одного, це зороастрійське ініціатичне привітання ... Так вітали одне одного Мітра і Сонце, укладаючи між собою Договір (обидва ставали візничими єдиної колісничі. — *О. Г.*) ...» (*М. Серрано, «Воскресіння Героя»*). В принципі на слова Ісуса про хліб і вино як плоть і кров апостоли спочатку відреагували насторожено та нерозумінням не тому, що не досягнули таємниці містерії, а саме тому, що чудово знали про аналогічну містерію в мітраїзмі! (пор. зі словами Тертуліана: «... Мітра знаменує чоло своїх воїнів, коли вони посвячуються, приносять в жертву хліб, являє вид воскресіння, пропонує одночасно вінець і меч, забороняє жерцям одружуватися вдруге, мати своїх непорочниць» (*Praescr. haer. XL*)¹¹⁰²).

Як зазначає Ю. Чернишов, власне мітраїстом, сповідником Всепереможного Сонця-Геліоса-Мітри був імператор Нерон (він відродив мрію Цезаря про похід на Схід і для цього створив відбірні війська — «фалангу Александра»; Светоній, «Нерон», 19), споруджувач розкішного «Золотого палацу» (*domus Auea*) Сонця (Зевса-Геліоса-Серапіса-Мітри), вибудованого в центрі Риму після пожежі 64 р. і різні християн: відомо, що Тіридат, який був одночасно царем і верховним жерцем («агапет»), публічно заявив про своє поклоніння Неронові-Геліосу як Мітри (Ардіні-Арегакн-Міхр): «... Я явився до тебе, мого бога, поклонитися тобі як Мітри» (*Dio Cass., 63,5,2*) (вірменський цар парфянець Тіридат I Аршакід у 66 р. перейменував столицю Великої Вірменії Артаксату на Неронею, а свого часу місто Артаксата, суч. Арташат, було побудоване на пагорбах Хор-Вірапа Арташесом, нащадком Антіоха III Селевкіда за планом Ганнібала, який тоді переховувався у Сирії, як місто — святилище Бела-Шамаша, ототожненого семітами з перським Мітрою-Сонцем. — *О. Г.*); ... імператор був посвячений Тіридатом у мітраїстський культ («таїнство магічної трапези». — *О. Г.*), і це різко підвищило авторитет Нерона серед шанувальників Мітри як у самій Імперії, так і за її межами... За повідомленнями Цельса у містеріях Мітри золото і Сонце виконували дуже важливу функцію: вони символізували сьомі небесні ворота,

котрі проходить душа у своєму сходженні (ар. Orig., Contra Cels., VI, 21). Можливо, що на Сході, де популярність Нерона в останні роки його правління була набагато вищою, ніж на Заході, імператора дійсно шанувало багато мітраїстів як втіленого Мітру, і саме тому парфянський цар Вологез після загибелі принцепса звернувся до римського сенату з настійним проханням, «щоб пам'ять Нерона шанували» (Suet., Nero, 57). Уявлення про Мітру як Логос — еманацию божества, деміурга і космократора¹¹⁰³, як відомо, були пронизані вірою в його майбутнє повернення, у торжество добра над злом, наступ всезагального благоденства, і ця віра, можливо, стала однією з передумов появи на Сході принаймні трьох самозванців, які називали себе Неронами вже після загибелі останнього представника династії Юліїв — Клавдіїв... Саме на той час античні автори відносять поширення пророцтв про появу зі Сходу великого царя, котрого нерідко ототожнювали з Нероном (Suet., Nero, 40,2; 57; ср.: Tac., Hist., V,13; Jos. Fl., Bell. Jud., II,18 etc.). Як додаткове, порівняно рідко використовуване джерело Е. М. Санфорд залучає уривки із «Сивілиних оракулів», що пророкували втечу Нерона до Парфії і його триумфальне повернення... Образ Нерона, який повертається, очевидно, займав достатньо велике місце у пророчій літературі того часу: не випадково навіть у «Одкровенні Йоана» мовиться про «звіра», одного з царів «Вавилону», «котрий був і котрого нема», котрий одночасно є восьмим «із числа семи, і піде в погибель» (XVII:11)...¹¹⁰⁴. Цей червоний «звір», на якому сиділа «Великий Вавилон, — мати розпусти й гидоти землі» (Об. 17:5), що тримала золоту чашу (!), «повну гидоти та нечисті розпусти її» (Об. 17:4), тіло якого переповнене «іменами богозневажними» (Об. 17:3), числом його буде «шістсот шістдесят шість» (Об. 13:18). Останнє може розумітися сумою чисел написання імені «Нерон» («...Цей доказ також був відкритий Фердинандом Бенарі і з того часу ніколи не заперечувався в науковому світі... Таємні слова виражалися числом, здобутим від додавання цифрових значень букв, з яких склалися ці слова. Цю нову науку вони називали gematria... Візьмімо старосврейські букви та їхнє цифрове значення: (нун) н = 50 (реш) р = 200 (вав) в як о = 6 (нун) н = 50 (коф) к = 100 (самех) с = 60 (реш) р = 200. Нерон кесар, імператор Нерон, грецькою мовою — Neron Kaisar. Тепер, якщо замість грецького написання ми дамо латинське Nero Caesar старосврейськими буквами, то буква «нун» у кінці слова «Нерон» відпадає, а разом з нею і її числове значення 50. Це приводить нас до другого старого тексту — 616, і доказ, таким чином, цілком бездоганний. Наведене вище написання імені як з другим «нун», так і без нього є в талмуді і, таким чином, достовірне. Отже, таємнича книга стає тепер абсолютно ясною. «Йоан» провіщає повернення Нерона приблизно на 70-й рік і панування терору за його царювання, яке має тривати сорок два місяці, тобто 1260 днів. Коли мине цей строк, бог повстане, переможе антихриста — Нерона... Настане тисячолітнє царство і т. д.»¹¹⁰⁵). Але езотерики не без підстав вважають, що аналогічним чином записане словосполучення «цар Ізраїлю» («ха-мелек — ле-ішра'ель»).

Іранський маг Гістасп передрікав знищення Риму надісланим з неба великим царем Helios basileus, котрий отримає перемогу посередництвом вогню, після

чого встановиться панування Сходу над Заходом (Justin., Apol., I, 20,1; I, 44,12; Lact., Inst. div., VII, 14 — 17; Clem., Strom., VI, 43,1)¹¹⁰⁶.

Аналогічне пророцтво про царя, посланого сонячним богом (Or. Sib., III, 46–62, 652, 702–709)¹¹⁰⁷, міститься і в III книзі «Сивілиних оракулів», що приписується вавилонській (або з малоазійської Еритреї) Сивілі і датується II — I ст. до н. е. Нерон, крім усього, ще й проголошував себе послідовником сирійської богині (Suet., Nero, 56) — тобто шанованої і сирійськими Селевкідами Атаргатіс-Астарті, дружини семітського сонячного бога Хаддада (аналога Мітри). Тим самим він певною мірою проявляв наступність народних рухів Імперії (рухи сирійця Евна — «Милостивого» в 138–132 рр. до н. е., Сальвія й Афініона в 104–101 рр. до н. е., «діонісійців» Спартака та Марія, де в першого дружиною була пророчиця Діоніса, а в другого, прозваного «Новим Діонісом» та «третім засновником Риму», дружиною була пророчиця-сиріянка, а також «улюбленців Венери-Афродіти Переможниці», ототожненої з Атаргатіс та Ісидою, — Сулли Фелікса Фауста і Гая Юлія Цезаря), які під покровом сирійської богині мріяли про державу Справедливого Сонця за аналогією із сакральною монархією Селевкідів (наприклад, тронні імена вождів повстання сицилійських рабів були Антіох і Трифон)¹¹⁰⁸.

Якщо під гнітом Птолемеїв іудеї сподівалися на доброго царя з династії Селевкідів, та ще й коли виявилися в ситуації обирати ототожнення свого монотеїзму (Саваоф — «Бог воїнств») з пропозицією монотеїзму Птолемея IV (Діоніс) чи Антіоха III (Зевс з епітетом «Гіпсіст» — «Найвеличніший»), не дивно, що 200 р. до н. е. вони (не без впливу своєї вавилонської діаспори, яка, як і малоазійські євреї, використовувала для означення бога Яхве грецьке слово «Гіпсіст», яким вавилоняни пояснювали бога Ваала) радісно вітали владу останнього. Але зрештою Іудея впізнала в новому правителі, який на місці іудейського вітваря встановив вітвар Зевса Олімпійського, де приносили в жертву свиню, пророкованого в «Сивілиних книгах» «мужа, одягненого в пурпур, гордого, несправедливого, запального, народженого блискавкою»¹¹⁰⁹.

Не дивно, що християни побачили цей же образ антихриста (псевдомесії) і у мітраїсті Нероні (також мітраїстами були імператори Коммод, Юліан «Апостат», Авреліан, Діоклетіан, Галлерій і Ліциній. Останні три в 307 р. на знак своєї історичної зустрічі в паннонійському Карнунті посвятили храм Мітри як покровителеві верховної влади). Збіг між обома культурами — «... і ті, й інші визнавали існування небесного блаженства у вищих сферах і населеному демонами потойбіччі, що міститься у підземних глибинах; початок своїх традицій вони виводили від древніх одкровень, а початок історії — від потопу; зрештою, вони вірили у безсмертя душі і майбутню винагороду, в останній суд і у Воскресіння померлих при кінцевій пожежі всесвіту»¹¹¹⁰ — християни пояснювали «вивертами диявола» для спокушування нестійких.

В іудаїстичній традиції Лжемесія виступає як народжений з каменя або кам'яної баби Армілус (Armilus; слово на івриті не має значення, можливо, це латинізм, пор.: armialusia «вид військового плаща», armilla «браслет», «перстень», Armilustrium «площа в Римі на Авентинському пагорбі, де щороку в 14-й день

листопадових календ, тобто в листопаді, приносили жертви й освячували зброю», armillum «винний посуд», «глек, котрий носять на плечі», а приказка ad armillum redire «повернутися до старих звичок, знову братися за своє» < агта «військове спорядження», «щит»; Армілус зустрічається не в «Торі», а тільки у «Мідраш-Агаді» і пишеться через «алеф рейш мем ламед вав самех», а між мем и ламед — йуд), що є прямою паралеллю з народженням зі скелі войовником Мітрою (за деякими неосабатіанцями Армілус народиться саме в Празі як маленький голем під каменем, закладеним якимись «Азійськими Братами»). Він — косоокий і кульгавий. На чолі десяти царів Армілус піде війною проти Єрусалиму і вижене іудеїв у дику місцевість, і туди ж виженуть язичники всіх іудеїв зі своїх країн. Іудеї страждатимуть від голоду в печерах та баштах. Центром культу Армілуса стане статуя його матері. Месія бен Йосеф боротиметься з Армілусом, але буде переможений, і тоді Месія бен Амі-Ель разом з Елійяху (пророком Іллею) повстануть і переможуть Армілуса, воскресять бен Йосефа та всіх померлих.

Отже, як вважає П. Глоба, власне те, що у Римській імперії значна частина «внутрішнього пролетаріату» і «зовнішній пролетаріат» (варвари, в цьому випадку Персія з її сасанідською реставрацією) належали до єдиного фіасу (thiasos — «культува асоціація» ~ евр. marzeah) і сповідували релігію DEUS SOL INVICTUS MITHRA, і до неї схилилася значна частина «панівної еліти» (та й культурні еліти відчували значний пієтет перед перськими «магами»), спричинило надричний пошук «відповіді» на «виклик» (іранізацію Імперії)¹¹¹¹. І справді, не інакше як дарунком з небес був вищезгаданий прихід гунів з рівнораменним хрестом на своїх прапорах та вірою в Отця Небесного (у латинській передачі — Йовіса Патера, тобто Юпітера), внаслідок чого стало можливим завоювати на свій бік ту частину «внутрішнього пролетаріату», що називалася християнами. Тим більше, що першими таку акцію вчинили вірмени.

На сході, в Китаї, як на нас, бонським проповідником був Мо-цзи (Мо Ді, Меу-цан, гMe' u-tshang; 479–400 рр. або 475–395 рр. до н. е.), засновник моїзму з його культом «пошанування мудрості» та заперечення конфуціанського ритуального шаманізму. Він носив прізвище Мо та ім'я Ді, народився у царстві Лу на початку періоду Чжаньго. За професією був ремісником-зброярем. Проте любив мудрість, і його віз завжди був навантажений безліччю книг. У ранні роки Мо був конфуціанцем, але потім порвав зі «школою прислужників» та створив власний напрям. Його прихильники утворювали політичну групу із сувоюрою ієрархією, але за виглядом утворювали наукову організацію. Її главу називали «великий вчитель», а її членами були вихідці з дрібних виробників та власників. Вони вели скромний спосіб життя, вважали «власні страждання межею можливого», і «їх усіх можна було занурити в окріп або відправити на леза мечів, а, зустрічаючись зі смертю, вони не відступали назад». Основою вчення Мо-цзи були «всезагальна любов» (цзяньбай), «заперечення нападів» (фейгун), «шанування єдності» (шантун), «шанування мудрості» (шан сянь), «економія у витратах» (цзеюн), «економія в похованнях» (цзецзан), «заперечення музики та веселощів» (фейюе), «заперечення волі Неба» (феймін), «бажання Неба» (тяньчжи) і «духобачення» (мінгуй). Твір за назвою «Мо-цзи» складається з 53-х частин,

більшість з яких — це записи слів та діянь самого Мо-цзи. Проте є тексти, написані пізнішими моїстами. Девізом моїстів було «розвивати в Піднебесній те, що приносить вигоду, і знищувати те, що завдає Піднебесній шкоди». Шляхом здійснення цього є «об'єднання замість роз'єднання» на основі всезагальної любові й вигоди, а також заперечення концепції «волі Неба» (фаталізму) та заміна її «зусиллями» людини, за які Небо через посередництво духів і душ предків винагороджує, бо вони є «бажаннями самого Неба». Після смерті Мо-цзи його послідовники розділилися на три школи — Сянлі, Сянфу, Ден Лін, що являли собою вже суто філософські течії¹¹¹².

У тенгріанській доктрині Євразійського степу Шенраб Міво вважається «восьмим бурханом («світлим пророком») тенгріанства під іменем Мадар (Маджар) і жив він начебто в 597–511 рр. до н. е. і є засновником «маджарства» — «клону» небесної віри, відомої як маздеїзм (в іранців), мітраїзм (на Заході) або бон (у Тибеті) — надалі перекручений «айярами» (арійцями)-маніхеями єретика Маздака (цікаво, що дев'ятим пророком тенгріанства вважається Аудан-Барс-Джураш, перший жрець і герой епосу «Шан талгау», він же скандинаво-германський Одін)¹¹¹³.

У самому Тибеті бон теж зазнав синкретичної трансформації, увібравши багато положень буддизму, а іконографія обох релігій стала майже ідентичною, за винятком напрямку променів свастики (вправо, проти годинникової стрілки). Також замість буддійської мантри «Ом Мані Падме Хум» бонці використовують мантру «Ом Матрі Муйє Сале Ду». Бон став іменуватися «бегйур (кхйар) бон» («видозмінений бон»), на відміну від попереднього «відкритого бону» («брдол-бон»). Власне буддизм був лише оголошений нижчою, недосконалою сходинкою пізнання та досягнення виходу зі світу страждань (визволення від п'яти отрут — гордині, страху, гніву, заздрощів, темряви розуму)¹¹¹⁴. За царя Тисрондецана (7 ст.) вельможі Мажан і Такралукон очолили репресії проти індійських та непальських монахів-буддистів, закликали вихідців з припамірських земель, які склали канон бон-по з двох розділів: 140 і 160 томів. Надалі на бон-по вплинув сформований Удьяні (Кафірістані) на основі шиваїзму тантризм. Аналогічно від злиття бону, тантризму й буддизму виникла тантристська неререформована школа (нїнмапа) тибетського буддизму.

Хронологія в бон іде в порядку зменшення. Відправною точкою слугує рік хіджри (624 р.), котрий відповідає 1337 р. бонської хронології. За нею Шенраб народився в 17977 р. (16016 р. до н. е.). Допомігав цареві халдеїв у Єгипті в 15457 р. (13496 р. до н. е.). Відлюдником-монахом він став у 14877 р. (12916 р. до н. е.), а в 14577 р. (12616 р. до н. е.) став Просвітленим. Вперше бонські вчителі в Шаншуні з'явилися в 3157 р. (1196 р. до н. е.), а Будда Шак'ямуні народився в 2921 р. (960 р. до н. е.). 25-му рокові відповідає 1936 р. н. е.

Якщо йти за певною календарною традицією народження Шенраба у рік дерева — миші (16016 р. та 1857 р. до н. е.), то цей персонаж цілком вписується у близькосхідну традицію зв'язку з Еламом та Вавилоном у XIX–XVIII ст. до н. е. Отже, якщо мати на увазі передання про цикли проповідування бон-по задовго до історичного Шенраба, то цілком можна запропонувати погляд, за яким «шен-

рабів» було декілька (раз на тисячу років?). Аналогічно вчителі-будди вважаються такими, що існували до самого історичного Будди Шак'ямуні, як і вчителі джайнізму до самого засновника джайнізму Махавіри. Можливо, бонська традиція у Шаншуні змішала різночасових релігійних реформаторів, ототожнивши сучасника Кіра Великого з попередніми (на тисячоліття) аналогічними персонажами (наприклад, підстрахувавшись введенням попереднього втілення Шенраба на землі під іменем Чимед Цугпхуд, 'Chi-med gtsug-phud).

Власне якщо йти за традицією народження Шенраба в 1857 р. до н. е., то сучасними йому були такі події. Після смерті месопотамського царя Ларси Сінікішама (1836 р. до н. е.) в його царстві стався дивний «переворот». На престол вступив Циллі-Адад, онук Нур Адада, володар священного для шумерів і семітів міста Ніппуру. Проте надалі з'являється формула «Циллі-Адад не став царем», хоча надалі продовжує титулуватися «енсі (той, що закладає наріжний камінь) Ура, Ларси, Лагашу і Куталлу», тобто є володарів значної частини царства Ларси. Зокрема він здійснив реставрацію зикурату в Урі. Це надто схоже зі зреченням принца Шенраба від влади, відхід у аскезу, а потім відбудову храму у Вавилоні за допомогою приручених демонів. Царем Ларси на той час спочатку був цар Казаллу, а потім — еламіт Кудурмабуг (елам. Кутурмапук), син Сімтішільхака. Проте він також титулується «отцем амореїв» та є вождем аморейського (скотарського) скотарського племені ямутбала. В союзі з царем Вавилону Сабіумом Кутурмабуг розорив місто Казаллу, потім вів війни з царем Іссину Ітерпішем, внаслідок чого і завоював Ларсу. Але царем Ларси, Шумеру і Аккаду він проголосив свого сина Рім-Сина I (1822–1763 рр. до н. е.), який переміг Урук, Іссин та Вавилон. З царем Вавилону Хаммурапі (1793–1750 рр. до н. е.) він став союзником. Від падіння Іссину (1794–1793 рр. до н. е.) було запроваджено нове літочислення. Але зрештою Хаммурапі змусив Рім-Сина I поступитися владою і передати титул «отця амореїв» і царя Шумеру й Аккаду.

Власне цей час узгоджується і з фіксованим контактом Шенраба з євреями: «... термін «амурру»... стосується конкретної області Північної Сирії, що простягається від берегів Середземного моря до Пальміри... Племена «амореїв» Дворіччя називали... терміном «амурру» ті племена, котрі жили західніше від них, тобто в області Амурру («Захід». — *О. Г.*) і відрізняли їх від себе. Євреї, прийшовши до Сирії та Палестини, назвали 'emoti (з *'amurri) племена, що мешкали тут раніше від них. Населення області Амурру в Сирії було... семітським, спорідненим «амореям» Дворіччя... Однак ... перші були кочівниками... другі були вже в III тисячолітті до н. е. осілими землеробами... Близько 1200 р. (до н. е. — *О. Г.*) царство Амурру було зруйноване «народом моря». В I тисячолітті до н. е. термін «Амурру» ассирійці й вавилоняни застосовували на позначення Сирії взагалі... (Амореї) з II тис. до н. е. називалися вже не «західними», а «зарічними» (habiru, 'ibri) від кореня 'br «переходити річку»... або просто «розбійним» племенем (шумерська ідеограма SA GAZ). До числа «аморейських племен» слід віднести плем'я суту, що мешкало на середині Євфрату в III і в II тисячоліттях до н. е. і разом з хабіру брало участь у нашесті на Палестину. Термін sutu закономірно відповідає імені біблійного «патріарха» Сифа (Seth), одного із синів

Адама, який вважався предком спорідненого з ізраїльтянами племені моавитян, аналогічно як ... Каїн - ... племені кенітів...»¹¹¹⁵

Б. Кузнецов відносить час існування Шенраба до VI ст. до н. е., тобто до того відтинку часу, який К. Ясперс визначив епітетом «осьовий». Виходячи з його власного імені в шаншунській традиції як Дмура (dMu-га, скорочений варіант від Мітрідат — «Дар Мітри»), він ототожнює його з вихователем Кіра (Куруша) II Великого (правив у 558–530 рр. до н. е.) Мітрідатом, якого античні джерела називають «пастухом царських буйволів» (Геродот, 1:112, 116, 122). Він, за переказом Геродота, замість померлого свого сина всиновив Кіра (перс. «куруш» — «пастух»¹¹¹⁶, у Ктесія прізвисько Кіра — грец. *airoloi* «козопас»; також знаменно, що засновник династії правовірних зороастрійців Сасанідів Ардашир є сином пастуха Сасана з роду Дарія та дочки марзабана і володаря Парсу Папака), а потім зазнав тортур за це від мідійського царя Астіага¹¹¹⁷. Сам Кір був народженим мідійською принцесою Манданою-Аргостою, дочкою Астіага, від перського принца Камбіса I Атрадата, прозваного Мардом-«Розбійником». Батько Кіра, якщо йти за Ктесієм, був відправлений мідійським царем у почесне заслання — намісником до сусідньої Уджі, де мешкало плем'я уксіїв-курдів, прозваних мардами (Куртіої *kai* Мардої за Страбоном), що мешкали на кордоні Персиди і Сузіани (тобто в теперішній Бахтіарії) і мали під своїм контролем важливі гірські перевали, в той час як номінально з 559 р. до н. е. царем персів став його син Кір (а війну з дідом Астіагом він уже вів у 553–550 рр. до н. е.).

Якщо ж зауважити, що батько Кіра прозваний «Мардом», а в «Шахнаме» (987), в якій «чомусь» не згадані Ахеменіди (!), Мердасом називається богобоязнений цар, сином якого, проте, був богопротивний тиран Зохака (Ажі-Дахака), тоді стає можливим саме ототожнення останнього (як «араба» і будівника священної столиці Гангдехгухт біля Вавилону) саме з Кіром Великим, який виступає відвертим семітофілом (переносить столицю до Вавилону, поклоняється семітським богам, повертає іудеїв у Єрусалим тощо). Зазначається, що прозивався він Бівереспом — «володарем 10 000 коней», що цілком можна співставити з гвардією «безсмерних» Кіра в кількості 10 000 чоловік. Також наставником і «кухарем» (економом) Зохака називається «злий див», якого той у всьому слухався. В іншому місці радник і скарбник називається Кондров («той, хто йде неправильно», *Kundarv* ~ інд. Гандхарва, грец. кентавр, дв.-рус. Кітоврас). Зокрема Зохака вбиває власного батька, щоб стати царем (аналогічно історичний Кір піднімає повстання проти власного діда — мідійського царя), але, одночасно закликаний на престол іранськими племенами в умовах міжусобиці, здійснює далекі військові походи аж у Чин-Китай (аналогічно військовим експедиціям Кіра в Центральну Азію). Загибель Зохака пов'язана з іранською принцесою Ернаваз (історичний Кір, за легендою, гине в бою з массагетською царицею).

Також, як на нас, в епосі єдиний історичний персонаж розділився на тирана і його антагоніста (аналогічне роздвоєння відбулося з образом Сами-Керсаспи), де другим виступає законний нащадок іранських царів Ферідун («Шахнаме», 1469–1620), син Атбіна та Феранек (дочки Тахура, володаря східного острова), якого переховує пастух Пургав («Син Бика»), а потім виховує в горах

святий відлюдник (на Зохака в цьому випадку переноситься акт переслідування Кіра дідом — мідійським царем). Також історичний факт переходу мідійського війська на бік Кіра відображено в епосі як повстання коваля Каве проти Захака. Також Ферідун був похований у красивій могилі, а не спалений за арійським обрядом, аналогічно й історичний Кір похований у вавилонській гробниці типу зикурату. Скарбником Ферідуну називається Гершасп, він же витязь Сам, батько Заля-Дестана, якого виховала птаха Симорг, і дід богатиря Рустема («Шахнаме», 3595; 3858; 4537–4538), у зороастійських уявленнях — безсмертний герой, переможець змія Срувара, і в есхатології йому напророчено остаточно перемогти Зохака, розп'ятого на певний час у гранітній прірві.

Кір II в деяких джерелах подається як послідовник вчення Матхара (Матхура). На цій основі Дмура-Шенраб, Мітрідат і Матхура ототожнюються (пор.: Шенраб-Мітрідат рятує немовлям Кіра, аналогічно як іранський епічний Сімург немовлям рятує Заля, батька Рустама, а отже син Кіра історичний Бардія, вбитий начебто братом Камбізом, може бути тотожний епічному Рустамові, вбитому підступним братом Шагадом; Рустам відсутній у «Авесті», але відомий у сако-согдійських переданнях; а те, що Рустам лише богатир при царях Кейянідах, не повинно заперечувати нашу версію, бо цілком реально, що в часі Рустам був «древнізований» — віднесений до архаїчнішої традиції лурістанського побутування предків персів спільно з кавказькими каситами).

Крім того, у «Старому Завіті» (Ездра 1:8) говориться, що за допомогою головного царського сановника Мітрідата вавилонським євреям повернули скарби Єрусалимського храму і дозволили їдеям повернутися до Палестини (1 Ездри, 8), а в «Житті Шенраба» («Зерміг») розповідається про відвідання Дмуром-Шенрабом Єрусалиму (тибет. Ланлін) у Палестині (тибет. Мулестон), храму та що матір'ю його була саме єрусалимська принцеса. Цілком вірогідно, що він належав до тієї групи іудеїв, яку асирійці переселили до Мідії в VIII–VII ст. до н. е. і з якою пов'язують героїв старозавітної «Книги Товіт» (написаної, чи правильніше відредагованої, в II ст. до н. е. в Парфії іудеєм-емігрантом) та арамейської «Повісті про Ахікара»¹¹⁸. Можливо, саме Дмура (Мітрідат) одружив Кіра II на єврейській принцесі Мешар і в 536 р. до н. е. сприяв її братові Зеруввалю (Зоровавелю—«Народженому у Вавилоні»), внукові останнього іудейського царя Йоакима, вивести полонених ізраїльтян на свободу. Цікаво, що скорочений варіант імені Мітрідат як Дмура міг бути справді «істинним», іудейським іменем — *dmr* «захисник».

Чи не з Мітрідатом–Шенрабом розмовляв біблійний пророк Даниїл (який у наступній езотеричній традиції розглядається як старійшина тайновидців (магів), халдеїв та ворожбитів (Даниїл, 5:11)), котрий «... у третій рік Кіра, царя Перського» під іменем Валтасара переховувався в Сузах (Шушані) в Еламській землі? Зустріч ця відбулася на річці Хіддекел (Тигр): «... аж ось один чоловік, одягнений у льняну одіж, а стегна його оперезані золотом з Уфазу. А тіло його — як топаз, а обличчя його — як вид блискавки, а очі його — як вогняне полум'я, а рамена його та ноги його — ніби блискуча мідь, а звук слів його — як гук натовпу... І почув я голос його слів. А як почув я голос його слів, то зомлів

і припав своїм обличчям до землі. І ось рука доторкнулася до мене і звела мене на коліна мої та долоні моїх рук. І сказав він до мене: «Даниїле, мужу любий, зрозумій ті слова, що я скажу тобі, і стань на своєму місці, бо тепер я посланий до тебе!» А коли він говорив зо мною це слово, устав я й тремтів. А він промовив до мене: «Не бійся, Даниїле, бо від першого дня, коли ти дав своє серце, щоб зрозуміти (видіння) і щоб упокоритися перед лицем твого Бога, були почуті слова твої, і я прийшов ради твоїх слів. Але князь перського царства стояв проти мене двадцять і один день, і ось Михаїл, один із перших начальників, прийшов допомогти мені, а я позоставив його там при начальниках перських царів. І прийшов я, щоб ти зрозумів, що станеться твоєму народові в кінці днів, бо це видіння ще на наступні дні...» (Даниїл, 10: 5-6, 9-14).

Підстави для такого ототожнення дають нам дані «Хроніки» Георгія Амартола, де розповідається про те, як пророк Даниїл, який був у великій честі в перського царя, їде до Індії, де живе у бідності. Про це довідується Кір, котрий надсилає до нього своїх людей. Пророк пророкує Кірові перемогу над Крусом (тобто лідійським Крезом), і вдячний Кір відпускає ізраїльтян до Єрусалиму¹¹¹⁹.

Цілком можливо, що під Мітрідатом-Шенрабом слід розуміти й персонажа мусульманських передань ал-Хадіра («Зеленого»), нащадка перса і грекині. Кухар і супутник Зу-л-Карнайна — «Дворогого» (в якому одні бачать Александра Македонського, інші — перського царя або китайського імператора Цінь Шіхуанді) в його мандрах до «Гори Безсмерття», супутник і наставник пророка Мухаммеда та інших правовірних, натхненник поетів, безстрашний воїн-захисник, відає цінами на ринку (!), найсвятіша людина на землі, яка похована на острові у Верхньому Єгипті (одночасно — він начальник ангелів, безтілесний і мешкає на сьомому небі біля Престолу Аллаха; пор. з християнським архангелом Метатроном). У той час, як пророк Ілля здійснює обхід землі з лівого боку, ал-Хадір — з правого (пор. з тим, що у бон свастика правобічна, а у буддизмі лівобічна, і тим, що існують езотеричні шляхи «правої» та «лівої» руки).

Хто знає, можливо, іудей по матері (а отже, справжній іудей за законами Тори) та іранець по батькові (справжній воїн і спадкоємець за арійськими законами) Дмура-Шенраб уявляв себе «новим Йосифом», головним управителем при єгипетському фараоні? Якщо останній приязнь здобув тим, що забезпечив (принаймні так собі це уявляли самі єгиптяни) втрату приватної власності всім населенням Єгипту та перетворення його на рабів фараона (Буття, 47:14-21), то Дмура-Шенраб дав змогу персам здобути надійних союзників у боротьбі за незалежність від Мідії і далі здобути царства Лідії й Месопотамії з усіма їхніми скарбами.

Пам'ять про спільність іудеїв і маздаїстів на політичній арені Ірану привела до того, що на часі антизороастрійського руху маздакітів іудеї фінансово їх підтримали і в 522-523 рр. створили у Месопотамії власну державу (проіснувала сім років) на чолі з екзилархом Мар-Зутрою та главою іудейської вищої школи Ханіною¹¹²⁰. Єврейські письменники Гедалія Алон та Міхаель Аві-Йонах розповідають, як свого часу візантійці боялися того, що євреї допоможуть перським завойовникам, унаслідок чого виникали погроми¹¹²¹.

Цікавим у цьому сенсі є дослідження Д. Лоу про долю іудейських переселенців із Самарії в Ірані і Турані. На його думку, в подальшій долі тих, що перебували в екзилі, відбулася метаморфоза зміни імен — як вавилонські поселенці в Самарії стали іменуватися самаритянами, так переселені із Самарії до Мідії (в землі мідійського племені магів) іудеї стали іменуватися «магами» (подалі витлумачивши етнонім як похідний від старозавітного імені Міхей). Надалі маги-іудеї мігрують на схід під проводом Зороастра, де потрапляють до Согдіани (що начебто давньоєврейською означає «приховані» або «вигнанці»), де споруджують міста Самарканд (на згадку про Самарію) та Бухару (дв.-євр. «бахур» — «обраний»), і відзначали свято Навруз («навра» на дв.-євр. «вогонь»). Начебто саме із Согдіани прибуло посольство магів для поклоніння немовляті Ісусу, який після свого воскресіння явився согдійцям під іменем Сіявуша (дв.-євр. «радість») для боротьби з узурпатором Афрасіабом (дв.-євр. «афра» — «посвячений бо-гові», тобто той же корінь, що в іменах Єфрем та авраам, + «сіаб» — «старець») ¹¹²².

Також у ранньо-середньовічному іранському тексті «Міста Ірану» («Шахріхі і Еран», 10) зауважується, що Хорезм був заснований сином іудейки Нарсом ¹¹²³. Відомі передання пуштунів Афганістану про самоспіввіднесеність із «колінами Ізраїлю». За їхньою генеалогічною легендою цар Саул (мелік Талут) мав двох синів — Беркію та Ірмію (Берекія й Єремія), котрі потім служили наступному цареві Давиду. Сином Беркії був Афган, а сином Ірмії — Узбек ¹¹²⁴.

Певні передання й уявлення, які фігурували в середовищі його предків — іранських іудеїв, зумів донести до нас арабський історик із Хамадану Рашид ад-Дін. Можливо, саме з цих часів походить певне уявлення про те, що першою доброю релігією в світі була «віра перська» (якої начебто дотримувався і халдеянин Авраам) ¹¹²⁵.

Не дивно, що нацисти не жаліли Кіра Великого з його толерантною позицією до етнічних традицій. Зокрема Ганс Гюнтер у «Короткій расології Європи» писав: «... Правління Кіра II було м'яким, завойованим ним народам залишалася певна доля незалежності, і це було початком змішання рас та зникнення нордичного володарського класу. В житті всіх народів під нордичним управлінням імперіалізм завжди призводив до занепаду і смерті, результатом було виснаження нордичної частини народу (sic! — *О. Г.*)».

Проте, аналізуючи ім'я Дмура, Б. Кузнецов не звернув увагу на героя «Шахнаме» Тахмураса (Теймураза < авест. Тахма-урупа, «Сильний (як) вовк (лис)»), сина Хушанга (Хаошйангха), царя Ірану з династії міфічних Пішдадідів (Парадатів). На вершині високої гори він збудував храм, у котрому жерці-мобеди оберігали священний вогонь, силою змусив демонів відкрити людям таємницю письма. Він приручив котів, собак і соколів, домашню птицю. «...Тахмурас ... царював тридцять років, — писав на початку «Навруз-наме» Омар Хайям. — Він підпорядкував дияволів (яких перемиг його батько Хушанг. — *О. Г.*), побудував вулиці та базари і ткав вовну і шовк. Проти нього вийшов відлюдник Бозасп, який проповідував релігію сабіїв. Тахмурас прийняв цю релігію і підпезався зуннаром. Він поклонявся Сонцеві і навчив людей письма. Його називали Тахмурас — приборкувач дияволів» ¹¹²⁶. Сином (або братом) Тахмураса був

Джамшид, власник знаменитої чаші, запроваджував свята нового року Навруз, царювання якого призвело до того, що владу над Іраном захопив демонічний Байурасп, прозваний Захоком (Ажі-Дахаком). Врятувати Іран зміг тільки Ферідун (Афрідун, Траетона), в жилах якого текла кров династії Тахмураса¹¹²⁷. Начебто він був вихідцем з Індії та сповідував віру Ібрагіма (Авраама). Він заснував свято Саде («сотня») — очищувального вогню, яке відзначалося за 50 днів і 50 ночей до Навруза¹¹²⁸. Тахмурас заснував місто Мерв з трьома фортецями, яке через триста років розбудував Афрасіяб, котрого Ібн Халдун називає «син Ашка, сина Рустама, сина Тюрка»¹¹²⁹, тобто Тура, сина Ферідуну. В іранській традиції Афрасіяб (від согд. «пар сів ап» — «над чорною річкою»; пор. з річками в Грузії — Кір/Кура і Камбіс/Камбечовані) є царем середньоазійського Турану, а в його свиті, за анонімним автором XII ст., — «Демур і Ѓок Бури Гуз, котрий був зятем Афрасіяба»¹¹³⁰.

Коли проти Тахмураса виступив сам Ахріман, цар перемагає його, перетворює на коня і тридцять років їздить на ньому верхи «з краю в край землі». Ахріман відкрив героєві таємницю письма. Згідно з легендою Ахріман хитрістю переконав дружину Тахмураса вивідати, чого найбільше боїться герой. Виявилося, що висоти. Ахріман поскакав на гору Албурз (авест. Хара Березайті), і коли у царя запаморочилося в голові, кінь-диявол скинув його і зжер.

По-суті, Мітрідат-Шенраб відіграв при Кірові II ту роль, що й пізніші вихователі: Арістотель — у Александра Македонського і Каутілья Чанака — у Чандрагупти Маур'я.

Кір II завоював величезні території: Мідію, Парфію, Гірканію, анатолійську Лідію, Дрангіану, Маргіану, Хорезм, Согдіану, Бактрію, Арейю, Гедросію, середньоазійських саків, Саттагідію, Арахосію і Гандхару, Вавилонію, Сирію, Палестину, Фінікію. Загинув він у бою з туранськими масагетами, намагаючись реалізувати перший «євразійський проект». Не дивно, що в IV ст. до н. е. Александр Македонський зауважував спадкоємцям Кіра, що веде війну з персами не з особистих причин, а за природним правом на володіння Азії, бо перським царем під іменем Дарія III став представник бокової лінії Ахеменідів сатрап Вірменії Кодоман, у той час як сатрапом перської Македонії якраз був Александр, син Філіпа II, який успадкував від нижньомакедонського царя Александра I Філеліна (498–454 рр. до н. е.) отримані ним від Ксеркса в дар землі від Олімпу до Гему (Just. VII, 4,1). Цікаво, що Александр I свого часу як варвар не допускався еллінами до Олімпійськх ігор, аж доки не довів, що є елліном і нащадком Геракла з Аргосу (Herod. V, 22). Останній, як відомо, славився теж, як і Діоніс, походом на Схід і до Індії.

Згідно з хронікою «Ал-Ахбар ат-Тівал» (автор — Абу-Ханіфа Ахмад ібн Дауд ад-Дінаварі, пом. 895 р.), яка засвідчила певну близькосхідну фольклорну традицію, Александр Македонський безпосередньо належав до династії Ахеменідів. Свого часу начебто перський цар Дара ібн Бахман (тобто Дарій II) після перемоги над Філіпом отримав як данину золоте яйце та дочку царя Халай. Дарій провів з нею ніч і відіслав назад до батька, де вона і народила Александра («Іскендера» — по-перс. «петрушка»), якого почали видавати за сина Філіпа. Таким

чином як син Дарія II і старший брат Дарія III, народженого пізніше від іншої матері, Александр отримав харизму — «фарн» царя Ірану. Александр одружився на дочці Дарія III Роушанак, а після його смерті їхній син Іскендерус відмовився від престолу і став аскетом-відлюдником¹¹³¹.

Зображався Кір II сидячи на троні в короні. В правій руці у нього — довгий скипетр, а в лівій — квітка логоса. Перед ним — два вівтарі вогню, і в мідійській одежі (очевидно, мідійська одежа була свідченням не лише етнічної, але й конфесійної належності) стоїть чоловік з акінаком при боці та з жезлом у руці¹¹³². Вважається, що чоловік є «хазарапатом» — «тисяцьким» (прийшли македонці переклали цей титул саме як «хіліарх»¹¹³³), тобто начальником заснованого Кіром II корпусу «безсмертних» (з 10 000 чоловік; дв.-іран. *apusa* «послідовник», *apasa* «безсмертний») — особистої гвардії царя. В Біблії посада хазарапата згадується у формі *ptsg* «другий», тобто вищий сановник Персії¹¹³⁴.

Але дослідники не звернули уваги на дуже цікавий факт, наявний у вірмен, які, починаючи з епохи Ахеменідів, зазнавали величезного іранського впливу. Вони в «Новому Завіті» переклали грецьке *οἰκονομος* запозиченим у персів *назирпет* (хазарапет). Це узгоджується з версією, що зображеного на рельєфі сановника слід розглядати як фінансового управителя держави Кіра II. Тим більше, що цей рельєф міститься на одному з портиків царської скарбниці, а в Кіра II скарбівник Вавилону, столиці Персії за Кіра II, мав ім'я Мітрідат¹¹³⁵. У державі Ахеменідів скарбівник царства (елам. *kabniskir*) одночасно був намісником столиці пізніх Ахеменідів Хузи (Сузіани). Після поразки персів від Александра Македонського цей «скарбівник» створив нову династію — Кабнішкірів з Еліман, яка правила в районі Сузи — Ізех до кінця II ст. н. е.¹¹³⁶.

Але, як на нас, слід також зауважити, що цим же словом «хазарапат» у вірмен називався керівник общини вірменських язичників Ареворді («синів сонця»): «він читає (проповіді) і дзвонить»¹¹³⁷

Ареворді, за словами християнських авторів, вважають себе християнами, але усно передають вчення мага Зрадашта, «голови капища», поклоняються тополі, а з квітів — лілії та іншим, котрі постійно повернені до сонця. Сонце вони вважали Христом та клялися сонцем: «*μᾶ τὸν κῆλιον τὸν ὑλουκον*» («Клянуся милим господом сонцем!»). Спалах популярності Ареворді датується XI–XIV ст., і займали вони обширну територію — міста Маназкерт, Аміда і його область, Самосату, Мердін та Кілікію. Цікаво, що до аревордів християнські функціонери виявляли значну толерантність, у той час як вели непримиренну боротьбу з єретиками — павликіанами та маніхеями. Деякі дослідники вважають, що вони були не вірменами, і співставляють з чинною в Месопотамії ісламською сектою «синів сонця» («Шемсія»). До того ж слід додати, що вірменський цар Тігран I був особистим другом Кіра II, внаслідок чого, коли батько Тіграна підняв заколот проти мідійців, Кір як один з тодішніх мідійських полководців, будучи посланий на придушення заколоту, обмежився примиренням (див.: Ксенофонт, «Кіропедія», II, 4, 3; III, 3, 5). Пізніше син Кіра II та сестри Тіграна Тігрануї, що до того була дружиною мідійського царя Астиага—«Ажі-Дахака», Таноаксар, став сатрапом Вірменії.

Вражає те, що в часи начебто життя Шенраба у його сучасника Хаммурапі теж існувала посада «того, що відає воїнами» (аккад. «шапір-реде»), який був ще й «тим, що володіє країною» («шапір-матім») ¹¹³⁸. Цілком можливо, що посада хазарапата збережена була в Еламі саме від того часу і пов'язана з вавилонською сакральною традицією бога Мардука, своєрідного бога — «хазарапата» бога неба Ану. Аналогічно у тюркському кочовому суспільстві на рівних володарювали каган та іша (єша). Перший володів світською і військовою владою, але не володів майном. Скарбницею розпоряджався іша. Кагана обирали з ханів, а іша своє право отримував у спадок.

Вищенаведене якраз дає нам підстави ототожнити зображеного на іранському рельєфі хазарапата з Мітрідатом — Шенрабом, бо саме по-тибетськи слово *khri* означає і «десять тисяч», і «трон». Тобто тибетці витлумачили для себе «Ахура» як бог «десяти тисяч» (за східною традицією число 10 000 є загальним поняттям, що визначає велику кількість ¹¹³⁹, армії духів добра, якою командує Шенраб — Дмура (Мітрідат), підкорюючи злого правителя Мідії. Також Ахура є дарителем десяти тисяч цілющих трав. Мотив сну Шенраба, де південна армія перемагає північну (потім без будь-якого мотивування цей же переказ присутній у біографії Заратустри), стає одним з центральних сюжетів для «Біографії Шенраба», і, можливо, саме цей віщий сон спонукав Кіра II Ахеменіда (*Naḫāmaniš*), сина дочки мідійського царя Астіага Мандани та Камбіза I, перського царя еламського міста Аншани (Анчана), підняти повстання проти Мідії (могутньої імперії, що постала з часу зруйнування в союзі з Вавилоном у 612 р. до н. е. асирійської Ніневії і до перемоги над мідійцями персів у 550 р. до н. е. й охоплювала Верхню Месопотамію, Персію, Елам, Дрангіану, Парфію, а також Анатолію до р. Галіса).

Падіння Мідії щонайперше, як вважає Л. Ліверані, було викликане економічними мотивами в часи, коли Персія та Мідія перебували у васальній залежності від Ассирії, яка розташувала на захоплених територіях військово-промислові гарнізони й почала споруджувати міста, котрі стали економічним та ідеологічним зразком для місцевих пастуших вождів, які багатіли через те, що постачали Ассирії худобу і коней та що імперія довірила їм контролювати Хорасанський шлях. Зруйнувавши Ассирію, мідійці знищили основу свого благополуччя і знову повернулися до примітивного існування пастуших племен, внаслідок чого міста були закинуті, ніякої імперії насправді не було, з так званого асирійського панування все, крім Загросу, дісталось Вавилоні. Самі ж вавилонські джерела вперто мовчать про могутнє Мідійське царство ¹¹⁴⁰.

Після падіння Мідії з її брудним персам культом жертвопринесення коня Дмур-Шенраб реформував маздаїзм (відкинув учення мідійських магів) і цим сформулював ідеологічну основу діяльності Кіра II та можливість проголошення Вавилону з його зикуратом Есагіла столицею. Кір проголосив себе великим шанувальником вавилонського бога Мардука (східносемітський аналог західносемітського Бела, Баала — «Господаря»). Л. Гарднер демонструє цікавий принцип ототожнення елементів світогляду різноетнічних пантеонів, і можливо, що «хитрі халдеї» використали саме схожий метод перед прийшлими варварами—

персами: Ахурамазда був ототожнений з царем Кішу Масдою (Mas-en-da «той, що паде ниць (як змія)»), батьком Ag-wi-um (пор. з євр. awwium «змій»), дідом героя епосу Атуна (Етана), який піднімався на небо (архетип палеоевразійського міфологічного «Розорювача гнізд»; пор. з українським сюжетом про Котигорошка і грифа), і наступником царя Аттаби (прототипа біблійного Адама), і що власне Масда — це вищезгаданий месопотамський бог Енкі (аккад. Ейя), батько Мардука¹¹⁴¹.

Іранці зберегли пам'ять про якусь релігійну реформу часів Ахеменідів, пов'язану з царською скарбницею. Власне книга «Денкарт» (IX ст.) розповідає, що цар Ірану Дара, син Дари, наказав, щоб дві копії «Авести» (написані золотом на 12 тис. бичих шкір) були заховані: одна — в царській скарбівниці (ganj-i sarikan), а друга — у бібліотеці (diz-i pirist «фортеці написів»). Під іменем Дара зороастрійці розуміли іранського царя, який володарював до походу Александра Македонського, котрий начебто і спалив ці тексти¹¹⁴². Власне чи не виступає під іменем Дара головний скарбівник і «візир» Кіра Великого Дмура-Шенраб? Вражає і те, що коли кодифікатор «Авести» в епоху Сасанідів верховний жрець (магупат) зороастрійців Картір (відомий ще своєю перемогою над пророком Мані) приступив до своєї діяльності, то носив він титул саме «херпата» (сер.-перс. від дв.-іран. «хазарапат»), рівного в часи Сасанідів дворецькому та начальнику тюрми.

Як пише М. Бойс, рік завоювання Кіром II Вавилону (539 р. до н. е.) був витлумачений в епоху Селевкідів, коли про реалії епохи Ахеменідів вже мали тьмяне уявлення, як рік одкровення Пророка, якого ототожнили із Заратустрою (якому тоді начебто минуло тридцять років)¹¹⁴³. Зокрема можливо, що Шенраб навів для легітимізації боротьби Кіра давньоіранське передання про вбивство демонічного Ажі-Дахака, «змія Дахака» з Bawgi- (< Babiṅu-) — «Вавилону» героєм Траетною (Ферідуном), що в результаті потрапило до «Історії вірмен» Мойсея Хоренського, де мідійський цар Астіаг фігурує під іменем Ажі-Дахака, що так викликає здивування у І. Дьяконова (див.: ¹¹⁴⁴), і що як мідійський цар Каштаріті/Фраорт у 678 р. до н. е. повторив цей подвиг, піднявши всі іраномовні етноси проти нового Ажі-Дахака — Ассирії, так само на черзі персам визволитися від сваволі новітнього узурпатора (аналогічно мідійський партизан проголосив себе новим Каштаріті/Фраортом, піднявши в 522–521 рр. до н. е. повстання проти Ахеменідів)¹¹⁴⁵.

Аналогічне зображення «начальника десяти тисяч» («хазарапата») Мітрідата перейшло на кушанського царя Канішку, що ми бачимо на його статуй з Матхури (див.: ¹¹⁴⁶). Хоча Канішку буддисти прославляли як зразок праведного правителя, який керується дхармою (Канішці належить заслуга проведення собору буддистів у Кашмірі, і з його діяльністю пов'язані такі буддистські світочі, як Ашвагхоша, Васумітра і Нагарджуна), у дослідників є всі підстави вважати, що він дотримувався традиційної для іранських етносів форми маздаїзму. На своїх монетах кушани «ери Канішки» (78–298 рр. н. е.) поряд із царем у діадемі зображали індуїстського бога Шиву Махішвару (Mahasvara «Великий Господь») та його іздового бика Нанду, а саме Шиву іранці ототожнювали з Мітрою (кушан.

«Міро» та «Міоро»), атрибутом якого був бик. Поряд з цим кушани карбували зображення безбородого безіменного «царя царів» у діадемі і верхи на коні. Поряд був напис «Великий Спаситель» («Сотер Мегас») ¹¹⁴⁷.

Індуси іменували кушанів тускарами (tuskara, tushara, tukhara, turuska), а китайці — «ту-хо-ло». Страбоніві вони були відомі як асії і тохари (XI, 8.2), Помпееві Трогу — асіани і тохари (вищезгадані китайцями «усуні»). Вони в I ст. до н. е. захопили Східний Іран, Согдіану, Бактрію, Північний Інд та Афганістан, а саме за праведного Канішки кушани (тохари) вели війни з китайцями за Східний Туркестан (Уйгуристан, Синцзян), захопили басейн річки Тарим й змусили племена за Жовтою річкою платити данину та давати заручників ¹¹⁴⁸.

Тож кушани цілком могли розглядати себе спадкоємцями імперської традиції завойованих ними земель, котра йде від династії Ахеменідів. З часом вони індізувалися, перейшли з бактрійської мови на пракрит, посилено сприяли буддизму махаяни. Саме кушани та скіфи завдяки завоюванню долини Гангу Самудрагуптою (330–380 рр.) дійшли аж до Індокитаю і Малайзії, де заснували династію Тан та державу Фунань на території сучасної Камбоджі (4–5 ст.). Її засновника кхмери іменували Тьєн-чу Чан-тан («індієць Чандана»), родом з кушанів, або ж Каундінью, індійським брахманом, який заснував царство там, де впала його стріла. Від шлюбу з нагінею Сому (тобто богині Місяця) він заснував династію. В одному з варіантів міфу замість цих двох персонажів фігурують герой сонячного походження Камбу Свайямбхува й апсара гори Меру. В 357 р. династія Тан направила посольство до Китаю.

А що Єгипет завоював наступник Кіра II його син Камбіз (Камбуджія) II, то цілком вірогідно, що цар використав таланти найвищого сановника, сина іудейки Мітрідата-Шенраба для виконання певної ідеологічної місії в щойно підкореній країні (див. спеціальне дослідження про Єгипет під владою Ахеменідів: ¹¹⁴⁹). Можливо, у розв'язанні гострого на той час конфлікту між єгипетськими жерцями овноголового Амона та єврейськими поселенцями на острові Елефантині (з часу зруйнування Єрусалиму Навуходоносором II у 587 р. до н. е.) з їхнім культом цілопалення барана ¹¹⁵⁰. Перси знайшли компроміс, за яким іудеї продовжували поклонятися Яхве (Йахо), але не здійснювали цілопалення. В елефантинському рукописі є імена мага Мітрасараха та мідійця Атарпарана з області Нісейя. Свідком у справі стосунків між персами й іудеями виступав також іранець — Мітра, син Мітраязни ¹¹⁵¹. У Мемфісі було засновано храм Мітрі, де, зокрема, є вотивне зображення бика з аккадським написом «Мітра — мій батько». З цього ж святилища походить зображення мідійця в стані ритуального «плачу» ¹¹⁵².

Лінії Ахеменідів розділилися на нащадків Кіра I й Аріарамна, синів Теїспа (Чишпиша, Cispis; в 670-х рр. до н. е. захоплює еламське місто Аншан), сина Ахемена ¹¹⁵³ (можливо, що він ще й вождь кімерійців Теушпа, який у 678 р. до н. е. знищив владу Ассирії в Курдистані ¹¹⁵⁴ і сином якого був знаменитий руйнівник грабіжник храму Артеміди в Ефесі Лігдаміс-Дугдамме; про перебування кімерійців та скіфів у Передній Азії див.: ¹¹⁵⁵). Офіційна династія Ахеменідів така: Ахемен (700–675 рр. до н. е.), Чишпиш (675–640), Кір I (640–600), Камбіз I (600–

559), Кір (559–530), Камбіз II (530–522), Бардія (Гаутама Смердіс) (убитий 29.09.522), Дарій I (522–486), Ксеркс (486–464), Артаксеркс I (464–423), Дарій II (423–404), Артаксеркс II (404–359), Артаксеркс III (359–339), Арс (338–336), Дарій III (336–331).

Цілком можливо, що за аналогією до старших Ахеменідів (Кіра та Камбіза), які мали «власного» пророка Шенраба (Мітрідата — «пастуха царських буйволів»), молодші (наутара) Ахеменіди (Віштаспа-Гістаспа і Дарій), які були за володарювання старших Ахеменідів сатрапами Парфії, «завели» собі «свого» «вчителя Арти (праведності)», яким і став Заратустра (Заратуштра, Зороастр, «власник старого верблюда»), і традиція вважає його молодшим братом ахеменіда Віштаспи¹¹⁵⁶. Заратуштра з клану Спітамідів («сяючих в атаці», «білобрисих») зруйнував традиційний для індоіранців (і для послідовників Шенраба-Мітрідата) культ жертвопринесень («айшма») і запровадив культ «ашаванів», тобто тих, хто обрав істину, живе згідно з «добрими помислами, словами, справами»¹¹⁵⁷. В. Матвеев пропонує інтерпретацію імені Заратуштра як «Золотий Сиріус (Гіштр)»¹¹⁵⁸:

Зорі сяючій Гіштрії
Помолимося щасливій,
Що створена Ахурою,
Головою та наглядачем,
Бути для всіх решту зір,
Як людям — Заратуштра.
(«Гіштр-яшт»)

Вважає, що Заратустра був невідомий еллінським інформаторам історії Персії, а саме Геродотові, Ксенофонові та Страбоні.

Якщо Мітрідат (як син іудейки) пов'язувався із «західною» традицією (Вавилон, Єгипет, Іудея), то Заратустру «шарпнуло» в протилежний бік: він звернувся до автентики («грунтянства», «ревнительства старовини»), знайшовши її у надбаннях північно-східних іранських племен Середньої Азії та Євразійських степів, наслідком чого стало зближення мови «Гат» (частини «Авести», написаної саме Заратустрою) з мовою хорезмійців (тому мова Гат не ідентична давньоперській мові ахеменідських написів). Тим самим Заратустра запропонував проміжну форму між «західноіранським» та «східноіранським» діалектами. Тим більше, що Заратустра («Власник старого верблюда») міг видавати себе за відроджувача тієї праведної традиції, що існувала в доахеменідську епоху в двох єдиноправедних країнах — Маргіані (суч. Мари) та Чахрі (= ототожнений парфянами із Загросом) і засновник якої був тезкою Заратустри, батьківщиною якого «Молодша Авеста» вважає Арїана Веджу (за великою річкою Датъя, на ріці Дареджа). Сам же історичний Заратустра (це ім'я могло бути «почесним титулом», як і Шенраб; за даними Ктесія справжнє ім'я — Оксіарт, або ж просто ім'я Спітама — «Білобрисий», що розглядалося раніше як родові: Спітама — нащадок Манушчіхра Парадата в п'ятому коліні і предок Заратустри в чотирнадцятому) міг бути вихідцем із Східної Мідії, міста Рагу, бібл. Raḡai (Товіт, 1:14) (тепер — Рей, біля Тегерану), де він, за Авестою («Ясна»), був правителем

або наставником правителя (Віштаспи? Дарія?). За Спітаму свого часу, як свідчить Ктессій, мідійський цар Астіаг видав заміж свою дочку Амітіду, що цілком можливо в сенсі пошуку самими мідянами ідеологічного протистояння персам Кірові та Шенрабу — Мітрідату.

Померлий Шенраб був спалений у Согдіані (Гава-Сугда, долина Зеравшана і Кашкадар'ї в Узбекистані й Таджикистані; столиця — Мараканда, тепер — Самарканд в долині річки Зеравшан), яку завоював ще його учень Кір II. А Заратустра був убитий якимсь Балатнарсе 25 грудня (день Хвар місяця Дей) і похований у сусідній Бактрії (Балхі; авест. Бахдіш, перс. Бахлі; сучасний Таджикистан і Північний Афганістан). Помпей Трог (Ap.Iust., I,1,2) буквально називає пророка Зороастра «бактрійським царем». Згідно з Діодором (II, 2-7) асирійський цар Нін здійснив військовий похід на Бактрію й одружився там з царицею Семірамідією (Саммурама, правила після 810 р. до н. е.). З храму Наубехар, що біля Балхи, походить перський рід Бармакідів («спадковий верховний жрець»), що стали першими міністрами (візирами) у халіфаті Аббасидів, які ворогували з Омейядами. Засновником останніх був намісник Сирії Муавія, вбивця халіфа Алі і лідер хариджів (суперників шіїтів), знаних своїм потягом до всього согдійського (наприклад, перша мечеть була збудована за зразком головного храму Согдіани в Самарканді). Омейядські халіфи Кордови (750–1031 рр.) та прийденні за ними дрібні династії всіляко виявляли покровительство іранським містикам, внаслідок чого й розцвів суфізм (іранська реакція на арабський шовінізм в ісламі).

Родом з Балху був Ібрахім ібн Адам, який помер у 776 р., будучи ревним послідовником ісламу. Наступні суфії, взявши за основу легенду про Будду, створили про нього передання як про світського володаря, який під час полювання почув голос згори про те, що він народжений не для цькування зайців і лисиць. Також якийсь мудрець зауважує, що збудований ним замок не вічний, що існує лиш один вічний замок — рай. Після цього Ібрагім залишає мирське життя, віддаючись аскетичному благочестю. Голодний, він якось з'їв гранат з чужого саду і йде просити вибачення у його власниці сіті Салехі, якій було провіщено, що вона стане дружиною султана Ібрагіма. Салеха народжує від Ібрагіма сина — Мухаммада Тахіра, над яким усі насміхаються як над незаконнонародженим. Тоді син відшукує свого батька, але той вручає Тахірові обручку і відсилає від себе геть, боячись, що любов до сина завадить його благочестивим думкам. Мухаммад Тахір вирушає до Іраку, де візир вітає його як спадкоємця свого батька, але юнак відмовляється від трону і, прихопивши із собою дещо з коштовностей, щоб підтримати матір, повертається до Куфи¹¹⁵⁹.

Іншими вихідцями з Балху була династія Саманідів, засновник якої Саманхудата із с. Саману, зрікся зороастризму та прийняв іслам. Його представники займали посади намісників у халіфаті Аббасидів, а згодом стали засновниками власної середньоазійської держави з центром у Маверранахрі (Мевр), але реальну владу отримала тюркська гвардія, начальники якої мали титул «захисник релігії та держави», від найзнаменитішого з яких Алп-Тегіна походить династія Газневідів (від м. Газна в Східному Афганістані), яка захопила весь Східний

Іран, західну частину Північної Індії та Бухару і вела безуспішні війни з огузами-сельджуками. Останні взяли під свою опіку населення Согдіани (Самарканду і околиць), а потім — Іран, Анатолію, Палестину, Сирію й усю Середню Азію та змушені були вести війни з огузами, які перебували на службі Балху, першими хрестоносцями і каракитаями, на певний час втративши навіть майже всі свої території (крім Конійського султанату).

Протистояння, як на нас, між двома версіями праведності — старших та молодших Ахеменідів відображене у переказі, наведеному Табарі. Начебто в шаха Дара ібн Бахмана (тобто Дарія II) був мудрий візир Растін, який ворогував з Бабрі, рабом (гулямом) і другом дитинства майбутнього шаха Дарія III. За намовою візира гулям був отруєний, але коли царем став Дарій III, то візиром і катібом (писарем) став брат Бабрі, який почав репресії проти візира та вельмож. Тому останні, будучи озлоблені на Дарія III, закликали до Персії Александра Македонського¹¹⁶⁰. Останній, як відомо, характеризується як ворог і знищувач релігії Заратустри.

Проте не слід розглядати духовні реалії Ірану в тому сенсі, що відбувалося протистояння між «космополітами» та «ревнителами аутентики». Насправді це були реакції проти третього представника — «чорного жрецтва». До них «Авеста» відносить жерців-карапанів, які поряд з такими категоріями, як яту, чоду (чарівниками), паїріка (тадж. «пері»), скавіями, шемаугами (зловчителями), сатарами (злі володарі) становили релігію друджвантів («друзів брехні») ¹¹⁶¹ (звісно, зороастрійці відносили до останньої й послідовників учення іудея-хазарапата Мітрідата). «Ця релігія, — пише М. Еліаде, — відповідала суспільству, де домінувала військова аристократія зі своїми союзами, що практикували ініціацію, та бузувірськими обрядами, кульмінацією котрих був стан «нестями» (айшма). В центрі цього культу було жертвопринесення тварин, зокрема бика (gav), і споживання сечі, вилитої після прийняття наркотичного препарату» ¹¹⁶². Про популярність і живучість культів незороастрійського «чорного жрецтва», особливо на заході Ірану, свідчить той факт, що з ними мусили мати справу Сасаніди ¹¹⁶³. Зокрема в X–XIII розділах «Книги діянь Ардашира сина Папака» («Карнамаг») розповідається про боротьбу Ардашира з «ідолом», «зображенням» (uzdes, від авест. daes- «показувати, виявляти», дв.-інд. dis-) Хробака (Kirm; переклад як «дракон» відкидають сучасні науковці в тому сенсі, що, згідно з версією в «Шахнаме», принцеса знайшла маленького хробачка в яблуці і вигодовувала його), жерцем-господарем Хафтоботом та ідолопоклонниками (uzdesparistagan) ¹¹⁶⁴ у фортеці Гулар (тепер — Гілар у Ларистані).

Також перевагою зороастрійців над маздаїстами у Персії стало те, що якщо останні висували на перші ролі божественних «помічників» Ахура Мазди — Мітру й Анахіту, то перші протиставили їм своєрідну категорію духів-«посередників» між людьми і богами — Амеша Спента («Праведних Святих»), і ця категорія ближчих до людей істот («духів», «ангелів»), ніж боги, була, звичайно, психологічно сприйнятнішою.

Саме согдійці — да-юе-чжі (сако-усуні і пракушани), на думку Б. Кузнецова, принесли вчення бон у Північний Тибет (Шаншун — «Чужа земля», на півден-

ний захід від пустелі Алашань; согдійці були монополістами в торгівлі з Північним Китаєм, вони використовували південну та північну гілку Великого Шовкового шляху, фактично зайняли всі великі оази, де створили колоніальне суспільство¹¹⁶⁵), де навернули білих гунів-ефталітів (цар Міхіракула був запеклим ворогом буддизму) та тибетців-бхотів долини річки Брахмапутри (Цанго, Цанпо), що на північ від Ассаму й Бенгалії. В пізніші ж часи согдійці стали поширювачами маніхейства (єдина релігія, священні тексти якої схвально ставилися до торгівлі й дозволяли отримувати відсотки з позик !) та іранської культури у всій Степовій Євразії (виникли китає-тибетський, центральносибірський і кімацько-кипчацький центри) й сприяли трансформації тюрків в імперську націю. Також вважається, що внаслідок асиміляції іраномовних центрально-азійських та південносибірських юечжів тибето-бірманомовні цянни зазнали культурно-релігійної трансформації і як пасіонарний протоімперський етнос досягли правобережжя верхньої Янцзи, підкоривши землеробське прототайське і давньомонххмерське населення, внаслідок чого в VI–V ст. до н. е. виникла культура, що обслуговувала суспільство, де представники вказаної групи зайняли панівне становище¹¹⁶⁶.

Сповідники віри бон-по з Шаншуну стали відомі китайцям як вищезгадані Нюй-го («Царство жінок»; у родоводах представників цього етносу, крім лінії батька, обов'язково була присутня лінія матері) з їхнім головним богом Асюло («Ахура»). Ще в державі Ахеменідів одруження на принцесі — спадкоємниці престолу було необхідне для визнання законності царя: дочка Кіра II Атосса (Натауса «Прекрасностегна») була послідовно дружиною царів Камбіза, мага Гаумати та Дарія¹¹⁶⁷.

Надалі царі Ірану одружувалися з рідними сестрами: «...Дарій узяв собі за дружин знатних персіянок, по-перше, двох дочок Кіра — Атоссу й Артїстону (Атосса вже була дружиною свого брата Камбіза, а потім мага...). Потім він вступив у шлюб з дочкою Смердіса, Кірового сина, на ймення Парміс і, зрештою, з дочкою Отана, котра розкрила обман мага» (Геродот, III, 88).

Можливо, ця традиція пішла відтоді, коли представник династії кочових персів Теїсп (Чишпиш, Теушпа), син Ахемена і родом з Парсумаша (Бахтіарські гори), одружився в 670-х рр. до н. е. з еламською принцесою Анчану (надалі, щоб зберегти за собою престол, перські «зайди» брали за жінок рідних сестер). Аналогічно, за уявленнями греків, царем персів став грецький герой Персей: «... У давні часи елліни називали персів кефенами. Самі ж вони називали себе артеями (так їх називали і сусіди (еламці? ассирійці? — *О. Г.*)). Коли ж Персей, син Данаї та Зевса, прибув до Кефея, сина Бела (тобто Бела — Мардука!; був сином Посейдона і Лівії, батьком Єгипта, Кефея та Даная. — *О. Г.*), і взяв собі за дружину його дочку Андромеду (яку врятував від Дракона. — *О. Г.*), то народженого сина назвав Персом. Сина свого Персей залишив у країні, бо у Кефея не було чоловічого потомства. Від нього перси й отримали своє ім'я» (Геродот, VII, 61). Згідно з міфами Кефей (сузір'я Цефея) був чоловіком Кассіопеї, яка лише називається «ефіопською принцесою», але її родовід невідомий. Брат Кефея (арам. kerhas — «камінь» пор. з іранським (чи мідійським) asa «камінь» (авест.

asḏnga). — *О. Г.*) Фіней, який перешкодив шлюбів Андромеди та Персея, за допомогою голови Медузи був перетворений на камінь (Аполлодор, II, 4,3; інші герої з іменем Фіней теж зазнають покари; або сліпоти і мук з боку гарпій, або враження блискавкою; можливо, вони символізували для еллінів тубільних «зілотів» — ревнителів місцевих традицій, що противилися еллінізації). На нашу думку, грецький міфонім Кефей може бути індо-іранською передачею аккадського теоніма Тишпак (дв.-іран. *k- ~ аккад. t-; начебто він є запозиченим хуритським богом Тешубом, який у свою чергу трансформувався в ахейській міфології у Тезея, а на кімерійському ґрунті став антропонімом — Теїсп і Теушп), бога — покровителя міста Ешнуну, де раніше, у старовавилонський період, шанувався бог-цілитель Ніназу («господиня — знання»; син богині потойбіччя Ерешкігаль, батько бога-стража Нінгішзиди — «Господині чистого дерева»; образ останнього — дві рогаті змії, що ростуть з його плечей. Вражає, що в іранській міфології саме таким, зі зміями з плечей, зображався демонічний цар Ажидахак/Зохак). Тишпак має епітет «вождь військ» («воевода») і вважається переможцем лева Лаббу (перемога над чудовиськом як елемент весільного ініціального обряду для царя). Одночасно паралель між Тешубом і Тезеєм розкриває ще одну міфологічну загадку: переказ про сина Тезея та цариці амазонок Іполліта тотожний переказові про іранського героя Сявуша, сина царя Кай-Кавуса, кохання якого домагалася мачуха. Таким чином, династія Кейянідів, відсутність згадки про яку в зороастрійських текстах викликає подив у науковців, може пояснюватися їхньою близькосхідною генезою, близькою для західно-іранської традиції, але чужою для східноіранської, де власне й формувалася звід «Авести».

Царівна у шлюбі відповідно представляла місцеву верховну богиню. А на чолі саме еламського пантеону стояв аналог Іштар — Піненкір Кіріріші, «священний шлюб» царя з якою був основним у ритуалі вступу на царство Еламу. В Аншані (Анчані, Шираз) та Сузах (еламський бог мертвих і клятв називався Іншушинак — «володар Суз», правителі Суз називали себе його «улюбленими слугами») і разом з Хумпаном — «володарем богів»), де правили Ахеменіди, богиня називалася Парті, що, на нашу думку, знаменує той факт, що вона була богинею царського клану Епарта в Еламі, шлюб з принцесами якого робив царем. У документах Саргона II 722–705 рр. до н. е. вона вже іменується Багбарту / Багмашту, що є явним прагненням зближення з іран. *baga-mazda*¹¹⁶⁸.

Можливо, саме з цього архаїчного обряду інтронізації («вінчання на царство») і скористався на початку III ст. Папак, син Сасана, верховного жерця Анахіти в Істхарі, який одружився на доньці місцевого перського царка з родичів Ахеменідів, васала Парфії. Так постала династія іранських Сасанідів¹¹⁶⁹.

Аналогічно цар (*katte*) індоєвропейських несітів (хетів) отримував право на престол від шлюбу з «тавананною» («табарною», «лабарною») — царицею міста, що належала до протохетського етносу — хатів (у них вбачають західнокавказомовних праабхазо-адигів), котра представляла верховну богиню Вурусему — «Богиню сонця міста Арінни»¹¹⁷⁰.

Також у єгипетській царській традиції царівни (тобто доньки царя) XVIII династії носили титул «дружина царя», що, проте, означав не їхній фактичний

шлюб з батьком-царем, а лише мав рангове й ритуальне призначення, а факти про шлюби Аменхотепа III зі своїми дочками та Ехнатона після смерті Нефертіті з дочками Мерітатон і Анхесенпаатон не доведені¹¹⁷¹.

Також відомий брахманістський ритуал Ашвамедха, в якому «посвячена» цариця («махаші») здійснює статевий акт з мертвим конем («ашва»), що символізує прибульця: «Я приведу того, хто витворить зародок; ти преведи того, хто витворить зародок!» Потім вона закликає: «Розсунемо наші ноги». Їх жерці накривають покривалом, бо «тільки на небі насправді приносять жертви». Тоді цариця бере статевий орган («сішна») коня і вставляє його у своє лоно («упастха»), промовляючи: «Нехай він, пристрасний, котрий випускає сперму, випустить її» тощо (Vajas.-samh. XIX : 20)¹¹⁷².

Ю. Евола пропонує «премордіальну» (відпочаткову) інтерпретацію цього мотиву згідно із сакральною Традицією: «... В індо-арійській традиції у кожного «бога» — тобто у кожного трансцендентного принципу — є своя «жона», названа терміном «шакті», що означає і «могутність». На Заході Мудрість, Софія, а іноді і сам Святий Дух (з причини, що у семітських мовах слово «руах» — «дух» жіночого роду. — О. Г.) виступали як образи Королеви Діви. І дана в дружини Гераклові богиня Геба є також богинею вічної олімпійської молодості. На єгипетських зображеннях божественні жінки дарують цареві лотос, символ нового народження і «ключ життя». Північні валькірії, як і іранські фраварті, були образами трансцендентних рівнів самих воїнів, силами їхніх долі та перемоги¹¹⁷³. Римська традиція знала Venus Victrix («Венеру Переможницю»), що вважалася «прародителькою» імперського роду (Venus Genetrix — «Венера Прародителька»). Кельтська ж традиція повідомляє про надприродних жінок, котрі відводять героїв на таємничий острів, щоб своїм коханням зробити їх безсмертними. Сва згідно з етимологією, означає «життя», «живучу». Щоб не продовжувати ланцюг прикладів... зауважмо тільки, що дуже поширений символізм робить «жінку» образом животворної та перетворювальної сили, завдяки котрій може здійснюватися подолання суто людського стану. Але чому ця сила подана саме «жінкою»? Цей символізм базується на аналогії. Тут слід іти від стосунків між чоловіком і жінкою... базованих на фундаментальній концепції збереження чоловічим первнем своєї власної природи. Дух перед обличчям чоловічого первня — це «жінка»: чоловік активний, дух пасивний — навіть при зіткненні з його перетворювальною і животворною силою, герой зберігає позицію чоловіка, мужа, господаря, пана жінки, жони... На цій підставі все, що говорить в епічних легендах та лицарських розповідях про пригоди й героїчні герці, здійснені через вірність «Дамі» і зі сподіванням володіти нею, завжди можна зрозуміти як символізм випробування чоловічих властивостей, випробування, необхідного як передумовний етап трансцендентної інтеграції особистості. І якщо у цій літературі зустрічаються жіночі персонажі, котрі стосуються теми спокусу і небезпек для героя, це не слід розуміти прямолінійно та однозначно ...а у вищому сенсі — як небезпека для героя впасти в «титанізм» у ході його подвигів. У такому випадку жінка проявляє собою спокусу, що йде від трансцендентної сили і знання, якщо володіння ними носить риси прометеїстичної узурпації (того,

що належить «олімпійцям», тобто касті кшатрійів-воїнів. — *О. Г.*) або захланної гордині»¹¹⁷⁴.

Таким чином, відкинувши домагання Кіра Великого на шлюб, масагетська цариця Томіріс¹¹⁷⁵ «...як Вдова, яка виражає собою мовчання, закритість, покинутість, тобто традицію, силу або потенцію, котрою більше ніхто не володіє, котра втратила свого «мужа» і тепер очікує нового володаря або героя»¹¹⁷⁶, мотивуючись піклуванням про незалежність, **фатально відкинула можливість відкриття світові повної сакральної-ініціальної Традиції — премордальної, «олімпійської», бон-по.**

ШАМБХАЛА В ІНШИХ АЗІЙСЬКИХ ТРАДИЦІЯХ: ЯПОНІЯ, КИТАЙ

Буддистська традиція тхеравади, засвідчена в тайському трактаті «Трайпум пра Руанг», написаному легендарним принцом Лутаї, в своїй космології знає певні космічні сфери, серед яких **Лока Шамбала (Лохасімбалі)** — сфера потойбіччя, де перебуває подружжя, яке здійснює... перелюб. Тут росте високе дерево капок з величезними гострими колючками, яким змушені підійматися ті, хто провинився. На вершині дерева страждальці бачать своїх партнерів, дістатися до яких можна, тільки покалічивши своє тіло до крові. Іншого шляху немає — внизу злі духи побоями змушують їх лізти на дерево. Як тільки вони досягають вершини і готові обнятися зі своїми коханими, їх знімають і знову змушують лізти нагору. Це випробування триває терміном, неспівставним з людським життям: доба тут триває 9 млн. земних років¹¹⁷⁷. Дослідники вважають, що це буддистське уявлення є трансформацією погляду каула-шактизму про місце замешкання богині Калі (шакті Шиви) — гору Кайлас («Кайласавасіні» — «Та, що мешкає на Кайласі», «Котарі» — «Печерна», «Калпалата» — «Ліана бажання», «Кумбхастані» — «Та, що має стан глека», «Канкіні» — «Ворона», «Кунта» — «Пристрасть», «Камадевакала» — «Мистецтво бога кохання», «Кірттішча» — «Слава», «Камасварупіні» — «Сутність хтивості»).

Тут також слід додати, що ця Лока Шамбала розглядається як те відділення пекла, де в муках усе ж таки, відбувається очищення душ для подальшого кармічного перевтілення (все ж таки вони, будучи перелюбниками, кохали!). Це цілком узгоджується як з ученням Діонісія Ареопагіта та Максима Сповідника про ерос («... Так і розпусник, хоча й позбавляється добра через безсловесну хіть ... проте причетний до Добра в найслабшій подобі єднання та кохання»; «... з'єднується з тим, що для нього згубне і, хоча кохання (ерос) видається збоченим, це все ж слабкий відголосок Божественної Любові (Еросу), і за благо він приймає фантазію»¹¹⁷⁸), так і з ученням о. П. Флоренського «Про геєну» (в трактаті «Стовп та утвердження Істини»), а саме — нема пекельного вогню, є тільки очисний вогонь Христа. Це поняття, проте, слід розуміти саме як «вогонь совісті», а не як реальне полум'я. Відповідно немає чистилища, де грішники приречені на тимчасове, очищувальне страждання. І тим більше немає пекла з розпеченими

сковорідками та котлами з нафтою і сіркою. Після тілесної смерті всі душі поміщають в єдине місце. Це щось схоже на рай, «спокій» («... Упокой душу усопшего раба твоего, в месте светле, месте злачне, месте покойне...»), де «злачне» — «поле зі злаками, сад»), де кожна душа очищується самостійно в міру своєї совісті. Саме на «спокій», а не на «світло» заслуговують Майстер і Маргарита Булгакова¹¹⁷⁹.

Одразу ж запрошується паралель з грецьким міфом про Сізіфа, який на покарання в Аїді викочував на гору величезну каменюку яка, як тільки торкалася вершини, зривалася вниз, і Сізіф був приречений усе починати знову. Власне Сізіф, володар Ефіру (Коринф), був допущений до бенкетування богів-олімпійців, де освіжав і омолоджував своє тіло нектаром і амброзією, але виказав людям таємницю богів (за намовою Сізіфа його дружина проявила начебто «подружню невірність», через що Сізіфові вдалося умовити Аїда повернути його на землю, щоб покарати невірну). Сізіф влаштував славнозвісні Істмійські ігри на честь свого небожа Мелікерта-Палемона, який загинув у водах моря разом з матір'ю Іно, дочкою Кадма, рятуючись від божевільного батька і чоловіка Атаманта. Такої кари Іно із сином зазнали від Гери, яка розгнівалася на те, що вона вигодувала немовля Діоніса. Сам Сізіф був сином Еола (сина Елліна, внука Девкаліона і правнука Прометея), мав сина Главка, володаря рибалок і мореплавців, і внука Гіппоней-Беллерофонта («убивця Беллера»), переказ про перебування якого у царя Тірінфу Прета і спробу спокушення його царицею Антеею дуже схожий на перський переказ про спробу спокушення Сіявуша царицею Турану.

Японці знають Шамбалу як обітовану «чисту землю» (кит. Цзін-ту) праведників, у якій царює будда Аміда (Амітабха «невимірюване сяйво», япон. **Мурьоко-буцу**), який в їхньому уявленні є аватарою (суйдзяку) Дзідзо, японського аналога Кштігарбхи — Діцзан-вана (одночасно Аміда — це «проявлений слід» божества-камі головного святилища в Кумано, аналогічно до того, як богиня сонця Ама терасу є проявленням будди Вайрочани-Бирусяна тощо). Будда Аміда до досягнення стану будди був бодхісатвою під іменем Дхармакара (в імені вчувається компонент «макара», можливо, первинно було «дхарма-макара», а таке злиття слів з однаковими звуками в кінці першого слова і на початку другого — в традиції давньоіндійської граматики) і створив на заході земний рай Сукхаваті («Щаслива країна»), і став земним втіленням Будди Шак'ямуні. Тепер земним втіленням Амітабхи вважається панчен-лама. Символом країни Амітабхи є лотос, з якого народжуються всі мешканці.

В Японії в середньовіччі виник релігійний рух «Істини чистої землі» («Дзьодо синсю» або «Хонган тарікі синсю»). Його засновник Хонен (1133–1212 рр.) вчив, що будда Аміда поклявся врятувати все людство, а тому його пошанування важливіше від особистих зусиль для досягнення духовної досконалості. Просвітлення у приреченому світі можна досягти тільки за допомогою мантри «О, будда Аміда!» («Наму Аміда буцу»). Інший релігійний філософ Сінран (1173–1262) вважав, що досягнення «чистої землі» зумовлене не моральними властивостями, а тільки вірою в могутність будди Аміди. Будь-які прояви людської природи природні («дзінен хоні», де «дзінен» — «речі як вони є», а «хоні» —

«творіння, явлене через дхарму»). Послідовник і учень Сінрана радикальніший Юйен-бо (1222–1289) сформулював «учення про Молитву» («Ігьо») для досягнення грішним людством «чистої землі» з милості будди Аміді, записавши його у вигляді «Вибраних записів того, хто в скорботі через відступництво» («Таннісьо»). Саме тут уперше в японській історії з незвичною силою виражена ідея трансцендентного монотеїзму, відмінна від ортодоксального буддизму з його доктриною самоспасіння через аскезу, медитацію («кукан») та інші способи досягнення істини (виявлення в собі «істинного тіла будди», «хонгаку»).

Наведімо деякі уривки з цього вчення:

«... Спасенный непостижимым действием Обета Амиды, я достигну рождения (в Чистой Земле)» — с этого момента, как вы уверовали в это, и в вашей душе родилось желание Молитвы, вы приняты в благодатное лоно Амиды и никогда уже не будете отвергнуты. Знайте, что в Изначальном Обете Амиды нет различий для молодых и старых, добрых и злых; надо лишь довериться ему целиком. Ибо цель его — спасти того, в ком глубоко укоренилась карма зла и кто исполнен слепых страстей. Вручение себя во власть Изначального Обета не требует добрых дел, ибо нет большей добродетели, чем произнесение Имени. Равно нет нужды и сокрушаться по поводу совершенного зла, ибо не существует злого деяния, способного воспрепятствовать действию Изначального Обета Амиды. Так говорил (Учитель)... Я же в учении Синрана доверяюсь всецело тому, что говорил праведный муж «Произноси Имя (Амиды) и будешь спасен», — и более ничего... И затем верите ли вы себя Молитве или откажетесь от нее — зависит от вашего собственного решения. Так говорил (Учитель)... Поэтому дурной человек, вверивший себя Иной Силе, как раз и обладает истинным залогом возрождения...»¹¹⁸⁰

Саме як еманациєю Амитабхи виступає бодхісатва махаяни і ваджраяни **Авалокітешвара** («той, що спостерігає внизу»), або «той, що спостерігає за звуками»; кит. Гуаньїнь, або Гуаньшїнь — «той, що спостерігає за звуками світу»; тибет. Жанрейсіг чи Ченразі; пор.: «шаман» — «індійське слово, що означає «той, що слухає» звуки інакшобуття в стані екстазу»¹¹⁸¹), який наділяється епітетом «Той, що тримає в руці білий лотос»¹¹⁸². Авалокітешварі цілком присвячений 25-й розділ «Лотосової сутри».

Проте поряд з Амитабхою він має свій рай на засніжених горах — **Поталу** («Червону» або «Пристань кораблів»). Тибетські буддисти вважають, що Авалокітешвара має земні втілення в образі глави школи кармапі або глави школи гелукпа — далай-лами (титул цей був присвоєний монгольським Алтан-ханом третьому намісникові школи гелукпа Сонам Г'яцо, переродженню першого учня Цзонкаби панчена Гедундрупа). У тибетському ламаїзмі ім'я Авалокіташвара перекладене як сруан-гас-гзігз «зряче око» (звідси символ ока на храмах Тибету; також око є символом планети Марс, Mīgmar; пор.: «око» > «сонце» > «життя»). Це дає підстави співставити його з перським Мітрою: «Ми шануємо Мітру, Чий пасовиська просторі ... — Тисячовухий, статний, Чиїх міріад очей, Могутній і високий, Він обшир оглядає...» («Яшт», 10:7, 91).

Дружиною Авалокітешвари вважається богиня милосердя **Біла Тара** (тибет. Далма; кит. Зі-Ванг-Му або Куан-Йен), яка дала віруючим буддистам мантру

«О мані падме хум» («О, ти дорогоцінність, народжена з лотоса!»). У неї теж є свій власний «рай» із садом персиків, що дарує безсмертя. Китайці наділяють її епітетом «Золота мати», а захід від Китаю вважають її володіннями. За генеалогічною тибетською легендою богиня Тара в образі демониці каменя й Авалокітешвара в образі самця мавпи стали родоначальниками людства (gus drug) — шістьох братів (Се, Му, Дон, Тон, Да і Бру)¹¹⁸³.

У китайців Гуаньїнь зустрічається лише в жіночому вигляді «великої сумувальниці», покровительки дітей, рятувальниці й активної войовниці зі злом. В останньому аспекті Гуаньїнь шанують у парі з Ер-ланом («Другий син»), божеством дамб і вод, є аналогом грецького Персея — вбивці водяного дракона і рятувальника принцеси. Власне батько Ер-лана і Гуаньїнь бог року Лі Бін є сином Чжоу Сіня, останнього правителя династії Ін (Шан), що тісно пов'язана з шумеро-тазміньською культурою Алтаю та Месопотамії («сангами» — «чорноголовими»). Чжоу Сінь вбив свою дружину і переслідує Лі Біна (як Добриня Настасю з вищенаведеного епосу), але той утік до Будди. Інколи син Ер-лан і батько Лі Бін ототожнюються як такі, бо є борцями з водяною стихією.

В Японії Авалокітешвара — Гуаньїнь шанують під іменем Каннон («дослухатись до звуків», від Кандзенон — «та, що сприймає звуки світу» або Кандзідзай «володар, який спостерігає»), а в Кореї — як бодхісатва Квансеім чи Кванним. Каннон пов'язана з «молодильними яблуками», її рай — Потала, її епітети — Дзюїтімен («Одинацятилика»), Сендзю («Тисячорука»), Ньоїрін («Коло здійснення бажань»), Сьо: («Свята»), Комоті («Вагітна»), Рюдзю («З дитиною»), Рюдзю («Дракон»), Фукукендзаку («Та, що має ласо»), Бато («З конячою головою») ¹¹⁸⁴. Вона — «одинацятилика», «тисячорука» і «тисячоока», «та, що вилловлює сітями (з океану пристрастей) всіх без винятку», «та, що володіє дорогоцінним каменем, який виконує бажання, і колесом» («Ньоїрін Каннон») тощо. Ту чи іншу іпостась монахи-ямабусі можуть викликати собі на допомогу, використовуючи заклинання-дхарані (яп. «дарані»), найдійовішим з яких є таке: «онхандомасіндамандзівараун». Але воно не має ефекту без спеціального ритуалу, котрий передається тільки посвяченим.

Останнє йде від індуїстського образу Хаягріва — «Той, що має шию коня», бога з класу дайті, який викрав з вуст сплячого бога Брахми чотири «Веди» (пор. з подвигами вищезгаданих Амірані, Прометей та Багура). Це загрожувало новому відтворенню світу, і бог Вішну, за «Бхагавата-пураною», у своїй першій аватарі риби (Маться) вбив Хаягріву і повернув «Веди» Брахмі. В буддизмі Хаягріва (тибет. Тамдін) — бодхісатва, сторож Заходу (його шакті — вищезгадана левоголова Ваджраварахі або Ваджра-Шрінхала, «Та, що тримає ланцюг», Червона Прамоха, що тримає знамено із зображенням Макара).

Це дає підстави ототожнити Каннон — Хаягріву із шумерською богинею Урука Інаною (семітська Іштар, Астартя), котра викрала у бога Енкі з «Абзу» таблиці доль «ме» (варіант: їх викрадає демонічний Анзуд, але зазнає поразки від бога Нінурти). Зрештою «ме» потрапляють до бога неба Набу, сина Ейя (Енкі) вже аккадського пантеону, який зображався стоячи на рибкозлі Мушхуші, тобто аккадському варіанті символу сузір'я Козорога (в 2240 р. до н. е. в це сузір'я

перейшла точка зими із сузір'я Водолія) та рибної (Маться) аватару Вішну, занесеної, без сумніву, арійськими племенами Мітанні на Близький Схід. Слід додати, що саме арійською мітанійською принцесою була дочка царя Тушрата Тадухепа. Світові вона відома як прекрасна Нефертіті, дружина єгипетського фараона Аменхотепа IV (Ехнатона), яка на вернула чоловіка і весь Єгипет до віри в божественне Сонце, знамено якої потім підхопив іудейський пророк Мойсей, одружений на кушитці-«сонцепоклонниці», щоправда, будучи ініційованим адептом «шляху лівої руки» (Ордену Зеленого/Мідного Змія/Дракона).

СЕМІТСЬКА ВЕРСІЯ ШАМБХАЛИ

Стародавні близькосхідні семітомовні угаритяни теж знали переказ про Шамбхалу. Словом **л̣м.б̣л.** («Слава Ба^слу») вони називали богиню Інанну (Іштар, Астарту, Астрею)¹¹⁸⁵, вона ж Анат («Джерела»), котра сприяє побудові «будинку Балу», символу влади і могутності, вкритого золотом і сріблом. Цеглини для будівлі бог — умілець Кусар-і-Хасіс (або Кусару-ва-Хасісу; «Пригожий-і-Мудрий»; фінікійцям він відомий як Хусор, арабам — Куср, а грекам — Зевс Касій) виготовляє з дорогоцінного каміння, розплавляючи його на вогні. Після довгих суперечок бог-силач (алійїан) Ба^слу («володар»; фінікійський діалектний варіант загальносемітського Баал; грец. Ваал; він — переможець змія Латану, а слово «Лат» у ханаанейан означало богиню, братом-чоловіком якої він був; міф про Ба^слу тотожний хетському про перемогу Бога Грози над змієм Іллуянку) погоджується зробити на вимогу Кусар-і-Хасіса «вікно» (пор.: через вікно у дім проникає смерть, Єрем., 9:21; через нещільність каміння гине богатир Багур тощо). Сам Кусар-і-Хасіс вважався володарем країн Хікупта (Єгипет) та Каптару (бібл. Кафтор; Крит), тож може бути ототожненим з єгипетським богом ремесла Пта(х).

Сам цей «будиночок Ба^слу» зведено на горі Цапану («Північна»; бібл. Цафон, також «йаркатхей цафон» — «далекі області півночі» — земля, де живе Бог, у Пс., 48:3, Ісайя, 14:13; а жертвопринесення у Храмі здійснюються у північній частині, Левіт, 1:11; у греко-римські часи — гора Касій). Саме від цієї гори починався північний кордон Ізраїлю (Числа, 34:8-11), а в епоху Геродота розмежовував Єгипет та Сирію. Тут мешкав Сефон — один з родів племені Гада (Бут., 46:16; Числа, 26:15). «... Гора Хор (у єгиптян — Хару. — *О. Г.*), що ототожнюється з теперішньою горою Джебель-ель-Акра, — писав М. Нікольський, — отримала свою назву ... від однойменної гори Хор в області Едому, ... однаково священної ... і для ізраїльтян, котрі вважали цю гору місцем поховання Аарона (Второзак., 32:50). Сирійська гора Хор також була священна з давнини, ще до появи в Угариті фінікійян. У традиції, яку переде Філон Біблський, вона названа за іменем Касія, велетня, що належав до числа братів-велетнів, які навчили людей добувати вогонь шляхом тертя; як показує римська назва Mons Kasius, назва Касій збереглася за горою поряд з назвою Хор. У грецьку та римську епохи бог, шанований на горі, називався Зевсом Касієм і Юпітером Касієм; у текстах Рас-Шамра гора Хор-Касій називається ще третім іменем, горою Сафон, за іме-

нем шанованого там Ваал-Сафона, ототожненого з Ваалом Угариту, Алейном («Силач». — *О. Г.*)...»¹¹⁸⁶. І далі: «... За текстом АВ І освячення спорудженого богами на горі Сафон храму Алейну приурочується до святкування перемоги Алейна над Мотом і його оцаріння і здійснюється у присутності та за участю всіх богів. Згідно із звичайною ідеєю схожих міфів цей ідеальний храм мусить бути одночасно скопійований на землі; це й було реалізовано в Угариті, як показують археологічні дані. Вони свідчать, що храм Ваал-Сафону, тобто Алейну, в Угариті був побудований дещо пізніше іншого храму в центрі міста, храму богів Дагону, який вважався батьком Алейна.

Храм Алейн-Ваалу датується знайденим у ньому посвячувальним написом Ваал-Сафону епохи XII єгипетської династії, тобто існував уже в кінці XX ст. до н. е., коли Угарит був уже крупним торговим містом і політичним центром довколишньої області і мав на чолі самостійного царя»¹¹⁸⁷. Бога Грози Алейна з бичими рогами на шоломі (*schog* — «бик» є його постійним епітетом) М. Нікольський ототожнює з богом єбуситів (хуритського етносу) Ельоном (*'el 'Eļon*), священником якого був цар Салему (Єрусалиму) Мелхіседек (Буття, 14:18-20), який благословив прибулого з Уру Авраама¹¹⁸⁸. Сестрою і помічницею бога Алейна вважалася «слава Ваала» — богиня Анат, святилище котрої було на пагорбі Анатоті, в 5-ти км на північ від Єрусалиму.

За іудейського царя Саула храм цей разом з храмом Ельону в сусідньому Нобі обслуговував особливий жрецький рід (I Сам., 2:26; 21:7; 22:17-18). Виходячи з того, що землі єбуситів (Єрусалим та околиці) були завойовані лише царем Давидом, мова може йти тільки про «жерців (священників) чину Мелхіседека» (Пс. 109/110:4).

Начебто саме так визначив Давида як царя-священника, на противагу касті нащадків Аарона, у своєму інтронізаційному привітанні пророк Нафан (Натан). Тому певні іудейські нелевитські традиції з повагою ставляться до Мелхіседека як образу доавраамічної праведності. Наприклад, його ототожнюють із Симом, сином Ноя (Псевдойонафанів Таргум, Буття 14:18; талмудичний трактат «Недарім», 326 тощо), а кумранський текст есеїв «Мідраш Мелхіседек» називає обранців Господа «людьми жереба Мелхіседека», месіанський час викуплення позначається як «рік благословіння Мелхіседека», а сам Мелхіседек виступає як небожитель, глава «вічних Ангелів» і здійснювач есхатологічної відплати. Інша лінія іудейської традиції заперечує лінію звеличення Мелхіседека. Саме Талмуд звинувачує його в тому, що він благословив спочатку Авраама, а потім лише — Господа, через що священство передано лінії Аарона («Недарім», 326). Християнський автор Епіфаній Кіпрський зауважує, що серед іудеїв було уявлення про Мелхіседека як про сина блудниці, бо мати його не згадується, а батько невідомий. Серед іудеїв також побутувало уявлення про Мелхіседека як «сина могили» (!): бездітна і стара дружина Ніра, брата Ноя, чудесним чином зачала без плотського зв'язку з чоловіком, за що він звинуватив її у блуді, вона впала до його ніг і померла, і була покладена у гріб. Через певний час біля могили було знайдено таємничого хлопчика мовби трьох років з печаттю на грудях. Його зодягли у священничий одяг і назвали Мелхіседеком. Через 40 днів архангел Гав-

риїл відносить хлопчика в Едем, де він пережив час потопу, щоб потім повернутися і виконати свою місію¹¹⁸⁹.

Паралеллю до цієї версії спорудження «будівлі Балу» є біблійний переказ про праотця Якова. У країні Луз (ст.-євр. *louz* «таємне, приховане, відкладене», «мигдалеве дерево», *lalouz* «відділятися, розділятися») у Якова було видіння Бога (Ел Шаддая) на драбині, що спускалася з неба, після чого він на тому місці заснував камінь Бетхел, Вефіл (*Beith-El*) — «дім Бога» (Буття, 28: 16), а через двадцять років знову відвідав його і полив олією і «чистим вином» (Буття, 18:10-22; 30). Яків і його тесть Лаван спорудили вже тут з купи каміння монумент, назвавши його Галаад (на івриті) або Сагдуфа (арамейською мовою), і цей камінь встановили на горі, назвавши його Міцпа (Місфа, «місце Сафа-Каменю») (Буття, 31: 45-55). Саме тут герой Ісфай дав обітницю перед Господом, що за перемогу над амонітянами він принесе у всепалення («голокоств») першу людину, яка вийде йому назустріч після повернення додому. Такою виявилася його власна дочка (Суд., 11; пор. з античним переданням про Іфігенію, дочку Агамемнона). Саме біля Міспи 400 тисяч чоловік з одинадцяти колін Ізраїлю, оголивши мечі, поклялися перед Господом викорінити коліно Веніаміна за злочин в Гіві (Суд. 20, 21). Тут пророк Самуїл закликав усе людство звернутися до Господа і знищити ідолів, щоб урятуватися від филистимлян (1 Цар. 7). Тут був зібраний народ Ізраїлю і царем проголошений Саул (1 Цар. 10). Пізніше міцпи споруджували по всій Палестині на спеціальних фундаментах («рамос» — «високе місце»), і ті зберігали своє сакральне значення для общин аж до періоду Маккавеїв. Міспою (Місфою), місцем, де буде споруджено Камінь-Сафа (грец. «петрос», «кіфа») віри, назвав Ісус апостола Симона бар Іону. Мусульмани вважають, що хранителем місф, які одночасно злилися з фортечними баштами, була спеціальна консорція наглядачів («софіїв» — «тих, хто споглядає», 4 Цар. 9:17) — хранителів традиції, які виконували і функції наставників у містичному спілкуванні з Богом («набіїм» — «пророкування»). Власне від них начебто й походить ісламське братство суфіїв, які виконують той «зікр», який уперше виконав новопомазанний цар Саул (1 Цар. 10:9-13)¹¹⁹⁰.

Пізніше це сакральне місце явлення уві сні драбини до небес стало називатися Вифлієм (*Beith-Lehem*) — «місто хліба». «Ангел Смерті» не міг проникнути в це місто і в ньому він не має жодної влади. Саме у Бетхелі–Вифліємі народився Ісус Христос, названий священиком «за чином Мелхіседека», а ще раніше — останній син Якова Веніамін. У цьому місці Єробеам, засновник Єфраїмського царства, влаштував перше царське святилище (Бут., 35:6-11; 1 Цар., 12:23-33). Вифлієм згадується у «Святому Письмі» як «дім Давида» (тут він народився і був помазаний на царство пророком Самуїлом). При виїзді з міста у бік Єрусалиму шанується гробниця Рахілі (Куббат Рахіль), тут відбуваються події Книги Руф (Руф, 1-4). Неподалік від міста є пагорб, на якому цар Ірод Великий свого часу збудував палац-фортецю Іродіон. Усі подальші історичні колізії в цьому місті обертаються довкола християнських храмів — Печери Різдва, печери-могили св. Єроніма, церков св. Катерини, печери Вифліємських немовлят, поля Пастушків та ін.

Р. Генон співставляє передання про «приховане» (Луз) з ведичним персонажем Варуною: санскр. var «накривати», «приховувати», але не розвиває цей аналіз, обмежившись визначенням, що країна Луз символізує традицію, котра перестас проявлятися зовні та відкрито, а стає прихованою¹¹⁹¹.

«... Дуже важливим є православне уявлення про Діву як про ... ergasterion ... привілейоване місце, живе середовище, драбину (Якова), або двері (Храму у видінні Єзекиїля), одне слово, житло, а отже, союз, контакт без інтервалу, без відокремлення, який має стільки функцій, що це перетворює його на метафору Святого Духа»¹¹⁹².

Талмудисти відповідно спрофанували уявлення про драбину зі сну Якова на місці Бетхелу. Збірка коментарів «Пірке де-рабі Еліезер» (розділ 35), яка датована VIII ст., стверджує, що ангели, які піднімаються та опускаються драбиною до неба, тожонні тим образам чотирьох царств, котрі є у книзі пророка Даниїла, який тлумачить сон вавилонського царя Навуходоносора (Дан 2: 31-45; 7:1-27). Останнє царство згідно з іудейською версією символізує Едом (тобто Західну цивілізацію), «... що піднімається аж до неба і не спускається звідти (як сказано): «Піднімусь на висоти хмарні, буду подібний до Всевишнього» (Іс. 14:14). Тоді Яків йому відповів (таким віршем): «Але ти скинутий у пекло, у глибини темряви» (Іс. 14:15). І Бог продовжив: «Навіть якщо ти піднявся високо, немов орел, якщо ти зробив гніздо своє серед зірок, я примушу тебе спуститися звідти, каже Господь» (Овд., 1:4)...»¹¹⁹³. Тут слід додати і момент протиставлення самочинного прагнення досягнення надлюдських сфер (шаманізм), який намагається здійснити як Едом, так і будівничий вавилонської вежі Німврод, та «драбину Якова», який зовні хоча й чинить як Великий Шаман — виступає противником Бога, бореться з ним (як шаман камланням змушує духа з'явитися і вступає з ним у боротьбу, щоб підкорити і перетворити на духа-покровителя), але за суттю є жерцем — лише посередником між людьми й духовним світом, від ролі якого намагається спершу ухилитися, навіть боротися проти цього: «... Жрець ... звертається до Божества з молитвою. Для мага ж радощі містичного богоспілкування — порожній звук. Він шукає тільки досягнення могутності на полюванні, в землеробстві, у боротьбі з ворогами. І навіть тоді, коли магія стала переплітатися з релігією, цей антагонізм залишився... Царі-маги завжди прагнули підпорядкувати своїй владі всі сфери життя підданих, але неминуче наштовхувалися на спротив релігії. Тому вони всіляко прагнули пристосувати її до своєї мети («отруюючи її своїм обрядовим детермінізмом», як зауважує О. Мень в іншому місці. — О. Г.)... Незруйнованість земної влади Магізм обґрунтовував своєю вірою в те, що все, що відбувається на землі, відповідає незмінному ладові певного Верховного Порядку... нерухоме царство Долі. Але людина як частина цього порядку зобов'язана постійно підтримувати його через магію. Таким чином, функція мага-чародія видавалася космічною необхідністю. Маг був нерозривно пов'язаний з тим світовим лоном, котре обіймало собою все, що існує, і визначало буття речей. Це лоно долі було нічим іншим, як Великою Матір'ю перших культів...»¹¹⁹⁴

Від іудейських інтерпретаторів цей сюжет «драбини Якова» потрапляє у християнське середовище, і, на нашу думку, саме він присутній на найпершій са-

мостійній рельєфній роботі Мікеланджело «Мадонна на сходах» (1491 р.), де зображені чотири ангелятка-putti. Два з них, борючись одне з одним, піднімаються вгору, третій лише виглядає з-за правого плеча Мадонни, але четвертий, охоплений раптовим поривом, збіг від двох перших униз і, перекинувшись через перила, правою рукою підхопив покривало Мадонни і святотливо підносить його до губ, щоб проявити своє нелукаве захоплення красою (грецький профіль!) та величчю Королеви Ангелів (La Regina de Los Angeles).

Ця інтерпретація про «чотири царства» з Книги пророка Даниїла потрапляє до апокрифів, де їм протистоїть «п'ятий елемент» — 1) в «Апокаліпсисі Петра» говориться про «сина лева» («лев» розглядається як символ імперії, царства), котрий скине і знищить усіх царів, отримавши свою міць від Бога, з'явившись як хтось, «хто постав зі сну», 2) у Латтанція говориться про приход могутнього князя, котрий відновить справедливість після падіння Риму, а прийде сам «з далеких регіонів півночі» (Ю. Евола, «Містерія Грааля»).

Звісно, у самій «Книзі Буття» нічого про ангелів чотирьох царств немає, Яків уві сні бачить тільки ангелів, які піднімаються і опускаються по драбині, а Бог, теж стоячи на ній, пророкує потомству Якова землю на всі краї світу і благословляє його нащадків (Бут., 28:10-19). В біблійній традиційній екзегетиці (Єменський раббі Шалом Шабазі, XVI ст.) ця алегорія «драбини Якова» розглядається в контексті «протистояння верха низові» (світу небесного світові земному) і як обітниця для майбутнього спасіння: «Якщо зачинять двері т. зв. «добрі люди» (тобто якщо на землі буде важко), то Бог ніколи не зачинить ворота на небесах, Він допоможе» («In nin'alu dal thae na di vim dal thae ma rom lo nin'alu»).

Філософія традиціоналізму так пояснює символізм драбини і «жахливість» місця, на якому вона стоїть: «... не в сенсі: йти на небеса ногами по сходинках. А в сенсі: кожен план реальності — намалюймо горизонтальний відрізок — має центр — ставмо посередині відрізка точку — це полюс плану... Там перебуває висока істота цього плану, вона — максимум можливої в цьому плані суб'єктивності, повна реалізація... Але цей же полюс є ліфтом нагору, вертикаллю, потрапивши в центр, збігшись з найвищою істотою свого плану, підіймаєшся на наступний, поверхом вище — малюймо з нашого полюса вертикальний відрізок. Але, коли здіймешся, виявляєш, що перебуваєш на периферії нового поверху, і знову рухаєшся до центру — знову малюймо горизонталь. Отримуємо сходинку. Вони повторюються — ось і драбина. Нею ніхто не ходить. Вона сама — мапа шляху нагору. На допитах маніхеї стверджували, що кожному слід «знати свій градус», тобто ступінь свого розганяння, піднятості від плінтуса до полюса. Підвищуймо свій і чужий градус... Будуймо себе... Піднявши себе до «90», тобто максимально реалізувавши себе тут, збігаєшся з периферією наступного рівня і все повторюєш знову. Збільшення свого градуса є масонським «обтісуванням свого каменю». В Осириса, судді мертвих, у руках кутомір (додаймо, що суддя потойбічних вавилонян Гільгамеш — цар — будівельник мурів. — *О. Г.*). Він вимірює твій градус (в іудеїв — рівнем-талантом визначає твій талант. — *О. Г.*). Але і 90-й градус у масонстві аж ніяк не найвищий. Чи можна бути прямішим від прямого кута? Можна, якщо мова йде про істот, які потрапили на наступний

план. Ми дивимося на них не просто з периферії, але знизу вгору і додаємо до «90» цю різницю... Деміург створив горизонталі, всі ці ступеневі перешкоди на драбині, але Бог Живий, Спаситель, дозволив вертикалі. Деміург дав гравітацію, а Спаситель — левітацію»¹¹⁹⁵. У римській традиції саме бог дверей і воріт дволикий Янус є богом сходження відповідно у світ мороку або світ світла, а, як відомо, храм Януса (в Римі зі своїми сімома Царями на семи Пагорбах) був полюсом «Великої Західної Традиції», якого Греція не має.

Цікаво, якщо брати до уваги гіпотезу Л. Гумільова про перенесення образу Шамбали на селевкідську Сирію¹¹⁹⁶, то цілком можна згадати, що саме в 176 р. до н. е. за планом Ганнібала, який переховувався у сирійського царя Антіоха III (223–187 рр. до н. е.), на пагорбах Хор-Вірапа було побудоване місто Артаксата (суч. Арташат, що колись називалося Неронея (на честь римського імператора Нерона — мітраїста), майбутня столиця Великої Вірменії, і власне як сакральне місто, присвячене Белу-Шамашу, ототожненому з перським Мітрою — Сонцем. А якщо ще взяти до уваги тлумачення Л. Гумільова, що «шамбала» по-тибетськи означає «верх — Сирія» (тобто тибетці спробували витлумачити термін sm.b^{cl} «Слава Ба^{cl}лу» зрозумілішою для них історичною реалією), то мова цілком може йти не тільки про Сирію, а про країну над Сирією — Вірменію, яка здобула незалежність від Селевкідів та, зрештою, підкорила Мідію, Софену, Атропатену, Сирію, Фінікію, Кілікію й інші держави і де правили парфянські династи Аршакіди-мітраїсти.

Сам будівельник «будівлі Ба^{cl}лу» на прохання «слави Ба^{cl}лу» (sm.b^{cl}.; Шамбали) — Астарті свою резиденцію влаштував у Єгипті (Хікуптах). Богиню Астарту єгиптяни ототожнювали з богинею війни і палаючого сонця Сехмет, яка від бога мудрості Птаха (аналог Енкі — Ейя) народила бога рослин Нефертума, що зображався у головному уборі у вигляді квітки лотоса, з котрого піднімаються два пера. Атрибут Нефертума, отже, лотос, символ народження, процвітання. У «Текстах пірамід» він, Нефертум, названий «лотосом із носа (бога сонця) Ра».

Метафорою «Дух наших ніздрів», взятою з єгипетського палацового церемоніалу, в біблійному «Плачі Єремії» (4:20) позначено царя Седекію, який спершу носив ім'я Матфанія (4 Цар., 24:17). Седекія підняв заколот проти Вавилону, і після його поразки халдеї зруйнували Храм, до будівництва якого був причетний, за переказами, і легендарний засновник масонства Адонірам. Мета цього руху, за його представницею Тарою Соколовською, «...ввести людство до досягнення земного Едему, золотого віку, царства любові та істини, царства Астреї»¹¹⁹⁷, тобто семітичної Астарті, «слави Ба^{cl}лу» (sm.b^{cl}.; Шамбали).

З «будинком Балу», збудованим Кусар-і-Хасісом, через посередництво з храмом Зевса Кассія цікаву паралель являє храм Юпітера Геліополітана в Баальбеці. Його особливістю, як зауважує Д. Ф. Броун, є присутність «мандали» — незвичної шестигранної форми подвір'я. Власне поширення шестигранника як орнаментального мотиву в мозаїці та рельєфі в імператорську епоху викликане семітично-мітраїстичним (синкретичним) впливом¹¹⁹⁸.

Північні сусіди угаритян хати (вважаються мовними предками абхазів) та хети (одна з ранніх гілок індоєвропейців, що переселилася до Анатолії з українських

степів¹¹⁹⁹) знають аналогічний міф про спорудження «будинку бога сонця» Істануса (Естана) у місті Ліхцині¹²⁰⁰. Закінчивши будівництво, бог сонця закликав богиню Камрусепу, і вона стала господинею дому, і поклікала коваля Хасаміля — «ковалю всемогутнього», який розпорів «чорну землю»¹²⁰¹ і виготовив їй вогнище із заліза і помістив його на коштовні статуї лева й леопарда, божественних звірів, що символізують родючість і саму господиню звірів Камрусепу¹²⁰². В хатських варіантах богиня Камрусепи виступає взагалі без мені, а під епітетом Катахціпурі — «Цариця Ціпурі», і під ним відома й у споріднених хетам палайців Анатолії¹²⁰³. Цей міф ритуально повторював у хетів «чашник» під час спорудження будівель.

У вірмен, східних сусідів хетів та палайців, богиня Катахціпурі, на нашу думку, відома як дух грози Цовінар (Цов'ян, «Морська»), персоніфікація блискавки або зірниці. Вона — матір близнюків Санасара і Багдасара (своєрідних аналогів шумерських Гільгамеша та ЕнКіду, пов'язаних з Інанною–Іштар). Близнюки заснували царство Сасун («Лютість») високо в горах, заселяють його 120-ма сім'ями, а фортецю і місто Сасун будують з величезних глиб. Сином Санасара та красуні Дехцун, дочки царя демонів — каджив Кам'яного царства, був Мгер (Міхр, Мітра) Старший. Він прославився більше, ніж два його брати. Зокрема Мгер звільнив від чудовиська-лева дорогу, якою до Сасуну постачали хліб (на наш погляд, символічне зображення переходу в 1620 р. до н. е. літньої точки сонцестояння з сузір'я Лева у сузір'я Рака; пор. з лев'ячими лапами слов'янського Кощерища).

Внуком Мгера-Старшого був Мгер-Молодший, син Давида Сасунського. Цей Мгер вступив у двобій з батьком, не відаючи, що це він. Зганьблений Давид проклинає сина: прирікає на безсмертя й бездітність. Мгера-Молодшого і його коня не може витримати на собі земля, через що вони ховаються у скелі і чекають зміни світу. З цим переказом співставляємо передання про давньоруського богатиря Святогора Горинича (старий Гориня — сліпий; пор.: Кер-оглу — «син сліпого»), якого не витримує земля і який перетворився на скелю або ув'язнюється у величезній кам'яній труні, передавши частину своєї сили Іллі Муромцеві. Мотив боротьби батька з невпізнаним сином уже перенісся безпосередньо у биліне коло про Іллю Муромця.

У цьому сенсі з Мгером-Старшим, батьком Давида, виявляється споріднений Кощей Трипетович. Отже, Санасар = Дунай — Трипет; Мгер-Старший = Кощей; Давид (не впізнає сина) = Гориня (сліпий) = батько Кер-оглу (осліплений ханом); Мгер-Молодший (проклятий безпліддям) = Святогор (неспроможний) = Кер-оглу (бездітний).

У «Відеват», другому розділі праіранської «Авести», оповідається про те, як першоцар Їма за наказом бога Ахура — Мазди створив прекрасну обитель, «відгороджену» від решти світу, десь у районі Хари Березайті («Високої Гори»; світової гори, аналог ведичної Меру) та моря Ворукаша («з широкими затоками»), десь на північ (пор. зі спорудженням храму Ба^слу на горі Ціпон — «Північній»). Там у жителів не буває ні тілесних вад, ні хвороб, котрі наслав на людей очільник злих богів Ангра-Манью (Ахріман), «і живуть ці люди чудовим

життям». Дослідники співставляють іранський переказ з індійським про гору Меру на півночі, на березі Молочного океану, де — обитель бога Індри, його персональний рай — «Сварга», де живе останній живий герой «Махабхарати» (війни Пандавів та Кауравів) — цар Юдхіштхіра (те ж саме іранці в «Шах-наме» оповідають про царя Кай-Хосрова)¹²⁰⁴.

«Слава Ба^слу» (Шамбала) — Астарта була матір'ю божественного героя, володаря міста Тиру Мелькарта (греки ототожнювали його з Гераклом). Його батьком був бог Демарунта. Міф розповідає, що верховний бог Ел під час війни між богами відібрав у Неба його наложницю (наложниця, як пригадаємо, є кульмінаційним пунктом сварки між Агамемноном й Ахіллом у «Ілліаді»!) і віддав його своєму братові Дагону (в Дагона вже був син Баал). Але ця наложниця вже була вагітна від Неба (єгиптяни й арамеї вважали Анат богинею неба, відокремлюючи її від Астарті, але самі угаритяни так не вважали, наділяючи її лише епітетом «Наречена народу») і в належний термін народила Демарунта, ворога бога моря Яма. Мелькарт одружився на гетульській принцесі, дочці царя-велетня (гараманта?) Афери (який дав ім'я континентові Африка), і їхнім сином був Софак — перший цар нумідійської династії. Мелькарт дійшов як до західних рубежів Африки (де на обох берегах Гібралтарської протоки встановив свої Мідні Стовпи), так і до східних рубежів світу, де спробував заволодіти містом мудреців, але це йому не вдалося. Ю. Циркін співставив фінікійського персонажа Мелькарта з грецьким міфічним Мелікертом, сином смертної жінки Іно, котра кинулася в море з немовлям на руках і обидва перетворилися на морські божества: Іно — в Левкотею, відому Гомерові («Одіссея», V, 333–335), яка у свою чергу є іпостассю богині породіль Іліфії, а також шанована етрусками як Уні, яку вони ототожнювали з фінікійською Астартою, а Мелікерт — у наїзника дельфінів Палемона (часто це ім'я використовують як епітет Геракла), на честь якого Сізіф установив у Коринфі Істмійські ігри. Тобто, зазначає Ю. Циркін, грецька версія у видозміненому вигляді відтворює міф про смерть і відродження Мелькарта у морських хвилях¹²⁰⁵.

Розповідають, що прямий нащадок Астарті і Мелькарта, правитель Тиру Хірам допомагав Соломонові у будівництві Єрусалимського храму і, зокрема, надіслав свого архітектора, тезку Хірама-абіфа з роду Неффаліма (3 Кн. Царств, 7–14), він же Адонірам («Пан Хірам»), будівничого храмів Мелькарта й Астарті, з яким пов'язують виникнення «вільних каменярів» — масонів¹²⁰⁶.

Цікавою в цьому сенсі виявляється можливість провести паралель між вищезгаданими богом-будівником міфів Угариту Кусар-і-Хасіс і богинею Анат («Слава Ваала») та масонським переданням про будівника Храму Соломона, сина вдови Адонірама (Адоніса Хірама) з фінікійського Тиру і царицю Савську Балкіс. Адонірам, який був сином саме царя Тиру Хірама (в деяких масонських джерелах цар Хірам називається Ірамом, а його син — майстер геометрії та головний майстер мулярів Соломона названий Айноном¹²⁰⁷), отримав посвячення у горнілі розплавленого металу від духа першого біблійного коваля Тубалкаїна, сина Лемеха й онука Каїна, і спорудженням Храму та виготовленням «мідного моря» — чаші для жертвовного узливання викликав любов у самої цариці Савсь-

кої. Цим він пробудив ревність у самого царя Соломона, що стало причиною відпадиння його від праведності в кінці свого життя. Гнівом царя скористалося троє невмілих підмайстрів (Фанор, Амру, Мафусаїл-Юбел), які вбили Адонірама (Хірама), намагаючись вивідати у нього таємницю ремесла, а на його могилі посадили кущ акації. Згідно з пророкуванням самого Тубалкаїна від любові Адонірама та Балкіс (яка в деяких масонських джерелах власне називається «вдовою Адонірама»¹²⁰⁸) народився син, засновник роду, який стане володіти світом і відновить на землі культ священного вогню. Під останнім розуміється як **прямий нащадок крові любові Майстра і Цариці** (герб роду — пташка Худ-худ, яка благословила цю любов, згадується у Корані, 27:20-26); так і всі «вільні каменярі» («франкмасони»)¹²⁰⁹. Щоправда, від офіційного шлюбу цариці Савської та царя Соломона походить династія ефіопських імператорів (також, крім народженого Мелькарта, первородним сином Ба^слу й Анат-«Слави Ба^слу» вважався в Угариті Амурру, праотець амореїв¹²¹⁰). «Слава Царів», «Ковчег Заповіту», «табот» був викрадений Менеліком I, сином царя Соломона і цариці Савської, і з того часу зберігається у Сіонському соборі в Аксумі, у місті коронації ефіопського царя царів — негуса негесті. Але деякі версії ототожнюють сина Адонірама і Балкіс та родоначальника ефіопської династії, називаючи його «Пресвітером Йоаном, володарем Ефіопії»¹²¹¹.

Цей фінікійський міф з причини побутування аріїв на Близькому Сході тожний з індоарійським переданням про богиню Тару («Зоря»): дружина наставника богів Бріхаспати Тара була захоплена богом Місяця Сомою, що викликало війну між двома класами богів — девами й асурами. Верховний бог Брахма повернув Тару чоловікові, але вона вже була вагітна від бога Соми і народила божественного Будху («Мудрий»), персоніфікацію планети Меркурія. Будху був одружений на богині жертвопринесень Ілі Судьюмні, доньці Мітри-Варуни, і мав від неї сина Пурураваса — першого царя Місячної династії, дружина якого — лебедина апсара Урваші (колізія їхніх взаємин тотожна давньоукраїнській казці про Діву-Лебідь та узбецькій поемі «Гуль і Санубар»), пір'я якої спалив чоловік, потім змушений шукати її в далекому царстві нагів-зміїв. Цікаве в цьому сенсі братство давньоіндійських зодчих-каменярів (дв.-інд. «шайлалака»), які пов'язані з культом нагів. Також родоначальник тюрків-огузів Огуз-каган є сином Ай-каган («Місяць-каган»), а відома Османська династія теж є «Місячною» (тадж. «мохі осмон» — «ясний місяць») і походить з туркменського племені кайи, котре в свою чергу є потюрченим монгольським племенем кай.

Аналогічну генеалогічну колізію засвідчила й Біблія. Другий син Якова-Ізраїля Нефталія звабив наречену свого брата Іуди Фамар, яка від цього народила сина Переза, який став предком царського роду Давида й Ісуса Христа. За це Нефталія був позбавлений права «первородства» (Буття, 25:22; 38).

Також єгипетська традиція знає переказ про те, що богиня неба Нут, дружина сонячного бога Ра, завагітніла від бога землі Геба, внаслідок чого народжуються боги Осирис та Сет і їхні сестри-дружини Ісида й Нефтіда, і після певного прокляття на невірну дружину та її потомство (що проявилось у неможливості Нут розродитися у певний календарний період та вбивстві Сетом Осириса) сонячний Ра сходить в утробу Ісиди і народжується як бог Гор.

Таким чином Пуруравас тотожний Мелькартові, Іла — Астарті, Демарунт — Будхові, Дагон — Сомі, Бріхаспаті — Небові, Тара — наложниці Неба (Анат ?).

Згідно з ваджраяною Тара, родоначальниця тибетців, народилася від сльози бодхісатви Авалокітешвари. Аналогічно від сльози бога Ідзанакі народилася богиня сонця Аматерасу, родоначальниця японського імператорського роду («око/сонце» > «сльоза/промінь» > «життя»). Також запрошується паралель з близькосхідною богинею Ішхарою, витоки якої можуть бути суто індоєвропейські: Ішхара ~ хет. *eshahru* «сльози, кров» < дв.-інд. *asgam* «сльози, кров» (хет. *eshar* «кров» ~ дв.-інд. *asrk* «кров»)¹²¹². Саме їй віддав перевагу герої Гільгамеш, відкинувши поклоніння семітській Інанні-Іштар¹²¹³ і ставши одним з adeptів «каменярства» («споруджувачів муру»).

Таке ж генеалогічне передання існувало у франків: жону короля сікамбрів Клодію (Хлодіона) викрав «звір Нептунів, на Квінотавра подібний» («Хроніка Фредегара», III,9). Після її повернення народився син двох батьків Меровеї, засновник династії Меровінгів, у тілі якого об'єдналися сакральна кров титанічної стихії та королівська, яку виводять з іудейського коліна Веніаміна («син правої сторони», «син півдня»), останнього сина Якова й єдиноутробного брата Йосифа Прекрасного. Саме з коліна Веніаміна походять ізраїльський цар Саул та апостол Павло (Рим. 11:1).

Двоприродність Меровея передалася його синові Хільдеріку, який відзначався надзвичайною хтивістю і безчестив дочок франків (найвірогідніше, користувався «правом першої ночі»), за що зазнавав переслідувань від змовників і змушений був рятуватися в гостях у імператора Маврикія (ще один «традиційний сюжет», за яким правителя радо приймають у Царгороді; пор.: полянський князь Кий, прийнятий імператором, та Хілдерік, ім'я якого може етимологізуватися як «Прут/Палиця-король»). Від шлюбу Хільдеріка з невірною жоною тюринзького короля Базиною народився наймогутніший володар франків — Хлодвіг. Якось, під час пограбування християнських святинь, йому до рук потрапила велика чаша для причастя з церкви міста Реймсу, але на прохання єпископа цього міста, святого Ремігія, вона була повернена, і з часом саме від нього король і франки прийняли хрещення в католицьку віру, на відміну від решти германських етносів, які дотримувалися аріанської ересі («Хроніка Фредегара», III, 16, 20–21). Як наслідок — у католицькій традиції Франція отримала назву «старшої дочки Риму».

ПРЕМОРДІАЛЬНА ТРАДИЦІЯ

Отже, у часи праіндоіранської спільноти було єдине уявлення про таємниче царство щасливих людей і богів десь на північних (північно-східних) горах (північ у кельтській традиції тотожна «лівій стороні», а «південь» — «правій», а відповідно «схід» — «перед», «захід» — «позад», що чітко демонструє вихідну позицію «обличчям на схід» як «поклоніння світилу»), довкола яких рухаються світила і де спостерігаються арктичні явища (півроку — «день», півроку — «ніч»)¹²¹⁴.

«... Слідом за тим, — пише Ю. Евола, — як в незапам'ятні часи зникла північна Прабатьківщина, спогад про неї перейшов з історії в метаісторію. Тепер це особлива дійсність, що зникає, недосягнена для зовнішніх зусиль, що досягається тільки через духовну працю. «Шлях до гіпербореїв, — каже Піндар, — не може бути знайдений ні по воді, ні по суші, він відкривається тільки героям, котрі, як Геракл, залишилися вірними олімпійському принципіві». «В таємничу область найдалшої Півночі неможливо проникнути ні на кораблі, ні на возі, досягти її можна тільки легом духа», — попереджує Лао-цзи. «Вона в моєму дусі», — кажуть про Шамбалу, гіпербореїську Вітчизну з тибетського передання»¹²¹⁵. Прагнення досягти північної землі блаженних у семітській традиції є проявом найбільшого гріха — гордині: «... Як спав ти з небес, о сину зірниці досвітньої, ясна зоре, ти розбився об землю, погромнику людей! Ти ж сказав був у серці своєму: «Зійду я на небо, повище зір Божих поставлю престола свого, і сяду я на горі збору, на кінцях північних, підіймуся понад гори хмар, уподібнюсь Всевишньому! Та скинений ти до шеолу, до найглибшого гробу!» («Ісаія», 14:12–14).

Від іранців це передання успадкували скіфи, і начебто від останніх воно перейшло до греків, що і засвідчив Геродот у розповіді про іседонів, арімаспів та гіпербореїв і Ріпейські гори (тобто Уральські; від хант. гер «гора»).

Однак той факт, що до праїндоіранської спільноти раніше входили вірмени*, фракко-іллійці і греки (це була т. зв. «східна» гілка праїндеоевропейців, а «західною» була прагерманокельтороманобалтослов'янська єдність; «північною» — пратохари, «південносхідною» — нуристанці, «південною» — хети й інші анатолійці**), дає підстави вважати, що і в еллінів існувало власне передання про північне царство Блаженних. Саме на півночі грецькі міфи розташовують печеру володаря вітрів Борея, з іменем якого й пов'язують північний народ гіпербореїв — «народ, що живе вище помешкання Борея» (пор.: дв.-грец. *gίρεγ* з дв.-нд. *ураг*; але, як на нас, тут відбулося переосмислення греками фактами своєї мови індоарійського топоніма, утвореного зі складання префікса *ура-* за аналогією з *урагуа* «на сонячному боці»). У «Природній історії» Плінія

* «... Вірменська мова, — писав німецький расолог Гюнтер Ганс у праці «Коротка расологія Європи», — особливо яскравий приклад того, як передньоазійські нижчі класи вірмен цілком змінили індоєвропейську мову у відповідності зі своєю мовною психологією у напрямку кавказьких мов, котрими першопочатково говорили всі народи передньоазійської раси. Цей вплив найбільше проявився у фонетиці, ніж у лексиці. Сьогодні домішок нордичної крові у Вірменії майже не прослідковується, серед вірмен переважає передньоазійська раса».

** «Нерозчленована» праїндеоевропейська мова вже знала метал — мідь, що, отже, визначає конкретні часові рамки її існування (VI–IV тис. до н. е.) та розпаду (середина IV тис. до н. е.), а також місце їхнього побутування — Балкано-Карпатську металургійну (енеолітичну) провінцію, котра була найдавнішою в Старому Світі, а гірсько-металургійне виробництво (археологічні культури Караново IV-Гумельниця-Варна) в ній різко перевищувало за своїм рівнем металургію та металообробку в азійській частині зони ранньоземлеробських культур. Факт, що в анатолійському Чатал-Гююк (VII–VI тис. до н. е.) знайдено шматочки міді та розкопано «крещський квартал», свідчить про інфільтрацію з Північного Причорномор'я «виробничих каст-діалектів» континууму праїндеоевропейців на Балкани і в Анатолію та інкорпорацію в іншоетнічне середовище («халафська культура»).

Старшого дослівно говориться: «За цими (Ріпейськими) горами по той бік Аквілону щасливий народ, що називається гіперборейцями, досягає досить похилого віку і прославляється чудесними легендами. Вірять, що там розташовані петлі світу і крайні межі обертання світил. Сонце світить там протягом півріччя, і це тільки один день, коли сонце не ховається від весняного рівнодення до осіннього, світила там сходять тільки раз на рік під час літнього сонцестояння, а заходять тільки під час зимового. Країна ця розташована вся на сонці, з благодатним кліматом і не має ніяких шкідливих вітрів. Будинками для цих жителів є гаї та ліси; культ Богів справляють окремі люди і все суспільство; там невідомі розбрат й усякі хвороби. Смерть приходить там тільки від пересичення життям» (IV, 26).

Геракл носив епітет «Гіперборейський», бо, як писав Піндар, «досяг земель, що за спиною у крижаного Борея». Таке ж ім'я мав і Персей, котрий переміг Медузу Горгону в землях «крижаного Борея». Аналогічно японський бог Сусаноо-но мікото, молодший брат верховної богині сонця Аматерасу, переміг восьмиголового змія, врятував земну діву і після коїтусу з нею склав першу танку на знак навічно непорушної єдності людей і богів:

Вісім хмар встає —
Вісім ярусів у Ідзумо.
Для коханої дружини
Зводжу грядую вгору
Вісім ярусів палацу.

Богом-володарем «гіперборейців» був сонцесейний Феб (Гіперіон), ототожнений у класичну епоху зі змієборцем-героєм, покровителем пастухів Аполлоном (ще в поемах Геродота на рівні співвідношення світла і темряви прослідковується чітка протилежність Аполлона Геліосу як богам світла, а постійний ворог троянського бога Аполлона ахеець Ахіллес¹²¹⁶ має у своєму образі чіткі сонячні характеристики), якого ірано-елліни Середньої Азії ототожнювали з Мітрою¹²¹⁷, бо в нього в «Авесті» є епітет «той, що володіє широкими пасовиськами». Цей елемент синкретизму Аполлона і Мітри спостерігається вже в часи Ахеменідів (в арамейських варіантах перекладу грецьких текстів іранське ім'я «голова влади», що стосується Мітри)¹²¹⁸. Щодо того, що в грецькій пізньоантичній традиції епітет «монарх» стосується Гермеса, слід зважити на наявність у вищезгаданій Коммагені з I ст. до н. е. чітко зафіксованого зерваністського синкретичного бога Аполлона — Мітри — Геліуса — Гермеса. Крім того в Середній Азії Мітру ототожнювали з Діонісом, про що свідчить Марціан Капелла (Mart. Cap., 48, 25–31), внаслідок чого деякі функції Діоніса були перенесені на Аполлона¹²¹⁹.

Власне це ототожнення Мітра-Діоніс може, на нашу думку, пояснити легенду в «Індиці» Мегасфена та біографів Александра Македонського про завоювання Індії Діонісом, а через п'ятнадцять поколінь правителів з роду Діоніса представником іншого роду (але цієї ж самої династії) — Гераклом (Крішною?): «... після винаходу чисел воїнство Діоніса висадилося в Індії: інші воїни, граючись дельфінами в морській воді, обернулися на суші на буйних сатирів і, потрясаючи своїми ітіфалосами, грозилися згвалтувати жінок будь-якого віку, знат-

них і простолюдинок, інші, похмурі і бородаті, облутані зміями, тягли бурдюки, наповнені пурпуровим вином, безліч голих бабів пританцьовували навколо дубів, що неквапливо прямували на своєму корінні, подібно павукам. П'яний Силен у квітчастому лахмітті, викрикуючи непристойну пісню, знову видерся на чотириноного впертюха і взявся дражнити незграбного вовкоголового селянина, що приставав до верескливої грудастої відьми. Посеред незліченного воїнства фавнів, сатирів, вовкулаків, менад, лемурів, мімалонів, тельхинів, аспіолів котилася запряжена леопардами колісниця, де лежав посипаний квітами, у вінку з плюща і дубових листків, юний бог вина, оргій і перетворень...» (Нонній, «Діян-ня Діоніса», 5 ст. н. е.).

Арріан (II ст. н. е.) у своїй «Індії» так повідомляє про «похід Діоніса»: «... Нісейці ж — неіндійське плем'я, але походять від тих, котрі прийшли в Індійську землю разом з Діонісом; можливо, це нащадки тих еллінів, котрі виявилися нездібними до війни і не могли брати участь у тих битвах, котрі Діоніс вів проти індійців; а може бути, що навіть Діоніс поселив тут місцевих жителів з їхньої доброї волі разом з цими еллінами і назвав цю країну нісейською на пам'ять гори Ніси, а саме місто — Нісою. І гора, що поряд з містом, біля підніжжя котрої розташована Ніса, називається Мерос, тобто «Стегно», на спогад про ту нещасну подію, котрої зазнав Діоніс негайно після свого народження... Є багато переказів, що ще раніше від Александра ходив походом на Індію Діоніс і підкорив індійців. Про Геракла таких переказів не так багато. Непоганим свідоцтвом походу Діоніса є місто Ніса, гора Мерос («Стегно») і те, що на цій горі росте плющ (також цю гору описав посол Селевка I Мегасфен в IV ст. до н. е. — *О. Г.*) і що самі індійці йдуть на битву під звуки тимпанів та кімвалів, і що одяг у них яскравий, як у вакханок Діоніса ... Коли Діоніс прийшов сюди і переміг індійців, він побудував їм міста і для цих міст видав закони; він дав індійцям, як і еллінам, вино і навчив засівати землю, давши їм насіння... Діоніс уперше запряг биків у плуг, перетворив більшість індійців з кочівників на землеробів і озброїв їх військовою зброєю. Діоніс навчив їх поклонятися богам, як іншим, так особливо собі, граючи на кімвалах і тимпанах, і навчив їх сатирівського танцю, котрий греки називають кордаком. Він навчив їх носити довге волосся на честь бога і прикрашати його пов'язками і намащуватися духмяними мазями... Йдучи геть з Індії, після того, як він там усе облаштував, царем цієї країни Діоніс поставив одного зі своїх друзів, Спатембу (Спітама! — *О. Г.*), більше за інших посвяченого у вакхічні таємниці. Коли Спатемба помер, царська влада перейшла до його сина Будії (Будда! — *О. Г.*). Батько царював над індійцями п'ятдесят два роки, а син — двадцять років; потім царську владу успадкував його син Крадева. І потім довгий час у порядку спадковості царська влада переходила від батька до сина. Коли ж пряма спадковість припинилася, то царем у індійців обирали найкращого за моральними властивостями та знатністю. Геракла, котрий, за переказами, прибув до країни індійців, самі індійці називали «народженим землею». Цього Геракла особливо шанують сурасени (відоме Плінію, VI, 60. — *О. Г.*), індійське плем'я, в землі котрих є два великих міста — Метора і Клейсбора; через їхню область протікає судноплавна річка Іубарес. За словами Мегас-

фена, самі індійці розповідають, що у цього Геракла зброя й одіж були такі ж, як і у фіванського; у нього в Індії була велика кількість синів, і цей Геракл був одружений на багатьох жінках; дочка ж у нього народилася тільки одна. Им'я цієї дочки було Пандея (відома Діодорові, II, 38, Полієну, I, 3,4, Плінієві, VII, 22; вважається, що тут маються на увазі Пандави, сповідники Кришні. — *О. Г.*); країна, де вона народилася і владу над котрою їй вручив Геракл, називається Пандеєю, за іменем дівчини... не маючи чоловіка, достойного одружитися на його дочці, він сам з'єднався шлюбом зі своєю семирічною дочкою, щоб нащадків від себе і від неї залишити царями індійців... Від Діоніса до Сандракотти (Чандрагупти. — *О. Г.*) індійці нараховують 153 царі, років же 6042... Діоніс був старший від Геракла на п'ятнадцять поколінь, як кажуть індійці...» (Арріан, «Індія», 1: 4 — 7; 5: 8-9; 7: 5, 7-8; 8: 1-7; 9: 2, 9-10).

Мотив про похід Діоніса до Індії ми бачимо в апокрифічному «Слові Мефодія Патарського», де оповідається про те, як у IV тисячолітті від створення світу Прівор (або Сам'яшкар), нащадок четвертого сина Ноя Мунта, котрого брати обділили при отриманні в спадок земель світу, в «двадцять п'яте літо Орове» йде війною на нащадків Хама, відвойовує сім міст (від Євфрату до Ізрогею) і засновує Індійське царство¹²²⁰. В часі це співпадає з початковою датою ряду календарних систем, що навіть дало підстави говорити, що 11 серпня 3114 р. до н. е. (дата майянського календаря) або 18 лютого 3102 р. до н. е. (дата індуїстського календаря — початок Калі-юги)— це день, коли на землю зійшли боги¹²²¹.

«... Нісейським богом індуси і всі інші східні племена називають Діоніса за індійською Нісою... За власними розповідями мандрівників, зійшовши на гору, вони виявили там святилище Діоніса, котре нібито сам Діоніс спорудив собі на славу, оточивши кільцем лаврових дерев таку ділянку землі, котра потрібна для відповідного храму. Стовбури лаврів обвиті виноградом і плющем, а посеред капища зведено кумир бога ... Діоніса-виноградаря... Кумир, зведений з білого каменю, і є образом молодого індуса. Коли бог веселиться, струшуючи Нісу, то міста в долині чують його і радіють разом з ним. Стосовно Діоніса, елліни не згодні з індусами, та й самі індуси розходяться у думках. По-нашому, він із Фів пішов на Індію військовим та вакхічним походом, про що свідчать, окрім іншого, і пожертвування у Піфійське святилище, що зберігається у тамтешній скарбниці, — це індійське срібне блюдо (!!! — *О. Г.*) з написом: «Діоніс, син Семели і Зевса, від індусів — Аполлону Дельфійському». А ось індуси, які мешкають у околицях Кавказу і на берегах Кофену, стверджують, начебто Діоніс прийшов до них асирійським гостем, хоча й таким, що знає фіванські обряди. Однак індуси, які населяють межиріччя Інду і Гідраоту, а також ті, що мешкають на просторах аж до Гангу, кажуть, що Діоніс — син річки Інду, а вже до нього прийшов фіванець, запозичив у нього тирс і перейняв таємні священнодійства — він і назвав себе сином Зевса, оголошуючи, що начебто до самого народження жив у батьківському стегні і з цієї причини отримав від нього гору Мер (Стегно), що сусідня з Нісою, а на Нісі начебто він на славу індійського Діоніса виростив виноградні лози з пагіння, принесеного з Фів...» (Флавій Філострат,

«Життя Аполлонія Тіанійського», 2:2, 8,9; аналогічно три царі V Сонячної династії, «сини Ра», народилися в 2-му номі Нижнього Єгипту «Бедрі»-Hps/Jw^c у місті Сахебу «Зігнута спина, горб», біля тепер. поселення Зат ель-Ком).

Як вважає М. Д. Бухарін, в основі цієї легенди лежить індійський ритуал вінчання на царство — раджасуя, здійснений начебто першим царем — цивілізатором Індії. Цей обряд описаний М. Еліаде¹²²².

Індійський науковець Д. Косамбі вважає, що в еллінському переданні про походи Діоніса й Геракла до Індії відобразилися саме факти індійської міфології — цивілізаційна місія відповідно богів Індри та Крішни. Саме перший, знаменитий своєю пристрастю до п'яного напою та буйством, познайомив Індію з технікою обробки металів, зокрема залізом, із застосуванням у землеробстві бичачої тяги і будівельним мистецтвом. Надалі у найрозвиненіших землеробських районах Пенджабу культ Індри був витіснений культом Крішни¹²²³. Той факт, що після Діоніса один з правителів називався Крадева, а донькою Геракла була цариця Пандея, логічно привело до того, що у переказі про боротьбу між царськими родами відбився у грецькій історіософії саме давньоіндійський епос «Махабхарата» про перемогу Кауравами¹²²⁴ Пандавів — роду сповідників Вішну (Крішна — одна з його аватар; Крішна є «легалізацією» змішання індоаріїв з тубільним населенням Індостану: він народився у середовищі народу ядавів, відгалуження етнічної дравідомовної групи андра в районі гір Віндх'я та річки Джамни¹²²⁵). Начебто, за словами Ктесія, царство пандів (відоме вже як «падеї» Геродоту на сході від Інду; III, 98–99), яким правили тільки жінки з роду Геракла, містилося десь у Північно-Західній Індії. У Птолемея «країна Пандоуй» розташована вздовж ріки Бідасп (Гідасп — притока Інду, тепер Джелум), а Пліній Старший пише, що «оррідум Панда» розташована «за Паропамісадами» (тобто на північному заході). У землі пандів (діалектний варіант: манди), які є частиною більшого народу довгожителів — макробіїв, височіє гора Мерос, присвячена Юпітерові, де був вирощений Діоніс, та місто Ніса. Також вони називаються еллінами «собакоголовими» (кюнокефали), а іншими індами — «Калюстрію», тобто «ті, що походять з роду Карушів», або «каруші, що управляються жінками (stri)». Це близьке до назви міста Клейсбора (Карушапура), де Геракл був прославлений разом з Матхурою (Агг. Ind., 8.5)¹²²⁶. Якщо, на думку М. Д. Бухаріна, Діоніс — це одна з аватар Вішну — **пуранічний перший цар Прітху («Широкий»)**, «сяючий, як Агні», народжений вже від мертвого (!) тирана Вену, епонім землі (прітхіві) як такої, культуртрегер та цивілізатор Індійської землі, то цілком, на нашу думку, можна запропонувати погляд, що він є «еманацією», «функцією» ведичного бога Мітри, який вже за авестійською традицією є «вимірювачем (облаштовувачем)» землі (X 78), пов'язаним з даруванням землею рослинності та плодів.

Рене Генон відповідно ототожнював грецький міф про народження Діоніса з ребра (по-грецьки «стегно» — *meros*) з легендарною ведично-буддійською горою — «віссю світу» Меру (Сумеру)¹²²⁷. В кабалістично-езотеричній традиції з цим мотивом співставляється місто Єрихон та евр. *jare:ch* «стегно». Тут також слід додати, що автохтонна назва пірамід («піраміда» — грецьке слово) у стародавніх єгиптян — *mr*.

Проте, на наш погляд, також можливо, що **ототожнення Діоніса з першим володарем сходу** слід пояснювати співставленням грецького та перського міфів про народження (відродження) божества з боку (неприродним чином; пор. із самоусвідомленням себе персів як «бокових» аріїв — іран. *para-*, *parsav* «ребро», «бік», «край», «окраїна», «україна» > *Parsa*, *Parsava*, *Parthava* «Персія»). А саме — Діоніс «доношувався» у боці Зевса, після того як необережно загинула його матір (в осетинів герой Батрадз доношувався у спині батька). У зурваністському міфі Ахріман розірвав бік отця (бога Зурвана — Часу) і з'явився на світ першим, тим самим отримавши владу як над світом як першонароджений (його братом-близнюком був Ормазд). Але ця влада обмежена лише десятьма тисячами років, після чого запанує Добро¹²²⁸. Також у індуїстських генеалогічних легендах цар Сонячної династії Мандхатрі, син Юванашви, народився з боку свого батька. Тут також хочеться нагадати біблійне народження Єви з ребра Адама:... «Ребро», — зауважує Аннік де Сузнель, — насправді є «боком», *tsela* подавньоєврейськи¹²²⁹, що, отже, контамінує загальноєвразійський (якщо навіть не афроевразійськоаустричний!) мотив.

Також «Рігведа» (IV, 18) знає аналогічний мотив народження бога Індри з боку матері Адіті:

Я не хочу тут виходити. Це поганий прохід.
Я вийду поперек — через бік.
Я мушу звершити багато незвершених (діянь).

Так, Ю. Евола писав: «... Проте тема переживання, смерті і воскресіння Сонячного Бога в Матері (тема привнесеного у світ богів становлення і вічної зміни) носить очевидно «антиолімпійський», «негіперборейський» характер. Ця тема, що зобов'язана своїм виникненням впливові Півдня й означає протиставлення: Діоніса — Аполлонові, Локі — асам, неясної потреби буття в пантеїстичному екстазі — спокійній впевненості в собі і природній надприродності «божественної» раси»¹²³⁰.

Проте, можливо, збіг мотиву народження бога з боку бога-чоловіка (занесене і на Кавказ) має глибше коріння. Адже встановлено, що носії євразійської андроновської культури (2000 ст. до н. е.) були індоіранцями, а попередня культура Аркаїм-Синташта (ці топоніми — башкирські: «Синташта» — «Біля кам'яного ідола», «Аркаїм» — «Становий хребет») відповідає періодові, коли носії прагрецької та праіндоіранських мов перебували в контакті (на 3000 ст. до н. е. прагрецька, прафракійська, праіндоіранська і правірменська становили нерозчленовану мовну єдність, в той час як від праіндоєвропейської єдності відокремилися анатолійці, а потім тохари)¹²³¹.

Також, як на нашу думку, греки ототожнили індійське місто Нісу з містом малоазійського передання, довкола якого відбувалися аналогічні колізії, а саме — містом *Nesas* (*Nyssa*; староассирійська назва — Канес, Каніш), котре чеський науковець Б. Грозний, який розшифрував анатолійські клинописні тексти, ототожнив з сьогодишнім турецьким містом *Muradli Ojuk* на південь від річки Галіса (тепер — Кизил-Ірмак, по-хетськи — Марассанда «Мара-ріка»). Підстави

для такого ототожнення дає той факт, що, згідно з переданням, наведеним Аполлодором (Apollo-d. III, 5, 1–2), Діоніс почав свій славнозвісний похід до Індії з малоазійської Фригії (заснованої балканськими фракійцями, які захопили землі анатолійських хетів), рушивши ... на північний захід через балканську Фракію (де підкорив ситонів) та причорноморську Скіфію¹²³². Також згідно з анатолійською традицією, засвідченою у вищезгаданій цитаті з «Життя Аполлонія Тіанського», у поході Діоніса до Індії брали участь духи — «пани». Думається, що тут мова йде саме про хетську царську гвардію — «панкус»¹²³³ (пор. з ірл. fianna «солдат» та укр. «пан»).

Саме малоазійською Нісою заволонів цар міста Kussara (Куссара) Pithanas (Пітанас), який титулувався «великодержець драбини (сходів?)». Науковці визнали погляд А. Смешка на те, що хетське місто Куссар (початкова назва Kusewaras), згадане в «Історії Лідії» Ксанфа як Xuaris, в лідійську епоху перейменоване на Сарди (Sfardis) — «Столиця»¹²³⁴.

Син Пітанаса Anittas (Анітас; десь 1930-х рр. до н. е.), відомий за знаменитим написом Аніти¹²³⁵ (сучасні науковці уточнюють дату подій т. зв. «Тексту Аніти» — 1780 рр. до н. е.¹²³⁶), зробив це місто своєю столицею, заволонів усіма землями між Чорним та Середземним морями і проголосив себе великим царем (додаймо, що археологічно славнозвісна Троя вже існувала ціле тисячоліття, а мінойський Крит почав досягати апогею свого процвітання). Після цього він значно перебудував і розширив місто¹²³⁷. Поклонявся він богові Шіу(на)шумішу, тобто siunas-mis «Бог мій» (хурити називали його Іррупі — «володар мій»), епітетом якого начебто було Хальмашуїта — ha-nuashu-it «царський трон». У цьому богові вбачають власне давньогрецького бога Олімпу Зевса та дравідського походження індуїстського бога Гімалаїв Шиву.

Тільки пізніше, на кінець XIX ст. до н. е., царі хетів перенесли свою столицю у місто Hatti (Hattusas, теперішній Богазкей), свого часу зруйноване і прокляте царем Анітою, через що сусідами їх називали хети (зокрема у «Біблії» та асирійських текстах), але самі себе визначали саме як «нісійці»¹²³⁸, відокремлюючись від аборигенного неіндоевропейськомовного (а близького праабхазо-адигам) народу хатів. Безпосередніми етнічними нащадками хетів стали лідійці (а споріднених хетам лувійців — лікійці; згідно з «Історією Лідії» Ксанфа Лідійського (V ст. до н. е.), якого цитує Діонісій Галікарнаський, у Атія (персоніфікація хетів) було два сини — Лід і Тореб, які стали родоначальниками лідійців і торебів), які після поразки їхнього царя Креза від перського царя Кіра зазнали іранізації, навали кімерійців (допомоги для боротьби з ними лідійський цар Гугту, тобто Гігес, просить у асирійського царя Ашурбаніпала), а далі — й еллінізації, зрештою, вплинувши на формування власне вірменського («хайк») етносу. Також уже в античну епоху стало «загальним поняттям» передання про походження етрусків як переселенців з Лідії (зі столицею Лідії Сардами пов'язують один з «народів (з-за) моря» — шарданів, котрі дали назву острову Сардинії, поряд з якими згадуються турші, тобто тірсени-етруски), в той час як цивілізаційно вони вже сформувалися не як малоазійці, а на італійському ґрунті¹²³⁹. Саме археологічні дані свідчать про інвазію в італійську культуру Вілланова іншоетнічно-

го елементу зі східносередземноморським характером¹²⁴⁰. Зокрема він приніс письмо, яке виявляє архаїзм у порівнянні з іншими писемностями, що виводяться з фінікійського алфавіту, а також назви букв, засвідчені пізнішою латинською традицією, що повністю збігаються з давніми угаритськими назвами, та спосіб записування чисел, характерний для лікійського малоазійського способу¹²⁴¹. Самі ж етруски, попри наявність малоазійсько-сирійських міграційних термінів, виявляють мовну спорідненість саме з північнокавказькими хуритами (населляли в основному область на півдні Малої Азії — Кіццуватну де сусідили з індоєвропейцями-лувійцями, а також вищезгадані Ханаан та Мітанні, і мігрували на північ, де в степах України відомі як носії старосільської археологічної культури), що дало підставу розглядати їхню мову як етруссько-лемносський діалект хурито-урартської прамови. Зокрема генетичною паралеллю міфологічному етруському богові Сатре (= латин. Сатурн) є хуритський *sidar-ni*- «заляття, прокляття», етруському *eis-/ais-* «бог, небо» — пн.-кавк. *Нас «небо», заг.-єніс. Есь (*es*) «бог, небо», кельт. субстр. Єзус тощо.

Хетського царя *Pithanasa* (Пітанаса) цілком можна співвіднести з грецьким міфологічним персонажем Піфоном (*Python*), а *Anittassa* (Анітаса) — з Антеєм. Якщо Антея перемагає Геракл (переказ про це схожий з хетським міфом про перемогу бога Еа над Уллікуммі), то Піфона (як символа спроб експансії хетів в Елладу) — бог Аполлон. Піфон тут символізує спробу контролю хетів над стародавнім торговим шляхом із Сирії через країну хетів до Північно-Західної Анатолії (Ахійяви; згідно з П. Гіндіним прагреки — ахейці спершу перейшли Мармуровим морем на територію Анатолії, а потім змушені були повернутися в Європу та колонізувати власне Елладу) і далі через протоки в Європу, який вів до багатих оловом родовищ Богемії, Піренеїв та Британії¹²⁴² (як аналогічно їм не вдалося встановити контроль над джерелом міді — Кіпром). Справа в тому, що олово, яке при сплавленні з міддю дає бронзу, не належить до поширених металів, а тому бронзовий вік знаменував подальше розділення суспільства на класи (володіти бронзовими виробами могла меншість), жорстоку боротьбу та далекі походи кочових племен Євразії, метою яких було заволодіти копальнями і джерелами доброї води для стад великої рогатої худоби. В часи інвазії преллнів на Балкани і в Анатолію хети вже володіли ефективними способами оброблення заліза і ретельно оберігали секрети виробництва. В їхньому середовищі цей метал був доступний багатьом, а не лише монополю зосереджувався у руках вузької касты воїнів, з нього виготовляли сокири для вирубування лісів та плуги для підняття важких ґрунтів¹²⁴³. Тому не дивно, що пістет докколишніх етносів перед хетською матеріальною культурою призвів і до такого ж ставлення до їхньої духовної культури.

Аналогічно героями міфів виступають царі хетів Телепінус (він же грецький Телеф), Супілуліума (герой троянського циклу Сіпіл). Богинею полювання у хетів була Рутас (~ грецька Артеміда), богом шляхів Яяс «Прочанин» (~ грецький Ясон), Хепа (~ семітська Хева/Єва або *Sibyllai*/Сивіла). На основі прочитання хетських клинописних табличок науковці встановили запозичення хетських божеств давньогрецькою міфологією: Ахіллес — «морський приплив», його бать-

ко Пелей — «прибережний, змочений водою пісок», його мати Фетіда — «вода, яка зрошує землю», Паллада — богиня «срібного міста» Афіні (Hattinai), Посейдон — «Господар (Ваал) Сидону», Пріам (pergramos) — «цар» тощо¹²⁴⁴. Також герої Трої мають цілком хетські імена: Андромаха — Andra-m-aku «блакитноока», Телемах — Pawah-telmah, Александр (ім'я Паріса) — Alak-sandus (де друга частина імені вказує на теонім Santas, Sandon, який греки передали в «Ілліаді» як Ксанф, ім'я бога річки Скамандр), його носій згадується в археологічних даних як цар Vilusa, тобто Іліону (Трої)¹²⁴⁵. Лідійці, мовні та етнічні нащадки хетів, знають богів Аснйнь — Афіну, Артімус — Артеміду (з неодмінним епітетом adalus — «сестра»), Ламетрус — Деметру, Бакіс — Вакха (Бахуса), Армас — Гермеса, Елос — Геліуса, Арес — Ареса, Пільданс (Pldans) — Аполлона (з епітетом tavsas — «великий»)¹²⁴⁶.

Хетським богом воріт був саме Апулунас (Апалунас), якого хети ототожнювали з хуритським Тешшубом (Тешубом), а семіти — з Елем. («Баб-Ель», Вавилон — «Ворота Бога»). Зображення останнього хети помістили у своїй столиці у вигляді воїна-охоронця воріт, який тримає типово «амазонську сокиру»¹²⁴⁷. Тож не дивно, що у Гомера Аполлон виступає оборонцем малоазійців. Цікаво також, що хети полюбляли прибивати над воротами як оберег опудало орла з роздвоєною головою.

Аполлон — покровитель будівельників, митців і жерців Дельфійського храму, покровитель родючості, захисник урожаю, цілитель, даритель дощу. Лише македонці наділяли його епітетом «володар» (ст.-грец. *κύριος*, араб. *مارأ*). Його народила богиня Лето на «неправильній» землі — острові, спеціально для цього створеному Зевсом, у той час як Гера заклала породіллію неможливістю народити на землі — Геї (пор. з вищенаведеними мотивами «неправильного» народження героїв у (на) могилах або від предмета — коштовності, горошини, комахи).

«... Аполлона спершу шанували в Анатолії, потім — на Криті, до того ж спершу він уособлював колообіг рослин, а пізніше — колообіг Сонця. Цей бог, котрий колись втілював надії землероба, забезпечував родючість, котрого шанували у Делосі, разом зі своєю матір'ю — богинею родючості в Дельфах вже не пов'язаний з орною землею, із селянською працею... Шанований як дитя Зевса, як Сонце, як промінь, як джерело світла, він стає патріархальним богом, носієм божественного одкровення, котре дане людям через посередництво оракулів. Ми знаємо, що ці пророцтва мали... перш за все політичну мету. Чи випадково, що розквіт дельфійського оракула випадає на той же час, що й розквіт політичної влади аристократії поліса, котра вже відірвалася від виробництва? Очевидно, що за протиставленням неба і землі, Аполлона і Діоніса приховується протистояння політичної влади і народу, аристократії і селянства (с. 163). Аполлон представляє створений богами порядок у космосі і полісі. В його особі на людину дивиться бог, який освячує дійсний стан речей, а виробничі відносини, що виникають як наслідок діяльності людини у дійсному світі, постають перед людьми у дійсному світі, постають перед ними як щось божественне, надприродне, і це приховує загадку їхнього справжнього походження внаслідок відчуження

діяльності. Класичний спокій Аполлона насправді є перш за все відображенням консерватизму аристократії, абсолютизацією того порядку в полісі, при котрому олігархія панує, виходячи з природних прав. Аполлон втілює у собі принцип такого об'єктивного суспільного середовища, котре береться у відриві від суб'єктивної діяльності і зводиться на рівень надприродного. Він — релігійне вираження апології спокою, порядку, певної структури»¹²⁴⁸. «... На Делосі виступає культ Аполлона на аграрному тлі. Зв'язаний з матір'ю Лятоною ... культ на Делосі сягає, можливо, часів матриархату, що в'яжеться з раннім осілим життям і початками агрокультури. Тому гіперборейські дівчата чи жінки (їхні імена — Арга та Опіда або Опіс і Гекаерга, які супроводжували породіллю Лето, та Гіперіоха і Лаодіка, після смерті яких на Делосі гіпербореї перестали надсилати дари. — *О. Г.*), а не чоловіки є послами й приносять дари із земних плодів на Делос (а не до ближчих їм Дельф!), де аграрний стиль релігії розвинувся сильніше, як це виходить з Геродотового оповідання про гіпербореїв (4, 32–36). Отже, як виходить з вищеподаного, аграрний мотив релігії праукраїнського населення, яке правдоподібно виступає в цьому оповіданні під назвою гіпербореїв, має зв'язки з аграрною релігією Делосу. В оповіданні говориться, що гіперборейські жертви принесено на Делосі Артеміді, а не Аполлонові, що знову вказувало б на матриархальний мотив. Та непевність, чому гіпербореї приносили дари сестрі, а не братові, може свідчити, між іншим, про те, що у первісній стадії делійського вірування обидва ці культури найправдоподібніше становили один культ з тим, що Артеміда була відповідником жіночої статі до Аполлона, маючи майже ті самі компетенції й атрибути. Бо як на підставі солярних вірувань Аполлон перебував якийсь час року, під час зими в Греції, далеко в країні гіпербореїв, так само на підставі люнарних вірувань Артеміда перебувала головно за таврійськими горами тоді, коли греки не бачили місяця, отже вдень, або в темні, безмісячні ночі... А. Ricard догадується, що початків міту про гіпербореїв треба дошукуватися радше на Криті... Щойно опісля «перенесено» гіпербореїв до Тракії... з Тракії більш на північ, отже на північне побережжя Понту, тобто південну смугу античної України (у Страбона зазначається, що гіперборейцями називаються мешканці побережжя Понту Евксинського, Істру та Адріатики, «Географія», 11, 6, 2; румунський дослідник Гетікус-Васіле Ловінеску в своїй праці «Дасія Iregboea» констатує, що Гіперборейсю в індоєвропейській традиції завжди називається північ стосовно півдня. — *О. Г.*), далі до прибалтійської й вкінці скандинавської смуги...»¹²⁴⁹. Вергілій у «Георгіках» (III, 349–389) тими, що мешкають «під гіперборейською Ведмедицею» та «повівом рифейського евру» (тобто вітру з Репейських гір — Уралу) називає скіфів, які населяють землі від Меотидського озера (Азовського моря) до Родопських гір (беруть початок з Фракії), що «простягаються до середини полюса». І їхнє зимове життя під рудими шкурами тварин, у теплих землянках та з чашами, повними кумису й кислого соку горобини, сповнене справжнього блаженства. Йому вторить Сенека у «Діалогах»: «... Вони здаються тобі жалюгідними? аж ніяк не шкода того, що звичка зробила (другою) природою: бо те, що розпочате з необхідності, поволі переходить в насолоду... Те, що здається тобі бідунням, є способом життя стількох племен ...» (Seneca, Dialogorum Liber I, IV,14).

Можливо, що уявлення про батьківщину Аполлона на північ від Греції наклалося на легенду про якусь могутню цивілізацію гіпербореїв на півночі Європи: «...до останнього льодовикового періоду, в ті часи, коли ще не існувало Північного моря, на землях Крайньої Півночі розташовувалася велика країна гіпербореїв, що вже досягла значного ступеня цивілізації»¹²⁵⁰. Ідею премордіальної цивілізації оригінально розвинув російський поет В. Капніст у «Кратком изыскании о гипербореянах» (1815), де автор ставить питання про походження слов'ян від гіперборейців та атлантів.

Аналогічне зауважує Ю. Евола: «...Традиція гіперборейського походження, як у її відпочатковій олімпійській формі, так і в її реставраціях «героїчного» типу, лежала в основі цивілізаційної діяльності раси, котра в період між кінцем гляціальної епохи та початком неоліту поширилася євразійським континентом. Деякі гілки цієї раси прийшли безпосередньо з Півночі. Інші мали своєю вітчизною західноатлантичні землі, де було створено щось на зразок копії суто нордичного центру. Ось чому в різних, які збігаються за суттю, символах та легендах іноді говориться про північно-арктичну землю, а іноді — про західну... Так, наприклад, згідно з кельтською доктриною першопредком людей був Бог Мертвих, Діспатер, котрий мешкав у далекому регіоні по той бік океану, на «острові Межі», звідки, за переданням друїдів, прийшла частина доісторичних мешканців Галії (— d'Arbois de Jubainville G., «Le cycle mythologique irlandais», Paris, 1884. Ірландська назва «Земля під хвилями», — *tir fa tonn...* можливо, була спогадом про затоплення цієї землі)»¹²⁵¹.

Дослідник А. В. Ільїн у праці «Геоморфологія рельєфу Атлантичного океану» констатує, що внутрішня будова рельєфу височини Роккол свідчить про занурення великої частини материка на північний захід від Британського острова. Про те, що північноамериканські береги з'єднувалися з Європою посередництвом Гренландії й Ісландії, а також сухопутним мостом між ними (умовна назва — *Tegganova* або «поріг Томпсона» — лінія Гренландія — Ісландія — Південна Норвегія), свідчать однакові види тварин, що мешкають на півночі Європи та на півночі Америки¹²⁵².

Власне в X тис. до н. е. закінчився останній льодовиковий період (його пік був біля 20 тис. років тому)¹²⁵³. Північний льодовик почав танути, і кількість води у Світовому океані додалася, його рівень підвищився на 125–150 км, виявилися затопленими гігантські частини суші. Це призвело до відокремлення Азії від Америки. Також на території сучасної Західно-Сибірської рівнини вирувало величезне Мансійське море (озеро), утворене підпрудженням льодовиком північних рік, яке своїм стоком (і навіть стоки Обі, Єнісею та Лени) впадало на південний захід — через Аральське і Каспійське моря (власне в них досі збереглися як релікт північнольодовиковий лосось та форель) у Чорне й Середземне моря. Разом з цілим комплексом русел-проток, спільвеїв, прадолин та внутрішніх озер-морів це море утворювало Велику Західну систему стоку талих вод (втричі перевищувала басейн сучасної Амазонки), що простягалася на сім тисяч кілометрів від Саянського хребта на сході до Альп на Заході¹²⁵⁴.

Найвищий рівень Світового океану внаслідок танення льодовика був у 9600 р. до н. е. Платон (427–347 рр. до н. е.), з посиланнями на свідчення предка своєї

матері афінського архонта Солона (640–559 рр. до н. е.) з роду легендарного Кодра, опускання Атлантиди датує 9570 р. до н. е. Саме тоді ж відбулася перебудова ландшафтів на території Європи та Передньої Азії. Така ж перебудова відбулася і в Америці. Свідченням цього є Ніагарський водоспад, кам'яні сходинки якого зазнають тиску води, що падає. Коли якась сходинка розмивається, то вода спрямовується на наступну. Спеціалісти встановили, що Ніагарський водоспад виник внаслідок різких геологічних зрушень у часовому відділі між 8-м і 13-м тис. до н. е. Дані, отримані у Європі, говорять, що в 9880 р. до н. е. відбулася вулканічна катастрофа у басейні річки Рейну в Німеччині. Спеціалісти назвали її «Помпеями льодовикового періоду». В результаті цієї вулканічної діяльності величезні околиці разом з поселеннями були залиті потоками вулканічної лави, шар котрої сягав п'ятнадцятиметрової товщини, а дощ з попелу досяг сучасної Польщі.

Перерву в спадковості між людськими культурами археологи спостерігають в Америці та Європі десь в 10 400-х рр. до н. е. Замість слідів людини в цей час спостерігаються відклади осадових морських порід, перемішаних з каменем, що падав зі стелі. Цей факт існує навіть у знаменитій печері Шанідар у Курдистані (вона розташована тепер на 750 м над рівнем моря), котру населяли люди, починаючи з 100 тис. років до н. е. Новий культурний шар у печері сформувався тільки через 5 тис. років перерви. Аналогічно у франко-кантабрійських печерах, відомих своїм верхньопалеолітичним мистецтвом, у цьому ж інтервалі часу зникають наскельні малюнки. Якщо на час льодовика кількість людства на Землі сягала 20-ти млн., то через тисячоліття після цього чисельність збільшилася в 32 рази (демографічний вибух) і в 11 800–11 600 рр. до н. е. становила 640 млн. чоловік. Після цього почався різкий спад кількості населення. За 200 років воно зменшилося в десять разів, а на межі 8600–8000 рр. до н. е. чисельність населення Землі становила лише 8 млн. чоловік. Саме з цього часу й дотепер спостерігається ріст населення.

За даними Нобелівського лавреата В. Ф. Ліббі близько 10 400 років тому в Америці раптово зникають будь-які сліди людини. Разом з ними зникли єноти, гігантські бобри, пекарі, наземні лінивці (мегатерії), верблюди, лами, тапіри, коні, мамонти, мастодонти, шаблезубі тигри, гвинторогі антилопи (капромери).

Група науковців Флорідського університету (США) виявила докази геологічної катастрофи, відомості про яку дійшли до нас з міфів. Аналіз осадових порід, піднятих науковцями з великих глибин Мексиканської затоки, показує, що 11 600 років тому почалося інтенсивне танення льодовиків Північної Америки. На потепління клімату в ту епоху вказує, зокрема, зміна співвідношень ізотопів кисню-18 і кисню-16 у черепашках морських тварин, яка є відмінним індикатором температури віддалених епох. Відігрівання крижаного щита Америки спричинилося до надходження величезної маси талої води у Мексиканську затоку¹²⁵⁵. Крім того, приблизно тоді ж, 12 тисяч років тому, територія між Норвегією та Шетландськими островами, що тепер становить дно Північного моря, була частиною острова Британії. Тут дослідники, які брали зразки з дна, на глибині понад 100 метрів знайшли залишки доісторичного поселення. Надалі тут утво-

рився цілий архіпелаг островів, аж доки його не поглинув океан («Наука і суспільство», 1987. — № 12. — с. 60). Власне «тепла ріка» в Атлантичному океані — течія Гольфстрім, яка раніше не досягала Арктики, раптом прорвала якусь небачену перепону і на півночі Європи залила простори, перетворюючи їх на моря та зігріваючи льодовики. Останні розтанули, і звільнена від них суша стала благодатною місциною для тварин.

Також цікаво, що календарі стародавніх єгиптян, асирійців вказують одну і ту ж дату катастрофи, яку беруть за точку відліку в своїх календарях — 11 542 р. до н. е. («Наука і суспільство», 1985, № 9, с. 44), а за календарями аріїв та майя — 11 653 р. до н. е. (бо у майя рік складався з кількох циклів, кожен з яких тривав 2760 р.). Отже, точка відліку індійського місячно-сонячного календаря припадає на 11 652 р. до н. е. Асирійські й єгипетські календарі беруть свій початок від моменту закінчення катаклізму. Так, сонячний єгипетський цикл нараховував 1460 років. Дата завершення одного з цих циклів нам точно відома з написів жерців — це 1322 р. до н. е. Від цієї часової точки ми можемо відкласти сонячні цикли у минуле. Отримуємо 11 542 р. до н. е. Що ж до асирійського календаря, то він складався з місячних циклів — кожен по 1805 років. Тут також маємо дату кінця одного з циклів — 712 р. до н. е. Таким чином, відкладаючи місячні цикли від цього моменту в минуле, отримуємо той же 11 542 рік. Отже, висновок напрошується, що початок і завершення чергової премордальної катастрофи відбулися між 11 652 (або 11 653) та 11 542 рр. до н. е. Також древні говорили про неодмінну циклічність катастроф. Римлянин Цензоріус (3 ст. н. е.) писав, що Земля зазнає катаклізмів через кожні 10 800 років або 13 384 роки. За Орфеєм цей період дорівнює 12 000 років, а за Кассандрою — 136 000 років. Аналогічний циклізм засвідчують і давньоіндійські тексти.

Без сумніву, напрошується згадка про Всесвітній Потоп, засвідчений майже у всіх давніх традиціях. Науковці на основі аналізу описів катастроф дійшли висновку, що епіцентр Всесвітнього Потопу був між Африкою та Америкою. З віддаленням від епіцентру характер міфів змінюється, вони стають «спокійнішими», «м'якшими».

Значна частина дослідників, базуючись на міфологічних твердженнях про те, що до Всесвітнього Потопу не було Місяця на небі, вважає, що він був не супутником Землі, а планетою і мав свій супутник. Начебто орбіта його була близькою до Землі і збити його з неї могло інше космічне тіло, що пролітало поруч. Дехто звинувачує у цьому планету Венеру (за Марком Теренцієм Варроном). Спершу Місяць наближався до Землі, із Землі він виглядав у 20 разів більшим, ніж зараз. Природно, збільшилися місячні припливи. В результаті припливна хвиля сягала кількох кілометрів. Вона й затопила вершини гір. Потім під дією складних гравітаційних сил Місяць знову став віддалятися від Землі. Інші науковці вважають, що причиною катастрофи була зміна нахилу осі нашої планети відносно площини, у котрій вона рухається (площини екліптики). Вісь змінюється кожні 400 000 років. При цьому вона ще й хитається, а період хитання — 26 000 років. Якщо змінився нахил осі, то сонячна енергія потрапляє на поверхню інакше. Як наслідок — інакше розподіляється в атмосфері, внаслідок

чого змінюється клімат. Науковці виявили, що у період останнього зледеніння Північний полюс був там, де зараз проходить 60-й градус північної широти. Зараз він розташований на 90-му градусі. Отже, різниця — у 30 градусів!

Жах від космічної катастрофи призвів до кардинального стрибка у свідомості людини, в результаті чого вона стала сприймати довколишній світ ментально-емоційно, недиференційовано міфологічно-дієво осмислювати довколишній світ як нероздільну цілісність та встановлювати між його явищами певні дологічні зв'язки, на відміну від майбутньої диференційованої (сюжетної) міфології (< міфологічне мислення < міфологічне усвідомлення < міфологічне сприйняття). До цього людина сприймала правильну послідовність відомих явищ (наприклад, схід сонця) у силу їхньої регулярності як щось дане, що не потребує пояснення. Все світосприймання їх виходить зі «сновидінь» (dream), минуле, теперішнє і майбутнє співіснують так, як у сні. Тільки коли звичний хід речей порушувався якоюсь раптовою подією, коли людина зіштовхувалася з чимось страшним і незвичним (як природного походження — затемненням світила, вогнем від блискавки, землетрусом тощо, так і «штучного» — галюциногени, напії, наркотики), тільки тоді вона — і то ненадовго — починала міркувати над причинами цих явищ. Механізм такої трансформації свідомості давно прояснила наука. Російський академік В. Казначеев констатує, що в архаїчної людини головний мозок достатньо розвинений і кількість нейронів досягає 8–10 млрд. Якщо в кожній клітині-нейроні співіснують білково-нуклеїнові і польові форми життя, то до певного рівня білково-нуклеїнові структури нейронів, що пов'язані нервовими провідниками, працюють як комп'ютер провідникового типу. Якщо ж у зовнішньому середовищі виникає якась фізична чи географічна аномалія, то всі поля нейронів, які працюють у мозаїці контактного комп'ютера, вмить можуть об'єднатися в одному кооперативному полі: комп'ютер провідникового типу перескакує на організацію польового типу. Це призводить до того, що істота-носії такого комп'ютера починає сприймати на колишній світ ІНАКШЕ, ПО-НОВОМУ. Для цього стрибка біологічних мутацій не потрібно. До цього стрибка гомініди могли спілкуватися за допомогою тільки сенсорних сигналів (вигуку, зору, запаху тощо). Але достатньо, щоб їхні «комп'ютери» перейшли на польову організацію, як всі вони природним чином опинилися пов'язаними далекосяжним польовим зв'язком. Отже, те, що ми називаємо яснобаченням або телепатією, було обов'язковою формою, обов'язковою властивістю на ранній стадії еволюції homo sapiens. Але не все людство зуміло розвинути цей «дар»: воно розділилося на «здібніших» («Сини Божі», біблійні «нащадки Сифа-Дарунка», homo sapiens) і «менш здібних» («Сини людські», «нащадки Каїна», homo sapiens). Протягом сотень тисяч років ці два види співіснували (як, наприклад, у тваринному світі співіснують вовки і собаки, і постає питання, хто з них володіє краще тим чи іншим аспектом «дару»). На жаль, саме злиття двох видів гомінідів призвело до фактичної втрати здібностей, що закріпили й майбутні катаклізми.

Зрештою, потреба комунікації з самим світом стала поштовхом до виникнення мови, яка прийшла на зміну вже достатньо розвиненим та складним знаковим комунікативним системам (необхідним для предметно-знарядцевої діяль-

ності; «тут ми також погоджуємося з І. Кантом: «... Музика, танці та гра становлять безсловесне спілкування (адже ті нечисельні слова, що необхідні для гри, ще не утворюють бесіди, яка вимагає взаємного обміну думками)...»¹²⁵⁶), що у свою чергу призвели до дедалі точнішого, уважнішого сприйняття. «... А якщо як відмінну рису людської мови, — резюмує І. Топешко, — ми позначили можливість з її допомогою передавати абстрактні поняття, зокрема, поняття високого начала життя, то й шукати витoki мови слід там, де з'являється уява про високе начало життя... про чудо — «міф — це чудо», за визначенням О. Ф. Лосева... Ми висловлюємо гіпотезу, що з усього, що могла бачити, чути і відчувати ця істота, до «чудесного» може бути віднесене уявлення постійної новизни навколишнього світу: світ довкола нас весь час новий, весь час змінюється, і рослини, і небо, і все живе, і співплемінники постійно змінюються, ніколи не залишаються такими ж, якими були щойно (це, власне, і є потоком часу, але його ще довго не усвідомить людина саме як час) ... Якщо є вища сила, що керує всім колом оновлення, зникнення та повернень, то існують і зразки життя, яких слід дотримуватися для збереження життя. Якщо світ — це єдиний живий організм, то з ним можна спілкуватися, як спілкуються між собою всі живі, отже, мусять бути сигнали, котрі цей вищий організм може сприймати і на котрі він реагує... Для вираження узагальнених, а потім і абстрактних понять використовували все ті ж знаки або послідовності знаків...»¹²⁵⁷. Тут може бути переосмислена теорія стадіальності, яку свого часу «нове вчення про мову» М. Я. Марра поставило, образно висловлюючись, «з ніг на голову»: ностратично-бореальні мови («гіперборейські», за Г. Віртом; «прометеїдні», за В. Абаєвим-М. Марром¹²⁵⁸) виникли з яфетичних як «новий етап розвитку людської мови в процесі їхньої трансформації»¹²⁵⁹.

Але І. Топешко, виходячи з того, що людину найбільше вражає «вічно новий світ», пропонує шукати сліди реліктового міфологічного сприйняття у надзвичайно складній сюжетній міфології (міф про оновлення птаха Фенікса, міф про метемпсихоз — переселення душ, міф про загробне царство, міф про вічну молодість, міф про воскресіння Христа, аналогічні казкові мотиви тощо)¹²⁶⁰. Насправді людство обирає комунікацію з Високими Силами саме з причини **«граничної небайдужості» до ближнього** (цьому буде присвячене наше спеціальне дослідження), а місію «посередників» здійснюють «царі-шамани» та їхні дружини-«жриці» шляхом «священного шлюбу» на вершинах штучно створених підвищень — «зигуратів». І лише після цього перед останніми відкривається «профанаційний» шлях — закріплення головного становища в роді, збереження влади й контролю над господарчою діяльністю етносу та майновим станом його членів.

Ба більше! З X тис. до н. е. (хоча найархаїчніші факти датуються XV тис. до н. е.; а 15,5–14,5 тис. років тому, зокрема, картоплю вже садили на території Південного Чилі, т. зв. стоянка Монте-Верде, і ледь чи не вперше використовували деревину для будівництва житла, а саме поселення мало організований характер) на території між 20-м і 45-м градусами північної широти запроваджується вкрай неефективна і трудомістка зернова індустрія (і це при тому, що

бульбоплоди в десятки разів переважають зернові та бобові за урожайністю) — культивують дику пшеницю (одно- та двозернянку-еммер, а також ячмінь голозерний і плівчастий, бобові горох, сочевицю та вику ервілію, які з'явилися в VIII–VII тис. до н. е. на Близькому Сході та поширилися в Малій Азії, Європі (у Греції — в 6800 р. до н. е., калібрована дата), Кавказі (поселення Чох), Туркменистані (Джейтаун), а з VI–V тис. до н. е. — на лесових ґрунтах від території України та Молдови на сході до північних районів Франції на заході (племена культури лінійно-стрічкової кераміки), а також у Центральному і Західному Середземномор'ї (Адріатичне, Іонічне, Тіренське моря, узбережжя Франції, Іспанії, Португалії; носіями землеробства тут були племена культури керамічного комплексу «імпресо») і лише потім — у долині Нілу; щоправда, батьківщиною м'якої пшениці є територія Західного Пригімалайя, а батьківщиною твердої — Ефіопія, та ще й обидві останні у вже готовій «культурній» формі і надзвичайно географічно віддалені від своїх «диких» родичів; останні дослідження ДНК, щоправда, показали, що найдавніші вогнища обробки однозернянки існували саме в т. зв. «нуклеарному центрі» — районі озера Севан у турецькому Курдистані¹²⁶¹, та й взагалі доведено, що пращури теперішніх культурних рослин були введені в культуру лише раз і дворядний ячмінь (аларод. *mVqa «ячмінь» ~ укр. «мука»), та виникає кам'яна індустрія як для виготовлення ступок для вилущування зерна, так і зернотерок (перетворення зерна на борошно при тому, що цілком можна варити з уже вилущеного зерна калорійні каші, а харчова якість від цього не страждає).

Як правило, дослідники апелюють до того, що перехід до землеробства не був таким раптовим, а що протягом кількох тисячоліть збільшувалася інтенсивність використання дикорослих злакових (пшениця, ячмінь) та ще й поряд з одомашненням кози і вівці, як це мало місце на Близькому Сході: від спроб використання натуфійськими скотарсько-збиральницькими племенами (IX тис. до н. е.) до масового використання злаків мисливцями на онагрів, косуль та диких биків т. зв. «родючого півмісяця» (VII тис. до н. е.)¹²⁶². Приблизно цим часом датується у близькосхідній («біблійній») традиції «створення світу», а в мезоамериканській — загибель попереднього («дерев'яного») людства в катастрофі, на зміну якому прийшли «маїсові люди».

Самоозначення людини через причетність до зернової культури набуває поширеного характеру. Зокрема в мову індоєвропейських хетів Анатолії від доеллінського населення Балкан та Західної Анатолії, що відоме науці як пелазги, було запозичене слово halki- «зерно», «хліб»¹²⁶³, яке у мові близькосхідних пракартвеломовних хуритів вже засвідчене як ім'я божества зерна ^dHalki-, а в дравідомовних племен (брагуї) Індостану — як **khōlum** «пшениця» (< *kul-, *kuli- «злакова культура»)¹²⁶⁴. Самі пелазги, за свідченням Сервія, називали себе Halaeski (галески)¹²⁶⁵, тобто ті, що мають стосунок до зерна (або ж зернова культура трактувалася як їхній тотем). Споріднене їм доіндоєвропейське населення Центральної Анатолії (які розглядаються предками сучасних абхазів) саме іменувалося «хати», тобто «зернові», «злакові»: хат. kait, хуррит. kate, лікійськ. χθηα «зерно»¹²⁶⁶. Аналогічно інша група народностей того ж Східно-Середземноморсь-

кого басейну називала себе «критяни» — «ячмінні» (ст.-грец. κριθη «ячмінь»). Богом проростання злаків і взагалі рослинності, походження якого пов'язується з Балканами, тобто територією пелазгів (трипільсько-кукутенська культура), в античних греків вважався Діоніс (фракійськ. *diō-nysos* «син бога?»), він же — Бахус: ст.-грец. Πήχυς «рука», «лікоть», дв.-інд. *bahuh* «рука» < і.-є. *baG^hus «згинати», «те, що згинається під тягарем (у тому числі й доспілі зернові)».

Як зазначає А. Склярів, раннє землеробство в той час значно погіршує існування давньої людини, ніж мисливство та збиральництво, але значно поліпшує, ніж скотарство, бо 5 га викорчуваного лісу є пасовиськом лише для однієї корови, яка прохарчовує на рік тільки одну людину, в той час як ці ж 5 га, засіяних зерновою культурою, харчують 200 чоловік на рік! Отже, до землеробства переходили лише колишні скотарі (вірніше ті, хто здійснював спершу облавне полювання на джейранів за допомогою кам'яних загород). Щоправда, характеристика пшениць одно- та двозернянки — стійкість до грибкових захворювань, плівка захищає від птахів, однозернянка може рости на пісках, крейдяних та кам'янистих ґрунтах, а в двозернянки-еммера значно розвинута коренева система, внаслідок чого вона може рости на підзолах і глинах, погано оброблених та виснажених полях, не потребує глибокої оранки — робить їх рятівним продуктом для мешканців віддалених гірських районів (від Європи до Кавказу та Прикам'я).

Землеробство «прив'язувало» колишнього кочівника до землі і позбавляло свободи маневру в несприятливих умовах, що призводить до частого голодування, практично не відомого мисливцям і збирачам. Крім того, перехід на рослинну їжу різко обмежив притік білків тваринного походження, потреба в котрих особливо велика під час росту головного мозку, але одночасно слід пам'ятати, що нестача в організмі вітаміну Е (токоферолу), який міститься в проростках злакових рослин, зумовлює порушення функції статевих залоз.

«... Землеробство, — констатує відомий марксист Мих. Ліфшиц, — це перший помітний катарсис абстрактної волі, і не дарма із землеробством дуже тісно пов'язаний культ бога, що вмирає і воскресає. Слід пройти через заперечення свого, близького, щоб наблизитися до заперечення на вищому рівні. У землеробстві людина зрікається своєї хижацької ролі стосовно природи. Вона тільки стилізує її органічний процес, кидаючи зерно в борозну (до речі, спеціалісти саме появу землеробства пов'язують з усвідомленням архаїчною людиною чоловічої ролі в народженні дитини, в той час як у мисливсько-збиральницьких суспільствах зародок в утробі жінки виникає від потрапляння якоїсь духовної субстанції Першопредка, а роль чоловіка — лише у годуванні зародка. — О. Г.). Переложне землеробство ще несе спустошливий характер, але перехід до посівообороту агрокультури є вищим рівнем єдності з природою»¹²⁶⁷.

Виправдання для переходу до землеробства одне — така воля богів, «високого первня життя», «творців чудесного». «Ось, Я дав усяку траву... і всяке дерево, в якого плід ...; вам це буде за їжу» (Буття, 1:29).

Але чому? Як стверджує Гесіод (43–46, 50), боги турбувалися про те, щоб люди не байдикували, а привчалися до праці. Саме з цією «виховною метою»

вони забирають від них вогонь (тобто від початку відомий людям). Прометей же прагнув зробити людей лінивими і тому повернув їм вогонь, який надто полегшував їхнє існування. А тому кара і на людей, і на Прометея з боку олімпійських богів справедлива¹²⁶⁸.

У китайців-даосів теж є аналогічний персонаж — це рід Фусі, який прийшов до влади над землею після віку Жовтого предка. Перед цим сталася жахлива космічна катастрофа: «... чотири полюси зруйнувалися, небо не могло все покривати, земля не могла все підтримувати, вогонь палав, не стихаючи, води бубували, не кінчаючись. Жахливі звірі пожирали добрих людей, хижі птахи хапали старих і слабких». З космічною катастрофою успішно впоралася Ньюва, дружина-сестра Фусі: вона розплавилася сакральне каміння і залатала блакитне небо, відрубала лапи гігантській черепаці і підперла ними чотири полюси, перепинила шлях водам, повернула чотирьом сезонам їхні функції тощо. Саме тоді два володарі — Фусі і Шеньнун — «Священний землероб» заволоділи «важелем» Дао і зацарювали в центрі. Розум був супутній змінам, і чотири сторони світу перебували в мирі: «Ось чому небо може обертатися, а земля стояти у спокої». Рід Фусі був праведним — шов «шляхом неба і землі» (він навчив китайців полювання та рибальства, ієрогліфічної писемності і триграм для ворожіння), але якось захотів передати свою мудрість людям, і коли це сталося, у людей виникло знання про те, що таке «користь», а що таке «шкода», і всі «спрямували свій погляд між небом і землею», і тому добро «схвилювалося» і втратило єдність. Люди почали гвалтувати свій розум, турбувати своє «цзін», метатися і вишукувати у зовнішньому, тобто втратили божественний розум та істинне помешкання (Померанцева, с. 94–95, 110. 138).

Можливо, стурбовані трудотерапією людей боги були не тільки тому, щоб перекласти на них свої земні турботи (як це проголошує шумерська міфологія), але й щоб, як вважає А. Склярів, **постачати богам напої**, виготовлені з цих продуктів і які викликали алкогольне або легке наркотичне сп'яніння? А самих прикладів пияцтва богів (від сакральної соми до банальної «бормотухи») у світовій міфології — «безліч»¹²⁶⁹ (тут раптом, без сумніву, вигулькує тема «палеовізиту», але здорова іронія швейківського типу віддає цю тему для забавок особам штибу Неоніли Стефурак та фон Деннікена) ...

Хочеться згадати і біблійну версію про «насильну» перемогу землеробства над скотарством (в умовах кліматичного оптимуму, в якому тоді перебував Близький і Центральний Схід, найсприятливішим було скотарство) — вбивство рільником Каїном скотаря Авеля та народження третього сина Адама Сифа. Мотив жахливої кривавої жертви на знак появи землеробства відомий на берегах від Старого до Нового Світу: «... Дуже прозорий вимисел оджібве про небесного юнака у зеленій одежі, з пір'ям, що розвівається, котрий для блага людства був переможений і похований індіанцями, але встав з могили у вигляді маїсу, Мондаміна, або «зерна духа». Селяни Нового Лісу переконані, що мергель, який вони знаходять в оброблюваному ґрунті, досі червоний від крові їхніх давніх ворогів данців. На червоних скелях Кукової протоки маорі бачать сліди крові Купе, котрий, оплакуючи смерть своєї дочки, поранив свій лоб уламками обси-

діану. На тому місці, де Будда віддав своє тіло в їжу голодним дитинчатам тигриці, його кров на вічні часи забарвила ґрунт, дерева та квіти. Сучасні албанці досі бачать сліди різні у річках, що набувають червоного кольору від ґрунту, аналогічно як давні греки бачили кров Адоніса у літніх хвилях річки, що зрошує Біблос. Червоні нарости, які покривають річкові галуни, корнуольці досі вважають ознаками здійсненого в цьому місці вбивства. У Німеччині кров Йоана Хрестителя все ще перетворюється на рослину в Іванів день, і селяни продовжують відшукувати її ...»¹²⁷⁰.

Не дивно, що саме в контексті божественного «страшного смутку» і звільнення від нього за допомогою напою богиня Деметра дарує людству таємницю вирощування злаків і виготовлення пива. На відзнаку цього акту й встановлено славнозвісні Елевсинські містерії. В них прославляється новонароджена дитина Якх (син викраденої дочки Деметри Кори-Персефони й Аїда-Плутона; для мікенського періоду XIII–XII ст. до н. е. характерні зображення сидячих на троні двох статних жінок з немовлям на руках), розповсюджувач землеробства у світі Тріптолем (який роз'їжджає на колісниці) і його брат Евбулей. Дивним чином до цього контексту незримо прив'язаний Посейдон — він батько Евмольпа, засновника роду Евмольпідів, які є головними жерцями Елевсинських містерій. Статуї Посейдона стоять поруч із статуями та храмами елевсинських богинь, у самому Елевсині — храм Посейдону-Батькові. Деметрі і Персефоні присвячені два солені озера вздовж священної дороги від Афин до Елевсину. Місти із запаленими смолоскипами сходять до берега Саламінської затоки, де й відбувається кульмінація містерій.

Також Деметра регулює вживання психоактивних речовин: після неритуалізованого вживання вина Діонісом, внаслідок чого настає його божевілля (метаалкогольний психоз), Кібела-Деметра виліковує його шляхом навчання певного ритуалу («діонісій»).

Цікавим у цьому сенсі є міркування Д. Овсянико-Куликовського щодо відкриття людством п'яного напою: «... Культурно-психологічне значення цього відкриття було величезне. Споживання п'яного напою дало могутній імпульс подальшому розвитку психічної діяльності... Він окрилив фантазію, розв'язав язик, розвивав спілкування, спонукав проявляти поетичні, творчі і культурні інстинкти людини. Це була гостра, збудлива основа, котра... пробуджувала... сонні сили... Проникаючи в людину, він приводить у священне тремтіння всі сили душі її, а людина відчуває, що якесь божество — могутнє і владне — вселилося в неї; створіння слабке і нище, вона тепер відчуває у собі незвичний приплив сил, приплив енергії, — вона уявляє себе причетною до божественної субстанції і володаркою всілякої мудрості...»¹²⁷¹ Але одночасно з цим, зауважує М. Фреймарк, «... тут приховувалася велика небезпека, що фантазія, окрилена свободою і сміливою думкою, занесеться далеко і зверне зі шляху... Неминуче потрібно було дати їй певні директиви. Віра в духів... висунула як таку директиву — жертву. Своєю готовністю до підношень будь-якого роду — від первістків полів до первістків материнської утроби — люди сподівалися домогтися щедрого дару як сьогодні, так і на майбутнє. Але людська природа не могла змири-

тися з жертвою, котра мучиться, котра постійно страждає. Почали шукати виходу і знайшли його. Люди приносили в жертву злим богам своє право на відтворення потомства, звільняючи себе від сімені; щоправда, все це здійснювалося згідно з приписами ритуалу. Кров — це сік зовсім іншого виду. Стан цей ще більше застосований до того екстракту, котрий вилучається з крові і зберігається у залозах чоловіків... Ця есенція уявлялася... найціннішою жертвою... немає такого демона, котрий міг би відкинути подібне підношення... ця жертва завжди виправдовує себе. Цілком зрозуміло, що цей цінний продукт не міг бути отриманим з людського організму без відповідних, дуже складних церемоній.. Ось і привід до сексуальних торжеств, які цілком належать до священного переконання... Свята ці мали за мету задовольнити не лише статеву пристрасть або пристрасть до окультної сили; тут передбачалася і мета — задоволення інстинкту жорстокості»¹²⁷². Генетично жертвування переходить в культ вогню і трупоспалення: «... Для всіх древніх архаїчних культур тіло предка — це найцінніше, головний скарб, предмет культу (пор. мумії єгиптян та їхні нещодавно знайдені аналоги в Китаї). І раптом найцінніше починають спалюватися... Індорійський ареал характеризується звичаєм спалювати тіла...»¹²⁷³

Богом-визволителем вод зі скелі є ведичний Індра, і він же покровитель родючості і сили, втіленої у злаках, котрі є джерелом енергії («дакшини»). Він розбиває палицею колісницю богині скотарства Ушас («Ранкової Зорі»), яка є донькою бога неба Дьяуса та дружиною бога сонця Сур'ї, і в індоарійському пантеоні вона відсувається на другий план.

ULTIMA THULE

Деякі дослідники вбачають причину трансформацій людства у космічного характеру катаклізмах. Наприклад, геофізик М. Маланкович вважає, що нахил земної осі періодично змінюється через кожні 40 тисяч років, стан земної орбіти — через кожні 92 тисячі років, а перебування найближчої точки земної орбіти до Сонця (перигелій) — через 24 тисячі років¹²⁷⁴.

Деякі науковці наполягають на актуальності зміни магнітних полюсів Землі — 12–15 тис. років тому північний геомагнітний полюс (насправді це — південний магнітний полюс) розташовувався на сході Північного Льодовитого океану, а зони полярних сьайв, де атмосферу нагрівають сонячні заряджені частинки (в умовах відсутності захисту Землі магнітним полем від потоків сонячних заряджених частинок відбувається світіння атмосферного газу), «прив'язані» до магнітних полюсів, і зміщення магнітних полюсів аналогічно зміщує зони полярного сьайва. Відповідно почала переважати циркуляція атмосфери в меридіанному напрямку (тобто відбувалося потепління завдяки теплим океанічним повітряним масам), а коли полюс був на східній частині, то на Європу насувалося холодне арктичне повітря¹²⁷⁵. Згідно з іншим датуванням саме при переході з плейстоцену до голоцену (7562 р. до н. е.) і від палеоліту до мезоліту (в межах XIII–XI тис. до н. е.) геомагнітне поле Землі змінилося й одночасно у Всесвіті

вибухнула наднова зоря, в результаті чого у полярних льодах Землі різко підвищилася концентрація ізотопу берилію-10. Нашу планету струшували чисельні землетруси і вулканічні виверження, в осадах підвищилася концентрація урану, викинутого із земних надр.

Тепер південний магнітний полюс перебуває у північній півкулі в районі гренландського міста Туле¹²⁷⁶ (засноване в 1910 р. на місці ескімоської хуторної факторії і назване на честь міфічної країни Туле, Ultima Thule). Начебто остання, за Страбоном («Географія», I,4), який посилався на свідчення мандрівника з Массалії (Марселя) Піфея (кінець IV ст. до н. е.), лежить прямо на північ від Британії (Prydain) на відстані шести днів плавання біля вкритого кригою моря (на мапі Птолемея Туле розташована на північ між Шотландією та Данією). Щоправда, Страбон заперечував свідчення Піфея: «... Піфей у розповідях про Туле виявляється найбільшим брехуном, і ті, хто бачив Британію й Ірландію, не кажуть нічого про Туле, згадуючи про інші невеликі острови біля Британії... Що стосується Етимій та місцевостей, що лежать потойбіч Рейну до Скії, всі повідомлення Піфея брехливі...» («Географія», I,4).

Проте Пліній у «Природній історії» (IV, 104) визнає існування Туле: «... Найвіддаленішою з усіх відомих земель є Туле, де під час сонцевороту, коли сонце перебуває в знакові Рака, як ми згадували, немає ночей, але дуже мало денного світла у зимовий час. Деякі думають, що це триває протягом шести місяців поспіль... Дехто згадує інші острови: Скандію, Думну, Бергі і найбільший з усіх Берріке, з котрого вони зазвичай плавають на Туле. На відстані одного дня морського шляху від Туле начебто перебуває застигле море, назване кимось Кронійським». Тут хочеться згадати свідчення Плутарха про те, що на служіння Кроносові вирушали жителі «Великої Суші» та містичного архіпелагу Огігія, які деякі дослідники ототожнюють з Туле. У своїй праці «Моралії» Плутарх розповідав, що на Огігії (Hogugia) Зевс та Посейдон утримували в ув'язненні свого батька Кроноса. Про цей острів згадує і Гомер: на ньому жила німфа Каліпсо, дочка Атланта, і саме вона врятувала під час шторму Одиссея. Намагаючись затримати героя у себе, вона обіцяла йому вічну молодість, але не могла змусити його забути батьківщину.

Аналогічно Туле названа у записках Христофора Колумба, коли він згадує про свою участь в португало-скандинавській експедиції Енса Скульпа, що вирушила з Бристолу на Галвег та Ісландію і далі у Гренландію (Туле): «... В лютому 1477 року я плавав під вітрилами в сотні льє від острова Туле, у напрямку до острова, південна частина котрого розташована на 73-му градусі, а не на 63-му градусі широти, як казали дехто, і цей острів не вписується посеред західних меж мапи Птолемея, а розташований ще західніше. І тоді ж до цього острова, котрий за величиною майже такий, як Англія, плавали з товарами англійці, в основному з Бристолу... Так що вірно, що острів Туле, відзначений Птолемеєм, розташований саме там, де він вказаний, і сучасна назва цього острова — Фрислянд» (Цит. за: ¹²⁷⁷).

На наш погляд, Колумб тут солідаризується (якщо навіть просто не запозичує) з даними грецького астронома Геміна (I ст. до н. е.) з його праці «Елементи

астрономії», який наводить свідчення з «Периплу Піфея» про те, що в цій місцевості ніч була короткою (аж до трьох годин) і сонце сходило через короткий проміжок часу після заходу. Власне така тривалість ночі може бути на 64–65-му градусі північної широти. Існують такі версії локалізації Туле в зв'язку з цим астрономічним явищем: побережжя Норвегії розташоване ледь північніше Тронхейму (концепція Нансена та Хенінга), це або Ісландія (теорія Кері), або південь Гренландії (В. Федотов).

Про таємничий острів розповідає грецький історик Феопомп з Хіосу (377–315 рр. до н. е.) у викладі Елліана (Еліан, «Пістряві оповіді», III, 18). Начебто Силен розповів Мідасові про четвертий світовий острів (поряд з Європою, Азією та Лівією) за межами Ойкумени (тобто відомого греками «житлового простору»). Він величезний, населений великим тваринами і людьми, які живуть вдвічі довше від звичайних. На цьому материку безліч великих міст зі своєрідним укладом і законами, протилежними грецьким. Два міста, нічим не подібні одне на одного, більші за всі інші розміром. Один називається Махім («Войовничий»), другий — Евсебос («Благочестивий»). Жителі останнього проводять дні у мирі та добробуті, отримують плоди землі, не користуються плугом і биками, — у них немає потреби орати та сіяти, — завжди здорові й бадьорі і до самої смерті повні веселощів. Вони настільки досконало правдиві, що боги нерідко нагороджують їх своїми відвідинами. Жителі ж Махіму надзвичайно войовничі, з'являються на світ вже озброєними, весь свій вік підкорюють собі сусідів і володарюють над іншими народами. Населення Махіму досягає не менше двохсот мільярдів чоловік. Люди, проте, там рідко помирають від хвороб, а частіше гинуть у битвах, вражені камінням або палицями; для заліза вони невразливі. Колись, за словами Селена, вони спробували перебраться на Ойкумену і в кількості ста мільярдів переправилися через Океан, дійшли до межі Гіпербореї, але на побажали йти далі, бо розчарувалися у чутках про щасливе життя в Ойкумені, а виявили, що воно жахливе та убоге. Також, за розповідями Силена, якесь плем'я людей заселило багато міст на цьому материку і межею їхніх земель є місто Аностон («місце без повернення»), місцевість якого подібна на прірву, де немає ні дня, ні ночі, а повітря завжди наповнене червоними сутінками. Через Аностон течуть дві річки — Радісна і Сумна, а на їхніх берегах ростуть платани, які приносять відповідно плоди, що навіюють радість і смуток (а радісні плоди ще й наділені здатністю омолоджувати). Ця оповідь Феопомпа про свідчення Силена явно схожа про наведену Платоном розповідь Солона про навалу атлантів на Східне Середземномор'я.

В. Дьомін зазначає: «... топоніми з коренем «тул» мають надзвичайне поширення: міста Тулон і Тулуза у Франції, Тульчин — в Україні, [Тула — в Росії, від слова «тулити» — «ховати, приховувати»], річка у Мурманській області — Тулома, озеро в Карелії — Тулос. На американському континенті також відоме місто Тула [(Толлан, штат Ідальго, Мексика. — *О. Г.*)] — древня столиця доколумбової держави тольтеків (на території сучасної Мексики [вражає, що т. зв. «пермський стиль» зображення літаючої птахолюддини поширений від Кольського півострова до Південної Америки та острова Пасхи; також паралель вияв-

ляється між «геогліфами» — «земляними зображеннями» на Кольському півострові і в Перу; «Аннали какчікелів», гл.4, знають чотири Туле/Толана: «... був один Толан на сході, другий — у Шибальбі¹²⁷⁸, ще один — на заході, звідки ми й прибули, і нарешті ще один там, де перебуває Бог. Отже, було чотири Толани, о діти наші!» — *О. Г.*). Арктичний зміст архаїчного кореня «тул» проявляється і в іншому аспекті. Відомо, що слово «тюлень» в російській та деяких інших слов'янських мовах походить від східносаамського «тулла», де чітко чути автотонну назву стародавньої Гіпербореї (До речі, руське слово «морж» теж походить від східносаамського слова того ж походження, і в ньому чується древня коренева основа, яка увійшла в назву Вселенської полярної гори Меру і поняття «море») [тут можна додати, що саме від східносаамського «хасава» — «просто людина» походить назва «кацап» на означення слов'ян, у першу чергу новгородських колоністів та поморів. — *О. Г.*]¹²⁷⁹.

Для нашої теми дослідження цікава така «сакральна географія» Туле, зведена в антології «Зоря Семілданах»¹²⁸⁰.

У 825 р. монах Дікуль висловив здогад, що Туле — це Ісландія (*Dicuil. De mensura orbis terrae, VII, 2*). З ним погоджувався у VIII розділі своїх «Діянь данців» Саксон Граматик (XIII ст.). Олав Магнус, який у 1555 р. написав «Історію північних народів», вважає Туле Гренландією: «... Над Гренландією горить зоря, промінь якої у досвітній час вказує шлях у Королівство Білої Лілії. Доступ до цього королівства охороняє Зелений Лев. З його пащі ллється отруйний вітриоль. Якщо ти збереш вітриоль у реторту і не спалиш скла, крупинка світла залишиться на дні реторти». Картограф Франсуа де Бельфор, проте, вважав, що під Туле мається на увазі континент Америка, посилаючись на такі слова Сенеки:

«Пролетят века, и наступит срок,
Когда мира предел разомкнет Океан,
Широко простор распахнется земной,
И Тефия нам явит новый свет,
И не Туле тогда будет краем земли»

(Sen. Medea, 374-379).

Цікаво, що тольтеки Мезоамерики називали свою країну Туле і вважали себе вихідцями з таємничої «землі чапель» — Ацтлан (Астлан), розташованої «посеред вод».

Алхімік з Ісландії Арне Сакньюссем (XV ст.), якого згадає і Жюль Верн у «Мандрівці до центру Землі», є автором таких слів: «Де шукати Туле? Скрізь і ніде. Або ти думаєш, що вихід із підземелля, закованого демонічними зорями, ти відшукаєш за допомогою меча і компасу?... Ти пропливеш протокою Норт-Мінч, і потім спис Скафіпів укаже тобі шлях у гігантській крижаній горі до істинного сонця. Доторкнися гостряком списа, і гора розсипеться, і відкриється шлях до першої заселеної землі. Дерзай і підкорюй смерть!».

На знаменитій мапі турецького адмірала Пірі Рейса є напис, що між Ісландією й Гренландією в 1456 році «згорів острів»... Прийнято вважати, що мова йде про загибель вулканічного острова (а може, саме так адмірал розправився

з легендою про острів Туле, щодо якого реальні плавання засвідчили його відсутність).

У 1690 р. шведський дослідник Олоф Рудбек опублікував працю «Атлантика, або Манхейм», де доводив, що Швеція була першопочатковою батьківщиною світу, названою греками Туле, Огігією, Гіперборесю, Меропою, садом Гесперид і особливо Атлантидою. Також абат Бальї, друг Вольтера, писав у «Листах про Платонову Атлантиду»: «...Клімат раніше був теплішим, ніж тепер, і острів Атлантида містився в Північному Льодовитому океані, десь у районі теперішнього Шпіцбергену (Земля Франца-Йосипа була відкрита лише в 1873 р., — *О. Г.*). Коли почалося похолодання, атланти залишили його і висадилися на материк в усті річки Обі, де й стояли стовпи Геракла». На мапі Г. Сансона (1688 р.) біля Золотого озера, з якого витікає річка Об (тадж. «об», іран. «ап», вед. «апас», сак. «оф/уфа» — «вода»), показане місто Арса, в якій вбачають натяк на іранську Арсу (Арту) — легендарну країну Істини. Тут, на думку М. Новгородова, існувала давньослов'янська держава Арса (Артанія), згадана арабськими мандрівниками (поряд з Куявією на Дніпрі та Славією у басейні приток Волги), населення якої місцеві сількупи називали «паджо». Начебто саме до витоків Обі переселилися предки індоєвропейців з океанічного Лукомор'я (санскр. «лока» — «місце, світ», «мора» — «предки») на вторинну прабатьківщину — Томське Лукомор'я¹²⁸¹ (а звідси — в Північночорноморське Лукомор'я).

Болгарський дослідник І. Мітев звернув увагу на те, що ханський рід гунів, з якого походить Аттіла (Етцель германських саг, Авітохол болгарських текстів), називався **Дуло**. Також відома розгалужена династія арабських емірів в Ірані, Іраку та Середній Азії **Ад-Даула**, яка правила в X–XI ст. Вони, як правило, належали до партії шиїтів, а їхні халіфи характеризувалися світлим волоссям, білим обличчям та блакитними очима.

У мовах народів Паміру, споріднених з булгарами (булгарський літопис «Джагфар Таріха» називає мешканців району Паміру словом «камірці», що є натяком на кімерійців, спільних предків болгар, саків, аланів та вірмен), слово «туле» означає «богом облаштований порядок» (аналог санскр. Rta, іран. Arta / Ashi), а самоназвою тюркомовного етносу Північного Кавказу балкарців, на формування яких вплинули булгари, є саме слово «**таулу**» («горці»).

Словом Туле була названа і столиця кельтського державного утворення у Фракії в III ст. н. е. (тепер м. **Тулово** біля Старої Загори), а її засновник начебто мав священне ім'я «Болг» (а інший — «Брем»). Болгарська літописна традиція (ієромонах Спиридон в «Истории во кратце о болгарском народе словенском») називає батьком Болга легендарного царя Коледа, на честь якого й відбувається зимове свято Коляда (аналог нордичного Юла-Сля). І. Мітев вважає, що в цьому переданні про Коледу та Болга зафіксувався переказ про кельтського походження панівну касту Фракії, ідентичну кельтській кімврській (sumraeg) касті воїнів, названій «Каледвулх», переінтерпретованій у епічній традиції на назву меча короля Артура (латинська форма — «Ескалібур»). У сербських легендах фракійський «Болг» («Вовк») виступає як міфологічний герой Вук («Вовк») Вог-

няний Змій, який вступає у двобій з батьком Вогняним Змієм (образ ірансько-аланських племен), який свого часу згвалтував його матір. У давньоруських билинах йому ідентичний князь Вольга (щоправда, билина про Вольгу і Микулу відома лише в Прионежжі)¹²⁸².

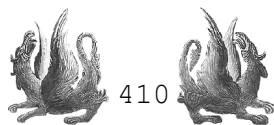
Також у давній столиці Валахії Тарговіште (до 1714 р.), що на р. Яломиці і в географічному районі Домбовіца, є сакральний топос **Dealu-Kloster** (Дялу-монастир), свого часу перебудований та розширений господарями Нягу і Матеєм Басарабами з відомою церквою святого Миколи. Тут саме коронувався в 1456 р. валаський господар Влад III Басараб, прозваний «Цепеш» («Той, що саджає на кіл») та відомий як «Дракула» (син рицаря європейського Ордену Дракона, в який його посвятив імператор Сигізмунд Люксембурзький; легенди про начебто звірства Влада розпускали скінений ним братовбивця і колишній господар Молдови Петро IV Арон та його союзник угорський король Матвій Корвин, а також турки, на визволення від яких Царгороду в 1461 р. Влад III розпочав православний «хрестовий похід», а також зрадники цього походу — молдавський воєвода Стефан Великий, який вдарив у спину валахам і захопив їхній форпост — Кілію, та угорський король Матяш Хуньяді, який присвоїв фінанси, виділені Папою Римським на хрестовий похід, а в 1462 р. ув'язнив самого Влада III на десять років і отримав свободу тільки тоді, коли перейшов у католицизм, одружився на родичці короля і з новими військами вторгся у Валахію). Державу волохів (Россовлахію) у 1324 р. заснував родоначальник династії великий воєвода (ерцгерцог) Басараб I (1310–1352 рр.), син, за угорськими документами, половецького («куманського») князя Thocomerius'a (Ток-Томіра/Тимура, 1290–1310 рр.; якщо руські літописи знають під 1295 р. князя Токтоміра, монгольського представника у Криму, то деякі ототожнюють його з представником гілки Джучидів Тука-Тимуром, син якого Уранг-Тимур мав, за Абульгазі, володіння в Криму; проте до гілки Орду-Ічена з нащадків Чингізхана також належав Тока/Тукай-Тимур, васал і брат Орду-Ічена, сина Чингізхана, а його внук Савур, син Урук-Тимура, розбив ставленика хана Узбека в Азербайджані; сучасником Тока-Тимура був його родич Саси-Бука/Буга, хан Сильної орди в 1310–1321 рр., родоначальник валасько-польської шляхти Сас, який за наказом хана Узбека утихомирював Угорщину та Галичину і, можливо, саме він вбив галицько-волинських князів Андрія та Лева Юрійовичів). Валаські хроніки XVII ст. називають першим валаським воєводою якогось міфічного Раду Негру («Раду Чорного»). Басараб I (Bazarab, від турец. *bassara* «давяти, пригноблювати» ~ латин. *oppressore* «т.с.» ~ рос. «опричник»/укр. «опришок»), як і його батько, теж спочатку називається в угорських документах як «наш вірний трансальпійський воєвода», але згодом — як «невірний святій короні». Саме Басараб I розбив у 1330 р. біля Посади військо угорського короля Карла I Анжуйського, і не без допомоги рицарів-тамплієрів, які перейшли на бік волохів.

Аналогічний до сакрального валаського топосу Дялу монастир Путна збудував ставленик Влада III молдавський господар Стефан Великий, де і був похований у 1504 р. На початку XVIII ст. значна частина жителів Валахії (Банат

і Срем), які були головним чином етнічними сербами і втікали від турецького поневолення батьківщини після 1459 р., емігрувала на галицьке Покуття, де заснувала поселення з «волооським правом» та перенесла топоніміку зі своєї батьківщини (серед них — Торговиця, Делева, Тулова).

Проте дивує те, що, як правило, дослідники проблеми острова Туле не звертають уваги на знаменну розповідь Прокопія з Кесарії про острів Фуле. Вона варта того, щоб навести її цілком: «... Коли ерули (тобто герули. — *О. Г.*) були переможені в бою лангобардами і мусіли піти геть, залишивши місця проживання батьків (у герулів був жакливий обряд убивства старих і немічних та самогубства жінок на могилах чоловіків. — *О. Г.*) ... решта ж не бажали ніде переходити річку Істр, але замешкали на самому краю населеної землі (!!! — *О. Г.*). Під проводом багатьох вождів царської крові, вони перш за все послідовно пройшли через всі слов'янські племена, а потім, перейшовши через величезну пустельну область, досягли країни так званих варнів (їх Прокопій, VIII, 20, розташовує біля витоків Істру. — *О. Г.*). Після них вони пройшли через племена данів, до того ж тутешні варвари не вчиняли їм жодної протидії. Звідси вони прибули до океану, сіли на кораблі, причалили до острова Фуле і там залишилися. Цей острів Фула дуже великий. Вважають, що він у десять разів більший від Британії (Ірландії). Він лежить далеко на північ. На цьому острові земля більшою мірою пустельна, у населеній її частині живе тринадцять племен, дуже багатолюдних, і в кожного племені є свій цар. Тут щороку відбувається чарівне явище. Біля літнього сонцеповороту протягом приблизно сорока днів сонце тут нікуди не заходить, але протягом цього часу безперервно сяє над землею. Але (не менше) місяців через шість після цього, біля зимового сонцеповороту, днів сорок сонце зовсім не показується над цим островом, і він занурений у безперервну ніч... Особисто мені відправитися на цей острів, щоб своїми очима побачити те, що мені розповідали, хоча я й дуже намагався, ніяк не вдалося... (Далі розповідається про те, що найбільшим святом на острові Фуле є святкування за п'ять днів майбутньої появи сонця над островом. — *О. Г.*)...З усіх варварів, котрі живуть на Фуле, одне плем'я, котре називається скритифінами, веде особливо звіриний спосіб життя (далі розповідається, як чоловіки та жінки цього племені зодягаються у звірині шкури, разом полюють, а немовлят вигодовують не молоком, а тваринним мозком. — *О. Г.*)... Але інші жителі Фуле, можна сказати всі, не дуже відрізняються від інших людей: вони поклоняються багатьом богам і демонам (геніям), які живуть на небі і у повітрі, на землі і на морі, і деяким іншим дрібним божествам, які, як вважається, перебувають у водах джерел та річок. Вони приносять всілякі жертви, приносять жертви героям і мертвим. Найпрекраснішим із жертв вони вважають принесення в жертву людини, котра була у них військовополоненим. Вони приносять її в жертву на честь Ареса, бо цього бога шанують вище за всіх. Вони присвячують цього полоненого богові, не просто вбиваючи його, як приносять жертву, але вішають його на стовпі або кидають на спиці, або вмертвляють якимись іншими способами, викликаючи жаль до його мук. Так живуть мешканці Фули. З них найчисельнішими є гавти, у котрих і поселилися прийшли сюди ерули. І ось ерули, котрі жили в римських ме-

жах, убивши свого короля, послали деяких знатних своїх людей на острів Фулу, щоб вони розшукали і привели із собою когось, якщо вони будуть спроможні знайти там когось царської крові. Коли ці люди прибули на острів, вони знайшли там багато осіб царського роду; вибрали одного, котрий їм особливо сподобався, і разом з ним поїхали назад. Коли вони були у межах данів, він помирає від хвороби. Тому ці посли знову повернулися на острів і взяли із собою звіди іншого, на ім'я Датія (в інших рукописах — Тодасія. — *О. Г.*). За ним рушили брат його Аорд та двісті юнаків з наявної на Фулі ерульської молоді (далі розповідається, як ставленик візантійського імператора Константина ерульський король Сватуаз виступив проти прибульців, але вночі перед битвою всі ерули перейшли на бік Датія, а сам Сватуаз втік до Візантії. Герули, боячись могутності ромеїв, переселилися у землі споріднених їм гепідів. — *О. Г.*)...» (Прокопій з Кесарії, «Війна з готами», VI, 15)¹²⁸³.

Без сумніву, все вищенаведене відображає певний міфологічний комплекс уявлень відходу після смерті (або поразки) в чарівну країну, з якої час від часу прибувають до ще живих сакральні правителі та жерці. Факт, що подальші інтерпретатори віднесли Туле на північний захід Європи, може пояснюватися тим, що його співставили зі згаданим Юлієм Цезарем племенем Белгіки тулінгами.

Але, крім усього, якщо врахувати фонетичну варіативність «Туле // Фуле», слід згадати місто Фулли — столицю готоаланів у Криму (тепер — Чуфут-Кале або Тепе-Кермене, з XVIII — Кіркора, від *kirkos* — «яструб», «кільце»; вперше згадане в 579 р. при описі маршруту візантійських послів до хана тюрків Бохана [*Corpus Veneticum*, I:85.5])¹²⁸⁴, де в VII–X ст. проживали алани, греки, вірмени, євреї і тюрки, і саме сюди в рамках т. зв. «хазарської місії» прибув св. Кирило Філософ. І називалося це місто тоді Рускофулей, де перший формант слід пов'язувати з грецьким *gosko* — «ущелина» або *guske* — «захисний» (пор. термін «русі-поліс» — «захисник міста»). В часи патріархів Фотія та Ігнатія (858–867 рр.) Фулли і Харасія («на Чорній воді») виступають як єпископство «охоцирів» (акацирів) Готської метрополії. В X ст. Фулли були підвищені до статусу архієпископства і підпорядковані безпосередньо патріархові. Надалі Фулли приєднували до Зікхійського та Сугдайського архієпископств, і останнє до XIV ст. іменується Сугда-Фульською митрополією. А якщо зауважити, що до Фуле герули прибувають кораблями, оминаючи землі істрів (а Істр — це грецька назва Дунаю в його течії на Балканах), то цілком ймовірно, що в уявленні північних германців островом Туле//Фуле міг бути саме Крим. Сам же факт переказу про те, що тут півроку триває день, а півроку — ніч, може бути віднесений, поперше, до мотиву належності чарівного острова до «потойбічного світу» (де все не так, як у «поцейбічному»), так і, по-друге, невірним зрозумінням германцями місцевого (таврійського) звичаю присвячувати частину року богові Сонця, а частину — богові Місяця. В результаті подальші інтерпретації не ототожили Фуле з Тавридою, а віднесли його далеко на північ, де, можливо, теж існувало уявлення германців та кельтів про «інакшу землю». Також назва Криму як Туле могла побутовати саме у праслов'ян, в яких, як каже М. Будимир, існують терміни *tulmasu* і *tulku* з коренем **(s)tel/r-* «світає, ясно» (~ латин. *stella*, *aster* «зоря»),

присутнім також у мітан. *talami* «*interpretes*, вісник, тлумач», етруск. *Turms* «*interpretes deorum*, вісник богів, тобто Меркурій», зах.-анатол. *Adramon* (в Лідії)¹²⁸⁵. Аналогічно, можливо, трапилося з чорноморським островом посмертного блаженства Ахіллеса Білим (Левке, тепер — о. Зміїний), який Гекатей переніс далі на північ, назвавши його Гіперборесію біля Молочного океану (*Amalchius oceanus*) і розмістивши на ньому гору чи долину на побережжі *Кагамбука* (~ польск. *gremba/gromba* «пагорб»)¹²⁸⁶.

Також К. Мутті вважає, що про північну країну Туле знає й Гомер, називаючи її в «Одіссей» (X, 82–86) країною лестригонів зі столицею Телепілос («далекі ворота»; пор. з «далека Туле» у Піндара і Діодора Сицилійського) та замком Ламе (пор. з о. Ламой біля берегів Норвегії). «... Там люди, котрі сплять мало, можуть отримувати подвійну плату за роботу — вночі випасаючи темних биків, а вдень — білих овець, бо в цій країні шляхи Дня і Ночі близькі». Також він знаходить свідчення про Туле-Гіперборею в ісламській традиції. А саме Абд-Ель-Карім Ель-Джілі (1365–1403) у «Книзі непорочної людини» (*Kita'b al-insa'n al-ka'mil*) писав, посилаючись на «Коран» (VII, 44 та 46; LIV, 55), що за межами семи кліматичних поясів є *Al-Acra'f* («Висоти») — «небесна земля, котра біліша за молоко і солодша від меду, де був створений Адам». Коли Адам залишив відпочаткову батьківщину, вся земля стала попелястого кольору, крім територій далекої Півночі, де досі править Хізр і живуть «люди Невидимого» (ріджал-альб-гайб). Там не слід творити вечірні молитви, бо схід передує заходу «північного сонця»¹²⁸⁷. Мусульманський Хізр («Зелений») виявляє дивну тотожність зі слов'янським казковим персонажем — зеленим чоловіком, котрого Іван Царевич виявив у підвалі Мар'ї Морівни закутим ланцюгами в залізному казані, під яким горів вогонь, та випустив на волю — царем Кощієм Безсмертним. Смерть його — в яйці, яйце — в качці, качка — в зайці, заєць у залізній скрині сидить, скриня на міцний замок закрита і закопана під найбільшим дубом на острові Буяні, посеред Моря-Океану. «... На Буяні-острові, — писав відомий фольклорист О. Афанасьєв, — зосереджувалися всі творчі сили природи, як у вічно повному і невичерпному джерелі... Як і коли створився Буян-острів з його «мокрецьким дубом», передання мовчать»¹²⁸⁸.

В певних європейських традиціях Туле стала розглядатися сакральним і містичним центром нордичної традиції (Туле-Огігія у Плутарха) та включена в коло передань про рицарів короля Артура. У середньовічному романі «Ланцелот», у його німецькій версії, яку здійснив Ульріх Зацікхофен, існує епізод із самим рицарем Ланцелотом. Інший рицар Руадюран зустрів у лісі жахливу змію, котра вмовляла його, щоб він поцілував її. Руадюран відмовився, відмовилися й інші рицарі Артура. Але Ланцелот подався до лісу, і коли з'явився монстр, без вагань, на прохання змії, цілує її. Тоді змія стає жінкою дивної краси. Це була Елідія, дочка короля острова Туле, яка була приречена бути змією, доки найкращий рицар світу не поцілує її. Тут напрошується паралель з українською казкою про прихованого героя (Іванко-дурник), який рятує змію з вогнища (або від загрози вбивства), вона виявляється царівною і дарує своєму визволителю чарівну каблучку, за допомогою якої герой буде летючий корабель.

В іншому творі Артурівського циклу, «Персевалі» Роберта де Борона синьо-золота (!) зоря Арктур називається «животворним сонцем Геліодсі», «новим полюсом», на котрий вказує магічний спис. Геліодсе — це неозорий материк, і шлях до нього знали мореплавці Туле: «Корабель зупиняється посеред океану, і навіть ураган не здатний зрушити його. Сушу утворюють застигли сапфірові хвилі — там ростуть прозорі дерева, плоди яких не слід зривати, бо їхній аромат вгамовує спрагу та нагодовує».

Саксон Граматик розповідає про те, як Гормон (пор. з горою Гермон — північною межею Палестини і тим, що ім'я Галахада співвідноситься з назвою однойменної палестинської долини), син Гаральда, прагне вдосконалюватися духовно шляхом таємниць світобудови, а не застосуванням зброї. В першу чергу він вважав за доцільне перевірити свідчення мешканців Туле про царство якоїсь Герути з величезною кількістю скарбів. Щоб добратися туди, слід переплисти Океан, залишити позаду сонце і зорі, плисти в безмежному просторі хаосу і зрештою прибути до землі, де немає світла і панує вічна ніч.

Екзотерично стурбовані представники т. зв. «другої окультної європейської революції» (кін. XIX — сер. XX ст.) не сумнівалися в істинності передань про Туле. В 1918–1919 рр. з масонсько-езотеричного тевтонського братства «Германе Орден» (керівник — Герман Поль) виокремлюється в Баварії своєрідний пагінець — «Товариство Туле» (Thule Gesellschaft). Його символом стала свастика з мечем та вінком (пізніше їх замінило коло сонця з блискавкою всередині — Зонненрад). Члени товариства ставили за мету відродити магічні знання Туле з метою захоплення влади. Його керівником став турецький містик Рудольф фон Зеботтендорф, а виразником — журнал «Руни». Трансформовану організацію «Туле-Семинар» тепер очолює новий правий мислитель П'єр Кребс, а її східноєвропейське відділення «Thule Sarmatia» — болгарин Антон Радославов Рачев.

У т. зв. «Неправдивих сагах» XIV–XV ст. говориться про таємничу землю на півночі від Скандинавії між Гренландією та Б'ярмаландом (Пермяцькою землею), куди мандрівники потрапляють випадково під час бурі. Називалася вона Рісаланд (Risaland) — «Країна велетнів» (від risi «велетень»; пор. з суч. нім. Riese). З цієї країни скандинави привозили золото, про що свідчить рунічний напис XII ст., виявлений у 1925 р.: her lago their er komo af risalade meth lothnu skipi af gulli ok thet er i thesum steini — «Тут лежать ті люди, які прийшли з Рісаланду на кораблі з вантажем золота, і воно міститься в цьому камені»¹²⁸⁹. Рісаланд уявлявся островом або частиною материка. Можливо, це або Кольський півострів, або один з архіпелагів — Шпіцберген, Земля Франца-Йосифа або Північна земля. До західного берега Шпіцбергену (норвежці називають його Свальбард) спрямована гілка теплої течії Гольфстріму, яка північніше архіпелагу дає початок потокові теплих проміжних вод у Північний Льодовитий океан. Звісно, цією течією потрапляли на Шпіцберген варяги та русичі. Останні заселяли його з XI ст. і називали Грумант, що є германською вимовою латинського grandis «величезний», «важливий» (від цього слова походить титул «гранд»), а отже версією автентичної назви Рісаланд. Археологи виявили стоянки первісних людей,

які датуються IV тис. до н. е. Таку ж стоянку знайдено і на Канадському арктичному побережжі.

Чи можливе було реальне існування на півночі Європи (ширше — Євразії) сприятливих умов для існування «цивілізації Туле»? Палеографи відповідають ствердно. На їхню думку, похолодання в Арктиці відбулося десь в середині I тис. до н. е., коли почала формуватися сучасна тундра. До цього тут панував т. зв. «субмаріальний теплий клімат», який визначають як «другий кліматичний оптимум». Перший (голоценовий) кліматичний оптимум існував в Арктиці десь у 9–2,5 тис. до н. е. (або 6–4 тис. до н. е.). Наприклад, на о. Жохова, одному з Новосибірських островів, у районі легендарної «землі Саннікова», де мешкали таємничі онкілони з однойменної книги В. А. Обручова, в 1967 р. було знайдено кам'яні мисливські знаряддя, датовані радіовуглецевим методом 8–9 тис. років тому, які належать до сумнагінської археологічної культури, поширеної від Таймиру до Чукотки. На території Гренландії знайдено викопну фауну, яка вказує на те, що тодішній клімат тут нічим не відрізнявся від теперішнього клімату в районі Женевського озера в Швейцарії. Також палеогеографи встановили, що 10–12 тис. років тому теперішній підводний Північно-Атлантичний хребет не дозволяв сучасному Гольфстріму текти до берегів Європи. Теплі води Атлантики потоками досягали Північного полюса, зігріваючи Арктику. Температура січня, наприклад, різко підскочила на 30°C, рівень світового океану піднявся на 130 метрів, і шельф виявився затопленим. Крім того, за поглядами деяких палеографів та палеобіологів (І. Підоплічко, П. Макєєв, А. Маркевич, М. Золотарьов, І. Пузанов), похолодання припинилося (його максимум припав на 21–18 тис. років тому) в зв'язку зі зникненням її основної причини — як такої, що існувала з кінця плейстоцену (рисс, LX тис. до н. е.) до початку голоцену (вюрм, X тис. до н. е.) Балтійсько-Біломорської затоки, відкритої на півночі водам Арктики, зігрітим Гольфстрімом, так і зі зникненням суцільної суші між Льодовитим та Атлантичним океанами (вищезгаданий т. зв. «поріг Томпсона» — лінія Гренландія—Ісландія—Південна Норвегія)¹²⁹⁰.

Дж. Гудмен, Дж. Бада, Т. Прідо вважають, що саме цим суходільним «мостом» з Америки до Європи (!) проник сучасний тип гомо сапієнс (кроманьйонець), який сформувався в Америці десь 250–500 тис. років тому і виглядав як кавказоїдного типу мисливець на дольодовикову мегафауну, про що свідчать виявлені археологами черепи того часу (епоха Солютре). В часи льодовикового періоду (35–8 тис. років тому) кроманьйонці не раз переходили з одного континенту на інший (Азія–Америка–Європа) і поверталися назад слідом за стадами, що мігрували, а з потеплінням у X–IX тис. до н. е. останні переселенці з Америки до Європи принесли нові культурні навички, невідомі архаїчнішому населенню Старого Світу. Серед сюжетів кроманьйонського розпису слід особливо відзначити «птахоголову людину» — одне з чільних зображень американської архаїки.

Але головною умовою, яка робила життя можливим і певною мірою комфортним у цьому регіоні, був сам льодовик. Зокрема сама «тундра» розташовувалася значно південніше, ніж сучасна, а отже інсоляція (притік променевої енергії сонця) була більшою і сприяла розвитку трав'яного покриву з однорічних

рослин і перешкоджала появі лісу (південніше була не лісотундра, а щось схоже на африканську савану, де могутнім куцям і деревам перешкоджали рости стада мамонтів і шерстистого носорога, а ще південніше було щось схоже на теперішню північноамериканську прерію). Як наслідок — виникав родючий ґрунт, який швидко зігрівався у літню пору, мав достатньо вологи, що не переходила у заболочування, бо й випаровування вологи було більше. «... Льодовик, — пише Л. Гумільов, — це величезне скупчення льоду, котрий тому й існує, що над ним стоїть стовп чистого повітря з високим тиском, тобто антициклон. Величезна маса чистого, ясного повітря захоплює значно більший простір, ніж сам льодовик. Отже, поряд з льодовиком, поряд з глибою криги, котра здійснюється на кілометр, іноді на 2–3 кілометри, буде зовсім ясне небо, а отже — величезна інсоляція. Температура повітря низька, але сонце світить і нагріває землю. На землі росте трава. Сонце нагріває тіла тварин і людей, їм не холодно. Вітру майже ніколи не буває. Висловлювалася думка, що довкола льодовика завірюхи навівають величезні кучугури снігу. Це географічна неграмотність, властива гуманітаріям. Якби навівало сніг, то це означало б присутність теплого вологого вітру, і тоді б розтопило льодовик. Нічого подібного! Снігу і дощів випадало мало. Розігрітий ґрунт створював конвекційні потоки повітря, й іноді із сусідніх широт, там, де були циклональні умови, могли пробиватися невеликі повітряні маси, котрі випадали як дощ або у вигляді невеличкого снігового покриву. Цього було достатньо, щоб за льодовиком у зоні антициклону простерся чудовий сухий степ з невеликою кількістю снігу, що не заважало травоядним тваринам взимку добувати з-під снігу суху траву, дуже калорійну, насичену сонцем. З іншого боку, льодовик під сонячним промінням теж танув, тобто з нього стікали струмки та струмочки чистої прісної води, котрі утворювали на окраїні льодовика озера. А де озера, там і риба, і водоплавна птиця, котра переносить ікру на своїх лапах. А де волога, там ростиме буйна рослинність, там ростимуть ліси. Там при великому таненні почнеться скидання вод у вигляді річок, і вони потечуть туди, куди їм підкаже рельєф. Ці річки створять у сухому степу, що охоплює льодовик з півдня, необхідні тваринам водопої... А де копитні, там і хижакі, а серед хижаків і людина. Танучий льодовик — це оптимальні умови для розвитку людини... Льодовик весь час переміщувався. Від Таймиру він, весь час наростаючи, йшов до Фенноскандії і танув у Атлантиці. Циклони приносили дощі, тумани, мокрий сніг, котрий падав на льодовик і збільшував його. А на східній окраїні льодовик танув, тому тут і були кращі умови. Найкращі умови в льодовиковий період були в Сибіру!»¹²⁹¹.

Так, доки в Європі танув льодовик, як зауважує Н. Новгородов, стада копитних і шерстистих в Азії, що паслися в безсніжних холодних саванах, досягли берегів арктичних морів (наприклад, досі канадські олені-карибу влітку мігрують на побережжя Арктики, долаючи відстань до 3 тис. км). «... Стада мамонтів, вірогідно, приходили на Таймир тільки влітку. Вони паслися на прирічкових луках, багатих трав'янистою та куцвою рослинністю, яку тепер можна спостерігати в південних лісотундрах, наприклад, у басейні Анадирі або Пенжини. На літо мамонти змінювали шерсть на коротшу... Тут, на Таймирі, у сприятливих

умовах теплої пори року самки народжували дитинчат. Мамонти не були єдиними мешканцями лук Таймирської лісотундри. З інших, супутніх їм крупних ссавців, слід щонайперше назвати коня»¹²⁹².

А що північ Азії має вигляд клину, де мис Челюскіна висувається в Арктичний океан на 12 градусів, то стада тварин поступово кочували цим клином, а слідом за ними йшла людина зі списом. Саме тут почалася першоконцентрація тодішньої мезоевразійської людності.

Поступово в районі Таймиру сформувалася **ностратична (бореальна) протоцивілізація** (її стан був схожий з тим, як існувала «єдина» папуаська протоцивілізація до приходу європейців до Папуа-Нової Гвінеї; її мовних нащадків (корені слів nostrатичної прамови розпочиналися з чотирьох діакретичних голосних «а, і, у, е», виявляючих основні просторові відношення — віддаленості, близькості, глибини та висоти), йдучи за Х. Педерсеном — В. Ілліч-Світlichem — А. Долгопольським¹²⁹³, ми поділяємо тепер на такі групи: урало-алтайців (**бріарених**; східних мезоевразійців), індоєвропейців (**зефіральних**; західних мезоевразійців), семіто-хамітів (**євральних**; афроазійців), дравідо-еламітів (**нотійних**; південних мезоевразійців) та картвелів (**орітальних** мезоевразійців)), а осердям її стали таймирські гори Бирранга на берегах морів Карського та Лаптевих. На доволі скептичні попередні погляди щодо думки про зародження людської історії саме в північній частині Євразії тепер існують, на основі аналізу певних часткових особливостей мовних явищ (спорідненість слів, причетних до сигналізації сенсів «північ», «морок», «смерть», «страх» тощо), суто наукові концепції півночі як фактора глоттогенезу (Н. Луценко, М. Маковський)¹²⁹⁴.

Представники бореальної (ностратичної) спільноти були **типовими європеїдами, північної скандинавської підраси** («масивні північні європеїди-кроманьйонці»)¹²⁹⁵. З Таймиру вони колонізували території на захід (Кольський півострів і Скандинавія, Пообсько-Іртиська рівнина), на південь (на Об та Іртиш), а звідти — на південний захід (аж до Понтійського шельфу) та схід (на Лену, Індірку, аж до Камчатки, Чукотки й Америки). Можливим це розселення було саме славнозвісною Великою Трансєвразійською стежкою, що йде вододілами річок від Саян через Ангару і Лено-Єнісейським межиріччям з півдня на північ через плато Путорана і далі на Таймир і в гори Бирранга¹²⁹⁶.

Інші географи також констатують роль Північно-Західного Сибіру в епоху відступу льодовика: «...не залишається жодних інших можливостей, як припустити заселення сибірської півночі Азії прибульцями із східного (Україна) Присередземномор'я (див.:¹²⁹⁷. — О. Г.). З не відомих нам причин в епоху верхнього палеоліту вони пройшли в напрямку із заходу на схід майже весь материк Євразії і досягли верхньої течії крупних сибірських річок Ангари, Лени та їхніх приток. Первісні мисливські племена, які переселялися в Сибір, були типовими представниками «європейського фізичного типу в його древній палеолітичній формі» (Окладников...). Вони досягли південного Приангар'я та верхів'їв Лени, коли безлісими просторами... тундри поряд з мамонтами кочували ще й носороги. Коли європейські переселенці замешкали на Мальті і Буреті (стоянках. — О. Г.), повний комплекс характерної для цього часу мамонтової фауни поширився да-

леко на південь і на південний захід — до Криму, півдня Франції і Піренейського півострова... У матеріалі Ангарських стоянок кістки носорога наявні в достатку. Ця обставина дозволяє геологічно точно датувати час мешкання тут людини фінальними моментами льодовикового періоду, коли... північні олені слідом за льодовиком, що відступав, стали рухатися до Льодовитого океану. В пізньопалеолітичних стоянках (верхньомадленських) і перехідних, можливо мезолітичних, стоянках Єнісею, Ангари і Лени (Дабаан, Макарово, Олекмінськ) ... зустрічають достатньо кісток трав'яних тварин. Потепління, що відбулося, викликає перекочування на північ, до Льодовитого океану, песця і полярної куріпки, де вони в суворих умовах Арктики продовжують мешкати до наших днів. На певних порах замість тундри основним рослинним угрупованням стає степ, сухіший і спершу лиш трохи тепліший. Його просторами вільно кочують стада биків і табуни диких коней... Не дивлячись на те, що кліматичні умови змінювалися поступово, без різких зрушень, тим не менше вони не тільки викликали значні зміни у складі тваринного світу і рослинності, але й відбилися на всіх галузях культури пізньомадленських і азильських мешканців Сибіру в порівнянні з епохою Мальтинських і Буретських поселень. Ці зміни відбивалися і на типах жител, котрі з глибоко опущених у землю виходять або частково, або цілком на поверхню, і в різкому занепаді техніки виготовлення кам'яних і кістяних знарядь. Із вжитку зникають тонкі, з великою витонченістю створені буретською людиною прикраси, голки, булавки, а кам'яне знаряддя стає масивнішим і грубішим. Ним зручніше рубати і колоти, а не шкребтати. У будівельній техніці застосовують вже не кістки мамонта або носорога, а дерево. В їжу йде не м'ясо цих крупних тварин, а м'ясо кіз, козуль та інших копитних... Цей перехід (до неолітичної техніки. — *О. Г.*) збігається із збільшенням монголоїдних елементів серед старого європеїдного етнічного типу перших поселенців Сибіру... виникає змішаний монголоїдно-європеїдний етнічний тип... третій, «лапоноїдний» етнічний тип (з характерним вигнутим носом, низьким обличчям, світлими очима і темнорусявим волоссям. — *О. Г.*). Кістяні останки людей «лапоноїдного» типу добре відомі не тільки в Сибіру, але й з пізньопалеолітичних стоянок Східної (Прибалтика) і навіть Західної Європи, цим засвідчуючи надзвичайно далеке просування пізньопалеолітичних та ранньонеолітичних монголоїдних людей на захід...⁽¹²⁹⁸⁾. — *О. Г.*) Кордоном між тією чи іншою (расою, тобто європеїдами та монголоїдами. — *О. Г.*) можна вважати долину середньої течії Єнісею (щоправда, такі контакти засвідчені і на Уралі, де нащадки змішання європеїдів та монголоїдів, у яких вбачають предків сучасних індіан Америки, залишили славнозвісну стоянку Карабаликти, — *О. Г.*)... у верхній течії Єнісею представники європеїдної раси на триваліший час, ніж в інших районах Сибіру, проникли далі на схід, зберігаючи свої риси аж до карасуцького і таштицького часу (з X–VIII ст. до н. е. до I ст. н. е.) (пов'язаного з появою залізних знарядь, з величезним успіхом у землеробстві та іригації у засушливій Мінусінській котловині; тут виникає на основі карасуцьких, тагарських і таштицьких племен у V–VI ст. перша держава єнісейських киргизів — хагасів, сучасних хакасів, які до змішання з монголоїдними хуну (представниками «роду Ворона-Карга»,

хакас. «каргази») були європеїдами — блондинами, рудоволосими та блакитноокими. — *О. Г.*)...»¹²⁹⁹. «... Встановлене антропологами змішання монголоїдів з європеїдами з ананьєвської епохи йшло через проникнення певної частини населення з півдня в області зрубної культури, а з другої, завдяки прийшлому населенню зі сходу — із Сибіру, з області Єнісею, де мешкали племена, котрих китайці називали дінлінами... Тагарської культури»¹³⁰⁰.

Саме в районі Таймиру, на 77,4 градуса північної широти спостерігається засвідчене у «Ведах» на прабатьківщині аріїв явище тривалості полярної ночі протягом ста діб¹³⁰¹. Як зберегли переказ іранські міфи, настало різке похолодання: злий демон щороку на десять місяців насилав на батьківщину аріїв холод і сніг. Сонце почало сходити тільки раз, а сам рік перетворився на один день і одну ніч. За порадою богів люди покинули батьківщину назавжди. «... І в царство Їми прийшло триста зим, і стало тісно людям і худобі. Тоді Їма виступив за світлом на південь шляхом Сонця (тобто зі сходу на захід! — *О. Г.*) і розширив свою країну, де люди жили шістсот років, а потім знову розширив країну в бік Сонця, і жили в країні дев'ятсот років». Перехід з тайги у лісостеп та степ призвів до зміни осілого типу проживання на кочовий, змінився склад стад, з'явилося багато коней, змінилася стратегія і тактика війн, постали додатковий (рос. «прибавочный») продукт, його приватизація і, як наслідок, соціальне розшарування. Лісостеп дарував комфортні умови проживання — здатність прогудувати величезні стада худоби внаслідок травостою, що не випалювався сонцем, а також — заготовляти сіно на зиму, нормальні умови для рільництва та городнього господарства, невичерпні рибні ресурси.

Як резюмує Н. Новгородов, на згадку про **вторинну прабатьківщину європеїдів у лісостеповій зоні Південного Сибіру**, де існували такі блаженні умови, використовуються міфологічні поняття «ідилія» (у греків та римлян), Ідиль або Ідель (у тюрків), Ідавель-поле (у давньоскандинавській традиції) тощо¹³⁰². Також він вважає, що **первинна прабатьківщина сусідніх ще нерозділеної ностратичної мовної спільноти була саме на Таймирі**, і вони утворювали дві своєрідні фратрії — «хетів» і «хатів» (J): «... хати — з Хатанги, а хети з Хети. Про це свідчить збіг найважливіших топонімів цих роз'єднаних регіонів: Таймиру та Малої Азії. На Таймирі головний гідронім називається Хатанга, що утворюється при злитті Котуя і Хети. Гідронім Хатанга (наприклад, Катенгами по-евенкськи називаються всі три річки Тунгуски) легко розкладається на визначаючу частину -хата і формант -нга. Формант належить теперішнім мешканцям Таймиру народів нганасанів й означає множинність чогось, у цьому випадку багато хат (на це, проте, слід додати: «... «хе» є якимось давнім позначенням лісової місцевості. Не випадково на Таймирі три річки, що протікають біля кордону лісу і тундри, порослі на берегах лісом; мають старі самодійські назви Хета (Велика і Мала Хети притоки Єнісею і Хета, по-евенкськи Лама, конфлюент Хатанги). Дві Хети («Хета») впадають також у Надим. Вірогідно, колись назва Хета означало «лісова», хоча сучасні самодійці, принаймні Таймиру, це слово перекласти не можуть»¹³⁰³. — *О. Г.*). Слово хата українською мовою означає мазанку, на інших індоєвропейських мовах — житло, дім, поселення, фортецю, загін для худоби,

місто. Найдивніше, що, за даними Малолетко, з таким же значенням це слово зустрічається у вигляді хата, хотон, кутон та інших варіаціях у тюркських, монгольських, тунгусо-манчжурських, фіно-угорських, нахсько-дагестанських, австронезійських, кушитських і чадських мовах [Малолетко А. М. Палеотопонимика. — Томск.: Изд. ТГУ, — 1992, С. 153–155] (*так примітка подана в оригіналі. — О. Г.*). Така широка спільність свідчить, з одного боку, про дуже велику давність цього слова (укр. «хата», іран. kata, інд. kott, англ. cot, cottage, нем. cote, монгол. «хото», уйгур kant, остяц. «хат», «кат», угор. haz, хант. хот, хат, фін. хота, морд. kud, айн. kotan — «житло, фортеця, місто», що, на думку В. Абаєва, походить від кореня зі значенням «рити, копати, насипати, нагромаджувати»¹³⁰⁴), коли мовна спільнота ще не розпалася на мовні сім'ї, а з другого боку, про те, що ця спільнота жила на Таймирі, на річці Хатанзі.

Вважають, що на зміну верхньопалеолітичним мисливцям-ностратикам, які розселилися на захід і схід, на Північний Захід Сибіру прийшли **доліхокефальні представники** двох верхньопалеолітичних (кроманьйонських) культур мисливців на північного оленя — аренсбурзької та свідерської (у зв'язку зі зникненням мамонтів у XIII–XIV тис. до н. е. і відходом епігравецьких мисливців на них на південь), нащадків гамбурзької та лінгбійської культур південно-західної Балтії (у свою чергу — спадкоємців мадленських мисливців на оленів). Аренсбуржці переселялися з Данії та Північної Німеччини на північний захід (до Норвегії) та північний схід (до Прибалтики), охоплюючи тодішнє Балтійське озеро, і створили культури т. зв. кола Маглемозе (VIII–VI тис. до н. е.) — Фосна (у Норвегії та Швеції), Комса (на крайній півночі Скандинавії та Кольському півострові), Аскола і Суомусярві у Фінляндії та Карелії, Веретьє на Сході Ладозького озера, Кунда в Інгерманландії, Естонії та Латвії і власне Маглемозе в Англії, Північній Німеччині та Данії. Для цього кола культур характерні специфічні незграбні ножі та кинджали, кістяні поворотні гарпуни з кам'яними жальцями для полювання на морського звіра, скребки, різці, проколки з кварцу і гірського кришталю, різноманітна глиняна посуда, кам'яні кирки та лопати з рогів лося, прикраси з кості тощо. Але найдивнішим є перехід на території Фінляндії зі зняряд з кремнію на кварцові вироби, що пояснюють вищезгаданою катастрофою в IX тис. до н. е. (в регіональному масштабі це був у 8213 р. до н. е. грандіозний прорив Балтійського льодовикового озера в Біле море), яка перепинила контакти Феноскандії з рештою материка і залишила малі групи мисливців на північного оленя в становищі робінзонів на величезних просторах¹³⁰⁵.

Представники свідерської верхньопалеолітичної культури, що побутувала в районі Польщі, Білорусі, Литви та Волині і була споріднена з аренсбурзькою, просунулися на північний схід і заклали основи таких культур, як Валдайська (на Валдайських височинах) і Бутівська (на заході Волго-Окського межиріччя), які стали родоначальниками майбутніх освоювачів Західної Євразії, в яких не без підстав вбачають **протосаамів та протофінів**. За В. Сафоновим, значно пізніше відгалуження-«колонія» свідерської культури — т. зв. тахунська культура, докерамічний неоліт в Сирії та Палестині VIII–VI тис. до н. е. і її представники сусідили з автохтонною натуфійською культурою, в якій в 7200 р. до н. е. захопили фортецю Єрихон.

На територію ж Європи, звільнену свідерцями, прийшли **альпійської раси брахікефальні** лісові мисливці культурної спільноти Дювенсі, яка в VIII–X тис. до н. е. охоплювала величезні простори від Темзи на заході і до Десни на сході (на території Польщі їхня гілка — коморницька культура, Полісся та Литви — кудлаївська культура). Вважається, що говорили вони **прототюркськими діалектами**¹³⁰⁶ (певні сліди спорідненості на рівні прамов виявляються між тюрками, шумерами та басками¹³⁰⁷, а останні трактуються як найреліктовіший у генетичному сенсі європейський етнос).

Нащадки аренсбурзького відгалуження Маглемозе близько VIII тис. до н. е. в басейні Вісли, Прип'яті та Німана сформували яніславицьку культуру лісових мисливців, колонізувавши надалі території до Сіверського Дінця та Криму. На IV тис. до н. е. на основі саме цієї культури сформувалася могутня середньостогівська культура лісостепового Лівобережжя Дніпра¹³⁰⁸. «... Ймовірно, саме з цим міграційним потоком з Балтії пов'язана поява в лісостепах Лівобережжя та Надпоріжжі масивних європеїдів вовнистого антропологічного типу, відомих з численних могильників VII–V тис. до н. е. Середнього Подніпров'я та Надпоріжжя ... Отже, антропологічні дані підтверджують висновки археологів про міграцію у VII–VI тис. до н. е. мешканців Західної Балтії у південно-східному напрямі, через Польську та Поліську низовини у Середнє Подніпров'я... Надпоріжжя та Лівобережжя Дніпра, і лишила численні могильники маріупольського типу, в умовах аридизації клімату під впливом Трипілля поступово опанувала навички відгінного скотарства. Вона стала підґрунтям найдавніших індоєвропейців — середньостогівської і споріднених з нею культур степового неоліту»¹³⁰⁹ (нижньомихайлівської, хвалинської десь у VI–IV тис. до н. е., ямної, афанасьєвської в III тис. до н. е. та ін), тобто степової, відгінно-кочової культурно-історичної провінції (VII тис. до н. е. — XVIII ст. до н. е.).

Отже, носіями **праіндоєвропейських діалектів** були представники культур постмаглемозе, які просунулися на схід з берегів Балтійського і Північного морів аж до Приазов'я (де сформувалася на V тис. до н. е. маріупольська спільнота). В Приазов'ї відбулася консолідація індоєвропейців у потужну скотарсько-мілітарну силу (за Л. Залізником — Ю. Павленком). Саме тоді й виник етнонім «арії» з бореального кореня H-R-, значенням котрого було «хоробрий» («той, що гарчить, як звір»): санскритське hAR-уака — «хоробрий», «доблесний»; древньоіранське AiRe — «хоробрий», фінське HuR-ja — «шалений», «відважний», UR-ho — «хоробрий», «герой», HaR-taus — «старанність»; нанайське AR-da — «доблесний»; маньчжурське AR-cha — «йти назустріч звірові»; грецьке AR-istos — «ліпший», «доблесний», «хоробрий», AR-eithoos «атакувати»¹³¹⁰.

Відбулася консолідація протоаріїв не без контактів (а то й ідеологічного впливу) лісостепових неолітичних носіїв праугро-фінської спільноти (наприклад, самоназва праіндоєвропейців мала в праугро-фінів принизливе значення: суч. фін. ogja «раб, слуга»), сформованої на базі східної групи верхньопалеолітичної свідерської культури Полісся IX тис. до н. е.

Проте не обійшлося тут і без «південного» впливу середземноморсько-циркумпонтійських культур, північно-західною периферією яких була балкано-ду-

найська культурно-історична провінція. Її першим репрезентантом для протоіндоевропейців була, за Л. Залізняка, гребениківська культура пізнього мезоліту, за якою йшли культури Криш, лінійно-стрічкової кераміки, Боян, Гумельниця, Кукутені-Трипілля¹³¹¹, носії яких були споріднені з носіями **прапівнічно-кавказьких мов**, субстратні сліди яких виявлені, зокрема, в давньогрецькій мові С. Старостіним.

Можливо, як на нас, один і той же корінь лежить у словах Туле (Thule) та Атлантида (корінь «*-т-*-л-»). Слід пам'ятати зауваження Р. Генона, що вторинні центри цивілізацій (а отже — і первинної, премордіальної Традиції) влаштовуються завжди за зразком найвищого Центру, і часто цим вторинним центрам давали ім'я, характерне для цього Високого Центру¹³¹². На думку Ю. Еволи, ця первинна цивілізація на півночі була саме «олімпійською», «сонячною» («Ми визначили цю расу як «олімпійську», прагнучи підкреслити тим самим її вроджену перевагу, бо її сутність вже у своїй основі була надприродною. Сила, що йшла згори, була в цій расі постійною «присутністю», і ця «присутність» високої сили наперед визначала цю расу до правління, до виконання царських функцій, робила її расою тих, «хто є», тих, «хто може», сонячною расою»)¹³¹³, а надалі вже існували її «героїчні» реставрації.

Але Ю. Еволі та Г. Вірту, який використовував поняття «північноатлантична традиція», заперечував Р. Генон, вважаючи, що «олімпійська» якраз була вторинною щодо премордіальної «гіперборейської» традиції¹³¹⁴.

Аріософськи стурбовані послідовники Р. Генона та Е. Шюре («Ми бачимо — на зорі Білої раси — першого Творця арійської релігії, що виступає з лісів давньої Скіфії у подвійній тіарі Завойовника та Посвяченого»¹³¹⁵) вважають, що існувала істинна правітчизна кроманьйонців («білої раси») — Боре(і)я («Земля вепра») на північ від Понтійського озера, а її головним духовним святилищем була Кам'яна Могила (генетичну спорідненість, з якою виявляють культові пам'ятки з аналогічними кам'яномогильними піктографічними знаками — біля с. Комарова біля Галича, с. Перківці Чернівецької обл., на пагорбі Турдаш біля с. Тертерії в Румунії, біля с. Вінча в Сербії, біля с. Цюшен в Гессен-Нассау в Німеччині, в печері Ла Модельяне у Франції)¹³¹⁶.

Проте десь близько 5508 р. до н. е. сталася т. зв. «циркумпонтійська катастрофа» — прорив солених вод крізь Боспор і Дарданелли («Тритонське озеро»), внаслідок чого було затоплено чорноморський шельф і утворилося Азовське море¹³¹⁷.

Вважається, що після затоплення Борії частина її населення під проводом Рами («Овна») піднялася вище, де заснувала Високу Борію (Гіперборею) — Трипільську цивілізацію (бл. 5400–2750 рр. до н. е., за М. Відейком)¹³¹⁸. Можна припустити, що до нашого часу дійшов портрет Рами, засвідчений трипільськими антропоморфними статуетками (у виготовленні яких, без сумніву, дотримувалися певного ідеологічного канону). Расово він був «вірменоїдного типу» (носа та круглоголова людина, тобто округла форма голови, сплюснена формою потилиці, різке випинання носа, спинка котрого має опуклу форму), хоча самі трипільці належали до грацильного доліхокранного середньоземноморського

та масивного протоевропеїдного доліхомезокранного типів. Методологічно необґрунтованими є декларації В. Балушка про те, що «... «трипільці» українцями бути не могли, адже в їхні часи (V–IV тисячоліття до н. е. за каліброваними датами) навіть слов'яни не існували як окрема етнічна спільнота, бо ще не виокремилися зі складу стародавньої індоєвропейської спільноти»¹³¹⁹. Як бачимо, в цьому пасажі як змішуються етнічність і мовна належність, так і заперечується етнобіологічна тяглість спадковості. Також нехтується доволі поширений феномен належності різних каст (варн, страт) одного етносу до різних мовних груп (іноді навіть не споріднених між собою). Як вважається, жрецька консорція «трипільців» належала до протоіндоіранської мовної групи, землеробська — до кола прапівнічнокавказьких мов (ширше — балкано-кавказький, «циркумпонтійський»; субстрат чого виявлений, наприклад, у давньогрецькій мові), військово-скотарська — до праугрофінського кола, торговельно-«міграційна» (і можливо, виробників мідного начиння) — до близькосхідного (шумеро-хуритського конгломерату) тощо відповідно зі своїми релігійними культами, обрядами, канонами та міфологемами. Крім того, на пізньому етапі трипільської цивілізації відбулася саме експансія землеробського конгломерату в степову зону, звісно, трансформуючись і адаптуючись і змішуючись з місцевим населенням, переймаючи його релігію і замінюючи обряд трупоспалення на підкурганне поховання, але не скотарська агресивна інвазія, як вважалося раніше¹³²⁰.

Друга частина бореїців, на нашу думку, під іменами Фрікса і Гели під провідом Золотого Овна перебралася до Колхиди, де Фрікс Золоте Руно зробив предметом культу. Власне, як на нас, західно-північно-причорноморська зона колонізації отримала назву «Білої (Світлої) землі» — «Шветадвіпа»: «... «Білою, світлою» стороною (тобто «заходом», тому що світло сонця довше тримається на заході), — зауважив О. Трубачов, — стали називати Північне Причорномор'я, очевидно, місцеві індоіранські племена, які поширилися звідси в протилежний бік — на схід. Ця назва закріпилася за слов'янами, які проникли сюди із заходу. Традиція називати цю країну «білою, світлою» залишалася живою довго, принаймні саме з нею пов'язана давньоруська назва Білобережжя в усті Дніпра...»¹³²¹.

Р. Генон та його послідовники приймають первинне значення імені Бореї (саме як «Вепр, Боров» (санскр. «варахі»), а його епоха — Швета-Вараха-Кальпа («Білого вепра цикл»)¹³²² (Бореї у греків — бог північно-східного вітру; пор. бретон. Віз «північний схід» та слов. «біс» з фольклорним кабанячим рилом). Як на нас, слід зауважити, що в індуїзмі у божественній парі Шиви та Парваті, крім Ганеші (Піллаяра) і Сканди (Катарагамана, Картікейя), є ще два молодших сини — Бхайрава та Вірабхадра. Саме Бхайраву найбільше шанують серед низьких каст. Йому посвячено багато вівтарів, розташованих у садах і часто на узбіччях доріг під старими деревами. Віруючі вважають Бхайраву сильним, могутнім та відважним, а тому звертаються до нього за допомогою. Вірабхадра тисячорукий і тисячоголовий, дуже жорстокий бог, тому любов'ю не користується, але шанувати його необхідно. За іншою версією, він народився з рота Шиви для того, щоб зруйнувати жертвопринесення Дакші. Аналогічно Бхайрава («жах-

ливий») був народжений, щоб відомстити Брахмі, з чола Шиви (пор. з грецькою Афінною, народженою з голови Зевса!). Він — чудовисько з величезними іклами, підперезаний черепами та зміями. В той час протилежним Бхайраві є Вараха («Вепр») як третя аватара Вішну, який мстить демонічному володареві світу Хіраньякші за те, що той утопив землю в океані. У поєдинку, який тривав тисячу років, Варахі вбив демона і підняв з dna океану землю на своїх іклах. Грецьким аналогом Варахі як сили, що впорядковує світ, є гекатонхейр Бріарей, син Урана і Геї, сторож полонених в Аїді титанів. Коли боги-олімпійці повстали проти самого Зевса, богиня Фетіда (Тетія) привела на допомогу Бріарей, за що він був одружений на дочці Посейдона (Гесіод, «Теогонія», 817–819). Бріарей був володарем казкової країни Егеї (люди називали його Егеон, Aigaion), Овідій називає його морським божеством, він вважався винахідником військових кораблів. З невідомих причин він змушений був утікати з цієї країни (натяк на її затоплення?) до анатолійської Фригії. Таким чином, змішувати образи Варахі-Бріарей та Бхайрави-Борея в образ Варахі-Борея — неправильно.

В іранській традиції є сакральна річка Варзоб, де присутні давньотаджицькі слова «варз» — «високий, верхній» (аналог грецького «гіпер»; сучасне тадж. «боло») та «об» — «вода». На думку Андрія Іванникова, саме слово «варз» є діалектним варіантом слів «фарс», «парс» — основи самоназви «парсо» — «перс». У свою чергу вони є похідними від сакрального індоіранського поняття «Варахі» — «Полярна Зірка»¹³²³.

«... Східнослов'янський термін «гора», — зауважують В. Іванов і В. Топоров, — в ряді російських діалектів означає «північний і північно-західний вітер»; у значенні вітру, що дме із суші на море, застосовується те ж слово, а також похідні «горняк», «горич», пор. формально подібне «Горинич». Перше з наведених значень («північний вітер» [~ алб. *zagoren*, макед. *загорьнь* «північний вітер». — *О. Г.*]) буквально відповідає значенню дв.-грец. *boreas* «Борей, Північний вітер»... етимологічно пов'язаного з рос. «гор» та іноді такий, що співставляється з іллірійськими іменами типу Вога як давньобалканська назва «гори» (зокрема в Македонії)»¹³²⁴.

Організатором переходу аріїв з Бореї до Гіпербореї І. Каганець вважає Раму-Аполлона (він же начебто Ной-Йона-Іма, Ману, Луг, Гопала), народженого на колоніальній периферії (острів Делос) і який приніс у Борею звістку про майбутню катастрофу — прорив Середземного моря через Босфор та Дарданелли в Чорне море¹³²⁵.

Факт народження Аполлона й Артеміди таємно та на навмисно створеному для цього острові наштотує на паралель з народженням ведичного мудреця В'яси («розчленувач, складач, редактор»), редактора Вед, автора «Махабхарати». Він народився таємно на острові, звідки його ім'я Двайпаяна («Острівний»). Його батько — мудрець Парашара (син мудреця Шакті від Адріш'янти і внук Васіштхи), а матір — Сат'яваті (пор. з назвою щасливого віку — Сат'яюга), дочка царя рибалок (!). Власне як епітет «Сат'яваті» використовується щодо войовничої богині Калі. Також міфічний персонаж Сканда-Картікейя, син Дурги, мав епітет «гуха»(guha) — «народжений у таємному місці». Аполлонові

й Артеміди як братові й сестрі індійською паралеллю будуть Маться («риба») і Сатьяваті. Якщо перший був аватарою Вішну, який під час всесвітнього потопу врятував Ману (автора «Законів Ману»), то друга — аватара богині Калі, мати вищезгаданого редактора «Вед» В'яси. Матір'ю Матьсі та Сатьяваті була апсара Адріка («риба»), а батьком — напівбог-васу, цар Чеді Упарічара (uparicāra ~ ст.-слов. «упырь»).

Одночасно премордіальну батьківщину Ю. Евола ототожнює з кельтським міфічним островом блаженних Аваллоном («Яблуневий»), вважаючи, що це насправді острів Аполлона, бога, кельтським іменем якого було Аблун або Белен¹³²⁶.

Тут хочеться згадати грецький міф про яблука Гесперид, що ростуть десь у саду на Північному Заході, поруч з яким Атлант (батько Гесперид) тримає небесне склепіння. Там же в саду б'ють джерела амброзії — напою безсмертя та вічної молодості (Hippol. 742). Саме до Атланта звернувся Геракл за допомогою, прагнучи дістати ті яблука, а яблуню стеріг жахливий дракон Ладон, батько чарівної німфи Дафни («Лавр»), коханки Аполлона. Геракл підмінює Атланта у виконанні важливого обов'язку — триманні небесного склепіння, щоб Хаос все ж таки міг проникати крізь цю щілину з ростом Атланта і змушував людей звертатися за опікою і розрадою до богів.

Атлант приніс Гераклові три молодильні яблука, і, здавалося б, герой міг спокійно вирушити до Греції, злукавивши і знову змусивши Атланта взяти на плечі небо, але в сади Гесперид прибули інші захланці, вже за самими Атлантовими доньками. Це були наймані розбійники єгипетського фараона Бусіріса. Геракл убив нападників і врятував німф, які з вдячністю подарували яблука ще героєві (Apolloclod. II:5,11). Пізніше ці подарунки повернула на місце Афіна, бо ж то був шлюбний дарунок, який Гера одержала від Геї.

Скандинавам відома богиня Ідун (дв.-ісл. *ithunn* «та, яка оновлює»), дружина бога поетів (скальдів) Брагі (теонім пов'язується зі слов'янським напоєм «брагою»). У «Молодшій Едді» розповідається про викрадення богині та яблук велетнем Тьяцці (дв.-ісл. *thiazí*), який для цього перекинувся на орла. Цей велетень тотожний грецькому Атлантові та єгипетському Шу-Атону і співвідноситься з небесами, а зірки — це його очі. Богам-асам за перемогу над Тьяцці мстить його дочка — Скаді, богиня полювання та лижництва, яку асам вдається заморити, видавши заміж за представника богів-ванів Ньєрда (*Njorthr*, Нертус/*Nerthus* латинських джерел; ~ дв.-інд. *paṛ-*, авест. *paṛ*, албан. *ņer*, ст.-грец. *aner*, вірм. *aug* «муж, чоловік», лув. *anpaṛ-*, хет. *inpaṛ-* «сила, могутність»).

Після того, як від Гесперид відбув Геракл, туди прибули аргонавти. Побачивши прибульців, німфи від страху розсипалися на порох, але на прохання аргонавтів перетворилися на дерева, а потім набули звичайного вигляду. Потрапити на північний захід аргонавти змушені були тому, що Босфор і Дарданелли блокували їхні колхідські переслідувачі. На думку англійського історика Еджертона Сайкса, аргонавти повторили шлях «з варягів у греки» в протилежному напрямку: Чорне море — Азовське море (Меотидське болото) — Манич (протока між Чорним морем і Каспієм, тепер — річка) — Істер (Волга) Марима-

русія (озеро Селігер у верхів'ях Волги) — волок до Елідану (Західна Двіна) — Елідан — Балтійське море — Скагеррак — Північне море.

Гіперборейський Аполлон передбачає договір, а отже — і поступку: в Дельфах три зимових місяці шанували Діоніса, а решту пір року — Аполлона; в Афінах Аполлона шанували влітку, а Діоніса — восени і взимку. Дельфійський храм Аполлона був збудований над могилою Діоніса, над його входом було зображення Аполлона з музами, а ззаду — Діоніса¹³²⁷.

Так многославное тут основали святилище Богу
Дети гипербореев <...>
Также Олен: он первым пророком был вешего Феба,
Первый, песни который составил из древних напевов.

(Павсаний. Описание Элады. X. V, 8)

В іранців символом договору після певного турніру в «мірянні силою» (пор. з біблійним мотивом про боротьбу патріарха Якова з Богом, внаслідок чого було укладено заповіт з Ізраїлем) постають пара бог Сонця і Мітра (Міфра), а в індоіранців — пара Варуна (в індуїзмі Варуна виступає як «поет, вісник, лікар, священний візник» — *suta*, термін, який позначає також касту, що походить від шлюбу брахманів і кшатріїв) і Мітра є іпостасями учасників договору богів Бхаги та Ар'ямана. Тим самим відбувається встановлення ладу (*karso razah* — «виправлення меж») не тільки соціального, але й саме космічного. Тому він — праведний цар (*razah* — «міра, правда» > дв.-інд. *rajan*, латин. *rex* «цар»).

Мітра-Варуна є паралеллю грецькій парі Аполлон (Феб) — Діоніс (Вакх), германській Локі і Тор, гальській Єзус і Тараніс, ірландській Дагда і Луг (Нуаду). У відомому написі Ксанфа, виконаному арамейською, лікійською та грецькою мовами та датованому 359–358 рр. до н. е., власне у грецькому тексті згадується Аполлон, а у арамейському його варіанті він замінений іранським «глава влади» (Мітра?)¹³²⁸.

Згідно з індоєвропейською традицією існують дві групи божеств, що ворогують між собою. В індоіранців — деви й асури (ахури). «...Основоположний антагонізм асурів і девів у найдавніших писемних пам'ятках Індії — «Ведах», — зазначає С. Наливайко, — повторюється і в «Махабхараті» як війна двоюрідних братів пандавів та кауравів. Пандави уособлюють небесний (отже, брахманський) світ, а каурави — земний, воїнський. Кауравів, як ми вже казали, у цій війні очолював Бгішма, ім'я якого тотожне українському прізвищу Бушма. А родоначальником кауравів був легендарний цар Куру, якого індійська традиція відносить до царів Місячної династії. Тобто ми знову маємо «асурську» ознаку — Місяць. Батьками ж Куру були цар Самварана й донька Сонця. Ім'я її перегукується з іменем богині Тапаті — доньки Сонця, яке й саме має назву Тапан (той самий корінь, що і в словах тепло, теплий), Нащадки Куру ведуть свій родовід від Місяця, а Місяць споконвіку пов'язується в індійській мітології з водою, росою, соком і водночас із поняттям «лівий». Як Сонце — з поняттям «правий» (пор. в українській колядці: «то праве личко — світле сонечко, а ліве личко — ясний місяцю»)...)»¹³²⁹. Паралеллю протистояння двох каст богів у грецькій міфології є боротьба титанів (дв.-егип. «*ttnn*» — «піднята земля»)

з олімпійцями (від палеобалкан. «олімп» — «гора»): «...Прометей належить до раси Титанів, велетенських братів Кроноса, які разом з ним повстали проти батька Урана і скинули його з трону. Зевс переміг їх разом з Кроносом ... Прометей може породити лише слуг Часу, істот, що прив'язані до колеса відновлення і відрізані від своїх божественних коренів. Творець «людей у падінні», позбавлених божественного вогню, Прометей ліпить їх з мулу Землі, змочуючи сльозами»¹³³⁰. Тим самим олімпійці виявляються логічними антиподами концепції ведичних девів з їхнім колесом дхарми. Вражає, що через тисячоліття зіткнувшись з персами, які поклоняються ворогам девів — ахурам, греки вже не впізнали у них єдиновірців. Проте також навряд чи буде вірним припущення М. Серрано («Воскресіння Героя»), що протистояння Часові (Кроносу і титанам та «золотому вікові») символізує саме лівобічна свастика, яка протилежна обертанню Землі¹³³¹. Навпаки, це символізує правобічна свастика — шлях вправо, із сходу на захід, довкола Олімпу, Сонця-Геліоса, єдиного титана, який залишився вірним епосі батька Урана (в іранській міфології сонцю додається народжений з гори помічник — другий візничий — Мітра, а в грецькій — олімпієць Феб-Аполлон). Також цікаво співставити з вищенаведеною концепцією протистояння Кроносу-Часові погляд Савітрі Деві на аватар епохи Калі-юги. Перша — Ехнатон, який був «Людиною над Часом», символічно зображався у вигляді сонця. Він — фараон, який прагнув повернення людства до давно втраченої попередньої Епохи. Але Ехнатон був містиком, що не володів практицизмом для своїх видінь. «Людина в Часі», на думку Савітрі Деві, представлена Чингізханом, — деструктивна сила, позбавлена ідеалізму. Його символ — Блискавка, вона діє у гармонії з природою своєї Епохи. В Гітлері Савітрі Деві бачить «Людину проти Часу», котра поєднує ідеалізм із силою, одночасно Блискавку і Сонце, котра веде боротьбу проти сил своєї Епохи на практичній основі. Він — Калкі (Хельгі)-Аватара, «Месник», що приходить в кінці кожної Епохи, його битва приречена. Отже, Савітрі Деві вірить, що дхармічний обов'язок «езотеричних гітлерівців» — зберігати полум'я націонал-соціалізму в часи Калі-юги.

Тут також виникає одна проблема: саме з Часом-Хроносом (Сатурном римлян) співвідноситься «золотий вік». Але щонайперше слід пам'ятати, що у власній грецькій міфології йде мова лише про «золотий рід» і в самих греків відсутнє таке явище, яке побутувало у римлян, — сатурналії, що починалися з 17 грудня (після закінчення збору урожаю) й тривали сім днів. У ці дні весь люд проводив у танцях та веселоощах і навіть рабів садовили за стіл поряд зі свобідними, віддаючи цим данину «Золотому вікові».

У германців відповідно ворогують між собою вани й аси (ast). Наприклад, у інтерпретації нацистського окультиста К. М. Віллігута-Вейстхора це класи богів: Aesen — «повітря» і Wanen — «води». Асів очолює Один. Після тривалої ворожнечі, в якій жодна група не могла взяти гору, вони уклали перемир'я та обмінялися заручниками, тобто уклали договір (сканд. vǫng, дв.-верх.-нім. wīni, швед. vap «друг», ірланд. fíne «велика сім'я», anfíne «ворог», дв.-сканд. u-vǫng «недруг», латин. uin-dex «поручитель відповідача, котрий заміняє його перед судом та оголошує себе готовим узяти на себе наслідки процесу», а також санскр.

mitra «друг», авест. miθra «договір» тощо). Відповідно заручники-вани Ньйорд та Фрейр стали асами, а заручники-аси Хйонір та Мімір — ванами.

Цікавою є здогадка М. Серрано про тотожність германського циклу про асів та ванів з переказами про ведичних божественних близюків Ашвінів, тотожних грецьким Касторові і Поллуксу, які теж укладають певний договір — частину свого безсмертя безсмертний брат віддає своєму смертному братові¹³³². Також Ашвінів як покровителів переселенців та мандрівників «Махабхарата» розглядає як шудрів серед богів (Марути — як вайші, Адіті — як кшатрії, Ангїраси — як брахмани)¹³³³.

Вважається, що в цьому міфі відобразилася боротьба прийшлих «індогерманських» племен з носіями мегалітичної землеробської культури Східної Європи. Той факт, що у «Сазі про Інґлінґів» говориться, що аси жили на схід від Дону (Танаквісля або Ванаквісля), а їхні головні суперники, вани — біля устя тієї ж річки, наштовхує нас на припущення, що термін «вани» є ознакою спадкоємництва від ewan > «енів» — князів шумерів, святилище яких — «Кам'яна Могила» існувало в Приазовських степах України (за А. Кіфішиним та Ю. Шиловим)¹³³⁴. Як вважає С. Наливайко, «... назва Україна може сходити до надзвичайно давніх часів, до назви Ахура-яна (типу Согдіана, Бактріана, Марґіана, Дранґіана, Сузіана), тобто Країна асурів/ахурів; саме така загадкова Земля Ахури один-єдиний раз згадується в «Авесті». Тож назва Ахураяна (іранський варіант) легко могла прибрати вигляду Окураяна, Окраяна, Україна, Вкраїна»¹³³⁵.

Якщо аналоги асів (asr) відомі в інших індоєвропейців (індійські асури, іранські ахури, слов'янський Чур), то вани засвідчені тільки у германців, а ворогами асурів (ахурів) виступають деви (даєви). Але перш за все «вани», «венеди» — це означення епічних героїв, витязів, що протистоять не тільки хтонічним істотам, але частково своїм мізерним нащадкам (як-от протистоять виродженням героїчні кавказькі нарти, скандинавські гаути або фінсько-естонські сини Калева). Аналогічно до того як під іменем «... «готи» у германо-скандинавському епосі розуміють не лише історичних готів, а певне героїське епічне плем'я, а епітет «готський» майже синонімічний «героїчному» (як і «нартський»). У таких розвинених епосах, як германський, грецький, індійський, готи і бургунди, ахейці та троянці, пандави і каурави, що вже зникли як самостійні племена і тільки увійшли як одне з компонентів до «етносу» носіїв епосу, — це перш за все героїчні племена давнього героїчного віку, певний героїчний зразок для майбутніх поколінь... В цьому зв'язку суттєво, що в образах героїв найархаїчніших епічних поем і переказів чітко виявляються реліктові риси першопредка або культурного героя»¹³³⁶.

«...Та й саме слово «аси», — пише В. Щербаков, — звучало ще так: «анси», «аньси» ... деякі давньогерманські імена включають у свою основу корінь «анс» — на честь асів або точніше ансів. Наприклад, ім'я Ансельм... Але якщо в найдревнішому мовному пласті залишилося слово «анси», то чи не можна знайти міфічну країну асів, користуючись цією обставиною як ключем?.. У давнину була країна Аньсі. Так вона називалася у китайських джерелах. Інша її назва — Парфія. Це найкрупніша держава, суперниця Риму на сході. Деякі дослідники вважають,

що китайська назва походить від імені засновника династії Арсака ... (Аршакидів)... Але сам Арсак, виявляється, проголосив себе царем у місті Асаак ... власне місто Асаак з його основою «Ас» дало ім'я Аньсі з тією ж основою «Ас», «Анс» ... Вічний вогонь у місті Асааці згадує Ісидор Харакський ... Саме місто розташовувалося в області Астауена, що містить ту ж основу «Ас». По сусідству розташована інша область Парфії (її древнє ядро) — Парфієна з гробницями царів (обоженних предків). Місто, де містилися гробниці, так само назване. Це Парфавніса або Нісая ... Нісая — грецька назва... Стара Ніса і Нова Ніса — ці назви дожили до сьогодні. Городища розташовані під Ашхабадом. Саме слово «Ашхабад», або «Асхабад», означає «місто любові». Як виникла ця назва? Невідомо. Я допускаю, що корінь той же: «Ас». Пізніші зайшли тюрки лише переосмислили його. Можливо, що «місто любові» за змістом відповідає призначенню гробниць і храмів Ніси і сусіднього Асаака: пошануванню обоженних предків (любов до них), тобто поклонінню богам. І в єдичному циклі аси — і боги, і предки одночасно»¹³³⁷.

Цікаво також, що в Нісі, розташованій десь за Персією, котру археологи досі не можуть ідентифікувати, грецька міфологія вбачала місце народження бога Діоніса. Також в Ірані існувала східна область Сагартія (Asagarta < Ас + Агартя ?), що входила до складу Дрангіани (Сакастану; теперішній Сеїстан)¹³³⁸, а частину послідовників іранської релігії в Східному Туркестані тибетці визначали як «аші».

У Західному Сибіру, на землі праіндоіранських племен річку Об угро-фіни досі називають «Ас» (а Іртиш — «Аг пал Ас», Єнісей — «Хопі пал Яниг Ас»), і власне назва хантів, селькупів та кетів як «остяки» («ас-ях») означає «обські люди»¹³³⁹ або as-takkaа (-dakka) — «раби асів». «... Назву роду (фратрії) [лісових енців] Аседа ми співставляємо з поширеним у південно-західному Сибіру в минулому етнонімом ас, аш, ач, аз. В енецькій мові існує суфікс ді, котрим утворюється відіменниковий прикметник, наприклад, мугга — «лісовий», муггаді — «лісовий»... від слова ася («тунгус») утворено назву роду [в нганасан] Асяду («тунгуський»)... Назву Аседа (в XVII ст. Асіда) можна перекласти як «а-ський» (який походить від «ас-ів»)... Народ Аз згадується у давньотюркських написах VIII століття нашої ери... С. В. Кисельов називає народ Ач гілкою киргизів, які населяли степи Хакасії від рр. Чорного і Білого Іюсу до р. Уйбати... Пізніші повідомлення про аз'ів існують також від X і XI ст. В цей час ази частково вже жили в басейні р. Чу в Середній Азії. Але, як ми знаємо, вони залишилися і в Західному Сибіру. Аш-кіштіми жили в басейні р. Чумишу, а ачинці — по верхньому Чумишу і в басейні р. Томі. Окремі роди аз'ського походження були і серед алтай-кижи (був. телеутів) — Пайлаг-ас ... Байлаг-ас ... у теленгітів і тубаларів — Ітт-ас ..., Тегит-ас або Тіт-ас і Юрт-ас або Тюрт-ас... Можливо, що в давнину назва ас (аз) була ширшою... Цілком можливо, що аз'и спочатку були тюркомовним або кетомовним ... народом ... серед енців рід Аседа вважався «нечистим», але дуже войовничим. Можливо, все це є свідченням його особливого, тюркського або, наприклад, кетського походження... Ця обставина добре узгоджується з... легендою про походження предка роду Аседа, який приплив

на колоді, аналогічно до того, як на плоті опустився вниз по Лені предок якутів Омогой-бай... Можливо, від аз'ів походить і рід Нгевасяда у лісових ненців. Цю назву можна перекласти як «головні аседа» (тобто «головні», «перші» аседа)... Щоправда, аз'и були, очевидно, великим народом, і ... представники різних його підрозділів могли вступати в шлюб і могли незалежно один від одного переселятися на Північ ...»¹³⁴⁰.

Деякі дослідники виявляють паралель уральських остяків (хантів) з американоамериканськими астеками/ацтеками (ширше — юта-ацтеками, до яких належать й північноамериканські юта і команчі), антропологічні предки яких залишили на Уралі палеолітичну стоянку на озері Карабаликти. Також цей факт спорідненості підтверджує лексика, виявлена методом глотохронології Ж. Дюмезілем.

Якщо допустити походження теоніма «вани» від шумерського *ewen > en «князь, володар» (пор.: шумер. «ануннаки» — «сім'я князя», група божеств — покровителів, заступників та посередників між землею та небом, а з аккадського часу — боги землі й підземного світу, в той час як «ігігі» — «космічні боги»), то, можливо, «аси» < «анси» слід виводити з шумерського «анзуд» (шумерське ім'я, яке аккад. витлумачили фактами своєї мови «анзу» — «бура — вітер» ~ хет. huvant «вітер», huves «жити»), назви величезного божественного птаха — левоголового орла, якого Гільгамеш прогнав з гнізда на дереві богині Інанни-Іштар «халуппу». Анзуд заволодів інсигніями бога неба ЕнЛіля і таблицями долі — «ме» (пор.: бог-ас Одін прибив себе списом до світового дерева Ігдрасиль і через цей шлях ініціації отримує знання священних рун). Інший епос розповідає про боротьбу ніппурського бога Нінурти (у Лагаші — Нінгірсу), сина бога Енліля, з Анзудом, поряд з тим, що епічні пісні оповідають про перемогу Нінурти над злодієм Асагом. Останній — створений богом Аном у горах, на колінах Ануннаків, який випускає сяйво (melammu) і претендує на престол Ніппуру.

«... Індійський вчений С.Чаттерджи висловлює здогад, що під асурами може критися згадка про народ «ашшура», тобто асирійців. З їхніми культурними досягненнями та безжальністю на війні орії-арії безпосередньо зіткнулися під час свого перебування в Малій Азії... Ассирія, як відомо, зазнала поразки 612 року до н. е. від мідійського царя Кіаксара, а Мідією певний час володіли причорноморські скити — до пори, коли скитських ватажків спостигла доля, дивовижне схожа на долю антського князя Божа та його старійшин»¹³⁴¹.

Але тут слід мати на увазі таке: «... термін «асирієць» (... assuraju, пізніше assuru) слугував ... для позначення особливої неповноправної, етнічно чужої асирійцям-семітам категорії населення. «Ассирійцями»... називали власне не асирійців, а підкорене ними хуритське населення»¹³⁴², котре спільно з арійськими племенами на Близькому Сході утворило могутню державу Мітанні (поч. XIV ст.). Тільки після завоювання Мітанні семітських правителів Ашшуру стали титулувати «царі країни Ассирії» (љаг mat Алььуг). Те, що написання assur без подвоєння s часто зустрічається у пізніший час — А-лььуг, П. Кречмер та Л. Ліпін власне пояснюють походженням слова від індійського asuga «дух». На заперечення І. Дьяконовим, за яким це слово є діалектним варіантом загальносемітського qattul/guttul > 'льг- > Алььуг, ми вважаємо, що є підстави говорити про по-

ходження хурито-арійського «асур» як іншомовного із семітського (місто Ашшур засноване ще в IV тис. до н. е., в той час як арійські імена в Передній Азії датуються лише з II тис. до н. е.¹³⁴³ Можливо, що навіть відбулося переосмислення у зв'язку з сусідкуванням із семітами індоєвропейського за походженням слова (збереженого у хетській мові як *hasas* «внук» або *asus* «добрий»; протилежне за значенням слово *italus* «поганий» може, без сумнівів, вказувати на ту частину анатолійців, які, за легендою та археологічними даними, під проводом Італа переселилися з Лідії на Апенніни) у напрямку до іранського (чи мідійського) *asa* «камінь» (авест. *asdnga*) і може знаходити підтвердження в легенді про те, що родоначальник германських асів Бурі народився із соляного каменя, який облизала корова Аудумла (пор. з біблійним мотивом про перетворення в соляний стовп жінки Лота).

Існує спокуса ототожнити самого Одіна з вищезгаданим месопотамським Етаном, легендарним правителем міста Кішу (XXI ст. до Хр. е.), «пастирем, який піднімався на небо та облаштовував усі країни» (в Елліана, автора III ст. Хр. е., політ на орлі на небо приписується самому Гільгамешу). За одною з версій Етана — перший цар на землі рятує мудрого орла (Анзуда ?) від помсти змії (пор. з українським Котигорошком, що рятує грифа, та афроевразійським міфологічним мотивом «Розорювач гнізд»), за що той допомагає героєві здобути з неба «траву народження», бо дружина Етани не може розродитися. Як наслідок — народжується син Етани — герой Баліх або Паліх. Як не співставити сина Етани Баліха з улюбленим сином германського Одіна Бальдром!.. Він — чоловік Нанни і стає богом «померлим», залишається у потойбіччі — «хелі» (пор.: шумерська богиня — тлумачка снів Нанше, а її чоловік — перевізник у царстві мертвих Ур-Шанабі, який є «підземною» іпостассю Баліха). Цілком можливо, що предки «праіндогерманських» племен праіндоєвропейської спільноти контактували з шумерами і, крім того, кочували від Дону до іранського Загросу та Месопотамії (шумерам вони були відомі як таємничі «дракони (з-за гір)», залишаючи свої гени і свої «відколи» на всіх цих теренах, а взамін беручи як набутки цих цивілізацій, так і збагачуючи чужими елементами власну міфологію, що, зрештою, значно відмежувало прагерманців у духовному плані від решти праарійської спільноти.

Тюрки євразійських степів, які успадкували їх від своїх іраномовних попередників масагетів, зберегли епос «Шан талгау» про бурхвана-героя Аудана-Барса-Джураша, сина Самара й Ашна, в якому тенгріани власне й бачать германського бога-аса Одіна. Тюркський Аудан став першим серед людей жерцем-володарем (каганом) і першим духом-алпом, який помер, віддавши своє життя за безсмертя свого смертного сина Іджика (він же перський Джамшид, авестійський Їма), засновника царства Ідель-Урал, а надалі він виступає як цар потойбіччя Ерлік-хан (його добрий брат, володар Заходу — Ульгень; у башкирів відповідно це — злий Шульган і добрий Урал-батир, діти Янбірде і Янбіке, котрі володіють таємним знанням про минулий всесвітній потоп). Інші імена Аудана: Енкей («Біче»), Боян, Маджі (Міше, Меше «Дуб»), Гурогли («Син могили»), Узі («Красивий»), Тюргеш (Тюркют, Таргіз — «Самець»), Джураш («воїн, юнак», тобто Юрій-Георгій)¹³⁴⁴.

Саме родоначальника асів Одіна та їхню історію Сноррі Стурлусон виводить з Трої та Гелеспонтиди. «Сага про Інґлінґів» каже: «... Країна в Азії на схід від Танаквісля (Дону) називається Країною Асів або житлом Асів, а столиця країни називалася Асгард. Правителем там був той, хто називався Одіном. Там було велике капище... в ньому було дванадцять верховних жерців. Вони називалися диями... Великий гірський хребет тягнеться з північного сходу на південний захід (Урал). Він відокремлює Велику Скфію від інших країн. Неповдалік на півдні від нього розташована Країна Турків. Там були в Одіна величезні володіння... Через те, що Одін був провидцем і чарівником, він знав, що його нащадки населятимуть північну окраїну світу. Він посадив своїх братів Ве і Вілі правителями в Асгарді, а сам вирушив у дорогу, і з ним всі дії і багато іншого народу... Одін ввів в країні ті закони, котрі були раніше в Асів...».

Геродот знає іранське плем'я германіїв (I, 125) та декількох персонажів на ім'я Отан (перс. Утана). Найвідоміший з них був сином судді Сісамна (якого за провину цар Камбіз стратив, здерши живцем шкіру та обтягнувши нею крісло судді) (V 25–28, 116, 123). Саме цей суддя і полководець Отан завоював Візантію, Калхидонію, заволодів Антандером у Троаді і Лампонієм. Потім завоював острів Лесбос, який до цього ще населяли пелазги. (V 26). Геродот також зауважує, що «єдиним вільним домом» у персів був дім Отана, Ахеменіда, одного із тих «семи персів», які влаштували змову, в результаті якої один з них, Дарій I, став царем. У зв'язку з тим, що сама резиденція царя містилася поза «фатерляндом», то останньою управляли Молодші Ахеменіди, до яких і належав Дарій. Коли ж генеалогічна лінія Дарія I стала царською, то власне намісників-царів стали насаджувати зі Старших Ахеменідів. Саме Отан, син Тухра і внук Фарнаспа («фарн»+«асп»-«кінь»), і був таким намісником-царем у Персиді при царях Дарії I та Ксерксі I, а під час війни з греками він командує персами, а його син Анаф, батько дружини Ксеркса I Амстріди, — кісіями (сузіанами). Такий стан речей зберігався аж до падіння Ахеменідської імперії. За Дарія III «нащадок одного із семи персів» Орксін (Арріан, як зауважує І. П'янков, в одному місці дає читання Отан) здійснює спільне керівництво персами та сузіанами, а потім претендує бути намісником Персії (Herod., III, 83–84; VII, 62; Arr., Anab. VI, 29, 2)¹³⁴⁵.

Цілком можливо, що під германіями Геродота слід також розуміти мешканців області Гутіум на захід від Мідії, намісник якого Гобрій разом з військом Кіра Великого у 539 р. до н. е. вступив у Вавилон. Щоправда, Ксенофонт у «Кіропедії» називає Гобрія «ассирійцем».

«... Схоже, — продовжує С. Наливайко, — що тема асурів та девів відбивається також у ближчі до нас часи — вже на слов'янському ґрунті. Маємо на увазі стосунки між полянами (на санскрт. «pal», «palak» означає «захисник», «воїн», «охоронець», «правитель», «цар») та древліанами (пор.: дв.-інд. dhanuh «дерево» та назвою групи асурів як «данави». — О. Г.), полянами та іншими східнослов'янськими племенами, які в деяких літописах помітно протиставляються, як в Індії деви та асури, брахмани й кшатрії, жерці й воїни. У міті про царя Яяті наймолодший його син Пуру (санскритське «пуру» тотожне грецько-

му «полі» (багато), звідки й «плем'я», «народ») виявляється найблагороднішим і протиставляється своїм братам — теж родоначальникам племен. Так і в руських літописах поляни протиставляються іншим східнослов'янським племенам. Пуру, хоч він і наймолодший, усупереч традиції став царем, бо єдиний зважив на батькове прохання і віддав йому свою молодість. А поляни, на противагу деревлянам, кривичам чи дреговичам, мають мирну й лагідну вдачу та шлюбний звичай, не викрадають собі дружин на бісівських ігрищах, шанують батьків і предківські звичаї. Особливо в цьому плані показові стосунки полян та деревлян, де останні мають виразні «асурські» ознаки. Тож у світлі сказаного про легендарного царя Куру, про плем'я Куру, згадуване ще в «Рігведі», яке, до речі, має написання «кріаі», привертають увагу українські факти. Зокрема, назва деревлянської столиці Коростеня та інші назви типу Корост, Коростишів, Корсунь можуть бути спорідненими з індійськими назвами типу Курукшетра («Поле Куру», де й відбулася вісімнадцятиденна битва, описана в «Магабхараті»), Куруджангала («Гай Куру») тощо¹³⁴⁶. Тут слід додати, що в протистоянні між двома «фратріями» слов'ян — а саме у літописному переказі існує шлюбна колізія між двома весільними групами (фратріями) — сватанні деревлянського князя до полянської княгині домінує свята княгиня Ольга (пор.: дівчина сама обирала собі чоловіка, через що й індійська назва «сваямвара», тобто «самобір», «самобрання»); також згадаймо перипетії сватання-війни Кіра Великого та цариці масагетів), яка, зрештою, проводить на Русі реформу — встановлює «устави й уроки» та обирає собі небесного нареченого — Христа.

У власне ведичній традиції індоаріїв під іменем Апала («незахищена») виступає богиня Шрі-Лакшмі, вірна супутниця бога-героя Індри. Вона домагається прихильності («договору») від буйного героя, принісши йому в дарунок сому — божественний напій, який він спробував з її вуст (інд. soma = іран. haoma = дв.-слов. *сѣмелѣ). Аналогічно в кельтській традиції може отримати владу («договір з общиною») тільки той, хто отримує в дарунок «пиво з Кули», тобто благословення (dergflaith «червоний ель / влада»), так, як його отримав від дочки короля Конана з Кули чарівної Медб (валл. meddw «напій», англ. mead «мед») Летдерг («Напівчервоної») її чоловік — верховний король Конхобар (пор. з британським мотивом Гвіневери і короля Артура).

У грецькій традиції іменем Деметри виголошували й укладали договори, а урядовці та судді приносили присягу Деметрі, в якій обіцяли дотримуватися писаних законів і традицій. Вона благословляє своїх обраних напоєм кікеоном, а її культ поширює світом перший посвячений — «міст» Тріптолем («Гричі воїн»). Останній зображався на фантастичному троні з крилатими колесами і в обрамленні змії та супроводі Силена з глеком вина. Павсаній (II ст. н. е.) повідомляє, що, за свідченням фракійців, саме гіперборець Абаріс, друг Піфагора, побудував у Спарті храм дочки Деметри — Діви спасіння (Кори Персефони).

В сенсі дотичності дарительки сили (соми) як благодаті Шрі-Лакші-Апали до буйного кшатрійського бога Індри можлива інтерпретація, за якою цей сюжет віддзеркалив «праіндоарійську» релігійну реформацію, а саме: опертя на військовий стан з його таємними чоловічими союзами на противагу жрецькому

станові з його ідеологією про Золотий вік та утвердження влади мудрого сакрального володаря, що, зрештою, на думку В. Матвєєва, переросло в непримиренне протистояння двох класів божеств колись єдиного «праіндоіранського» пантеону — девів та асурів (богів і титанів)¹³⁴⁷.

Так, справді, слід погодитися з В. Матвєєвим, що самі воїни, прихильники культу девів та громовержця, не могли створити цілісного релігійного вчення і що його створили шамани й містики з їхнім культом галюциногенів (соми, хаоми) та екстатичних, терапевтичних практик¹³⁴⁸. Проте слід брати до уваги жорстку традиціоналістичність праарійської спільноти¹³⁴⁹, за якою причетними до девіантних (містичних) практик могли бути тільки ті представники верств суспільства, за якими таке право визнавалося з причини надзвичайної актуальності їхньої практичної діяльності (ковалі, гончарі, колісничі, знахарі тощо). Саме шаманство в силу своєї претензії на «абсолютну» девіантність¹³⁵⁰ як окремий соціальний інститут не могло існувати і в сенсі жорсткої диференціації за тричленною функцією (за Ж. Дюмезілем): на жрецтво-брахманів, воїнів-кшатрїїв (головним чином воїнів-охоронців та мисливців) і вайшїв (землеробів, скотарів, ремісників)¹³⁵¹. Проте духовність шаманів могла бути як привнесена «зовнішнім пролетаріатом» (в сенсі термінології А. Дж. Тойнбі), тобто з іншоетнічного середовища, так і легітимізована в наявній традиціоналістській структурі. Останнє відбулося включенням шаманізму у військову верству (ототожнення битви й оргіастичності, створення ініціальних таємних чоловічих союзів, культ воїна-«перевертня»). Але неправильним є твердження В. Матвєєва, що в силу цього синтезу постав культ громовержців (Зевса, Перуна, Юпітера, Тараніса, Індри)¹³⁵². Більшість версій міфу власне свідчить про «приборкання» цього антижрецького культу воїнів-марутів тими, хто практикував шаманізм. А що останні виступають у жіночій іпостасі, то й не дивно, що це представниці іншоетнічної традиції (сусідньої праарійцям), як правило, завойовані героями-переможцями (можливо, про це свідчить і загибель Геракла від подарованої Деянірою сорочки, насиченої отруйною кров'ю вбитого кентавра). Романтики від історії та психоаналізу вважають, що, можливо, нещасні, позбавлені рідних та близьких, коханих і вогнищ предків, навмисне спровокували повстання своїх нових чоловіків проти усталених устоїв суспільності і цим відомстили загарбникам (а вже потім начебто почали відчувати фрейдистський комплекс вини перед «батьками», внаслідок чого і виникла релігія)?

Богом, який радо приймає в себе асурів (на противагу винищувачам асурів Індри та Вішну-Нараяні; іноді називається один персонаж — Індра-Вішну), є Варуна (його грецький аналог — Уран; С. Наливайко зазначає: «...Варуна — це ніч», — мовить один давній текст. Це дозволяє припустити зв'язок імені Варуна з українським словом «вороний». Це тоді, коли в самому імені Варуна компонент Вар- є водночас і «вода», і «бик». На означення Дніпра є кілька давніх назв із таким компонентом: Вар, Варом, Варух»¹³⁵³). Також їм сприяє богиня Лакшмі, дочка мудреця Васудеви, яка вмовила Вішну залишити у володінні асурів Паталу. Вона ж звільняє з потойбіччя царя асурів Балі, сина Вірочани, раз на рік у день Діпалі, що нагадує людям про те, що в часи володарювання у всесвіті

Балі («баліраджа») був період щастя і достатку (Кріга-юга). В цей день Діпалі сонце входить у сузір'я Терезів — Тула, Toola (епітет Теламон — «зважуючий; пов'язуючий» носить титан Атлант¹³⁵⁴; пор. з тим, що архангел Михаїл зображався з мечем у одній руці і терезами-вагою — в другій; традиціоналісти люблять цитувати вірш Р. М. Рільке про те, що «терези передані з рук торговця в руки Ангела», вважаючи, що мова йде про втрату пріоритету цивілізації консюмеризму; тут також хочеться навести паралель з титаном Прометеєм, якому орел клює печінку — остання давньоєврейською визначалася словом *saved*, що також означає «тягар, вага, багатство, могутність»¹³⁵⁵; наведені факти відсилають до загиблої цивілізації Атлантиди та до полярної землі блаженних Туле, пов'язаної з Гіпербореею переказів про Аполлона і Гіперботіконом Вольфрама фон Ешенбаха). Свято тотожне кельтському святові пастуших вогнів (дим обкурює, і цим мовби благословляє від імені предків, худобу) Бельтайну (Кетшайн), коли потойбічний світ вступає в контакт з людством через певні знамення, як-от битва драконів в легенді про Ллуда і Ллевеліс або ж через з'явлення героєві Пуйлові богині Ріаннон¹³⁵⁶. Щоправда, його святкували 1 травня. Але цілком вірогідно, що Бельтайн відкривав пастуший цикл року (вихід на літні пасовиська), в той час як індуси зберегли свято повернення стад з літніх пасовиськ, з яким збігається кельтське свято Самайн, присвячене союзові бога-воїнника Дагди з богинею верховної влади Морріган (Боанни). Також в аттичному календарі Аполлонові-Пастуху (Ном., II. II:763–767; XXI:448–499; Нумн. II:47–54; Apoll. Rhod. IV:1218; Paus. VII, 20, 3–5; Macrobian. Sat. I,17, 45) були присвячені Піанепсії — пов'язані з плідністю та родючістю, зі збором осіннього врожаю і взагалі з боротьбою проти стихійних сил природи. Аполлонові присвячували Таргелії як свято збору літнього урожаю.

Присвячений Бельтайн богам Белену, богам джерел, лікування та пророцтв. Власне Р. Генон підмітив, що кельтський Белен з оленячими рогами (римляни називали його по-латині Цернун «Рогатий», але пор. з латин. *cernis* — «ти бачиш»)¹³⁵⁷ та гіперборейський Аполлон Рогатий тотожні і відсилають до рогатого бога Сатурна-Кроноса, в часи володарювання якого панував Золотий вік (рід)¹³⁵⁸. Александр Македонський згідно із сирійською легендою (записана в VI ст.) у розмові з божеством зазначає: «Я знаю, що ти виростив у мене на голові два роги, щоб я міг зруйнувати ними царства світу». В «Корані» він згадується під іменем «Зу-л-Карнайн» — «Дворогий» (18:82). Цей же титул, за аль-Масуді (II:242–249), зрідка застосовувався до правірного халіфа Алі, зятя пророка ісламу¹³⁵⁹.

Також можливо, що «рогатість» героя свідчить про його належність до т. зв. «бродячого сюжету» про виховання ланню великого засновника держави, тобто отримання своєрідного благословення-ініціації від богів, присутнього у розповідях про дитинство Кіра (Just., I, 4, 10; XLIV, 4, 12), Герона (Just., XXII, 4, 6), Габіда, царя Тартесса (Just., XLIV, 4, 2, 8–11), Ромула та Рема (Just., XLIV, 4) тощо.

Цікавою в цьому контексті є і буддійська інтерпретація («Махаваста») арійського сюжету про «сина лані»: лань випадково проковтнула сечу з сіменем

ріші Каш'япи, завагітніла і народила хлопчика, котрого вигодувала своїм молоком. Хлопчика назвали Екашрінга («Однорогий»; пор. Шрінгін — «Рогатий»). Він, вихований аскетом, одружується на царівні Наліні і стає «володарем землі» та батьком шістнадцяти близнюків. З часом він передає владу старшому синові, а сам іде в аскетичний ашрам. Аналогічний переказ існує в тибетському «Канджурі», за яким юнак народжується від ріші та газелі, його виховує аскет, потім він стає чоловіком царівни Шанті, але розчаровується в тому, що втрачає буддистські «видіння», і повертається до аскези. Існують аналогічні індуїстські перекази. В «Рамяні» (I, 9–11) та «Махабхараті» (III, 110–113) внук Каш'япи аскет Ріш'яшрінга («Ланерогий»), спокушений царівною Шантою, стає володарем Анги, а Індра благословляє його спустошену землю (пор. з країною Саррас у епосі про Грааль) могутнім дощем. Народжується ж Ріш'ярінга від того, що син Каш'япи Вібхандака, коли побачив апсару — «водяну німфу» Урваші, випускає сім'я, котре проковтує лань¹³⁶⁰ (згідно з одним з тлумачень болгарський писемно зафіксований варіант імені Аттілі Авітохол означає «син сарни»¹³⁶¹).

Як на нас, то дивує, що досі цей мотив не співставили із сюжетом з епосу про нартів іраномовних осетинів Кавказу, за якою пастух (або сам бог Уастирджи — «Святий Георгій»), побачивши красуню Сатаней, випускає сім'я і цим запліднює камінь. З каменя народжується сонцеголовий герой Сослан (у адигів — Сосруко, в абхазів — Сасриква). Давньоіндійський герой Агастья народився від сімені богів Мітри та Варуни, які побачили діву Рамбху. Агастья приборкав гору Віндх'я (яка вшанувала його поклоном), де жили хайхаї Картавір'ї.

Чеченський дослідник Дені Баксан наводить аналогічні паралелі у далеко віддалених традиціях, що, без сумніву, свідчить про якийсь первинний світоглядний (і типологічний, а не обов'язково генетично споріднений) архетип. А саме — у міфах західноіндонезійських мінагаситів сонячний бог Тоара Лумімуут народжується з каменя в пустельній землі. У міфах мікронезійців з островів Гілберта бог На-Реау народжується з каменя, а меланезійський бог-деміург Ндангеї теж народжується з каменя. А на островах Нові Гібриди інший меланезійський бог-герой Тагаро, даритель вогню, народився із тріснутого каменя. Тут хочеться згадати і давньоєгипетського бога Бену, який у вигляді чаплі народився з каменя-обеліска «Бенбен» («бен» — «виникати») у водяному хаосі. Він одночасно є душею («ба») сонячного бога Ра, а потім — Осириса. Греки називали його феніксом.

Аналогічно з каменя або гори народжується бог Мітра (свято — 1 жовтня, день Міхр місяця Міхр); з соляного кам'яного стовпа, який облизала першостворена корова Аудумла, народився родоначальник германських богів Бурі. У хуритській міфології горою-породіллею стає гора Вашітта, за якою спостерігає бог Кумарбі¹³⁶². В тому сенсі, що за іншим міфом Кумарбі намагається з'єсти свого новонародженого сина Бога Грози (хет. Пірва, хат. Тару, хурит. Тешуб, аттич. Тезей; слов. Перун, балт. Перкунас виявляють зв'язок з іменем гори, пор. гот. *fairguni* «гора», хет. *regupa-* «скеля»), можна допустити, що гора народжує саме останнього, якому присвячували камені-кункунуці, тобто базальти¹³⁶³, а також не дивно, що Кумарбі знову зі сліпою Скелею народжує вже ворога

Бога Грози Уллікуммі¹³⁶⁴ (пор. з олімпійським сюжетом про врятування немовлям Зевса і підміну його каменем; у новохетській літературі образ «камінь в основі храму» стосується жриць¹³⁶⁵).

Як у героя Сослана через розмову з жінкою вивідується таємниця його смерті (пор. з тим, як через підступ жінки вивідується в руських казках про смерть Кощея!), так за допомогою діви згідно з середньовічними легендами можна приборкати Єдинорога.

Узбецько-таджицький дастан «Гуль і Санубар» засвідчив скіфо-сакської генези переказ про зачарованого в сарну царевича Санубара («Стрункий, як сонна»), сина царя Хуршіда («Сонце»), якого визволити від чарів змогла тільки красуня Мехрангіз («Та, що пробуджує любов»), яка допомагає юнакові вбити чарівника. Герой вирушає на північ у Шабістан («Країну ночі») у пошуках царівни-пері Гуль, дочки царя Фарухзада. У північну країну, відстань до якої — 40 років, героя переносить птах Симуург за 40 днів і 40 ночей. Після тривалих розкошів закохані переносяться на батьківщину Санубара і по дорозі беруть із собою красуню Мехрангіз¹³⁶⁶. Як уже зазначалося, цей сюжет тотожний з ведичним (РВ X, 95; Шат.-бр. XI, 5, 1) і пуранічним міфом про першого царя Місячної династії Пурураваса, якому птахи-гандхарви допомагають здобути діву-апсару Урваші. Також в іншому узбецькому дастані — «Молодість Горогли» розповідається, як герой за допомогою чарівного коня Гирата знаходить діву-пері Юнус, яка спить 40 днів і 40 ночей. Після весілля велетень-дев Самандр переносить закоханих і золотий палац на батьківщину героя — в Чамбіл, де царя благословляють святі.

ПАЛЕОЄВРАЗІЙСЬКИЙ АСПЕКТ

Згідно з «Рігведою» (Ш, 59, 1):

Мітра, якого (другом) називають, поєднує людей,
Мітра утримує Землю і Небо.

Мітра-Варуна (найвизначніші з нащадків Адіті) виступають охоронцями всього світового ладу (II, 27, 4):

Адїті підтримують (все), що рухається й нерухоме.
(Вони -) боги, пастухи всього Світоладу,
З думкою, що простирається далеко, охороняють світ від асурів,
Дотримуються (всесвітнього) закону, карають за провину.

За грецькими міфами Аполлон уклав календарний цикл та керує ним за допомогою струн своєї ліри, як це описує орфічний гімн (XXXIV, 11–26):

...ти все надзираєш: ефір нескінченного неба
Многорізні долі землі, що лежить унизу,
І через темну ніч у тиші зіркоокого мороку
Коріння підземне зориш і межі всього світоздання

Тримаєш. Турбує тебе і початок речей, і кінець їх.
 Всьому ти квіт; узгоджуєш все ти столункою кіфарою
 В світі, поки до межі останньої струни ти восходиш
 Або, навпаки, до нижньої струни чи ладом дорійським
 Усе примиряєш; племен покоління в житті ти ділиш,
 Ти поєднуєш усемірно злагоди й долі людські.
 Рівнозначно ти строки даєш для зими і для літа...
 Барву велелюбної весни ти рівняєш...
 ...ти тримаєш прообраз всього світоздання печатей.

Скіфи шанували Аполлона під іменем Гойтосир, де другий компонент «-сура» означає «герой, бог» (пор. з дв.-інд. *sura* «герой, бог»), а перший «гойто-», на нашу думку, споріднений з хетським *vitt* «рік», «доба», «стик», «рубіж». У мові албанців — це *vjet*, у греків — «*etos*», *ἔτος* (архаїчне — «*vetos*»), на санскриті — *vatsas*, по-литовськи — «ветушас», у слов'ян — «ветхий»... Український фольклор так пояснює семантику індоєвропейського міфу боротьби бога з чудовиськом (Аполлона з Тифоном, Мітри з биком, Артура з вепром Турх Труйту, Гільгамеша з бикоподібним Хумбабою): «Стрітилася Зима з Літом — Стрітилася свиня з Вітом». Цікаво, що свято Стрітіння (15 лютого) збігається у часі з обранням у сьому пританію (друга неділя лютого) афінських стратегів, у той час як всі інші демократичні магістрати вступали на посаду після початку Гекатомбеона¹³⁶⁷. У ведичних міфах прізвисько «Вріша» — «бик» носить Карна, первісток Кунті, матері пандавів, від бога сонця Сур'ї. У нього тіло — природний панцир (пор. з природною невразливістю ряду міфологічних персонажів). Після загибелі Дрони та поранення Бхішми став вождем кауравів і був убитий стрілою Арджуни.

За свідченнями Еліана (II–III ст. н. е.), який посилався на Гекатея Абдерського, у гіпербореїв є храм Аполлона, де жерцями — три могутні сини Борея. Коли вони починають служіння, з Ріпейських гір прилітають небачені хмари лебедів, які облітають довкола храму і цим мовби очищують його, потім опускаються на подвір'я храму і співають разом зі співцями та кіфаристами на честь Аполлона¹³⁶⁸. Знає це передання й Овідій: «Розповідають, — пише поет, — що на Гіпербореїській Паллені є мужі, в котрих тіла покриваються легким пір'ям, варто їм лишень дев'ять разів зануритися у Тритонійське озеро. Кажуть також, хоча я цьому і не вірю, що й скіф'янки, окроплюючи свої тіла зіллями, управляються у цьому ж мистецтві» (Met. XV, 356–360). Як тут не згадати й давньоукраїнську Царівну-Лебідь та давньоіндійську апсару Урваші! Дослідники у зв'язку з цим згадують слова Геродота про землі на північ від Скіфії, де «... неможливо нічого бачити і туди неможливо потрапити через літаюче пір'я. І справді, земля і повітря там повні пір'я, а це ось заважає зору» (Herod. IV, 7). Сам Геродот вважає, що тут мається на увазі сніг (Herod. IV, 31), з чим погоджується Пліній Старший, описуючи за Ріпейськими горами землю Птерофор (букв. «Переносна») (Plin. IV, 88). Але обидва грецькі автори лише спробували раціоналізувати незрозуміле для них свідчення про якийсь культовий обряд серед місцевого насе-

лення Гіпербореї. Відгомін про останній, на думку А. Подосінова, існує в Есхіла, який оповідає про форкідів — сліпих дів у образі лебедя (κυκνομορφοί), які ніколи не бачили сонця, образ яких походить з центральноазійського фольклору, де відомі легенди про дів-лебедиць, що живуть у темряві і мають очі зі свинцю¹³⁶⁹.

Як на нас, Феб-Аполлон, який літає в образі лебедя або в колісниці, запряжений птахами (пор.: германський Лоенгрін припливає в човні, запряженому білими лебедями; Сатурн прибуває на човні до Італії, де царює Янус), або з лірою верхи на грифоні¹³⁷⁰, виступає власне як шаман¹³⁷¹, явище якого було вже екзотикою для греків рабовласницького суспільства з його розвинутою релігійною системою. До того ж Аполлон народився від зв'язку Леди з Лебедем, в образі якого виступав сам Зевс-Олімпієць. Цей мотив остаточно дозволяє вбачати у Фебові-Аполлоні шамана, бо згідно з уявленнями євразійських етносів (якутів, саамів та ін.) від зв'язку жінки з царем Орлом — Птахом Сонця під Світовим Деревом народився перший шаман.

Безпосередньо у Греції для культу Аполлона Гіперборейського було характерне уявлення про «людину-птаха».

Аналогічно греки сприймали прославленого пророкувача Абаріса, який начебто прийшов з Гіпербореї і був жерцем Аполлона. «... Він подорожував усією землею зі стрілою в руці і при цьому нічим не харчувався» (Herod. IV, 36). Згідно з грецькими міфами в Аполлона був син Орфей, чоловік Еврідіки. Остаточно втративши її (після спроби вивести з Аїду), Орфей став сторонитися жінок (пор. із сумом-аскезою Шиви після смерті коханої, яка змушена була для розради чоловіка знову відродитися) і переніс свою любов на юнаків, став, як пише Овідій у «Метаморфозах» (10, 83–84), причиною того, що гомосексуалізм стали культивувати фракійці (дійшло до того, що ім'я вихідців з Фракії болгар-buggers на Заході стало означати «гомосексуаліст»). Зрештою, Орфей був убитий Зевсом за те, що відкривав людям божественні таємниці, а його голова стала предметом провіщень. «...У жерців, — пише Платон, — під рукою велика кількість книг Орфея, і за цими книгами вони здійснюють обряди, переконуючи навіть цілі народи, начебто і для живих, і для тих, хто вже помер, є визволення і очищення від зла: воно полягає у жертвопринесеннях та дитячих забавах, котрі вони називають посвяченням у таїнства» (Платон, «Держава», 364 с.). А. Кураєв, погоджуючись з М. Еліаде, власне вважає, що з появою містерій орфіків у античну духовність було привнесено шаманську ідею про реінкарнацію — посмертне переселення душ у нові тіла (невідоме месопотамсько-близькосхідній традиції). Також у ведичній традиції це поняття, як не дивно, не було відоме, а подається як одкровення у значно пізніших «Бріхадараньяка-Упанішаді» (VI, 2, 15–16) та «Чхандог'я-Упанішаді». В останній сказано: «До тебе це знання ніколи не переходило до брахманів. Тому у всіх світах це вчення належить тільки кшатрі» (V, 3, 7)¹³⁷².

Уявлення про шамана існують саме в етносів, що мешкають на північ «від Скіфії», а саме — угро-фінів та алтайців, котрі колись утворювали єдину урало-

алтайську макросім'ю як східне відгалуження ностратичної (бореальної). На нашу думку, **поява прашаманізму стала саме тією причиною, яка «релігійно» зумовила відкол урало-алтайців** (бріарених; східних євразійців) від решти ностратичних (бореальних) груп — індоєвропейців (зефіральних; західних євразійців), семітохамітів (євральних; афроазійців), дравідо-еламітів (нотійних; південних євразійців) та картвелів (орітальних). В часи мезоліту урало-алтайці межували і надалі асимілювали представників палеоевразійської макросім'ї (тепер її релікти — чукотсько-камчатські, ескімосо-алеутські, нівхські й айнські¹³⁷³ мовні сім'ї) та палео-енісео-америнідської (релікти — кетська, сіу, надене)¹³⁷⁴. Ще в IV ст. до н. е. — I ст. н. е. в нижній течії Обі, від Обі до устя Іртиша, а також у басейні приток Обі — лівих (Войкара, Сині, Вогульки та Північної Сосьви) і правих (Полюя, Собти-Югана, Куновата, Казима) на основі цієї асиміляції виникла усть-полубська культура бронзи, рибалок і мисливців. На півдні мешкали носії спорідненої з нею потчевашської культури мотичного землеробства та конярства. Ханти, мансі й угорці є саме нащадками змішання з кочівниками-уграми носіїв цих двох культур. Також усть-полубці сусідили з носіями ананьєвської культури, предками удмуртів і комі. Але найбільше вражають риси їхньої схожості з культурами народів крайньої Північно-Східної Азії (чукчі й ескімоси) та наявність у мовах західносибірських ненців, енців, нганасан і в інших північносамодійських мовах (на відміну від південносамодійських) слів східнопалеоазійського походження.

У переданнях ненців збереглися перекази про їхніх тубільних попередників — «сииртя (сихиртя)»¹³⁷⁵, у енців — «сііте», у саамів — «сейде», «сейво»¹³⁷⁶, у фінів — «хіід», а у росіян — про «чудь білооку», а в уральських етносів — «чуть», «чучкойез», «жидовляни», «попередні», «чудь, яка сама себе поховала» (згідно з алтайськими билинками, коли прийшли представники «білого царя» — росіяни та зацвіла біла береза, котрої вони раніше не бачили, чудь навалила на свої землянки безліч каміння, залізла до них і підрубала стовпи-опори). Вважається, що тепер вони є маленькими істотами, які мешкають під землею і володіють стадами мамонтів. Раз на рік, після загальнопоминального четверга (Семік) комі-перм'яки в особливих місцях («важ местаез») замолюють свої гріхи перед цим древнім народом, попередниками комі на цій землі (комі-перм'яцьке «важ» — «древній», «выжи» — «рід», «важ отир» — «до-комі населення Верхнього Прикам'я, яке зникло з приходом Перм'яків»). Відомі навіть чоловічі імена цих «древніх» — Сергій, Парась, Ізосим, Саватей, Амбор, П'янтег, які, найімовірніше, набрали такого вигляду під впливом християнства. Найбільше місце для поминок чуді — урочище Важ Чадзев у селі Чадзова Косинського району Комі-Перм'яцької автономії. Також дуже шанується так звана могила першої пари чуді (Адама і Єви) біля села Зуєво-Мокіно Кочівського району. На Алтаї серед старообрядців збереглося передання, що «чудь» не назавжди «пішла під землю», а коли наступить «щасливіший час» і прийдуть люди з Біловоддя та дадуть всім «велику науку», тоді повернеться чудь зі своїми скарбами¹³⁷⁷.

У бурятів ці дивні істоти називаються «шудхар», у калмиків — «чуткер», у монголів — «чотгори». Їхнім володарем вважається Дамба Дорджи, та інколи вони тотожні грішним демонам-«шулмаси». В алтайців їхній покровитель — Ерлік-хан, володар підземелля та винахідник шаманства (!), антагоніст небесного хана Ульгєня. Корейцям «підземна чудь» відома як «ходжу» («господар порожнечі»), які ідентичні злим духам. Китайці їх знають як духів землі «туді», над якими володарює Хоу-ту, володар столиці мороку, правнук бога сонця Янь-ді. У тибетців вони відомі під іменем «тхеу-ранг» і уособлюють різні атмосферні явища. Їхній володар — «Біле тхеу неба».

Вважається, що прообразом цих уявлень є палеоазійська, обсько-єнісейська кетська богиня Хоседем (де «-ем» — «матір»), яка є носієм зла, аналог української Баби-Яги. Хоседем мешкає у землі або ж на далекому північному острові в усті Єнісею чи в океані, на скелі, де стоїть її чум. Колись вона була дружиною найвищого бога Єся і жила з ним на небі. За провину (кохання з Місяцем) Хоседем була скинута з неба на землю. Ескімосам вона відома як Седна (на її честь названо щойно відкриту нову, десяту планету сонячної системи — Трансплутон!), володарка полювання та природи, потойбічного світу, їй підпорядковані злі духи тощо.

На Кавказі, у грузинів та вірмен, ці таємничі істоти називаються каджі (вірм. «хоробрий»), вони вважаються духами бурі і вітру, вони то страшні, то світлі і добрі. Вірменські апокрифи пов'язують їхнє походження із всесвітнім потопом і вважають їх за дітей Ноя, які народилися в ковчезі. Індуїзм знає чудь як сідхів («досконалі, успішні») — праведних мешканців повітряного простору (Антарікша), які володіють певними надприродними здібностями, в тому числі й досягати влади над світом. Це зближує їх з православним уявленням про «духів злоби піднебесних», *spiritualia nequitiae coelestibus* (Ефес. 6:12), які мешкають у просторі між небом і землею і випробовують душу померлого на праведність (т. зв. «митарства», *telonia*). Начебто вони є душами тих, хто загинув у всесвітньому потопі. В іудейській традиції відомі «шедім» (начебто від слова «шадад» — «спустошувати») (Втор., 32:17; Пс., 105:37). На зовнішній вигляд вони — волохаті («шеірім»; Левіт рабба, 22), що дало підстави у синодальному перекладі Біблії пояснити їх як «лешие» (Вихід, 34:14). Начебто створені шедім у сутінках шостого дня творіння і наступна субота завадила наділити їхні душі плоттю (Абот, 5,6). Згідно з апокрифічною «Книгою Єноха» (15:8) шедімами стали душі велетнів, народжених смертними жінками від грішних ангелів. З часом уявлення про них трансформувалися в сатану (від арамейського «супротивник, перешкоджувач»), вірогідно, і через одночасне зближення з єгипетським Шу-Атоном (у гімні часів Аменотепа-Ехнатона мовиться: «Шу, який є Атон»), який є богом повітря, простору, що розділяє небо і землю. Його зображали у вигляді чоловіка, який стоїть на одному коліні і підтримує небо над землею, тобто виконує функцію Атланта (і в цьому чистому вигляді дійшов аж до одного з персонажів культу мітраїзму; можливо, ім'я Атлант етимологізується на старогрецькій основі як *ath-* «високий» + *laas* «камінь» / *laos* «народ»).

Платон у своїх «Законах» також наголошував: «... До нас дійшло передання про блаженне життя тодішніх людей, про те, як їм все в достатку і саме собою діставалося. Причина цього, розповідають, ось яка: Кронос знав, що жодна людська природа — ми кажемо про це — не в стані необмежено правити людськими справами без того, щоб не перейняти зазнайства і несправедливості; усвідомлюючи все це, кронос поставив тоді царями і правителями наших держав не людей, а демонів — істот божественнішої та кращої природи»¹³⁷⁸.

Аналогічне уявлення про своїх попередників мають і кельти. Ірландці називають цих істот «сіди» і вважають, що мешкають вони під землею, у пагорбах (які теж називаються сідами), у печерах, тріщинах скель або на чарівних островах. В епоху утвердження християнства до числа сидів потрапили і кельтські боги, і надприродні істоти нижчого рівня. Суспільне життя сидів ідентичне людському, і хоча сіди володіють чарами довголіття, вони все ж таки смертні. «Героями з роду сидів» (*trenfigu an tsidha*) називалися таємничі демонічні істоти, вороги племен богині Дану в другій битві біля Мойтуре — фомори (*fomoire* «нижні демони»), що мешкали на чарівному острові, і край блаженних на заході океану нерідко називався володіннями правителя фоморів Тетри. Напрошується співставлення між кельтським протистоянням фоморів і племен богині Дану (останні, як зауважив ще Р. Генон, — з явним домінуванням жіночих елементів у символіці, зміненої воїнами-«кшатріями» після повстання проти відпочаткової Традиції, «сакральної демократії» жерців-«брахманів») та грецьким протистоянням між Калідонським вепром і героями (серед яких — Мелеагр, Ясон, Тезей, Діоскури, Адмет, Телемон та ін., перший удар завданий Аталантою, вигодуваного ведмедицею, а їхні нащадки влаштували «похід сімох проти Фів», внаслідок чого, аналогічно переказам про чудь, «самі себе згубили»).

Також легенди про чудь-сидів зближуються з середньовічними переказами про східнороманських кепкеунів-уриашів (іноді як два різні народи) та західноєвропейських гномів (скандинавських цвергів), здібних до підземного ремесла і ковальства (вони викували намисто для Фрейї, золоте волосся для богині Сів, чарівний корабель і золотого вепра для Фрейріра, спис і золоту каблучку для Одіна, молот для Тора, а також священний мед поезії з крові вбитого Квасира), котрі, проте, на сонячному світлі перетворюються на камінь. Начебто саме про чудь говорить Сноррі Стурлуссон як про мешканців Великої Світвод, з якої предки германців (не власне прагерманці, а субстратний етнос) заселили Скандинавію. Та начебто вони поклонялися богові крилатого диску Шивані. Саме чудсько-пермське мистецтво зберігає образи крилатих дисків і птахо-людей, зображення яких надзвичайно подібні на іранські зображення крилатого диска Ашо Фаруха. Як визнають мовознавці, «... в лексиці германських мов міститься спільний для них досить важливий шар лексики, що не має відповідностей в інших індоєвропейських мовах і кількісно оцінюється дослідниками по-різному ... цей шар відзначається відчутною якісною питомою вагою (пор. ... слова ... на позначення таких важливих понять, що належать до основного лексичного фонду, як «море» (англ. sea, ісл. sjor), «душа» (англ. soul, ісл. sal), «дім» (англ. house, ісл. hus), «жінка» (англ. wife, ісл. vif), «рука» (англ. hand, ісл. hond), «кістка»

(англ. bone, ісл. bein) тощо... Наявність цього шару лексики разом з багатьма іншими специфічними рисами германських мов (зокрема фонетичними) неодноразово викликала в науковців думку про істотну роль якогось етнічного і мовного змішування у формуванні германських мов»¹³⁷⁹. «Германська мова, яка настільки різко порвала з індоєвропейськими навиками, є індоєвропейською мовою, котрою говорить нова народність, яка прийняла індоєвропейську, але вимовляла її на новий лад; завойовники, які принесли з собою індоєвропейську мову, не були достатньо чисельними, ні достатньо могутніми, щоб нав'язати свій спосіб вимови; населення, підкорене ними і яке прийняло їхню мову, сприяло поширенню типу вимови, відмінної від старого, і нових тенденцій», — писав відомий лінгвіст А. Мейє¹³⁸⁰.

Праугро-фіно-самодійські етноси в часи праіндо-ірано-греко-вірменської спільноти мешкали на північ від них, на кордоні Степу і Лісостепу. На думку деяких дослідників, факт контакту угро-фінів та індо-іранців (у часи зрубно-андронівської археологічної культури, приписуваної останнім, та черкаскульської культури, поширеної від Уралу до оз. Балхаш на півдні і Єнісею та межиріччя Чулиму й Обі на сході, а її носіями вважаються угро-фіни) відбитий у арійських «Рігведі» та «Авесті»¹³⁸¹. Зокрема згадані у них «небесні» річки Раса та Рангха-Ардвісура, що стікають зі світових гір Меру й Хара Березайті («Висока гора»; у скіфів — Ріпейські гори, від хант. гер. «гора»; авестійське слово *berezant-* «високий» (< і.-є. **bhr̥gntoi*) тотожне зі слов'янським «береза», а найдавніше слово санскриту, що означає «дерево», буквально означає «дерево»; відомо, що 13–8 тис. рр. до н.е на Крайній Півночі був «абсолютний максимум берези»), тотожні Волзі (у Птолемея Волга названа *Rha*; у мордовській мові — Рав, Раво, у Башкирії — Ря, Рязь, Реват; назва походить від санскр. *svava* — «потік»), виток якої стародавні автори вважали річку Білу (далі за течією — Нижня Кама та Нижня Волга; у тюрків Волга називається Ак-Ідель «Біла Волга», а нижче впадіння Ками — Кара-Ідель) — «Чорна Волга»; назва Югра, Угорська земля походить з мови комі *jong*+та «світла»+«ріка»), що бере свій початок з Південного Уралу (який і є Хара Березайті). З вершиною Хукар'я ототожнюється південноуральська гора Іремель¹³⁸² (або ж конкретніше під Хара Березайті слід розуміти, за С. В. Жарниковою, гряди Північних Увалів з Тіманським кряжем та північною частиною Уралу, що примикають до неї¹³⁸³). Власне середня течія Волги від Сури (тут, на наш погляд, існує приголомшливий паралелізм між санскр. *suva* «вид божественного напою» та хет. *walhi* «медовий напій» ~ слов. «волога») до Білої є північним кордоном поширення зрубної культури з включенням андронівської, тобто на рівні 54–56-ї паралелі північної широти, і, як зауважує Н. Членова, це цілком пояснює як «північні», «полярні» явища, котрі відзначали дослідники давньоіндійського епосу та у «Рігведі» (знання про нерухому Полярну зорю — «Дхрува», довкола якої рухаються Велика Ведмедиця — «Семеро ріші», сузір'я Кассіопеї — «Арундхаті» та Сваті — яскраві зірки в сузір'ї Волопаса, бачити котрі високо над горизонтом можна тільки у північних широтах і де взимку протягом однієї ночі ці сузір'я не заходять за горизонт і описують коло довкола Полярної зірки; короткі літні ночі, замерзання річок тощо), а також дані з «Авести» про те, що Рангха (Волга) бере початок з Хари Бере-

зайті і в її витоках «наслані девами морози»¹³⁸⁴. Якщо для праіранців стала священною вершина Хара (Хукарґя-Іремель) зі священного праіндоіранського гірського комплексу Північних гір, то для праіндоаріїв, як вважає Л. Лелеков, такою була гора Меру, сучасна Маура біля міста Кирилова неподалік від озера Сіверська, де ще преподобний Кирил намагався заснувати Кирило-Білозерський монастир¹³⁸⁵.

Згідно з гімнами «Рігведи» бог Брахманаспаті розколов гору Валу (тобто вищезгадана гряда Увалів; назва ця явно слов'янська народна етимологізація індо-арійського ороніма), і з неї потік мед, до якого припали всі «ті, хто бачить сонце», а пізніше до цього джерела прибули якісь стародавні істоти, які черпали з нього знання, а для звичайних людей до нього не було доступу. Істоти ці занурилися в глибини гори і досягли священного вогню, котрий був «споріднений з ними».

З вершини гори Меру начебто видно «Молочне море» (тобто Льодовитий океан), де розташований Білий острів — «Шветадвіпа», де живуть добродішні й блаженні мужі, стада антилоп (північних оленів?) та апсари — «блискучі водяниці, народжені райдугою» (метафора північного сьйва). Про подорож туди в «Махабхараті» розповідає сам птах Гаруда¹³⁸⁶. Ряд науковців (Е. Лазарев, С. Жарникова та ін.) не без підстав вважає Білим островом саме Кольський півострів¹³⁸⁷.

Саме тут, на думку З. П. Соколової, угро-фіни збагатили світогляд аріїв уявленнями про шановану в районі Білогір'я (в т. зв. «Троїцьких юртах») **«золоту бабу»** (Сорні-пупі; простоволосу жінку з дитиною на руках, що сидить на скелі) палеоевразійського походження. В Б'ярмії (Пермі) її зображали оголеною з дорогоцінним намистом та срібною чашею на колінах. Скандинавські саги називають її Йомалою, а дослідники вважають, що це Йома — надприродна істота міфології перм'яків та комі-зирян або Калтись-сан-торум вогулів (мансі) та Кілдїсін удмуртів. Її сьомим сином від небесного бога Нумі Торума є Мір сусне хум — «Чоловік, який спостерігає за світом» (він же — Альвалі, Сорні-он — «Золотий Богатир», Імі-хіти — «Бабусин внук», Торум-пах — «Син Торума (неба)», Кон-ікі — «Господар-старець», «Той, хто багато подорожує», Лунтотир — «Гусак-богатир», Орт-ікі — «Князь-старець», Лусн — «Вершник», Еква пириць — «Жінки синочок» та ін.), котрий уособлює сонце, їздовою птахою якого є сонячний Карс (пор. з арійською Гарудою). В обських угрів він — дух фратрії Мось («Гусак, Лебідь») з центром у Білогір'ї¹³⁸⁸. Цікаво, що у греків гуска була тотемним птахом богині Афіни, яка називалася ще Ефія («Гуска»)¹³⁸⁹, а в тюрків словом «Кас» — «Гуска» позначається буддистська свастика.

Мір сусне хум прийшов до праіндоіранців* власне як Мітра (інші індоєвропейські народи не знають цього бога або ж принаймні цього архаїчного теоні-

* Праіндоіранці в міфології обських угрів виступають як менкви, менгкв (у мансі), севес, севс-ікі (у хантів), котрі зображаються у високих масках з кінських хвостів. Їх пов'язують тільки з фратрією Пор («Медвідь»), протилежною вищезгаданій фратрії Мось. Центр Пор був у місті Вежакори (хант. Йем-вош, мансі Ялп-ус — «Священне місто»).

ма), котрий став уособлювати сонце (вірніше, він уклав «договір» з богом Сонця і спільно з ним їздить на колісниці), має стосунок до Ардві Сури Анахіти (прообразом якої і є «Золота баба»), води, коней, небесної їзди. При цьому в індоіранському пантеоні Мітра виявляє свою «зайвість» в ньому (існують власне індоіранські боги всіх цих функцій). «Він — не сонце, не Місяць, не зорі, але своїми «тисячею вух і десятьма тисячами очей» він слідкує за всім у світі. Мітра все чує, все бачить, він всевідний і не підвладний обманові (пор. з укр. «Дідо-всевідо» і кельт. Діт — родоначальник касты «всезнаюк»-друїдів. — *О. Г.*). У моральному стосунку завдяки природній трансформації він зробився богом істини та вірності, котрого закликають під час клятви і котрий скріплює договір і карає тих, хто знехтував своїм словом»¹³⁹⁰. Епітети Мітри — «наповнений власного світла», «сяючий», «блискучий», а у Мір сусне хума — «сонце, що сходить, золотокосий батько», «золотий богатир», «син золотого світла» (епітет Калтись — «ранкова зоря»)¹³⁹¹.

Безпосередньо аналогом грецькому Аполлонові вважається індоарійський бог Рудра¹³⁹²:

Індоарійська традиція	Грецька традиція
Рудра (стріли) — хвороби	Аполлон (стріли) — хвороби
Рудра — цілитель	Аполлон — цілитель
Тварина Рудри (через сина Ганешу) — миша	Тварина Аполлона — миша (Apollon Smintheos)
Тварина Рудри — кіт	Тварина Аполлона (через сина Асклепія) — кіт
Син Рудри Ганеша — бог поезії	Аполлон — бог поезії
Рудра називається <i>valkum kavim</i> — «кривий поет»	Аполлон — <i>Loxias</i> «кривий, звивистий»

Вище ми зазначали, що бог Рудра, син Ушас, обурився інцестом Праджапаті та Ушас, але той пообіцяв віддати Рудрі владу над звіриним світом, і, як на нас, це мало узаконитися у вигляді шлюбу Рудри з дочкою Праджапаті — володаркою лісу і звірів Артхамадхі (аналог Артеміді). Аналогічно Телепінус за порятунок сонця з полону бога океану Аруни отримує за дружину дочку володаря водної стихії.

В брахманізмі Рудру вже стали вважати функцією Шиви («... Число 7 ... sheva давньоєврейською... дуже близьке до імені індуїстського бога Шиви!»¹³⁹³).

Останній субстратного походження, і деякі дослідники дійшли висновку, що триликий оленорогий Шива¹³⁹⁴ (індоєвропейці-хети витлумачили його ім'я як *siunas-mis* «Бог мій», а сусідні їм хурити переклали вже як Ірупі — «володар мій»), що сидить у позі йога, був привнесений в Індостан мігрантами-«негроїдами» з Сомалі або Зімбабве (в Єгипті він став відомий як ітіфалічний бог Мін, пов'язаний з «духом зерна»)¹³⁹⁵. А. Фабр д'Оліве називає їх «сюдеанцями» (від *sud* — «південь») і зауважує, що вони в той час, як закутані в шкіру представники білої раси («гіпербореї») мешкали в лісах Арктиди, заселили всю Африку, володіли Аравією, заснували колонії на всьому побережжі Азії, де створили величезні культурні центри¹³⁹⁶.

Нашадки цієї «негроїдної» раси — кхонди, гонди, ораони, янаді, пенья, курумба та багато інших відрізняються від решти мешканців Індостану низьким зростом, дуже темною шкірою, кучерявим волоссям, широкими носами, великими очима з чорною райдужною оболонкою та повними губами і великими зубами (т. зв. «індостанські австралоїди»)¹³⁹⁷. Зокрема лінія круглих хатин африканського типу пересікає землі Центральної Індії із заходу на схід, де закінчується на Андаманських островах Бенгальської затоки, населеної пігмеями.

Проте саме цей расовий тип австралоїдів, диференціювавшись на Близькому Сході, десь 35–30 тис. років тому населяв усю територію Південної та Південно-Східної Азії та сухопутним мостом заселив Австралію, десь 10 тис. років тому досяг тихоокеанських районів Далекого Сходу і навіть проник у Новий Світ. Власне австралоїди винаходять керамічний посуд, бумеранг, духову рушницю, відомий тепер індійський танець катакхалі¹³⁹⁸. Вони виготовляли тонкі пластинки (завдовжки від 1-го до 3-х см) з призматичних нуклеусів за допомогою віджимної техніки. Ці пластинки переоформляли у різні знаряддя геометричних форм (півмісяці, трикутники, трапеції) і використовували як вкладки у складених знаряддях. Останні виготовляли лише з крем'янистих порід (крем'янистий сланець, халцедон, агат), з кварцу і лідіту. Ареал їхнього поширення охоплює власне Східну та Північну Африку (вони з'являються щонайперше 40 тис. років тому в Кіренаїці) та Індостані, але в Австралії, заселеній мезолітичною людиною, вони не були відомі¹³⁹⁹. Цікаво, що і на Індостані, і в Австралії шанують бога-дарувальника води зі схожими іменами — Варуна і ВарРуна.

Представники цього расового типу також населяли як південноєвропейський оріньякський шар, так і в мезоліті Передню Азію (зокрема Палестину), де зазнали метисації з довгоголовими середземноморцями-«протохамітами» (додинастичний Єгипет бадарського періоду), прийшлими із закавказько-прикаспійського регіону, та створили оригінальну натувфійську культуру (Ваді-ен-Натуфе на північний захід від Єрусалиму), датовану VI–IV тис. до н. е.¹⁴⁰⁰ На основі палеоантропологічного матеріалу науковці зробили висновок, що населення Малайї V–IV тис. до н. е. належало до великої негроїдно-австралоїдної (екваторіальної) раси. Надалі воно було асимільоване австроазіатами (мон-кхмери) та австронезійцями (малайо-полінезійці; за І. Дайєном (Dyen I.), єдина пра-

австронезійська мова існувала в III тис. до н. е. в Західній Меланезії, на Новій Гвінеї, островах Бісмарка і Соломонових), у результаті чого виникли оригінальні цивілізації відповідно у першому випадку семангів і сеноїв, а в другому — джакунів¹⁴⁰¹.

Значна частина австралоїдів Індії була асимільована прийшлими як зі сходу австронезійцями (протомунда, протокхасі) — носіями «культури мідних скарбів та жовтої кераміки», так з Північного Пенджабу та Північного Белуджистану кочівниками-скотарями, предками дравідо-еламітів (археологічні пам'ятки їхньої прабатьківщини — Ваді-ет-Тахуне, Єрихон і Мегідо в Палестині, з 4700 р. до н. е.)¹⁴⁰². Дравіди своїх попередників в Індії називали «лучниками» («вікларвар»), від чого походить назва «бхіли» (дравід. «біл» — «лук»), носії якої населяють Бхілвару, Мадх'я-Прадеш, Гуджарат і Раджастхан. З ними споріднені інші австралоїдні етноси (кола, бадага, кхарва, малаян, наїка, дубла, гаміта, дханка та ін.)¹⁴⁰³.

У ведичних текстах ці австралоїди, які перейняли саме індоарійську мову (з мунда-мовним субстратом), називаються «нішада» і визначаються як каста, що походить від шлюбу брахмана і шудріянки. Їм приписувалося займатися рибальством та кораблебудівництвом (що було відоме ще цивілізації Хараппи). Н. Гусева наводить переказ із «Махабхарати» про царя нішадів Наля та його дружину Дамаянті, і цар вихваляється правдивістю, красою, великодушністю, умінням воювати, героїзмом та щедрістю до брахманів і вмінням шанувати ведичних богів, тобто всіма тими властивостями, які приписують високородним арійським кшатріям. Проте за сюжетом цар Нала, який красою рівний юним Ашвінам, через закляття перетворюється на карлика з короткими руками і тільки через певний час знову набуває попереднього образу і повертає собі дружину (аналогічно до мотиву про сватання до Пенелопи). Ім'я Наля дослідниця співставляє з назвою однієї з бхільських патронімічних груп. Існує легенда, за якою раджа Наль в 295 р. заснував царство Нарвар (або Найшадха) і був нащадком Лави (або Куші), сина легендарного Рами, який пішов на захід зі свого царства Кошала (на середньому Ганзі), а надалі нащадок Наля в 34-му коліні Дхола Рас у 967 р. заснував князівство Дхундхар (Джайпур) і вбив зрадника Міна (епонім споріднених бхілам мінів-«риба», з якими пов'язують ведичних мат'я-«риба»). З цією історією пов'язує своє походження могутній рід раджпутів Кхушваха. Тамільські ж передання розповідають, що до приходу дравідів Тамілнад населяли бхіли та міна, які були відтиснені на північний захід, в теперішній Гуджарат та Раджастан¹⁴⁰⁴.

Нішади, за «Вішну-пураною» (I:13), походять від царя Вени, сина царя Анга, нащадка прабатька людства Ману Сваямбхуви. Загордившись, Вену відмовився приносити жертви богам, проголосивши себе втіленням всіх богів (пор. з титаноборчими мотивами). За це він був вбитий брахманами стеблинами трави куші (пор. з вбивством Бальдра омелою; або ж, за «Падма-пураною», розкаявся, за що Вішну дарував йому самотність подвижництва у віддаленій гірській обителі). Але через те, що Вену був бездітним, з його тіла вирішили дістати синів (пор. з народженням від померлих батьків), для чого проштрикнули йому праве

стегно (або плече; пор. з народженням з бедра Діоніса). Тоді з тіла Вени вийшов Нішада — людина з короткими руками і ногами, подібна на обпалену головешку, червоноока і чорноволоса, з широкими вилицями та пласким носом. Від нього походять племена лісів та гір — нішади і тисячі млечхів з гір Вінах'я. Другим з'явився син, подібний на Індру, «сяючий як Агні», в панцирі, з мечем і луком, який знав Веди і військову справу. **Його назвали Прітху («широкий»), і він став першим царем на землі,** скрізь поширюючи знання Вед. Від божественної матері-корови Вірадж (Іраваті) він отримав зерно і вміння обробляти землю, яка на його честь стала називатися Прітхіві¹⁴⁰⁵. У вішнуїзмі Прітху вважається 22-ю аватарою Вішну. Вище ми вже розглядали паралель пуранічного Прітху з грецьким міфологічним Діонісом, народженим з боку і першим завойовником Індії.

З цим ведичним переданням про народження Прітху і Нішади перегукується генеалогічна легенда раджпутів про те, що на святій горі Абу боги Індра та Брахма створили й оживили прабатьків династії Прамар і Соланкі, а Рудра (Шива, з епітетом «Натх»-«Володар») — темного карлика з луком, якому боги виділили функцію дварапали (охоронця дверей) у храмах, де його зображають у вигляді кам'яної скульптури¹⁴⁰⁶. Тобто Рудра (Шива) пов'язується з бхілами, в той час як за іншими індуїстськими текстами чоловіком і володарем матері-корови (Прішні) є саме Рудра, від якого вона народила могутніх воїнів-марутів (у «Рамаяні» на марутів перетворюються 49 шматків тіла¹⁴⁰⁷ ненародженого асура-сина Діті, яке розбив блискавкою Індра, що зближує з сюжетом про народження синів з тіла Вenu).

Крім того, мотив народження Прітхі з правої сторони (стегна, плеча, руки) Вenu наводить на паралель з близькосхідним «сином правої (південної) сторони» — Веніаміном, останнім сином Якова і Рахілі, яка помирає під час пологів саме на місці майбутнього Вифлиєму, котрого вигодовують молоком Валли (матері Дана і Нефаліма). Плем'я Веніаміна відзначалося особливою войовничістю, давало ізраїльському війську особливо вдалих стрільців з лука (1 Парал. 7–8), а їхній воїн Саул став **першим царем Ізраїлю**. Безпосередній брат Веніаміна (тобто теж син Якова і Рахілі, але народжений в Месопотамії) — Йосиф Прекрасний, який з часом став правителем чужорідного народу (єгиптян) і родоначальником двох колін — Єфрема і Манасії (пор. з бхілами та мінами).

Отже, в певних традиціях бачимо однаковий мотив народження «з правої сторони» двох синів, один з яких є красенем і воїном, а другий — стрільцем з лука (мисливцем) та некрасивим. Перший стає царем (або повноправним володарем) і поширювачем певних релігійних приписів, а другий — охоронцем.

Саме з мотивом Прітху і священної корови-землі пов'язується мотив повторного народження і переосвячення — як самої землі, поганьбленої беззаконням Вenu, так і переродження в образі корови Прішні Деваки, дружини Васудеви і матері Крішні. Як зауважує О. Мень, доктрина реінкарнації душі, яку сповідують тільки релігії Індії і якої, проте, не знали світлошкірі ведичні арії, була запозичена індоаріями та дравідами в доарійського і додравідського населення, з яким «етнічно споріднені» (sic!) австралійці, в яких ця доктрина дуже розвинена і є всезагальною, в той час як невідома у «аналогічно примітивних» по-

лінезійців, веддів, бушменів, пігмеїв Африки¹⁴⁰⁸. Проте ідея «колообігу душ» («гілгул») присутня як якийсь прадавнє одкровення в іудаїстичній доктрині Іцхака бен Шломо Лурії, вона виступає як всезагальний закон всесвіту, «переселення душ» — це спосіб надати душі можливість продовжити працю самовизволення людини з «вигнання в історію» («галут»)¹⁴⁰⁹.

Щодо генеалогічного міфу про походження першого царя Прітхі та стражалучника Нішади, то у випадку з Прітхі мова йде аж ніяк не про пізніших індоєвропейців (праіндоаріїв), яких представляє воїн Баларама, брат «чорного» бога Крішні (що символізує доарійське населення), а про їхніх попередників — прадравідів. Расовий тип прадравідів зберегли лише високі світлошкірі, з прямими носами, тонкими губами, прямим волоссям, подовженою формою ока, із забарвленням райдужної оболонки очей — світлокарим або зеленуватим, довгоголові («доліхоцефали») європеоїди-середземноморці тоді (знамените плем'я з Нілгїрі — Блакитних гір Індостану, які розташовані на стику трьох штатів — Керала, Тамілнад і Майсур)¹⁴¹⁰ і курги, а також керальська кастова група найярів. На самому початку дослідження «середземноморського» антропологічного типу протоіндського населення його носіїв вважали «ієрогліфічними хетами-кушитами» — індоєвропейцями групи *kentum*, що в III тис. до н. е. вторглися в Північно-Західну Індію¹⁴¹¹, але тепер наукові дослідження значно архаїзують представників цієї раси в Індостані.

Дравіди — творці могутньої протописемної цивілізації Мохенджо-Даро і Харалпи (країна Мелухха; Мелаха шумерських джерел; перша пол. III тис. до н. е.)¹⁴¹², носії поетичної мови, яку перейняли як «мову бога Шиви» всі без винятку австралоїди Індії (щоправда, в Центральній Індії відома мова нахалі, котра не виявляє жодних генетичних зв'язків з відомими мовними сім'ями, а, як відомо, австралійські мови аналогічно генетично не споріднені навіть між собою), внаслідок чого стали «дравідомовними»¹⁴¹³ (на думку К. Ренфрїю, щось аналогічне трапилось в IV тис. до н. е. в Північному Причорномор'ї, тобто в Україні, коли місцеве халколітичне населення, що, за С. А. Старостінім, належало до носіїв діалекту протопівнічнокавказької мови¹⁴¹⁴, під впливом нового типу економіки — пасторалізму (скотарства) прийняло праіндоєвропейську мову прибульців із Східних Балкан¹⁴¹⁵).

Але самі жерці дравідів-тоді використовують таємничу, священну ритуальну мову «кворшам» чи «кворжам». У тоді і шумерів боги Сонця і Місяця мають однакові імена — Уту і Сін, а прабатьківщина тоді — це «сім королівств», які можна відвідати на кораблях. Також у «Рігведі» зустрічається слово *kaparda* «косичні» (*kapardin* — «той, що має закручене волосся», епітет Шиви), яке вважається дравідським. Воно схоже з кавказьким етнонімом «кабарда», і, як довів К. Звелебіл, предки дравідів певний час мешкали по сусідству в районах Північного Ірану. Багато дравідських племен у самоназвах називає себе «жителями гір»¹⁴¹⁶.

Аналогічне явище трапилось в результаті зустрічі «середземноморців» з негроїдами в Африці, внаслідок чого виникли дві раси європеоїдів-меланхроїв: високий зріст, темна шкіра, вузьке обличчя, кучеряве волосся, тонкі губи (для нубійців-кушитів характерна виражена атлетоїдна доліхоморфність, тобто ви-

ражена витягненість пропорцій, у той час як у масаїв-негроїдів — доліхоморфна астеніодність, а вплив жіночих гормонів на нубійське тіло призводить не до накопичення жирової клітковини, а набуття певної «каучуковості» фігури — клітковина рівномірно розподіляється в стегнах, паху і животі, в результаті чого дівчата-нубійки вражають своєю красою — високим струнким зростом і маленькими задми). Це — ефіопи, сомалійці та суданські племена. Хоча їхні мови й належать до афроазійської (семіто-хамітської) мовної сім'ї, та перейняли їх вони лише три тисячоліття тому, коли відбулося велике переселення жителів субтропічної Аравії до східної екваторіальної Африки. В мовах ефіопів та сомалійців де-не-де збереглися найдревніші субстратні прояви мови, якою відпочатку спілкувалися європеоїди з темною шкірою¹⁴¹⁷.

Та й у Єгипті залишили свої сліди «середземноморці». Їх тут, у порівнянні з тубільцями, антропологи називають *new race*. Вони — високі на зріст, з білою шкірою, гладким, ледь кучерявим волоссям, з прямим чи горбатим носом, з глибоким розрізом мигдалеподібних очей, з овальним обличчям, видовженим гостроконечним підборіддям. Одягали вони конічний головний убір. Сліди цієї раси відкриті в Абу-Роаш, Каваміль, Абідосі, Ель-Амра, Балласі, Тух, Єраконполісі, Сильсіле¹⁴¹⁸. Геродот наводить передання про них як про «богів, які жили поруч з людьми, і один з них був наймогутнішим. Останнім з цих царів був Ор (Гор. — *О. Г.*), син Осириса, якого елліни звать Аполлоном. Скинувши Тифона (Сета, спочатку персоніфікував Гіади, групу зірок у сузір'ї Тельця. — *О. Г.*), він став дійсним царем-богом у Єгипті. А Осирис — по-еллінськи Діоніс» (Геродот, «Історія», II, 144). Від Осириса до історичного фараона Амасіса в часі — 15 000 років. «І це, як стверджують єгиптяни, вони знають точно, бо завжди вираховують і записують роки. Навпаки, від (грецького. — *О. Г.*) Діоніса, якого вважають сином Семели, дочки Кадма, до нашого часу минуло взагалі 1600 років» (Геродот, «Історія», II, 145). Також Манефон (IV ст. до н. е.) стверджував, що єгипетський жрець написав історію Єгипту, починаючи, якщо осучаснити, від 30 627 р. до н. е. Візантійський історик Скевліус настоював на тому, що записи «Стародавніх хронік» єгипетські жерці вели протягом 36 525 років. А Діоген Лаертський (III ст. Хр. е.) стверджував, що єгипетські жерці зберігають записи, які сягають у минуле на 48 863 роки до Александра Македонського.

Ми наважуємося ствердити можливість існування таких записів. Адже у нижньому та середньому палеоліті долина Нілу через фізично-географічні умови була майже безлюдною. Так, перші стоянки людини з'явилися тут у верхньому палеоліті, але тільки у Верхньому Єгипті, а в епоху мезоліту і раннього неоліту Єгипет був лишень периферією ранньонеолітичної культури північних та центральних районів Судану на ділянці злиття Білого і Голубого Нілу, як і наступний т. зв. «хартумський мезоліт/неоліт» (друга пол. IX–VII тис. до н. е.). Окрім того, основна маса намулових відкладень, що сформувала родючі алювіальні ґрунти Єгипту, накопичуватися в долині Нілу почала тільки з VI тис. до н. е.¹⁴¹⁹, коли й розпочався занепад палеоліту в Єгипті і перехід до землеробства, що, власне, й спонукав вести господарчо-календарні записи, прив'язуючи їх до сак-

ральних обставин (але не до іригаційного господарства, якого навіть у ранньодинастичний період не було). Про це ж можна говорити й з приводу культів, що беруть початок у ряді районів Західної Африки: бог-баран Амон єгиптян походить від бога грому Шанго у мандінго і йоруба, що зображався з баранячою головою¹⁴²⁰. Щоправда, можливе й зворотне запозичення, але вже давно певні групи науковців визнають, що коріння фараонівської цивілізації спільне з нуерами Судану, і виявляють типологічну близькість з обрядовістю як племені ахілла пустелі Арунта в Австралії, так і ведичною традицією¹⁴²¹.

Та й у грецькій міфології існує свідчення про цю «середземноморську расу». Це — титани, божества старшого покоління, діти Урана і Геї, які під керівництвом Япета повстали проти олімпійських богів («нордичної раси») і були скинуті у Тартар. Єдиний титан, який був помилуваний, — це бог сонця Геліос. Саме ім'ям Татенен (t'-ttn — «піднята земля») і називався перший бог Єгипту, якого пізніше ототожнили з богом ремесла Пта (Птахом), і буквальною паралеллю йому є ханаанський tannin «дракон»¹⁴²².

На Заході граціальні доліхокефальні середземноморці-прадравіди дійшли до Іберійського півострова, де в III тис. до н. е. заснували гніздові землеробські поселення на півдні та південному сході півострова. Вони сусідили з носіями шліфованої індустрії, для котрої були характерні особливі мікролітичні наконечники стріл, і, зрештою, змішалися з ними, продовжуючи асиміляцію тубільного мезолітичного населення, близького до негроїдів (afet taganus). Зрештою постала «альмерійська археологічна культура», в якій расово домінували середземноморці (поряд з «вірменоїдною динарською»), споріднені з тими представниками, які заснували неолітичні єгипетську (Мерінде, Фаюм) та анатолійську (Алішар, Мерсін) цивілізації, так і периферійні культури: шасейську (Франція), лагоца (на півночі Італії), карталоїдну (Швейцарія), міхельсберзьку (на Рейні), вайндміл-хілську (Британські острови) та інші. Проте вже через тисячоліття на Іберійський півострів проникають праіндоевропейські етноси, в яких вбачають споріднених іллірійцям лігурів та амбронів, які, асимілювавши попередників, власне й створили іберійську середземноморську цивілізацію¹⁴²³.

Представники «середземноморської» раси досягали й самої Австралії. Тут їх називали вонджини, які прийшли «з моря» з північного заходу. Їм приписують будівництво мегалітів, які мають, безперечно, солярне призначення. Такі ж мегаліти досліджував Т. Хейєрдал і на островах Меланезії. Також існують гіпотези, за якими в часи максимального пониження рівня світового океану південна частина Австралії з'єднувалася з крайнім півднем американського континенту, а отже, «середземноморці» досягали Вогняної Землі та передгір'їв Анд. Про зв'язок Тасманії і Вогняної Землі свідчать т. зв. «тасманійські» артефакти і характерні сліди кремації (3500 р. до н. е.).

Поява самих дравідів на Євразійському континенті доволі цікава. За легендою дравіди прибули на Індостан з півдня, з боку океану, з континенту, який деякі дослідники, виходячи з того, що деякі ділянки дна Індійського океану мають не океанічну, а материкову природу, розташовують як «мікроконтиненти»-архіпелаги між Цейлоном, Мадагаскаром, Сейшелами, Мальдівами й Антарк-

тидою. Творці архаїчної цивілізації в Індії Мохенджо-Даро, дравідомовні таміли зберегли міф про те, що їхні предки в «епоху Ужі» переселилися з величезного материка Тамалахам (Тамілілам) на південь від Індостану, в Індійському океані. Не без підстав його залишком вважають острів Цейлон (індуси його називають Шрі Ланка, а дравіди — Навалам), який разом з обширнішою частиною суші, названою науковцями Лемурією (до неї входили Мадагаскар, Сейшели, Іранський, Афганський і Тибетський осколки Гондвани) «підчепив» Індостанський субконтинент і відірвав його від Антарктиди.

Ведичні легенди аріїв розповідають, що спочатку островом Ланкою та океаном Сагара володів бог Кубера Вайшравана, тобто син мудреця Вішраваса (сина ріші Пуластыї) і дочки ріші Бхарадваджі Деваварніні. Він був зроблений за благочестя богом підземних багатств та колісниці Пушпаки, здатної літати у повітрі. Його зведеним братом був ракшас Равана (символічний образ тамілів), який підступно вигнав Куберу з Ланки. Кубера переселився в Гімалаї, заснував столицю Алаку, побудовану божественним будівничим Вішвакарманом. Кубері належить чарівний сад Чайтрататха, розташований біля підніжжя світової гори Меру, його слуга Манібхадра — бог торгівлі, його дружина — чарівна Ріддхі, принцип процвітання, його друг — бог Шива, який навчив його тасмниці Тантри і його. Його свита — це якші, кіннари та гух'яки, його народ — «тараджана» — «інші люди» (або «пуньяджана» — «чисті люди»), що змушує згадати «антиподів» — за грецькою міфологією жителів Південного материка.

Про похований в океані міфічний острів Потала («Причал кораблів») розповідають індуїстські та буддистські тексти. Палац далай-лами у Лхасі наділений епітетом «Друга Потала» («Дунзін нійбо»), бо він вважається втіленням володаря острова Потали Авалокітешвари. Шостий панчен лама Лобсан Балдан Еше (в XVII ст.) писав: «Відпливаючи на кораблі від згрупування Рамешварі (південь Індостану) в південному напрямку, рухаємося до двіпи (острова) Сингала (Цейлон), потім прибуваємо у землю Сингала. Звідти корабельним шляхом у південному напрямку досягаємо гори Потали».

Знає про південний континент епос західних «арійців» — легендарна Едда: на півдні лежить чарівна країна світла і вогню Муспельсхейм, якому протистоїть неосвоєна північна земля туманів — Ніфльхейм. Між ними — першостворений океан Гінунгагап. З боротьби «вогню і льоду» народжується «сучасна епоха богів асів» (додавання до горизонтальної площини «Ніфльхейм-Муспельсхейм» ще й вертикальної — із світами Верхнім, Нижнім та Мідгардом, «обгороженою серединою», житлом людей), майбутнє якої — апокаліптичний Рагнарьок — «Сутінки богів» (аналог індуїстської «Калі-юги»). Знаменно, що сучасність Едда сприймає як «велетенську зиму» Фімбульветер.

Є підстави у ряду дослідників вважати, що під континентом мається на увазі Антарктида, західна частина якої, що омивається Атлантичним океаном і являє собою архіпелаг, до обледеніння, себто за 13 000 років до н. е., населена людьми. За оцінками науковців, зледеніння континенту, що почалося 35 млн. років тому зі східної масивної частини її суходолу, завершилося на 4000 рік до н. е., коли льодовик назажди наповз на останні метри суходолу. З десяток років тому було

здійснено буріння свердловини в крижаному панцирі Антарктиди і на глибині майже півтора кілометра було виявлено сліди вулканічного попелу — результат місцевої вулканічної діяльності. Проте найцікавішою є дата, до якої відносять цей попіл — від 8-го до 12-го тисячоліття до н. е.¹⁴²⁴

Вважається, що збереглися свідчення того, що люди колись бачили бодай частину ще вільної від криги Антарктиди. Перш за все мається на увазі відомий феномен географічних мап Пірі Рейса (1513 р.), на яких зображено Антарктиду з вільною від криги теперішньою Землею королеви Мод. Саме графічними і текстовими джерелами володів турецький мореплавець Пірі Рейс, котрий, звісно, мав доступ до архівів ще імператорів Візантії, які перейшли до султанської бібліотеки. На полях його мапи є позначки, і в них повідомляється, що використовувані ним джерела належать до IV століття до н. е. та до ще раніших періодів. Відомий географ XIX ст. П. Ф. Горсей, вивчаючи стародавні мапи, дійшов висновку, що, наприклад, мапи Ератосфена (276–194 рр. до н. е.), точніше їхні копії, містять помилки, в котрих була певна система. Помилки ці говорять про те, що мапи самого Ератосфена походили з давніших оригіналів, центр проекції котрих випадав на Вавилон або фінікійський Тір. Але головне інше: виходячи з астрономічних спостережень, котрі лягли в основу складання цих мап, він вирахував дату їхнього створення — 3666 рік до н. е. Дослідження показали, що всі, навіть найранніші мапи — прообрази, зазначені Пірі Рейсом, ґрунтуються на ще старіших документах. Виходило, що невідомий картограф провів зйомку місцевості в Антарктиді, потім використав одержані дані для складання мапи. Й здійснив він це за 4000 років до н. е.! На той час ще можна було побачити вільне від криги узбережжя. Але на древніх мапах зображали не лише Антарктиду, але й її «посестер», що колись із нею утворювали єдиний материк Гондвану. Так, Австралія, котра була відкрита в XVI ст., значиться на ранішій мапі, датованій 1510 роком. Турецька мапа Хаджі Ахмеда 1559 р. (копія не відомого нам оригіналу) дає обриси та берегову лінію Північної та Південної Америк, на два століття випереджаючи свідчення першовідкривачів. Також турецька мапа, датована 1559 роком (копія ранішої, як зазначено на ній), з разуючою точністю відтворює Тихоокеанське побережжя Північної Америки та Аляску. І на цій мапі немає Берінгової протоки. Між Сибіром та Аляскою — сухопутний міст, який, як стверджують геологи, існував у часи Віконсинського зледеніння (початок 70 тис. років тому) і зник 30 000 років тому (Фармдейльська стадія), в епоху палеоліту. Також на мапі Птолемея нанесені білі зони. Згідно із сучасною наукою контури цих зон накладаються на ділянки поширення залишків останнього льодовика, що датуються як 10 000 років тому.

Пергамський представник школи граматикив Кратес Мілоський (пом. у 145 р. до н. е.), який наполягав на тому, що Земля має форму кулі, збудував модель планети (три метри в діаметрі) і наніс на неї всі річки, моря, гори й міста, звіряючись із давніми манускриптами. Він, зокрема, зобразив чотири континенти, розділені двома великими океанами — з півночі на південь і зі сходу на захід. Обидва перетиналися за Геракловими Стовпами (Гібралтаром). Крім Кельтики, Іберії, Греції, Малої Азії, Єгипту, Лівії, Індії (Індії), Скіфії тощо, на його

мапі — материки «Перієція» (на місці Північної Америки), «Антиподія» (Південна Америка), «Антеція» (Австралія)... Через 300 років після Кратеса географ Клавдій Птолемей помістив «Терра Інкогніта Аустраліс», означивши її пунктиром від південного виступу Африки у східному напрямку до «Золотого Херсонесу», півострова Малакки, і замкнув Індійський океан у внутрішнє Південне море, аналогічно до Середземного, і це зображення на світових мапах протрималося аж до XIX ст.

Відомості про Антарктиду, отримані через мапу Пірі Рейса, не єдині. Їх повідомляють і картографи Оронтеус Фініус, Герард Меркатор, Філіп Буаше. Вони, як і Пірі Рейс, під час складання своїх мап користувалися старезними джерелами. На їхні мапи нанесено те, чого вони не могли побачити на власні очі. А могли лише скопіювати, перемалювати в своїх поінформованих попередників. Так, на мапі в Оронтеуса Фініуса, складеній 1532 року, вільні від криги береги Антарктиди займають ще більшу площу, ніж у Пірі Рейса. Це, oprіч Землі Королеви Мод, ще й Земля Ендбері, Земля Вілкса, Земля Вікторії, Земля Мері Берд. Результати сейсмічної розвідки знову вказали на подібність обрису місцевості під кригою та місцевості на мапі. До того ж дослідники зробили свердловини на дні моря Росса (Земля Вікторії). Зі свердловин було взято проби відкладень. За допомогою радіовуглецевого аналізу визначено їхній вік. Науковці дійшли висновку, що джерелом цих відкладень були антарктичні річки. Колись річки, саме ті, що зображені на мапі, насправді вливалися в море Росса — там, де в наш час у нього сповзають льодовики Скотта й Бредмора. Меркатор, якого вважали найславетнішим картографом XVI століття, склав кілька мап Антарктиди. Невідкритий на той час материк він зобразив у найменших подробицях. Мис Дарт і мис Герлахера на Землі Мері Берд, Берег Принца Гаральда, острів Падда в затоці Лютцова-Хольма та багато іншого в нього навіть впізнаваніше, ніж на мапі Оронтеуса Фініуса. Особливо зацікавлюють мапи Буаше, який жив у XVIII сторіччі. Він, напевно, користувався ще давнішими джерелами. На його мапі 1737 року Антарктида цілком вільна від крижаного покриву. Вона має вигляд архіпелагу, розділеного протокою. Таке зображення тривалий час видавалося фантастичним. Проте 1958 року сейсмографічні дослідження підтвердили відтворене на мапі. Антарктида виявилася не суцільним материком. Під крижаним панцирем ховається архіпелаг, розділений протокою на дві частини.

Вивчення мап дає підстави припустити, що картографічні джерела Пірі Рейса й Меркатора могли бути створені в добу, близьку до 4000 р. до н. е. Джерело, використане Оронтеусом Фініусом, було складене ще раніше, коли льодовик покривав лише центр Антарктиди. Й нарешті джерела, послуговуючись якими, виготовив свої мапи Буаше, мають бути ще давнішими. Їх могли скласти, коли обледеніння ще не було. Тобто за 13 000 років до н. е.

Також поширене уявлення про те, що Антарктида повністю покрита снігом або кригою, правильне, але не цілком. Дійсно, тільки 2% всієї поверхні континенту вільні від снігу і льоду, але вони становлять приблизно $2,5 \times 10^5$ км². Ці вільні від криги території, що дуже цікавлять науковців, розташовані біля країв континенту, значна частина — біля російських станцій Мирний і Новолазарі-

вська, а також вздовж Трансантарктичних гір, котрі, будучи продовженням Андських гір Латинської Америки, є мовби спинним хребтом материка, що простягається від мису Адер, південніше Нової Зеландії, вздовж західного берега моря Росса і майже через весь континент. У Трансантарктичних горах знайдено найобширніші (4000 км²) і найвідоміші вільні від льоду області — Оаза Мак-Мьордо та Область Сухих Долин, розташовані біля станцій Нової Зеландії і США. Топографія цих вільних від криги долин одна з найкрасивіших на Землі. Оаза Мак-Мьордо складається з трьох глибоких, вільних від криги долин, котрі колись теж були покриті льодовиками. Кожна долина має довжину майже 100 км і ширину від 2-х до 5-ти км. Дно долин покрите моренами, залишеними льодовиками, піщаними дюнами або оголеними скелями. Тут і там на дні долин розташовані озера, що замерзають на більшу половину року, крім короткого періоду літа, над долинами підіймаються гострі піки заввишки 2000–3000 м. Більша частина їх вільна від льоду. З високорозташованих долин між цими піками схилами течуть невеликі льодовики. В окремих місцях вони рухаються самим дном долин. Колір скель має відтінки коричневого — від світло-коричневого, який довго перебував на повітрі граніту, до темно-червоного, підданого впливові погоди, базальту. Окреме каміння має відтінки сірого. Ці кольори контрастують з білим кольором льодовиків та яскраво-блакитним небом. Через те, що тут немає рослинності, відсутній зелений колір. Аналогічні ділянки вільної землі в берегових районах знайдено в оазі Бангера біля станції Мирний. Тут рельєф більше заповнений височинами. Часто зустрічаються маленькі озера. Грунт Антарктиди сприятливий навіть для вирощування врожаїв. Він родючий і містить резерви невивітраних і частково вивітраних мінералів, що підвищують родючість. Експерименти показали, що грунт Антарктиди, перенесений у нормальні температурні умови, придатний для проростання рослин. Навіть вирощуються такі рослини, як салат і редиска.

Можна припускати, що до обледеніння, себто за 13 000 років до н. е., західна частина Антарктиди, що омивається Атлантичним океаном і являє собою архіпелаг, була населена людьми. Це була високорозвинена цивілізація, що існувала, доки остання смужечка суходолу не вкрилася кригою. Начебто той грандіозний процес, що названий «неолітичною революцією» та охопив у X–VI тис. до н. е. величезні простори Старого Світу, в цій південній цивілізації міг піти швидшими темпами, ніж деінде, — і тут раніше, ніж будь-де, відбувся стрибок від віку каменя до віку металу. Представники цієї цивілізації протодравідів-«середземноморців» володіли розвиненою технікою мореплавства, що дало можливість освоїти величезні простори від Африки до Азії та Австралії. Відомий дослідник Тур Хейердал навів факти, які можуть реально підтверджувати гіпотезу переміщення протодравідів за допомогою човнів-«дхоні» (із загнутим носом і квадратним вітрилом): «... Америка ближча до Індії, якщо плисти на Захід, через Атлантичний океан. До того ж на цьому шляху мореплавцєві сприяють стихії... Взимку попутний північно-східний мусон сприяв плаванню від Мальдивів до південного завершення Африки, за котрим відкривається Атлантика. Будь-якої пори року Південна Пасатна течія і південно-східні вітри могли доне-

сти мальдівських мореплавців до Мексиканської затоки — цього магніту, що притягає будь-які предмети, які опинилися на воді біля африканських берегів...»¹⁴²⁵. Власне таким шляхом потрапив бавовник Старого Світу, який культивували лише в південно-індійському регіоні, особливо на Мальдівах (у той час, як ні єгиптяни, ні фінікійці, ні месопотамці не знали бавовника), який був схрещений з диким непряждильним бавовником Нового Світу, внаслідок чого американські цивілізації Мексики та Перу отримали гібрид з чудовим прядильним волокном¹⁴²⁶. Особливою характерною ознакою цих мореплавців (білих з коричневим волоссям, яких мальдивці називають «редіни») був культ «довговухості» — розтягування мочки вуха за допомогою дисків, і саме від них цей культ перейняли як ольмеки та інки, так і на о. Пасхи (але його не знають на решті тихоокеанських островів!) і в протоіндійській цивілізації (зокрема на зображеннях мореплавців з Лотхали, головного порту Мохенджо-Даро у Камбейській затоці). Також особливою ознакою був специфічний календар, в якому рік складався з ... 27-ми місяців, плюс ще один місяць у кожному одинадцятому році.

На основі первісного «письма малюнків» (пиктографії) «середземноморців» стало складатися протописьмо, що пізніше лягло в основу протошумерського, протоіндійського і протоеламського — найдревніших на Землі. Але, як відомо, письмо носило сакральний характер, і для ментальності архаїчних етносів намальований знак був невіддільний від його звучання. Тому якщо і використовувалися чужі писемні знаки для позначення слів чи звуків своєї власної мови, проте ретельно зберігалось первинне (премордіальне) їхнє звучання (що вже сприймалося як «ім'я» знака), для чого укладали і спеціальні словники. Саме завдяки таким словникам — білінгам дійшла до нас шумерська мова, писемність якої використовували семітомовні ассирійці, вавилоняни, індоевропейські хети, урартці та хурити і безліч інших племен. «... В архаїчному шумерському письмі, — пише дослідниця Є. Антонова, — знак у вигляді вписаних овалів з виростаючою із зовнішнього рослиною мав значення TU, TUD — народжувати, творити. У шумерському класичному написанні він виглядав як два вписаних трикутники (DU), з рослиною на вершині. Трикутник з косим штрихуванням і штрихами на бокових гранях означав осінній місяць тішрі, а старовавилонською читався таму — покривати, закривати і parhagu — всеспільність. Поєднання цих двох знаків означало «виходити», «походити». Характерно, що заштрихований овал архаїчного шумерського письма у класичному є ромбом і навіть трикутником зі значенням KI — земля, ґрунт, низ, місце, потойбіччя. Квадрат з перекресленими сторонами (тобто який складається з трикутників) має значення BARAG, BARA, BAR — божественний трон, святилище, а також весняний місяць нісан — перший місяць року»¹⁴²⁷.

Іноді мова письма сприймалася як «мова богів», мова для сакрального вжитку (явище це поширене аж до арктичних палеоазійських народів), або «мова чоловіків», або «мова жінок», якою навіть існує спеціальна література. Як правило, існують міфи про те, що герої привносять для нових речей слова з «мови богів» (аж до слова «Грааль» включно), тобто субстратна лексика проявляється щонайперше через систему культурних термінів різних семантичних груп та

різних сфер уживання (отже, має надійну позамовну інтерпретацію в археологічних пам'ятках певних культур). Не минули цього і предки трипільських племен, що населяли сучасну Україну, мова котрих, як вважають, належить до доіндоєвропейського субстрату (циркумедетиранської лінгвістичної зони Старої Європи, за М. Гімбутас). Саме для цієї прамови (так як фонологічна система мови формується в найраніший період її існування) характерні рівномірне чергування голосних та приголосних і «закон відкритого складу» (аналогічний діє у японській мові), що досі відрізняє її прямих нащадків слов'ян від найближчих балтійських та інших індоєвропейських мов (щоправда, збереження його тільки у східних слов'ян свідчить про редукцію відкритого складу, а отже, він міг бути характерним і для тих мов, де він зараз не спостерігається; про що свідчить прагрецька доалфавітна писемність Криту — так зване «лінійне письмо Б»). Власне британський лінгвіст і літератор Дж. Р. Р. Толкін, виходячи з того, що населення Старої Європи було доіндоєвропейським, спробував відновити (вичистити з мови пізніших прибульців — індоєвропейців) цю премордальну мову Європи, яка отримала назву «квенья». Як зазначає сам дослідник, індоєвропейська цивілізація марно намагалася стерти з пам'яті народу-носія його «таємну первісну культуру».

Певний час духовно-ідеологічним авторитетом для скотарської «прадравідської» єдності (до появи в Індостані кінних арій), що в дусі загальноєвразійської традиції присутності одного етносу в «наметах» іншого (див.: Буття, IX, 26, 27), були представники зовсім іншої расової групи — творці шаманізму як такого (де перше місце займають обранці, ті, хто намагається прокласти шлях до надлюдських сил¹⁴²⁸, тобто «о-сущити божественне», «звести небеса на землю», «збудувати Вавилонську вежу»): «... Збережені з давніх часів фігурки, вирізані кет(т)ами, дивно нагадують фігурки, знайдені під час розкопок у Мохенджо-Даро. Можливо, кет(т)и є останніми нащадками жителів Мохенджо-Даро і Хараппи, в прадавні часи витіснені з рідних місць і які подолали величезний шлях від Індії до берегів Єнісею? Адже деякі дослідники знаходять кет(т)ські слова у назвах географічних об'єктів не тільки Південного Сибіру, але й у Тибеті... Про можливу спорідненість культури кет(т)ів і культури Мохенджо-Даро говорили у своїй доповіді на VII Міжнародному конгресі антропологів та етнографів (Москва, 1964)... лінгвісти В. Іванов і В. Топоров... У 1963 році в американському журналі «Америкен антиквіті» з'явилася стаття, де доводилася спорідненість прадавньої індійської цивілізації... і таємничої культури, створеної жителями Центральної Америки, сапотеками, які побудували величні храми і палаци Монте-Альбана (біля міста Оахаки, в Мексиці). І коло, таким чином, замкнулося...»¹⁴²⁹. Будучи відтиснені на північ, скотарсько-землеробські предки кетів («денг»-«люди») потрапили у несприятливі ландшафтно-кліматичні обставини, внаслідок чого недостатність адаптаційного резерву дуже підірвала їхні економічні устої і змусила перейти до незвичного мисливсько-рибальського побуту, що сприяло їхній асиміляції аборигенами (протоєнісейцями)¹⁴³⁰. Проте саме їм у районі Саян належить заслуга винайдення одомашнення оленя в Євразії¹⁴³¹, а в наступну епоху вони славилися своєю ковальською майстерні-

стю, що особливо виокремлювало їх серед населення Єнісейської Півночі. Для кетів, порівняно з довколишніми патріархальними суспільствами самоїдів, характерні були матрилокальність і особлива роль брата та сестри матері (вони називаються «кой») у вихованні героїв міфів. Поклонялися кети Великій Матері Кайгус (аналог Артеміди), Діві-Сонцю (Хун) та Воїну-Місяцеві (Хипь).

Кети знову утворили симбіоз, аналогічний тому, в якому вони перебували в Індостані. На цей час співучасниками були прибулі (після кетів) зі Східної Європи ностратичні спільні предки уральської мовної сім'ї (фіно-угро-самоїдів) — носіїв неолітичної кельтимінарської культури Приаралля (IV–III тис. до н. е.), за В. Чернецовим, котрі вже мали досвід освоєння тайги й асиміляції місцевого палеоазійського монголоїдного населення (внаслідок цього і змогла сформуватися власне фіно-самоїдська гілка уральців)¹⁴³².

Одночасно з відходом кетів з Індостану на північ туди ж з Іранського нагір'я просувалися споріднені їм расово мігруючі мисливці та збирачі пізнього палеоліту Центрально-Західної Євразії, чий шлях через дюктайську культуру (Сх. Сибір, 10–11 тис. рр. тому) закінчився в V тис. до н. е. на Великих рівнинах Північної Америки (серед них — атапаски, представники мовної сім'ї на-дене, що виявляє безпосередню спорідненість з угро-фінськими та тюркськими мовами, тобто алтайсько-уральською гілкою ностратичної єдності; також деякі дослідники відносять до нащадків дюктайців і чукців, які входять до чукотсько-алеутської мовної сім'ї, що виявляє певну спорідненість з мовами ностратичної єдності). Власне це пояснює тотожність елементів міфологічних уявлень представників Старого і Нового Світу, що досі викликають біль голови у легіонів дослідників¹⁴³³. «На-дене» були представниками вже другої могутньої хвилі переселенців з Євразії до Америки, в той час як перша хвиля відбулася в 34–38 тис. рр. до н. е., коли, як вважається, на території Берингії (суходолу між Євразією та Америкою) існувала розвинена палеолітична цивілізація, представники якої внаслідок відносного потепління між двома останніми льодовиковими агресіями (у Північних Кордильєрах через долину річки Юкон вода пробилася в льодовиковому панцирі невелику щілину) прорвалися в кількості приблизно 400 чоловік на простори Північної Америки (стоянки т. зв. «юконської людини» в Олд-Кроу та на р. Порк'юпайн, 22–34 тис. років тому) і стали засновниками раси сучасних америнідів (людей зі світло-коричневою шкірою, великими з горбинкою носами, з чорним прямим та жорстким волоссям, зі слабо розвиненим епікантусом, носії крові групи I або II). Однак факт тривалої ізоляції першої хвилі переселенців від решти Євразії не призвів до втрати загальноєвразійського міфологічно-культурного спадку, а навпаки, плекав і законсервував його в архаїчнішій формі, про що свідчать вже разючі збіги в спадках нащадків цієї першої хвилі в Південній Америці¹⁴³⁴.

Це мисливське населення Америки наступні землеробські племена («маїсові люди») визначали як «велетнів», і в расово-культурному стосунку воно було споріднене з мисливськими племенами Старого Світу від теперішньої Франції до Берингії, яких цивілізованіші (аграрні) наступники теж називали «велетнями, силачами». Як вважає Т. Гончарова, самоназву цього конгломерату, релік-

ти якого довгий час замешкали на Кавказі, зберегла вірменська мова як «ска» («велетні»), і вона тотожна форманту «ска», який присутній в архаїчних топонімах та гідронімах Америки (Аляска, Небраска, Табаско, Куско тощо)¹⁴³⁵. За легендами юто-ацтекських племен первісні велетні (кінаме) звели пишне місто Теотіуакан на тому місці, де «для створення світла» принесли себе в жертву боги Нанауацин і Текуксістекатль («Володар мушель») і перетворилися на Сонце і Місяць, а за ними — і всі інші боги. І тому для підтримання першоствореного вогню необхідні регулярні людські жертвопринесення. Також болівійський археолог А. Познанський на основі орієнтації архаїчних ритуальних споруд на небесний зодіак довів, що культові місця столиці болівійської цивілізації Тіауанако датуються 17 тис. років тому. Начебто зведене Тіауанако як «Вічне місто» (Віньаймарка) «блділицями» попередниками народу аймара на цій території¹⁴³⁶. Також творінням цих велетнів-«ска» був т. зв. «Великий зміїний курган» у штаті Огайо, величезний звивистий насип, який зображає Бога-Творця у вигляді змія, котрий тримає у пащі «Світлове яйце», зародок майбутнього Всесвіту¹⁴³⁷.

На самому ж Близькому Сході прадревіди, які свого часу заснували Салем (майбутній Єрусалим)¹⁴³⁸, були витіснені або асимільовані прийшлими із заходу Прикаспійської низини (Талиш, на південь від міста Ленкорану) прасемітамисонцепоклонниками з їхнім культом принесення в жертву дітей духам цегляних будівель, зі спорудженнями мегалітів, дольменів та похованнями померлих сидячими навпочіпки, зверненими обличчям на схід, внаслідок чого постала енеолітична культура Телелат-Гасуль на півночі Мертвого моря та в Зайорданні (сучасна халафській, урукській та джемдет-нарсській культурам Месопотамії)¹⁴³⁹. В районі Пригімалаїв, як вважають І. І. Пейрос, С. А. Старостін та С. Е. Яхонтов, протодравідо-сламіти виявилися власне в безпосередньому контакті з прототибето-бірманськими етносами. Якщо прибульці збагатили тубільців переважно лексикою та предметами вжитку і торгівлі, то останні, навпаки — палеоевразійськими світоглядними уявленнями (аналогічно вплинули сино-тибетці і на австронезійців): «... Нещодавно С. А. Старостін... з'ясував глибокі генетичні зв'язки сино-тибетських мов, продемонструвавши їхню спорідненість з енісейською та північнокавказькою сім'ями. Прабатьківщина сино-кавказької макросім'ї, в котру об'єднувалися три названі мовні сім'ї, перебувала десь у західних областях Азії, можливо навіть в Анатолії*. Після розпаду макросім'ї в IX–VIII тисячоліттях до н. е. носії сино-тибетських та енісейських прамов розпочали міграцію на схід. Шляхи цих міграційних рухів поки що детально не з'ясовані, хоча суттєво, що обидві хвилі мігрантів рухалися незалежно одна від одної. Правдоподібно видається припущення про те, що сино-тибетці могли рухатися на схід південними схилами Гімалаїв. На це, зокрема, можуть вказувати значна архаїчність ряду сино-тибетських мов Гімалаїв (канаурі, лімбу-рай

* Цікаво, що спорідненість з ностратичною лексикою становлять такі базові слова китайської мови, як: jеп «людина», shan «гора», shui «вода», jih «сонце, день», ueh «Місяць», shou «рука», tsuh «нога», ohr «вухо» (~ нім. Ohr), muh «око», fu «батько», mu «матір», tze «син», pu «дочка», hiung «старший брат», ti «молодший брат», tze «старша сестра», mei «молодша сестра» тощо.

тощо) та існування сино-тибетсько-дравідських мовних контактів»¹⁴⁴⁰. Останнім, на думку М. А. Малолетко, таким сплеском переселення сино-кавказців на північний схід було просунення в басейн Обі (у Васюганні) споріднених хурито-дагестанцям носіїв федорівської культури в першій половині 2 тис. до н. е., які принесли конярство, бронзоліварне виробництво та мотичне землеробство. Вони відтиснули на північ предків самодійських народів, перебували у симбіозі з праіндоіранськими племенами афанасьєвської культури і були асимільовані предками угро-фіномовних етносів (ханти, мансі), у базовій лексиці яких є слова (з формантами -лат, -ігай, -еква, -рев), котрі не мають надійної етимології в угро-фінських мовах, але фонетично і семантично збігаються із східнокавказькими (нахсько-дагестанськими) мовами. Крім того, існують збіги між Приоб'ю та Кавказом у сфері міфології (перекази про Еква-Пириша), у матеріально-культурній сфері (орнаменти на сокирах) тощо. Під час історичної фіксації етнічної ситуації Євразії (IV ст. до н. е.) нащадки фіно-угорсько-північнокавказького симбіозу, що населяли береги Дону та побережжя Сіверського Дінця, стали відомі як сирмати (від фін. *surma* < *surja*, морд. *sig*-а «край, бік», звідки *Syrialaiset* — «зиряни-українці»). Власне на лівобережжі Сіверського Дінця (між с. Змієвим та м. Ізюмом є угро-фінські (мордовські) топоніми і гідроніми), по течії р. Чир, правій притоці Дону та в басейні межиріччя Дону і Сіверського Дінця¹⁴⁴¹.

Західним форпостом дравідів стала держава Елам на схід від Шумеру, представники цивілізації якої у свою чергу виявляють цікаву спорідненість як з тибето-бірманськими етносами, а через них — з америнідськими атапасками — на-дене, так і енісейськими етносами (прототюрки, селькупи, кети). «... Здається, що шумерська мова є сумішшю індоєвропейських і тюрксько-татарських елементів в їхній ще дуже примітивній, зародковій формі. У лексичному стосунку до першої групи перебуває, наприклад, ім'я *Ап* для шумерського бога неба, аккадське *Апу*, котре нагадує індоєвропейське *ап(о)* — «нагору»... до іншої групи відноситься шумерське *dingir* — «бог», котре близьке старотурецькому *tengri*, *tenri*, що означає «небо, бог»...»¹⁴⁴². Окрім того, прашумери (убейдська культура) з кінця V тис. до н. е. асимілювали місцеве землеробсько-скотарське і знайоме з металургією населення Загросу (хасунська культура), що своїми витокami сягає мезолітичного часу, мова яких стала субстратом шумерської. Походять від цієї «бананової» мови тубільців топоніми Ніппур, Ур і Кіш, такі терміни, як стіна, мідь, кошик, пивний чан, печатка, цегляна форма, вигін, серп, подіум, вівця, ковальський міх, землероб, пастух, ткач, столяр, мельник, той, що використовує зернотерку, кожум'яка, пекар, каменярь, будівельник, мідник, коваль, жрець-*gagga*, правитель-*ensi*, Ашнан (бог зерна), Іннін (богиня родючості) тощо¹⁴⁴³.

В мові шумерів *Agali* (аккад. *Arallu*) означає потойбіччя, «межу світу», де народилися боги¹⁴⁴⁴. Гори *Arallu* (Урал; форма «Аральтова», «Оралтова» гора зафіксована в 1627 р. в «Книжці Большому Чертежу»; окрім того, південна частина Уральського хребта через своє безпосереднє продовження — гірський хребет Мугоджари дотикається до Аральського моря), поряд з горами *Kabchusi* (Кавказ), ассірійці називали «золотими горами».

В алтайсько-тюркській традиції бог Тенґрі (< шумер. Дінґір) спустився з неба на землю на гірський масив Чулман Арал («Срібний острів»), який тотожний у ведичній традиції топоніму Шветадвіпа («Білий острів») і розташований десь на півночі (в тому сенсі, що у тенґріанстві людей створив дух-алп Таймир-«Яребиця», якого ототожнюють саме з Таймиром). Звідси предки спустилися на південь до сучасних Уральських гір — хребта Аралхат (Уралтау — «Острів-Полонина»), де на річці Волзі заснували царство Ідель на чолі з Джам-Іджиком з династії Імен, а інші ж рушили на Захід, де заснували царство Кара Арал («Чорний або Західний острів»), тобто Атлантиду на Причорноморському шельфі, а на півдні — Сумерське царство (Шумер) на чолі з Маром (Маєм) з роду Мардун-Дуло.

В якихось дуже переплутаних герметичних та єгипетських інтерпретаціях для греків прабатьківщиною сакральної традиції виступає далека країна Аргос чи Арголіда — «Яскраво-біла» (від імені якої був названий грецький Аргос) з великою річкою Інах та першим у світі містом Форонесю, названим на честь Фороней, сина Інаха і Мелії і вбивці свого брата Егіалея (явна паралель до Каїна і Авеля, тільки Інах-Енох тут батько, а не син Каїна, як у Біблії, а перше місто власне збудував каїніт Енох, якого не слід плутати з Енохом, сином Сифа). Фороней першим став поклонятися богині небес Гері і народив дітей Апіса і Ніобу, яка від Зевса і народила Арга, котрий заснував місто Арг і дав назву країні. Арг мав двох дружин — Евадну, яка народила йому синів Екбаса, Піранта, Епідавра та Кріаса, й Ісмену, яка народила сина Іаса-Інаха-Пірена, батька жриці Гери Іо. Зевс зійшовся з Іо, перетворив її на білу теличку і наказав Гермесові викрасти її у Гери, яка поставила стерегти Іо Арга Панопта («Всевидця»), внука Екбаса і сина Агенора. Гермес убив Арга каменем і відрубав йому голову (це тотожне з переданням давніх аріїв про перемогу Індри чи Соми над демонічним Врітрою та визволення священних вод-корівок). Гнівлива Гера наслала на Арголіду засуху, а на білу теличку Іо — страшного кусючого овода. Втікаючи від нього, вона мандрує світом, через гори і моря, у супроводі священних воїнів-куретів, аж доки не добирається до річки Нілу, де повертає собі людську подобу і народжує сина Епафа, зачатого від Зевса. За намовою Гери курети викрадають Епафа, а розгніваний Зевс за це знищує їх. Епафа знаходять у палаці цариці міста Біблосу, де його прийняли і виховували. Іо повертається із сином Епафом до Єгипту, і цар єгиптян Телегон одружується з Іо та усиновлює Епафа. Епаф одружується з дочкою Апіса Мемфідою і заснував місто Мемфіс (згадаймо вищевведені колізії довкола «Мемфіс Міцраїм» та кушанської династії!). В Епафа та Мемфіди народилася дочка Лібія (епонім войовничих лівійців), яка від бога Посейдона народила братів-близнюків Бела й Агенора (явні натяки на Верхній та Нижній Єгипет; також згадаймо наведений Платоном єгипетський переказ про царство близнюків — синів Посейдона — Атлантиду, а гори ж Атлас — на заході Лівії, тобто тут прослідковується явне перехрещення кількох генетичних передань — грецького, єгипетського, «атлантидського»). У Бела народилися сини Єгипет (епонім єгиптян) і Данай (епонім греків-данайців, засновник грецького Аргосу), а в Агенора, який спершу царював у Дельті Нілу і мав кількох

дружин, — сини Кадм (епонім фінікійців), Кілік та дочка Європа (тут Агенор, який має двох дружин, також генеалогічно тотожний біблійному Ламехові, який має двох дружин, Кілікові, епоніму малоазійської Кілікії з її родовищами міді, тотожний коваль Тувалкаїн, а сестрі останнього Ноемі-«Краса» — Європа). Пізніше Бел вигнав Агенора і його потомство з Єгипту.

Власне куретів, які прийшли з Іо, герметична традиція вважає такими, що принесли в Єгипет культу богів та обожнених героїв. Це культ священної телиці Іо (єгипетська Нут), культ священного Епафа (єгипетського Хапі, він же Ба Осириса і Ка Птаха), культ Зевса-Яструба (єгипетський Гор Великий), культ Посейдона (Сет), культ Аїда (Осирис), Гери (Хатхор), Гера і Гестія в одній особі (Исида¹⁴⁴⁵), Деметри (Нефтіда), Астерії і Лето в одній особі (Анукет), героя Арга Панопта і Геракла в одній особі (Арсафес, Хршіф/Харшафе). Саме нащадки Іо начебто заснували міста Ісей, Бусирис, Мемфіс, Хемміс та ранні держави в долині Нілу. Стверджується, що перші жителі Греції пелазги довідалися про ці імена богів саме від єгиптян і рознесли їх по всьому світу. Але особлива роль у освоєнні давньоєгипетського спадку відводиться міфічному Орфееві, який щоранку піднімався на вершину гори Пангеї, щоб вітати співом бога Геліоса-Аполлона в одній особі ...¹⁴⁴⁶

Також інший син Бела Кефей став царем Ефіопії, якому Кассіопея народила прекрасну дочку Андромеду. Заздрісні nereїди ублагали Посейдона наслати на Ефіопію чудовисько-дракона. Кефей змушений був віддати в жертву дочку, але її рятує герой Персей, син Зевса і Данаї. Від Персея Андромеда народила сина Перса, котрого батьки залишили на виховання дідові та бабці, а самі переселилися до Егеїди. Вихований Кефеєм, перс став родоначальником арійського роду царів — предком іранських Ахеменідів. Саме від Кефея і Перса начебто й походить доктрина перських царів-магів про Ахура-Мазду: «Бог має голову яструба. Він найперший, нетлінний, вічний, ненароджений, нероздільний, не має подоби, управитель всілякого блага, непідкупний, найдобріший з добрих, наймудріший з мудрих, батько законності і справедливості... досконалий, мудрий, і лише він винахідник святої природної сили», — проголошує маг Остан у «Восьмикнижжі»¹⁴⁴⁷.

Цей екскурс у генеалогію необхідний для того, щоб продемонструвати факт, за яким герметична традиція виводила своїх засновників-ієрофантів з північно-східного Білого Царства (в їхній термінології — Арголіда). На цій же основі спадкоємці герметиків теософи співставляють останне з власне арійською Аргіяршею («Країна Жертвопринесень»), де править Аргіянатх («Володар Жертвопринесень»), яка колись начебто простягалася від тибетської гори Кайласа до Аральського моря, якій тотожна ведична Ар'яварта й авестійська Ар'янаведжа. І що саме з цього Аргосу-Аргіярши прийде майбутній визволитель людства Калкі Аватара¹⁴⁴⁸.

Пов'язаний як з теософами, так і франко-масонами полковник Дж. Черчвард, будучи сином XIX ст., сформулював концепцію могутньої на просторах Євразії відпочаткової **сакральної імперії «уйгурів»** (**uighurs**, вони ж «праарії», плем'я Ах Ра Йя) — континентальної колонії тихоокеанської острівної «атлантиди» — кон-

тиненту Му, «Імперії Сонця», символом якої був і «Білий Лотос» («білий» колір як символ півночі; поряд з цим рівноцінною, але південнішою, колонією розглядається Імперія Нагів із їхнім символом семиголової змії, вони — предки індо-китайської, бірманської, центральноіндійської, месопотамської традиції; ще південнішою і такою ж істинною була Імперія Дравідів, яка простяглася від Малайських островів, Південної Індії, міфічного континенту Лемурия-«Кумарі» в Індійському океані та Африки). Начебто «Священні Писання» («Книги Золотого Віку», «Священні Містерії») з праатьківщини на континент були принесені істинними франк-масонами — **Святим Братством Накалів** (у термінології індійської традиції «Рамаїни»; вони ж нагвалі — кічо-майянської традиції Америки) і після загибелі Уйгурської імперії та вигнання жерцями самих «накалів» заховані у кількох священних центрах (аналогічно бібліотеці Агартхи Сент-Іва д'Альвейдра). З одною з таких бібліотек Дж. Черчварда і познайомив безіменний індійський Ріші («Мудрець»).

Цікаво, що якщо індоарії й іранці розглядаються охоронцями лише деяких елементів Істинної Традиції Ра Му (через те, що на певний час були ізольовані в горах Афганістану), то саме японців Дж. Черчвард вважає хранителями ледь чи не повної Початкової Традиції континенту Му (япон. «му» — «небуття», апофатичний синонім поняття «дао») ¹⁴⁴⁹. В самих же японологічних дослідженнях не без підстав побутує версія (спираючись на лінгвістичну близькість японської мови до алтайської сім'ї ностратичних мов ¹⁴⁵⁰, але фонетично — до австронезійських), за якою цю могутню і колоритну цивілізацію сформували войовничі вершники-доліхоцефали, які з'явилися на островах з євразійського континенту, несучи на своїх стягах емблему сонячної богині Амаатерасу. За деякими гіпотезами інша частина цих вершників на північному кордоні теперішньої Кореї, зазнавши впливу пратунгусо-манчжурських племен, трансформувалася у сюнну (китайські джерела виводять їхнього родоначальника Шуньвея з народу Ся, тобто саків-масагетів; саме в районах річок Ляохе та Ляохахе виявлені поховальні пам'ятки скіфського типу VIII–IV ст. до н. е., ознаки яких власне й виявляються в наступних похованнях рядових сюнну) ¹⁴⁵¹, котрі під іменем гунів принесли на своїх знаменах рівнораменний хрест — символ Бога неба Тенгрі. Крім того, етнонім сюнну/хунну пов'язується як з давньою формою етноніма «ямато» — «семадай», так і етнонімікою Приамур'я. В ці ж райони ведуть японську археологічну культуру яйой (IV–I ст. до н. е.) і археологічні дані.

Біла Дама — головна жриця сонячної арійської релігії з її таємницею вічності, воскресіння, гієрогамії («священного шлюбу»). В ірландській традиції від самого початку часів райська земля предків та мертвих — це «Земля живих, Земля Жінок, Велика Рівнина, Рівнина Насолоди, Земля (Вічно)Молодих», навіть «Обіцяна Земля» (tír Tairngir).

Першопочаткову цивілізацію Му знає й аріософ Г. Вірт. Це — земля Мо-Уру, що начебто згадується в зороастрійській «Бундахішн» і звідки різні елементи Традиції амореї, маври та маорі рознесли в різні частини світу. Щоправда, Г. Вірт чомусь Мо-Уру розмістив в північно-західній Атлантиці. Швидше за все тут уже була значно пізніша її колонія, як аналогічні колонії існували на

Близькому Сході і Кавказі. Це, зокрема, Морейя, де Авраам готувався до жертвопринесення свого законного первістка (Ісаака, а не першого сина Ізмаїла, народженого від рабині), кельтська Моріас чи Муріас, батьківщина Племен богині Дану, скандинавське Мора-стен «Камінь Мора», храмовий комплекс в Упсалі. В Південній Осетії над селом Кобет Дзауського району є священний пагорб Морех (Морах, Моурах), назва якого не етимологізується ні осетинською, ні грузинською мовами. Тут мешкало осетинське плем'я туалта (груз. «двалеті»), де великий хрест на пагорбі Морех доглядав клан білих («урс») туалта. Вважається, що це плем'я переселилося до Грузії з Північного Кавказу, з району Урсдон («Біловоддя») зі святилищем Мігдау, де головним жрецьким кланом були Дзугаєви (Дзугата, від «дзуг» — «гурт, група» як народноетимологічне випрямлення «дзуттагта» — «іудей»; прізвища з цим коренем поширені серед осетинів, а їхні носії визначаються певним пістетним ставленням до них представників інших кланів — Дзугкоєви, Дзуттагови, Дзутцата та ін.). Один з переселенців на південь — Абель Дзугаєв заснував гірське село Дзомаг. Він став батьком-родоначальником клану Гобі, з якого походять різні роди, наймолодший з яких — Заза переселився з Джомаг до села Джер, де став опікуватися древнім святилищем Джер (Гер, груз. Гері). Звідси виходець роду Іуане (Йоан) переселився до суто осетинського села Діді Ліло («Велике Ліло»), де в нього народилися два сини Віссаріон (Бесо) і Георгій. Молодшого вбили бандити, а старший переселився у Горі (осет. Гур), народив трьох дітей, з яких вижив наймолодший — Сосо (названий на честь осетинського нарта-спасителя Сослана), офіційно іменованій Йосифом. У дитинстві він пройшов посвячення у святилищі Джер (осетин. «джварі» — «хрест»), тому й вижив. Його батько був записаний у грузинських метриках як Дзугашвілі, але його син Дзугати Бесойи фирт Йосеф у православної семінарії вже фігурує як Джугашвілі, що милозвучніше для грузинського вуха. Наступний його псевдонім Сталін в осетинській мові має значення «зоря» («стьаль»). Таким чином, Сталін для певних груп традиціоналістів виступає вихідцем із сакрального центру¹⁴⁵².

Згідно з інтерпретацією доктрини аріософа Г. Вірта російським неоевразійцем О. Дугіним **Відпочаткова Традиція** виникає на північному континенті **Арктогея**, де її носієм є біла раса, а на півдні — континент Гондвана, де мешкає чорна раса («люди-тварини»; за Парацельсом, ця раса — *ex putridine*; за гуманістом Ваніно Ваніні, прихильником «поліцентричності походження людини», саме вони, за Ч. Дарвіним, «походять від мавпи», що, до речі, відстоює і Ку-Клус-Клан). У певний період палеоліту внаслідок катаклізму гине Арктогея і розколюється Гондвана. Біла раса спускається на південь, де засновує цивілізацію Атлантиди та змішані з «недолюдками» раси й етноси на сході, й опозиція між расами змінюється з вектора Північ-Південь на Захід-Схід, прото-Атлантика і прото-Євразія. Але надалі, в неоліті, як з Атлантиди, так і з районів Півночі відбувається вторгнення (інвазія) чистої білої раси (атлантів) в Євразію, де вона формує могутню імперію на її просторах. Але відповідно біла раса зазнає змішування та затухання її першопочаткових життєво-вольових інстинктів. Відбувається хаотичне і безглузде перемішування мов і релігійних вчень, триумфус «гонд-

ванічний принцип». На прю з ним і покликані стати охоронці й адепти Єдиної Відпочаткової (Премордіальної) Традиції¹⁴⁵³.

Наприклад, першими вихідцями з північної Арктогеї були індіанці Америки, однією з наступних були *habitu* (буквально «люди північного заходу»), значно відмінні від сучасних іудеїв, а індоєвропейці — це остання хвиля емігрантів, суть яких була в тому, щоб принести попереднім хвилям своєрідні «ключі сакрального», які ті вже загубили або втратили. Зокрема Г. Вірт вважав, що «Старий Завіт» Біблії — це суто гіперборейське знання, дуже чисте, дуже індоєвропейське, але дещо трансформоване (особливо в VI ст. до н. е.).

Також слід мати на увазі, що в останній, індоєвропейській, традиції, існувало своєрідне поняття передання сакрального: «... в кожному поколінні, — писав Ж. Дюмезіль, — в кожному учні знання набуває нового народження, воно не викладається як певна сума, воно огортається у форму (індійська гатха, авестійська гата, ірландський гейс та ін. — *О. Г.*), котра, зберігаючи в собі його сенс та суттєві риси, омолоджує і певною мірою актуалізує його»¹⁴⁵⁴. В загальноєвразійсько-африкансько-полінезійській традиції остання хвиля символізується молодшим братом (часто дурником, начебто профаном) за допомогою чарівного помічника (Залізний Вовк, Сивка-Бурка) над старшими братами (яких два, чотири, сім, дванадцять або більше; Америка й Австралія цього сюжету не знають).

Отже, позиції Г. Вірта і Дж. Черчварда, як і вищенаведені О. Блаватської, Г. Лавкрафта, Ю. Еволи, Х. Аргуельєса та ін., не суперечать одна одній, а взаємодоповнюють, бо мова йде про різні періоди розселення носіїв «премордіальної традиції», про різні династично-державні утворення та погляди (не без величезних перекручень та фантастичних інтерпретацій) власне з позиції тієї чи іншої «дочірньої» цивілізації.

У власне індоєвропейській Традиції це **Біле Царство** вважається таким, що існувало на **північній священній горі**, яку давні іранці, зокрема, називали **Аль-бурз** (*Alborj*, «Біла гора»), іменем якої пізніші аланські племена назвали на спогад кавказьку вершину — Ельбрус (перс. «Айті борес», вірм. «Аль-беріс», араб. «Абу-ль-Джибаль», катаяк. «Тав-Бон», чечен. «Іртав», лезгин. «Зех-Венде», груз. «Ялбузі», нарт. «Уарп-Тау», балкар. «Ашхи махуа» — «добра двоголова (гора)» > адиг. «Ошхамахо»). Тільки тут можна було зібрати справжню хаому, яку називали **«біла»**. Коли ж предки іранців залишили місця первинного поселення (у ведичних аріїв земля-локапала Соми, аналога Хаоми, — Північний Схід), то втратили цю можливість і змушені були замінити священний напій «жовтою» хаомою, яку теж з часом утратили. Тобто, як вважає Р. Генон, мова йде про послідовні фази т. зв. «духовного затемнення», втрати основ Єдиної Премордіальної Традиції, котрі відбуваються поступово з протіканням різних епох («еонів», «кальп») циклічного розвитку людства¹⁴⁵⁵.

Таким чином, уявлення про «білу» північну «світову гору» чітко співвідносяться з реконструйованим з часу розпаду індоіранської єдності міфом про сому/хаому, що росте високо в горах, який викрадає птаха Ш'ена/Саена (Єптаха з вершин; Гаруда у «Махабхараті») і приносить у земний світ (у пізнішій власне

іранській версії птах Сенмурв, що мешкає на гілках Світового Древа Життя, струшує своїми крилами на землю насіння всіх рослин). Птах тут не тільки символ посередника між світами, а насправді — апофеоз шамана як такого.

В зороастрійській «Бундахішні», окрім того, розповідається, що коли кожні три роки численні неіранці збираються на горі Альбурз, щоб завдати шкоди іранцям, язат Бурз надсилає чарівного птаха Чінамрош, який мешкає «неподалік від гнізда Семурга» і підбирає насіння, що падає з чарівного Древа, і всіх неіранців він «скльовує, як зерна»¹⁴⁵⁶. Тобто тут — явний натяк на **намагання очищення основ Єдиної Відпочаткової Традиції від перекручень і чужих їй «зерен» та «шкаралуц»**.

Гіпотетично, що саме в часи побутування біля Південного Уралу в районі річки Білої праарійці зберігали переказ про «**Заповітне Царство» на Північних (Білих) горах зі священним напоєм (сома, хаома, амброзія)**, а потім принесли розповіді про нього на Близький та Середній Схід. Надалі вони зазнали трансформації, певних квазіісторичних інтерпретацій-«прив'язок» і, зрештою, поверталися у різних варіантах до індоевропейців, у тому числі — як передання про легендарні Шамбхалу, Біловоддя, Гіперборею, Агартху та царство пресвітера Йоана.

Розпочато — 19 вересня 2003 р.,
закінчено — 17 червня 2007 р.

м. Івано-Франківськ
Україна

ЛІТЕРАТУРА

- ¹ Генон Р. Символы священной науки / Пер. с фр. Предисл. С. Ключникова. — М.: Беловодье, 2002. — С. 113–114, 115, 144.
- ² Тихонравов Н. Памятники отреченной русской литературы. — М., 1863. — Т. II. — С. 59–77; Тихонравов Н. С. Отреченные книги древней России. — М., 1898. — Т. 2. — С. 72; Шохин В. К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — середина XV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 185, 203.
- ³ Чистов К. В. К истории Беловодья // Записки Зап.-Сиб. Отд. РГО. — Омск, 1914. — Т. XXXVIII. — С. 32–35.
- ⁴ Беляков В. В монастыре Святого Макария // Азия и Африка сегодня. — 1996. — № 5. — С. 32–33.
- ⁵ Возняк Т. Просторово-часовий локус мітологіми Єрусалиму // Ї (Львів). — 1997. — № 9. — <http://www.gallart.narod.ru/voznjak02.html>
- ⁶ Чистов К. В. Легенда о «Беловодье» // Труды Карельского филиала АН СССР. — 1962. — № 35. — С. 116.
- ⁷ Патріарх Никон (світське ім'я — Никита Минич або Мінов, 1605–1681 рр.) був родом з Нижнього Поволжя (С. Вельманове, Княгининський повіт) і свого часу постригся у монахи на сусідньому, протилежному до Соловків Анзерському острові у відомого подвижника Єлеазара Козельського. Останній напророчив бездітній царській родині народження спадкоємця — майбутнього царя Олексія Михайловича. За таке пророкування праведника на тривалий час кинули у зруб Соловецького монастиря і випустили лише тоді, коли напророковане збулося. Тож коли ігумен кокозерського Богоявленського монастиря і духовний син Єлеазара Никон з'явився у Кремлі, то був молодим царем — «чадом молитв анзерського пустельника» негайно підвищений у 1646 р. в церковній ієрархії до архимандрита Новоспаського монастиря в Москві, в 1654 р. був наділений титулом «великий государь». Після смерті на прохання царя Федора Олексійовича грамотами чотирьох патріархів Никон був відновлений у сані патріарха і всі звинувачення в ересі з нього зняті (Гунн Г. П. Патріарх Никон и Елеазар Анзерский // Древнерусская книжность: По материалам Пушкинского Дома: Сб. науч. трудов / Отв. ред. А. М. Панченко. — Ленинград: Наука, Ленинград. отд.-ние, 1985. — С. 230–242).
- ⁸ Чистов К. В. Русские народные социально-утопические легенды XVII–XIX вв.— М.: Наука, 1967. — С. 239–290.
- ⁹ Чистов К.В. Русские народные социально-утопические легенды XVII–XIX вв. М.: Наука, 1967. — С. 272–273.
- ¹⁰ Клибанов А. И. Народная социальная утопия в России. Период феодализма. — М.: «Наука», 1977. — 336 С.
- ¹¹ Игауэ Нахо. Взаимные образы русских и японцев (По фольклорным материалам) // Вестник Евразии. — М., 2004. — № 1 (24). — С. 99–100; Хохлов Г. Г. Путешествие уральских казаков в «Беловодское царство» // Записки Императорского русского географического общества по отделению этнографии. — Спб, 1903. — Т. XXVIII. Вып. I. — С. 13–77; Накамура Сікадзу. Сейнару Росія о мотомете (Пошук Святої Русі). — Токіо: Хейбонся, 1990. — С. 125–140.
- ¹² Окладников А. П. Земля бородатых // Труды Отдела древнерусской литературы Института русской литературы АН СССР (Пушкинский дом).— М.-Л., 1958. — Т. XIV. — С. 521–523.
- ¹³ Померанц Г. След личности // Вестник Европы. — 2004/2005. —Т. XIII–XIV. — С. 186.
- ¹⁴ Гумилев Л. Н. Тысячелетие вокруг Каспия. — М.: ТОО «Мишель и К», 1993. — С. 189–192.
- ¹⁵ Померанц Г. Сердцевина мира: Заметки философа о троичном мышлении // Наука и религия. — 1993. — № 6. — С. 12.
- ¹⁶ Пазилова В.П. Современна ли «крица Изиды»? — М.: Знание, 1991. — С. 12–13.
- ¹⁷ Чистов К.В. Русские народные социально-утопические легенды XVII—XIX вв. М.: Наука, 1967. — С. 250.
- ¹⁸ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4-х кн. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С. 282, 410.
- ¹⁹ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4-х кн. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С. 87.

- ²⁰ Блаватская Е.П. Из пещер и дебрей Индостана. — М.: Эксмо, 2003. — С. 679–683.
- ²¹ Гусева Н. Р. Раджастханцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл. ред. вост. наук., 1989. — С. 68–71, 128.
- ²² Corbin H. *Mundus Imaginalis, or the Imaginary and the Imagination* // [http:// www.hermetic.com/bey/mundus_imaginalis.htm](http://www.hermetic.com/bey/mundus_imaginalis.htm)
- ²³ Сокровенное сказание о Беловодье: Записано 15/27 июля 1893 года со слов о. Владимира, иеромонаха Вышенской Успенской мужской пустыни, Тамбовской губернии, Шацкого уезда / Запись В. Г. Предисл. Г. Гребенщикова // Новая Заря. — Сан-Франциско (Калифорния), 1949. — № 5109, 24 апреля. — С. 12–14.
- ²⁴ Ранович А.Б. Первоисточники по истории раннего христианства. Античные критики христианства. — М.: Политиздат, 1990. — С. 216.
- ²⁵ Син ростовсько-костромського князя Василька, внук володимиро-суздальського князя Костянтина і правнук суздальського князя Всеволода-Дмитра Велике Гніздо, сина київсько-московського князя Юрія Довгорукого.
- ²⁶ Войтович Л.В. Нашадки Чингизхана: Вступ до генеалогії Чингизидів-Джучидів. — Львів: ЛНУ, 2004. — С. 99, 107, 113–114.
- ²⁷ Сагалаев А.М. Мифология и верования алтайцев: Центрально-азиатские влияния. — Новосибирск: Наука, Сибирское отд-ни, 1984. — С. 89–90.
- ²⁸ Захаров Ю. Найденная Шамбала. Последняя тайна Города Богов. — М.: Яуза; Эксмо, 2006. — С. 102.
- ²⁹ История Иоханнана Апостола, сына Зеведеева / Вступ.ст., пер. с сир. и коммент. Е. Н. Мещерской // Восток. — М., 1992. — № 5. — С. 117–130; № 6. — С. 120–133; Регельсон Л. «Смерть! Где твоё жало? Ад! Где твоя победа!» // Наука и религия. — 1991. — № 11. — С. 28.
- ³⁰ Школа М. Серрано — Савітрі Деві вважає, що це буде представник Африки — «Дагомеї», бо міфічний король Агосу, будівничий столиці Агбоме (Абомея), назвав країну «Дан-хо-ме» — «у череві Дана» (> Дагомея), від імені старця Дана, котрого король приніс у жертву, розпоровши живіт, і поховав у самому центрі королівських володінь, і збудував палац синові. Відповідно цей кривавий ритуал повторювався кожним дагомейським правителем.
- ³¹ Лебедев Л. Л. Будет ли рай на земле? // Наука и религия. — Москва, 1991. — № 12. — С. 30–31.
- ³² Святой пророк о. Иоанн Кронштадтский. Начало и конец нашего земного мира. — С-Петербург: Издание 2-е книгопродавца И.Д. Тузова, Гостинный двор, № 45. — 1904 г. — Часть первая. Беседа 10.
- ³³ Блаватская Е. П. Тайная Доктрина. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 4. Загадка креста. — С. 112.
- ³⁴ Ильинская Л. С. Девкалионов потоп // Вопросы истории. — М., 1982. — № 1. — С. 183–187.
- ³⁵ Чмыхов Н. А. Истоки язычества Руси. — К.: Лыбидь, 1990. — С. 251.
- ³⁶ Ivanov V.Vs. *Hurrian Endan «king» and the origin of hurrian -nd- (nasal+dental stop)* // История и языки Древнего Востока: Памяти И.М. Дьяконова. — СПб.: Петербургское Востоковедение, 2002. — С. 94–95.
- ³⁷ Гарднер Л. Цари Грааля и потомки Адама и Евы / Пер. с англ. — М.: Вече, 2001. — С. 65–102.
- ³⁸ Gomez-Tabanera J. *Fiestas populares y festijos tradicionales* // *El Folklore Espanol*. — Madrid, 1968. — P. 190–192.
- ³⁹ Лебедев Л. Л. Будет ли рай на земле? // Наука и религия. — Москва, 1991. — № 12. — С. 32.
- ⁴⁰ Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 130.
- ⁴¹ Лебедев Л. Л. Будет ли рай на земле? // Наука и религия. — Москва, 1991. — № 12. — С. 32, 33.
- ⁴² Гуцуляк О. Рахманний Великдень // Світ молоді. — 1991. — 19 квіт.; Гузій Р. Світоглядна основа народних вірувань про рахманів // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. — Львів: Логос, 2006. — Кн. 1. — С. 48–53.
- ⁴³ Шохин В. К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — середина XV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 252.
- ⁴⁴ Завгородній Ю. Ю. Ідея сакрального центру в культурі Київської Русі: XI — перша третина XIII ст. (До характеристики просторово-часових уявлень): Автореф. диС. ... канд. філософ. наук. — К.: КНУ, 2002. — С. 10.

- ⁴⁵ Генон Р. Царь Мира / Пер. с франц. // Вопросы философии. — М., 1993. — № 3. — С. 102.
- ⁴⁶ Яншина Э.М. Формирование и развитие древнекитайской мифологии. — М.: Наука, 1984. — С. 139–140.
- ⁴⁷ Послания из вымышленного царства / Пер. с др.-греч., ст.-фр., лат. Сост., вступ. ст. Н. Горелова. — СПб.: Азбука-классика, 2004. — 224 С. ; Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ. ст. И. П. Магидовича. — М.: Госгеографлитиздат, 1955. — С. 5–7; існують такі фундаментальні праці з дослідження цього феномену: Zarnke F. Der Priester Johannes, Erste und zweite Abhandlung // Abhandlungen der Philologisch-historischen Classe der Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften. — Leipzig, 1878–1883. — # 7–8; Oppert T. Der Presbyter Johannes in Sage und Geschichte, Ein Beitrag zur Volker- und Kirchenhistorie und zur Heldendichtung des Mittelalters. — Berlin, 1864; 2, verbesserte Auflage, Berlin, 1870; Brunet G. La legende du prietre Jean. — Bordeaux, 1877 (Extrait des «Actes de l'Academie des Sciences, Belles-Lettres et Arts de Bordeaux»); Sanceau E. The land of Prester John: A chronical of portuguese exploration. — New York, 1944; Истрин В. Сказание об индийском царстве. — М., 1893; див. також цікаву інтерпретацію: Грек А.Г. Об архаичной поэтике текста «Послания Иоанна пресвитера Владарю царю тайного» из «Повести о Светомире царевиче» Вяч. Иванова // Текст. Интертекст. Культура: Сб. докладов межвуз. науч. конференции (Москва, 4–7 апреля 2001 года) / Ред.-сост. В. П. Григорьев, Н.А. Фатева. — М.: Азбуковник, 2001. — С. 185–197.
- ⁴⁸ Бонгард-Левин Г. М., Ильин Г. Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1969. — С. 478–479.
- ⁴⁹ Шохин В. К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — середина XV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 82–83.
- ⁵⁰ Памятники литературы Древней Руси: XIII век / Вступ. ст. Д. С. Лихачева. Сост. и общ. ред. Д. С. Лихачева. — М.: Худ. лит-ра, 1981. — С. 467–473.
- ⁵¹ Памятники литературы Древней Руси: XIII век / Вступ. ст. Д. С. Лихачева. Сост. и общ. ред. Д. С. Лихачева. — М.: Худ. лит-ра, 1981. — С. 477.
- ⁵² Пушкарбов А. Светящиеся камни в сказании о пресвитере Иоанне // Очевидное — невероятное: Альманах о таинственном и интересном. — СПб, 1990. — № 1–2. — С. 14.
- ⁵³ Новгородов Н. Сибирский Грааль // <http://hyperbor.narod.ru/www/graal.htm>
- ⁵⁴ Вигасин А. А. Представления об Индии в Древней Руси // Индия 1981–1982. Ежегодник — М.: Гл. ред. вост. лит-ры изд-ва «Наука», 1983. — С. 284.
- ⁵⁵ Истрин В. М. Сказание об Индийском царстве. — М., 1893.
- ⁵⁶ Баталин Н. Сказание об Индийском царстве. — Воронеж, 1876.
- ⁵⁷ Сперанский М. Н. Индия в старой русской письменности // Сергею Федоровичу Ольденбургу к пятидесятилетию научно-общественной деятельности: 1882–1932. — Л., 1934; Сперанский М. Н. Сказание об Индийском царстве // Известия по русскому языку и словесности АН СССР. — 1930. — Т. 3.
- ⁵⁸ Средневековый роман и повесть / Вступ. ст. и примеч. А. Д. Михайлова. — М.: Худож. лит-ра, 1974. — С. 470.
- ⁵⁹ Древнеанглийская поэзия / Изд.подгот. О.А. Смирницкая, В.Г. Тихомиров. Отв. ред. М. И. Стеблин-Каменский. М.: Наука, 1982. — С. 291–293.
- ⁶⁰ Рол Д. Генезис цивилизации: Откуда мы произошли ... / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2002. — С. 69–71.
- ⁶¹ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т. 2. — С. 363, 450–451.
- ⁶² Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т. 2. — С. 348–350.
- ⁶³ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т. 2. — С. 354–356.
- ⁶⁴ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т. 2. — С. 440–441.
- ⁶⁵ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т. 2. — С. 445.
- ⁶⁶ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т. 2. — С. 456–459.
- ⁶⁷ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т. 2. — С. 454.
- ⁶⁸ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т. 2. — С. 451–452.
- ⁶⁹ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т. 2. — С. 362–363.
- ⁷⁰ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т. 2. — С. 363.
- ⁷¹ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т. 2. — С. 444.

- ⁷² Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т. 2. — С. 442–443.
- ⁷³ Средневековый роман и повесть / Вступ. ст. и примеч. А. Д. Михайлова. — М.: Худож. лит-ра, 1974. — С. 576–577.
- ⁷⁴ Новикова М. Мифомир «Кармен»: бык и Бог // Зарубіжна література: Тижневик. — 2002. — № 38 (294). — С. 9.
- ⁷⁵ Ран О. Крестовый поход против Грааля / Пер. с нем. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 238–239.
- ⁷⁶ Сед Ж. де. Тайна катаров / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 130.
- ⁷⁷ Ран О. Крестовый поход против Грааля / Пер. с нем. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 124.
- ⁷⁸ Средневековый роман и повесть / Вступ. ст. и примеч. А. Д. Михайлова. — М.: Худож. лит-ра, 1974. — С. 464.
- ⁷⁹ Ковальский Я. В. Папы и папство / Пер. с пол. — М.: Политиздат, 1991. — С. 63–70.
- ⁸⁰ Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 308–309.
- ⁸¹ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4-х кн. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С. 307.
- ⁸² Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4-х кн. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С. 365.
- ⁸³ Сед Ж. де. Тайна катаров / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 113–114.
- ⁸⁴ Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 306.
- ⁸⁵ Шахак И. Еврейская религия, еврейская история: Тяжесть трех тысяч лет // Персонал. — К., 2004. — № 10. — С. 47.
- ⁸⁶ Сед Ж. де. Тайна катаров / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 116–117.
- ⁸⁷ Нечипуренко В. Н. Учение Соломона ибн Габироля об универсальной материи и арабский неоплатонизм // Философские науки. — 2005. — № 7. — С. 101.
- ⁸⁸ Смирнов А. А. Средневековая литература Испания. — Ленинград: Наука, Ленингр. отд., 1969. — С. 29–30.
- ⁸⁹ Смирнов А. А. Средневековая литература Испания. — Ленинград: Наука, Ленингр. отд., 1969. — С. 77.
- ⁹⁰ Рудзитис Р. Братство Грааля / Пер. с латыш. — Рига: Угунс, 1994. — С. 26.
- ⁹¹ Платов А. В поисках Святого Грааля: Король Артур и мистерии древних кельтов. — М.: София, Гелиос, 2002. — С. 183.
- ⁹² Средневековый роман и повесть / Вступ. ст. и примеч. А. Д. Михайлова. — М.: Худож. лит-ра, 1974. — С. 285.
- ⁹³ Сапковский А. Нет золота в Серых Горах: Мир короля Артура. Критические статьи. Бестиарий / Пер. с пол. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 79.
- ⁹⁴ Ран О. Крестовый поход против Грааля / Пер. с нем. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 26, 53–54.
- ⁹⁵ Сед Ж. де. Тайна катаров / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 126–127.
- ⁹⁶ Жития византийских святых. — СПб.: Corvus, Terra Fantastica, РоссКо, 1995. — С. 214–240.
- ⁹⁷ Жаринов Е. Жак де Моле. — М.: Олимп; АСТ; Астрель, 1999. — С. 7.
- ⁹⁸ Бондарко Н. А. Храм Грааля в романе Альбрехта фон Шарфенберга «Младший Титурель»: Готическая реализация кельтского мотива // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — № 1. — С. 35–37.
- ⁹⁹ Wehrli M. Geschichte der deutschen Literatur im Mittelalter. Von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. — Stuttgart, 1984. — S. 496.
- ¹⁰⁰ Бондарко Н. А. Храм Грааля в романе Альбрехта фон Шарфенберга «Младший Титурель»: Готическая реализация кельтского мотива // <http://bretagne.celtic.ru/research/graal.htm>
- ¹⁰¹ Бондарко Н. А. Храм Грааля в романе Альбрехта фон Шарфенберга «Младший Титурель»: Готическая реализация кельтского мотива // <http://bretagne.celtic.ru/research/graal.htm>
- ¹⁰² Бондарко Н. А. Храм Грааля в романе Альбрехта фон Шарфенберга «Младший Титурель»: Готическая реализация кельтского мотива // <http://bretagne.celtic.ru/research/graal.htm>
- ¹⁰³ Рудзитис Р. Братство Грааля / Пер. с латыш. — Рига: Угунс, 1994. — С. 34–36.
- ¹⁰⁴ Ран О. Крестовый поход против Грааля / Пер. с нем. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 275.

- ¹⁰⁵ Шохин В. К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — середина XV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 203.
- ¹⁰⁶ Муравьев А. В. Флавий Клавдий Юлиан в Антиохии в преддверии персидской кампании 363 г. // Вестник древней истории. — М., 2004. — № 4. — С. 186–188.
- ¹⁰⁷ Михайлов А. Д. Артуровские легенды и их эволюция // Мэлори Т. Смерть Артура / Отв. ред. В. М. Жирмунский, Б. И. Пурышев. — М.: Наука, 1974. — С. 801.
- ¹⁰⁸ Веселовский А. Н. Где сложилась легенда о св. Граале? // Известия Отделения русского языка и словесности Академии Наук. — Т. V, кн. 2. — С. 393–450; Wesselofsky A. N. Zur Frage uber die Heimat der Legende vom heiligen Gral // Archiv fur Slavische Philologie. — Bd. XXIII. — S. 321 — 385; Платов А. В поисках Святого Грааля: Король Артур и мистерии древних кельтов. — М.: София, Гелиос, 2002. — С. 18–26.
- ¹⁰⁹ Голенищев-Кутузов И. Н. Средневековая латинская литература Италии. — М.: Наука, 1972. — С. 22.
- ¹¹⁰ Рерих Н. К. Избранное / Сост. В.М. Сидоров. — Москва: Сов. Россия, 1979. — С. 172–173.
- ¹¹¹ Хайям О. Как чуден милой лик: Рубай / Сост. М. Рейснер. — М.: Эксмо, 2002. — С. 69.
- ¹¹² Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Виеда, 1992. — С. 40–41.
- ¹¹³ Кюмон Ф. Мистерии Митры / Пер. с фр.— СПб.: Евразия, 2000. — С. 153–154.
- ¹¹⁴ Бертельс Е.Э. Роман об Александре и его главные версии на Востоке. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1948. — С. 23, 25, 61.
- ¹¹⁵ Накорчевский А. А. Японский буддизм: История людей и идей (От древности к раннему средневековью: Магия и эзотерика). — СПб.: Азбука-калассика; Петербургское Востоковедение, 2004. — С. 190.
- ¹¹⁶ Сед Ж. де. Тайна катаров / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 119.
- ¹¹⁷ Мэлори Т. Смерть Артура / Отв. ред. В. М. Жирмунский, Б. И. Пурышев. — М.: Наука, 1974. — С. 626.
- ¹¹⁸ Гарднер Л. Цари Грааля и потомки Адама и Евы. — М.: Вече, 2001. — 360 С. ; Гарднер Л. Чаша Грааля и потомки Иисуса Христа. — М.: Вече,
- ¹¹⁹ Мэлори Т. Смерть Артура / Отв. ред. В. М. Жирмунский, Б. И. Пурышев. — М.: Наука, 1974. — С. 640–642.
- ¹²⁰ Книга деяний Ардашира сына Папака / Транскрипция текста, перевод со среднеперс. С., введ., коммент. и глоссарий О.М. Чунаковой. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит-ры, 1987. — С. 98–99.
- ¹²¹ Кузьмина В. Д. Французский рыцарский роман на Руси, Украине и Белоруссии («Бова» и «Петр Золотые Ключи») // Славянская филология: Сб. стг. — М.: Изд-во АН СССР, 1958. — Т. II. — С. 355–375; Александрова А. Бова-Королевич // <http://myfology.narod.ru>
- ¹²² Генон Р. Символы священной науки / Пер. с фр. Предисл. С. Ключникова. — М.: Беловодье, 2002. — С. 41–42.
- ¹²³ Карпец В. «Подступал я вновь к Москве со славой ...»: К метафизике самозванчества // www.gallart.narod.ru/karpec01.html
- ¹²⁴ Цит.за: Кураев А. Куда идет душа: Раннее христианство и переселение душ. — Ростов-на-Дону: Троицкое слово; Феникс, 2001. — С. 131.
- ¹²⁵ Денисенко В. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської історії. — Львів: [без вказання видавництва], 1997. — С. 13.
- ¹²⁶ Головин Е. Это трудно и все же очень интересно // Андрей И.В. Химическая Свадьба Христиана Розенкрейца в году 1459 / Пер. с нем. — М.: Энигма, 2003. — С. 218, 221, 222, 225.
- ¹²⁷ Колесницкий Н. Ф. «Священная Римская империя»: Притязания и действительность. — М.: Наука, 1977. — С. 149–150.
- ¹²⁸ Gauthier M.-H. Sacre Graal de Chretien de Troyes a l'histoire et les mythes : la trace iberique // Le monde celtique sacrал. — Geneve — Marseilles : Anna Perenna, 1997. — Т. 22. — Р. 227–289; Gauthier M.-H. La deesse des Cavaliers et le roi Louis divin // L'action du Myllenaire: La Tradition initiale et la modernite. — Marseilles, 2002. — # 1. — Р. 19–61; див. про аланів у Європі: Кузнецов В.А., Пудовкин В.К. Аланы в Западной Европе в эпоху «Великого переселения народов» // Советская археология. — 1961. — № 2.; Щукин М. Б. Сарматы на землях к западу от Днепра и некоторые события

I в. в Центральной и Восточной Европе // Советская археология. — М., 1989. — № 1. — С. 70–83; Скрипкин А. С. Азиатская Сарматия во II–IV вв. (некоторые проблемы исследования) // Советская археология. — М., 1982. — № 2. — С. 43–56; Нефедкин А. К. Под знаменем дракона: Военное дело сарматов во II в. до н. э. — V в. н. э. — СПб.: Петербург. Востоковедение; М.: Филоматис, 2004. — 192 с.

¹²⁹ Гальфрид Монмутский. История бриттов. Жизнь Мерлина / Изд. подгот. А. С. Бобович, А. Д. Михайлов, С. А. Ошеров. — М.: Наука, 1984. — С. 110.

¹³⁰ Шилов Ю.А. Истоки славянской цивилизации. — К.: МАУП, 2004. — С. 130.

¹³¹ Генон Р. Символы священной науки / Пер. с фр. М.: Беловодье, 2002. — С. 125–126.

¹³² Стрижак О. С. Етнонімія Птолемеєвої Сарматії: У пошуках Русі. — К.: Наук. думка, 1991. — С. 33.

¹³³ Стрижак О. С. Етнонімія Птолемеєвої Сарматії: У пошуках Русі. — К.: Наук. думка, 1991. — С. 140.

¹³⁴ Сапковский А. Нет золота в Серых Горах: Мир короля Артура. Критические статьи. Бестиарий / Пер. с пол. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 26.

¹³⁵ Ковалевская В. Б. Кавказ и аланы: Века и народы. — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит-ры, 1984. — С. 78–79.

¹³⁶ Ковалевская В. Б. Кавказ и аланы: Века и народы. — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит-ры, 1984. — С. 96.

¹³⁷ Прокопий из Кесарии. Война с готами / Пер. с греч. Вступ. ст. З. В. Удальцовой. — М.: Изд-во АН СССР, 1950. — С. 442–444.

¹³⁸ Рис А., Рис Б. Наследие кельтов. Древняя традиция в Ирландии и Уэльсе / Пер. с англ. и послесл. Т. А. Михайловой. — М.: Энигма, 1999. — С. 33.

¹³⁹ Предания и мифы средневековой Ирландии / Под ред. Г. К. Косикова. Сост., перевод, вступ. ст. и коммент. С. В. Шкунаева. — М.: Изд-во МГУ, 1991. — С. 235–236.

¹⁴⁰ Капошина С. И. Кельтский котел из Садового кургана у Новочеркасска // Краткие сообщения Института археологии. — М., 1969. — № 116. — С. 76–79; Капошина С. И. Сарматы на Нижнем Дону // Античная история и культура Средиземноморья и Причерноморья: Сб. стт. — Л.: Наука, Ленинград. отд-ние, 1968. — С. 164, 166.

¹⁴¹ Предания и мифы средневековой Ирландии / Под ред. Г. К. Косикова. Сост., перевод, вступ. ст. и коммент. С. В. Шкунаева. — М.: Изд-во МГУ, 1991. — С. 38.

¹⁴² Кузьмин Е. Триады бардов // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — № 1. — С. 27.

¹⁴³ Rosen-Przeworska J. Tradycje celtyckie w obrzędowości Protosłowian. — Wrocław, 1964. — S. 131–136; Казакевич Г.М. Жрецька організація стародавніх кельтів та її еволюція (II т. до н. е. — I ст. н. е.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — К.: Вид-во КНУ, 2004. — С. 7.

¹⁴⁴ Элиаде М. Тайные общества: Обряды, инициации и посвящения / Пер. с франц. — К.: София; М.: Гелиос, 2002. — С. 310–311.

¹⁴⁵ Чежина Е. Ф. Уникальная надпись на раннескифской псалми из Южного Приуралья // Советская археология. — М., 1989. — № 1. — С. 261–264.

¹⁴⁶ Латышев В. В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе // Вестник древней истории. — 1947. — № 4. — С. 251.

¹⁴⁷ Буданова В. П. Готы в эпоху великого переселения народов. — М.: Наука, 1990. — 232 С. ; Павленко Ю. В., Сон Н. О. Пізноантична Тіра і ранньодержавне об'єднання візиготів // Археологія. — 1991. — № 2. — С. 6–16.

¹⁴⁸ Брайчевський М. Вибрані твори: Історико-археологічні студії, публіцистика / 2-е вид. — К.: КМ Академія. 2002. — С. 101.

¹⁴⁹ Стрижак О.С. Етнонімія Птолемеєвої Сарматії: У пошуках Русі. — К.: Наук. думка, 1991. — С. 79.

¹⁵⁰ Антошин Н. С. Взаимосвязи славян и восточнороманских народностей в V–XV вв. // Научные записки Ужгородского государственного университета. — Ужгород, 1957. — Т. XXVIII. Языкознание. — С. 49.

¹⁵¹ Стрижак О. С. Етнонімія Птолемеєвої Сарматії: У пошуках Русі. — К.: Наук. думка, 1991. — С. 171, 174.

- ¹⁵² Бернштейн С. Б. Сравнительная грамматика славянских языков / 2-е изд. — М.: Изд-во Моск. ун-та; Наука, 2005. — С. 95.
- ¹⁵³ Минц Л. В поисках кельтов // Вокруг свега. — М., 1992. — № 1. — С. 42–48.
- ¹⁵⁴ Безрогов В.Г. Скотоводство в древней Ирландии // Вопросы истории. — М., 1993. — № 7. — С. 174–175; Зильманович И. Прошлое кельтского мира // Знание — сила. — М., 1977. — № 1. — С. 19–22; Шукин М. Третий мир Древней Европы // Знание — сила. — М., 1986. — № 4. — С. 27–30.
- ¹⁵⁵ Bosc-Gimpera P. Le formation et les mouvements des Celtes // VII Международный конгресс антропологических и этнографических наук. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1971. — Т. XI. — С. 277–278; Lehr-Splawinski T. Kilka uwag o stosunkach jezykowych celtycko-praslowianskich // Rocznik Slawistyczny. — 1956. — Т. XVIII, cz. 1. — S. 1–10; Machek V. Zur Frage der slawisch-keltischen sprachlichen Beziehungen // Studia linguistica in honorem T. Lehr-Splawinski. — 1963. — S. 109; Бернштейн С. Б. Проблемы интерференции языков Карпато-Дунайского ареала в свете данных сравнительной диалектологии // Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М.: Наука, 1973. — С. 32–33; Нерознак В. П. Палеобалканские и кельтские ономастические параллели // Кельты и кельтские языки. — М.: Наука, 1974. — С. 42–50.
- ¹⁵⁶ Бернштейн С. Б. Проблемы интерференции языков Карпато-Дунайского ареала в свете данных сравнительной диалектологии // Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М.: Наука, 1973. — С. 32–33.
- ¹⁵⁷ Юджін І. М. Витоки українських художніх традицій // Українська художня культура / За ред. І. Ф. Лященка. — К.: Либідь, 1996. — С. 126.
- ¹⁵⁸ Седов В. В. Проблема происхождения и начальной истории славян // Историко-археологическое изучение Древней Руси: Итоги и основные проблемы. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1988. — С. 14.
- ¹⁵⁹ Корольок В. Д. Древнепольское государство. — М.: 1957. — С. 52.
- ¹⁶⁰ Широкова Н. С. Культура кельтов и нордическая традиция античности. — СПб, 2000. — С. 5; Ідзьо В. Кельтська цивілізація на території України.— Львів: Сполом, 2002. — С. 21.
- ¹⁶¹ Ідзьо В. Кельтська цивілізація на території України.— Львів: Сполом, 2002. — С. 40–41, 53, 72.
- ¹⁶² Бандрівський М.С. Городница очима археолога // Ямгорів: літературно-краєзнавчий альманах. Городенка, 1995. — С. 30–36.
- ¹⁶³ Казакевич Г. Кельты на землях України (III–I ст. до н. е.) // Историчний журнал. — 2006. — № 4. — С. 23, 26–28.
- ¹⁶⁴ Казакевич Г. Кельты на землях України (III–I ст. до н. е.) // Историчний журнал. — 2006. — № 4. — С. 27, 28.
- ¹⁶⁵ Бандрівський Й. С. Кельты в Україні: Час і шляхи проникнення, пам'ятки культури // Щовипадник: Мистецько-літературний альманах. — Львів, 1994. — С. 25–32; Бандрівський Й., Йосипишин Я. Кельты на заході України // Україна в минулому. — К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства, 1997. — Вип. 9. — С. 8–16; Седов В.В. Славяне и кельты // IX Международный съезд славистов. Материалы. История, культура, этнография и фольклор славянских народов. — М., 1978.; Мачинский А. Д. Кельты на землях к востоку от Карпат // Кельты и кельтские языки. — М., 1974.
- ¹⁶⁶ Тищенко К. Походження назв літописних слов'янських племен // Народна творчість та етнографія. — 2006. — № 3. — С. 21.
- ¹⁶⁷ Брайчевський М. Походження Русі. — К., 1968. — С. 133.
- ¹⁶⁸ Тищенко К. Походження назв літописних слов'янських племен // Народна творчість та етнографія. — 2006. — № 3. — С. 21, 23.
- ¹⁶⁹ Тищенко К. М. Кельтські етимології. I. Етнос (1) // Мовознавство. — К., 2003. — № 4. — С. 5.
- ¹⁷⁰ Иванов В. В., Топоров В.Н. Этимологическое исследование семантически ограниченных групп лексики в связи с проблемой реконструкции праславянских текстов // Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М.: наука, 1973. — С. 161.
- ¹⁷¹ Наприклад, вже в південно-східній Білорусії біля С. Горшково знайдено скарб кельтських бронзових та срібних браслетів латенського часу (500–400 р. до н. е.), які були поширені у Західній Європі ще в пізньогальштатський час (Мельниковская О. Н. Клад латенского времени из юго-

восточной Белоруссии // *Материалы по археологии БССР / Под ред. Е. Н. Корнейчика, К. М. Поликарповича. — Минск, 1957. — С. 149–154; Кухаренко Ю. В. Распространение латенских вещей на территории Восточной Европы // Сов. археология. — М., 1959. — № 1).*

¹⁷² Лазарев Е. Друиды урочища Лексур // *Наука и религия. — М., 2004. — № 4. — С. 45.*

¹⁷³ Федорова И.К. Ареои на острове Пасхи (По материалам рапануйского фольклора) // *Сов. этнография. — 1966. — № 4. — С. 66–82.*

¹⁷⁴ Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков: Тексты, перевод, комментарии. — М.: Наука, 1993. — С. 19.

¹⁷⁵ Казакевич Г. Деякі аспекти еволюції жрецької організації стародавньої Галлії напередодні та після римського завоювання // *Пам'ять століть. — Київ, 2003. — № 6. — С. 147.*

¹⁷⁶ Цит. за: Тищенко К. Походження назв літописних слов'янських племен // *Народна творчість та етнографія. — 2006. — № 3. — С. 27.*

¹⁷⁷ Тищенко К. Походження назв літописних слов'янських племен // *Народна творчість та етнографія. — 2006. — № 3. — С. 23.*

¹⁷⁸ Роллестон Т. Мифы, легенды и предания кельтов / Пер. с англ. — М.: ЗАО Центрполиграф, 2004. — С. 25, 69–71.

¹⁷⁹ В. П. Кальгин. Возможности выявления субстратных элементов в культурно-значимой лексике // <http://bretagne.celtic.ru/research/karn.htm>

¹⁸⁰ Тищенко К. Походження назв літописних слов'янських племен // *Народна творчість та етнографія. — 2006. — № 3. — С. 26.*

¹⁸¹ Цит. за: Сокіл В. Фольклорна основа переказу про смерть князя Олега // *Народна творчість та етнографія. — К., 2004. — № 3. — С. 101.*

¹⁸² Maluquer de Motes J. Tartesos y su historia // *Tartesos y sus problemas. — Barcelona> 1969. — P. 392.*

¹⁸³ Соколова В.К. Предания о кладах и их связь с поверьями // *Фольклор и этнография / Отв. ред. Б. Н. Путилов. — Л.: Наука, Ленингр.отд., 1970. — С. 176.*

¹⁸⁴ Белова О. О птице Кук. К проблеме балто-славянских параллелей // *Полісся: Мова, культура, історія: Матеріали міжнародної конференції. — Київ: Асоціація етнологів, 1996. — С. 361–364.*

¹⁸⁵ Залізник Л. Полісся в системі культурно-історичних регіонів України (за даними археології) // *Полісся: Мова, культура, історія: Матеріали міжнародної конференції. — Київ: Асоціація етнологів, 1996. — С. 186.*

¹⁸⁶ Козак Д. Н., Козак О.Д. Поховання вельбарської культури з Хрінницького водосховища. Спроба біоархеологічного аналізу // *Археологія. — 2004. — № 1. — С. 84.*

¹⁸⁷ Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. — М.: Владос, 1996. — С. 35.

¹⁸⁸ Тищенко К. Кельтські назви селищ на витоках річок України // *Народна творчість та етнографія. — К., 2003. — № 5–6. — С. ; 2004. — № 3.— С. 87–96.*

¹⁸⁹ Мади З. Припонтийские кельты // *Античное общество: Труды конференции по изучению проблем античности. — М.: Наука, 1967. — С. 180.*

¹⁹⁰ Казакевич Г. Кельты на землях України (III–I ст. до н. е.) // *Історичний журнал. — 2006. — № 4. — С. 27.*

¹⁹¹ Латышев. — 1952. — № 2. — С. 308.

¹⁹² Латышев. — 1952. — № 2. — С. 310.

¹⁹³ Балагурі Е. А., Бідзіля В. І., Пеняк С. І. Давні металурги українських Карпат: Історико-краєзнавчі нариси. — Ужгород: Карпати, 1978. — С. 52.

¹⁹⁴ Ідзьо В. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV–III ст. до н. е. — II–III ст. н. е.) // *Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. — Львів: Логос, 2006. — Кн. 1. — С. 65–66.*

¹⁹⁵ Бандрівський М., Сулик Р. Гальштатські городища поблизу сіл Розгірче і Кульчиці на Передкарпатті // *Пам'ятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра і Прип'яті / АН України, Ін-т сусп. наук; Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника; ПАН, Ін-т історії матер. культури. — Київ: Наук. думка, 1993. С. 134–142; Бандрівський М., Йосипишин Я. Кельти на заході України // *Україна в минулому / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського. — Київ–Львів, 1997. — Вип. 9. — С. 8–16. Бандрівський М. Матеріали ранньозалізного віку**

із Західного Поділля // *Studia archaeologica* / АН України, Ін-т українознавства (Львів). — 1993. № 1. — С. 58–62; Бандрівський М. Кельти в Україні: час і шляхи проникнення, пам'ятки культури // *Щовипадник* (Львів). — 1994. — С. 25–32.

¹⁹⁶ Колосовская Ю. К. Кельты, иллирийские и фракийские племена на Дунае в V–I вв. до н. э. // *История Европы с древнейших времен до наших дней*: В 8 тт. — М.: , 1988. — Т. I. Древняя Европа. — С. 508; Котигорошко В. Г. Історія населення Верхнього Потисся в латеноримський час (III ст. до н. е. — IV ст. н. е.): Автореф. ... дис. докт. іст. наук. — Ужгород: Вид-во УДУ, 1996. — С. 30.

¹⁹⁷ Мади З. Припонтийские кельты // *Античное общество: Труды конференции по изучению проблем античности*. — М.: Наука, 1967. — С. 179–182.

¹⁹⁸ Третьяков П. Н. Восточнославянские племена. — М.: Изд-во АН СССР, 1953. — С. 104; Мади З. Припонтийские кельты // *Античное общество: Труды конференции по изучению проблем античности*. — М.: Наука, 1967. — С. 179–182.

¹⁹⁹ Moszynski K. Pierwotny zasięg języka prasłowiańskiego. — Wrocław-Krakow: PAN, 1957. — 331 s.

²⁰⁰ Шукин М. Третий мир Древней Европы // *Знание — сила*. — 1986. — № 4. — С. 28.

²⁰¹ Гейзинга Й. *Homo ludens* / З англ. — К.: Основи, 1994. — С. 75–76.

²⁰² Казакевич Г. Кельти на землях України (III–I ст. до н. е.) // *Історичний журнал*. — 2006. — № 4. — С. 29.

²⁰³ Ідзьо В. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV–III ст. до н. е. — II–III ст. н. е.) // *Історія релігій в Україні: Науковий щорічник*. — Львів: Логос, 2006. — Кн. 1. — С. 64–65.

²⁰⁴ Антошин Н. С. Взаимосвязи славян и восточнороманских народностей в V–XV вв. // *Научные записки Ужгородского государственного университета*. — Ужгород, 1957. — Т. XXVIII. Языкознание. — С. 50.

²⁰⁵ Шушарин В. П. Русско — венгерские отношения в IX в. // *Международные связи России до XVII в.: Сб. ст.* — М.: Изд-во АН СССР, 1961. — С. 141.

²⁰⁶ Геродот. *Історія*. У, 9.

²⁰⁷ *Дьячок М.Т.* Глоттохронология цыганских диалектов Европы и Азии // *Сибирский лингвистический семинар*. — Новосибирск, 2001. — № 1. — С. 34–36; *Дьячок М. Т., Шаповал В. В.* Лексико-статистический подход к изучению цыганских диалектов // *Тезисы докладов III конференции молодых обществоведов г. Якутска*. — Якутск, 1987. — С. 146–148; *Вентцель Т. В., Черенков Л. Н.* Диалекты цыганского языка // *Языки Азии и Африки*. Т. 1. — М., 1976. — С. 287; *Вентцель Т. В., Черенков Л. Н.* Диалекты цыганского языка и их взаимоотношения с индоарийскими языками Индии // *Языки Индии, Пакистана, Непала и Цейлона*. — М., 1968. — С. 417; *Владыкин В. Е.* Цыгане // *Вопросы истории*, 1969, № 1. — С. 206; *Санаров В. И.* Проблемы историко-этнографического изучения цыган // *Советская этнография*, 1971, № 3. — С. 61; *Друц Е. А., Гесслер А. Н.* Цыгане России и их фольклор // *Сказки и песни, рожденные в дороге. Цыганский фольклор*. — М., 1985. — С. 6; *Horvatova E.* Cigani pred prichodom do Evropy // *Slovensky narodopis*. — Рос. IX, 1961, № 1. — С. 23; *Дьячок М. Т.* Бурушаски—цыганские языковые контакты (по поводу статьи Х. Бергера) // *Грамматическая и семантическая структура слова в языках народов Сибири*. — Новосибирск, 1988. — С. 115–128.

²⁰⁸ Шапошников А. К. Indoarica в Северном Причерноморье // *Вопросы языкознания*. — 2005. — № 5. — С. 48–49.

²⁰⁹ Артамонов М. И. Киммерийська проблема // *Археологія*. — К., 1973. — № 9. — С. 3–15.

²¹⁰ Назаренко А. В. К этимологии этнонима УКПЛПФПІ (Геродот IV, 6) // *Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования 1987 г.* — М.: Наука, 1989. — С. 236.

²¹¹ Иванова Ю.В. Историко-этнографическая область Юго-Восточная Европа и ее хозяйственно-культурные типы // *Этнографическое обозрение*. — 1992. — № 2. — С. 48.

²¹² Цигилик В. М. Населення Верхнього Подністров'я перших століть нашої ери (Племена липицької культури). — К. Наук.думка, 1975. — С. 148.

²¹³ Щербаков В. Златое слово // *Наука и религия*. — М., 2004. — № 9. — С. 39–41.

²¹⁴ Бернштейн С. Б. Сравнительная грамматика славянских языков / 2-е изд. — М.: Изд-во Моск. ун-та; Наука, 2005. — С. 93.

- ²¹⁵ Казакевич Г. Кельто-фракийське релігійне взаємопроникнення на Балканах (III–I ст. до н. е.) // Наукові зошити історичного факультету. — Львів: Вид-во ЛНУ, 2003. — Вип. 5–6. — С. 14–15.
- ²¹⁶ Топоров В. Н. К фракийско-балтийским языковым параллелям // Балканское языкознание. — М., 1973. — С. 51, 52; Топоров В. Н. К фракийско-балтийским языковым параллелям. II // Балканский лингвистический сборник. — М., 1977. — С. 81–82; Duridanov I. Thrakish-dakische Studien. I. Die thrakish- und dakish-baltischen Sprachbeziehungen. — Sofia, 1969. — S. 93, 100; Кобычев В. П. В поисках прародины славян. — М.: Наука, 1973. — С. 42–46.
- ²¹⁷ Druuis Belenios Ategnatos. The Relation of Hindu and Celtic Culture // http://www.geocities.com/integral_tradition/hindu.html
- ²¹⁸ Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. — М.: Наука, 1978. — Вып. 5. — С. 147–148.
- ²¹⁹ Цигилик В. М. Населення Верхнього Подністрів'я перших століть нашої ери (Племена липицької культури). — К. Наук. думка, 1975. — 175 с.
- ²²⁰ Сборник ответов на вопросы по языкознанию (К IV Международному съезду славистов). — М.: АН СССР, 1958. — С. 188; Будимир М. Protoslavica // Славянская филология: Сб. стт. — М.: Изд-во АН СССР, 1958. — Т. II. — С. 112.
- ²²¹ Панькевич І. До питання генези українських лемківських говорів // Славянская филология: Сб. стт. — М.: Изд-во АН СССР, 1958. — Т. II. — С. 169, 196.
- ²²² Тищенко К. М. Кельтські етимології. I. Етнос (1) // Мовознавство. — К., 2003. — № 4. — С. 12–13.
- ²²³ Сндик Р. Вступ до расової будови України // Наукове товариство ім. Шевченка. Бібліотека українознавства. — Мюнхен, 1949. — Ч. 1. — С. 223.
- ²²⁴ Давидюк В. Етнокультурна своєрідність Волині // Народна творчість та етнографія. — 2005. — № 3. — С. 67.
- ²²⁵ Баран В. Місце Західної Волині у процесах гото-слов'янських відносин // Полісся: Мова, культура, історія: Матеріали міжнародної конференції. — Київ: Асоціація етнологів, 1996. — С. 189–193.
- ²²⁶ Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. — М.: ГИЦ Владос, 1996. — С. 49.
- ²²⁷ http://www.geocities.com/valentyn_ua/TurGrLat.doc
- ²²⁸ Палійчук Ю. Готський шифр на карті України // Вісник НАНУ. — К., 1996. — № 9–10. — С. 91–93.
- ²²⁹ Алексеев В. В поисках предков: Антропология и история. — М., 1972. — С. 299.
- ²³⁰ Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков: Тексты, перевод, комментарии. — М.: Наука, 1993. — С. 25.
- ²³¹ Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков: Тексты, перевод, комментарии. — М.: Наука, 1993. — С. 24–25.
- ²³² Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков: Тексты, перевод, комментарии. — М.: Наука, 1993. — С. 14, 34–35.
- ²³³ Брайчевский М. Ю. «Русские» названия порогов у Константина Багрянородного // Земли Южной Руси в IX–XIV вв.: История и археология. — К., 1985. — С. 22.
- ²³⁴ Браун Ф. А. Разыскания в области гото-славянских отношений // Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук. — СПб., 1899. — Т. LXIV. — № 12. — С. 5–18.
- ²³⁵ Ловмянский Х. Русь и норманны / Пер. с польск. — М.: Прогресс, 1985. — С. 185–186, 187.
- ²³⁶ Брайчевский М. Ю. «Русские» названия порогов у Константина Багрянородного // Земли Южной Руси в IX — XIV вв.: История и археология. — К., 1985. — С. 22.
- ²³⁷ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т. 2. — С. 616.
- ²³⁸ Витчак К. Т. О первоначальных венетах / Пер. с польск. // Этимология. 1986 — 1987: Сб. статей / Отв. ред. О. Н. Трубачев. — М.: Наука, 1989. — С. 109.
- ²³⁹ Витчак К. Т. О первоначальных венетах / Пер. с польск. // Этимология. 1986 — 1987: Сб. статей / Отв. ред. О. Н. Трубачев. — М.: Наука, 1989. — С. 109.
- ²⁴⁰ Olmsted G. S. The gods of the Celts and the Indo-Europeans. — Budapest, 1994. — P. 359; Королев А. А. Brigit — древнейшая богиня индоевропейцев? // Язык и культура кельтов. Материалы

2-го коллоквиума. СПб., 1993; В. П. Калыгин. Ирландская Бригита и галльская Бригантия // <http://bretagne.celtic.ru/research/brigit.htm>

²⁴¹ Артюх В. Ранньослов'янська язичницька культова пам'ятка на Дністрі // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. — Львів: Логос, 2004. — Кн.1. — С. 3–5; Ідзьо В. Історія вивчення скельних культових пам'яток на притоках Дністра на прикладі культової пам'ятки «Монастир», що між Івано-Франківськом та Галичем біля ріки Бистриця навпроти сіл Ямниця та Сілець (Порівняльний аналіз досліджень вчених XIX–XX ст.) // Історія релігій в Україні: Матеріали XIV Міжнародної конференції (Львів, 11–14 травня 2004 року). — Львів: Логос, 2004. — С. 48–55.

²⁴² Вернер И. К происхождению и распространению антов и склавенос // Сов. археология. — 1972. — № 4. — С. 102–115.

²⁴³ Седов В. В. Формирование славянского населения Среднего Поднепровья // Сов. археология. — 1972. — № 4. — С. 118.

²⁴⁴ Седов В. В. Формирование славянского населения Среднего Поднепровья // Сов. археология. — 1972. — № 4. — С. 128.

²⁴⁵ Седов В. В. Восточные славяне VI–VIII в. — М., 1982. — С. 92.

²⁴⁶ Седов В. В. Славяне и кельты // История, культура, этнография и фольклор славянских народов: IX Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М., 1983. — С. 97–107.

²⁴⁷ Pokorny J. Urgeschichte der Kelten und Illyrier. — Halle, 1938. — S. 19; La Baume W. Urgeschichte der Ostgermanen. — Danzig, 1934. — S. 6.

²⁴⁸ Пласт найранніших слов'янських гідронімів утворюють давньоевропейські назви вод, оформлені за допомогою слов'янських формантів, суфіксації, аблаутації тощо. За Ю. Удольфом, це гідроніми на північ від Карпат між верхніми течіями Одери і Дністра і до середньої течії правобережного Дніпра. Також власне слов'янськими топонімами Правобережжя України входить у центральноєвропейський топонімічний ареал на північний схід від Альп (Гідронімія України в її міжмовних і діалектних зв'язках / Відп. ред. О. С. Стрижак. — К., 1981. — С. 32).

²⁴⁹ Железняк І. М. До проблеми іллірійської топонімії на Україні // Мовознавство. — 1990. — № 6. — С. 29–35.

²⁵⁰ Pokorny J. Urgeschichte der Kelten und Illyrier. — Halle, 1938. — S. 19; La Baume W. Urgeschichte der Ostgermanen. — Danzig, 1934. — S. 6.

²⁵¹ Антошин Н. С. Взаимосвязи славян и восточнороманских народностей в V–XV вв. // Научные записки Ужгородского государственного университета. — Ужгород, 1957. — Т. XXVIII. Языкознание. — С. 51–52.

²⁵² Карпенко Ю. А. Днепр // Восточноукраинский лингвистический сборник. — Донецк: Изд-во ДонГУ, 1994. — Вып. I. — С. 42; Німчук В.В. Старожитне ім'я Дніпра // Наука і культура: Україна: Щорічник. — К.: Знання, 1990. — Вип. 4. — С. 196–201; Німчук В.В. Дніпро-Славутич // Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. — К.: Наук. думка, 1986. — С. 4–11.

²⁵³ Попов А. И. Географические названия (Введение в топонимику). — М.-Л.: Наука, 1965. — С. 79–80.

²⁵⁴ Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О. Н. Трубачёва. — М.: Наука, 1978. — Вып. 5. — С. 147–148.

²⁵⁵ Козак Д. Дуліби (Пошуки генези) // Галич і Галицька земля: Збірник наук. праць. — К.—Галич: НЗ «Давній Галич», 1998. — С. 69–74.

²⁵⁶ Лебедев Г. С. Археолого-лингвистическая гипотеза славянского этногенеза // Славяне: Этногенез и этническая история (Междисциплинарные исследования): Межвузовский сборник. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. — С. 113.

²⁵⁷ Бутинова М. С. Культ карго в Меланезии (К проблеме милленаристских движений) // Сов. этнография. — М., 1973. — № 1. — С. 81–92; Мартынов Л. Танна-Тоа ждет Арчибальда // Вокруг света. — М., 1977. — № 7. — С. 32–35.

²⁵⁸ Иванов В. В., Топоров В. Н. Этимологическое исследование семантически ограниченных групп лексики в связи с проблемой реконструкции праславянских текстов // Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М.: наука, 1973. — С. 169.

- ²⁵⁹ Брайчевський М. Ю. Походження Русі. — К.: Наук.думка, 1968. — С. 148.
- ²⁶⁰ Винокур І. С., Тимошук Б. О. Давні слов'яни на Дністрі: Історико-краєзнавчі нариси. — Ужгород: Карпати, 1977. — С. 58, 61; Русанова І. П., Тимошук Б. А. Древнерусское Поднестро-вье: Историко-краеведческие очерки. — Ужгород: Карпати, 1981. — С. 28–29; Баран В. Д., Д. Н. Козак, Р. В. Терпиловський. Походження слов'ян. — К.: Наук.думка, 1991. — С. 87–88.
- ²⁶¹ Алексеева Т. И. Этногенез восточных славян. — М.: Изд-во МГУ, 1973. — С. 203.
- ²⁶² Древнетюркский словарь / Ред. В. Н., Д. М. Насилов и др. — Л.: Наука, 1969. — С. 644.
- ²⁶³ Трубачев П. Н. О племенном названии УЛИЧИ // Вопросы славянского языкознания. — М.: Изд-во АН СССР, 1961. — Вып. 5. — С. 186—190; Агеева Р. А. Страны и народы: Происхождение названий. — М.: Наука, 1990. — С. 45.
- ²⁶⁴ Гуцуляк О. Б. Літописні тиверці, їхній «толк» і таємнича Оратанія // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — Ів.-Франківськ: Плай, 1999. — Вип. II. — С. 30.
- ²⁶⁵ Ber W. Sledy kultury gockiej na Huculszczyźnie // Wiedza i życie (Warszawa). — 1936. — Rok XI, zeszyt 6–7. — S. 456–459; див. також: Бандрівський Й. С. Знаки-ідеограми в петрогліфах Писаного Каменя на Гуцульщині // V Наукова геральдична конференція, 9–10 листопада 1994. Матеріали / Ред і уклад. А. Гречило. — Львів: Укр.геральд.т-во, 1995. — С. 3–4.
- ²⁶⁶ Кос Г. Джерела народного орнаменту // Жовтень (Львів). — 1979. — № 10. — С. 120–123; Гуцуляк О. Про таємничу символіку писанки // Писанка. — 1994. — № 3. — С. 12.
- ²⁶⁷ Марченко В. Етруски в Галичині // Жовтень (Львів). — 1982. — № 2. — С. 103–108; Нудьга Г. Промінь у таємницю // Жовтень (Львів). — 1979. — № 10. — С. 125–126; Бандрівський Й. С. Етруски могли досягати Поділля // Просвіта. — Львів, 1996. — Ч. 1 (170). — С. 6.
- ²⁶⁸ Лапенков В. Виртуальная Русь (демон реконструкций) // <http://www.litera.ru:8080/slova/lapenkov/vr.html>
- ²⁶⁹ Козак Д. Н. Божество Сарapis із поселення готів на Волині // Археологія. — 2006. — № 3. — С. 60–65.
- ²⁷⁰ Гальфрид Монмутский. История бриттов. Жизнь Мерлина / Изд. подгот. А. С. Бобович, А. Д. Михайлов, С. А. Ошеров. — М.: Наука, 1984. — С. 105, 106.
- ²⁷¹ Гуцуляк О. Б. Літописні тиверці, їхній «толк» і таємнича Оратанія // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — Ів.-Франківськ: Плай, 1999. — Вип. II. — С. 31.
- ²⁷² Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. II. Рождественские обряды // Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских. 1865. — М., 1865. — Кн. 2. Апрель–июнь. — С. 8–15; Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. II. Баба-Яга // Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских. 1865. — М., 1865. — Кн. 3. Июль–сентябрь. — С. 121, 133.
- ²⁷³ Прокопий из Кесарии. Война с готами / Пер. с греч. Вступ. ст. З.В. Удальцовой. — М.: Изд-во АН СССР, 1950. — С. 80–81.
- ²⁷⁴ Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: Летне-осенние праздники / Отв. ред. С. А. Токарев. — М.: Наука, 1978. — С. 10.
- ²⁷⁵ Винстедт Р. Путешествие через полмиллиона страниц: История малайской классической литературы / Пер. с англ. под ред., с предисл. и примеч. Б.Б. Парникеля. — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит., 1966. — С. 119–121.
- ²⁷⁶ Семенов Н. Семантика культа таврской богини в свете индоиранской мифологии // Київська старовина. — 2004. № 5. — С. 104–111.
- ²⁷⁷ Парнов Е. Звездные знаки. — М.: Знание, 1978. — С. 63.
- ²⁷⁸ Дугин А. Крестовый поход Солнца // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — № 2. — С. 32–33, 35.
- ²⁷⁹ Левалуа К. Калки, десятый Аватара. — М.: Дхармалока, 1999. — С. 22.
- ²⁸⁰ Кретьен де Труа, «Івейн, або Рицар з левом» // Средневековый роман и повесть / Вступ. ст. и примеч. А.Д. Михайлова. — М.: Худож. лит-ра, 1974. — С. 32, 44.
- ²⁸¹ Иванов В. В., Топоров В. Н. Этимологическое исследование семантически ограниченных групп лексики в связи с проблемой реконструкции праславянских текстов // Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М.: наука, 1973. — С. 154–155.
- ²⁸² Starobinski J. Les mots sous les mots: Les anagrammes de Redinand de Saussure. — Paris, 1971. — S. 36.

- ²⁸³ Волков А. Р., Горбачевська І. І. Становлення традиційного сюжету артуріани (Ранне середньовіччя) // *Іноземна філологія: Респ. міжвідомч. наук. зб.: Вип.107.* — Львів: Світ, 1994. — С. 137–138; Калмыкова Е., Кратасюк Е. Поиски истории и воссоздание легенды (конференция «(Re)Creating Arthur», Винчестер, Соединенное Королевство, 4–7 августа 2004 г.) // *Новое литературное обозрение.* — Москва, 2004. — № 5 (69). — С. 395–399.
- ²⁸⁴ Гальфрид Монмутский. История бриттов. Жизнь Мерлина / Изд. подгот. А. С. Бобович, А.Д. Михайлов, С. А. Ошеров. — М.: Наука, 1984. — С. 255.
- ²⁸⁵ Germ G. *Die Kelten: Das Volk das aus dem Dunkel kam.* — Dusseldorf — Wien, 1975. — S. 124; Цит. за: Широкова Н. С. Древние кельты на рубеже старой и новой эры. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1989. — С. 75.
- ²⁸⁶ Мишулин А. В. Античная Испания: До установления римской провинциальной системы в 197 г. до н.э. — М.: Изд-во АН СССР, 1952. — С. 152.
- ²⁸⁷ Стрижак О. С. Етніонія Птоломесвої Сарматії: У пошуках Русі. — К.: Наук.думка, 1991. — С. 201.
- ²⁸⁸ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т. 2. — С. 814–815.
- ²⁸⁹ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т. 2. — С. 817–818, 851, 1134; Marichal R. *Quelques Graffites Inedites de la Graufesenque (Aveyron)* // *Academie des Inscriptions et Belles Lettres. Comptes Rendues.* — Paris, 1971. — Janvier-Mars. — P.188-212; Marichal R. *Les Graffites de la Graufesenque. XLVIIe Supplement a Galia.* — Paris, 1988. — 286 p.; Dechelette J. *La Fabrique de la Graufesenque* // *Revue des Etudes Anciennes.* — Bordeaux, 1903. — Т. 5, No 1. — P. 37–38; Duval P.-M. *Composition et Nature de la Graufesenque* // *Etudes Celtiques.* — Paris, 1956. — Т. VII, Fas. 2. — P. 251–268.
- ²⁹⁰ Кланица З., Тржештик Д. Первые славяне в Среднем Подунавье и в Полабье // *Раннефеодальные государства и народности (Южные и западные славяне VI–XII вв.).* — М.: Наука, 1991. — С. 7–13.
- ²⁹¹ Ковалевская В. Б. Кавказ и аланы: Века и народы. — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит-ры, 1984. — С. 134–135.
- ²⁹² Жирмунский В. М. «Китаби Коркут» и огузская эпическая традиция // *Сов. востоковедение.* — М., 1958. — № 4. — С. 92–93.
- ²⁹³ Канигін Ю. Соловецька Голгофа // *Українська культура.* — К., 2003. — № 8. — С. 39.
- ²⁹⁴ Єфимов В. Козаки на берегах Самари не були самаритянами (Лінгвістичні, історичні та географічні аспекти походження назви «Самара») // *Берегиня.* — 2006. — № 2 (49). — С. 31–36.
- ²⁹⁵ Сагарда Н. Місто Золотоноша та його святі храми: Короткий історичний нарис // *Хроніка-2000.* — № 45–46. — С. 266–267.
- ²⁹⁶ Шилов Ю. Брама Безмертя. — К.: Журн. «Український Світ», 1994. — С. 198–199.
- ²⁹⁷ Книпович Т. Н. Танаис: Историко-археологическое исследование — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1949. — 178 С. ; Івченко В. Танаїс // *Наука і суспільство.* — К., 1979. — № 3. — С. 49–50; Арсеньєва Т. М., Науменко С. А. Раскопки Танаиса // *Краткие сообщения Института археологии АН СССР.* — М., 1987. — Вып. 191. — С. 75–82; Максименко В. Е. Савроматы и сарматы на Нижнем Дону. — Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 1983. — 224 с.; Шелов Д. Б. Танаис — эллинистический город // *Вестник древней истории.* — М., 1989. — № 3. — С. 47–54; Герасимова М. М. К вопросу об этническом составе населения древнего Танаиса (III в. до н. э. — IV в. н. э.) // *Сов. этнография.* — 1971. — № 4. — С. 131–140.
- ²⁹⁸ Античные государства Северного Причерноморья / Отв. ред. Г. А. Кошеленко, И. Т. Кругликова, В. С. Долгоруков. — М.: Наука, 1984. — С. 95.
- ²⁹⁹ Хроніки довговолосих королей / Пер. латин., статті і сост. Н. Горелова. — СПб.: Азбука-классика, 2004. — С. 29, 30.
- ³⁰⁰ Арсеньєва Т. М. Комплекс краснолаковых сосудов II в. н. э. из Танаиса // *История и культура античного мира* / Отв. ред. М.М. Кобылина. — М.: Наука, 1977. — С. 13–16.
- ³⁰¹ Кропоткин В. В. Экономические связи Восточной Европы в I тысячелетии нашей эры. — М.: Наука, 1967. — С. 69.
- ³⁰² Десятчиков Ю. М. Катафрактарий на надгробии Афения // *Сов. археология.* — 1972. — № 4. — С. 71.
- ³⁰³ Шелов Д. В. Волго-Донские степи в гунское время // *Вопросы древней и средневековой археологии Восточной Европы.* — М.: Наука, 1978. — С. 81–88.

- ³⁰⁴ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т. 2. — С. 805.
- ³⁰⁵ Кобылина М. М. Фанагория / Отв.ред. Г.А. Кошеленко. — М.: Наука, 1989. — 127 С.
- ³⁰⁶ Лаврів П. Історія південно-східної України. — Львів: МП «Слово», 1992. — С. 14.
- ³⁰⁷ Прицак О. Походження Русі: Стародавні скандинавські джерела (Крім ісландських sag). — К.: Ін-т сходознавства НАНУ, 1997. — Т. 1. — С. 128.
- ³⁰⁸ Седов В. В. Балто-иранский контакт в Днепровском Левобережье // Советская археология. — М., 1965. — № 4. — С. 52 — 62; Соловьева Г. Ф. О роли балтского субстрата в истории славянских племен Верхнего Поднепровья // Сов. археология. — 1971. — № 2. — С. 124–132; Svetko—Ogasnik V. Zu neueren Iranisch—Baltoslavischen Isoglossen—Vorschlagen // Linguistica. — 1983. — № 23. — S. 175–256.
- ³⁰⁹ Стрижак О. С. Етніонія Птолемеєвої Сарматії: У пошуках Русі. — К.: Наук.думка, 1991. — С. 33.
- ³¹⁰ Хачикян М. Л. Историко-типологический анализ эламского, хурритского и урартского языков: Параллели и расхождения // История и языки Древнего Востока: Памяти И. М. Дьяконова. — СПб.: Петербургское Востоковедение, 2002. — С. 321.
- ³¹¹ Дюмезиль Ж. Скифы и нарты / Сокр.перев. с франц. Послел. В.И. Абаева. — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит., 1990. — С. 179.
- ³¹² Петрук В. Велика Скіфія — Оукраїна. — К.: Спалах, 2001. — С. 24–25.
- ³¹³ Трубочев О. Н. Indoагіса в Северном Причерноморье. — М.: Наука, 1999. — С. 62–63.
- ³¹⁴ Дюмезиль Ж. Скифы и нарты / Сокр. перев. с франц. Послел. В. И. Абаева. — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит., 1990. — С. 180–181.
- ³¹⁵ Мурзаев Э. М. Очерки топонимики. — М.: Мысль, 1974. — С. 111.
- ³¹⁶ див.: Цветкова Н. Н. Антропологический материал как исторический источник // Славяне: Этногенез и этническая история (Междисциплинарные исследования): Межвузовский сборник. — Л.: Изд-во ЛГУ. 1989. — С. 21.
- ³¹⁷ Габуев Т.А. Происхождения алан по данным письменных источников // Вестник древней истории. — 2000. — № 3. — С. 50–51.
- ³¹⁸ Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов. М.: Наука, 1984. — С. 44–45.
- ³¹⁹ Покровский М. М. Избранные работы по языкознанию. — М.: Изд-во АН СССР, 1959.
- ³²⁰ Габуев Т. А. Происхождение алан по данным письменных источников (одно из сарматских племен) // Вестник древней истории. — М., 2000. — № 3. — С. 50–62.
- ³²¹ Пархоменко В.А. Русь в IX веке // Известия Отделения русского языка и словесности Русской Академии наук. — Пг., 1918. — Т. XII. — С. 133.
- ³²² Vassal P. Brachycephalie droite et terrain granitique // Revue pathol., gen. et phisiol. clinique. — 1957. — V.57, N 688.
- ³²³ Седов В. В. Формирование славянского населения Среднего Поднепровья // Сов. археология. — 1972. — № 4. — С. 118.
- ³²⁴ Седов В. В. Формирование славянского населения Среднего Поднепровья // Сов. археология. — 1972. — № 4. — С. 126–127.
- ³²⁵ Сиротенко В.Т. История международных отношений в Европе во второй половине IV — начале VI в. — Пермь: Изд-во ПГУ, 1975. — С. 170–171.
- ³²⁶ Ременников А.М. Вестготы и Римская империя накануне нашествия гуннов // Вестник древней истории. — М., 1967. — № 1. — С. 95–106.
- ³²⁷ Олеш Р. Древяно-полабские этимологии / Пер. с нем. // Русское и славянское языкознание: К 70-летию член.-корр. АН СССР Р. И. Аванесова. — М.: Наука, 1972. — С. 205–213.
- ³²⁸ Петров В. П. 1937. — С. 86.
- ³²⁹ Василенко Г. Таємниче тисячоліття // Київ. — 1988. —№ 4. — С. 162–163; Василенко Г. Гунни із краю амазонок // Україна. — Київ. — 1989. — № 16. — С. 15 –16; Василенко Г. На горі Бусовиці // Україна. — 1989. — № 32. — С. 14–15; Павленко Ю. В., Смагулов Е. А. Гуни напередодні їх вторгнення в Європу // Археологія. — 1993. — № 1. — С. 34–45; Калинець І. Гуни — нащадки Ізраїля // Дзвін. — Львів, 1997. — № 8. — С. 102–135.
- ³³⁰ Срезневский И. И. Материалы для Словаря древнерусского языка по письменным памятникам. — СПб, 1893. — Т. 1. — С. 653.
- ³³¹ Петухов Ю. Родина Аполлона // Дорогами тысячелетий: Книга третья: Сб.историч. ст. и очерков / Сост. Л. В. Поспелов. — М.: Мол.гвардия, 1989. — С. 18.

- ³³² Широкова Н. С. Древние кельты на рубеже старой и новой эры. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1989. — С. 42.
- ³³³ Стучевский И. А. Аттила // Вопросы истории. — М., 1968. — № 12. — С. 208–213; Горюховский С. Аттила — Бич Божий: Исторична особа та культурологічний феномен // Хроніка—2000. — Кн. 16. — С. 55–66.
- ³³⁴ Леліков М. Аттила й Кий — одна особа? // Радянська Україна. — К., 1988. — 26 жовт.
- ³³⁵ Сиротенко В. Т. История международных отношений в Европе во второй половине IV — начале VI в. — Пермь: Изд-во ПГУ, 1975. — С. 36–37.
- ³³⁶ Хроники длинноволосых королей / Пер. с лат., статьи и сост. Н. Горелова. — СПб.: Азбука-классика, 2004. — С. 213, 214.
- ³³⁷ Сиротенко В. Т. История международных отношений в Европе во второй половине IV — начале VI в. — Пермь: Изд-во ПГУ, 1975. — С. 98–103.
- ³³⁸ Кобычев В. П. В поисках прародины славян. — М.: Наука, 1973. — С. 8.
- ³³⁹ Михайлов А. Д. Жеста Гильома // Песни о Гильоме Оранжском / Изд. подгот. Ю. Б. Корнеев, А. Д. Михайлов; Отв. ред. А. Д. Михайлов. — М.: Наука, 1985. — С. 493.
- ³⁴⁰ Михайлов Б. Д. Об одном сюжете петроглифов Каменной Могилы // Советская археология. — М., 1987. — № 2. — С. 250–253.
- ³⁴¹ Chenet G. L'industrie ceramique Gallo—Belge et Gallo—Romaine en Argonne // Revue des etudes anciennes. — 1938. — N 3. — P. 251–286.
- ³⁴² Рыбаков Б. А. Город Кия // Вопросы истории. — 1980. — № 5. — С. 31–47.
- ³⁴³ Knudson Ch. Le theme de la Princesse sarrasine dans la Prise d'Orange // Romance Philology. — 1969. — T. XXII. — P. 449–462.
- ³⁴⁴ Волкова З. Н. Эпос Франции: История и язык французских эпических сказаний / Отв. ред. Г. В. Степанов. — М.: Наука, 1984. — С. 148–149.
- ³⁴⁵ Михайлов А. Д. Жеста Гильома // Песни о Гильоме Оранжском / Изд. подгот. Ю. Б. Корнеев, А. Д. Михайлов; Отв. ред. А. Д. Михайлов. — М.: Наука, 1985. — С. 497–498.
- ³⁴⁶ Михайлов А. Д. Жеста Гильома // Песни о Гильоме Оранжском / Изд. подгот. Ю. Б. Корнеев, А. Д. Михайлов; Отв. ред. А. Д. Михайлов. — М.: Наука, 1985. — С. 547.
- ³⁴⁷ Михайлов А. Д. Жеста Гильома // Песни о Гильоме Оранжском / Изд. подгот. Ю. Б. Корнеев, А. Д. Михайлов; Отв. ред. А. Д. Михайлов. — М.: Наука, 1985. — С. 517.
- ³⁴⁸ Михайлов А. Д. Жеста Гильома // Песни о Гильоме Оранжском / Изд. подгот. Ю. Б. Корнеев, А. Д. Михайлов; Отв. ред. А. Д. Михайлов. — М.: Наука, 1985. — С. 532.
- ³⁴⁹ Михайлов А. Д. Жеста Гильома // Песни о Гильоме Оранжском / Изд. подгот. Ю. Б. Корнеев, А. Д. Михайлов; Отв. ред. А. Д. Михайлов. — М.: Наука, 1985. — С. 563.
- ³⁵⁰ Ран О. Крестовый поход против Грааля / Пер. с нем. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 123; Сед Ж. де. Тайна катаров / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 121.
- ³⁵¹ Ран О. Крестовый поход против Грааля / Пер. с нем. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 66–67.
- ³⁵² D'Arbois de Jubainvill G. Le druidisme irlandais // Revue Archeologique. — 1877. — Vol. XXXIV. — P. 219–222; див. також: Tain Bo Cualnge / Trad. francaise par G. d'Arbois de Jubainville // Revue Celtique. — 1907. — Vol. XXVIII. — P. 249–261.
- ³⁵³ Корсунский А. Р. Готская Испания (Очерки социально-экономической и политической истории). — М.: Изд-во МГУ, 1969. — С. 251–261.
- ³⁵⁴ Павсаний. Описание Эллады / Пер. и введ. ст. С. П. Кондратьева. — М.: Искусство, 1938. — Т. 1. — С. 26–27.
- ³⁵⁵ Cajkonovic V. Das Ratsel von Trebeniste // Revue international des etudes balkaniques. — 1936. — Vol. 1(3). — S. 137–148.
- ³⁵⁶ Gauthier M.-H. La version nouvelle — albigeoise sur Sacre Graal : l'histoire et les fantaisies // Le monde celtique sacral. — Geneve — Marseilles : Anna Perenna, 1998. — T. 23. — P. 161–188.
- ³⁵⁷ Кереньи К. Элевсин: Архетипический образ Матери и Дочери / Перев. с англ. — М.: Рефл-бук, 2000. — С. 193.
- ³⁵⁸ Три останні (Baigent M., Leigh R., Lincoln H.) є авторами однієї книги, відомої під різними назвами: L'Enigme Sacre. — Paris, 1982; The Holy Blood and the Holy Grail. — London, 1982; Священна загадка (перевод с франц.). — СПб., 1993; Святая Кровь и Святой Грааль (перевод с англ.). — М., 1997.

- ³⁵⁹ Gauthier M.-H. La version nouvelle — albigeoise sur Sacre Graal : l'histoire et les fantaisies // Le monde celtique sacré. — Geneve — Marseille : Anna Perenna, 1998. — Т. 23. — Р. 161 — 188.
- ³⁶⁰ Покровский М. М. Избранные работы по языкознанию. — М.: Изд-во АН СССР, 1959. — С. 44.
- ³⁶¹ Сед Ж. де. Проклятое сокровище Ренн-ле-Шато / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — 192 С.
- ³⁶² Покровский М.М. Избранные работы по языкознанию. — М.: Изд-во АН СССР, 1959. — С. 27–28.
- ³⁶³ Смирнов А. А. Средневековая литература Испании. — Ленинград: Наука, Ленингр. отд., 1969. — С. 96.
- ³⁶⁴ Средневековый роман и повесть / Вступ. ст. и примеч. А. Д. Михайлова. — М.: Худож. лит-ра, 1974. — С. 460.
- ³⁶⁵ Средневековый роман и повесть / Вступ. ст. и примеч. А. Д. Михайлова. — М.: Худож. лит-ра, 1974. — С. 470.
- ³⁶⁶ Фаргусов В. Д. Руководство по написанию икон святых угодников. — М.: Синод. типогр., 1910. — С. 226.
- ³⁶⁷ Ушневич Д. Грааль і тамплієри // Ландшафт і Помаранчі: Традиціоналізм в епоху Постмодерну / Під ред. О.-М. Головерси. — Івано-Франківськ: Мезогея, 2003. — С. 56–57.
- ³⁶⁸ Зинько Ф. По следам Колумба // На суше и на море, 1990: Повести. Рассказы. Очерки. Статьи / Сост. Б. Т. Воробьев и др. — М.: Мысль, 1991. — С. 452.
- ³⁶⁹ Средневековый роман и повесть / Вступ. ст. и примеч. А. Д. Михайлова. — М.: Худож. лит-ра, 1974. — С. 270.
- ³⁷⁰ Ходаковский Н. И. Коронованный на кресте. — М.: ООО «АиФ-Принт», 2003. — С. 73–74; Bordes R. Les Merovingiens a Rennes-le-Chateau: Mythes ou Realites? — Philippe Chranben editeur, 1984. — Р. 627.
- ³⁷¹ Бейджент М., Лей Р., Линкольн Г. Святая кровь и святой Грааль: Отрывки/ Пер. с англ. // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — № 2. — С. 6–28.
- ³⁷² Цит. за: Сед Ж. де. Тайна катаров / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 111.
- ³⁷³ Уилсон Р. А. Моя жизнь после смерти (Космический триггер, том 3) / Перев. с англ. — К.: Янус, 2001. — С. 98.
- ³⁷⁴ Шандель Р. Між да Вінчі та Люцифером: Чому Ватикан заборонив книжку «Код да Вінчі». — Харків: КК «КСД», 2006. — С. 136.
- ³⁷⁵ Бейджент М., Ли Р., Линкольн Г. Мессианское наследие / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2005. — С. 40.
- ³⁷⁶ Уилсон Р. А. Моя жизнь после смерти (Космический триггер, том 3) / Перев. с англ. — К.: Янус, 2001. — С. 57.
- ³⁷⁷ Лебедев Л. Л. Тайны древних икон: Есть ли невеста у Христа? // Наука и религия. — 1989. — №3. — С. 60–63.
- ³⁷⁸ Иерусалимские ассизы // <http://www.narratif.narod.ru/assiz.htm>
- ³⁷⁹ Дугин А. Крестовый поход Солнца // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — № 2. — С. 40.
- ³⁸⁰ Андрес И. Химическая свадьба Христиана Розенкранца в году 1459 / Пер. с нем. А. Ярина, В. Микушевича. — М.: Энигма, 2003. — 304 С.
- ³⁸¹ Орден российских тамплиеров: В 2—х тт. / Публ., вступ. ст., коммент., указ. А. Л. Никитина. — М.: Минувшее, 2003. — Т. 1. Документы. 1922–1930 гг. — 414 С. ; Т. 2. Документы. 1930–1944 гг. — 376 С.
- ³⁸² Мец А. Мусульманский Ренессанс / Пер. с нем., предисл., библиогр. и указатель Д. Е. Бертельса. — М.: ВиМ, 1996. — С. 197.
- ³⁸³ Осипов Г. Книга Хет или Замок Абиегни // <http://crowley.pp.ru/cheth.html>
- ³⁸⁴ Исаченко А. В. К вопросу об ирландской миссии у паннонских и моравских славян // Вопросы славянского языкознания. М., 1963. Вып. 7. С. 43–72.
- ³⁸⁵ Тищенко К. Метатеория мовознавства. — К.: Основи, 2000. — С. 262.
- ³⁸⁶ Покровский Н. В. Очерки памятников христианского искусства / 2-е изд. — СПб.: Лига-Плюс, 200. — С. 271, рис. 87–89; Шевченко Ю.Ю. Нижние ярусы подземного Ильинского мона-

стыря в Чернигове, игумены обители и «иерусалимский след» в пещерном строительстве // Археология, этнография и антропология Евразии. — 2006. — № 1 (25). — С. 100.

³⁸⁷ Шевченко Ю. Ю. Нижние ярусы подземного Ильинского монастыря в Чернигове, игумены обители и «иерусалимский след» в пещерном строительстве // Археология, этнография и антропология Евразии. — 2006. — № 1 (25). — С. 91–92, 99, 105–107.

³⁸⁸ Шевченко Ю. Ю. Нижние ярусы подземного Ильинского монастыря в Чернигове, игумены обители и «иерусалимский след» в пещерном строительстве // Археология, этнография и антропология Евразии. — 2006. — № 1 (25). — С. 99.

³⁸⁹ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 404.

³⁹⁰ Його традицію аскези в печерах продовжив хорезмійський імам Абу Саїд Майхані, який з 997 р. п'ятнадцять років провадив затворницьке життя, після чого в організованій ним обителі в Нішапурі починає проповідувати суфізм.

³⁹¹ Деякі вирази з арабської проінтерпретовані арабістом М. Вашкевичем.

³⁹² Щоправда, доля епосу також загадкова, як і «Влес книги». Єдиний його арабський оригінал начебто пропав, і тепер в розпорядженні науковців лише адаптований російський переклад, зроблений казанським арабістом Ібрагімом Мохаммед-Карімовичем Нігматуллінін (1916–1941), який загинув під час міжімперіалістичної радянсько-нацистської війни в Ліді в Прибалтиці, і збережений його матір'ю — Латифою-абі, бабцею популяризатора епосу Фархада Нурутдінова. Шоправда, декілька строф епосу ідентичні з тими, які наводяться у Махмуда Кашгарського (XI ст.). Звісно, як резюмував О. Прицак, сходознавець Нігматуллін повинен був знати твір цього поета, тим більше, що саме в Кашгарії та Баласагуні за династії Караханідів в XI ст. і виникла тюркська ісламська літературна мова (до того часу існували тільки дві ісламські літературні мови — арабська та новоперська). Але цей скепсис щодо існування самого епосу аж ніяк не може заперечити те, що в середовищі болгар існували казкові й легендарні сюжети, пов'язані з власним етногенезом та історичними колізіями. Цілком схоже на те, як на основі українських казок про Котигорошка, Телесика, історичних фактів та роману Івана Білика «Меч Арея» український дисидент Василь Рубан уклав власний звід українсько-арійського епосу «Берегиня». А отже, нас цікавлять «складники» епосу, якими користувався казанський Оссіан.

³⁹³ Кызласов Л.Р. Историко-культурное взаимодействие иранских и тюркских народов в средние века (язык, письменность, религия) // Вестник МГУ. Се. 8. История. — 2004. — № 3. — С. 14–15.

³⁹⁴ Путешествие Ибн-Фадлана на Волгу / Под ред. акад. И.Ю. Крачковского. — М.-Л., 1939. — С. 76.

³⁹⁵ Седов В. В. Русский каганат в XI веке // Отечественная история. — 1998. — № 4. — С. 9, 11; Седов В.В. Древнерусская народность. — М., 1999. — С. 65–76; Седов В. В. О русах и русском каганате IX в. // Славяноведение. — 2003. — № 2. — С. 10.

³⁹⁶ http://www.geocities.com/valentyn_ua/TurGrLat.doc

³⁹⁷ Сліпушко О. Софія Київська: Українська література Середньовіччя: Доба Київської Русі (X–XIII століття). — К.: Аконті, 2002. — С. 87–92; Шамсі Башту. Легенда про доньку Шана: Фрагменти з поеми / З булг. Ю. Буряк // Хроніка-2000: Наш край. — 1992. — № 1. — С. 53–66; Нурутдінов Ф. Доля і заклик давньої поеми // Хроніка-2000: Наш край. — 1992. — № 1. — С. 67–76; Олійник Ю. До поеми Шамсі Башту // Хроніка-2000: Наш край. — 1992. — № 1. — С. 77–79; Прицак О. А може, болгаро-татарський Оссіан ? // Східний Світ.

³⁹⁸ Смирнов А. П. О возникновении государства волжских болгар // Вестник древней истории. — М., 1938. — № 2(3). — С. 99–112.

³⁹⁹ Баландин Р.К. Кто вы, рудокопы России? — М.: Знание, 1990. — С. 29.

⁴⁰⁰ Равенскрофт Т. Копье судьбы / Пер. с фр. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — 352 С.

⁴⁰¹ Сузнель А. де Символика людського тіла / З франц. — К.: Знання-Пресс, 2003. — С. 438.

⁴⁰² Платов А. В поисках Святого Грааля: Король Артур и мистерии древних кельтов. — М.: София, Гелиос, 2002. — С. 66–74.

⁴⁰³ Толкин Дж. Р. Р. Сэр Гавейн и Зеленый рыцарь // Толкин Дж. Р. Р. Профессор и чудовища: Эссе / Пер. с англ., лат., др.-исл. — СПб.: Азбука-классика, 2004. — С. 211–212.

⁴⁰⁴ Толкин Дж.Р.Р. Сэр Гавейн и Зеленый рыцарь // Толкин Дж. Р. Р. Профессор и чудовища: Эссе / Пер. с англ., лат., др.-исл. — СПб.: Азбука-классика, 2004. — С. 212.

- ⁴⁰⁵ Плущер-Сарно А. Лексические и фразеологические значения слова «пиздец»: Черновые материалы к словарю русского мата (Фрагмент справочно-библиографической базы данных русского языка) // Новое литературное обозрение. — Москва, 2004. — № 5 (69). — С. 421–422.
- ⁴⁰⁶ Сед Ж. де. Проклятое сокровище Ренн-ле-Шато / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 150.
- ⁴⁰⁷ Рис А., Рис Б. Наследие кельтов. Древняя традиция в Ирландии и Уэльсе / Пер. с англ. и послесл. Т. А. Михайловой. — М.: Энигма, 1999. — С. 168–169, 215–217.
- ⁴⁰⁸ Guenon R. Le Roi du Monde. — Paris, 1927.
- ⁴⁰⁹ Guenon R. Le Cinquieme Yйiment de la Tradition Sacrale // Les Annales Initiales. — Paris, 1935. — № 2. — P. 122–127.
- ⁴¹⁰ Дугин А. Крестовый поход Солнца // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — № 2. — С. 34.
- ⁴¹¹ Голенищев-Кутузов И. Н. Средневековая латинская литература Италии. — М.: Наука, 1972. — С. 38.
- ⁴¹² Хроники длинноволосых королей / Пер. с лат., статьи и сост. Н. Горелова. — СПб: Азбука-классика, 2004. — С. 205–206.
- ⁴¹³ Эвола Ю. Восстание против современного мира: 3. Полярный символизм. Владыка мира и справедливости / Пер. с итал. // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — № 2. — С. 34. (див. также: <http://tradigr.freeyellow.com/graal6.html>)
- ⁴¹⁴ Рис А., Рис Б. Наследие кельтов. Древняя традиция в Ирландии и Уэльсе / Пер. с англ. и послесл. Т. А. Михайловой. — М.: Энигма, 1999. — С. 207.
- ⁴¹⁵ Гуцуляк О. Іллірійське населення Карпат // Carpathica Nova. — 1996. — С. 12.
- ⁴¹⁶ Юнг К. Г. Алхимия снов. Четыре архетипа / Пер. с англ. и послесл. Семиры. — СПб: Timothy, 1997. — С. 69, 71.
- ⁴¹⁷ Дарол А. Тайные общества / Пер. с фр. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 180.
- ⁴¹⁸ Грабарь-Пассек М. Античные сюжеты и формы в западноевропейской литературе. — М.: Наука, 1966. — С. 222–223.
- ⁴¹⁹ Генон Р. Царь Мира / Пер. с фр. — Коломна: КЦ «Лига», 1993. — С. 32. Рис А., Рис Б. Наследие кельтов. Древняя традиция в Ирландии и Уэльсе / Пер. с англ. и послесл. Т. А. Михайловой. — М.: Энигма, 1999. — С. 167.
- ⁴²⁰ Kampers F. Das Lichtland der Seelen und der heilige Gral. — Koln, 1916. — S. 93.
- ⁴²¹ Повесть о Варлааме и Иоасафе: Памятник древнерусской переводной литературы XI–XII вв. / Подгот. текста, исслед. и коммент. И. Н. Лебедевой. отв. ред. О. В. Творогов. — Ленинград: Наука, Ленинград. от-ние, 1985. — С. 8, 128; Peeters P. La premiere traduction latin de «Barlaam et Joasaph» et son original grec // Analecta Ballandiana. — 1931. — T. 49. — P. 276–312; Lang D.M. St. Euthymius the Georgian and the Barlaam and Joasaph romance // Bulletin of the School of Oriental and African Studies University of London. — 1955. — Vol. XVIII. Part 2. — P. 306–325.
- ⁴²² Повесть о Варлааме и Иоасафе: Памятник древнерусской переводной литературы XI–XII вв. / Подгот. текста, исслед. и коммент. И. Н. Лебедевой. отв. ред. О. В. Творогов. — Ленинград: Наука, Ленинград. от-ние, 1985. — С. 24, 27.
- ⁴²³ Кузнецов Б. И. Повесть о Варлааме и Иоасафе: К вопросу о происхождении // Труды отдела древнерусской литературы Института русской литературы (Пушкинского Дома) АН СССР. — 1979. — Т. 33. — С. 238–245.
- ⁴²⁴ Жуков П. Тайна святого Грааля // <http://www.mrezha.ru/vera/397/6.htm>
- ⁴²⁵ Cumont F. St. George and Mithra «the cattlethief» // JRS. — 1937. — N XXXVII. — P. 63–71.
- ⁴²⁶ Юнг К. Г. Алхимия снов. Четыре архетипа / Пер. с англ. и послесл. Семиры. — СПб: Timothy, 1997. — С. 68–69.
- ⁴²⁷ Элиаде М. Мефистофель и Фидрогин / Пер. с фр. — СПб.: Алетейя, 1998. — С. 73–75.
- ⁴²⁸ Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ. ст. И. П. Магидовича. — М.: Госгеограф-литиздат, 1955. — С. 63–64.
- ⁴²⁹ Никольский Н. М. Этюды по истории финикийских общинных и земледельческих культов: 1. Текст С=Eqeny. — Минск: Госиздат БССР, Редакция политич. лит-ры, 1947. — С. 168.
- ⁴³⁰ Roques M. Le Graal de Chretien et la Demoiselle au Graal // Romania. — 1955. — № 1. — P. 1–27.

- ⁴³¹ Ходаковский Н.И. Коронованный на кресте. — М.: ООО «АиФ—Принт», 2003. — С. 69.
- ⁴³² Платов А. В поисках Святого Грааля: Король Артур и мистерии древних кельтов. — М.: София, Гелиос, 2002. — С. 68.
- ⁴³³ Сед Ж. де. Тайна катаров / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 145–147.
- ⁴³⁴ Gauthier M.-H. Sacre Graal de Chretien de Troyes a l'Histoire et les Mythes: La Trace Iberique // *Le Monde Celtique Sacral*. — Geneve — Marseilles: Anna Perenna, 1997. — Т. 22. — Р. 227–289; Gauthier M.-H. La Deesse des Cavaliers et le Roi Louis Divin // *L'Action du Myllenaire: La Tradition Initiale et la Modernite*. — Marseilles, 2002. — # 1. — Р. 19–61.
- ⁴³⁵ Архів ордену Ансузгард 70 // <http://www.loveyourace.front.ru>
- ⁴³⁵ Кюмон Ф. Мистерии Митры / Пер. с фр. — Сб.: Евразия, 2000. — С. 33.
- ⁴³⁶ Рис А., Рис Б. Наследие кельтов: Древняя традиция в Ирландии и Уэльсе / Пер. с англ. и послесл. Т.А. Михайловой. — М.: Энигма, 1999. — С. 56–59.
- ⁴³⁷ Vries J. de. Der Mythos von Balders Tod // *Arc iv fur Nordisk Filologi*. — 1955. — LXX. — S. 41–60.
- ⁴³⁸ Кюмон Ф. Мистер и Митры / Пер. с фр. — СПб.: Евразия, 2000. — С. 189–190.
- ⁴³⁹ Дьяконов И. М. Архаические мифы Востока и Запада. — М.: Наука, 1990. — С. 82.
- ⁴³⁹ Дюмезиль Ж. Ве рховные боги индоевропейцев / Перев. с фр. — М.: Наука, 1986. — С. 141.
- ⁴⁴⁰ Дюмезиль Ж. Верховные боги индоевропейцев / Перев. с фр. — М.: Наука, 1986. — С. 143–144.
- ⁴⁴⁰ Дьяконов И.М. Архаические мифы Востока и Запада. — М.: Наука, 1990. — С. 126–128.
- ⁴⁴¹ Локиер А. Б. Русская геральдика / Подгот. текста и послесл. Н. А. Соболевой. — М.: Книга, 1990. — С. 298.
- ⁴⁴² Прицак О. Походження Русі / 3 англ. // *Хроніка* — 2000. — Київ, 1993. — № 6 (8). — С. 31; 1994. — № 1 — 2. — С. 18–21.
- ⁴⁴³ Шукуров Р. М. Трапезундская империя и тюркские эмираты Понта в XIV в. // *Причерноморье в средние века* / Под ред. С. П. Карпова. — М.: Изд-во МГУ, 1991. — С. 232.
- ⁴⁴⁴ Прицак О. Походження Русі: Стародавні скандинавські джерела (Крім ісландських саг). К.: Ін-т сходознавства НАНУ, 1997. — Т. 1. — С. 96, 99.
- ⁴⁴⁵ Прицак О. Походження Русі: Стародавні скандинавські джерела (Крім ісландських саг). К.: Ін-т сходознавства НАНУ, 1997. — Т. 1. — С. 264–265.
- ⁴⁴⁶ Буханцев С. Древнейшая история Коми: Арийский мир. Войны с Римом и исход в Биармию // *Наследие предков*. — 1996. — № 2. — С. 3.
- ⁴⁴⁷ Найвірогідніше, що «Слово...» потрапило до бібліотеки Спасо-Ярославського монастиря саме з бібліотеки ліквідованого в 1786–1788 р. Ростовського архиєрейського дому, і тому в списку першої бібліотеки під номером 323 ніякого «Хронографа» (в якому і був список «Слова») немає, тому що був у списку ліквідованої бібліотеки.
- ⁴⁴⁸ Leclanche J.-L. La Date du Conte Floire et Blancheflor // *Romania*. — 1971. — Vol. 92. — P. 556–567.
- ⁴⁴⁹ Смирнов А. А. Средневековая литература Испания. — Ленинград: Наука, Ленингр. отд., 1969. — С. 98–99.
- ⁴⁵⁰ Винстедт Р. Путешествие через полмиллиона страниц: История малайской классической литературы / Пер. с англ. под ред., с предисл. и примеч. Б. Б. Парникеля. — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит., 1966. — С. 70–72.
- ⁴⁵¹ Винстедт Р. Путешествие через полмиллиона страниц: История малайской классической литературы / Пер. с англ. под ред., с предисл. и примеч. Б. Б. Парникеля. — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит., 1966. — С. 154–155.
- ⁴⁵² Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И. П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр.лит., 1962. — Т. 3. — С. 26 .
- ⁴⁵³ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И. П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр.лит., 1962. — Т. 3. — С. 26–27.
- ⁴⁵⁴ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И. П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр.лит., 1962. — Т. 3. — С. 28.
- ⁴⁵⁵ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И. П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр. лит., 1962. — Т. 3. — С. 28.

- ⁴⁵⁶ Prawdın M. Tschingis-Chan, der Sturm aus Asien. — Stuttgart — Berlin, 1935. — S. 198.
- ⁴⁵⁷ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 229 — 30.
- ⁴⁵⁸ Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ.ст. И.П. Магидовича. — М.: Госгеограф-литиздат, 1955. — С. 10.
- ⁴⁵⁹ Фазылов А.-Ф.С. Древние башкиры // <http://suraman.narod.ru/fatih2.html>
- ⁴⁶⁰ Василевич Г.М. К вопросу о киданях и тангутах // Сов. этнография. — 1949. — № 1. — С. 160.
- ⁴⁶¹ Кызласов Л.Р. Историко-культурное взаимодействие иранских и тюркских народов в средние века (язык, письменность, религия) // Вестник МГУ. Серия.8. История. — 2004. — № 3. — С. 17.
- ⁴⁶² Кефайла («Главы»): Коптский манихейский трактат / Пер. и исслед. Е.Б. Смагиной. — М., 1998. — С. 469, 471; Кызласов Л.Р. Символ креста у манихеев и сакральное пространство города Суяба на реке Чу // Вестник Московского ун-та. Сер.8. История. — 2006. - №2. — С. 145.
- ⁴⁶³ Гумилев Л.Н. Поиски вымышленного царства: Легенда о «государстве пресвитера Иоанна». — М.: Ин-т ДИ-ДИК, 1997. — С. 84.
- ⁴⁶⁴ Цит.за: Гумилев Л.Н. Поиски вымышленного царства: Легенда о «государстве пресвитера Иоанна». — М.: Ин-т ДИ-ДИК, 1997. — С. 195
- ⁴⁶⁵ Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ.ст. И.П. Магидовича. — М.: Госгеограф-литиздат, 1955. — С. 8—9.
- ⁴⁶⁶ Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ.ст. И.П. Магидовича. — М.: Госгеограф-литиздат, 1955. — С. 274.
- ⁴⁶⁷ Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ.ст. И.П. Магидовича. — М.: Госгеограф-литиздат, 1955. — С. 85—87.
- ⁴⁶⁸ Шохин В.К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — середина XV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С. 81.
- ⁴⁶⁹ Калліст (Уер), епск. Внутрішнє Царство / 3 англ. — К.: Дух і Літера, 2003. — С. 208—212.
- ⁴⁷⁰ Гумилев Л.Н. Поиски вымышленного царства: Легенда о «государстве пресвитера Иоанна». — М.: Институт ДИ-ДИК, 1997. — С. 431.
- ⁴⁷¹ Zarncke F. Der Priester Johannes // Abhandlungen der Koniglich—Sachsischen Akademie der Wissenschaften, Philologisch—Historische Klasse. — 1883. — В.8. — S. 13.
- ⁴⁷² Гумилев Л.Н. Поиски вымышленного царства: Легенда о «государстве пресвитера Иоанна». — М.: Институт ДИ-ДИК, 1997. — С. 168 — 169.
- ⁴⁷³ Лазарев Е. Весна в стране Уйкоаль // Наука и религия. — 1991. — №1. — С. 23-24.
- ⁴⁷⁴ Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ.ст. И.П. Магидовича. — М.: Госгеограф-литиздат, 1955. — С. 11.
- ⁴⁷⁵ Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ.ст. И.П. Магидовича. — М.: Госгеограф-литиздат, 1955. — С. 77.
- ⁴⁷⁶ По Ирану / Пер. с перс. Отв.ред. и автор предисл. В.С. Ожегов. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1973. — С. 211 — 212.
- ⁴⁷⁷ Рудзитис Р. Братство Грааля / Пер. с латыш. — Рига: Угунс, 1994. — С. 31.
- ⁴⁷⁸ Рудзитис Р. Братство Грааля / Пер. с латыш. — Рига: Угунс, 1994. — С. 38 — 39
- ⁴⁷⁹ Мельников—Печерский. Полное собр. соч. — М., 1898. — Т.ХІІІ. — С. 34.
- ⁴⁸⁰ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4—х кн. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С. 261.
- ⁴⁸¹ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 29.
- ⁴⁸² Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 52.
- ⁴⁸³ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 53.
- ⁴⁸⁴ Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ.ст. И.П. Магидовича. — М.: Госгеограф-литиздат, 1955. — С. 281.

- ⁴⁸⁵ Жумаганбетов Т. С. Культ Тенгри как основа государственной идеологии Древнетюркского каганата // *Восток*. — 2006. — № 2. — С. 119–126.
- ⁴⁸⁶ «Як алмаз є твердим і практично невідвладним руйнуванню і як блискавка є могутньою і невідвратною, так і термін «ваджра» використовується, щоб позначити те, що є цільним, міцним, постійним, незрушним, могутнім, невідвротним» («Шрічакрасамбхара-тантра»).
- ⁴⁸⁷ Абакелия Н. К. Образ св. Георгия в западногрузинских религиозных верованиях // *Сов. этнография*. — 1988. — № 5. — С. 86–93.
- ⁴⁸⁸ Пропп В. Я. Змееборство Георгия в свете фольклора // *Фольклор и этнография русского Севера* / Отв. ред. Б. Н. Путилов, К. В. Чистов. — Л.: Наука, Ленинград. отд-ние, 1973. — С. 190–208.
- ⁴⁸⁹ Аджи М. Европа, тюрки и Великая Степь: Часть третья: Тенгри-хан и названный сын его Христос // http://adji.by.ru/ch03_00.html
- ⁴⁹⁰ Аджи М. Европа, тюрки и Великая Степь: Часть третья: Тенгри-хан и названный сын его Христос // http://adji.by.ru/ch03_00.html
- ⁴⁹¹ Арутюнов С. А. Современный синтоизм // *Религия и мифология народов Восточной и Южной Азии* / Отв. ред. И. А. Кривелев, Г. Г. Стратанович. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1970. — С. 24–25.
- ⁴⁹² Генон Р. Царь Мира / Пер. с фр. — Коломна: КЦ «Лига», 1993. — С. 12.
- ⁴⁹³ Матвеев К., Сазонов А. Земля Древнего Двуречья (Мифы, легенды, находки и открытия). — М.: Мол. гвардия, 1986. — С. 98–102.
- ⁴⁹⁴ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр. лит., 1962. — Т. 3. — С. 27.
- ⁴⁹⁵ Дзевановский К. Архангелы и шакалы: Репортаж накануне потопа / Сокр.перев. с польск. Отв. ред. и предисл. И. С. Кацнельсон. — М.: наука, 1968. — С. 100–111.
- ⁴⁹⁶ Непомнящий Н. Тайны древней Африки. — М.: Вече, 2002. — С. 82–83.
- ⁴⁹⁷ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И. П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр. лит., 1962. — Т. 3. — С. 90.
- ⁴⁹⁸ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И. П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр. лит., 1962. — Т. 3. — С. 262.
- ⁴⁹⁹ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И. П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр. лит., 1962. — Т. 3. — С. 266.
- ⁵⁰⁰ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И. П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр. лит., 1962. — Т. 3. — С. 267.
- ⁵⁰¹ Непомнящий Н. Тайны древней Африки. — М.: Вече, 2002. — С. 318.
- ⁵⁰² Perumalil A.C. A Few Christian Writers on Early India // *Journal of the Bihar and Orissa Research Society*. — 1942. — Vol. 28. — Pt.4. — S. 359; Шохин В. К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — серединаXV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 162–163.
- ⁵⁰³ Непомнящий Н. Тайны древней Африки. — М.: Вече, 2002. — С. 68.
- ⁵⁰⁴ Ф. Шахермайр. Александр Македонский. — М., 1984. — С. 268
- ⁵⁰⁵ Непомнящий Н. Тайны древней Африки. — М.: Вече, 2002. — С. 57–58.
- ⁵⁰⁶ Буланцев С. Беловодье, Тебу, Шамбала // *Вокруг света*. — М., 1979. — № 3. — С. 44–47.
- ⁵⁰⁷ Мурзаев Э. М. Очерки топонимики. — М.: Мысль, 1974. — С. 285.
- ⁵⁰⁸ Литвинский Б. А., Погребова М. Н., Раевский Д. С. К ранней истории саков Восточного Туркестана // *Народы Азии и Африки*. — 1985. — № 5. — С. 65–74.
- ⁵⁰⁹ Бернштам А. Н. Очерк истории гуннов / Отв. ред. М. М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С. 89.
- ⁵¹⁰ Бернштам А. Н. Очерк истории гуннов / Отв. ред. М.М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С. 97, 100.
- ⁵¹¹ Бернштам А. Н. Очерк истории гуннов / Отв. ред. М. М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С. 83, 85, 100.
- ⁵¹² Maenchen-Helfen O. The Jueh-chih Problem Re-examined // *Journal of the American Oriental Society*. — 1945. — Vol. 65, april — june. — P. 80– 81; Olbrycht M.J. Die Aorsier, die Oberen Aorsier und die Siraker bei Strabon // *Klio*. 2001. — Vol. 83, N 2. — S.425–450.

- ⁵¹³ Грантовский Э.А. О восточноиранских племенах кушанского ареала // Центральная Азия в кушанскую эпоху. — М.: Наука, 1975. — С. 79.
- ⁵¹⁴ Скрипкин А. С. Азиатская Сарматия во II — IV вв. (некоторые проблемы исследования) // Советская археология. — М., 1982. — № 2. — С. 47–49.
- ⁵¹⁵ Pulleyblank E. G. Chinese and Indo-Europeans // The Journal of Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland. — London, 1966. — N 1–2. — P. 22.
- ⁵¹⁶ Pulleyblank E. G. Chinese and Indo-Europeans // The Journal of Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland. — London, 1966. — N 1–2. — P. 17–18, 22.
- ⁵¹⁷ Пьянков И. В. Массагеты Геродота // Вестник древней истории. — М., 1975. — № 2. — С. 46–70.
- ⁵¹⁸ Рерих Ю. Н. Тохарская проблема // Народы Азии и Африки. — 1963. — № 6. — С. 123.
- ⁵¹⁹ Габуев Т. А. Происхождения алан по данным письменных источников // Вестник древней истории. — 2000. — № 3. — С. 59–60.
- ⁵²⁰ Кузнецов Б. И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б. М. Нармаева. Послесл. А. Н. Зелинского. — Спб.: Евразия, 1998. — С. 14.
- ⁵²¹ Pulleyblank E. G. Chinese and Indo-Europeans // The Journal of Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland. — London, 1966. — N 1–2. — P. 29; Гафуров Б. Г. Таджики: древнейшая, древняя и средневековая история. — М.: Наука, 1972. — С. 131.
- ⁵²² Бернштам А. Н. Очерк истории гуннов / Отв. ред. М. М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С. 71.
- ⁵²³ Рерих Ю. Н. Тохарская проблема // Народы Азии и Африки. — 1963. — № 6. — С. 118–123.
- ⁵²⁴ Вайнштейн С. И., Кореняко В. А. О генезисе искусства кочевников: Авары // Народы Азии и Африки. — М., 1988. — № 1. — С. 38–49; Гусева Н. Р. Раджастанцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл. ред. вост. наук., 1989. — С. 74–77.
- ⁵²⁵ Бернштам А. Н. Очерк истории гуннов / Отв. ред. М. М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С. 127–128.
- ⁵²⁶ Бернштам А.Н. Очерк истории гуннов / Отв. ред. М. М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С. 171, 191.
- ⁵²⁷ Гафуров Б. Г. Таджики: древнейшая, древняя и средневековая история. — М.: Наука, 1972. — С. 141–142.
- ⁵²⁸ Грозный Б. Протоиндийские письма и их расшифровка // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — № 2. — С. 16–18; Грозный Б. Доисторические судьбы Передней Азии // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — № 3–4. — С. 41.
- ⁵²⁹ Шкодров Б. Римская империя и сарматите-българите (в периода I в. пр. н. е. — V в. от н. е.) // <http://www.mesogaia-sarmatia.narod.ru/kushan.htm>
- ⁵³⁰ Гумилев Л. Н. Эфталиты и их соседи // Вестник древней истории. — М., 1959. — № 1. — С. 133–134; Кабанов С. К. Согдийские здания V в. н. э. в долине Кашка-Дарра // Советская археология. — М., 1958. — № 3. — С. 144–151; Кабанов С. К. Нахшейские монеты V–VI вв. // Вестник древней истории. — М., 1961. — № 1. — С. 137–144.
- ⁵³¹ Бернштам А. Н. Очерк истории гуннов / Отв. ред. М. М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С. 183.
- ⁵³² Бернштам А. Н. Очерк истории гуннов / Отв. ред. М. М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С. 180.
- ⁵³³ Гумилев Л. Н. Древние тюрки. — М.: Наука, 1967. — С. 37; Вайнштейн С. И., Кореняко В. А. О генезисе искусства кочевников: Авары // Народы Азии и Африки. — М., 1988. — № 1. — С. 38–49.
- ⁵³⁴ Бернштам А. Н. Очерк истории гуннов / Отв. ред. М. М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С. 127–128.
- ⁵³⁵ Бернштам А. Н. Очерк истории гуннов / Отв. ред. М. М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С. 171, 191.
- ⁵³⁶ Гуцуляк О. «Погибоша, аки обри...» // Народознавство. — К., 1994. — № 14. — С. 3; Гусева Н.Р. Раджастанцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл.ред.вост.наук., 1989. — С. 74–77.
- ⁵³⁷ Циглик В. М. Населення Верхнього Подніпров'я перших століть нашої ери (Племена липецької культури). — К.: Наук.думка, 1975. — С. 158–160.

- ⁵³⁸ Лингвистический энциклопедический словарь / Гл.ред. В.Н. Ярцева. — М.: Сов.энциклопедия, 1990. — С. 251; Німчук В.В. Балканський мовний союз та українські діалекти // Розвиток духовної культури слов'янських народів. — К.: Наук.думка, 1991. — С. 3–30.
- ⁵³⁹ Гусева Н. Р. Раджастханцы: Народ и проблемы. М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит., — 1989. — С. 38.
- ⁵⁴⁰ Тржештик Д. Возникновение славянских государств в Среднем Подунавье // Раннефеодальные государства и народности (Южные и западные славяне VI–XII вв.). — М.: Наука, 1991. — С. 73–74, 83.
- ⁵⁴¹ Гафуров Б. Г. Таджики: древнейшая, древняя и средневековая история. — М.: Наука, 1972. — С. 194–200.
- ⁵⁴² Кабанов С. К. К вопросу о столице Кидаритов // Вестник древней истории. — М., 1953. — № 2. — С. 201–207.
- ⁵⁴³ Кепинг К. Б. «Великое государство Белого и Высокого» — официальное название тангутского государства // Петербургское востоковедение. — СПб, 1995. — Вып.7. — С. 172–192; Keping K. The Name of the Tangut Empire // T'oung Pao. — 1994. — Vol. LXXX. Fasc. 4–5. — P. 357–376; Keping K. The Official Name of the Tangut Empire as Reflected in the Native Tangut Text // Manuscripta Orientalia. — SPb., 1995. — Vol. 1, N 2. — P. 34–41.
- ⁵⁴⁴ Ионин Л. Г. Экзистенциальная социология (Концепция Э. Тирикьяна) // Критика совр. бурж. Теоретич. Социологии. — М.: Наука, 1977. — С. 150
- ⁵⁴⁵ Иванов В. В. Синхронная и диахроническая типология посесивности // Категория посесивности в славянских и балканских языках. — М.: Наука, 1989. — С. 8.
- ⁵⁴⁶ Карамзин Н. М. Об истории. — С. 171.
- ⁵⁴⁷ Гадло А. В. Князь Инал адыгокабардинских родословных // Из истории феодальной России: Статьи и очерки к 70-летию со дня рождения В.В. Мавродина / Отв. ред. Н. Я. Фроянов. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. — С. 21–24.
- ⁵⁴⁸ Майборода О. М. Критика буржуазных концепций этногенезу українського народу. — К.: Наук.думка, 1987. — С. 36.
- ⁵⁴⁹ Грантовский Т. И. Лекции по истории средневековья / Сост. С. А. Асиновская. — М.: Наука, 1986. — С. 245–246.
- ⁵⁵⁰ Жуковская Н. Л. Народные верования монголов и буддизм (К вопросу о специфике монгольского ламаизма) // Археология и этнография Монголии / Отв. ред. А. П. Окладников. — Новосибирск: Наука, 1978. — С. 32–33.
- ⁵⁵¹ Генон Р. Символы священной науки / Пер. с фр. М.: Беловодье, 2002. — С. 387–388.
- ⁵⁵² Тибетская книга мертвых / [Без указ. редактора]. — М.: Агенство «ФАИР», «СКРИН», 1995. — С. 83–84, 86.
- ⁵⁵³ Косвен М. О. Амазонки // Сов. этнография. — М.-Л., 1947. — № 2. — С. 43.
- ⁵⁵⁴ Кузнецов Б. И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б. М. Нармаева. Послесл. А. Н. Зелинского. — Спб.: Евразия, 1998. — С. 281.
- ⁵⁵⁵ Сухбаттар Г. К вопросу о распространении буддизма среди ранних кочевников Монголии // Археология и этнография Монголии / Отв. ред. А. П. Окладников. — Новосибирск: Наука, 1978. — С. 61–62, 64.
- ⁵⁵⁶ Кононов А. Н. Опыт анализа термина ТУРК // Сов. этнография. — М., 1949. — № 1. — С. 44–45.
- ⁵⁵⁷ Блаватский В. Д. Черты военной демократии в дорийском обществе // Вопросы древней и средневековой археологии Восточной Европы. — М.: Наука, 1978. — С. 7–8.
- ⁵⁵⁸ Гумилев Л. Н. Хунны в Азии и Европе // Вопросы истории. — М., 1989. — № 6. — С. 64–78; № 7. — С. 21–38; Еремеев Дм. Гунны, тюрки и турки // Азия и Африка сегодня. — 1988. — № 8. — С. 32–34.
- ⁵⁵⁹ Гумилев Л. Н. Некоторые вопросы истории хуннов // Вестник древней истории. — М., 1960. — № 4. — С. 121; Серебренников Б.А. О происхождении чувашского народа: Сб. стт. — Чебоксары, 1957. — С. 30–31.
- ⁵⁶⁰ Дюмезиль Ж. Скифы и нарты / Сокр.перев. с франц. Послесл. В. И. Абаева. — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит., 1990. — С. 183.
- ⁵⁶¹ Смирнов К. Ф. Сарматы и утверждение их политического господства в Скифии. — М.: Наука, 1984. — С. 9–13.

- ⁵⁶² Василенко Г. Таємниче тисячоліття // Київ. — 1988. — № 4. — С. 162–163; Василенко Г. Гунни із краю амазонок // Україна. — Київ, 1989. — № 16. — С. 15–16; Василенко Г. На горі Бусовиці // Україна. — Київ, 1989. — № 32. — С. 14–15; Василенко Г. Бойовище на Каталуні // Україна. — Київ, 1990. — № 27. — С. 19–20.
- ⁵⁶³ Гумилев Л. Н. Эфталиты и их соседи в IV в. // Вестник древней истории. — М., 1959. — № 1. — С. 129–130; Гумилев Л. Н. Эфталиты — горцы или степняки? // Вестник древней истории. — М., 1967. — № 3. — С. 91; Enoki K. On the Nationality of Eptalites // Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko. — Tokyo, 1959. — n. 18. — P. 1–58; Тревер К.В. Кушаны, хиониты, эфталиты по армянским источникам IV—VII вв. // Советская археология. — М., 1954. — Т. XXI. — С. 133–135.
- ⁵⁶⁴ Ковалевская В. Б. Кавказ и аланы: Века и народы. — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит-ры, 1984. — С. 95–96.
- ⁵⁶⁵ Сухбаттар Г. К вопросу о распространении буддизма среди ранних кочевников Монголии // Археология и этнография Монголии / Отв. ред. А. П. Окладников. — Новосибирск: Наука, 1978. — С. 71.
- ⁵⁶⁶ Сухбаттар Г. К вопросу о распространении буддизма среди ранних кочевников Монголии // Археология и этнография Монголии / Отв. ред. А. П. Окладников. — Новосибирск: Наука, 1978. — С. 62, 64.
- ⁵⁶⁷ Гумилев Л. Н. Поиски вымышленного царства: Легенда о «государстве пресвитера Иоанна». — М.: Ин-т ДИ-ДИК, 1997. — С. 162–163.
- ⁵⁶⁸ Гумилев Л. Н. Поиски вымышленного царства: Легенда о «государстве пресвитера Иоанна». — М.: Ин-т ДИ-ДИК, 1997. — С. 207–228.
- ⁵⁶⁹ Супруненко П., Супруненко Ю. Шамбала: Двойное восхождение // Наука и религия. — М., 2003. — № 1. — С. 12–14.
- ⁵⁷⁰ Козин С. А. Общая характеристика свода монгольского эпоса о Гэсэре // Известия АН СССР по отделению литературы и языка. — М., 1946. — Т. V, вып. 3. — С. 173–175.
- ⁵⁷¹ Цит. за: Героический эпос о Гэсэре. Сост. Н.О. Шаракшиновой. Отв. ред. Л. Ф. Ившина. — Иркутск: Изд-во ИГУ, 1969. — С. 27.
- ⁵⁷² Кызласов Л. Р. Историко-культурное взаимодействие иранских и тюркских народов в средние века (язык, письменность, религия) // Вестник МГУ. Се. 8. История. — 2004. — № 3. — С. 5–20.
- ⁵⁷³ Фрай Р. Наследие Ирана / Пер. с англ. Под ред. и прим. М. А. Дандамаева. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1971. — С. 63.
- ⁵⁷⁴ Roerich G. N. The Epic of King Kesar of Ling // JRASB: Letters. — 1942. — Vol. VIII, N 2. — P. 277–311.
- ⁵⁷⁵ Героический эпос о Гэсэре // Сост. Н. О. Шаракшиновой. Отв. ред. Л. Ф. Ившина. — Иркутск: Изд-во ИГУ, 1969. — С. 13.
- ⁵⁷⁶ Томас Е. Шамбала, оаза світла // Всесвіт. — Київ, 1991. — № 9. — С. 222.
- ⁵⁷⁷ Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэйдона. — Рига: Виеда, 1992. — С. 100.
- ⁵⁷⁸ Жуковская Н. Л. Формы проявления культа природы в пантеоне и ритуалах ламаизма // Религия и мифология народов Восточной и Южной Азии / Отв. ред. И. А. Крывелев, Г. Г. Стратанович. — М.: Наука, 1970. — С. 104.
- ⁵⁷⁹ Гуцуляк О. Знак — символ // Крок. — Івано-Франківськ, 1992. — № 5. — С. 2.
- ⁵⁸⁰ Авеста в русских переводах (1861–1996) / Сост., общ. ред., примеч., справочный раздел И. В. Рака. 2-е изд., испр. — СПб.: Журнал «Нева», «Летний Сад», 1998. — С. 446–447.
- ⁵⁸¹ Эвола Ю. Цикл легенд о короле Артуре (Из книги «Мистерия Грааля») / Пер. с итал. // Золотой грифон: Новое евразийское обозрение. — 2003. — № 2. — С. 130–138. (див. також: <http://tradigr.freeyellow.com/graal5.html>)
- ⁵⁸² Даниленко В. М. Кам'яна Могила / Відп. ред. В. І. Непріна. — К.: Наук. думка, 1986. — С. 6.
- ⁵⁸³ Даниленко В. М. Кам'яна Могила / Відп. ред. В. І. Непріна. — К.: Наук. думка, 1986. — С. 7.
- ⁵⁸⁴ Козлик І. В. Поетичні інтерпретації: Оригінальні тексти, переклади, примітки. — Івано-Франківськ: Плай, 1996. — С. 3.
- ⁵⁸⁵ Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов. — М.: Мысль, 1984. — С. 63.

⁵⁸⁶ Иванов В. В., Топоров В. Н. Этимологическое исследование семантически ограниченных групп лексики в связи с проблемой реконструкции праславянских текстов // Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М.: наука, 1973. — С. 154.

⁵⁸⁷ Джаксон Т. Н., Подосинов А. В. К вопросу о зооантропоморфных символах в архаической модели мира (Landvoettig в «Care об Олаве Трюггвасоне» Снорри Стурлусона) // Вестник древней истории. — М., 2001. — № 4. — С. 162.

⁵⁸⁸ Балушок В. Г. Инициации древнерусских дружинников // Этнографическое обозрение. — Москва, 1995. — № 1. — С. 38.

⁵⁸⁹ Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) / Гл. ред. Р. И. Аванесов. — М.: Рус. язык, 1992. — Т. IV. — С. 280; Словарь русского языка XII–XVII вв. / Гл. ред. Ф. П. Филин. — М.: Наука, 1980. — Вып. 7. — С. 308.

⁵⁹⁰ Дьяконов И. М. Архаические мифы Востока и Запада / Отв. ред. В. А. Якобсон. — М.: Наука, 1980. — С. 89–90.

⁵⁹¹ Павсаний. Описание Эллады / Пер. и введ. ст. С. П. Кондратьева. — М.: Искусство, 1938. — Т. 1. — С. 23.

⁵⁹² Strykowski M. Kronika Polska, Litewska, Zmodzka i wszystkiej Rusi. — Warszawa, 1846. — Т. 1. — S. 147, 157, 338, 423, 470.

⁵⁹³ Софонович Ф. Хроніка з літописців стародавніх / Підгот. тексту до друку, передм., комент. Ю. А. Мицика, В. М. Кравченка. Відп. ред. В. А. Смолій. — К.: Наук. думка, 1992. — С. 196, 245.

⁵⁹⁴ Мойсей А. Обряд «Калоян» у румуномовного населення Буковини // Народна творчість та етнографія. — 2006. — № 3. — С. 42–52.

⁵⁹⁵ Jagic V. Dunav—Dunaj in der slavischen Volkpoesie // Archiv fuer slavischen Philologie. — Berlin, 1876. — Bd. 1. — S. 289–333; Ягич В. Дунав-Дунай у слов'янській народній поезії // Правда. — 1877. — № 1. — С. 16–28; № 2. — С. 63–67; Салавей Л. М. Вытоки песенной вообразности фольклору ўсходніх славян // Узроўні агульнасці фольклору ўсходніх славян. — Мн., 1993. — С. 28–137.

⁵⁹⁶ Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / Відп. ред. О. С. Стрижак. — К.: Наук. думка, 1985. — С. 53.

⁵⁹⁷ Вербич Св. Трипільський прасловник української мови: Так чи ні // Українська мова. — К., 2002. — № 3. — С. 92.

⁵⁹⁸ Драздоу Ю. Генэзыс «Дуная» у беларускым фальклёры // <http://gegeruch.org/dunaj.html>; Мачинский Д. А. «Дунай» русского фольклора на фоне восточнославянской истории и мифологии // Русский Север: Проблемы этнографии и фольклора. — Л., 1981. — С. 120.

⁵⁹⁹ Чирикба В. А. Баскский и северокавказские языки // Древняя Анатолия. — М.: Наука, 1985. — С. 101; Старостин С. А. Культурная лексика в общесеверокавказском словарном фонде // Древняя Анатолия. — М.: Наука, 1985. — С. 77.

⁶⁰⁰ Откупщиков Ю. В. Из истории индоевропейского словообразования. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1967. — С. 142–143.

⁶⁰¹ Дэвлет М. А. Культ быка в Центральной Азии // Природа. — М., 1988. — № 10. — С. 35–37.

⁶⁰² Ulansey D. Solving the Mithraic Mysteries // Biblical Archaeology Review. — 1994. Vol. 20, N5 (September/October). — P. 40–53; Ulansey D. The Origins of the Mithraic Mysteries. — Oxford University Press, 1991.

⁶⁰³ «...Внаслідок особливості обертання Землі точка весни зміщується по екліптиці на захід (т. зв. прецесія) зі швидкістю 50"256 на рік. Отже, якщо в такому-то році точка весни збігалася з центром такої-то зірки, то в наступному році відстань між ними вже дорівнювала 50"256. Ще через рік — удвічі більше, і т. д. В цілому ж точка весни проходить кожне зодіакальне сузір'я в середньому за 2160 років. Практично це означає, що приблизно через кожні 2000 літ панування в зодіаку переходить до наступного сузір'я, що до цього було останнім... Дати перетину сузір'їв зодіаку на екліптиці точками року я вираховував самостійно, бо дані літератури навряд чи можна вважати достовірними. Зокрема, навіть відомий фахівець у галузі древньої хронології Е. Бікерман називає для панування Тельця в зодіаку період 3000–1000 рр. до н. е., а для Овна — 1000 р. до н. е. — 1000 р. н. е. З цим погодитися просто неможливо. Точнішими можна вважати розрахунки А. Зелінського^{22*}. Він указує для Тельця 4320–2160 рр. до н. е., а для Овна — 2160 р. до н. е. — 1 р. н. е. Проте й тут є неточності. Їх можна пояснити тим, що як розміри кожного сузір'я він узяв

рівні для всіх 12-ти 30-градусні дуги екліптики. Мої розрахунки здійснені на основі меж сузір'їв на екліптиці одного з найкращих старих атласів великого масштабу — авторства І. Боде. Як сказано в передмові, атлас виконаний з урахуванням стародавніх зоряних мап, у т. ч. й Птолемеєвих^{23*}, тобто за рівноденням 1790-х років... Розрахунки проведені за прямим сходженням — географічною довготою неба (тобто лінії, паралельній лінії горизонту), а не за градусним поділом екліптики. Адже останнє навряд чи враховували древні в точних астрономічних вимірах. Якщо вважати, що межі зодіаку з часів їхнього вирізнання (до створення атласу І. Боде) практично не змінилися, одержані результати можна вважати досить точними. При спостереженнях Сонця і Місяця природною одиницею виміру був видимий діаметр цих небесних тіл. Це 0,5 кутового градуса. У дні рівнодень та сонцестоянь треба було фіксувати положення центру Сонця, і ціною ділення такого виміру ставала 1/4°, а найімовірнішою помилкою, за законами математики, — половина ціни ділення, тобто 1/8°. А що точки пір року зміщуються на 1/8° протягом 8–9-ти років, то можна вважати: найімовірніша помилка в обчисленнях древніх астрономів становила 9 років. Для порівняння наведу такий приклад. Птолемей, користуючись інструментами з тими ж принципами дії, що і його попередники в бронзовому віці, визначив координати зірок з точністю до 5–10° (1/2–1/6°). Отже, похибка в його вимірах становила до ±3–6 років. У моїх розрахунках можлива похибка до ±20 років. Це зумовлено як вищевикладеними факторами і можливою незначною зміною меж сузір'їв на екліптиці, так і округленням одержаних результатів. А практично точність вимірів древніх астрономів часто була значно вищою за 1/8°. Приміром, уже в першій половині II тис. до н. е. похибка вавилонських жерців у визначенні кутових величин не перевищувала часток секунди» (Чмыхов Н.А. Истоки язычества Руси. — К.: Лыбидь. 1990. — С. 230–231, 233–234).

⁶⁰⁴ Тревер К. В. Очерки по истории культуры древней Армении (II в. до н. э. — IV в. н. э.). — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1953. — С. 89–90.

⁶⁰⁵ Чирикба В. А. Баскский и северокавказские языки // Древняя Анатолия. — М.: Наука, 1985. — С. 99.

⁶⁰⁶ Блаватский В. Д. ВПСХУОУЙС // Вестник древней истории. — 1968. — № 4. — С. 119–122.

⁶⁰⁷ Бубрих Д. В. О названии анты в связанных с ним названиях // Известия АН СССР: Отделение литературы и языка. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1946. — Т. V, Вып. 6. — С. 478–481.

⁶⁰⁸ Стрижак О. С. Етніонімія Птолемеєвої Сарматії: У пошуках Русі / Відп. ред. О. Б. Ткаченко. — К.: Наук. думка, 1991. — С. 119.

⁶⁰⁹ Гідронімія України в міжмовних і міждіалектних зв'язках / Відп. ред. О. С. Стрижак. — К.: Наук. думка, 1981. — С. 43.

⁶¹⁰ Наливайко С. Трипілля та Халеп'я: Дивовижні паралелі // <http://ideya.uazone.net/paraleli.html>; Стрижак О. С. Назви Дніпра і так звана «богиня Дана» // Мовознавство. — К., 1971. — № 5. — С. 65–74; Білецький А. О. Борістенес — Данапріс — Дніпро // Питання топоніміки та ономастики. — К.: Вид-во АН УРСР, 1962. — С. 54–61.

⁶¹¹ Бирнбаум Х. Славянский, тохарский, алтайский: Генетическая связь и ареально-типологическое влияние // Вопросы языкознания. — М., 2003. — № 5. — С. 11–16.

⁶¹² Тихомирова О. Ю. Былина о Дунае: Образ невесты — богатырши // Русская речь. — М., 2002. — № 5. — С. 90–95.

⁶¹³ Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: Конец XIX — начало XX в. / Отв. ред. С. А. Токарев. — М.: Наука, 1978. — С. 261–265.

⁶¹⁴ Ардзинба В. Г. К истории культа железа и кузнечного ремесла (Почитание кузницы у абхазов) // Древний Восток: Этнокультурные связи. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 270.

⁶¹⁵ Кюмон Ф. Мистерии Митры / Пер. с фр. — СПб.: Евразия, 2000. — С. 33.

⁶¹⁶ Рис А., Рис Б. Наследие кельтов: Древняя традиция в Ирландии и Уэльсе / Пер. с англ. и послесл. Т. А. Михайловой. — М.: Энигма, 1999. — С. 56–59.

⁶¹⁷ Vries J. de. Der Mythos von Balders Tod // Archiv fur Nordisk Filologi. — 1955. — LXX. — S. 41–60.

⁶¹⁸ Кюмон Ф. Мистерии Митры / Пер. с фр. — СПб.: Евразия, 2000. — С. 189–190.

⁶¹⁹ Дьяконов И.М. Архаические мифы Востока и Запада. — М.: Наука, 1990. — С. 82.

⁶²⁰ Дюмезиль Ж. Верховные боги индоевропейцев / Перев. с фр. — М.: Наука, 1986. — С. 141.

⁶²¹ Дюмезиль Ж. Верховные боги индоевропейцев / Перев. с фр. — М.: Наука, 1986. — С. 143–144.

- ⁶²² Дьяконов И. М. Архаические мифы Востока и Запада. — М.: Наука, 1990. — С. 126–128.
- ⁶²³ Локиер А. Б. Русская геральдика / Подгот. Текста и послесл. Н.А. Соболевой. — М.: Книга, 1990. — С. 298.
- ⁶²⁴ Иванов В. В., Топоров В. Н. Криве // Мифологический словарь / Гл. ред. Е. Мелетинский. — М.: Сов.энциклопедия, 1990. — С. 293.
- ⁶²⁵ Як встановлено найновішими дослідженнями, балти і слов'яни, спільна лексика яких нараховує десь 1600 одиниць, не знають спільних назв для архаїчних металів (міді, бронзи), а лише — для заліза. Тобто ця єдність стосувалася лише доби заліза — останніх століть до н. е., аналогічно коли існувала й така ж тимчасова германо-кельтська єдність. Також балти і слов'яни виражають різними словами такі архаїчні поняття, як «ягня», «яйце», «бити», «мука», «гість», «живіт», «діва», «долина», «дуб», «довбати», «голуб», «горн» тощо.
- ⁶²⁶ Фратрія — це дуальний екзогамний поділ суспільства, що іноді поширюється на декілька племен і навіть на різні етнолінгвістичні спільноти, що складаються з кількох родів, які вважаються спорідненими (*natio*). Як правило, одну фратрію утворюють нащадки тубільців, а другу — прибульців.
- ⁶²⁷ Иванов В. В., Топоров В. Н. К постановке вопроса о древнейших отношениях балтийских и славянских языков // Исследования по славянскому языкознанию. — М., 1961. — С. 303; Топоров В. Н. К проблеме балто—славянских языковых отношений // Актуальные проблемы славяноведения (КСИС 33–34). — М., 1961. — С. 213; Maziulis V. Apie senoves vakaru baltus bei ju. santykius su slavais, ilirais ir germanais // Is Lietuviu etnogenezes. — Vilnius, 1981. — P. 7.
- ⁶²⁸ Pisani V. Baltisch, Slavisch, Iranisch // Baltistica. — 1969. — V (2). — S. 138–139.
- ⁶²⁹ Lehr-Splawinski T. O pochodzeniu i praojczyźnie Slowian. — Poznan, 1946. — S.114.
- ⁶³⁰ Мартынов В. В. Балто-славяно-италийские изоглоссы. Лексическая синонимия. — Минск, 1978. — С. 43; Мартынов В. В. Балто-славянские лексико-словообразовательные отношения и глоттогенез славян // Этнолингвистические балто-славянские контакты в настоящем и прошлом: Конференция 11–15 дек. 1978 г.: Предварительные материалы. — М., 1978. — С. 102; Мартынов В. В. Балто-славянские этнические отношения по данным лингвистики // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов: Тезисы докладов. — Вильнюс, 1981. — С. 104–106.
- ⁶³¹ Горнунг Б. В. Из предыстории образования общеславянского языкового единства. — М., 1963. — С. 49.
- ⁶³² Schall H. Sudbalten und Daker: Vater der Lettoslawen // Primus congressus studiorum thraciorum: Thracia II. — Serdicae, 1974. — S. 304, 308, 310; Топоров В. Н. К фракийско-балтийским языковым параллелям // Балканское языкознание. — М., 1973. — С. 51, 52.
- ⁶³³ Трубачев О. Н. Языкознание и этногенез славян: Древние славяне по данным этимологии (I) // Вопросы языкознания. — М., 1982. — № 4. — С. 10–26.
- ⁶³⁴ Етимологічний словник літописних назв Південної Русі / Автори: Желєз'як І.М., Корепапова А. П., Масенко Л. Т., Стрижак О. С. — К: Наук.думка, 1985. — С. 31–32.
- ⁶³⁵ Сказания о начале чешского государства в древнерусской письменности / Предисл., коммент. И перев. А. И. Рогова. Отв. ред. В. Д. Корольюк. — М.: Наука, 1970. — С. 19–20.
- ⁶³⁶ Брайчевський М. Вибрані твори: Історико-археологічні студії, публіцистика / 2-е вид. — К.: КМ Академія. 2002. — С. 81.
- ⁶³⁷ Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков: Тексты, перевод, комментарии. — М.: Наука, 1993. — С. 18.
- ⁶³⁸ Стрижак О. С. Про що розповідають географічні назви (Сліди народів на карті УРСР). — К.: Наук.думка, 1967. — С. 41.
- ⁶³⁹ Стрижак О. С. Про що розповідають географічні назви (Сліди народів на карті УРСР). — К.: Наук.думка, 1967. — С. 40–41.
- ⁶⁴⁰ Стрижак О. С. Про що розповідають географічні назви (Сліди народів на карті УРСР). — К.: Наук.думка, 1967. — С. 35–37.
- ⁶⁴¹ Стрижак О. С. Про що розповідають географічні назви (Сліди народів на карті УРСР). — К.: Наук.думка, 1967. — С. 36.
- ⁶⁴² Бубрих Д. В. О названии АНТЫ в связанных с ним названиях // Изв. АН СССР. Отделение литературы и языка. — М.: Изд-во АН СССР, 1946. — Т.V, вып.6. — С. 479.
- ⁶⁴³ Герд А. С. Русская историческая диалектология в кругу смежных дисциплин (На материале псковских говоров) // Вопросы языкознания. — М., 1995. — № 2. — С. 63–64.

- ⁶⁴⁴ Волков А. Р., Горбачевська І. І. Становлення традиційного сюжету артуріани (Ранне середньовіччя) // *Иноземна філологія: Респ.міжвідомч.наук.зб.: Вип.107.* — Львів: Світ, 1994. — С. 136.
- ⁶⁴⁵ Будимир М. *Protoslavica* // *Славянская филология: Сб. стт.* — М.: Изд-во АН СССР, 1958. — Т. II. — С. 129.
- ⁶⁴⁶ Тихомиров М. Н. Славяне в «Истории России» проф. Г. Вернадского // Тихомиров М. Н. *Исторические связи России со славянскими странами и Византией.* — М.: Наука, 1969. — С. 239.
- ⁶⁴⁷ Кланица З., Тржетик Д. Первые славяне в Среднем Поднепровье и в Полабье // *Раннефеодальные государства и народности.* — М.: 1991. — С. 12.
- ⁶⁴⁸ Трубачев О.Н. О составе праславянского словаря (Проблемы и результаты) // *Славянское языкознание: VI Международный съезд славистов: Доклады советской делегации.* — М.: Наука, 1968. — С. 377.
- ⁶⁴⁹ Иванов Вяч. ВС. Поздне(вульгарно)-латинские и раннероманские заимствования в славянском // *Славянская языковая и этноязыковая системы в контакте с неславянским окружением.* — М.: Языки славянской культуры, 2002. — 104–111.
- ⁶⁵⁰ Гідронімія України в її міжмовних і діалектних зв'язках / Відп. ред. О. С. Стрижак. — К., 1981. — С. 32.
- ⁶⁵¹ Антошин Н.С. Взаимосвязи славян и восточнороманских народностей в V–XV вв. // *Научные записки Ужгородского государственного университета.* — Ужгород, 1957. — Т. XXVIII. Языкознание. — С. 51–52.
- ⁶⁵² Алексеева Т. И., Алексеев В. П. Антропология о происхождении славян // *Природа.* — М., 1989. — № 1. — С. 64.
- ⁶⁵³ Колосовская Ю. К. Некоторые вопросы истории взаимоотношений Римской империи с варварским миром // *Вестник древней истории.* — М., 1996. — № 2. — С. 161.
- ⁶⁵⁴ Назаренко А. В. *Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков: Тексты, перевод, комментарии.* — М.: Наука, 1993. — С. 14, 15.
- ⁶⁵⁵ Левалуа К. Калки, десятый Аватара. — М.: Дхармалока, 1999. — С. 22.
- ⁶⁵⁶ Витчак К. Т. О первоначальных венетах / Пер. с польск. // *Этимология. 1986–1987: Сб. статей / Отв. ред. О. Н. Трубачев.* — М.: Наука, 1989. — С. 109.
- ⁶⁵⁷ Витчак К. Т. О первоначальных венетах / Пер. с польск. // *Этимология. 1986–1987: Сб. статей / Отв. ред. О. Н. Трубачев.* — М.: Наука, 1989. — С. 109.
- ⁶⁵⁸ Трубачев О. Н. *Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования / 2-е изд., дополн.* — М.: Наука, 2003. — С. 381.
- ⁶⁵⁹ Петухов Ю. Родина Аполлона // *Дорогами тысячелетий: Книга третья: Сб. историч. ст. и очерков / Сост. Л. В. Поспелов.* — М.: Мол. гвардия, 1989. — С. 18.
- ⁶⁶⁰ Назаренко А. В. *Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков: Тексты, перевод, комментарии.* — М.: Наука, 1993. — С. 16–17.
- ⁶⁶¹ Назін С. В. Середнє Подунав'я і Північне Причорномор'я у VI–VII ст. і проблема слов'янської міграції // *II Читання пам'яті академіка О. М. Трубачова (Алупка-Херсонес-Севастополь, 14–21 вересня 2004 р) (усне повідомлення).*
- ⁶⁶² Гуцуляк О. Б. Кельтський слід в історії слов'ян // <http://www.gallart.narod.ru/celtic.html>
- ⁶⁶³ Lehr-Splawinski T. *O pochodzeniu i praojczyźnie Slowian.* — Poznan, 1946. — S. 114.
- ⁶⁶⁴ Балагурі Е. А., Бідзіля В. І., Пеняк С. І. *Давні металурги українських Карпат: Історико-краєзнавчі нариси.* — Ужгород: Карпати, 1978. — С. 52.
- ⁶⁶⁵ Цигилик В. М. *Населення Верхнього Подністров'я перших століть нашої ери (Племена липицької культури).* — К.: Наук. думка, 1975. — 175 С.
- ⁶⁶⁶ Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья (Раннеславянский и древнерусский периоды) / Отв. ред. А. П. Черныш. — К.: Наук. думка. 1990. — С. 27–33.
- ⁶⁶⁷ Бернштейн С. Б. Проблемы интерференции языков Карпато-Дунайского ареала в свете данных сравнительной диалектологии // *Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов: Доклады советской делегации.* — М.: Наука, 1973. — С. 32–33.
- ⁶⁶⁸ Трубачев О.Н. *Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования / 2-е изд., дополн.* — М.: Наука, 2003. — С. 389.
- ⁶⁶⁹ Черняк А. Б. Тацит о венетах (Germ. 46 : 2) // *Вестник древней истории.* — М., 1991. — № 12. — С. 56.

- ⁶⁷⁰ Колоссовская Ю. К. Коллегия почитателей Исида из Паннонии // История и культура античного мира / Отв. ред. М. М. Кобылина. — М.: Наука, 1977. — С. 74.
- ⁶⁷¹ Колоссовская Ю. К. Коллегия почитателей Исида из Паннонии // История и культура античного мира / Отв. ред. М. М. Кобылина. — М.: Наука, 1977. — С. 77.
- ⁶⁷² Колоссовская Ю. К. Коллегия почитателей Исида из Паннонии // История и культура античного мира / Отв. ред. М. М. Кобылина. — М.: Наука, 1977. — С. 163–164.
- ⁶⁷³ Pisani V. Zur lateinischen Wortgeschichte // Rheinisches Museum für Philologie. — 1958. — Vol.101, n 2. — S. 105–106.
- ⁶⁷⁴ Колоссовская Ю. К. Коллегия почитателей Исида из Паннонии // История и культура античного мира / Отв. ред. М. М. Кобылина. — М.: Наука, 1977. — С. 163.
- ⁶⁷⁵ Волков А. Р., Горбачевська І. І. Становлення традиційного сюжету артуріани (Ранне середньовіччя) // Іноземна філологія: Респ. міжвідомч. зб.: Вип. 107. — Львів: Світ, 1994. — С. 137–138.
- ⁶⁷⁶ Седов В. В. Древнеевропейцы // Природа. — М., 1992. — № 8. — С. 69.
- ⁶⁷⁷ Мавлеев Е. Лукумоны — С. 22.
- ⁶⁷⁸ Антонов В. Троя ... на Адриатіці // Прикарпатська правда. — 1985. — 9 вересня.
- ⁶⁷⁹ Петухов Ю. Родина Аполлона // Дорогами тысячелетий: Книга третья: Сб. ист. ст. и очерков / Под общ. ред. А. Ф. Смирнова. — М.: Мол. гвардия, 1989. — С. 4, 13.
- ⁶⁸⁰ Носенко. — 1990. — С. 109.
- ⁶⁸¹ Немировский. — 1983. — С. 26.
- ⁶⁸² Кобычев В. П. В поисках прародины славян / Отв. ред. В. Д. Королук. — М.: Наука, 1973. — С. 19–20.
- ⁶⁸³ Доватур А. И., Каллистов Д. П., Шишова И. А. Народы нашей страны в «Истории» Геродота. — М.: Наука, 1982. — С. 347.
- ⁶⁸⁴ Раевский Д. С. Ранние скифы: Среда обитания и хозяйственно- культурный тип // Вестник древней истории. — М., 1995. — № 4. — С. 89.
- ⁶⁸⁵ Стрижак О. С. Етнонімія Геродотової Скіфії. — К.: Наукова думка, 1988. — С. 45.
- ⁶⁸⁶ Доватур А. И. — С. 347.
- ⁶⁸⁷ Гамкрелидзе Т. В., Иванов В. В. — Т.2. — С. 820.
- ⁶⁸⁸ Заседателева. — 1974. — С. 23–24.
- ⁶⁸⁹ Кошеленко Г. А. Ранние этапы развития культа Мифры // Древний Восток и античный мир: Сб.стт., посвящ. проф. В.С. И. Авдиеву. — М.: Изд-во МГУ, 1972. — С. 82.
- ⁶⁹⁰ Маковский М. М. Удивительный мир слов и значений: Иллюзии и парадоксы в лексике и семантике. — М.: Высш.шк., 1989. — С. 22.
- ⁶⁹¹ Маковский М. М. Удивительный мир слов и значений: Иллюзии и парадоксы в лексике и семантике. — М.: Высш.шк., 1989. — С. 38.
- ⁶⁹² Кобычев В. П. В поисках прародины славян / Отв. ред. В. Д. Королук. — М.: Наука, 1973. — С. 140.
- ⁶⁹³ Гамкрелидзе Т. В., Иванов В. В. Первые индоевропейцы в истории: Предки тохар в древней Азии // Вестник древней истории. — М., 1989. — № 1. — С. 14–39.
- ⁶⁹⁴ Иванов Вяч. В.С. Введение // Славянская языковая и этноязыковая системы в контакте с неславянских окружением. — М.: Языки славянской культуры, 2002. — С. 12.
- ⁶⁹⁵ Фрейман А. А. Хетский язык в его отношении к индо-европейским // Известия АН СССР: Отделение литературы и языка. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1947. — Т. VI, вып. 3. — С. 189–210.
- ⁶⁹⁶ Дьяконов И. М., Нерознак В. П. Очерк фригийской мифологии // Baltistica. Priedas. — М., 1977. — С. 181.
- ⁶⁹⁷ Шехтер В. В пошуках індоєвропейського Едему // Галичина. — 2001. — № 7. — С. 134.
- ⁶⁹⁸ Косян А. В. Лувийцы, фригийцы и мушки (К этнополитической истории Малой Азии в VIII–VII вв. до н. е.) // История и языки Древнего Востока: Памяти И.М. Дьяконова. — СПб.: Петербургское Востоковедение, 2002. — С. 187.
- ⁶⁹⁹ Куклина И. В. Этногеография Скифии по античным источникам / Отв.ред. А. А. Нейхардт. — Л.: Наука, 1985. — С. 49.
- ⁷⁰⁰ Мальований О. М. З історії боротьби іллірійських племен з рабовласницькими державами Балканського півострова у VII–III ст. до н. е. // Український історичний журнал. — 1969. — № 8. — С. 90–95.

- ⁷⁰¹ Грушевський М. С. Історія України — Руси. — К.: Наук.думка, 1991. — Т. 1. — С. 67.
- ⁷⁰² Баюн Л. С., Орел В. Э. Язык фригийских надписей как исторический источник. II // Вестник древней истории. — 1988. — № 4. — С. 137.
- ⁷⁰³ The American Heritage Dictionary of Indo—European Roots / Revised and edited by C. Watkins. — Boston: Houghton Mifflin Company, 1985. — P. 68.
- ⁷⁰⁴ Чирикба В. А. Баскский и северокавказские языки // Древняя Анатолия. — М.: Наука, 1985. — С. 99.
- ⁷⁰⁵ Топоров В. Н. Еще раз об и.-е. budh— (:/bheudh) // Этимология. 1976. — М., 1978. — С. 145.
- ⁷⁰⁶ Стойнев А. Българските славяни: Митология и религия: Светогледен анализ. — София: Народна просвета, 1988. — С. 69.
- ⁷⁰⁷ Кирдан Б. П. Украинские народные думы и их соотношение с другими фольклорными жанрами // Специфика фольклорных жанров / Отв. ред. Б. П. Кирдан. — М.: Наука, 1973. — С. 97–98.
- ⁷⁰⁸ Грантовский Э. А. Иран и иранцы до Ахеменидов. — М., 1998. — С. 106–107.
- ⁷⁰⁹ Тохтасьев С. Р. Имя киммерийского царя LYGDAMIS // История и языки Древнего Востока: Памяти И. М. Дьяконова. — СПб.: Петербургское Востоковедение, 2002. — С. 299–305; Tokhtas'ev S. R. Die Kimmerier in der Antiken Uberlieferung // Hyperboreus. — 1996. — 2/1. — S. 1–46.
- ⁷¹⁰ Медведская И. Н. Дейок, Фраорт и хронология Мидийской династии // Вестник древней истории. — М., 2004. — № 2. — С. 94–100.
- ⁷¹¹ Гамкрелидзе, Иванов В. В. 1981. — С. 17.
- ⁷¹² Кулланда С. В., Раевский Д. С. Эминак в ряду владык Скифии // Вестник древней истории. — М., 2004. — № 1. — С. 91.
- ⁷¹³ Шапошников А. К. Indoarica в Северном Причерноморье // Вопросы языкознания. — 2005. — № 5. — С. 35.
- ⁷¹⁴ Щербаков В.И. Как был открыт город богов // Книга тайн / Предисл., выбор и обзорные ст. В. Щербакова. — М.: Общ-во по изучению тайн и загадок Земли, 1991. — С. 56–57.
- ⁷¹⁵ Трубочев О. Н. Germanica и Pseudogetmanica в древней ономастике Северного Причерноморья. Этимологический комментарий // Этимология. 1986 — 1987: Сб. статей / Отв. ред. О. Н. Трубочев. — М.: Наука, 1989. — С. 51.
- ⁷¹⁶ Петров В. П. Язык, этнос, фольклор. — К., 1966. — С. 8–12.
- ⁷¹⁷ Кобычев В. П. В поисках прародины славян / Отв. ред. В. Д. Королюк. — М.: Наука, 1973. — С. 13.
- ⁷¹⁸ Колосовская Ю.К. Агафирсы и их место в истории племен юго-восточной Европы // Вестник древней истории. — М., 1982. — № 4. — С. 53–54.
- ⁷¹⁹ Зогович С. Краткий обзор славянского этногенеза в источниках и литературе (Роль проблемы венетов в этногенезе славян) // Труды V Международного конгресса археологов — славистов: В 4-х тт. — К.: Наук. думка, 1988. — Т. 4. Секция 1. — С. 90.
- ⁷²⁰ Гамкрелидзе Т. В., Иванов В. В. Первые индоевропейцы в истории: Предки тохар в древней Азии // Вестник древней истории. — М., 1989. — № 1. — С. 14–39.
- ⁷²¹ Дьяконов И. М., Нерознак В. П. Очерк фригийской мифологии // Baltistica. 2 Priedas. — М., 1977. — С. 181.
- ⁷²² Жирмунский В. М., Зарифов Х. Т. Узбекский народный героический эпос. — М.: ОГИЗ, Госхудлитиздат, 1947. — С. 170; Брагинский И. С. Об изучении эпического творчества народов Советского Востока («Гургули» и «Гэсэр») // Сов. востоковедение. — М., 1955. — № 3. — С. 18–35.
- ⁷²³ Жирмунский В. М., Зарифов Х. Т. Узбекский народный героический эпос. — М.: ОГИЗ, Госхудлитиздат, 1947. — С. 181.
- ⁷²⁴ Аджи М. Европа, тюрки и Великая Степь. От автора: Великое переселение народов // http://adji.by.ru/ch00_03.html
- ⁷²⁵ Парнов Е. Звездные знаки. — М.: Знание, 1978. — С. 71.
- ⁷²⁶ Захаров Ю. Найденная Шамбала: Последняя тайна Города Богов. — М.: Яуза; Эксмо, 2006. — С. 344–345.
- ⁷²⁷ Див.: Бернштам А. М. Тюрки и Средняя Азия в описании Хой Чао (726) // Вестник древней истории. — М., 1952. — № 1. — С. 191–192.
- ⁷²⁸ Жирмунский В. М., Зарифов Х. Т. Узбекский народный героический эпос. — М.: ОГИЗ, Госхудлитиздат, 1947. — С. 209.

- ⁷²⁹ Боровков А. К. Вопросы изучения тюркоязычного эпоса народов Средней Азии и Казахстана // Вопросы изучения эпоса народов СССР / Ред.: И. С. Брагинский, А. А. Петросян, В.И. Чичеров. — М.: Изд-во АН СССР, 1958. — С. 77.
- ⁷³⁰ Жирмунский В. М., Зарифов Х. Т. Узбекский народный героический эпос. — М.: ОГИЗ, Госхудлитиздат, 1947. — С. 190.
- ⁷³¹ Климович Л. К истории изучения эпоса «Кёр-оглы» — «Гор-оглы» // Климович Л. Из истории литератур советского Востока. — М.: Госхудлитиздат, 1959. — С. 196.
- ⁷³² Короглы Х. Г. Туркменский эпос «Гёроглы» и особенности его историзма // Специфика фольклорных жанров / Отв. ред. Б. П. Кирдан. — М.: Наука, 1973. — С. 134–145.
- ⁷³³ Сузнель А. де. Символика людского тела / 3 франц. — К.: Знання-Пресс, 2003. — С. 151.
- ⁷³⁴ Генон Р. Символы священной науки / Пер. с фр. Предисл. С. Ключникова. — М.: Беловодье, 2002. — С. 337.
- ⁷³⁵ «Псалмы Фомы» (I–IV) / Вступ. ст., пер. с копт. и коммент. Е.Б. Смагиной // Восток. — М., 1992. — № 4. — С. 119.
- ⁷³⁶ Бонгард-Левин Г. М., Кошеленко Г. А. От Индии до Скифии // Вестник древней истории. — М., 2004. — № 2. — С. 58–69.
- ⁷³⁷ Мережковский Д. С. Атлантида — Европа: Тайна Запада. — М.: Рус. книга, 1992. — С. 309.
- ⁷³⁸ Кереньи К. Элевсин: Архетипический образ Матери и Дочери / Перев. с англ. — М.: Рефл-бук, 2000. — С. 11–113.
- ⁷³⁹ Неклюдов С. Ю. Шулмасы // Мифологический словарь / Гл. ред. Е. М. Мелетинский. — М.: Сов.энциклопедия, 1990. — С. 609.
- ⁷⁴⁰ Жирмунский В. М. Сказание об Алпамыше и богатырская сказка. — М.: Изд-во восточ. лит-ры, 1960. — С. 163–175.
- ⁷⁴¹ Аллен Н. Пять встреч героя // Этнографическое обозрение. — 1992. — № 6. — С. 90–101.
- ⁷⁴² Абрамзон С. М. К семантике киргизских этнонимов // Сов. этнография. — 1946. — № 3. — С. 131.
- ⁷⁴³ Хевит Р. Эпос «Манас» и Библия имеют общие корни // <http://www.narratif.narod.ru/manas01.htm>; <http://centrasia.org/newsA.php4?st=1158300540>
- ⁷⁴⁴ Жирмунский В. Народный героический эпос: Сравнительно-исторические очерки. — М.-Л.: Госхудлитиздат, 1962. — С. 107.
- ⁷⁴⁵ Пастухов А. Шах Куруш Бузург и его загадка // <http://www.avesta.org.ru/articles/kurush.htm>
- ⁷⁴⁶ Кор-оглы Х. Узбекская литература / 2-е изд., перераб. и дополн. — М.: Высш.шк., 1976. — С. 17.
- ⁷⁴⁷ Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов. М.: Мысль, 1984. — С. 186.
- ⁷⁴⁸ Кызласов И. Л. О самоназвании хакасов // Этнографическое обозрение. — 1992. — № 2. — С. 55; див. також: Кляшторный С. Г. О статье И. Л. Кызласова «О самоназвании хакасов» // Этнографическое обозрение. — 1992. — № 2. — С. 59–60; Яхонтов С. Е. Слово «хакас» в исторической литературе // Этнографическое обозрение. — 1992. — № 2. — С. 61–63; Pulleyblank E.G. The Name of the Kirghiz // Central Asiatic Journal. — 1990. — V. 34, № 1–2. — P. 98–107.
- ⁷⁴⁹ Бутанаев В. Я. Вопрос о самоназвании хакасов // Этнографическое обозрение. — 1992. — № 2. — С. 65. Кызласов И. Л. Об этнонимах «хакас» и «татар» и слове «хоорай» (ответ оппонентам) // Этнографическое обозрение. — 1992. — № 2. — С. 71
- ⁷⁵⁰ Maenchen-Helfen O. The Ting-Ling // Journal of the Royal Asiatic Society. — 1939. — Vol. IV, N 1. — P. 83; Гумилев Л. Н. Хунну: Средняя Азия в древние времена. — М.: Изд-во восточ. лит-ры, 1960. — С. 24–25, 27, 174; Гумилев Л. Н. Эфталиты и их соседи // Вестник древней истории. — 1959. — № 1. — С. 133–134.
- ⁷⁵¹ Грумм-Гржимайло Г. Е. Западная Монголия и Урянхайский край. —Л., 1926.— Т. II. — С. 34–35; Гумилев Л. Н. Динлинская проблема: Пересмотр гипотезы Г. Е. Грумм-Гржимайло в свете новых исторических и археологических материалов // Известия Всесоюзного Географического общества СССР. — 1959. — N 1. (<http://kulichki.rambler.ru/~gumilev/index.html>)
- ⁷⁵² Грумм-Гржимайло Г. Е. Западная Монголия и Урянхайский край. —Л., 1926.— Т. II. — С. 13 — 16, 28–33, 38.
- ⁷⁵³ Смирнов А. П. Некоторые спорные вопросы финно-угорской археологии // Советская археология. — М., 1957.— № 3. — С. 23.

- ⁷⁵⁴ Смирнов А. П. К вопросу о происхождении татар Поволжья // Сов. этнография. — М., 1946. — № 3. — С. 48.
- ⁷⁵⁵ Гумилев Л. Н. Динлинская проблема: Пересмотр гипотезы Г. Е. Грумм-Гржимайло в свете новых исторических и археологических материалов // Известия Всесоюзного Географического общества СССР. — 1959. — N 1. (<http://kulichki.rambler.ru/~gumilev/index.html>)
- ⁷⁵⁶ Скурлатова О. Загадки «Влесовой книги» // Тайны веков: Книга третья / Сост.: В. Захарченко, В. Орлов, Н. Шапова. — М.: Молодая гвардия, 1983. — С. 31.
- ⁷⁵⁷ Смирнов А. А. Средневековая литература Испании. — Ленинград: Наука, Ленингр. отд., 1969. — С. 122.
- ⁷⁵⁸ Гуцуляк О.Б. Міфологема Шамбали в ультраправій європейській традиції // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — Ів.-Фр., 2003. — Вип. VII. — С. 182–192.
- ⁷⁵⁹ Csoma de Koros A. Note on the Origin of the Kala-Chakra and Adi-Buddha Systems // Journal of Asiatic Society (of Bengal). — Calcutta, 1833. — Vol. II, N 14. — P. 57.
- ⁷⁶⁰ Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Виеда, 1992. — С. 52.
- ⁷⁶¹ Иванускайте Ю. Путешествие в Шамбалу / Пер. с литов. — М.: София, Гелиос, 2002. — С. 8.
- ⁷⁶² Голованов В. Видение Азии: Тывинский дневник // Новый мир. — Москва, 2002. — № 11. — С. 109.
- ⁷⁶³ Томас Е. Шамбала, оаза світла // Всесвіт. — Київ, 1991. — № 9. — С. 211–213.
- ⁷⁶⁴ Голованов В. Видение Азии: Тывинский дневник // Новый мир. — Москва, 2002. — № 11. — С. 109–110.
- ⁷⁶⁵ Мельников Л. Русские ищут Шамбалу // Наука и религия. — М., 2003. — № 7. — С. 12–14.
- ⁷⁶⁶ Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Виеда, 1992. — С. 42.
- ⁷⁶⁷ Голованов В. Видение Азии: Тывинский дневник // Новый мир. — Москва, 2002. — № 11. — С. 112.
- ⁷⁶⁸ Агни-Йога: Россия настоящая и будущая / Сост. В. Крупко, Т. Воробьева. — Рига: Виеда, 1991. — С. 25.
- ⁷⁶⁹ Чистяков О. Проект «Шамбала» // Академия. — 2003. — № 10. — С. 168–176.
- ⁷⁷⁰ Цит. за: Шапошникова Л. Мудрость веков // Наука и религия. — 1990. — № 2. — С. 54.
- ⁷⁷¹ Див.: В. Львовичина. Етнопсихологія. — К.: МАУП, 2002. — С. 18
- ⁷⁷² Захаров Ю. Найденная Шамбала: Последняя тайна Города Богов. — М.: Язуз, Эксмо, 2006. — С. 230–231.
- ⁷⁷³ Замойский Л. За фасадом масонского храма: Взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С. 180.
- ⁷⁷⁴ Д'Альвейдр Сент Ив, Генон Р. Оракулы Великой Тайны: Между Шамбалой и Агартой. — М.: Эксмо, Язуз, 2005. — 320 С.
- ⁷⁷⁵ Сент-Ив д'Альвейдр. Миссия Индии в Европе. — Пг., 1915. — С. 40.
- ⁷⁷⁶ Литвин-Гуцуляк Н. Лавкрафт як готичний месія // Масони, хто ви? / Відп. ред. Р. Петрів. — Івано-Франківськ: Нова зоря, 1994. — С. 44–48; Елисеєв А. Золотий век // Наследие предков. — 1995. — № 1. — С. 18–19.
- ⁷⁷⁷ Ладомир Коловрат. Арийская традиция // Наследие предков. — 1995. — № 1. — С. 10–11.
- ⁷⁷⁸ Basarab O. Resistance by Rejection! // <http://www.narratif.narod.ru/resist01.htm>
- ⁷⁷⁹ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4-х кн. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С. 256–257.
- ⁷⁸⁰ Генон Р. Символы священной науки / Пер. с фр. Предисл. С. Ключникова. — М.: Беловодье, 2002. — С. 189.
- ⁷⁸¹ Блаватская Е.П. Тайная Доктрина. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 4. Загадка креста. — С. 391, 420, 423, 431; Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С. 63, 117, 229.
- ⁷⁸² Жук Н. А. Славяно-Арийские веды об исторических корнях сионизма // Діалог цивілізацій: Сіонізм — найбільша загроза сучасній цивілізації: Матеріали Четвертої всесвітньої наукової конференції. Київ, 3 червня 2005 р. — Київ: МАУП; МКА, 2006. — С. 111–126; Жук Н.А. Русь дохристіанська: Неизвестная отечественная война 945–980 гг. — Харьков: Инфобанк, 2002. — 48 с.;

Жук Н. А. Славяно-Арийские Веды о строении Вселенной и истории Человечества // Энергоинформационная и интеллектуально-духовная деятельность Вселенной и наше мировоззрение. — Харьков: Инфобанк, 2004. — С. 115–143; Zhuck N.A. Slav-Aryan Vedas about the Universe Structure and Humanity History // Spacetime and Substance, 6, 1, 39 (2005). — <http://www.spacetime.narod.ru>; Славяно-Арийские Веды. — Омск: Асгардъ, 2001–2002. — Ч. 1–4; Строгов Зореслав. Сибирский Сказ о Беловодье // Аркаим. — 2001. — № 51. — <http://derjava-rus.ru/gazets.htm>

⁷⁸³ Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Виеда, 1992. — С. 44.

⁷⁸⁴ Севенард К. С. Великий Сфинкс смотрит на север // Наука и религия. — М., 2004. — № 6. — С. 14–15.

⁷⁸⁵ Ислам на территории бывшей Российской империи: Энциклопедический словарь / Сост. и отв. ред. С. М. Прозоров. Указ. А. А. Хисматулин. Ред. Л. В. Негря. — М.: ИФ «Восточная литература» РАН, 1999. — Вып. 2. — С. 93.

⁷⁸⁶ Щербаков В. Меч короля Артура // На суше и на море, 1989: Повести. Рассказы. Очерки. Статьи / Сост. Б. Т. Воробьев и др. — М.: Мысль, 1989. — С. 392.

⁷⁸⁷ Щокін Г. Людство і Віра // Українська культура. — 2005. — № 9–10. — С. 27.

⁷⁸⁸ Оссендовский А. Ф. Люди, боги, звери / Пер. с польск. Предисл. О. Шишкина. Прилож. В. Михайловского. — М.: Яуза; Эксмо, 2005. — 478 С.

⁷⁸⁹ Генон Р. Царь Мира / Пер. с фр. — Коломна: КЦ «Лига», 1993. — С. 6–7, 24.

⁷⁹⁰ Михайловский В. Кем был Антоний Оссендовский ? // Оссендовский А. Ф. Люди, боги, звери / Пер. с польск. Предисл. О. Шишкина. Прилож. В. Михайловского. — М.: Яуза; Эксмо, 2005. — С. 386.

⁷⁹¹ Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 132.

⁷⁹² Стефанов Ю. Н. Не заблудиться по пути в Шамбалу // Вопр. философии. — 1993. — № 3. — С. 93.

⁷⁹³ Костон А. Обережно, Синархія! / З франц.— Івано-Франківськ: Нова зоря. 1994. — С. 24–29.

⁷⁹⁴ Андреев А.И. Время Шамбалы. — СПб.: ИД «Нева»; М.: «ОЛМА—ПРЕСС Образование», 2002. — 383 С.

⁷⁹⁵ Шишкин О. Искатели Шамбалы // Окультные силы СССР. — СПб.: Северо—Запад, 1998. — С. 109–166.

⁷⁹⁶ Телицын В.Л. Проект «Аненербе»: Наследие предков и Третий рейх. — М.: Олимп; Изд-во Астрель; Изд-во АСТ, 2001. — 432 С. Гримвальд В. Германия и Тибет / Пер. с англ. // Золотой грифон: Новое евразийское обозрение. — 2002. — № 4. — С. 17–19.

⁷⁹⁷ Щербаков В. Меч короля Артура // На суше и на море, 1989: Повести. Рассказы. Очерки. Статьи / Сост. Б. Т. Воробьев и др. — М.: Мысль, 1989. — С. 372.

⁷⁹⁸ Кульский А. Миссия розенкрейцеров. — К.: АСК, 1999. — С. 203–204.

⁷⁹⁹ Шевелев И. На пути в Шамбалу: Приключения арийца: от Гимлера к далай-ламе, от Альп до Гималаев // Новое время. — М., 2006. — № 3, 22 января. — С. 31.

⁸⁰⁰ Перминов П. Под сенью восьмиконечного креста (Мальтийский орден и его связи с Россией). — М.: Международные отношения, 1991. — С. 71, 93.

⁸⁰¹ Гюисманс Ж. К. Геенна огненная / Пер. с фр. — М.: Крон-пресс, 1993. — С. 53.

⁸⁰² Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 280–289; Зволінський А. Сатанізм у гущі зла. Рейнольд Р. Свідки Єгови. Хто вони? / Пер. з пол. і ред. проф. І. Козовика. — Ів.-Франківськ: ІФТКДІ, 1996. — С. 32–33.

⁸⁰³ Зволінський А. Сатанізм у гущі зла. Рейнольд Р. Свідки Єгови. Хто вони? / Пер. з пол. і ред. проф. І. Козовика. — Ів.-Франківськ: ІФТКДІ, 1996. — С. 57–58.

⁸⁰⁴ «... Сам Рене Генон за семилітній (1905–1912) період своєї близькості до спиритичних, маґонських і «неогностичних» кіл Парижу встиг забезпечити себе всіма мислимими і немислимими «градусами» і «ступенями» цих зловіщо-балаганних товариств. Ба більше: навесні 1908 р., на засіданні членів Мартиністського ордену, що супроводжувалося, як звичайно, викликанням духів, присутні отримали від «розвітлених сутностей» *письмовий* наказ заснувати новий Орден тамплієрів і призначити гросмейстером юного провінціала з Блуа (Р. Генона. — *О. Г.*)... Однак це не сподобалося Папюсу, і він наказав позбавити свого недавнього улюбленця всіх «градусів» і «ступенів» і виключити з підвладних йому організацій. Генон це рішення прийняв спокійно, бо на той час

дійшов висновку, що доктрини всіх цих «неоспіритуалістичних» шкіл — лише «мішанина з погано перетравлених кабалістичних, неоплатоністичних і герметичних понять, сяк-так згрупованих довкола двох-трьох суто сучасних і західних ідей»... Порвавши з Папюсом та його оточенням, Генон входить до кола людей, які претендували на володіння «чистими метафізичними пізнаннями». Надалі він намагався не згадувати їхніх імен, лише посилався на загальну для всього людства «скарбницю традиційних знань», де майже на рівних правах сусідять богоодкровенні тексти і фрагменти символічного орнаменту, апокрифічні легенди і наскельні малюнки, залишки мегалітичних споруд і народні казки...» (Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисти, езотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 33, 40–41).

⁸⁰⁵ Накорчевский А. А. Японский буддизм: История людей и идей (От древности к раннему средневековью: Магия и эзотерика). — СПб: Азбука-калассика; Петербургское Востоковедение, 2004. — С. 273.

⁸⁰⁶ Ходос Э. Еврейский синдром-3: Забавные Протоколы сионских мудрецов. — Киев: ПЦ «Интертехнология», 2002. — С. 95, 313, 314.

⁸⁰⁷ Блаватская Е. П. Тайная Доктрина. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн.4. Загадка креста. — С. 458–459.

⁸⁰⁸ Базанов В. Ученая республика. — М.-Л.: Наука, 1964. — С. 58.

⁸⁰⁹ «Оперативне масонство» вважає «... справжнім, потребує захисту секретом Братства тільки способи опізнання один одного», а не саму церемонію ритуалів, передання чи назви градусів посвячення (Найт К., Ломас Р. Ключ Хирама: Фараони, масони и утерянные свитки Иисуса. — М.: Эксмо, 2006. — С. 12).

⁸¹⁰ Замойский Л. П. За фасадом масонского храма: взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С. 138.

⁸¹¹ Толпыго А. Лекции по истории Великой французской революции 1789 г. — К.: Основные ценности, 2004. — С. 220.

⁸¹² Замойский Л. П. За фасадом масонского храма: взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С. 170.

⁸¹³ Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — Т. 17. — С. 634.

⁸¹⁴ Ендрю Майкл Рамсей народився в Ері (Шотландія) в 1681 р., закінчив Единбургський університет. У 1709 р. стає домашнім учителем дітей графа Веміського, емігрує до Франції, де під покровительством архієпископа Фенолонського приймає римо-католицизм. Згодом стає наставником у родині герцога де Шато Тьєрі і вчителем принца де Тюрена. За вірну службу йому було даровано звання рицаря Ордену св. Лазаря. Згодом його запрошують до Риму вихователем принца Карла Едуарда, сина Якова II Стюарта і правнука того короля, який був одночасно шотландським королем Яковом VI і англійським Яковом I. Потім Рамсей перебирається до Франції, де серед якобїтів пропагує ідеї рицарського масонства і як великий канцлер Великої ложі Парижу проголошує у своїй промові 21 березня 1737 р. (в паризькій ложі св. Фоми) ідею єдності містерій Церери, Ісиди, Мінерви і Діани та їхній стосунок до традиції масонів рицарів-тамплієрів. Рамсей проголосив, що ложі масонів у Німеччині, Італії, Іспанії, Франції та Шотландії були утворені рицарями після повернення з Хрестового походу, що лорд-стюард Шотландії (предок Стюартів) у 1286 р. був великим магістром (майстром) і що чистоту традиції масонів зберегла саме Шотландська ложа.

⁸¹⁵ Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисти, езотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 222.

⁸¹⁶ Робинсон Д. Масонство: Забытые тайны / Пер. с англ. — М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. — С. 93.

⁸¹⁷ Робинсон Д. Масонство: Забытые тайны / Пер. с англ. — М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. — С. 254–255.

⁸¹⁸ Найт К., Ломас Р. Ключ Хирама: Фараоны, масоны и утерянные свитки Иисуса. — М.: Эксмо, 2006. — С. 404–431.

⁸¹⁹ Найт К., Ломас Р. Ключ Хирама: Фараоны, масоны и утерянные свитки Иисуса. — М.: Эксмо, 2006. — С. 434–439.

⁸²⁰ Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисти, езотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 223–224.

⁸²¹ Муратова К. М. Мастера французской готики XII–XIII веков: Проблемы теории и практики художественного творчества. — М.: Искусство, 1988. — С. 146.

⁸²² Муратова К. М. Мастера французской готики XII–XIII веков: Проблемы теории и практики художественного творчества. — М.: Искусство, 1988. — С. 154, 155, 156, 158, 166–167, 225.

- ⁸²³ Герцман Е. Тайны истории древней музыки. — СПб.: Азбука-классика; Нота МИ, 2004. — С. 23.
- ⁸²⁴ Замойский Л. П. За фасадом масонского храма: взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С. 100; Робинсон Д. Масонство: Забытые тайны / Пер. с англ. — М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. — С. 401.
- ⁸²⁵ Francocci G. La Massoneria nei suoi valori storici e ideali. — Milano, 1950. — P. 49; Цит. за: Замойский Л. П. За фасадом масонского храма: взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С. 86.
- ⁸²⁶ Замойский Л.П. За фасадом масонского храма: взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С. 123–128.
- ⁸²⁷ Робинсон Д. Масонство: Забытые тайны / Пер. с англ. — М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. — С. 93.
- ⁸²⁸ Замойский Л.П. За фасадом масонского храма: Взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С. 4–5.
- ⁸²⁹ Читачеві, думаю, відомий популярний історичний фільм-трилер «З пекла», знятий за книгою відомого викривача масонства Стівена Найта «Джек-Випотрошувач: Таємниця розкрита» (1976), де розповідається про те, що вбивства відомого маніяка, які відбувалися згідно з масонськими ритуалами, здійснював особистий лікар престолонаслідника, масон ступеня «Рицар зі Сходу» з метою приховати факт таємного вінчання наслідника англійського престолу за католицьким обрядом.
- ⁸³⁰ О. С. Пушкин пише великому магістрові П. С. Пушину посвяту з масонською символікою:
- В дыму, в крови, сквозь тучи стрел
Теперь твоя дорога;
Но ты предвидишь свой удел,
Грядущий наш Квируга!
И скоро, скоро смолкнет брань
Средь рабского народа,
Ты молоток возьмешь во длань
И воззовешь: свобода!
Хвалю тебя, о верный брат!
О каменщик почтенный!
О Кишенев, о темный град!
Ликуй, им просвещенный!
- ⁸³¹ Базанов В. Ученая республика. — М.-Л.: Наука, 1964. — С. 58.
- ⁸³² Цит. за: Базанов В. Ученая республика. — М.-Л.: Наука, 1964. — С. 63.
- ⁸³³ Тарасов Б. Н. Чаадаев. — М.: Мол.гвардия, 1986. — С. 38–39.
- ⁸³⁴ Тарасов Б. Н. Чаадаев. — М.: Мол.гвардия, 1986. — С. 134–138, 145.
- ⁸³⁵ Цит. за: Тарасов Б. Н. Чаадаев. — М.: Мол. гвардия, 1986. — С. 158.
- ⁸³⁶ http://community.livejournal.com/ru_freemasonry/12621.html
- ⁸³⁷ Бакулов А. Пи-Эжен Невё — свидетель трагедии // Наука и религия. — 1990. — № 2. — С. 23.
- ⁸³⁸ Замойский Л. П. За фасадом масонского храма: взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С. 181–182.
- ⁸³⁹ Маромарко М. Масонство: Страницы истории / Пер. с итал. // Европейский альманах: История. Традиция. Культура / Отв. ред. А.О. Чубарян. — М.: Наука, 1990. — С. 161, 164; Петрів Р. Масони, хто ж ви? — Івано-Франківськ: [б.в.], 1992. — С. 38.
- ⁸⁴⁰ Уилсон Р. А. Моя жизнь после смерти (Космический триггер, том 3) / Перев. с англ. — К.: Янус, 2001. — С. 103, 107.
- ⁸⁴¹ Сенченко М. «Культурна революція» в Україні, або Управління деградацією // Дніпро. — К., 2005. — № 1–2. — С. 106.
- ⁸⁴² Канигін Ю. Марксизм як сатанизм: Сторінки майбутньої книги // Українська культура. — К., 2003. — № 3–4. — С. 38–39.
- ⁸⁴³ Арган Дж. К. История итальянского искусства / Пер. с итал. — М.: Радуга, 1990. — Т. 1. — С. 34–35.
- ⁸⁴⁴ Попов В. Лара Крофт против жидомасонов // <http://www.narratif.narod.ru/popov02.htm>

⁸⁴⁵ Замойский Л.П. За фасадом масонского храма: Взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С. 177–178.

⁸⁴⁶ Гэллемар. Заговор против человечества (или Новый завет сатаны) // <http://www.liberty—zonne.ru/satan.html>

⁸⁴⁷ Елисеев А. Разведка и Магия, Порядок и Хаос // <http://a-eliseev.livejournal.com/260873.html>

⁸⁴⁸ Замойский Л. П. За фасадом масонского храма: Взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С. 231.

⁸⁴⁹ Полякова Н. В. О роли «экспериментального» метода в политико-философской системе Ж. де Местра // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века: К 80-летию проф. М.С. Кагана. — СПб.: СПбФО, 2001. — С. 102–104; Соловьев В.С. Жозеф де Мэстр // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. — СПб, 1897. Т. XX.

⁸⁵⁰ Бейджент М., Лей Р., Линкольн Г. Святая Кровь и Святой Грааль. — М.: «Крон-пресс», 1997. — С. 107–109.

⁸⁵¹ Цит. за: Базанов В. Ученая республика. — М.-Л.: Наука, 1964. — С. 75.

⁸⁵² Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 36, 38, 46.

⁸⁵³ Бейджент М., Ли Р., Линкольн Г. Мессианское наследие / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2005. — С. 329, 330–331, 379–380, 381, 413–414, 415.

⁸⁵⁴ Бейджент М., Ли Р., Линкольн Г. Мессианское наследие / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2005. — С. 419, 420, 421, 430, 422.

⁸⁵⁵ Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 168–178; Гоголицын Ю. Тайные учителя человечества. — СПб: Питер, 2006. — С. 245–247.

⁸⁵⁶ Тарасов Б. Чаадаев. — М.: Молгвардия, 1986. — С. 179–180.

⁸⁵⁷ Уилсон Р. А. Моя жизнь после смерти (Космический триггер, том 3) / Перев. с англ. — К.: Янус, 2001. — С. 54–55, 97.

⁸⁵⁸ Лічо Джеллі в юнацькі роки був добровольцем в Італійському корпусі і боровся з комуністами в Іспанії. Після повернення видав книгу «Вогонь!.. Легіонерська хроніка антибільшовицького повстання в Іспанії». Як офіцер Італійської армії служив у окупованих Албанії та Югославії, присягає на вірність італійській соціалістичній республіці, але в 1944 р. стає агентом контррозвідки 5-ї армії США. Зокрема вважається, що Л. Джеллі відводилася одна з провідних ролей у проекті американського Управління стратегічних служб (№ 9ф 32199 від 15 вересня 1944 р.) для використання масонських лож т. з. групи «площі Ісуса» («Велика Світла Ложа Алам», очолена сицилійським князем Джованні Алліата ді Монтерале, яка відколося від «Великого Сходу Італії»), і стала неформально називатися «група палацу Джустиніані», розгромлена в 20-х рр. Муссоліні) як прикриття для антикомуністичних терористичних організацій (відомо, що начальник УСС В. Доннован, брати Даллеси і багато інших чинів ЦРУ були американськими масонами), а безпосередньо керували проектом масони — великий магістр П. Кортіні, резидент УСС в Італії, протестантський пастор Ф. Джіліотті та колишній командир італійських добровольців-інтернаціоналістів (на боці республіканців в Іспанії; відомо, що президент Іспанської республіки М. Асанья та його оточення були масонами) Р. Паччарді (надалі — міністр оборони в післявоєнній Італії і пізніше — лідер партії «Нова республіка»). Після війни Л. Джеллі виїжджає на Сардинію та емігрує до Аргентини, де вступає в партію хустисіалістів Х. Перона (значно пізніше, вже в 70-х рр., Л. Джеллі — близький до Перона і стає радником посольства Аргентини в Римі). Після повернення в 1948 р. на батьківщину стає співробітником італійських спецслужб, членом християнсько-демократичної партії, займається комерцією (продає величезні партії матраців для баз НАТО в Італії), стає менеджером текстильного синдикату братів Леболе в Ареццо. Призначення в 1971 р. Л. Джеллі організаційним секретарем ложі П2 було компромісним рішенням уникнути інтриг між двома гілками італійського масонства. До ложі приймали в готелі «Ексельсьюр» по вулиці Віа Венето в Римі, навпроти посольства США, в присутності великого магістра Гамберіні. Для прикриття діяльності ложі створюють інформаційне агентство «Оссерваторе політико» і щотижневик «Сеттіманале». За допомогою латиноамериканських контактів Л. Джеллі створює «Всесвітню організацію масонської допомоги» (ОМПАМ) та ставить під свій контроль опонентів усередині Італії з ложі «П1», створеної великим магістром «Великого Сходу Італії» Сальвіні. Також за допомогою авторитетного масона професора Паоло Синйореллі і його групи «Терца позіційоне» Л. Джеллі розпочав об'єднання ультраправих і ультралівих груп в єдину могутню організацію

(«суперкландестіні») всеєвропейського масштабу — «Регулятори-Патріоти свободи». Однак, якщо традиційне масонство навіть боролось проти клерикалізму з боку католицької церкви, Л. Джеллі з ложею П2 вирішив зрадити цей традиційний для італійських масонів «анти-клерико-комунізм», видав циркуляр про «відкидання філософії» масонства і визначення пріоритетними конкретних насущних проблем і пішов на контакт з Ватиканом з допомогою католицького містика Лопеса Регі, близького до Ізабеліти Перон і керівника аргентинських «ескадронів смерті», Роберто Кальві, директора «Банко Амброзіані», який традиційно співпрацював з Ватиканом (зокрема американським архієпископом Паоло Марцинкусом, управителем «Istituto per lo Opere di Religione», для фінансування польської «Солідарності»), та його колегою Ортолані, що мав тісні контакти з Мальтійським орденом. Проте це дало змогу опонентам Джеллі в союзі з банківськими домами Лазара і Ротшильда завдати удару спочатку в економічній сфері діяльності ложі П2, а потім здати в 1981 р. саму ложу владі Італії. В результаті Л. Джеллі потрапляє до швейцарської тюрми Шан Доллон, з якої втікає до Латинської Америки. Кальві знаходять повішеним під мостом «Чорних братів» («Блекфраерс Бридж») у Лондоні, а банкір ложі Мікеле Сіндона, засуджений до пожиттєвого ув'язнення, був отруєний в тюрмі ціаністим калієм, підмішаним до кави. В 1987 р. Л. Джеллі знову був заарештований і згодом засуджений до 8-ми років за сприяння терористам. У 1988 р. він видав апологетичну книгу «Істина».

⁸⁵⁹ Уилсон Р. А. Моя жизнь после смерти (Космический триггер, том 3) / Перев. с англ. — К.: Янус, 2001. — С. 51–52.

⁸⁶⁰ Замойский Л. П. За фасадом масонского храма: Взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С. 24–25.

⁸⁶¹ Дугин А. Звезда невидимой Империи (О Жане Парвулеско) // <http://www.mesogaia-sarmatia.narod.ru/dugin-parvulesco.htm>

⁸⁶² Шалагінов Б. Б. Шлях Гете: Життя. Філософія. Творчість. — Харків: Ранок; Веста, 2003. — С. 267–278.

⁸⁶³ Plotnikov A. To Mega Therion // Music of Astral Spheres. — 2000. — № 1. — P. 4–5.

⁸⁶⁴ Браун П. Культ святых, его становление и роль в латинском христианстве. — М.: РОС-СПЭН, 2004. — 207 С.

⁸⁶⁵ Аврех А. Я. Масонство и революция. — М.: Политиздат, 1990. — С. 235.

⁸⁶⁶ Архив Ордена Ansuzgard // <http://www.loveyourace.front.ru/ansuz.html>

⁸⁶⁷ Дугин А. Г. Комментарии к «Трактату о микрокосме» Базиля Валентина // «Милый ангел». — М., «Арктогея», 1991. — С. 105.

⁸⁶⁸ У івриті ступені порівняння в відсутні і вища якість передається через посередництво множини. Атеїстичні ж невігласи розгорнули теорію, що слово Елохім «Боги» свідчить про політеїзм євреїв.

⁸⁶⁹ Д'Альвейдр Сент-Ив, Генон Р. Оракулы Великой Тайны. Между Шамбалой и Агарттой. — М.: Эксмо, Язуа, 2005. — С. 242.

⁸⁷⁰ Кульский А. Миссия розенкрейцеров. — К.: АСК, 1999. — С. 32–33.

⁸⁷¹ Гусева Н. Р. Раджастанцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл.ред.вост.наук., 1989. — С. 116.

⁸⁷² Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 117, 118.

⁸⁷³ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4-х кн. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С. 360, 410.

⁸⁷⁴ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4-х кн. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С. 530.

⁸⁷⁵ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4-х кн. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С. 414 — 415.

⁸⁷⁶ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4-х кн. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С. 535, 538.

⁸⁷⁷ Скрынникова Т.Д. Идеи «Сокровенного сказания» о власти в летописях XVII в. // Mongolica: К 750—летию «Сокровенного сказания». — М., 1993. — С. 165

⁸⁷⁸ Древнеегипетская Книга Мертвых: Слово Устремленного к Свету. — М.: Эксмо, 2003. — С. 341–347, 367–368.

⁸⁷⁹ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4-х кн. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С. 36.

- ⁸⁸⁰ Рол Д. Генезис цивилизации: Откуда мы произошли ... / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2002. — С. 388–389.
- ⁸⁸¹ Бьювэл Р., Джилберт Э. Созвездие Ориона и фараоны Египта. — М.: Вече, 1996 / Пер. с англ. // <http://chudesa.by.ru/Piramids9.htm>
- ⁸⁸² Завадовский Ю.Н. Лингвистические и культурные влияния народов внутренней Африки на Древний Египет // Древний Египет и древняя Африка: Сборник статей, посвящённых памяти ак. В. В. Струве. — М., 1967. — С. 31.
- ⁸⁸³ Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 223.
- ⁸⁸⁴ Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 63.
- ⁸⁸⁵ Найт К., Ломас Р. Ключ Хирама: Фараоны, масоны и утерянные свитки Иисуса. — М.: Эксмо, 2006. — С. 135–207, 447.
- ⁸⁸⁶ Шандель Р. Між да Вінчі та Люцифером: Чому Ватикан заборонив книжку «Код да Вінчі» / З іспан. — Харків: КК «КСД», 2006. — С. 208–214.
- ⁸⁸⁷ Рубинштейн Р. И. Атон // Мифы народов мира. — Т. 1. — С. 122.
- ⁸⁸⁸ Морозов А. Загадка культа Атона // Наука и религия. — 1990. — № 3. — С. 36–39.
- ⁸⁸⁹ Трунгпа Ч. Шамбала: Священный путь воина / Пер. с англ. Предисл. К.Р. Джимиан. — К.: София; М.: ИД «Гелиос», 2001. — С. 20.
- ⁸⁹⁰ Иванаускайте Ю. Путешествие в Шамбалу / Пер. с литов. — М.: София, Гелиос, 2002. — С. 9–10.
- ⁸⁹¹ Трунгпа Ч. Шамбала: Священный путь воина / Пер. с англ. Предисл. К.Р. Джимиан. — К.: София; М.: ИД «Гелиос», 2001. — С. 20–21.
- ⁸⁹² Торчинов Е. А. Даосизм: Опыт историко-религиозного описания. — СПб.: Лань, 1998. — С. 203–204.
- ⁸⁹³ Эйдлин Л. З. «Персиковый источник» Тао Юань-мина // Народы Азии и Африки. — 1963. — № 6. — С. 112.
- ⁸⁹⁴ Эйдлин Л.З. «Персиковый источник» Тао Юань-мина // Народы Азии и Африки. — 1963. — № 6. — С. 108–109.
- ⁸⁹⁵ Цит. за: Эйдлин Л. З. «Персиковый источник» Тао Юань-мина // Народы Азии и Африки. — 1963. — № 6. — С. 109–110.
- ⁸⁹⁶ Шамбала — это не миф... / Автор — сост. Н. Е. Ковалева. — М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2002. — С. 13.
- ⁸⁹⁷ Гуляев В.И. К вопросу об азиатских влияниях на древние цивилизации Центральной Америки (Современное состояние вопроса) // Археология Старого и Нового Света / Отв. ред. Н. Я. Мерперт, П. М. Кожин. — М.: Наука, 1966. — С. 261.
- ⁸⁹⁸ Гуляев В. И. К вопросу об азиатских влияниях на древние цивилизации Центральной Америки (Современное состояние вопроса) // Археология Старого и Нового Света / Отв. ред. Н. Я. Мерперт, П. М. Кожин. — М.: Наука, 1966. — С. 262.
- ⁸⁹⁹ Willey G. R. The Early Great Styles and the Rise of the Pre-Columbian Civilization // American Anthropologist. — 1962. — Vol. 64, N 1. — P. 1–14; Marin—Parmentier M. Sur Quetzalcoatl, dieu du vent, serpent a plumes de mexique ancien // VII Международный конгресс антропологических и этнографических наук. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1971. — Т. XI. — С. 132–136; Кнорозов Ю.В. Пантеон древних майя // VII Международный конгресс антропологических и этнографических наук. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1971. — Т. XI. — С. 126–131; Вайнтрауб И. Царство стародавніх майя: «Словесний портрет» сакральної культури майянської цивілізації // Людина і світ. — 1998. — № 7. — С. 35–39; Гуцуляк О. Атлантида: Війна Традицій // <http://www.mesogaia.il.if.ua/atlant.htm>; Баглай В.Е. Природа, боги и человек в древнемексиканской мифологии // Латинская Америка. — М., 1977. — № 4. — С. 166–183.
- ⁹⁰⁰ Мурзаев Э. М. Очерки топонимики. — М.: Мысль, 1974. — С. 296.
- ⁹⁰¹ Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов. — М.: Мысль, 1984. — С. 506, 543–545.
- ⁹⁰² Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. — СПб.: Кристалл, 2001. — С. 68.
- ⁹⁰³ Легенды и сказки Центральной Азии, собранные А. П. Бенигсен. — Спб., 1912. — С. 141.
- ⁹⁰⁴ Джонг Э. Калачакра-Мандала и феминизм / Пер. с англ. // Духовный Рассвет: Журнал эзотерического гнозиса. — Тула, 1994. — № 2. — С. 41–44.

- ⁹⁰⁵ Парнов Е. Звездные знаки. — М.: Знание, 1978. — С. 49.
- ⁹⁰⁶ Мурзаев Э.М. Очерки топонимики. — М.: Мысль, 1974. — С. 252.
- ⁹⁰⁷ Жуковская Н. Л. Формы проявления культа природы в пантеоне и ритуалах ламаизма // Религия и мифология народов Восточной и Южной Азии / Отв. ред. И. А. Крывелев, Г. Г. Стратанович. — М.: Наука, 1970. — С. 108.
- ⁹⁰⁸ Дружненко А. А. Сад и Руина (Тождественное различие двух символов и его архитипический исток) // Вестник МГУ. Сер.7. Философия. — 2003. — № 5. — С. 92.
- ⁹⁰⁹ Шевченко В. В. Человек Кампанеллы // Человек. — М., 2004. — № 5. — С. 57.
- ⁹¹⁰ Диакон Андрей Кураев «Сатанизм для интеллигенции». — Москва, 1997.
- ⁹¹¹ Андреев А. И. Время Шамбалы. — СПб.: ИД «Нева»; М.: «ОЛМА-ПРЕСС Образование», 2002. — С. 8.
- ⁹¹² Рерих Ю. М. К изучению Калачакры / Пер. с англ. // <http://www.mesogaia.il.if.ua/roerih.htm>
- ⁹¹³ Телицын В. Л. Проект «Аненербе»: Наследие предков и Третий рейх. — М.: Олимп; Изд-во Астрель; Изд-во АСТ, 2001. — С. 284–287.
- ⁹¹⁴ Навзоров Г.Е. Иконография буддизма (Китай — Тибет — Япония). — М.: Аримаспейя, 1995. — С. 287–289.
- ⁹¹⁵ Рерих Ю. М. К изучению Калачакры / Пер. с англ. // <http://www.mesogaia.il.if.ua/roerih.htm>
- ⁹¹⁶ Еко У. Дзен і Захід / З італ. // Всесвіт. — Київ, 1991. — № 3. — С. С. 165.
- ⁹¹⁷ Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття / З фр. // Читанка з історії філософії: У 6 кн. / Під ред. Г. І. Волинки. — К.: Довіра, 1993. — Кн.6. — С. 120.
- ⁹¹⁸ Тэрбиш Л. Учение о «Колесе времени» в Монголии // Вопросы истории естествознания и техники. — Москва, 1989. — № 4. — С. 93–95.
- ⁹¹⁹ Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р. Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-ние, 1991. — С. 183.
- ⁹²⁰ Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р. Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-ние, 1991. — С. 20.
- ⁹²¹ Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р. Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-ние, 1991. — С. 214.
- ⁹²² Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р. Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-ние, 1991. — С. 138, 220.
- ⁹²³ Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р. Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-ние, 1991. — С. 217.
- ⁹²⁴ Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р. Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-ние, 1991. — С. 182.
- ⁹²⁵ Накорчевский А. А. Японский буддизм: История людей и идей (От древности к раннему средневековью: Магия и эзотерика). — СПб: Азбука-калассика; Петербургское Востоковедение, 2004. — С. 63–64.
- ⁹²⁶ Накорчевский А. А. Японский буддизм: История людей и идей (От древности к раннему средневековью: Магия и эзотерика). — СПб: Азбука-калассика; Петербургское Востоковедение, 2004. — С. 315–316.
- ⁹²⁷ Ахметьянов Р. Г. Общая лексика духовной культуры народов Среднего Поволжья. — М., 1981. — С. 14.
- ⁹²⁸ Сагалаев А. М. Мифология и верования алтайцев: Центрально-азиатские влияния. — Новосибирск: Наука, Сибирское отд-ние, 1984. — С. 42–43, 46–47.
- ⁹²⁹ Сагалаев А. М. Мифология и верования алтайцев: Центрально-азиатские влияния. — Новосибирск: Наука, Сибирское отд-ние, 1984. — С. 46.
- ⁹³⁰ Сагалаев А. М. Мифология и верования алтайцев: Центрально-азиатские влияния. — Новосибирск: Наука, Сибирское отд-ние, 1984. — С. 53.
- ⁹³¹ Рерих Н. К. Избранное / Сост. В. М. Сидоров. — Москва: Сов.Россия, 1979. — С. 166–167.
- ⁹³² Иванников А. Тибето-иранский ключ к природе коранических «Йаджудж ва Маджудж» // <http://www.arctogaia.com/faq/gogmagog.htm>
- ⁹³³ Сагалаев А. М. Мифология и верования алтайцев: Центрально-азиатские влияния. — Новосибирск: Наука, Сибирское отд-ние, 1984. — С. 75.
- ⁹³⁴ Рерих Н. Тердыня пламенная. — Рига: Виеда, 1991. — С. 195–196.

- ⁹³⁵ Рерих Е. Криптограммы Востока // *Духовный Рассвет: Журнал эзотерического гнозиса*. — Тула, 1994. — № 2. — С. 12–13.
- ⁹³⁶ Томас Е. Шамбала, оаза світла // *Всесвіт*. — Київ, 1991. — № 9. — С. 222.
- ⁹³⁷ Томас Е. Шамбала, оаза світла // *Всесвіт*. — Київ, 1991. — № 9. — С. 223.
- ⁹³⁸ Шамбала — это не миф... / Автор — сост. Н. Е. Ковалева. — М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2002. — С. 10–11.
- ⁹³⁹ Левалуа К. Калки, десятый Аватара. — М.: Дхармалока, 1999. — С. 12–15.
- ⁹⁴⁰ Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Виеда, 1992. — С. 103.
- ⁹⁴¹ Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Виеда, 1992. — С. 298.
- ⁹⁴² Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Виеда, 1992. — С. 52.
- ⁹⁴³ Рерих Н. К. Избранное / Сост. В.М. Сидоров. — Москва: Сов.Россия, 1979. — С. 156.
- ⁹⁴⁴ Памятники литературы Древней Руси: XIII век / Вступ. ст. Д.С. Лихачева. Сост. и общ. ред. Д. С. Лихачева. — М.: Худ. лит-ра, 1981. — С. 219–223.
- ⁹⁴⁵ Рудзитис Р. Братство Грааля / Пер. с латыш. — Рига: Угунс, 1994. — С. 17.
- ⁹⁴⁶ Сагалаев А. М. Мифология и верования алтайцев: Центрально-азиатские влияния. — Новосибирск: Наука, Сибирское отд-ние, 1984. — С. 7.
- ⁹⁴⁷ Жумаганбетов Т. С. Культ Тенгри как основа государственной идеологии Древнетюркского каганата // *Восток*. — 2006. — № 2. — С. 120.
- ⁹⁴⁸ Телицын В. Л. Проект «Аненербе»: Наследие предков и Третий рейх. — М.: Олимп; Изд-во Астрель; Изд-во АСТ, 2001. — С. 308.
- ⁹⁴⁹ Телицын В. Л. Проект «Аненербе»: Наследие предков и Третий рейх. — М.: Олимп; Изд-во Астрель; Изд-во АСТ, 2001. — С. 308–310.
- ⁹⁵⁰ Листопадов Н. В поисках таинственной страны Шабат // *Азия и Африка сегодня*. — 2006. — № 1. — С. 56–63.
- ⁹⁵¹ Иванов Вяч. ВС. Ранние коптские заимствования в славянском // *Славянская языковая и этноязыковая системы в контакте с неславянским окружением* / Отв.ред. Т.М. Николаева. — М.: Языки славянской культуры, 2002. — С. 55–60; див. також: Лазарев Е. Египет и Русь: Солнечная связь // *Наука и религия*. — М., 1989. — № 6. — С. 40–42.
- ⁹⁵² Рабеманандзара Р. Мадагаскар: История мальгашской нации / Пер. с фр. Ред. и предисл. М.Н. Машкина. — М.: Инлитиздат, 1956. — С. 36.
- ⁹⁵³ Summers R. Zimbabwe: A Rhodesian Mystery. — Cape Town, 1963. — P. 19. Цит.за: Кларк Дж.Д. Доисторическая Африка / Пер. с англ. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., 1977. — С. 11.
- ⁹⁵⁴ Рерих Ю. М. К изучению Калачакры / Пер. с англ. // <http://www.mesogaia.il.if.ua/roerih.htm>
- ⁹⁵⁵ Рерих Ю. М. К изучению Калачакры / Пер. с англ. // <http://www.mesogaia.il.if.ua/roerih.htm>
- ⁹⁵⁶ Allen Ch. The Search for Shangri-La: A Journey into Tibetan History. — Abacus (UK), 2000. — P. 273; Андреев А.И. Время Шамбалы. — СПб.: ИД «Нева»; М.: «ОЛМА-ПРЕСС Образование», 2002. — С. 22–23.
- ⁹⁵⁷ Кузьмина Е. Е. Культура Свата и её связи с Северной Бактрией // *Краткие сообщения Института археологии АН СССР*. — М., 1972. — Вып. 132. — С. 116–121; Antonini Ch.S. More about Swat and Central Asia // *East and West*. — 1973. — Vol. 23, N 2–3. — P. 235–244.
- ⁹⁵⁸ Клейн Л. От Днепра до Инда // *Знание — сила*. — 1984. — № 7. — С. 17–20.
- ⁹⁵⁹ Редер Д. Г. Пришельцы в Египте в XVI в. до н. э. // *Древний Восток и античный мир: Сб.стт., посвящ. ВС. И. Авдиеву*. — М.: Изд-во МГУ, 1972. — С. 21–26.
- ⁹⁶⁰ Васильев Л. С. Социальная структура и динамика древнекитайского общества // *Проблемы истории докапиталистических обществ*. — М., 1968. — С. 460; Васильев Л. С. Проблемы генезиса китайской цивилизации. — М., 1976. — С. 311–321; Павленко Ю. В. Праславяне и арии: Древнейшая история индоевропейских племен. — К., 2000. — С. 246–255.
- ⁹⁶¹ Клейн Л. С. Откуда арии пришли в Индию? // *Вестник Ленинград. ун-та*. — 1980. — № 20. Вып.4. — С. 37–38.
- ⁹⁶² Клейн Л. С. Индоарии и скифский мир: Общие истоки идеологии // *Народы Азии и Африки*. — М., 1987. — № 5. — С. 63–96.

- ⁹⁶³ Orofino G. A Propos of Some Foreign Elements in the Kalachakratantra // Proceedings of the 7th Seminar of the International Association of Tibetan Studies. Graz, 1995. — Wien, 1997. — Vol. II. — P. 722–724.
- ⁹⁶⁴ Можейко И. Хозяин замка Аламут и его наследники // Наука и религия. — М., 1987. — № 7. — С. 59–64.
- ⁹⁶⁵ Бенгтсон Г. Правители эпохи эллинизма / Пер. с нем. Предисл. Э. Д. Фролова. — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит.-ры, 1982. — С. 64.
- ⁹⁶⁶ Бонгард-Левин Г. М., Грантовский Э. А. От Скифии до Индии: Загадки истории древних ариев. — М.: Мысль, 1974. — С. 54–55.
- ⁹⁶⁷ Гумилёв Л. Страна Шамбала в легенде и в истории // Гумилев Л. Н. Древний Тибет / Сост. И. В. Мамаладзе. — М.: ДИ-ДИК, 1993. — С. 298–303; Гумилёв Л. Страна Шамбала в легенде и в истории // Золотой грифон: Новое евразийское обозрение. — М., 2001. — № 3. — С. 46; впервые опубликовано в: // Азия и Африка сегодня. — 1968. — № 5.
- ⁹⁶⁸ Шифман И. Ш. Сирийское общество эпохи принципата (I — III вв. н. э.). — М.: Гл. ред. вост. лит., 1977. — 13–14.
- ⁹⁶⁹ Сузнель А. де Символика людського тіла / З франц. — К.: Знання-Пресс, 2003. — С. 129.
- ⁹⁷⁰ Кюмон Ф. Мистерии Митры. Пер. с фр. — СПб.: Евразия, 2000. — С. 85–86.
- ⁹⁷¹ Хроники длинноволосых королей / Пер. с лат., статьи и сост. Н. Горелова. — СПб.: Азбука-классика, 2004. — С. 290–292.
- ⁹⁷² Дандамаева М. М. Понятия «Ассирия», «Вавилония», «Месопотамия» в античной традиции // История и языки Древнего Востока: Памяти И. М. Дьяконова. — СПб.: Петербургское Востоковедение, 2002. — С. 63–65.
- ⁹⁷³ Щенников В. Кто вы, друзья? // Азия и Африка сегодня. — 1995. — № 6. — С. 45.
- ⁹⁷⁴ Генон Р. Символ священной науки / Пер. с фр. Предисл. С. Ключникова. — М.: Беловодье, 2002. — С. 73–74, 126; див. також С. 123.
- ⁹⁷⁵ Шлюмберже Д. Эллинизированный Восток: Греческое искусство и его наследники в несредземноморской Азии / Пер. с франц. Общ. ред. и предисл. Б. Я. Ставиского. Послесл. Г. А. Кошеленко. — М.: Искусство, 1985. — С. 21.
- ⁹⁷⁶ Рерих Ю. М. К изучению Калачакры / Пер. с англ. // <http://www.mesogaia.il.if.ua/roerih.htm>
- ⁹⁷⁷ Колледж М. Парфяне: Последователи пророка Заратустры / Пер. с англ. — М.: ЗАО Центрполиграф, 2004. — 190 с.
- ⁹⁷⁸ Щербаков В. И. Асгард и ваны // Дорогами тысячелетий: Книга третья: Сб. ист. ст. и очерков / Под общ. ред. А. Ф. Смирнова. — М.: Мол. гвардия, 1989. — С. 84–86; див. також: Кубанов А. Х. Ассия и Асгард на Кавказе, или По следам Тура Хейердала: Очерки и заметки. — М.: Илекса; Ставропольсервисшкола, 2004. — Вып. V. — 240 с.
- ⁹⁷⁹ Мурзаев Э. М. Очерки топонимики. — М.: Мысль, 1974. — С. 229.
- ⁹⁸⁰ Блаватская Е. П. Из пещер и дебрей Индостана. — М.: Эксмо, 2003. — С. 324, 331.
- ⁹⁸¹ Капанцян Г. А. Историко-лингвистическое значение топонимики древней Армении // Научные труды Ереванского университета. — Ереван, 1940. — Т. 14.
- ⁹⁸² Бейджент М., Ли Р., Линкольн Г. Мессианское наследие / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2005. — С. 97, 98.
- ⁹⁸³ Иосиф Флавий. Иудейские древности / Пер. с греч. Г. Г. Генкеля. — СПб., 1890. — Т. 2. — Кн. XVIII, гл. 1, пп. 2–5.
- ⁹⁸⁴ Найт К., Ломас Р. Ключ Хирама: Фараоны, масоны и утерянные свитки Иисуса. — М.: Эксмо, 2006. — С. 105.
- ⁹⁸⁵ Дьяконов И. М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н. э. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — С. 345; Грантовский Э. А. Сагаратии и XIV округ государства Ахеменидов по списку Геродота (III, 93) // Краткие сообщения Института народов Азии. — М., 1962. — № 46. — С. 227.
- ⁹⁸⁶ Левек П. Эллинистический мир / Пер. с фр. Комментар. и послесл. Г. А. Кошеленко. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит.-ры, 1989. — С. 37; Федоров — Давыдов Г. А. На окраинах античного мира. — М.: Наука, 1975. — С. 38–50.
- ⁹⁸⁷ Кошеленко Г. А. Культура Парфии. — М.: Наука, 1966. — С. 99.
- ⁹⁸⁸ Кошеленко Г. А. Греческий полис на эллинистическом Востоке. — М.: Наука, 1979. — С. 137–138, 141–142.

- ⁹⁸⁹ Давыдов А. Д. Топонимика Афганистана как исторический источник // Восток. — М., 2001. — № 2. — С. 9.
- ⁹⁹⁰ Давыдов А. Д. Топонимика Афганистана как исторический источник // Восток. — М., 2001. — № 2. — С. 5.
- ⁹⁹¹ История Афганистана с древнейших времен до наших дней / Отв. ред. Ю. В. Ганковский. — М.: Мысль, 1982. — С. 26; Массон В. М., Ромодин В. А. История Афганистана: В 2-х тт. — М.: Наука, 1964. — Т. 1. — С. 58.
- ⁹⁹² Бонгард-Левин Г. М., Ильин Г. Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1969. — С. 478–479; Бонгард-Левин Г. М., Гаибов В. А., Кошеленко Г. А. Распространение христианства на Востоке (В свете исследований памятников Дура—Европос) // Вестник древней истории. — 2005. — № 3. — С. 58–72.
- ⁹⁹³ Сказания из «Шахнаме» / Пер. с тадж. Отв. ред. С. Улуг-зода. — Душанбе: Адиб, 1989. — С. 56.
- ⁹⁹⁴ Бойс М. Зороастрийцы: Верования и обычаи / 2-е изд., испр. Пер. с англ. и примеч. И. М. Стеблин-Каменского. Отв. ред. и послесл. Э. А. Грантовский. М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 108–109.
- ⁹⁹⁵ Boyce M. On Sacred Fires of Zoroastrians // Bulletin of the Oriental Research. — 1968. — V. 31, N1. — P. 52–68.
- ⁹⁹⁶ Бокщанин А. Г. Парфия и Рим (Исследование о развитии международных отношений позднего периода истории античного мира. — М.: Изд-во МГУ, 1966. — Ч. II. Система политического дуализма в Передней Азии. — С. 97–98.
- ⁹⁹⁷ Бойс М. Зороастрийцы: Верования и обычаи / 2-е изд., испр. Пер. с англ. и примеч. И. М. Стеблин-Каменского. Отв. ред. и послесл. Э. А. Грантовский. М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 115.
- ⁹⁹⁸ Тилак Б. Г. Арктическая родина в Ведах / Пер. с англ. — М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. — С. 387.
- ⁹⁹⁹ Дьяконов И. М. Восточный Иран до Кира (К возможности новых постановок вопроса) // История иранского государства и культуры: К 2500-летию иранского государства / Отв. ред. Б. Г. Гафуров. — М.: Гл. ред. вост. лит.-ры, 1971. — С. 122–123.
- ¹⁰⁰⁰ Грозный Б. Доисторические судьбы Передней Азии // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — № 3–4. — С. 43.
- ¹⁰⁰¹ Карнакапарва. — М., 1990. — С. 250.
- ¹⁰⁰² Сариниди В. И. Бактрия сквозь тьму веков. — М.: , 1984. — С. 88; див.: Tam W. The Greeks in Bactria and India. — Cambridge: CUP, 1938. — XXIV, 539 p.
- ¹⁰⁰³ Мамедова С. М. О происхождении шумеров // Всесоюзная студенческая конференция по гуманитарным наукам «Актуальные проблемы исторических наук» 20–21 апреля 1988 г.: Тезисы докладов. — М.: МГПИ, 1988. — С. 211–212.
- ¹⁰⁰⁴ Рол Д. Генезис цивилизации: Откуда мы произошли ... / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2002. — С. 71, 89–140.
- ¹⁰⁰⁵ Сариниди В. И. Сиро-хетские божества в Бактрийско-маргианском пантеоне // Советская археология. — М., 1989. — № 9. — С. 17–24.
- ¹⁰⁰⁶ Шилов Ю. До осяяної сонцем країни // Українська культура. — К., 2003. — № 10. — С. 23.
- ¹⁰⁰⁷ Карнакапарва. — М., 1990. — С. 111.
- ¹⁰⁰⁸ Карнакапарва. — М., 1990. — С. 250.
- ¹⁰⁰⁹ Ткачук Т. Суміш Пуруші з Аполлоном (Шилов Ю. Прародина ариев: История, обряды, мифы. — К.: Синто, 1995. — 744 с.) // Українознавчі студії. — Ів.-Франківськ: Плай, 2001. — № 3. — С. 238.
- ¹⁰¹⁰ Дьяконов И. М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н. э. — М.: Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — С. 345; Грантовский Э. А. Сагаратии и XIV округ государства Ахеменидов по списку Геродота (III, 93) // Краткие сообщения Института народов Азии. — М., 1962. — № 46. — С. 227.
- ¹⁰¹¹ Herzfeld E. Altpersische Inschriften: Erster Ergänzungsband zu den “Archaologischen Mitteilungen aus Iran: Mit 20 Textbildern und 16 Lichtdrucktafeln. — Berlin: Verlag von Dietrich Reimer, 1938. — VIII, 386s.
- ¹⁰¹² Бонгард-Левин Г. М., Ильин Г. Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1969. — С. 251; Бонгард-Левин Г. М. Индия эпохи Маурьев. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1973. — С. 174–175, 350–351.

- ¹⁰¹³ Бонгард-Левин Г. М., Ильин Г. Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1969. — С. 253.
- ¹⁰¹⁴ Бонгард-Левин Г. М., Ильин Г. Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1969. — С. 252.
- ¹⁰¹⁵ Давыдов А. Д. Топонимика Афганистана как исторический источник // Восток. — М., 2001. — № 2. — С. 21.
- ¹⁰¹⁶ Бонгард-Левин Г. М., Ильин Г. Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1969. — С. 483.
- ¹⁰¹⁷ Дьяконов И. М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н. э. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — С. 54.
- ¹⁰¹⁸ Тилак Б. Г. Арктическая родина в Ведах / Пер. с англ. — М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. — С. 382.
- ¹⁰¹⁹ Берзин Э. Западные индийцы и загадка амазонок // Знание — сила. — М., 1983. — № 2. — С. 43–45.
- ¹⁰²⁰ Бонгард-Левин Г. М., Ильин Г. Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1969. — С. 252.
- ¹⁰²¹ Бонгард-Левин Г. М. Индия эпохи Маурьев. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1973. — С. 350.
- ¹⁰²² Массон В. М., Ромодин В. А. История Афганистана: В 2- тт. — М.: Наука, 1964. — Т. 1. — С. 58.
- ¹⁰²³ Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р. Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. Отд-ние, 1991. — С. 13.
- ¹⁰²⁴ Лама Анагарика Говинда. Психология раннего буддизма. Основы тибетского мистицизма. — СПб.: Андреев и сыновья, 1993. — С. 283.
- ¹⁰²⁵ Буддизм / Сост. и предисл. Я. В. Боцман. — Харьков: Фолио, 2001. — С. 97.
- ¹⁰²⁶ Захаров Ю. Найденная Шамбала. Последняя тайна Города Богов. — М.: Яуза; Эксмо. 2006. — С. 37.
- ¹⁰²⁷ Кузнецов Б. И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б. М. Нармаева. Послесл. А. Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 46, 161.
- ¹⁰²⁸ Кузнецов Б. И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б. М. Нармаева. Послесл. А. Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 141.
- ¹⁰²⁹ Birnbaum E. The Way to Shambhala: A Search for the Mythical Kingdom beyond the Himalayas. — New York: Anchor Press / Doubleday, 1980. — P. 12–13, 44, 79–81, 102.
- ¹⁰³⁰ Зелинский А. Н. Послесловие // Кузнецов Б. И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б. М. Нармаева. Послесл. А. Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 340–349; Кузнецов Б. И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б. М. Нармаева. Послесл. А. Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 63–70; Сидоров С. Центрально-азиатская цивилизация: Арийское наследие в Тибете (Система образования) // Золотой грифон: Новое евразийское обозрение. — 2002. — № 4. — С. 101–122.
- ¹⁰³¹ Намкай Норбу. Друнг, Дэу и Бон: традиции преданий, языка символов и бон в древнем Тибете. — М. ЛибриС. 1997 — 386 с.; Намкай Норбу. Кристалл и Путь Света. — СПб.: Сангелинг, 1998. — 216 с.
- ¹⁰³² Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. — СПб.: Кристалл, 2001. — С. 300–301.
- ¹⁰³³ Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Виеда, 1992. — С. 308, 327–328.
- ¹⁰³⁴ Кримський А. Розвідки, статті та замітки. — К.: Вид-во УАН, 1928. — С. 403; Умняков И. Тохарская проблема // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — № 3–4. — С. 192.
- ¹⁰³⁵ Умняков И. Тохарская проблема // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — № 3–4. — С. 193.
- ¹⁰³⁶ Druuis Belenios Ategnatos. The Relation of Hindu and Celtic Culture // http://www.geocities.com/integral_tradition/hindu.html
- ¹⁰³⁷ Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р. Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-ние, 1991. — С. 157.

- ¹⁰³⁸ Stein R.A. La civilisation tibetaine. — Paris, 1962. — P. 195–196.
- ¹⁰³⁹ Людство і віра / Авт.-уклад. Г. Щокін. — К.: МАУП, 2002. — Т.1. — С. 403–404/
- ¹⁰⁴⁰ Бураев Д. И. Религия Бон и проблемы сакрализации власти в тибетском государстве VII–IX вв.: Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. — Улан-Удэ: Изд-во Бурят. ГУ, 2001. — <http://www.dissertation1.narod.ru/avtoreferats2/av138.htm>
- ¹⁰⁴¹ Chung B. Won Buddhism: A synthesis of the moral system of Confucianism and Buddhism // J. of Chin. Philosophy (Honolulu). — 1988. — Vol.15, № 4. — P.425–448.
- ¹⁰⁴² Цендина А. Бон — древняя религия тибетцев // Азия и Африка сегодня. — М., 2000. — № 10. — С. 63.
- ¹⁰⁴³ Francke A. H. Das Christentum und die tibetische Bon-Religion // Deutsche Forchung. — Berlin, 1928. — Heft 5. Див.: Гумилев Л. Н. Древний Тибет / Сост. И. В. Мамаладзе. — М.: ДИ-ДИК, 1993. — С. 275.
- ¹⁰⁴⁴ Stein R. A. Religious Taoism and Popular Religion from the Second to Seventh Centuries // Facets of Taoism. — New Haven and London, 1979. — P. 53; Стейн Р.А. Тибетская цивилизация / Перев. с англ. // Гумилев Л. Н. Древний Тибет / Сост. И. В. Мамаладзе. — М.: ДИ-ДИК, 1993. — С. 520; Див.: Торчинов Е. А. Даосизм: Опыт историко-религиозного описания. — СПб.: Лань, 1998. — С. 45.
- ¹⁰⁴⁵ Цендина А. Бон — древняя религия тибетцев // Азия и Африка сегодня. — М., 2000. — № 10. — С. 63–64.
- ¹⁰⁴⁶ Бураев Д. И. Религия Бон и проблемы сакрализации власти в тибетском государстве VII–IX вв.: Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. — Улан-Удэ: Изд-во БурятГУ, 2001. — <http://www.dissertation1.narod.ru/avtoreferats2/av138.htm>
- ¹⁰⁴⁷ Tsering Thar. The Ancient Zhang Zhung Civilization // Tibet Studies (Lhasa). — 1989. — P. 90–104; Haahr E. The Zhang-zhung Language: A Grammar and Dictionary of the Unexplored Language of the Tibetan Bonpos // Acta Jutlandica. — Copenhagen, 1968. — Vol. XL, N 1. — P. 7–43.
- ¹⁰⁴⁸ Фрай Р. Наследие Ирана / Пер. с англ. Отв.ред. и предисл. М.А. Дандамаева. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1971. — С. 120.
- ¹⁰⁴⁹ Не слід плутати з давнім монастирем Юнг-Друнг в кашмірському Ладакху, теперішнім монастирем Ламаюру, де в XI ст. медитував великий подвижник тибетського буддизму Наропа.
- ¹⁰⁵⁰ Бонгард-Левин Г.М., Ильин Г. Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1969. — С. 478.
- ¹⁰⁵¹ Мануш Л. Культ Шивы и цыгане (К проблеме древней религии цыган) // Сов.этнография. — 1979. — № 6. — С. 71–78.
- ¹⁰⁵² Beckwith C. The Tibetan Empire in Central Asia. — Princeton (NJ): Princeton University Press, 1987. — P. 3–36.
- ¹⁰⁵³ Стейн Р. А. Тибетская цивилизация / Перев. с англ. // Гумилев Л.Н. Древний Тибет / Сост. И. В. Мамаладзе. — М.: ДИ-ДИК, 1993. — С. 510.
- ¹⁰⁵⁴ Элиаде М. Мефистофель и Андрогин / Пер. с фр. — СПб.: Алетейя, 1998. — С. 287
- ¹⁰⁵⁵ Стейн Р. А. Тибетская цивилизация / Перев. с англ. // Гумилев Л. Н. Древний Тибет / Сост. И. В. Мамаладзе. — М.: ДИ-ДИК, 1993. — С. 521.
- ¹⁰⁵⁶ Людство і віра / Авт.-уклад. Г. Щокін. — К.: МАУП, 2002. — Т. 1. — С. 405.
- ¹⁰⁵⁷ Стейн Р. А. Тибетская цивилизация / Перев. с англ. // Гумилев Л. Н. Древний Тибет / Сост. И. В. Мамаладзе. — М.: ДИ-ДИК, 1993. — С. 513, 515.
- ¹⁰⁵⁸ Стейн Р. А. Тибетская цивилизация / Перев. с англ. // Гумилев Л. Н. Древний Тибет / Сост. И. В. Мамаладзе. — М.: ДИ-ДИК, 1993. — С. 522.
- ¹⁰⁵⁹ Francke A. H. Die Frage der Bon-Religion // Allgemeine Missionszeitschrift. — 1922. — Vol.49, fasc. II. — S. 321, 323, 325, 328; Hoffmann H. Quellen zur Geschichte der tibetischen Bon—Religion. — Wiesbaden, 1950. — P. 136, 193, 244, 256; Ma Tch'ang-cheou. Po-kiao yuan-lieou («Histoire du Bon») // Min-tsou-hiue yen-kieu tsi-k'an. — 1943. — N 3, sept. — P. 69–83.
- ¹⁰⁶⁰ «... Здесь девять Путей перечислены следующим образом:
1. Путь Практики Предсказаний (*rhuwa gshen theg-ra*): Буквально *theg-ra* означает скорее транспортное средство или способ передачи, чем дорогу или путь. *gShen*, термин неясного происхождения и значения, может быть переведён, согласно Лопону, как «практика» или «практик». И термин *rhuwa* означает предсказание или предзнаменование. Этот путь или средство в основном занимаются предска-

занием (то), астрологическими или геомантическими вычислениями (rtsis), медицинской диагностикой (druad) и исполнением ритуалов целительства (gto).

2. Путь Практики Видимых Проявлений (snang gshen theg-pa): Этот путь в основном занимается видимыми проявлениями (snang-ba), воспринимаемыми как положительные проявления активности богов (lha), которые приходят на помощь к человечеству. Следовательно, особое внимание уделяется призыванию богов (lha gsol-ba), с тем, чтобы получить их помощь. Это включает такие классы богов, как Thugs-dkar, sGra-bla, Wer-ma и так далее.

3. Путь Практики Магической Силы ("phrul gshen theg-pa): Этот путь в основном включает в себя магические ритуалы с тем, чтобы обеспечить процветание и контроль над призываемыми духами, особенно в ритуалах экзорсизма (sel-ba), предназначенных уничтожить отрицательную энергию и отрицательные провокации злых духов (gdon), которые появляются, с тем, чтобы нарушить покой человеческого существования. Практикующий работает с этими энергиями в плане призывания, заклинания и применения (bsnyen sgrub las gsum).

4. Путь Практики Существования (srid gshen theg-pa): Здесь «существование» (srid-pa) на самом деле означает процесс смерти и перерождения. Этот путь также известен как "Dur gshen, практика церемоний экзорсизма ("dur) духов мёртвых, которые тревожат живых. Следовательно, он в основном занимается с 360 видами ритуалов, которые это совершают, а также с методами обеспечения удачи и долгой жизни живущих. Эти четыре пути представляют Четыре Причинных Пути Бон (bon rgyu'i theg-pa bzhi). За ними следуют высшие пути более духовной природы, чья цель — освобождение и просветление, и которые вместе известны как Пути Осуществления («bras-bu'i theg-pa).

5. Путь Добродетельных Практикующих Мирян (dge-bsnyen theg-pa): Этот путь в основном занимается моралью и этикой, например, десятью добродетелями (dge-ba bci), десятью Совершенствами или Парамитами, и так далее, а также десятью благочестивыми деяниями, такими как возведение ступ и так далее.

6. Путь Мудрецов Аскетов (drang-srong theg-pa): Термин drang-srong (санскр. риши), означающий «мудрец» здесь имеет техническое значение полностью посвященного монаха, который принял все обеты, соответствующие буддистскому бхикшу (dge-slong). Основное значение здесь имеют обеты монаха и правила монашеской дисциплины («dul-ba).

7. Путь Белого А (A-dkar theg-pa): Этот путь большей частью занимается Тантрической практикой трансформации посредством визуализации себя как божества медитации и практик, связанных с мандалой. В него включены как Низшие, так и Высшие Тантры.

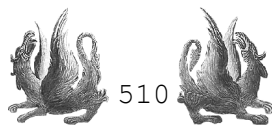
8. Путь Первичного Шен (ye gshen theg-pa): Этот путь главным образом занимается определёнными тайными Тантрическими практиками, включая надлежащие взаимоотношения с Гуру и Тантрическим консортом, а также методологиями Процесса Зарождения (bskyed-rim) и Процесса Завершения (rdzogs-rim), и связанным с ними поведением.

9. Предельный Путь (bla-med theg-pa): Предельный и непревзойдённый (bla na med-pa) путь состоит из учения и практик Дзогчен, Великого Совершенства, который описывает процесс просветления в терминах Основания, Пути и Плода, а также практики созерцания как мировоззрения, медитаций и образа действий... Согласно Системе Центральных Сокровищ (dbus gter lugs), Девять Путей в свою очередь разделены на Причинные Средства (rgyu'i theg-pa) и Средства Осуществления («bras-bu'i theg-pa). Эти средства следующие:

1. Путь Богов и Людей, где один полагается на другого (lha mi gzhan rten gyi theg-pa): иными словами, это средство, в котором ученики сперва должны выслушать учение друг от друга. Это средство соответствует Шравакаяне Буддистской системы и философским взглядам Вабхашика.

2. Путь Шенрабпа, где практики сами обладают пониманием (rang-rtogs gshen-rab kyi theg-pa): Этим практикам нет необходимости слышать учение от других, они находят его сами. Это средство соответствует Пратьекабуддхаяне буддистов и философским взглядам Саутрантика.

3. Путь Сострадательных Боддхисаттв (thugs-rje sems-pa'i theg-pa): Это средство соответствует системе Боддхисаттваяаны Махаяна Сутра в буддизме. В особенности ссыла на Боддхисаттв, которые практикуют десять Парамит щедрости, морали, терпения, мощи, медитации, силы, сострадания, исполнения обязательств, искусных средств и мудрости. Философские взгляды этого пути соответствуют взглядам Йогачаринов или Читтаматрин (sams-tsam-pa), которые распознают отсутствие какого бы то ни было неотъемлемого существования в смысле как внутренней сущности, так и внешних явлений.

4. Путь Боддхисаттв, которые не имеют концептуальных разработок (*g.yung-drung sems-ra 'i spro med-ra 'i theg-ra*): Это средство соответствует Боддхисаттвайне в буддистской системе. Бонпо термин *g.yung-drung sems-dra*, буквально Свастикасаттва или «Свастическая сущность» имеет тот же смысл, что и буддистский термин Боддхисаттва (*byang-chub sems-dra*). Здесь можно найти практику тех же десяти Парамит. Однако философские концепции пустоты и отсутствия какого бы то ни было неотъемлемого существования внутренней сущности и внешних явлений скорее понимаются путём Мадхьямика (*dbi-ma-ra*), чем Читтаматра. Эти четыре низших пути представляют Причинное Средство Достижения (*rgyu 'i theg-ra*), в то время как нижеследующие известны как Средства Осуществления.

5. Путь Первичного Бон Чистого Образа Действий и Исполнения Ритуалов (*bya-ba gtsang-spyod ye bon gyi theg-ra*): Сосредотачиваясь на ритуальной деятельности (*bya-ba*, санскр. крийя) и чистоте образа действий, этот путь соответствует Криятантрайне в системе Ньингмапа. Что касается метода, Сущность Мудрости (*ye-shes-ra*) призывают в поле зрения практикующего и обращаются с ней, как с великим господином, милости которого испрашивает покорный слуга, и, как следствие этого, практикующий получает знание (*ye-shes*) и благословение (*byin-rlabs*) божества.

6. Путь Прозорливого Знания, который обладает всеми аспектами (*gnat-par kun-ldan mngon-shes kyi theg-ra*): Концентрация осуществляется одинаково на внешних ритуальных действиях и внутренней практике йоги. Этот путь соответствует Чарьятантрайне в системе Ньингмапа. Вместе с практикой десяти Парамит и четырёх Воспоминаний призывается присутствие Сущности Мудрости, но здесь это божество воспринимается скорее как близкий друг, чем вышестоящий господин. Эти два пути представляют Внешние или Низшие Тантры (*phyi rgyud*), в то время как нижеследующие пути представляют Внутренние или Высшие Тантры (*paṅg rgyud*).

7. Путь Видимого Проявления Сострадания в смысле Действительного Процесса Зарождения (*dnagos bskyed thugs-rje rol-ra 'i theg-ra*): Этот путь соответствует Йога Тантре и до определённой степени Махайога Тантре и Ануттара Тантре в буддистской системе классификации как для Ньингмапы, так и для более новых школ. Утверждая себя в высшем мировоззрении Предельной Истины и оставаясь в первозданности Естественного Состояния, практикующий вовлекается в Процесс Зарождения (*bskyed-rim*) и трансформирует себя в божество медитации, реализуя таким образом качества, приписываемые этому проявлению просветлённого осознания.

8. Путь, в котором Всё Совершенно и Безмерно Наполнено Смыслом (*shin tu don-ldan kun rdzogs kyi theg-ra*): Утвердившись в предельной Истине и первозданности Естественного Состояния, как описано выше, практикующий сосредотачивается скорее на Процессе Совершенствования (*rdzogs-rim*), чем на Процессе Зарождения (*bskyed-rim*), так что Пространство и Осознание осознаются как нераздельные (*dbuings rig dbyer-med*). И особенно в том, что касается божества медитации, практикующий осознаёт гнозис или первозданное осознание нераздельности благодати и пустоты (*bde stong ye-shes*). Этот путь соответствует Махайога Тантре и, в особенности, Ануйога Тантре Ньингмапы.

9. Непревзойдённый Путь Высших Пиков Первозданного Великого Совершенства (*ye nas rdzogs-chen yang-rtse bla-med kyi theg-ra*): Этот путь содержит учение Дзогчен в терминах Методов Ума (*sems-sde*), которые делают ударение на аспекте осознания Естественного Состояния, и Методах Пространства (*klong-sde*), которые делают ударение на аспекте пустоты, а также Методы Тайных Наставлений (*tan-ngag sde*), которые подчеркивают их нераздельность. О Сокровищницах Центрального Тибета см. John Myrdhin Reynolds, «Yungdrung Bon: The Eternal Tradition», Tibetan Translation Project (privately printed), New York 1994. А также Lopen Tenzin Namdak и John Reynolds (tr), «The Condensed Meaning of an Explanation of the Teachings of Yungdrung Bon», Bonpo Foundation, Kathmandu n.d. Также см. Tenzin Wangyal, «Wonders of the Natural Mind», Station Hill Press, Barrytown NY 1993, pp. 35–37, 203–208" (Джон Рейнольдс. Традиция Дзогчен в Бон и Ньингма — <http://www.universelove.narod.ru/bdz-reinolds1.htm>)

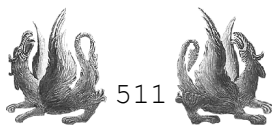
¹⁰⁶¹ Цит. за: Захаров Ю. Найденная Шамбала. Последняя тайна Города Богов. — М.: Яуза; Эксмо, 2006. — С. 93.

¹⁰⁶² Сергеева Т. Падмасамбхава и Бонпа // Наука и религия. — М., 2004. — № 2. — С. 24–26.

¹⁰⁶³ Кошеленко Г. А. Ранние этапы развития культа Мифры // Древний Восток и античный мир: Сб. стт., посвящ. В. И. Авдееву. — М.: Изд-во МГУ, 1972. — С. 84.

¹⁰⁶⁴ Гумилев Л. Н. Древний Тибет / Сост. И. В. Мамаладзе. — М.: ДИ- ДИК, 1993. — С. 43.

¹⁰⁶⁵ Кузнецов Б.И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б. М. Нармаева. Послесл. А. Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 113.

- ¹⁰⁶⁶ Марр Н.Я. Иштарь (От богини матриархальной Афреврозии до героини любви феодальной Европы) // Яфетический сборник. — 1927. — Вып. V. — С. 109–178; Струве В.В. Иштарь-Исольда в древневосточной мифологии // Труды Института языка и мышления АН СССР. — Л., 1932. — Вып. II. Тристан и Исольда: От героини любви феодальной Европы до богини матриархальной Афреврозии / Коллективный труд Сектора семантики и фольклора. Под ред. Н. Я. Марра. — С. 49–70; Франк-Каменецкий И. Г. Иштарь-Исольда в библейской поэзии // Труды Института языка и мышления АН СССР. — Л., 1932. — Вып. II. Тристан и Исольда: От героини любви феодальной Европы до богини матриархальной Афреврозии / Коллективный труд Сектора семантики и фольклора. Под ред. Н. Я. Марра. — С. 71–89; Франк-Каменецкий И. Г. Итоги коллективной работы над сюжетом Тристана и Исольды // Труды Института языка и мышления АН СССР. — Л., 1932. — Вып. II. Тристан и Исольда: От героини любви феодальной Европы до богини матриархальной Афреврозии / Коллективный труд Сектора семантики и фольклора. Под ред. Н.Я. Марра. — С. 261–276.
- ¹⁰⁶⁷ Хинц В. Государство Элам /Пер. с нем. Отв. ред. Ю. Б. Юсифов. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит-ры, 1977. — С. 44–45.
- ¹⁰⁶⁸ Антонова Е. В. К вопросу о происхождении и смысловой нагрузке знаков на статуэтках анауской культуры // Сов. археология. — 1972. — № 4. — С. 14–15.
- ¹⁰⁶⁹ Wikander S. Mithra en vieux-perse // *Orientalia Suecana*. — Stocholm, 1952. — Vol.I. — P. 66–68.
- ¹⁰⁷⁰ Голубцова Е. С. Идеология и культура сельского населения Малой Азии: I–III вв. — М.: Наука, 1977. — С. 26–27.
- ¹⁰⁷¹ Кобылина М. М. Изображения восточных божеств в Северном Причерноморье в первые века н.э. — М.: Наука, 1978. — С. 11.
- ¹⁰⁷² Кобылина М. М. Изображения восточных божеств в Северном Причерноморье в первые века н. э. — М.: Наука, 1978. — С. 10–13.
- ¹⁰⁷³ Кобылина М.М. Изображения восточных божеств в Северном Причерноморье в первые века н. э. — М.: Наука, 1978. — С. 18–21.
- ¹⁰⁷⁴ Pongracz M. Lowendarstellungen an Podesten der Konigsthronen // *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Abteilung Kairo*. — 1957. — N 15. — S. 213–220.
- ¹⁰⁷⁵ Гусева Н.Р. Многоликая Индия / 3-е изд., испр. и дополн. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит. 1987. — С. 100.
- ¹⁰⁷⁶ Давыдов А. Д. Топонимика Афганистана как исторический источник // *Восток*. — М., 2001. — № 2. — С. 17.
- ¹⁰⁷⁷ Неверов О. Я. Изображения на геммах-печатах, металлических перстнях и амулетах // Кобылина М.М. Изображения восточных божеств в Северном Причерноморье в первые века н. э. — М.: Наука, 1978. — С. 166–167.
- ¹⁰⁷⁸ Никольский Н. М. Керубы по данным Библии и восточной археологии // Труды Белорусского гос. ун-та. — Минск, 1922. — Вып. 2–3. — С. 198–228; Постовская Н. М. Изучение древней истории Ближнего Востока в Советском Союзе (1917–1959 гг.). — М.: Изд-во АН СССР, 1961. — С. 72.
- ¹⁰⁷⁹ Кузнецов Б. И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б. М. Нармаева. Послесл. А. Н. Зелинского. — Спб.: Евразия, 1998. — С. 113.
- ¹⁰⁸⁰ Фарно — благодать, харизма у зороастрийців (у вигляді ореолу, німбу). Уявлення про нього, вірогідно, пов'язане й зі способом поховання в парсів — винесення мертвого на дахми («башти мовчання») на поживу птаству, — бо було спостережено, що утворений внаслідок розкладання трупів безколірний токсичний газ із запахом часнику та гнилої риби (фосфористий водень) самоспалахує, і з його синюватого горіння утворюється білий дим (пентоксид фосфору).
- ¹⁰⁸¹ Duchesne-Guillemin J. O Xvarenah // *Annali dell' Istituto Orientale di Napoli: Sezione linguistica*. — 1963. — # 5. — P. 19–31.
- ¹⁰⁸² Макаров И. Орфизм и греческое общество в VI–IV вв. до н. э. // *Вестник древней истории*. — М., 1999. — № 1. — С. 8–19.
- ¹⁰⁸³ Сидоров А. И. Плотин и гностики // *Вестник древней истории*. — 1979. — № 1. — С. 54–70.
- ¹⁰⁸⁴ Сергеев К. В. Когнитивные модели и формирование религиозных институтов: Античный протогностицизм // *Полис: Политические исследования*. — М., 2002. — № 5. — С. 88.
- ¹⁰⁸⁵ Сергеев К. В. Когнитивные модели и формирование религиозных институтов: Античный протогностицизм // *Полис: Политические исследования*. — М., 2002. — № 5. — С. 94.

- ¹⁰⁸⁶ Ваджранатха. Буддам несть числа как звёздам на небесах // Традиционные исследования. — Спб., 2000. — № 1. — С. 18.
- ¹⁰⁸⁷ Jonas H. Delimitation of the Gnostic Phenomenon — Typological and Historical // *Origini dello Gnosticismo*. — Leiden, 1967. — P. 91, 241–265, 1047.
- ¹⁰⁸⁸ Торчинов Е. А. Даосизм: Опыт историко-религиозного описания. — СПб.: Лань, 1998. — С. 195–196.
- ¹⁰⁸⁹ Кузнецов Б. И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б. М. Нармаева. Послесл. А. Н. Зелинского. — Спб.: Евразия, 1998. — С. 38.
- ¹⁰⁹⁰ Кузнецов Б. И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б. М. Нармаева. Послесл. А. Н. Зелинского. — Спб.: Евразия, 1998. — С. 111.
- ¹⁰⁹¹ Кузнецов Б. И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б. М. Нармаева. Послесл. А. Н. Зелинского. — Спб.: Евразия, 1998. — С. 110.
- ¹⁰⁹² Кузнецов Б. И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б. М. Нармаева. Послесл. А. Н. Зелинского. — Спб.: Евразия, 1998. — С. 112.
- ¹⁰⁹³ Кузнецов Б. И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б. М. Нармаева. Послесл. А. Н. Зелинского. — Спб.: Евразия, 1998. — С. 183.
- ¹⁰⁹⁴ Мурзаев Э.М. Очерки топонимики. — М.: Мысль, 1974. — С. 199–200.
- ¹⁰⁹⁵ http://dictionary.laborlawtalk.com/Olaus_Wormius
- ¹⁰⁹⁶ Блаватская Е. П. Тайная Доктрина. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 1. Пробуждение космоса. — С. 44–45.
- ¹⁰⁹⁷ Блаватская Е. П. Тайная Доктрина. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 4. Загадка креста. — С. 11, 35, 51.
- ¹⁰⁹⁸ Блаватская Е. П. Тайная Доктрина. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С. 256–257.
- ¹⁰⁹⁹ Браунд Д. Діон Хрiсостом, торгiвля Ольвiї та ольвiїська «тавроскiфська вiйна» // *Археологiя*. — К., 1991. — № 3. — С. 25–30.
- ¹¹⁰⁰ Штаерман Е. М. Кризис античной культуры. — М.: Наука, 1975. — С. 95.
- ¹¹⁰¹ Штаерман Е. М. Социальные основы религии Древнего Рима. — М.: Наука, 1987. — С. 257–258.
- ¹¹⁰² Цит. за: Ранович А. Б. Первоисточники по истории раннего христианства. Античные критики христианства. — М.: Политиздат, 1990. — С. 147.
- ¹¹⁰³ Шифман И.Ш. Сирийское общество эпохи принципата (I–III вв. н. э.). — М.: Гл. ред. вост. лит., 1977. — С. 265.
- ¹¹⁰⁴ Чернышов Ю. Г. Социально-утопические идеи и миф о «Золотом веке» в Древнем Риме. — Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1992. — Ч. II. Ранний принципат. — С. 41–42.
- ¹¹⁰⁵ Энгельс Ф. Книга Одкровення // Маркс К., Энгельс Ф. Твори / 2-е вид. — К.: Полiтвидав України, 1964. — Т. 21. — С. 11–12.
- ¹¹⁰⁶ Чернышов Ю. Г. Социально-утопические идеи и миф о «Золотом веке» в Древнем Риме. — Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1992. — Ч. I. До установления принципата. — С. 69–70.
- ¹¹⁰⁷ Чернышов Ю. Г. Социально-утопические идеи и миф о «Золотом веке» в Древнем Риме. — Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1992. — Ч. I. До установления принципата. — С. 71.
- ¹¹⁰⁸ Чернышов Ю. Г. Социально-утопические идеи и миф о «Золотом веке» в Древнем Риме. — Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1992. — Ч. I. До установления принципата. — С. 61–62.
- ¹¹⁰⁹ Тарн В. Эллинистическая цивилизация / Пер. с англ. Предисл. С. И. Ковалева. — М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1949. — С. 193–207.
- ¹¹¹⁰ Кюмон Ф. Мистерии Митры / Пер. с фр. — СПб.: Евразия, 2000. — С. 250–251.
- ¹¹¹¹ Глоба П. Митраизм и христианство // <http://www.avesta.org.ru/articles/mithraism.htm>
- ¹¹¹² История китайской философии / Колл. авторов: Шеэнь Чжэн, Чжу Итин, У Сюнью и др. Пер. с кит. Общ. ред. и послесл. М. Л. Титаренко. — М.: Прогресс, 1989. — С. 76–87, 123–133; Титаренко М. Л. Древнекитайский философ Мо Ди, его школа и ученики. — М.: Наука, 1984. — 245 С.
- ¹¹¹³ Накратко за тенгрианската религия и митология // <http://www.tangra.org>
- ¹¹¹⁴ Мачиг Лабдон. Отсекая надежду и страх: устная линия передачи полного разъяснения священного учения Чод. — СПб.: Сангелинг, 1998. — 368 с.

- ¹¹¹⁵ Дьяконов И. М. Амореи (К происхождению культа бога Иисуса) // Вестник древней истории. — М., 1939. — № 4. — С. 63–64.
- ¹¹¹⁶ Лэмб Г. Кир Великий. Первый монарх / Пер. с англ. — М.: ЗАО Изд-во Центрполиграф, 2002. — С. 10, 355.
- ¹¹¹⁷ Пьянков И. В. Борьба Кира II с Астиагом по данным античных авторов // Вестник древней истории. — М., 1971. — № 3. — С. 16–37.
- ¹¹¹⁸ Дьяконов И. М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н. э. — М. — Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — С. 42.
- ¹¹¹⁹ Шохин В. К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — середина XV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 207.
- ¹¹²⁰ Солодухо Ю. А. Движение Маздака и восстание еврейского населения Ирана в первой половине VI в. н. э. // Вестник древней истории. — М., 1940. — № 3–4. — С. 131–145.
- ¹¹²¹ Alon G. The Jews on Their Land in the Talmudic Age (7–640 C.E.) / Trans. G. Levi from Hebrew. — Cambridge: Harvard University Press, 1989. — P. 16; Avi-Yonah M. The Jews under Roman and Byzantine Rule: A Political History of Palestine from the Bar Kokhba War to the Arab Conquest. — Jerusalem: The Magnes Press, 1976. — P. 261; Дюк Д. Еврейский вопрос глазами американца: Моё исследование сионизма / Пер. с англ. — К.: МАУП, 2002. — С. 189.
- ¹¹²² Law D. A. From Samaria to Samarkand: The Ten Lost Tribes of Israel. — Lanham (Maryland), 1991. — P. 1–2, 5, 15, 30–31, 33, 86–88, 186–188.
- ¹¹²³ Абдуллаев Е. Миф об утерянном колене в исследованиях по истории Центральной Азии // Вестник Евразии. — 2006. — № 1 (31). — С. 166.
- ¹¹²⁴ Тайлор Э. Б. Первобытная культура / Пер. с англ. Предисл. и прим. А. И. Першица. — М.: Политиздат, 1989. — С. 197.
- ¹¹²⁵ «Страсти св. Евстафия Мцхетского» // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования. 1990. — М.: Наука, 1991. — С. 129.
- ¹¹²⁶ Хайям О. Как чуден милой лик: Рубаи / Сост. М. Рейснер. — М.: Эксмо, 2002. — С. 369.
- ¹¹²⁷ Сказания из «Шахнаме» / Пер. с тадж. Отв. ред. С. Улуг-зода. — Душанбе: Адиб, 1989. — 383 с.
- ¹¹²⁸ Хайям О. Как чуден милой лик: Рубаи / Сост. М. Рейснер. — М.: Эксмо, 2002. — С. 370–371.
- ¹¹²⁹ Кор-оглы Х. Узбекская литература / 2-е изд., перераб. и дополн. — М.: Высш. шк., 1976. — С. 80–81.
- ¹¹³⁰ Кор-оглы Х. Узбекская литература / 2-е изд., перераб. и дополн. — М.: Высш.шк., 1976. — С. 81.
- ¹¹³¹ Бертельс Е. Э. Роман об Александре и его главные версии на Востоке. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1948. — С. 13, 18.
- ¹¹³² Junge J.P. Nazaratip' // Klio. — 1940. — T. 40. — S. 13–38.
- ¹¹³³ Фрай Р. Наследие Ирана / Пер. с англ. Отв. ред. и предисл. М. А. Дандамаева. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1971. — С. 139.
- ¹¹³⁴ Дандамаев М. А., Луконин В. Г. Культура и экономика древнего Ирана. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., 1980. — С. 234.
- ¹¹³⁵ Дандамаев М. А., Луконин В. Г. Культура и экономика древнего Ирана. — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит., 1980. — С. 313.
- ¹¹³⁶ Хинц В. Государство Элам / Пер. с нем. Отв. ред. Ю. Б. Юсифов. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит-ры, 1977. — С. 44–159–160.
- ¹¹³⁷ Бартчкян Р. М. Ерегики Ареворди («Сыны Солнца») в Армении и Месопотамии и послание армянского католикоса Нерсеса Благодатного // Эллинистический мир, Ближний Восток, Византия и Иран: Сб. в честь семидесятилетия член.-корр. АН СССР Н.В. Пигулевской. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1967. — С. 104.
- ¹¹³⁸ История древнего Востока. Зарождение древнейших классовых обществ и первые очаги рабовладельческой цивилизации / Отв. ред. М. А. Коростовцев. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1983. — Ч. 1. Месопотамия. — С. 366.
- ¹¹³⁹ Дьяконов И. М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н. э. — М. -Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — С. 24, 28.
- ¹¹⁴⁰ Continuity of Empire (?): Assyria, Media, Persia / Ed. G.B. Lanfranchi, M. Roaf, R. Rollinger. — Padova, 2003. — P. 1–12.

- ¹¹⁴¹ Гарднер Л. Цари Грааля и потомки Адама и Евы / Пер. с англ. — М.: Вече, 2001. — С. 144, 213, 325.
- ¹¹⁴² Луконин В. Г. Картир и Мани // Вестник древней истории. — М., 1966. — № 3. — С. 66.
- ¹¹⁴³ Бойс М. Зороастрийцы: Верования и обычаи / 2-е изд., испр. Пер. с англ. и примеч. И. М. Стеблин-Каменского. Отв. ред. и послесл. Э. А. Грантовский. М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 114–115.
- ¹¹⁴⁴ Дьяконов И. М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н. э. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — С. 43.
- ¹¹⁴⁵ Медведская И. Н. Дейок, Фраорт и хронология Мидийской династии // Вестник древней истории. — М., 2004. — № 2. — С. 94–100.
- ¹¹⁴⁶ Шлюмберже Д. Эллинизированный Восток: Греческое искусство и его наследники в несредземноморской Азии / Пер. с франц. Общ.ред. и предисл. Б. Я. ставиского. Послесл. Г. А. Кошеленко. — М.: Искусство, 1985. — С. 157.
- ¹¹⁴⁷ Бонгард-Левин Г. М., Ильин Г. Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1969. — С. 484–485, 490.
- ¹¹⁴⁸ Бонгард — Левин Г. М., Ильин Г. Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1969. — С. 480, 489.
- ¹¹⁴⁹ Bresciani E. La satrapia d'Egitto // Studi Classici e Orientali. — Pisa, 1958. — № VII. — P. 132–188.
- ¹¹⁵⁰ Bardtke H. Elephantine und die judische Gemeinde der Perserzeit // Altertum. — 1960. — V. 6, № 1. — S. 13–31.
- ¹¹⁵¹ Дандамаев М. А., Луконин В. Г. Культура и экономика древнего Ирана. — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит., 1980. — С. 300–301.
- ¹¹⁵² Gall H. von. Die Kopfbedeckung des persischen Ornaments bei den Achameniden // Archaeologische Mitteilungen aus Iran.N.F. — Berlin, 1974. — Bd. 7. — S.145–162.
- ¹¹⁵³ Дандамаев М. А. К вопросу о династии Ахеменидов // Палестинский сборник. — 1960. — Вып.5. — С. 3–21.
- ¹¹⁵⁴ Куликан У. Персы и мидяне: Подданные империи Ахеменидов / Пер. с англ. — М.: ЗАО Центрполиграф, 2002. — С. 54.
- ¹¹⁵⁵ Грантовский Э.А. О хронологии пребывания киммерийцев и скифов в Передней Азии // Российская археология. — 1994. — № 3. — С. 23–47; Дьяконов И. М. Киммерийцы и скифы на Древнем Востоке // Российская археология. — 1994. — № 1. — С. 108–116; Медведская И. Н. О скифском вторжении в Палестину // Вестник древней истории. — 2000. — № 2. — С. 221–229.
- ¹¹⁵⁶ Дьяконов И. М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н.э. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — С. 380.
- ¹¹⁵⁷ Матвеев В. В. Асуры и девы: Основной конфликт индоарийской мифологии // Восток. — М., 2003. — № 4. — С. 20–21.
- ¹¹⁵⁸ Матвеев В. В. Асуры и девы: Основной конфликт индоарийской мифологии // Восток. — М., 2003. — № 4. — С. 24.
- ¹¹⁵⁹ Винстедт Р. Путешествие через полмиллиона страниц: История малайской классической литературы / Пер. с англ. под ред., с предисл. и примеч. Б.Б. Парникеля. — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит., 1966. — С. 122–123.
- ¹¹⁶⁰ Бертельс Е. Э. Роман об Александре и его главные версии на Востоке. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1948. — С. 17.
- ¹¹⁶¹ Матвеев В. В. Асуры и девы: Основной конфликт индоарийской мифологии // Восток. — М., 2003. — № 4. — С. 20.
- ¹¹⁶² Элиаде М. Словарь религий, обрядов и верований. — М.—СПб, 1997. — С. 139.
- ¹¹⁶³ Boyce M. Iconoclasm among the Zoroastrians // Christianity, Judaism and other Greco—Roman Cults: Studies for Morton Smith at Sixty. — Leiden, 1975. — P. 93–111; Jackson A.V.W. Allusions in Pahlavi Literature to the Amobination of Idol-Worship // Sir Jamsetjee Jejeebhoy Madressa Jubilee Volume: Papers on Iranian Subjects. — Bombay, 1914. — P. 274–285.
- ¹¹⁶⁴ Книга деяний Ардашира сына Папака / Транскрипция текста, перевод со среднеперс., введ., коммент. и глоссарий О. М. Чунаковой. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит.-ры, 1987. — 30–31, 73–77.
- ¹¹⁶⁵ Vaissiere, E. de la. Histoire des marchands sogdiens. — Paris: Bibliotheque de l'Institut des Hautes etudes chinoises, 2002. — P/. 118–123, 129, 130–133, 138–140, 152, 203, 208, 216; Симс-Вильямс Н.

- Путешественники в Тибет, согдийские надписи Ладака // Вестник древней истории. — М., 1995. — №2. — С. 68–72; Кызласов Л.Р. Историко-культурное взаимодействие иранских и тюркских народов в средние века (язык, письменность, религия) // Вестник МГУ. Серия. 8. История. — 2004. — № 3. — С. 5–20.
- ¹¹⁶⁶ Деопик Д. В. Всадническая культура в верховьях Янцзы и восточный вариант «звериного стиля» // Культура и искусство народов Средней Азии в древности и средневековье. — М., 1979. — С. 62–67.
- ¹¹⁶⁷ Дьяконов И.М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н. э. — М. — Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — С. 49.
- ¹¹⁶⁸ Юсуфов Ю. Б. Элам: Социально — экономическая история. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит-ры, 1968. — С. 39–40.
- ¹¹⁶⁹ Колледж М. Парфяне: Последователи пророка Заратустры / Пер. с англ. — М.: ЗАО Центрполиграф, 2004. — С. 171.
- ¹¹⁷⁰ Macqueen J.G. Hattian Mythology and Hittite Monarchy // Anatolian Studies. — 1959. — Vol. IX. — P. 180—185; Меликишвили Г.А. Возникновение Хетского царства и проблема древнейшего населения Закавказья и Малой Азии // Вестник древней истории. — М., 1965. — № 1. — С. 3–4; Иванов В. В. Социальная организация индоевропейских племен по лингвистическим данным // Вестник истории материальной культуры. — 1957. — № 1. — С. 49–50; Довгяло Г. И. О характере наследования царской власти у хетов в эпоху Древнего царства // Вестник древней истории. — М., 1964. — № 1. — С. 24–26.
- ¹¹⁷¹ Helck W. Die Tochterheirat aegyptischer Konige // Chronique d’Egypte. — 1969. — N 87. — P. 27–59.
- ¹¹⁷² Kirfel W. Der Asvamedha und der Purusamedha // Alt— und Neu—Indische Studien. — 1951. — Bd. 7. — S. 39–50.
- ¹¹⁷³ Стеблин-Каменский М. И. Валькирии и герои // Известия АН СССР. Сер. литературы и языка. — 1979. — Т. 38, № 5. — С. 435–448.
- ¹¹⁷⁴ Эвола Ю. Герой и Дама (Из книги «Мистерия Грааля») / Пер. с итал. // Золотой грифон: Новое евразийское обозрение. — 2003. — № 1. — С. 127–128. (див. також: <http://tradigr.freeyellow.com/graal.html>)
- ¹¹⁷⁵ Пастухов А. Шах Куруш Бузург и его загадка // <http://www.avesta.org.ru/articles/kurush.htm>
- ¹¹⁷⁶ Эвола Ю. Герой и Дама (Из книги «Мистерия Грааля») / Пер. с итал. // Золотой грифон: Новое евразийское обозрение. — 2003. — № 1. — С. 128. (див. також: <http://tradigr.freeyellow.com/graal2.html>)
- ¹¹⁷⁷ Старостин Ю. Космос в учении Будды // Наука и религия. — 1990. — № 6. — С. 23.
- ¹¹⁷⁸ Дионисий Ареопагит. Сочинения. Толкования Максима Исповедника. — М.: Алетея, 2003. — С. 359.
- ¹¹⁷⁹ Зеркалов А. Воланд, Мефистофель и другие // Наука и религия. — 1987. — № 9. — С. 28–29.
- ¹¹⁸⁰ Японские дзуйхицу / Сост., вступ. ст. Т. П. Григорьева. — СПб.: Северо—Запад, 1998. — С. 484–486.
- ¹¹⁸¹ Гумилев Л. Н. Древний Тибет / Сост. И.В. Мамаладзе. — М.: ДИ-ДИК, 1993. — С. 295.
- ¹¹⁸² Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р. Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-ние, 1991. — С. 205.
- ¹¹⁸³ Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р. Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-ние, 1991. — С. 13.
- ¹¹⁸⁴ Свиридов Г. Г. Некоторые популярные буддистские культы в Японии (Генезис идеологии) // Япония: Ежегодник. 1978. — М.: Гл. ред. вост. лит., 1979. — С. 222–236.
- ¹¹⁸⁵ Шифман И. Ш. Культура древнего Угарита (XIV–XIII в. до н. э.) — М.: Наука, 1987. — С. 91.
- ¹¹⁸⁶ Никольский Н. М. Этюды по истории финикийских общинных и земледельческих культов: 1. Текст С=Eqṣeny. — Минск: Госиздат БССР, Редакция политич. лит-ры, 1947. — С. 32.
- ¹¹⁸⁷ Никольский Н. М. Этюды по истории финикийских общинных и земледельческих культов: 1. Текст С=Eqṣeny. — Минск: Госиздат БССР, Редакция политич. лит-ры, 1947. — С. 85.
- ¹¹⁸⁸ Никольский Н. М. Этюды по истории финикийских общинных и земледельческих культов: 1. Текст С=Eqṣeny. — Минск: Госиздат БССР, Редакция политич. лит-ры, 1947. — С. 102.

- ¹¹⁸⁹ Аверинцев С. С. Софія-Логос: Словник. — К.: Дух і Літера, 1999. — С. 128–129.
- ¹¹⁹⁰ Абдуль-Ахад Даууд. Мухаммад в Библии / Под ред. и со вступ. ст. А. В. Полосина. — М.: Умма, 2005. — С. 39–48.
- ¹¹⁹¹ Генон Р. Царь Мира / Пер. с фр. — Коломна: КЦ «Лига», 1993. — С. 48–49, 62–63.
- ¹¹⁹² Крестева Ю. Полілог / 3 франц. — К.: Юніверс, 2004. — С. 371.
- ¹¹⁹³ Мозес С. Ерос і Закон: Біблійні читання / 3 франц. — К.: Дух і Літера, 2003. — С. 92.
- ¹¹⁹⁴ Мень А. Магія. Оккультизм. Християнство: Из книг, лекций и бесед. — М.: Фонд им. А. Меня, 2003. — С. 59–61.
- ¹¹⁹⁵ Цветков О. Бог Живий і Бог мертвий / 3 рос. // www.gallart.narod.ru/tsvetkov-bog.html
- ¹¹⁹⁶ Гумилёв Л. Страна Шамбала в легенде и в истории // Гумилев Л.Н. Древний Тибет / Сост. И. В. Мамаладзе. — М.: ДИ-ДИК, 1993. — С. 298–303; Гумилёв Л. Страна Шамбала в легенде и в истории // Золотой грифон: Новое евразийское обозрение. — М., 2001. — № 3. — С. 46; впервые опубликовано в: // Азия и Африка сегодня. — 1968. — № 5.
- ¹¹⁹⁷ Иванов В. Ф. Православный мир и масонство // Православный мир и масонство: Сб. очерков. — Житомир: СМП «Житомир-РИКО-ПРЕСС-РЕКЛАМА», 1995. — С. 3.
- ¹¹⁹⁸ Brown D. F. The Hexagonal Court at Baalbek // American Journal of Archaeology. — 1939. — Vol. XLIII. — № 2, April-June. — P. 285–288.
- ¹¹⁹⁹ Hrozny V. L'invasion des Indo-Europeens en Asie Mineure vers 2000 av. J. C. // Archiv fur Orientforschung. — 1929. — V. I, N. 3. — S. 273–299.
- ¹²⁰⁰ Луна, упавшая с неба: Древняя литература Малой Азии / Перев. с древнемалоаз. языков, вступ. ст. и коммент. Вяч. ВС. Иванова. — М.: Художественная литература. 1977. — С. 44–49.
- ¹²⁰¹ Ардзинба В. Г. К истории культа железа и кузнечного ремесла (Почитание кузницы у абхазов) // Древний Восток; Этнокультурные связи. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 282.
- ¹²⁰² Топоров В. Н. Хет.-лув. камгильера: Мифологический образ // Древняя Анатолия. — М.: Наука, 1985. — С. 111.
- ¹²⁰³ Топоров В. Н. Хет.-лув. камгильера : Мифологический образ // Древняя Анатолия. — М.: Наука, 1985. — С. 115.
- ¹²⁰⁴ Бонгард-Левин Г. М., Грантовский Э. А. От Скифии до Индии: Загадки истории древних ариев. — М.: Мысль, 1974. — С. 54–55.
- ¹²⁰⁵ Циркин Ю. Б. От Ханаана до Карфагена. — М.: Астрель; АСТ, 2001. — С. 130–131.
- ¹²⁰⁶ Бегун В. Я. Рассказы о «детях вдовы» / 2-е изд., дополн. — Минск: Наука и техника, 1986. — С. 19–22.
- ¹²⁰⁷ Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 228.
- ¹²⁰⁸ Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 227.
- ¹²⁰⁹ Бегун В. Я. Рассказы о «детях вдовы» / 2-е изд., дополн. — Минск: Наука и техника, 1986. — С. 19–21.
- ¹²¹⁰ Циркин Ю. Б. От Ханаана до Карфагена. — М.: Астрель; АСТ, 2001. — С. 17.
- ¹²¹¹ Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 232.
- ¹²¹² Иванов В. В. Древнеиндийское asram «слёзы, кровь» и хетское eshahru «слёзы» // Езиковедски изследвания в чест на акад. Ст. Младенов. — София, 1957. — С. 477–484; Постовская Н. М. Изучение древней истории Ближнего Востока в Советском Союзе (1917–1959 гг.). — М.: Изд-во АН СССР, 1961. — С. 340.
- ¹²¹³ Гуцуляк О. Гільгамеш як «архітектор буття»: Спроба прояснення сутності епічного образу // Зарубіжна література в навчальних закладах (Київ). — 2001. — № 6. — С. 42–45.
- ¹²¹⁴ Уоррен У. Ф. Найденный рай на Северном полюсе / Пер. с англ. — М.: ФАИР-ПРЕСС, Гранд, 2003. — 480 с.
- ¹²¹⁵ Эвола Ю. Коловрат как символ полюса / Пер. с итал. // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — № 2. — С. 15.
- ¹²¹⁶ Хоммель Х. Ахилл — бог / Пер. с нем. // Вестник древней истории. — 1981. — № 1. — С. 53–76.
- ¹²¹⁷ Кузнецов Б. И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б. М. Нармаева. Послесл. А. Н. Зелинского. — Спб.: Евразия, 1998. — С. 226.
- ¹²¹⁸ Новиков С. В. Гимн Аполлону из Селевкии — Суз как исторический источник // Вестник МГУ. Серия 8. История. — 1986. — № 6. — С. 79.

- ¹²¹⁹ Новиков С. В. Гимн Аполлону из Селевкии — Суз как исторический источник // Вестник МГУ. Серия 8. История. — 1986. — № 6. — С. 80.
- ¹²²⁰ Шохин В.К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — серединаXV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 206.
- ¹²²¹ Дэникен Э. фон. День, когда явились боги...: 11 августа 3114 года до нашей эры / Пер. с нем. — М.: ЭКСМО, 2003. — 416 с.
- ¹²²² Элиаде М. Мефистофель и Андрогин / Пер. с фр. — СПб.: Алетейя, 1998. — С. 256–260.
- ¹²²³ Косамби Д. Культура и цивилизация Древней Индии: Исторический очерк / Пер. с англ. Ред. и предисл. Н. Гусевой. — М.: Прогресс, 1968. — С. 125.
- ¹²²⁴ Махабхарата. Адипарва. Книга первая / Пер. с санскр. и коммент. В. И. Кальянова. Под ред. А. П. Баранникова. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1950. — 738 с.
- ¹²²⁵ Див.: Краснодембская Н. Г. Сингальский царь Пандукабхая — прообраз Кришны?: К вопросу о ранней истории народов Южной Азии // Сов. этнография. — 1987. — № 6. — С. 110–119.
- ¹²²⁶ Бухарин М. Д. Первые индийские царские династии в эпической, пураической и античной литературной традициях // Вестник древней истории. — М., 2001. — № 4. — С. 88–103.
- ¹²²⁷ Головин Е. В. Приближение к Снежной Королеве. — М.: Арктогея—Центр, 2003. — С. 9.
- ¹²²⁸ Авеста в русских переводах (1861 — 1996) / Сост., общ. ред., примеч., справочный раздел И. В. Рака. 2-е изд., испр. — СПб.: Журнал «Нева», «Летний Сад», 1998. — С. 440–441.
- ¹²²⁹ Сузнель А. де Символика людского тела / 3 франц. — К.: Знання—Пресс, 2003. — С. 66.
- ¹²³⁰ Эвола Ю. Коловрат как символ полюса / Пер. с итал. // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — № 2. — С. 14.
- ¹²³¹ Ренфрю К. Индоевропейская проблема и освоение Евразийских степей: Вопросы хронологии // Вестник древней истории. — 2002. — № 2. — С. 23.
- ¹²³² Подосинов А. В. Овидий и Причерноморье: Опыт источниковедческого анализа поэтического текста // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования: 1983 год / Отв. ред. В. Т. Пашуто. — М.: Наука, 1984. — С. 23.
- ¹²³³ Постовская Н. М. Изучение древней истории Ближнего Востока в Советском Союзе (1917–1959 гг.). — М.: Изд-во АН СССР, 1961. — С. 385, 386.
- ¹²³⁴ Ушаков П. Н. Эпиграфические памятники Лидии // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — № 3–4. — С. 55.
- ¹²³⁵ Луна, упавшая с неба: Древняя литература Малой Азии / Перев. с древнемалоаз. языков, вступ. ст. и коммент. Вяч.Вс. Иванова. — М.: Художественная литература. 1977. — С. 37–39.
- ¹²³⁶ Маккуин Дж. Г. Хетты и их современники в Малой Азии / Пер. с англ. Отв.ред. и автор послесл. В. Г. Ардзинба. — М.: Гл. ред. восточ. лит-ры изд-ва «Наука», 1983. — С. 26, 29.
- ¹²³⁷ Гиоргадзе Г. Г. «Текст Анитты» и некоторые вопросы ранней истории хеттов // Вестник древней истории. — М., 1965. — 1965. — № 4. — С. 92–93.
- ¹²³⁸ Грозный Б. Хеттские народы и языки // Вестник древней истории. — М., 1938. — № 2 (3). — С. 28; заг. — С. 18–33; Гуць А. Імперія хетів // Наука і суспільство. — К., 1978. — № 3. — С. 39–42.
- ¹²³⁹ Немировский А., Ильинский Л. Этруски — выходцы из Трои? (Новые данные о происхождении этрусков) // Вокруг света. — К., 1974. — № 5. — С. 14–17.
- ¹²⁴⁰ Pallottino M. Etruscologia. — Milano, 1963. — P. 111–117.
- ¹²⁴¹ Иванов В. В. Древневосточные связи этрусского языка // Древний Восток: Этнокультурные связи. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С. 210–211.
- ¹²⁴² Циркин Ю. Б. «Оловянный» путь и северная торговля Массалии // Вестник древней истории. — 1968. — № 3. — С. 96–104.
- ¹²⁴³ Косамби Д. Культура и цивилизация Древней Индии: Исторический очерк / Пер. с англ. Ред. и предисл. Н. Гусевой. — М.: Прогресс, 1968. — С. 39.
- ¹²⁴⁴ Eisler Rob. Boghazkoj-Studien zu Homer und Hesiod // L'Antiquite classique. — 1939. — Vol. VIII, N 1. — P. 41–69.
- ¹²⁴⁵ Ушаков П. Н. Эпиграфические памятники Лидии // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — № 3–4. — С. 47–48, 54.
- ¹²⁴⁶ Ушаков П. Н. Эпиграфические памятники Лидии // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — № 3–4. — С. 54.

- ¹²⁴⁷ Меликишвили Г. А. Возникновение Хетского царства и проблема древнейшего населения Закавказья и Малой Азии // Вестник древней истории. — М., 1965. — № 1. — С. 22–23.
- ¹²⁴⁸ Лукач Й. Пути богов: К типологии религий, предшествовавших христианству / Перев. с венг. — М.: Политиздат, 1984. — С. 163–164.
- ¹²⁴⁹ Домбровский О. Вплив ранньої грецької духовності на розвиток поняття античної України // Записки НТШ. — Париж—Нью-Йорк—Мюнхен—Торонто—Сідней: НТШ, 1962. — Т. CLXIX. — Збірник на пошану Зенона Кузеля: Праці філологічної та історично-філософської секцій / За ред. В. Янева. — С. 340–342.
- ¹²⁵⁰ Шарпантье Л. Гиганты и тайна их происхождения / Пер. с фр. — М.: Крон-Пресс, 1998. — С. 156.
- ¹²⁵¹ Евола Ю. Гіпербореїська тема / З італ. // Головерса О.-М. Культура правих: Есеї та переклади. — Ів.-Франківськ: Мезогея, 2003. — С. 144. (див. також: <http://tradigr.freeyellow.com/graal3.html>)
- ¹²⁵² Белов А.И. Антропологический детектив. — М.: ООО «АиФ-Принт», 2002. — С. 41.
- ¹²⁵³ Маркова А., Симакова А., Пузаченко А. Экосистемы Восточной Европы в эпоху максимального похолодания валдайского оледенения (24—18 тыс. лет назад), по флористическим и териологическим данным // Доклады Академии Наук. — 2002. — Т. 386, № 5. — С. 681–685.
- ¹²⁵⁴ Гросвальд М. Г. Последнее великое оледенение территории СССР. — М.: Знание, 1989. — С. 38–39, 44–47.
- ¹²⁵⁵ Вісник НАНУ. — 1995. — № 3–4. — С. 101.
- ¹²⁵⁶ Кант И. Сочинения в шести томах. — М.: Мысль, 1966. — Т. 6. — С. 526.
- ¹²⁵⁷ Топешко И. Н. Культурно-мифологическая концепция происхождения языка // «Новые» и «вечные» проблемы философии. — Новосибирск, 2000. — С. 16–30.
- ¹²⁵⁸ М. Я. Марр ставив знак рівності між «прометеїдними» та індоєвропейськими мовами, з певних підстав відносячи семіто-хамітські мови до «яфетичних» (кавказьких, анатолійських, апенінських та піренейських та ін.) мов.
- ¹²⁵⁹ Марр Н. Я. Абхазский аналитический алфавит // Марр Н. Я. Избранные работы. — М.-Л., 1936. — Т. 2. — С. 324; Цит. за: Тревер К. В. Кавказ и античная культура в свете учения Н. Я. Марра // Известия АН СССР. Серия истории и философии. — 1950. — Т. VII, № 2. — С. 141.
- ¹²⁶⁰ Топешко И.Н. Культурно-мифологическая концепция происхождения языка // «Новые» и «вечные» проблемы философии. — Новосибирск, 2000. — С. 16–30.
- ¹²⁶¹ Рол Д. Генезис цивилизации: Откуда мы произошли ... / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2002. — С. 82.
- ¹²⁶² Кларк Дж. Д. Доисторическая Африка / Пер. с англ. — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит., 1977. — С. 179–180.
- ¹²⁶³ Николаев С. Л. Северокавказские заимствования в хетском и древнегреческом // Древняя Анатолия. — М.: Наука, 1985. — С. 61.
- ¹²⁶⁴ Бонгард-Левин Г. М., Гуров Н. В. Древнейшая этнокультурная история народов Индостана: Итоги, проблемы, задачи исследования // Древний Восток: Этнокультурные связи. — М.: Наука, 1988. — С. 68, 94.
- ¹²⁶⁵ Суслопарів М. Про пелазгійську мову // Книжник. — Київ, 1992. — № 2. — С. 43.
- ¹²⁶⁶ Иванов В. В. Зачатки исследования языка у хетов // История лингвистических учений: Древний мир. — Л.: Наука, 1980. — С. 40.
- ¹²⁶⁷ Лившиц Мих. Мифология древняя и современная. — М.: Искусство, 1979. — С. 127–128.
- ¹²⁶⁸ Лосев А. Ф. Гесиод и мифология // Ученые записки Московского государственного педагогического института им. В. И. Ленина. — 1954. — Т. LXXXIII. — С. 273.
- ¹²⁶⁹ Склярів А. Наследие пьяных богов (Кому и зачем понадобилась битва за урожай) // <http://pyramid.express.ru/disput/sklyarov/zern.htm>
- ¹²⁷⁰ Тайлор С. Б. Первобітна культура / Пер. с англ. Предисл. и прим. А.И. Першица. — М.: Политиздат, 1989. — С. 198.
- ¹²⁷¹ Цит. за: Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. — М.: ГИЦ Владос. 1996. — С. 23, 24.
- ¹²⁷² Цит. за: Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. — М.: ГИЦ Владос. 1996. — С. 27–28.

- ¹²⁷³ Кобзев А. И. О противостоянии Восток — Запад // История и современность. — 2006. — № 2. — С. 195.
- ¹²⁷⁴ Ясаманов Н. А. Популярная палеогеография. — М.: Недра, 1985. — С. 130.
- ¹²⁷⁵ Мизун Ю. В., Мизун Ю. Г. Тайны планеты Земля. — М.: Вече, 2002. — С. 83.
- ¹²⁷⁶ Гуцуляк О. Атлантида: Війна традицій // <http://www.mesogaia.il.if.ua/atlant.htm>
- ¹²⁷⁷ Зинько Ф. По следам Колумба // На суше и на море, 1990: Повести. Рассказы. Очерки. Статьи / Сост. Б. Т. Воробьев и др. — М.: Мысль, 1991. — С. 450.
- ¹²⁷⁸ Шибальба — засновник культу Обсидіанового каменя, оракула, «красивий Творець», у той час як у епосі майя-кіче «Пополь-Вух» він — божество потойбіччя, ворог братів-близнюків, культурних героїв.
- ¹²⁷⁹ Демин В. Гиперборея — шаг из прошлого в будущее.
- ¹²⁸⁰ Star the Semildanah: Experience of northern sacral geography / Ed. by M.-E. Le Kler. — L.: Torch, 1997. — P. 19–23.
- ¹²⁸¹ Новгородов Н. В поисках царства Правды // Наука и религия. — М., 2004. — № 2. — С. 9–11.
- ¹²⁸² Митев И. Мы, Болг-Арии // <http://www.inglia.ru/bolg-arii.htm>
- ¹²⁸³ Прокопий из Кесарии. Война с готами / Пер. с греч. Вступ. ст. З. В. Удальцовой. — М.: Изд-во АН СССР, 1950. — С. 209–213.
- ¹²⁸⁴ Лаврів П. Історія південно-східної України. — Львів: МП «Слово», 1992. — С. 15.
- ¹²⁸⁵ Будимир М. Protoslavica // Славянская филология: Сб. стт. — М.: Изд-во АН СССР, 1958. — Т. II. — С. 114.
- ¹²⁸⁶ Будимир М. Protoslavica // Славянская филология: Сб. стт. — М.: Изд-во АН СССР, 1958. — Т. II. — С. 131–133.
- ¹²⁸⁷ Мутти К. Страна Лестригонов / Пер. с итал. // <http://www.mesogaia.il.if.ua/mutti-lestrigon.htm>
- ¹²⁸⁸ Афанасьев А. Происхождение мифа. Статьи по фольклору, этнографии и мифологии. — М.: Индрик, 1996. — С. 24.
- ¹²⁸⁹ Мельникова Е. А. Скандинавские рунические надписи: Тексты, перевод, комментарий. — М.: Наука, 1977. — С. 53, 205–206.
- ¹²⁹⁰ Пидопличко И.Г., Макеев П.С. О климатах и ландшафтах прошлого: Вып. 2. / Отв. ред. А. П. Маркевич. — К.: Изд-во АН УССР, 1955. — С. 45, 55, 72, 86, 96, 116, 134–140.
- ¹²⁹¹ Гумилев Л. Н. Конец и вновь начало: Популярные лекции по народоведению. — М.: Айрис-пресс, 2003. — С. 18–19.
- ¹²⁹² Портенко Л. А., Тихомиров Б. А., Попов А. И. Первые результаты раскопок таймырского мамонта и изучение условий его залегания // Зоол.журнал. — 1951. — Т. XXX, вып. 1. — С. 14–15; Цит. за: Пидопличко И. Г., Макеев П. С. О климатах и ландшафтах прошлого: Вып. 2. / Отв. ред. А. П. Маркевич. — К.: Изд-во АН УССР, 1955. — С. 89–90.
- ¹²⁹³ Долгопольский А. Б. Гипотеза древнейшего родства языковых семей Северной Евразии с вероятной точки зрения // Вопросы языкознания // М., 1964. — № 2. — С. 53–63.
- ¹²⁹⁴ Луценко Н. А. Жизнь на севере в отражении языковых явлений // Филологические исследования: Сб. науч. работ — Донецк: Юго-Восток ЛТД, 2004. — С. 234–250.
- ¹²⁹⁵ Новгородов Н. Сибирский Грааль // <http://hyperbor.narod.ru/www/graal.htm>
- ¹²⁹⁶ Утенков Д. Записки тунгусофила // Чудеса и приключения. — 1998. — № 9. — С. 50–52.
- ¹²⁹⁷ Гладилін В. М. До питання про час і шляхи первісного заселення людиною території України // Український історичний журнал. — К., 1969. — № 10. — С. 101–109.
- ¹²⁹⁸ Як вважає Г. Ловм'янський, йдучи за Т. Лер-Сплавінським, представники «ляпоноїдної» («ляпоноїдної») раси, т. зв. «староевропейські народи», були безпосередніми попередниками слов'ян на території Європи. Від них прибульці перейняли топоніми та назви річок безпосередньо ще в часи існування балто-слов'янської єдності, і що в результаті асиміляції місцевого «ляпоноського» населення прийшлими індоевропейцями сформувалися германці й балто-слов'яни (див.: Lowmianski H. Poczatki Polski. — 1963. — Т. 1; Lehr-Splawinski T. O pochodzeniu i praojczyźnie slowian. — Poznan, 1946).
- ¹²⁹⁹ История открытия и исследования советской Азии / Науч. ред. Э. М. Мурзаева. — М.: Мысль, 1969. — С. 205–206, 207, 215, 216.
- ¹³⁰⁰ Смирнов А. П. К вопросу о происхождении татар Поволжья // Сов. этнография. — 1946. — № 3. — С. 38.

- ¹³⁰¹ Лоскутов Ю. Рубежи полярной прародины // Наука и религия. — М., 2004. — № 2. — С. 63–64.
- ¹³⁰² Новгородов Н. Сибирский Грааль // <http://hyperbor.narod.ru/www/graal.htm>
- ¹³⁰³ Долгих Б. О. Очерки по этнической истории ненцев и энцев. — М.: Наука, 1970. — С. 59.
- ¹³⁰⁴ Мурзаев Э. М. Очерки топонимики. — М.: Мысль, 1974. — С. 116–119.
- ¹³⁰⁵ <http://www.continuitas.com>
- ¹³⁰⁶ Трофимова Т. А. Этногенез татар Поволжья в свете данных антропологии. — М.-Л., 1949. — С. 247; Еремеев Д.Е. Этногенез турок (происхождение и основные этапы этнической истории). — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит., 1971. — С. 22–23.
- ¹³⁰⁷ Hommel F. Ethnologie und Geographie des alten Orients. — Munchen, 1926. — S. 21; Kosay H.Z. Bask dili ile Turkce arasindaki munasebetlere dair yeni deliller // Belleten. — 1959. — XXIII, N 92; Kosay H. Z. Dil mukayeselerine gore Basklarla Turklerin temaslari, goc yollari ve zamani hakkında // Belleten. — 1957. — XXI, N 84.
- ¹³⁰⁸ Залізняк Л. Полісся в системі культурно-історичних регіонів України (за даними археології) // Полісся: Мова, культура, історія: Матеріали міжнародної конференції. — Київ: Асоціація етнологів, 1996. — С. 183.
- ¹³⁰⁹ Залізняк Л. Л. Культурно-історичні провінції території України у первісну добу // Археологія. — 2006. — № 3. — С. 7, 9.
- ¹³¹⁰ Джадан И. Сумерки богинь: Антропологические основы ксенофобии (рукопись, 2004).
- ¹³¹¹ Залізняк Л. Л. Культурно-історичні провінції території України у первісну добу // Археологія. — 2006. — № 3. — С. 6.
- ¹³¹² Генон Р. Місце атлантичної традиції в Манвантарі / З фр. // Головерса О.-М. Культура правих: Есеї та переклади. — Ів.-Франківськ: Мезогея, 2003. — С. 122.
- ¹³¹³ Евола Ю. Олімпійський цикл / З італ. // Головерса О.-М. Культура правих: Есеї та переклади. — Ів.-Франківськ: Мезогея, 2003. — С. 133.
- ¹³¹⁴ Генон Р. Атлантида і Гіперборея: Відповідь панові Ле Курею // <http://www.mesogaia.il.if.ua/guonon.htm>
- ¹³¹⁵ Шюре Э. Великие посвященные. — М.: СП «Книга-Принтшоп», 1990. — С. 31.
- ¹³¹⁶ Артюх В. Культурна пам'ятка епохи енеоліту на Буковині // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. — Львів: Логос, 2006. — Кн. 1. — С. 3–7.
- ¹³¹⁷ Богдан С. З. Причины затопления городов Северного Причерноморья // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. — 2002. — Серія: Історія, № 63–64. — С. 146–147; Барашков А. Гибель Атлантиды: всемирный потоп ... в Черном море? // Наука и религия. — 1991. — № 11. — С. 32–34; № 12. — С. 59–60.
- ¹³¹⁸ Каганець І. Згадай себе! // Перехід-IV. — К., 2003. — № 11. — С. 6–8; див. також: Кметь М., Губко О. «Звали цих людей лелеками...»: Українці та світові цивілізації: Трипільська культура // Україна. — К., 1993. — № 20. — С. 4–6; Мойсеєнко В. Трипільці — засновники Шумеру? // Україна. — К., 2002. — № 9. — С. 48–49.
- ¹³¹⁹ Балушок В. Проблема трипільського спадку в Україні і питання індоєвропейської прабатьківщини // Народна творчість та етнографія. — 2005. — № 3. — С. 10.
- ¹³²⁰ Балушок В. Проблема трипільського спадку в Україні і питання індоєвропейської прабатьківщини // Народна творчість та етнографія. — 2005. — № 3. — С. 15.
- ¹³²¹ Трубачев О. Н. Языкознание и история // Л. А. Булаховский и современное языкознание: Сб. науч. тр. — К.: Наук. думка, 1987. — С. 122.
- ¹³²² Каганець І. Земля вепра // Перехід-IV. — К., 2003. — № 11. — С. 51, 53.
- ¹³²³ Иванников А. Таинство навруз и этноним «русские» // Евразийское обозрение. — № 6. — С. 34.
- ¹³²⁴ Иванов В. В., Топоров В. Н. Этимологическое исследование семантически ограниченных групп лексики в связи с проблемой реконструкции праславянских текстов // Славянское языкознание: VII Мждународный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М.: Наука, 1973. — С. 163.
- ¹³²⁵ Каганець І. Відлуння третього прищестя // Перехід-IV — К., 2003. — № 11. — С. 68–70.
- ¹³²⁶ Евола Ю. Олімпійський цикл / З італ. // Головерса О.-М. Культура правих: Есеї та переклади. — Ів.-Франківськ: Мезогея, 2003. — С. 133.
- ¹³²⁷ Лукач Й. Пути богов: К типологии религий, предшествовавших христианству / Перев. с венг. — М.: Политиздат, 1984. — С. 162.

- ¹³²⁸ Дандамаев М. А., Луконин В. Г. Культура и экономика древнего Ирана. — М., 1980. — С. 263, 288; Metzger H., Laroshe E., Dupont—Sommer A. La Stele Trilingue Recemment Decouvert au Leton de Xanthas // Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. Comptes rendus (CRAI). — 1974. — P. 82–149; Mellink M.J. Archaeology in Asia Minor // American Journal of Archaeology. — 1974. — Vol. 78. — P. 106–120.
- ¹³²⁹ Наливайко С. Трипілля та Халеп'я: Дивовижні паралелі // <http://ideya.uazone.net/paraleli.html>
- ¹³³⁰ Сузель А. де Символика людського тіла / З франц. — К.: Знання-Пресс, 2003. — С. 385.
- ¹³³¹ Сerrano М. Воскрешение Героя / Пер. исп. // <http://www.mesogaia-sarmatia.narod.ru/serrano-hero.htm>
- ¹³³² Сerrano М. Воскрешение Героя / Пер. исп. // <http://www.mesogaia-sarmatia.narod.ru/serrano-hero.htm>
- ¹³³³ Кошеленко Г. А. Ранние этапы развития культа Мифры // Древний Восток и античный мир: Сб.стт., посвящ. проф. В.С. И. Авдиеву. — М.: Изд-во МГУ, 1972. — С. 82.
- ¹³³⁴ Томенчук Б. [Рец. на:] А. Кишин. Древнее святилище Каменная Могила. Опыт дешифровки протошумерского архива XII–III тысячелетий до н. э. — Т. 1. — К.: Аратта, 2001. — 872 с. // Галичина: Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. — Ів.-Фр., 2002. — № 8. — С. 218–220.
- ¹³³⁵ Наливайко С. Трипілля та Халеп'я: Дивовижні паралелі // <http://ideya.uazone.net/paraleli.html>
- ¹³³⁶ Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / 2-е изд., стереотип. — М.: ИФ «Восточная литература» РАН; Школа «Языки русской культуры», 1995. — С. 271–272.
- ¹³³⁷ Щербаков В. И. Асгард и ваны // Дорогами тысячелетий: Книга третья: Сб. ист. ст. и очерков / Под общ. ред. А. Ф. Смирнова. — М.: Мол. гвардия, 1989. — С. 84–86.
- ¹³³⁸ Дьяконов И. М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н.э. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — С. 345; Грантовский Э. А. Сагаратии и XIV округ государства Ахеменидов по списку Геродота (III, 93) // Краткие сообщения Института народов Азии. — М., 1962. — № 46. — С. 227.
- ¹³³⁹ Соколова З. П. К вопросу о формировании этнографических и территориальных групп у обских угров // Этногенез и этническая история народов Севера. — М., 1975. — С. 190, прим. 18; Соколова З. П. К происхождению современных манси // Сов. этнография. — 1979. — № 6. — С. 46.
- ¹³⁴⁰ Долгих Б. О. Очерки по этнической истории ненцев и энцев. — М.: Наука, 1970. — С. 230–233.
- ¹³⁴¹ Наливайко С. Трипілля та Халеп'я: Дивовижні паралелі // <http://ideya.uazone.net/paraleli.html>
- ¹³⁴² Дьяконов И. М. Этнос и социальное деление Ассирии // Сов. востоковедение. — М., 1958. — № 6. — С. 43; див. також: Липин Л. А. Из истории социальных отношений в Ассирии // Палестинский сборник. — 1958. — № 3 (66). — С. 41.
- ¹³⁴³ Дьяконов И. М. Этнос и социальное деление Ассирии // Сов. востоковедение. — М., 1958. — № 6. — С. 45.
- ¹³⁴⁴ Накратко за тенгрианската религия и митология // <http://www.tangra.org>
- ¹³⁴⁵ Пьянков И.В. Борьба Кира II с Астиагом по данным античных авторов // Вестник древней истории. — М., 1971. — № 3. — С. 34–35.
- ¹³⁴⁶ Наливайко С. Трипілля та Халеп'я: Дивовижні паралелі // <http://ideya.uazone.net/paraleli.html>
- ¹³⁴⁷ Матвеев В. В. Асуры и девы: Основной конфликт индоарийской мифологии // Восток. — М., 2003. — № 4. — С. 19.
- ¹³⁴⁸ Матвеев В. В. Асуры и девы: Основной конфликт индоарийской мифологии // Восток. — М., 2003. — № 4. — С. 19.
- ¹³⁴⁹ Лозко Г. Арійська суперетнічна спільнота // Лозко Г. Етнологія України. — К., 2001. — С. 116–122.
- ¹³⁵⁰ Даниленко В. Зустріч з первісними шаманами // Людина і світ. — К., 1978. — № 11. — С. 49–50; Касавин И. Т. Шаман и его практика // Природп. — М., 1988. — № 11. — С. 78–85.
- ¹³⁵¹ Frye R. N. Georges Dumezil and the translators of the Avesta // Numen. — 1960. — Vol. VII, fasc. 2–3. — P. 161–171.
- ¹³⁵² Матвеев В. В. Асуры и девы: Основной конфликт индоарийской мифологии // Восток. — М., 2003. — № 4. — С. 19.
- ¹³⁵³ Наливайко С. Трипілля та Халеп'я: Дивовижні паралелі // <http://ideya.uazone.net/paraleli.html>

- ¹³⁵⁴ Словник античної міфології / 2-е вид. Укл. І. Я. Козовик, О. Д. Пономарів. Автор вступ. ст. та відп. ред. А. О. Білецький. — К.: Наук.думка, 1989. — С. 190.
- ¹³⁵⁵ Сузнель А. де Символіка людського тіла / З франц. — К.: Знання-Пресс, 2003. — С. 309.
- ¹³⁵⁶ Пенник Н., Джонс П. История языческой Европы / Пер. с англ. — СПб.: ИГ «Евразия», 2000. — С. 168–169.
- ¹³⁵⁷ Романовская М. Рогатое божество кельтов // Наука и религия. — М., 1982. — № 7. — С. 40.
- ¹³⁵⁸ Генон Р. Символы священной науки. — М., 1997. — С. 216.
- ¹³⁵⁹ Бертельс Е. Э. Роман об Александре и его главные версии на Востоке. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1948. — С. 14–15.
- ¹³⁶⁰ Шохин В. К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — середина XV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 116–121; Васильков Я. В. Земледельческий миф в древнеиндийском эпосе (Сказание о Ришьяшринге) // Литература и культура древней и средневековой Индии. — М., 1979. — С. 119–120.
- ¹³⁶¹ Митев И. Мы, Болг—Арии // <http://www.inglia.ru/bolg-arii.htm>
- ¹³⁶² Луна, упавшая с неба: Древняя литература Малой Азии / Перев. с древнемалоаз. языков, вступ. ст. и коммент. Вяч. ВС. Иванова. — М.: Художественная литература, 1977. — С. 156–157.
- ¹³⁶³ Луна, упавшая с неба: Древняя литература Малой Азии / Перев. с древнемалоаз. языков, вступ. ст. и коммент. Вяч. ВС. Иванова. — М.: Художественная литература, 1977. — С. 283–284.
- ¹³⁶⁴ Луна, упавшая с неба: Древняя литература Малой Азии / Перев. с древнемалоаз. языков, вступ. ст. и коммент. Вяч. ВС. Иванова. — М.: Художественная литература, 1977. — С. 285–286.
- ¹³⁶⁵ Луна, упавшая с неба: Древняя литература Малой Азии / Перев. с древнемалоаз. языков, вступ. ст. и коммент. Вяч. ВС. Иванова. — М.: Художественная литература, 1977. — С. 204.
- ¹³⁶⁶ Кор-оглы Х. Узбекская литература / 2-е изд., перераб. и дополн. — М.: Высш. шк., 1976. — С. 20–21.
- ¹³⁶⁷ Mayor H. B. The Strategi at Athens in the Fifth Century: When did enter in Office? // The Journal of Hellenic Studies. — 1939. — Vol.LIX, Part I. — P.45–64.
- ¹³⁶⁸ Струнина М. Где жили гипербореи? // Техника-молодёжи. — М., 1984. — № 10. — С. 52–56.
- ¹³⁶⁹ Подосинов А. В. Овидий и Причерноморье: Опыт источниковедческого анализа поэтического текста // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования: 1983 год / Отв. ред. В. Т. Пашуто. — М.: Наука, 1984. — С. 27–28.
- ¹³⁷⁰ Горбунова К. С. Краснофигурный килик, найденный на некрополе Панское I // История и культура античного мира / Отв. ред. М. М. Кобылина. — М.: Наука, 1977. — С. 41–45; Онайко Н. А. Аполлон Гиперборейский // История и культура античного мира / Отв. ред. М. М. Кобылина. — М.: Наука, 1977. — С. 153–160.
- ¹³⁷¹ Бонгард-Левин Г. М., Грантовский Э. А. От Скифии до Индии: Загадки истории древних ариев. — М.: Мысль, 1974. — С. 72, 84–87.
- ¹³⁷² Кураев А. Куда идет душа: Раннее христианство и переселение душ. — Ростов-на-Дону: Троицкое слово; Феникс, 2001. — С. 62–66.
- ¹³⁷³ У випадку айнів останні постали внаслідок асиміляції палеоевразійцями ранніх протоіндоєвропейців («протонордичних» расових типів), що з відступом льодовика просунулися далеко на схід — у Північно-Східний Сибір, Америку та Японські острови і яких відрізали від решти протоіндоєвропейців урало-алтайські протоетноси, що йшли за ними (Хилджер М. И. Прилетевшие с небес // Вокруг света. — М., 1990. — № 4. — С. 44–46; Ломанович Н. «Настоящие люди» // Вокруг света. — М., 1990. — № 4. — С. 47–48; Воробьев Б. Айны: Кто они? // Техника-молодёжи. — 1979. — № 4. — С. 52–56; Симонов Ю. Айны — народ-загадка // Наука и жизнь. — М., 1977. — № 3. — С. 108–112; Спеваковский А.Б. Айны // Вопросы истории. — М., 1985. — № 3. — С. 180–188; Шафрановская Т. К., Комиссаров Б. Н. Айны на страницах дневника Е. Е. Левенштерна // Сов. этнография. — 1985. — № 1. — С. 80–87).
- ¹³⁷⁴ Кетский сборник: Антропология, этнография, мифология, лингвистика /Отв. ред. Е. А. Алексеенко. — Л.: Наука, 1982. — 256 с.; Происхождение аборигенов Сибири и их языков. — Томск: Изд-во ТГУ, 1969.
- ¹³⁷⁵ История открытия и исследования советской Азии / Науч. ред. Э. М. Мурзаева. — М.: Мысль, 1969. — С. 218; Васильев В. И. Сирия — легенда или реальность? // Сов. этнография. — М., 1970. — № 1. — С. 151–158.

- ¹³⁷⁶ Соловьев В. О первобытном язычестве [Фрагменты] // Северные просторы. — 1991. — № 37. — С. 24–25.
- ¹³⁷⁷ Рерих Н. К. Избранное. — М., 1979. — С. 179.
- ¹³⁷⁸ Платон. Сочинения: В 3-х тт. — М., 1972. — Т. 3. — С. 186.
- ¹³⁷⁹ Ткаченко О. Б. Питання міжмовних контактів і деякі тенденції їх висвітлення в зарубіжному мовознавстві // Мовознавство. — 1971. — № 4. С. 3–15; див. також: Прокош Э. Сравнительная грамматика германских языков / Пер. с англ. — М., 1954. — С. 11, 334; Баюн Л. С. Древняя Европа и индоевропейская проблема // История Европы. — М., 1988. — Т. 1: Древняя Европа. — С. 98; Polome E. C. The Indo-Europeanization of Northern Europe: The linguistic evidence // The Journal of Indo-European Studies. — 1990. — V.18, N 3&4. — P. 3 31–338; Huld M. The Linguistic Typology of the Old European Substrate... // The Journal of Indo-European Studies. — 1990. — V. 18, N 3&4. — P. 389–424.
- ¹³⁸⁰ Мейе А. Основные особенности германской группы языков. — М., 1952. — С. 31–32.
- ¹³⁸¹ Бонгард-Левин Г. М., Грантовский Э. А. От Скифии до Индии: Загадки истории древних иранцев. — М.: Мысль, 1974. — С. 73–75.
- ¹³⁸² Васильев В. И. О статье Н.Л. Членовой «Волга и Южный Урал в представлениях древних иранцев и финно-угров во II начале I тыс. до н. э.» // Советская археология. — М., 1990. — № 3. — С. 150–151.
- ¹³⁸³ Жарникова С. В. К вопросу о возможной локализации священных гор Меру и Хары индоиранской (арийской) мифологии // Информационный бюллетень МАИКЦА (Международной ассоциации по изучению культур Средней Азии). — 1985. — Вып. 11; Раевский Д. С. К статье Н. Л. Членовой «Волга и Южный Урал в представлениях древних иранцев и финно-угров во II начале I тыс. до н. э.» // Советская археология. — М., 1990. — № 3. — С. 151–154.
- ¹³⁸⁴ Членова Н. Л. Археологические материалы к вопросу об иранцах доскифской эпохи и индоиранцах // Советская этнография. — М., 1984. — № 1. — С. 96–97.
- ¹³⁸⁵ Лелеков Л. Загадка горы Маура // Памятники Отечества. — 1993. — Вып. 30 (№ 3–4). — С. 188–191.
- ¹³⁸⁶ Бонгард-Левин Г. М., Э. А. Грантовский. От Скифии до Индии: Загадки истории древних иранцев. — М.: Мысль, 1974. — С. 39–44.
- ¹³⁸⁷ Жарникова С. В. Архаические корни традиционной культуры Русского Севера. — Вологда, 2003. — С. 90–96; Лазарев Е. «Незримые города» священного Беломорья // Наука и религия. — М., 2003. — № 11. — С. 16–18.
- ¹³⁸⁸ Мифы, предания, сказки хантов и манси / Пер. с хант., манс., немец. сост., предисл. и примеч. Н. В. Лукиной. Под общ. ред. Е. С. Новик. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит-ры, 1990. — С. 13, 18.
- ¹³⁸⁹ Павсаний. Описание Эллады / Пер. и введ. ст. С. П. Кондратьева. — М.: Искусство, 1938. — Т. 1. — С. 28.
- ¹³⁹⁰ Кюмон Ф. Мистерии Митры / Пер. с фр. — СПб.: Евразия, 2000. — С. 16.
- ¹³⁹¹ Соколова З. П. Ардвиг Сура Анахита иранцев и «злата баба» финно-угров // Советская археология. — М., 1990. — № 3. — С. 154–161.
- ¹³⁹² Gregoire H. (avec la collaboration de R. Goosens et M. Matthieu). Asklepios, Apollon Sminheus et Rudra: Etudes sur le dieu a la taupe et le dieu au rat dans la Grece et dans l'Inde // Academie Royale de Belgique. Classe des tetress et des Sciences Morales et Politiques. Memores. — 1949. — Т. XLV. — P. 127–148; Топоров В. Н. Из индоевропейской этимологии II (1–3) // Этимология — 1980. М.: Наука, 1982. — С. 137–138.
- ¹³⁹³ Сузель А. де. Символика людського тіла / З франц. — К.: Знання-Пресс, 2003. — С. 304.
- ¹³⁹⁴ Волчек Б. Я. Изображения на объектах с протоиндийскими надписями // Предварительное сообщение об исследовании протоиндийских текстов. — М., 1965. — С. 58–68; Volcok B.Ya. Towards an Interpretation of the Proto—Indian Pictures // Proto—Indica: 1968. — Moskow, 1968. — P. 21–27;
- ¹³⁹⁵ Badawy A. Min, The Cosmic Fertility God of Egypt // Mitteilungen des Instituts fur Orientforschung der DAW zu Berlin. — 1959. — Vol. 7, № 2. — S. 163–179; Olderogge D. A. The Deity of the Corn-Power // Сборник кружка по изучению древнего Востока при Гос. Эрмитаже. — Ленинград, 1933. — Вып. 8. — С. 34–88.
- ¹³⁹⁶ Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 176–177.

¹³⁹⁷ Див.: Шапошникова Л. В. Австралоиды живут в Индии. — М.: Мысль, 1976. — 295 с.; Бонгард-Левин Г. М., Гуров Н. В. Древнейшая этнокультурная история народов Индостана: Итоги, проблемы, задачи исследования // Древний Восток: Этнокультурные связи. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 90; Schwidetzky I. Die Australoiden Indiens // VII Международный конгресс антропологических и этнографических наук. — М.: Наук, Гл. ред. вост. лит., 1968. — Т. III. — С. 55–58.

¹³⁹⁸ Кабо В. Р. Аборигены Австралии // Вопр. истории. — М., 1984. — № 6. — С. 101–112.

¹³⁹⁹ Шарма Г. Р., Кларк Д. Д. Природное окружение и предыстория средней части долины р. Сон (север штата Мадхья-Прадеш) // Древние культуры Средней Азии и Индии / Под ред. В. М. Массона. — Л.: Наука, Ленинград. Отд-ние, 1984. — С. 13; Мишра В. Н. Древние охотничье-собираТЕЛЬСКИЕ культуры и переход к оседлому земледелию в Индии // Древние культуры Средней Азии и Индии / Под ред. В. М. Массона. — Л.: Наука, Ленинград. отд-ние, 1984. — С. 17–18.

¹⁴⁰⁰ Грозный Б. Доисторические судьбы Передней Азии // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — № 3–4. — С. 25; Шнирельман В.А. Проблема происхождения натуфийской культуры // Сов. археология. — 1975. — № 4. — С. 283–293.

¹⁴⁰¹ Тюрин В. А. История Малайзии: Краткий очерк. — М.: Наука, Гл. ред. восточ. лит., 1980. — С. 7–8.

¹⁴⁰² Бонгард-Левин Г. М., Гуров Н.В. Древнейшая этнокультурная история народов Индостана: Итоги, проблемы, задачи исследования // Древний Восток: Этнокультурные связи. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 65–66.

¹⁴⁰³ Guha V. S. Racial of finities of the peoples of India // Census of India. 1931. — Vol. I, pt. III. — P. XLIII; Hutton J. H. Caste in India. — Oxford, 1961. — P. 1–7; Семашко И.М. Происхождение и этническая история бхиллов // Сов.этнография. — 1967. — №2. — С. 80–93; Гусева Н.Р. Раджастханцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл. ред. вост. наук., 1989. — С. 77.

¹⁴⁰⁴ Гусева Н. Р. Раджастханцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл. ред. вост. наук., 1989. — С. 78–79.

¹⁴⁰⁵ Гусева Н. Р. Раджастханцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл. ред. вост. наук., 1989. — С. 80.

¹⁴⁰⁶ Гусева Н. Р. Раджастханцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл. ред. вост. наук., 1989. — С. 80–81.

¹⁴⁰⁷ Вважається, що 49 тут символізує чотири щомісячні фази Місяця, що повторюються 12 раз і один додатковий Місяць для зрівняння з сонячним роком (Гусева Н. Р. Раджастханцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл. ред. вост. наук., 1989. — С. 113).

¹⁴⁰⁸ Мень А. Магия. Оккультизм. Христианство: Из книг, лекций и бесед. — М.: Фонд им. А. Меня, 2003. — С. 138–140.

¹⁴⁰⁹ Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 143.

¹⁴¹⁰ Шапошникова Л. В. Тайна племени Голубых гор. — М.: Наука, 1969. — 318 с. ; Шапошникова Л. Племя на Кварцевых холмах // Вокруг света. — М., 1974. — № 6. — С. 36–42.

¹⁴¹¹ Грозный Б. Протоиндийские письмена и их расшифровка // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — № 2. — С. 31.

¹⁴¹² Волчок Б. Я. К проблеме интерпретации протоиндийских изображений и символов // Сов. этнография. — М., 1982. — № 3. — С. 54–69; Грозный Б. Протоиндийские письмена и их расшифровка // Вестник древней истории. — 1940. — № 2. — С. 15–34.

¹⁴¹³ Prakasar G. Linguistic evidences for the common origin of the Dravidians and Indo—Europeans // Tamil Culture (Tutikorin). — 1953. Vol.II, N 1. — P. 88–112; David H.S. The Original home of the Dravidians; Their wandering in prehistoric times, B.C. 4, 500 to 1, 150 // Tamil Culture (Tutikorin). — 1954. — Vol. III, N 2. — P. 77–81; Comelius J. T. The Dravidian Question // Tamil Culture (Tutikorin). — 1954. — V.III, N 2. — P. 92–102; Legrand F. Tamil loan words in Greek // Tamil Culture (Tutikorin). — 1954. — V. III, N 1. — P. 36–45.

¹⁴¹⁴ Старостин С. А. Индоевропейско-северокавказские изоглоссы // Древний Восток: Этнокультурные связи. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 154.

¹⁴¹⁵ Ренфрю К. Индоевропейская проблема и освоение Евразийских степей: Вопросы хронологии // Вестник древней истории. — 2002. — № 2. — С. 25.

¹⁴¹⁶ Бонгард-Левин. К проблеме генезиса ... — 1979. — С. 4, 19.

- ¹⁴¹⁷ Кондратов А. Адрес — Лемурия? — Л.: Гидрометеиздат, 1978. — С. 62.
- ¹⁴¹⁸ Морэ А. Во времена фараонов. — М., 1913. — С. 119–120.
- ¹⁴¹⁹ Див. бібліографію проблеми: Прусаков Д. Б., Большаков А. О. [Рец. на:] Т. А. Шеркова. Рождение Ока Хора: Египет на пути к раннему государству. М.: Праксис, 2004, 376 с., ил. // Вестник древней истории. — 2006. — № 1. — С. 192.
- ¹⁴²⁰ Берзина С. Я. Древние культуры Мали и Гвинеи (Обзор археологических источников) // Вестник древней истории. — 1965. — № 1. — С. 219–220.
- ¹⁴²¹ Шеркова Т. А. Рождение Ока Хора: Египет на пути к раннему государству. — М.: Праксис, 2004. — С. 120–121, 233, 235.
- ¹⁴²² Антес Р. Мифология в Древнем Египте // Мифологии Древнего мира. — М.: Наука, 1977. — С. 94; Гордон С. Ханаанейская мифология // Мифологии Древнего мира. — М.: Наука, 1977. — С. 217.
- ¹⁴²³ Гомес-Табанера Х. М. Происхождение и формирование народов Испании // Сов. этнография. — М., 1966. — № 5. — С. 59–61.
- ¹⁴²⁴ Неделя. — М., 1968. — № 41. — С. 19.
- ¹⁴²⁵ Хейердал Т. Мальдивская загадка: Новые археологические приключения автора «Контики» / Пер. с англ. Под ред. и с предисл. В. И. Войтова. — М.: Прогресс, 1988. — С. 55.
- ¹⁴²⁶ Хейердал Т. Мальдивская загадка: Новые археологические приключения автора «Контики» / Пер. с англ. Под ред. и с предисл. В. И. Войтова. — М.: Прогресс, 1988. — С. 206–207.
- ¹⁴²⁷ Антонова Е. В. К вопросу о происхождении и смысловой нагрузке знаков на статуэтках анауской культуры // Сов. археология. — 1972. — № 4. — С. 14.
- ¹⁴²⁸ Мень А. Магия. Оккультизм. Христианство: Из книг, лекций и бесед. — М.: Фонд им. А. Меня, 2003. — С. 40.
- ¹⁴²⁹ Кондратов А. Безмолвные знаки древности // На суше и на море, 1965: Повести. Рассказы. Очерки. Статьи / Сост. Г. В. Кубанский и др. — М.: Мысль, 1965. — С. 630, 631.
- ¹⁴³⁰ Косарев М. В. О причинах и социальных последствиях древних миграций в Западной Сибири // Сов. археология. — М., 1972. — № 4. — С. 22–24.
- ¹⁴³¹ Вайнштейн С. И. Проблема происхождения оленеводства в Евразии. 1. Саянский очаг одомашнивания оленя // Сов. этнография. — 1970. — № 6. — С. 3–14.
- ¹⁴³² Косарев М. Ф. Древние культуры томско-нарымского Приобья. — М.: Наука, 1974. — С. 147, 155, 159; Толстов С. П. По следам древне-хорезмийской цивилизации. — М.-Л., 1948. — С. 71–74; Чернецов В. Н. К вопросу о месте и времени формирования уральской (финно-угро-самодийской) общности (тезисы) // Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus 20–24, IX 1961. — Budapest, 1963. — S. 405–411.
- ¹⁴³³ Гончарова Т. В. Мифологические сюжеты «Пополь-Вух» в контексте предистории // Латинская Америка. — М., 2004. — № 3. — С. 80.
- ¹⁴³⁴ Рубель В. А. Історія цивілізацій доколумбової Америки. — К.: Либідь, 2005. — С. 10–11.
- ¹⁴³⁵ Гончарова Т. В. Мифологические сюжеты «Пополь-Вух» в контексте предистории // Латинская Америка. — М., 2004. — № 3. — С. 85.
- ¹⁴³⁶ Рубель В. А. Історія цивілізацій доколумбової Америки. — К.: Либідь, 2005. — С. 302–304.
- ¹⁴³⁷ Стефанов Ю. Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С. 38.
- ¹⁴³⁸ Cornelius J. T. The Dravidian Question // Tamil Culture (Tutikorin). — 1954. — V. III, N 2. — P. 92–102.
- ¹⁴³⁹ Грозный Б. Доисторические судьбы Передней Азии // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — № 3–4. — С. 28–29.
- ¹⁴⁴⁰ Пейрос И. И. Австро-тайская гипотеза и контакты между сино-тибетскими и австронезийскими языками // Древний Восток: Этнокультурные связи. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 321–322.
- ¹⁴⁴¹ Браун Ф. Разыскания в области гого-славянских отношений. — СПб., 1899. — С. 86–87; Либеров П. Д. Савроматы ли сирматы? // Население Среднего Дона в скифское время / Отв. ред. А. П. Смирнов. — М.: Наука, 1969. — С. 36.
- ¹⁴⁴² Грозный Б. Доисторические судьбы Передней Азии // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — № 3–4. — С. 43.

¹⁴⁴³ Массон В. М. Первые земледельцы Месопотамии (К проблеме происхождения) // Вестник древней истории. — М., 1971. — № 3. — С. 3–15.

¹⁴⁴⁴ Райян П. Прото-религия // <http://seidr.woods.ru/proto—religion.htm>

¹⁴⁴⁵ «... Я — **Исида, володарка будь-якої країни, я вихована Гермесом і разом з Гермесом винайшла демотичні письмена** для того, щоб не всі писали однаковими буквами. Я **поклала закони людям і видала законоположення**, котрих ніхто не може змінити. Я **старша дочка Кроноса**. Я дружина і сестра царя Осириса. Я (зоря), що сходить у сузір'ї божественного пса. Я та, котру серед жінок називають богинею. Мені збудоване місто Бубастіс. Я **відокремила землю від неба**. Я **вказала шлях зорям**. Я **встановила порядок руху Сонця і Місяця**. Я винайшла мореплавство. Я **зробила справедливе сильним**. Я **звела жінку з чоловіком**. Я приписала жінкам носити плід до десятого місяця. Я встановила закон, щоб батьків любили діти. Я наклала кару на тих, хто ставиться до батьків без любові. Я разом з братом Осирисом поклала кінець лудожерству. Я **вказала людям очищення**. Я **навчила шанувати зображення богів**. Я освятила ділянки богів. Я зруйнувала владу тиранів. Я домоглася, щоб жінок любили чоловіки. Я **зробила справедливість сильнішою, ніж золото і срібло**. Я **законопоставила, щоб істина вважалась прекрасною**. Я винайшла шлюбні контракти. Я **вказала еллінам і варварам їхні наріччя**. Я зробила так, щоб прекрасне і погіджене відрізнялися між собою за природою...» (Напис із Юса; цит. за: Ранович А.Б. Первоисточники по истории раннего христианства. Античные критики христианства. — М.: Политиздат, 1990. — С. 152)

¹⁴⁴⁶ Древнеегипетская Книга Мертвых: Слово Устремленного к Свету / Сост., перевод, предисл. и коммент. А. К. Шапошникова. — М.: Эксмо, 2003. — С. 341–347, 367–368.

¹⁴⁴⁷ Древнеегипетская Книга Мертвых: Слово Устремленного к Свету / Сост., перевод, предисл. и коммент. А. К. Шапошникова. — М.: Эксмо, 2003. — С. 347–348.

¹⁴⁴⁸ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4-х кн. — М.: ООО «АСТ»; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С. 535, 538.

¹⁴⁴⁹ Черчвард Дж. Древний континент Му / Пер. с англ. — К.: София, 1997. — 288 с.; Черчвард Дж. Дети Му / Пер. с англ. — К.: София, М.: ИД «Гелиос», 2002. — 224 с.

¹⁴⁵⁰ Вважається, що існувала протояпоно-корейська підгрупа алтайських мов, яка розпалася в 4–3 тис. до н. е. і навіть за глибиною своєю переважає індоєвропейську групу мов.

¹⁴⁵¹ Минаев С. С. Исчезнувшие народы. Сюнну // Природа. — М., 1986. — № 4. — С. 44, 52.

¹⁴⁵² Дзугаева А. Сталин — из сакрального центра // <http://www.mesogaia-sarmatia.narod.ru/stalin-osetin.htm>

¹⁴⁵³ Дугин А. Гиперборейская теория (Опыт ариософского исследования). — М.: Арктогея, 1993. — С. 11–18, 41, 68–70.

¹⁴⁵⁴ Цит. за: Леру Ф. Учение и истоки друидизма (Главы из книги «Друиды») // <http://seidr.woods.ru/druids2.htm>

¹⁴⁵⁵ Д'Альвейдер Сент-Ив, Генон Р. Оракулы Великой Тайны. Между Шамбалой и Агартой. — М.: Эксмо, Яуза, 2005. — С. 267, 296, 306–307, 316–317.

¹⁴⁵⁶ Бертельс А. Образ птицы Симуург в зороастрийской мифологии // <http://www.narratif.narod.ru/mobed01.htm>

ФОРМУЛА МІФУ

(післямова)

...Перегорнуто останні сторінки праці **Олега Гуцуляка «Пошуки Заповітного Царства: Міф — Текст — Реальність»**. Яке ж «надзавдання» у цієї кількохсотсторінкової книги, яка присвячена аналізу переказів, легенд та історичних свідчень про легендарне Біле царство? Сам автор вважає, що сенс написання його книги в тому, аби «розкрити живі та дійові сторони міфічного як оригінального відтворення світу, відмінного від віри та знання».

Міф як оригінальне відтворення світу... Дуже цікавий погляд.

Що ж таке міф? Перш за все — це набір архетипів, тих образів, які відкарбовані у нашій підсвідомості і проявляються у повсякденному житті як набір символів. Але міф — це також і особливе СВІТОСПРИЙНЯТТЯ, одна з форм розуміння світобудови. Це нитка Аріадни з еллінського міфу про Тесея, нитка, яка вивела героя з Лабіринту; а якщо розглянути цей міфічний образ як символ, то міф — це дороговказ, який подарували нам предки, щоб ми зуміли пройти лабіринт власної свідомості і пізнати себе.

Один з найкрасивіших і найглибших міфів, який у тому чи іншому вигляді зустрічається майже в усіх куточках нашої планети — це переказ про пра-Вітчизну, про легендарну країну радості й щастя, справедливості й любові. Найповніше цей міф відобразився в розповідях про Шамбалу, і саме цей міф і його проекцію в різних народів Європи та Азії розглядає автор книги «Пошуки Заповітного Царства...»

Не буду вдаватися в детальний аналіз власне тексту, — якщо читач дійшов до цих сторінок, значить, він уже прочитав книгу і може зробити висновки сам. Я ж висловлю власну думку.

Історія Заповітного Царства — це мрія про нашу досконалість, яку ми втратили колись давно разом з пра-Вітчизною, і повернутися до якої можна, лише відновивши чистоту і цілісність. Саме в цьому суть і сенс пошуків Біловоддя, Шамбхали, Агарті: шлях до цієї легендарної країни, яку символічно можна назвати Світонія (держава світла) — це перш за все пошук себе і пізнання себе. Тільки шукач, котрий віднайде чистоту, світло і духовне прагнення в самому собі, здатен віднайти шлях до Білого царства.

Хочеться звернути увагу на те, що впродовж останніх років літературний аналіз переказів про легендарне «місто світла» став особливо популярним. Як і сколихнулася нова хвиля спроб локалізувати його місцезонашування. В цьому, я вважаю, немає нічого дивного. Адже недержавне суспільство, яким є Біле царство — це альтернатива нашій реальності, основними складниками якого є три кризи:

*Криза культури.
Криза держави.
Криза свідомості.*

Ці три кризи подолати надзвичайно складно і майже неможливо в умовах нинішнього повсякденного життя. Зараз гостро постала потреба духовної революції, яка змінить нашу свідомість і змусить по-іншому подивитися на наше життя, на наші стосунки одне з одним, з природою, з Богом.

Про все це в своїй книзі пише Олег Гуцуляк. Але хотілося б зробити декілька зауважень. По-перше, книга перевантажена інтелектуальними зворотами та посиланнями на інші джерела (в деяких випадках сумнівні). Критикуючи ряд авторів за «театр інтелектуального абсурду», сам автор нерідко нагромаджує інтелектуальні конструкції, за складністю яких уже втрачаються сенс і значення слова. Книжка пишеться для читача. І йому (читачу) важливо мати ту саму нитку Аріадни, яка допоможе пройти лабіринт. І краще, якщо ця нитка рівна й міцна, а дороговкази — чіткі й точні. Заплутана нитка заведе шукача в ущелину, занадто багато дороговказів на дорозі здатні його заплутати.

Крім того, трохи «дряпає» термін «нові праві», який уживається в книзі. Термін уживається в сенсі позитивному, але, як на мене, не варто створювати налічку і давати зброю в руки тим, хто захоче її начепити.

Але повернімося до основної ідеї книги: міф і його значення для свідомості людини. Людина по-різному сприймає міф лівою і правою півкулями. Для правої півкулі характерне «медитативне», символічне сприйняття міфу; для лівої — прийнятніший суворий науковий аналіз. Звідси — й кількість інтерпретацій міфу. Йдучи далі, можна зробити майже фантастичне припущення: міф — це суперпрограма трансформації людства земного в людство небесне. А що таке небеса? Це — ступінь нашої досконалості. Прагнення прокинутися в казковому світі після «сну цивілізації».

А можливо, міф — це така собі «алгебра духу», синтез логічного розуму й інтуїтивного чуттєзнання (тих самих двох рівнів сприйняття)? Таким чином, можна говорити про «міфоісторію», духоісторію; тобто можна допустити, що паралельно тій історії, що її ми знаємо як реальну, існує ще одна — історія міфів, і саме вона відображає не події фізичного існування людства і планети, які ми вивчаємо в школах, а саму суть духовного розвитку людства.

Хтось може назвати працю Олега Гуцуляка «вгадками» чи «новим міфом». Але нехтувати фантазію та неоміфотворчість науково недоречно. Тому що в цьому одна з основних проблем наших сучасників: ми перестали розуміти мову символів і перестали ними називати речі. Ми втратили це високе мистецтво — вміння творити міфи. А от якщо людина знову стане міфотворцем, зуміє проникнути в тонку структуру тканини буття, тоді вона поверне втрачену титанічність, всеможливість і єдність розуму й інтуїції. Тоді почнеться новий

етап розвитку людини взагалі. І можливо, тоді ми знову повернемо собі втрачену давно колись пра-Вітчизну, розповідь про яку передали нам стародавні перекази...

Відомий письменник і мислитель Умберто Еко в романі «Ім'я троянди» запитує: «Навіщо продиратися крізь хащу, якщо там немає єдинорога?» Текст дослідження — це завжди хаща, в якій автор шукає сам і пропонує читачеві знайти такого єдинорога. Не виняток і книга «Пошуки Заповітного Царства...» Хто прoderеться крізь хащу інтелектуальних сплетінь і знайде серед безлічі дороговказів правдиві, — той вийде на чарівну галявину, де знайде свого єдинорога.

А найдодитливішим читачам дарую ФОРМУЛУ МІФУ: **МІФ = МРІЯ [x]** «фактор X», де «фактор X» — це «невідоме», що його треба вирахувати, щоб розгадати таємницю власного «Я». Відповідь не має спільного знаменника, кожен знаходить її сам. І можливо, хтось із читачів знайде власний невідомий «X», прочитавши книгу Олега Гуцуляка «Пошуки Заповітного Царства...»

ПОДЯКИ

Автор цієї праці хоче подякувати *in persona* **Фергадові Гардашкан-оглу Туранли** (кандидатові історичних наук, доцентові Київського національного університету ім. Т. Шевченка), який наснажив на дослідження феномену метаврадянської міфології та завдяки опіці котрого це дослідження перетворилося на книгу. Також хочу віддати належне світлій пам'яті науковців, що всіляко підтримували мене в науковій діяльності: **Юрієві Ібрагімовичу Султанову** (кандидатові педагогічних наук, доцентові кафедри світової літератури Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника), **Любові Іванівні Кіліченко** (докторові філологічних наук, професору, завідувачу кафедри української літератури Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника), **Мирославу Гнатовичу Стельмаховичу** (докторові педагогічних наук, професору, завідувачеві кафедри українознавства, декану педагогічного факультету Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника), **Миколі Олександровичу Рудякову** (докторові філологічних наук, професору, завідувачеві кафедри слов'янських мов колишнього Івано-Франківського педагогічного інституту ім. В. Стефаника).

Щиро дякую за неоціненну допомогу, критичні зауваження та поради вельмишановним пп. науковцям:

Степанові Возняку, доктору філософських наук, професорові Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, **безпосередньому керівникові моєї кандидатської дисертації**,

Олегові Білоусу, кандидату політичних наук, начальникові наукової частини Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Володимирові Будзу, кандидатові філософських наук, деканові філософського факультету Івано-Франківського богословського інституту,

Миколі Генику, кандидату історичних наук, доцентові кафедри політології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Михайлові Голяничу, кандидатові філософських наук, професору, деканові філософського факультету Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Петрові Дрогомирецькому, кандидату філологічних наук, доцентові кафедри загального та порівняльного мовознавства Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Володимирові Єшкілеву, письменнику, доцентові Західно-Українського економіко-правничого університету,

Олегові Жерноклесеву, кандидату історичних наук, доцентові кафедри етнології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Іванові Климишину, доктору фізико-математичних наук, професорові, всесвітньо відомому астрономові, авторові книг з історії астрономії та календарних систем, першому завідувачеві кафедри релігієзнавства Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Миколі Когутяку, докторові історичних наук, доктору філософії, директорові Інституту історії та політології і завідувачу кафедри етнології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, головному редакторові наукового журналу «Галичина» (де публікувалися фрагменти з цієї книги),

Віталієві Кононенку, доктору філологічних наук, професорові, завідувачу кафедри загального та порівняльного мовознавства, почесному ректорові Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Ігореві Козлику, кандидату філологічних наук, доцентові кафедри світової літератури Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Світлані Коршунувій, кандидату філологічних наук, доцентові кафедри світової літератури Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Ігореві Кочкіну, директору Археологічного музею Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Василеві Лановому, кандидату психологічних наук, доцентові Івано-Франківського державного медичного університету,

Олексієві Лешову, письменнику, міфологові (м. Воронеж, Росія);

Іванові Макаровському, доцентові кафедр політології Прикарпатського університету ім. В. Стефаника та Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу,

Андрієві Окарі (Росія), політологу, філософові,

Олегові Остаповичу, кандидату філологічних наук, доцентові кафедри німецької мови Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Олегові Пилип'юку, кандидату філологічних наук, доцентові кафедри української літератури Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, **науковому редактору цієї монографії**,

Степанові Пушику, кандидату філологічних наук, професорові Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, лауреату Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка, **керівникові мосі дипломної роботи з міфології українського русалля**,

Ігореві Райківському, кандидату історичних наук, доцентові кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, відповідальному секретареві серії «Історія» наукового «Вісника Прикарпатського університету»,

Антонові Рачеву, письменнику, філософові, науковому співробітникові Русенського університету (Болгарія),

Тарасові Ткачуку, кандидату історичних наук, завідувачеві відділу археології Національного заповідника «Давній Галич»,

Богданові Томенчуку, кандидату історичних наук, доцентові історичного факультету Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, знаному археологові,

Сергієві Тюпі, магістру філології, зав. кабінетом китаїстики та сходознавства Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Володимирові Чернявському, художнику, членові Римської академії модерного мистецтва,

Боно Шкодрову, дослідникові-етнологу, художникові (Болгарія),

Частини цієї книги були прочитані у різноманітних **групах людей**, і їхні ретельні критичні зауваги були для мене дуже цінними. Щонайперше мушу назвати **Групу дослідження основ відпочаткової традиції «Мезогейя» Українського інтелектуального клубу нових правих «Золотий грифон»** (пізніше реорганізоване у **Метакультурну асоціацію «Thule-Sarmatia» — східноєвропейське відділення асоціації «Thule-Seminar»**). Також з глибокою вдячністю згадую дві інші групи: **викладачів, аспірантів і магістрантів філософського факультету Прикарпатського університету ім. В. Стефаника та учасників мого семінару «Філософія традиціоналізму»** в Центрі нової європейської культури (м. Івано-Франківськ, директор — **Олександр Горішний**) влітку 2005 р., чия колегіальна критика моєї праці про міфологію відіграла дуже велику роль у моєму розвитку. Відтак я мушу подякувати італійському **Фондові «La Nazione Eurasia»** (тепер — **«La Continenente Eurasia»**), під чиєю егідою і проходив цей семінар.

Також хочу подякувати тим науковцям, хто заочно сприяв моєму науковому становленню, як фахівцям у галузі дослідження міфології, котрі кільком поколінням дослідників роз'яснили, що ця практика від них вимагає, до яких небезпек, пов'язаних з нею, вони мають бути готові, що слід уважно слухати вчителів, котрі вказуватимуть на їхні недоліки, і відповідати їм з такою ж увагою до фактів.

Щиро вдячний працівникам наукової бібліотеки Прикарпатського університету ім. В. Стефаника (директор — кандидат філологічних наук, доцент **Михайло Бігусяк**) за допомогу та забезпечення належних умов для роботи з науковими джерелами у процесі написання книги, перекладачам і консультантам **Андрієві Пустогарову** (м. Москва, Росія), **Антоніві Рачеву** (м. Руса, Болгарія), **Саші Паповічу** (м. Охрид, Македонія), **Daniele Scalea** (м. Рим, Італія), **Enzo Ristagno** (м. Савона, Лігурія, Італія) **Олексієві Ільїнову** (м. Воронеж, Росія), **Ігореві Лавріненку** (м. Москва, Росія), **Ігореві Могильову** (м. Знаменськ, Росія), **Русланові Бурішаду** (м. Баку, Азербайджан), друзям-однодумцям з руху «нових правих» (**Святославі Вишинському, Костянтину Левіну, Ігореві Карівцю, Івану Пелипишаку, Василеві Головану, Василеві Ленюку, Юрію Міндюку**), а також — журналістам **Олександрові Волкову, Василеві Морозу, Михайлові Шиптуру, Романові Гладішу**, редакторів журналу «Четвер» **Юрієві Іздрику**, редакторів московського журналу «Атеней» **Павлові Тулаєву**, редакторів львівського журналу «Форма(р)т» **Олександрові Гордону**, редакторів львівського журналу «Ї» **Тарасові Возняку**, редакторів ТБ «Галичина» **Тарасові Собкові**, редакторам івано-франківського журналу «Прообраз» **Євгеніві Барану та Степанові Процюку**, культурологові **Юліану Пікару**, тій, котра відкрила мені чарівний світ епосу про Гільгамеша, — **Івоні Пікар-Богдановій**, поетесі **Вікторії Кириченко**, а також всім, хто своїми порадами, морально, матеріально чи фінансово допоміг або перешкоджав здійснити видання цієї книги.

ПРО АВТОРА

Гуцуляк Олег Борисович (народився 11 липня 1969 року в м. Івано-Франківську) — філолог-славист, кандидат філософських наук, заступник директора наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, з 2003 р. — засновник і науковий керівник автономної некомерційної організації «Група дослідження основ відпочаткової традиції «Мезогея», з 2006 р. — директор Інституту стратегічного аналізу нарративних систем (ІСАНС).

Член Асоціації українських письменників (АУП).

Член Інтернаціоналу нових правих, Міжнародної метаполітичної асоціації «Thule Sarmatia», Українського інтелектуального клубу «Золотий грифон», активіст та популяризатор міжнародного руху традиціоналістів (Р. Генон, Г. фон Ліст, А. Сент-Ів, Ю. Евола, Г. Вірт, М. Еліаде, Ф. Шюон, А. Корбен, Ж. Дюмезіль, М. Серрано, К. Мутті, О. Дуґін, Ю. Стефанов, Г. Джемаль), письменників і «консервативних революціонерів» (Ф. Геммерлін, Ж. де Нерваль, Г. Честертон, Г. Лавкрафт, У. Б. Ейтс, Г. Майнрінк, Дж. Унґаретті, К. Гамсунг, Е. Паунд, М. Гумільов, Г. Д'Анунціо, Е. Юнґер, А. Мьоллер ван ден Брук, К. З. Кодряну, Х. А. Прімо де Рівера, В. Кеїслінґ, С. Деві, Л. Дегрель, Ю. Місіма, Я. Янев, Дм. Донцов, О. Ольжич, В. Янів, В. Шаян, М. Руденко, О. Бердник).

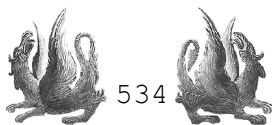
З 1993 р. — кореспондент газети «Голос нації», з 1996 р. — заступник головного редактора журналу «Плерома», з 2002 р. — редактор ряду інтернет-проектів («Золотий грифон», «Мезогея», «La Nazione Eurasia — Ucraina», «Thule-Sarmatia», «Gall'Art», «Narratif» та ін). Один з авторів Малої української енциклопедії актуальної літератури (МУЕАЛ) «Повернення деміургів» (1998, 2000 рр.), автор базової ідеї й один з упорядників антології «Тканина та ландшафт» (2003 р.).

Друкувати художні твори почав з 1990 р. в місцевій періодиці. Був членом літературної студії «Зав'язь» (керівник — С. Г. Пушик), обласного літературного об'єднання «Іскри юності». Автор книжок поезії «Нумізматика вирію» (1996, проект-касета «Тетрархія»), «Птахи та лілії» (1999), «Повстання скіфів» (2002), «Поет і Тіамат» (2003, серія «Новітня українська поезія»), добірок у антологіях «Початки» (1997), «Дев'ятдесятники» (1998), «Цех поетів» (1999), «Из века в век: Украинская поэзия» (Москва, 2004) та журналах «Світовид», «Перевал», «Прообраз» та ін. Співавтор історичного роману «Адепт, або Сходження Олексія Склавіна до Трьох Імен» (1995 р. — в журналі «Сучасність», в 1997 р. — окремою книжкою у видавництві «Лілея-НВ», 2002 р. — перекладено польською мовою й опубліковано в альманасі Перекладацької майстерні Центру гуманітарних досліджень Львівського національного університету).

Багаторазово відзначений грамотами Івано-Франківської обласної державної адміністрації, Івано-Франківської обласної ради, Івано-Франківського обласного управління культури, Прикарпатського національного університету, а також закордонних представництв.

Батько — Гуцуляк Борис Михайлович (17.07.1927 р., с. Задубрівці Снятинського району Івано-Франківщини) — народився в сім'ї офіцера УГА, уродженця с. Воскресінці, учителя сс. Задубрівці, Іплінці та Келихова на Покутті і дитячого письменника Михайла Максимовича Гуцуляка (1888–1946). Закінчив Коломийську українську гімназію, хімічний факультет Чернівецького університету й аспірантуру. Доктор хімічних наук, академік Академії наук національного прогресу України, професор ряду вишів м. Івано-Франківська (ІФНТУНГ, Медична академія, Прикарпатський національний університет). Дослідження — в галузі хімії гетероциклічних сполук, зокрема хімії четвертинних солей азотистих гетероциклів (понад 140 праць і 32 авторських свідоцтва на винаходи). Член Української національної комісії з хімічної термінології та номенклатури.

Мати — Гуцуляк Оріся Михайлівна (з дому — Томин, родина по матері — Басараб) (23.10.1935 р., м. Городенка Івано-Франківської обл.) — народилася в сім'ї селянина. Закінчила географічний факультет Чернівецького університету й аспірантуру. Кандидат економічних наук, доцент ряду вишів м. Івано-Франківська (ІФДПІ, ІФНТУНГ, Медична академія та приватних вищих навч. закладів). Дослідження — в галузі розміщення продуктивних сил, виноробсько-виноградарського комплексу, методики викладання економічних дисциплін у виші.

Основні публікації О. Гуцуляка:

Гуцуляк О. **Склавіни: До походження етноніма** // Четвер (Ів.-Фр.). — 1990-1991. — № 2; Гуцуляк О. **Хто такі берегині?** // Космос Древньої України: Трипілля — Троянь. Мітологія. Філософія. Етногенез — К., 1992; Гуцуляк О. **Атлантида** (Уривки з дослідження «Ліга Тура») // Четвер (Ів.-Фр.). — 1992. — № 1 (3); Гуцуляк О. **Слава і Бог — традиція та сучасність** // Голос нації (Львів). — 1993. — № 36 (50); Гуцуляк О. **Раш Хазарі: Роль Хазарської імперії в історії Київської держави варягів (882–965 рр.)** // Четвер (Ів.-Фр.). — 1993. — № 4; Гуцуляк О. **Куди зникли скіфи? або Відповідь на гумільовщину в історіософії слов'ян** // Голос нації (Львів). — 1994. — № 5 (67); Гуцуляк О. **Яматодамасії — дух Японії** // Голос нації (Львів). — 1994. — № 11–12; Гуцуляк О. **Хто такі рахмани?** // Народознавство (Київ). — 1994. — № 10–11; Гуцуляк О. **Влада землі і влада буття: Два начала в повісті Ольги Кобилянської «Земля»** // Ідеї Ольги Кобилянської. — Івано-Франківськ, 1993; Гуцуляк О. Б. **«Берегинізація» як феномен української духовності к. ХХ ст.** // Літературознавство, «Просвіта» і духовний ідеал українця: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. — Кривий Ріг, 1994; Гуцуляк О. **«Погибоша, аки обри ...»** // Народознавство (Київ). — 1994. — № 14; Гуцуляк О. **Про таємничу символіку писанки** // Писанка (Верховина). — 1994. — Ч. 3 (10); Гуцуляк О. **Трактування міфологічних істот у світогляді гуцулів** // Гуцульщина: Перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. — Івано-Франківськ — Коломия, 1994; Гуцуляк О. Б. **Сучасна ліберально-демократична міфологема становлення економіки України** // І-а міжнародна наукова конференція «Економіка України та світовий досвід». — Івано-Франківськ, 1994. — Ч. II; Гуцуляк О. Б. **Русалля в аспекті вивчення сміхової культури українців** // Сатира і гумор в українській літературній традиції. — Чернівці, 1994; Гуцуляк О. **На підтвердження історії європейців** // Голос нації (Львів). — 1995. — № 2–3(91–92); Гуцуляк О. **Особа та етнос (Соціопсихологічний аспект)** // Голос нації (Львів). — 1995. — № 12; Гуцуляк О. **Дві концепції влади на Русі** // Голос нації (Львів). — 1995. — № 12–13; Гуцуляк О. **Русалля в аспекті вивчення сміхової культури українців** // Народознавство (Київ). — 1995. — № 22–23; Гуцуляк О. **Нація, мова і стиль у філософській концепції Дмитра Чижевського** // Дмитро Чижевський і українська культура: Науково-аналітичний збірник. — Івано-Франківськ, 1995; Гуцуляк О. **Інтраісторична реальність України** // Голос нації (Львів). — 1995. — № 24; Гуцуляк О. **Фактор майя: Язичеська репліка в постмодерному дискурсі** // Плерома (Івано-Франківськ). — 1996. — № 1–2; Гуцуляк О. **Декілька компаративних спостережень, або Як порятуватися від нової небезпеки для нашої літератури** // Література Плюс (Київ). — 1998. — № 3; Гуцуляк О. Б. **Золотий Тік, Золоте царство і золоті руки індійського бога Савітара** // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — 1998. — Вип. 1; Гуцуляк О. **Дезетатизаційний здвиг у площині української національної ідеї в другій половині ХХ сторіччя: Надія на «ренесансних богів»** // Кінець кінцем: Альманах сучасного візуального мистецтва. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999; Гуцуляк О. Б. **Літописні тиверці, їхній «толк» і таємнича Оратанія** // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — Івано-Франківськ, 1999. — Вип. 2; Гуцуляк О. **Про одну міфологічну фразу у поемі Т. Шевченка «Причинна»** // Українська національна ідея: Дослідження, переклади, публікації: Збірник наук. праць. — Івано-Франківськ, 1999. — Вип. VII. Тарас Шевченко і народ; Гуцуляк О. Б. **Сутність і форми вияву феномену української «Рідної віри» другої половини ХХ сторіччя (Філософський аналіз)** // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. — Івано-Франківськ, 1999. — Вип. 1; Гуцуляк О. **Неоязичництво як явище перелому тисячоліть** // Історія релігій в Україні: Праці Х-ї міжнародної наукової конференції. — Львів, 2000. — Кн. 2; Гуцуляк О. Б. **Неоязичництво як явище зміни парадигми в умовах антагонізму соціуму і природи** // Збірник наукових праць: Філософія, соціологія, психологія. — Івано-Франківськ, 2000. — Вип. 4. Ч. 1; Гуцуляк О. **Неоязичництво другої половини ХХ сторіччя як парадигма свідомості суб'єкта цивілізаційно-культурного процесу** // Людина і політика (Київ). — 2000. — № 3; Гуцуляк О. **Епістема денудата: Апологія пілігримства** // Четвер (Львів). — 2000. — № 11; Гуцуляк О. **Арійська зоря Ярослава Ороса** // Прообраз: Випуск другий. — Івано-Франківськ: Плай, 2001; Гуцуляк О. Б. **«Нові праві» як характерні представники сучасного неоязичництва** // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні

науки. — Івано-Франківськ, 2001. — Вип. 2; Гуцуляк О. **Гільгамеш як «архітектор буття»: Спроба прояснення сутності епічного образу** // Зарубіжна література в навчальних закладах (Київ). — 2001. — № 6; Гуцуляк О. **Іван Франко — неоязичництво — неомодернізм — сучасність** // Форма(р)т (Львів). — 2001. — № 2; Гуцуляк О. **Європейські «нові права»: «Метаполітика» через «деміургію»** // Людина і політика (Київ). — 2001. — № 6; Гуцуляк О. **Тарас Шевченко — постмодерніст** // Форма(р)т. — Львів, 2002. — № 6; Гуцуляк О. **Ucrania: Locus amoenus est (Метафізика топосу відчуження)** // Ї: Незалежний культурологічний часопис. — 2002. — № 26. Топос поразки; Гуцуляк О. Б. **Міфологема Шамбали в ультраправій європейській традиції** // Вісник Прикарпатського університету: Історія. — 2003. — Вип. VII; Гуцуляк О. **К бытию в соответствии с природой (Пути поиска «новой гармонии»)** // Ткань и ландшафт: Антология русскоязычной литературы Прикарпатья. — Івано-Франковск: Гостинець, 2003; Гуцуляк О. **Лицарі престолу святого Бьолля («Мандрований Град» української літератури)** // Кальміус: Літературно-мистецький альманах. — Донецьк: ОСТ, 2003. — № 1–2 (19–20); Гуцуляк О. Б. **Сучасне явище «повернення язичника (варвара)» в цивілізаційно-культурному аспекті** // Вісник Прикарпатського університету: Філософські і психологічні науки. — Івано-Франківськ: Плай, 2003. — Вип. V; Гуцуляк О. Б. **Гер-огли — володар Чамбулі Мастон: До прояснення сутності епічного образу** // Історія в середніх і вищих навчальних закладах України. — 2005. — № 8; **Scando-Slavica в Північному Подністров'ї** // Галичина. — 2005. — №11; **Таємниця святого Войцеха** // Етнос і культура. — 2006. — № 2.

Автор пісні **«Мій Івано-Франківськ»** (музика В. Маника; опублікована в збірнику пісень «Мій рідний Івано-Франківськ», 2003).

Інтерв'ю О. Гуцуляка:

Наша революція ще попереду (інтерв'ю з Олегом Гуцуляком, розмовляв Ярослав Ободяньський) // Анонс-Контракт. — Івано-Франківськ, 2004. — № 43 (684). — С. 52; **Atessa del Mahdi Eurasiatico. Intervista a Oleg Gutsulyak** // www.italiasociale.org/Geopolitica_articoli/euroasiatico2.htm; **Atessa del Mahdi Eurasiatico. Intervista a Oleg Gutsulyak** di Daniele Scalea // «La Nazione Eurasia» (Bollettino telematico per il coordinamento progetto Eurasia). — 2005. — n.1. — www.lanazioneeurasia.altervista.org; **Intervista con Oleg Gutsuliak** (citta Ivano-Frankivs'k, anno 2005) di Enzo Ristagno // *Avanguardia* (Mensile militante per la communita nazionalpopolare). — Roma, 2005. — n.12 (anno XXIII, n. 239). — P. 21–25; **В кожного автора є свій емоційний темперамент** (Інтерв'ю з Олегом Гуцуляком, розмовляла Наталя Ткачик) // Репортер. — Івано-Франківськ, 2006. — № 28, 13 липня.

Публікації про О. Гуцуляка:

Туранли Ф. **Олег Борисович Гуцуляк** // Голос Азербайджана (Київ-Баку). — 1999. — № 1. — с. 7; Жулинський М. **Подих третього тисячоліття**. — Луцьк, 2000. — с.16; Гнацюк В. **Геополітика ва українській літератури** // Arche, Менеськ, 2001, № 5; Арсенич П. та ін. **Краєзнавці Прикарпаття: Довідник (XX ст.)**. — Ів.-Фр.: Плай, 2002. — с. 29; Височанський Ю. **Зробити б Станіславів Меккою елітарної книги** // Галичина. 2003. 27 вересня; Баран Є. **«Під зодіаком див і чар...»** // Західний кур'єр. — 2004. — 27 травня.

Усі права застережені.
Відтворення будь-якої частини цього видання
в будь-якій формі заборонене без письмової згоди
автора *О. Гуцуляка* і менеджера проекту *Ю. Височанського*.

e-mail: goutsoullac@rambler.ru
blog-page: goutsoullac.livejournal.com
home-page: www.goutsoullac.narod.ru

—
Група
дослідження
основ
відпочаткової
традиції
«МЕЗОГЕЯ»
—

<http://www.goutsoullac.narod.ru>
<http://www.narratif.narod.ru>
<http://www.mesogaia-sarmatia.narod.ru>
<http://www.gallart.narod.ru>
<http://www.falanga-oriental.narod.ru>
<http://newright.il.if.ua>
<http://groups.yahoo.com/group/thule-sarmatia>
<http://www.livejournal.com/community/mesogaia-sarmat>

Автор висловлює щирю вдячність за підтримку цього видання:

депутатам Івано-Франківської міської ради —

*п. Сергієві Васковцю;
п. Олегові Олексюку;
п. Русланові Терешку;
п. Богданові Чупірчуку;
п. Ліліані Симонович;
п. Богданові Федькієу
п. Ярославові Бачкуру;
п. Михайлові Конику;*

а також:

п. Ігореві Шимку, архітекторові;

*п. Михайлові Бігусяку,
директорові наукової бібліотеки Прикарпатського національного
університету ім. В. Стефаника;*

*п. Олегові Пилип'юку,
доцентові, науковому редакторові книги.*

Особлива вдячність:

*п. Юрієві Височанському,
власникові книгарні «Софія»
(м. Івано-Франківськ, вул. Незалежності, 9),
менеджерові цього проекту;*

*п. Вікторові Анушкевичусу,
міському голові м. Івано-Франківська;*

*п. Олександрові Микуляку,
власникові приватної архітектурної фірми «Ю.М.І.»;*

*«Studio 14»
(http://rodoved.info/14slov_site/art/kryzh.html)*

*та п. Вікторові Крижанівському,
художникові (м. Київ)
за надання ілюстрацій для книги.*

Наукове видання

Олег ГУЦУЛЯК

**ПОШУКИ ЗАПОВІТНОГО ЦАРСТВА:
Міф — Текст — Реальність**

Монографія

Науковий редактор *О. Пилип'юк*
Ідея серії та менеджер проекту *Ю. Височанський*
Художник *В. Крижанівський*
Оформлення обкладинки *О. Катрича*
Верстка *Я. Король*

Підписано до друку 14.06.2007. Формат 70x100/16.
Гарнітура «Таймс». Умовн. друк. арк. 43,87.

Гуцуляк О.

Пошуки Заповітного Царства: Міф — Текст — Реальність / Наук. ред. О. М. Пилип'юк.

Г 97 Післямова Г. Бердник. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. — 540 с. — (Серія «Золотий грифон»).

ISBN 966-95321-6-6

Книга присвячена аналізу загадкових та інтригуючих міфологічних тем премордіальної сакральної традиції (Шамбала, Біловоддя, Грааль, пресвітер Йоан, релігія бон-по, імперія Ахеменідів, Гіперборея, Астлан, Туле, Аратта, Асгард, Ніса, Олімп, Агартха, Велика Сарматія, Хельгі Аватара, Deus Absconditus, загублені королі, приховані імами, рицарські ордени, конспіративні організації та ін.). Це одне з перших видань українською мовою, в котрому не тільки висвітлені міфо-історичні пласти світогляду, але й подані оригінальні концепції, гіпотези й інтерпретації.

Розрахована на філософів, етнологів, істориків, філологів і всіх, хто цікавиться історією цивілізації та культури.

ББК 87.3(0)+83.0+63.0+65.0

м. Івано-Франківськ,
вул. Незалежності, 53,
тел. (0342) 55-94-93

